നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

വിസുദ്ധിമഗ്ഗ-മഹാടീകാ

(ദുതിയോ ഭാഗോ)

൧൨. ഇദ്ധിവിധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

അഭിഞ്ഞാകഥാവണ്ണനാ

൩൬൫. സംവണ്ണനാവസേന അനന്തരസമാധികഥായ ആസന്നപച്ചക്ഖതം ദീപേന്തോ **"അയം സമാധിഭാവനാ"**തി ആഹ. ''അഭിഞ്ഞാ സമ്പാദേതും യോഗോ കാതബ്ബോ''തി വത്വാ തത്ഥ പയോജനവിസേസേ ദസ്സേതും **"ഏവഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഥിരതരഭാവോ, വിപസ്സനാഭാവനാസുഖതാ ച സമാധിഭാവനായ ആനിസംസോ ഏവ, തഥാപി പഞ്ച ലോകിയാഭിഞ്ഞാ യഥാവുത്തസമാധിഭാവനായ ആനിസംസഭാവേന പാകടാ പഞ്ഞാതാതി താസംയേവ വസേന യോഗിനോ അധിഗതാനിസംസതാ വുത്താ, ചുദ്ദസധാ ചിത്തപരിദമനേന ഥിരതരതാ വുത്താ. ലോകിയാഭിഞ്ഞാസു വസീഭാവോപി സമാധിസ്സേവ വസീഭാവോ, തഥാ ച ''സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൪.൯൯; ൫.൧൦൭൧; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൪) വചനതോ **"സുഖേനേവ പഞ്ഞാഭാവനം സമ്പാദേസ്സതീ"**തി വുത്തം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ സമാധിഭാവനായ ആനിസംസലാഭോ ഥിരതരതാ, സുഖേനേവ ച പഞ്ഞാഭാവനാ ഇജ്ഝതി, തസ്മാ അഭിഞ്ഞാകഥം താവ ആരഭിസ്സാമ, പഞ്ഞാഭാവനായ ഓകാസേ സമ്പത്തേപീതി അധിപ്പായോ.

ഭഗവതാ പഞ്ച ലോകികാഭിഞ്ഞാ വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. ന ചതുക്കജ്ഝാനമത്തമേവ ഇധ സാസനേ സമ്പാദേതബ്ബം, നപി ഇദ്ധിവിധഞാണമേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥീതി **ഉത്തരുത്തരിപണീതപണീതധമ്മദേസനത്ഥഞ്ച**.

ഇദ്ധിവികുബ്ബനന്തി ഇദ്ധിസങ്ഖാതം പകതിവണ്ണജഹനകിരിയം, ഇദം ഇദ്ധീസു വികുബ്ബനിദ്ധിയാ പധാനതായ വുത്തം, ഇദ്ധിം വികുബ്ബനഞ്ചാതി ഏവം വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. വികുബ്ബനസ്സ വിസും ഗഹണമ്പി വുത്തകാരണേനേവ ദട്ഠബ്ബം. ആകാസകസിണവസേന അരൂപസമാപത്തിയോ ന സമ്ഭവന്തി, ആലോകകസിണഞ്ച ഓദാതകസിണന്തോഗധം കത്വാ **"ഓദാതകസിണപരിയന്തേസൂ"**തി വുത്തം കസിണാനുലോമാദിചിത്തപരിദമനവിധിനോ അധിപ്പേതത്താ, ആകാസനിമ്മാനാദിഅത്ഥം പന തദുഭയമ്പി ഇച്ഛിതബ്ബമേവ. **അട്ഠ അട്ഠാ**തി യഥാവുത്തേസു കസിണേസു ഏകേകസ്മിം അട്ഠ അട്ഠ സമാപത്തിയോ. **കസിണാനുലോമതോ**തി കസിണപടിപാടിതോ, പടിപാടി ച ദേസനാവസേന വേദിതബ്ബാ. **ഝാനാനുലോമോ** പന പടിപത്തിവസേനപി. ഉക്കമനം ഉക്കന്തം, ഉക്കന്തമേവ ഉക്കന്തികം, ഝാനസ്സ ഉക്കന്തികം **ഝാനുക്കന്തികം,** തതോ, ഝാനലങ്ഘനതോതി അത്ഥോ. **അങ്ഗസങ്കന്തിതോ** അങ്ഗാതിക്കമതോ. **ചിത്തം പരിദമേതബ്ബം** യദിച്ഛകം യത്ഥിച്ഛകം ഝാനാനം സമാപജ്ജനാദിസുഖത്ഥം, തേസം ആരമ്മണാനഞ്ച സല്ലക്ഖണത്ഥം. ഏവഞ്ഹിസ്സ തത്ഥ വിസവിതാ സമിജ്ഝതീതി.

൩൬൬. **ഝാനം സമാപജ്ജതീ**തി കിം ചതുബ്ബിധമ്പി ഝാനം സമാപജ്ജതി, ഉദാഹു ഏകേകന്തി? കിഞ്ചേത്ഥ യദി ചതുബ്ബിധമ്പി സമാപജ്ജതി, അങ്ഗസങ്കന്തിതോ വിസേസോ ന സിയാ, അഥ ഏകേകം ആരമ്മണസങ്കന്തിതോ. നായം ദോസോ ആഭോഗവസേന തേസം വിസേസസിദ്ധിതോ. യദാ ഹി കസിണാനുലോമമേവ ആഭുജിത്വാ തത്ഥ തത്ഥ കസിണേ ഝാനാനി സമാപജ്ജതി, ന അങ്ഗസങ്കന്തിം, തദാ കസിണാനുലോമോ. യദാ പന അങ്ഗസങ്കന്തിം ആഭുജിത്വാ ഝാനാനി സമാപജ്ജതി,

തദാ അങ്ഗസങ്കന്തി വേദിതബ്ബാ. ഇമിനാ നയേന കസിണാനുലോമആരമ്മണസങ്കന്തിആദീനമ്പി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. ഇദം കസിണാനുലോമം നാമ ചിത്തപരിദമനന്തി അധിപ്പായോ.

തഥേവാതി ''പടിപാടിയാ അട്ഠസു കസിണേസു സതക്ഖത്തുമ്പി സഹസ്സക്ഖത്തുമ്പീ''തി ഏതസ്സ ഉപസംഹാരത്ഥോ തഥാ-സദ്ദോ. പടിലോമതോ ചേത്ഥ പടിപാടി. തേനാഹ **''പടിലോമക്കമേനാ''**തി. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - പഠമം ഓദാതകസിണേ ഝാനം സമാപജ്ജതി, തതോ ലോഹിതകസിണേതി യാവ പഥവീകസിണാ വത്തബ്ബാ.

പുനപ്പുനം സമാപജ്ജനന്തി ''സതക്ഖത്തും സഹസ്സക്ഖത്തു''ന്തി വുത്തം ബഹുലാകാരമാഹ.

തഥേവാതി പഥവീകസിണേയേവ. **തതോ**തി പച്ഛാ തതിയജ്ഝാനതോ വുട്ഠാനന്തരകാലം. **തദേവാ**തി പഥവീകസിണമേവ. **തതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതന**ന്തി തതോ പഥവീകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ പവത്തിതആകാസാനഞ്ചായതനസമാപത്തിതോ വുട്ഠായ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം അമനസികരിത്വാ തം ലങ്ഘിത്വാ യഥാവുത്തആകാസാനഞ്ചായതനവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവേ പവത്തിതം ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജതി. പഥവീകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസകസിണം പഥവീകസിണപക്ഖികമേവ ഹോതീതി വുത്തം **''കസിണം അനുക്കമിത്വാ''**തി. അഥ വാ അട്ഠസു കസിണേസു കസ്സചി ഉക്കമനം ഇധ കസിണുക്കന്തികം നാമാതി ആഹ **''കസിണം അനുക്കമിത്വാ''**തി. **ഝാനുക്കന്തിക**ന്തി ഏത്ഥ ഇച്ഛിതം അവധാരണേന നിവത്തേതബ്ബം, ഉക്കമനസ്സ ച സരൂപം ദസ്സേതും ''ഏവം കസിണ''ന്തിആദിം വത്വാ പുന തം പകാരം സഹ നിസ്സയേന സേസകസിണേസു അതിദിസന്തോ **''ഏവം ആപോകസിണാദി...പേ॰... കാതബ്ബാ''**തി ആഹ. തേനാഹ **''ഇമിനാ നയേനാ''**തിആദി. യഥാ പഠമജ്ഝാനമൂലകം പഥവീകസിണാദീസു ഝാനുക്കന്തികം ദസ്സിതം, ഏവം ദുതിയജ്ഝാനാദിമൂലകമ്പി തം യഥാരഹം ദസ്സേതബ്ബം.

തദേവാതി പഠമജ്ഝാനമേവ. കസിണുക്കന്തികേപി ആപോകസിണാദിമൂലികാ യോജനാ വുത്തനയേനേവ കാതബ്ബാ, തഥാ യഥാരഹം ദുതിയജ്ഝാനാദിമൂലികാ.

ലോഹിതകസിണതോ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ലോഹിതകസിണം ആവജ്ജേന്തോ അഭിമുഖം കത്വാ തസ്സ ഉഗ്ഘാടനേന ഉപട്ഠിതേ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ അമനസികാരേന ആകാസാനഞ്ചായതനജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തത്ഥ പുബ്ബേ പവത്തവിഞ്ഞാണസ്സ അപഗമം ആരമ്മണം കത്വാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജതി.

ഇതരേസന്തി അവസിട്ഠരൂപാവചരജ്ഝാനാനം. ന ഹി അരൂപജ്ഝാനേസു അങ്ഗസങ്കന്തി അത്ഥി, നാപി താനി പഥവീകസിണേ പവത്തന്തി. യം പന അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തിവചനേ ''നീലകസിണം ഉഗ്ഘാടേത്വാ ആകാസാനഞ്ചായതന''ന്തിആദി വുത്തം, തം യഥാലാഭവസേന വുത്തം, പരിയായേന വാതി ദട്ഠബ്ബം. നിപ്പരിയായതോ പന യഥാ അങ്ഗസങ്കന്തി രൂപജ്ഝാനേസു ഏവ ലബ്ഭതി, ഏവം അരൂപജ്ഝാനേസു ഏവ ആരമ്മണസങ്കന്തി. തസ്സ തസ്സേവ ഹി ഝാനസ്സ ആരമ്മണന്തരേ പവത്തി **ആരമ്മണസങ്കന്തി**. തേനാഹ **''സബ്ബകസിണേസു ഏകസ്സേവ ഝാനസ്സ സമാപജ്ജനം ആരമ്മണസങ്കന്തികം നാമാ''**തി.

യഥാ പന ''സബ്ബകസിണേസൂ''തി ഇമിനാ ആകാസവിഞ്ഞാണകസിണാനമ്പി സങ്ഗഹോ ഹോതീതി ന സക്കാ വത്തും ഇധ അട്ഠന്നംയേവ കസിണാനം അധിഗതത്താ, ഏവം സബ്ബമ്പി അരൂപജ്ഝാനം ''ഏകം ഝാന''ന്തി ന സക്കാ വത്തും അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം വസേന ചിത്തപരിദമനസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. തസ്മാ ആരുപ്പജ്ഝാനാനം വസേന അങ്ഗാരമ്മണസങ്കന്തി പരിയായേന വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

തഥാ ഹി പീതകസിണുഗ്ഘാടിമാകാസേ യം പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം, തദാരമ്മണം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സന്ധായാഹ **“പീതകസിണതോ വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനം സമാപജ്ജിത്വാ”**തി. ഇമിനാ നയേന സേസദ്വയേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏകന്തരികവസേനാ**തി അഞ്ഞത്ഥോ അന്തര-സദ്ദോ. അന്തരമേവ അന്തരികം, ഏകജ്ഝം അന്തരികം ഏതസ്മിന്തി ഏകന്തരികം, ഝാനസമാപജ്ജനം, തസ്സ വസേന. യഥാ അങ്ഗാനം, ആരമ്മണസ്സ ച ഏകജ്ഝം അഞ്ഞഥാ വിസേസോ ഹോതി, തഥാ സമാപജ്ജനവസേനാതി. സോ പന വിസേസോ ഹേട്ഠിമാനം തേസം അങ്ഗാരമ്മണാനം സമതിക്കമനവസേന ഹോതീതി വുത്തം **“ഏകന്തരികവസേന അങ്ഗാനഞ്ച ആരമ്മണാനഞ്ച സങ്കമന”**ന്തി. “ഇദം ഝാനം പഞ്ചങ്ഗിക”ന്തിആദിനാ അങ്ഗേസു, “ഇദം പഥവീകസിണ”ന്തിആദിനാ ആരമ്മണേസു ച വവത്ഥാപിതേസു ഏകജ്ഝം തേസം വവത്ഥാപനേ ന കോചി വിസേസോ അത്ഥീതി അട്ഠകഥാസു അയം വിധി നാഭതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ ഝാനുക്കന്തികാദീസു പടിലോമക്കമേന, അനുലോമപടിലോമക്കമേന ച ഏകന്തരികഭാവേന ലബ്ഭമാനമ്പി ഝാനാദീനം ഉക്കമനം ന ഉദ്ധടം, തേഹി നയേഹി വിനാപി ചിത്തപരിദമനം ഇജ്ഝതീതി പപഞ്ചപരിഹാരത്ഥം വാ തേ അട്ഠകഥാസു അനാഗതാതി ദട്ഠബ്ബം.

൩൬൭. **അഭാവിതഭാവനോ** ഝാനാഭിഞ്ഞാസു അകതാധികാരോ. തത്ഥ ഉപനിസ്സയരഹിതോപീതി കേചി. ആദിഭൂതം യോഗകമ്മം ആദികമ്മം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ആദികമ്മികോ,** പുബ്ബേ അകതപരിചയോ ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തോ. തേനാഹ **“യോഗാവചരോ”**തി. **കസിണപരികമ്മമ്പി ഭാരോ**തി ദോസവിവജ്ജനാദിവിധിനാ കസിണമണ്ഡലേ പടിപത്തി യാവ ഉഗ്ഗഹനിമിത്തുപ്പത്തി കസിണപരികമ്മം, തമ്പി നാമ ഭാരോ, പഗേവ ഇദ്ധിവികുബ്ബനാതി അധിപ്പായോ. **നിമിത്തുപ്പാദന**ന്തി പടിഭാഗനിമിത്തുപ്പാദനം . **തം വഡ്ഢേത്വാ**തി തം നിമിത്തം, ഭാവനഞ്ച വഡ്ഢേത്വാ. ന ഹി ഭാവനായ വിനാവ നിമിത്തവഡ്ഢനം ലബ്ഭതി. കേചി ഉപചാരസമാധിം ലഭിത്വാ അപ്പനാസമാധിം അധിഗന്തും ന സക്കോന്തി, താദിസാപി ബഹൂ ഹോന്തേവാതി ആഹ **“അപ്പനാധിഗമോ ഭാരോ”**തി. **അപ്പനാധിഗമോ**തി വാ അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം അധിഗമമാഹ. അഞ്ഞോവ സമാപത്തീനം ഉപനിസ്സയോ , അഞ്ഞോ അഭിഞ്ഞാനന്തി ആഹ **“പരിദമിതചിത്തസ്സാപി ഇദ്ധിവികുബ്ബനം നാമ ഭാരോ”**തി. ഖിപ്പം നിസന്തി നിസാമനം ഝാനചക്ഖുനാ പഥവീകസിണാദിഝാനാരമ്മണസ്സ ദസ്സനം ഏതസ്സാതി ഖിപ്പനിസന്തി, സീഘതരം ഝാനം സമാപജ്ജിതാ, തസ്സ ഭാവോ **ഖിപ്പനിസന്തിഭാവോ**. അമ്ബതരുനിചിതം മഹാമഹിന്ദത്ഥേരാദീഹി ഓതിണ്ണട്ഠാനം **ഥേരമ്ബത്ഥലം**. യഥാ പടിപക്ഖവിജയായ യോധാജീവാ നിമ്മലമേവ അസിതോമരാദിം ഗഹേത്വാ വിചരന്തി, ഏവം ഭിക്ഖുനാപി കിലേസവിജയായ നിമ്മലാവ ഝാനാഭിഞ്ഞാ വളഞ്ജിതബ്ബാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **“തസ്മാ”**തിആദി വുത്തം.

പതിട്ഠാഭാവോതി ഇധ പരസ്സ ഉപദ്ദവൂപസമനം അധിപ്പേതം. തം ഹി ഖിപ്പനിസന്തിഭാവതോപി ഗരുതരം അച്ചായികകിച്ചസാധനവസേന വിധാതബ്ബതോ ദുരഭിസമ്ഭവതരത്താ. തം പന **രക്ഖിതത്ഥേര**നിദസ്സനേനേവ സിദ്ധമ്പി തതോ ഗരുതരേന അങ്ഗാരവസ്സപരിത്താണേന വിഭാവേതും **“ഗിരിഭണ്ഡവാഹനപൂജായ…പേ… ഥേരോ വിയാ”**തി ആഹ. **ഗിരിഭണ്ഡവാഹനപൂജാ** നാമ ചേതിയഗിരിമാദിം കത്വാ സകലദീപേ, സമുദ്ദേ ച യാവ യോജനാ മഹതീ ദീപപൂജാ. **പഥവിം മാപേത്വാ**തി മാരേന പവത്തിതം അങ്ഗാരവസ്സം ഫുലിങ്ഗമത്തേനപി യാവ മനുസ്സേ ന പാപുണാതി, താവദേവ ആകാസേ പഥവിം നിമ്മിനിത്വാ.

ബലവപുബ്ബയോഗാനന്തി ഗരുതരൂപനിസ്സയാനം, ഇദ്ധിവിധാദീനം ഹേതുഭൂതമഹാഭിനീഹാരാനന്തി അത്ഥോ. **അഗ്ഗസാവകാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ഏകച്ചേ മഹാസാവകേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഭാവനാനുക്കമോ** യഥാവുത്തം ചിത്തപരിദമനം. **പടിസമ്ഭിദാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഠാനാഠാനഞാണാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ, ന സേസാഭിഞ്ഞാനമേവ. സാവകാനമ്പി ഹി ഠാനാഠാനഞാണാദീനി പദേസവസേന

ഇജ്ഝന്തി. **തസ്മാതി** യസ്മാ പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നസ്സേവ യഥാവുത്തം ഭാവനാനുക്കമം വിനാ അഭിഞ്ഞായോ ഇജ്ഝന്തി, ന ഇതരസ്സ, തസ്മാ. **അഗ്ഗിധമനാദീഹീ**തി അഗ്ഗിമ്ഹി താപനകോട്ടനാദീഹി. **യഥാ ചാ**തി ച-സദ്ദേന ലാഖാകാരാദീനം ലാഖാകോട്ടനാദിം അവുത്തമ്പി സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഛന്ദ...പേ॰... വസേനാ**തി "ഛന്ദവതോ ചേ അഭിഞ്ഞാ സിജ്ഝതി, മയ്ഹമ്പി സിജ്ഝതീ"തി കത്തുകമ്യതാഛന്ദം സീസം ധുരം ജേട്ഠം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ, ഛന്ദം വാ ഉപ്പാദേത്വാ തം ഭാവനായ മുഖം കത്വാ ഝാനസ്സ സമാപജ്ജനവസേന. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **"ആവജ്ജനാദിവസീഭാവവസേനാ"**തി ഇദം അട്ഠസുപി സമാപത്തീസു സാതിസയം വസീഭാവാപാദനം സന്ധായ വുത്തം. തഞ്ച ഖോ ആദികമ്മികവസേന, ന കതാധികാരവസേനാതി ആഹ **"പുബ്ബഹേതു...പേ॰... വട്ടതീ"**തി. പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നസ്സ ഹി യം ഝാനം പാദകം കത്വാ അഭിഞ്ഞാ നിബ്ബത്തേതബ്ബാ, തത്ഥേവ സാതിസയം ചിണ്ണവസിതാപി ഇച്ഛിതബ്ബാ, ന സബ്ബത്ഥേവാതി അധിപ്പായോ. "ചതുത്ഥജ്ഝാനമത്തേ ചിണ്ണവസിനാ"തി വചനതോ അരൂപസമാപത്തിയോ വിനാപി അഭിഞ്ഞാ ഇജ്ഝന്തീതി വദന്തി. തമ്പി യദി പുബ്ബഹേതുസമ്പന്നസ്സ വസേന വുത്തം, യുത്തമേവ. അഥേതരസ്സ, തേസം മതിമത്തം. **യഥാ**തി യേന പകാരേന യേന വിധിനാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം ഇദ്ധിവിധനിപ്ഫാദനേ.

൩൬൫. **തത്രാ**തി ച തദേവ പച്ചാമസതി. **പാളിനയാനുസാരേനേവാ**തി പാളിഗതിയാ അനുസരണേനേവ, പാഠസംവണ്ണനാനുക്കമേനേവാതി അത്ഥോ. "ചതുത്ഥജ്ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ"തി വത്വാ "സോ"തി വുത്തത്താ ആഹ **"അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനോ യോഗീ"**തി. "ഏവം സമാഹിതേ"തി ഏത്ഥ **ഏവം**-സദ്ദോ ഹേട്ഠാഝാനത്തയാധിഗമപടിപാടിസിദ്ധസ്സ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധാനസ്സ നിദസ്സനത്ഥോതി ആഹ **"ഏവന്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനക്കമനിദസ്സനമേത"**ന്തി, ചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ, തസ്സ ച അധിഗമക്കമസ്സ നിദസ്സനം. യേന സമാധാനാനുക്കമേന ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധി ലദ്ധോ, തദുഭയനിദസ്സനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഇമിനാ...പേ॰... വുത്തം ഹോതീ"**തി. യദിപി "ഏവ"ന്തി ഇദം ആഗമനസമാധിനാ സദ്ധിം ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധാനം ദീപേതി. സതിപാരിസുദ്ധിസമാധി ഏവ പന ഇദ്ധിയാ അധിട്ഠാനഭാവതോ പധാനന്തി ആഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ സമാഹിതേ"**തി. **ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവേനാ**തി ഉപേക്ഖായ ജനിതസതിപാരിസുദ്ധിസബ്ഭാവേന. സബ്ബപച്ചനീകധമ്മൂപക്കിലേസപരിസുദ്ധായ ഹി പച്ചനീകസമനേപി അബ്യാവടായ പാരിസുദ്ധിഉപേക്ഖായ വത്തമാനായ ചതുത്ഥജ്ഝാനം, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ ച സുപരിസുദ്ധാ, സുവിസദാ ച ഹോന്തി, സതിസീസേന പന തത്ഥ ദേസനാ കതാതി ആഹ **"ഉപേക്ഖാസതിപാരിസുദ്ധിഭാവേന പരിസുദ്ധേ"**തി. പരിസുദ്ധിയാ ഏവ പച്ചയവിസേസേന പവത്തിവിസേസോ പരിയോദാതതാ സുധന്തസുവണ്ണസ്സ നിഘംസനേന പഭസ്സരതാ വിയാതി ആഹ **"പരിസുദ്ധത്തായേവ പരിയോദാതേ, പഭസ്സരേതി വുത്തം ഹോതീ"**തി.

സുഖാദീനം പച്ചയാനം ഘാതേനാതി സുഖസോമനസ്സാനം, ദുക്ഖദോമനസ്സാനഞ്ച യഥാക്കമം രാഗദോസപച്ചയാനം വിക്ഖമ്ഭനേന. "സുഖം സോമനസ്സസ്സ പച്ചയോ, സോമനസ്സം രാഗസ്സ, ദുക്ഖം ദോമനസ്സസ്സാ"തി ഹി വുത്തം. യഥാ രാഗാദയോ ചേതസോ മലാസുചിഭാവേന "അങ്ഗണാനീ"തി വുച്ചന്തി, ഏവം ഉപഗന്ത്വാ കിലേസനട്ഠേന ഉപക്കിലേസാതി ആഹ **"അനങ്ഗണത്തായേവ വിഗതൂപക്കിലേസേ"**തി. തേനാഹ **"അങ്ഗണേന ഹി തം ചിത്തം ഉപക്കിലിസ്സതീ"**തി, വിബാധീയതി ഉപതാപീയതീതി അത്ഥോ. **സുഭാവിതത്താ**തി പഗുണഭാവാപാദനേന സുട്ഠു ഭാവിതത്താ. തേനാഹ **"വസീഭാവപ്പത്തേ"**തി, ആവജ്ജനാദിനാ പഞ്ചധാ, ചുദ്ദസവിധേന വാ പരിദമനേന വസവത്തിതം ഉപഗതേതി അത്ഥോ. **വസേ വത്തമാനം ഹി ചിത്തം** പഗുണഭാവാപത്തിയാ സുപരിമദ്ദിതം വിയ ചമ്മം, സുപരികമ്മകതാ വിയ ച ലാഖാ **മുദുന്തി വുച്ചതി. കമ്മക്ഖമേ**തി വികുബ്ബനാദിഇദ്ധികമ്മക്ഖമേ. **തഞ്ച ഉഭയ**ന്തി മുദുതാകമ്മനിയദ്വയം.

നാഹന്തിആദീസു ന-കാരോ പടിസേധത്ഥോ. **അഹന്തി** സത്ഥാ അത്താനം നിദ്ദിസതി. **ഭിക്ഖവേതി** ഭിക്ഖൂ ആലപതി. **അഞ്ഞന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനചിത്തതോ അഞ്ഞം. **ഏകധമ്മമ്പീതി** ഏകമ്പി സഭാവധമ്മം ന സമനുപസ്സാമീതി സമ്ബന്ധോ. അയം ഹേത്ഥ അത്ഥോ - അഹം, ഭിക്ഖവേ, സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന ഓലോകേന്തോപി അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പി ന സമനുപസ്സാമി. **യം** വസീഭാവാപാദനേന **ഭാവിതം,** തഥാ പുനപ്പുനം കരണേന **ബഹുലീകതം,** ഏവം സവിസേസമുദുഭാവപ്പത്തിയാ **മുദും,** കമ്മക്ഖമതായ **കമ്മനിയഞ്ച** ഹോതി. **യഥയിദം ചിത്തന്തി** അത്തനോ, തേസഞ്ച പച്ചക്ഖതായ ഏവമാഹാതി. യഥാ യഥാവുത്താ പരിസുദ്ധതാദയോ ന വിഗച്ഛന്തി, ഏവം സുഭാവിതം ചിത്തം.

തത്ഥ അവട്ഠിതം ഇധ ''ഠിതം, ആനേഞ്ജപ്പത്ത''ന്തി ച വുത്തന്തി ആഹ **"ഏതേസു പരിസുദ്ധതാദീസു ഠിതത്താ ഠിതേ, ഠിതത്തായേവ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ"**തി. യഥാ മുദുകമ്മഞ്ഞതാ വസീഭാവപ്പത്തിയാ ലക്ഖീയന്തി, ഏവം വസീഭാവപ്പത്തിപി മുദുകമ്മഞ്ഞതാഹി ലക്ഖീയതീതി, മുദുകമ്മഞ്ഞഭാവേന വാ അത്തനോ വസേ ഠിതത്താ ''ഠിതേ''തി വുത്തം. യഥാ ഹി കാരണേന ഫലം നിദ്ധരീയതി, ഏവം ഫലേനാപി കാരണം നിദ്ധരീയതീതി നിച്ചലഭാവേന അവട്ഠാനം ആനേഞ്ജപ്പത്തി. സാ ച സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേന, പടിപക്ഖേഹി അകമ്പനിയതായ ച സമ്ഭവന്തീ സദ്ധാദിബലാനം ആനുഭാവേന ഹോതീതി ''സദ്ധാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ''തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"സദ്ധാപരിഗ്ഗഹിതം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സദ്ധാപരിഗ്ഗഹിതന്തി** ഏവം സുഭാവിതം വസീഭാവപ്പത്തം ഏതം ചിത്തം ഏകംസേന അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായ സംവത്തതീതി ഏവം പവത്തായ സദ്ധായ പരിഗ്ഗഹിതം യഥാവുത്തസദ്ധാബലേന ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **അസ്സദ്ധിയേനാതി** തപ്പടിപക്ഖേന അസ്സദ്ധിയേന ഹേതുനാ ന ഇഞ്ജതി ന ചലതി ന കമ്പതി, അഞ്ഞദത്ഥു ഉപരി വിസേസാവഹഭാവേനേവ തിട്ഠതി. **വീരിയപരിഗ്ഗഹിതന്തി**ആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം പന വിസേസോ - **വീരിയപരിഗ്ഗഹിതന്തി** വസീഭാവാപാദനപരിദമനസാധനേന വീരിയേന ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **സതിപരിഗ്ഗഹിതന്തി** യഥാവുത്തേ ഭാവനാബഹുലീകാരേ അസമ്മോസസാധികായ, കുസലാനഞ്ച ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്നേസമാനായ സതിയാ ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **സമാധിപരിഗ്ഗഹിതന്തി** തഥേവ അവിക്ഖേപസാധനേന സമാധാനേന ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **പഞ്ഞാപരിഗ്ഗഹിതന്തി** തസ്സാ ഏവ ഭാവനായ ഉപകാരാനുപകാരധമ്മാനം പജാനനലക്ഖണായ പഞ്ഞായ ഉപത്ഥമ്ഭിതം. **ഓഭാസഗതന്തി** ഞാണോഭാസസഹഗതം. ഓഭാസഭൂതേന ഹി യഥാവുത്തസമാധാനസംവദ്ധിതേന ഞാണേന സംകിലേസപക്ഖം യാഥാവതോ പസ്സന്തോ തതോ ഉത്രസന്തോ ഓത്തപ്പന്തോ തം അധിഭവതി, ന തേന അഭിഭൂയതി. തേനാഹ **"കിലേസന്ധകാരേന ന ഇഞ്ജതീ"**തി. ഏതേന ഞാണപരിഗ്ഗഹിതം ഹിരോത്തപ്പബലം ദസ്സേതി.

അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതന്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിനാ സമാഹിതതാ, പരിസുദ്ധതാ, പരിയോദാതതാ, അനങ്ഗണതാ, വിഗതൂപക്കിലേസതാ, മുദുഭാവോ, കമ്മനിയതാ, ആനേഞ്ജപ്പത്തിയാ ഠിതതാ, സമാഹിതസ്സ വാ ചിത്തസ്സ ഇമാനി അങ്ഗാനീതി ''സമാഹിതേ''തി ഇമം അങ്ഗഭാവേന അഗ്ഗഹേത്വാ ഠിതിആനേഞ്ജപ്പത്തിയോ വിസും ഗഹേത്വാ ഇമേഹി അട്ഠഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതം. **അഭിനീഹാരക്ഖമന്തി** ഇദ്ധിവിധാദിഅത്ഥം അഭിനീഹാരക്ഖമം തദഭിമുഖം കരണയോഗ്ഗം. തേനാഹ **"അഭിഞ്ഞാസച്ഛികരണീയാനം ധമ്മാനം അഭിഞ്ഞാസച്ഛികിരിയായാ"**തി.

കാമം നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭേത്വാ ഏവ പഠമജ്ഝാനസമധിഗമോ, വിതക്കാദികേ വൂപസമേ ഏവ ച ദുതിയജ്ഝാനാദിസമധിഗമോ, തഥാപി ന തഥാ തേഹി ദൂരീഭൂതാ അപേതാ വാ യഥാ ചതുത്ഥജ്ഝാനതോ, ചേതസോ മലീനഭാവസങ്ഖാതഉപ്പിലാഭോഗകരേഹി നീവരണാദീഹി സുട്ഠു വിമുത്തിയാ തസ്സ പരിസുദ്ധി, പരിയോദാതതാ ച യുത്താതി ആഹ **"നീവരണ…പേ॰… പരിയോദാതേ"**തി.

ഝാനപടിലാഭപച്ചയാനന്തി ഝാനപടിലാഭഹേതുകാനം ഝാനപടിലാഭം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകാനം. **പാപകാന**ന്തി ലാമകാനം. **ഇച്ഛാവചരാന**ന്തി ഇച്ഛായ അവചരാനം ഇച്ഛാവസേന ഓതിണ്ണാനം "അഹോ വത മമേവ സത്ഥാ പടിപുച്ഛിത്വാ പടിപുച്ഛിത്വാ ഭിക്ഖൂനം ധമ്മം ദേസേയ്യാ"തിആദിനയപ്പവത്താനം മാനമായാസാഠേയ്യാദീനം. **അഭിജ്ഝാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേനാപി തേസംയേവ സങ്ഗഹോ. അഭിജ്ഝാ ചേത്ഥ പഠമജ്ഝാനേന അവിക്ഖമ്ഭനേയ്യാ, മാനാദയോ ച തദേകട്ഠാ ദട്ഠബ്ബാ "ഝാനപടിലാഭപച്ചയാനാ"ന്തി അനുവത്തമാനത്താ. വിക്ഖമ്ഭനേയ്യാ പന നീവരണഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാ, കഥം പന പഠമജ്ഝാനേന അവിക്ഖമ്ഭനേയ്യാ ഇധ വിഗച്ഛന്തീതി? "സബ്ബേ കുസലാ ധമ്മാ സബ്ബാകുസലാനം പടിപക്ഖാ"തി സല്ലേഖപടിപത്തിവസേന ഏവം വുത്തം ഝാനസ്സ അപരാമട്ഠഭാവദസ്സനതോ. യേ പനേത്ഥ "ഇച്ഛാവചരാനം അഭിജ്ഝാദീന"ന്തി ഇമേഹി പദേഹി കോപഅപച്ചയകആമരാഗബ്യാപാദാദയോ ഗഹിതാതി അധിപ്പായേന "ഝാനപടിലാഭപച്ചയാന"ന്തി പാഠം പടിക്ഖിപിത്വാ "ഝാനപടിലാഭപച്ചനീകാന"ന്തി പാഠോതി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം തഥാ പാഠസ്സേവ അഭാവതോ. ഝാനപടിലാഭപച്ചനീകാ ച നീവരണാ ചേവ തദേകട്ഠാ ച തേസം ദൂരീഭാവം വത്വാ പുന അഭാവവിഗമചോദനായ അയുജ്ജമാനത്താ. നനു ച **അനങ്ഗണസുത്ത-** (മ॰ നി॰ ൧.൫൭ ആദയോ) **വത്ഥസുത്തേസു** (മ॰ നി॰ ൧.൭൦ ആദയോ) അയമത്ഥോ ന ലബ്ഭതി, ഓളാരികാനംയേവ പാപധമ്മാനം തത്ഥ അധിപ്പേതത്താ? സച്ചമേതം, ഇധ പന അധിഗതചതുത്ഥജ്ഝാനസ്സ വസേന വുത്തത്താ സുഖുമായേവ തേ ഗഹിതാ, അങ്ഗണൂപക്കിലേസതാസാമഞ്ഞേന പനേത്ഥ സുത്താനം അപദിസനം. തഥാ ഹി **"സുത്താനുസാരേനാ"**തി വുത്തം, ന പന സുത്തവസേനാതി. അവസ്സം ചേ തമേവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം അധിഗതജ്ഝാനാനമ്പി കേസഞ്ചി ഇച്ഛാവചരാനം പവത്തിസബ്ഭാവതോ.

ഇദ്ധിപാദഭാവൂപഗമേനാതി ഇദ്ധിയാ പാദകഭാവസ്സ പദട്ഠാനഭാവസ്സ ഉപഗമനേന. **ഭാവനാപാരിപൂരിയാ**തി ഇതോ പരം കത്തബ്ബസ്സ അഭാവവസേന അഭിനീഹാരക്ഖമഭാവനായ പരിപുണ്ണത്താ. **പണീതഭാവൂപഗമേനാ**തി തതോ ഏവ പധാനഭാവം നീതതായ ഉത്തമട്ഠേന, അതിത്തികരട്ഠേന ച പണീതഭാവസ്സ ഉപഗമനേന. ഉഭയഞ്ചേതം ഠിതിയാ കാരണവചനം പരിപുണ്ണായ ഭാവനായ പണീതഭാവപ്പത്തിയാ **"ഠിതേ"**തി. **"ആനേഞ്ജപ്പത്തേ"**തി ഇദം ഠിതിയാ വിസേസനം. തേനാഹ **"യഥാ ആനേഞ്ജപ്പത്തം ഹോതി, ഏവം ഠിതേ"**തി. ഇമസ്മിം പക്ഖേ "ഠിതേ ആനേഞ്ജപ്പത്തേ"തി ഉഭയമേകം അങ്ഗം, "സമാഹിതേ"തി പന ഇദമ്പി ഏകമങ്ഗം. തേനേവസ്സ പഠമവികപ്പതോ വിസേസം സന്ധായാഹ **"ഏവമ്പി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗത"**ന്തി.

ദസഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൩൭൩. **നിപ്ഫത്തിഅത്ഥേനാ**തി സിജ്ഝനട്ഠേന. **പടിലാഭട്ഠേനാ**തി പാപുണനട്ഠേന. **ത**ന്തി കാമിതം വത്ഥും. **സമിജ്ഝതീ**തി നിപ്ഫജ്ജതി. പബ്ബജ്ജം ആദിം കത്വാ യാവ ഝാനമഗ്ഗാ ഇധ **നേക്ഖമ്മം. ഇജ്ഝതീ**തി പാപുണീയതി. **പടിഹരതീതി പാടിഹാരിയ**ന്തി യസ്മാ പടിപക്ഖം ഹരതി അപനേതി, തസ്മാ പാടിഹാരിയം. അത്തനോ പടിപക്ഖം ഹരതീതി പടിഹാരിയം, നേക്ഖമ്മാദി, പടിഹാരിയമേവ പാടിഹാരിയം, യഥാ "വേകതം, വേസമ"ന്തി ച.

ഇജ്ഝനട്ഠേനാതി നിപ്ഫജ്ജനട്ഠേന. **ഉപായസമ്പദായാ**തി സമ്പന്നഉപായസ്സ, ഞായാരമ്ഭസ്സാതി അത്ഥോ. **ഇജ്ഝതീ**തി പസവേതി. **സീലവാ**തി ആചാരസീലേന സീലവാ. **കല്യാണധമ്മോ**തി ദസകുസലകമ്മപഥവസേന സുന്ദരധമ്മോ. സീലസമ്പത്തിയാ വാ **സീലവാ**. ദാനാദിസേസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേന **കല്യാണധമ്മോ. പണിദഹിസ്സതീ**തി പത്ഥേസ്സതി.

ഇജ്ഝന്തീതി വഡ്ഢന്തി, ഉക്കംസം പാപുണന്തീതി അത്ഥോ. സാതിസയനിപ്ഫജ്ജനപടിലാഭസിജ്ഝനബുദ്ധിഅത്ഥേ ഹി ഇദ്ധി വുത്താ. **സാദസവിധാ**തി സബ്ബാ ഇദ്ധിയോ ആനേത്വാ അത്ഥുദ്ധാരവസേന ഇധാധിപ്പേതം ഇദ്ധിം ദസ്സേതും വുത്തം. ബഹുഭാവാദികസ്സ അധിട്ഠാനം അധിട്ഠഹനം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **അധിട്ഠാനാ**. വിവിധം രൂപനിമ്മാനസങ്ഖാതം കുബ്ബനം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **വികുബ്ബനാ. മനോമയാ**തി ഝാനമനേന നിബ്ബത്തിഭാവതോ മനോമയാ. ഞാണസ്സ വിപ്ഫാരോ വേഗായിതത്തം ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി **ഞാണവിപ്ഫാരാ**. അരിയാനം അയന്തി **അരിയാ**. യതോ കുതോചി കമ്മവിപാകതോ ജാതാ ഇദ്ധി **കമ്മവിപാകജാ**. സാതിസയപുഞ്ഞനിബ്ബത്താ ഇദ്ധി **പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധി**. കമ്മവിപാകജാ ഇദ്ധി ജാതിതോ പട്ഠായ ഹോതി, ഇതരാ യദാ തദാ പുഞ്ഞസ്സ വിപച്ചനകാലേതി ഏവം വാ ഇമാസം വിസേസോ വേദിതബ്ബോ. ആഥബ്ബനവിജ്ജാഭിനിബ്ബത്താ **വിജ്ജാമയാ. സമ്മാപയോഗോ** ഉപായപയോഗോ ഞായാരമ്ഭോ.

൩൭൦. പകതിയാ ഏകോതി സഭാവേന ഏകോ. **ബഹുകന്തി** ബഹും. തേന അഗ്ഗഹിതപരിച്ഛേദം അധിട്ഠാതബ്ബസ്സ അനേകഭാവം ദസ്സേത്വാ പുന പരിച്ഛേദതോ ദസ്സേതും **"സതം വാ"**തിആദി വുത്തം. **ആവജ്ജതീ**തി പരികമ്മസങ്ഖാതേന ആഭോഗേന ആഭുജതി ഭാവിരൂപേ തേന പരികമ്മമനസികാരേന മനസി കരോതി. **ഞാണേന അധിട്ഠാതീ**തി തഥാ പരികമ്മം കത്വാ അഭിഞ്ഞാഞാണേന യഥാധിപ്പേതേ ബഹുകേ അധിട്ഠാതി, അധിട്ഠാനചിത്തേന സഹേവ ബഹുഭാവാപത്തിതോ ബഹുഭാവാപാദകം ഇദ്ധിവിധഞാണം പവത്തേന്തോ ച തഥാ അധിട്ഠാതീതി വുച്ചതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏവന്തി** പകാരത്ഥോ ഏവം-സദ്ദോ, തേന സബ്ബമ്പി അധിട്ഠാനപ്പകാരം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അധിട്ഠാനവസേനാ**തി "ഞാണേന അധിട്ഠാതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦) ഏവം വുത്തഅധിട്ഠാനവസേന നിപ്ഫന്നത്താ.

൩൭൧. പകതിവണ്ണന്തി പകതിസണ്ഠാനം അത്തനോ പാകതികരൂപം. **പകതിവണ്ണവിജഹനവികാരവസേനാ**തി അത്തനോ പകതിവണ്ണവിജഹനപുബ്ബകസ്സ കുമാരകവണ്ണാദിവണ്ണവികാരസ്സ വസേന.

൩൭൨. ഇമമ്ഹാ കായാതി പച്ചക്ഖഭാവേന "ഇമമ്ഹാ"തി വുത്താ ഭിക്ഖുസ്സ കരജകായാ. **അഞ്ഞം കായന്തി** അഞ്ഞം ഇദ്ധിമയം കായം. തതോ ഏവ ഇദ്ധിമയരൂപവന്തതായ **രൂപിം**. അഭിഞ്ഞാമനേന നിബ്ബത്തത്താ **മനോമയം. നിപ്ഫത്തിവസേനാ**തി നിപ്ഫജ്ജനവസേന. അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ ഹി യഥാ മനോമയോ കായോ നിപ്ഫജ്ജതി, തഥാ പവത്തി **മനോമയിദ്ധി**. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. യദി ഏവം കഥമയമേവ മനോമയിദ്ധീതി? രുള്ഹീവേസാ വേദിതബ്ബാ യഥാ "മനോമയോ അത്തഭാവോ"തി, യഥാ വാ "ഗോസമഞ്ഞാ വിസാണാദിമതി പിണ്ഡേ". അഥ വാ അബ്ഭന്തരതോ നിക്ഖന്തേ, ഇദ്ധിമതാ ച ഏകന്തസദിസേ ഇമസ്മിം നിമ്മാനേ സുപാകടോ മനസാ നിബ്ബത്തിതഭാവോതി യഥാ സാതിസയോ മനോമയവോഹാരോ, ന തഥാ അഞ്ഞാസു അധിട്ഠാനവികുബ്ബനിദ്ധീസു സമഞ്ഞന്തരവന്താസൂതി വേദിതബ്ബം.

൩൭൩. ഞാണുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ വാതി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ വാ വിപസ്സനാക്ഖണേ, തതോപി വാ പുബ്ബേ അന്തിമഭവികസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായ. **പച്ഛാ വാ** യാവ ഖന്ധപരിനിബ്ബാനാ. **തങ്ഖണേ വാ** മഗ്ഗുപ്പത്തിസമയേ. **ഞാണാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ**തി സൂരിയസ്സ ഉട്ഠിതട്ഠാനേ, സമന്തതോ ച ആലോകകരണസമത്ഥതാ വിയ തസ്സേവ ഞാണസ്സ ആനുഭാവേന നിബ്ബത്തോ സബ്ബസോ പഹാതബ്ബപഹാനഭാവേതബ്ബഭാവനാപാരിപൂരിസങ്ഖാതോ വിസേസോ. വത്ഥൂനി പന അനന്തരായതാവസേന ആഗതാനി. **അനിച്ചാനുപസ്സനായാ**തി സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തിയാ ബലവവിപസ്സനായ. ആരദ്ധവിപസ്സനസ്സ ഹി യഥാവുത്തവിപസ്സനായ പവത്തിക്ഖണേ തതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച പകിണ്ണകസമ്മസനവാരേ നിച്ചസഞ്ഞായ പഹാനട്ഠോ ഇജ്ഝതി. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥ. കാമം ഏത്തകായ

സങ്ഖേപകഥായപി അധിപ്പേതത്ഥോ പകാസിതോവ , വിത്ഥാരകഥായ പന വിഭൂതതരോ ഹോതീതി ആഹ **“വിത്ഥാരേന കഥേതബ്ബ”**ന്തി.

ഗബ്ഭഗതസ്സേവാതി അനാദരേ സാമിവചനം. **വുത്തനയേനാ**തി “പച്ഛിമഭവികസ്സാ”തിആദിനാ **ബാകുലത്ഥേരവത്ഥുമ്**ഹി വുത്തനയേന.

ദാരുഭാരം കത്വാതി ദാരുഭാരം സകടേ കത്വാ, ആരോപേത്വാതി അത്ഥോ. **ഓസ്സജ്ജിത്വാ**തി ഛഡ്ഡേത്വാ. **സകടമൂലേ**തി സകടസമീപേ. **വാളയക്ഖാനുചരിതേ**തി കുരുരേഹി യക്ഖേഹി അനുവിചരിതബ്ബേ. യക്ഖപരിഗ്ഗഹിതഞ്ഹി രാജഗഹനഗരം.

൩൭൫. സമാധിതോതി പഠമജ്ഝാനാദിസമാധിതോ. **പുബ്ബേ**തി ഉപചാരജ്ഝാനക്ഖണേ. **പച്ഛാ**തി സമാപത്തിയാ ചിണ്ണപരിയന്തേ. **തങ്ഖണേ**തി സമാപന്നക്ഖണേ. **സമഥാനുഭാവനിബ്ബത്തോ വിസേസോ**തി തസ്മിം തസ്മിം ഝാനേ സമാധിതേജേന നിബ്ബത്തോ നീവരണവിക്ഖമ്ഭനവിതക്കാദിസമതിക്കമസഞ്ഞാവേദയിതനിരോധപരിസ്സയസഹനാദികോ വിസേസോ.

കപോതകന്ദരായന്തി ഏവംനാമകേ അരഞ്ഞവിഹാരേ. **ജുണ്ഹായ രത്തിയാ**തി ചന്ദാലോകവതിയാ രത്തിയാ. **നവോരോപിതേഹി കേസേഹീ**തി ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ കരണവചനം. **യസ്സാ**തി പഹാരസ്സ. **തസ്സാ**തി യക്ഖസ്സ. ഖിപ്പനിസന്തിഭാവസ്സ ഉക്കംസഗതത്താ ഥേരോ തസ്മിം പഹരന്തേ ഏവ സമാപത്തിം സമാപജ്ജീതി ആഹ **“പഹരണസമയേ സമാപത്തിം അപ്പേസീ”**തി. പാളിയം പന “നിസിന്നോ ഹോതി അഞ്ഞതരം സമാധിം സമാപജ്ജിത്വാ”തി (ഉദാ॰ ൩൪) വുത്തം. ഇമേ പന ഥേരാ സമാപത്തിതോ വുട്ഠാനസമകാലം തേന പഹാരോ ദിന്നോതി വദന്തി.

സഞ്ജീവത്ഥേരന്തി കകുസന്ധസ്സ ഭഗവതോ ദുതിയം അഗ്ഗസാവകം മഹാഥേരം സന്ധായാഹ. സോ ഹി ആയസ്മാ അരഞ്ഞാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി നിസിന്നോ അപ്പകസിരേനേവ നിരോധം സമാപജ്ജതി, തസ്മാ ഏകദിവസം അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിരോധം സമാപജ്ജി, തം സന്ധായ വുത്തം **“നിരോധസമാപന്ന”**ന്തിആദി. ചീവരേ അംസുമത്തമ്പി ന ഝായിത്ഥ, സരീരേ കാ കഥാ. തേനേവ ഹി ഥേരോ “സഞ്ജീവോ” ത്വേവ പഞ്ഞായിത്ഥ. **അയമസ്സാ**തി അസ്സ ആയസ്മതോ സഞ്ജീവത്ഥേരസ്സ യോ നിരോധസമാപത്തിയം അഗ്ഗിപരിസ്സയാഭാവോ, അയം സമാധിവിപ്ഫാരാ ഇദ്ധീതി യോജനാ. കഥം പന നിരോധസമാപത്തിയം സമാധിവിപ്ഫാരസമ്ഭവോതി ആഹ **“അനുപുബ്ബ…പേ॰… നിബ്ബത്തത്താ”**തി.

പഠമം ഠപിതഭണ്ഡകസ്സാതി സബ്ബപഠമം ഠപിതഭണ്ഡകസ്സ. തഞ്ഹി ഗഹണകാലേ സബ്ബപച്ഛിമം ഗയ്ഹതി. **കാലപരിച്ഛേദവസേനാ**തി “ഏത്തകേ കാലേ ഗതേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി സമാപത്തിതോ പുബ്ബേ കതകാലപരിച്ഛേദവസേന. **ഭീതാ വിരവിംസൂ**തി രത്തന്ധകാരേ രൂപദസ്സനേന “പിസാചോ ഉട്ഠഹതീ”തി മഞ്ഞമാനാ. ഏത്തകേഹി നാമ ഭണ്ഡകേഹി അജ്ഝോത്ഥടോ നിബ്ബികാരോ “അഹോ മഹാനുഭാവോ, അഹോ വിവേകവാസീ”തി ച **ഥേരഗതേന പസാദേന**.

തത്തതേലകടാഹന്തി ആധാരസീസേന ആധേയ്യമാഹ, കടാഹേ തത്തതേലം കടാഹേന ആസിഞ്ചീതി അധിപ്പായോ. **വിവട്ടമാന**ന്തി കത്ഥചിപി അലഗ്ഗനവസേന ഭസ്സന്തം.

സപരിവാരാതി പഞ്ചഹി ഇത്ഥിസതേഹി സപരിവാരാ. **രാജാനം മേത്തായ ഫരീ**തി ഓദിസ്സകമേത്താസമാപത്തിയാ രാജാനം ഫുസി. **ഖിപിതു**ന്തി വിജ്ഝിതും. **ഓരോപേതു**ന്തി സരസന്നാഹം പടിസംഹരിതും.

൩൭൬. പടിക്കൂലാദീസൂതി അനിട്ഠാദീസു. അനിട്ഠം ഹി പടിക്കൂലം, അമനുഞ്ഞമ്പി “പടിക്കൂല”ന്തി വുച്ചതി. **ആദി**-സദ്ദേന അപടിക്കൂലാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തഥാ**തി

പടിക്കൂലാരമ്മണേ. **ഉപേക്ഖകോ**തി ഛളങ്ഗുപേക്ഖായ ഉപേക്ഖകോ. **തത്ഥാ**തി പടിക്കൂലാപടിക്കൂലഭേദേ വത്ഥുസ്മിം. **സതോ**തി സതിവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സതിമാ. **സമ്പജാനോ**തി പഞ്ഞാവേപുല്ലപ്പത്തിയാ സമ്പജാനകാരീ. **അയ**ന്തി അയം പടിക്കൂലാദിവത്ഥൂസു അപടിക്കൂലസഞ്ഞീവിഹാരാദികാ ഖീണാസവാനം അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമസിദ്ധാ ചിത്തിസ്സരിയതാ. തേനാഹ **"ചേതോവസിപ്പത്താനം…പേ॰… വുച്ചതീ"**തി.

അനിട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം സത്തസഞ്ഞിതേ **മേത്താഫരണം വാ** ധാതുസോ പച്ചവേക്ഖണായ **ധാതുമനസികാരം വാ** ഗൂഥാദികേ ധാതുമനസികാരം കരോന്തോതി യോജേതബ്ബം. **അപടിക്കൂലസഞ്ഞീ വിഹരതീ**തി ഹിതേസിതായ, ധമ്മസഭാവചിന്തനായ ച ന പടിക്കൂലസഞ്ഞീ ഹുത്വാ ഇരിയാപഥവിഹാരേന വിഹരതി. **ഇട്ഠേ വത്ഥുസ്മിം** ഞാതിമിത്താദികേ. കേസാദിഅസുചികോട്ഠാസമത്തമേവാതി **അസുഭഫരണം വാ** അസുഭമനസികാരം വാ. തത്ഥ രൂപധമ്മജാതം **അനിച്ച**ന്തി ആദിഅത്ഥോ ഇതി-സദ്ദോ, തസ്മാ അനിച്ചദുക്ഖാനത്തവിപരിണാമധമ്മോതി മനസികാരം വാ കരോന്തോതി യോജനാ. **പടിക്കൂലാപടിക്കൂലേസൂ**തി ഇട്ഠാനിട്ഠാനി വത്ഥൂനി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വദതി. ഏസ നയോ ഇതരത്ഥ. യം വാ സത്താനം പഠമം പടിക്കൂലതോ ഉപട്ഠിതമേവ പച്ഛാ അപടിക്കൂലതോ ഉപതിട്ഠതി, യഞ്ച അപടിക്കൂലതോ ഉപട്ഠിതമേവ പച്ഛാ പടിക്കൂലതോ ഉപതിട്ഠതി, തദുഭയേപി ഖീണാസവോ സചേ ആകങ്ഖതി, വുത്തനയേന അപടിക്കൂലസഞ്ഞീ വാ വിഹരേയ്യ, പടിക്കൂലസഞ്ഞീ വാതി അയമരിയിദ്ധി വുത്താ.

ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാതി കാരണവസേന "ചക്ഖൂ"തി ലദ്ധവോഹാരേന രൂപദസ്സനസമത്ഥേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന, ചക്ഖുനാ വാ കാരണഭൂതേന, ദ്വാരഭൂതേന വാ രൂപം പസ്സിത്വാ. **നേവ സുമനോ ഹോതീ**തി ഗേഹസ്സിതസോമനസ്സസ്സായം പടിക്ഖേപോ, ന നേക്ഖമ്മപക്ഖികായ കിരിയാസോമനസ്സവേദനായ. **ഛളങ്ഗുപേക്ഖ**ന്തി ഇട്ഠാനിട്ഠഛളാരമ്മണാപാഥേ പരിസുദ്ധപകതിഭാവാവിജഹനലക്ഖണം ഛസു ദ്വാരേസു പവത്തിയാ "ഛളങ്ഗുപേക്ഖാ"തി ലദ്ധനാമം തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖം. യഥാവുത്തമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **"പടിസമ്ഭിദായ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൩൭൫. പക്ഖീആദീനന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ദേവാദീനം സങ്ഗഹോ. **വേഹാസഗമനാദികാ**തി പന **ആദി**-സദ്ദേന ചക്ഖുവിസുദ്ധിആദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. കുസലകമ്മേന നിബ്ബത്തിത്വാപി അകുസലവിപാകാനുഭാവേന സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപതിതത്താ **വിനിപാതികാനം. ഝാന**ന്തി അഭിഞ്ഞാപത്തം ഝാനം സന്ധായാഹ. വിപസ്സനാപി ഉക്കംസഗതാ ഉബ്ബേഗപീതിസഹിതാ ആകാസേ ലങ്ഘാപനമത്താപി ഹോതീതി വുത്തം **"വിപസ്സനം വാ"**തി. **"പഠമകപ്പികാന"**ന്തി ഇദം "ഏകച്ചാനം മനുസ്സാന"ന്തി ഇമസ്സ വിസേസനം ദട്ഠബ്ബം. **ഏവമാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന പുനബ്ബസുമാതാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

൩൭൭. വേഹാസന്തി ഭുമ്മത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, അച്ചന്തസംയോഗേ വാ. ചക്കവത്തീ ഹി ചക്കരതനം പുരക്ഖത്വാ അത്തനോ ഭവനതോ അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ ആകാസേനേവ സിനേരും പദക്ഖിണം കത്വാ സകലചക്കവാളം അനുസംയായതീതി. **അസ്സബന്ധാ**തി അസ്സപാലാ, യേ അസ്സാനം യവദായകാ. തഥാ **ഗോബന്ധാ**.

ചക്കവത്തിആദീനം പുഞ്ഞിദ്ധിയാ വിത്ഥാരിയമാനായ അതിപപഞ്ചോ ഹോതീതി പുഞ്ഞവതോ ഇദ്ധിം ലക്ഖണതോ ദസ്സേന്തേന "പരിപാകം ഗതേ പുഞ്ഞസമ്ഭാരേ ഇജ്ഝനകവിസേസോ"തി വത്വാപി ജോതികാദീനം പുഞ്ഞിദ്ധിം ഏകദേസേന ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സുവണ്ണപബ്ബതോ**തി സബ്ബസുവണ്ണമയോ പബ്ബതോ. തസ്സ കിര ഗഹിതഗഹിതട്ഠാനേ ഓധി ന പഞ്ഞായതി. **ഏകസീതാമത്തേ**തി ഏത്ഥ

സീതാ നാമ കസനവസേന നങ്ഗലസ്സ ഗതമഗ്ഗോ. **തുമ്ബം** നാമ ആള്ഹകം. **ചുദ്ദസ മഗ്ഗാ**തി ചതുദ്ദസ കസനമഗ്ഗാ.

൩൭൮. വിജ്ജം പരിജപിത്വാതി ഗന്ധാരീവിജ്ജാദികം അത്തനോ വിജ്ജം കതൂപചാരം പരിവത്തേത്വാ മന്തപഠനക്കമേന പഠിത്വാ.

൩൭൯. സമ്മാപയോഗേനാതി ഉപായപയോഗേന, യഥാ യഥിച്ഛിതത്ഥസിദ്ധി ഹോതി, തഥാ പവത്തിതഞായാരമ്ഭേന. **തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സാ**തി യഥാധിപ്പേതസ്സ നിപ്ഫാദേതബ്ബകമ്മസ്സ. **ഏത്ഥ ചാ**തി "തത്ഥ തത്ഥ സമ്മാപയോഗപച്ചയാ ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦) ഇമിസ്സാ ദസമായ ഇദ്ധിയാ നിദ്ദേസേപി. **പുരിമപാളിസദിസാവാ**"തി സമാധിവിപ്ഫാരഇദ്ധിആദീനം നിദ്ദേസസദിസാവ. **സകടബ്യൂഹാദികരണവസേനാ**തി സകടബ്യൂഹചക്കബ്യൂഹപദുമബ്യൂഹാദീനം സംവിധാനവസേന നിബ്ബത്തവിസേസോതി സമ്ബന്ധോ. ഗണിതഗന്ധബ്ബാദി **സിപ്പകമ്മം**. സല്ലകത്തകാദി **വേജ്ജകമ്മം**. ഇരുബ്ബേദാദീനം **തിണ്ണം വേദാനം**.

"ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാവ ഹോതീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൭; സം॰ നി॰ ၆.൭൩൪; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൨; ൩.൧൦) അധിട്ഠാനിദ്ധിയാ ഏവ ഗഹിതത്താ ആഹ **"അധിട്ഠാനാ ഇദ്ധിയേവ ആഗതാ"**തി. **ഇമസ്മിം പനത്ഥേ**തി ഇമസ്മിം അഭിഞ്ഞാനിസംസസങ്ഖാതേ, ഇദ്ധിവിധസങ്ഖാതേ വാ അത്ഥേ.

൩൮൦. "ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥു"ന്തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൫൧) കോട്ഠാസത്ഥോ വിധസദ്ദോ, "വിവിധമ്പി സേനാബ്യൂഹം ദസ്സേതീ"തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮) വികപ്പത്ഥോ, തദുഭയമ്പേത്ഥ യുജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇദ്ധിവിധായാതി ഇദ്ധികോട്ഠാസായ, ഇദ്ധിവികപ്പായ വാ"**തി. ഇദ്ധി ഹി അഭിഞ്ഞാസു ഏകോ കോട്ഠാസോ, വക്ഖമാനേഹി ഭേദേഹി അനേകപ്പഭേദാ ച. **വുത്തപ്പകാരവസേനാ**തി വുത്തസ്സ ചുദ്ദസപ്പകാരസ്സ, ചിത്തപരിദമനസ്സ സമാഹിതതാദിപ്പകാരസ്സ ച വസേന. "ഇദ്ധിവിധായാ"തി തദത്ഥസ്സ സമ്പദാനവചനന്തി ആഹ **"ഇദ്ധിവിധാധിഗമത്ഥായാ"**തി. **"കസിണാരമ്മണതോ അപനേത്വാ"**തി ഇദം അഭിഞ്ഞാപാദകപരികമ്മചിത്താനം സമാനസന്താനതായ വുത്തം, ന പരികമ്മചിത്തസ്സ കസിണാരമ്മണത്താ. **ഇദ്ധിവിധാഭിമുഖം പേസേതീ**തി നിപ്ഫാദേതബ്ബസ്സ ഇദ്ധിവിധസ്സ അഭിമുഖഭാവേന പവത്തേതി. യം ഹി "സതം ഹോമീ"തിആദിനാ പരികമ്മചിത്തസ്സ പവത്തനം, തദേവസ്സ അഭിനീഹരണം, ഇദ്ധിവിധാഭിമുഖപേസനഞ്ച തഥേവ ഇദ്ധിവിധസ്സ പവത്തനതോ അഭിനിന്നാമനം ഇധ പരികമ്മചിത്തസ്സ ഇദ്ധിവിധേ അധിമുത്തീതി ആഹ **"അധിഗന്തബ്ബഇദ്ധിപോണം ഇദ്ധിപബ്ഭാരം കരോതീ"**തി. ഇധ പച്ചനുഭവനഫുസനാ സച്ഛികിരിയാപത്തിപരിയായാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"പാപുണാതീതി അത്ഥോ"**തി ആഹ. **അസ്സാ**തി ഇദ്ധിവിധസ്സ.

ഏകോപീതി **പി**-സദ്ദോ വക്ഖമാനം ബഹുഭാവം ഉപാദായ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. സോ ഹിസ്സ പടിയോഗീ "ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതി, ബഹുധാപി ഹുത്വാ ഏകോ ഹോതീ"തി. സോ ച ഖോ ബഹുഭാവം നിമ്മിനിത്വാ ഠിതസ്സ അന്തരാവ ഏകഭാവൂപഗമോ. യഥാകാലപരിച്ഛേദം പന സരസേനേവ ഏകഭാവൂപഗമോ ഇധ നാധിപ്പേതോ അനിദ്ധിനിമ്മാനഭാവതോ. തമ്പി പുബ്ബേ കതകാലപരിച്ഛേദവസേന സിദ്ധത്താ ഇദ്ധാനുഭാവോയേവാതി കേചി. അട്ഠാനേ വായം **പി**-സദ്ദോ, ഏകോ ഹുത്വാ ബഹുധാപി ഹോതി, ബഹുധാ ഹുത്വാ ഏകോപി ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ പി-സദ്ദോ വക്ഖമാനം ഏകഭാവം ഉപാദായ "സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ"തി വത്വാ "സോ ഹീ"തിആദി സബ്ബം യഥാരഹം വത്തബ്ബം. ബഹുഭാവനിമ്മാനേ പയോജനം ദസ്സേതും **"ബഹൂനം സന്തികേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബഹൂനം സന്തികേ**തി അത്തനാ നിമ്മിതാനം ബഹൂനം സമീപേ, തേഹി പരിവാരിതോ ഹുത്വാതി അധിപ്പായോ. **വാ**-സദ്ദോ അവുത്തവികപ്പത്ഥോ, തേന "ധമ്മം വാ കഥേതുകാമോ"തി

ഏവമാദി സങ്ഗയ്ഹതി. **“ഞാണേന അധിട്ഠഹന്തോ** ഏവം ഹോതീ”തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

൩൮൧. ഭവതി ഏത്ഥ ഇദ്ധീതി **ഭൂമിയോ,** ഝാനാനി. **ഏത്ഥാ**തി ച ഹേതുമ്ഹി ഭുമ്മവചനം. വിവേകതോ ജാതാ ഭൂമി **വിവേകജഭൂമി**. വിവേകജം ഹി പഠമം ഝാനം നീവരണവിവേകസമ്ഭൂതത്താ. പീതിസുഖഭൂതാ ഭൂമി **പീതിസുഖഭൂമി**. ദുതിയജ്ഝാനഞ്ഹി പീതിസുഖഭൂമിഭൂതഞ്ചേവ പീതിസുഖസഞ്ജാതഞ്ച സമാധിവസേന. ഉപരി ദ്വീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇദ്ധിലാഭായാ**തി ഇദ്ധിയാ അധിഗമായ. **ഇദ്ധിപടിലാഭായാ**തി ഇദ്ധിയാ പുനപ്പുനം ലഭമാനായ, ബഹുലീകരണായാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിവികുബ്ബനതായാ**തി ഇദ്ധിയാ വിവിധരൂപകാരണായ, വികുബ്ബനിദ്ധിയാതി അത്ഥോ. **ഇദ്ധിവിസവിതായാ**തി ഇദ്ധിയാ വിവിധാനിസംസപസവനായ. **ഇദ്ധിവസിതായാ**തി ഇദ്ധിയാ ഖിപ്പനിസന്തിആദിഭാവാവഹവസീഭാവത്ഥായ. **ഇദ്ധിവേസാരജ്ജായാ**തി ഇദ്ധിയാ പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന വിഗതസംകിലേസതായ സുട്ഠു വിസാരദഭാവായ. ചതുത്ഥജ്ഝാനം താവ ഇദ്ധിയാ ഭൂമി ഹോതു തത്ഥ പതിട്ഠായ നിപ്ഫാദേതബ്ബതോ, ഇതരാനി പന കഥന്തി ആഹ **“ഏത്ഥ ചാ”**തിആദി. തത്ഥ തീണി ഝാനാനി സമ്ഭാരഭൂമിയോതി വേദിതബ്ബാനീതി സമ്ബന്ധോ. തതിയജ്ഝാനേ സുഖഫരണേന, പഠമദുതിയേസു പീതിഫരണേന സുഖഫരണേന ച ഹേതുഭൂതേനാതി യഥാരഹവസേന യോജനാ. ഫരണം ചേത്ഥ ഝാനസ്സ സുഭാവിതഭാവേന സാതിസയാനം പീതിസുഖാനം വസേന ഝാനപ്പച്ചയാദിനാ സഹജാതനാമകായസ്സ പരിബ്രൂഹനം, രൂപകായസ്സ ച തംസമുട്ഠാനേഹി പണീതരൂപേഹി പരിപ്ഫുടതാ. തേനാഹ ഭഗവാ “പീതിസുഖേന അഭിസന്ദേതി പരിസന്ദേതി പരിപൂരേതി പരിപ്ഫരതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൨൬; മ॰ നി॰ ൧.൪൨൭). **സുഖസഞ്ഞ**ന്തി ഝാനസുഖേന സഹഗതം സഞ്ഞം. **ലഹുസഞ്ഞ**ന്തി തംസമ്പയുത്തലഹുതാസഹഗതം സഞ്ഞം. **ഓക്കമിത്വാ**തി അനുപവിസിത്വാ. തേസു ഹി ഝാനേസു സാതിസയായ ലഹുതായ സമ്പയുത്തം സുഖം സന്താനവസേന പവത്തേന്തോ യോഗീ തം സമോക്കന്തോ വിയ ഹോതീതി ഏവം വുത്തം. സഞ്ഞാസീസേന നിദ്ദേസോ. ഝാനസമ്പയുത്താ ഹി ലഹുതാ വിനാപി ഇദ്ധിയാ ആകാസം ലങ്ഘാപനപ്പമാണപ്പത്താ വിയ ഹോതി. ലഹുഭാവഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ മുദുകമ്മഞ്ഞഭാവാപി ഗഹിതാ ഏവ. തേനാഹ **“ലഹുമുദുകമ്മഞ്ഞകായോ ഹുത്വാ”**തി.

ഇമിനാ പരിയായേനാതി തിണ്ണം ഝാനാനം സമാപജ്ജനേന സുഖലഹുഭാവപ്പത്തനാമരൂപകായസ്സ സതി ചിത്തപരിദമനേ ചതുത്ഥം ഝാനം സുഖേനേവ ഇദ്ധിപടിലാഭായ സംവത്തതീതി ഇമിനാ പരിയായേന. പകതിഭൂമിയാ ഹി അധിട്ഠാനഭൂതാ സമ്ഭാരഭൂമിയോ പാകാരസ്സ നേമിപ്പദേസോ വിയാതി.

൩൮൨. ഇദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ **ചത്താരോ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ഇദ്ധിപാദാ**തി ഏത്ഥ ഇജ്ഝതീതി ഇദ്ധി, സമിജ്ഝതി നിപ്ഫജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇജ്ഝന്തി വാ ഏതായ സത്താ ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തീതി ഇദ്ധി. പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ പാദോതി ഇദ്ധിപാദോ, ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോതി ഇദ്ധിപാദോ. **പാദോ**തി പതിട്ഠാ, അധിഗമൂപായോതി അത്ഥോ. തേന ഹി ഉപരൂപരിവിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി. അയം താവ അട്ഠകഥാനയോ. തത്ഥ ഇദ്ധി-സദ്ദസ്സ പഠമോ കത്തുഅത്ഥോ, ദുതിയോ കരണത്ഥോ വുത്തോ. പാദ-സദ്ദസ്സ ഏകോ കരണത്ഥോവ. പജ്ജിതബ്ബാവ ഇദ്ധി വുത്താ, ന ച ഇജ്ഝന്തീ, പജ്ജിതബ്ബാ ച ഇദ്ധി പജ്ജനകരണേന പാദേന സമാനാധികരണാ ഹോതീതി പഠമേന അത്ഥേന “ഇദ്ധി ഏവ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ”തി ന സക്കാ വത്തും. തഥാ ഇദ്ധികിരിയാകരണേന സാധേതബ്ബാവ വുദ്ധിസങ്ഖാതാ ഇദ്ധി പജ്ജനകിരിയാകരണേന പജ്ജിതബ്ബാതി ദ്വിന്നം കരണാനം ന അസമാനാധികരണതാ സമ്ഭവതീതി ദുതിയേനത്ഥേന “ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ”തി ച ന സക്കാ വത്തും. തസ്മാ പഠമേനത്ഥേന സമാനാധികരണസമാസോ, ദുതിയേന സാമിവചനസമാസോ ന യുജ്ജതീതി പഠമേനത്ഥേന ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ, ദുതിയേനത്ഥേന ഇദ്ധി ഏവ

പാദോ ഇദ്ധിപാദോതി സമാസോ യുത്തോ, യഥാവുത്തോപി വാ, പാദസ്സ ഇജ്ഝമാനകോട്ഠാസഇജ്ഝനകരണൂപായഭാവതോ.

പുബ്ബഭാഗഛന്ദവസേന **ഛന്ദഹേതുകോ**. സമ്പയുത്തഛന്ദവസേന **ഛന്ദാധികോ**. പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ഏവ പന സഹജാതഛന്ദസ്സാപി അധികതാ വേദിതബ്ബാ. അഥ വാ "ഛന്ദഞ്ചേ ഭിക്ഖു അധിപതിം കരിത്വാ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം, അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധീ"തി ഇമായ പാളിയാ ഛന്ദാധിപതിസമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി അധിപതി-സദ്ദലോപം കത്വാ സമാസോ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി. അധിപതിസദ്ദത്ഥദസ്സനവസേന പന **അട്ഠകഥായം** "ഛന്ദഹേതുകോ ഛന്ദാധികോ വാ സമാധീ"തി വുത്തം. തേനേവാഹ **"ഛന്ദം അധിപതിം കരിത്വാ"**തിആദി. **പധാനഭൂതാ**തി വീരിയഭൂതാതി കേചി വദന്തി. സങ്ഖതസങ്ഖാരനിവത്തനത്ഥം പന **പധാനഗ്ഗഹണം**. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബമ്പി വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ അഞ്ഞസ്സ നിവത്തനത്ഥം **പധാനഗ്ഗഹണം. പധാനഭൂതാ** സേട്ഠഭൂതാതി അത്ഥോ. ചതുബ്ബിധസ്സ പന വീരിയസ്സ അധിപ്പേതത്താ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ. യോ പന "ഇദ്ധിയാ പാദോ ഇദ്ധിപാദോ"തി ഏവം സമാസയോജനാവസേന പാദസ്സ ഉപായത്ഥതം ഗഹേത്വാ ഇദ്ധിപാദത്ഥോ വുത്തോ, സോ പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാനം കത്തുകരണിദ്ധിഭാവം "ഛന്ദിദ്ധിപാദോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൦) വാ അഭിധമ്മേ ആഗതത്താ ഛന്ദാദീഹി ഇദ്ധിപാദേഹി സാധേതബ്ബായ വുദ്ധിയാ കത്തിദ്ധിഭാവം, ഛന്ദാദീനം കരണിദ്ധിഭാവഞ്ച സന്ധായ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

വീരിയിദ്ധിപാദേ **"വീരിയസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗത"**ന്തി ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതം. തത്ഥ പുരിമം സമാധിവിസേസനം വീരിയാധിപതി സമാധി **വീരിയസമാധീ**തി. ദുതിയം സമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനം. ദ്വേ ഏവ ഹി സബ്ബത്ഥ സമന്നാഗമങ്ഗാനി സമാധി , പധാനസങ്ഖാരോ ച. ഛന്ദാദയോ സമാധിവിസേസനാനി, പധാനസങ്ഖാരോ പന പധാനവചനേനേവ വിസേസിതോ, ന ഛന്ദാദീഹീതി ന ഇധ വീരിയാധിപതിതാ പധാനസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ ഹോതി. വീരിയഞ്ച സമാധിം വിസേസേത്വാ ഠിതമേവ സമന്നാഗമങ്ഗവസേന പധാനസങ്ഖാരവചനേന വുത്തന്തി നാപി ദ്വീഹി വീരിയേഹി സമന്നാഗമോ വുത്തോ ഹോതീതി. യസ്മാ പന ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ സമാധി, തഥാ വിസിട്ഠേനേവ ച തേന സമ്പയുത്തോ പധാനസങ്ഖാരോ, സേസധമ്മാ ച, തസ്മാ സമാധിവിസേസനാനം വസേന ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ വുത്താ. വിസേസനഭാവോ ച ഛന്ദാദീനം തംതംഅവസ്സയവസേന ഹോതീതി.

അഥ വാതിആദിനാ നിസ്സയട്ഠേപി പാദ-സദ്ദേ ഉപായട്ഠേന ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ. തേനേവ അഭിധമ്മേ ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൪൭൦) ഛന്ദാദീനമേവ ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ. പഞ്ഹാപുച്ഛകേ ച "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധീ"തിആദിനാവ (വിഭ॰ ൪൬൨) ഉദ്ദേസം കത്വാപി പുന ഛന്ദാദീനംയേവ കുസലാദിഭാവോ വിഭത്തോ. ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവ ഹി സുത്തേ, അഭിധമ്മേ ച നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം, അഞ്ഞഥാ ചതുബ്ബിധതാ ന ഹോതീതി.

൩൮൩. ഛന്ദാദീനി അട്ഠാതി ഛന്ദസമാധി വീരിയസമാധി ചിത്തസമാധി വീമംസാസമാധീതി ഏവം ഛന്ദാദീനി അട്ഠ. കാമം ചേത്ഥ ചതൂസുപി ഠാനേസു സമാധി സമാധി ഏവ, തഥാപി ഇദ്ധിം ഉപ്പാദേതുകാമതാഛന്ദസഹിതോവ സമാധി ഇദ്ധിപടിലാഭായ സംവത്തതി, ന കേവലോ. ഏവം വീരിയസമാധിആദയോപി. തസ്മാ ഛന്ദാദിസഹിതാ ഏതേ ചത്താരോ ച സമാധീ, ഛന്ദാദയോ ച ചത്താരോതി അട്ഠ പജ്ജതി ഇദ്ധി ഏതേഹി പാപുണീയതി, സയം വാ പജ്ജന്തി ഇദ്ധിപടിലാഭായ സമ്പജ്ജന്തീതി **പദാനീ**തി വുച്ചന്തി. തേനാഹ **"ഇദ്ധിപടിലാഭായ സംവത്തന്തീ"**തി. യം പന പാളിയം "ഛന്ദോ ന സമാധീ"തിആദി, തം യദിപി ഛന്ദാദയോ സമാധിസഹിതാവ ഇദ്ധിം നിപ്ഫാദേന്തി, തഥാപി വിസും നേസം പദഭാവദസ്സനം.

ഏകതോ നിയുത്തോവ, ന ഏകേകോ ഹുത്വാതി അധിപ്പായോ. **നിയുത്തോവാതി** സഹിതോ ഏവ, ന വിയുത്തോ.

ന.വ്വർ. അനോനതന്തി ന ഓനതം, വീരിയേന പഗ്ഗഹിതത്താ അലീനന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"കോസജ്ജേ ന ഇഞ്ജതീ"**തി, കോസജ്ജനിമിത്തം ന ചലതീതി അത്ഥോ. ഉദ്ധം നതം **ഉന്നതം,** ഉദ്ധതം വിക്ഖിത്തം. ന ഉന്നതം **അനുന്നതം,** അവിക്ഖിത്തം സമാഹിതന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഉദ്ധച്ചേ ന ഇഞ്ജതീ"**തി. അഭിസങ്ഗവസേന നതം അഭിനതം, ന അഭിനതം **അനഭിനതം,** അരത്തം. അപഗമനവസേന നതം അപനതം, കോധവസേന വിമുഖം. ന അപനതം **അനപനതം,** അദുട്ഠം. ദിട്ഠിയാ "അഹം, മമ"ന്തി നിസ്സയവസേന ന നിസ്സിതന്തി **അനിസ്സിതം.** ഛന്ദരാഗവസേന ന പടിബദ്ധന്തി **അപ്പടിബദ്ധം. രാഗോ** കേവലം ആസത്തിമത്തം, **ഛന്ദരാഗോ** പന ബഹലകിലേസോ. തഥാ ഹിസ്സ ദൂരേ ഠിതമ്പി ആരമ്മണം പടിബദ്ധമേവ. **വിപ്പമുത്ത**ന്തി വിസേസതോ പമുത്തം. ഝാനാനം കാമരാഗപടിപക്ഖതായ ആഹ **"കാമരാഗേ"**തി. **വിസംയുത്ത**ന്തി വിവിത്തം സംകിലേസതോ, ന വാ സംയുത്തം ചതൂഹിപി യോഗേഹി. **വിമരിയാദികതം** കിലേസമരിയാദായ, യഥാ ഈസകമ്പി കിലേസമരിയാദാ ന ഹോതി, തഥാ പടിപന്നം. **ഏകത്തഗത**ന്തി ഏകഗ്ഗതം ഉപഗതം അച്ചന്തമേവ സമാഹിതം. തതോ ഏവ **നാനത്തകിലേസേഹി** നാനാസഭാവേഹി കിലേസേഹി **ന ഇഞ്ജതി.**

ഏസ അത്ഥോതി കോസജ്ജാദിനിമിത്തം. ഇമസ്സ ചിത്തസ്സ ആനേഞ്ജനത്ഥോ സിദ്ധോ ഏവ ആനേഞ്ജപ്പത്തിയാ പകാസനവസേന ദസ്സിതത്താ. **പുന വുത്തോ**തി ഇദ്ധിയാ ഭൂമിപാദപദദസ്സനപ്പസങ്ഗേന "ഇമാനി മൂലാനി നാമാ"തി മൂലഭാവദസ്സനത്ഥം പുന വുത്തോ. **പുരിമോ**തി "സദ്ധാദീഹി പരിഗ്ഗഹിതത്താ"തിആദിനാ പുബ്ബേ ഛധാ ദസ്സിതനയോ. **അയ**ന്തി അധുനാ സോളസധാ ദസ്സിതനയോ. സുത്തനയേ, പടിസമ്ഭിദാനയേ ച ദസ്സിതേ തത്ഥ സമ്മോഹോ ന ഹോതി, ന അദസ്സിതേതി ആഹ **"ഉഭയത്ഥ അസമ്മോഹത്ഥ"**ന്തി.

ന.വ്വ൫. ഞാണേന അധിട്ഠഹന്തോതി "കഥം പനായം ഏവം ഹോതീ"തി ഏത്ഥ പുബ്ബേ അത്തനാ വുത്തപദം ഉദ്ധരതി അധിട്ഠാനവിധിം ദസ്സേതും **"അഭിഞ്ഞാപാദകം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായാ"**തി. ഏത്ഥ അനുപുബ്ബേന ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ ചതുത്ഥജ്ഝാനതോ വുട്ഠായാതി കേചി, തം അയുത്തം. യഥിച്ഛിതജ്ഝാനസമാപജ്ജനത്ഥഞ്ഹി ചിത്തപരിദമനം, ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ ച അഭിഞ്ഞാപാദകം, ന ഇതരാനി. **പരികമ്മം കത്വാ**തി പാദകജ്ഝാനതോ വുട്ഠായ കാമാവചരചിത്തേന "സതം ഹോമീ"തിആദിനാ ചിന്തനമേവേത്ഥ പരികമ്മകരണം, തഥാവജ്ജനമേവ ച ആവജ്ജനം. **ദുതിയമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന തതിയമ്പി, തതോ ഭിയ്യോപീതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. യഥാ ഹി ഝാനഭാവനാ, ഏവമഭിഞ്ഞാഭാവനാപി. **"ഏകവാരം ദ്വേവാര"**ന്തി ഇദമ്പി നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. **നിമിത്താരമ്മണ**ന്തി പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണം. **പരികമ്മചിത്താനീ**തി ഏത്ഥ ഏകേകസ്സ പരികമ്മചിത്തസ്സ സതാരമ്മണതാ ദട്ഠബ്ബാ "സതം ഹോമീ"തി പവത്തനതോ. **സഹസ്സാരമ്മണാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **വണ്ണവസേനാ**തി അത്തനാ പരികപ്പിതവണ്ണവസേന. **നോ പണ്ണത്തിവസേനാ**തി ന സത്തപണ്ണത്തിവസേന. **തം** അധിട്ഠാനചിത്തം **അപ്പനാചിത്തമിവാ**തി ഇവഗ്ഗഹണം അഭിഞ്ഞാചിത്തസ്സ ഝാനചിത്തസ്സ പഠമുപ്പത്തിസദിസഭാവതോ വുത്തം, ന തസ്സ അപ്പനാഭാവതോ. **രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനിക**ന്തി രൂപാവചരചതുത്ഥഝാനവന്തം, തേന സമ്പയുത്തം.

ന.വ്വ൬. യദി ഏവം "ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതീ"തി പടിസമ്ഭിദാവചനം കഥന്തി ആഹ **"യമ്പീ"**തിആദി. **തത്രാപീ**തി പടിസമ്ഭിദായമ്പി. **ആവജ്ജതീ**തി "ബഹുകം ആവജ്ജതീ"തി ഇദം പാഠപദം **പരികമ്മവസേനേവ വുത്തം,** ന ആവജ്ജനവസേന. **ആവജ്ജിത്വാ ഞാണേന അധിട്ഠാതീതി അഭിഞ്ഞാഞാണവസേന വുത്തം,** ന പരികമ്മചിത്തസമ്പയുത്തസ്സ, അഞ്ഞസ്സ വാ കാമാവചരസ്സ ഞാണസ്സ വസേന. ന ഹി തസ്സ താദിസോ ആനുഭാവോ അത്ഥീതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ അപ്പനാപ്പത്തസ്സ

അഭിഞ്ഞാഞ്ഞാണസ്സേവ വസേന അധിട്ഠാനം, തസ്മാ. അയമധിട്ഠാനക്കമോതി ദസ്സേന്തോ **"ബഹുകം ആവജ്ജതീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സന്നിട്ഠാപനവസേനാ**തി നിപ്ഫാദനവസേന.

കായസക്ഖിദസ്സനത്ഥന്തി ന കേവലം വചനമത്തമേവ, അഥ ഖോ അയമേതസ്സത്ഥസ്സ അത്തനോ കായേന സച്ഛികതത്താ കായസക്ഖീതി സക്ഖിദസ്സനത്ഥം.

കോകനദന്തി പദുമവിസേസനം യഥാ "കോകാസക"ന്തി. തം കിര ബഹുപത്തം, വണ്ണസമ്പന്നം, അതിവിയ സുഗന്ധഞ്ച ഹോതി. **പാതോ**തി പഗേവ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യഥാ കോകനദസങ്ഖാതം **പദുമം പാതോ** സൂരിയസ്സുഗ്ഗമനവേലായം **ഫുല്ലം** വികസിതം **അവീതഗന്ധം സിയാ വിരോചമാനം,** ഏവം സരീരഗന്ധേന, ഗുണഗന്ധേന ച **സുഗന്ധം** സരദകാലേ **അന്തലിക്ഖേ ആദിച്ചമിവ** അത്തനോ തേജസാ **തപന്തം** അങ്ഗേഹി നിച്ഛരണകജുതിതായ **അങ്ഗീരസം** സമ്മാസമ്ബുദ്ധം **പസ്സാ**തി.

അഭബ്ബോതി പടിപത്തിസാരമിദം സാസനം, പടിപത്തി ച പരിയത്തിമൂലികാ, തഞ്ച പരിയത്തിം ഉഗ്ഗഹേതും അസമത്ഥോ, തസ്മാ അഭബ്ബോതി അധിപ്പായോ. **അഭബ്ബോ നാമ ന ഹോതി** വാസധുരസ്സേവ പധാനഭാവതോ.

ഭിക്ഖൂതി പബ്ബജിതവോഹാരേന വുത്തം, ഭാവിനം വാ ഭിക്ഖുഭാവം ഉപാദായ യഥാ "അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ"തി (സു॰ നി॰ ൪൧൧). **പിലോതികഖണ്ഡ**ന്തി സുവിസുദ്ധം ചോളഖണ്ഡം . രജോ ഹരതീതി **രജോഹരണം. അഭിനിമ്മിനിത്വാ അദാസി** തത്ഥ പുബ്ബേ കതാധികാരത്താ. തഥാ ഹി യോനിസോ ഉമ്മുജ്ജന്തോ "അത്തഭാവസ്സ പനായം ദോസോ"തി അസുഭസഞ്ഞം, അനിച്ചസഞ്ഞഞ്ച പടിലഭിത്വാ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹാദിനാ പഞ്ചസു ഖന്ധേസു ഞാണം ഓതാരേത്വാ കലാപസമ്മസനാദിക്കമേന വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഉദയബ്ബയഞാണാദിപടിപാടിയാ വിപസ്സനം അനുലോമഗോത്രഭുസമീപം പാപേസി. ഓഭാസവിസ്സജ്ജനപുബ്ബികാ ഭാസിതഗാഥാ **ഓഭാസഗാഥാ**.

രാഗോ രജോ അരിയസ്സ വിനയേ, ന ച പന **രേണു വുച്ചതി "രജോ"**തി. കസ്മാ? ചിത്തസ്സ മലീനഭാവകരണതോ. **രാഗസ്സേതം അധിവചനം "രജോ"**തി. **ഏതം രജ**ന്തി ഏതം രാഗസങ്ഖാതം രജം. **വിപ്പജഹിത്വാ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗേന വിസേസതോ പജഹനഹേതു. **പണ്ഡിതാ വിഹരന്തി തേ**തി തേ പജഹനകാ പണ്ഡിതാ ഹുത്വാ വിഹരന്തി. **വീതരജസ്സ** സബ്ബസോ പഹീനരാഗാദിരജസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ **സാസനേ**. തഥാ ഹി വദന്തി -

> "ചിത്തമ്ഹി സംകിലിട്ഠമ്ഹി, സംകിലിസ്സന്തി മാണവാ;
> ചിത്തേ സുദ്ധേ വിസുജ്ഝന്തി, ഇതി വുത്തം മഹേസിനാ"തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൧൦൦; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൮൮);

ഛളഭിഞ്ഞാഗഹണേന ഗഹിതായ ഛളഭിഞ്ഞായ വിഭാവിതേപി അരിയമഗ്ഗേ അനുത്തരഭാവസാമഞ്ഞേന ഫലനിബ്ബാനേഹി സദ്ധിം സങ്ഗണ്ഹന്തോ ആഹ **"നവ ലോകുത്തരധമ്മാ"**തി.

പത്തസ്സ പിദഹനാകാരേന ഹത്ഥം ഠപേന്തോ **"ഹത്ഥം പിദഹീ"**തി വുത്തോ. **ഹത്ഥ**ന്തി വാ കരണത്ഥേ ഉപയോഗവചനം, ഹത്ഥേന പിദഹീതി അത്ഥോ.

സഹസ്സക്ഖത്തുന്തി സഹസ്സധാ. സഹസ്സധാ ഹി അത്താനം ഏകചിത്തേനേവ നിമ്മിനന്തോപി സഹസ്സവാരം നിമ്മിനന്തോ വിയ ഹോതി. അസതിപി കിരിയാബ്യാവുത്തിയം തദത്ഥസിദ്ധിതോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും "സഹസ്സക്ഖത്തു"ന്തി വുത്തം. **അമ്ബവനേ**തി അമ്ബവനേ കതവിഹാരേ. **രമ്മേ**തി രമണീയേ. യാവ കാലപ്പവേദനാ, താവ നിസീദീതി യോജനാ.

അനിയമേത്വാതി വണ്ണാവയവസരീരാവയവപരിക്ഖാരകിരിയാവിസേസാദീഹി നിയമം അകത്വാ. **നാനാവണ്ണേ**തി നാനാകാരേ യഥാവുത്തവണ്ണാദിവസേന നാനാവിധേ. **മിസ്സകകേസേ**തി പലിതേഹി മിസ്സിതകേസേ.
ഉപഡ്ഢരത്തവണ്ണഉപഡ്ഢപണ്ഡുവണ്ണാദീസു അഞ്ഞതരവണ്ണന്തി ഏവം **ഉപഡ്ഢരത്തചീവരേ**. പദവസേന അത്ഥസ്സ , ഗമനവസേന പാളിയാ ഭണനം **പദഭാണം.** പരികഥാദിവസേന ധമ്മസ്സ കഥനം **ധമ്മകഥാ**. സരേന ഭഞ്ഞം സുത്താദീനം ഉച്ചാരണം **സരഭഞ്ഞം. അപരേപീ**തി വുത്താകാരതോ അഞ്ഞേപി ദീഘരസ്സകിസഥൂലാദികേ നാനപ്പകാരകേ. **ഇച്ഛിതിച്ഛിതപ്പകാരായേവ ഹോന്തീ**തി യഥാ യഥാ ഇച്ഛിതാ, തംതംപകാരായേവ ഹോന്തി. യത്തകാ ഹി വിസേസാ വണ്ണാദിവസേന തേസു ഇച്ഛിതാ, തത്തകവിസേസവന്തോവ തേ ഹോന്തി. തേ പന തഥാ ബഹുധാ ഭിന്നാകാരേപി വണ്ണവസേന ആരമ്മണം കത്വാ ഏകമേവ അധിട്ഠാനചിത്തം പവത്തതി. അയം ഹിസ്സ ആനുഭാവോ - യഥാ ഏകാവ ചേതനാ നാനാവിസേസവന്തം അത്തഭാവം നിബ്ബത്തേതി, തത്ഥ ഭവപത്ഥനാ കമ്മസ്സ വിസേസപച്ചയോ ഹോതി. അചിന്തേയ്യോ ച കമ്മവിപാകോതി ചേ, ഇധാപി പരികമ്മചിത്തം വിസേസപച്ചയോ ഹോതി, അചിന്തേയ്യോ ച ഇദ്ധിവിസയോതി ഗഹേതബ്ബം. **ഏസ നയോ**തി യ്വായം ബഹുഭാവനിമ്മാനേ "അഭിഞ്ഞാപാദകം ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ"തിആദിനാ അധിട്ഠാനനയോ വുത്തോ, ഏസ നയോ ഇതരേസുപി അധിട്ഠാനേസു.

ഇതി അവിസേസം അതിദേസേന ദസ്സേത്വാ വിസേസം സരൂപതോ ദസ്സേതും **"അയം പന വിസേസോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഇമിനാ ഭിക്ഖുനാ ഇച്ഛന്തേനാതി സമ്ബന്ധോ. **മം ജാനിസ്സന്തീ**തി "ഇദ്ധിമാ"തി മം ജാനിസ്സന്തി. **അന്തരാവാ**തി പരിച്ഛിന്നകാലസ്സ അബ്ഭന്തരേ ഏവ. **പാദകജ്ഝാനന്തി**ആദി പരികമ്മകരണാകാരദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ഇതരം പന അതിദേസേനേവ വിഭാവിതന്തി. **ഏവം അകരോന്തോ**തി "ഏകോ ഹോമീ"തി അന്തരാ അധിട്ഠാനം അകരോന്തോ. **"യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവസേനാ"**തി ഇമിനാ "സതം ഹോമീ"തിആദിനാ അധിട്ഠാനം കരോന്തേന കാലപരിച്ഛേദവസേനേവ കാതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **സയമേവ ഏകോ ഹോതി** അധിട്ഠാനസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. ഏത്ഥ ച പരികമ്മാധിട്ഠാനചിത്താനം ഇദ്ധിമാ വണ്ണവസേന സയമേവ ആരമ്മണം ഹോതി. തേസു പരികമ്മചിത്താനി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാനി. അധിട്ഠാനചിത്തം സമ്പതിവത്തമാനാരമ്മണം അധിട്ഠാനസ്സ ഏകചിത്തക്ഖണികത്താതി വദന്തി.

൩൮൭. **"ആവിഭാവ"**ന്തി പദസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തേന ഹോതി-സദ്ദേന സമ്ബന്ധോ ന യുജ്ജതി ഉപയോഗവചനേന വുത്തത്താ, തഥാ വക്ഖമാനേന ച ഗച്ഛതി-സദ്ദേന അത്തനോ, പരേസഞ്ച ആവിഭാവസ്സ ഇച്ഛിതത്താ, നാമപദഞ്ച കിരിയാപദാപേക്ഖന്തി കിരിയാസാമഞ്ഞവാചിനാ കരോതി-സദ്ദേന യോജേത്വാ ആഹ **"ആവിഭാവം കരോതീ"**തി. **തിരോഭാവ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ . യദി ഏവം കഥം പടിസമ്ഭിദായന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഇദമേവ ഹീ"**തിആദി. കാമം **പടിസമ്ഭിദായം** "ആവിഭാവന്തി കേനചി അനാവടം ഹോതീ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൩.൧൮) ആഗതം, തമ്പി ഇദമേവ ആവിഭാവകരണം, തിരോഭാവകരണഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. സേസപദാനി തേസംയേവ വേവചനാനി. **അന്ധകാര**ന്തി രത്തന്ധകാരം, ദിവാപി വാ ബിലഗുഹാദിഗതം **അന്ധകാരം. പടിച്ഛന്ന**ന്തി കുട്ടകവാടാദിനാ പടിച്ഛാദിതം. **അനാപാഥ**ന്തി ദൂരതാസുഖുമതരതാദിനാ ന ആപാഥഗതം. **അയ**ന്തി ഇദ്ധിമാ. പടിച്ഛന്നോപി ദൂരേ ഠിതോപി അത്താ വാ പരോ വാ യഥാ ദിസ്സതീതി വിഭത്തിം പരിണാമേത്വാ യോജേതബ്ബം. **ആലോകജാത**ന്തി ആലോകഭൂതം, ജാതാലോകം വാ.

൩൮൮. **ഏതം പന പാടിഹാരിയ**ന്തി ആവിഭാവപാടിഹാരിയമാഹ. **കേന കതപുബ്ബ**ന്തി തത്ഥ കായസക്ഖിം പുച്ഛിത്വാ "സത്ഥാ താവ കായസക്ഖീ"തി ദസ്സേന്തേന "ഭഗവതാ"തി വത്വാ തമത്ഥം വിഭാവേതും **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സാവത്ഥിവാസികേ പസ്സന്തീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ, തഥാ "യാവ അവീചിം ദസ്സേസീ"തി. ആകാസഗതേസു ഹേട്ഠിമഹേട്ഠിമവിമാനേസു ഉപരൂപരിവിമാനം

ബ്യവധായകേസു ബ്യൂഹിയമാനേസു തഗ്ഗതം ആകാസം ബ്യൂള്ഹം നാമ ഹോതീതി വുത്തം **“ആകാസഞ്ച ദ്വിധാ വിയൂഹിത്വാ”**തി.

അയമത്ഥോതി ആവിഭാവപാടിഹാരിയസ്സ സത്ഥാരാ കതഭാവോ. പുരിമബുദ്ധാനം പടിപത്തിആവജ്ജനം ബുദ്ധപ്പവേണിയാ അനുപാലനത്ഥം. **“ഏകേന പാദേനാ”**തിആദി തിവിക്കമദസ്സനം. **നയം ദേതി** യസ്സ നയസ്സ അനുസാരേന വാചനാമഗ്ഗം ഠപേസി.

ചൂളഅനാഥപിണ്ഡികോ നാമ അനാഥപിണ്ഡികമഹാസേട്ഠിസ്സ കനിട്ഠഭാതാ.

സിനേരുപബ്ബതം നിബ്ബിജ്ഝിത്വാതി തം പരിസായ ദിസ്സമാനരൂപംയേവ കത്വാ നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ. **ന**ന്തി സിനേരുപബ്ബതം.

അനേകസതസഹസ്സസങ്ഖസ്സ ഓകാസലോകസ്സ, തംനിവാസിസത്തലോകസ്സ ച വിവടഭാവകരണപാടിഹാരിയം **ലോകവിവരണം നാമ. മഹാബ്രഹ്മാ**തി സഹമ്പതിമഹാബ്രഹ്മാ.

പസ്സഥ താവ അപണ്ണകപടിപദായ ഫലന്തി **നിരയഭയേന തജ്ജേത്വാ** സത്ഥു അനുപുബ്ബികഥാനയേന **സഗ്ഗസുഖേന പലോഭേത്വാ,** ന പന സഗ്ഗസമ്പത്തിയം നിന്നഭാവാപാദനേന.

൩൮൯. യഥാ ആവിഭാവകരണേ ആലോകകസിണം സമാപജ്ജിതബ്ബം ആലോകനിമ്മാനായ, ഏവം തിരോഭാവകരണേ അന്ധകാരനിമ്മാനായ നീലകസിണം സമാപജ്ജിതബ്ബം. കാമഞ്ചേതം പാളിയം സരൂപതോ നാഗതം, “വിവടം ആവട”ന്തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൧) പന വചനതോ അത്ഥതോ ആഗതമേവ. ഓദാതകസിണന്തോഗധം വാ ആലോകകസിണന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. **അന്ധകാര**ന്തി അന്ധകാരവന്തം.

൩൯൦. അവസേസേ ഇട്ടിയത്ഥേരാദികേ.

൩൯൧. പാകടോ ഇദ്ധിമാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി പാകടം, പാകടഞ്ച തം പാടിഹാരിയഞ്ചാതി **പാകടപാടിഹാരിയം**. ന ഏത്ഥ ഇദ്ധിമാ പാകടോതി അപാകടം, അപാകടഞ്ച തം പാടിഹാരിയഞ്ചാതി **അപാകടപാടിഹാരിയം**. ഇദ്ധിമതോ ഏവ ഹി പാകടാപാകടഭാവേനായം ഭേദോ, ന പാടിഹാരിയസ്സ. ന ഹി തം അപാകടം അത്ഥി.

ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാതി മനുസ്സധമ്മോ വുച്ചതി ദസ കുസലകമ്മപഥധമ്മാ, തതോ മനുസ്സധമ്മതോ ഉത്തരി. ഇദ്ധിസങ്ഖാതം പാടിഹാരിയം **ഇദ്ധിപാടിഹാരിയം. ആളിന്ദേ**തി പമുഖേ. **ഓകാസേഹീ**തി പകിര. **ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാര**ന്തി ഇദ്ധിപയോഗം. **അഭിസങ്ഖാസീ**തി അഭിസങ്ഖരി, അകാസീതി അത്ഥോ. **താലച്ഛിഗ്ഗളേനാ**തി കുഞ്ചികച്ഛിദ്ദേന. **അഗ്ഗളന്തരികായാ**തി പിട്ഠസങ്ഘാതാനം അന്തരേന.

അന്തരഹിതോതി അന്തരധായിതുകാമോ. **ബകോ** ബ്രഹ്മാ യഥാ അന്തരധായിതും ന സക്കോതി, തഥാ കത്വാ ഭഗവാ സയം തസ്സ, ബ്രഹ്മഗണസ്സ ച അനാപാഥഭാവഗമനേന അന്തരഹിതോ ഹുത്വാ “സമണസ്സ ഗോതമസ്സ ഇമസ്മിം ഠാനേ അത്ഥിഭാവോ വാ നത്ഥിഭാവോ വാ ന സക്കാ ജാനിതു”ന്തി ഏവം ബ്രഹ്മഗണസ്സ വചനോകാസോ മാ ഹോതൂതി **“ഭവേവാഹ”**ന്തി ഇമം ഗാഥം അഭാസി.

തത്ഥ **ഭവേവാഹം ഭയം ദിസ്വാ**തി അഹം ഭവേ സംസാരേ ജാതിജരാദിഭേദം ഭയം ദിസ്വാ ഏവ. **ഭവഞ്ച വിഭവേസിന**ന്തി ഇമഞ്ച കാമഭവാദിം തിവിധമ്പി സത്തഭവം, വിഭവേസിനം വിഭവം ഗവേസമാനമ്പി പരിയേസമാനമ്പി പുനപ്പുനം ഭവേ ഏവ ദിസ്വാ. **ഭവം നാഭിവദി**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന കിഞ്ചി ഭവം ന അഭിവദിം ന ഗഹേസിം. **നന്ദിഞ്ച ന ഉപാദിയി**ന്തി ഭവതണ്ഹം ന ഉപഗച്ഛിം, ന അഗ്ഗഹേസിന്തി അത്ഥോ.

൩൯. അലഗ്ഗമാനോതി വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗമനേന കുട്ടാദീസു കത്ഥചി ന ലഗ്ഗമാനോ. **ആവജ്ജിത്വാ കതപരികമ്മേനാ**തി യസ്സ പരതോ ഗന്തുകാമോ, തം ആവജ്ജിത്വാ "ആകാസോ ഹോതു, ആകാസോ ഹോതൂ"തി ഏവം കതപരികമ്മേന ഇദ്ധിമതാ. പാകാരപബ്ബതാപേക്ഖായ "സുസിരോ, ഛിദ്ദോ"തി ച പുല്ലിങ്ഗവസേന വുത്തം. ഉബ്ബേധവസേന പവത്തം വിവരം **സുസിരം**. തിരിയം പവത്തം **ഛിദ്ദം**.

യത്ഥ കത്ഥചി കസിണേ പരികമ്മം കത്വാതി പഥവീകസിണാദീസു യത്ഥ കത്ഥചി കസിണേ ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ പരികമ്മം കത്വാ "ആകാസോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാതബ്ബോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"അട്ഠസമാപത്തിവസീഭാവോയേവ പമാണ"**ന്തി. തസ്മാ **യം യം ഇച്ഛതി, തം തദേവ ഹോതി**. ഏതേന പഥവിയാ ഉമ്മുജ്ജനനിമുജ്ജനേ ആപോകസിണസമാപജ്ജനം, ഉദകാദീസു പഥവീനിമ്മാനേ പഥവീകസിണസമാപജ്ജനം ന ഏകന്തതോ ഇച്ഛിതബ്ബന്തി വുത്തം ഹോതി. **ഏത**ന്തി ഏതം തിരോകുട്ടാദിഗമനപാടിഹാരിയകരണേ ആകാസകസിണസമാപജ്ജനം **അവസ്സം വത്തബ്ബം** അനുച്ഛവികഭാവതോ. ഏവഞ്ച കത്വാ "ആകാസകസിണവസേന പടിച്ഛന്നാനം വിവടകരണ"ന്തിആദിവചനം വിയ പഥവീകസിണവസേന "ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ"തിആദിഭാവോ "ആകാസേ വാ ഉദകേ വാ പഥവിം നിമ്മിനിത്വാ പദസാ ഗമനം ഇച്ഛതീ"തിആദിനാ യം പകിണ്ണകനയേ വുത്തം, തമ്പി സമത്ഥിതം ഹോതി.

"ദോസോ നത്ഥീ"തി ദിക്ഖത്തും ബദ്ധം സുബദ്ധം വിയ ദള്ഹീകരണം നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായേന വത്വാ തേന പയോജനാഭാവം ദസ്സേതും **"പുന സമാപജ്ജിത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **അധിട്ഠിതത്താ ആകാസോ ഹോതിയേവാ**തി സചേപി കിഞ്ചി അന്തരാ ഉപട്ഠിതം പബ്ബതാദി സിയാ, തമ്പി "ആകാസോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠിതത്താ ആകാസോ ഹോതിയേവ. ഇദമ്പി അട്ഠാനപരികപ്പനമത്തം, താദിസസ്സ ഉപട്ഠാനമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതും **"അന്തരാ"**തിആദി വുത്തം.

൩൩. പരിച്ഛിന്ദിത്വാതി യഥിച്ഛിതട്ഠാനം ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ. **തത്രാ**തി തസ്മിം പഥവിയാ ഉദകഭാവാധിട്ഠാനേ **അയം** യഥാവുത്തപടിപത്തിവിഭാവിനീ **പാളി** . പരതോ "തത്രായം പാളീ"തി ആഗതട്ഠാനേസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സോതി ഇദ്ധിമാ. അധിട്ഠാനകാലേ കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ അധിട്ഠാതീതി വുത്തം **"പരിച്ഛിന്നകാലം പന അതിക്കമിത്വാ"**തി. **പകതിയാ ഉദകം** അനിമ്മാനഉദകം.

൩൪. വിപരീതന്തി യം ഉദകം അക്കമിത്വാ അക്കമന്തോ ന സംസീദതി, തം പനേത്ഥ ഇദ്ധിയാ പഥവീനിമ്മാനവസേന വേദിതബ്ബം. **പഥവീകസിണ**ന്തി പഥവീകസിണജ്ഝാനം.

൩൫. പല്ലങ്കന്തി സമന്തതോ ഊരുബദ്ധാസനം. ഛിന്നപക്ഖോ, അസഞ്ജാതപക്ഖോ വാ സകുണോ ഡേതും ന സക്കോതീതി പാളിയം "പക്ഖീ സകുണോ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൨) പക്ഖീ-സദ്ദേന വിസേസേത്വാ സകുണോ വുത്തോതി **"പക്ഖേഹി യുത്തസകുണോ"**തി ആഹ. **പരികമ്മം കത്വാ**തി "പഥവീ ഹോതൂ"തി പരികമ്മം കത്വാ.

ആകാസേ അന്തലിക്ഖേതി അന്തലിക്ഖസഞ്ഞിതേ ആകാസേ. യത്ഥ യത്ഥ ഹി ആവരണം നത്ഥി, തം തം "ആകാസ"ന്തി വുച്ചതി. അയഞ്ച ഇദ്ധിമാ ന പഥവിയാ ആസന്നേ ആകാസേ ഗച്ഛതി. യത്ഥ പന പക്ഖീനം അഗോചരോ, തത്ഥ ഗച്ഛതി, താദിസഞ്ച ലോകേ "അന്തലിക്ഖ"ന്തി വുച്ചതി. തേന വുത്തം "അന്തലിക്ഖസഞ്ഞിതേ ആകാസേ"തി.

ഥേരോതി പുബ്ബേ വുത്ത **തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ. സമാപത്തിസമാപജ്ജന**ന്തി പുന സമാപത്തിസമാപജ്ജനം. **നനു സമാഹിതമേവസ്സ ചിത്ത**ന്തി ഇദ്ധിമതോ പാടിഹാരിയവസേന പവത്തമാനസ്സ ചിത്തം അച്ചന്തം സമാഹിതമേവ ഹോതി, ന അഞ്ഞദാ വിയ അസമാഹിതന്തി അധിപ്പായോ. തം പന ഥേരസ്സ മതിമത്തം. പുബ്ബേ ഹി പഥവീകസിണം സമാപജ്ജിത്വാ പഥവിം അധിട്ഠായ ഗച്ഛതി, ഇദാനി പന ആകാസോ ഇച്ഛിതബ്ബോ, തസ്മാ ആകാസകസിണം സമാപജ്ജിതബ്ബമേവ. തേനാഹ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദി. **തിരോകുട്ടപാടിഹാരിയേ വുത്തനയേനേവ പടിപജ്ജിതബ്ബ**ന്തി യഥാ തത്ഥ കുട്ടാദി "ആകാസോ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാനേന ആകാസോ ഹോതി, ഏവം ഇധാപി പബ്ബതരുക്ഖാദിം അധിട്ഠാനേന ആകാസം കത്വാ ഗന്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. അഥ വാ **തിരോകുട്ടപാടിഹാരിയേ വുത്തനയേനേവാ**തി "സചേ പനസ്സ ഭിക്ഖുനോ അധിട്ഠഹിത്വാ ഗച്ഛന്തസ്സാ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൯൨) തത്ഥ വുത്തനയേന. ഏതേന "പുരിമാധിട്ഠാനബലേനേവ ചസ്സ അന്തരാ അഞ്ഞോ പബ്ബതോ വാ രുക്ഖോ വാ ഉതുമയോ ഉട്ഠഹിസ്സതീതി അട്ഠാനമേവേത"ന്തി നാഗാദീഹി കയിരമാനോ വിബന്ധോ ഗമനന്തരായം ന കരോതീതി ദസ്സേതി.

ഓകാസേതി ജനവിവിത്തേ യുത്തട്ഠാനേ. **പാകടോ ഹോതി** ആകാസചാരീ അയം സമണോതി.

൩൯൩. ദ്വാചത്താലീസയോജനസഹസ്സഗ്ഗഹണം പഠമകപ്പവസേന കതം, തതോ പരം പന അനുക്കമേന പഥവിയാ ഉസ്സിതഭാവേന തതോ കതിപയയോജനൂനതാ സിയാ, അപ്പകം അധികം വാ ഊനം വാ ഗണനൂപഗം ന ഹോതീതി തഥാ വുത്തം. **തീസു ദീപേസു ഏകക്ഖണേ ആലോകകരണേനാ**തി യദാ യസ്മിം ദീപേ മജ്ഝേ തിട്ഠന്തി, തദാ തതോ പുരിമസ്മിം അത്ഥം ഗച്ഛന്താ പച്ഛിമേ ഉദേന്താ ഹുത്വാ ആലോകകരണേന. അഞ്ഞജോതീനം വാ അഭിഭവനേന, ദുദ്ദസതായ ച **മഹിദ്ധികേ**. സത്താനം സീതപരിളാഹവൂപസമനേന, ഓസധിതിണവനപ്പതീനം പരിബ്രൂഹനേന ച **മഹാനുഭാവേ. ഛുപതീ**തി ഫുസതി. **പരിമജ്ജതീ**തി ഹത്ഥം ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചാരേന്തോ ഘംസേതി. **അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനവസേനേവാ**തി യസ്സ കസ്സചി അഭിഞ്ഞാപാദകജ്ഝാനവസേന. **ഏവ**-കാരേന പാദകജ്ഝാനവിസേസം നിവത്തേതി, ന അധിട്ഠാനം. തേനേവാഹ **"നത്ഥേത്ഥ കസിണസമാപത്തിനിയമോ"**തി. തിരോകുട്ടപാടിഹാരിയാദീസു വിയ ഇമസ്മിം നാമ കസിണേ ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബന്തി ന ഏത്ഥ കോചി നിയമോ അത്ഥീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി പാളിയം കിഞ്ചി സമാപത്തിം അപരാമസിത്വാ "ഇധ സോ ഇദ്ധിമാ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩-൧൧) വുത്തം. **ഹത്ഥപാസേ ഹോതി** "ചന്ദിമസൂരിയേ"തി ഏവം വുത്തം ചന്ദിമസൂരിയമണ്ഡലം. **രൂപഗതം ഹത്ഥപാസേ**തി ഹത്ഥപാസേ ഠിതം രൂപഗതം, ഹത്ഥപാസേ വാ രൂപഗതം. ഹത്ഥം വാ വഡ്ഢേത്വാ പരാമസതീതി യോജനാ.

ഉപാദിന്നകം നിസ്സായ അനുപാദിന്നകസ്സ വഡ്ഢനം വുത്തം. യുത്തിയാ പനേത്ഥ ഉപാദിന്നകസ്സപി വഡ്ഢനച്ഛായാ ദിസ്സതി. അത്തനോ അണുമഹന്തഭാവാപാദനേ ഉപാദിന്നകസ്സ ഹാപനം വിയ വഡ്ഢനമ്പി ലബ്ഭതേവ. യഥാ ആയസ്മതോ **മഹാമോഗ്ഗല്ലാനസ്സ നന്ദോപനന്ദദമനേ**തി ഏവം പവത്തം സഹവത്ഥുനാ ഥേരവാദം ആഹരിത്വാ തമത്ഥം ദസ്സേതും **"തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ ആഹാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **കിം പന ന ഹോതി,** ഹോതിയേവാതി അധിപ്പായോ. ദ്വേ ഹി പടിസേധാ പകതിം ഗമേന്തീതി. **"തദാ മഹന്തം ഹോതി മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ വിയാ"**തി ഇദം യഥാധികതത്ഥദസ്സനവസേന വുത്തം, ഖുദ്ദകഭാവാപാദനമ്പേത്ഥ ലബ്ഭതേവ.

നന്ദോപനന്ദനാഗദമനകഥാവണ്ണനാ

ഓലോകേസീ ബുദ്ധാചിണ്ണവസേന "അത്ഥി നു ഖോ അസ്സ ഉപനിസ്സയോ"തി. ലോകിയം രതനത്തയേ പസാദലക്ഖണം സാസനാവതാരം സന്ധായാഹ

“അപ്പസന്നോ”തി. മിച്ഛാദിട്ഠിതോ വിവേചേത്വാ പസാദേതബ്ബോതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“കോ നു ഖോ…പേ॰… വിവേചേയ്യാ”**തി.

തം ദിവസന്തി യദാ ഭഗവാ ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതോ താവതിംസഭവനാഭിമുഖോ ഗച്ഛതി, തം ദിവസഭാഗം. **ആപാനഭൂമിം സജ്ജയിംസൂ**തി യത്ഥ സോ നിസിന്നോ ഭോജനകിച്ചം കരോതി, തം പരിവേസനട്ഠാനം സിത്തം സമ്മട്ഠം ഭോജനൂപകരണൂപനയനാദിനാ സജ്ജയിംസു പടിയാദേസും. **തിവിധനാടകേഹീ**തി വധൂകുമാരികഞ്ഞാവത്ഥാഹി തിവിധാഹി നാടകിത്ഥീഹി. **ഓലോകയമാനോ**തി പേക്ഖന്തോ, വിചാരേന്തോ വാ.

ഉപരൂപരീതി മത്ഥകമത്ഥകേ. **ഭവനേനാ**തി ഭവനപദേസേന. **ഭോഗേഹീ**തി സരീരഭോഗേഹി. **അവകുജ്ജേനാ**തി നികുജ്ജിതേന. **ഗഹേത്വാ**തി യഥാ താവതിംസഭവനസ്സ പദേസോപി നാവസിസ്സതി, ഏവം പരിയാദായ.

സിനേരുപരിഭണ്ഡന്തി സിനേരുമേഖലം. സിനേരുസ്സ കിര സമന്തതോ ബഹലതോ, പുഥുലതോ ച പഞ്ചയോജനസഹസ്സപരിമാണാനി ചത്താരി പരിഭണ്ഡാനി താവതിംസഭവനസ്സ ആരക്ഖായ നാഗേഹി, ഗരുളേഹി, കുമ്ഭണ്ഡേഹി, യക്ഖേഹി ച അധിട്ഠിതാനി, താനി പരിഭണ്ഡഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ ‘‘പരിഭണ്ഡ’’ന്തി വുത്തം. തേഹി കിര സിനേരുസ്സ ഉപഡ്ഢം പരിയാദിന്നം.

അത്തഭാവം വിജഹിത്വാതി മനുസ്സരൂപം അന്തരധാപേത്വാ. **ബാധതീ**തി ഖേദമത്തം ഉപ്പാദേതി.

അത്തഭാവം വിജഹിത്വാതി സുഖുമത്തഭാവനിമ്മാനേന നാഗരൂപം വിജഹിത്വാ. **മുഖം വിവരി** ‘‘മുഖഗതം സമണം സംഖാദിസ്സാമീ’’തി. **പാചീനേന ച പച്ഛിമേന ചാ**തി നാഗസ്സ തഥാനിപന്നത്താ വുത്തം. സുട്ഠു സതിയാ പച്ചുപട്ഠാപനത്ഥമാഹ **“മനസി കരോഹീ”**തി.

ആദിതോ പട്ഠായ സബ്ബപാടിഹാരിയാനീതി തദാ ഥേരേന കതപാടിഹാരിയാനി സന്ധായ വുത്തം. **ഇമം പന ഠാന**ന്തി ഇമം നാസാവാതവിസ്സജ്ജനകാരണം.

അനുബന്ധീതി ‘‘ന സക്കാ ഏവംമഹിദ്ധികസ്സ ഇമസ്സ സമണസ്സ പടിപഹരിതു’’ന്തി ഭയേന പലായന്തം അനുബന്ധി.

ഏകപടിപാടിയാതി ഏകായ പടിപാടിയാ, നിരന്തരന്തി അത്ഥോ. **അയമേവാ**തി യാ ഉപാദിന്നകം നിസ്സായ അനുപാദിന്നകസ്സ വഡ്ഢി, അയമേവ. **ഏത്ഥ** ഏദിസേ ഹത്ഥവഡ്ഢനാദിപാടിഹാരിയേ **യുത്തി** യുത്തരൂപാ ചിത്തതോ, ഉതുതോ വാ ഉപാദിന്നകരൂപാനം അനുപ്പജ്ജനതോ. അഥ വാ **ഉപാദിന്ന**ന്തി സകലമേവ ഇന്ദ്രിയബദ്ധം അധിപ്പേതം. ഏവമ്പി തസ്സ തഥാ വഡ്ഢി ന യുജ്ജതി ഏവാതി വുത്തനയേനേവ വഡ്ഢി വേദിതബ്ബാ. ഏകസന്താനേ ഉപാദിന്നം, അനുപാദിന്നഞ്ച സമ്ഭിന്നം വിയ പവത്തമാനമ്പി അത്ഥതോ അസമ്ഭിന്നമേവ. തത്ഥ യഥാ ആള്ഹകമത്തേ ഖീരേ അനേകാള്ഹകേ ഉദകേ ആസിത്തേ യദിപി ഖീരം സബ്ബേന സമ്ഭിന്നം സബ്ബത്ഥകമേവ ലമ്ബമാനം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, തഥാപി ന തത്ഥ ഖീരം വഡ്ഢതി, ഉദകമേവ വഡ്ഢതി, ഏവമേവം യദിപി ഉപാദിന്നം അനുപാദിന്നഞ്ച സമ്ഭിന്നം വിയ പവത്തതി, തഥാപി ഉപാദിന്നം ന വഡ്ഢതി, ഇദ്ധാനുഭാവേന ചിത്തജം, തദനുസാരേന ഉതുജഞ്ച വഡ്ഢതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സോതി സോ ഇദ്ധിമാ. **ഏവം കത്വാ**തി വുത്താകാരേന ഹത്ഥം വാ വഡ്ഢേത്വാ തേ വാ ആഗന്ത്വാ ഹത്ഥപാസേ ഠിതേ കത്വാ. പാദട്ഠപനാദിപി വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അപരോപി** ഇദ്ധിമാ. **തഥേവാ**തി പാടിഹാരിയകരണതോ പുബ്ബേ വിയ. **തഥൂപമമേത**ന്തി യഥാ ഉദകപുണ്ണാസു നാനാപാതീസു ബഹൂഹി നാനാചന്ദമണ്ഡലേസു

ദിസ്സമാനേസു ന തേന ചന്ദമണ്ഡലസ്സ ഗമനാദിഉപരോധോ, ബഹൂനഞ്ച പച്ചേകം ദസ്സനം ഇജ്ഝതി, തഥൂപമമേതം പാടിഹാരിയം ചന്ദിമസൂരിയാനം ഗമനാദിഉപരോധാഭാവതോ, ബഹൂനഞ്ച ഇദ്ധിമന്താനം തത്ഥ ഇദ്ധിപയോഗസ്സ യഥിച്ഛിതം സമിജ്ഝനതോതി അധിപ്പായോ.

൩൯൭. പരിച്ഛേദം കത്വാതി അഭിവിധിവസേന പന പരിച്ഛേദം കത്വാ, ന മരിയാദവസേന. തഥാ ഹേസ ബ്രഹ്മലോകേ അത്തനോ കായേന വസം വത്തേതി. **പാളീ**തി പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളി.

യാവ ബ്രഹ്മലോകാപി കായേന വസം വത്തേതീതി എത്ഥ യസ്മാ ന ബ്രഹ്മലോകസ്സേവ ഗമനം അധിപ്പേതം, നാപി ബ്രഹ്മലോകസ്സ ഗമനമേവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞമ്പി. **യാവ ബ്രഹ്മലോകാ**തി പന ദൂരാവധിനിദസ്സനമേതം, തസ്മാ "സചേ ബ്രഹ്മലോകം ഗന്തുകാമോ ഹോതീ"തി വത്വാപി ഇതരമ്പി ദസ്സേതും **"സന്തികേപി ദൂരേ അധിട്ഠാതീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പി**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ, തേന വുത്താവസേസസ്സ അധിട്ഠാനിദ്ധിയാ നിപ്ഫാദേതബ്ബസ്സ സബ്ബസ്സാപി സങ്ഗഹോ, ന വുത്തസ്സേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

യമകപാടിഹാരിയാവസാനേതിആദിനാ തിവിക്കമസ്സ അധിട്ഠാനിദ്ധിനിപ്ഫന്നതാ വുത്താ, അഞ്ഞത്ഥ പന ലക്ഖണാനിസംസതാ. തദുഭയം യഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിരുജ്ഝതി, തഥാ വിചാരേത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

നീലമാതികന്തി നീലവണ്ണോദകമാതികം.

മഹാബോധിന്തി അപരാജിതപല്ലങ്കം മഹാബോധിം. **ചിത്തേ ഉപ്പന്നേ സന്തികേ അകാസീ**തി തഥാ ചിത്തുപ്പത്തിസമനന്തരമേവ പഥവിം, സമുദ്ദഞ്ച സംഖിപിത്വാ മഹാബോധിസന്തികേ അകാസി.

നക്ഖത്തദിവസേതി മഹദിവസേ. **ചന്ദപൂവേ**തി ചന്ദസദിസേ ചന്ദമണ്ഡലാകാരേ പൂവേ. **ഏകപത്തപൂരമത്തമകാസീ**തി യഥാ തേ പമാണതോ സരൂപേനേവ അന്തോപത്തപരിയാപന്നാ ഹോന്തി, തഥാ അകാസി.

കാകവലിയവത്ഥുസ്മിഞ്ച "ഭഗവാ ഥോകം ബഹും അകാസീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തം പന വത്ഥും സങ്ഖേപതോവ ദസ്സേതും **"മഹാകസ്സപത്ഥേരോ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. **സമാപത്തിയാ**തി നിരോധസമാപത്തിയാ.

ഗങ്ഗാതീരേതി തമ്ബപണ്ണിദീപേ ഗങ്ഗാനദിയാ തീരേ. **സഞ്ഞം അദാസീ**തി യഥാ തേ യഥാധിട്ഠിതം സപ്പിം പസ്സന്തി, തഥാ സഞ്ഞം അദാസി.

തസ്സാതി യസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം ദട്ഠുകാമോ, തസ്സ ബ്രഹ്മുനോ രൂപം പസ്സതി. **സദ്ദം സുണാതീ**തി ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ ബ്രഹ്മുനോ സദ്ദം സുണാതി. **ചിത്തം പജാനാതീ**തി ചേതോപരിയഞാണേന ബ്രഹ്മുനോ ചിത്തം പജാനാതി. **കരജകായസ്സ വസേനാ**തി ചാതുമഹാഭൂതികരൂപകായസ്സ വസേന. "ചിത്തം പരിണാമേതീ"തി എത്ഥ കിം തം ചിത്തം, കഥം വാ പരിണാമനന്തി ആഹ **"പാദകജ്ഝാനചിത്തം ഗഹേത്വാ കായേ ആരോപേതീ"**തി. കഥം പന കായേ ആരോപേതീതി ആഹ **"കായാനുഗതികം കരോതീ"**തി. ഏവമ്പി സദ്ദദന്ധരോവായന്തി വചനപഥം പച്ഛിന്ദന്തോ ആഹ **"ദന്ധഗമന"**ന്തി. കരോതീതി സമ്ബന്ധോ. **കായഗമനം ഹി ദന്ധം,** ദന്ധമഹാഭൂതപച്ചയത്താതി അധിപ്പായോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - ദിസ്സമാനേന കായേന ഗന്തുകാമതായ വസേന ചിത്തം പരിണാമേന്തോ യോഗീ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഇദം ചിത്തം കായോ വിയ ദന്ധഗമനം ഹോതൂ"തി പരികമ്മം കരോതി. തഥാ പരികമ്മകരണം ഹി സന്ധായ "പാദകജ്ഝാനചിത്തം ഗഹേത്വാ"തി വുത്തം. പരികമ്മം പന കത്വാ പുന സമാപജ്ജിത്വാ ഞാണേന

അധിട്ഠഹന്തോ തം ചിത്തം കായേ ആരോപേതി, കായാനുഗതികം ദന്ധഗമനം കരോതി.

സുഖസഞ്ഞന്തി സുഖസഹഗതം സഞ്ഞം, സഞ്ഞാസീസേന നിദ്ദേസോ. ലഹുഭാവേന സഞ്ഞാതന്തി **ലഹുസഞ്ഞം**. കഥം പന ഇദ്ധിചിത്തേന സഹ സുഖസഞ്ഞായ സമ്ഭവോതി ആഹ **"സുഖസഞ്ഞാ നാമ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താ സഞ്ഞാ"**തി. സുഖന്തി സഞ്ഞാതന്തി വാ **സുഖസഞ്ഞം**. തേനേവാഹ **"ഉപേക്ഖാ ഹി സന്തം സുഖന്തി വുത്താ"**തി ഏകന്തഗരുകേഹി നീവരണേഹി, ഓളാരികേഹി അനുപസന്തസഭാവേഹി ച വിതക്കാദീഹി വിപ്പയോഗോ ചിത്തചേതസികാനം ലഹുഭാവസ്സ കാരണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സായേവ...പേ॰... വേദിതബ്ബാ"**തി. **തം ഓക്കന്തസ്സാ**തി തം സുഖലഹുസഞ്ഞം അനുപ്പത്തസ്സ. **അസ്സാ**തി യോഗിനോ. ***ഗന്തുകാമതാ ഏവ ഏത്ഥ പമാണ***ന്തി ഏത്ഥ ഏതസ്മിം ദിസ്സമാനേന കായേന ഗമനേ യം ഠാനം ഗന്തുകാമോ, തം ഉദ്ദിസ്സ ഗന്തുകാമതാവസേന പവത്തപരികമ്മാധിട്ഠാനാനി ഏവ പമാണം, താവതാ ഗമനം ഇജ്ഝതി. തസ്മാ മഗ്ഗനിമ്മാനവായുഅധിട്ഠാനേഹി വിനാപി ഇച്ഛിതദേസപ്പത്തി ഹോതീതി. ഇദാനി തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"സതി ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

കായം ഗഹേത്വാതി കരജകായം ആരമ്മണകരണവസേന പരികമ്മചിത്തേന ഗഹേത്വാ. **ചിത്തേ ആരോപേതീ**തി "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി പാദകജ്ഝാനചിത്തേ ആരോപേതി തഗ്ഗതികം കരോതി. തേനാഹ **"ചിത്താനുഗതികം കരോതി സീഘഗമന"**ന്തി. **ചിത്തഗമന**ന്തി ചിത്തപ്പവത്തിമാഹ. **ഇദം പന** ചിത്തവസേന കായപരിണാമനപാടിഹാരിയം. **ചിത്തഗമനമേവാ**തി ചിത്തേന സമാനഗമനമേവ. കഥം പന കായോ ദന്ധപ്പവത്തികോ ലഹുപരിവത്തിനാ ചിത്തേന സമാനഗതികോ ഹോതീതി? ന സബ്ബഥാ സമാനഗതികോ. യഥേവ ഹി കായവസേന ചിത്തപരിണാമനേ ചിത്തം സബ്ബഥാ കായേന സമാനഗതികം ന ഹോതി. ന ഹി തദാ ചിത്തം സഭാവസിദ്ധേന അത്തനോ ഖണേന അവത്തിത്വാ ഗരുവുത്തികസ്സ രൂപധമ്മസ്സ ഖണേന വത്തതി. "ഇദം ചിത്തം അയം കായോ വിയ ഹോതൂ"തി പന അധിട്ഠാനേന ദന്ധഗതികസ്സ കായസ്സ അനുവത്തനതോ യാവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി, താവ കായഗതിഅനുലോമേനേവ ഹുത്വാ സന്താനവസേന പവത്തമാനം ചിത്തം കായഗതിയാ പരിണാമിതം നാമ ഹോതി, ഏവം "അയം കായോ ഇദം ചിത്തം വിയ ഹോതൂ"തി അധിട്ഠാനേന പഗേവ സുഖലഹുസഞ്ഞായ സമ്പാദിതത്താ അഭാവിതിദ്ധിപാദാനം വിയ ദന്ധം അവത്തിത്വാ യഥാ ലഹുകതിപയചിത്തവാരേഹേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തി ഹോതി, ഏവം പവത്തമാനോ കായോ ചിത്തഗതിയാ പരിണാമിതോ നാമ ഹോതി, ന ഏകചിത്തക്ഖണേനേവ ഇച്ഛിതട്ഠാനപ്പത്തിയാ.

ഏവഞ്ച കത്വാ "സേയ്യഥാപി നാമ ബലവാ പുരിസോ സമിഞ്ജിതം വാ ബാഹം പസാരേയ്യ, പസാരിതം വാ ബാഹം സമിഞ്ജേയ്യാ"തി ഇദമ്പി ഉപമാവചനം നിപ്പരിയായേനേവ സമത്ഥിതം ഹോതി. അവസ്സം ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ സുത്താഭിധമ്മപാഠേഹി, വിനയഅട്ഠകഥായ ച വിരോധോ സിയാ, ധമ്മതാ ച വിലോമിതാ. "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, അഞ്ഞം ഏകധമ്മമ്പീ"തി (അ॰ നി॰ ൧.൫൩ ആദയോ) ഹി ഏത്ഥ അഞ്ഞഗഹണേന രൂപധമ്മാ ഗഹിതാ അലഹുപരിവത്തിതായ. അഭിധമ്മേ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൦-൧൧) ച പുരേജാതപച്ചയോ രൂപമേവ വുത്തോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ ച തസ്സേവ. യത്ഥ യത്ഥ ച ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഭിജ്ജന്തി. നത്ഥി ദേസന്തരസങ്കമനം, ന ച സഭാവോ അഞ്ഞഥാ ഹോതീതി. ന ഹി ഇദ്ധിബലേന ധമ്മാനം കേനചി ലക്ഖണം അഞ്ഞഥത്തം കാതും സക്കാ, ഭാവഞ്ഞഥത്തമേവ പന കാതും സക്കാ. **"തീസുപി ഖണേസൂ"**തി ഇദമ്പി ഗമനാരമ്ഭം സന്ധായ വുത്തം, ന ഗമനനിട്ഠാനന്തി വദന്തി. **ഥേരോ**തി അട്ഠകഥാചരിയാനം അന്തരേ ഏകോ ഥേരോ. **ഇധാ**തി ഇദം പാടിഹാരിയം വിഭജിത്വാ വുത്തപാഠേ. **സയം ഗമനമേവ ആഗതം** "ബ്രഹ്മലോകം ഗച്ഛതീ"തി വുത്തത്താ.

ചക്ഖുസോതാദീനന്തി ചക്ഖുസോതാദീനം അങ്ഗാനം. തഥാ ഹി വുത്തം "സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗ"ന്തി, സബ്ബഅങ്ഗപച്ചങ്ഗവന്തന്തി അത്ഥോ. **പസാദോ നാമ നത്ഥീ**തി ഇമിനാവ ഭാവജീവിതിന്ദ്രിയാനമ്പി അഭാവോ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **രുചിവസേനാ**തി ഇച്ഛാവസേന. **അഞ്ഞമ്പീ**തി ഭഗവതാ കരിയമാനതോ അഞ്ഞമ്പി കിരിയം കരോതി. അയഞ്ചേത്ഥ ബുദ്ധാനുഭാവോ. യദി സാവകനിമ്മിതേസു നാനപ്പകാരതാ നത്ഥി, "സചേ പന നാനാവണ്ണേ കാതുകാമോ ഹോതീ"തിആദി യം ഹേട്ഠാ വുത്തം, തം കഥന്തി? തം തഥാ തഥാ പരികമ്മം കത്വാ അധിട്ഠഹന്തസ്സ തേ തേ വണ്ണവയാദിവിസേസാ പരികമ്മാനുരൂപം ഇജ്ഝന്തീതി കത്വാ വുത്തം. ഇധ പന യഥാധിട്ഠിതേ നിമ്മിതരൂപേ സചേ സാവകോ "ഇമേ വിസേസാ ഹോന്തൂ"തി ഇച്ഛതി, ന ഇജ്ഝതി, ബുദ്ധാനം പന ഇജ്ഝതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി ന കോചി വിരോധോ.

ഇദാനി യാനി താനി "യാവ ബ്രഹ്മലോകാപി കായേന വസം വത്തേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൦) പാളിയാ അത്ഥദസ്സനവസേന വിഭത്താനി "ദൂരേപി സന്തികേ അധിട്ഠാതീ"തിആദീനി ചുദ്ദസ പാടിഹാരിയാനി , തത്ഥ സിഖാപ്പത്തം കായേന വസവത്തനപാടിഹാരിയം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യ**ന്തി കിരിയാപരാമസനം, തേന **"രൂപം പസ്സതീ"**തി ഏത്ഥ യദേതം രൂപദസ്സനം, **"സദ്ദം സുണാതീ"**തി ഏത്ഥ യദേതം സദ്ദസവനം, **"ചിത്തം പജാനാതീ"**തി ഏത്ഥ യദേതം ചിത്തജാനനന്തി ഏവം ദിബ്ബചക്ഖുസോതചേതോപരിയഞാണകത്തുകം ദസ്സനസവനജാനനകിരിയം പരാമസതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഇതോ പരേസു **സന്തിട്ഠതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യമ്പിസ്സാ**തി യമ്പി അസ്സ. യോഗിനോ അധിട്ഠാനന്തി സമ്ബന്ധോ. **യഞ്ച ഖോ**തി ഏത്ഥ **ഖോ**-സദ്ദോ അവധാരണത്ഥോ, വിസേസത്ഥോ വാ, തേന അയമേവേത്ഥ കായേന വസവത്തനപാടിഹാരിയേസു ഉക്കട്ഠതരന്തി ദീപേതി. കസ്മാ? "അയം നു ഖോ ഇദ്ധിമാ, അയം നു ഖോ നിമ്മിതോ"തി ഏകച്ചസ്സ ബ്രഹ്മുനോ ആസങ്കുപ്പാദനതോ. യദഗ്ഗേന ചേതം അധിട്ഠിതം വിസേസതോ മനോമയന്തി വുച്ചതി, തദഗ്ഗേന ഉക്കട്ഠതരന്തി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **"ഏത്താവതാ കായേന വസം വത്തേതി നാമാ"**തി. യദി ഏവം കസ്മാ ഇധ സേസാനി ഗഹിതാനീതി ആഹ **"സേസം...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി.

൩൯൭. **ഇദം നാനാകരണ**ന്തി കാമമിമാപി ദ്വേ ഇദ്ധിയോ അധിട്ഠാനവസേനേവ ഇജ്ഝന്തി, തഥാപി ഇദം ഇദാനി വുച്ചമാനം ഇമാസം നാനാകരണം വിസേസോ. **പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ**തി അത്തനോ പകതിരൂപം വിജഹിത്വാ അപനേത്വാ, പരേസം അദസ്സേത്വാതി അത്ഥോ. **കുമാരകവണ്ണ**ന്തി കുമാരകസണ്ഠാനം. **ദസ്സേതീ**തി തഥാ വികുബ്ബന്തോ അത്തനി ദസ്സേതി. **നാഗവണ്ണം വാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീ**തി അത്താനമ്പി ഹത്ഥിം കത്വാ ദസ്സേതി, ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിം ദസ്സേതി. ഏതദത്ഥമേവ ഹി ഇധ "ഹത്ഥിവണ്ണം വാ ദസ്സേതീ"തി അവത്വാ "ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൧൩) വുത്തം. യം പന കേചി ബഹിദ്ധാ ഹത്ഥിആദിദസ്സനവചനം "പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ"തി വചനേന വികുബ്ബനിദ്ധിഭാവേന വിരുജ്ഝതീതി വദന്തി, തദയുത്തം. കസ്മാ? പകതിവണ്ണവിജഹനം നാമ അത്തനോ പകതിരൂപസ്സ അഞ്ഞേസം അദസ്സനം, ന സബ്ബേന സബ്ബം തസ്സ നിരോധനം. ഏവം സതി അത്താനം അദസ്സേത്വാ ബഹിദ്ധാ ഹത്ഥിം ദസ്സേന്തോ "പകതിവണ്ണം വിജഹിത്വാ ഹത്ഥിം ദസ്സേതീ"തി വുച്ചമാനേ കോ ഏത്ഥ വിരോധോ, അത്തനാ പന ഹത്ഥിവണ്ണോ ഹുത്വാ ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിം ദസ്സന്തേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേനേവാഹ "ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിആദിദസ്സനവസേന വുത്ത"ന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ വികുബ്ബനിദ്ധിഭാവേന ച ന കോചി വിരോധോ.

പാളിയഞ്ച **കുമാരകവണ്ണം വാ**തിആദീസു അനിയമത്ഥോ വാ-സദ്ദോ വുത്തോ. തേസു ഏകേകസ്സേവ കരണദസ്സനത്ഥം. **ഹത്ഥിമ്പീ**തിആദീസു പന ഹത്ഥിആദീനം ബഹൂനം ഏകജ്ഝം കാതബ്ബാഭാവദസ്സനത്ഥം സമുച്ചയത്ഥോ പി-സദ്ദോ വുത്തോ. തേന "ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീ"തിആദീസു ദുതിയേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

ഇദ്ധിമതോ അത്തനോ കുമാരകാകാരേന പരേസം ദസ്സനം കുമാരകവണ്ണനിമ്മാനം, ന എത്ഥ കിഞ്ചി അപുബ്ബം പഥവീആദിവത്ഥു നിപ്ഫാദീയതീതി കസിണനിയമേന പയോജനാഭാവതോ **"പഥവീകസിണാദീസു അഞ്ഞതരാരമ്മണതോ"**തി വുത്തം. സതിപി വാ വത്ഥുനിപ്ഫാദനേ യഥാരഹം തം പഥവീകസിണാദിവസേനേവ ഇജ്ഝതീതി ഏവമ്പേത്ഥ കസിണനിയമേന പയോജനം നത്ഥേവ. കുമാരകവണ്ണഞ്ഹി ദസ്സേന്തേന നീലവണ്ണം വാ ദസ്സേതബ്ബം സിയാ, പീതാദീസു അഞ്ഞതരവണ്ണം വാ. തഥാ സതി നീലാദികസിണാനി സമാപജ്ജിതബ്ബാനീതി ആപന്നോവ കസിണനിയമോ. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. ഏവമധിട്ഠിതേ യദേകേ പഥവീകസിണവസേന "ഏകോപി ഹുത്വാ ബഹുധാ ഹോതീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൩൮; മ॰ നി॰ ൧.൧൪൭; സം॰ നി॰ ๖.൨൪൨; പടി॰ മ॰ ൩.൧൦) ഭാവോതി ഏവം പവത്തേന കസിണനിദ്ദേസേന ഇധ വികുബ്ബനിദ്ധിനിദ്ദേസേ "പഥവീകസിണാദീസു അഞ്ഞതരാരമ്മണതോ"തിആദിവചനസ്സ വിരോധം ആസങ്കന്തി, സോ അനോകാസോവാതി ദട്ഠബ്ബം. നിമ്മിനിതബ്ബഭാവേന അത്തനാ ഇച്ഛിതോതി **അത്തനോ കുമാരകവണ്ണോ,** ന പന അത്തനോ ദഹരകാലേ കുമാരകവണ്ണോതി. **നാഗാദിവണ്ണേസുപി** അയം നയോ ബ്യാപീ ഏവാതി യദേകേ "നാഗാദിനിമ്മാനേ ന യുജ്ജതി വിയാ"തി വദന്തി, തദപോഹതം ദട്ഠബ്ബം.

ബഹിദ്ധാപീതി **പി**-സദ്ദേന അജ്ഝത്തം സമ്പിണ്ഡേതി. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - **ഹത്ഥിമ്പി ദസ്സേതീ**തിആദി അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാപി ഹത്ഥിആദിദസ്സനവസേന വുത്തം, ന "കുമാരകവണ്ണം വാ"തിആദി വിയ അജ്ഝത്തമേവ കുമാരകവണ്ണാദീനം ദസ്സനവസേനാതി. യം എത്ഥ വത്തബ്ബം അധിട്ഠാനവിധാനം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

൩൯൫. **കായ**ന്തി അത്തനോ കരജകായം. **വുത്തനയേനേവാ**തി "അയം കായോ സുസിരോ ഹോതൂ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന "പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായാ"തി ഇമം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരമാഹ. **അഞ്ഞം കായ**ന്തി യം മനോമയം കായം നിമ്മിനിതുകാമോ, തം. **മുഞ്ജമ്ഹാ**തി മുഞ്ജതിണതോ. **ഈസിക**ന്തി തസ്സ കണ്ഡം. **കോസിയാ**തി അസികോസതോ. **കരണ്ഡായാ**തി പേളായ, നിമ്മോകതോതി ച വദന്തി. **അബ്ബാഹതീ**തി ഉദ്ധരതി. **പവാഹേയ്യാ**തി ആകഡ്ഢേയ്യ.

ഇദ്ധിവിധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ദ്വാദസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൧൩. അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ദിബ്ബസോതധാതുകഥാവണ്ണനാ

൪൦൦. **തത്ഥാ**തി ദിബ്ബസോതധാതുയാ നിദ്ദേസേ. അഭിഞ്ഞാപാളിയാ ഹി നിദ്ദേസമുഖേന അഭിഞ്ഞാനം നിബ്ബത്തനവിധി വിധീയതി. അഭിഞ്ഞാസീസേനേത്ഥ അഭിഞ്ഞാപാളി വുത്താ. തേനാഹ **"തതോ പരാസു ച തീസു അഭിഞ്ഞാസൂ"**തി. **തതോ പരാസൂ**തി ച സത്ഥുനോ ദേസനാക്കമം, അത്തനോ ച ഉദ്ദേസക്കമം സന്ധായ വുത്തം, ന പടിപത്തിക്കമം. ന ഹി പടിപജ്ജന്താ ഇമിനാവ കമേന പടിപജ്ജന്തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി ദിബ്ബസോതധാതുപാളിയം, സേസാഭിഞ്ഞാപാളിയഞ്ചാതി സബ്ബത്ഥ. **തത്രാ**തി വാക്യോപഞ്ഞാസേ നിപാതമത്തം, **തത്ര** വാ യഥാവുത്തപാഠേ. **ദിബ്ബസദിസത്താ**തി ദിബ്ബേ ഭവാതി ദിബ്ബാ, ദേവാനം സോതധാതു, തായ ദിബ്ബായ സദിസത്താ. ഇദാനി തം ദിബ്ബസദിസതം വിഭാവേതും **"ദേവാനം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സുചരിതകമ്മനിബ്ബത്താ**തി സദ്ധാബഹുലതാവിസുദ്ധദിട്ഠിതാനിസംസദസ്സാവിതാദിസമ്പത്തിയാ സുട്ഠു ചരിതത്താ സുചരിതേന ദേവൂപപത്തിജനകേന പുഞ്ഞകമ്മേന നിബ്ബത്താ. **പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന വാതരോഗാദീനം സങ്ഗഹോ. **അപലിബുദ്ധാ**തി അനുപദ്ദുതാ. പിത്താദീഹി അനുപദ്ദുതത്താ, കമ്മസ്സ ച ഉളാരതായ **ഉപക്കിലേസവിമുത്തി** വേദിതബ്ബാ. ഉപക്കിലേസദോസരഹിതം ഹി കമ്മം തിണാദിദോസരഹിതം വിയ സസ്സം ഉളാരഫലം അനുപക്കിലിട്ഠം ഹോതി. കാരണൂപചാരേന ചസ്സ ഫലം തഥാ വോഹരീയതി, യഥാ "സുക്കം സുക്കവിപാക"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൨; മ॰ നി॰ ൨.൮൧; അ॰ നി॰ ൪.൨൩൩). **ദൂരേപീ**തി **പി**-സദ്ദേന സുഖുമസ്സാപി ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛനസമത്ഥതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പസാദസോതധാതൂ**തി ചതുമഹാഭൂതാനം പസാദലക്ഖണാ സോതധാതു.

വീരിയാരമ്ഭവസേനേവ ഇജ്ഝനതോ സബ്ബാപി കുസലഭാവനാ വീരിയഭാവനാ, പധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗതാ വാ ഇദ്ധിപാദഭാവനാപി വിസേസതോ വീരിയഭാവനാ, തസ്സാ ആനുഭാവേന നിബ്ബത്താ **വീരിയഭാവനാബലനിബ്ബത്താ**. ഞാണമയാ സോതധാതു ഞാണസോതധാതു. **താദിസായേവാ**തി ഉപക്കിലേസവിമുത്തതായ, ദൂരേപി സുഖുമസ്സപി ആരമ്മണസ്സ സമ്പടിച്ഛനസമത്ഥതായ ച തംസദിസാ ഏവ . **ദിബ്ബവിഹാരവസേന പടിലദ്ധത്താ**തി ദിബ്ബവിഹാരസങ്ഖാതാനം ചതുന്നം ഭൂമീനം വസേന പടിലദ്ധത്താ, ഇമിനാ കാരണവസേനസ്സാ ദിബ്ബഭാവമാഹ. യം ചേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **ദിബ്ബവിഹാരസന്നിസ്സിതത്താ**തി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗമേന ഉക്കംസഗതം പാദകജ്ഝാനസങ്ഖാതം ദിബ്ബവിഹാരം സന്നിസ്സായ പവത്തത്താ, ദിബ്ബവിഹാരപരിയാപന്നം വാ അത്തനാ സമ്പയുത്തം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം നിസ്സയപച്ചയഭൂതം സന്നിസ്സിതത്താതി ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **സവനട്ഠേനാ**തി സദ്ദഗഹണട്ഠേന. യാഥാവതോ ഹി സദ്ദൂപലദ്ധി സദ്ദസഭാവാവബോധോ സവനം. സന്തേസുപി അഞ്ഞേസു സഭാവധാരണാദീസു ധാതുഅത്ഥേസു അത്തസുഞ്ഞതാസന്ദസ്സനത്ഥാ സത്ഥു ധാതുദേസനാതി ആഹ **"നിജ്ജീവട്ഠേന ചാ"**തി. **സോതധാതുകിച്ചം** സദ്ദസമ്പടിച്ഛനം, സദ്ദസന്നിട്ഠാനപച്ചയതാ ച.

ഞാണസ്സ പരിസുദ്ധി ഉപക്കിലേസവിഗമേനേവാതി ആഹ **"നിരുപക്കിലേസായാ"**തി. **മാനുസികാ** മനുസ്സ സന്തകാ, മംസസോതധാതു, ദിബ്ബവിദൂരാദിവിസയഗ്ഗഹണസങ്ഖാതേന അത്തനോ കിച്ചവിസേസേന അതിക്കന്തം മാനുസികം ഏതായാതി **അതിക്കന്തമാനുസികാ**. തേനാഹ **"മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ സദ്ദസവനേനാ"**തി. തത്ഥ **മനുസ്സൂപചാരന്തി** മനുസ്സേഹി ഉപചരിതബ്ബട്ഠാനം, പകതിയാ സോതദ്വാരേന ഗഹേതബ്ബം വിസയന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"സദ്ദസവനേനാ"**തി. **ദിബ്ബേതി** ദേവലോകപരിയാപന്നേ. തേ പന വിസേസതോ ദേവാനം കഥാ സദ്ദാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ദേവാനം സദ്ദേ"**തി. മനുസ്സാനം ഏതേതി മാനുസാ, തേ **മാനുസേ**. ഏവം ദേവമനുസ്സസദ്ദാനംയേവ ഗഹിതത്താ വുത്തം **"പദേസപരിയാദാന"**ന്തി, ഏകദേസഗ്ഗഹണന്തി അത്ഥോ. **സദേഹസന്നിസ്സിതാ** അത്തനോ സരീരേ സന്നിസ്സിതാ. **നിപ്പദേസപരിയാദാനം** ഠാനഭേദഗ്ഗഹണമുഖേന സവിഞ്ഞാണകാദിഭേദഭിന്നസ്സ സദ്ദസ്സ അനവസേസേന സങ്ഗണ്ഹനതോ.

അയം ദിബ്ബസോതധാതു. **പരികമ്മസമാധിചിത്തേനാതി** പരികമ്മഭൂതാവേണികസമാധിചിത്തേന, ദിബ്ബസോതഞാണസ്സ പരികമ്മവസേന പവത്തക്ഖണികസമാധിനാ സമാഹിതചിത്തേനാതി അത്ഥോ. **പരികമ്മസമാധി** നാമ ദിബ്ബസോതധാതുയാ ഉപചാരാവത്ഥാതിപി വദന്തി. സാ പന നാനാവജ്ജനവസേന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. സബ്ബോളാരികസദ്ദദസ്സനത്ഥം സീഹാദീനം സദ്ദോ പഠമം ഗഹിതോ. തിയോജനമത്ഥകേപി കിര കേസരസീഹസ്സ സീഹനാദസദ്ദോ സുയ്യതി. **ആദി**-സദ്ദേന മേഘസദ്ദബ്യഗ്ഘസദ്ദാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏത്ഥ ച യഥാ ഓളാരികസദ്ദാവജ്ജനം യാവദേവ സുഖുമസദ്ദാവജ്ജനൂപായദസ്സനത്ഥം, തഥാ സദ്ദഗ്ഗഹണഭാവനാബലേന സുഖുമതരസദ്ദഗ്ഗഹണസംസിദ്ധിതോ.

ഏവം ആസന്നസദ്ദഗ്ഗഹണാനുസാരേന ദൂരദൂരതരസദ്ദഗ്ഗഹണമ്പി സമിജ്ഝതീതി ദസ്സേതും **"പുരത്ഥിമായ ദിസായാ"**തിആദിനാ ദിസാസമ്ബന്ധവസേന സദ്ദാനം മനസികാരവിധി ആരദ്ധോ. തത്ഥ **സദ്ദനിമിത്തന്തി** ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ സദ്ദോ ഏവ സദ്ദനിമിത്തം, യോ വാ യഥാവുത്തോ ഉപാദായുപാദായ ലബ്ഭമാനോ സദ്ദാനം ഓളാരികസുഖുമാകാരോ, തം സദ്ദനിമിത്തം. തേനേവാഹ **"സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്ത"**ന്തി. യം പന വുത്തം **"ഓളാരികാനമ്പി സുഖുമാനമ്പി സദ്ദാനം സദ്ദനിമിത്തം മനസി കാതബ്ബ"**ന്തി, തം ഓളാരികസുഖുമസമ്മതേസുപി ഓളാരികസുഖുമസബ്ഭാവദസ്സനത്ഥം. തഞ്ച സബ്ബം സുഖുമേ ഞാണപരിചയദസ്സനത്ഥം ദട്ഠബ്ബം. സദ്ദനിമിത്തസ്സ അപച്ചുപ്പന്നസഭാവത്താ "സദ്ദോവ സദ്ദനിമിത്ത"ന്തി അയമേവ പക്ഖോ ഞായാഗതോതി കേചി, തം ന ഓളാരികസുഖുമാനം സദ്ദാനം വണ്ണാരമ്മണേന ഞാണേന നീലപീതാദിവണ്ണാനം വിയ തത്ഥേവ ഗഹേതബ്ബതോ. ഓളാരികസുഖുമഭാവോ ചേത്ഥ സദ്ദനിമിത്തന്തി അധിപ്പേതന്തി. **തസ്സാതി** യഥാവുത്തേന വിധിനാ പടിപജ്ജന്തസ്സ യോഗിനോ. **തേ സദ്ദാതി** യേ സബ്ബോളാരികതോ പഭുതി ആവജ്ജന്തസ്സ അനുക്കമേന സുഖുമസുഖുമാ സദ്ദാ ആവജ്ജിതാ, തേ. **പാകതികചിത്തസ്സാപീതി** പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനതോ പുബ്ബേ പവത്തചിത്തസ്സാപി. **പരികമ്മസമാധിചിത്തസ്സാതി** ദിബ്ബസോതധാതുയാ ഉപ്പാദനത്ഥം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ സദ്ദം ആരബ്ഭ പരികമ്മകരണവസേന

പവത്തക്ഖണികസമാധിചിത്തസ്സ. പുബ്ബേപി ഞാണേന പരിമദ്ദിതത്താ അതിവിയ പാകടാ ഹോന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

തേസു സദ്ദേസൂതി യേ പരികമ്മസ്സ വിസയദസ്സനത്ഥം ബഹൂ സദ്ദാ വുത്താ, തേസു സദ്ദേസു. **അഞ്ഞതര**ന്തി യത്ഥസ്സ പരികമ്മകരണവസേന അഭിണ്ഹം മനസികാരോ പവത്തോ, തം ഏകം സദ്ദം. **തതോ പര**ന്തി തതോ അപ്പനുപ്പത്തിതോ പരം. **തസ്മിം സോതേ**തി തസ്മിം ഞാണസോതേ. **പതിതോ ഹോതീ**തി ദിബ്ബസോതധാതു അന്തോഗധാ ഹോതി അപ്പനാചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിതോ പഭുതി ദിബ്ബസോതഞാണലാഭീ നാമ ഹോതി, ന ദാനിസ്സ തദത്ഥം ഭാവനാഭിയോഗോ ഇച്ഛിതബ്ബോതി അത്ഥോ. **ത**ന്തി ദിബ്ബസോതധാതും. **ഥാമജാത**ന്തി ജാതഥാമം ദള്ഹഭാവപ്പത്തം. **വഡ്ഢേതബ്ബം** പാദകജ്ഝാനാരമ്മണം. കിന്തി കിത്തകന്തി ആഹ **"ഏത്ഥന്തരേ സദ്ദം സുണാമീതി ഏകങ്ഗുലമത്തം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ"**തി. പാദകജ്ഝാനസ്സ ഹി ആരമ്മണഭൂതം കസിണനിമിത്തം "ഏത്തകം ഠാനം ഫരതൂ"തി മനസി കരിത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജന്തസ്സ കസിണനിമിത്തം തത്തകം ഠാനം ഫരിത്വാ തിട്ഠതി . സോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ തത്ഥ ഗതേ സദ്ദേ ആവജ്ജതി, സുഭാവിതഭാവനത്താ തത്ഥ അഞ്ഞതരം സദ്ദം ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാവജ്ജനാനന്തരം ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. തേസു പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം, ഇതരസ്സ പുനപി പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിതബ്ബമേവ. തതോ ഏവ ഹി പാദകജ്ഝാനാരമ്മണേന ഫുട്ഠോകാസബ്ഭന്തരഗതേപി സദ്ദേ സുണാതിയേവാതി സാസങ്കം വദതി. **ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലാ**ദിഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സുഖുമസദ്ദാപേക്ഖായ കതം.

ഏവം സുണന്തോവാതി ഏവം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സവനേന വസീകതാഭിഞ്ഞോ ഹുത്വാ യഥാവജ്ജിതേ സദ്ദേ സുണന്തോ ഏവ. **പാടിയേക്ക**ന്തി ഏകജ്ഝം പവത്തമാനേപി തേ സദ്ദേ പച്ചേകം വത്ഥുഭേദേന വവത്ഥപേതുകാമതായ സതി.

ദിബ്ബസോതധാതുകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചേതോപരിയഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൧൧. പരിയാതീതി സരാഗാദിവിഭാഗേന പരിച്ഛിജ്ജ ജാനാതി. തേനാഹ **"പരിച്ഛിന്ദതീതി അത്ഥോ"**തി. യേസഞ്ഹി ധാതൂനം ഗതി അത്ഥോ, ബുദ്ധിപി തേസം അത്ഥോ. "പരസത്താന"ന്തി ഏത്ഥ പര-സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥോതി ആഹ **"അത്താനം ഠപേത്വാ സേസസത്താന"**ന്തി, യഥാ ഹി യോ പരോ ന ഹോതി, സോ അത്താ. യോ അത്താ ന ഹോതി, സോ പരോതി. **സത്താന**ന്തി ചേത്ഥ രൂപാദീസു സത്താതി സത്താ. തസ്സാ പന പഞ്ഞത്തിയാ സവിഞ്ഞാണകസന്താനേ നിരുള്ഹത്താ നിച്ഛന്ദരാഗാപി സത്താത്വേവ വുച്ചന്തി, ഭൂതപുബ്ബഗതിയാ വാ. "പു"ന്തി നരകം, തത്ഥ ഗലന്തി പപതന്തീതി **പുഗ്ഗലാ,** പാപകാരിനോ. ഇതരേപി സംസാരേ സംസാരിനോ തംസഭാവാനാതിവത്തനതോ പുഗ്ഗലാത്വേവ വുച്ചന്തി. തംതംസത്തനികായസ്സ വാ തത്ഥ തത്ഥ ഉപപത്തിയാ പൂരണതോ, അനിച്ചതാവസേന ഗലനതോ ച **പുഗ്ഗലാ**തി നേരുത്താ.

ഏതഞ്ഹീതി ഏത്ഥ **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ "ഏതം ചേതോപരിയഞാണം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണവസേന ഇജ്ഝതീ"തി **തം**

ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, **ഏതസ്സ** ചേതോപരിയഞാണസ്സ ഉപ്പാദനേ **പരികമ്മം,** തസ്മാ തേന ചേതോപരിയഞാണം ഉപ്പാദേതുകാമേന അധിഗതദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന ഭിക്ഖുനാതി ഏവം യോജനാ കാതബ്ബാ . **ഹദയരൂപ**ന്തി ന ഹദയവത്ഥു, അഥ ഖോ ഹദയമംസപേസി. യം ബഹി കമലമകുളസണ്ഠാനം, അന്തോ കോസാതകീഫലസദിസന്തി വുച്ചതി, തഞ്ഹി നിസ്സായ ദാനി വുച്ചമാനം ലോഹിതം തിട്ഠതി. ഹദയവത്ഥു പന ഇമം ലോഹിതം നിസ്സായ പവത്തതീതി. കഥം പന ദിബ്ബചക്ഖുനാ ലോഹിതസ്സ വണ്ണദസ്സനേന അരൂപം ചിത്തം പരിയേസതീതി ആഹ **"യദാ ഹീ"**തിആദി. കഥം പന സോമനസ്സസഹഗതാദിചിത്തവുത്തിയാ കമ്മജസ്സ ലോഹിതസ്സ വിവിധവണ്ണഭാവാപത്തീതി? കോ വാ ഏവമാഹ "കമ്മജമേവ തം ലോഹിത"ന്തി ചതുസന്തതിരൂപസ്സാപി തത്ഥ ലബ്ഭമാനത്താ. തേനേവാഹ **"ഇദം രൂപം സോമനസ്സിന്ദ്രിയസമുട്ഠാന"**ന്തിആദി. ഏവമ്പി യം തത്ഥ അചിത്തജം, തസ്സ യഥാവുത്തവണ്ണഭേദേന ന ഭവിതബ്ബന്തി? ഭവിതബ്ബം, സേസതിസന്തതിരൂപാനം തദനുവത്തനതോ. യഥാ ഹി ഗമനാദീസു ചിത്തജരൂപാനി ഉതുകമ്മാഹാരസമുട്ഠാനരൂപേഹി അനുവത്തീയന്തി, അഞ്ഞഥാ കായസ്സ ദേസന്തരുപ്പത്തിയേവ ന സിയാ, ഏവമിധാപി ചിത്തജരൂപം സേസതിസന്തതിരൂപാനി അനുവത്തമാനാനി പവത്തന്തി. പസാദകോധവേലാസു ചക്ഖുസ്സ വണ്ണഭേദാപത്തിയേവ ച തദത്ഥസ്സ നിദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം.

പരിയേസന്തേനാതി പഠമം താവ അനുമാനതോ ഞാണം പേസേത്വാ ഗവേസന്തേന. ചേതോപരിയഞാണഞ്ഹി ഉപ്പാദേതുകാമേന യോഗിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം അഭിനീഹാരക്ഖമം കത്വാ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണസ്സ ലാഭീ സമാനോ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ പരസ്സ ഹദയമംസപേസിം നിസ്സായ പവത്തമാനസ്സ ലോഹിതസ്സ വണ്ണദസ്സനേന "ഇദാനി ഇമസ്സ ചിത്തം സോമനസ്സസഹഗത"ന്തി വാ "ദോമനസ്സസഹഗത"ന്തി വാ "ഉപേക്ഖാസഹഗത"ന്തി വാ നയഗ്ഗാഹവസേനപി വവത്ഥപേത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ "ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമീ"തി പരികമ്മം കാതബ്ബം. കാലസതമ്പി കാലസഹസ്സമ്പി പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തഥേവ പടിപജ്ജിതബ്ബം. തസ്സേവം ദിബ്ബചക്ഖുനാ ഹദയലോഹിതവണ്ണദസ്സനാദിവിധിനാ പടിപജ്ജന്തസ്സ ഇദാനി ചേതോപരിയഞാണം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി യം തദാ പവത്തതീതി വവത്ഥാപിതം ചിത്തം, തം ആരമ്മണം കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം നിരുദ്ധേ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തി. തേസം പുരിമാനി തീണി, ചത്താരി വാ പരികമ്മാദിസമഞ്ഞാനി കാമാവചരാനി, ചതുത്ഥം, പഞ്ചമം വാ അപ്പനാചിത്തം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനികം. തത്ഥ യം അന്തേന അപ്പനാചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നം ഞാണം, ഇദം **ചേതോപരിയഞാണം**. തഞ്ഹി യത്ഥാനേന പരികമ്മം കതം, തം പരസ്സ ചിത്തം പച്ചക്ഖതോ പടിവിജ്ഝന്തം വിഭാവേന്തമേവ ഹുത്വാ പവത്തതി രൂപം വിയ ച ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം, സദ്ദം വിയ ച ദിബ്ബസോതഞാണം. തതോ പരം പന കാമാവചരചിത്തേഹി സരാഗാദിവവത്ഥാപനം ഹോതി നീലാദിവവത്ഥാപനം വിയ. ഏവമധിഗതസ്സ പന ചേതോപരിയഞാണസ്സ ഥാമഗമനവിധാനമ്പി അധിഗമനവിധാനസദിസമേവാതി തം ദസ്സേതും **"തസ്മാ തേന...പേ॰... ഥാമഗതം കാതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം.

ഏവം ഥാമഗതേ ഹീതിആദി ഥാമഗതാനിസംസദസ്സനം. **സബ്ബമ്പി കാമാവചരചിത്ത**ന്തി ചതുപണ്ണാസവിധമ്പി കാമാവചരചിത്തം. **"സബ്ബമ്പീ"**തി പദം "രൂപാവചരാരൂപാവചരചിത്ത"ന്തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. തേന പഞ്ചദസവിധമ്പി രൂപാവചരചിത്തം, ദ്വാദസവിധമ്പി അരൂപാവചരചിത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. **പജാനാതീ**തി സരാഗാദിപകാരേഹി ജാനാതി, പച്ചക്ഖതോ പടിവിജ്ഝതീതി അധിപ്പായോ. പുഥുജ്ജനവസേനായം അഭിഞ്ഞാകഥാതി ലോകുത്തരം ചിത്തം ഇധ അനുദ്ധടം. തമ്പി ഹി ഉപരിമോ, സദിസോ വാ അരിയോ ഹേട്ഠിമസ്സ, സദിസസ്സ ച ചിത്തമ്പി പജാനാതി ഏവ. തേനാഹ **"അനുത്തരം വാ ചിത്ത"**ന്തിആദി. **സങ്കമന്തോ**തി ഞാണേന ഉപസങ്കമന്തോ. ഏകച്ചഞ്ഹി ചിത്തം ഞത്വാ പരികമ്മേന വിനാ തദഞ്ഞം ചിത്തം ജാനന്തോ **"ചിത്താ ചിത്തം സങ്കമന്തോ"**തി വുത്തോ. തേനാഹ **"വിനാപി ഹദയരൂപദസ്സനേനാ"**തി. ഹദയരൂപദസ്സനാദിവിധാനം ഹി ആദികമ്മികവസേന വുത്തം. തേനാഹ **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി. **യത്ഥ കത്ഥചീ**തി പഞ്ചവോകാരഭവേ, ചതുവോകാരഭവേപി വാ. ന കതോ അഭിഞ്ഞാനുയോഗസങ്ഖാതോ അഭിനിവേസോ ഏതേനാതി **അകതാഭിനിവേസോ,** തസ്സ, ആദികമ്മികസ്സാതി അത്ഥോ. **അയം കഥാ**തി "ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ"തിആദിനാ വുത്തപരികമ്മകഥാ.

അവസേസന്തി വുത്താവസേസം. ഏവം അവിഭാഗേന വുത്തം വിഭാഗതോ ദസ്സേതും **"ചതുഭൂമകം കുസലാബ്യാകതം ചിത്തം വീതരാഗ"**ന്തി ആഹ. തഞ്ഹി യോനിസോമനസികാരപ്പച്ചയതംഹേതുകതാഹി രാഗേന സമ്പയോഗാസങ്കാഭാവതോ "വീതരാഗ"ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി. സേസാകുസലചിത്താനം രാഗേന സമ്പയോഗാഭാവതോ നത്ഥേവ സരാഗതാ, തംനിമിത്തകതായ പന സിയാ തംസഹിതതാലേസോതി നത്ഥേവ വീതരാഗതാപീതി ദുകവിനിമുത്തതാവ യുത്താതി വുത്തം **"ഇമസ്മിം ദുകേ സങ്ഗഹം ന ഗച്ഛന്തീ"**തി. യദി ഏവം പദേസികം ചേതോപരിയഞാണം ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, ദുകന്തരപരിയാപന്നത്താ തേസം. യേ പന "പടിപക്ഖഭാവേ അസതിപി സമ്പയോഗാഭാവോ ഏവേത്ഥ പമാണം ഏകച്ചഅബ്യാകതാനം വിയാ"തി സേസാകുസലചിത്താനമ്പി വീതരാഗതം പടിജാനന്തി , തേ സന്ധായാഹ **"കേചി പന ഥേരാ താനിപി സങ്ഗണ്ഹന്തീ"**തി. സദോസദുകേപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പാടിപുഗ്ഗലികനയേനാതി ആവേണികനയേന, തദഞ്ഞാകുസലചിത്തേസു വിയ ലോഭദോസേഹി അമിസ്സിതസ്സ മോഹസ്സേവ സബ്ഭാവതോതി അത്ഥോ. അകുസലമൂലസങ്ഖാതേസു സഹ മോഹേനേവാതി **സമോഹം** പഠമനയേ, ദുതിയനയേ പന സഹേവ മോഹേനാതി **സമോഹ**ന്തി ഏവം ഉത്തരപുരിമപദാവധാരണതോ ദ്വീസു നയേസു ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. അത്ഥനാ സമ്പയുത്തം ഥിനമിദ്ധം അനുവത്തനവസേന ഗതം പവത്തം **ഥിനമിദ്ധാനുഗതം** പഞ്ചവിധം സസങ്ഖാരികാകുസലചിത്തം **സംഖിത്തം,** ആരമ്മണേ സങ്കോചനവസേന പവത്തനതോ. വുത്തനയേന **ഉദ്ധച്ചാനുഗതം** വേദിതബ്ബം, തം പന ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ചിത്തം, യത്ഥ വാ ഉദ്ധച്ചം പച്ചയവിസേസേന ഥാമജാതം ഹുത്വാ പവത്തതി. കിലേസവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതായ, വിപുലഫലതായ, ദീഘസന്താനതായ ച മഹന്തഭാവം ഗതം, മഹന്തേഹി വാ ഉളാരച്ഛന്ദവീരിയചിത്തപഞ്ഞേഹി ഗതം പടിപന്നന്തി **മഹഗ്ഗതം. അവസേസ**ന്തി പരിത്തഅപ്പമാണം. അത്താനം ഉത്തരിതും സമത്ഥേഹി സഹ ഉത്തരേഹീതി

സളുത്തരം. ഉത്തിണ്ണന്തി ഉത്തരം, ലോകേ അപരിയാപന്നഭാവേന ലോകതോ ഉത്തരന്തി **ലോകുത്തരം**. തതോ ഏ്വ നത്ഥി ഏ്തസ്സ ഉത്തരന്തി **അനുത്തരം**. ഉപനിജ്ഝാനലക്ഖണപ്പത്തേന സമാധിനാ സമ്മദേവ ആഹിതന്തി **സമാഹിതം. തദങ്ഗവിമുത്തിപ്പത്തം** കാമാവചരകുസലചിത്തം. **വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിപ്പത്തം** മഹഗ്ഗതചിത്തം. **സമുച്ഛേദവിമുത്തിപ്പത്തം** മഗ്ഗചിത്തം. **പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിപ്പത്തം** ഫലചിത്തം. **നിസ്സരണവിമുത്തിപ്പത്ത**മ്പി തദുഭയമേവ. കാമം കാനിചി പച്ചവേക്ഖണചിത്താദീനി നിബ്ബാനാരമ്മണാനി ഹോന്തി, നിസ്സരണവിമുത്തിപ്പത്താനി പന ന ഹോന്തി താദിസകിച്ചായോഗതോ. **പാളിയം** ആഗതസരാഗാദിഭേദവസേന ചേവ തേസം അന്തരഭേദവസേന ച **സബ്ബപ്പകാരമ്പി**.

ചേതോപരിയഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൦൨. പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി, തസ്സ വാ അനുസ്സരണം **പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതി,** തം നിസ്സയാദിപച്ചയഭൂതം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജനതോ ''പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിമ്ഹി യം ഞാണം, തദത്ഥായാ''തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ പുബ്ബേനിവാസം താവ ദസ്സേത്വാ തത്ഥ സതിഞാണാനി ദസ്സേതും **''പുബ്ബേനിവാസോ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ''പുബ്ബേ''തി ഇദം പദം ''ഏകമ്പി ജാതി''ന്തിആദിവചനതോ അതീതഭവവിസയം ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **''അതീതജാതീസൂ''**തി നിവാസ-സദ്ദോ കമ്മസാധനോ, ഖന്ധവിനിമുത്തോ ച നിവസിതധമ്മോ നത്ഥീതി ആഹ **''നിവുത്ഥക്ഖന്ധാ''**തി. നിവുത്ഥതാ ചേത്ഥ സസന്താനേ പവത്തതാ, തഥാഭൂതാ ച തേ അനു അനു ഭൂതാ ജാതാ പവത്താ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഗതാവ ഹോന്തീതി ആഹ **''നിവുത്ഥാതി അജ്ഝാവുത്ഥാ അനുഭൂതാ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ''**തി. ഏ്വം സസന്തതിപരിയാപന്നധമ്മവസേന നിവാസ-സദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി അവിസേസേന വത്തും ''നിവുത്ഥധമ്മാ വാ നിവുത്ഥാ''തി വത്വാ തം വിവരിതും **''ഗോചരനിവാസേനാ''**തിആദി വുത്തം. ഗോചരഭൂതാപി ഹി ഗോചരാസേവനായ ആസേവിതാ ആരമ്മണകരണവസേന അനുഭൂതാ നിവുത്ഥാ നാമ ഹോന്തീതി. തേ പന ദുവിധാ സപരവിഞ്ഞാണഗോചരതായാതി ഉഭയേപി തേ ദസ്സേതും **''അത്തനോ''**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ ''അത്തനോ വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാ''തി വത്വാ ''പരിച്ഛിന്നാ''തി വചനം യേ തേ ഗോചരനിവാസേന നിവുത്ഥധമ്മാ, തേ ന കേവലം വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാണമത്താ, അഥ ഖോ യഥാ പുബ്ബേ ജാതിനാമഗോത്തവണ്ണലിങ്ഗാഹാരാദിവിസേസേഹി പരിച്ഛേദകാരികായ പഞ്ഞായ പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹിതാ, തഥേവേതം ഞാണം പരിച്ഛിജ്ജ ഗണ്ഹാതീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥം വുത്തം. പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതാപി വാ നിവുത്ഥാതി സമ്ബന്ധോ. ന കേവലം അത്തനോവ വിഞ്ഞാണേന, അഥ ഖോ പരേസം വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാപി വാതി അത്ഥോ. ഇധാപി ''പരിച്ഛിന്നാ''തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം ''പരേസമ്പി വാ വിഞ്ഞാണേന വിഞ്ഞാതാ പരിച്ഛിന്നാ''തി. തസ്സ ച ഗഹണേ പയോജനം വുത്തനയേനേവ വത്തബ്ബം. തേ ച ഖോ യസ്മാ അഭീതാസു ഏ്വ ജാതീസു അഞ്ഞേഹി വിഞ്ഞാതാ പരിച്ഛിന്നാ, തേ ച പരിനിബ്ബുതാപി ഹോന്തി. യേ ഹി തേ വിഞ്ഞാതാ, തേസം തദാ വത്തമാനസന്താനാനുസാരേന തേസമ്പി അതീതേ

പവത്തി ഞായതീതി സിഖാപ്പത്തം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ വിസയഭൂതം പുബ്ബേനിവാസം ദസ്സേതും **“ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണാദീസൂ”**തി വുത്തം. ഛിന്നവടുമകാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, തേസം അനുസ്സരണാ **ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണം. ആദി**-സദ്ദേന പച്ചേകസമ്ബുദ്ധബുദ്ധസാവകാനുസ്സരണാനി ഗയ്ഹന്തീതി വദന്തി. ഛിന്നവടുമകാ പന സബ്ബേവ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതാ. തേസം അനുസ്സരണം നാമ തേസം പടിപത്തിയാ അനുസ്സരണം, സാ പന പടിപത്തി സങ്ഖേപതോ ഛളാരമ്മണഗ്ഗഹണലക്ഖണാതി താനി ഇധ പരവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞാതഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാനി, തേ പനേതേ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനംയേവ വിസയാ, ന അഞ്ഞേസന്തി ആഹ **“തേ ബുദ്ധാനംയേവ ലബ്ഭന്തീ”**തി. ന ഹി അതീതേ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ ഏവം വിപസ്സിംസു, ഏവം മഗ്ഗം ഭാവേസും, ഏവം ഫലനിബ്ബാനാനി സച്ഛാകംസു, ഏവം വേനേയ്യേ വിനേസുന്തി ഏത്ഥ സബ്ബദാ അഞ്ഞേസം ഞാണസ്സ ഗതി അത്ഥീതി. യായ സതിയാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതി, സാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

അനേകവിധന്തി നാനാഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസാദിവസേന ബഹുവിധം. **പകാരേഹീ**തി നാമഗോത്താദിആകാരേഹി സദ്ധിം, സഹയോഗേ ചേതം കരണവചനം. **പവത്തിതം** ദേസനാവസേന. തേനാഹ **“സംവണ്ണിത”**ന്തി, വിത്ഥാരിതന്തി അത്ഥോ. **“നിവാസ”**ന്തി അന്തോഗധഭേദസാമഞ്ഞവചനമേതന്തി തേ ഭേദേ ബ്യാപനിച്ഛാവസേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേന്തോ **“തത്ഥ തത്ഥ നിവുത്ഥസന്താന”**ന്തി ആഹ. സാവകസ്സേവേതം അനുസ്സരണം, ന സത്ഥുനോതി വുത്തം **“ഖന്ധപടിപാടിവസേന ചുതിപടിസന്ധിവസേന വാ”**തി. **ഖന്ധപടിപാടി** ഖന്ധാനം അനുക്കമോ. സാ ച ഖോ ചുതിതോ പട്ഠായ ഉപ്പടിപാടിവസേന. കേചി പനേത്ഥ “ഇരിയാപഥപടിപാടി ഖന്ധപടിപാടീ”തി വദന്തി. **അനുഗന്ത്വാ അനുഗന്ത്വാ**തി ഞാണഗതിയാ അനുഗന്ത്വാ അനുഗന്ത്വാ. **തിത്ഥിയാ**തി അഞ്ഞതിത്ഥിയാ, തേ പന കമ്മവാദിനോ കിരിയവാദിനോ താപസാദയോ. ഠപേത്വാ അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകേ ഇതരേ സത്ഥു സാവകാ **പകതിസാവകാ**.

യസ്മാ തിത്ഥിയാനം ബ്രഹ്മജാലാദീസു ചത്താലീസായ ഏവ സംവട്ടവിവട്ടാനം അനുസ്സരണം ആഗതം, തസ്മാ “ന തതോ പര”ന്തി വത്വാ തം കാരണം വദന്തോ **“ദുബ്ബലപഞ്ഞത്താ”**തിആദിമാഹ, തേന വിപസ്സനാഭിയോഗോ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ വിസേസകാരണന്തി ദസ്സേതി. **ബലവപഞ്ഞത്താ**തി ഏത്ഥ നാമരൂപപരിച്ഛേദാദിയേവ പഞ്ഞായ ബലവകാരണം ദട്ഠബ്ബം. തഞ്ഹേത്ഥ നേസം സാധാരണകാരണം. **ഏത്തകോ**തി കപ്പാനം ലക്ഖം, തദധികം ഏകം, ദ്വേ ച അസങ്ഖ്യേയ്യാനീതി കാലവസേന ഏവംപരിമാണോ യഥാക്കമം തേസം മഹാസാവകഅഗ്ഗസാവകപച്ചേകബുദ്ധാനം പുഞ്ഞഞാണാഭിനീഹാരോ സാവകപച്ചേകബോധിപാരമിതാ സമിതാ. യദി ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണകാലപരിച്ഛിന്നോ തേസം തേസം അരിയാനം അഭിഞ്ഞാഞാണവിഭാഗോ, ഏവം സന്തേ ബുദ്ധാനമ്പി വിസയപരിച്ഛേദതാ ആപന്നാതി ആഹ **“ബുദ്ധാനം പന പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥീ”**തി. “യാവതകം ഞേയ്യം, താവതകം ഞാണ”ന്തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിയ ബുദ്ധാനം അഭിഞ്ഞാഞാണാനമ്പി വിസയേ പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി. തത്ഥ യം യം ഞാതും ഇച്ഛന്തി, തം തം ജാനന്തി

ഏവ. അഥ വാ സതിപി കാലപരിച്ഛേദേ കാരണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹാദിനാ സാതിസയത്താ മഹാബോധിസമ്ഭാരാനം പഞ്ഞാപാരമിതായ പവത്തിആനുഭാവസ്സ പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി, കുതോ തന്നിബ്ബത്താനം അഭിഞ്ഞാഞാണാനന്തി ആഹ **"ബുദ്ധാനം പന പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥീ"**തി. അതീതേ ഏത്തകാനി കപ്പാനം അസങ്ഖ്യേയ്യാനീതി ഏവം കാലപരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി, അനാഗതേ അനാഗതംസഞാണസ്സ വിയ.

ഏവം ഛന്നം ജനാനം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം കാലവിഭാഗതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ആരമ്മണഗ്ഗഹണതോ ആനുഭാവവിസേസതോ, പവത്തിആകാരതോ ച ദസ്സേതും **"തിത്ഥിയാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **ചുതിപടിസന്ധിവസേനാ**തി അത്തനോ, പരസ്സ വാ തസ്മിം തസ്മിം അത്തഭാവേ ചുതിം ദിസ്വാ അന്തരാ കിഞ്ചി അനാമസിത്വാ പടിസന്ധിയാ ഏവ ഗഹണവസേന. വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകതോ, അന്വയതോ ച വിഭാവേതും **"തേസഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. പകതിസാവകാ ചുതിപടിസന്ധിവസേനപി സങ്കമന്തീതി അയമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന "ബലവപഞ്ഞത്താ"തി ഹേതുനാ വിഭാവേതബ്ബോ, ചുതിപടിസന്ധിവസേന സങ്കമനം വേമജ്ഝദസ്സനേ പയോജനാഭാവതോ. ഞാണബലദസ്സനത്ഥം പനേത്ഥ വുത്തം.

തം തം പാകടമേവാതി യഥാ നാമ സരദസമയേ ഠിതമജ്ഝന്ഹികവേലായം ചതുരതനികേ ഗേഹേ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ രൂപഗതം സുപാകടമേവ ഹോതീതി ലോകസിദ്ധമേതം, സിയാ പന തസ്സ സുഖുമതരതിരോഹിതാദിഭേദസ്സ രൂപഗതസ്സ അഗോചരതാ. നത്വേവ ബുദ്ധാനം ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഗോചരതാ, അഥ ഖോ തം ഞാണാലോകേന ഓഭാസിതം ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സുപാകടം സുവിഭൂതമേവ ഹോതി തഥാ ഞേയ്യാവരണസ്സ സുപഹീനത്താ. **പേയ്യാലപാളിം വിയ സങ്ഖിപിത്വാ**തി യഥാ പേയ്യാലപാളിം പഠന്താ "പഠമം ഝാനം...പേ॰... പഞ്ചമം ഝാന"ന്തി ആദിപരിയോസാനമേവ ഗണ്ഹന്താ സങ്ഖിപിത്വാ സജ്ഝായന്തി, ന അനുപദം, ഏവം അനേകാപി കപ്പകോടിയോ സങ്ഖിപിത്വാ. **യം യം ഇച്ഛന്തീ**തി യസ്മിം കപ്പേ, യസ്മിം ഭവേ യം യം ജാനിതും ഇച്ഛന്തി, തത്ഥ തത്ഥേവ ഞാതും ഇച്ഛിതേ ഏവ ഞാണേന **ഓക്കമന്താ. സീഹോക്കന്തവസേന** സീഹഗതിപതനവസേന ഞാണഗതിയാ **ഗച്ഛന്തി**. സതധാ ഭിന്നസ്സ വാളസ്സ കോടിയാ കോടിപടിപാദനവസേന **കതവാലവേധപരിചയസ്സ. സരഭങ്ഗസദിസസ്സാ**തി സരഭങ്ഗബോധിസത്തസദിസസ്സ (ജാ॰ ൨.൧൭.൫൦ ആദയോ). ലക്ഖട്ഠാനസ്സ അപ്പത്തവസേന **ന സജ്ജതി**. അതിക്കമനപസ്സഗമനവസേന **ന വിരജ്ഝതി**.

ഖജ്ജുപനകപ്പഭാസദിസം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി ഞാണസ്സ അതിവിയ അപ്പാനുഭാവതായ ഖജ്ജോതോഭാസസമം ഹുത്വാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം ഉപട്ഠാതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ദീപപ്പഭാസദിസ**ന്തി പാകതികദീപാലോകസദിസം. **ഉക്കാപഭാ** മഹാഉമ്മുകാലോകോ. **ഓസധിതാരകപ്പഭാ**തി ഉസ്സന്നാ പഭാ ഏതായ ധീയതീതി ഓസധി, ഓസധീനം വാ അനുബലപ്പദായികത്താ ഓസധീതി ഏവം ലദ്ധനാമായ താരകായ പഭാ. **സരദസൂരിയമണ്ഡലസദിസം** സവിസയേ സബ്ബസോ അന്ധകാരവിധമനതോ.

യട്ഠികോടിഗമനം വിയ ഖണ്ഡപടിപാടിയാ അമുഞ്ചനതോ. കുന്നദീനം അതിക്കമനായ ഏകേനേവ രുക്ഖദണ്ഡേന കതസങ്കമോ **ദണ്ഡകസേതു**. ചതൂഹി, പഞ്ചഹി വാ ജനേഹി ഗന്തും സക്കുണേയ്യോ ഫലകേ അത്ഥരിത്വാ ആണിയോ

കോട്ടേത്വാ കതസങ്കമോ **ജങ്ഘസേതു**. ജങ്ഘസത്ഥസ്സ ഗമനയോഗ്ഗോ സങ്കമോ ജങ്ഘസേതു ജങ്ഘമഗ്ഗോ വിയ. സകടസ്സ ഗമനയോഗ്ഗോ സങ്കമോ **സകടസേതു** സകടമഗ്ഗോ വിയ. മഹതാ ജങ്ഘസത്ഥേന ഗന്തബ്ബമഗ്ഗോ **മഹാജങ്ഘമഗ്ഗോ**. ബഹൂഹി വീസായ വാ തിംസായ വാ സകടേഹി ഏകജ്ഝം ഗന്തബ്ബമഗ്ഗോ **മഹാസകടമഗ്ഗോ**.

ഇമസ്മിം പന അധികാരേതി ''ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ''ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൨.൧.൯) ചിത്തസീസേന സാവകസ്സ നിദ്ദിട്ഠസമാധിഭാവനാധികാരേ.

൪൦൩. തസ്മാതി യസ്മാ സാവകാനം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം ഇധാധിപ്പേതം, തസ്മാ. **ഏവ**ന്തി യഥാ തേ അനുസ്സരന്തി, ഏവം അനുസ്സരിതുകാമേന. ഹേട്ഠാ തീസു ഝാനേസു യഥാരഹം പീതിസുഖേഹി കായചിത്താനം സമ്പീനനായ **"ചത്താരി ഝാനാനി സമാപജ്ജിത്വാ"**തി വുത്തം, അഞ്ഞഥാ പാദകജ്ഝാനമേവ സമാപജ്ജിതബ്ബം സിയാ. യായ നിസജ്ജായ നിസിന്നസ്സ അനുസ്സരണാരമ്ഭോ, സാ ഇധ **സബ്ബപച്ഛിമാ നിസജ്ജാ. തതോ ആസനപഞ്ഞാപന**ന്തി തതോ നിസജ്ജായ പുരിമകം ആസനപഞ്ഞാപനം ആവജ്ജിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി . **ഭോജനകാലോ**തിആദീസു കാലസീസേന തസ്മിം തസ്മിം കാലേ കതകിച്ചമാഹ. **ചേതിയങ്ഗണബോധിയങ്ഗണവന്ദനകാലോ**തി ചേതിയങ്ഗണബോധിയങ്ഗണേസു ചേതിയബോധീനം വന്ദനകാലോ. **സകലം രത്തിന്ദിവ**ന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം.

കിഞ്ചി കിച്ചം. **ഏത്തകേനാ**തി പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനേന. പാദകജ്ഝാനഞ്ഹി സത്ഥകസ്സ വിയ നിസാനസിലാ സതിപഞ്ഞാനമ്പി നിസിതഭാവാവഹം. യം തസ്സ, താ തം സമാപജ്ജനേന പരമനേപക്കപ്പത്താ ഹോന്തി. തേനാഹ **"ദീപേ ജലിതേ വിയ പാകടം ഹോതീ"**തി, അന്ധകാരട്ഠാനേതി അധിപ്പായോ. **പുരിമഭവേ**തി ഇമസ്സ ഭവസ്സ അനന്തരേ പുരിമസ്മിം ഭവേ. **പവത്തിതനാമരൂപ**ന്തി അത്തനോ പച്ചയേഹി പവത്തിതനാമരൂപം. തഞ്ച ഖോ പഠമം രൂപം ആവജ്ജിത്വാ നാമം ആവജ്ജിതബ്ബം. പഠമം നാമം ആവജ്ജിത്വാ പച്ഛാ രൂപന്തി അപരേ. **പഹോതീ**തി സക്കോതി. **പണ്ഡിതോ** നാമ ഇമിസ്സാ അഭിഞ്ഞാഭാവനായ കതാധികാരോ.

"അഞ്ഞം ഉപ്പന്ന"ന്തി ഇദം അഞ്ഞസ്മാ കമ്മഭവാ അഞ്ഞോ ഉപപത്തിഭവോ ഉപ്പന്നോതി കത്വാ വുത്തം അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നന്തരഭാവതോ. അഞ്ഞഥാ ഏകഭവേപി അഞ്ഞമഞ്ഞമേവ നാമരൂപം ഉപ്പജ്ജതി, നിരുദ്ധഞ്ച അപ്പടിസന്ധികം. തേനേവാഹ -

''യേ നിരുദ്ധാ മരന്തസ്സ, തിട്ഠമാനസ്സ വാ ഇധ;
സബ്ബേപി സദിസാ ഖന്ധാ, ഗതാ അപ്പടിസന്ധികാ''തി. (മഹാനി॰ ൩൯);

തം ഠാനന്തി തം നിക്ഖേപട്ഠാനം. **ആഹുന്ദരിക**ന്തി സമന്തതോ, ഉപരി ച ഘനസഞ്ഛന്നം സമ്ബാധട്ഠാനം. **അന്ധതമമിവാ**തി അന്ധകാരതിമിസാ വിയ.

കൂടാഗാരകണ്ണികത്ഥായാതി കൂടാഗാരസ്സ കൂടത്ഥായ. കൂടാഗാരസ്സ കണ്ണികാ വിയ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം, മഹാരുക്ഖോ വിയ പുരിമഭവേ

ചുതിക്ഖണേ പവത്തനാമരൂപം, സാഖാപലാസാ വിയ തേന സമ്ബന്ധം ഇമസ്മിം ഭവേ പടിസന്ധിചിത്തം, ഫരസുധാരാ വിയ പരികമ്മഭാവനാ , കമ്മാരസാലാ വിയ പാദകജ്ഝാനന്തി ഏവം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം. **കട്ഠഫാലകോപമാപി** "യഥാ നാമ ബലവാ പുരിസോ ഓദനപചനാദിഅത്ഥം മഹന്തം ദാരും ഫാലേന്തോ തസ്സ തചഫേഗ്ഗുമത്തഫാലനേ ഫരസുധാരായ വിപന്നായ മഹന്തം ദാരും ഫാലേതും അസക്കോന്തോ ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാ"തിആദിനാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാ. തഥാ **കേസോഹാരകൂപമാ**.

പുബ്ബേനിവാസഞാണം നാമ ന ഹോതി അതീതാസു ജാതീസു നിവുത്ഥധമ്മാരമ്മണത്താഭാവാ. **തന്തി** പച്ഛിമനിസജ്ജതോ പഭുതി യാവ പടിസന്ധി പവത്തം ഞാണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ പരികമ്മഭാവേന പവത്തസമാധിനാ സമ്പയുത്തഞാണം **പരികമ്മസമാധിഞാണം. തം രൂപാവചരം സന്ധായ ന യുജ്ജതീ**തി തം തേസം വചനം അതീതംസഞാണം ചേ, രൂപാവചരം അധിപ്പേതം ന യുജ്ജതി പരികമ്മസമാധിഞാണസ്സ കാമാവചരഭാവതോ. ന ഹി അനന്തരചുതിചിത്തസ്സ ഓരതോ പവത്തിക്ഖന്ധേ ആരബ്ഭ രൂപാവചരം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി പാളിയം, അട്ഠകഥായം വാ ആഗതം അത്ഥി. യേസം ജവനാനം പുരിമാനീതി യോജനാ. യദാ പന അപ്പനാചിത്തം ഹോതി, തദാസ്സാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇദം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം നാമാ**തി കാമം അനന്തരസ്സ ഭവസ്സ ചുതിക്ഖണേ പവത്തിതനാമരൂപം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തഞാണം ദസ്സിതം, തം പന നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം ഞാണസാമഞ്ഞസ്സ ജോതിതഭാവതോ. യഥേവ ഹി തതോ നാമരൂപതോ പഭുതി സബ്ബേ അതീതാ ഖന്ധാ, ഖന്ധപടിബദ്ധാ ച സബ്ബോ പുബ്ബേനിവാസോ, ഏവം തസ്സ പടിവിജ്ഝനവസേന പവത്തഞാണം പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം. തേനാഹ **"തേന ഞാണേന സമ്പയുത്തായ സതിയാ അനേകവിഹിതം പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരതീ"**തി.

൪൦൮. **ഏകമ്പി ജാതി**ന്തി ഏകമ്പി ഭവം. സോ ഹി ഏകകമ്മനിബ്ബത്തോ ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നോ അന്തോഗധധമ്മപ്പഭേദോ ഖന്ധപ്പബന്ധോ ഇധ ജാതീതി അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"ഏകമ്പി...പേ... ഖന്ധസന്താന"**ന്തി. **പരിഹായമാനോ**തി ഖീയമാനോ വിനസ്സമാനോ. **കപ്പോ**തി അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പോ. സോ പന അത്ഥതോ കാലോ, തദാ പവത്തമാനസങ്ഖാരവസേനസ്സ പരിഹാനി വേദിതബ്ബാ. **വഡ്ഢമാനോ വിവട്ടകപ്പോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. യോ പന "കാലം ഖേപേതീ"തി, "കാലോ ഘസതി ഭൂതാനി, സബ്ബാനേവ സഹത്തനാ"തി (ജാ॰ ൧.൨.൧൯൦) ച ആദീസു കാലസ്സാപി ഖയോ വുച്ചതി, സോ ഇധ നാധിപ്പേതോ അനിട്ഠപ്പസങ്ഗതോ. സംവട്ടനം വിനസ്സനം സംവട്ടോ, സംവട്ടതോ ഉദ്ധം തഥാ ഠായീ **സംവട്ടട്ഠായീ. തംമൂലകത്താ**തി തംപുബ്ബകത്താ. വിവട്ടനം നിബ്ബത്തനം, വഡ്ഢനം വാ **വിവട്ടോ**.

തേജോസംവട്ടോ ആപോസംവട്ടോ വായോസംവട്ടോതി ഏവം സംവട്ടസീമാനുക്കമേന സംവട്ടേസു വത്തബ്ബേസു തഥാ അവത്വാ **"ആപോസംവട്ടോ തേജോസംവട്ടോ വായോസംവട്ടോ"**തി വചനം സംവട്ടകമഹാഭൂതദേസനാനുപുബ്ബിയാതി കേചി. സംവട്ടാനുപുബ്ബിയാതി അപരേ. ആപേന സംവട്ടോ **ആപോസംവട്ടോ. സംവട്ടസീമാ**തി സംവട്ടമരിയാദാ.

സംവട്ടതീതി വിനസ്സതി. **സദാ**തി സബ്ബകാലം, തീസുപി സംവട്ടകാലേസൂതി അത്ഥോ.

''ഏകം ബുദ്ധഖേത്ത''ന്തി ഇധ യം സന്ധായ വുത്തം, തം നിയമേത്വാ ദസ്സേതും **''ബുദ്ധഖേത്തം നാമ തിവിധ''**ന്തിആദി വുത്തം. യത്തകേ ഠാനേ തഥാഗതസ്സ പടിസന്ധിഞാണാനുഭാവോ പുഞ്ഞഫലസമുത്തേജിതോ സരസേനേവ പഥവീ വിജമ്ഭതി, തം സബ്ബമ്പി ബുദ്ധങ്കുരസ്സ നിബ്ബത്തനഖേത്തം നാമാതി ആഹ **''ജാതിഖേത്തം ദസസഹസ്സചക്കവാളപരിയന്ത''**ന്തി. **ആനുഭാവോ വത്തതീ**തി ഇധ ഇദ്ധിമാ ചേതോവസിപ്പത്തോ ആണാഖേത്തപരിയാപന്നേ യത്ഥ കത്ഥചി ചക്കവാളേ ഠത്വാ അത്തനോ അത്ഥായ പരിത്തം കത്വാ തത്ഥേവ അഞ്ഞം ചക്കവാളം ഗതോപി കതപരിത്തോ ഏവ ഹോതി. അഥ വാ തത്ഥ ഏകചക്കവാളേ ഠത്വാ സബ്ബസത്താനം അത്ഥായ പരിത്തേ കതേ ആണാഖേത്തേ സബ്ബസത്താനം അഭിസമ്ഭുണാതേവ പരിത്താനുഭാവോ തത്ഥ ദേവതാഹി പരിത്താണായ സമ്പടിച്ഛിതബ്ബതോ. യം വിസയഖേത്തം സന്ധായ ഏകസ്മിംയേവ ഖണേ സരേന അഭിവിഞ്ഞാപനം, അത്തനോ രൂപദസ്സനഞ്ച പടിജാനന്തേന ഭഗവതാ ''യാവതാ വാ പന ആകങ്ഖേയ്യാ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൮൧) വുത്തം. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം അനന്താപരിമാണേ വിസയഖേത്തേ. **യം യം തഥാഗതോ ആകങ്ഖതി, തം തം ജാനാതി** ആകങ്ഖാമത്തപടിബദ്ധവുത്തിതായ ബുദ്ധഞാണസ്സ. **സണ്ഠഹന്ത**ന്തി വിവട്ടമാനം ജായമാനം.

൪൦. ഗോഖായിതകമത്തേസൂതി ഗോഹി ഖാദിതബ്ബപ്പമാണേസു. **യ**ന്തി യസ്മിം സമയേ. പുപ്ഫഫലൂപജീവിനിയോ ച ദേവതാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തന്തീതി സമ്ബന്ധോ.

ഏതേസന്തി ''വസ്സൂപജീവിനോ''തിആദിനാ വുത്തസത്താനം. **തത്ഥാ**തി ബ്രഹ്മലോകേ. സോ ച ഖോ പരിത്താഭാദിബ്രഹ്മലോകോ വേദിതബ്ബോ. ''പടിലദ്ധജ്ഝാനവസേനാ''തി വത്വാ ഝാനപ്പടിലാഭസ്സ സമ്ഭവം ദസ്സേതും **''തദാ ഹീ''**തിആദി വുത്തം. ലോകം ബ്യൂഹേന്തി സമ്പിണ്ഡേന്തീതി **ലോകബ്യൂഹാ**. തേ കിര ദിസ്വാ മനുസ്സാ തത്ഥ തത്ഥ ഠിതാപി നിസിന്നാപി സംവേഗജാതാ, സമ്ഭമപ്പത്താ ച ഹുത്വാ തേസം ആസന്നേ ഠാനേ സന്നിപതന്തി. സിഖാബന്ധസ്സ മുത്തതായ **മുത്തസിരാ**. ഇതോ ചിതോ ച വിധൂയമാനകേസതായ **വികിണ്ണകേസാ**. ലോകവിനാസഭയേന സോകവന്തചിത്തതായ **അതിവിയ വിരൂപവേസധാരിനോ. മാരിസാ**തി ദേവാനം പിയസമുദാചാരോ. കഥം പനേതേ കപ്പവുട്ഠാനം ജാനന്തീതി? ധമ്മതായ സഞ്ചോദിതാതി ആചരിയാ. താദിസനിമിത്തദസ്സനേനാതി ഏകേ. ബ്രഹ്മദേവതാഹി ഉയ്യോജിതാതി അപരേ.

മേത്താദീനീതി മേത്താമനസികാരാദീനി കാമാവചരപുഞ്ഞാനി. **ദേവലോകേ**തി കാമദേവലോകേ. ദേവാനം കിര സുഖസമ്ഫസ്സവാതഗ്ഗഹണപരിചയേന വായോകസിണേ ഝാനാനി സുഖേനേവ ഇജ്ഝന്തി. തേന വുത്തം **''വായോകസിണേ പരികമ്മം കത്വാ ഝാനം പടിലഭന്തീ''**തി. **തദഞ്ഞേ പനാ**തി ആപായികേ സന്ധായാഹ. **തത്ഥാ**തി ദേവലോകേ.

ദുതിയോ സൂരിയോതി ദുതിയം സൂരിയമണ്ഡലം. **സത്തസൂരിയ**ന്തി സത്തസൂരിയപാതുഭാവസുത്തം. **പകതിസൂരിയേ**തി കപ്പവുട്ഠാനകാലതോ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നസൂരിയവിമാനേ. കപ്പവുട്ഠാനകാലേ പന യഥാ അഞ്ഞേ

കാമാവചരദേവാ, ഏവം സൂരിയദേവപുത്തോപി ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാ ബ്രഹ്മലോകം ഉപപജ്ജതി, സൂരിയമണ്ഡലം പന പഭസ്സരതരഞ്ചേവ തേജവന്തതരഞ്ച ഹുത്വാ പവത്തതി. തം അന്തരധായിത്വാ അഞ്ഞമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി അപരേ. ഗങ്ഗാ യമുനാ സരഭൂ അചിരവതീ മഹീതി ഇമാ **പഞ്ച മഹാനദിയോ**.

പഭവാതി ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതാ. **ഹംസപാതനോ**തി മന്ദാകിനിമാഹ.

ന സണ്ഠാതീതി ന തിട്ഠതി.

പരിയാദിന്നസിനേഹന്തി പരിക്ഖീണസിനേഹം. യായ ആപോധാതുയാ തത്ഥ തത്ഥ പഥവീധാതു ആബന്ധത്താ സമ്പിണ്ഡിതാ ഹുത്വാ തിട്ഠതി, സാ ഛസൂരിയപാതുഭാവേന പരിക്ഖയം ഗച്ഛതി. **യഥാ ചിദ**ന്തി യഥാ ച ഇദം ചക്കവാളം. **ഏവം കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളാനിപീ**തി വിപത്തിമഹാമേഘുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ ഇധ വുത്തം സബ്ബം കപ്പവുട്ഠാനം, തം തത്ഥ അതിദിസതി.

പലുജ്ജിത്വാതി ഛിജ്ജിത്വാ. **സങ്ഖാരഗത**ന്തി ഭൂതുപാദായപ്പഭേദം സങ്ഖാരജാതം. **സബ്ബസങ്ഖാരപരിക്ഖയാ**തി ഝാപേതബ്ബസങ്ഖാരപരിക്ഖയാ. സയമ്പി സങ്ഖാരഗതം സമാനം ഇന്ധനാഭാവതോ ഛാരികമ്പി അസേസേത്വാ നിദ്ദഹിത്വാ വൂപസമതീതി ആഹ **"സപ്പി...പേ... നിബ്ബായതീ"**തി.

ർ൦൩. ദീഘസ്സ അദ്ധുനോതി സംവട്ടട്ഠായീഅസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പസങ്ഖാതസ്സ ദീഘസ്സ കാലസ്സ അച്ചയേന . **താലക്ഖന്ധാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സാകസാലാദിരുക്ഖേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഘനം കരോതീ**തി വിസരിതും അദത്വാ പിണ്ഡിതം കരോതി. തേനാഹ **"പരിവടുമ"**ന്തി, വട്ടഭാവേന പരിച്ഛിന്നം. **ത**ന്തി ഉദകം. **അസ്സാ**തി വാതസ്സ. **വിവരം ദേതീ**തി യഥാ ഘനം കരോതി സമ്പിണ്ഡേതി, ഏവം തത്ഥ അന്തരം ദേതി. **പരിക്ഖയമാന**ന്തി പുബ്ബേ യാവ ബ്രഹ്മലോകാ ഏകോഘഭൂതേന വാതേന പരിസോസിയമാനതായ പരിക്ഖയം ഗച്ഛന്തം. ബ്രഹ്മലോകോ പാതുഭവതീതി യോജനാ. **ബ്രഹ്മലോകോ**തി ച പഠമജ്ഝാനഭൂമിമാഹ. **ഉപരി ചതുകാമാവചരദേവലോകട്ഠാനേ**തി യാമദേവലോകാദീനം ചതുന്നം പതിട്ഠാനട്ഠാനേ. ചാതുമഹാരാജികതാവതിംസഭവനാനം പന പതിട്ഠാനട്ഠാനാനി പഥവീസമ്ബന്ധതായ ന താവ പാതുഭവന്തി.

രുന്ധന്തീതി യഥാ ഹേട്ഠാ ന ഭസ്സതി, ഏവം നിരോധേന്തി.

"പഠമതരാഭിനിബ്ബത്താ"തി ഇദം ആയുക്ഖയസ്സ സമ്ഭവദസ്സനം, തേന ദ്വിന്നം, ചതുന്നം, അട്ഠന്നം വാ കപ്പാനം ആദിമ്ഹി നിബ്ബത്താതി ദസ്സേതി. **തതോ**തി ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകതോ. പരിത്താഭഅപ്പമാണാഭാപി ഹി ആഭസ്സരഗ്ഗഹണേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. **"തേ ഹോന്തി സയംപഭാ അന്തലിക്ഖചരാ"**തി ഇദം ഉപചാരജ്ഝാനപുഞ്ഞസ്സ മഹാനുഭാവതായ വുത്തം. **ആലുപ്പകാരക**ന്തി ആലോപം കത്വാ കത്വാതി വദന്തി, ആലുപ്പനം വിലോപം കത്വാതി അത്ഥോ.

ഹട്ഠതുട്ഠാതി അതിവിയ ഹട്ഠാ ഉപ്പിലാവിതചിത്താ. **നാമം കരോന്തീ**തി തഥാ വോഹരന്തി.

സിനേരുചക്കവാളഹിമവന്തപബ്ബതാതി ഏത്ഥ ദീപസമുദ്ദാപീതി വത്തബ്ബം. തഥാ ഹി വക്ഖതി "നിന്നനിന്നട്ഠാനേ സമുദ്ദാ, സമസമട്ഠാനേ ദീപാ"തി. **ഥൂപഥൂപാ**തി ഉന്നതുന്നതാ.

അതിമഞ്ഞന്തീതി അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞന്തി, ഹീളേന്തീതി അത്ഥോ. **തേനേവ നയേനാ**തി "ഏകച്ചേ വണ്ണവന്തോ ഹോന്തീ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൨൩) വുത്തേന നയേനേവ. **പദാലതാ**തി ഏവംനാമികാ ലതാജാതി. തസ്സാ കിര പാരാസവജാതി ഗളോചീതി വദന്തി. അകട്ഠേ ഏവ ഭൂമിപ്പദേസേ പച്ചനകോ **അകട്ഠപാകോ. അകണോ**തി കുണ്ഡകരഹിതോ.

സുമനസങ്ഖാതജാതിപുപ്ഫസദിസോ **സുമനജാതിപുപ്ഫസദിസോ**. യോ യോ രസോ ഏതസ്സാതി യംയംരസോ, ഓദനോ, തം **യംയംരസം,** യാദിസരസവന്തന്തി അത്ഥോ. രസപഥവീ, ഭൂമിപപ്പടകോ, പദാലതാ ച പരിഭുത്താ സുധാഹാരോ വിയ ഖുദ്ദം വിനോദേത്വാ രസഹരണീഹി രസമേവ ബ്രൂഹേന്താ തിട്ഠന്തി, ന വത്ഥുനോ സുഖുമഭാവേന നിസ്സന്ദാ, സുഖുമഭാവേനേവ ഗഹണിന്ധനമേവ ച ഹോന്തി. ഓദനോ പന പരിഭുത്തോ രസം വഡ്ഢേന്തോപി വത്ഥുനോ ഓളാരികഭാവേന നിസ്സന്ദം വിസ്സജ്ജേന്തോ പസ്സാവം, കസടഞ്ച ഉപ്പാദേതീതി ആഹ **"തതോ പഭുതി മുത്തകരീസം സഞ്ജായതീ"**തി. പുരിമത്തഭാവേസു പവത്തഉപചാരജ്ഝാനാനുഭാവേന യാവ സത്തസന്താനേ കാമരാഗവിക്ഖമ്ഭനവേഗോ ന സമിതോ, ന താവ ബലവകാമരാഗൂപനിസ്സയാനി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി പാതുരഹേസും. യദാ പനസ്സ വിച്ഛിന്നതായ ബലവകാമരാഗോ ലദ്ധാവസരോ അഹോസി, തദാ തദുപനിസ്സയാനി താനി സത്താനം അത്തഭാവേസു സഞ്ജായിംസു. തേന വുത്തം **"പുരിസസ്സ...പേ॰... പാതുഭവതീ"**തി. തേനേവാഹ **"തത്ര സുദ"**ന്തിആദി.

അലസജാതികസ്സാതി സജ്ജുകമേവ തണ്ഡുലം അഗ്ഗഹേത്വാ പരദിവസസ്സത്ഥായ ഗഹണേന അലസപകതികസ്സ.

അനുത്ഥുനന്തീതി അനുസോചന്തി. **സമ്മന്നേയ്യാമാ**തി സമനുജാനേയ്യാമ. **നോ**തി അമ്ഹേസു. **സമ്മാ**തി സമ്മദേവ യഥാരഹം. **ഖീയിതബ്ബ**ന്തി ഖീയനാരഹം നിന്ദനീയം. **ഗരഹിതബ്ബ**ന്തി ഹീളേതബ്ബം.

അയമേവ ഭഗവാ പടിബലോ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹം കാതുന്തി യോജനാ. **രഞ്ജേതീ**തി സങ്ഗഹവത്ഥൂഹി സമ്മദേവ രമേതി പീണേതി.

വിവട്ടട്ഠായീഅസങ്ഖ്യേയ്യം ചതുസട്ഠിഅന്തരകപ്പസങ്ഗഹം. വീസതിഅന്തരകപ്പസങ്ഗഹന്തി കേചി. സേസാസങ്ഖ്യേയ്യാനി കാലതോ തേന സമപ്പമാണാനേവ.

൪൦. മഹാധാരാഹീതി താലസാലക്ഖന്ധപ്പമാണാഹി മഹതീഹി ഖാരുദകധാരാഹി. **സമന്തതോ**തി സബ്ബസോ. **പഥവിതോ**തി പഥവിയാ ഹേട്ഠിമന്തതോ പഭുതി. തേന ഹി ഖാരുദകേന ഫുട്ഠഫുട്ഠാ പഥവീപബ്ബതാദയോ ഉദകേ പക്ഖിത്തലോണസക്ഖരാ വിയ വിലീയന്തേവ, തസ്മാ പഥവീസന്ധാരുദകേന സദ്ധിം ഏകൂദകമേവ തം ഹോതീതി കേചി. അപരേ "പഥവീസന്ധാരകം ഉദകക്ഖന്ധഞ്ച ഉദകസന്ധാരകം വായുക്ഖന്ധഞ്ച അനവസേസതോ വിനാസേത്വാ സബ്ബത്ഥ സയമേവ ഏകോഘഭൂതം തിട്ഠതീ"തി

വദന്തി, തം യുത്തം. **തയോപി ബ്രഹ്മലോകേതി** പരിത്താഭഅപ്പമാണാഭആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകേ, തയിദം “അയം പന വിസേസോ”തി ആരദ്ധത്താ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ “ഛപി ബ്രഹ്മലോകേ”തി വത്തബ്ബം സിയാ. **സുഭകിണ്ഹേതി** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന തതിയജ്ഝാനഭൂമിയാ ഉപലക്ഖണം. പരിത്താസുഭഅപ്പമാണാസുഭേപി ഹി ആഹച്ച ഉദകം തിട്ഠതി. ഹേട്ഠാ “ആഭസ്സരേ ആഹച്ച തിട്ഠതീ”തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **തന്തി** തം കപ്പവിനാസകഉദകം. **ഉദകാനുഗതന്തി** ഉദകേന അനുഗതം ഫുട്ഠം. **അഭിഭവിത്വാതി** വിലീയാപേത്വാ.

ഇദമേകം അസങ്ഖ്യേയ്യന്തി ഇദം സംവട്ടസങ്ഖാതം കപ്പസ്സ ഏകം അസങ്ഖ്യേയ്യം.

ര്ംവ്വ. ധൂലരജേ അപഗതേ ഏവ പഥവീനിസ്സിതം സണ്ഹരജം അപഗച്ഛതീതി വുത്തം **“തതോ സണ്ഹരജ”**ന്തി. സമുട്ഠാപേതീതി സമ്ബന്ധോ. **“വിസമട്ഠാനേ ഠിതമഹാരുക്ഖേ”**തി ഇദം പഠമം സമുട്ഠാപേതബ്ബതം സന്ധായ വുത്തം.

ചക്കവാളപബ്ബതമ്പി സിനേരുപബ്ബതമ്പീതി മഹാപഥവിയാ വിപരിവത്തനേനേവ വിപരിവത്തിതം ചക്കവാളപബ്ബതമ്പി സിനേരുപബ്ബതമ്പി വാതോ ഉക്ഖിപിത്വാ ആകാസേ ഖിപതി. **തേ** ചക്കവാളപബ്ബതാദയോ. **അഭിഹന്ത്വാതി** ഘട്ടേത്വാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞന്തി** ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ചക്കവാളഹിമവന്തസിനേരും അഞ്ഞിസ്സാ ലോകധാതുയാ ചക്കവാളാദീഹീതി ഏവം അഞ്ഞമഞ്ഞം സമാഗമവസേന ഘട്ടേത്വാ. **സബ്ബസങ്ഖാരഗതന്തി** പഥവീസന്ധാരകഉദകം, തംസന്ധാരകവാതന്തി സബ്ബം സങ്ഖാരഗതം വിനാസേത്വാ സയമ്പി വിനസ്സതി അവട്ഠാനസ്സ കാരണാഭാവതോ.

ര്ംൻ. യദിപി സങ്ഖാരാനം അഹേതുകോ സരസനിരോധോ വിനാസകാഭാവതോ, സന്താനനിരോധോ പന ഹേതുവിരഹിതോ നത്ഥി യഥാ തം സത്തകായേസൂതി. ഭാജനലോകസ്സാപി സഹേതുകേന വിനാസേന ഭവിതബ്ബന്തി ഹേതും പുച്ഛതി **“കിം കാരണാ ഏവം ലോകോ വിനസ്സതീ”**തി. ഇതരോ യഥാ തത്ഥ നിബ്ബത്തനകസത്താനം പുഞ്ഞബലേന പഠമം ലോകോ വിവട്ടതി, ഏവം തേസം പാപബലേന സംവട്ടതീതി ദസ്സേന്തോ **“അകുസലമൂലകാരണാ”**തി ആഹ. യഥാ ഹി രാഗദോസമോഹാനം അധികഭാവേന യഥാക്കമം രോഗന്തരകപ്പോ, സത്ഥന്തരകപ്പോ, ദുബ്ഭിക്ഖന്തരകപ്പോതി ഇമേ തിവിധാ അന്തരകപ്പാ വിവട്ടട്ഠായിമ്ഹി അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പേ ജായന്തി, ഏവമേതേ യഥാവുത്താ തയോ സംവട്ടാ രാഗാദീനം അധികഭാവേനേവ ഹോന്തീതി ദസ്സേന്തോ **“അകുസലമൂലേസു ഹീ”**തിആദിമാഹ. **ഉസ്സന്നതരേതി** അതിവിയ ഉസ്സന്നേ. ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ അധികതരദോസേന വിയ തിക്ഖതരേന ഖാരുദകേന വിനാസോ യുത്തോതി വുത്തം **“ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ ഉദകേന വിനസ്സതീ”**തി. പാകടസത്തുസദിസസ്സ ദോസസ്സ അഗ്ഗിസദിസതാ, അപാകടസത്തുസദിസസ്സ രാഗസ്സ ഖാരുദകസദിസതാ ച യുത്താതി അധിപ്പായേന **“ദോസേ ഉസ്സന്നതരേ അഗ്ഗിനാ, രാഗേ ഉസ്സന്നതരേ ഉദകേനാ”**തി കേചിവാദസ്സ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. രാഗോ സത്താനം ബഹുലം പവത്തതീതി രാഗവസേന ബഹുസോ ലോകവിനാസോ.

ര്ഫം. ഏവം പസങ്ഗേന സംവട്ടാദികേ പകാസേത്വാ ഇദാനി യഥാധികതം നേസം അനുസ്സരണാകാരം ദസ്സേതും **“പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്തോപീ”**തിആദി

ആരദ്ധം.

“അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ”തി ഇദം സംവട്ടകപ്പസ്സ ആദിതോ **പാളിയം** (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮) ഗഹിതത്താ വുത്തം. തഥാപി ഹി ഇമസ്സ കതിപയം കാലം ഭവാദീസു സംസരണം ഉപലബ്ഭതീതി. സംവട്ടകപ്പേ വാ വട്ടമാനേസു ഭവാദീസു ഇമസ്സ ഉപപത്തി അഹോസി, തംദസ്സനമേതം ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ **അമുമ്ഹി സംവട്ടകപ്പേ**തി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ ദട്ഠബ്ബോ, തേന ച അനിയമത്ഥേന ഇതരാസങ്ഖ്യേയ്യാനമ്പി സങ്ഗഹോ സിദ്ധോ ഹോതി. **ഭവേ** വാതിആദീസു കാമാദിഭവേ വാ അണ്ഡജാദി**യോനിയാ വാ** ദേവാദി **ഗതിയാ വാ** നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീആദി**വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ വാ സത്താവാസേ വാ** ഖത്തിയാദി **സത്തനികായേ വാ. ആസി**ന്തി അഹോസിം. **വണ്ണസമ്പത്തിം വാ**തി **വാ**-സദ്ദേന വണ്ണവിപത്തിം വാതി ദസ്സേതി.

സാലിമംസോദനാഹാരോ വാ ഗിഹികാലേ. **പവത്തഫലഭോജനോ വാ** താപസാദികാലേ. **സാമിസാ** ഗേഹസ്സിതാ സോമനസ്സാദയോ. **നിരാമിസാ** നേക്ഖമ്മസ്സിതാ. **ആദി**-സദ്ദേന വിവേകജസമാധിജസുഖാദീനം സങ്ഗഹോ.

‘‘അമുത്രാസി’’ന്തിആദിനാ സബ്ബം യാവദിച്ഛകം അനുസ്സരണം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അഞ്ഞഥാ അത്ഥം ദസ്സേതും **“അപി ചാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അമുത്രാസി**ന്തി സാമഞ്ഞനിദ്ദേസോയം, ബ്യാപനിച്ഛാലോപോ വാ, അമുത്ര അമുത്രാസിന്തി വുത്തം ഹോതി. **അനുപുബ്ബേന ആരോഹന്തസ്സ യാവദിച്ഛകം അനുസ്സരണ**ന്തി ഏത്ഥ **ആരോഹന്തസ്സാ**തി പടിലോമതോ ഞാണേന പുബ്ബേനിവാസം ആരോഹന്തസ്സ. **പച്ചവേക്ഖണ**ന്തി അനുസ്സരിതാനുസ്സരിതസ്സ പച്ചവേക്ഖണം, ന അനുസ്സരണം. **ഇതീ**തി വുത്തത്ഥനിദസ്സനം. തഞ്ച ഖോ യഥാരഹതോ, ന യഥാനുപുബ്ബതോതി ദസ്സേന്തോ **“നാമഗോത്തവസേനാ”**തിആദിമാഹ. **വണ്ണാദീഹീ**തി വണ്ണാഹാരവേദയിതായുപരിച്ഛേദേഹി. **ഓദാതോതീ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, തേന ഏവമാദി ഏവംപകാര**നാനത്തതോ**തി ദസ്സിതം ഹോതി.

പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ചുതൂപപാതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൧൧. ചുതിയാതി ചവനേ. **ഉപപാതേ**തി ഉപപജ്ജനേ. സമീപത്ഥേ ചേതം ഭുമ്മവചനം, ചുതിക്ഖണസാമന്താ, ഉപപത്തിക്ഖണസാമന്താ ചാതി വുത്തം ഹോതി. തഥാ ഹി വക്ഖതി ‘‘യേ പന ആസന്നചുതികാ’’തിആദി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൧). ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേനേവ സത്താനം ചുതി ച ഉപപത്തി ച ഞായതീതി ആഹ **“ദിബ്ബചക്ഖുഞാണന്തി വുത്തം ഹോതീ”**തി. **ദിബ്ബസദിസത്താ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അയം പന വിസേസോ - തത്ഥ ‘‘സോതധാതൂ’’തി പദം അപേക്ഖിത്വാ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്തം, ഇധ നപുംസകലിങ്ഗവസേന വത്തബ്ബം. തത്ഥ ച ആലോകപരിഗ്ഗഹേന പയോജനം നത്ഥി, ഇധ അത്ഥീതി വുത്തം **“ആലോകപരിഗ്ഗഹേന മഹാജുതികത്താപി ദിബ്ബ”**ന്തി, കസിണാലോകാനുഗ്ഗഹേന പത്തബ്ബത്താ, സയം ഞാണാലോകഫരണഭാവേന ച മഹാജുതികഭാവതോതി അത്ഥോ. മഹാജുതികമ്പി ഹി ‘‘ദിബ്ബ’’ന്തി വുച്ചതി ‘‘ദിബ്ബമിദം ബ്യമ്ഹ’’ന്തിആദീസു.

മഹാഗതികത്താതി മഹനീയഗമനത്താ, വിമ്ഹയനീയപവത്തികത്താതി അത്ഥോ. വിമ്ഹയനീയാ ഹിസ്സ പവത്തി തിരോകുട്ടാദിഗതരൂപദസ്സനതോ. "ദിബ്ബസദിസത്താ"തി ച ഹീനൂപമാദസ്സനം ദേവതാനം ദിബ്ബചക്ഖുതോപി ഇമസ്സ മഹാനുഭാവത്താ. തേന ദിബ്ബചക്ഖുലാഭായ യോഗിനോ പരികമ്മകരണം തപ്പടിപക്ഖാഭിഭവസ്സ അത്ഥതോ തസ്സ വിജയിച്ഛാ നാമ ഹോതി, ദിബ്ബചക്ഖുലാഭീ ച ഇദ്ധിമാ ദേവതാനം വചനഗ്ഗഹണക്ഖമനധമ്മദാനവസേന മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരാദയോ വിയ ദാനഗ്ഗഹണലക്ഖണേ, വോഹാരേ ച പവത്തേയ്യാതി ഏവം വിഹാരവിജയിച്ഛാവോഹാരജുതിഗതിസങ്ഖാതാനം അത്ഥാനം വസേന ഇമസ്സ അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുഭാവസിദ്ധിതോ . സദ്ദവിദൂ ച തേസു ഏവ അത്ഥേസു ദിവു-സദ്ദം ഇച്ഛന്തീതി വുത്തം **"തം സബ്ബം സദ്ദസത്ഥാനുസാരേന വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

ദസ്സനട്ഠേനാതി രൂപദസ്സനഭാവേന. ചക്ഖുനാ ഹി സത്താ രൂപം പസ്സന്തി. യഥാ മംസചക്ഖു വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ പവത്തതി, ന തഥാ ഇദം. ഇദം പന സയമേവ തതോ സാതിസയം ചക്ഖുകിച്ചകാരീതി ആഹ **"ചക്ഖുകിച്ചകരണേന ചക്ഖുമിവാതിപി ചക്ഖൂ"**തി. "ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഹേതുത്താ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"യോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി** പരതോ ഉപപത്തിയാ അദസ്സനതോ ഏത്ഥേവായം സത്തോ ഉച്ഛിന്നോ, ഏവമിതരേപീതി. **നവസത്തപാതുഭാവദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി** ലാഭീ അധിച്ചസമുപ്പത്തികോ വിയ. **ബുദ്ധപുത്താ പസ്സന്തിയേവാ**തി ഉത്തരപദാവധാരണം, ന പുരിമപദാവധാരണം. ഏവം ഹി **ജയദ്ദിസജാതകാ**ദീഹി അവിരോധോ സിദ്ധോ ഹോതി.

മനുസ്സാനം ഇദന്തി മാനുസകം, മനുസ്സാനം ഗോചരഭൂതം രൂപാരമ്മണം. തദഞ്ഞസ്സ പന ദിബ്ബതിരോഹിതാതിസുഖുമാദിഭേദസ്സ രൂപസ്സ ദസ്സനതോ **അതിക്കന്തമാനുസകം**. ഏവരൂപഞ്ച മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കന്തം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"മനുസ്സൂപചാരം അതിക്കമിത്വാ രൂപദസ്സനേനാ"**തി. ഏവം വിസയമുഖേന ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിസയീമുഖേന ദസ്സേതും **"മാനുസകം വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥാപി മംസചക്ഖാതിക്കമോ തസ്സ കിച്ചാതിക്കമേനേവ ദട്ഠബ്ബോ.

ദിബ്ബചക്ഖുനാതി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേനപി. **ദട്ഠും ന സക്കാ** ഖണസ്സ അതിഇത്തരതായ അതിസുഖുമതായ കേസഞ്ചി രൂപസ്സ. അപിച ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ പച്ചുപ്പന്നം രൂപാരമ്മണം, തഞ്ച പുരേജാതപച്ചയഭൂതം, ന ച ആവജ്ജനപരികമ്മേഹി വിനാ മഹഗ്ഗതസ്സ പവത്തി അത്ഥി, നാപി ഉപ്പജ്ജമാനമേവ രൂപം ആരമ്മണപച്ചയോ ഭവിതും സക്കോതി, ഭിജ്ജമാനം വാ. തസ്മാ "ചുതൂപപാതക്ഖണേ രൂപം ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദട്ഠും ന സക്കാ"തി സുവുത്തമേതം. യദി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണം രൂപാരമ്മണമേവ, അഥ കസ്മാ "സത്തേ പസ്സതീ"തി വുത്തന്തി? യേഭുയ്യേന സത്തസന്താനഗതരൂപദസ്സനതോ ഏവം വുത്തം. സത്തഗഹണസ്സ വാ കാരണഭാവതോ വോഹാരവസേന വുത്തന്തിപി കേചി. തേ ചവമാനാതി അധിപ്പേതാതി സമ്ബന്ധോ. **ഏവരൂപേ**തി ന ചുതൂപപാതക്ഖണസമങ്ഗിനോതി അധിപ്പായോ.

മോഹൂപനിസ്സയം നാമ കമ്മം നിഹീനം നിഹീനഫലം ഹോതീതി ആഹ **"മോഹനിസ്സന്ദയുത്തത്താ"**തി. **തബ്ബിപരീതേ**തി തസ്സ ഹീളിതാദിഭാവസ്സ വിപരീതേ , അഹീളിതേ അനോഹീളിതേ അനോഞ്ഞാതേ അനവഞ്ഞാതേ ചിത്തീകതേതി

അത്ഥോ. **സുവണ്ണേ**തി സുന്ദരവണ്ണേ. **ദുബ്ബണ്ണേ**തി അസുന്ദരവണ്ണേ. സാ പനായം സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണതാ യഥാക്കമം കമ്മസ്സ അദോസദോസൂപനിസ്സയതായ ഹോതീതി ആഹ **"അദോസനിസ്സന്ദയുത്തത്താ"**തിആദി. സുന്ദരം ഗതിം ഗതാ സുഗതാതി ആഹ **"സുഗതിഗതേ"**തി, സുഗതിം ഉപപന്നേതി അത്ഥോ. അലോഭജ്ഝാസയാ സത്താ വദഞ്ഞൂ വിഗതമച്ഛേരാ അലോഭൂപനിസ്സയേന കമ്മുനാ സുഭഗാ സമിദ്ധാ ഹോന്തീതി ആഹ **"അലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ അഡ്ഢേ മഹദ്ധനേ"**തി. ദുക്ഖം ഗതിം ഗതാ ദുഗ്ഗതാതി ആഹ **"ദുഗ്ഗതിഗതേ"**തി. ലോഭജ്ഝാസയാ സത്താ ലുദ്ധാ മച്ഛരിനോ ലോഭൂപനിസ്സയേന കമ്മുനാ ദുഗ്ഗതാ ദുരുപേതാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ലോഭനിസ്സന്ദയുത്തത്താ വാ ദലിദ്ദേ അപ്പന്നപാനേ"**തി.

ഉപചിതന്തി ഫലാവഹഭാവേന കതം. യഥാ കതം ഹി കമ്മം ഫലദാനസമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം ഉപചിതം. **ചവമാനേതിആദീഹി ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്ത**ന്തി വിസയമുഖേന വിസയീബ്യാപാരമാഹ. **പുരിമേഹീ**തി വാ "ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ"തിആദീനി പദാനി സന്ധായ വുത്തം. **ആദീഹീ**തി എത്ഥ **ച**-സദ്ദോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ . തസ്മാ "ദിബ്ബേന...പേ॰... പസ്സതീ"തി ഇമേഹി, "ചവമാനേ"തിആദീഹി ച ദിബ്ബചക്ഖുകിച്ചം വുത്തന്തി അത്ഥോ.

ഇമിനാ പന പദേനാതി "യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ പജാനാതീ"തി ഇമിനാ വാക്യേന. **ഇധ ഭിക്ഖൂ**തി ഇമസ്മിം സാസനേ ഭിക്ഖു, ദിബ്ബചക്ഖുഞാണലാഭീതി അധിപ്പായോ. **സോ** ച ദിബ്ബചക്ഖുഞാണലാഭീ നേരയികേ ച സത്തേ പച്ചക്ഖതോ ദിസ്വാ ഠിതോ. **ഏവം മനസി കരോതീ**തി തേസം നേരയികാനം നിരയസംവത്തനിയസ്സ കമ്മസ്സ ഞാതുകാമതാവസേന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ പരികമ്മവസേന മനസി കരോതി. **കിം നു ഖോ**തിആദി മനസികാരവിധിദസ്സനം. ഏവം പന പരികമ്മം കത്വാ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠിതസ്സ തം കമ്മം ആരമ്മണം കത്വാ ആവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മിം നിരുദ്ധേ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി ജവന്തീതിആദി സബ്ബം വുത്തനയമേവ. **"വിസും പരികമ്മം നാമ നത്ഥീ"**തി ഇദം പന ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേന വിനാ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ വിസും പരികമ്മം നത്ഥീതി അധിപ്പായേന വുത്തം. ഏവഞ്ചേതം ഇച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ മഹഗ്ഗതഭാവോ ഏവ ന സിയാ. ദേവാനം ദസ്സനേപി ഏസേവ നയോ. നേരയികദേവഗ്ഗഹണം ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. ആകങ്ഖമാനോ ഹി ദിബ്ബചക്ഖുലാഭീ അഞ്ഞഗതികേസുപി ഏവം പടിപജ്ജതിയേവ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "അപായഗ്ഗഹണേന തിരച്ഛാനയോനിം ദീപേതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൧), "സുഗതിഗ്ഗഹണേന മനുസ്സഗതിപി സങ്ഗയ്ഹതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൧൧) ച. തം നിരയസംവത്തനിയം കമ്മം ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി **തംകമ്മാരമ്മണം. ഫാരുസകവനാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ചിത്തലതാവനാദീനം സങ്ഗഹോ.

യഥാ ചിമസ്സാതി യഥാ ച ഇമസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ വിസും പരികമ്മം നത്ഥി, ഏവം അനാഗതംസഞാണസ്സപീതി വിസും പരികമ്മാഭാവം നിദസ്സേതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ദിബ്ബചക്ഖുപാദകാനേവ ഹി ഇമാനീ"**തി. തത്രായമധിപ്പായോ - യഥാ ദിബ്ബചക്ഖുലാഭീ നിരയാദിഅഭിമുഖം ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ, നേരയികാദികേ സത്തേ ദിസ്വാ തേഹി പുബ്ബേ ആയൂഹിതം

നിരയസംവത്തനിയാദികം കമ്മം താദിസേന സമാദാനേന, തജ്ജേന ച മനസികാരേന പരിക്ഖതേ ചിത്തേ യാഥാവതോ ജാനാതി, ഏവം യസ്സ യസ്സ സത്തസ്സ സമനന്തരാ അനാഗതം അത്തഭാവം ഞാതുകാമോ തം തം ഓദിസ്സ ആലോകം വഡ്ഢേത്വാ തേന തേന അതീതേ, ഏതരഹി വാ ആയൂഹിതം തസ്സ നിബ്ബത്തകം കമ്മം യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന ദിസ്വാ തേന നിബ്ബത്തേതബ്ബം അനാഗതം അത്തഭാവം ഞാതുകാമോ താദിസേന സമാദാനേന, തജ്ജേന ച മനസികാരേന പരിക്ഖതേ ചിത്തേ യാഥാവതോ ജാനാതി. ഏസേവ നയോ തതോ പരേസുപി അത്തഭാവേസു. ഏതം **അനാഗതംസഞാണം** നാമ. യസ്മാ ഏതം ദ്വയം ദിബ്ബചക്ഖുഞാണേ സതിയേവ സിജ്ഝതി, നാസതി. തേന വുത്തം **"ഇമാനി ദിബ്ബചക്ഖുനാ സഹേവ ഇജ്ഝന്തീ"**തി.

കായേന ദുട്ഠു ചരിതം, കായതോ വാ ഉപ്പന്നം കിലേസപൂതികത്താ ദുട്ഠം ചരിതം കായദുച്ചരിതന്തി ഏവം യോജേതബ്ബോ. **കായോതി** ചേത്ഥ ചോപനകായോ അധിപ്പേതോ. കായവിഞ്ഞത്തിവസേന പവത്തം അകുസലം കായകമ്മം **കായദുച്ചരിത**ന്തി. **ഇതരേസൂ**തി വചീമനോദുച്ചരിതേസു. യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം കതൂപചിതം, അസതിസ്സ അന്തരുപച്ഛേദേ വിപാകാരഹഭാവസ്സ അവിഗച്ഛനതോ സോ തേന സഹിതോയേവാതി വത്തബ്ബോതി ആഹ **"സമന്നാഗതാതി സമങ്ഗീഭൂതാ"**തി. **"അനത്ഥകാമാ ഹുത്വാ"**തി ഏതേന മാതാപിതരോ വിയ പുത്താനം, ആചരിയുപജ്ഝായാ വിയ ച നിസ്സിതകാനം അത്ഥകാമാ ഹുത്വാ ഗരഹകാ ഉപവാദകാ ന ഹോന്തീതി ദസ്സേതി. **ഗുണപരിധംസനേനാ**തി വിജ്ജമാനാനം ഗുണാനം വിദ്ധംസനേന, വിനാസനേനാതി അത്ഥോ. നനു ച അന്തിമവത്ഥുനാപി ഉപവാദോ ഗുണപരിധംസനമേവാതി? സച്ചമേതം. ഗുണാതി പനേത്ഥ ഝാനാദിവിസേസാ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാ അധിപ്പേതാതി സീലപരിധംസനം വിസും ഗഹിതം. തേനാഹ **"നത്ഥി ഇമേസം സമണധമ്മോ"**തിആദി. **സമണധമ്മോ**തി ച സീലസംയമം സന്ധായ വദതി. **ജാനം വാ**തി യം ഉപവദതി, തസ്സ അരിയഭാവം ജാനന്തോ വാ. **അജാനം വാ**തി അജാനന്തോ വാ. ജാനനം അജാനനം ചേത്ഥ അപ്പമാണം, അരിയഭാവോ ഏവ പമാണം. തേനാഹ **"ഉഭയഥാപി അരിയൂപവാദോവ ഹോതീ"**തി. "അരിയോ"തി പന അജാനതോ അദുട്ഠചിത്തസ്സേവ തത്ഥ അരിയഗുണാഭാവം പവേദേന്തസ്സ ഗുണപരിധംസനം ന ഹോതീതി തസ്സ അരിയൂപവാദോ നത്ഥീതി വദന്തി. **സതേകിച്ഛം പന ഹോതി** ഖമാപനേന, ന അനന്തരിയം വിയ അതേകിച്ഛം.

രുജ്ഝതീതി തുദതി, ദുക്ഖം വേദനം ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **ത**ന്തി തം ഥേരം, **തം** വാ കിരിയം. ജാനന്തോ ഏവ ഥേരോ "അത്ഥി തേ, ആവുസോ, പതിട്ഠാ"തി പുച്ഛി. ഇതരോപി സച്ചാഭിസമയോ സാസനേ പതിട്ഠാതി ആഹ **"സോതാപന്നോ അഹ"**ന്തി. ഥേരോ തം കരുണായമാനോ **"ഖീണാസവോ തയാ ഉപവദിതോ"**തി അത്താനം ആവികാസി.

സചേ നവകതരാ ഹോന്തി തസ്മിം വിഹാരേ ഭിക്ഖൂ. **സമ്മുഖാ അഖമാപേന്തേപീ**തി പുരതോ ഖമാപനേ അസമ്ഭവന്തേപി. "അഖമന്തേ"തി വാ പാഠോ. തം സോതാപന്നസ്സ വസേന വേദിതബ്ബം.

പരിനിബ്ബുതമഞ്ചട്ഠാനന്തി പൂജാകരണട്ഠാനം സന്ധായാഹ.

സമാദാതബ്ബട്ഠേന സമാദാനാനി, കമ്മാനി സമാദാനാനി യേസം, തേ കമ്മസമാദാനാ, മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന കമ്മസമാദാനാ, ഹേതുഅത്ഥം വാ അന്തോഗധം കത്വാ മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന പരേ കമ്മേസു സമാദാപകാ **മിച്ഛാദിട്ഠികമ്മസമാദാനാ**. തയിമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"മിച്ഛാദിട്ഠിവസേനാ"**തിആദിമാഹ. **സീലസമ്പന്നോ**തിആദി പരിപക്കിന്ദ്രിയസ്സ മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ വസേന വുത്തം. അഗ്ഗമഗ്ഗട്ഠേ പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **അഞ്ഞ**ന്തി അരഹത്തം. **ഏവംസമ്പദ**ന്തി യഥാ തം അവസ്സമ്ഭാവീ, ഏവമിദമ്പീതി അത്ഥോ. **തം വാചം അപ്പഹായാ**തിആദീസു അരിയൂപവാദം സന്ധായ "പുന ഏവരൂപിം വാചം ന വക്ഖാമീ"തി വദന്തോ വാചം പജഹതി നാമ, "പുന ഏവരൂപം ചിത്തം ന ഉപ്പാദേസ്സാമീ"തി ചിന്തേന്തോ ചിത്തം പജഹതി നാമ, "പുന ഏവരൂപിം ദിട്ഠിം ന ഗണ്ഹിസ്സാമീ"തി പജഹന്തോ ദിട്ഠിം പജഹതി നാമ, തഥാ അകരോന്തോ നേവ പജഹതി, ന പടിനിസ്സജ്ജതി. **യഥാഭതം നിക്ഖിത്തോ, ഏവം നിരയേ**തി യഥാ നിരയപാലേഹി ആഹരിത്വാ നിരയേ ഠപിതോ, ഏവം നിരയേ ഠപിതോയേവാതി അത്ഥോ. മിച്ഛാദിട്ഠിവസേന അകത്തബ്ബം നാമ പാപം നത്ഥി, യതോ സംസാരഖാണുഭാവോപി നാമ ഹോതീതി ആഹ **"മിച്ഛാദിട്ഠിപരമാനി, ഭിക്ഖവേ, വജ്ജാനീ"**തി.

"ഉച്ഛിന്നഭവനേത്തികോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതസ്സ കായോ തിട്ഠതി, അയഞ്ചേവ കായോ, ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൪൭) ഏവമാദീസു വിയ ഇധ കായ-സദ്ദോ ഖന്ധപഞ്ചകവിസയോതി ആഹ **"കായസ്സ ഭേദാതി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിച്ചാഗാ"**തി. അവീതരാഗസ്സ മരണതോ പരം നാമ ഭവന്തരൂപാദാനമേവാതി ആഹ **"പരം മരണാതി തദനന്തരം അഭിനിബ്ബത്തിക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേ"**തി. യേന തിട്ഠതി, തസ്സ ഉപച്ഛേദേനേവ കായോ ഭിജ്ജതീതി ആഹ **"കായസ്സ ഭേദാതി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഉപച്ഛേദാ"**തി.

ഏതി ഇമസ്മാ സുഖന്തി അയോ, പുഞ്ഞന്തി ആഹ **"പുഞ്ഞസമ്മതാ അയാ"**തി. അയന്തി ഏതസ്മാ സുഖാനീതി ആയോ, പുഞ്ഞകമ്മാദിസുഖസാധനം. തേനാഹ **"സുഖാനം വാ ആയസ്സ അഭാവാ"**തി. ഇയതി അസ്സാദിയതീതി അയോ, അസ്സാദോതി ആഹ **"അസ്സാദസഞ്ഞിതോ അയോ"**തി.

നാഗരാജാദീനന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സുപണ്ണാദീനം സങ്ഗഹോ. **അസുരസദിസ**ന്തി പേതാസുരസദിസം. **സോ**തി അസുരകായോ. **സബ്ബസമുസ്സയേഹീ**തി സബ്ബേഹി സമ്പത്തിസമുസ്സയേഹി. **വുത്തവിപരിയായേനാ**തി "സുട്ഠു ചരിതം, സോഭനം വാ ചരിതം അനവജ്ജത്താ"തിആദിനാ "കായദുച്ചരിതേനാ"തിആദീനം പദാനം വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ വിപരിയായേന.

നിഗമനവചനം വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ പുന വചനന്തി കത്വാ. **അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ**തി "ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ...പേ॰... പസ്സതീ"തി ഏത്ഥ അയം യഥാവുത്തോ സങ്ഖേപത്ഥോ.

൪൧. **കസിണാരമ്മണ**ന്തി അട്ഠന്നമ്പി കസിണാനം വസേന കസിണാരമ്മണം. **സബ്ബാകാരേനാ**തി "ചുദ്ദസവിധേന ചിത്തപരിദമനേന അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗമേന ഭൂമിപാദപദമൂലസമ്പാദനേനാ"തി ഇമിനാ സബ്ബപ്പകാരേന. **അഭിനീഹാരക്ഖമം** ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാഭിമുഖം പേസനാരഹം

പേസനയോഗ്ഗം **കത്വാ. ആസന്നം കാതബ്ബന്തി** ദിബ്ബചക്ഖുഞാണുപ്പത്തിയാ സമീപഭൂതം കാതബ്ബം. തത്ഥ ഉപചാരജ്ഝാനം പഗുണതരം കത്വാ ആരമ്മണഞ്ച വഡ്ഢേതബ്ബം. തേനാഹ **"ഉപചാരജ്ഝാനഗോചരം കത്വാ വഡ്ഢേത്വാ ഠപേതബ്ബ"**ന്തി. **തത്ഥാതി** തസ്മിം വഡ്ഢിതേ കസിണാരമ്മണേ. **അപ്പനാതി** ഝാനവസേന അപ്പനാ. ന ഹി അകതപരികമ്മസ്സ അഭിഞ്ഞാവസേന അപ്പനാ ഇജ്ഝതി. തേനാഹ **"പാദകജ്ഝാനനിസ്സയം ഹോതീ"**തി, പാദകജ്ഝാനാരമ്മണം ഹോതീതി അത്ഥോ. **ന പരികമ്മനിസ്സയന്തി** പരികമ്മസ്സ തം കസിണാരമ്മണം അപസ്സയോ ന ഹോതി. തഥാ സതി രൂപദസ്സനം ന സിയാ. **ഇമേസൂതി** യഥാവുത്തേസു തേജോകസിണാദീസു തീസു കസിണേസു. **ഉപ്പാദേത്വാതി** ഉപചാരജ്ഝാനുപ്പാദനേന ഉപ്പാദേത്വാ. ഉപചാരജ്ഝാനപവത്തിയാ ഹി സദ്ധിം പടിഭാഗനിമിത്തുപ്പത്തി. **തത്ഥാതി** കസിണനിദ്ദേസേ.

അന്തോയേവ രൂപഗതം പസ്സിതബ്ബം ന ബഹിദ്ധാ വിക്ഖേപാപത്തിഹേതുഭാവതോ. **പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതീതി** ഇധ പരികമ്മം നാമ യഥാവുത്തകസിണാരമ്മണം ഉപചാരജ്ഝാനം, തം രൂപഗതം പസ്സതോ ന പവത്തതി. കസിണാലോകവസേന ച രൂപഗതദസ്സനം, കസിണാലോകോ ച പരികമ്മവസേനാതി തദുഭയമ്പി പരികമ്മസ്സ അപ്പവത്തിയാ ന ഹോതി. തേനാഹ **"തതോ ആലോകോ അന്തരധായതി, തസ്മിം അന്തരഹിതേ രൂപഗതമ്പി ന ദിസ്സതീ"**തി. രൂപഗതം പസ്സതോ പരികമ്മസ്സ വാരോ അതിക്കമതി, പരികമ്മമതിക്കന്തസ്സ കസിണാരമ്മണം ഞാണം ന ഹോതീതി രൂപഗതം ന ദിസ്സതി, കഥം പന പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി ആഹ **"അഥാനേനാ"**തിആദി. **ഏവം അനുക്കമേനാതി** പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ തതോ വുട്ഠായ അഭിണ്ഹം ആലോകസ്സ ഫരണവസേന ആലോകോ ഥാമഗതോ ഹോതി ചിരട്ഠായീ. തഥാ ച സതി തത്ഥ സുചിരമ്പി രൂപഗതം പസ്സതേവ. തേന വുത്തം **"ഏത്ഥ ആലോകോ...പേ॰... ഹോതീ"**തി.

സ്വായമത്ഥോ തിണുക്കൂപമായ വിഭാവേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"രത്തിം തിണുക്കായാ"**തിആദി. തത്ഥ **പുനപ്പുനം പവേസനന്തി** പുനപ്പുനം പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനം. **ഥാമഗതാലോകസ്സ യഥാപരിച്ഛേദേന ഠാനന്തി** യത്തകം ഠാനം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ കസിണം വഡ്ഢിതം, ഥാമഗതസ്സ ആലോകസ്സ തത്തകം ഫരിത്വാ അവട്ഠാനം.

അനാപാഥഗതന്തി ആപാഥഗമനയോഗ്യസ്സ വസേന വുത്തം. അന്തോകുച്ഛിഗതാദി പന തദഭാവതോ തേന വിസേസിതബ്ബമേവ. **തദേവാതി** ദിബ്ബചക്ഖുമേവ . **ഏത്ഥാതി** ഏതേസു രൂപമാരബ്ഭ പവത്തചിത്തേസു. **രൂപദസ്സനസമത്ഥന്തി** രൂപം സഭാവതോ വിഭാവനസമത്ഥം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വിയ. **പുബ്ബഭാഗചിത്താനീതി** ആവജ്ജനപരികമ്മസങ്ഖാതാനി പുബ്ബഭാഗചിത്താനി. താനി ഹി ആരമ്മണം കരോന്താനിപി ന യാഥാവതോ തം വിഭാവേത്വാ പവത്തന്തി ആവജ്ജനസമ്പടിച്ഛനചിത്താനി വിയ.

തം പനേതം ദിബ്ബചക്ഖു. **പരിപന്ഥോതി** അന്തരായികോ. **ഝാനവിബ്ഭന്തകോതി** ഝാനുമ്മത്തകോ ഝാനഭാവനാമുഖേന ഉമ്മാദപ്പത്തോ. **അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബന്തി** ''ദിബ്ബചക്ഖു മയാ അധിഗത''ന്തി സന്തോസം അനാപജ്ജിത്വാ വിപസ്സനാനുയോഗവസേന വാ സച്ചാഭിസമയവസേന വാ അപ്പമത്തേന ഭവിതബ്ബം.

‘‘ഏവം പസ്സിതുകാമേനാ’’തിആദിനാ ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ നാനാവജ്ജനപരികമ്മഞ്ചേവ ദിബ്ബചക്ഖുഞാണഞ്ച ദസ്സിതം, ന തസ്സ ഉപ്പത്തിക്കമോതി തം ദസ്സേതും **‘‘തത്രായ’’**ന്തിആദി വുത്തം. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ചുതൂപപാതഞാണകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പകിണ്ണകകഥാവണ്ണനാ

൪൧൩. ഇതീതി ഏവം വുത്തപ്പകാരേനാതി അത്ഥോ. തേന ‘‘സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ’’തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪-൨൪൫; മ॰ നി॰ ൧.൩൭൪, ൪൩൧-൪൩൩; പാരാ॰ ൧൨-൧൪) യഥാദസ്സിതപാളിഗതിം, തസ്സാ അത്ഥവിവരണനയഞ്ച പച്ചാമസതി. സച്ചേസു വിയ അരിയസച്ചാനി ഖന്ധേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധാ അന്തോഗധാ. തദുഭയേ ച സഭാവതോ, സമുദയതോ, അത്ഥങ്ഗമതോ, അസ്സാദതോ, ആദീനവതോ, നിസ്സരണതോ ച യഥാഭൂതം സയമ്ഭുഞാണേന അവേദി അഞ്ഞാസി പടിവിജ്ഝി പവേദേസി വാതി സാതിസയേന പഞ്ചക്ഖന്ധാവബോധേന ഭഗവാവ ഥോമേതബ്ബോതി ആഹ **‘‘പഞ്ചക്ഖന്ധവിദൂ’’**തി. ഞത്വാ വിഞ്ഞേയ്യാതി സമ്ബന്ധോ. **താസൂ**തി പഞ്ചസു അഭിഞ്ഞാസു. തഗ്ഗഹണേനേവ ച പരിഭണ്ഡഞാണാനം ഗഹിതത്താ ‘‘പഞ്ചാ’’തി വുത്തം. തേനാഹ **‘‘ഏതാസു ഹീ’’**തിആദി.

തത്ഥ **പരിഭണ്ഡഞാണാനീ**തി പരിവാരഞാണാനി. യഥാ ഹി സിനേരുസ്സ പരിവാരട്ഠാനാനി യാനി തംസിദ്ധിയാ സിദ്ധാനി മേഖലട്ഠാനാനി പരിഭണ്ഡാനീതി വുച്ചന്തി, ഏവം ഇമാനിപി ദിബ്ബചക്ഖുസിദ്ധിയാ സിദ്ധാനി തസ്സ പരിഭണ്ഡാനീതി വുത്താനി. **ഇധാഗതാനീ**തി ഏത്ഥ **ഇധാ**തി യഥാദസ്സിതാനി സുത്തപദാനി സന്ധായ വുത്തം. തതോ അഞ്ഞേസു പന സാമഞ്ഞഫലാദീസു മനോമയഞാണമ്പി വിസും അഭിഞ്ഞാഞാണഭാവേന ആഗതം.

‘‘തേസൂ’’തി ഇദം പച്ചാമസനം കിം തികാനം, ഉദാഹു ആരമ്മണാനന്തി? കിഞ്ചേത്ഥ യദി തികാനം, തദയുത്തം. ന ഹി തികേസു അഭിഞ്ഞാഞാണാനി പവത്തന്തി. അഥ ആരമ്മണാനം, തമ്പി അയുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞം ഉദ്ദിസിത്വാ അഞ്ഞസ്സ പച്ചാമസനം യുത്തന്തി. യഥാ ഇച്ഛതി, തഥാ ഭവതു താവ തികാനം, നനു വുത്തം ‘‘ന ഹി തികേസു അഭിഞ്ഞാഞാണാനി പവത്തന്തീ’’തി? നായം വിരോധോ തികവോഹാരേന ആരമ്മണാനംയേവ ഗയ്ഹമാനത്താ. അഥ വാ പന ഹോതു ആരമ്മണാനം, നനു വുത്തം ‘‘ന ഹി അഞ്ഞം ഉദ്ദിസിത്വാ അഞ്ഞസ്സ പച്ചാമസനം യുത്ത’’ന്തി? അയമ്പി ന ദോസോ യഥാവുത്തകാരണേനേവാതി.

൪൧൪. അസതിപി വത്ഥുഭേദേ ഭൂമികാലസന്താനഭേദവസേന ഭിന്നേസു **സത്തസു ആരമ്മണേസു**. തികവസേന ഹേസ ഭേദോ ഗഹിതോ. ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ മഗ്ഗാരമ്മണതായ അഭാവതോ ഇധ മഗ്ഗാരമ്മണതികോ ന ലബ്ഭതി. **തന്തി** ഇദ്ധിവിധഞാണം. **കായം ചിത്തസന്നിസ്സിതം കത്വാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **ഉപയോഗലദ്ധ**ന്തി ലദ്ധഉപയോഗവചനം. ദുതിയാവിഭത്തിവസേന വുത്തം **‘‘കായം പരിണാമേതീ’’**തി. തേനാഹ **‘‘രൂപകായാരമ്മണതോ’’**തി, രൂപകായസ്സ വണ്ണാരമ്മണതോതി അത്ഥോ.

തദേവ ചിത്തന്തി യദേവ കായവസേന ചിത്തപരിണാമനേ വുത്തം പാദകജ്ഝാനചിത്തം, തദേവ. രാമഗാമേ ചേതിയം ഠപേത്വാ സേസേസു സത്തസു ചേതിയേസു ധാതുയോ ഇദ്ധിയാ ആഹരിത്വാ രാജഗഹേ ഭൂമിഘരമണ്ഡപേ കതം **മഹാധാതുനിധാനം. "ഇമേ ഗന്ധാ"**തിആദിനാ പച്ചുപ്പന്നേ ഗന്ധാദികേ ഗഹേത്വാപി അസുസ്സനാദിവിസേസയുത്തം അനാഗതമേവ നേസം രൂപം അധിട്ഠാനചിത്തസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി അനാഗതാധിട്ഠാനത്താ. **വത്തനിയസേനാസനം** നാമ വിഞ്ഝാടവിയം വിഹാരോ. **ദധിരസ**ന്തി ദധിമണ്ഡോ, തം അധിട്ഠഹന്തസ്സ അനാഗതം ദധിവണ്ണം ആരമ്മണം ഹോതി. **പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതി** പച്ചുപ്പന്നസ്സ രൂപകായസ്സ ആരമ്മണകരണതോ.

സകായചിത്താനന്തി അത്തനോ കായസ്സ, ചിത്തസ്സ ച.

൪൭. സദ്ദോ ച പരിത്തോ സബ്ബസ്സ രൂപസ്സ കാമാവചരഭാവതോ. **വിജ്ജമാനമേവാ**തി വത്തമാനംയേവ.

൪൯. സോതാപന്നസ്സ ചിത്തന്തി സോതാപന്നസ്സ ആവേണികം ചിത്തം. **സകദാഗാമിസ്സാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യാവ അരഹതോ നേതബ്ബ**ന്തി "സകദാഗാമീ അനാഗാമിനോ ചിത്തം ന ജാനാതി, അനാഗാമീ അരഹതോ"തി ഏവം നേതബ്ബം. **സബ്ബേസ**ന്തി സബ്ബേസം അരിയാനം ജാനാതി, കോ പന വാദോ അനരിയാനം. അഞ്ഞോപി ച ഉപരിമോ അനാഗാമിആദി ഹേട്ഠിമസ്സ സകദാഗാമിആദികസ്സ ചിത്തം ജാനാതീതി സമ്ബന്ധോ.

അതീതസ്സ, അനാഗതസ്സ ച പരസ്സ ചിത്തസ്സ ജാനനം സമ്ഭവതി, പച്ചുപ്പന്നസ്സ പന ന സമ്ഭവതീതി അധിപ്പായേന പുച്ഛതി **"കഥം പച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം ഹോതീ"**തി. ഇതരോ യഥ സമ്ഭവതി, തംദസ്സനത്ഥം പച്ചുപ്പന്നം താവ വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"പച്ചുപ്പന്നം നാമ തിവിധ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപ്പാദട്ഠിതിഭങ്ഗപ്പത്ത**ന്തി ഉപ്പാദം, ഠിതിം, ഭങ്ഗഞ്ച പത്തം, ഖണത്തയപരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ. **ഏത്ഥന്തരേ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ**തി ഏത്ഥന്തരേ പവത്താ രൂപസന്തതിവാരാ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ നാമാതി വേദിതബ്ബാതി അത്ഥോ. ആലോകട്ഠാനതോ ഓവരകം പവിട്ഠസ്സ പഗേവ തത്ഥ നിസിന്നസ്സ വിയ യാവ രൂപഗതം പാകടം ഹോതി. തത്ഥ ഉപഡ്ഢവേലാ അവിഭൂതവാരാ, ഉപഡ്ഢവേലാ വിഭൂതവാരാ, തദുഭയം ഗഹേത്വാ **"ദ്വേ സന്തതിവാരാ"**തി വുത്തം. തയിദം ന സബ്ബസാധാരണം, ഏകച്ചസ്സ സീഘമ്പി പാകടം ഹോതീതി "ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ"തി ഏകഗ്ഗഹണമ്പി കതം, അതിപരിത്തസഭാവഉതുആദിസമുട്ഠാനാ വാ ഏകദ്വേസന്തതിവാരാ വേദിതബ്ബാ.

തീരേ അക്കന്തഉദകലേഖാ നാമ കാലുസ്സിയം ഗതാ തീരസമീപേ ഉദകരാജി. **യാവ ന വിപ്പസീദതീ**തി കാലുസ്സിയവിഗമേന യാവ വിപ്പസന്നാ ന ഹോതി. കേചി പന "അതിന്തേ തീരേ അല്ലപാദേന അക്കന്തേ യാവ പാദേ ഉദകലേഖാ ന വിപ്പസീദതി, ന സംസീദതി, ന വൂപസമ്മതീ"തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥം വദന്തി. തേ പനേതേ കിരിയാഭേദേന വുത്താ കാലവിസേസാ, ന അഞ്ഞമഞ്ഞം സമസമാ, ഊനാധികഭാഗവന്തോവ ദട്ഠബ്ബാ. **ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ** കാമാവചരജവനവസേന വേദിതബ്ബാ, ന ഇതരജവനവസേന. ന ഹി തേ പരിമിതകാലാ, അനന്തരാ പവത്തഭവങ്ഗാദയോപി തദന്തോഗധാവ ദട്ഠബ്ബാ. **തദുഭയ**ന്തി രൂപാരൂപസന്തതിദ്വയം.

ഏകഭവപരിച്ഛിന്നന്തി പടിസന്ധിചുതിപരിച്ഛിന്നം. ഏകഭവപരിയാപന്നം ധമ്മജാതം ഏതരഹീതി വത്തബ്ബം **അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം നാമ. മനോ**തി സസമ്പയുത്തം വിഞ്ഞാണമാഹ. **ധമ്മാ**തി ആരമ്മണധമ്മാ. **മനോ**തി വാ മനായതനം. **ധമ്മാ**തി വേദനാദയോ അരൂപക്ഖന്ധാ. **ഉഭയമേതം പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം ഏതം ഉഭയം ഹോതീതി അത്ഥോ. **വിഞ്ഞാണ**ന്തി നികന്തിവിഞ്ഞാണം. തഞ്ഹി തസ്മിം പച്ചുപ്പന്നേ ഛന്ദരാഗവസേന പടിബദ്ധം ഹോതി. **അഭിനന്ദതീ**തി തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനാഹി അഭിനന്ദതി. തഥാഭൂതോ ച വത്ഥുപരിഞ്ഞായ അഭാവതോ തേസു പച്ചുപ്പന്നേസു ധമ്മേസു **സംഹീരതി** തണ്ഹാദിട്ഠീഹി ആകഡ്ഢീയതി. ഏത്ഥ ച ദ്വാദസായതനാനം "ഏതം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൮൪) ആഗതത്താ തത്ഥ പവത്തോ ഛന്ദരാഗോ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ, ന ഖണപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോതി വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേന്തോ **"യം സന്ധായ ഭദ്ദേകരത്തസുത്തേ...പേ॰... സംഹീരതീതി വുത്ത"**ന്തി ആഹ. "പച്ചുപ്പന്നഞ്ച യോ ധമ്മം, തത്ഥ തത്ഥ വിപസ്സതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨, ൨൭൫) ഏത്ഥാപി വിപസ്സനാചിത്തം ഖണപച്ചുപ്പന്നം, വിപസ്സിതബ്ബധമ്മാ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാതി ഗഹേതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ വിപസ്സനാവ ന സമ്ഭവേയ്യ. "ഖണപച്ചുപ്പന്നം പാളിയം ആഗത"ന്തി ന വുത്തം തസ്സ വസേന ആരമ്മണകരണസ്സ അട്ഠകഥായം അനാഗതത്താ.

കേചീതി അഭയഗിരിവാസിനോ. **ഏകക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇദ്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തിസമകാലമേവ പരചിത്തസ്സപി ഉപ്പത്തിസമ്ഭവതോതി യുത്തിദസ്സനം. **യഥാ ആകാസേ**തിആദി സദിസൂദാഹരണം. **തം പന തേസം വചനം അയുത്തം**. കസ്മാ? മഗ്ഗഫലവീഥിതോ അഞ്ഞത്ഥ അനിട്ഠേ ഠാനേ ആവജ്ജനജവനാനം നാനാരമ്മണഭാവപ്പത്തിദോസതോതി യുത്തിവചനം.

യദി ഏവം കഥം ചേതോപരിയഞാണം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഹോതീതി ആഹ **"സന്തതിപച്ചുപ്പന്നം പനാ"**തിആദി . **അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം പന ജവനവാരേന ദീപേതബ്ബം,** ന സകലേന പച്ചുപ്പന്നദ്ധുനാതി അധിപ്പായോ.

തത്രായം ദീപനാതിആദി ജവനവാരസ്സ അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നഭാവദീപനമുഖേന ഇദ്ധിചിത്തസ്സ പവത്തിആകാരദീപനം. **ഇതരാനീ**തി ആവജ്ജനപരികമ്മചിത്താനി. ഏത്ഥ ച "കേചീ"തി യദിപി അഭയഗിരിവാസിനോ അധിപ്പേതാ, തേ പന ചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണം ന ഇച്ഛന്തീതി "ഠിതിക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീ"തി ന വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ യേ "ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദന്തി, തേസം "ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ പടിവിജ്ഝതീ"തി വചനം ന സമേതി. ന ഹി തസ്മിം ഖണദ്വയേ ഉപ്പജ്ജമാനം പരചിത്തേന സഹ ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി നാമാതി. ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ച ഉപ്പജ്ജമാനം ഏകദേസം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം, ഏകദേസം അതീതാരമ്മണം ആപജ്ജതി. യഞ്ച വുത്തം "പരസ്സ ചിത്തം ജാനിസ്സാമീതി രാസിവസേന മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ"തി, ഏത്ഥ ച മഹാജനോ അത്ഥതോ പരേ അനേകപുഗ്ഗലാതി "പരേസം ചിത്തം ജാനിസ്സാമീ"തി ആവജ്ജനപ്പവത്തി വത്തബ്ബാ സിയാ. അഥാപി പരസ്സാതി മഹാജനസ്സാതി അത്ഥോ സമ്ഭവേയ്യ, തഥാപി തസ്സ ഏകപുഗ്ഗലസ്സേവ വാ ചിത്തരാസിം ആവജ്ജിത്വാ ഏകസ്സ പടിവിജ്ഝനം അയുത്തം. ന ഹി രാസിആവജ്ജനം ഏകദേസാവജ്ജനം ഹോതീതി, തസ്മാ തേഹി "മഹാജനസ്സ ചിത്തേ ആവജ്ജിതേ"തിആദി ന വത്തബ്ബം.

യം പന തേ വദന്തി "യസ്മാ ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ"തി. തത്ഥായം അധിപ്പായോ യുത്തോ സിയാ, ചേതോപരിയഞാണലാഭീ പരസ്സ ചിത്തം ഞാതുകാമോ പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ അതീതാദിവിഭാഗം അകത്വാ ചിത്തസാമഞ്ഞേന "ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമി, ഇമസ്സ ചിത്തം ജാനാമീ"തി പരികമ്മം കത്വാ പുന പാദകജ്ഝാനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ സാമഞ്ഞേനേവ ചിത്തം ആവജ്ജിത്വാ തിണ്ണം, ചതുന്നം വാ പരികമ്മാനം അനന്തരാ ചേതോപരിയഞാണേന പരചിത്തം പടിവിജ്ഝതി വിഭാവേതി രൂപം വിയ ദിബ്ബചക്ഖുനാ. തതോ പരം പന കാമാവചരചിത്തേഹി സരാഗാദിവവത്ഥാനം ഹോതി നീലാദിവവത്ഥാനം വിയ. തത്ഥ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദിട്ഠംഹദയവത്ഥുരൂപസ്സ സത്തസ്സ അഭിമുഖീഭൂതസ്സ ചിത്തസാമഞ്ഞേന ചിത്തം ആവജ്ജയമാനം ആവജ്ജനം അഭിമുഖീഭൂതം വിജ്ജമാനം ചിത്തം ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തം ആവജ്ജേതി. പരികമ്മാനി ച തം തം വിജ്ജമാനം ചിത്തം ചിത്തസാമഞ്ഞേനേവ ആരമ്മണം കത്വാ ചിത്തജാനനപരികമ്മാനി ഹുത്വാ പവത്തന്തി. ചേതോപരിയഞാണം പന വിജ്ജമാനം ചിത്തം പടിവിജ്ഝന്തം വിഭാവേന്തം തേന സഹ ഏകക്ഖണേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി.

തത്ഥ യസ്മാ സന്താനസ്സ സന്താനഗ്ഗഹണതോ ഏകത്തവസേന ആവജ്ജനാദീനി "ചിത്ത"ന്ത്വേവ പവത്താനി. തഞ്ച ചിത്തമേവ, യം ചേതോപരിയഞാണേന വിഭാവിതം. തസ്മാ സമാനാകാരപ്പവത്തിതോ ന അനിട്ഠേ മഗ്ഗഫലവീഥിതോ അഞ്ഞസ്മിം ഠാനേ നാനാരമ്മണതാ ആവജ്ജനജവനാനം ഹോതി. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണഞ്ച പരികമ്മം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോതി സിദ്ധം ഹോതി. അതീതത്തികോ ച ഏവം ഉപപന്നോ ഹോതി. അഞ്ഞഥാ സന്തതിപച്ചുപ്പന്നേ, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നേ ച "പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി ഇധ വുച്ചമാനേ അതീതാനാഗതാനഞ്ച പച്ചുപ്പന്നതാ ആപജ്ജേയ്യ. തഥാ ച സതി "പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച തം വുത്തം. "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ. പുരിമാ പുരിമാ അതീതാ ഖന്ധാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം പച്ചുപ്പന്നാനം ഖന്ധാനം അനന്തര ...പേ॰... അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സാ"തിആദി വചനതോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൭) ന അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നേസ്വേവ ച അനന്തരാതീതാ ചത്താരോ ഖന്ധാ അതീതാതി വിഞ്ഞായന്തി. ന ച **അഭിധമ്മമാതികായം** (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൭-൧൯) ആഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നപദസ്സ അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നപദത്ഥതാ കത്ഥചി പാളിയം വുത്താ. തസ്മാ തേഹി ഇദ്ധിമസ്സ ച പരസ്സ ച ഏകക്ഖണേ ചിത്തുപ്പത്തിയാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വുത്താ. യദാ പന "യം ഇമസ്സ ചിത്തം പവത്തം, തം ജാനാമി. യം ഭവിസ്സതി, തം ജാനാമീ"തി വാ ആഭോഗം കത്വാ പാദകജ്ഝാനസമാപജ്ജനാദീനി കരോതി, തദാ ആവജ്ജനപരികമ്മാനി, ചേതോപരിയഞാണഞ്ച അതീതാനാഗതാരമ്മണാനേവ ഹോന്തി ആവജ്ജനേനേവ വിഭാഗസ്സ കതത്താ.

യേ പന "ഇദ്ധിമാ പരസ്സ ചിത്തം ജാനിതുകാമോ ആവജ്ജേതി, ആവജ്ജനം ഖണപച്ചുപ്പന്നം ആരമ്മണം കത്വാ തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝതി. തതോ ചത്താരി, പഞ്ച വാ ജവനാനി, യേസം പച്ഛിമം ഇദ്ധിചിത്തം, സേസാനി കാമാവചരാനി, തേസം സബ്ബേസമ്പി തദേവ നിരുദ്ധം ചിത്തം ആരമ്മണം

ഹോതി, ന ച താനി നാനാരമ്മണാനി ഹോന്തി അദ്ധാനവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ''തി ഇദം വചനം നിസ്സായ ''ആവജ്ജനജവനാനം പച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണഭാവേപി നാനാരമ്മണതാഭാവോ വിയ ഏകദ്വിതിചതുപഞ്ചചിത്തക്ഖണാനാഗതേസുപി ചിത്തേസു ആവജ്ജിതേസു ആവജ്ജനജവനാനം യഥാസമ്ഭവം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാതീതാരമ്മണഭാവേപി നാനാരമ്മണതാ ന സിയാ. തേന ചതുപഞ്ചചിത്തക്ഖണാനാഗതേ ആവജ്ജിതേ അനാഗതാരമ്മണപരികമ്മാനന്തരം ഖണപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ചേതോപരിയഞാണം സിദ്ധ''ന്തി വദന്തി. തേസം വാദോ ''അനാഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ ധമ്മോ അതീതാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ഇമേസം പഞ്ഹാനം അനുദ്ധടത്താ, ഗണനായ ച ''ആസേവനേ തീണി''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൯.൩൯) വുത്തത്താ ന സിജ്ഝതി. ന ഹി കുസലകിരിയാമഹഗ്ഗതം അനാസേവനം അത്ഥീതി. ഏതസ്സ ച വാദസ്സ നിസ്സയഭാവോ ആവജ്ജനജവനാനം ഖണപച്ചുപ്പന്നനിരുദ്ധാരമ്മണതാവചനസ്സ ന സിജ്ഝതി, ''യം പവത്തം, പവത്തിസ്സതി ചാ''തി വിസേസം അകത്വാ ഗഹണേ ആവജ്ജനസ്സ അനാഗതഗ്ഗഹണാഭാവം, തദഭാവാ ജവനാനമ്പി വത്തമാനഗ്ഗഹണാഭാവഞ്ച സന്ധായേവ തസ്സ വുത്തത്താ. തദാ ഹി ഭവങ്ഗചലനാനന്തരം അഭിമുഖീഭൂതമേവ ചിത്തം ആരബ്ഭ ആവജ്ജനാ പവത്തതീതി ജാനനചിത്തസ്സപി വത്തമാനാരമ്മണഭാവേ ആവജ്ജനജാനനചിത്താനം സഹട്ഠാനദോസാപത്തിയാ, രാസിഏകദേസാവജ്ജനപടിവേധേ സമ്പത്തസമ്പത്താവജ്ജനജാനനേ ച അനിട്ഠേ ഠാനേ ആവജ്ജനജവനാനം നാനാരമ്മണഭാവദോസാപത്തിയാ ച യം വുത്തം ''ഖണപച്ചുപ്പന്നം ചിത്തം ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആരമ്മണം ഹോതീ''തി, തം അയുത്തന്തി പടിക്ഖിപിത്വാ യഥാവുത്തദോസാപത്തിം, കാലവസേന ച അദ്ധാസന്തതിപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ നാനാരമ്മണതാഭാവം ദിസ്വാ ആവജ്ജനജവനാനം വത്തമാനതം നിരുദ്ധാരമ്മണഭാവോ വുത്തോതി. തമ്പി വചനം പുരിമവാദിനോ നാനുജാനേയ്യും. തസ്മിം ഹി സതി ''ആവജ്ജനാ കുസലാന''ന്തിആദീസു (പട്ഠാ ൧.൧.൪൭) വിയ അഞ്ഞേപദസങ്ഗഹിതസ്സ അനന്തരപച്ചയവിധാനതോ ''പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണആവജ്ജനാ അതീതാരമ്മണാനം ഖന്ധാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തി ച വത്തബ്ബം സിയാ, ന ച വുത്തന്തി.

കസ്മാ പനേവം ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണതാ വിചാരിതാ, നനു ''അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ, അനാഗതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൨) ഏതേസം വിഭങ്ഗേസു ''അതീതാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, അനാഗതാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി, ഉപ്പന്നത്തികേ ച ''അനുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ഉപ്പാദിനോ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ചേതോപരിയഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൧) ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്വാ ''പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാ''തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൧) ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ ''പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰

വ.൳വ്വ.൬), ഉപ്പന്നത്തികേ ച ''ഉപ്പന്നാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ വ.൳൯.വ) ഏത്തകസ്സേവ വുത്തത്താ പച്ചുപ്പന്നേ ചിത്തേ ചേതോപരിയഞാണം നപ്പവത്തതീതി വിഞ്ഞായതി. യദി ഹി പവത്തേയ്യ, പുരിമേസു വിയ ഇതരേസു ച ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്തബ്ബം സിയാതി? സച്ചം കത്തബ്ബം, നയദസ്സനവസേന പന തം സംഖിത്തന്തി അഞ്ഞായ പാളിയാ വിഞ്ഞായതി.

''അതീതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, അനാഗതാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സാ''തി (പട്ഠാ॰ വ.൳ൻ.വം-വ.വ) ഏതേസം ഹി വിഭങ്ഗേസു ''ചേതോപരിയഞാണേന അതീതാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം ജാനാതി, അതീതാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, ചേതോപരിയഞാണേന അനാഗതാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം ജാനാതി, അനാഗതാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, ചേതോപരിയഞാണേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണപച്ചുപ്പന്നചിത്തസമങ്ഗിസ്സ ചിത്തം ജാനാതി, പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പച്ചുപ്പന്നാ ഖന്ധാ ചേതോപരിയഞാണസ്സ ആവജ്ജനായ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''തി (പട്ഠാ॰ വ.൳ൻ.വം-വ.വ) ചേതോപരിയഞാണസ്സ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേ പവത്തി വുത്താതി. തേനേവായം വിചാരണാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

ൎ൳൯. തേസന്തി തേസു ദ്വീസു ഞാണേസൂതി നിദ്ധാരണേ സാമിവചനം. **ചിത്തമേവ ആരമ്മണം** ചേതോപരിയഞാണത്താതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''അഞ്ഞം ഖന്ധം വാ ഖന്ധപ്പടിബദ്ധം വാ ന ജാനാതീ''**തി. തത്ഥ **ഖന്ധപ്പടിബദ്ധം** നാമഗോത്താദി. യദി ഏവം കഥം മഗ്ഗാരമ്മണന്തി ആഹ **''മഗ്ഗസമ്പയുത്തചിത്താരമ്മണത്താ പന പരിയായതോ മഗ്ഗാരമ്മണന്തി വുത്ത''**ന്തി. **ചേതനാമത്തമേവ ആരമ്മണം,** തഥാ ഹി തം ''യഥാകമ്മൂപഗഞാണ''ന്തി വുച്ചതീതി അധിപ്പായോ. **ഖന്ധപ്പടിബദ്ധേസൂ**തി ഏത്ഥ നിബ്ബാനമ്പി ഖന്ധപ്പടിബദ്ധമേവ. ഖന്ധേഹി വിസയീകതത്താതി വദന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠസാലിനിയം** ''അതീതേ ബുദ്ധാ മഗ്ഗം ഭാവയിംസു, ഫലം സച്ഛാകംസു, അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായിംസൂതി ഛിന്നവടുമകാനുസ്സരണവസേന മഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതോപി അപ്പമാണാരമ്മണ''ന്തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൳ൎവ൳). തത്ഥ മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണാനി താവ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണേന മഗ്ഗഫലേസു ഞാണേസു പവത്തന്തി. നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണേസു അപ്പമാണധമ്മേസു ഞാണേസൂതി മഗ്ഗാദിപച്ചവേക്ഖണാനി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അപ്പമാണാരമ്മണതം സാധേന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. ''അപ്പമാണാ ഖന്ധാ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ''ഇച്ചേവ (പട്ഠാ॰ ൻ.൳വ.൫വ്വ) ഹി വുത്തം, ന വുത്തം ''നിബ്ബാന''ന്തി. തസ്മാ പുബ്ബേനിവാസഞാണേന ഏവ മഗ്ഗഫലപച്ചവേക്ഖണകിച്ചേ വുച്ചമാനേപി നിബ്ബാനപച്ചവേക്ഖണതാ ന സക്കാ വത്തും. അട്ഠകഥായം പന നിബ്ബാനാരമ്മണതാ നിദസ്സിതാ.

കുസലാ ഖന്ധാതി ഇദ്ധിവിധപുബ്ബേനിവാസാനാഗതംസഞാണാപേക്ഖോ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ, ന ചേതോപരിയയഥാകമ്മൂപഗഞാണാപേക്ഖാതി തേസം ചതുക്ഖന്ധാരമ്മണഭാവസ്സ അസാധകോതി ചേ? ന, അഞ്ഞത്ഥ

“അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ ച വിചാരോ ച ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൱.൭൨), “സവിതക്കസവിചാരാ ഖന്ധാ ച വിതക്കോ ച ചേതോപരിയഞാണസ്സ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൨.൱.൭൩) ച വുത്തത്താ ചേതോപരിയഞാണാപേക്ഖാപി ബഹുവചനനിദ്ദേസോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധിതോ. ഏവമ്പി യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ “അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ ച വിചാരോ ചാ”തിആദീസു അവുത്തത്താ ചതുക്ഖന്ധാരമ്മണതാ ന സിജ്ഝതീതി? ന, തത്ഥ അവചനസ്സ അഞ്ഞകാരണത്താ. യഥാകമ്മൂപഗഞാണേന ഹി കമ്മസംസട്ഠാ ചത്താരോ ഖന്ധാ കമ്മമുഖേന ഗയ്ഹന്തി. തഞ്ഹി യഥാ ചേതോപരിയഞാണം പുരിമപരികമ്മവസേന അവിതക്കാദിവിഭാഗം, സരാഗാദിവിഭാഗഞ്ച ചിത്തം വിഭാവേതി, ന ഏവം വിഭാഗം വിഭാവേതി. കമ്മവസേനേവ പന സമുദായം വിഭാവേതി, തസ്മാ “അവിതക്കവിചാരമത്താ ഖന്ധാ ച വിചാരോ ചാ”തിആദികേ വിഭാഗകരണേ തം ന വുത്തം, ന ചതുക്ഖന്ധാനാരമ്മണതോതി. ഇദം പനസ്സ അകാരണന്തി കേചി. തഥാപി “പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സാ”തി പഠന്തി ഏവ. ന ഹി തം കുസലാകുസലവിഭാഗം വിയ സവിതക്കാദിവിഭാഗം കമ്മം വിഭാവേതും അസമത്ഥം. ദുച്ചരിതസുചരിതവിഭാവനമ്പി ഹി ലോഭാദിഅലോഭാദിസമ്പയോഗവിഭാഗവിസേസവിഭാവനം ഹോതീതി.

“പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണം നാമഗോത്താനുസ്സരണകാലേ ന വത്തബ്ബാരമ്മണ”ന്തി ഏത്തകമേവ അട്ഠകഥായം വുത്തം. നാമഗോത്തം പന ഖന്ധൂപനിബന്ധോ സമ്മുതിസിദ്ധോ ബ്യഞ്ജനത്ഥോ, ന ബ്യഞ്ജനന്തി. **അയമേത്ഥ അമ്ഹാകം ഖന്തീ**തി ആചരിയസ്സായം അത്തനോ മതി. യം പന വുത്തം “ന ബ്യഞ്ജന”ന്തി, തസ്സ സമത്ഥനം **“ബ്യഞ്ജനഞ്ഹീ”**തിആദി.

൪൯൯. കാമാവചരേ നിബ്ബത്തിസ്സതീതി നിബ്ബത്തിക്ഖന്ധജാനനമാഹ.

൫൦൦. ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികവസേന അഭിഞ്ഞാഞാണാനം, ആരമ്മണവിചാരേ. “അജ്ഝത്താരമ്മണഞ്ചേവ ബഹിദ്ധാരമ്മണഞ്ചാ”തി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ യം വുത്തം പോരാണട്ഠകഥായം, തം “കാലേന...പേ॰... ഹോതിയേവാ”തി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തന്തി അത്ഥോ. ന ഹി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ നാമ വിസും ഏകം അത്ഥി, നാപി തം ഏകജ്ഝം ആരമ്മണം കരീയതീതി. യദി ഏവം തികോ ഏവ ന പൂരതി പദദ്വയാസങ്ഗഹിതസ്സ തതിയസ്സ അത്ഥന്തരസ്സ അഭാവതോ, ന, പകാരഭേദവിസയത്താ തികനിദ്ദേസസ്സ. തഥാ ഹി അട്ഠകഥായം “തേ ഏവ തിപ്പകാരേപി ധമ്മേ”തി വുത്തം. തേ ഏവ അജ്ഝത്താദിവസേന തിവിധേപി ധമ്മേതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ഹി “തേ ഏവ ധമ്മേ”തി അവത്വാ “തിപ്പകാരേ”തി വചനം പകാരഭേദനിബന്ധനാ അയം തികദേസനാതി ദസ്സനത്ഥം. യഥാ ഹി കുസലത്തികാദീനം ദേസനാ യഥാരഹം ധമ്മാനം ജാതിസമ്പയോഗപ്പഹാനസിക്ഖാഭൂമിആരമ്മണപ്പഭേദനിയമകാലാദിഭേദനിബന്ധനാ, ന ഏവമയം ജാതിആദിഭേദനിബന്ധനാ, നാപി സനിദസ്സനത്തികഹേതുദുകാദിദേസനാ വിയ സഭാവാദിഭേദനിബന്ധനാ, അഥ ഖോ പകാരഭേദനിബന്ധനാ. പഞ്ചേവ ഹി ഖന്ധാ സസന്തതിപരിയാപന്നതം

ഉപാദായ ‘‘അജ്ഝത്താ’’തി വുത്താ, പരസന്തതിപരിയാപന്നതം ഉപാദായ ‘‘ബഹിദ്ധാ’’തി, തദുഭയം ഉപാദായ ‘‘അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ’’തി. തേനാഹ ‘‘അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച ഠപേത്വാ സബ്ബേ ധമ്മാ സിയാ അജ്ഝത്താ, സിയാ ബഹിദ്ധാ, സിയാ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ’’തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൫൦). നനു ചേത്ഥ അത്ഥന്തരാഭാവതോ, പകാരന്തരസ്സ ച അനാമട്ഠത്താ തതിയോ രാസി നത്ഥീതി? നയിദമേവം. യദിപി ഹി പഠമപദേന അസങ്ഗഹിതസങ്ഗണ്ഹനവസേന ദുതിയപദസ്സ പവത്തത്താ സബ്ബേപി സഭാവധമ്മാ പദദ്വയേനേവ പരിഗ്ഗഹിതാ, തേഹി പന വിസും വിസും ഗഹിതധമ്മേ ഏകജ്ഝം ഗഹണവസേന തതിയപദം വുത്തന്തി അത്ഥേവ തതിയോ രാസി. ന ഹി സമുദായോ അവയവോ ഹോതി, ഭിന്നവത്ഥുകേ പന ധമ്മേ അധിട്ഠാനഭേദം അമുഞ്ചിത്വാ ഏകജ്ഝം ഗഹണം ന സമ്ഭവതീതി കാലേന അജ്ഝത്തം, കാലേന ബഹിദ്ധാ ജാനനകാലേതി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

അഭിഞ്ഞാനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി തേരസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൫൪. ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പഞ്ഞാകഥാവണ്ണനാ

൪൨൫. സബ്ബാകാരേനാതി ഉപചാരാകാരോ, അപ്പനാകാരോ, വസീഭാവാകാരോ, വിതക്കാദിസമതിക്കമാകാരോ, രൂപാദീഹി വിരജ്ജനാകാരോ, ചുദ്ദസധാ ചിത്തസ്സ പരിദമനാകാരോ, പഞ്ചവിധആനിസംസാധിഗമാകാരോതി ഏവമാദിനാ സബ്ബേന ഭാവനാകാരേന.

തദനന്തരാതി ''ചിത്തം പഞ്ഞ''ന്തി ഏവം ദേസനാക്കമേന, പടിപത്തിക്കമേന ച തസ്സ സമാധിസ്സ അനന്തരാ. പഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ സമാധിഭാവനായ സമന്നാഗതേന ഭിക്ഖുനാതി സമ്ബന്ധോ. ''പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ''ന്തി ഏവം **അതിസങ്ഖേപദേസിതത്താ,** ഗാഥാവണ്ണനായം വാ ''സമാധിസിലായം സുനിസിതം വിപസ്സനാപഞ്ഞാസത്ഥ''ന്തി ഏവം അതിവിയ സങ്ഖേപേന ഭാസിതത്താ അയം സാ പഞ്ഞാതി സഭാവതോ **വിഞ്ഞാതുമ്പി താവ ന സുകരാ**. ഭാവനാവിധാനസ്സ പന അദസ്സിതത്താ പഗേവ ഭാവേതും ന സുകരാതി സമ്ബന്ധോ. പുച്ഛനട്ഠേന പഞ്ഹാ, കമ്മം കിരിയാ കരണം, പഞ്ഹാവ കമ്മം **പഞ്ഹാകമ്മം,** പുച്ഛനപയോഗോതി അത്ഥോ.

കാ പഞ്ഞാതി സരൂപപുച്ഛാ. **കേനട്ഠേന പഞ്ഞാ**തി കേന അത്ഥേന പഞ്ഞാതി വുച്ചതി, ''പഞ്ഞാ''തി പദം കം അഭിധേയ്യത്ഥം നിസ്സായ പവത്തന്തി അത്ഥോ. സാ പനായം പഞ്ഞാ സഭാവതോ, കിച്ചതോ, ഉപട്ഠാനാകാരതോ, ആസന്നകാരണതോ ച കഥം ജാനിതബ്ബാതി ആഹ **''കാനസ്സാ ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനാനീ''**തി. **കതിവിധാ**തി പഭേദപുച്ഛാ. കസ്മാ പനേത്ഥ സംകിലേസവോദാനപുച്ഛാ ന ഗഹിതാതി? വുച്ചതേ - ലോകുത്തരായ താവ പഞ്ഞായ നത്ഥേവ സംകിലേസോ. അസതി ച തസ്മിം കുതോ വോദാനപുച്ഛാതി തദുഭയം ന ഗഹിതം. ലോകിയായ പന താനി ഭാവനാവിധാനേ ഏവ അന്തോഗധാനീതി കത്വാ വിസും ന ഗഹിതാനി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിഅന്തോഗധത്താ , സമാധിഭാവനായം വാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാനീതി ന ഗഹിതാനി. പടിപത്തി നാമ ദിട്ഠാനിസംസേ ഏവ ഹോതീതി ആഹ **''പഞ്ഞാഭാവനായ കോ ആനിസംസോ''**തി.

൪൨൬. തത്രാതി തസ്മിം, തസ്സ വാ പഞ്ഹാകമ്മസ്സ. **വിസ്സജ്ജന**ന്തി വിവരണം. പുച്ഛിതോ ഹി അത്ഥോ അവിഭാവിതത്താ നിഗൂള്ഹോ മുട്ഠിയം കതോ വിയ തിട്ഠതി, തസ്സ വിവരണം വിസ്സജ്ജനം വിഭൂതഭാവകരണതോ. **കാ പഞ്ഞാ**തി കാമഞ്ചായം സരൂപപുച്ഛാ, വിഭാഗവന്താനം പന സഭാവവിഭാവനം വിഭാഗദസ്സനമുഖേനേവ ഹോതീതി വിഭാഗോ താവ അനവസേസതോ ദസ്സേതബ്ബോ. തംദസ്സനേന ച അയമാദീനവോതി ദസ്സേതും **''പഞ്ഞാ ബഹുവിധാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ബഹുവിധാ**തി കുസലാദിവസേന അനേകവിധാ. **നാനപ്പകാരാ**തി അത്ഥജാപികാദിഭേദേന, സുതമയഞാണാദിഭേദേന ച നാനാവിധാ. **തം സബ്ബ**ന്തി തം അനവസേസം പഞ്ഞാവിഭാഗം. **ന സാധേയ്യാ**തി വിപസ്സനാഭാവനായ സദ്ധിം മഗ്ഗഭാവനാ ഇധ അധിപ്പേതത്ഥോ. തായ ഹി തണ്ഹാജടാവിജടനം, തഞ്ച ന സാധേയ്യ. അനവസേസതോ ഹി പഞ്ഞാപഭേദേ വിസ്സജ്ജിയമാനേ ''ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥൂ''തിആദികോ (വിഭം ൭൫൧) സബ്ബോ ഞാണവത്ഥു വിഭങ്ഗേ, സുത്തന്തേസു ച തത്ഥ തത്ഥ ആഗതോ പഞ്ഞാപഭേദോ. സകലോപി വാ അഭിധമ്മനയോ ആഹരിത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോ ഭവേയ്യ, തഥാ ച സതി യ്വായം ഇധ പഞ്ഞാഭാവനാവിധി അധിപ്പേതോ, തസ്സ വിസ്സജ്ജനായ ഓകാസോവ ന ഭവേയ്യ. കിഞ്ച യ്വായം ഠാനാഠാനകമ്മന്തരവിപാകന്തരാദിവിസയേ പഞ്ഞായ പവത്തിഭേദോ, സോപി യഥാരഹം സദ്ധിം ഫലാഫലഭേദേന വിഭജിത്വാ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോ സിയാ. സോ ച പന വിസ്സജ്ജിയമാനോ അഞ്ഞദത്ഥു വിക്ഖേപായ സംവത്തേയ്യ, യഥാ തം അവിസയേ. തേനാഹ **''ഉത്തരി ച വിക്ഖേപായ സംവത്തേയ്യാ''**തി. **കുസലചിത്തസമ്പയുത്തം**

വിപസ്സനാഞാണന്തി എത്ഥ **കുസല**-ഗ്ഗഹണേന ദുവിധമ്പി അബ്യാകതം നിവത്തേതി, തഥാ "അത്ഥി സംകിലിട്ഠംപഞ്ഞാ"തി ഏവം പവത്തം മിച്ഛാവാദം പടിസേധേതി. **വിപസ്സനാഞാണ**-ഗ്ഗഹണേന സേസകുസലപഞ്ഞാ.

൪൨൩. സഞ്ജാനനവിജാനനാകാരവിസിട്ഠന്തി സഞ്ജാനനാകാരവിജാനനാകാരേഹി സാതിസയം. യതോ **നാനപ്പകാരതോ ജാനനം** ജാനനഭാവോ വിസയഗ്ഗഹണാകാരോ. സോ ഹി നേസം സമാനോ, ന സഞ്ജാനനാദിആകാരോ. **പീതകന്തി**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന "ലോഹിതകം ഓദാതം ദീഘം രസ്സ"ന്തിആദികേ സഞ്ഞായ ഗഹേതബ്ബാകാരേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സഞ്ജാനനമത്തമേവാ**തി എത്ഥ **സഞ്ജാനനം** നാമ "നീലം പീത"ന്തിആദികം ആരമ്മണേ വിജ്ജമാനം വാ അവിജ്ജമാനം വാ സഞ്ഞാനിമിത്തം കത്വാ ജാനനം. തഥാ ഹേസാ പുന സഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണരസാ. **മത്ത**-സദ്ദേന വിസേസനിവത്തിഅത്ഥേന വിജാനനപജാനനാകാരേ നിവത്തേതി, **ഏവ**-സദ്ദേന കദാചിപി ഇമിസ്സാ തേ വിസേസാ നത്ഥേവാതി അവധാരേതി. തേനാഹ **"അനിച്ചം ദുക്ഖ"**ന്തിആദി . തത്ഥ വിഞ്ഞാണകിച്ചമ്പി കാതും അസക്കോന്തീ സഞ്ഞാ കുതോ പഞ്ഞാകിച്ചം കരേയ്യാതി **"ലക്ഖണപടിവേധം പാപേതും ന സക്കോതി"**ച്ചേവ വുത്തം, ന വുത്തം "മഗ്ഗപാതുഭാവ"ന്തി. ആരമ്മണേ പവത്തമാനം വിഞ്ഞാണം ന തത്ഥ സഞ്ഞാ വിയ നീലപീതാദികസ്സ സഞ്ജാനനവസേനേവ പവത്തതി, അഥ ഖോ തത്ഥ അഞ്ഞഞ്ച വിസേസം ജാനന്തമേവ പവത്തതീതി ആഹ **"വിഞ്ഞാണ"**ന്തിആദി. കഥം പന വിഞ്ഞാണം ലക്ഖണപടിവേധം പാപേതീതി? പഞ്ഞായ ദസ്സിതമഗ്ഗേന. ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഹി അനേകവാരം ലക്ഖണാനി പടിവിജ്ഝിത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാ പവത്തമാനായ പഗുണഭാവതോ പരിചയവസേന ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനപി വിപസ്സനാ സമ്ഭവതി, യഥാ തം പഗുണസ്സ ഗന്ഥസ്സ സജ്ഝായനേ ഞായാഗതാപി വാരാ ന വിഞ്ഞായന്തി. **ലക്ഖണപടിവേധ**ന്തി ച ലക്ഖണാനം ആരമ്മണകരണമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന പടിവിജ്ഝനം. **ഉസ്സക്കിത്വാ**തി ഉദയബ്ബയഞാണപടിപാടിയാ ആയൂഹിത്വാ. **മഗ്ഗപാതുഭാവം പാപേതും ന സക്കോതി** അസമ്ബോധസഭാവത്താ. **വുത്തനയവസേനാ**തി വിഞ്ഞാണേ വുത്തനയവസേന ആരമ്മണഞ്ച ജാനാതി, ലക്ഖണപടിവേധഞ്ച പാപേതി. അത്തനോ പന അനഞ്ഞസാധാരണേന ആനുഭാവേന **ഉസ്സക്കിത്വാ മഗ്ഗപാതുഭാവഞ്ച പാപേതി**.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ പതിട്ഠാപേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അജാതബുദ്ധീ**തി അസഞ്ജാതബ്യവഹാരബുദ്ധി. **ഉപഭോഗപരിഭോഗ**ന്തി ഉപഭോഗപരിഭോഗാരഹം, ഉപഭോഗപരിഭോഗവത്ഥൂനം പടിലാഭയോഗ്യന്തി അത്ഥോ. **ഛേകോ**തി മഹാസാരോ. **കൂടോ**തി കഹാപണപതിരൂപകോ തമ്ബകംസാദിമയോ. **അദ്ധസാരോ**തി ഉപഡ്ഢഗ്ഘനകോ. **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന പാദസാര സമസാരപരോപാദസാരാദീനം സങ്ഗഹോ. **തേ പകാരേ**തി ഇന്ദജാലാജാതിപുപ്ഫാദിപ്പകാരേ ചേവ ഛേകാദിപ്പകാരേ ച.

സഞ്ഞാ ഹീതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. **സഞ്ഞാ** വിഭാഗം അകത്വാ പിണ്ഡവസേനേവ ആരമ്മണസ്സ ഗഹണതോ ദാരകസ്സ കഹാപണദസ്സനസദിസീ വുത്താ. തഥാ ഹി സാ "യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ" വുച്ചതി. **വിഞ്ഞാണം** ആരമ്മണേ ഏകച്ചവിസേസഗഹണസമത്ഥതായ ഗാമികപുരിസസ്സ കഹാപണദസ്സനസദിസം വുത്തം. **പഞ്ഞാ** ആരമ്മണേ അനവസേസവിസേസാവബോധതോ ഹേരഞ്ഞികസ്സ കഹാപണദസ്സനസദിസീ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. **"നാനപ്പകാരതോ ജാനന"**ന്തി ഇമിനാ ഞേയ്യധമ്മാ പച്ചേകം നാനപ്പകാരാതി തേസം യാഥാവതോ അവബോധോ പഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി വുത്തം "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫).

യത്ഥാതി യസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ. **ന തത്ഥ ഏകംസേന ഹോതീ**തി തസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ പഞ്ഞാ ഏകന്തേന ന ഹോതി. ന ഹി ദുഹേതുകഅഹേതുകചിത്തുപ്പാദേസു പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി. **അവിനിബ്ഭുത്താ**തി അവിയുത്താ. **തേഹീ**തി സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണേഹി. യഥാ ഹി സുഖം പീതിയാ ന നിയമതോ അവിയുത്തം, ഏവം സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണാനി പഞ്ഞായ ന നിയമതോ അവിയുത്താതി. യഥാ പന പീതി സുഖേന നിയമതോ അവിയുത്താ, ഏവം പഞ്ഞാ സഞ്ഞാവിഞ്ഞാണേഹി നിയമതോ അവിയുത്താ. തസ്മാ ഏവം അവിനിബ്ഭുത്തേസു ഇമേസു തീസു ധമ്മേസു തേസം വിനിബ്ഭോഗോ ദുക്കരോതി തിണ്ണം ജനാനം കഹാപണദസ്സനം നിദസ്സിതന്തി. തേസം ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തതംയേവ വചനന്തരേനപി ദസ്സേതും **"തേനാഹാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ രൂപധമ്മേസുപി താവ നാനാനദീനം ഉദകസ്സ, നാനാതേലസ്സ വാ ഏകസ്മിം ഭാജനേ പക്ഖിപിത്വാ മഥിതസ്സ "ഇദം അസുകായ നദിയാ ഉദകം, ഇദം അസുകതേല"ന്തി നിദ്ധാരേത്വാ സരൂപതോ ദസ്സനം ദുക്കരം, കിമങ്ഗം പന അരൂപധമ്മേസൂതി ദസ്സേന്തോ **"യം അരൂപീനം ചിത്തചേതസികാന"**ന്തിആദിമാഹ.

൪൩൪. ധമ്മാനം സകോ ഭാവോ, സമാനോ ച ഭാവോ **ധമ്മസഭാവോ**. തത്ഥ പഠമേന കക്ഖളഫുസനാദിസലക്ഖണം ഗഹിതം, ദുതിയേന അനിച്ചദുക്ഖതാദിസാമഞ്ഞലക്ഖണം. തദുഭയസ്സ ച യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝനലക്ഖണാ പഞ്ഞാതി ആഹ **"ധമ്മസഭാവപടിവേധലക്ഖണാ പഞ്ഞാ"**തി. ഘടപടാദിപടിച്ഛാദകസ്സ ബാഹിരന്ധകാരസ്സ ദീപാലോകാദി വിയ യഥാവുത്തധമ്മസഭാവപടിച്ഛാദകസ്സ **മോഹന്ധകാരസ്സ വിദ്ധംസനരസാ**. ഉപ്പജ്ജമാനോ ഏവ ഹി പഞ്ഞാലോകോ ഹദയന്ധകാരം വിധമേന്തോ ഏവം ഉപ്പജ്ജതി, തതോ ഏവ ധമ്മസഭാവേസു അസമ്മുയ്ഹനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ**. കാരണഭൂതാ വാ സയം ഫലഭൂതം അസമ്മോഹം പച്ചുപട്ഠാപേതീതി ഏവമ്പി **അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനാ**. വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഇധ അധിപ്പേതത്താ **"സമാധി തസ്സാ പദട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. തഥാ ഹി "സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതീ"തി സുത്തപദം നിബന്ധനഭാവേന ആഗതം (സം॰ നി॰ ൩.൫, ൯൯; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൭൧; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൨.൧.൧൪).

പഞ്ഞാപഭേദകഥാവണ്ണനാ

൪൩൫. ധമ്മസഭാവപടിവേധോ നാമ പഞ്ഞായ ആവേണികോ സഭാവോ, ന തേനസ്സാ കോചി വിഭാഗോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **"ധമ്മസഭാവപടിവേധലക്ഖണേന താവ ഏകവിധാ"**തി. ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ** വുച്ചതി വട്ടം, തപ്പരിയാപന്നതായ ലോകേ നിയുത്താ, തത്ഥ വാ വിദിതാതി **ലോകിയാ**. തത്ഥ അപരിയാപന്നതായ ലോകതോ ഉത്തരാ ഉത്തിണ്ണാതി **ലോകുത്തരാ**. ലോകുത്തരാപി ഹി മഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഭാവേതബ്ബാ. വിപസ്സനാപരിയായോപി തസ്സാ ലബ്ഭതേവാതി ലോകുത്തര-ഗ്ഗഹണം ന വിരുജ്ഝതി. അത്താനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തേഹി സഹ ആസവേഹീതി **സാസവാ,** ആരമ്മണകരണവസേനപി നത്ഥി ഏതിസ്സാ ആസവാതി **അനാസവാ. ആദി-**സദ്ദേന ആസവവിപ്പയുത്തസാസവദുകാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **നാമരൂപവവത്ഥാനവസേനാ**തി നാമവവത്ഥാനവസേന, രൂപവവത്ഥാനവസേന ച. പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ ദസ്സനഞ്ച, നിസ്സയഭാവതോ സമ്പയുത്താ ധമ്മാ ഭവന്തി ഏത്ഥ, സയമ്പി വാ ഭവതി ഉപ്പജ്ജതി ന നിബ്ബാനം വിയ അപാതുഭാവന്തി ഭൂമി ചാതി **ദസ്സനഭൂമി,** പഠമമഗ്ഗോ. സേസമഗ്ഗത്തയം പന യസ്മാ പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠസ്മിംയേവ ധമ്മേ ഭാവനാവസേന ഉപ്പജ്ജതി, ന അദിട്ഠപുബ്ബം കിഞ്ചി പസ്സതി, തസ്മാ ഭാവനാ ച യഥാവുത്തേനത്ഥേന ഭൂമി ചാതി **ഭാവനാഭൂമി**. തത്ഥ പഞ്ഞാ ദസ്സനഭൂമിഭാവനാഭൂമിവസേന ദുവിധാതി വുത്താ. സുതാദിനിരപേക്ഖായ ചിന്തായ നിബ്ബത്താ **ചിന്താമയാ**. ഏവം **സുതമയാ, ഭാവനാമയാ** ച. മയസദ്ദോ പച്ചേകം സമ്ബന്ധിതബ്ബോ. ആയേ വഡ്ഢിയം കോസല്ലം **ആയകോസല്ലം,** അപായേ അവഡ്ഢിയം കോസല്ലം **അപായകോസല്ലം,** ഉപായേ തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ

നിബ്ബത്തികാരണേ കോസല്ലം **ഉപായകോസല്ല**ന്തി വിസും വിസും കോസല്ലപദം സമ്ബന്ധിതബ്ബം. അജ്ഝത്തം അഭിനിവേസോ പടിപജ്ജനം ഏതിസ്സാതി **അജ്ഝത്താഭിനിവേസാ**. ഏവം **ബഹിദ്ധാഭിനിവേസാ, ഉഭയാഭിനിവേസാ** ച വേദിതബ്ബാ.

൪൨൬. ലോകിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താതി ലോകിയകുസലചിത്തുപ്പാദേസു മഗ്ഗസമ്പയുത്താ, വിസേസതോ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദിവിസുദ്ധിചതുക്കസങ്ഗഹിതമഗ്ഗസമ്പയുത്താ. സമുദായേസു പവത്താ സമഞ്ഞാ തദേകദേസേസുപി വത്തതീതി ആഹ **"മഗ്ഗസമ്പയുത്താ"**തി, പച്ചേകമ്പി വാ സമ്മാദിട്ഠിആദീനം മഗ്ഗസമഞ്ഞാതി കത്വാ ഏവം വുത്തം.

ധമ്മനാനത്താഭാവേപി പദത്ഥനാനത്തമത്തേന ദുക്കരവചനം ഹോതീതി വുത്തം **"അത്ഥതോ പനേസാ ലോകിയലോകുത്തരാവാ"**തി.
ആസവവിപ്പയുത്തസാസവദുകാദീസുപി വിപ്പയുത്തതാദിഗ്ഗഹണമേവ വിസേസോ, അത്ഥതോ ലോകിയലോകുത്തരാവ പഞ്ഞാതി ആഹ **"ഏസേവ നയോ"**തി. **ആദി**-സദ്ദേന ഓഘനീയഓഘവിപ്പയുത്തഓഘനീയാദിദുകാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.
പഠമജ്ഝാനികാനി ചത്താരി മഗ്ഗചിത്താനി, തഥാ ദുതിയാദിജ്ഝാനികാനി ചാതി ഏവം സോളസസു മഗ്ഗചിത്തേസു. വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ഇധ അധിപ്പേതത്താ മഹഗ്ഗതപഞ്ഞാ ന ഗഹിതാ.

൪൨൭. അത്തനോ ചിന്താവസേനാതി തസ്സ തസ്സ അനവജ്ജസ്സ അത്ഥസ്സ സാധനേ പരോപദേസേന വിനാ അത്തനോ ഉപായചിന്താവസേനേവ. **സുതവസേനാ**തി യഥാസുതസ്സ പരോപദേസസ്സ വസേന. **യഥാ തഥാ വാ**തി പരതോ ഉപദേസം സുത്വാ വാ അസുത്വാ വാ സയമേവ ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ. **"അപ്പനാപ്പത്താ"**തി ഇദം സിഖാപ്പത്തഭാവനാമയം ദസ്സേതും വുത്തം, ന പന "അപ്പനാപ്പത്താവ ഭാവനാമയാ"തി.

യോഗവിഹിതേസൂതി പഞ്ഞാവിഹിതേസു പഞ്ഞാപരിണാമിതേസു ഉപായസമ്പാദിതേസു. **കമ്മായതനേസൂ**തി ഏത്ഥ കമ്മമേവ കമ്മായതനം, കമ്മഞ്ച തം ആയതനഞ്ച ആജീവാനന്തി വാ കമ്മായതനം. ഏസ നയോ **സിപ്പായതനേസുപി**. തത്ഥ ദുവിധം കമ്മം ഹീനഞ്ച വഡ്ഢകീകമ്മാദി, ഉക്കട്ഠഞ്ച കസിവാണിജ്ജാദി. സിപ്പമ്പി ദുവിധം ഹീനഞ്ച നളകാരസിപ്പാദി, ഉക്കട്ഠഞ്ച മുദ്ദാഗണനാദി. വിജ്ജാവ **വിജ്ജാട്ഠാനം**. തം ധമ്മികമേവ നാഗമണ്ഡലപരിത്തഫുധമനകമന്തസദിസം വേദിതബ്ബം. താനി പനേതാനി ഏകച്ചേ പണ്ഡിതാ ബോധിസത്തസദിസാ മനുസ്സാനം ഫാസുവിഹാരം ആകങ്ഖന്താ നേവ അഞ്ഞേഹി കരിയമാനാനി പസ്സന്തി, ന വാ കതാനി ഉഗ്ഗണ്ഹന്തി, ന കഥേന്താനം സുണന്തി. അഥ ഖോ അത്തനോ ധമ്മതായ ചിന്തായ കരോന്തി, പഞ്ഞവന്തേഹി അത്തനോ ധമ്മതായ ചിന്തായ കതാനിപി അഞ്ഞേഹി ഉഗ്ഗണ്ഹിത്വാ കരോന്തേഹി കതസദിസാനേവ ഹോന്തി.

കമ്മസ്സകതന്തി "ഇദം കമ്മം സത്താനം സകം, ഇദം നോ സക"ന്തി ഏവം ജാനനഞാണം. **സച്ചാനുലോമിക**ന്തി വിപസ്സനാഞാണം. തം ഹി സച്ചപടിവേധസ്സ അനുലോമനതോ "സച്ചാനുലോമിക"ന്തി വുച്ചതി. ഇദാനിസ്സ പവത്തനാകാരം ദസ്സേതും **"രൂപം അനിച്ചന്തി വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **വാ**-സദ്ദേന അനിയമത്ഥേന ദുക്ഖാനത്തലക്ഖണാനിപി ഗഹിതാനേവാതി ദട്ഠബ്ബം നാനന്തരിയകഭാവതോ. യം ഹി അനിച്ചം, തം ദുക്ഖം. യം ദുക്ഖം, തദനത്താതി. **യം ഏവരൂപി**ന്തി യം ഏവം ഹേട്ഠാ നിദ്ദിട്ഠസഭാവം. **അനുലോമികം ഖന്തി**ന്തിആദീനി പഞ്ഞാവേവചനാനി. സാ ഹി ഹേട്ഠാ വുത്താനം കമ്മായതനാദീനം അപച്ചനീകദസ്സനേന അനുലോമനതോ, തഥാ സത്താനം ഹിതചരിയായ മഗ്ഗസച്ചസ്സ, പരമത്ഥസച്ചസ്സ, നിബ്ബാനസ്സ ച അവിലോമനതോ അനുലോമേതീതി **അനുലോമികാ**. സബ്ബാനിപി ഏതാനി കാരണാനി ഖമതി ദട്ഠും സക്കോതീതി **ഖന്തി**. പസ്സതീതി **ദിട്ഠി**. രോചേതീതി **രുചി**. മുനാതീതി **മുതി**. പേക്ഖതീതി **പേക്ഖാ**. തേ ച കമ്മായതനാദയോ ധമ്മാ ഏതായ നിജ്ഝായമാനാ നിജ്ഝാനം ഖമന്തീതി **ധമ്മനിജ്ഝാനഖന്തി. പരതോ അസുത്വാ പടിലഭതീ**തി അഞ്ഞസ്സ

ഉപദേസവചനം അസുത്വാ സയമേവ ചിന്തേന്തോ പടിലഭതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ചിന്താമയാ പഞ്ഞാ നാമ വുച്ചതി. സാ പനേസാ അഭിഞ്ഞാതാനം ബോധിസത്താനമേവ ഉപ്പജ്ജതി. തത്ഥാപി സച്ചാനുലോമികഞാണം ദ്വിന്നംയേവ ബോധിസത്താനം അന്തിമഭവികാനം, സേസപഞ്ഞാ സബ്ബേസമ്പി പൂരിതപാരമീനം മഹാപഞ്ഞാനം ഉപ്പജ്ജതി. **പരതോ സുത്വാ പടിലഭതീ**തി കമ്മായതനാദീനി പരേന കരിയമാനാനി വാ കതാനി വാ ദിസ്വാപി പരസ്സ കഥയമാനസ്സ വചനം സുത്വാപി ആചരിയസന്തികേ ഉഗ്ഗഹേത്വാപി പടിലദ്ധാ സബ്ബാ പരതോ സുത്വാവ പടിലദ്ധാ നാമാതി വേദിതബ്ബാ. **സമാപന്നസ്സാ**തി സമാപത്തിസമങ്ഗിസ്സ, നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം. വിപസ്സനാമഗ്ഗപഞ്ഞാ ഇധ "ഭാവനാമയാ പഞ്ഞാ"തി അധിപ്പേതാ.

സാതി "പരിത്താരമ്മണാ മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ"തി (വിഭം ൭൭൪) വുത്തപഞ്ഞാ. **ലോകിയവിപസ്സനാ**തി ലോകിയവിപസ്സനാപഞ്ഞാ. **സാ ലോകുത്തരവിപസ്സനാ**തി യാ നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ പവത്താ അപ്പമാണാരമ്മണാ പഞ്ഞാ വുത്താ, സാ ലോകുത്തരവിപസ്സനാതി മഗ്ഗപഞ്ഞം സന്ധായാഹ. സാ ഹി സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാദിം അഗണ്ഹന്തീപി വിപസ്സനാകിച്ചപാരിപൂരിയാ, നിബ്ബാനസ്സ വാ തഥലക്ഖണം വിസേസതോ പസ്സതീതി വിപസ്സനാതി വുച്ചതി. ഗോത്രഭുഞാണം പന കിഞ്ചാപി അപ്പമാണാരമ്മണം, മഗ്ഗസ്സ പന ആവജ്ജനട്ഠാനിയത്താ ന വിപസ്സനാവോഹാരം ലഭതി.

അയന്തി ഏതായ സമ്പത്തിയോതി **ആയോ,** വുഡ്ഢി. **തത്ഥ കോസല്ല**ന്തി തസ്മിം അനത്ഥഹാനിഅത്ഥുപ്പത്തിലക്ഖണേ ആയേ കോസല്ലം കുസലതാ നിപുണതാ.

തം പന ഏകന്തികം ആയകോസല്ലം പാളിവസേനേവ ദസ്സേതും **"ഇമേ ധമ്മേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇദം വുച്ചതീ**തി യാ ഇമേസം അകുസലധമ്മാനം അനുപ്പത്തിപഹാനേസു, കുസലധമ്മാനഞ്ച ഉപ്പത്തിട്ഠിതീസു പഞ്ഞാ, ഇദം **ആയകോസല്ലം** നാമാതി വുച്ചതി.

വുഡ്ഢിലക്ഖണാ ആയതോ അപേതത്താ **അപായോ,** അവുഡ്ഢി. **തത്ഥ കോസല്ല**ന്തി തസ്മിം അത്ഥഹാനിഅനത്ഥുപ്പത്തിലക്ഖണേ അപായേ കോസല്ലം കുസലതാ **അപായകോസല്ലം**. തമ്പി പാളിവസേനേവ ദസ്സേതും **"ഇമേ ധമ്മേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇദം വുച്ചതീ**തി യാ ഇമേസം കുസലധമ്മാനം അനുപ്പജ്ജനനിരുജ്ഝനേസു, അകുസലധമ്മാനം വാ ഉപ്പത്തിട്ഠിതീസു പഞ്ഞാ, ഇദം അപായകോസല്ലം നാമാതി വുച്ചതി. ആയകോസല്ലം താവ പഞ്ഞാ ഹോതു, അപായകോസല്ലം കഥം പഞ്ഞാ നാമ ജാതാതി? ഏവം മഞ്ഞതി "അപായുപ്പാദനസമത്ഥതാ അപായകോസല്ലം നാമ സിയാ"തി, തം പന തസ്സ മതിമത്തം. കസ്മാ? പഞ്ഞവാ ഏവ ഹി "മയ്ഹം ഏവം മനസി കരോതോ അനുപ്പന്നാ കുസലാ ധമ്മാ നുപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ നിരുജ്ഝന്തി. അനുപ്പന്നാ അകുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ പവഡ്ഢന്തീ"തി പജാനാതി, സോ ഏവം ഞത്വാ അനുപ്പന്നേ അകുസലേ ന ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നേ പജഹതി. അനുപ്പന്നേ കുസലേ ഉപ്പാദേതി, ഉപ്പന്നേ ഭാവനാപാരിപൂരിം പാപേതി. ഏവം അപായകോസല്ലമ്പി പഞ്ഞാ ഏവാതി.

സബ്ബത്ഥാതി സബ്ബേസു. **തേസം തേസം ധമ്മാന**ന്തി സത്താനം തംതംഹിതസുഖധമ്മാനം. **തങ്ഖണപ്പവത്ത**ന്തി അച്ചായികേ കിച്ചേ വാ ഭയേ വാ ഉപ്പന്നേ തസ്സ തികിച്ഛനത്ഥം തസ്മിംയേവ ഖണേ പവത്തം. ഠാനേന ഉപ്പത്തി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഠാനുപ്പത്തികം,** ഠാനസോ ഏവ ഉപ്പജ്ജനകം. **തത്രുപായാ**തി തത്ര തത്ര കരണീയേ ഉപായഭൂതാ.

ഗഹേത്വാതി "ഇദം രൂപം, ഏത്തകം രൂപ"ന്തിആദിനാ പരിഗ്ഗണ്ഹനവസേന ഗഹേത്വാ. **ഉഭയം ഗഹേത്വാ**തി "അജ്ഝത്തം ബഹിദ്ധാ"തി ഉഭയം അനുപുബ്ബതോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ. അഥ വാ "യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി

ഏകപ്പഹാരേനേവ സബ്ബേപി പഞ്ചക്ഖന്ധേ അവിഭാഗേന പരിഗ്ഗഹേത്വാ. അയം പന തിക്ഖവിപസ്സകസ്സ മഹാപുഞ്ഞസ്സ ഭിക്ഖുനോ വിപസ്സനാഭിനിവേസോ.

൪൨൭. **ദുക്ഖസച്ചം ആരബ്ഭാ**തി ദുക്ഖസച്ചം ആരമ്മണം കത്വാ, തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹവിധംസനവസേന ച **പവത്തം ഞാണം ദുക്ഖേ ഞാണം. ദുക്ഖസമുദയം ആരബ്ഭാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തഥാ സേസപദദ്വയേപി. പച്ചവേക്ഖണഞാണം ഹി ചതുസച്ചം ആരബ്ഭ പവത്തഞാണം നാമ, തതിയം പന മഗ്ഗഞാണം, ഇതരസച്ചാനി വിപസ്സനാഞാണന്തി പാകടമേവ.

"അത്ഥാദീസു പഭേദഗതാനി ഞാണാനീ"തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം പാളിവസേനേവ വിവരിതും **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അത്ഥേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ**തി യം അത്ഥപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം അത്ഥേ പഭേദഗതം ഞാണം, അയം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ നാമ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ധമ്മപ്പഭേദസ്സ ഹി സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം ധമ്മേ പഭേദഗതം ഞാണം **ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം നിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ**. പടിഭാനപ്പഭേദസ്സ സല്ലക്ഖണവിഭാവനവവത്ഥാനകരണസമത്ഥം പടിഭാനേ പഭേദഗതം ഞാണം **പടിഭാനപടിസമ്ഭിദാ**. നിരുത്തിപടിഭാനപ്പഭേദാ തബ്ബിസയാനം അത്ഥാദീനം പച്ചയുപ്പന്നതാദിഭേദേഹി ഭിന്ദിത്വാ വേദിതബ്ബാ.

നിബ്ബാനമ്പി സമ്പാപകഹേതുഅനുസാരേന അരീയതി, അധിഗമ്മതീതി അത്ഥോ. **"യം കിഞ്ചി പച്ചയസമ്ഭൂത"**ന്തി ഏതേന സച്ചഹേതുധമ്മപച്ചയാകാരവാരേസു ആഗതാനി ദുക്ഖാദീനി ഗഹിതാനി. സച്ചപച്ചയാകാരവാരേസു നിബ്ബാനം, പരിയത്തിവാരേ ഭാസിതത്ഥോ, അഭിധമ്മഭാജനീയേ വിപാകോ, കിരിയാ ചാതി ഏവം പാളിയം വുത്താനം ഏവ വസേന പഞ്ച അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. **ദഹതീ**തി വിദഹതി, നിബ്ബത്തകഹേതുആദീനം സാധാരണമേതം നിബ്ബചനം. തദത്ഥം പന വിഭാവേതും **"പവത്തേതി വാ സമ്പാപുണിതും വാ ദേതീ"**തി വുത്തം. തേസു പുരിമോ അത്ഥോ മഗ്ഗവജ്ജേസു ദട്ഠബ്ബോ. ഭാസിതമ്പി ഹി അവബോധനവസേന അത്ഥം പവത്തേതി, മഗ്ഗോ പന നിബ്ബാനം പാപേതീതി തസ്മിം പച്ഛിമോ അത്ഥോ. നിബ്ബാനം ഹി പത്തബ്ബോ അത്ഥോ, ഭാസിതത്ഥോ ഞാപേതബ്ബോ അത്ഥോ, ഇതരോ നിബ്ബത്തേതബ്ബോ അത്ഥോതി ഏവം തിവിധോ ഹോതി.

"യോ കോചി ഫലനിബ്ബത്തകോ ഹേതൂ"തി ഏതേന സച്ചഹേതുധമ്മപച്ചയാകാരവാരേസു ആഗതാനി സമുദയാദീനി ഗഹിതാനി, സച്ചപച്ചയാകാരവാരേസു മഗ്ഗോ, പരിയത്തിവാരേ ഭാസിതം, അഭിധമ്മഭാജനീയേ കുസലാകുസലന്തി ഏവം പാളിയം വുത്താനം ഏവ വസേന പഞ്ച ധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ മഗ്ഗോ സമ്പാപകോ, ഭാസിതം ഞാപകോ, ഇതരം നിബ്ബത്തകോതി ഏവം തിവിധോ ഹേതു വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച കിരിയാനം അവിപാകതായ ധമ്മഭാവോ ന വുത്തോ. യദി ഏവം വിപാകാ ന ഹോന്തീതി അത്ഥഭാവോപി ന വത്തബ്ബോ? ന, പച്ചയുപ്പന്നഭാവതോ. ഏവം സതി കുസലാകുസലാനമ്പി അത്ഥഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നായം ദോസോ അപ്പടിസിദ്ധത്താ. വിപാകസ്സ പന പധാനഹേതുതായ പാകടഭാവതോ ധമ്മഭാവോ ഏവ തേസം വുത്തോ. കിരിയാനം പച്ചയഭാവതോ ധമ്മഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചേ? നായം ദോസോ അപ്പടിസിദ്ധത്താ. കമ്മഫലസമ്ബന്ധസ്സ പന ഹേതുഭാവസ്സാഭാവതോ ധമ്മഭാവോ ന വുത്തോ. അപിച "അയം ഇമസ്സ പച്ചയോ, അയം പച്ചയുപ്പന്നോ"തി ഏതം ഭേദമകത്വാ കേവലം കുസലാകുസലേ, വിപാകകിരിയാധമ്മേ ച പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ ധമ്മത്ഥപടിസമ്ഭിദാ ഹോന്തീതി തേസം അത്ഥധമ്മതാ ന വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

അയമേവ ഹി അത്ഥോതി യ്വായം അത്ഥധമ്മാനം പഞ്ചധാ വിഭജനവസേന അത്ഥോ വുത്തോ, അയമേവ അഭിധമ്മേ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതോതി സമ്ബന്ധോ.

“ധമ്മനിരുത്താഭിലാപേ”തി ഏത്ഥ ധമ്മ-സദ്ദോ സഭാവവാചകോതി കത്വാ ആഹ **“സഭാവനിരുത്തീ”**തി, അവിപരീതനിരുത്തീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“അബ്യഭിചാരീ വോഹാരോ”**തി, തസ്സ തസ്സ അത്ഥസ്സ ബോധനേ പടിനിയതസമ്ബന്ധോ സദ്ദവോഹാരോതി അത്ഥോ. **തദഭിലാപേ**തി തസ്സ സഭാവനിരുത്തിസഞ്ഞിതസ്സ അബ്യഭിചാരിവോഹാരസ്സ അഭിലാപനേ. സാ പനായം സഭാവനിരുത്തി മാഗധഭാസാ. അത്ഥതോ നാമപഞ്ഞത്തീതി ആചരിയാ. അപരേ പന യദി സഭാവനിരുത്തി പഞ്ഞത്തിസഭാവാ, ഏവം സതി പഞ്ഞത്തി അഭിലപിതബ്ബാ, ന വചനന്തി ആപജ്ജതി. ന ച വചനതോ അഞ്ഞം അഭിലപിതബ്ബം ഉച്ചാരേതബ്ബം അത്ഥി. അഥ ഫസ്സാദിവചനേഹി ബോധേതബ്ബം അഭിലപിതബ്ബം, ഏവഞ്ച സതി അത്ഥധമ്മാനമ്പി ബോധേതബ്ബത്താ തേസമ്പി നിരുത്തിഭാവോ ആപജ്ജതി. ഫസ്സോതി ച സഭാവനിരുത്തി, ഫസ്സം ഫസ്സാതി ന സഭാവനിരുത്തീതി ദസ്സിതോവായമത്ഥോ. ന ച അവചനം ഏവംപകാരം അത്ഥി. തസ്മാ വചനഭൂതായ ഏവ തസ്സാ സഭാവനിരുത്തിയാ അഭിലാപേ ഉച്ചാരണേതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

തം സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സ തസ്മിം സഭാവനിരുത്താഭിലാപേ പഭേദഗതം ഞാണം **നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ,** “ഏവമയം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ സദ്ദാരമ്മണാ നാമ ജാതാ, ന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാ”തി (വിഭം॰ അട്ഠ॰ ൭൧൮) ച അട്ഠകഥായം വുത്തത്താ നിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണായ സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ മനോദ്വാരേ നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പവത്തതീതി വദന്തി. “നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ”തി (വിഭം॰ ൭൪൯) ച വചനസദ്ദം ഗഹേത്വാ പച്ഛാ ജാനനം സന്ധായ വുത്തന്തി. ഏവം പന അഞ്ഞസ്മിം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേ അഞ്ഞം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം വുത്തന്തി ആപജ്ജതി. യഥാ പന ദിബ്ബസോതഞാണം മനുസ്സാദിസദ്ദഭേദനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം തംതംസദ്ദവിഭാവകം, ഏവം സഭാവാസഭാവനിരുത്തിനിച്ഛയസ്സ പച്ചയഭൂതം പച്ചുപ്പന്നസഭാവനിരുത്തിസദ്ദാരമ്മണം തംവിഭാവകം ഞാണം നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാതി വുച്ചമാനേ ന കോചി പാളിവിരോധോ. “തം സഭാവനിരുത്തിസദ്ദം ആരമ്മണം കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തസ്സാ”തി ച “പച്ചുപ്പന്നസദ്ദാരമ്മണം പച്ചവേക്ഖണം പവത്തേന്തസ്സാ”തി ന നസക്കാ വത്തും. തഞ്ഹി ഞാണം സഭാവനിരുത്തിം വിഭാവേന്തമേവ തംതംസദ്ദപച്ചവേക്ഖണാനന്തരം തംതംപഭേദനിച്ഛയഹേതുഭാവതോ നിരുത്തിം ഭിന്ദന്തം പടിവിജ്ഝന്തമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി പഭേദഗതമ്പി ഹോതീതി.

സബ്ബത്ഥ ഞാണന്തി സബ്ബസ്മിം വിസയേ ഞാണം, സബ്ബമ്പി ഞാണന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“ഞാണാരമ്മണം ഞാണ”**ന്തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി വാ സബ്ബേസു അത്ഥാദീസു, തീസു, ചതൂസുപി വാ പവത്തത്താ, കുസലകിരിയാഭൂതായ പടിഭാനപടിസമ്ഭിദായ ധമ്മത്ഥഭാവതോ തീസു ഏവ വാ പവത്തത്താ “സബ്ബത്ഥ ഞാണ”ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **“യഥാവുത്തേസു വാ”**തിആദി. തത്ഥ **സഗോചരകിച്ചാദിവസേനാ**തി സഗോചരസ്സ, കിച്ചാദികസ്സ ച വസേന “ഇദം ഞാണം ഇദം നാമ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തം ഇമിനാ നാമ കിച്ചേനാ”തി ജാനനം. **ആദി**-സദ്ദേന ലക്ഖണപച്ചുപട്ഠാനപദട്ഠാനഭൂമിആദീനം സങ്ഗഹോ. തേനേവാഹ “ഇമാനി ഞാണാനി ഇദമത്ഥജോതകാനീ”തിആദി.

൪൨൯. പഭേദം ഗച്ഛന്തീതി അനേകഭേദഭിന്നേസു ആരമ്മണേസു തേസം യാഥാവതോ തംതംപഭേദാവബോധനസമത്ഥതം ഉപഗച്ഛന്തി.

മഹാസാവകാനഞ്ച അസേക്ഖഭൂമിയം പഭേദം ഗതാതി സാമഞ്ഞവിധിനാ ദസ്സിതമത്ഥം അപവാദേന നിവത്തേതും **ആനന്ദത്ഥേര**-ഗ്ഗഹണം കതം.

ഏതാ പടിസമ്ഭിദാ. സേക്ഖഭൂമിയം പഭേദഗമനം അപ്പവിസയം, അസേക്ഖഭൂമിയം ബഹുവിസയന്തി ആഹ **“അധിഗമോ നാമ അരഹത്തപ്പത്തീ”**തി, സാതിസയം വാ അധിഗമം സന്ധായ ഏവം വുത്തം. സേക്ഖേന പത്താനമ്പി ഹി

ഇമാസം അരഹത്തപ്പത്തിയാ വിസദഭാവാധിഗമോതി . പുബ്ബയോഗോ വിയ പന അരഹത്തപ്പത്തി അരഹതോപി പടിസമ്ഭിദാവിസദതായ പച്ചയോ ന ന ഹോതീതി പഞ്ചന്നമ്പി യഥായോഗം സേക്ഖാസേക്ഖപടിസമ്ഭിദാവിസദതായ കാരണതാ യോജേതബ്ബാ. അത്ഥധമ്മാദീനം അനവസേസസങ്ഗണ്ഹനതോ ബുദ്ധവചനവിസയാ ഏവ പരിയത്തിആദയോ ദസ്സിതാ. പാളിയാ സജ്ഝായോ **പരിയാപുണനം,** തദത്ഥസവനം **സവനം,** പരിതോ സബ്ബസോ ഞാതും ഇച്ഛാ **പരിപുച്ഛാ**തി ആഹ **"പാളിഅട്ഠകഥാദീസു ഗണ്ഠിപദഅത്ഥപദവിനിച്ഛയകഥാ"**തി, പദത്ഥതോ, അധിപ്പായതോ ച ദുവിഞ്ഞേയ്യട്ഠാനം വിത്ഥാരതോ സന്നിട്ഠാനകഥാതി അത്ഥോ. യസ്സ ഹി പദസ്സ അത്ഥോ ദുവിഞ്ഞേയ്യോ, തം **ഗണ്ഠിപദം,** യസ്സ അധിപ്പായോ ദുവിഞ്ഞേയ്യോ, തം **അത്ഥപദം. ആദി**-സദ്ദേന ഖന്ധാദിപടിസംയുത്തേ കഥാമഗ്ഗേ സങ്ഗണ്ഹാതി. ഭാവനാനുയോഗസഹിതം ഗതം, പച്ചാഗതഞ്ച ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഗതപച്ചാഗതികോ, തസ്സ ഭാവോ, തേന **ഗതപച്ചാഗതികഭാവേന**. വസനട്ഠാനതോ യാവ ഗോചരഗാമോ, തതോ ച യാവ വസനട്ഠാനം കമ്മട്ഠാനാനുയുത്തോതി അത്ഥോ. **യാവ അനുലോമഗോത്രഭുസമീപ**ന്തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണമാഹ. തഞ്ഹി തേസം സമീപപ്പവത്തം.

സത്ഥേസൂതി അനവജ്ജേസു സത്താനം ഹിതസുഖാവഹേസു ഗന്ഥേസു. തഥാ **സിപ്പായതനേസൂ**തി ഏത്ഥാപി. പുബ്ബകാലേ ഏകസതരാജൂനം ദേസഭാസാ **ഏകസതവോഹാരാ**. ധമ്മപദേ (ധം॰ പ॰ ൧ ആദയോ) യമകവഗ്ഗോ **ഓപമ്മവഗ്ഗോ**തി വദന്തി, മൂലപണ്ണാസേ (മ॰ നി॰ ൧.൩൨൫ ആദയോ; ൪൩൯ ആദയോ) യമകവഗ്ഗോ **ഓപമ്മവഗ്ഗോ** ഏവാതി അപരേ. **സുതപടിഭാനബഹുലാന**ന്തി ബഹുസ്സുതാനം പടിഭാനവന്താനം.

സബ്ബാനീതി പുബ്ബേ വുത്താനി പഞ്ച, പച്ഛാ വുത്താനി അട്ഠപി വാ. സേക്ഖഫലവിമോക്ഖപരിയോസാനേ ഭവാ **സേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാ**. ഠാനാഠാനഞാണബലാദീനി സബ്ബബുദ്ധഗുണേസു സകിച്ചതോ പാകടതരാനീതി വുത്തം **"ദസ ബലാനി വിയാ"**തി, അഞ്ഞേ വാ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാദയോപി സബ്ബേ ഭഗവതോ ഗുണവിസേസാ **അസേക്ഖഫലവിമോക്ഖന്തികാ** ഏവ.

പഞ്ഞാഭൂമി-മൂല-സരീരവവത്ഥാനവണ്ണനാ

൪൩. ഇമായ പഞ്ഞായാതി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ. **ഭൂമി** സല്ലക്ഖണാദിഗ്ഗഹണവസേന പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **ആദി**-സദ്ദേന ആഹാരാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ പനേതേ ഏവം ബഹുധമ്മാ ഭൂമിഭാവേന ഗയ്ഹന്തി, നനു ഖന്ധാദീസു ഏകേനാപി അത്ഥസിദ്ധി ഹോതീതി? ന, തിവിധസത്താനുഗ്ഗഹത്ഥം ഖന്ധാദിത്തയഗ്ഗഹണം കതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബസാധാരണോ അനുഗ്ഗഹോ ന കതോ സിയാ. തിവിധാ ഹി സത്താ രൂപസമ്മൂള്ഹാ അരൂപസമ്മൂള്ഹാ ഉഭയസമ്മൂള്ഹാതി. തേസു യേ അരൂപസമ്മൂള്ഹാ, തദത്ഥം ഖന്ധാനം ഗഹണം അരൂപധമ്മാനം ചതുധാ വിഭത്തത്താ. യേ രൂപസമ്മൂള്ഹാ, തദത്ഥം ആയതനാനം രൂപധമ്മാനം അഡ്ഢേകാദസധാ വിഭത്തത്താ. യേ പന ഉഭയസമ്മൂള്ഹാ, തദത്ഥം ധാതൂനം ഉഭയേസമ്പി വിഭത്തത്താ. തഥാ ഇന്ദ്രിയഭേദേന തിക്ഖിന്ദ്രിയാ മജ്ഝിമിന്ദ്രിയാ മുദിന്ദ്രിയാ, സംഖിത്തരുചീ മജ്ഝിമരുചീ വിത്ഥാരരുചീതി ച തിവിധാ സത്താ, തേസമ്പി അത്ഥായ യഥാക്കമം ഖന്ധാദിഗ്ഗഹണം കതന്തി യോജേതബ്ബം. ഇന്ദ്രിയഗ്ഗഹണം പന കാമം ഏതേ ധമ്മാ ഇസ്സരാ വിയ സഹജാതധമ്മേസു ഇസ്സരിയം ആധിപച്ചം പവത്തേന്തി, തം പന നേസം ധമ്മസഭാവസിദ്ധം, ന ഏത്ഥ കസ്സചി വസീഭാവോ "സുഞ്ഞാ ഏതേ അവസവത്തിനോ"തി അനത്തലക്ഖണസ്സ സുഖഗ്ഗഹണത്ഥം. തം പനേതം ചതുബ്ബിധമ്പി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുവസേന ദിട്ഠമേവ ഉപകാരാവഹം, ന അഞ്ഞഥാതി സച്ചാദിദ്വയം ഗഹിതം. **ആദി**-സദ്ദേന ഗഹിതധമ്മേസുപി അയം നയോ നേതബ്ബോ. **മൂലം** പതിട്ഠാഭാവതോ. സതി ഹി സീലവിസുദ്ധിയം, ചിത്തവിസുദ്ധിയഞ്ച അയം പഞ്ഞാ മൂലജാതാ ഹോതി, നാസതീതി. **സരീരം** പരിബ്രൂഹേതബ്ബതോ. ഇമിസ്സാ ഹി

പഞ്ഞായ സന്താനവസേന പവത്തമാനായ പാദപാണിസീസട്ഠാനിയാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിആദികാ ഇമാ പഞ്ച വിസുദ്ധിയോ അവയവേന സമുദായൂപലക്ഖണനയേന "സരീര"ന്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൩൧. പഞ്ച ഖന്ധാതി എത്ഥ **പഞ്ചാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ, തേന ന തതോ ഹേട്ഠാ, ന ഉദ്ധന്തി ദസ്സേതി. **ഖന്ധാ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. യസ്മാ ചേത്ഥ ഖന്ധ-സദ്ദോ രാസട്ഠോ "മഹാഉദകക്ഖന്ധോ"തിആദീസു (അം° നി° ൪.൫൧; ൬.൩൭) വിയ, തസ്മാ അതീതാദിവിഭാഗഭിന്നം സബ്ബം രൂപം രാസിവസേന ബുദ്ധിയാ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ "രൂപമേവ ഖന്ധോ രൂപക്ഖന്ധോ"തി സമാനാധികരണസമാസോ ദട്ഠബ്ബോ. "തീഹി ഖന്ധേഹി ഇണം ദസ്സാമാ"തിആദീസു വിയ കോട്ഠാസട്ഠേ പന ഖന്ധ-സദ്ദേ നിബ്ബാനസ്സാപി ഖന്ധന്തരഭാവോ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി അതീതാദിവിഭാഗാഭാവതോ. ന ഹി ഏകസ്സ നിച്ചസ്സ സതോ നിബ്ബാനസ്സ അതീതാദിവിഭാഗോ അത്ഥീതി. പഠമേനത്ഥേന രൂപരാസീതി അത്ഥോ, ദുതിയേന രൂപകോട്ഠാസോതി. **വേദനാക്ഖന്ധോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. കസ്മാ പനേതേ ഖന്ധാ പഞ്ചേവ വുത്താ ഇമിനാ ഏവ ച കമേനാതി? ഭാജനഭോജനബ്യഞ്ജനഭത്തകാരകഭുഞ്ജകവികപ്പദസ്സനതോ , യഥോളാരികയഥാസംകിലേസൂപദേസതോ ചാതി വേദിതബ്ബം. വിവാദമൂലഹേതുഭാവം സംസാരഹേതുതം, കമ്മഹേതുതഞ്ച ചിന്തേത്വാ വേദനാസഞ്ഞാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധതോ നീഹരിത്വാ വിസും ഖന്ധഭാവേന ദേസിതാ.

രൂപക്ഖന്ധകഥാവണ്ണനാ

൪൩൨. തത്ഥാതി തേസു പഞ്ചസു ഖന്ധേസു. **യം കിഞ്ചീ**തി അനവസേസപരിയാദാനം. **രുപ്പനലക്ഖണ**ന്തി അതിപ്പസങ്ഗനിയമനം. യം-സദ്ദേന ഹി സനിപാതേന കിം-സദ്ദേന ച ഗഹിതേന അനിയമത്ഥതായ അതിപ്പസങ്ഗേ ആപന്നേ തം രുപ്പനസദ്ദോ നിവത്തേതി, തേന രൂപസ്സ അനവസേസപരിഗ്ഗഹോ കതോ ഹോതി. **സീതാദീഹീ**തി സീതുണ്ഹജിഘച്ഛാപിപാസാദീഹി. ഹേതുഅത്ഥേ ചേതം കരണവചനം. രുപ്പനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **രുപ്പനലക്ഖണം**. ധമ്മോ ഏവ **ധമ്മജാതം**. രുപ്പനഞ്ചേത്ഥ സീതാദിവിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തി. നനു ച അരൂപധമ്മാനമ്പി വിരോധിപച്ചയസമാഗമേ വിസദിസുപ്പത്തി ലബ്ഭതീതി? സച്ചം ലബ്ഭതി, ന പന വിഭൂതതരം. വിഭൂതതരം ഹേത്ഥ രുപ്പനം അധിപ്പേതം സീതാദിഗ്ഗഹണതോ. യദി ഏവം, കഥം ബ്രഹ്മലോകേ രൂപസമഞ്ഞാ? തത്ഥാപി തംസഭാവാനതിവത്തനതോ ഹോതിയേവ രൂപസമഞ്ഞാ, അനുഗ്ഗാഹകപച്ചയവസേന വാ. വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ യോ അത്തനോ സന്താനേ ഭിന്നേ ഭിജ്ജമാനസ്സേവ വിസദിസുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ, തം രുപ്പനന്തി അഞ്ഞേ. ഇമസ്മിം പക്ഖേ രൂപയതി വികാരം ആപാദേതീതി രൂപം, പുരിമപക്ഖേ പന രുപ്പതീതി. സങ്ഘട്ടനേന വികാരാപത്തിയം രുപ്പനസദ്ദോ നിരുള്ഹോതി കേചി. ഇമസ്മിം പക്ഖേ അരൂപധമ്മേസു രൂപസമഞ്ഞായ പസങ്ഗോ ഏവ നത്ഥി സങ്ഘട്ടനാഭാവതോ. പടിഘാതോ രുപ്പനന്തി അപരേ. **സബ്ബം തം ഏകതോ കത്വാ**തി രാസട്ഠം ഹദയേ ഠപേത്വാ വദതി.

ഭൂതോപാദായഭേദതോതി എത്ഥ തദധീനവുത്തിതായ ഭവതി എത്ഥ ഉപാദായരൂപന്തി **ഭൂതം**. ഭൂതാനി ഉപാദിയതേവ, ന പന സയം തേഹി, അഞ്ഞേഹി വാ ഉപാദീയതീതി **ഉപാദായം**.

കാമം ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വചനത്ഥാദിതോപി ഭൂതാനി വിഭാവിതാനേവ, സഭാവധമ്മാനം പന ലക്ഖണാദിവിഭാവനാതി കത്വാ വുത്തം **"ലക്ഖണരസപച്ചുപട്ഠാനാനി ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനീ"**തി. തത്ഥ പദട്ഠാനസ്സ അവുത്തത്താ ആഹ **"പദട്ഠാനതോ പനാ"**തിആദി. അവചനഞ്ച തസ്സ തസ്സത്ഥസ്സ പച്ചയതോതി എത്ഥ പകാരന്തരേന വിഭാവിതത്താതി ദട്ഠബ്ബം. **സബ്ബാപീ**തി ചതസ്സോപി

ധാതുയോ. ആപോസങ്ഗഹിതായ തേജോനുപാലിതായ വായോവിത്ഥമ്ഭിതായ എവ പഥവീധാതുയാ പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി സാ സേസഭൂതത്തയപദട്ഠാനാ, എവമിതരാപീതി ആഹ **"അവസേസധാതുത്തയപദട്ഠാനാ"**തി.

ചതുവീസതിവിധന്തി ഗണനപരിച്ഛേദോ ബലരൂപാദീനം പടിസേധനത്ഥോ. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. ചക്ഖതീതി **ചക്ഖു,** വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം രൂപം അസ്സാദേന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ചക്ഖതീ**തി ഹി അയം **ചക്ഖതി**-സദ്ദോ "മധും ചക്ഖതി, ബ്യഞ്ജനം ചക്ഖതീ"തിആദീസു വിയ അസ്സാദനത്ഥോ. വുത്തഞ്ഹേതം "ചക്ഖും ഖോ, മാഗണ്ഡിയ, രൂപാരാമം രൂപരതം രൂപസമുദിത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൦൯). അട്ഠകഥായമ്പി വുച്ചതി "രൂപേസു ആവിഞ്ഛനരസ"ന്തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൩൩; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൦൦). സതിപി സോതാദീനം സദ്ദാരമ്മണാദിഭാവേ നിരുള്ഹത്താ ദസ്സനേ എവ ചക്ഖു-സദ്ദോ പവത്തതി പദുമാദീസു പങ്കജാദിസദ്ദാ വിയാതി ദട്ഠബ്ബം. അഥ വാ **ചക്ഖതീ**തി വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സമവിസമം ആചിക്ഖന്തം വിയ അഭിബ്യത്തം വദന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. അട്ഠകഥായം പന "വിഭാവേതി ചാ"തി (മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൧൫൩; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൫൪) വുത്തം. തം അനേകത്ഥത്താ ധാതൂനം വിഭാവനത്ഥതാപി ചക്ഖതി-സദ്ദസ്സ സമ്ഭവതീതി കത്വാ വുത്തം. സുണാതി എതേന, വിഞ്ഞാണാധിട്ഠിതം സയം വാ സുണാതീതി **സോതം**. ഘായതി എതേന, സയം വാ ഘായതീതി **ഘാനം**. രസഗ്ഗഹണമൂലകത്താ അജ്ഝോഹരണസ്സ ജീവിതനിമിത്തം ആഹാരരസോ ജീവിതം, തസ്മിം നിന്നതായ തം അവ്ഹായതീതി **ജിവ്ഹാ** നിരുത്തിനയേന. കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോ ഉപ്പത്തിട്ഠാനന്തി **കായോ** അനുത്തരിയഹേതുഭാവം അനാഗച്ഛന്തേസു കാമരാഗനിദാനകമ്മജനിതേസു, കാമരാഗസ്സ ച വിസേസപച്ചയേസു ഘാനജിവ്ഹാകായേസു കായസ്സ വിസേസതോ സാസവപച്ചയത്താ. തേന ഹി ഫോട്ഠബ്ബസുഖം അസ്സാദേന്താ സത്താ മേഥുനമ്പി സേവന്തി. കായിന്ദ്രിയവത്ഥുകാ വാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ബലവകാമാസവാദിഹേതുഭാവതോ വിസേസേന സാസവാതി കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോതി **കായോ** വുത്തോ. വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം ഹദയങ്ഗതഭാവം രൂപയതീതി **രൂപം,** രൂപമിവ പകാസം കരോതി സവിഗ്ഗഹമിവ ദസ്സേതീതി അത്ഥോ. അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം പകാസനത്ഥോ എവ രൂപസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. സപ്പതീതി **സദ്ദോ,** ഉദാഹരീയതി, സകേഹി വാ പച്ചയേഹി സപ്പീയതി സോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവം ഉപനീയതീതി അത്ഥോ. ഗന്ധയതീതി **ഗന്ധോ,** അത്തനോ വത്ഥും സൂചയതി അപാകടം "ഇദം സുഗന്ധം, ദുഗ്ഗന്ധ"ന്തി പകാസേതി , പടിച്ഛന്നം വാ പുപ്ഫഫലാദിം "ഇദമേത്ഥ അത്ഥീ"തി പേസുഞ്ഞം കരോന്തം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. രസന്തി തം സത്താതി **രസോ,** അസാദേന്തീതി അത്ഥോ.

ഇത്ഥിയാവ ഇന്ദ്രിയം **ഇത്ഥിന്ദ്രിയം,** തഥാ **പുരിസിന്ദ്രിയം**. ജീവന്തി തേന സഹജാതധമ്മാതി ജീവിതം, തദേവ ഇന്ദ്രിയം **ജീവിതിന്ദ്രിയം**. ഹദയഞ്ച തം വത്ഥു ച, ഹദയസ്സ വാ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു **ഹദയവത്ഥു**. ചോപനകായഭാവതോ കായോ ച സോ അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനതോ വിഞ്ഞത്തി ചാതി **കായവിഞ്ഞത്തി**. ചോപനവാചാഭാവതോ, അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനതോ ച വചീ ച സാ വിഞ്ഞത്തി ചാതി **വചീവിഞ്ഞത്തി**. വിഗ്ഗഹാഭാവതോ ന കസ്സതി, കസിതും ഛിന്ദിതും ന സക്കാ, ന വാ കാസതി ദിബ്ബതീതി അകാസം, അകാസമേവ ആകാസം, തദേവ നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന **ആകാസധാതു. രൂപസ്സാ**തി നിപ്ഫന്നരൂപസ്സ. ലഹുഭാവോ **ലഹുതാ**. സയം അനിപ്ഫന്നതായ "രൂപസ്സാ"തി വിസേസിതം. എസ നയോ സേസേസുപി. അയം പന വിസേസോ - കമ്മനി സാധു കമ്മഞ്ഞം, തസ്സ ഭാവോ **കമ്മഞ്ഞതാ**. പഠമം, ഉപരി ച ചയോ പവത്തി **ഉപചയോ**. പുബ്ബാപരവസേന സമ്ബന്ധാ തതി പവത്തി **സന്തതി**. അനിച്ചസ്സ വിനാസിനോ ഭാവോ **അനിച്ചതാ**. കബലം കരീയതീതി **കബളീകാരോ**. ആഹരതീതി **ആഹാരോ**. എവം താവ ഉപാദായരൂപം സദ്ദത്ഥതോ വേദിതബ്ബം.

കമതോ പന സബ്ബേസം രൂപധമ്മാനം നിസ്സയഭാവേന മൂലഭൂതത്താ പഠമം ഭൂതരൂപാനി ഉദ്ദിട്ഠാനി. ഇതരേസു അജ്ഝത്തികഭാവേന അത്തഭാവസമഞ്ഞായ മൂലഭാവതോ ചക്ഖാദീനി പഞ്ച ആദിതോ ഉദ്ദിട്ഠാനി. തേസം വിസയീനം ഇമേ വിസയാതി ദസ്സേതും രൂപാദീനി ചത്താരി ഉദ്ദിട്ഠാനി. ഫോട്ഠബ്ബം പന അനുപാദാരൂപത്താ, ഭൂതഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ ച ഇധ ന ഗഹിതം. സ്വായം അത്തഭാവോ ഇമേഹി "ഇത്ഥീ"തി വാ "പുരിസോ"തി വാ സങ്ഖം ഗച്ഛതീതി ദസ്സനത്ഥം തദനന്തരം ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയം ഉദ്ദിട്ഠം. "ഇമിനാ ജീവതീ"തി വോഹാരം ലബ്ഭതീതി ദസ്സനത്ഥം തതോ ജീവിതിന്ദ്രിയം. തസ്സ ഇമം നിസ്സായ വിഞ്ഞാണപ്പവത്തിയം അത്ഥഹിതാദിസിദ്ധീതി ദസ്സനത്ഥം ഹദയവത്ഥു. തസ്സ ഇമാസം വസേന സബ്ബേ കായവചീപയോഗാതി ദസ്സനത്ഥം വിഞ്ഞത്തിദ്വയം. ഇമായ രൂപകായസ്സ പരിച്ഛേദോ, അഞ്ജസോ ചാതി ദസ്സനത്ഥം ആകാസധാതു. ഇമേഹിസ്സ സുഖപ്പവത്തി, ഉപ്പത്തിആദയോ ചാതി ദസ്സനത്ഥം ലഹുതാദയോ. സബ്ബോ ചായം ചതുസന്തതിരൂപസന്താനോ ഇമിനാ ഉപത്ഥമ്ഭീയതീതി ദസ്സനത്ഥം അന്തേ കബളീകാരോ ആഹാരോ ഉദ്ദിട്ഠോതി വേദിതബ്ബോ.

൪൩൩. ഇദാനി യഥാഉദ്ദിട്ഠാനി ഉപാദാരൂപാനി ലക്ഖണാദിതോ നിദ്ദിസിതും **"തത്ഥ രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തത്ഥാ**തി തേസു ഉപാദാരൂപേസു. രൂപേ, രൂപസ്സ വാ അഭിഘാതോ രൂപാഭിഘാതോ, തം അരഹതീതി രൂപാഭിഘാതാരഹോ, രൂപാഭിഘാതോ ഹോതു വാ മാ വാ ഏവംസഭാവോ ചതുന്നം ഭൂതാനം പസാദോ **രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദോ,** ഏവംലക്ഖണം ചക്ഖൂതി അത്ഥോ. യസ്മാ പച്ചയന്തരസഹിതോ ഏവ ചക്ഖുപസാദോ രൂപാഭിഹനനവസേന പവത്തതി, ന കേവലോ. തസ്മാ തംസഭാവതാവ പമാണം, ന രൂപാഭിഘാതോതി ദസ്സനത്ഥം രൂപാഭിഘാതാരഹതാ വുത്താ യഥാ വിപാകാരഹം കുസലാകുസലന്തി. അഭിഘാതോ ച വിസയവിസയീനം അഞ്ഞമഞ്ഞം അഭിമുഖീഭാവോ യോഗ്യദേസാവട്ഠാനം അഭിഘാതോ വിയാതി കത്വാ. സോ രൂപേ ചക്ഖുസ്സ, രൂപസ്സ വാ ചക്ഖുമ്ഹി ഹോതി. തേനാഹ "യം ചക്ഖു അനിദസ്സനം സപ്പടിഘം രൂപമ്ഹി സനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി പടിഹഞ്ഞി വാ"തി, "യമ്ഹി ചക്ഖുമ്ഹി അനിദസ്സനമ്ഹി സപ്പടിഘമ്ഹി രൂപം സനിദസ്സനം സപ്പടിഘം പടിഹഞ്ഞി വാ പടിഹഞ്ഞതി വാ"തി (ധ॰ സ॰ ൬൪൭) ച ആദി. പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണായതനത്തഭാവനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ നിദാനഭൂതാ കാമതണ്ഹാ, രൂപതണ്ഹാ ച തദായതനികഭവപത്ഥനാഭാവതോ ദട്ഠുകാമതാദിവോഹാരം അരഹതീതി ദുതിയനയോ സബ്ബത്ഥ വുത്തോ. തത്ഥ ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മം സമുട്ഠാനം ഏതേസന്തി **ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനാനി**. ഏവംവിധാനം ഭൂതാനം പസാദോ **ദട്ഠുകാമതാ…പേ॰… പസാദോ,** ഏവംലക്ഖണം ചക്ഖു. തസ്സ തസ്സ ഹി ഭവസ്സ മൂലകാരണഭൂതാ തണ്ഹാ തസ്മിം തസ്മിം ഭവേ ഉപ്പജ്ജനാരഹായതനവിസയാപി നാമ ഹോതീതി കാമതണ്ഹാദീനം ദട്ഠുകാമതാദിവോഹാരാരഹതാ വുത്താ.

ദട്ഠുകാമതാതി ഹി ദട്ഠുമിച്ഛാ, രൂപതണ്ഹാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ദട്ഠുകാമതായ, സേസാനഞ്ച തംതംഅത്തഭാവനിബ്ബത്തകകമ്മായൂഹനക്ഖണതോ സതി പുരിമനിബ്ബത്തിയം വത്തബ്ബം നത്ഥി, അസതി പന മഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാതിതഭാവോയേവ കാരണന്തി ദട്ഠബ്ബം. യതോ മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നം കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജിത്വാ അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയഭാവൂപഗമനതോ വിജ്ജമാനമേവാതി ഉപ്പന്നതാ അത്ഥിതാ പരിയായേഹി വുച്ചതി "അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ഭാവേന്തോ അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം ബഹുലീകരോന്തോ ഉപ്പന്നുപ്പന്നേ പാപകേ അകുസലേ ധമ്മേ അന്തരായേവ അന്തരധാപേതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൫൭), "സന്തം വാ അജ്ഝത്തം കാമച്ഛന്ദം 'അത്ഥി മേ അജ്ഝത്തം കാമച്ഛന്ദോ'തി പജാനാതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൨; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൫) ച ഏവമാദീസു.

രൂപേസു പുഗ്ഗലസ്സ, വിഞ്ഞാണസ്സ വാ **ആവിഞ്ഛനരസം. ആധാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം** നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ. **ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മജഭൂതപദട്ഠാനം** യേസം ഭൂതാനം പസാദോ, തേവസ്സ ആസന്നകാരണന്തി കത്വാ. ഏത്ഥ ച തംതംഅത്തഭാവനിപ്ഫാദകസാധാരണകമ്മവസേന പുരിമം ചക്ഖുലക്ഖണം വുത്തം കാരണവിസേസസ്സ അനാമട്ഠത്താ. "ഏവരൂപം നാമ മേ ചക്ഖു ഹോതൂ"തി ഏവം നിബ്ബത്തിതആവേണികകമ്മവസേന ദുതിയന്തി വദന്തി. സതിപി പന പഞ്ചന്നം പസാദഭാവസാമഞ്ഞേ സവിസയാവഭാസനസങ്ഖാതസ്സ പസാദബ്യാപാരസ്സ വസേന പുരിമം വുത്തം. പസാദകാരണസ്സ സതിപി കമ്മഭാവസാമഞ്ഞേ, ഏകത്തേ വാ അത്തനോ കാരണഭേദേന ഭേദദസ്സനവസേന ദുതിയന്തി ദട്ഠബ്ബം. സോതാദീനം ലക്ഖണാദീസു വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥാഹ - ചക്ഖാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം കിം ഏകകമ്മുനാ ഉപ്പത്തി, ഉദാഹു നാനാകമ്മുനാതി? ഉഭയഥാപീതി പോരാണാ. തത്ഥ നാനാകമ്മുനാ താവ ഉപ്പത്തിയം ചക്ഖാദീനം വിസേസേ വത്തബ്ബം നത്ഥി കാരണസ്സ ഭിന്നത്താ. ഏകകമ്മുനാ പന ഉപ്പത്തിയം കഥം നേസം വിസേസോതി? കാരണസ്സ ഭിന്നത്താ ഏവ. തംതംഭവപത്ഥനാഭൂതാ ഹി തണ്ഹാ തംതംഭവപരിയാപന്നായതനാഭിലാസതായ സയം വിചിത്തരൂപാ ഉപനിസ്സയഭാവേന തംതംഭവനിബ്ബത്തകകമ്മസ്സ വിചിത്തഭേദതം വിദഹതി. യതോ തദാഹിതവിസേസം തം തഥാരൂപസമത്ഥതായോഗേനാനേകരൂപാപന്നം വിയ അനേകം വിസിട്ഠസഭാവം ഫലം നിബ്ബത്തേതി. ന ചേത്ഥ സമത്ഥതാ സമത്ഥഭാവതോ അഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ കാരണവിസേസേന ആഹിതവിസേസസ്സ വിസിട്ഠഫലനിപ്ഫാദനയോഗ്യതാമത്തതോ. അയഞ്ച ഏകസ്സപി കമ്മസ്സ അനേകിന്ദ്രിയഹേതുതാവിസേസയോഗോ യുത്തിതോ, ആഗമനതോ ച പരതോ ആഗമിസ്സതി. അപിച ഏകസ്സേവ കുസലചിത്തസ്സ സോളസാദിവിപാകചിത്തനിബ്ബത്തിഹേതുതാ വുച്ചതി. ലോകേപി ഏകസ്സേവ സാലിബീജസ്സ പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണതണ്ഡുലആതണ്ഡുലഫലനിബ്ബത്തിഹേതുതാ ദിസ്സതേവ, കിം വാ ഏതായ യുത്തിചിന്തായ. യതോ കമ്മഫലം ചക്ഖാദീനി, കമ്മവിപാകോ ച സബ്ബസോ ബുദ്ധാനംയേവ ഞാണസ്സ വിസയോതി.

൪൩൪. കേചീതി മഹാസങ്ഘികേസു ഏകച്ചേ. തേസു ഹി **വസുധമ്മോ** ഏവം വദതി "ചക്ഖുമ്ഹി തേജോ അധികം, സോതേ വായു, ഘാനേ പഥവീ, ജിവ്ഹായ ആപോ, കായേ സബ്ബേപി സമാ"തി. ചക്ഖാദീസു തേജാദിഅധികതാ നാമ തന്നിസ്സയഭൂതാനം തദധികതായാതി ദസ്സേന്തോ **"തേജാധികാനം ഭൂതാനം പസാദോ ചക്ഖൂ"**തിആദിമാഹ. **കായോ സബ്ബേസ**ന്തി കോ ഏത്ഥ വിസേസോ, നനു തേജാദിഅധികാനഞ്ച ഭൂതാനം പസാദാ സബ്ബേസംയേവാതി? സച്ചമേതം, ഇദം പന "സബ്ബേസ"ന്തി വചനം സമാനാനന്തി ഇമമത്ഥം ദീപേതി അനുവത്തമാനസ്സ ഏകദേസാധികഭാവസ്സ നിവാരണവസേന വുത്തത്താ. തേജാദീനം ഹി പച്ചേകം അധികഭാവേ വിയ ദ്വിന്നം, തിണ്ണം വാ അധികഭാവേപി യഥാവുത്താധികഭാവേനേവ ഏകകാദിവസേന ലബ്ഭമാനായ ഓമത്തതായപി കായപ്പസാദോ ന ഹോതീതി പാകടോയമത്ഥോ. തസ്മാ ചതുന്നമ്പി ഭൂതാനം സമഭാവേന കായപ്പസാദോ ഹോതീതി സബ്ബസദ്ദോ ഇധ സമഭാവദീപകോ ദട്ഠബ്ബോ. **തേജാദീന**ന്തി പദീപസങ്ഖാതസ്സ തേജസ്സ ഓഭാസരൂപേന, വായുസ്സ സദ്ദേന, പഥവിയാ ഗന്ധേന, വേളസങ്ഖാതസ്സ ഉദകസ്സ രസേനാതി പുരിമവാദേ, പച്ഛിമവാദേ ച യഥായോഗം തംതംഭൂതഗുണേഹി അനുഗ്ഗയ്ഹഭാവതോ, രൂപാദീനം ഗഹണേ ഉപകാരിതബ്ബതോതി അത്ഥോ. ആലോകാദിസഹകാരീകാരണസഹിതാനംയേവ ചക്ഖാദീനം രൂപാദിഅവഭാസനസമത്ഥതാ, വിവരസ്സ ച സോതവിഞ്ഞാണൂപനിസ്സയഭാവോ ഗുണോതി തേസം ലദ്ധി. തേജാദീനം വിയ പന വിവരസ്സ ഭൂതഭാവാഭാവതോ യഥായോഗ-ഗ്ഗഹണം. അഥ വാ രൂപാദയോ വിയ വിവരമ്പി ഭൂതഗുണോതി പരാധിപ്പായേ തേജസ്സ ആലോകരൂപേന, ആകാസസങ്ഖാതസ്സ വിവരസ്സ സദ്ദേന,

വായുസ്സ ഗന്ധേന, ഉദകസ്സ രസേന, പഥവിയാ ഫോട്ഠബ്ബേനാതി ഏവം യഥായോഗം തംതംഭൂതഗുണേഹീതി യോജനാ.

രൂപാദീനം അധികഭാവദസ്സനതോതി അഗ്ഗിമ്ഹി രൂപസ്സ പഭസ്സരസ്സ, വായുമ്ഹി സദ്ദസ്സ സഭാവേന സുയ്യമാനസ്സ, പഥവിയാ സുരഭിആദിനോ ഗന്ധസ്സ, ആപേ ച രസസ്സ മധുരസ്സാതി ഇമേസം വിസേസയുത്താനം ദസ്സനതോ "രൂപാദയോ തേസം ഗുണാ"തി പഠമവാദീ ആഹാതി. തസ്സേവ **"ഇച്ഛേയ്യാമാ"**തിആദിനാ ഉത്തരമാഹ. ഇമിനാവ ഉപായേന ദുതിയവാദിനോപി നിഗ്ഗഹോ ഹോതീതി. അഥ വാ രൂപാദിവിസേസഗുണേഹി തേജആകാസപഥവീആപവായൂഹി ചക്ഖാദീനി കതാനീതി വദന്തസ്സ **കണാദസ്സ** വാദം ഉദ്ധരിത്വാ തം നിഗ്ഗഹേതും **"അഥാപി വദേയ്യു"**ന്തിആദി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ആസവേ ഉപലബ്ഭമാനോപി ഗന്ധോ പഥവിയാ ആപോസംയുത്തായ കപ്പാസതോ വിസദിസായാതി ന കപ്പാസഗന്ധസ്സ അധികഭാവാപത്തീതി ചേ? ന, അനഭിഭൂതത്താ. ആസവേ ഹി ഉദകസംയുത്താ പഥവീ ഉദകേന അഭിഭൂതാ, ന കപ്പാസപഥവീതി തസ്സ ഏവ ഗന്ധേന അധികേന ഭവിതബ്ബം. ഉണ്ഹോദകസംയുത്തോ ച അഗ്ഗി ഉപലബ്ഭനീയോ മഹന്തോതി കത്വാ തസ്സ ഫസ്സോ വിയ വണ്ണോപി പഭസ്സരോ ഉപലബ്ഭേയ്യാതി ഉണ്ഹോദകേ വണ്ണതോ അഗ്ഗിനാ അനഭിസമ്ബന്ധസ്സ സീതോദകസ്സ വണ്ണോ പരിഹായേഥ. **തസ്മാ**തി ഏതസ്സ ഉഭയസ്സ അഭാവാ. തദഭാവേന ഹി രൂപാദീനം തേജാദിവിസേസഗുണതാ നിവത്തിതാ. തന്നിവത്തനേന "തേജാദീനം ഗുണേഹി രൂപാദീഹി അനുഗ്ഗയ്ഹഭാവതോ"തി ഇദം കാരണം നിവത്തിതന്തി ഏവം പരമ്പരായ ഉഭയാഭാവോ വിസേസപരികപ്പനപഹാനസ്സ കാരണം ഹോതീതി ആഹ **"തസ്മാ പഹായേത"**ന്തിആദി. ഏകകലാപേപി രൂപരസാദയോ വിസദിസാ, കോ പന വാദോ നാനാകലാപേ ചക്ഖാദയോ ഭൂതവിസേസാഭാവേപീതി ദസ്സേതും രൂപരസാദിനിദസ്സനം വുത്തം.

യദി ഭൂതവിസേസോ നത്ഥി, കിം പന ചക്ഖാദിവിസേസസ്സ കാരണന്തി തം ദസ്സേതും **"യം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. ഏകമ്പി കമ്മം പഞ്ചായതനികത്തഭാവഭവപ്പത്ഥനാനിപ്ഫന്നം ചക്ഖാദിവിസേസഹേതുതായ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അസാധാരണന്തി ച കമ്മവിസേസോതി ച വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി തം യേന വിസേസേന ചക്ഖുസ്സ പച്ചയോ, തേനേവ സോതസ്സ പച്ചയോ ഹോതി ഇന്ദ്രിയന്തരാഭാവപ്പത്തിതോ. "പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹഗ്ഗതാ ചേതനാ കടത്താരൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൨.൭൪) വചനേന പടിസന്ധിക്ഖണേ വിജ്ജമാനാനം സബ്ബേസം കടത്താരൂപാനം ഏകാ ചേതനാ കമ്മപച്ചയോ ഹോതീതി വിഞ്ഞായതി. നാനാചേതനായ ഹി തദാ ഇന്ദ്രിയുപ്പത്തിയം സതി പരിത്തേന ച മഹഗ്ഗതേന ച കമ്മുനാ നിബ്ബത്തിതം കടത്താരൂപം ആപജ്ജേയ്യാതി. ന ചേകാ പടിസന്ധി അനേകകമ്മനിബ്ബത്താ ഹോതീതി സിദ്ധമേകേന കമ്മേന അനേകിന്ദ്രിയുപ്പത്തി ഹോതീതി.

൪൯൨. അനല്ലീനോ നിസ്സയോ ഏതസ്സാതി **അനല്ലീനനിസ്സയോ,** രൂപസദ്ദസങ്ഖാതോ വിസയോ. ഗന്ധരസാനം നിസ്സയാ ഘാനജിവ്ഹാനം നിസ്സയേ അല്ലീയന്തീതി തേ നിസ്സയവസേന അല്ലീനാ. ഫോട്ഠബ്ബം സയം കായനിസ്സയഅല്ലീനം ഭൂതത്താ. അപരോ നയോ - ചക്ഖുസോതാനി അപ്പത്തവിസയഗ്ഗാഹകാനി സാന്തരേ, അധികേ ച വിസയേ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിഹേതുഭാവതോ. സോതമ്പി സമ്പത്തവിസയഗ്ഗാഹീതി കേചി. യദി സോതം സമ്പത്തഗ്ഗാഹി, ചിത്തജോ സദ്ദോ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം ന സിയാ. ന ഹി ബഹിദ്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം ഉപ്പത്തി അത്ഥി. **പാളിയ**ഞ്ച അവിസേസേന സദ്ദാരമ്മണസ്സ സോതവിഞ്ഞാണാരമ്മണഭാവോ വുത്തോ. കിഞ്ച ദിസാദേസവവത്ഥാനഞ്ച സദ്ദസ്സ ന സിയാ, അത്തനോ വിസയിപദേസസ്സ ഏവ ഗഹേതബ്ബതോ ഗന്ധോ വിയ. തസ്മാ യത്ഥ ഉപ്പന്നോ സദ്ദോ, തത്ഥേവ ഠിതോ. സചേ സോതപഥേ ആപാഥമാഗച്ഛതി, നനു ദൂരേ ഠിതേഹി രജകാദിസദ്ദാ ചിരേന സുയ്യന്തീതി? ന ദൂരാസന്നാനം യഥാപാകടേ സദ്ദേ ഗഹണവിസേസതോ. യഥാ ഹി ദൂരാസന്നാനം വചനസദ്ദേ യഥാപാകടേ ഗഹണവിസേസതോ ആകാരവിസേസാനം അഗ്ഗഹണം,

ഗഹണഞ്ച ഹോതി, ഏവം രജകാദിസദ്ദേപി ആസന്നസ്സ ആദിതോ പഭുതി യാവ അവസാനാ കമേന പാകടീഭൂതേ, ദൂരസ്സ ച അവസാനേ, മജ്ഝേ വാ പിണ്ഡവസേന പവത്തിപാകടീഭൂതേ നിച്ഛയഗ്ഗഹണാനം സോതവിഞ്ഞാണവീഥിയാ പരതോ പവത്താനം വിസേസതോ ലഹുകം സുതോ "ചിരേന സുതോ"തി അധിമാനോ ഹോതി. സോ പന സദ്ദോ യഥ ഉപ്പന്നോ, തന്നിസ്സിതോവ അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ സോതസ്സ ആപാഥമാഗച്ഛതി . യദി സദ്ദസ്സ ഭൂതപരമ്പരായ സമന്തതോ പവത്തി നത്ഥി, കഥം പടിഘോസുപ്പത്തീതി? ദൂരേ ഠിതോപി സദ്ദോ അഞ്ഞത്ഥ പടിഘോസുപ്പത്തിയാ, ഭാജനാദിചലനസ്സ ച അയോകന്തോ വിയ അയോചലനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം.

൪൬൩. പുബ്ബേ ലക്ഖണാദിനാ വിഭാവിതമ്പി ചക്ഖും ഠിതട്ഠാനാദിതോ വിഭാവേതും **"ചക്ഖു ചേത്ഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ചക്ഖു സാധയമാനം തിട്ഠതീതി സമ്ബന്ധോ. **ച**-കാരോ ബ്യതിരേകത്ഥോ, തേനസ്സ വുച്ചമാനമേവ വിസേസം ജോതേതി. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു യഥാനിദ്ദിട്ഠേസു പഞ്ചസു ഉപാദാരൂപേസു. **"സരീരസണ്ഠാനുപ്പത്തിദേസേ"**തി ഏതേന അവസേസം കണ്ഹമണ്ഡലം പടിക്ഖിപതി. സ്നേഹമിവ **സത്ത അക്ഖിപടലാനി ബ്യാപേത്വാ** ഠിതാഹേവ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതാഹി **ചതൂഹി ധാതൂഹി കതൂപകാരം** തന്നിസ്സിതേഹേവ ആയുവണ്ണാദീഹി അനുപാലിതം പരിവാരിതം തിസന്തതിരൂപസമുട്ഠാപകേഹി **ഉതുചിത്താഹാരേഹി ഉപത്ഥമ്ഭിയമാനം തിട്ഠതി**. സത്തഅക്ഖിപടലബ്യാപനവചനേനേവ ചക്ഖുസ്സ അനേകകലാപഗതഭാവം ദസ്സേതി. **പമാണതോ ഊകാസിരമത്തന്തി** ഊകാസിരമത്തേ പദേസേ പവത്തനതോ വുത്തം. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ **വത്ഥുഭാവം** നിസ്സയഭാവതോ ആവജ്ജനസമ്പടിച്ഛനാദീനം തദാരമ്മണാവസാനാനം **ദ്വാരഭാവം** സമവസരട്ഠാനതോ. തം പനേതം ചക്ഖു അധിട്ഠാനഭേദതോ, തത്ഥാപി പച്ചേകം അനേകകലാപഗതഭാവതോ അനേകമ്പി സമാനം സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന ആവജ്ജനായ ഏകത്താ, ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകസ്സേവ ച കിച്ചകരത്താ ഏകം കത്വാ വുത്തം. ഏവമ്പി ബഹൂസു കഥമേകസ്സേവ കിച്ചകരത്തം. യം തത്ഥ വിസദം ഹുത്വാ രൂപാഭിഘാതാരഹം, തം വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയോ ഹോതീതി ഗഹേതബ്ബം. ഫോട്ഠബ്ബവിസേസോ വിയ കായവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണഭാവേ.

മനുപസ്സതീതി **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ, അഥ വാ **മനൂ**തി മച്ചോ.

അങ്ഗുലിവേധകം അങ്ഗുലീയകം.

വിസമജ്ഝാസയതായ ചക്ഖു വമ്മികഛിദ്ദാഭിരതസപ്പോ വിയ, ബിലജ്ഝാസയതായ സോതം ഉദകബിലാഭിരതകുമ്ഭീലോ വിയ, ആകാസജ്ഝാസയതായ ഘാനം അജടാകാസാഭിരതപക്ഖീ വിയ, ഗാമജ്ഝാസയതായ ജിവ്ഹാ ഗാമാഭിരതകുക്കുരോ വിയ, ഉപാദിന്നകജ്ഝാസയതായ കായോ ആമകസുസാനാഭിരതസിങ്ഗാലോ വിയ പസ്സിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"വമ്മി…പേ॰… ദട്ഠബ്ബാ"**തി ആഹ. വിസമജ്ഝാസയതാ ച ചക്ഖുസ്സ വിസമജ്ഝാസയം വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്താ, ചക്ഖുമതോ വാ പുഗ്ഗലസ്സ അജ്ഝാസയവസേന ചക്ഖു വിസമജ്ഝാസയം ദട്ഠബ്ബം. ഏസ നയോ സേസേസുപി. സബ്ബോപി ച യഥാവുത്തോ പപഞ്ചോ സോതാദീസുപി യഥാരഹം വേദിതബ്ബോ.

൪൬൭. ചക്ഖുമ്ഹി, ചക്ഖുസ്സ വാ പടിഹനനം ചക്ഖുപടിഹനനം, തം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ചക്ഖുപടിഹനനലക്ഖണം**. പടിഹനനഞ്ചേത്ഥ യഥാവുത്തോ അഭിഘാതോവ. **വിസയഭാവോ** ആരമ്മണപച്ചയതാ. കാമം സാ ഏവ ഗോചരതാ, തഥാപി വിസയഗോചരാനം അയം വിസേസോ - അനഞ്ഞത്ഥഭാവോ, തബ്ബഹുലചാരിതാ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ. വിസയഭാവേ ചസ്സ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **യഥ പന** കായവിഞ്ഞത്തിആദികേ.

ർ൩൭. ഇത്ഥിയാ ഭാവോ, "ഇത്ഥീ"തി വാ ഭവതി ഏതേന ചിത്തം, അഭിധാനഞ്ചാതി ഇത്ഥിഭാവോ, തം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ഇത്ഥിഭാവലക്ഖണം**. തതോ ഏവ "ഇത്ഥീ"തി തംസഹിതം സന്താനം പകാസേന്തം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"ഇത്ഥീതി പകാസനരസ"**ന്തി. വട്ടംസതാ അവിസദഹത്ഥപാദാദിതാ ച **ഇത്ഥിലിങ്ഗം**. ഥനമംസാവിസദതാ, നിമ്മസ്സുദാഠിതാ, കേസബന്ധനം, വത്ഥഗ്ഗഹണഞ്ച "ഇത്ഥീ"തി സഞ്ജാനനസ്സ പച്ചയഭാവതോ **ഇത്ഥിനിമിത്തം**. ദഹരകാലേപി സുപ്പകമുസലകാദീഹി കീളാ, മത്തികതക്കേന സുത്തകന്തനാദി ച **ഇത്ഥികുത്തം,** ഇത്ഥികിരിയാതി അത്ഥോ. അവിസദട്ഠാനഗമനാദികോ ആകാരോ **ഇത്ഥാകപ്പോ**. അപരോ നയോ - ഇത്ഥീനം മുത്തകരണം **ഇത്ഥിലിങ്ഗം**. സരാധിപ്പായാ **ഇത്ഥിനിമിത്തം**. അവിസദട്ഠാനഗമനനിസജ്ജാഖാദനഭോജനാദികാ **ഇത്ഥികുത്തം**. ഇത്ഥിസണ്ഠാനം **ഇത്ഥാകപ്പോ**. ഇമാനി ച ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീനി യഥാസകം കമ്മാദിനാ പച്ചയേന ഉപ്പജ്ജമാനാനിപി യേഭുയ്യേന ഇത്ഥിന്ദ്രിയസഹിതേ ഏവ സന്താനേ തംതദാകാരാനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം തേസം കാരണന്തി കത്വാ വുത്തം **"ഇത്ഥിലിങ്ഗനിമിത്തകുത്താകപ്പാനം കാരണഭാവപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി. ഇത്ഥിലിങ്ഗാദീസു ഏവ ച കാരണഭാവസങ്ഖാതേന അധിപതിഭാവേന തസ്സ ഇന്ദ്രിയതാ വുത്താ, ഇന്ദ്രിയസഹിതേ സന്താനേ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദിആകാരരൂപപച്ചയാനം അഞ്ഞഥാ അനുപ്പാദനതോ, ഇത്ഥിഗ്ഗഹണസ്സ ച തേസം രൂപാനം പച്ചയഭാവതോ.

യസ്മാ പന ഭാവദസകേപി രൂപാനം ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ന ജനകം, നാപി അനുപാലകം, ഉപത്ഥമ്ഭകം വാ, ന ച അഞ്ഞേസം കലാപരൂപാനം, തസ്മാ തം ജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ സകലാപരൂപാനം, ആഹാരോ വിയ വാ കലാപന്തരരൂപാനഞ്ച "ഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയോ"തി പാളിയം ന വുത്തം. യസ്മാ ച പച്ചയന്തരാധീനാനി ലിങ്ഗാദീനി, തസ്മാ യത്ഥസ്സ ആധിപച്ചം, തംസദിസേസു മതചിത്തകതരൂപേസുപി തംസണ്ഠാനതാ ദിസ്സതി. ഏസ നയോ പുരിസിന്ദ്രിയേപി. യം പനേത്ഥ വിസദിസം, തം വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം . തയിദം ദ്വയം യസ്മാ ഏകസ്മിം സന്താനേ സഹ ന പവത്തതി "യസ്സ ഇത്ഥിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പുരിസിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീതി? നോ"തിആദി (യമ॰ ൩.ഇന്ദ്രിയയമക.൧൮൮) വചനതോ, തസ്മാ ഉഭതോബ്യഞ്ജനകസ്സാപി ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകമേവ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. യേ പന "സരീരേകദേസവുത്തി ഭാവരൂപ"ന്തി വദന്തി, തേസമ്പി തം മിച്ഛാതി ദസ്സേതും **"തദുഭയമ്പി...പേ॰... ബ്യാപകമേവാ"**തി വത്വാ യദി ഏവം കായപ്പസാദേന സങ്കരോ സിയാതി ആസങ്കം നിവത്തേന്തോ **"ന ച കായപ്പസാദേനാ"**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യദിപി സകലസരീരബ്യാപിതായ കായപ്പസാദേന അട്ഠിതോകാസേ ഠിതന്തി വത്തബ്ബതം നാപജ്ജതി, തേന പന ഭിന്നനിസ്സയത്താ ഠിതോകാസേ ഠിതന്തിപി വത്തബ്ബതം നാപജ്ജതീതി അയമേവ ചേത്ഥ നിപ്പരിയായകഥാ. **"രൂപരസാദയോ വിയാ"**തി ഏതേന സമാനനിസ്സയേസുപി നാമ **സങ്കരോ നത്ഥി** ലക്ഖണഭേദതോ, കിമങ്ഗം പന ഭിന്നനിസ്സയസഭാവേസൂതി ദസ്സേതി.

ർ൩൯. **സഹജരൂപാനുപാലനലക്ഖണന്തി** അത്തനാ സഹജാതരൂപാനം അനുപാലനലക്ഖണം. ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ ഏകന്തകമ്മജത്താ സഹജ-ഗ്ഗഹണേനേവ അനുപാലേതബ്ബാനമ്പി കമ്മജഭാവോ സിദ്ധോതി കമ്മജ-ഗ്ഗഹണം ന കതം. യഥാസകം ഖണമത്തട്ഠായിനോപി കമ്മജരൂപസ്സ പവത്തിഹേതുഭാവേന തം അനുപാലകം, തസ്മാ സഹജരൂപാനുപാലനലക്ഖണം. ന ഹി കമ്മജാനം കമ്മംയേവ ഠിതിഹേതു ഭവിതും അരഹതി ആഹാരജാദീനം ആഹാരാദി വിയ. കിം കാരണാ? തങ്ഖണാഭാവതോ. **തേസന്തി** സഹജരൂപാനം. **പവത്തനം** യാപനം. **ഠപനം** ഠിതിഹേതുതാ. അത്തനാ അനുപാലനവസേന യാപേതബ്ബാനി പവത്തേതബ്ബാനി ഭൂതാനി ഏതസ്സ പദട്ഠാനന്തി **യാപയിതബ്ബഭൂതപദട്ഠാനം. അനുപാലനലക്ഖണാദിമ്ഹീതി ആദി-**സദ്ദേന പവത്തനരസാദിമേവ സങ്ഗണ്ഹാതി. **അത്ഥിക്ഖണേയേവാതി** അനുപാലേതബ്ബാനം അത്ഥിക്ഖണേയേവ. അസതി അനുപാലേതബ്ബേ ഉപ്പലാദിമ്ഹി കിം ഉദകം അനുപാലേയ്യ. യദി കമ്മജാനം ഠിതിഹേതുമന്തരേന ഠിതി ന ഹോതി,

ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ കോ ഠിതിഹേതൂതി ആഹ **"സയ"**ന്തിആദി. യദി കമ്മജാനം ഠാനം ജീവിതിന്ദ്രിയപടിബദ്ധം, അഥ കസ്മാ സബ്ബകാലം ന ഠപേതീതി ആഹ **"ന ഭങ്ഗതോ"**തിആദി. **തസ്സ തസ്സ** അനുപാലനാദികസ്സ **സാധനതോ**. തം സാധനഞ്ച ജീവമാനതാവിസേസസ്സ പച്ചയഭാവതോ. ഇന്ദ്രിയബദ്ധരൂപസ്സ ഹി മതരൂപതോ കമ്മജസ്സ, തദനുബന്ധഭൂതസ്സ ച ഉതുസമുട്ഠാനാദിതോ ജീവിതിന്ദ്രിയകതോ വിസേസോ, ന കേവലം ഖണട്ഠിതിയാ ഏവ, പബന്ധാനുപച്ഛേദസ്സാപി ജീവിതിന്ദ്രിയം കാരണന്തി ദട്ഠബ്ബം, ഇതരഥാ ആയുക്ഖയതോ മരണം ന യുജ്ജേയ്യാതി.

ൻ൦. **മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിസ്സയലക്ഖണം ഹദയവത്ഥൂ**തി കഥമേതം വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി? ആഗമതോ, യുത്തിതോ ച. "യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച പവത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൮) ഏവമാദി ആഗമോ. യദി ഏവം, കസ്മാ രൂപകണ്ഡേ തം ന വുത്തന്തി? തത്ഥ അവചനം അഞ്ഞകാരണം. കിം പന തന്തി? ദേസനാഭേദോ. യഥാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഏകന്തതോ ചക്ഖാദിനിസ്സയാനി, ന ഏവം മനോവിഞ്ഞാണം ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം. നിസ്സിതവസേന ച വത്ഥുദുകാദിദേസനാ പവത്താ "അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥു, അത്ഥി രൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ന വത്ഥൂ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൫൮൪). യമ്പി ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുനിസ്സയം, തസ്സ വസേന "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വത്ഥൂ"തിആദിനാ ദുകാദീസു വുച്ചമാനേസുപി ന തദനുഗുണാ ആരമ്മണദുകാദയോ സമ്ഭവന്തി. ന ഹി "അത്ഥി രൂപം മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, അത്ഥി രൂപം ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണ"ന്തി സക്കാ വത്തുന്തി വത്ഥാരമ്മണദുകാ ഭിന്നഗതികാ സിയുന്തി ഏകരസാ ദേസനാ ന ഭവേയ്യ. ഏകരസഞ്ച ദേസനം ദേസേതും ഇധ സത്ഥു അജ്ഝാസയോ. തസ്മാ തത്ഥ ഹദയവത്ഥു ന വുത്തം, ന അലബ്ഭമാനത്താതി ദട്ഠബ്ബം.

യുത്തി പന ഏവം വേദിതബ്ബാ - നിപ്ഫന്നഉപാദായരൂപനിസ്സയം ധാതുദ്വയം പഞ്ചവോകാരഭവേ. തത്ഥ രൂപായതനാദീനം, ഓജായ ച ഇന്ദ്രിയബദ്ധതോ ബഹിപി പവത്തിദസ്സനതോ ന തംനിസ്സയതാ യുജ്ജതി, ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനമ്പി തദുഭയരഹിതേപി സന്താനേ ധാതുദ്വയദസ്സനതോ ന തംനിസ്സയതാ യുജ്ജതി, ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സാപി അഞ്ഞകിച്ചം വിജ്ജതീതി ന തംനിസ്സയതാ യുജ്ജതി ഏവാതി പാരിസേസതോ ഹദയവത്ഥു, തേസം നിസ്സയോതി വിഞ്ഞായതി. സക്കാ ഹി വത്തും നിപ്ഫന്നഉപാദായരൂപനിസ്സയം ധാതുദ്വയം പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപപടിബദ്ധവുത്തിഭാവതോ. യം യഞ്ഹി രൂപപടിബദ്ധവുത്തി, തം തം നിപ്ഫന്നഉപാദായരൂപനിസ്സയം ദിട്ഠം യഥാ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി. "പഞ്ചവോകാരഭവേ"തി ച വിസേസനം മനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന കതം. മനോധാതു പന ചതുവോകാരഭവേ നത്ഥേവ. നനു ച ഇന്ദ്രിയനിസ്സയതായപി സാധനതോ വിരുദ്ധോ ഹേതു ആപജ്ജതീതി? ന ദിട്ഠബാധനതോ. ദിട്ഠം ഹേതം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിയ ധാതുദ്വയസ്സ വത്ഥുനോ മന്ദതിക്ഖാദിഅനനുവിധാനം. തഥാ ഹിസ്സ പാളിയം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതാ ന വുത്താ. തേന തദനുവിധാനസങ്ഖാതാ ഇന്ദ്രിയനിസ്സയതാ ബാധീയതി. ഹോതു ധാതുദ്വയനിസ്സയോ ഹദയവത്ഥു, ഉപാദായരൂപഞ്ച, ഏതം പന കമ്മസമുട്ഠാനം, പടിനിയതകിച്ചം, ഹദയപദേസേ ഠിതമേവാതി കഥം വിഞ്ഞായതീതി? വുച്ചതേ - വത്ഥുരൂപഭാവതോ **കമ്മസമുട്ഠാനം** ചക്ഖു വിയ, തതോ ഏവ **പടിനിയതകിച്ചം,** വത്ഥുരൂപഭാവതോതി ച വിഞ്ഞാണനിസ്സയഭാവതോതി അത്ഥോ. അട്ഠിം കത്വാ മനസി കത്വാ സബ്ബചേതസാ സമന്നാഹരിത്വാ കിഞ്ചി ചിന്തേന്തസ്സ ഹദയസ്സ ഖിജ്ജനതോ തത്ഥേതമവട്ഠിതന്തി വിഞ്ഞായതി. **താസഞ്ഞേവ ധാതൂനന്തി** മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനംയേവ . നിസ്സയഭാവതോ ഉപരി ആരോപേത്വാ വഹന്തം വിയ പച്ചുപതിട്ഠതീതി **ഉബ്ബഹനപച്ചുപട്ഠാനം**. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ൻ്റ്ര. അഭിക്കമോ ആദി യേസം തേ അഭിക്കമാദീ. ആദി-സദ്ദേന പടിക്കമസമിഞ്ജനപസാരണഉക്ഖേപനഅവേക്ഖേപനാദികാ സബ്ബാ കിരിയാ പരിഗ്ഗയ്ഹതി. തേസം അഭിക്കമാദീനം പവത്തകം ചിത്തം സമുട്ഠാനം യസ്സാ സാ **അഭിക്കമാദിപ്പവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനാ,** വായോധാതു. തസ്സാ യം സഹജരൂപകായസ്സ ഥമ്ഭനസന്ധാരണചലനസങ്ഖാതം കിച്ചം, തസ്സ സഹകാരീകാരണഭൂതോ ആകാരവിസേസോ കായവിഞ്ഞത്തി നാമാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അഭിക്കമാദി…പേ॰… കായവിഞ്ഞത്തീ"**തി.

കസ്സ പന ആകാരവികാരോതി? സാമത്ഥിയതോ വായോധാതുഅധികാനം ചിത്തജമഹാഭൂതാനം. കിം തം സാമത്ഥിയം? ചിത്തജതാ, ഉപാദായരൂപതാ ച. അഥ വാ വായോധാതുയാ ആകാരവികാരോ സഹജ…പേ॰… പച്ചയോതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. യദി ഏവം വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദായരൂപഭാവോ ന യുജ്ജതി. ന ഹി ഉപാദായരൂപം ഏകഭൂതസന്നിസ്സയം അത്ഥി. "ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ"ന്തി ഹി വുത്തം, നായം ദോസോ ചതുന്നം വികാരോ ചതൂസു ഏകസ്സാപി ഹോതി ചതുസാധാരണധനം വിയ. വായോധാതുഅധികതായ ച കലാപസ്സ "വായോധാതുയാ"തി വചനം ന വിരുജ്ഝതി. ഏവം അധികതാ ച സാമത്ഥിയതോ, ന പമാണതോ. അഞ്ഞഥാ ഹി അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതാ ന യുജ്ജേയ്യ. വായോധാതുയാ ഏവാതി കേചി. തേസം മതേന വിഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദായരൂപതാ ദുരുപപാദാ. ന ഹി ഏകസ്സ വികാരോ ചതുന്നം ഹോതി. സാ പനായം ഹത്ഥചലനാദീസു ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരമവിഞ്ഞായമാനന്തരേന മനോദ്വാരജവനേന ഗയ്ഹതി. ഫന്ദമാനവണ്ണവിനിമുത്തോ കോചി വികാരോ അത്ഥി. തസ്സ ച തഗ്ഗഹണാനന്തരം ഗഹണം ഹോതീതി കഥമേതം വിഞ്ഞായതീതി അധിപ്പായഗ്ഗഹണതോ. ന ഹി വിഞ്ഞത്തിവികാരരഹിതേസു രുക്ഖചലനാദീസു "ഇദമേസ കാരേതി മഞ്ഞേ"തി അധിപ്പായഗ്ഗഹണം ദിട്ഠം, ഹത്ഥചലനാദീസു പന ദിട്ഠം. തസ്മാ ഫന്ദമാനവണ്ണവിനിമുത്തോ കോചി വികാരോ അത്ഥി അധിപ്പായസ്സ ഞാപകോതി വിഞ്ഞായതി. ഞാപകോ ച ഹേതു ഞാപേതബ്ബമത്ഥം സയം ഗഹിതോ ഏവ ഞാപേതി, ന വിജ്ജമാനതാമത്തേനാതി വണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വികാരഗ്ഗഹണമ്പി അനുമാനതോ വിഞ്ഞായതി. തഥാ ഹി വദന്തി -

> "വിസയത്തമനാപന്നാ, സദ്ദാ നേവത്ഥബോധകാ;
> ന സത്താമത്തതോ അത്ഥേ, തേ അഞ്ഞാതാ പകാസകാ"തി.

യദി വികാരഗ്ഗഹണമേവ കാരണം അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ, കസ്മാ അഗ്ഗഹിതസങ്കേതാനം അധിപ്പായഗ്ഗഹണം ന ഹോതീതി? ന കേവലം വികാരഗ്ഗഹണമേവ അധിപ്പായഗ്ഗഹണസ്സ കാരണം, അഥ ഖോ പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധഗ്ഗഹണഞ്ച ഇമസ്സ ഉപനിസ്സയോതി ദട്ഠബ്ബം. ഥമ്ഭനസന്ധാരണചലനാനി വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതായ വായോധാതുയാ ഹോന്തീതി വുത്തം. കിം സബ്ബാവ വായോധാതൂ സബ്ബാനി താനി കരോന്തീതി? നയിദമേവം. സത്തമജവനസമ്ഭൂതാ ഹി വായോധാതു പുരിമജവനസമ്ഭൂതാ വായോധാതുയോ ഉപഥമ്ഭകപച്ചയേ ലഭിത്വാ ദേസന്തരുപ്പത്തിഹേതുഭാവേന ചലയതി ചിത്തജരൂപം, ന ഇതരാ. ഇതരാ പന സന്ഥമ്ഭനസന്ധാരണമത്തം കരോന്തിയോ തസ്സാ ഉപകാരായ ഹോന്തി. ദേസന്തരുപ്പത്തി ഏവ ചലനന്തി നിമിത്തേ ച കത്തുഭാവോ സമാരോപിതോതി ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ധമ്മാനം അബ്യാപാരതാ, ഖണികതാ ച ന സിയാ. സത്തഹി യുഗേഹി ആകഡ്ഢിതബ്ബസകടമേത്ഥ **അട്ഠകഥായം** നിദസ്സിതം. ചിത്തജരൂപേ പന ചലന്തേ തംസമ്ബന്ധതായ ഉതുകമ്മാഹാരജരൂപമ്പി ചലതി നദീസോതേ പക്ഖിത്തസുക്ഖഗോമയപിണ്ഡം വിയ ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തരം വിഞ്ഞത്തിഗ്ഗഹണസ്സ വുത്തത്താ. കിം ചലനകരാ ഏവ വായോധാതു വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതാതി? നയിദമേവം, തഥാ ചലയിതുമസക്കുണന്തിയോപി ഥമ്ഭനസന്ധാരണമത്തകരാ പഠമജവനാദിസമ്ഭൂതാപി വായോധാതുയോ വിഞ്ഞത്തിവികാരസഹിതാ ഏവാതി ഗഹേതബ്ബം. യേന ദിസാഭാഗേനായം

അഭിക്കമാദിം പവത്തേതുകാമോ, തദഭിമുഖവികാരസബ്ഭാവതോ. അധിപ്പായസഹഭാവീ ഹി വികാരോ വിഞ്ഞത്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സാപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകവചനം സുട്ഠു യുജ്ജതി. യഥാവുത്തവികാരഗ്ഗഹണമുഖേന തംസമങ്ഗിനോ അധിപ്പായോ വിഞ്ഞായതീതി വുത്തം **"അധിപ്പായപ്പകാസനരസാ"**തി.

കായവിപ്ഫന്ദനസ്സ ഹേതുഭൂതായ വായോധാതുയാ വികാരഭാവതോ പരിയായേന വിഞ്ഞത്തി **കായവിപ്ഫന്ദനഹേതുഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** വുത്താ. **ചിത്തസമുട്ഠാനവായോധാതുപദട്ഠാനാ**തി ച വായോധാതുയാ കിച്ചാധികതായ വുത്തം. **കായവിപ്ഫന്ദനേന അധിപ്പായവിഞ്ഞാപനഹേതുത്താ**തി കായവിപ്ഫന്ദനേന കരണഭൂതേന അധിപ്പായസ്സ വിഞ്ഞാപനഹേതുഭാവതോ കായവിഞ്ഞത്തീതി വുച്ചതീതി സമ്ബന്ധോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - വിഞ്ഞാപേതീതി വിഞ്ഞത്തി. കിം വിഞ്ഞാപേതി? അധിപ്പായം. കേന? കായേന. കീദിസേന? വിപ്ഫന്ദമാനേനാതി. ദുതിയനയേ പന യഥാവുത്തേന കായേന വിഞ്ഞായതീതി **കായവിഞ്ഞത്തി**. സേസം വുത്തനയമേവ.

അത്ഥാവബോധനസമത്ഥോ വചീവിസേസോ **വചീഭേദോ**. തേന വായുവനപ്പതിനദീഘോസാദിം നിവത്തേതി. തസ്സ പവത്തകം ചിത്തം സമുട്ഠാനം യസ്സാ സാ **വചീഭേദപ്പവത്തകചിത്തസമുട്ഠാനാ,** പഥവീധാതു. തസ്സാ യം ഉപാദിന്നസങ്ഖാതസ്സ അക്ഖരുപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ ഘട്ടനസഞ്ഞിതം കിച്ചം, തസ്സ സഹകാരീകാരണഭൂതോ ആകാരവിസേസോ വചീവിഞ്ഞത്തി നാമാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വചീഭേ...പേ॰... വചീവിഞ്ഞത്തീ"**തി.

ഇദാനി "കസ്സ പന ആകാരവികാരോ"തിആദി കായവിഞ്ഞത്തിയം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അയം പന വിസേസോ - യഥാ തത്ഥ "ഫന്ദമാനവണ്ണഗ്ഗഹണാനന്തര"ന്തി വുത്തം, ഏവമിധ "സുയ്യമാനസദ്ദസവനാനന്തര"ന്തി യോജേതബ്ബം. ഇധ ച ഥമ്ഭനാദീനം അഭാവതോ "സത്തമജവനസമ്ഭൂതാ"തിആദിനയോ ന ലബ്ഭതി. ഘട്ടനേന ഹി സദ്ധിം സദ്ദോ ഉപ്പജ്ജതി. ഘട്ടനഞ്ച പഠമജവനാദീസുപി ലബ്ഭതേവ. **ഘട്ടനം** പച്ചയവസേന ഭൂതകലാപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ആസന്നതരുപ്പാദോ. **ചലനം** ഏകസ്സാപി ദേസന്തരുപ്പാദപരമ്പരതാതി അയമേതേസം വിസേസോ. യഥാ ച വായോധാതുയാ ചലനം കിച്ചം, ഏവം പഥവീധാതുയാ ഘട്ടനം. തേനേവാഹ **"പഥവീധാതുയാ ഉപാദിന്നഘട്ടനസ്സ പച്ചയോ"**തി. സേസം വുത്തനയമേവ. **യഥാ ഹീ**തിആദി കായവചീവിഞ്ഞത്തീനം അനുമാനവസേന ഗഹേതബ്ബഭാവവിഭാവനം. **യഥാ ഹി ഉസ്സാപേത്വാ ബദ്ധഗോസീസാദിരൂപാനി** ദിസ്വാ തദനന്തരപ്പവത്തായ അവിഞ്ഞായമാനന്തരായ മനോദ്വാരവീഥിയാ ഗോസീസാദീനം ഉദകസഹചാരിപ്പകാരസഞ്ഞാണാകാരം ഗഹേത്വാ ഉദകഗ്ഗഹണം ഹോതി, ഏവം വിപ്ഫന്ദമാനസമുച്ചാരിയമാനവണ്ണസദ്ദേ ഗഹേത്വാ തദനന്തരപവത്തായ അവിഞ്ഞായമാനന്തരായ മനോദ്വാരവീഥിയാ പുരിമസിദ്ധസമ്ബന്ധഗഹണൂപനിസ്സയസഹിതായ സാധിപ്പായവികാരഗ്ഗഹണം ഹോതി.

ർറ. രൂപാനി പരിച്ഛിന്ദതി, സയം വാ തേഹി പരിച്ഛിജ്ജതി, രൂപാനം വാ പരിച്ഛേദമത്തം രൂപപരിച്ഛേദോ, തം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **രൂപപരിച്ഛേദലക്ഖണാ**. അയം ഹി ആകാസധാതു തം തം രൂപകലാപം പരിച്ഛിന്ദന്തീ വിയ ഹോതി. തേനാഹ **"രൂപപരിയന്തപ്പകാസനരസാ"**തി. അത്ഥതോ പന യസ്മാ രൂപാനം പരിച്ഛേദമത്തം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ വുത്തം **"രൂപമരിയാദപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. യസ്മിം കലാപേ ഭൂതാനം പരിച്ഛേദോ, തേഹേവ **അസമ്ഫുട്ഠഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**. വിജ്ജമാനേപി ഹി കലാപന്തരഭൂതാനം കലാപന്തരഭൂതേഹി സമ്ഫുട്ഠഭാവേ തംതംഭൂതവിവിത്തതാ രൂപപരിയന്തോ ആകാസോതി യേസം സോ പരിച്ഛേദോ, തേഹി സോ അസമ്ഫുട്ഠോവ. അഞ്ഞഥാ പരിച്ഛിന്നതാ ന സിയാ തേസം ഭൂതാനം ബ്യാപിഭാവാപത്തിതോ. അബ്യാപിതാ ഹി അസമ്ഫുട്ഠതാ. തേനാഹ ഭഗവാ

“അസമ്ഫുട്ഠം ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹീ”തി (ധ॰ സ॰ ൬൩൭, ൭൨൪). കണ്ണച്ഛിദ്ദമുഖവിവരാദിവസേന ച **ഛിദ്ദവിവരഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ വാ**. യേസം രൂപാനം പരിച്ഛേദോ, തത്ഥേവ തേസം പരിച്ഛേദഭാവേന ലബ്ഭതീതി വുത്തം **“പരിച്ഛിന്നരൂപപദട്ഠാനാ”**തി. **“യായ പരിച്ഛിന്നേസൂ”**തിആദിനാ ആകാസധാതുയാ തംതംകലാപാനം കലാപന്തരേഹി അസങ്കരകാരണതം ദസ്സേതി.

൪൫. **അദന്ധതാ**തി അഗരുതാ. **വിനോദനം** വിക്ഖിപനം, അപനയനന്തി അത്ഥോ. **അഥദ്ധതാ**തി അകഥിനതാ. അത്തനോ മുദുഭാവേനേവ സബ്ബകിരിയാസു **അവിരോധിതാ**. മുദു ഹി കത്ഥചി ന വിരുജ്ഝതി. തീസുപി ഠാനേസു പടിപക്ഖേ **അ**-കാരോ ദന്ധതാദിഹേതൂനം പടിപക്ഖസമുട്ഠാനത്താ ലഹുതാദീനന്തി കേചി. അപരേ പന “സത്താപടിസേധേ”തി വദന്തി. സരീരേന കത്തബ്ബകിരിയാനം അനുകൂലതാസങ്ഖാതകമ്മഞ്ഞഭാവോ ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **സരീരകിരിയാനുകൂലകമ്മഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ**. അകമ്മഞ്ഞം ദുബ്ബലം നാമ ഹോതീതി കമ്മഞ്ഞതാ **അദുബ്ബലഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ** വുത്താ.

ലഹുതാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിജഹനേന ദുവിഞ്ഞേയ്യനാനത്തതാ വുത്താതി തംതംവികാരാധികരൂപേഹി തംനാനത്തപ്പകാസനത്ഥം **“ഏവം സന്തേപീ”**തി വുത്തം. **ധാതുക്ഖോഭോ** വാതപിത്തസേമ്ഹപകോപോ, രസാദിധാതൂനം വാ വികാരാവത്ഥാ. ദ്വിധാ വുത്തോപി അത്ഥതോ പഥവീധാതുആദീനം ധാതൂനംയേവ വികാരോതി ദട്ഠബ്ബോ. **പടിപക്ഖപച്ചയാ** സപ്പായഉതുആഹാരാവിക്ഖിത്തചിത്തതാ. തേ ച തംതംവികാരസ്സ വിസേസപച്ചയഭാവതോ വുത്താ, അവിസേസേന പന സബ്ബേ സബ്ബേസം പച്ചയാ. യതോ നേസം അഞ്ഞമഞ്ഞാവിജഹനം, ഇദ്ധിവളഞ്ജനാദീസു വിയ വസവത്തനം **മദ്ദവപ്പകാരോ. സുപരിമദ്ദിതചമ്മസുധന്തസുവണ്ണ**ഗഹണഞ്ചേത്ഥ മുദുകമ്മഞ്ഞസദിസരൂപനിദസ്സനമത്തം, ന തം ഇധ അധിപ്പേതം മുദുതാകമ്മഞ്ഞതാസബ്ഭാവതോ. ന ഹി അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപസന്താനേ ലഹുതാദീനി സമ്ഭവന്തി, ഇന്ദ്രിയബദ്ധേപി രൂപഭവേ ന സന്തി ദന്ധത്തകരാദിധാതുക്ഖോഭാഭാവതോ. സതി ഹി താദിസേ ധാതുക്ഖോഭേ തപ്പടിപക്ഖപച്ചയസമുട്ഠാനാഹി ലഹുതാദീഹി ഭവിതബ്ബന്തി കേചി, തം അകാരണം. ന ഹി വൂപസമേതബ്ബപച്ചനീകാപേക്ഖോ തബ്ബിരോധിധമ്മസമുപ്പാദോ, തഥാ സതി സഹേതുകകിരിയചിത്തുപ്പാദേസു കായലഹുതാദീനം അഭാവോവ സിയാ. കസ്മാ പന കമ്മജരൂപേസു ലഹുതാദയോ ന ഹോന്തീതി? പച്ചുപ്പന്നപച്ചയാപേക്ഖത്താ. അഞ്ഞഥാ സബ്ബദാഭാവീഹി ലഹുതാദീഹി ഭവിതബ്ബം സിയാതി.

൪൪. ആദി ചയോ, ഈസം വാ ചയോതി ആചയോ, യഥാപച്ചയം തതോ തതോ ആഗതസ്സ വിയ ചയോതി വാ ആചയോ, തദുഭയം ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ആചയോ ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ആചയലക്ഖണോ. രൂപസ്സ ഉപചയോ** പഠമുപ്പാദോ, വഡ്ഢി ച “ഉപഞ്ഞത്തം ഉപസിത്ത”ന്തിആദീസു വിയ ഉപ-സദ്ദസ്സ പഠമൂപരിഅത്ഥസ്സ നിദസ്സനതോ. **പുബ്ബന്തതോ**തി പുബ്ബകോട്ഠാസതോ, അനാഗതഭാവതോതി അത്ഥോ. ഉപ്പജ്ജമാനേ രൂപധമ്മേ ഉപ്പാദോ അനാഗതക്ഖണതോ ഉമ്മുജ്ജാപേന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **“ഉമ്മുജ്ജാപനരസോ”**തി. തഥാ സോ “ഇമേ രൂപധമ്മാ”തി നിയ്യാതേന്തോ വിയ ഗയ്ഹതീതി ആഹ **“നിയ്യാതനപച്ചുപട്ഠാനോ”**തി. **പരിപുണ്ണഭാവപച്ചുപട്ഠാനതാ** “ഉപരിചയോ ഉപചയോ”തി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ വസേന വേദിതബ്ബാ. **പവത്തിലക്ഖണാ**തി രൂപാനം പവത്തനന്തി ലക്ഖിതബ്ബാ. **അനുപ്പബന്ധനരസാ**തി പുബ്ബാപരവസേന അനു അനു പബന്ധനകിച്ചാ. തതോ ഏവ അനുപച്ഛേദവസേന ഗഹേതബ്ബതോ **അനുപച്ഛേദപച്ചുപട്ഠാനാ**.

ഉഭയമ്പീതി ഉപചയോ സന്തതീതി ഉഭയമ്പി. **ജാതിരൂപസ്സേവാ**തി രൂപുപ്പാദസ്സേവ **അധിവചനം**. യദി ഏവം കസ്മാ വിഭജ്ജ വുത്താതി ആഹ **“ആകാരനാനത്തതോ”**തി, ജാതിരൂപസ്സ പവത്തിആകാരഭേദതോതി അത്ഥോ. വേനേയ്യവസേന വിഭജ്ജകഥനേ കാരണം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. കഥം പനേതം വിഞ്ഞാതബ്ബം,

പവത്തിആകാരനാനത്തതോ ജാതിരൂപസ്സ ഭേദോ, ന സഭാവതോതി ? നിദ്ദേസതോതി ദസ്സേന്തോ **"യസ്മാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യോ ആയതനാന**ന്തി യോ അഡ്ഢേകാദസന്നം രൂപായതനാനം ആദിചയത്താ **"ആചയോ"**തി വുത്തോ. **സോ ഏവ ഉപചയോ** പഠമുപ്പാദഭാവതോ ഉപ-സദ്ദോ പഠമത്ഥോതി കത്വാ. **യോ** പന തത്ഥേവ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഉപരി ചയത്താ **ഉപചയോ, സാ** ഏവ **സന്തതി** അനുപബന്ധവസേന ഉപ്പത്തിഭാവതോ. അഥ വാ **യോ ആയതനാനം ആചയോ** പഠമഭാവേന ഉപലക്ഖിതോ ഉപ്പാദോ, സോ പന തത്ഥേവ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഉപരി ചയത്താ **ഉപചയോ,** വഡ്ഢീതി അത്ഥോ. ഉപചയോ വഡ്ഢിഭാവേന ഉപലക്ഖിതോ ഉപ്പാദോ, **സാ ഏവ സന്തതി** പബന്ധാകാരേന ഉപ്പത്തിഭാവതോ. തേനാഹ **"അട്ഠകഥായമ്പീ"**തിആദി.

തത്ഥ **ഏവം കിം കഥിത**ന്തി "യോ ആയതനാനം ആചയോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൪൧) നിദ്ദേസേന കിം അത്ഥജാതം കഥിതം ഹോതി? ആയതനേന ആചയോ കഥിതോ. ആചയുപചയസന്തതിയോ ഹി നിബ്ബത്തിഭാവേന ആചയോ ഏവാതി ആയതനേഹി ആചയാദീനം പകാസിതത്താ തേഹി ആചയോ കഥിതോ. ആയതനാനം ആചയാദിവചനേനേവ ആചയസഭാവാനി ഉപ്പാദധമ്മാനി ആയതനാനീതി ആചയേന തംപകതികം ആയതനം കഥിതം. ലക്ഖണഞ്ഹി ഉപ്പാദോ, ന രൂപരൂപന്തി.

രൂപപരിപാകോ രൂപധമ്മാനം ജിണ്ണതാ. **ഉപനയനരസാ**തി ഭങ്ഗുപനയനകിച്ചാ. **സഭാവാനപഗമേപീ**തി കക്ഖളതാദിസഭാവസ്സ അവിഗമേപി. ഠിതിക്ഖണേ ഹി ജരാ, ന ച തദാ ധമ്മോ സഭാവം വിജഹതി നാമ. **നവഭാവോ** ഉപ്പാദാവത്ഥാ, തസ്സ അപഗമഭാവേന ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"നവഭാവാപഗമപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി. **"അരൂപധമ്മാന"**ന്തി ഇദം തേസം ജരായ സുട്ഠു പടിച്ഛന്നതായ വുത്തം. രൂപധമ്മാനമ്പി ഹി ഖണികജരാ പടിച്ഛന്നാ ഏവ, യാ അവീചിജരാതിപി വുച്ചതി. **ഏസ വികാരോ**തി ഖണ്ഡിച്ചാദിവികാരമാഹ. സോ ഹി അരൂപധമ്മേസു ന ലബ്ഭതി. യാ അവീചിജരാ നാമ, തസ്സാപി ഏസ വികാരോ നത്ഥീതി സമ്ബന്ധിതബ്ബം. നത്ഥി ഏതിസ്സാ ജരായ വീചീതി **അവീചിജരാ,** നവഭാവതോ ദുവിഞ്ഞേയ്യന്തരജരാതി അത്ഥോ.

പരിതോ സബ്ബസോ "ഭിജ്ജന"ന്തി ലക്ഖിതബ്ബോതി **പരിഭേദലക്ഖണാ**. നിച്ചം നാമ ധുവം, രൂപം പന ഖണഭങ്ഗിതായ യേന ഭങ്ഗേന ന നിച്ചന്തി അനിച്ചം, സോ അനിച്ചസ്സ ഭാവോതി **അനിച്ചതാ**. സാ പന യസ്മാ ഠിതിപ്പത്തം രൂപം വിനാസഭാവേന സംസീദന്തീ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"സംസീദനരസാ"**തി. യസ്മാ ച സാ രൂപധമ്മാനം ഭങ്ഗഭാവതോ ഖയവയാകാരേനേവ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഖയവയപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി.

൪൯. **ഓജാലക്ഖണോ**തി ഏത്ഥ അങ്ഗമങ്ഗാനുസാരിനോ രസസ്സ സാരോ ഉപത്ഥമ്ഭബലകരോ ഭൂതനിസ്സിതോ ഏകോ വിസേസോ ഓജാ. കബളം കരീയതീതി **കബളീകാരോ**. ആഹരീയതീതി **ആഹാരോ,** കബളം കത്വാ അജ്ഝോഹരീയതീതി അത്ഥോ. ഇദം പന സവത്ഥുകം ഓജം ദസ്സേതും വുത്തം. ബാഹിരം ആഹാരം പച്ചയം ലഭിത്വാ ഏവ അജ്ഝത്തികാഹാരോ രൂപം ഉപ്പാദേതി, സോ പന രൂപം ആഹരതീതി ആഹാരോ. തേനാഹ **"രൂപാഹരണരസോ"**തി. തതോ ഏവ ഓജട്ഠമകരൂപുപ്പാദനേന ഇമസ്സ കായസ്സ **ഉപത്ഥമ്ഭനപച്ചുപട്ഠാനോ**. ഓജായ രൂപാഹരണകിച്ചം ബാഹിരാധീനന്തി ആഹ **"ആഹരിതബ്ബവത്ഥുപദട്ഠാനോ"**തി.

൫൦. **ബലരൂപ**ന്തിആദീസു ഇമസ്മിം കായേ ബലം നാമ അത്ഥി, സമ്ഭവോ നാമ അത്ഥി, രോഗോ നാമ അത്ഥി, "ജാതി സഞ്ജാതീ"തി (വിഭ॰ ൨൩൫) വചനതോ ജാതി നാമ അത്ഥി, തേഹിപി ചതൂഹി മഹാഭൂതേഹി വിനാ അഭാവതോ ഉപാദായരൂപേഹി ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **ഏകച്ചാന**ന്തി അഭയഗിരിവാസീനം. **പടിക്ഖിത്ത**ന്തി ഏത്ഥ ഏവം പടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ - മിദ്ധം രൂപമേവ ന ഹോതി നീവരണേസു ദേസിതത്താ. യസ്സ ഹി നീവരണേസു ദേസനാ, തം ന രൂപം

യഥാ കാമച്ഛന്ദോ. സിയാ പനേതം ദുവിധം മിദ്ധം രൂപം, അരൂപഞ്ചാതി. തത്ഥ യം അരൂപം, തം നീവരണേസു ദേസിതം "ന രൂപ"ന്തി? തം ന, വിസേസവചനാഭാവതോ. ന ഹി വിസേസേത്വാ മിദ്ധം നീവരണേസു ദേസിതം, തസ്മാ മിദ്ധസ്സ ദുവിധതം പരികപ്പേത്വാപി ന സക്കാ നീവരണഭാവം നിവത്തേതും. സക്കാ ഹി വത്തും "യം തം അരൂപതോ അഞ്ഞം മിദ്ധം പരികപ്പിതം, തമ്പി നീവരണം മിദ്ധസഭാവത്താ ഇതരം മിദ്ധം വിയാ"തി.

ഭവതു നീവരണം, കോ വിരോധോതി ചേ? നീവരണഞ്ച പഹാതബ്ബം. പഞ്ച നീവരണേ പഹായ "അദ്ധാ മുനീസി സമ്ബുദ്ധോ, നത്ഥി നീവരണാ തവാ"തി (സു॰ നി॰ ൫൪൧) വചനതോ. അപ്പഹാതബ്ബഞ്ച രൂപം "കതമേ ധമ്മാ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ? ചതൂസു ഭൂമീസു കുസലം, ചതൂസു ഭൂമീസു വിപാകോ, തീസു ഭൂമീസു കിരിയാബ്യാകതം, രൂപഞ്ച നിബ്ബാനഞ്ച. ഇമേ ധമ്മാ നേവ ദസ്സനേന ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൦൭) വചനതോ. ന ചേത്ഥ തദാരമ്മണകിലേസപ്പഹാനം അധിപ്പേതം "രൂപം, ഭിക്ഖവേ, ന തുമ്ഹാകം, തം പജഹഥാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൩.൩൪) വിയ കാമച്ഛന്ദാദീനം തഥാ പഹാനസ്സ അനധിപ്പേതത്താ. തസ്മാ ന മിദ്ധം രൂപം. യദി മിദ്ധസ്സ രൂപഭാവം ന സമ്പടിച്ഛഥ, കഥം ഭഗവതോ നിദ്ദാ. മിദ്ധഞ്ഹി "നിദ്ദാപചലായികാ"തിആദിനാ വിഭങ്ഗേ വിഭത്തത്താ നിദ്ദാതി? ന മിദ്ധം നിദ്ദാ, നിദ്ദാഹേതുഭാവതോ പന തം "നിദ്ദാ"തി വിഭത്തം യഥാ ഇത്ഥിലിങ്ഗാദി. ഏവമ്പി നിദ്ദാഹേതുനോ മിദ്ധസ്സ അഭാവതോ കഥം ഭഗവതോ നിദ്ദാതി? നിദ്ദാ ഭഗവതോ സരീരഗിലാനിയാ, ന മിദ്ധേന. സാ ച നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും "പിട്ഠി മേ ആഗിലായതി, തമഹം ആയമിസ്സാമീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൨) വചനതോ. ന ചേത്ഥ ഏവമവധാരണം മിദ്ധമേവ നിദ്ദാഹേതൂതി, നിദ്ദാഹേതു ഏവ മിദ്ധന്തി ഏവമവധാരണാ. തസ്മാ അഞ്ഞോപി അത്ഥി നിദ്ദാഹേതു, കോ പന സോതി? സരീരഗിലാനിയാ. തേന വുത്തം "നിദ്ദാ ഭഗവതോ സരീരഗിലാനിയാ, ന മിദ്ധേനാ"തി.

നിദ്ദാ ച ഭഗവതോ നത്ഥീതി ന സക്കാ വത്തും "അഭിജാനാമി ഖോ പനാഹം അഗ്ഗിവേസ്സന...പേ॰... ദിവാ സുപിതാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൮൭) വചനതോ. ഇതോപി ന മിദ്ധം രൂപം സമ്പയോഗവചനതോ. വുത്തഞ്ഹി "ഥിനമിദ്ധനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണേന നീവരണഞ്ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തഞ്ചാ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൧൭൬). ന ചേത്ഥ യഥാലാഭഭവനം? സക്കാ പച്ചേതും "സക്ഖരകഥലികമ്പി മച്ഛഗുമ്ബമ്പി ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൯) വിയ അപ്പസിദ്ധതായ രൂപഭാവസ്സ. സിദ്ധേ ഹി തസ്സ രൂപഭാവേ സമ്ഭവതോ യഥാലാഭപച്ചയോ യുജ്ജേയ്യാതി. ഇതോപി ന രൂപം മിദ്ധം ആരുപ്പേസു ഉപ്പജ്ജനതോ. വുത്തമ്പി ചേതം "നീവരണം ധമ്മം പടിച്ച നീവരണോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നപുരേജാതപച്ചയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൮.൮) ഇമസ്സ വിഭങ്ഗേ "ആരുപ്പേ കാമച്ഛന്ദനീവരണം പടിച്ച ഥിനമിദ്ധനീവരണം ഉദ്ധച്ചനീവരണം അവിജ്ജാനീവരണം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വിത്ഥാരോ. തസ്മാ "ന മിദ്ധം രൂപ"ന്തി യം അട്ഠകഥാസു പടിക്ഖിത്തം, തം സുപടിക്ഖിത്തമേവ.

ഇതരേസൂതി ബലരൂപാദീസു. കമ്മസമുട്ഠാനസ്സാപി രോഗസ്സ വിസഭാഗപച്ചയസമുപ്പന്നോ ധാതുക്ഖോഭോ ആസന്നകാരണം, പഗേവ ഇതരസ്സ. സോ ച അത്ഥതോ രൂപധമ്മാനം വികാരാവത്ഥാഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസു ഏവ സിയാതി വുത്തം **"രോഗരൂപം ജരതാഅനിച്ചതാഗഹണേന ഗഹിതമേവാ"**തി. **ഉപചയസന്തതിഗഹണേന ഗഹിതമേവാതി** തബ്ബിനിമുത്തസ്സ രൂപുപ്പാദസ്സ അഭാവതോ. ഉപാദാവത്ഥായ ച അഞ്ഞാ ജാതി നാമ നത്ഥേവ. സമ്ഭവോ കാമധാതുയം ഏകച്ചിയസത്താനം ഇന്ദ്രിയപരിപാകപച്ചയോ ആപോധാതുയാ പവത്തിആകാരവിസേസോതി ആഹ **"സമ്ഭവരൂപം ആപോധാതുഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവാ"**തി. കായബലം നാമ അത്ഥതോ വായോധാതുയാ പവത്തിആകാരവിസേസോ തസ്സാ വിപ്ഫാരഭാവതോ. യതോ നം "പാണബല"ന്തി വദന്തി, തേനാഹ **"ബലരൂപം വായോധാതുഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവാ"**തി. കസ്മാ പന

നേസം അയഥാക്കമതോ പടിക്ഖേപോ കതോതി? **വിസും നത്ഥീ**തി കത്വാ അനുപലബ്ഭമാനത്താ അനാദരദസ്സനത്ഥം, മിഢപടിക്ഖേപോ വാ മഹാപഞ്ഹോതി പഠമം കതോ. തദനുസാരേന പടിലോമനയേന ഇതരേസമ്പി അഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബം.

"ഇതീ"തി ഇദം **"അട്ഠവീസതിവിധ"**ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം, ഇമിനാ വുത്തക്കമേന അട്ഠവീസതിവിധം ഹോതീതി. സോ ച ഖോ പാളിയം ആഗതനയേനേവാതി അനൂനതാ വേദിതബ്ബാ. അനധികഭാവോ പന ദസ്സിതോ ഏവ.

൪൭. സമ്പയുത്തധമ്മരാസി ഹിനോതി ഏതേന പതിട്ഠഹതീഹി **ഹേതു,** മൂലട്ഠേന ലോഭാദികോ, അലോഭാദികോ ച, താദിസോ ഹേതു ന ഹോതീതി **നഹേതു**. നാസ്സ ഹേതു അത്ഥീതി **അഹേതുകം,** സഹേതുകപടിയോഗിഭാവതോ ഹേതുനാ സഹ ന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. അഹേതുകമേവ ഹേതുനാ വിപ്പയുത്തതായ **ഹേതുവിപ്പയുത്തം**. ധമ്മനാനത്താഭാവേപി ഹി സദ്ദത്ഥനാനത്തേന വേനേയ്യവസേന ദുകന്തരദേസനാ ഹോതീതി ദുകപദവസേന ചേതം വുത്തം. പച്ചയാധീനവുത്തിതായ സഹ പച്ചയേനാതി **സപ്പച്ചയം**. അത്തനോ പച്ചയേഹി ലോകേ നിയുത്തം, വിദിതന്തി വാ **ലോകിയം**. ആ ഭവഗ്ഗം, ആ ഗോത്രഭും വാ സവന്തീതി ആസവാ, സഹ ആസവേഹീതി **സാസവം,** ആസവേഹി ആലമ്ബിതബ്ബന്തി അത്ഥോ. ആദിസദ്ദേന സംയോജനീയം ഓഘനീയം യോഗനീയം നീവരണീയം സംകിലേസികം പരാമട്ഠം അചേതസികം ചിത്തവിപ്പയുത്തം നരൂപാവചരം നഅരൂപാവചരം നഅപരിയാപന്നം അനിയതം അനിയ്യാനികം അനിച്ചന്തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ആഹിതോ അഹം മാനോ ഏത്ഥാതി അത്താ, അത്തഭാവോ. തം അത്താനം അധികിച്ച ഉദ്ദിസ്സ പവത്താ അജ്ഝത്താ , ഇന്ദ്രിയബദ്ധധമ്മാ, തേസു ഭവം **അജ്ഝത്തികം,** ചക്ഖാദി. അട്ഠകഥായം പന വുത്തനയേന അജ്ഝത്തമേവ **അജ്ഝത്തികം** യഥാ വേനയികോതി (അം° നി° വ്യ.൧൧; പാരാ° വ്യ) ഇമമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം **"അത്തഭാവം അധികിച്ച പവത്തത്താ അജ്ഝത്തിക"**ന്തി. **സേസം** തേവീസതിവിധം. **"തതോ ബാഹിരത്താ"**തി ഇദം അജ്ഝത്തികലക്ഖണാഭാവതോ വുത്തം. **ഘട്ടനവസേനാ**തി വിസയീ, വിസയോ ച ഹുത്വാ സങ്ഘട്ടനവസേന. **സേസം** സോളസവിധം. **വിപരീതത്താ**തി ഘട്ടനവസേന അഗഹേതബ്ബതോ. **ദുപ്പടിവിജ്ഝസഭാവത്താ**തി സുഖുമഭാവേന ദുവിഞ്ഞേയ്യസഭാവത്താ. ഞാണസ്സ ആസന്നേ ന ഹോതീതി **ദൂരേ. തേരസ** ഹദയവത്ഥുപരിയോസാനാനി. **സഭാവേനേവാ**തി "രൂപസ്സ പരിച്ഛേദോ, രൂപസ്സ വികാരോ, രൂപസ്സ ഉപചയോ"തിആദിനാ അഗ്ഗഹേത്വാ അത്തനോ സഭാവേനേവ കക്ഖളത്താദിനാ ഞാണേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേതബ്ബതോ. **സേസം** ദസവിധം. **തബ്ബിപരീതതായ**ാതി സഭാവേന അപരിഗ്ഗഹിതബ്ബതോ. സോതാദീനമ്പി ചക്ഖുനോ വിയ പസന്നസഭാവത്താ ഏവ യഥാസകം വിസയഗ്ഗഹണപച്ചയതാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖാദി...പേ°... പസാദരൂപ"**ന്തി. **വിപരീതത്താ**തി തബ്ബിധുരസഭാവത്താ. **അധിപതിയട്ഠേനാ**തി ഏത്ഥ ചക്ഖാദീനം താവ പഞ്ചന്നം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ആധിപതേയ്യം തേസം പടുമന്ദഭാവാനുവത്തനതോ, ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയസ്സ സകിച്ചേ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ സഹജരൂപാനുപാലനേ. തദുഭയം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **ഉപാദിന്നത്താ**തി ഗഹിതത്താ. കമ്മനിബ്ബത്തഞ്ഹി "മമേതം ഫലം"ന്തി കമ്മുനാ ഗഹിതം വിയ ഹോതി അപടിക്ഖേപതോ.

൪൮. സനിദസ്സനകമ്മജാദീനം തികാനന്തി സനിദസ്സനത്തികസ്സ, കമ്മജാദിത്തികാനഞ്ച. **ഓളാരികേ**തി ദ്വാദസവിധേ ഓളാരികരൂപേ. **രൂപന്തി** രൂപായതനം. ദട്ഠബ്ബഭാവസങ്ഖാതേന സഹ നിദസ്സനേനാതി സനിദസ്സനം, പടിഹനനഭാവസങ്ഖാതേന സഹ പടിഘേനാതി സപ്പടിഘം, സനിദസ്സനഞ്ച തം സപ്പടിഘഞ്ചാതി **സനിദസ്സനസപ്പടിഘം**. തത്ഥ യസ്സ ദട്ഠബ്ബഭാവോ അത്ഥി, തം **സനിദസ്സനം**. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണഗോചരഭാവോവ **ദട്ഠബ്ബഭാവോ**. തസ്സ രൂപായതനതോ അനഞ്ഞത്തേപി അഞ്ഞേഹി ധമ്മേഹി രൂപായതനം വിസേസേതും അഞ്ഞം വിയ

കത്വാ വുത്തം “സഹ നിദസ്സനേന സനിദസ്സന”ന്തി. ധമ്മഭാവസാമഞ്ഞേന ഹി ഏകീഭൂതേസു ധമ്മേസു യോ നാനത്തകരോ വിസേസോ, സോ അഞ്ഞോ വിയ കത്വാ ഉപചരിതും യുത്തോ. ഏവം ഹി അത്ഥവിസേസാവബോധോ ഹോതീതി. യോ സയം, നിസ്സയവസേന ച സമ്പത്താനം, അസമ്പത്താനഞ്ച പടിമുഖഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞം പതനം, സോ **പടിഹനനഭാവോ,** യേന ബ്യാപാരാദിവികാരപച്ചയന്തരസഹിതേസു ചക്ഖാദീനം വിസയേസു വികാരുപ്പത്തി. **സേസം** ഏകാദസവിധം ഓളാരികരൂപം. തഞ്ഹി സനിദസ്സനത്താഭാവതോ **അനിദസ്സനം,** വുത്തനയേനേവ **സപ്പടിഘം**. ഉഭയപടിക്ഖേപേന **അനിദസ്സനഅപ്പടിഘം. കമ്മതോ ജാത**ന്തി ഏത്ഥ യം ഏകന്തകമ്മസമുട്ഠാനം അട്ഠിന്ദ്രിയാനി, ഹദയഞ്ചാതി നവവിധം രൂപം, യഞ്ച നവവിധേ ചതുസമുട്ഠാനേ കമ്മസമുട്ഠാനം നവവിധമേവ രൂപന്തി ഏവം അട്ഠാരസവിധമ്പി കമ്മതോ ഉപ്പജ്ജനതോ **കമ്മജം**. യഞ്ഹി ജാതഞ്ച യഞ്ച ജായതി യഞ്ച ജായിസ്സതി, തം സബ്ബമ്പി “കമ്മജ”ന്തി വുച്ചതി യഥാ ദുദ്ധന്തി. **തദഞ്ഞപച്ചയജാത**ന്തി കമ്മതോ അഞ്ഞപച്ചയതോ ജാതം ഉതുചിത്താഹാരജം. **നകുതോചിജാത**ന്തി ലക്ഖണരൂപമാഹ. വിഞ്ഞത്തിദ്വയം, സദ്ദോ, ആകാസധാതു, ലഹുതാദിത്തയം ചിത്തസമുട്ഠാനാനി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനീതി ഏതം പഞ്ചദസവിധം രൂപം **ചിത്തജം**. ആകാസധാതു, ലഹുതാദിത്തയം, ആഹാരസമുട്ഠാനാനി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനീതി ഏതം ദ്വാദസവിധം രൂപം **ആഹാരജം**. ഏത്ഥ സദ്ദം പക്ഖിപിത്വാ തേരസവിധം രൂപം ഉതുതോ സമുട്ഠിതം **ഉതുജം**. സേസം കമ്മജതികേ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

ർർൻ. ദിട്ഠാദിചതുക്കവസേന, രൂപരൂപാദിചതുക്കവസേന, വത്ഥാദിചതുക്കവസേനാതി പാടേക്കം ചതുക്കസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. യം രൂപായതനം അദക്ഖി യം പസ്സതി യം ദക്ഖിസ്സതി യം പസ്സേയ്യ, തം സബ്ബം **ദിട്ഠം** നാമ ദിട്ഠസഭാവാനാതിവത്തനതോ യഥാ ദുദ്ധന്തി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **ദസ്സനവിസയത്താ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ. **സവനവിസയത്താ**തി സോതവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്താ. **ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബത്തയ**ന്തി ഗന്ധോ രസോ ഫോട്ഠബ്ബന്തി ഏതം തയം. **മുതം** നാമ മുത്വാ പത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ. തേനാഹ **“സമ്പത്തഗ്ഗാഹകഇന്ദ്രിയവിസയത്താ”**തി.

കിമിദം ഫോട്ഠബ്ബം നാമാതി? പഥവീതേജോവായോധാതുത്തയം. കസ്മാ പനേത്ഥ ആപോധാതു അഗ്ഗഹിതാ, നനു സീതതാ ഫുസിത്വാ ഗയ്ഹതി, സാ ച ആപോധാതൂതി? സച്ചം ഗയ്ഹതി, ന പന സാ ആപോധാതു. കിഞ്ചരഹീതി? തേജോധാതു ഏവ. മന്ദേ ഹി ഉണ്ഹഭാവേ സീതബുദ്ധി. ന ഹി സീതം നാമ കോചി ഗുണോ അത്ഥി, കേവലം പന ഉണ്ഹഭാവസ്സ മന്ദതായ സീതതാഭിമാനോ. കഥമേതം വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി ചേ? അനവട്ഠിതത്താ സീതബുദ്ധിയാ യഥാ പാരാപാരേ. തഥാ ഹി ഘമ്മകാലേ ആതപേ ഠിതാനം ഛായം പവിട്ഠാനം സീതബുദ്ധി ഹോതി, തത്ഥേവ പന പഥവീഗബ്ഭതോ ഉട്ഠിതാനം ഉണ്ഹബുദ്ധി. യദി ഹി സീതതാ ആപോധാതു സിയാ, ഏകസ്മിം കലാപേ ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം ഉപലബ്ഭേയ്യ, ന ച ഉപലബ്ഭതി. തസ്മാ വിഞ്ഞായതി ന ആപോധാതു സീതതാതി . ഇദഞ്ച ഭൂതാനം അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിതം ഇച്ഛന്താനം ഉത്തരം, അനിച്ഛന്താനമ്പി പന ചതുന്നം ഭൂതാനം ഏകസ്മിം കലാപേ കിച്ചദസ്സനേന സഭാഗവുത്തിതായ സാധിതായ ഉത്തരമേവ. യേ പന “വായോധാതുയാ ലക്ഖണം സീതതാ”തി വദന്തി, തേസമ്പി ഇദമേവ ഉത്തരം. യദി ഹി വായോധാതു സീതതാ സിയാ, ഏകസ്മിം കലാപേ ഉണ്ഹഭാവേന സദ്ധിം സീതതാ ഉപലബ്ഭേയ്യ, ന ച ഉപലബ്ഭതി. തസ്മാ വിഞ്ഞായതി ന വായോധാതു സീതതാതി. യേസം പന ദ്രവതാ ആപോധാതു, സാ ച ഫുസിത്വാ ഗയ്ഹതീതി ദസ്സനം. തേ വത്തബ്ബാ “ദ്രവഭാവോപി ഫുസീയതീതി ആയസ്മന്താനം അധിമാനമത്തം സണ്ഠാനം വിയാ”തി. വുത്തഞ്ഹേതം പുരാതനേഹി -

“ദ്രവതാ സഹവുത്തീനി, തീണി ഭൂതാനി സമ്ഫുസം;
‘ദ്രവതം സമ്ഫുസാമീ’തി, ലോകോയമഭിമഞ്ഞതി.

“ഫുസം ഭൂതാനി സണ്ഠാനം, മനസാ ഗണ്ഹതേ യഥാ;
‘പച്ചക്ഖതോ ഫുസാമീ’തി, ഞാതബ്ബാ ദ്രവതാ തഥാ”തി.

സേസന്തി യഥാവുത്തം രൂപാദിസത്തവിധം രൂപം ഠപേത്വാ അവസിട്ഠം ഏകവീസതിവിധം രൂപം. **വിഞ്ഞാണസ്സേവാ**തി മനോവിഞ്ഞാണസ്സേവ. അവധാരണേന രൂപായതനാദീനമ്പി മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യത്തേ നിയമാഭാവതോ ന വിഞ്ഞാതരൂപതാതി സങ്കരാഭാവം ദസ്സേതി.

നിപ്ഫന്നരൂപം പനേത്ഥ രൂപരൂപം നാമാതി യദേത്ഥ അട്ഠവീസതിവിധേ രൂപേ “നിപ്ഫന്ന”ന്തി വുത്തം രൂപം, തദേവ രൂപലക്ഖണയോഗതോ രൂപം. രുപ്പനം രൂപം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി യഥാ അരിസസോതി, രൂപഗുണയോഗതോ വാ യഥാ നീലഗുണയോഗതോ നീലം വത്ഥന്തി. സ്വായം രൂപസദ്ദോ രുള്ഹിയാ അതംസഭാവേപി പവത്തതീതി അപരേന രൂപസദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **“രൂപരൂപ”**ന്തി യഥാ തിലതേലം, ദുക്ഖദുക്ഖന്തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൪൩) ച, രുപ്പനസഭാവം രൂപന്തി അത്ഥോ. യദി ഏവം, ആകാസധാതുആദീനം കഥം രൂപഭാവോതി? നിപ്ഫന്നരൂപസ്സ പരിച്ഛേദവികാരലക്ഖണഭാവതോ തഗ്ഗതികമേവാതി “രൂപ”ന്ത്വേവ വുച്ചതി.

വസന്തി ഏത്ഥ ചിത്തചേതസികാ പവത്തന്തീതി **വത്ഥു,** ചിത്തതംസമ്പയുത്താനം ആധാരഭൂതം രൂപം. തം പന ഛബ്ബിധം. തത്ഥ ഹദയരൂപം വത്ഥു ഏവ മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിസ്സയഭാവതോ. **ന ദ്വാരം** അഞ്ഞനിസ്സയാനം ചക്ഖാദി വിയ. യഥാ ഹി ചക്ഖാദീനി സമ്പടിച്ഛനാദീനം പവത്തിയാ ദ്വാരം ഹോന്തി, ന ഏവം ഹദയവത്ഥു. തേന വുത്തം **“യം പനേത്ഥ ഹദയരൂപം നാമ, തം വത്ഥു, ന ദ്വാര”**ന്തി. **വിഞ്ഞത്തിദ്വയം ദ്വാരം** കമ്മദ്വാരഭാവതോ. തന്നിസ്സിതസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ അഭാവതോ **ന വത്ഥു. പസാദരൂപം വത്ഥു ചേവ** അത്തസന്നിസ്സിതസ്സ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദികസ്സ, **ദ്വാരഞ്ച** അഞ്ഞനിസ്സിതസ്സ സമ്പടിച്ഛനാദികസ്സ. **സേസം** ഏകവീസതിവിധം രൂപം വുത്തവിപരിയായതോ **നേവ വത്ഥു ന ച ദ്വാരം**.

൪൯. ഏകതോ ഏവ ജാതം **ഏകജം**. നനു ച ഏകതോ ഏവ പച്ചയതോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ ഉപ്പത്തി നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, രൂപജനകപച്ചയേസു ഏകതോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. ന ഹി രൂപുപ്പത്തി രൂപജനകതോ അഞ്ഞം പച്ചയം അപേക്ഖതി. **ദ്വിജ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇമേസ**ന്തി ഇമേസം പഭേദാനം **വസേന. കമ്മജമേവാ**തി കമ്മതോ ഏവ ജാതം. **ചിത്തജമേവാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ചിത്തതോ ച ഉതുതോ ച ജാത**ന്തി കാലേന ചിത്തതോ, കാലേന ഉതുതോതി ഏവം ചിത്തതോ ച ഉതുതോ ച ജാതം ദട്ഠബ്ബം. **തം ദ്വിജം** ദ്വീഹി ജാതന്തി. പരതോ ദ്വീസുപി ഏസേവ നയോ. **സദ്ദായതനമേവാ**തി ഏത്ഥ യം ചിത്തജം സദ്ദായതനം, തം സവിഞ്ഞത്തികമേവാതി ഏകേ. അവിഞ്ഞത്തികോപി അത്ഥി വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോതി പോരാണാ.

വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി ഹി ഏവം പവത്തമഹാഅട്ഠകഥാവാദം നിസ്സായ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ സദ്ദസ്സ വിഞ്ഞത്തിയാ വിനാപി ഉപ്പത്തി ഇച്ഛിതബ്ബാ. ന ഹി വിഞ്ഞത്തി “കായവാചായ വിഞ്ഞത്തീ”തി വചനതോ അസോതവിഞ്ഞേയ്യേന സദ്ദേന സഹ ഉപ്പജ്ജതി, ഏവം സന്തേ ചിത്തജേനാപി സദ്ദനവകേന ഭവിതബ്ബം. സോ ച വാദോ “സദ്ദോ ച ഹോതി, ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോ ചാ”തി വിരുദ്ധമേവേതന്തി മഞ്ഞമാനേഹി സങ്ഗഹകാരേഹി പടിക്ഖിത്തോ. അപരേ പന മഹാഅട്ഠകഥാവാദം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ തസ്സ അധിപ്പായം വണ്ണേന്തി. കഥം? “ജിവ്ഹാതാലുചലനാദികം വിതക്കസമുട്ഠിതം വിഞ്ഞത്തിസഹജമേവ സുഖുമസദ്ദം ദിബ്ബസോതേന സുത്വാ ആദിസതീ”തി സുത്തേ, പട്ഠാനേ ച ഓളാരികം സദ്ദം സന്ധായ സോതവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദസ്സ അസോതവിഞ്ഞേയ്യതാ

വുത്താതി. **തം ചതുജം. അവസേസ**ന്തി അവിനിബ്ഭോഗരൂപേന സദ്ധിം ആകാസധാതുമാഹ.

ലക്ഖണരൂപം പന നകുതോചിജാതന്തി കുതോചിപി പച്ചയതോ ന ജാതം, നാപി സയമേവ ജാതം പച്ചയേഹി വിനാ സയമേവ ജാതസ്സ സബ്ഭേന സബ്ബം അഭാവതോ. കഥം പനേതം വിഞ്ഞാതബ്ബം ലക്ഖണരൂപം ന ജായതീതി? ലക്ഖണാഭാവതോ. ഉപ്പത്തിമന്താനം ഹി രൂപായതനാദീനം ജാതിആദീനി ലക്ഖണാനി വിജ്ജന്തി, ന ഏവം ജാതിആദീനം. തസ്മാ വിഞ്ഞാതബ്ബമേതം ജാതിആദീനി ന ജായന്തീതി. സിയാ പനേതം "ജാതിആദീനം ജാതിആദീനി ലക്ഖണാനി വിജ്ജന്തീ"തി? തം ന, കസ്മാ? തഥാ സതി അനവട്ഠാനാപത്തിതോ. യദി ഹി ജാതിആദീനി ജാതിആദിമന്താനി സിയും, താനിപി ജാതിആദിമന്താനി, താനിപി ജാതിആദിമന്താനീതി അനവട്ഠാനമേവ ആപജ്ജതി. തസ്മാ സുട്ഠു വുത്തം "ജാതിആദീനി ന ജായന്തീ"തി. തേനാഹ **"ന ഹി ഉപ്പാദസ്സ ഉപ്പാദോ അത്ഥി, ഉപ്പന്നസ്സ ച പരിപാകഭേദമത്തം ഇതരദ്വയ"**ന്തി, ജരാമരണന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥ **"ഉപ്പാദോ നത്ഥീ"**തി ഏതേന ഉപ്പാദസ്സ ജരാമരണാഭാവമാഹ. അസതി ഉപ്പാദേ കുതോ ജരാമരണന്തി **മത്ത**ഗ്ഗഹണേന ജരാമരണസ്സ ഉപ്പാദാഭാവമ്പി. യദി ഏവം ജാതിയാ കുതോചി ജാതതാവചനം കഥന്തി ആഹ **"യമ്പീ"**തിആദി. തത്ഥ **കിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ ദിട്ഠത്താ**തി യേ തേ ചിത്താദയോ രൂപായതനാദീനം രൂപാനം ജനകപച്ചയാ, തേസം തദുപ്പാദനം പതി അനുപരതബ്യാപാരാനം യോ സോ പച്ചയഭാവൂപലക്ഖണീയോ കിച്ചാനുഭാവക്ഖണോ, തദാ ജായമാനാനം രൂപായതനാദീനം ധമ്മാനം വികാരഭാവേന ഉപലബ്ഭമാനതം സന്ധായ വേനേയ്യപുഗ്ഗലവസേന ജാതിയാ കുതോചി പച്ചയതോ ജാതത്തം പാളിയം അനുഞ്ഞാതം യഥാ തം ചിത്തസമുട്ഠാനതാദി വിഞ്ഞത്തിആദീനം. അയഞ്ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - യേഹി പച്ചയധമ്മേഹി രൂപാദയോ ഉപ്പജ്ജേയ്യും, തേസം പച്ചയഭാവൂപഗമനക്ഖണേ ഉപലബ്ഭമാനാ രൂപാദയോ തതോ പുരേ, പച്ഛാ ച അനുപലബ്ഭമാനാ തതോ ഉപ്പജ്ജന്തീതി വിഞ്ഞായന്തി, ഏവം ജാതിപി വേദിതബ്ബാ. യദി ഏവം നിപ്പരിയായതോ ജാതിയാ കുതോചി ജാതതാ സിദ്ധാ, അഥ കസ്മാ വേനേയ്യപുഗ്ഗലവസേനാതി വുത്തന്തി? നയിദമേവം ജായമാനധമ്മവികാരഭാവേന ഉപലബ്ഭമാനത്താ. യദി ഹി ധമ്മോ വിയ ഉപലബ്ഭേയ്യ ജാതി, നിപ്പരിയായോവ തസ്സാ കുതോചി ജാതഭാവോ, ന ഏവമുപലബ്ഭതി, അഥ ഖോ വികാരഭാവേന. തസ്മാ വുത്തം "വേനേയ്യപുഗ്ഗലവസേനാ"തി.

തദാ കിര സോതൂനം ഏവം ചിത്തം ഉപ്പന്നം "അയം ജാതി സബ്ബേസം ധമ്മാനം പഭവോ, സയഞ്ച ന കുതോചി ജായതി യഥാ തം പകതിവാദീനം പകതീ"തി, തം നേസം മിച്ഛാഗാഹം വിധമേന്തോ സത്ഥാ "ഉപചയോ സന്തതീ"തി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ കുതോചി പച്ചയതോ ജാതഞ്ച കത്വാ ദേസേസി, ന പന ജരാമരണം പച്ചയധമ്മാനം കിച്ചാനുഭാവക്ഖണേ അദസ്സനതോ. യദി ഏവം കഥം "ജരാമരണം പടിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വുത്തം? യസ്മാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം പരിപാകഭങ്ഗതായ തേസു സന്തേസു ഹോന്തി, ന അസന്തേസു. ന ഹി അജാതം പരിപച്ചതി, ഭിജ്ജതി വാ, തസ്മാ തം ജാതിപച്ചയതം സന്ധായ "ജരാമരണം പടിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) പരിയായേന സുത്തേസു വുത്തം. യോ പനേത്ഥ കാമഭവാദീസു കമ്മാദിനാ പച്ചയേന യോനിവിഭാഗതോ പടിസന്ധിയം, പവത്തിയഞ്ച രൂപധമ്മാനം പവത്തിഭേദോ വത്തബ്ബോ, സോ പരതോ പടിച്ചസമുപ്പാദകഥായം ആവി ഭവിസ്സതീതി ന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

ഇതി രൂപക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധകഥാവണ്ണനാ

೭൧. യം കിഞ്ചീതി അനവസേസപരിയാദാനദീപകേന പദദ്വയേന വേദയിതസ്സ ബഹുഭേദതം ദസ്സേന്തോ വുച്ചമാനം രാസട്ഠം ഉല്ലിങ്ഗേതി. വേദയിതം ആരമ്മണരസാനുഭവനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **വേദയിതലക്ഖണം. സബ്ബം തം** ധമ്മജാതന്തി അധിപ്പായോ, പുബ്ബേ വാ രൂപക്ഖന്ധകഥായം വുത്തം അധികാരതോ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഏകതോ കത്വാ**തി അതീതാദിഭേദഭിന്നം സബ്ബം തം ബുദ്ധിയാ ഏകതോ കത്വാ. ഏവഞ്ഹി രാസട്ഠസ്സ സമ്ഭവോ. നീലാദിഭേദസ്സ ആരമ്മണസ്സ സഞ്ജാനനം, ''നീലം പീതം ദീഘം രസ്സ''ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬൧൭) ച ആദിനാ സഞ്ഞുപ്പാദവസേന ജാനനം ഗഹണം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **സഞ്ജാനനലക്ഖണം. അഭിസങ്ഖരണം** ആയൂഹനം ബ്യാപാരാപത്തി, അഭിസന്ദഹനം വാ, ഉഭയഥാപി ചേതനാപധാനതായ സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ ഏവം വുത്തം **''അഭിസങ്ഖരണലക്ഖണ''**ന്തി. തഥാ ഹി **സുത്തന്തഭാജനീയേ** സങ്ഖാരക്ഖന്ധം വിഭജന്തേന ഭഗവതാ ''ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ''തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨൧) ചേതനാവ വിഭത്താ. മിനിതബ്ബവത്ഥും നാളിയാ മിനമാനോ പുരിസോ വിയ യേന സഞ്ജാനനാകാരവിസിട്ഠേന ആകാരേന വിസയം ഗണ്ഹാതി, തം ആരമ്മണൂപലദ്ധിസങ്ഖാതം വിജാനനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **വിജാനനലക്ഖണം**. ഇതരേ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ സുവിഞ്ഞേയ്യാ ഹോന്തീതി വിഞ്ഞാണേന ഏകുപ്പാദാദിഭാവതോ, സമാനജാതിആദിവിഭാഗതോ ച.

അത്തനാ ''വിജാനനലക്ഖണ''ന്തി വുത്തമത്ഥം സുത്തേന സമത്ഥേതും **''യം കിഞ്ചീ''**തിആദി വുത്തം. യഥാപച്ചയം പവത്തിമത്തമേതം, യദിദം സഭാവധമ്മോതി ദസ്സേതും **''വിജാനനലക്ഖണ''**ന്തി ഭാവസാധനവസേന വുത്തം. ധമ്മസഭാവാ വിനിമുത്തോ കോചി കത്താ നാമ നത്ഥീതി തസ്സേവ കത്തുഭാവം ദസ്സേതും **''വിജാനാതീ''**തി വുത്തം. യം വിജാനനട്ഠേന വിഞ്ഞാണം, തദേവ ചിന്തനാദിഅത്ഥേന **ചിത്തം,** മനനട്ഠേന **മനോ**തി പരിയായതോപി നം ബോധേതി. ഏത്താവതാ ച ഖന്ധതോ, ഭേദതോ, പരിയായതോ ച വിഞ്ഞാണം വിഭാവിതം ഹോതി.

ജായന്തി ഏത്ഥ വിസദിസാപി സദിസാകാരാതി **ജാതി,** സമാനാകാരോ. സാ പനായം ജാതി കാമം അനേകവിധാ നാനപ്പകാരാ, തം ഇധാധിപ്പേതമേവ പന ദസ്സേന്തോ **''കുസലം, അകുസലം, അബ്യാകതഞ്ചാ''**തി ആഹ. തത്ഥ കുസലട്ഠേന **കുസലം**. കോയം കുസലട്ഠോ നാമ? ആരോഗ്യട്ഠോ അനവജ്ജട്ഠോ സുഖവിപാകട്ഠോ. ആരോഗ്യട്ഠേനാപി ഹി കുസലം വുച്ചതി ''കച്ചി നു ഭോതോ കുസല''ന്തിആദീസു (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯). അനവജ്ജട്ഠേനാപി ''കതമോ പന, ഭന്തേ, കുസലോ കായസമാചാരോ? യോ ഖോ, മഹാരാജ , അനവജ്ജോ കായസമാചാരോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൩൬൧). സുഖവിപാകട്ഠേനാപി ''കുസലാനം, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാനം സമാദാനഹേതൂ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൮൦). കുസലചിത്തഞ്ഹി രാഗാദീനം ചേതസികരോഗാനം അവജ്ജസഭാവാനം പടിപക്ഖഭാവതോ, സുഖവിപാകവിപച്ചനതോ ച അരോഗം, അനവജ്ജം, സുഖവിപാകഞ്ചാതി.

സദ്ദത്ഥതോ പന കുച്ഛിതേ പാപധമ്മേ സലയതി ചലയതി കമ്പേതി വിദ്ധംസേതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതേന വാ ആകാരേന സയന്തീതി കുസാ, പാപധമ്മാ, തേ കുസേ ലുനാതി ഛിന്ദതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ തനുകരണതോ ഞാണം കുസം നാമ, തേന ലാതബ്ബം ഗഹേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി **കുസലം**. യഥാ വാ കുസോ ഉഭയഭാഗഗതം ഹത്ഥപദേസം ലുനാതി, ഏവമിദം ഉപ്പന്നാനുപ്പന്നവസേന ഉഭയഭാഗഗതം സംകിലേസപക്ഖം ലുനാതി ഛിന്ദതി, തസ്മാ കുസോ വിയ ലുനാതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാവജ്ജധമ്മാനം സലനതോ സംവരണതോ **കുസലം**. കുസലധമ്മവസേന ഹി അകുസലാ പവത്തിനിവാരണേന, അപ്പവത്തിഭാവാപാദനേന ച മനച്ഛട്ഠേസു ദ്വാരേസു അപ്പവത്തിയാ സംവുതാ പിഹിതാ ഹോന്തി. കുച്ഛിതേ വാ പാപധമ്മേ സലയതി കമ്പേതി അപനേതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ പാണാതിപാതാദീനം പാപധമ്മാനം സാനതോ നിസാനതോ തേജനതോ കുസാ,

ദോസലോഭാദയോ. ദോസാദീനഞ്ഹി വസേന ചേതനായ തിക്ഖഭാവപ്പത്തിയാ പാണാതിപാതാദീനം മഹാസാവജ്ജതാ, തേ കുസേ ലുനാതി ഛിന്ദതീതി **കുസലം**. കുച്ഛിതാനം വാ സാനതോ അന്തകരണതോ വിനാസനതോ കുസാനി, പുഞ്ഞകിരിയവസേന പവത്താനി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി, തേഹി ലാതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി **കുസലം**. "കു" ഇതി വാ ഭൂമി വുച്ചതി, അധിട്ഠാനഭാവേന തംസദിസസ്സ അത്തനോ നിസ്സയഭൂതസ്സ രൂപാരൂപപ്പബന്ധസ്സ സമ്പതി, ആയതിഞ്ച അനുദഹനേന വിനാസനതോ കും സിയന്തീതി കുസാ, രാഗാദയോ, തേ വിയ അത്തനോ നിസ്സയസ്സ ലവനതോ ഛിന്ദനതോ **കുസലം**. പയോഗസമ്പാദിതാ ഹി കുസലധമ്മാ അച്ചന്തമേവ രൂപാരൂപധമ്മേ അപ്പവത്തികരണേന സമുച്ഛിന്ദന്തീതി.

ന കുസലന്തി **അകുസലം,** കുസലപടിപക്ഖന്തി അത്ഥോ. ന കുസലന്തി ഹി കുസലപടിക്ഖേപേന അകുസലപദസ്സ അവയവഭേദേന അത്ഥേ വുച്ചമാനേ യഥാ യം ധമ്മജാതം ന അരോഗം, ന അനവജ്ജം, ന സുഖവിപാകം, ന ച കോസല്ലസമ്ഭൂതം, തം അകുസലന്തി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി, ഏവം യം ന കുച്ഛിതാനം സലനസഭാവം, ന കുസാനം ലവനസഭാവം, ന കുസേന കുസേഹി വാ പവത്തേതബ്ബം, ന ച കുസോ വിയ ലവനകം, തം അകുസലം നാമാതി അയമ്പി അത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച യസ്മാ കുസലം അകുസലസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതം, യതോ ചേതസികരോഗപടിപക്ഖാദിഭാവതോ അരോഗാദിപരിയായേനപി ബോധിതം, തസ്മാ അകുസലം പന കുസലസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകഭൂതന്തി വുത്തം "കുസലപടിപക്ഖന്തി അത്ഥോ"തി. തം പന യഥാക്കമം പഹായകപഹാതബ്ബഭാവേനേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

ന ബ്യാകതന്തി **അബ്യാകതം,** കുസലാകുസലഭാവേന അകഥിതന്തി അത്ഥോ. തത്ഥ **കുസലഭാവോ** അനവജ്ജസുഖവിപാകട്ഠോ. **അകുസലഭാവോ** സാവജ്ജദുക്ഖവിപാകട്ഠോ, തദുഭയഭാവേന അവുത്തന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏതേനേവ അരോഗസരോഗാദിഭാവേന ച അവുത്തതാ വണ്ണിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. ഏത്ഥ ച "കുസലം അകുസല"ന്തി ച വത്വാ "അബ്യാകത"ന്തി വുത്തത്താ കുസലാകുസലഭാവേനേവ അവുത്തതാ വിഞ്ഞായതി, ന പകാരന്തരേന. അവുത്തതാ ചേത്ഥ ന തഥാ അവത്തബ്ബതാമത്തേന, അഥ ഖോ തദുഭയവിനിമുത്തസഭാവതായ തേസം ധമ്മാനന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹേതം "അവിപാകലക്ഖണ"ന്തി വുച്ചതി.

ർവെ. ഭൂമിഭേദതോതി ഭവന്തി ഏത്ഥ ധമ്മാതി ഭൂമി, ഠാനം, അവത്ഥാ ച. അവത്ഥാപി ഹി അവത്ഥാവന്താനം പവത്തിട്ഠാനം വിയ ഗയ്ഹതി, ഏവം നേസം സുഖഗ്ഗഹണം ഹോതീതി . തത്ഥ ലോകിയാ ഭൂമി ഠാനവസേനേവ വേദിതബ്ബാ, ലോകുത്തരാ അവത്ഥാവസേന. ലോകിയാ വാ ഠാനാവത്ഥാവസേന, ലോകുത്തരാ അവത്ഥാവസേനേവ. **കാമാവചര**ന്തി ഏത്ഥ വത്ഥുകാമോ കിലേസകാമോതി ദ്വേ കാമാ. തേസു **വത്ഥുകാമോ** വിസേസതോ പഞ്ച കാമഗുണാ കാമീയന്തീതി, **കിലേസകാമോ** തണ്ഹാ കാമേതീതി. തേ ദ്വേപി സഹിതാ ഹുത്വാ യത്ഥ അവചരന്തി, തം **കാമാവചരം**. കിം പന തന്തി? ഏകാദസവിധോ കാമഭവോ. ഇദം യേഭുയ്യേന തത്ഥ അവചരതി പവത്തതീതി **കാമാവചരം** ഏകസ്സ അവചരസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ. ഏവം **രൂപാരൂപാവചരാനി**പി വേദിതബ്ബാനി രൂപതണ്ഹാ രൂപം, അരൂപതണ്ഹാ അരൂപന്തി കത്വാ. അഥ വാ കാമതണ്ഹാ കാമോ ഉത്തരപദലോപേന, അവചരതി ഏത്ഥാതി അവചരം, കാമസ്സ അവചരം **കാമാവചരം**. ഏവം **രൂപാവചരാരൂപാവചരാനി**പി വേദിതബ്ബാനി. ലോകതോ ഉത്തരതീതി **ലോകുത്തരം** കുസലസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഇതരം പന ലോകതോ ഉത്തിണ്ണന്തി **ലോകുത്തരം**.

സോമനസ്സുപേക്ഖാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോതി ഏത്ഥ സോമനസ്സുപേക്ഖാഭേദോ താവ യുത്തോ തേസം ഭിന്നസഭാവത്താ, ഞാണസങ്ഖാരഭേദോ പന കഥന്തി? നായം ദോസോ ഞാണസങ്ഖാരകതോ ഭേദോഞാണസങ്ഖാരഭേദോ, സോ ച തേസം ഭാവാഭാവകതോതി കത്വാ. സോഭനം മനോ, സുന്ദരം വാ മനോ ഏതസ്സാതി സുമനോ, സുമനസ്സ ഭാവോ സോമനസ്സം, മാനസികസുഖാ വേദനാ രുള്ഹിയാ, സോമനസ്സേന

ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ സഹഗതം പവത്തം സംസട്ഠം, സമ്പയുത്തന്തി അത്ഥോ. **സോമനസ്സസഹഗതതാ** ചസ്സ ആരമ്മണവസേന വേദിതബ്ബാ. ഇട്ഠാരമ്മണേ ഹി ചിത്തം സോമനസ്സസഹഗതം ഹോതി. നനു ച ഇട്ഠാരമ്മണം ലോഭസ്സ വത്ഥു, കഥം തത്ഥ കുസലം ഹോതീതി? നയിദമേകന്തികം ഇട്ഠേപി ആഭോഗാദിവസേന കുസലസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ. യസ്സ ഹി ചതുസമ്പത്തിചക്കസമായോഗാദിവസേന യോനിസോവ ആഭോഗോ ഹോതി, കുസലമേവ ച മയാ കത്തബ്ബന്തി കുസലകരണേ ചിത്തം നിയമിതം, അകുസലപ്പവത്തിതോ ച നിവത്തേത്വാ കുസലകരണേ ഏവ പരിണാമിതം, അഭിണ്ഹകരണവസേന ച സമുദാചരിതം, തസ്സ ഇട്ഠേപി ആരമ്മണേ അലോഭാദിസമ്പയുത്തമേവ ചിത്തം ഹോതി, ന ലോഭാദിസമ്പയുത്തം.

ഞാണേന സമം പകാരേഹി യുത്തന്തി **ഞാണസമ്പയുത്തം**. ഏകുപ്പാദാദയോ ഏവ ചേത്ഥ പകാരാതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ കമ്മൂപപത്തിഇന്ദ്രിയപരിപാകകിലേസദൂരീഭാവാ ഞാണസമ്പയുത്തതായ കാരണം. യോ ഹി പരേസം ധമ്മം ദേസേതി, അനവജ്ജാനി സിപ്പായതനകമ്മായതനവിജ്ജട്ഠാനാനി സിക്ഖാപേതീതി ഏവമാദികം പഞ്ഞാസംവത്തനിയം കരോതി, തസ്സ കമ്മൂപനിസ്സയവസേന കുസലചിത്തം ഉപ്പജ്ജമാനം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. തഥാ അബ്യാപജ്ജേ ലോകേ ഉപ്പന്നസ്സ ഉപപത്തിം നിസ്സായ ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം "തസ്സ തത്ഥ സുഖിനോ ധമ്മപദാ പ്ലവന്തി, ദന്ധോ, ഭിക്ഖവേ, സതുപ്പാദോ, അഥ ഖോ സോ സത്തോ ഖിപ്പംയേവ വിസേസഭാഗീ (അം॰ നി॰ ൪.൧൯൧) ഹോതീ"തി. തഥാ പഞ്ഞാദസകപത്തസ്സ ഇന്ദ്രിയപരിപാകം നിസ്സായ കുസലം ഉപ്പജ്ജമാനം ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. യേന പന കിലേസാ വിക്ഖമ്ഭിതാ, തസ്സ കിലേസദൂരീഭാവം നിസ്സായ ഞാണസമ്പയുത്തം ഹോതി. വുത്തമ്പി ചേതം "യോഗാ വേ ജായതേ ഭൂരി, അയോഗാ ഭൂരിസങ്ഖയോ"തി (ധ॰ പ॰ ൨൮൨). അത്തനോ വാ പരസ്സ വാ സമുസ്സാഹജനിതം ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതം സങ്ഖരണം സങ്ഖാരോ, സോ ഏതസ്സ നത്ഥീതി **അസങ്ഖാരം**. തേന പന സഹ സങ്ഖാരേന പവത്തതീതി **സസങ്ഖാരം**. ഞാണേന വിപ്പയുത്തം വിരഹിതന്തി **ഞാണവിപ്പയുത്തം. വിപ്പയോഗോ**തി ചേത്ഥ ഞാണസ്സ അഭാവോ അപ്പവത്തിയേവാതി ദട്ഠബ്ബം. ഉപേക്ഖതീതി ഉപേക്ഖാ, വേദയമാനാപി ആരമ്മണം അജ്ഝുപേക്ഖതി മജ്ഝത്തതാകാരസണ്ഠിതത്താതി അത്ഥോ. അഥ വാ ഉപേതാ സുഖദുക്ഖാനം അവിരുദ്ധാ ഇക്ഖാ അനുഭവനന്തി ഉപേക്ഖാ. അഥ വാ ഇട്ഠേ ച അനിട്ഠേ ച ആരമ്മണേ പക്ഖപാതാഭാവേന ഉപപത്തിതോ യുത്തിതോ ഇക്ഖതി അനുഭവതീതി ഉപേക്ഖാ, തായ സഹഗതന്തി **ഉപേക്ഖാസഹഗതം**. സേസം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

ഏവം അട്ഠ കാമാവചരകുസലചിത്താനി ഉദ്ദിസിത്വാ ഇദാനി തേസം പവത്തിആകാരം ദസ്സേതും **"യദാ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പടിഗ്ഗാഹകാദിസമ്പത്തി**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ദേസകാലകല്യാണമിത്താദിസമ്പത്തിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അഞ്ഞം വാ സോമനസ്സഹേതു**ന്തി ഏത്ഥ അഞ്ഞഗ്ഗഹണേന സദ്ധാബഹുലതാ, വിസുദ്ധദിട്ഠിതാ, കുസലകിരിയായ ആനിസംസദസ്സാവിതാ, സോമനസ്സപടിസന്ധികതാ, ഏകാദസ പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനിയാ ധമ്മാതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ. **ആദിനയപ്പവത്ത**ന്തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന ന കേവലം "അത്ഥി യിട്ഠ"ന്തിആദീനം (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൧; ൨.൯൪) നവന്നംയേവ സമ്മാദിട്ഠിവത്ഥൂനം ഗഹണം, അഥ ഖോ ധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗട്ഠാനിയാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **പുരക്ഖത്വാ**തി പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ. തഞ്ച ഖോ സഹജാതപുബ്ബങ്ഗമവസേന "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തിആദീസു (ധ॰ പ॰ ൧-൨) വിയ സമ്പയോഗസ്സ അധിപ്പേതത്താ. **അസംസീദന്തോ**തി സിലോകമച്ഛരിയാദിവസേന പുഞ്ഞകിരിയായം സംസീദം സങ്കോചം അനാപജ്ജന്തോ, തേന മുത്തചാഗതാദിം ദസ്സേതി. **അനുസ്സാഹിതോ**തി കേനചിപി ന ഉസ്സാഹിതോ. സരസതോ ഹി പുഞ്ഞപടിപത്തിദസ്സനമിദം. **പരേഹീ**തി പന പാകടുസ്സാഹനദസ്സനം.

ദാനാദീനീതി ദാനം സീലം യാവ ദിട്ഠിജുകമ്മന്തി ഇമാനി ദാനാദീനി ദസ പുഞ്ഞാനി, **ദാനാദീനീ**തി വാ ദാനസീലഭാവനാമയാനി ഇതരേസമ്പി സത്തന്നം ഏത്ഥേവന്തോഗധത്താ. യത്ഥ സയം ഉപ്പജ്ജന്തി, തം സന്താനം പുനന്തി, പുജ്ജം ഭവഫലം നിബ്ബത്തേന്തീതി വാ പുഞ്ഞാനി. **അസ്സ** പുഞ്ഞചേതനാസമങ്ഗിനോ. **അമുത്തചാഗതാ** ദേയ്യധമ്മേ സാപേക്ഖചിത്തതാ. **ആദി**-സദ്ദേന സീലസമാദാനാദീസു അനധിമുത്തതാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തദേവാ**തി സോമനസ്സസഹഗതാദിനാ സദിസതായ വുത്തം. സദിസമ്പി ഹി "തദേവാ"തി വോഹരീയതി യഥാ "സാ ഏവ തിത്തിരീ, താനിയേവ ഓസധാനീ"തി. **ഇമസ്മിഞ്ഹി അത്ഥേ**തി ലീനസ്സ ചിത്തസ്സ ഉസ്സാഹനപയോഗസങ്ഖാതേ അത്ഥേ. **ഏത**ന്തി "സങ്ഖാരോ"തി ഏതം പദം. **പുബ്ബപയോഗസ്സാ**തി പുഞ്ഞകിരിയായം സങ്കോചേ ജായമാനേ തതോ വിവേചേത്വാ സമുസ്സാഹനവസേന പവത്തസ്സ ചിത്തപയോഗസ്സ, പുബ്ബഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ തഥാപവത്തപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന സോ സങ്ഖാരോ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം, ന തസ്സ സങ്ഖാരസ്സ പുബ്ബകാലികത്താ. "അത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൧; ൨.൯൪) നയപ്പവത്തായ സമ്മാദിട്ഠിയാ അസമ്ഭവദസ്സനത്ഥം **ബാല**-ഗ്ഗഹണം. സംസീദനുസ്സാഹനാഭാവദസ്സനത്ഥം **സഹസാ**-ഗഹണം. **സോമനസ്സരഹിതാ ഹോന്തി** പുഞ്ഞം കരോന്താതി അധിപ്പായോ. **സോമനസ്സഹേതൂനം അഭാവം ആഗമ്മാ**തി ഇദം നിദസ്സനമത്തം ദട്ഠബ്ബം. മജ്ഝത്താരമ്മണതഥാരൂപചേതോസങ്ഖാരാദയോപി ഹി ഉപേക്ഖാസഹഗതതായ കാരണം ഹോന്തിയേവാതി.

ഏവന്തിആദി നിഗമനം. തയിദം അട്ഠവിധമ്പി കാമാവചരം കുസലചിത്തം രൂപാരമ്മണം യാവ ധമ്മാരമ്മണന്തി ഛസു ആരമ്മണേസു യം വാ തം വാ ആലമ്ബിത്വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകകിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം കായദ്വാരാദീഹി തീഹി ദ്വാരേഹി കായകമ്മാദിവസേന ഉപ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ഞാണസമ്പയുത്താനി ചത്താരി യദാ തിഹേതുകപടിസന്ധിം ഉപ്പാദേന്തി, തദാ സോളസ വിപാകചിത്താനി ഫലന്തി. യദാ പന ദുഹേതുകം, തദാ ദ്വാദസ തിഹേതുകവജ്ജാനി. അഹേതുകം പന പടിസന്ധിം തിഹേതുകാനി ന ഉപ്പാദേന്തേവ, ദുഹേതുകാനി പന ദുഹേതുകപടിസന്ധിദാനകാലേ ദ്വാദസ, അഹേതുകപടിസന്ധിം ദാനകാലേ അട്ഠ ഫലന്തി. തിഹേതുകാ പന പടിസന്ധി ദുഹേതുകേഹി ന ഹോതിയേവ. **"അട്ഠ ഫലന്തീ"**തി ചേതം പടിസന്ധിം ജനകകമ്മവസേന വുത്തം. അഞ്ഞേന പന കമ്മുനാ "സഹേതുകം ഭവങ്ഗം അഹേതുകസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൩.൧.൧൦൨) വചനതോ സഹേതുകമ്പി വിപാകചിത്തം അഹേതുകപടിസന്ധികസ്സ ഹോതിയേവ. ഇമസ്മിം ച പക്ഖേ ബലവതാ പച്ചയേന ഉപ്പന്നം അസങ്ഖാരം, ദുബ്ബലേന സസങ്ഖാരന്തി വേദിതബ്ബം. യേ പന ആഗമനതോ ച വിപാകസ്സ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരഭാവം ഇച്ഛന്തി, തേസം മതേന ദ്വാദസ, അട്ഠ ച ഫലന്തീതി യോജേതബ്ബം. ഏവം തിധാ ഫലം ദദന്തഞ്ചേതം കാമാവചരസുഗതിയം ഉപപത്തിം, സുഗതിദുഗ്ഗതീസു ഭോഗസമ്പദഞ്ച കരോതി. നാഗസുപണ്ണാദീനമ്പി ഹി യം ദേവഭോഗസമ്പത്തിസദിസം ഭോഗജാതം ഉപ്പജ്ജതി, തമ്പി കാമാവചരകുസലസ്സേവ ഫലം. ന ഹി അകുസലസ്സ ഇട്ഠം ഫലം അത്ഥീതി.

രൂപാവചരം പനാതി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതകോ. തേന യഥാ കാമാവചരം കിലേസാനം തദങ്ഗപ്പഹാനമത്തകരം, ന ഏവമിദം, ഇദം പന വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനകരം. യഥാ വാ തം വേദനാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠധാ ഭിജ്ജതി, ന ഏവമിദം, ഇദം പന തതോ അഞ്ഞഥാ വാതി വക്ഖമാനം വിസേസം ജോതേതി. തം പനേതം സവത്ഥുകം, സാസവം, വിനീവരണഞ്ച രൂപാവചരന്തി ദട്ഠബ്ബം. **"സവത്ഥുകം ഏവാ"**തി ഹി ഇമിനാ അരൂപാവചരം നിവത്തേതി, **"സാസവ"**ന്തി ഇമിനാ പഠമമഗ്ഗചിത്തം, **"വിനീവരണ"**ന്തി ഇമിനാ പടിഘസഹിതദ്വയം. കത്ഥചി പഞ്ച ഝാനങ്ഗാനി, കത്ഥചി ചത്താരി, കത്ഥചി തീണി, കത്ഥചി ദ്വേ, കത്ഥചി അപരാനി ദ്വേതി ഏവം ഝാനങ്ഗയോഗഭേദതോ പഞ്ചവിധന്തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"സേയ്യഥിദ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം

ഹേട്ഠാ **ഝാനകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൭൩ ആദയോ) വുത്തമേവ. തയിദം ഭാവനാമയമേവ ഹുത്വാ വുത്തനയേന പഥവീകസിണാദികം ആലമ്ബിത്വാ യഥാരഹം ഞാണസമ്പയുത്തകുസലാനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, ഹീനാദിഭേദഭിന്നം പനേതം യഥാക്കമം ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീസു സോളസസുപി ബ്രഹ്മലോകേസു ഉപപത്തിനിപ്ഫാദകന്തി ദട്ഠബ്ബം.

രൂപസഞ്ഞാസമതിക്കമാദിനാ സമധിഗന്തബ്ബം **അരൂപാവചരം. ചതുന്നം അരൂപാനന്തി** ഉപേക്ഖാസമാധിസങ്ഖാതേഹി ചതൂഹി അരൂപജ്ഝാനേഹി. കരണേ ഹി ഏതം സാമിവചനം. അരൂപാനം വാ യോ ആരമ്മണാദികതോ സമ്പയുത്തധമ്മേഹി യോഗോ യോഗഭേദോ, തസ്സ വസേന. **വുത്തപ്പകാരേനാ**തി ഹേട്ഠാ **ആരുപ്പകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൭൫ ആദയോ) വുത്തപ്പകാരേന. **പഠമ**ന്തി പഠമം അരൂപാവചരകുസലചിത്തം. **ദുതിയതതിയചതുത്ഥാനീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. താനിമാനി ഭാവനാമയാനേവ ഹുത്വാ യഥാനുപുബ്ബം കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസം, പഠമാരുപ്പവിഞ്ഞാണം, നത്ഥിഭാവം, ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനന്തി ഇമാനി ആലമ്ബിത്വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതഞാണസമ്പയുത്തകുസലാനന്തരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ചതൂസു അരൂപീബ്രഹ്മലോകേസു പടിസന്ധിപവത്തിവിപാകദായീനി. സേസം പനേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ഛവിസുദ്ധിപരമ്പരായ സമധിഗന്തബ്ബം **ലോകുത്തരം**. തത്ഥ വത്തബ്ബം പരതോ ആഗമിസ്സതി. **ചതുമഗ്ഗസമ്പയോഗതോ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗോ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗോതി ഇമേഹി ചതൂഹി അരിയമഗ്ഗേഹി സമ്പയോഗതോ. ചതുബ്ബിധമ്പി ചേതം ഭാവനാമയമേവ ഹുത്വാ നിബ്ബാനം ആലമ്ബിത്വാ സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ, അനിമിത്തോ വിമോക്ഖോ, അപ്പണിഹിതോ വിമോക്ഖോതി നാമേന ഉപ്പജ്ജതി, സത്തഭവാദിഭവൂപപത്തിനിവത്തകന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഏകവീസതിവിധം ഹോതി** നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേനാതി അധിപ്പായോ.

൪൫൨. കാമാവചരമേവാതി ഏത്ഥ നികായന്തരിയാ രൂപാരൂപാവചരമ്പി അകുസലം ഇച്ഛന്തീതി തേസം മതിനിസേധനത്ഥം കാമാവചരഗ്ഗഹണം. മഹഗ്ഗതഭൂമിയം ഉപ്പജ്ജന്തമ്പി തത്ഥ രൂപധാതുയം പവത്തിവിപാകം ദേന്തമ്പി ഏകന്തേന കാമാവചരമേവാതി ദസ്സനത്ഥം അവധാരണം. യദി ഏവം, കസ്മാ കാമാവചരമേവാതി? തത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ. കഥം വുത്തം? "കാമതണ്ഹാ കാമോ ഉത്തരപദലോപതോ, അവചരതി ഏത്ഥാതി അവചരം, കാമസ്സ അവചരം കാമാവചര"ന്തി. ഏത്ഥ ഹി കാമതണ്ഹാവിസയതാ "കാമാവചരഭാവസ്സ കാരണം" വുത്താ യഥാ രൂപാരൂപതണ്ഹാവിസയതാ "രൂപാരൂപാവചരഭാവസ്സ". ഏകംസേന ചേതം ഏവം ഇച്ഛിതബ്ബം. അഞ്ഞഥാ ബ്യാപിലക്ഖണം ന സിയാ. യദി ഹി ആലമ്ബിതബ്ബധമ്മവസേന ഭൂമിവവത്ഥാനം കരേയ്യ, ഏവം സതി അനാരമ്മണാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ. അഥ വിപാകദാനവസേന, ഏവമ്പി അവിപാകാനം സങ്ഗഹോ ന സിയാ. തസ്മാ ആലമ്ബണധമ്മവസേന പരിയാപന്നാനം സാ കാതബ്ബാ, അപരിയാപന്നാനം പന ലോകതോ ഉത്തിണ്ണതായ ലോകുത്തരതാ, ഉത്തരിതരാഭാവതോ അനുത്തരതാ ച വേദിതബ്ബാ.

പരിയാപന്നാതി ച പരിച്ഛേദകാരികായ തണ്ഹായ പരിച്ഛിജ്ജ ആപന്നാ, ഗഹിതാതി അത്ഥോ. നനു ചേത്ഥ കാമതണ്ഹാ കതമാ? കാമാവചരധമ്മാരമ്മണാ തണ്ഹാ, കാമാവചരധമ്മാ കതമേ? കാമതണ്ഹാവിസയാതി ഇതരേതരസന്നിസ്സയതാദോസോതി? നയിദമേവം അവീചിആദിഏകആദസോകാസനിന്നതായ കഞ്ചി തണ്ഹം കാമതണ്ഹാഭാവേന ഗഹേത്വാ തംസഭാവായ തണ്ഹായ വിസയഭാവേന കാമാവചരധമ്മാനം ഉപലക്ഖിതബ്ബത്താ. **നിക്ഖേപകണ്ഡേ**പി (ധ॰ സ॰ ൧൨൮൭ ആദയോ) "ഏത്ഥാവചരാ"തി വചനം അവീചിപരനിമ്മിതപരിച്ഛിന്നോകാസായ കാമതണ്ഹായ വിസയഭാവം സന്ധായ വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം. തദോകാസതാ ച തണ്ഹായ തന്നിന്നതായ വേദിതബ്ബാ.

മൂലതോ തിവിധന്തി തീണി അകുസലമൂലാനി ലോഭാദീനി, തേസം വസേന തംസഹിതമ്പി തിവിധന്തി അത്ഥോ. താനി ഹി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവകാരണത്താ മൂലമിവാതി മൂലാനി, ലോഭോ മൂലം ഏതസ്സാതി **ലോഭമൂലം**. അസാധാരണേന നിദ്ദേസോ യഥാ ഭേരിസദ്ദോ, യവങ്കുരോതി. തഥാ **ദോസമൂലം**. മോഹോ ഏവ മൂലം ഇമസ്സ, നാഞ്ഞന്തി **മോഹമൂലം**.

സോമനസ്സുപേക്ഖാദിട്ഠിഗതസങ്ഖാരഭേദതോതി സോമനസ്സുപേക്ഖാഭേദതോ ദിട്ഠിഗതഭേദതോ സങ്ഖാരഭേദതോതി പച്ചേകം ഭേദസദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **ദിട്ഠിഗതസമ്പയുത്ത**ന്തി ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗതം "ഗൂഥഗതം, മുത്തഗത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൧൯; അ॰ നി॰ ൯.൧൧) യഥാ. അഥ വാ വിപരിയേസഗ്ഗാഹതായ ദിട്ഠിയാ ഗതമേവ, ന ഏത്ഥ ഗന്തബ്ബവത്ഥു തഥാ സഭാവന്തി ദിട്ഠിഗതം. തയിദം "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨, ൨൦൩, ൪൨൭; ന॰ ൨൭-൨൯) അഭിനിവേസഭാവതോ ലോഭേനേവ സദ്ധിം പവത്തതി, ന ദോസേന.

യദാഹീതിആദി ലോഭമൂലചിത്താനം പവത്തിആകാരദസ്സനം. **മിച്ഛാദിട്ഠി**ന്തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിആദിമിച്ഛാദിട്ഠിം. തായ ഹി വിപല്ലത്ഥചിത്താ സത്താ "ഏതാവകോ ജീവവിസയോ യാവ ഇന്ദ്രിയഗോചരോ"തി പരലോകം പടിക്ഖിപിത്വാ "നത്ഥി കാമേസു ആദീനവോ"തി യഥാ തഥാ കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജന്തി. **ആദി**-സദ്ദേന "ഏസ പന്ഥോ പഗേവ വിഹിതോ ദേവയാനേ, യേന യന്തി പുത്തവന്തോ വിസോകാ. തം പസ്സന്തി പസവോ, പക്ഖിനോ ച, തേന തേ മാതരിപി മിഥുനം ചരന്തീ"തിആദിനാ നയേന പുത്തമുഖദസ്സനം സഗ്ഗമോക്ഖമഗ്ഗോതി ഏവമാദികം മിച്ഛാദിട്ഠിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

കാമേ വാതി ഏത്ഥ **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ, തേന ബ്രാഹ്മണാനം സുവണ്ണഹരണമേവ അദിന്നാദാനേ സാവജ്ജം, ഇതരം അനവജ്ജം. ഗരൂനം, ഗുന്നം, അത്തനോ, ജീവിതസ്സ, വിവാഹസ്സ ച അത്ഥായ മുസാവാദോ അനവജ്ജോ, ഇതരോ സാവജ്ജോ. ഗരുആദീനം അത്ഥായ പേസുഞ്ഞഹരണം അനവജ്ജം, ഇതരം സാവജ്ജം. ഭാരതയുദ്ധസീതാഹരണാദികഥാ പാപവൂപസമായ ഹോതീതി ഏവമാദികേ മിച്ഛാഗാഹേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ദിട്ഠമങ്ഗലാദീനീ**തി ദിട്ഠസുതമുതമങ്ഗലാനി. **സഭാവതിക്ഖേനാ**തി ലോഭസ്സ, മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ വാ വസേന സരസേനേവ തിഖിണേന കുരൂരേന. **മന്ദേനാ**തി ദന്ധേന അതിഖിണേന. താദിസം പന അത്തനോ, പരസ്സ വാ സമുസ്സാഹനേന പവത്തതീതി ആഹ **"സമുസ്സാഹിതേനാ"**തി. **പരഭണ്ഡം വാ ഹരതീ**തി **വാ**-സദ്ദേന തഥാപവത്തനകമുസാവാദാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **കാമാനം വാ** അനുഭുയ്യമാനാനം. **വാ**-സദ്ദേന പരസന്തകസ്സ വാ അയഥാധിപ്പേതതായ യം ലദ്ധം, തം ഗഹേതബ്ബന്തി ഗഹണാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ദുവിധമേവ ഹോതി സമ്പയുത്തധമ്മവസേന ഭേദാഭാവതോ. യദി ഏവം, കസ്മാ "ദോമനസ്സസഹഗതം പടിഘസമ്പയുത്ത"ന്തി വുത്തന്തി? അസാധാരണധമ്മേഹി തസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപലക്ഖണത്ഥം. **പാണാതിപാതാദീസൂ**തി പാണാതിപാതനാദീസു. **ആദി**-സദ്ദേന അദിന്നാദാനമുസാവാദപേസുഞ്ഞഫരുസസമ്ഫപ്പലാപബ്യാപാദേ സങ്ഗണ്ഹാതി. സഭാവതിക്ഖം ഹുത്വാ പവത്തമാനം ചിത്തം അസങ്ഖാരമേവ ഹോതി, ഇതരം സസങ്ഖാരന്തി അധിപ്പായേനാഹ **"തിക്ഖമന്ദപ്പവത്തികാലേ"**തി. മന്ദം പന ഹുത്വാ പവത്തമാനം ഏകംസേന സസങ്ഖാരമേവാതി ന സക്കാ വിഞ്ഞാതും. യം സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന പവത്തതി, തം മന്ദമേവ ഹോതീതി കത്വാ തഥാവുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

മോഹേകഹേതുകം ചിത്തം മൂലന്തരവിരഹതോ അതിമൂള്ഹം, വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചയോഗതോ ചഞ്ചലഞ്ചാതി **ഉപേക്ഖാസഹഗത**മേവ ഹോതി, ന തസ്സ കദാചിപി സഭാവതിക്ഖതാ അത്ഥി. ആരമ്മണേ ഹി സംസപ്പനവസേന,

വിക്ഖിപനവസേന ച പവത്തമാനസ്സ ചിത്തദ്വയസ്സ കീദിസേ കിച്ചേ സഭാവതിക്ഖതായ, ഉസ്സാഹേതബ്ബതായ വാ ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ ന തത്ഥ സങ്ഖാരഭേദോ അത്ഥി. അഞ്ഞേസു അകുസലചിത്തേസു ലബ്ഭമാനമ്പി ഉദ്ധച്ചം വിസേസതോ എത്ഥേവ ബലവം, തതോ ഏവ സമ്പയുത്തധമ്മേസു പധാനം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ഇദമേവ ഉദ്ധച്ചേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്ത"**ന്തി. തഥാ ഹി **പാളിയം** (ധം॰ സം॰ ൪൨൭) ഇധ സരൂപതോ ഉദ്ധച്ചം ആഗതം, ഏവം അസാധാരണപധാനധമ്മവസേന മോഹമൂലം "വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം, ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്ത"ന്തി ദുവിധം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **അസന്നിട്ഠാനം** സംസയോ. **വിക്ഖേപോ** അവൂപസമോ, ഭന്തതാതി അത്ഥോ.

തയിദം ദ്വാദസവിധമ്പി അകുസലചിത്തം ഛസു ആരമ്മണേസു യം വാ തം വാ ആലമ്ബിത്വാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകകിരിയാമനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം കായദ്വാരാദീഹി തീഹി ദ്വാരേഹി കായകമ്മാദിവസേന യഥാരഹം പാണാതിപാതാദികമ്മപഥവസേന ചേവ കമ്മവസേന ച ഉപ്പജ്ജതീതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ ഠപേത്വാ ഉദ്ധച്ചസഹഗതം സേസം ഏകാദസവിധമ്പി ചതൂസുപി അപായേസു പടിസന്ധിം ദേതി, പവത്തിവിപാകം സുഗതിയമ്പി. ഉദ്ധച്ചസഹഗതം പന പവത്തിവിപാകമേവാതി. ഏത്ഥാഹ - കിം പന കാരണം സബ്ബദുബ്ബലം വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തം പടിസന്ധിം ദേതി, അധിമോക്ഖസബ്ഭാവതോ തതോ ബലവന്തമ്പി ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ന ദേതീതി? ദസ്സനേന പഹാതബ്ബേസു അവുത്തത്താ. ഇദം ഹി പടിസന്ധിം ദേന്തം അപായേസു ദദേയ്യ, അപായഗമനീയഞ്ച ദസ്സനപഹാതബ്ബന്തി തത്ഥ വുച്ചേയ്യ, ന ച വുത്തം. തസ്മാ പടിസന്ധിം ന ദേതി, പവത്തിവിപാകദാനം പനസ്സ ന സക്കാ പടിക്ഖിപിതും. **പടിസമ്ഭിദാവിഭങ്ഗേ** "ഉദ്ധച്ചസഹഗതേ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ, തസ്സ വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൩൦ അത്ഥതോ സമാനം) വചനതോ.

അപരേ പനാഹു - പുഥുജ്ജനസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനം ഉദ്ധച്ചസഹഗതം ദസ്സനപ്പഹാതബ്ബസഹായസബ്ഭാവതോ ഉഭയവിപാകമ്പി ദേതി, ന സേക്ഖസ്സ തദഭാവതോതി. ഇദമേത്ഥ വിചാരേതബ്ബം, യസ്സ വിപാകദാനം വുത്തം, കിം തം ഭാവനായ പഹാതബ്ബം, ഉദാഹു നോതി? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ ഭാവനായ പഹാതബ്ബം, പട്ഠാനേ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോ സിയാ. അഥ ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബം, ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികേ "നേവദസ്സനേനനഭാവനായപഹാതബ്ബ"മിച്ചസ്സ വിഭങ്ഗേ വത്തബ്ബം സിയാ. യദി തബ്ബിരുദ്ധസഭാവതായ തത്ഥ ന വുച്ചേയ്യ, ഏവമ്പി തസ്മിം തികേ തസ്സ നവത്തബ്ബതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, കിം കാരണം? **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ** (ധം॰ സം॰ ൩൬൫ ആദയോ) ആഗതാനം ദ്വാദസന്നം അകുസലചിത്തുപ്പാദാനം ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഗഹിതത്താ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതബ്ബസ്സ നിയോഗതോ കസ്സചി ചിത്തുപ്പാദസ്സ അഭാവാ, യഥാ ഉപ്പന്നത്തികേ അതീതാദീനം നവത്തബ്ബതാ ന വുത്താ, ഏവമേതസ്സാപി. അഥ വാ ഭാവനായ പഹാതും അസക്കുണേയ്യസ്സാപി തസ്സ പുഥുജ്ജനേ വത്തമാനസ്സ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസഭാവസാമഞ്ഞതോ, സാവജ്ജതോ ച ഭാവനായ പഹാതബ്ബപരിയായോ വിജ്ജതീതി നത്ഥി നവത്തബ്ബതാപസങ്ഗദോസോ. നിപ്പരിയായേന ച ന ഭാവനായ പഹാതബ്ബന്തി തസ്സ വസേന നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോപി ന വുത്തോ. ദസ്സനപഹാതബ്ബപച്ചയസ്സാപി ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ സഹായവേകല്ലമത്തമേവ ദസ്സനേന കതം, ന കോചിപി ഭാവോ അനുപ്പാദധമ്മതം തസ്സ ആപാദിതോതി ഏകന്തേന ഭാവനായ പഹാതബ്ബതാ വുത്താ. അഥ വാ അപായഗമനീയഭാവാപേക്ഖം ദസ്സനപ്പഹാതബ്ബവചനന്തി തദഭാവതോ തം വിഭജനം വുത്തന്തി.

൪൪. "വിഞ്ഞാണ"ന്തി പദം അപേക്ഖിത്വാ **"അബ്യാകതം വിപാക"**ന്തി ആദികോ നപുംസകനിദ്ദേസോ, തതോ ഏവ അധികതാബ്യാകതാപേക്ഖായ **ദുവിധ**ന്തി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ രൂപനിബ്ബാനാനമ്പി അബ്യാകതഭാവതോ തം ചതുബ്ബിധന്തി വത്തബ്ബം സിയാ.

വിപാകസ്സ കാമാവചരാദിഭാവോ കുസലേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. അഹേതുകതാ സഹേതുകതാ വിയ സമ്പയുത്തഹേതുവസേന, ന നിബ്ബത്തകഹേതുവസേന. വിപാകസ്സ ഹി സഹേതുകതാ സഹേതുകകമ്മവസേന സിജ്ഝമാനാപി സമ്പയുത്തഹേതുവസേനേവ വുച്ചതി, അഞ്ഞഥാ അഹേതുകാനമ്പി സഹേതുകതാ ആപജ്ജേയ്യാതി. കസ്മാ പന സഹേതുകസ്സ അഹേതുകോ വിപാകോ ഹോതീതി? തത്ഥ കാരണം വുത്തമേവ. കിഞ്ച ആരമ്മണാഭിനിപാതമത്തേസു പഞ്ചസു വിഞ്ഞാണേസു യഥാ അലോഭാദിസമ്പയോഗോ ന സമ്ഭവതി, ഏവം മന്ദതരമന്ദകിച്ചേസു സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണേസൂതി ഹേതൂനം ഉപ്പത്തിയാ അസമ്ഭവതോപി നേസം അഹേതുകതാ ദട്ഠബ്ബാ.

മനോവിഞ്ഞാണതോ ഉപ്പജ്ജനവിസിട്ഠമനനകിച്ചാനം അഭാവതോ മനോമത്താ ധാതു **മനോധാതു**.

ചക്ഖുസന്നിസ്സിതം ഹുത്വാ രൂപസ്സ വിജാനനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ചക്ഖുസന്നിസ്സിതരൂപവിജാനനലക്ഖണം**. തത്ഥ ചക്ഖുസന്നിസ്സിതവചനേന രൂപാരമ്മണം അഞ്ഞം വിഞ്ഞാണം നിവത്തേതി. വിജാനനഗ്ഗഹണേന ചക്ഖുസന്നിസ്സിതേ ഫസ്സാദികേ നിവത്തേതി. ചക്ഖുരൂപഗ്ഗഹണേന നിസ്സയതോ, ആരമ്മണതോ ച വിഞ്ഞാണം വിഭാവേതി ഉഭയാധീനവുത്തികത്താ. യദി ഹി ചക്ഖു നാമ ന സിയാ, അന്ധാപി രൂപം പസ്സേയ്യും, ന ച പസ്സന്തി. യദി ച നീലാദിരൂപം നാമ ന സിയാ, ദേസാദിനിയമേന ന ഭവിതബ്ബം, അത്ഥേവ ച നിയമോ, ഏകന്തസാരമ്മണതാ ച ചിത്തസ്സ വുത്താതി "ആരമ്മണേന വിനാ നീലാദിആഭാസം ചിത്തം പവത്തതീ"തി ഏവം പവത്തോ വാദോ മിച്ഛാവാദോതി വേദിതബ്ബം. തേനാഹ ഭഗവാ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫; സം॰ നി॰ ൨.൪൪; ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫).

കസ്മാ പനേത്ഥ വചനഭേദോ കതോതി? ഏകമ്പി ചക്ഖു വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപം പന അനേകമേവ സംഹതന്തി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം. കിം പന കാരണം ഏകമ്പി ചക്ഖു വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, രൂപം പന അനേകമേവാതി? പച്ചയഭാവവിസേസതോ. ചക്ഖു ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോന്തം അത്ഥിഭാവേനേവ ഹോതി, തസ്മിം സതി തസ്സ ഭാവതോ, അസതി അഭാവതോ. യതോ തം അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹിസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി വുച്ചതി, തംനിസ്സയതാ ചസ്സ ന ഏകദേസേന അല്ലീയനവസേന ഇച്ഛിതബ്ബാ അരൂപഭാവതോ, അഥ ഖോ ഗരുരാജാദീസു സിസ്സരാജപുരിസാദീനം വിയ തപ്പടിബദ്ധവുത്തിതായ. ഇതരേ പന പച്ചയാ തേന തേന വിസേസേന വേദിതബ്ബാ. സ്വായം പച്ചയഭാവോ ന ഏകസ്മിം ന സമ്ഭവതീതി ഏകമ്പി ചക്ഖു വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ"തി ഏകവചനേന നിദ്ദേസോ കതോ.

രൂപം പന യദിപി ചക്ഖു വിയ പുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി പുരേതരം ഹുത്വാ വിജ്ജമാനക്ഖണേയേവ ഉപകാരകത്താ, തഥാപി അനേകമേവ സംഹതം ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി ആരമ്മണഭാവതോ. യഞ്ഹി പച്ചയധമ്മം സഭാവഭൂതം, പരികപ്പിതാകാരമത്തം വാ വിഞ്ഞാണം വിഭാവേന്തം പവത്തതി, തദഞ്ഞേസഞ്ച സതിപി പച്ചയഭാവേ സോ തസ്സ സാരമ്മണസഭാവതായ യം കിഞ്ചി അനാലമ്ബിത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥസ്സ ഓലുബ്ഭ പവത്തികാരണതായ ആലമ്ബനീയതോ ആരമ്മണം നാമ. തസ്സ യസ്മാ യഥാ തഥാ സഭാവൂപലദ്ധിവസേന ആരമ്മണപച്ചയലാഭോ, തസ്മാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപം ആരബ്ഭ പവത്തമാനം തസ്സ സഭാവം വിഭാവേന്തമേവ പവത്തതി. സാ ചസ്സ ഇന്ദ്രിയാധീനവുത്തികസ്സ ആരമ്മണസഭാവൂപലദ്ധി, ന ഏകദ്വികലാപഗതവണ്ണവസേന ഹോതി, നാപി കതിപയകലാപഗതവണ്ണവസേന, അഥ ഖോ ആഭോഗാനുരൂപം

ആപാഥഗതവണ്ണവസേനാതി അനേകമേവ രൂപം സംഹച്ചകാരിതായ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ ഭഗവാ "രൂപേ ചാ"തി ബഹുവചനേന നിദ്ദിസി.

യം പന "രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൨) വുത്തം, തം കഥന്തി? തമ്പി യാദിസം രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, താദിസമേവ സന്ധായ വുത്തം. കീദിസം പന തന്തി? സമുദിതന്തി പാകടോയമത്ഥോ. ഏവഞ്ച കത്വാ യദേകേ വദന്തി "ആയതനസല്ലക്ഖണവസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ സല്ലക്ഖണാരമ്മണാ, ന ദബ്ബസല്ലക്ഖണവസേനാ"തി, തമ്പി യുത്തമേവ ഹോതി. ന ചേത്ഥ സമുദായാരമ്മണതാ ആസങ്കിതബ്ബാ സമുദായാഭോഗസ്സേവാഭാവതോ. സമുദിതാ പന വണ്ണധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹോന്തി. കഥം പന പച്ചേകം അസമത്ഥാ സമുദിതാ ആരമ്മണാ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന ഹി പച്ചേകം ദട്ഠും അസക്കോന്താ അന്ധാ സമുദിതാ പസ്സന്തീതി? നയിദമേകന്തികം വിസും വിസും അസമത്ഥാനം സിവികാവഹനാദീസു സമത്ഥതായ ദസ്സനതോ. കേസാദീനഞ്ച യസ്മിം ഠാനേ ഠിതാനം പച്ചേകം വണ്ണം ഗഹേതും ന സക്കാ, തസ്മിംയേവ ഠാനേ സമുദിതാനം വണ്ണം ഗഹേതും സക്കാതി ഭിയ്യോപി തേസം സംഹച്ചകാരിതാ പരിബ്യത്താ. ഏതേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ പരമാണുരൂപം ആരമ്മണം, ഉദാഹു തംസമുദായോതിആദികാ ചോദനാ പടിക്ഖിത്താതി വേദിതബ്ബാ. "സോതഞ്ച പടിച്ച സദ്ദേ ചാ"തിആദീസുപി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬) ഏസേവ നയോ. ഏവം ഉഭയാധീനവുത്തികതായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയതോ, ആരമ്മണതോ ച വിഭാവനം കതം, ഏവം സോതവിഞ്ഞാണാദീസുപി യഥാരഹം വത്തബ്ബം.

രൂപമത്താരമ്മണരസന്തി രൂപായതനമത്തസ്സേവ ആരമ്മണകരണരസം. മത്തസദ്ദേന യഥാ ആരമ്മണന്തരം നിവത്തേതി, ഏവം രൂപായതനേപി ലബ്ഭമാനേ ഏകച്ചേ വിസേസേ നിവത്തേതി. ന ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം വണ്ണമത്തതോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി വിസേസം തത്ഥ ഗഹേതും സക്കോതി. തേനാഹ ഭഗവാ "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതി അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതമത്താ"തി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപാരമ്മണേ ഏവ ഉപ്പജ്ജനതോ തദഭിമുഖഭാവേന ഗയ്ഹതീതി വുത്തം **"രൂപാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി. അത്തനോ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനം അരൂപധമ്മാനം സമനന്തരവിഗതാ അരൂപധമ്മാ പവത്തിഓകാസദാനേന അനന്തരസമനന്തരനത്ഥിവിഗതപച്ചയേഹി ഉപകാരകാ നിസ്സയാരമ്മണധമ്മാ വിയ ആസന്നകാരണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"രൂപാരമ്മണായ കിരിയമനോധാതുയാ അപഗമപദട്ഠാന"**ന്തി. **സോതവിഞ്ഞാണാദീസു**പി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഗഹിതം രൂപാദിആരമ്മണം തദനന്തരമേവ അപരിപതന്തം കത്വാ സമ്പടിച്ഛന്തീ ഗണ്ഹന്തീ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"രൂപാദിസമ്പടിച്ഛനരസാ"**തി. തഥാഭാവേന സമ്പടിച്ഛനഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**.

ഛസു ആരമ്മണേസു കദാചി പഞ്ചന്നം, തതോ വാ കതിപയാനം വിജാനനസഭാവാപി **ഛളാരമ്മണവിജാനനലക്ഖണാ** വുത്താ തംസഭാവാനതിവത്തനതോ, ഛസ്വേവ വാ ഇതരേസം ആരമ്മണാനം അന്തോഗധത്താ. **സന്തീരണാദികിച്ചാ**തി സന്തീരണതദാരമ്മണകിച്ചാ വാ, സന്തീരണതദാരമ്മണപടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതികിച്ചാ വാതി അധിപ്പായോ. **"ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാ"**തി ഇദം ഇമാസം ദ്വിന്നം മനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം ഏകന്തേനേവ ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സയതായ വുത്തം. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പന തംതംഅനന്തരാതീതവിഞ്ഞാണാപഗമപദട്ഠാനാതിപി വത്തും വട്ടതിയേവ. **തസ്സാ ഭേദോ**തി തസ്സാ വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ "ദുവിധാ"തി വുത്തായ ദുവിധതാസങ്ഖാതോ ഭേദോ. **ഏകന്തമിട്ഠാരമ്മണേ**തി ഏകന്തേനേവ ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ, അതിവിയ ഇട്ഠാരമ്മണേതി അത്ഥോ. **പഞ്ചദ്വാരേ ചേവ ജവനാവസാനേ**

ഛാതി എത്ഥ പഞ്ചദ്വാരേ സമ്പടിച്ഛനവോട്ഠബ്ബനാനം അന്തരാളം ഠാനം, ഇതരത്ര ജവനഭവങ്ഗാനന്തി ഏവം **ദ്വിഠാനാ ഹോതി**. ഇതരായപി സന്തീരണതദാരമ്മണകാലേ യഥാവുത്തമേവ ഠാനം, പടിസന്ധിആദികാലേ പന ചുതിഭവങ്ഗാനം അന്തരാളം പടിസന്ധിയാ, പടിസന്ധിആവജ്ജനാനം തദാരമ്മണാവജ്ജനാനം ജവനാവജ്ജനാനം വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനാനഞ്ച അന്തരാളം ഭവങ്ഗസ്സ, തദാരമ്മണപടിസന്ധീനം ജവനപടിസന്ധീനം വാ അന്തരാളം ചുതിയാ ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം.

ഛസൂതി എത്ഥ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ വിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. കായസ്സ നിസ്സയഭൂതാനം നാതിഇട്ഠഫോട്ഠബ്ബഭൂതാനം പടിഘട്ടനാനിഘംസസ്സ ബലവഭാവതോ **കായവിഞ്ഞാണം സുഖസമ്പയുത്തം**. ഉപാദാരൂപാനംയേവ ഘട്ടനാ ദുബ്ബലാതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനി. തേനാഹ **"സേസം ഉപേക്ഖായുത്ത"**ന്തി. **സേസം** ഛബ്ബിധമ്പി.

അലോഭാദോസാമോഹാ ചേവ അലോഭാദോസാ ച അലോഭാദയോ, തേഹി അലോഭാദീഹി വിപാകഹേതൂഹി സമ്പയുത്തം **അലോഭാദിവിപാകഹേതുസമ്പയുത്തം. കാമാവചരകുസലം വിയ സോമനസ്സാദിഭേദതോ**തി യഥാ കാമാവചരം കുസലം സോമനസ്സുപേക്ഖാഞാണസങ്ഖാരഭേദതോ അട്ഠവിധം, ഏവമിദമ്പീതി അട്ഠവിധതായ സദിസതം ദസ്സേതി. കാമാവചരഭാവതോ ഹീനാദിതോ, യോനീസു ഉപ്പത്തിതോ ച സദിസമേവ, സമ്പയുത്തധമ്മതോ പന ആരമ്മണതോ, പവത്തിആകാരതോ ച വിസദിസം. തഥാ ഹി കുസലം കമ്മദ്വാരവസേന പവത്തതി, ന ഇദം, വിപാകാനം അവിഞ്ഞത്തിജനകത്താ. ഉപ്പത്തിദ്വാരവസേന പന ഇമസ്സാപി അത്ഥേവ പവത്തിഭേദോ പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു മഹാവിപാകാനം തദാരമ്മണവസേന പവത്തിസമ്ഭവതോ. യഥാ പന കുസലം ഗതിവസേന പഞ്ചവിധം, വിഞ്ഞാണട്ഠിതിവസേന സത്തവിധഞ്ച, ന ഏവമിദം തദേകദേസേ ഏവ ഉപ്പജ്ജനതോ. തഥാ ആരമ്മണതോ, ഏകച്ചപവത്തിആകാരതോ ച വിസദിസതം ദസ്സേതും **"യഥാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഛസു ആരമ്മണേസൂ**തി പരിത്താദിഅതീതാദിഅജ്ഝത്താദിപ്പഭേദേസു ഛസു ആരമ്മണേസു.

ആഗമനാദിവസേനാതി ആഗമനപച്ചയവസേന. തത്ഥ ഏകച്ചാനം ആചരിയാനം മതേന മുഖേ ചലിതേ ആദാസതലേ മുഖനിമിത്തം ചലനം വിയ അസങ്ഖാരസ്സ കുസലസ്സ വിപാകോ അസങ്ഖാരോ, സസങ്ഖാരസ്സ കുസലസ്സ വിപാകോ സസങ്ഖാരോതി ഏവം ആഗമനവസേന. ഏകച്ചാനം പന ആചരിയാനം മതേന ബലവന്തേഹി വിഭൂതേഹി പച്ചയേഹി കമ്മാദീഹി ഉപ്പന്നോ അസങ്ഖാരോ, ദുബ്ബലേഹി സസങ്ഖാരോതി ഏവം പച്ചയവസേന. **സമ്പയുത്തധമ്മാന**ന്തി പാളിയം സരൂപതോ ആഗതസമ്പയുത്തധമ്മാനം. തേസം ഹി വസേന കുസലതോ വിപാകസ്സ വിസേസാഭാവോ. **നിരുസ്സാഹ**ന്തി എത്ഥ ഉസ്സാഹോ നാമ അനുപച്ഛിന്നാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനസന്താനേ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാസങ്ഖാതോ ബ്യാപാരോ, സോ വിപാകേസു നത്ഥീതി തം നിരുസ്സാഹം. കുസലേസു പന അഭിഞ്ഞാവസപവത്തേസുപി അത്ഥേവാതി തം **സഉസ്സാഹം**.

ലോഭാദീനം ഏകന്തസാവജ്ജതായ അയോനിസോമനസികാരഹേതുകാനം നത്ഥി വിപാകഭാവോ, അലോഭാദീനമ്പി ഏകന്തഅനവജ്ജസഭാവാനം കാരണസ്സ തബ്ബിധുരതായ നത്ഥേവ അകുസലവിപാകഭാവോതി ആഹ **"അകുസലവിപാകം അഹേതുകമേവാ"**തി. യഥാ അതിഇട്ഠേ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ വേദനാഭേദസബ്ഭാവതോ കുസലവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ദുവിധാ ഹോതി സോമനസ്സസഹഗതാ, ഉപേക്ഖാസഹഗതാതി, ന ഏവം അതിഅനിട്ഠേ, അനിട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ വേദനാഭേദോ അത്ഥീതി അകുസലവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതു ഏകമേവാതി **"സത്തവിധ"**ന്തി വുത്തം. സതി ഹി തത്ഥ വേദനാഭേദേ അതിഅനിട്ഠേ ദോമനസ്സേന ഭവിതബ്ബം, ന ച പടിഘേന വിനാ ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതീതി.

കായവിഞ്ഞാണസ്സ ദുക്ഖസഹഗതതാ കുസലവിപാകേ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാ. **ഉപേക്ഖാ ഹീനാ**തി ഏകന്തനിഹീനസ്സ അകുസലസ്സ വിപാകഭാവതോ ഉപേക്ഖാപി സമാനാ ഹീനാ ഏവ ദുക്ഖസഭാവത്താ. തേനാഹ **"ദുക്ഖം വിയ നാതിതിഖിണാ"**തി. യഥാ ദുക്ഖം അതിവിയ തിഖിണം കടുകം, ന ഏവമയം, തഥാപി ദുക്ഖസഭാവേനേവ പവത്തതി. ന ഹി അകുസലസ്സ വിപാകോ അദുക്ഖോ ഹോതി. ഉപേക്ഖാഭാവോ ചസ്സ ബലവതാ ബാധിയമാനസ്സ പടിപ്പഹരിതും അസക്കോന്തസ്സ ദുബ്ബലസ്സ പുരിസസ്സ തേന കരിയമാനബാധായ ഉപേക്ഖനാ വിയാതി ദട്ഠബ്ബോ. **ഇതരേസൂ**തി കുസലവിപാകേസു.

രൂപാവചരന്തി രൂപാവചരവിപാകവിഞ്ഞാണം. വിപാകകഥാ ഹേസാതി. **കുസലം വിയാ**തി രൂപാവചരകുസലം വിയ. ന ഹി രൂപാവചരവിപാകോ തദഞ്ഞകുസലസദിസോ. അപിച സമ്ബന്ധിസദ്ദാ ഏതേ, യദിദം "കുസലം, വിപാകോ"തി ച. തസ്മാ യഥാ "മാതരം പയിരുപാസതീ"തി വുത്തേ അത്തനോ മാതരന്തി അവുത്തമ്പി സിദ്ധമേവേതം, ഏവം ഇധാപീതി അത്തനോ കുസലം വിയാതി അത്ഥോ. കുസലസദിസതാ ചേത്ഥ ധമ്മതോ, ആരമ്മണതോ ച വേദിതബ്ബാ. തഥാ ഹി യേ ഫസ്സാദയോ കുസലേ ലബ്ഭന്തി, തേ വിപാകേപി ലബ്ഭന്തി. യസ്മിം ച ആരമ്മണേ കുസലം പവത്തതി, തത്ഥേവ അയം വിപാകോപി പവത്തതി. യം പനേത്ഥ പഞ്ചമജ്ഝാനചിത്തം അഭിഞ്ഞാപ്പത്തം, തസ്സ വിപാകോ ഏവ നത്ഥി. കസ്മാ നത്ഥി? അസമ്ഭവതോ, ആനിസംസഭൂതത്താ ച. തഞ്ഹി വിപാകം ദേന്തം രൂപാവചരമേവ ദദേയ്യ. ന ഹി അഞ്ഞഭൂമികം കമ്മം അഞ്ഞഭൂമികം വിപാകം ദേതി. കമ്മനിമിത്താരമ്മണതാ ച രൂപാവചരവിപാകസ്സ വുത്താതി ന തം അഞ്ഞം ആരബ്ഭ പവത്തതി. പരിത്താരമ്മണാദിആരമ്മണഞ്ച തം ന ഹോതീതി അയമസമ്ഭവോ. ഝാനസ്സ ആനിസംസഭൂതഞ്ച ദാനാദീനം തസ്മിം അത്തഭാവേ പച്ചയലാഭോ വിയാതി.

പവത്തിതോ പന വിപാകസ്സ, കുസലസ്സ ച അത്ഥേവ ഭേദോതി തം ദസ്സേതും **"കുസലം പനാ"**തിആദി വുത്തം. കുസലം വിയ കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസാദിആരമ്മണഭേദതോ ചതുബ്ബിധം. പവത്തിഭേദോ വുത്തനയോവ ജവനവസേന, പടിസന്ധിആദിവസേന ച പവത്തനതോ.

ചതുമഗ്ഗയുത്തചിത്തഫലത്താതി ചതൂഹി അരിയമഗ്ഗേഹി സമ്പയുത്തകുസലചിത്തസ്സ ഫലത്താ, ചതുബ്ബിധസാമഞ്ഞഫലസമ്പയുത്തഭാവതോതി അത്ഥോ. മഗ്ഗവീഥിയം ദ്വിക്ഖത്തും, തിക്ഖത്തും വാ ഫലസമാപത്തിയം അപരിച്ഛിന്നപരിമാണം പവത്തമാനമ്പി ദ്വീസു ഠാനേസു പവത്തിയാ **"ദ്വിധാ പവത്തതീ"**തി വുത്തം. **സബ്ബമ്പീ**തി തേവീസതിവിധം കാമാവചരവിപാകം, പഞ്ചവിധം രൂപാവചരവിപാകം, ചതുബ്ബിധം അരൂപാവചരവിപാകം, ചതുബ്ബിധമേവ ലോകുത്തരവിപാകന്തി സബ്ബമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണം നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേന ഛത്തിംസവിധം ഹോതി.

ഭൂമിഭേദതോ തിവിധം ലോകുത്തരസ്സ അഭാവതോ. ലോകുത്തരഞ്ഹി കിരിയചിത്തം നത്ഥി ഏകന്തേന അനന്തരവിപാകദായിഭാവതോ. വുത്തഞ്ഹി "സമാധിമാനന്തരികഞ്ഞമാഹൂ"തി (ഖു॰ പാ॰ ൬.൫; സു॰ നി॰ ൨൨൨). ഹോതു താവ സേക്ഖാനം ഉപ്പജ്ജമാനം അനുത്തരം കുസലം പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപനയനതോ സഫലം, അരഹതോ പന ഉപ്പജ്ജമാനം പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപനയനതോ നിപ്ഫലം, തസ്സ കിരിയഭാവോ കസ്മാ ന ഇച്ഛിതോതി? ഇച്ഛിതബ്ബോ സിയാ. യദി തസ്സ പുനപ്പുനം ഉപ്പത്തി സിയാ, സകിംയേവ പന ലോകുത്തരകുസലം പവത്തതി. യദി ഹി പുനപ്പുനം പവത്തേയ്യ, മഗ്ഗചിത്തം അരഹതോപി പവത്തതീതി ലോകുത്തരകിരിയചിത്തം സിയാ, ന ചേതം അത്ഥി പയോജനാഭാവതോ. തസ്മാ നത്ഥി ലോകുത്തരകിരിയവിഞ്ഞാണം. **കിരിയവിഞ്ഞാണ**ന്തി ച കിരിയാമത്തം വിഞ്ഞാണം, കുസലാകുസലം വിയ കിഞ്ചി വിപാകം അനുപ്പാദേത്വാ കിരിയാമത്തമേവ ഹുത്വാ പവത്തനകവിഞ്ഞാണന്തി അത്ഥോ. കസ്മാ പനേതം വിപാകം ന ഉപ്പാദേതീതി? വുച്ചതേ - ഏത്ഥ ഹി യദേതം ആവജ്ജനദ്വയം, തം

അനുപച്ഛിന്നഭവമൂലേപി സന്താനേ പവത്തം അനാസേവനതായ ദുബ്ബലഭാവതോ അബീജസാമത്ഥിയം വിയ പുപ്ഫം അഫലമേവ ഹോതി. യം പന ഉച്ഛിന്നഭവമൂലായം സന്തതിയം പവത്തം അട്ഠാരസവിധം വിഞ്ഞാണം, തം സമുച്ഛിന്നമൂലായ ലതായ പുപ്ഫം വിയ ഫലദായി ന ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞസ്സ അസമ്ഭവതോ കിരിയഹേതുനാ നാമ അലോഭാദിനാവ ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **“അലോഭാദികിരിയഹേതുവിരഹിത”**ന്തി.

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പുരേചരാ ഹുത്വാ രൂപാദിആരമ്മണാനം വിജാനനലക്ഖണാ **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപുരേചരരൂപാദിവിജാനനലക്ഖണാ**. അയം പന മനോവിഞ്ഞാണതോ ഉപ്പന്നാപി വിസിട്ഠമനനകിച്ചാഭാവേന മനോമത്താ ധാതൂതി **മനോധാതു**. തഥാ ഹേസാ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **ധാതുനിദ്ദേസേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൭൭) ആഗമിസ്സതി. **ആവജ്ജനരസാ**തി ആഭോഗരസാ, ചിത്തസന്താനസ്സ വാ പുരിമാകാരതോ അഞ്ഞഥാ ഓണോജനരസാ. **ഭവങ്ഗവിച്ഛേദപദട്ഠാനാ**തി ഭവങ്ഗസന്താനവിച്ഛേദപദട്ഠാനാ. അപുബ്ബാരമ്മണാ സകിദേവ പവത്തമാനാ സബ്ബഥാ വിസയരസം അനുഭവിതും ന സക്കോതീതി ഇട്ഠാദീസു സബ്ബത്ഥ **ഉപേക്ഖായുത്താവ ഹോതി**.

സാധാരണാതി സേക്ഖാസേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം സാധാരണാ. **അസാധാരണാ**തി അസേക്ഖാനംയേവ ആവേണികാ. **വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനരസാ**തി പഞ്ചദ്വാരേ സന്തീരണേന ഗഹിതാരമ്മണം വവത്ഥപേന്തീ വിയ പവത്തനതോ വോട്ഠബ്ബനരസാ, മനോദ്വാരേ പന വുത്തനയേന ആവജ്ജനരസാ. തഥാഭാവേന പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരേസു യഥാക്കമം വോട്ഠബ്ബനാവജ്ജനഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **തഥാഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ**. വോട്ഠബ്ബനകാലേ സന്തീരണകിച്ചാനം തിസ്സന്നം അഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം ആവജ്ജനകാലേ യസ്സ കസ്സചി ഭവങ്ഗസ്സാതി ഇമേസം അഞ്ഞതരാപഗമോ ഏതിസ്സാ ആസന്നകാരണന്തി ആഹ **“അഹേതുക...പേ॰... പദട്ഠാനാ”**തി.

അരഹതന്തി അരഹതംയേവ അസാധാരണഭാവതോ. **അനുളാരേസൂ**തി അട്ഠികസങ്ഖലികപേതരൂപാദീസു, അഞ്ഞേസു വാ അപ്പണീതേസു വത്ഥൂസു. **ഹസിതുപ്പാദനരസാ**തി ഹസിതസ്സേവ ഉപ്പാദനരസാ. തഥാ ഹി തം ചിത്തം “ഹസിതുപ്പാദന”ന്തേ്വവ വുച്ചതി, ന അഞ്ഞേസം ഹസിതുപ്പാദകചിത്താനം അഭാവതോ. അഞ്ഞാനിപി ഹി ദ്വാദസ സോമനസ്സസഹഗതാനി പരിത്തകുസലാകുസലകിരിയചിത്താനി യഥാരഹം പുഥുജ്ജനാദീനം ഹസിതുപ്പാദകാനി വിജ്ജന്തി, ഇദം പന ചിത്തം വിചാരണപഞ്ഞാവിരഹിതം പരിത്തേസു അപ്പണീതേസു ആരമ്മണേസു അരഹന്താനം സോമനസ്സമത്തം ഉപ്പാദേന്തം ഉപ്പജ്ജതി. ഭഗവതോപി ഉപ്പജ്ജതീതി അട്ഠകഥായം വുത്തം, തം അതീതംസാദീസു അപ്പടിഹതഞാണം വത്വാ “ഇമേഹി തീഹി ധമ്മേഹി സമന്നാഗതസ്സ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ സബ്ബം കായകമ്മം ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്തീ”തി (മഹാനി॰ ൬൯; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ വിചാരേതബ്ബന്തി ഏകേ . തത്ഥ ഹസിതുപ്പാദചിത്തേന പവത്തിയമാനമ്പി ഭഗവതോ സിതകരണം പുബ്ബേനിവാസാനാഗതംസസബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനം അനുവത്തകത്താ ഞാണാനുപരിവത്തിയേവാതി ഏവം പന ഞാണാനുപരിവത്തിഭാവേ സതി ന കോചി പാളിഅട്ഠകഥാനം വിരോധോ. ഏവഞ്ച കത്വാ അട്ഠകഥായം “തേസം ഞാണാനം ചിണ്ണപരിയന്തേ ഇദം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതീ”തി വുത്തം. അവസ്സഞ്ച ഏതം ഏവം ഇച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞസ്സാപി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകസ്സ അഹേതുകചിത്തസ്സ ഭഗവതോ ഉപ്പത്തി ന യുജ്ജേയ്യ. ന ഹി വിഞ്ഞത്തിസമുട്ഠാപകസ്സ തംസമുട്ഠിതായ വിഞ്ഞത്തിയാ കായകമ്മാദിഭാവം ആപജ്ജനഭാവോ വിബന്ധതീതി. **ഏകന്തതോ ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനാ** പഞ്ചവോകാരഭവേ ഏവ ഉപ്പജ്ജനതോ.

അയമേത്ഥ വിസേസോതി അയം സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം ഉപ്പത്തിയാ വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാ, അരഹതം ഉപ്പത്തിയാ തദഭാവോതി ഉഭയേസം സന്താനേ ഉപ്പത്തിസമുപലക്ഖിതോ ഏത്ഥ കുസലകിരിയവിഞ്ഞാണേസു വിസേസോ. ഏവഞ്ച കത്വാ പച്ചയവേകല്ലേന അവിപാകസ്സാപി കുസലാകുസലസ്സ കിരിയഭാവപ്പസങ്ഗോ നിവത്തിതോ ഹോതി. പരതോ **കുസലതോ വിസേസോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

൪൭. സബ്ബാനിപി കുസലാകുസലബ്യാകതാനി **ഏകൂനനവുതി വിഞ്ഞാണാനി ഹോന്തി** നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേനാതി അധിപ്പായോ. പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണാദീനം കിച്ചം നാമ ഭവന്തരപടിസന്ധാദിനാ ആകാരേന പവത്തി ഏവ. തബ്ബിനിമുത്തഞ്ച ചിത്തസ്സ അഞ്ഞം കിച്ചം നത്ഥീതി ആഹ **"ചുദ്ദസഹി ആകാരേഹി പവത്തന്തീ"**തി.

ആനുഭാവേനാതി സാമത്ഥിയേന. കതൂപചിതം ഹി കമ്മം അവസേസപച്ചയസമവായേ വിപാകം ദേന്തം അത്തനോ ആനുഭാവം വിസ്സജ്ജന്തം വിയ ഹോതി. **ദേവമനുസ്സേസൂ**തി ഛസു കാമാവചരദേവേസു ചേവ മനുസ്സേസു ച. **കമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്താന**ന്തി ഏത്ഥ **കമ്മം** നാമ കതൂപചിതം കാമാവചരകുസലകമ്മം, തഞ്ച ഖോ വിപാകദാനായ ലദ്ധോകാസം. തേനാഹ "പച്ചുപട്ഠിത"ന്തി. **കമ്മനിമിത്തം** കമ്മായൂഹനക്ഖണേ ചേതനായ പച്ചയഭൂതം ദേയ്യധമ്മാദി. **ഗതിനിമിത്തം** യം ഗതിം ഉപപജ്ജതി, തപ്പരിയാപന്നം രൂപായതനം. **പണ്ഡകാദിഭാവ**ന്തി പണ്ഡകമൂഗമമ്മനാദിഭാവം. ദുബ്ബലസ്സ ദ്വിഹേതുകകുസലസ്സ വിപാകഭൂതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതു **ദുബ്ബല…പേ॰… മനോവിഞ്ഞാണധാതു. നേസ**ന്തി ഭാവിതരൂപാരൂപാവചരകുസലാനം സത്താനം. **കമ്മനിമിത്തമേവാ**തി പഥവീകസിണാദികം അത്തനോ കമ്മാരമ്മണമേവ.

ഏവം താവേത്ഥാതി ഏത്ഥ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധനിദ്ദേസേ ഏവം സങ്ഖേപതോ സരൂപദസ്സനമത്തേനേവ ഏകൂനവീസതിയാ വിപാകവിഞ്ഞാണാനം പടിസന്ധിവസേന പവത്തി വേദിതബ്ബാ. ഭവാലമ്ബനാദിവിഭാഗേന പന യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **പടിച്ചസമുപ്പാദകഥായം** ആഗമിസ്സതീതി.

തം തന്തി ഏകൂനവീസതിയാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേസു യം യം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധം, തം തം അനന്തരം ഉപ്പത്തിയാ **അനുബന്ധമാനം. തസ്സ തസ്സേവാ**തി യസ്സ യസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകഭൂതം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം, തസ്സ തസ്സേവ. **തസ്മിഞ്ഞേവാ**തി കമ്മാദികേ ഏവ. കമ്മഞ്ചേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണം, തസ്മിം കമ്മേ, അഥ കമ്മനിമിത്തം, ഗതിനിമിത്തഞ്ച, തസ്മിം കമ്മനിമിത്തേ ഗതിനിമിത്തേതി അത്ഥോ. **താദിസമേവാ**തി യാദിസം പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ഹേതുതോ, സേസസമ്പയുത്തധമ്മതോ ച താദിസമേവ. **സന്താനവിനിവത്തകേ**തി ഭവങ്ഗസന്താനസ്സ വിനിവത്തനകേ. **അഞ്ഞസ്മിം** ആവജ്ജനസങ്ഖാതേ **ചിത്തുപ്പാദേ**. കിരിയമയചിത്തേനേവ സുപിനദസ്സനം ഹോതീതി ആഹ **"സുപിനം അപസ്സതോ"**തി. **അപരിമാണസങ്ഖ്യമ്പി പവത്തതിയേവ,** തഥാ ഹിദം ഉപപത്തിഭവസ്സ അങ്ഗഭാവേന പവത്തനതോ "ഭവങ്ഗ"ന്തി വുച്ചതി. **തേസഞ്ഞേവാ**തി പടിസന്ധിഭൂതാനംയേവ.

ഇന്ദ്രിയാനീതി ചക്ഖാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി. **ആരമ്മണഗഹണക്ഖമാനീ**തി രൂപാദിആരമ്മണം ഗഹേതും സമത്ഥാനി. മാതുകുച്ഛിഗതകാലേ വിയ ഹി ബഹിനിക്ഖന്തകാലേപി ന താവ ഇന്ദ്രിയാനി സകിച്ചകാനി ഹോന്തി, അനുക്കമേന പന വിസദഭാവം പത്തകാലേ ഏവ സകിച്ചകാനി ഹോന്തി. തേനേവാഹ "ഇധ പരിപക്കത്താ ആയതനാന"ന്തി. **ആപാഥഗതേ**തി യോഗ്യദേസാവട്ഠിതേ. തമേവ യോഗ്യദേസാവട്ഠിതം **രൂപം പടിച്ച** ഘട്ടനാ പച്ചയം ലദ്ധാ. **ഘട്ടനാ**തി പടിഘാതോ, യേന ബ്യാപാരാദിവിസേസപച്ചയന്തരസഹിതേ ചക്ഖുസ്സ വിസയേ വികാരുപ്പത്തിവിസദിസുപ്പത്തിവിസയസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവേന അനുഗ്ഗഹോ, ഉപഘാതോ ചാതി അത്ഥോ. **തതോ**തി ഘട്ടനാനന്തരം. **ഘട്ടനാനുഭാവേനാ**തി ഘട്ടനാബലേന. **ഭവങ്ഗചലന**ന്തി ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ പകമ്പനം, തഥാ ദ്വിക്ഖത്തും പവത്തിയാ

വിസദിസസ്സ കാരണഭാവൂപഗമനന്തി അത്ഥോ. തഞ്ഹി ചിത്തസന്താനസ്സ പുരിമാവത്ഥായ ഭിന്നാവത്ഥാഹേതുതായ ചലനം വിയാതി "ചലന"ന്തി വുത്തം. വിസയവിസയീഭാവസിദ്ധായ ധമ്മതായ ആരമ്മണസ്സ അഭിമുഖീഭാവേന പസാദസ്സ താവ ഘട്ടനാ ഹോതു, അഞ്ഞസന്നിസ്സിതസ്സ പന ഭവങ്ഗസ്സ ചലനം കഥം ഹോതീതി? തംസമ്ബന്ധഭാവതോ. ഭേരിതലേ ഠപിതാസു സക്ഖരാസു ഏകിസ്സാ സക്ഖരായ ഘട്ടിതായ തദഞ്ഞസക്ഖരായം ഠിതമക്ഖികാ ചലനം ചേത്ഥ ഉദാഹരണന്തി. **തദേവ രൂപ**ന്തി തദേവ ഭവങ്ഗചലനസ്സ പച്ചയഭൂതം ആപാഥഗതം രൂപായതനം. **ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദമാനാ വിയാ**തി ഭവങ്ഗസന്താനം വിച്ഛിന്ദന്തീ വിയ. തദാരമ്മണുപ്പത്തിയാ പരതോ ഭവങ്ഗസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ വിസയഗ്ഗഹണം പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനം വത്വാ തദനന്തരം ദസ്സനാദീസു വത്തബ്ബേസു താനി അവത്വാ മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ ഗഹണം ഉദ്ദേസേ ദ്വിന്നം ആവജ്ജനാനം ആവജ്ജനസാമഞ്ഞേന ഗഹിതത്താ.

ആവജ്ജനാനന്തരന്തി പഞ്ചദ്വാരാവജ്ജനാനന്തരം. യേ ഹദയവത്ഥു വിയ സമ്പടിച്ഛനാദിവീഥിചിത്താനിപി നാനുജാനന്തി, തേസം "സമ്പടിച്ഛനായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ പാളി ആഗതാ. ന ഹി സക്കാ പാളിം പടിസേധേതും.

"സചേ മഹന്തം ഹോതീ"തി ഇദം ജവനപരിയോസാനായ ചിത്തപ്പവത്തിയാ വുച്ചമാനത്താ വുത്തം. ചുദ്ദസചിത്തക്ഖണായുകഞ്ഹി ആരമ്മണമിധ "മഹന്ത"ന്തി അധിപ്പേതം, തഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ ദ്വിതിചിത്തക്ഖണാതീതം ഹുത്വാ ആപാഥഗമനവസേന വേദിതബ്ബം.

യഥാവവത്ഥാപിതേതി വോട്ഠബ്ബനേന വുത്താകാരേന കതവവത്ഥാപനേ. ആവജ്ജനായ, വോട്ഠബ്ബനസ്സ ച വുത്തത്താ "അവസേസകാമാവചരകിരിയാന"ന്തി അവസേസഗ്ഗഹണം കതം. **ഛ സത്ത വാ**തി **വാ**-സദ്ദേന "പഞ്ച വാ"തി ഇദമ്പി വുത്തമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. സുത്തമുച്ഛിതാദികാലേ ഹി പഞ്ചപി ജവനാനി ജവന്തീതി.

താനിയേവാതി "അട്ഠന്നം വാ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൫൭) വുത്താനി ഏകൂനതിംസ കാമാവചരജവനാനിയേവ. ഇതോ അഞ്ഞം മനോദ്വാരാവജ്ജനാനന്തരം ഉപ്പജ്ജനകചിത്തം നാമ നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം ഏവകാരഗ്ഗഹണം. **"ഗോത്രഭൂതോ"**തി ഇദം ഗോത്രഭുട്ഠാനിയാനം പരികമ്മവോദാനാനമ്പി ഗഹണം, ന ഗോത്രഭുനോ ഏവ. **ഫലചിത്താനീ**തി സമാപത്തിവസേന പവത്തനകഫലചിത്താനി. **യം യം ലദ്ധപച്ചയ**ന്തി യം യം ജവനം രൂപാവചരജവനാദിവസേന ഗോത്രഭുഅനന്തരം ഉപ്പത്തിയാ ലദ്ധപച്ചയം.

അതിമഹന്തന്തി സോളസചിത്തക്ഖണായുകം. തത്ഥ ഹി തദാരമ്മണചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന അഞ്ഞത്ഥ. **വിഭൂത**ന്തി സുപാകടം, തഞ്ച കാമാവചരമേവ. തത്ഥ ഹി തദാരമ്മണസ്സ ഉപ്പത്തി. **കാമാവചരജവനാവസാനേ**തി കാമാവചരജവനസ്സേവ അവസാനേ. ന ഹി തം കാമതണ്ഹാഹേതുകകമ്മനിബ്ബത്തം മഹഗ്ഗതാനുത്തരജവനം അനുബന്ധതി അജനകത്താ, ജനകാസദിസത്താ ച. യഥാ ഗേഹതോ ബഹി ഗന്തുകാമോ തരുണദാരകോ ജനകം, ജനകസദിസം വാ അനുബന്ധതി, ന അഞ്ഞം, ഏവമിദമ്പി . തത്ഥാപി ന സബ്ബസ്മാ ജവനാ സബ്ബം ജവനേന തദാരമ്മണസ്സ നിയമേതബ്ബതോ, ആരമ്മണേന ച വേദനായ പരിവത്തേതബ്ബതോ. തത്ഥായം നിയമോ - പരിത്തകുസലലോഭമോഹമൂലസോമനസ്സസഹഗതകിരിയജവനാനം അഞ്ഞതരാനന്തരം അതിമഹതി വിസയേ പഞ്ചന്നം സോമനസ്സസഹഗതാനം അഞ്ഞതരം തദാരമ്മണം ഉപ്പജ്ജതി, തഥാ പരിത്തകുസലാകുസലഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയജവനാനം അഞ്ഞതരാനന്തരം ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ഛന്നം തദാരമ്മണാനം അഞ്ഞതരം പവത്തതി. **ഇട്ഠാരമ്മണാദീന**ന്തി ഇട്ഠഇട്ഠമജ്ഝത്തഅനിട്ഠാരമ്മണാനം വസേനാതി സമ്ബന്ധോ. തയിദം ആരമ്മണേന വേദനാപരിവത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **"പുരിമകമ്മവസേനാ"**തി ഇദം തദാരമ്മണവിസേസദസ്സനത്ഥം. ന ഹി

പടിസന്ധിജനകമേവ കമ്മം തദാരമ്മണം ജനേതി, അഥ ഖോ അഞ്ഞകമ്മമ്പി. തം പന പടിസന്ധിദായിനാ കമ്മേന നിബ്ബത്തേതബ്ബതദാരമ്മണതോ വിസദിസമ്പി നിബ്ബത്തേതീതി. **"ജവനചിത്തവസേനാ"**തി ഇദം തദാരമ്മണനിയമദസ്സനത്ഥം. "ജവനേന തദാരമ്മണം നിയമേതബ്ബ"ന്തി ഹി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന പടിസന്ധിചിത്തം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഞ്ഹി അത്തനോ ഉക്കട്ഠതരസ്സ തദാരമ്മണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി. **യോ യോ പച്ചയോ ലദ്ധോ ഹോതീ**തി യഥാവുത്തേസു ഇട്ഠാരമ്മണാദീസു യോ യോ തദാരമ്മണസ്സ ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയോ സമവേതോ ഹോതി. **കിഞ്ചി അന്തര**ന്തി കിഞ്ചി ഖണന്തരം. **ഉദകമിവാ**തി പടിസോതം ഗച്ഛന്തം ഉദകമിവ.

ദ്വിക്ഖത്തും സകിം വാതി വചനസിലിട്ഠവസേന വുത്തം "അട്ഠ വാ ദസ വാ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ വ്യ.ഫ്ഥ; പാരാ॰ ഫ്ഥ) വിയ. ദ്വിക്ഖത്തുംയേവ പന വണ്ണേന്തി. വിപാകചിത്തത്താ, ആവജ്ജനസ്സ ച വിദൂരത്താ, മൂലഭവങ്ഗാദിഭവങ്ഗസാമഞ്ഞസബ്ഭാവതോ ച ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണേ പവത്തനാരഹം സമാനം തസ്സ ജവനസ്സ ആരമ്മണം ആരമ്മണം ഏതസ്സാതി തദാരമ്മണന്തി വുച്ചതി ഏകസ്സ ആരമ്മണസദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ "കാമാവചരം, ഓട്ഠമുഖ"ന്തി ച യഥാ. ഏത്ഥ ച കേചി "പട്ഠാനേ 'കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ'തി (പട്ഠാ॰ ഫ.ഫ.ർംന്ന) വിപാകധമ്മധമ്മാനം ഏവ അനന്തരം തദാരമ്മണം വുത്ത"ന്തി കിരിയാജവനാനന്തരം ന ഇച്ഛന്തി. വിപ്ഫാരവന്തം ഹി ജവനം നാവം വിയ നദീസോതോ ഭവങ്ഗം അനുബന്ധതി, ന പന ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോ സന്തവുത്തികിരിയജവനം പണ്ണപുടം വിയ നദീസോതോതി. തയിദം ലബ്ഭമാനസ്സാപി കേനചി അധിപ്പായേന കത്ഥചി അവചനം ദിസ്സതി, യഥാ തം ധമ്മസങ്ഗഹേ അകുസലനിദ്ദേസേ ലബ്ഭമാനോപി അധിപതി ന വുത്തോ. യഞ്ച പണ്ണപുടം നിദസ്സിതം, തമ്പി നിദസ്സിതബ്ബേന ന സമാനം. നാവാപണ്ണപുടാനഞ്ഹി നദീസോതസ്സ ആവട്ടനം, ഗതി ച വിസദിസീതി നാവായ നദീസോതസ്സ അനുബന്ധനം, പണ്ണപുടസ്സ അനനുബന്ധനഞ്ച യുജ്ജതി, ഇധ പന കിരിയജവനേതരജവനാനം ഭവങ്ഗസോതസ്സ ആവട്ടനം, ഗതി ച സദിസീതി ഏതസ്സ അനനുബന്ധനം, ഇതരസ്സ അനുബന്ധനഞ്ച ന യുജ്ജതി. തസ്മാ വിചാരേതബ്ബം.

ഭവങ്ഗമേവാതി അവധാരണം ഭവപരിയോസാനസ്സ ഇധ ന അധിപ്പേതത്താ. അഞ്ഞഥാ തദാരമ്മണാവസാനേ ചുതിപി ന ഹോതിയേവ. **ദസ്സനാദീനീ**തി ദസ്സനസവനഘായനസായനഫുസനാനി. **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന സമ്പടിച്ഛനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. പടിസന്ധിതോ ഭവങ്ഗമേവ, ഭവങ്ഗതോ ആവജ്ജനമേവാതി ഏവം പവത്ത**ചിത്തനിയമവസേനേവ. തമ്പീ**തി ചുതിചിത്തമ്പി. പടിസന്ധിഭവങ്ഗചിത്താനി വിയ **ഏകൂനവീസതിവിധമേവ ഹോതി** അത്ഥതോ ഭേദാഭാവതോ.

ഭവഗതിഠിതിനിവാസേസൂതി തീസു ഭവേസു, പഞ്ചസു ഗതീസു, സത്തസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു, നവസു സത്താവാസേസു ച. യോ പനേത്ഥ അചിത്തകോ, സോ ഇധ ന ഗഹേതബ്ബോ വിഞ്ഞാണകഥാഭാവതോ. "ഏത്ഥാ"തി ഇദം "സംസരമാനാനം സത്താന"ന്തി ഇമിനാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഏത്ഥ ഏതേസു വുത്തനയേന സംസരമാനേസു സത്തേസു യോ പന അരഹത്തം പാപുണാതി സമ്മാപടിപത്തിമന്വായാതി അധിപ്പായോ. **തസ്സ** അരഹതോ **നിരുദ്ധമേവ ഹോതി** ചിത്തം അപ്പടിസന്ധികഭാവതോ.

ഇതി വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

വേദനാക്ഖന്ധകഥാവണ്ണനാ

ർന്നെ. വേദേന അനുഭവനാകാരേന അയിതം പവത്തം വേദയിതം, വേദയിതന്തി ലക്ഖിതബ്ബധമ്മജാതം **വേദയിതലക്ഖണം**. തം പന അത്ഥതോ വേദനാ ഏവാതി ആഹ **"വേദയിതലക്ഖണം നാമ വേദനാവാ"**തി. അഥ വാ വേദയിതം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി

കപ്പനാസിദ്ധം ഭേദം നിസ്സായ അഞ്ഞപദത്ഥസമാസവസേനാപി വേദനാവ വുച്ചതീതി ആഹ **"വേദയിതലക്ഖണം നാമ വേദനാവാ"**തി. **വേദയതി വേദയതീ**തി ബ്യാപനിച്ഛാവസേന വചനം വേദനായ സവിസയേ അഭിണ്ഹപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥം. സഭാവധമ്മതോ അഞ്ഞോ കത്താ നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം കത്തുനിദ്ദേസോ. **ഇതീ**തി അനിയമതോ ഹേതുഅത്ഥോ. **ഖോ**തി വചനാലങ്കാരമത്തം. **തസ്മാ**തി തസ്സ നിയമനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ യഥാപച്ചയം ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, തസ്മാ വേദനാതി വുച്ചതീതി.

"കുസലവിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്താ"തി ഇദം കുസലായ വേദനായ ഉപലക്ഖണം ദട്ഠബ്ബം. യാ കാചി കുസലാ വേദനാ, സബ്ബാ സാ കുസലേന വിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്താതി, ന പന തസ്സാ കുസലഭാവസംസിദ്ധിദസ്സനത്ഥം. ന ഹി കുസലേന വിഞ്ഞാണേന സമ്പയോഗതോ കുസലായ വേദനായ കുസലഭാവോ, അഥ ഖോ യോനിസോമനസികാരാദികതോ. തേനാഹ **"ജാതിവസേനാ"**തി. **അകുസലാദീസുപി** ഏസേവ നയോ. യഥാ പന ജാതിവസേന കുസലാദിവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തതായ തിവിധാ, ഏവം യാവ ഏകൂനനവുതിവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താതി ഏകൂനനവുതിവിധാ വേദിതബ്ബാ. **സഭാവഭേദതോ**തി സമ്പയുത്തഭൂമിആരമ്മണാദിവസേന ലബ്ഭമാനം ഭേദം അഗ്ഗഹേത്വാ കേവലം സഭാവകതഭേദതോ ഏവാതി അത്ഥോ.

"പഞ്ചവിധാ"തി വത്വാ തം പഞ്ചവിധതം ദസ്സേതും **"സുഖ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സുഖയതീതി **സുഖം,** കായം, സമ്പയുത്തധമ്മേ ച ലദ്ധസ്സാദേ കരോതീതി അത്ഥോ. സുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖണതി വാ കായികം ആബാധന്തി **സുഖം**. സുകരം ഓകാസദാനം ഏതസ്സാതി **സുഖ**ന്തി അപരേ. ദുക്ഖയതീതി **ദുക്ഖം,** കായം, സമ്പയുത്തധമ്മേ ച വിബാധതീതി അത്ഥോ. ദുട്ഠു വാ ഖാദതി, ഖണതി വാ കായികം അസ്സാദന്തി **ദുക്ഖം**. ദുക്കരം ഓകാസദാനം ഏതസ്സാതി **ദുക്ഖ**ന്തി അപരേ. **സോമനസ്സുപേക്ഖാനം** സദ്ദത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. ദോമനസ്സസ്സ സോമനസ്സേ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. കിം പന കാരണം മാനസേതരസാതാസാതവസേന സുഖം, ദുക്ഖഞ്ച വിഭജിത്വാ വുത്തം **"സുഖം സോമനസ്സം ദുക്ഖം ദോമനസ്സ"**ന്തി, ഉപേക്ഖാ പന മാനസീ, ഇതരാ ച ഏകധാവ വുത്താതി? ഭേദാഭാവതോ. യഥാ ഹി അനുഗ്ഗഹൂപഘാതകതായ സുഖദുക്ഖാനി അഞ്ഞഥാ കായസ്സ അനുഗ്ഗഹമുപഘാതഞ്ച കരോന്തി, അഞ്ഞഥാ മനസോ, ന ഏവമുപേക്ഖാ. തസ്മാ ഭേദാഭാവതോ ഏകധാവ ഉപേക്ഖാ വുത്താതി.

തത്ഥ യേന സഭാവഭേദേന വേദനാ പഞ്ചവിധാ, സാ പവത്തിട്ഠാനേ ദസ്സിതേ സുപാകടാ ഹോതീതി പവത്തിട്ഠാനം താവ ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **അകുസലവിപാകേനാ**തി ഏത്ഥാപി "കായവിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്ത"ന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. യഥാ അധികരണീമത്ഥകേ കപ്പാസപിചുപിണ്ഡം ഠപേത്വാ അയോകൂടേന പഹരന്തസ്സ പിചുപിണ്ഡം അതിക്കമിത്വാ കൂടം അധികരണിം ഗണ്ഹാതി, നിഘംസോ ബലവാ ഹോതി, ഏവം പടിഘട്ടനാനിഘംസസ്സ ബലവഭാവതോ ഇട്ഠേ, ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ആരമ്മണേ കായവിഞ്ഞാണം സുഖസഹഗതം ഹോതി. അനിട്ഠേ, അനിട്ഠമജ്ഝത്തേ ച ദുക്ഖസഹഗതന്തി ആഹ **"കുസല...പേ॰... ദുക്ഖ"**ന്തി. കാമാവചരവിപാകവിഞ്ഞാണാനി പഞ്ച കമ്മാരമ്മണവസേന സോമനസ്സസഹഗതാനി ഹോന്തി, രൂപാവചരവിപാകാനി ചത്താരി കമ്മവസേന, സേസാനി തേരസ കാമാവചരാനി, അട്ഠ രൂപാവചരാനി, ദ്വത്തിംസ ലോകുത്തരാനി, യഥാരഹം ചേതോഭിസങ്ഖാരാരമ്മണപാദകാദിവസേന സോമനസ്സസഹഗതാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"സോമനസ്സം ദ്വാസട്ഠിയാ വിഞ്ഞാണേഹി സമ്പയുത്ത"**ന്തി. **ദോമനസ്സം ദ്വീഹി** അകുസലവിഞ്ഞാണേഹി സമ്പയുത്തം ചേതോഭിസങ്ഖാരാരമ്മണാദിവസേന.

അവസേസപഞ്ചപഞ്ഞാസായാതി യഥാവുത്താനി ഛസട്ഠി വിഞ്ഞാണാനി ഠപേത്വാ അവസേസായ പഞ്ചപഞ്ഞാസായ. തത്ഥ കുസലാകുസലവിപാകാനി ഇട്ഠാനിട്ഠേസു നിബ്ബികപ്പകാനി സുഖദുക്ഖസമ്പയുത്താനി ഭവിതും യുത്താനിപി ദ്വിന്നം പിചുപിണ്ഡാനം വിയ ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം ഉപാദാരൂപാനം ഘട്ടനാനിഘംസസ്സ മന്ദഭാവതോ

ചക്ഖാദിസന്നിസ്സിതാനി അട്ഠപി വിഞ്ഞാണാനി സബ്ബത്ഥ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താനേവ ഹോന്തി, തഥാ ബലവപച്ചയതായ സുഖദുക്ഖാനം തേസഞ്ച തദഭാവതോ. അപുബ്ബാരമ്മണനിസ്സയപ്പവത്തീനി ആവജ്ജനസമ്പടിച്ഛനവിഞ്ഞാണാനി, അസദിസാനന്തരപ്പച്ചയം കിരിയാരമ്ഭസ്സ ആദിഭൂതം വോട്ഠബ്ബനം, കായദുക്ഖപധാനതായ അകുസലഫലസ്സ തദുപനിസ്സയഭൂതം അകുസലവിപാകപടിസന്ധിആദി, ഇട്ഠമജ്ഝത്താരമ്മണപ്പവത്തീനി കാമാവചരകുസലവിപാകവിഞ്ഞാണാനി ച ഉപേക്ഖാസഹഗതാനിയേവ ഹോന്തി. കമ്മവസേന വാ വിപാകാനുഭവനസ്സ ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണേസു അദുക്ഖമസുഖഭാവോ യുത്തോ. സതി ച വിപാകഭൂതായ ഉപേക്ഖായ സുഖദുക്ഖമജ്ഝത്തഭാവേ കമ്മാരമ്മണവസേന കുസലവിപാകായ ഇട്ഠഭാവോ, അകുസലവിപാകായ അനിട്ഠഭാവോ ച വേദിതബ്ബോ. അവസിട്ഠാനി പന സത്തതിംസ വിഞ്ഞാണാനി ചേതോഭിസങ്ഖാരാരമ്മണപാദകാദിവസേന ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താനി ഹോന്തീതി ഏവം പഞ്ചപഞ്ഞാസായ വിഞ്ഞാണേഹി ഉപേക്ഖായ സമ്പയുത്തതാ വേദിതബ്ബാ.

സലക്ഖണം നാമ ധമ്മാനം അനഞ്ഞസാധാരണോ സഭാവോ, അനുഭവനഞ്ച സബ്ബവേദനാനം സാധാരണലക്ഖണന്തി തം പടിനിയതേന ആരമ്മണേന നിയമേത്വാ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇട്ഠഫോട്ഠബ്ബാനുഭവനലക്ഖണം സുഖ"**ന്തി തസ്സ ബ്യഭിചാരാഭാവതോ. ഭുസം ബ്രൂഹനം വഡ്ഢനം **ഉപബ്രൂഹനം**. തയിദം കാമഞ്ച ചേതസികസുഖേപി ലബ്ഭതി, തം പന സവികപ്പകം ചേതോഭിസങ്ഖാരവസേനാപി ഹോതി. ഇദന്തു നിബ്ബികപ്പകം സഭാവസിദ്ധത്താ തതോ സാതിസയന്തി ആഹ **"സമ്പയുത്താനം ഉപബ്രൂഹനരസ"**ന്തി. അസ്സാദിയതീതി അസ്സാദോ, സുഖാവേദനാ. തേനാഹ ഭഗവാ ''യം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേസു അസ്സാദോ''തി (സം॰ നി॰ ൩.൨൬). കായനിസ്സിതത്താ കായേ ഭവോ കായികോ, സോ ഏവ അസ്സാദോ തഥാ പച്ചുപതിട്ഠതീതി **കായികഅസ്സാദപച്ചുപട്ഠാനം. കായിന്ദ്രിയപദട്ഠാനം** അനഞ്ഞവത്ഥുകത്താ.

ദുക്ഖസ്സ ലക്ഖണാദീനി വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബാനി.

സഭാവതോ , പരികപ്പതോ വാ ഇട്ഠസ്സ ആരമ്മണസ്സ അനുഭവനലക്ഖണം **ഇട്ഠാരമ്മണാനുഭവനലക്ഖണം**. തേനാഹ **"യഥാ തഥാ വാ ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗരസ"**ന്തി, യഥാഭൂതേന വാ അയഥാഭൂതേന വാ ഇട്ഠാകാരേന ആരമ്മണസ്സ **സംഭുഞ്ജനരസം,** പച്ചനുഭവനകിച്ചന്തി അത്ഥോ. **"പസ്സദ്ധിപദട്ഠാന"**ന്തി ഇദം ''പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൬; അ॰ നി॰ ൧൧.൧൨) സുത്തപദം നിസ്സായ വുത്തം, തം പന നിരാമിസസോമനസ്സവസേന വേദിതബ്ബം.

സോമനസ്സേ വുത്തവിപരിയായേന ദോമനസ്സസ്സ ലക്ഖണാദീനി വേദിതബ്ബാനി. ദോമനസ്സസ്സ കാമധാതുയം ഉപ്പജ്ജനതോ ഏകന്തേന ഹദയവത്ഥുപദട്ഠാനതാ തതോ വിസേസോ.

മജ്ഝത്തസ്സ, ആരമ്മണസ്സ മജ്ഝത്തം വാ വേദയിതം അനുഭവനം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **മജ്ഝത്തവേദയിതലക്ഖണാ**. മജ്ഝത്താനുഭവനതോ ഏവ സമ്പയുത്താനം **നാതിഉപബ്രൂഹനമിലാപനരസാ. "സന്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ"**തി ഇദം അനവജ്ജായ നിരാമിസായ ഉപേക്ഖായ വസേന വേദിതബ്ബം, ന സബ്ബായ.

ഇതി വേദനാക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

സഞ്ഞാക്ഖന്ധകഥാവണ്ണനാ

൪൭. സഞ്ജാനനലക്ഖണം നാമ സഞ്ഞാവാതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം വേദനാക്ഖന്ധനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

കാമം വേദനായപി വിപ്പയുത്തം വിഞ്ഞാണം നത്ഥി, തസ്സാ പന സഭാവതോ ഭിന്നത്താ കായചി വേദനായ സമ്പയുത്തമ്പി കായചി വിപ്പയുത്തം ഹോതി. സഞ്ഞായ പന ഈദിസം നത്ഥീതി ആഹ **"ന ഹി തം വിഞ്ഞാണം...പേ॰... സഞ്ഞായാ"**തി.

സബ്ബാവാതി ചതുഭൂമികാപി. അഥ വാ യഥാ വേദനാ ഭിന്നസഭാവത്താ ഭേദനലക്ഖണാദിതോ വുത്താ, ന ഏവമയം, അയം പന സബ്ബാവ സഞ്ജാനനലക്ഖണാ . നീലാദിഭേദസ്സ ആരമ്മണസ്സ സഞ്ജാനനം സഞ്ഞം കത്വാ ജാനനം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **സഞ്ജാനനലക്ഖണാ**. തഥാ ഹി സാ അഭിഞ്ഞാണേന സഞ്ജാനനതോ പച്ചാഭിഞ്ഞാണരസാതി വുച്ചതി. നിമിത്തേന ഹി പുന സഞ്ജാനനകിച്ചാ **പച്ചാഭിഞ്ഞാണരസാ**. തസ്സാ വഡ്ഢകിസ്സ ദാരുമ്ഹി അഭിഞ്ഞാണം കത്വാ തേന അഭിഞ്ഞാണേന പച്ചാഭിജാനനകാലേ പവത്തി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **"തദേവേത"**ന്തിആദി. പുന സഞ്ജാനനസ്സ പച്ചയോ പുനസഞ്ജാനനപച്ചയോ, തദേവ നിമിത്തം പുന...പേ॰... നിമിത്തം, തസ്സ കരണം, പുന...പേ॰... കരണം, പുനസഞ്ജാനനപച്ചയഭൂതം വാ നിമിത്തകരണം പുന...പേ॰... കരണം, തദസ്സാ കിച്ചന്തി **പുനസഞ്ജാനനപച്ചയനിമിത്തകരണരസാ**. പുനസഞ്ജാനനനിമിത്തകരണം നിമിത്തകാരികായ, നിമിത്തേന സഞ്ജാനനന്തിയാ ച സബ്ബായ സഞ്ഞായ സമാനം യോജേതബ്ബം. **അഭിനിവേസകരണം** ''ഇദമേവ സച്ച''ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨, ൨൦൩, ൪൨൭; മ॰ നി॰ ൩.൨൭-൨൯) സഞ്ഞാഭിനിവേസമത്തേനേവ ദട്ഠബ്ബം. **യഥാഉപട്ഠിതവിസയപദട്ഠാനാ** അവികപ്പസഭാവത്താ. ഞാണസമ്പയുത്താ പന സഞ്ഞാ ഞാണമേവ അനുവത്തതി, തസ്മാ അഭിനിവേസകാരികാ, വിപരീതഗ്ഗാഹികാ ച ന ഹോതി. ഏതേനേവ സമാധിസമ്പയുത്തതായ അചിരട്ഠാനതാ ച ന ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. ഏവം രാഗദിട്ഠിമാനാദിസമ്പയുത്തായ സഞ്ഞായ രാഗാദിഅനുവത്തികഭാവോതി.

ഇതി സഞ്ഞാക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

സങ്ഖാരക്ഖന്ധകഥാവണ്ണനാ

൪൮. രാസികരണലക്ഖണന്തി സമ്പിണ്ഡനലക്ഖണം, തതോ സങ്ഖാരാ ആയൂഹനരസാ വുച്ചന്തി. ചേതനാപധാനതായ ഹി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാ ഏവം വുത്താ. തേനേവാഹ **"കിം പന തന്തി സങ്ഖാരായേവാ"**തിആദി. തത്ഥ **സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീ**തി യഥാ അത്തനോ ഫലം സങ്ഖതം സമ്മദേവ നിപ്ഫന്നം ഹോതി, ഏവം അഭിസങ്ഖരോന്തീതി അത്ഥോ. **വിപ്ഫാരപച്ചുപട്ഠാനാ**തി ഏത്ഥ **വിപ്ഫാരോ** നാമ വിപ്ഫാരവന്തതാ, തസ്മാ സബ്യാപാരപച്ചുപട്ഠാനാതി അത്ഥോ.

തസ്മിം തസ്മിം ചിത്തേ ഉപ്പന്നേ നിയമേന ഉപ്പജ്ജനതോ **നിയതാ. സരൂപേന ആഗതാ**തി ഏവം പിട്ഠിവത്തകേ അകത്വാ പാളിയാ സരൂപേനേവ ആഗതാ. കദാചിദേവ ഉപ്പജ്ജനതോ ന നിയതാതി **അനിയതാ**. യദിപി അനിയതാ ഏകജ്ഝം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മിം പന ചിത്തേ ഉപ്പജ്ജനധമ്മതായ **"ഛത്തിംസാ"**തി വുത്തം. തേനാഹ **"ഉപ്പജ്ജമാനാപി ച ന ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ"**തി.

൪൯. ഫുസതീതി കത്തുനിദ്ദേസോ. യം തത്ഥ കാരണം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ഫുസന്തി ഏതേനാതി വാ **ഫസ്സോ**. സമ്പയുത്തധമ്മാ ഹി ആരമ്മണേ പവത്തമാനാ തം ഫുസനലക്ഖണേന ഫസ്സേന ഫുസന്താ വിയ ഹോന്തി. ആരമ്മണഫുസനമത്തം വാ **ഫസ്സോ**തി സാധനത്തയമ്പി യുജ്ജതേവ. സഭാവധമ്മേസു കത്തുകരണസാധനവചനം തദാകാരസമാരോപനതോ പരിയായകഥാ, ഭാവസാധനവചനമേവ നിപ്പരിയായകഥാതി വുത്തം **"ഫുസനലക്ഖണോ"**തി. **അയഞ്ഹീ**തിആദി യഥാവുത്തലക്ഖണാദിസമത്ഥനം.

യദി അയം ധമ്മോ ചേതസികോ, സ്വായം അരൂപധമ്മോ സമാനോ കഥം ഫുസനലക്ഖണോ, സങ്ഘട്ടനരസാദികോ ച ഹോതീതി അന്തോലീനം ചോദനം ഹദയേ ഠപേത്വാ തസ്സ സോധനത്ഥം **"അരൂപധമ്മോപി സമാനോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **"ഫുസനാകാരേനേവ പവത്തതീ"**തി ഇമിനാ അരൂപസ്സാപി തസ്സ ധമ്മസ്സ അയം സഭാവോതി ദസ്സേതി. സാ ച തസ്സ ഫുസനാകാരപ്പവത്തി അമ്ബിലഅമ്ബപക്കാദിം ഖാദന്തം പസ്സന്തസ്സ പരസ്സ ഖേളുപ്പത്തി, പരം വിബാധിയമാനം ദിസ്വാ ദയാലുകസ്സ സരീരകമ്പനം, രുക്ഖസാഖഗ്ഗേ ദുട്ഠിതം പുരിസം ദിസ്വാ ഭൂമിയം ഠിതസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സ ജങ്ഘചലനം, പിസാചാദിഭായിതബ്ബം ദിസ്വാ ഊരുഖമ്ഭോതി ഏവമാദീസു പരിബ്യത്താ ഹോതി.

ഏകദേസേനാതി കട്ഠദ്വയാദി വിയ അത്തനോ ഏകപസ്സേന. **അനല്ലീയമാനോപീ**തി അസംസിലിയമാനോപി. രൂപസദ്ദേഹി സഹ ഫസ്സസ്സ സാമഞ്ഞം അനല്ലീയമാനസങ്ഘട്ടനമേവ, ന വിസയഭാവോ. യഥാ രൂപസദ്ദാ ചക്ഖുസോതാനി അനല്ലീയമാനാ ഏവ "ഫുസിത"ന്തിആദിനാ വുത്താ, ഏവം ഫസ്സസ്സാപി ആരമ്മണഫുസനസങ്ഘട്ടനാനീതി. **സങ്ഘട്ടനഞ്ച** ഫസ്സസ്സ ചിത്താരമ്മണാനം സന്നിപതനഭാവോ ഏവ. തേനാഹ **"ചിത്തമാരമ്മണഞ്ച സങ്ഘട്ടേതീ"**തി. കിച്ചട്ഠേന രസേന സങ്ഘട്ടനരസതാ വുത്താ, വത്ഥാരമ്മണസന്നിപാതേന വാ സമ്പജ്ജതീതി സങ്ഘട്ടനസമ്പത്തികോ ഫസ്സോ സങ്ഘട്ടനരസോ വുത്തോ. യഥാ "ദ്വേ പാണീ വജ്ജേയ്യു"ന്തിആദീസു (മി॰ പ॰ ൨.൩.൮) പാണിസ്സ പാണിമ്ഹി സങ്ഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതാ രൂപധമ്മാ, ഏവം ചിത്തസ്സ ആരമ്മണേ സങ്ഘട്ടനം തബ്ബിസേസഭൂതോ ഏകോ ചേതസികധമ്മോ ദട്ഠബ്ബോ. "തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൪.൬൦) വചനതോ ചക്ഖുരൂപവിഞ്ഞാണാദീനം സങ്ഗതിവസേന ഗഹേതബ്ബത്താ ആഹ **"തികസന്നിപാതസങ്ഖാതസ്സാ"**തിആദി. തസ്സ ഫസ്സസ്സ കാരണഭൂതോ തദനുരൂപോ സമന്നാഹാരോ **തജ്ജാസമന്നാഹാരോ**. ഇന്ദ്രിയസ്സ തദഭിമുഖഭാവോ, ആവജ്ജനായ ച ആരമ്മണകരണം വിസയസ്സ **പരിക്ഖതതാ** അഭിസങ്ഖതതാ, വിഞ്ഞാണസ്സ വിസയഭാവകരണന്തി അത്ഥോ. യഥാ നിച്ചമ്മാ ഗാവീ യം യം ഠാനം ഉപഗതാ, തത്ഥ തത്ഥ ദുക്ഖമേവ പാപുണാതി, ഏവം ഫസ്സേ സതി വേദനാ ഉപ്പജ്ജതേവ. വേദനാ ച ദുക്ഖസല്ലാദിസഭാവാതി വുത്തം **"വേദനാധിട്ഠാനഭാവതോ പന നിച്ചമ്മഗാവീ വിയ ദട്ഠബ്ബോ"**തി.

൪൬. അഭിസന്ദഹതി പബന്ധതി പവത്തേതി. **ചേതനാഭാവോ** ബ്യാപാരഭാവോ. **ആയൂഹനം** ചേതയനം ഈരിയനം. **സംവിദഹനം** വിചാരണം. ആയൂഹനരസായ ചേതനായ പവത്തമാനായ സബ്ബേപി സമ്പയുത്തധമ്മാ യഥാസകം കിച്ചപ്പസുതാ ഹോന്തീതി സാ **സകിച്ചപരകിച്ചസാധികാ** വുത്താ. ജേട്ഠസിസ്സോ പരേ സജ്ഝായനേ ഉയ്യോജേന്തോ സയമ്പി സജ്ഝായതി. മഹാവഡ്ഢകിമ്ഹി വഡ്ഢകികമ്മം കാതുമാരദ്ധേ ഇതരേപി കരോന്തിയേവ. **ഉസ്സാഹനഭാവേനാ**തി ആദരകരണഭാവേന. സാ ഹി സയം ആദരഭൂതാ സമ്പയുത്തധമ്മേ ആദരയതീതി. ആയൂഹനവസേന ഉസ്സാഹനം ദട്ഠബ്ബം, ന വീരിയുസ്സാഹവസേന.

൪൭. വീരഭാവോതി യേന വീരോ നാമ ഹോതി, സോ ധമ്മോതി അത്ഥോ. വിധിനാ ഈരേതബ്ബം പവത്തേതബ്ബന്തി വാ **വീരിയം,** ഉസ്സാഹോ, തംതംകിച്ചസമാരമ്ഭോ, പരക്കമോ വാ. **ഉപത്ഥമ്ഭനം** സമ്പയുത്തധമ്മാനം കോസജ്ജപക്ഖേ പതിതും അദത്വാ ധാരണം അനുബലപ്പദാനം, സമ്പഗ്ഗണ്ഹനം വാ. സംസീദനപടിപക്ഖോ ധമ്മോ അസംസീദനം, ന സംസീദനാഭാവമത്തന്തി അസംസീദനഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി വുത്തം **"അസംസീദനഭാവപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി. **സംവേഗപദട്ഠാന**ന്തി അട്ഠസംവേഗപുബ്ബികായ (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൪൧) കുസലകിരിയായ വീരിയാരമ്ഭവത്ഥുപദട്ഠാനം. "മഗ്ഗോ ഗന്തബ്ബോ ഹോതി, മഗ്ഗോ ഗതോ, കമ്മം കാതബ്ബം, കമ്മം കതം, അപ്പമത്തകോ ആബാധോ ഉപ്പന്നോ, ഗിലാനാ

വുട്ഠിതോ ഹോതി, അചിരവുട്ഠിതോ ഗേലഞ്ഞാ, ഗാമം വാ നിഗമം വാ പിണ്ഡായ വിചരന്തോ ന ലഭതി ലൂഖസ്സ വാ പണീതസ്സ വാ ഭോജനസ്സ യാവദത്ഥം പാരിപൂരിം, ലഭതി...പേ॰... പാരിപൂരി''ന്തി ഏവം വുത്താനി ഏതാനി അനുരൂപപച്ചവേക്ഖണാസഹിതാനി അട്ഠ **വീരിയാരമ്ഭവത്ഥൂനി,** തംമൂലകാനി വാ പച്ചവേക്ഖണാനി.

൪൬. അത്തനാ അനുപാലേതബ്ബാനം സഹജാതധമ്മാനം അനുപാലനം ജീവിതസ്സ ബ്യാപാരോ, തഞ്ച നേസം ജീവനന്തി തം തസ്സ കാരണഭാവം പുരക്ഖത്വാ വുത്തം **"ജീവന്തി തേനാ"**തി. തമ്പി ചസ്സ അത്ഥതോ ജീവനമേവാതി ആഹ **"ജീവനമത്തമേവ വാ ത"**ന്തി.

൪൭. ആധിയതീതി ഠപേതി. **അവിസാരോ** അത്തനോ ഏവ അവിസരണസഭാവോ. **അവിക്ഖേപോ** സമ്പയുത്താനം ധമ്മാനം അവിക്ഖിത്തതാ. യേന സമ്പയുത്താ അവിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, സോ ധമ്മോ അവിക്ഖേപോതി. അവൂപസമലക്ഖണസ്സ വിക്ഖേപസ്സ പടിപക്ഖതായ ചിത്തസ്സ ഉപസമനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **ഉപസമപച്ചുപട്ഠാനോ. വിസേസതോ**തി യേഭുയ്യേന. സുഖവിരഹിതോപി ഹി അത്ഥി സമാധീതി. **ദീപച്ചി**നിദസ്സനേന സന്താനഠിതിഭാവം സമാധിസ്സ ദസ്സേതി.

൪൮. സദ്ദഹന്തി ഏതായാതി സദ്ദഹനകിരിയായ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സദ്ധായ പച്ചയതം ദസ്സേതി. തസ്സാ ഹി ധമ്മാനം തഥാപച്ചയഭാവേ സതി പുഗ്ഗലോ സദ്ദഹതീതി വോഹാരോ ഹോതി. സദ്ദഹനം സദ്ധേയ്യവത്ഥുനോ പത്തിയായനം, തം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **സദ്ദഹനലക്ഖണാ. ഓകപ്പനലക്ഖണാ**തി അനുപവിസിത്വാ ഏവമേതന്തി കപ്പനലക്ഖണാ. കാലുസ്സിയമലം വിധമേത്വാ സമ്പയുത്താനം, പുഗ്ഗലസ്സേവ വാ പസാദനം അനാവിലഭാവകരണം രസോ ഏതിസ്സാതി **പസാദനരസാ. പക്ഖന്ദനം** അധിമുച്ചനവസേന ആരമ്മണസ്സ അനുപവിസനം. അകാലുസഭാവോ അകാലുസ്സിയം, അനാവിലഭാവോതി അത്ഥോ. പസാദനീയട്ഠാനേസു പസാദവിപരീതം അകുസലം അസ്സദ്ധിയം, മിച്ഛാധിമുത്തി ച, തപ്പച്ചനീകോവ പസാദഭൂതോ വത്ഥുഗതോ നിച്ഛയോ **അധിമുത്തി,** ന യേവാപനകാധിമോക്ഖോ. രതനത്തയം, കമ്മം, കമ്മഫലഞ്ച **സദ്ധേയ്യവത്ഥു.** സപ്പുരിസസംസേവനസദ്ധമ്മസവനയോനിസോമനസികാരധമ്മാനുധമ്മപ്പടിപത്തിയോ **സോതാപത്തിയങ്ഗാനി**. കുസലധമ്മാനം ആദാനേ **ഹത്ഥം** വിയ, സബ്ബസമ്പത്തിസമ്പദാനേ **വിത്തം** വിയ, അമതകസിഫലഫലനേ **ബീജം** വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

൪൯. സരന്തി തായാതി സരണകിരിയായ പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം തത്ഥ ആധിപച്ചഭാവേന സതിയാ പച്ചയതം ദസ്സേതി. തസ്സാ ഹി ധമ്മാനം തഥാപച്ചയഭാവേ സതി തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ സരതീതി വോഹാരോ ഹോതി. ഉദകേ അലാബു വിയ പിലവിത്വാ ഗന്തും അദത്വാ പാസാണസ്സ വിയ നിച്ചലസ്സ ആരമ്മണസ്സ ഠപനം സരണം അസമ്മുട്ഠതാകരണം **അപിലാപനം**. സമ്മോസപച്ചനീകം കിച്ചം **അസമ്മോസോ,** ന സമ്മോസാഭാവമത്തം. ''സതാരക്ഖേന ചേതസാ''തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൨൦) വചനതോ **ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ**. അഞ്ഞതോ ആഗന്ത്വാ ചിത്തവിസയേ അഭിമുഖോ ഭവതി ഏതായാതി **വിസയാഭിമുഖഭാവോ,** സതി. സതിയാ വത്ഥുഭൂതാ കായാദയോവ **കായാദിസതിപട്ഠാനാനി,** സതി ഏവ വാ പുരിമാ പച്ഛിമായ പദട്ഠാനം.

൫൦. കായദുച്ചരിതാദീഹീതി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. **ഹിരിയതീ**തി ലജ്ജാകാരേന ജിഗുച്ഛതി. **തേഹിയേവാ**തി കായദുച്ചരിതാദീഹിയേവ. **ഓത്തപ്പതീ**തി ഉബ്ബിജ്ജതി. ഹിരീ പാപധമ്മേ ഗൂഥം വിയ പസ്സന്തീ ജിഗുച്ഛതീതി ആഹ **"പാപതോ ജിഗുച്ഛനലക്ഖണാ ഹിരീ"**തി. ഓത്തപ്പം തേ ഉണ്ഹം വിയ പസ്സന്തം തതോ ഉത്തസതീതി വുത്തം **"ഉത്താസലക്ഖണം ഓത്തപ്പ"**ന്തി. **വുത്തപ്പകാരേനാ**തി ലജ്ജാകാരേന, ഉത്താസാകാരേന ച. **അത്തഗാരവപദട്ഠാനാ** ഹിരീ

അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനതായ, അത്താധിപതിതായ ച. **പരഗാരവപദട്ഠാനം** ഓത്തപ്പം ബഹിദ്ധാസമുട്ഠാനതായ, ലോകാധിപതിതായ ച. തമേവത്ഥം പാകടതരം കാതും **"അത്താനം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. അജ്ഝത്തസമുട്ഠാനാദിതാ ച ഹിരിഓത്തപ്പാനം തത്ഥ തത്ഥ പാകടഭാവേന വുത്താ, ന പനേതേസം കദാചി അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയോഗാ. ന ഹി ലജ്ജനം നിബ്ഭയം, പാപഭയം വാ അലജ്ജനം അത്ഥീതി. **ലോകപാലകാ**തി ഏത്ഥ "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, സുക്കാ ധമ്മാ ലോകം പാലേന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ൨.൯; ഇതിവു॰ ൪൨) സുത്തപദം അത്താധിപതി, ലോകാധിപതിഭാവേ ച "സോ അത്താനംയേവ അധിപതിം കരിത്വാ, സോ ലോകംയേവ അധിപതിം കരിത്വാ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൦) ച സുത്തപദാനി ആഹരിത്വാ വത്തബ്ബാനി.

൪൩൭. യസ്മാ ലോഭപടിപക്ഖോ അലോഭോതി യേ ധമ്മാ തേന സമ്പയുത്താ, തംസമങ്ഗിനോ വാ സത്താ തേന ന ലുബ്ഭന്തി, സയം കദാചിപി ന ലുബ്ഭതേവ, അത്ഥതോ വാ അലുബ്ഭനാകാരോ ഏവ ച ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ന ലുബ്ഭന്തീ"**തിആദി. **ഏസേവ നയോ**തി "ന ദുസ്സന്തി തേനാ"തിആദിനാ കാരകത്തയയോജനം അതിദിസതി. **അഗേധോ** അഗിജ്ഝനം അനഭികങ്ഖനം. **അലഗ്ഗഭാവോ** അനാസത്തതാ. **അപരിഗ്ഗഹോ** കസ്സചി വത്ഥുനോ മമത്തവസേന അസങ്ഗഹോ. അനല്ലീനോ ഭാവോ അധിപ്പായോ ഏതസ്സാതി **അനല്ലീനഭാവോ**. ഏവഞ്ഹി ഉപമായ സമേതി.

൪൩൮. ചണ്ഡികസ്സ ഭാവോ ചണ്ഡിക്കം, കോപോ. തപ്പടിപക്ഖോ **അചണ്ഡിക്കം,** അബ്യാപാദോ. **അവിരോധോ** അവിഗ്ഗഹോ. **അനുകൂലമിത്തോ** അനുവത്തകോ. **വിനയരസോ**തി വിനയനരസോ. **സോമ്മഭാവോ** മേജ്ജനവസേന ഹിലാദനീയതാ.

൪൩൯. ധമ്മാനം യോ യോ സഭാവോ യഥാസഭാവോ, തസ്സ തസ്സ പടിവിജ്ഝനം **യഥാസഭാവപടിവേധോ**. അക്ഖലിതം അവിരജ്ഝിത്വാ പടിവേധോ **അക്ഖലിതപടിവേധോ**. വിസയസ്സ ഓഭാസനം തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹന്ധകാരവിധമനം **വിസയോഭാസനം**. കത്ഥചിപി വിസയേ അസമ്മുയ്ഹനാകാരേനേവ പച്ചുപതിട്ഠതി, സമ്മോഹപടിപക്ഖതായ വാ തദഭാവം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **അസമ്മോഹപച്ചുപട്ഠാനോ. സബ്ബകുസലാനം മൂലഭൂതാ**തി സബ്ബേസം ചതുഭൂമകകുസലധമ്മാനം സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന പതിട്ഠാഭൂതാ, ന തേസം കുസലഭാവസാധനേന. യദി ഹി തേസം കുസലഭാവോ കുസലമൂലപടിബദ്ധോ സിയാ, ഏവം സതി തംസമുട്ഠാനരൂപേസു ഹേതുപച്ചയതാ ന സിയാ. ന ഹി തേ തേസം കുസലാദിഭാവം സാധേന്തി, ന ച പച്ചയാ ന ഹോന്തി. വുത്തഞ്ഹേതം "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧). യഥാ ച കുസലഭാവോ, ഏവം അബ്യാകതഭാവോപി അബ്യാകതമൂലപ്പടിബദ്ധോ സിയാ. തഥാ സതി അഹേതുകചിത്താനം അബ്യാകതഭാവോ ഏവ ന സിയാ, അകുസലേസു ച യത്ഥ ഏകംയേവ മൂലം, തസ്സ അകുസലഭാവോ ന സിയാ, ഉഭയമ്പി ഹോതിയേവ. തസ്മാ ന മൂലപ്പടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, അഥ ഖോ യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ. തേസം പന സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനാനി മൂലാനീതി ഗഹേതബ്ബം.

൪൪൦. പസ്സമ്ഭനം ദരഥവൂപസമോ. കായസദ്ദോ സമൂഹവാചീ, സോ ച ഖോ വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയവസേനാതി ആഹ **"കായോതി ചേത്ഥ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ"**തി. തേനേവാഹ "തത്ഥ കതമാ തസ്മിം സമയേ കായപസ്സദ്ധി ഹോതി? യാ തസ്മിം സമയേ വേദനാക്ഖന്ധസ്സാ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൦). **ദരഥോ** സാരമ്ഭോ, ദോമനസ്സപച്ചയാനം ഉദ്ധച്ചാധികാനം കിലേസാനം, തഥാപവത്താനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഏതം അധിവചനം. ദരഥനിമ്മദ്ദനേന പരിളാഹപരിപ്ഫന്ദവിരഹിതോ സീതിഭാവോ **അപരിപ്ഫന്ദസീതിഭാവോ**. ഉദ്ധച്ചപ്പധാനാ കിലേസാ **ഉദ്ധച്ചാദികിലേസാ,** ഉദ്ധച്ചം വാ ആദിം കത്വാ സബ്ബകിലേസേ സങ്ഗണ്ഹാതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഗരുഭാവോ ദന്ധതാ, ഥിനമിദ്ധാധികാനം, തഥാപവത്താനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഏതം അധിവചനം. ദന്ധതായ പടിപക്ഖോ **അദന്ധതാ,** ന ദന്ധതായ അഭാവമത്തം.

ഥദ്ധഭാവോ **ഥമ്ഭോ,** ദിട്ഠിമാനാധികാനം, തപ്പധാനാനം വാ ചതുന്നം ഖന്ധാനമേതം നാമം. ഥദ്ധഭാവനിമ്മദ്ദനതോ ഏവ കത്ഥചി ആരമ്മണേ അപ്പടിഹതാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠന്തി, സമ്പയുത്താനം വാ തത്ഥ അപ്പടിഘാതം പച്ചുപട്ഠാപേന്തീതി **അപ്പടിഘാതപച്ചുപട്ഠാനാ**.

കമ്മനി സാധു കമ്മഞ്ഞം, ന കമ്മഞ്ഞം അകമ്മഞ്ഞം, തസ്സ ഭാവോ **അകമ്മഞ്ഞഭാവോ,** ദാനസീലാദിപുഞ്ഞകിരിയായം അയോഗ്യതാ. അത്ഥതോ കാമച്ഛന്ദാദിസംകിലേസധമ്മാ, തപ്പധാനാ വാ ചത്താരോ അകുസലക്ഖന്ധാ. കമ്മഞ്ഞഭാവേനേവ സമ്പന്നാകാരേന ആരമ്മണസ്സ ഗഹണം **ആരമ്മണകരണസമ്പത്തി**. വുത്താവസേസാ കാമച്ഛന്ദാദയോ, തദേകട്ഠാ ച സംകിലേസധമ്മാ **അവസേസനീവരണാദയോ**. വിനിബന്ധനിമ്മദ്ദനേന സുഖപ്പവത്തിഹേതുതായ **പസാദനീയവത്ഥൂസു പസാദാവഹാ. സുവണ്ണവിസുദ്ധി വിയാ**തി യഥാ സുവണ്ണവിസുദ്ധി അപഗതകാളകാ അലങ്കാരവികതിവിനിയോഗക്ഖമാ, ഏവമയമ്പി സംകിലേസവിഗമേന ഹിതകിരിയാവിനിയോഗക്ഖമാ.

കായചിത്താനം ഗേലഞ്ഞം, അസ്സദ്ധിയാദി, തദേകട്ഠാ ച പാപധമ്മാ. ഗേലഞ്ഞപടിപക്ഖോ അഗേലഞ്ഞം , തബ്ഭാവോ ലക്ഖണം ഏതാസന്തി **അഗേലഞ്ഞഭാവലക്ഖണാ**. യഥാവുത്തഗേലഞ്ഞനിമ്മദ്ദനേനേവ നത്ഥി ഏതാസം ആദീനവോ ദോസോ, ന വാ ഏതാ ആദീനം കപണം വന്തി പവത്തന്തീതി നിരാദീനവാ, തേനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠന്തി, തം വാ സമ്പയുത്തേസു പച്ചുപട്ഠപേന്തീതി **നിരാദീനവപച്ചുപട്ഠാനാ**.

കായസമ്ബന്ധീ, ചിത്തസമ്ബന്ധീ ച ഉജുഭാവോതി ലക്ഖിതബ്ബതായ **കായചിത്തഅജ്ജവലക്ഖണാ**. കായചിത്താനം നങ്ഗലസീസചന്ദകോടിഗോമുത്തവങ്കതാസങ്ഖാതാനം കുടിലഭാവാനം നിമ്മദ്ദനതോ **കായചിത്തകുടിലഭാവനിമ്മദ്ദനരസാ**. തതോ ഏവ സബ്ബഥാപി അജിമ്ഹഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠന്തി, സമ്പയുത്താനം വാ അജിമ്ഹതം പച്ചുപട്ഠപേന്തീതി **അജിമ്ഹതാപച്ചുപട്ഠാനാ**. "സന്തദോസപടിച്ഛാദനലക്ഖണാ മായാ, അസന്തഗുണസമ്ഭാവനലക്ഖണം സാഠേയ്യ"ന്തി ഏവം വുത്താ തദാകാരപ്പവത്താ അകുസലാ ഖന്ധാ, തദേകട്ഠാ ച സംകിലേസധമ്മാ **മായാസാഠേയ്യാദികാ**. ഏത്ഥ ച ചിത്തപസ്സദ്ധിആദീഹി ചിത്തമേവ പസ്സദ്ധം, ലഹു, മുദു, കമ്മഞ്ഞം, പഗുണം, ഉജു ച ഹോതി. കായപസ്സദ്ധിആദീഹി പന രൂപകായോപി. തേനേവേത്ഥ ഭഗവതാ ധമ്മാനം ദുവിധതാ വുത്താ, ന സബ്ബത്ഥ.

൪൭൧. ഛന്ദനം **ഛന്ദോ,** ആരമ്മണേന അത്ഥികതാ. "ഛന്ദോ കാമോ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൫൬൪) പന തണ്ഹാപി വുച്ചതി, "ഛന്ദം ജനേതി വായമതീ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൪൩൨) വീരിയമ്പീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം **"കത്തുകാമതായേതം അധിവചന"**ന്തി വുത്തം. **കത്തുകാമതാ** വുച്ചതി കരണിച്ഛാ. ചേതസികസ്സ ച ധമ്മസ്സ സാരമ്മണത്താ കരണിച്ഛാ നാമ ആലമ്ബനസ്സ ആലമ്ബിതുകാമതാമുഖേനേവ ഹോതീതി ആരമ്മണകരണിച്ഛാലക്ഖണോ ഛന്ദോ **കത്തുകാമതാലക്ഖണോ** വുത്തോ. തേനേവാഹ **"ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, ആരമ്മണേന അത്ഥികതാപച്ചുപട്ഠാനോ"**തി ച. യദഗ്ഗേന പനായം അത്തനോ ആരമ്മണപരിയേസനരസോ, തദഗ്ഗേന സമ്പയുത്താനമ്പി ഹോതിയേവ ഏകാരമ്മണതായ തേന തേസം. തേനേവാഹ **"ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ ചായം ചേതസോ ഹത്ഥപ്പസാരണം വിയ ദട്ഠബ്ബോ"**തി. സ്വായം കുസലേസു ഉപ്പന്നോ കുസലച്ഛന്ദോതി വുച്ചതി യോനിസോമനസികാരസമുട്ഠാനത്താ.

൪൭൨. അധിമുച്ചനം ആരമ്മണേ സന്നിട്ഠാനവസേന വേദിതബ്ബം, ന പസാദനവസേന. യഥാ തഥാ വാ ഹി ആരമ്മണേ നിച്ഛയനം അധിമുച്ചനം അനധിമുച്ചന്തസ്സ പാണാതിപാതാദീസു, ദാനാദീസു വാ പവത്തിയാ അഭാവാ, സദ്ധാ പന പസാദനീയേസു പസാദാധിമോക്ഖാതി അയമേതേസം വിസേസോ. വോട്ഠബ്ബനം പന യഥാ സന്തീരിതേ അത്ഥേ നിച്ഛയനാകാരേന പവത്തിത്വാ പരതോ ത്തമാനാനം തഥാ പവത്തിയാ പച്ചയോ ഹോതി. യദി ഏവം, വിചികിച്ഛാസമ്പയുത്തേസു കഥന്തി? തേസമ്പി ഏകംസേനേവ സംസപ്പനാകാരസ്സ പച്ചയതായ ദട്ഠബ്ബം. ദാരകസ്സ വിയ ഇതോ ചിതോ ച സംസപ്പനസ്സ ''കരിസ്സാമി ന കരിസ്സാമീ''തി അനിച്ഛയസ്സ പടിപക്ഖകിരിയാ **അസംസപ്പനം,** യേസു ചിത്തുപ്പാദേസു അയം സന്നിട്ഠാനലക്ഖണോ അധിമോക്ഖോ, തേസം ആരമ്മണധമ്മോ ഏവ **സന്നിട്ഠേയ്യധമ്മോ**.

൪൭൩. കിരിയാ കാരോതി കാരസദ്ദസ്സ ഭാവസാധനതമാഹ. **മനമ്ഹി കാരോ**തി മനസി ആരമ്മണസ്സ കരണം. യേന ഹി മനോ ആരമ്മണേ കരീയതി ആരമ്മണേനസ്സ സംയോജനതോ, തതോ ഏവ തേന ആരമ്മണമ്പി മനസി കരീയതീതി. **പുരിമമനതോ**തി ഭവങ്ഗമനതോ. **വിസദിസമനന്**തി വീഥിജവനം മനം **കരോതീ**തി മനസികാരസാമഞ്ഞേന വീഥിജവനപടിപാദകേ ദസ്സേതി.

സമ്പയുത്തധമ്മേ ആരമ്മണാഭിമുഖം സാരേന്തോ വിയ ഹോതീതി മനസികാരോ **സാരണലക്ഖണോ** വുത്തോ. സതിയാ അസമ്മുസ്സനവസേന വിസയാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനതാ, മനസികാരസ്സ പന സംയോജനവസേന ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവപച്ചുപട്ഠാനതാതി അയമേതേസം വിസേസോ. ആരമ്മണപടിപാദകസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നതാവചനം ഇതരമനസികാരാനം തദഞ്ഞക്ഖന്ധപരിയാപന്നതാമത്തം ജോതേതീതി തഥാജോതിതം തം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ ഓതാരേത്വാ ദസ്സേതും **"വീഥിപടിപാദകോ"**തിആദി വുത്തം.

൪൭൪. തേസു ധമ്മേസൂതി യേസു ധമ്മേസു സയം ഉപ്പന്നാ, തേസു അത്തനാ സമ്പയുത്തേസു ചിത്തചേതസികധമ്മേസു. അനാരമ്മണത്തേപി ഹി തേസു സമപ്പവത്തേസു ഉദാസിനഭാവതോ **"തത്രമജ്ഝത്തതാ"**തി വുച്ചതി. **സമവാഹിതലക്ഖണാ**തി സമം അവിസമം യഥാസകകിച്ചേസു പവത്തനലക്ഖണാ. ഉദാസിനഭാവേന പവത്തമാനാപി ഹേസാ സമ്പയുത്തധമ്മേ യഥാസകകിച്ചേസു പവത്തേതി, യഥാ രാജാ തുണ്ഹീ നിസിന്നോപി അത്ഥകരണേ ധമ്മട്ഠേ യഥാസകകിച്ചേസു അപ്പമത്തേ പവത്തേതി. അലീനാനുദ്ധതപവത്തിപച്ചയതാ **ഊനാധികതാനിവാരണരസാ,** കിച്ചവസേന ചേതം വുത്തം. യദി ഏവം, സഹജാതാധിപതിനോ കഥന്തി? തമ്പി തസ്സാ കിച്ചമേവ. യം സഹജാതധമ്മാനം അധിപതിഭാവോതി, തസ്സാപി തഥാപവത്തനമേവാതി നായം ദോസോ. ''ഇദം നിഹീനകിച്ചം ഹോതു, ഇദം അതിരേകതരകിച്ച''ന്തി ഏവം പക്ഖപാതവസേന വിയ പവത്തി **പക്ഖപാതോ,** തം ഉപച്ഛിന്ദന്തീ വിയ ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

"അനിയതേസു ഇച്ഛന്തീ"തി ഇമിനാ ചേതസികന്തരഭാവേന ഇച്ഛന്തീതി ദസ്സേതി. **അദോസോയേവ മേത്താ**. തഥാ ഹി സോയേവ ''മേത്താ മേത്തായനാ''തിആദിനാ (ധം സം ൧൦൫൨) നിദ്ദിട്ഠോ. **ഉപേക്ഖാ**തി യം ഉപേക്ഖം മേത്തായ സദ്ധിം പരികപ്പേന്തി, സാ **തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായേവ**.

൪൭൫. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥൂനന്തി പരപാണപരധനപരഇത്ഥിആദീനം. **അമദ്ദനം** മദ്ദനപടിപക്ഖഭാവോ. കായദുച്ചരിതാദിവത്ഥുതോ സങ്കോചനകിരിയാപദേസേന കായദുച്ചരിതാദിതോ ഏവ സങ്കോചനകിരിയാ വുത്താതി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി വിരതിയോ ദുച്ചരിതവത്ഥുനോ **അകിരിയപച്ചുപട്ഠാനാ** യുജ്ജന്തി, അഥ ഖോ ദുച്ചരിതസ്സ, വിരതീനഞ്ച സോരച്ചവസേന സങ്കോചനം, അകിരിയാനഞ്ച ഹിരോത്തപ്പാനം ജിഗുച്ഛനാദിവസേനാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

൪൩൭. സങ്ഖാരാതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മേ സന്ധായാഹ. തേ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ, അഞ്ഞഥാ അട്ഠതിംസാതി വത്തബ്ബം സിയാ. യഥാ ചിത്തം, ഏവം തംസമ്പയുത്തധമ്മാപി ദുതിയേ സസങ്ഖാരാ ഏവാതി ആഹ **"സസങ്ഖാരഭാവമത്തമേവ ഹേത്ഥ വിസേസോ"**തി. **അവസേസാ** പഠമേ വുത്തധമ്മാ.

അവസേസാ പഞ്ചമേന സമ്പയോഗം ഗച്ഛന്തീതി ഏത്ഥ കഥം കരുണാമുദിതാഉപേക്ഖാസഹഗതേ സമ്ഭവന്തീതി? പുബ്ബഭാഗഭാവതോ. അപ്പനാപ്പത്താ ഏവ ഹി കരുണാമുദിതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ന ഹോന്തി, തതോ അഞ്ഞത്ഥ പന ഉപേക്ഖാസഹഗതാപി ഹോന്തീതി ആചരിയാ.

സുവിസുദ്ധസ്സ കായകമ്മാദികസ്സ ചിത്തസമാധാനവസേന രൂപാരൂപാവചരകുസലപ്പവത്തി, ന കായകമ്മാദീനം സോധനവസേന, നാപി ദുച്ചരിതദുരാജീവാനം സമുച്ഛിന്ദനപടിപ്പസ്സമ്ഭനവസേനാതി മഹഗ്ഗതചിത്തുപ്പാദേസു വിരതീനം അസമ്ഭവോയേവാതി ആഹ **"ഠപേത്വാ വിരതിത്തയ"**ന്തി. **തതോ**തി രൂപാവചരപഠമേ വുത്തചേതസികതോ. **തേയേവാ**തി രൂപാവചരപഞ്ചമേ വുത്തചേതസികാ ഏവ. യദി ഏവ രൂപാവചരതോ കോ വിസേസോതി ആഹ **"അരൂപാവചരഭാവോയേവ ഹി ഏത്ഥ വിസേസോ"**തി.

പഠമജ്ഝാനികേതി പഠമജ്ഝാനവതി. **മഗ്ഗവിഞ്ഞാണേ**തി ചതുബ്ബിധേപി മഗ്ഗവിഞ്ഞാണേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **ദുതിയജ്ഝാനികാദിഭേദേ മഗ്ഗവിഞ്ഞാണേ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനികാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. "വുത്തനയേനാ"തി വുത്തം കിം അവിസേസേനാതി ചോദനായനേ തം ദസ്സേന്തോ **"കരുണാമുദിതാന"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ മഗ്ഗവിഞ്ഞാണാനം നിബ്ബാനാരമ്മണത്താ, കരുണാമുദിതാനഞ്ച സത്താരമ്മണത്താ ന താസം തത്ഥ സമ്ഭവോ. മഗ്ഗധമ്മേസു ച പാദകാദിനിയമേന കദാചി സമ്മാസങ്കപ്പവിരഹോ സിയാ , ന പന വിരതിവിരഹോ കായദുച്ചരിതാദീനം സമുച്ഛിന്ദനവസേനേവ അരിയമഗ്ഗസ്സ പവത്തനതോതി **നിയതവിരതിതാ**.

൪൩൮. ന ഹിരിയതി ന ലജ്ജതീതി **അഹിരികോ,** പുഗ്ഗലോ, ചിത്തം, തംസമ്പയുത്തധമ്മസമുദായോ വാ. "അഹിരിക്ക"ന്തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ കകാരസ്സ ലോപം കത്വാ **"അഹിരിക"**ന്തി വുത്തം. "ന ഓത്തപ്പ"ന്തി ഓത്തപ്പസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം ധമ്മമാഹ. **അജിഗുച്ഛനം** അഹീളനം. **അലജ്ജാ** അവിരിളാ. **തേഹേവാ**തി കായദുച്ചരിതാദീഹി ഏവ. **അസാരജ്ജം** നിബ്ഭയതാ. **അനുത്താസോ** അസമ്ഭമോ. **വുത്തപടിപക്ഖവസേനാ**തി അലജ്ജനാകാരേന പാപാനം കരണരസം അഹിരികം, അനുത്താസാകാരേന അനോത്തപ്പം, വുത്തപ്പകാരേനേവ പാപതോ അസങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനാനി അത്തനി, പരേസു ച അഗാരവപദട്ഠാനാനി. ഗാമസൂകരസ്സ വിയ അസുചിതോ കിലേസാസുചിതോ അജിഗുച്ഛനം അഹിരികേന ഹോതി, സലഭസ്സ വിയ അഗ്ഗിതോ പാപതോ അനുത്താസോ അനോത്തപ്പേന ഹോതീതി ഏവം വുത്തപ്പടിപക്ഖവസേന വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോ.

൪൩൯. ലുബ്ഭന്തി തേനാതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. **ലുബ്ഭന്തീ**തി അഭിഗിജ്ഝന്തി. **മുയ്ഹന്തീ**തി ന ബുജ്ഝന്തി. **ആരമ്മണഗ്ഗഹണം** "മമ ഇദ"ന്തി തണ്ഹാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിസ്സ ആരമ്മണസ്സ അവിസ്സജ്ജനം, ന ആരമ്മണകരണമത്തം. **അഭിസങ്ഗോ** അഭിമുഖഭാവേന ആസത്തി. **അപരിച്ചാഗോ** അവിജഹനം, ദുമ്മോചനീയതാ വാ. **അസ്സാദദസ്സനം** അസ്സാദദിട്ഠി. "അസ്സാദാനുപസ്സിനോ ച തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൨, ൫൭, ൬൦) ഹി വുത്തം.

൪൪൦. ധമ്മസഭാവസ്സ യാഥാവതോ അദസ്സനം **ചിത്തസ്സ അന്ധഭാവോ. അഞ്ഞാണം** ഞാണപടിപക്ഖോ. സമ്പടിവിജ്ഝിതും അസമത്ഥതാ **അസമ്പടിവേധോ**. യഥാ ഞാണം

ആരമ്മണസഭാവം പടിവിജ്ഝിതും ന ലബ്ഭതി, മോഹസ്സ തഥാ പവത്തി **ആരമ്മണസഭാവച്ഛാദനം**. അസമ്മാപടിപത്തിം പച്ചുപട്ഠപേതി, സമ്മാപടിപത്തിയാ പടിപക്ഖഭാവേന ഗയ്ഹതീതി വാ **അസമ്മാപടിപത്തിപച്ചുപട്ഠാനോ**. യസ്സ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ അന്ധകരണം അന്ധകാരോ, തഥാ പച്ചുപതിട്ഠതീതി **അന്ധകാരപച്ചുപട്ഠാനോ**.

൪൨൪. **മിച്ഛാ**തി ധമ്മസഭാവസ്സ വിപരീതം, നിച്ചാദിതോതി അത്ഥോ. **അയോനിസോ അഭിനിവേസോ** അനുപായാഭിനിവേസോ ഉപ്പഥാഭിനിവേസോ. ധമ്മസഭാവം അതിക്കമിത്വാ പരതോ ആമസനം **പരാമാസോ**. വിപരീതഗ്ഗാഹവസേന "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨, ൨൦൩; ൩.൨൭-൨൯) അഭിനിവിസനം **മിച്ഛാഭിനിവേസോ**.

൪൨൫. യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന ഉദ്ധതം ഹോതി ചിത്തം, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ വാ, സോ ധമ്മോ **ഉദ്ധച്ചം. അവൂപസമോ**തി അസന്നിസിന്നഅപ്പസന്നഭാവമാഹ. **അനവട്ഠാനരസ**ന്തി ചലനകിച്ചം. **ഭന്തത്ത**ന്തി പരിബ്ഭമനാകാരം. **ചേതസോ അവൂപസമേ**തി നിപ്ഫാദേതബ്ബേ പയോജനേ ഭുമ്മം, അവൂപസമപച്ചയഭൂതം ആരമ്മണം വാ "അവൂപസമോ"തി വുത്തം. അകുസലധമ്മാനം ഏകന്തനിഹീനതായ **"അകുസലഭാവേന ച ലാമകത്ത"**ന്തി വുത്തം.

൪൨൬. ഥിനമിദ്ധമേത്ഥ അനിയതം, ന മാനാദീതി ഥിനമിദ്ധസ്സ അനിയതതാ ച ഏത്ഥ ദുതിയചിത്തേ പഠമാകുസലതോ വിസേസോ.

അനുസ്സാഹനാവസീദനഭാവേന സംഹതഭാവോ ഥിനം, തേന യോഗതോ ചിത്തം ഥിനം, തസ്സ ഭാവോതി **ഥിനതാ**. അസമത്ഥതാവിഘാതവസേന അകമ്മഞ്ഞതാ മിദ്ധം. യസ്മാ തതോ ഏവ തേന സമ്പയുത്തധമ്മാ മേധിതാ വിഹതസാമത്ഥിയാ ഹോന്തി, തസ്മാ **"മിദ്ധനതാ മിദ്ധ"**ന്തി വുത്തം. **അനുസ്സാഹലക്ഖണ**ന്തി ഉസ്സാഹപടിപക്ഖലക്ഖണം. വീരിയസ്സ അവനോദനം ഖിപനം **വീരിയാവനോദനം**. സമ്പയുത്തധമ്മാനം സംസീദനാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതി, തേസം വാ സംസീദനം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **സംസീദനപച്ചുപട്ഠാനം. അകമ്മഞ്ഞതാലക്ഖണ**ന്തി ഏത്ഥ കാമം ഥിനമ്പി അകമ്മഞ്ഞസഭാവമേവ, തം പന ചിത്തസ്സ, മിദ്ധം വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സാതി അയമേത്ഥ വിസേസോ. തഥാ ഹി പാളിയം "തത്ഥ കതമം ഥിനം? യാ ചിത്തസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ. തത്ഥ കതമം മിദ്ധം? യാ കായസ്സ അകല്ലതാ അകമ്മഞ്ഞതാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൧൬൨-൧൧൬൩) ച ആദിനാ ഇമേസം നിദ്ദേസോ പവത്തോ. **ഓനഹനം** വിഞ്ഞാണദ്വാരാനം പിദഹനം. **ലീനതാ** ലീനാകാരോ ആരമ്മണഗ്ഗഹണേ സങ്കോചോ. യസ്മാ ഥിനേന ചിത്തസ്സേവ സംഹനനം ഹോതി, മിദ്ധേന പന വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സ വിയ രൂപകായസ്സാപി, തസ്മാ തം പചലായികാനിദ്ദം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **പചലായികാനിദ്ദാപച്ചുപട്ഠാനം** വുത്തം. **അരതി** പന്തസേനാസനേസു, അധികുസലധമ്മേസു ച അരോചനാ. **വിജമ്ഭികാ** വിജമ്ഭനസങ്ഖാതസ്സ കായദുട്ഠുല്ലസ്സ കാരണഭൂതാ സംകിലേസപ്പവത്തി. **അരതിവിജമ്ഭികാദീസൂ**തി ച **ആദി**-സദ്ദേന തന്ദിആദീനം ഗഹണം. നിപ്ഫാദേതബ്ബേ പയോജനേ ചേതം ഭുമ്മവചനം.

അവസേസാ സോളസ. മാനോ പനേത്ഥ അനിയതോ ഹോതി, തേന സദ്ധിം സത്തരസേവ ഹോന്തി. പട്ഠാനേ ഹി "സംയോജനം ധമ്മം പടിച്ച സംയോജനോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏത്ഥ ചതുക്ഖത്തും കാമരാഗേന, തിക്ഖത്തും പടിഘേന ച മാനോ വിചികിച്ഛാ ഭവരാഗോതി തയോപേതേ സകദാഗാമിനോ സംയോജനാനം സംയോജനേഹി ദസവിധാ യോജനാതി ദസ്സിതായ ദസവിധായ യോജനായ "കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച മാനസംയോജനം അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൩.൪.൧) വത്വാ "കാമരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൩.൪.൧) തഥാ "മാനസംയോജനം പടിച്ച ഭവരാഗസംയോജനം

അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി (പട്ഠാ ന.ർ.ഫ) വത്വാ "ഭവരാഗസംയോജനം പടിച്ച അവിജ്ജാസംയോജന"ന്തി (പട്ഠാ° ന.ർ.ഫ) ച ഏവമാഗതാഹി യോജനാഹി മാനസ്സ അനിയതഭാവോ പകാസിതോ. യദി ഹി മാനോ നിയതോ സിയാ, കാമരാഗസ്സ മാനരഹിതാ പവത്തി ന സിയാ, തഥാ ഭവരാഗസ്സ. ഏവം സതി പട്ഠാനേ ചതുക്ഖത്തും കാമരാഗേന യോജനാ ന സിയാ, തിക്ഖത്തുംയേവ സിയാ. ഭവരാഗമൂലികാ ച ന സിയാ. ഏവഞ്ച സംയോജനാനം സംയോജനേഹി അട്ഠവിധേന യോജനാ സിയാ, ന ദസവിധേന. ദസവിധാവ ച ദസ്സിതാതി. സേയ്യാദിവസേന ഉച്ചതോ നമനം **ഉന്നതി**. ഉന്നമനവസേനേവ **സംപഗ്ഗഹരസോ**. ന വീരിയം വിയ തംതംകിച്ചസാധനേ അബ്ഭുസ്സഹനവസേന. ഓമാനസ്സാപി അത്താനം അവം കത്വാ ഗഹണമ്പി സമ്പഗ്ഗഹണവസേനേവാതി ദട്ഠബ്ബം. കേതു വുച്ചതി അച്ചുഗ്ഗതധജോ, ഇധ പന കേതു വിയാതി കേതു, ഉളാരതമാദിഭാവോ. തം കേതുഭാവസങ്ഖാതം കേതും കാമേതീതി കേതുകമ്യം, ചിത്തം. യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന കേതുകമ്യം, സാ **കേതുകമ്യതാ**. "അഹ"ന്തി പവത്തനതോ മാനസ്സ ദിട്ഠിസദിസീ പവത്തീതി സോ ദിട്ഠിയാ സദ്ധിം ഏകചിത്തുപ്പാദേ ന പവത്തതി, അത്തസിനേഹസന്നിസ്സയോ ചാതി ആഹ **"ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തലോഭപദട്ഠാനോ"**തി.

ഏത്ഥാപി ചാതി ച-സദ്ദേന ഥിനമിദ്ധം ആകഡ്ഢതി.

ർവൃ൭. ദുസ്സന്തീതി ബ്യാപജ്ജന്തി. **ചണ്ഡിക്കം** കുജ്ഝനം. അത്തനോ പവത്തിആകാരവസേന, വിരൂപസംസപ്പനകഅനിട്ഠരൂപസമുട്ഠാപനവസേന ച **വിസപ്പനരസോ**. കായസ്സ വിജ്ഝത്തഭാവാപാദനതോ **അത്തനോ നിസ്സയദഹനരസോ**. ദുസ്സനം അത്തനോ, പരസ്സ ച ഉപഭോഗഫലകാലേസു അനിട്ഠത്താ **വിസസംസട്ഠപൂതിമുത്തം വിയ ദട്ഠബ്ബോ**തി സബ്ബേന സബ്ബം അഗ്ഗഹേതബ്ബതം ദസ്സേതി.

ർവൃ൮. യം പരസമ്പത്തീസു ഇസ്സാകരണം, സാ ഇസ്സാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇസ്സായനാ ഇസ്സാ"**തി . **ഉസൂയനം** അസഹനം. **തത്ഥേവാ**തി പരസമ്പത്തീസു ഏവ. അഭിരതിപടിപക്ഖഭൂതം ഇസ്സായ കിച്ചം, ന അഭിരതിയാ അഭാവമത്തന്തി ആഹ **"അനഭിരതിരസാ"**തി.

ർവൃ൯. മച്ഛരയോഗേന "മച്ഛരീ"തി പവത്തമാനം മച്ഛരിസദ്ദം ഗഹേത്വാ ആഹ **"മച്ഛരഭാവോ മച്ഛരിയ"**ന്തി. നിരുത്തിനയേന പന മാ ഇദം അച്ഛരിയം അഞ്ഞേസം ഹോതു, മയ്ഹമേവ ഹോതൂതി മച്ഛരിയന്തി പോരാണാ. തം മച്ഛരിയം വുച്ചമാനാനി ലക്ഖണാദീനി പരിയാദായ തിട്ഠതി. **സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാന**ന്തി അത്തസമ്പത്തീനം പരേഹി അസാധാരണഭാവകരണേന സങ്കോചനപച്ചുപട്ഠാനം. കടുകാകാരഗതി **കടുകഞ്ചുകതാ. അത്തസമ്പത്തി** ആവാസാദി.

ർവൃവ. കുകതന്തി ഏത്ഥ അകതമ്പി കുകതമേവ. ഏവഞ്ഹി വത്താരോ ഹോന്തി "യം മയാ ന കതം, തം കുകത"ന്തി. തഥാ ഹി വക്ഖതി "കതാകതാനുസോചനരസ"ന്തി. ഏവം കതാകതം ദുച്ചരിതം, സുചരിതഞ്ച കുകതം, തം ആരബ്ഭ വിപ്പടിസാരവസേന പവത്തം പന ചിത്തം തംസഹചരിതതായ ഇധ "കുകത"ന്തി ഗഹേത്വാ **"തസ്സ ഭാവോ കുക്കുച്ച"**ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. പച്ഛാ അനുതാപനം വിബാധനം **പച്ഛാനുതാപോ**. യഥാപവത്തസ്സ കതാകതാകാരവിസിട്ഠസ്സ ദുച്ചരിതസുചരിതസ്സ അനുസോചനവസേന വിരൂപം പടിസരണം **വിപ്പടിസാരോ**. പരായത്തതാഹേതുതായ **ദാസബ്യമിവ ദട്ഠബ്ബം**. യഥാ ഹി ദാസബ്യേ സതി ദാസോ പരായത്തോ ഹോതി, ഏവം കുക്കുച്ചേ സതി തംസമങ്ഗീ. ന ഹി സോ അത്തനോ ധമ്മതായ കുസലേ പവത്തിതും സക്കോതി. അഥ വാ കതാകതാകുസലകുസലാനുസോചനേ ആയത്തതായ തദുഭയവസേന കുക്കുച്ചേന തംസമങ്ഗീ ഹോതീതി തം ദാസബ്യം വിയ ഹോതീതി.

അനിയതേസു ഇസ്സാദീസു **ഥിനമിദ്ധസമ്ഭവോവ** ചാതി **ച**-സദ്ദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

൪൯. പവത്തിട്ഠിതിമത്തോതി ഖണട്ഠിതിമത്തോ. ''നിവാതേ ദീപച്ചീനം ഠിതി വിയാ''തി ഹി ഏവം വുത്തചിത്തട്ഠിതി വിയ സന്താനട്ഠിതിയാ പച്ചയോ ഭവിതും അസമത്ഥോ നിച്ഛയാഭാവേന അസണ്ഠഹനതോ ചേതസോ പവത്തിപച്ചയമത്തതായ പവത്തിട്ഠിതിമത്തോ. തേനാഹ **''ദുബ്ബലോ സമാധീ''**തി. **വിഗതാ ചികിച്ഛാ**തി ചികിച്ഛിതും ദുക്കരതായ വുത്തം, ന സബ്ബഥാ വിചികിച്ഛായ ചികിച്ഛാഭാവതോതി തദത്ഥമത്തം ദസ്സേതി. ''ഏവം നു ഖോ, നനു ഖോ''തിആദിനാ സംസപ്പനവസേന സേതീതി **സംസയോ. കമ്പനരസാ**തി നാനാരമ്മണേ ചിത്തസ്സ കമ്പനകിച്ചാ. ഉദ്ധച്ചഞ്ഹി അത്തനാ ഗഹിതാകാരേ ഏവ ഠത്വാ ഭമതീതി ഏകാരമ്മണസ്മിംയേവ വിപ്ഫന്ദനവസേന പവത്തതി. വിചികിച്ഛാ പന യദിപി രൂപാദീസു ഏകസ്മിംയേവ ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജതി, തഥാപി ''ഏവം നു ഖോ, നനു ഖോ, ഇദം നു ഖോ, അഞ്ഞം നു ഖോ''തി അഞ്ഞം ഗഹേതബ്ബാകാരം അപേക്ഖതീതി നാനാരമ്മണേ കമ്പനം ഹോതീതി. അനിച്ഛയം ദ്വേള്ഹകം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **അനിച്ഛയപച്ചുപട്ഠാനാ**. അനേകംസസ്സ ആരമ്മണേ നാനാസഭാവസ്സ ഗഹണാകാരേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **അനേകംസഗാഹപച്ചുപട്ഠാനാ**.

൪൫. സത്താരമ്മണത്താതി സത്തപഞ്ഞത്തിആരമ്മണത്താ. നനു ച പഞ്ഞത്തിആരമ്മണാപി വിപാകാ ഹോന്തീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **''ഏകന്തപരിത്താരമ്മണാ ഹി കാമാവചരവിപാകാ''**തി. **വിരതിയോപി വിപാകേസു ന സന്തീ**തി ഏത്ഥാപി നനു കേസുചി വിപാകേസു വിരതിയോപി സന്തീതി ചോദനം മനസി കത്വാ ആഹ **''പഞ്ച സിക്ഖാപദാ കുസലായേവാതി ഹി വുത്ത''**ന്തി, തേന ലോകിയവിപാകേസു വിരതിയോ ന സന്തീതി ദസ്സേതി.

തേസന്തി രൂപാവചരാദിവിപാകവിഞ്ഞാണാനം. ജനേതബ്ബജനകസമ്ബന്ധേ ഹി ഇദം സാമിവചനം.

൪൬. തേതി തേ അഹേതുകകിരിയസങ്ഖാരാ. തത്ഥ കുസലവിപാകമനോധാതുസമ്പയുത്തേഹി സമാനാ അഹേതുകകിരിയമനോധാതുസമ്പയുത്താ, സോമനസ്സസഹഗതസന്തീരണസമ്പയുത്തേഹി സമാനാ ഹസിതുപ്പാദസമ്പയുത്താ, ഉപേക്ഖാസഹഗതസന്തീരണസമ്പയുത്തേഹി സമാനാ വോട്ഠബ്ബനസമ്പയുത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തേന **''കുസല...പേ०... സമാനാ''**തി വത്വാ തതോ ലബ്ഭമാനം വിസേസം ദസ്സേതും **''മനോവിഞ്ഞാണധാതുദ്വയേ പനാ''**തിആദി വുത്തം. **വീരിയസബ്ഭാവതോ ബലപ്പത്തോ സമാധി ഹോതി** ''വീരിയന്തം ബല''ന്തി കത്വാ.

സമുച്ഛേദവിരതീഹി ഏവ അരഹന്താനം വിരമനകിച്ചസ്സ നിട്ഠിതത്താ കിരിയചിത്തേസു വിരതിയോ ന സന്തീതി ആഹ **''ഠപേത്വാ വിരതിയോ''**തി. കാമാവചരസഹേതുകകിരിയസങ്ഖാരാനം കാമാവചരകുസലേഹി വിരതികതോ വിസേസോ അത്ഥി, മഹഗ്ഗതേസു പന താദിസോപി നത്ഥീതി ആഹ **''സബ്ബാകാരേനപീ''**തി, ധമ്മതോ, ആരമ്മണതോ, പവത്തിആകാരതോതി സബ്ബപകാരേനപീതി അത്ഥോ.

ഇതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

അതീതാദിവിഭാഗകഥാവണ്ണനാ

അഭിധമ്മന്തോഗധമ്പി സുത്തന്തഭാജനീയം സുത്തന്തനയോ ഏവ, ഏകന്തഅഭിധമ്മനയോ പന അഭിധമ്മഭാജനീയന്തി ആഹ **''അഭിധമ്മേ**

പദഭാജനീയനയേനാ"തി.

ൻ൯൩. ഭഗവതാ പന ഏവം ഖന്ധാ വിത്ഥാരിതാതി സമ്ബന്ധോ. തസ്മാ ഇമായപി പാളിയാ വസേന ഖന്ധാനം സംവണ്ണനം കരിസ്സാമാതി അധിപ്പായോ. **യം കിഞ്ചീ**തി എത്ഥ **യ**ന്തി സാമഞ്ഞേന അനിയമദസ്സനം. **കിഞ്ചീ**തി പകാരഭേദം ആമസിത്വാ അനിയമദസ്സനം. ഉഭയേനാപി അതീതം വാ...പേ॰... സന്തികേ വാ അപ്പം വാ ബഹും വാ യാദിസം വാ താദിസം വാ നപുംസകനിദ്ദേസാരഹം സബ്ബം ബ്യാപേത്വാ ഗണ്ഹാതീതി ആഹ **"അനവസേസപരിയാദാന"**ന്തി. ഏവം പന അഞ്ഞേസുപി നപുംസകനിദ്ദേസാരഹേസു പസങ്ഗം ദിസ്വാ തത്ഥ അധിപ്പേതത്ഥം അതിച്ച പവത്തനതോ അതിപ്പസങ്ഗസ്സ നിയമനത്ഥം രൂപന്തി വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"രൂപന്തി അതിപ്പസങ്ഗനിയമന"**ന്തി ആഹ. **യം കിഞ്ചീ**തി ച **യം**-സദ്ദം ഏകം പദം, സനിപാതം **കിം**-സദ്ദഞ്ച ഏകം പദന്തി ഗഹേത്വാ അനിയമേകത്ഥദീപനതോ **"പദദ്വയേനാപീ"**തി വുത്തം. **അസ്സാ**തി രൂപസ്സ. **അതീതാദിനാ വിഭാഗം ആരഭതി** അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നന്തിആദിനാ.

ൻ൯൪. **അദ്ധാസന്തതിസമയഖണവസേനാ**തി എത്ഥ ചുതിപടിസന്ധിപരിച്ഛിന്നേ കാലേ **അദ്ധാ**-സദ്ദോ വത്തതീതി "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തിആദിസുത്തവസേന (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വിഞ്ഞായതി. തഥാ ഹി **ഭദ്ദേകരത്തസുത്തേ**പി "അതീതം നാന്വാഗമേയ്യാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൨൭൨, ൨൭൬, ൨൭൯, ൨൭൨) അദ്ധാവസേനേവ അതീതാദിഭാവോ വുത്തോ. "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, അദ്ധാ, കതമേ തയോ? അതീതോ അദ്ധാ അനാഗതോ അദ്ധാ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൬൬; ഇതിവു॰ ൬൩) പന പരമത്ഥതോ പരിച്ഛിജ്ജമാനോ അദ്ധാ **നിരുത്തിപഥസുത്ത**വസേന ഖണപരിച്ഛിന്നോ വുത്തോ. തത്ഥ ഹി "യം, ഭിക്ഖവേ, രൂപം ജാതം...പേ॰... പാതുഭൂതം. അത്ഥീതി തസ്സ സങ്ഖാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൬൨) വിജ്ജമാനസ്സ പച്ചുപ്പന്നതാ, തതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച അതീതാനാഗതതാ വുത്താ. തദഞ്ഞസുത്തേസു പന യേഭുയ്യേന ചുതിപടിസന്ധിപരിച്ഛിന്നോ അതീതാദികോ അദ്ധാ വുത്തോതി സോ ഏവ ഇധാപി "അദ്ധാവസേനാ"തി വുത്തോ.

സീതം സീതസ്സ സഭാഗോ, തഥാ ഉണ്ഹം ഉണ്ഹസ്സ. യം പന സീതം, ഉണ്ഹം വാ സരീരേ സന്നിപതിതം സന്താനവസേന പവത്തമാനം അനൂനം അനധികം ഏകാകാരം, തം ഏകോ ഉതൂതി വുച്ചതീതി സഭാഗഉതുനോ അനേകത്താ **ഏക**-ഗ്ഗഹണം കതം, ഏവം ആഹാരേപി. **ഏകവീഥിഏകജവനസമുട്ഠാന**ന്തി പഞ്ചദ്വാരവസേന വുത്തം. സന്തതിസമയകഥാ വിപസ്സകാനം ഉപകാരത്ഥായ അട്ഠകഥാസു കഥിതാ. ജനകോ ഹേതു, ഉപത്ഥമ്ഭകോ പച്ചയോ, തേസം ഉപ്പാദനം, ഉപത്ഥമ്ഭനഞ്ച കിച്ചം. യഥാ ബീജസ്സ അങ്കുരുപ്പാദനം, പഥവീആദീനഞ്ച തദുപത്ഥമ്ഭനം, കമ്മസ്സ കടത്താരൂപവിപാകുപ്പാദനം, ആഹാരാദീനം തദുപത്ഥമ്ഭനം, ഏവം ഏകേകസ്സ കലാപസ്സ, ചിത്തുപ്പാദസ്സ ച ജനകാനം കമ്മാനന്തരാദിപച്ചയഭൂതാനം, ഉപത്ഥമ്ഭകാനഞ്ച സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാനം കിച്ചം യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. ഏവം ഉതുആദീനം സഭാഗവിസഭാഗതാസമ്ഭവതോ തംസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം സന്തതിവസേന അതീതാദിവിഭാഗോ വുത്തോ, കമ്മസ്സ പന ഏകഭവനിബ്ബത്തകസ്സ സഭാഗവിസഭാഗതാ നത്ഥീതി തംസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം സന്തതിവസേന അതീതാദിവിഭാഗം അവത്വാ ഉപത്ഥമ്ഭകവസേനേവ വുത്തോ. യദാ പന ലിങ്ഗപരിവത്തനം ഹോതി, തദാ ബലവതാ അകുസലേന പുരിസലിങ്ഗം അന്തരധായതി, ദുബ്ബലേന കുസലേന ഇത്ഥിലിങ്ഗം പാതുഭവതി. ദുബ്ബലേന ച അകുസലേന ഇത്ഥിലിങ്ഗം അന്തരധായതി, ബലവതാ കുസലേന പുരിസലിങ്ഗം പാതുഭവതീതി കമ്മസമുട്ഠാനരൂപാനമ്പി അത്ഥേവ വിസഭാഗതാതി തേസമ്പി സന്തതിവസേന അതീതാദിവിഭാഗോ സമ്ഭവതി, സോ പന ന സബ്ബകാലികോതി ന ഗഹിതോ.

തംതംസമയന്തി ഏകമുഹുത്താദികോ സോ സോ സമയോ ഏതസ്സാതി തംതംസമയം, രൂപം, തംതംസമയവന്തന്തി അത്ഥോ.

തതോ പുബ്ബേതി തതോ ഖണത്തയസ്സ പരിയാപത്തിതോ പുബ്ബേ. അനുപ്പന്നത്താ **അനാഗതം. പച്ഛാ**തി തതോ പച്ഛാ. ഖണത്തയം അതിക്കന്തത്താ **അതീതം**. യസ്സ ഹേതുകിച്ചം, പച്ചയകിച്ചഞ്ച നിട്ഠിതത്താ അതിക്കന്തം, തം **അതീതം** ഉപ്പാദക്ഖണേ ഹേതുകിച്ചം, ഉപ്പന്നഫലത്താ നിട്ഠിതഞ്ചാതി ദട്ഠബ്ബം. തീസുപി ഖണേസു പച്ചയകിച്ചം. പഥവീആദീനം സന്ധാരണാദികം, ഫസ്സാദീനം ഫുസനാദികഞ്ച അത്തനോ കിച്ചം സകിച്ചം, സകിച്ചസ്സ കരണക്ഖണോ **സകിച്ചക്ഖണോ,** സഹ വാ കിച്ചേന സകിച്ചം, യസ്മിം ഖണേ സകിച്ചം രൂപം വാ അരൂപം വാ ഹോതി, സോ **സകിച്ചക്ഖണോ,** തസ്മിം ഖണേ പച്ചുപ്പന്നം. ഏത്ഥ ച ഖണാദികഥായം **"തതോ പുബ്ബേ അനാഗതം, പച്ഛാ അതീത"**ന്തി വചനം അദ്ധാദീസു വിയ ഭേദാഭാവതോ നിപ്പരിയായം. അദ്ധാദിവസേന ഹി അഞ്ഞേവ ധമ്മാ അതീതാ അഞ്ഞേ അനാഗതാ അഞ്ഞേ പച്ചുപ്പന്നാ ലബ്ഭന്തി, ഖണാദിവസേന പന നത്ഥി ധമ്മതോ ഭേദോ, കാലതോ ഏവ ഭേദോ. ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ അനാഗതോ , ഖണത്തയേ വത്തമാനോ, തതോ പരം അതീതോതി നിപ്പരിയായാ, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാദി വിയ കേനചി പരിയായേന അതീതമനാഗതന്തി ച വത്തബ്ബതാഭാവതോ.

൪൯. ഹേട്ഠാ വുത്തം അജ്ഝത്തികബാഹിരഭേദം സന്ധായ **"വുത്തനയോ ഏവാ"**തി വത്വാ തേന അപരിതുസ്സമാനേന യദിപി തത്ഥ അജ്ഝത്തമേവ അജ്ഝത്തികന്തി സദ്ദത്ഥോ ലബ്ഭതി, തഥാപി അത്ഥേവ അജ്ഝത്തഅജ്ഝത്തികസദ്ദാനം, ബഹിദ്ധാബാഹിരസദ്ദാനഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്ഥഭേദോ. തഥാ ഹി അജ്ഝത്തികസദ്ദോ സപരസന്താനികേസു ചക്ഖാദീസു രൂപാദീസു ബാഹിരസദ്ദോ വിയ പവത്തതി, അജ്ഝത്തസദ്ദോ പന തസ്സ തസ്സ സത്തസ്സ സസന്താനികേസ്വേവ ചക്ഖുരൂപാദീസു തതോ അഞ്ഞേസു ബഹിദ്ധാസദ്ദോ വിയ പവത്തതി. തസ്മാ തമത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തന്തനയേ. നിയകജ്ഝത്തമ്പി ന പുബ്ബേ വുത്തഅജ്ഝത്തികമേവ, പരപുഗ്ഗലികമ്പി ന പുബ്ബേ വുത്തബാഹിരമേവാതി അധിപ്പായോ.

൫൦. ഹീനപണീതഭേദോ പരിയായതോ, നിപ്പരിയായതോ ച വേദിതബ്ബോതി സമ്ബന്ധോ. **തദേവ** സുദസ്സിനം രൂപം. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം ആരമ്മണഭൂതേ. യം ആരമ്മണം കത്വാ അകുസലവിപാകവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, **തം ഹീനം** അനിട്ഠഭാവതോ. യം **കുസലവിപാകം, തം പണീതം** ഇട്ഠഭാവതോ. യഥാ ഹി അകുസലവിപാകോ സയം അനിട്ഠോ അനിട്ഠേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി, ന ഇട്ഠേ, ഏവം കുസലവിപാകോപി സയം ഇട്ഠോ ഇട്ഠേ ഏവ ഉപ്പജ്ജതി, ന അനിട്ഠേ. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠകഥായം** -

> "അകുസലകമ്മജവസേന അനിട്ഠാ പഞ്ച കാമഗുണാ വിഭത്താ, കുസലകമ്മജം പന അനിട്ഠം നാമ നത്ഥി, സബ്ബം ഇട്ഠമേവ. കുസലകമ്മജവസേന ഇട്ഠാ പഞ്ച കാമഗുണാ വിഭത്താ. കുസലകമ്മജഞ്ഹി അനിട്ഠം നാമ നത്ഥി, സബ്ബം ഇട്ഠമേവാ"തി (വിഭം॰ അട്ഠ॰ ൩) ച.

തത്ഥ മനാപാനിപി കാനിചി ഹത്ഥിരൂപാദീനി അകുസലകമ്മനിബ്ബത്താനി സന്തി, ന പന താനി തേസംയേവ ഹത്ഥിആദീനം സുഖസ്സ ഹേതുഭാവം ഗച്ഛന്തി. തസ്സ തസ്സേവ ഹി സത്തസ്സ അത്തനാ കതേന കുസലേന നിബ്ബത്തം സുഖസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, അകുസലേന നിബ്ബത്തം ദുക്ഖസ്സ. തസ്മാ കമ്മജാനം ഇട്ഠാനിട്ഠതാ കമ്മകാരകസത്തസ്സ വസേന യോജനാരഹാ സിയാ. തത്ഥ യം വുത്തം "കുസലകമ്മജം അനിട്ഠം നാമ നത്ഥീ"തി, ന ച വുത്തം "അകുസലകമ്മജം ഇട്ഠം നാമ നത്ഥീ"തി, തേന അകുസലകമ്മജമ്പി സോഭനം പരസത്താനം ഇട്ഠം അത്ഥീതി അനുഞ്ഞാതം ഭവിസ്സതി, കുസലകമ്മജം പന സബ്ബേസം ഇട്ഠമേവാതി.

തിരച്ഛാനഗതാനം പന കേസഞ്ചി മനുസ്സരൂപം അമനാപം, യതോ തേ ദിസ്വാവ പലായന്തി, മനുസ്സാ ച ദേവതാരൂപം പസ്സിത്വാ ഭായന്തി, തേസമ്പി

വിപാകവിഞ്ഞാണം തം രൂപം ആരബ്ഭ കുസലവിപാകമേവ ഉപ്പജ്ജതി, താദിസസ്സ പന പുഞ്ഞസ്സ അഭാവാ ന തേസം തത്ഥ അഭിരതി ഹോതി. കുസലകമ്മജസ്സ പന അനിട്ഠസ്സ അഭാവോ വിയ അകുസലകമ്മജസ്സ ച ഇട്ഠസ്സ അഭാവോ വത്തബ്ബോ. ഹത്ഥിആദീനമ്പി ഹി അകുസലകമ്മജം മനുസ്സാനം അകുസലവിപാകസ്സേവ ആരമ്മണം, കുസലകമ്മജം പന പവത്തേ സമുട്ഠിതം കുസലവിപാകസ്സ. ഇട്ഠാരമ്മണേന പന വോമിസ്സകത്താ അപ്പകം അകുസലകമ്മജം ബഹുലം അകുസലവിപാകുപ്പത്തിയാ കാരണം ന ഭവിസ്സതീതി സക്കാ വിഞ്ഞാതും, വിപാകം പന ന സക്കാ വഞ്ചേതുന്തി വിപാകവസേന ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണവവത്ഥാനം സുട്ഠു യുജ്ജതി. യം പന വുത്തം "അനിട്ഠാ പഞ്ച കാമഗുണാ"തി, തം രൂപാദിഭാവസാമഞ്ഞതോ കാമഗുണസദിസതായ തംസദിസേസു തബ്ബോഹാരേന വുത്തം. ഇട്ഠാനേവ ഹി രൂപാദീനി "കാമഗുണാ"തി പാളിയം (മ॰ നി॰ ൧.൧൬൬-൧൬൭, ൧൭൭-൧൭൮, ൨൮൭; ൨.൧൩൩, ൨൮൪; ൩.൭൭, ൧൪൦; സം॰ നി॰ ൫.൩൦) വുത്താനി. കാമഗുണവിസഭാഗാ വാ രൂപാദയോ "കാമഗുണാ"തി വുത്താ അസിവേ സിവോതി വോഹാരോ വിയ, സബ്ബാനി വാ ഇട്ഠാനിട്ഠാനി രൂപാദീനി തണ്ഹാവത്ഥുഭാവതോ കാമഗുണാ ഏവ. വുത്തഞ്ഹി "രൂപാ ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപ"ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൩൩). അതിസയേന പന കമനീയത്താ **സുത്തേസു** കാമഗുണാതി ഇട്ഠരൂപാദീനി വുത്താനി.

വുത്തനയമേവാതി അഭിദേസേന ലക്ഖണതോ ദൂരസന്തികം ദസ്സിതന്തി ആഹ **"ഓകാസതോപേത്ഥ ഉപാദായുപാദായ ദൂരസന്തികതാ വേദിതബ്ബാ"**തി. തത്ഥ കിത്തകതോ പട്ഠായ രൂപം ഓകാസവസേന സന്തികേ നാമ, കിത്തകതോ പന പട്ഠായ ദൂരേ നാമ? പകതികഥായ കഥേന്താനം ദ്വാദസ ഹത്ഥാ സവനൂപചാരോ നാമ, തസ്സ ഓരതോ സന്തികേ, പരതോ ദൂരേ. തത്ഥ സുഖുമരൂപം ദൂരേ ഹോന്തം ലക്ഖണതോപി ഓകാസതോപി ദൂരേ ഹോതി, സന്തികേ ഹോന്തം പന ഓകാസതോവ സന്തികേ ഹോതി, ന ലക്ഖണതോ. ഓളാരികരൂപം സന്തികേ ഹോന്തം ലക്ഖണതോപി ഓകാസതോപി സന്തികേ ഹോതി, ദൂരേ ഹോന്തം ഓകാസതോവ ഹോതി, ന ലക്ഖണതോ. "ഉപാദായുപാദായാ"തി പന വുത്തത്താ അത്തനോ രൂപം സന്തികേ നാമ, അന്തോകുച്ഛിഗതസ്സാപി പരസ്സ ദൂരേ. അന്തോകുച്ഛിഗതസ്സ സന്തികേ, ബഹിഠിതസ്സ ദൂരേതി ഏവം അന്തോഗബ്ഭപമുഖപരിവേണസങ്ഘാരാമസീമാഗാമഖേത്തജനപദരജ്ജസമുദ്ദചക്കവാളേസു തദന്തോഗതബഹിഗതാനം വസേന ദൂരസന്തികതാ വേദിതബ്ബാ.

൪൯൭. തദേകജ്ഝന്തി തം ഏകജ്ഝം ഏകതോ. **അഭിസംയൂഹിത്വാ**തി സംഹരിത്വാ, സമൂഹം വാ കത്വാ. **അഭിസങ്ഖിപിത്വാ**തി സങ്ഖിപിത്വാ സങ്ഖേപം കത്വാ. **"സബ്ബമ്പി രൂപം…പേ॰… ദസ്സിതം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ രൂപഖന്ധസദ്ദാനം സമാനാധികരണസമാസഭാവം ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"ന ഹി രൂപതോ അഞ്ഞോ രൂപക്ഖന്ധോ നാമ അത്ഥീ"**തി.

൪൯൮. രാസിഭാവൂപഗമനേന വേദനാക്ഖന്ധാദയോതി ദസ്സിതാ ഹോന്തീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

സന്തതിവസേന, ഖണാദിവസേന ചാതി ഏത്ഥ അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിവിഭാഗസ്സ അവചനം സുഖാദിവസേന ഭിന്നായ അതീതാദിഭാവവചനതോ. ന ഹി സുഖാ ഏവ അദ്ധാവസേന, സമയവസേന ച അതീതാദികാ ഹോന്തി, തഥാ ദുക്ഖാ ഏവ, അദുക്ഖമസുഖാ ഏവ ച കായികചേതസികാദിഭാവേന ഭിന്നാ, തേന വേദനാസമുദായോ അദ്ധാസമയവസേന അതീതാദിഭാവേന വത്തബ്ബതം അരഹതി സമുദായസ്സ തേഹി പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബത്താ, വേദനേകദേസോ പന ഗയ്ഹമാനാ സന്തതിഖണേഹി പരിച്ഛേദം അരഹന്തി തഥാ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഗഹേതബ്ബതോ. ഏകസന്തതിയം പന സുഖാദീസു അനേകഭേദഭിന്നേസു യോ ഭേദോ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബഭാവേന ഗഹിതോ, തസ്സ ഏകപ്പകാരസ്സ പാകടസ്സ പരിച്ഛേദികാ തംസഹിതദ്വാരാലമ്ബനപ്പവത്താ, അവിച്ഛേദേന

തദുപ്പാദകേകവിധവിസയസമായോഗപ്പവത്താ ച സന്തതി ഭവിതും അരഹതീതി തസ്സാ ഭേദന്തരം അനാമസിത്വാ പരിച്ഛേദകഭാവേന ഗഹണം കതം, ലഹുപരിവത്തിനോ വാ അരൂപധമ്മാ പരിവത്തനേനേവ പരിച്ഛേദേന പരിച്ഛിന്ദനം അരഹന്തീതി സന്തതിഖണവസേനേവ പരിച്ഛേദോ വുത്തോ. ഏകവിധവിസയസമായോഗപ്പവത്താ ദിവസമ്പി ബുദ്ധരൂപം പസ്സന്തസ്സ, ധമ്മം സുണന്തസ്സ പവത്തസദ്ധാദിസഹിതവേദനാ **പച്ചുപ്പന്നാ. "പുബ്ബന്താപരന്തമജ്ഝത്തഗതാ"**തി ഏതേന ഹേതുപച്ചയകിച്ചവസേന വുത്തനയം ദസ്സേതി.

൯൯. സബ്യാപാരസഉസ്സാഹസവിപാകതാ കുസലാദീഹി തീഹിപി സാധാരണാതി അസാധാരണമേവ ദസ്സേതും **"സാവജ്ജകിരിയഹേതുതോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാവജ്ജകിരിയഹേതുതോ**തി പാണാതിപാതാദിഗാരയ്ഹകിരിയാനിമിത്തതോ. **കിലേസസന്താപഭാവതോ**തി കിലേസപരിളാഹേന സദരഥഭാവതോ . വൂപസന്തസഭാവായ കുസലായ വേദനായ **ഓളാരികാ. സബ്യാപാരതോ**തി സഈഹതോ. തേന യഥാ പവത്തമാനായസ്സാ വിപാകേന ഭവിതബ്ബം, തഥാ പവത്തിം വദന്തോ വിപാകുപ്പാദനയോഗ്യതമാഹ. **സഉസ്സാഹതോ**തി സസത്തിതോ, തേന വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതം. **സവിപാകതോ**തി വിപാകസബ്ഭാവതോ, തേന പച്ചയന്തരസമവായേനസ്സാ വിപാകനിബ്ബത്തനം. തീഹിപി പദേഹി വിപാകധമ്മതംയേവ ദസ്സേതി. കായകമ്മാദിബ്യാപാരസബ്ഭാവതോ വാ **സബ്യാപാരതോ,** ജവനുസ്സാഹവസേന **സഉസ്സാഹതോ,** വിപാകുപ്പാദനസമത്ഥതാവസേന **സവിപാകതോ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വിപാകം അനുപ്പാദേന്തീപി കിരിയാ കുസലാ വിയ സബ്യാപാരാ, സഉസ്സാഹാ ഏവ ച ഹോതീതി തദുഭയം അനാമസിത്വാ കിരിയാബ്യാകതവാരേ "സവിപാകതോ" ഇച്ചേവ വുത്തം. **സബ്യാബജ്ഝതോ**തി കിലേസദുക്ഖേന സദുക്ഖതോ. **വുത്തവിപരിയായതോ**തി അനവജ്ജകിരിയഹേതുതോ, കിലേസസന്താപാഭാവതോ, അബ്യാബജ്ഝതോ ച വൂപസന്തവുത്തീതി ഏവം അകുസലായ വുത്തവിപല്ലാസതോ. **യഥായോഗ**ന്തി യോഗാനുരൂപം. തീസു കാരണേസു യം യം യസ്സാ യസ്സാ യുജ്ജതി, തദനുരൂപന്തി അത്ഥോ. കുസലാകുസലവേദനാഹി വിപാകബ്യാകതായ തീഹിപി കാരണേഹി **ഓളാരികാ**. കിരിയാബ്യാകതായ സവിപാകതോ സവിപാകതാവിസിട്ഠസബ്യാപാരസഉസ്സാഹതോ വാതി. **വുത്തപരിയായേനാ**തി വിപാകബ്യാകതാ അബ്യാപാരതോ , അനുസ്സാഹതോ, അവിപാകതോ ച താഹി കുസലാകുസലവേദനാഹി സുഖുമാ. കിരിയാബ്യാകതാ അവിപാകതോ, അവിപാകതാവിസിട്ഠസബ്യാപാരസഉസ്സാഹതോ വാതി ഏവം കുസലാകുസലായ വുത്തവിപല്ലാസേന. കമ്മവേഗക്ഖിത്താ ഹി കമ്മപടിബിമ്ബഭൂതാ ച കായകമ്മാദിബ്യാപാരവിരഹതോ നിരുസ്സാഹാ വിപാകാ. സഉസ്സാഹാ ച കിരിയാ അവിപാകധമ്മാ. സവിപാകധമ്മാ ഹി സഗബ്ഭാ വിയ ഓളാരികാതി.

൧൦൦. നിരസ്സാദതോതി അസ്സാദാഭാവതോ സുഖപടിക്ഖേപതോ. **സവിപ്ഫാരതോ**തി സപരിപ്ഫന്ദതോ, അനുപസന്തതോതി അത്ഥോ. **അഭിഭവനതോ**തി അജ്ഝോത്ഥരണതോ. സുഖായ മജ്ഝത്തതാ നത്ഥി, ഉപേക്ഖായ സാതതാ. സന്തതാദയോ പന സബ്ബത്ഥ സുഖുപേക്ഖാസു ലബ്ഭന്തീതി **"യഥായോഗ"**ന്തി വുത്തം. **പാകടതോ**തി സുഖിതോ ദുക്ഖിതോതി ദിസ്വാപി ജാനിതബ്ബത്താ വിഭൂതഭാവതോ. **സാ** അദുക്ഖമസുഖാ വേദനാ.

൧൦൧. അസമാപന്നസമാപന്ന-ഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ ഭൂമിവസേനാപി വേദനാനം ഓളാരികസുഖുമതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **ഇതരാ** സമാപന്നസ്സ വേദനാ.

ഓഘനിയതോതി ഓഘേഹി ആരമ്മണം കത്വാ അതിക്കമിതബ്ബതോ. തഥാ **യോഗനിയതോ, ഗന്ഥനിയതോ ചാ**തി ഏത്ഥാപി ഗന്ഥോവ ഗന്ഥനം, തസ്സ ഹിതം ആരമ്മണഭാവേന സമ്ബന്ധനതോതി **ഗന്ഥനിയം**. ഏവം **നീവരണിയം, ഉപാദാനിയഞ്ച**

വേദിതബ്ബം. സംകിലേസേ നിയുത്താ, സംകിലേസം വാ അരഹന്തീതി **സംകിലേസികാ. സാ** അനാസവാ.

൫൦൮. തത്ഥാതി യഥാവുത്തായ ഓളാരികസുഖുമതായ. **സമ്ഭേദോതി** സങ്കരോ. "ഓളാരികാ, സുഖുമാ"തി ച വുത്താനമ്പി ജാതിആദിവസേന പുന സുഖുമോളാരികഭാവാപത്തിദോസോ യഥാ ന ഹോതി, തഥാ **പരിഹരിതബ്ബോ**. ജാതിവസേന സുഖുമായ വേദനായ സഭാവപുഗ്ഗലലോകിയവസേന ഓളാരികതം പാളിവസേന ദസ്സേതും **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **ഏവം സുഖാദയോപീതി** ഏത്ഥ അകുസലാ വേദനാ **ജാതിവസേന ഓളാരികാ, സഭാവവസേന സുഖുമാ**. കുസലജ്ഝാനസഹഗതാ സുഖാ വേദനാ ജാതിവസേന ഓളാരികാ, സമാപന്നസ്സ വേദനാതി കത്വാ പുഗ്ഗലവസേന സുഖുമാതി ഏവമാദിനാ യോജേതബ്ബാ. **"ന പരാമസിതബ്ബോ"**തി ഏതേന ജാതിആദയോ ചത്താരോ കോട്ഠാസാ അഞ്ഞമഞ്ഞം അവോമിസ്സകാ ഏവ ഗഹേതബ്ബാ. ഏവം സമ്ഭേദസ്സ പരിഹാരോ, ന അഞ്ഞഥാതി ദസ്സേതി. യഥാ അബ്യാകതമുഖേന, ഏവം കുസലാകുസലമുഖേനപി, യഥാ ച ജാതിമുഖേന, ഏവം സഭാവാദിമുഖേനപി ദസ്സേതബ്ബന്തി ഇമമത്ഥം **"ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥാ"**തി അതിദിസതി.

ഇദാനി ജാതിആദികോട്ഠാസേസുപി മിഥോ അകുസലാദീനം ഉപാദായുപാദായ ഓളാരികസുഖുമതം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **"നിസ്സയദഹനതോ"**തി ഇമിനാ ദോസസഹഗതായ പാകടം കുരൂരപ്പവത്തിം ദസ്സേതി. **നിയതാതി** മിച്ഛത്തനിയാമേന നിയതാ, ആനന്തരിയഭാവപ്പത്താ കപ്പതിട്ഠനകവിപാകതായ **കപ്പട്ഠിതികാ** ദേവദത്താദീനം വിയ. **അസങ്ഖാരികാ** സഭാവതിഖിണതായ **ഓളാരികാ. ദിട്ഠിസമ്പയുത്താ** മഹാസാവജ്ജതായ **ഓളാരികാ. സാപി** ദിട്ഠിസമ്പയുത്താ **നിയതാ ഓളാരികാ,** തതോ **കപ്പട്ഠിതികാ,** തതോ **അസങ്ഖാരികാ**തി തിവിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഏകജ്ഝം വുത്താ വിസും വിസുംയേവ യോജേതബ്ബാ. തേനാഹ **"ഇതരാ സുഖുമാ"**തി. **അവിസേസേനാതി** ദോസസഹഗതാ, ലോഭസഹഗതാതി അഭേദേന. **അകുസലാ ബഹുവിപാകാ** ദോസുസ്സന്നതായ **ഓളാരികാ**. തഥാ **കുസലാ അപ്പവിപാകാ**. മന്ദദോസത്താ അകുസലാ **അപ്പവിപാകാ സുഖുമാ**. തഥാ **കുസലാ ബഹുവിപാകാ**.

ഓളാരികസുഖുമനികന്തിവത്ഥുഭാവതോ കാമാവചരാദീനം ഓളാരികസുഖുമതാ, ലോകുത്തരാ പന ഏകന്തസുഖുമാവ. തഥാപി ച വിഭാഗം പരതോ വക്ഖതി. **ഭാവനാമയാപീതി** ഭാവനാമയായ ഭേദനേന ദാനസീലമയാനമ്പി ഭേദനം നയതോ ദസ്സിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഭാവനായ പഗുണബലവകാലാദീസു കദാചി ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേനപി മനസികാരോ ഹോതീതി വുത്തം **"ഭാവനാമയാപി ദുഹേതുകാ"**തി. **തംതംഭൂമിവിപാകകിരിയാവേദനാസൂതി** ഏത്ഥ "കാമാവചരവിപാകാ ഓളാരികാ, രൂപാവചരാ സുഖുമാ"തിആദിനാ യാവ അരഹത്തഫലാ നേതബ്ബം. "കാമാവചരകിരിയാ ഓളാരികാ, രൂപാവചരകിരിയാ സുഖുമാ"തിആദിനാ കാമാവചരാ ച "ദാനാകാരപ്പവത്താ ഓളാരികാ, സീലാകാരപ്പവത്താ സുഖുമാ"തിആദിനാ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാ നേതബ്ബം. യഥാ ച ജാതികോട്ഠാസേ അയം വിഭാഗോ, ഏവം സഭാവകോട്ഠാസാദീസുപീതി ദസ്സേതും **"ദുക്ഖാദീ"**തിആദി വുത്തം.

സബ്ബോ ചായം വിഭാഗോ ലക്ഖണസന്നിസ്സിതോ വുത്തോതി കത്വാ ആഹ **"ഓകാസവസേന ചാപീ"**തിആദി. **സുഖാപീതി പി**-സദ്ദേന അദുക്ഖമസുഖം സമ്പിണ്ഡേതി. **സബ്ബത്ഥാതി** സബ്ബാസു ഭൂമീസു. **യഥാനുരൂപന്തി** യാ യാ വേദനാ യത്ഥ യത്ഥ ലബ്ഭതി, തദനുരൂപം. **വത്ഥുവസേനാതി** യം വത്ഥും ആരബ്ഭ വേദനാ പവത്തതി, തസ്സ വസേനാപി. **ഹീനവത്ഥുകാതി** ഹീനം വത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ കങ്ഗുഭത്തം ഭുഞ്ജന്തസ്സ വേദനാ ഹീനവത്ഥുകതായ **ഓളാരികാ**. സാലിമംസോദനം ഭുഞ്ജന്തസ്സ പണീതവത്ഥുകതായ **സുഖുമാതി**.

൨൩. ആദിനാ നയേനാതി സബ്ബം പാളിഗതിം ആമസതി. ജാതിആദിവസേന അസമാനകോട്ഠാസതാ **വിസഭാഗതാ**. ദുക്ഖവിപാകതാദിവസേന അസദിസകിച്ചതാ **അസംസട്ഠതാ,** ന അസമ്പയോഗോ. യദി സിയാ, ദൂരവിപരിയായേന സന്തികം ഹോതീതി സംസട്ഠതാ സന്തികതാ ആപജ്ജതി, ന ച വേദനായ വേദനാസമ്പയോഗോ അത്ഥി. സന്തികപദവണ്ണനായ ച ''സഭാഗതോ ച സരിക്ഖതോ ചാ''തി വക്ഖതീതി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അസദിസസഭാവതാ **അസരിക്ഖതാ. സബ്ബവാരേസൂ**തി ഓളാരികസുഖുമഭേദേ വുത്തനയാനുസാരേന വത്തബ്ബേസു സബ്ബേസു വാരേസു. ജാതിആദിവസേന സമാനകോട്ഠാസതാ **സഭാഗതാ,** ദുക്ഖവിപാകതാദിവസേന പന സദിസസഭാവതാ **സരിക്ഖതാ**. തേനാഹ **''അകുസലാ പന...പേ॰... സന്തികേ''**തി.

ഇതി വേദനാക്ഖന്ധസ്സ അതീതാദിവിഭാഗേ വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

കമാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

൨൪. ഏതന്തി ഏവം അതീതാദിവിഭാഗേ വിത്ഥാരകഥാമുഖം. **ഞാണഭേദത്ഥ**ന്തി നാനപ്പകാരം ഞാണപ്പഭേദത്ഥം. **കമതോ**തി ദേസനാക്കമതോ, യേന കാരണേനായം ദേസനാക്കമോ കതോ, തതോതി അത്ഥോ. **വിസേസതോ**തി ഭേദതോ, ഖന്ധുപാദാനക്ഖന്ധവിഭാഗതോതി അത്ഥോ. **അനൂനാധികതോ**തി പഞ്ചഭാവതോ. **ഉപമാതോ**തി ഉപമാഹി ഉപമേതബ്ബതോ. **ദട്ഠബ്ബതോ ദ്വിധാ**തി ദ്വീഹി ആകാരേഹി ഞാണേന പസ്സിതബ്ബതോ. **പസ്സന്തസ്സത്ഥസിദ്ധിതോ**തി യഥാ പസ്സന്തസ്സ യഥാധിപ്പേതത്ഥനിപ്ഫത്തിതോ. **വിഭാവിനാ**തി പഞ്ഞവതാ.

ഉപ്പത്തിക്കമോതി യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജന്താനം ഉപ്പജ്ജനപടിപാടി. ''ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൮, ൯) പഠമം പഹാതബ്ബാ പഠമം വുത്താ, ദുതിയം പഹാതബ്ബാ ദുതിയം വുത്താതി അയം **പഹാനക്കമോ**. സീലവിസുദ്ധിം പടിപജ്ജ ചിത്തവിസുദ്ധി പടിപജ്ജിതബ്ബാ, തഥാ തതോ പരാപീതി ആഹ **''സീലവിസുദ്ധി...പേ॰... പടിപത്തിക്കമോ''**തി, അനുപുബ്ബപണീതാ ഭൂമിയോ അനുപുബ്ബേന വവത്ഥിതാതി അയം **ഭൂമിക്കമോ**. ''ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ''തിആദികോ (വിഭ॰ ൩൫൫) ഏകക്ഖണേപി സതിപട്ഠാനാദിസമ്ഭവതോ **ദേസനാക്കമോ** ച. ദാനകഥാദയോ അനുപുബ്ബുക്കംസതോ കഥിതാ, ഉപ്പത്തിആദിവവത്ഥാനാഭാവതോ പന ദാനാദീനം ഇധ ദേസനാക്കമവചനം. ഉപ്പത്തിആദിവവത്ഥാനഹേതുകതായ ഹി ''പഠമം കലലം ഹോതീ''തിആദികാ (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫; കഥാ॰ ൬൮൨) ദേസനാപി സമാനാ ഉപ്പത്തിആദികമഭാവേനേവ വുത്താ. യഥാവുത്തവവത്ഥാനാഭാവേന പന അനേകേസം വചനാനം സഹപവത്തിയാ അസമ്ഭവതോ യേന കേനചി പുബ്ബാപരിയേന ദേസേതബ്ബതായ തേന തേന അധിപ്പായേന ദേസനാമത്തസ്സേവ കമോ **ദേസനാക്കമോ** ദട്ഠബ്ബോ. **പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനേനാ**തി പഠമം രൂപക്ഖന്ധോ, തതോ വേദനാക്ഖന്ധോതി ഏവം പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനേന അനുപ്പത്തിതോ. **അപ്പഹാതബ്ബതോ**തി ഖന്ധേസു ഏകച്ചാനം പഹാതബ്ബതാവ നത്ഥി, കുതോ പഹാനക്കമോ. സതി ഹി സബ്ബേസം പഹാതബ്ബതായ പഹാനക്കമേന നേസം ദേസനാ സിയാ. **അപ്പടിപജ്ജനീയതോ**തി സമ്മാപടിപത്തിവസേന ന പടിപജ്ജിതബ്ബതോ. **''ചതുഭൂമിപരിയാപന്നത്താ''**തി ഇമിനാ വേദനാദീനം അനിയതഭൂമികതം ദസ്സേതി. നിയതഭൂമികാനഞ്ഹി ഭൂമിക്കമോ സമ്ഭവേയ്യ.

അഭേദേനാതി രൂപാദീനം ഭേദം വിഭാഗം അകത്വാ ഏകജ്ഝം പിണ്ഡഗ്ഗഹണേന. **അത്തഗാഹപതിത**ന്തി അത്തഗാഹസങ്ഖാതേ ദിട്ഠോഘേ നിപതിതം. **സമൂഹഘനവിനിബ്ഭോഗദസ്സനേനാ**തി രൂപതോ അരൂപം വിവേചേന്തോ രൂപാരൂപസമൂഹേ ഘനവിനിബ്ഭുജ്ജനദസ്സനേന. **ചക്ഖുആദീനമ്പി വിസയഭൂത**ന്തി ഏകദേസേന സമുദായഭൂതം രൂപക്ഖന്ധം വദതി. യാ ഏത്ഥ ഇട്ഠം, അനിട്ഠഞ്ച രൂപം സംവേദേതി, അയം വേദനാക്ഖന്ധോതി ഇട്ഠാനിട്ഠരൂപസംവേദനികം വേദനം

ദേസേസീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ. ഇട്ഠമജ്ഝത്തഅനിട്ഠമജ്ഝത്താനമ്പി ഇട്ഠാനിട്ഠസഭാവത്താ ഇട്ഠാനിട്ഠഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **ഏവ**ന്തി യഥാവുത്തനയേന. സഞ്ഞായ ഗഹിതാകാരേ വിസയേ അഭിസങ്ഖാരപ്പവത്തീതി ആഹ **"സഞ്ഞാവസേന അഭിസങ്ഖാരകേ"**തി. യഥാ വിഞ്ഞാണസ്സ സമ്പയുത്തധമ്മാനം നിസ്സയഭാവോ പാകടോ, ന തഥാ വേദനാദീനന്തി ആഹ **"വേദനാദീനം നിസ്സയ"**ന്തി. "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ (ധ॰ പ॰ ൧-൨), ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൬൨), ഛദ്വാരാധിപതി രാജാ"തി (ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൮൨ ഏരകപത്തനാഗരാജവത്ഥു) വചനതോ **വിഞ്ഞാണം** അധിപതി.

൧൦൭. രൂപക്ഖന്ധേ **"സാസവം ഉപാദാനിയ"**ന്തി വചനം അനാസവാനം ധമ്മാനം സബ്ഭാവതോ രൂപക്ഖന്ധസ്സ തംസഭാവതാനിവത്തനത്ഥം, ന അനാസവരൂപനിവത്തനത്ഥം.

അനാസവാവ ഖന്ധേസു വുത്താതി ഏത്ഥ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ **ഏവ**-സദ്ദോ, അനാസവാ ഖന്ധേസ്വേവ വുത്താതി അത്ഥോ. **ഇധ പന** വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ **സബ്ബേപേതേ** ഖന്ധാപി ഉപാദാനക്ഖന്ധാപി.

൧൦൯. സബ്ബസങ്ഖതാനം സഭാഗേന ഏകജ്ഝം സങ്ഗഹോ **സബ്ബസങ്ഖതസഭാഗേകസങ്ഗഹോ**. സഭാഗസഭാവേന ഹി സങ്ഗയ്ഹമാനാ സബ്ബസങ്ഖതാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തി. തത്ഥ രുപ്പനാദിസാമഞ്ഞേന സമാനകോട്ഠാസാ സഭാഗാതി വേദിതബ്ബാ. തേസു സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണകിച്ചം ആയൂഹനരസായ ചേതനായ ബലവന്തി സാ "സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ"തി വുത്താ. അഞ്ഞേ ച രുപ്പനാദിവിസേസലക്ഖണരഹിതാ ഫസ്സാദയോ സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണസാമഞ്ഞേനാതി ദട്ഠബ്ബാ, ഫുസനാദയോ പന സഭാവാ വിസും ഖന്ധസദ്ദവചനീയാ ന ഹോന്തീതി ധമ്മസഭാവഞ്ഞുനാ തഥാഗതേന ഫസ്സക്ഖന്ധാദയോ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. "യേ ഹി കേചി, ഭിക്ഖവേ, സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ സസ്സതവാദാ സസ്സതം അത്താനഞ്ച ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേന്തി, സബ്ബേ തേ ഇമേ ഏവ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ നിസ്സായ പടിച്ച, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതര"ന്തി ഏവമാദിസുത്താനഞ്ച വസേന അത്തത്തനിയഗാഹസ്സ ഏതപ്പരമതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഏതേന ച വക്ഖമാനസുത്തവസേന ച ഖന്ധേ ഏവ നിസ്സായ പരിത്താരമ്മണാദിവസേന ന വത്തബ്ബാ ച ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി ഖന്ധനിബ്ബാനവജ്ജസ്സ സഭാവധമ്മസ്സ അഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി. **രൂപ**ന്തി രുപ്പനസഭാവം ധമ്മജാതമാഹ. **വേദന**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. "സീലക്ഖന്ധോ സമാധിക്ഖന്ധോ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) വചനതോ അഞ്ഞേസഞ്ച ഖന്ധസദ്ദവചനീയാനം സീലക്ഖന്ധാദീനം സബ്ഭാവതോ ന പഞ്ചേവാതി ചോദനം നിവത്തേതുമാഹ **"അഞ്ഞേസം തദവരോധതോ"**തി.

൧൦൭. പവത്തിട്ഠാനഭൂതം വസനട്ഠാനം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"നിവാസട്ഠാനതോ"**തി. ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖതാവസേന വേദനായ ആബാധകത്തം ദട്ഠബ്ബം. രാഗാദിസമ്പയുത്തസ്സ വിപരിണാമാദിദുക്ഖസ്സ ഇത്ഥിപുരിസാദിആകാരഗാഹികാ തംതംസങ്കപ്പമൂലഭൂതാ സഞ്ഞാ **സമുട്ഠാനം**. പിത്താദി വിയ രോഗസ്സ ആസന്നകാരണം **സമുട്ഠാനം**. ഉതുഭോജനവിസമതാവിസമപരിഹാരാദി വിയ മൂലകാരണം **നിദാനം**. ചിത്തസ്സ അങ്ഗഭൂതാ ചേതസികാതി വിഞ്ഞാണം ഗിലാനൂപമം വുത്തം. കുട്ഠരോഗവതോ സിനിയ്ഹനം തസ്സ ഭിയ്യോഭാവായ വിയ ബാലസ്സ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദിവസേന പവത്തി വേദനാദുക്ഖാവഹാ അസപ്പായസേവനസദിസീ. **വേദനത്തായാ**തി വേദനാസഭാവത്ഥം, വേദനത്തലാഭായാതി അത്ഥോ. കാരണട്ഠാനതായ, ഭോജനാധാരതായ ച **ചാരകൂപമം, ഭാജനൂപമഞ്ച** രൂപം. സുഭസഞ്ഞാദിവസേന വേദനാകാരണസ്സ ഹേതുഭാവതോ, വേദനാഭോജനസ്സ ഛാദാപനതോ ച **അപരാധൂപമാ, ബ്യഞ്ജനൂപമാ** ച സഞ്ഞാ. വേദനാഹേതുതോ **കാരണകാരകൂപമോ, പരിവേസകൂപമോ** ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ. ഭത്തകാരോ ഏവ യേഭുയ്യേന

പരിവിസതീതി പരിവേസകഗ്ഗഹണം. വേദനായ വിബാധിതബ്ബതോ, അനുഗ്ഗഹേതബ്ബതോ ച **അപരാധികൂപമം, ഭുഞ്ജകൂപമ**ഞ്ച വിഞ്ഞാണം വുത്തം.

൭൦൫. "പഞ്ച വധകാ പച്ചത്ഥികാ ഉക്ഖിത്താസികാതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന"ന്തി **ആസീവിസൂപമേ** (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) വധകാതി വുത്താ, "ഭാരോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന"ന്തി **ഭാരസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൩.൨൨) ഭാരാതി, "അതീതമ്പാഹം അദ്ധാനം ഏവമേവ രൂപേന ഖജ്ജിം, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പച്ചുപ്പന്നേന രൂപേന ഖജ്ജാമി. അഹഞ്ചേവ ഖോ പന അനാഗതം രൂപം അഭിനന്ദേയ്യം, അനാഗതമ്പാഹം അദ്ധാനം ഏവമേവ രൂപേന ഖജ്ജേയ്യം, സേയ്യഥാപി... പേ॰... ഖജ്ജാമീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൭൯) **ഖജ്ജനീയപരിയായേ** ഖാദകാതി, "സോ അനിച്ചം രൂപം 'അനിച്ചം രൂപ'ന്തി യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൮൫) **യമകസുത്തേ** അനിച്ചാദികാതി. യദിപി "ഇധ പന സബ്ബേപേതേ ഏകജ്ഝം കത്വാ ഖന്ധാതി അധിപ്പേതാ"തി വുത്തം, ബാഹുല്ലേന പന ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം തദന്തോഗധാനം ദട്ഠബ്ബതാ വേദിതബ്ബാ. വിപസ്സനായ ഭൂമിവിചാരോ ഹേസോതി.

ഫേണപിണ്ഡോ വിയാതിആദീസു രൂപാദീനം ഏവം ഫേണപിണ്ഡാദിസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ, യഥാ ഫേണപിണ്ഡോ നിസ്സാരോ പരിദുബ്ബലോ അഗയ്ഹുപഗോ; ഗഹിതോപി കിഞ്ചി അത്ഥം ന സാധേതി, ഛിദ്ദാവഛിദ്ദോ അനേകസന്ധിസങ്ഘടിതോ ബഹൂനം പാണകാനം ആവാസോ അനുപുബ്ബൂപചിതോ സബ്ബാവത്ഥനിപാതീ അവസ്സംഭേദീ, ഏവം രൂപമ്പി നിച്ചസാരാദിവിരഹതോ നിസ്സാരം ഫേഗ്ഗു വിയ, സുഖഭഞ്ജനീയതോ ദുബ്ബലം, നിച്ചന്തി വാ ധുവന്തി വാ അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ന ഗഹേതബ്ബം, ഗഹിതമ്പി തഥാ ന ഹോതി, ബഹുഛിദ്ദം അസീതിസതസന്ധിസങ്ഘടിതം അനേകകിമികുലാവാസം കലലാദിവസേന അനുപുബ്ബൂപചിതം കലലകാലതോ പട്ഠായ സബ്ബാസുപി അവത്ഥാസു വിനസ്സതി, അവസ്സമേവ ച ഭിജ്ജതി. **അട്ഠകഥായം** (സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩.൯൫; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൬ കമാദിവിനിച്ഛയകഥാ) പന പരിമദ്ദനാസഹനമേവ ഉപമൂപമേയ്യസമ്ബന്ധോ വുത്തോ.

യഥാ പുബ്ബുളോ നിസ്സാരോ പരിദുബ്ബലോ അഗയ്ഹുപഗോ, ഗഹിതോപി ന കിഞ്ചി അത്ഥം സാധേതി, ന ചിരട്ഠിതികോ, തഥാ വേദനാപി. യഥാ ച പുബ്ബുളോ, ഉദകതലം, ഉദകബിന്ദും, ഉദകജല്ലികം സങ്കഡ്ഢിത്വാ പുടം കത്വാ ഗഹണവാതഞ്ചാതി ചത്താരി കാരണാനി പടിച്ച ജായതി, ഏവം വേദനാപി വത്ഥും, ആരമ്മണം, കിലേസജല്ലം, ഫസ്സസങ്ഘട്ടനഞ്ചാതി ചത്താരി കാരണാനി പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി. യഥാ ഹി ഉദകതലേ ബിന്ദുനിപാതജനിതോ വാതോ ഉദകജല്ലികസങ്ഖാതം ഉദകലസികം സങ്കഡ്ഢിത്വാ പുടം കത്വാ പുബ്ബുളം നാമ കരോതി, ഏവം വത്ഥുമ്ഹി ആരമ്മണാപാഥഗമനജനിതോ ഫസ്സോ അനുപച്ഛിന്നം കിലേസജല്ലം സഹകാരീപച്ചയഭാവേന സങ്കഡ്ഢിത്വാ വേദനം നാമ കരോതി. ഇദഞ്ച കിലേസേഹി മൂലകാരണഭൂതേഹി, ആരമ്മണസ്സാദനഭൂതേഹി ച നിബ്ബത്തം വട്ടഗതം വേദനം സന്ധായ വുത്തം. ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന വാ ചത്താരോ പച്ചയാ വുത്താ, ഊനേഹിപി പന ഉപ്പജ്ജതേവ. ഇധ മുഹുത്തരമണീയതാ ഉപമോപമേയ്യസമ്ബന്ധോ വുത്തോ.

യഥാ പന **മരീചികാ** അസാരാ അഗയ്ഹുപഗാ. ന ഹി തം ഗഹേത്വാ പാതും വാ ന്ഹായിതും വാ ഭാജനം വാ പൂരേതും സക്കാ, ഏവം സഞ്ഞാപി അസാരാ അഗയ്ഹുപഗാ. യഥാ ച മരീചികാ വിപ്ഫന്ദമാനാ സഞ്ജാതൂമിവേഗാ വിയ ഖായന്തീ മഹാജനം വിപ്പലമ്ഭേതി, ഏവം സഞ്ഞാപി "നീലം പീതം ദീഘം രസ്സ"ന്തിആദിനാ ആരമ്മണേ പവത്തമാനാ സഭാവമത്തേ അട്ഠത്വാ "സുഭം സുഖം നിച്ച"ന്തിആദിമിച്ഛാഗാഹസ്സ കാരണഭാവേന ലോകം വിപ്പലമ്ഭേതി.

യഥാ **കദലിക്ഖന്ധോ** അസാരോ അഗയ്ഹുപഗോ. ന ഹി തം ഗഹേത്വാ ഗോപാനസീആദീനം അത്ഥായ ഉപനേതും സക്കാ, ഉപനീതമ്പി തഥാ ന ഹോതി,

ബഹുവട്ടിസമോധാനോ ച ഹോതി, ഏവം സങ്ഖാരക്ഖന്ധോപി അസാരോ അഗയ്ഹുപഗോ. ന ഹി തം നിച്ചാദിവസേന ഗഹേതും സക്കാ, ഗഹിതമ്പി തഥാ ന ഹോതി, ബഹുധമ്മസമോധാനോ ച. അഞ്ഞദേവ ഹി ഫസ്സസ്സ ലക്ഖണം, അഞ്ഞം ചേതനാദീനം, തേ പന സബ്ബേ സമോധാനേത്വാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോതി വുച്ചതി.

യഥാ ച **മായാ** അസാരാ അഗയ്ഹുപഗാ. ന ഹി തം ഗഹേത്വാ കിഞ്ചി അത്ഥം കിച്ചം സാധേതും സക്കാ, ഇത്തരാ ലഹുപച്ചുപട്ഠാനാ അമണിആദിമേവ മണിആദിരൂപേന ദസ്സേന്തീ മഹാജനം വഞ്ചേതി, ഏവം വിഞ്ഞാണമ്പി അസാരം ഇത്തരം ലഹുപച്ചുപട്ഠാനം, തേനേവ ചിത്തേന ആഗച്ഛന്തം വിയ, ഗച്ഛന്തം വിയ, ഠിതം വിയ, നിസിന്നം വിയ ച കത്വാ ഗാഹാപേതി, അഞ്ഞദേവ ചിത്തം ആഗമനേ, അഞ്ഞം ഗമനാദീസൂതി. ഏവം വിഞ്ഞാണം മായാസദിസം.

പഞ്ചപി ഉപാദാനക്ഖന്ധാ അസുഭാദിസഭാവാ ഏവ സംകിലേസാസുചിവത്ഥുഭാവാദിതോതി അസുഭാദിതോ ദട്ഠബ്ബാ ഏവ, തഥാപി കത്ഥചി കോചി വിസേസോ സുഖഗ്ഗഹണീയോ ഹോതീതി ആഹ **"വിസേസതോ ചാ"**തിആദി. തത്ഥ ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ ചതുവിപല്ലാസപ്പഹാനകരാതി തേസം ഗോചരഭാവേന രൂപക്ഖന്ധാദീസു അസുഭാദിഭാവേന ദട്ഠബ്ബതാ വുത്താ.

൦൯. **ഖന്ധേഹി ന വിഹഞ്ഞതി** പരിവിദിതസഭാവത്താ. വിപസ്സകോപി തേസം വിപത്തിയം ന ദുക്ഖമാപജ്ജതി, ഖീണാസവേസു പന വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. തേ ഹി ആയതിമ്പി ഖന്ധേഹി ന ബാധീയന്തീതി.

കബളീകാരാഹാരം പരിജാനാതീതി "ആഹാരസമുദയാ രൂപസമുദയോ"തി (സം॰ നി॰ ௩.൫൭,൫൯) വചനതോ അജ്ഝത്തികരൂപേ ഛന്ദരാഗം പജഹന്തോ തസ്സ സമുദയഭൂതേ കബളീകാരാഹാരേപി ഛന്ദരാഗം പജഹതീതി അത്ഥോ. അയം **പഹാനപരിഞ്ഞാ**. അജ്ഝത്തികരൂപം പന പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ തസ്സ പച്ചയഭൂതം കബളീകാരാഹാരം പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി **ഞാതപരിഞ്ഞാ**. തസ്സ ച ഉദയബ്ബയാനുപസ്സീ ഹോതീതി **തീരണപരിഞ്ഞാ** ച യോജേതബ്ബാ. ഏവം പരിഞ്ഞത്തയേ സിജ്ഝന്തേ ഇമേ വിപല്ലാസാദയോ വിധമീയന്തി ഏവാതി ആഹ **"അസുഭേ സുഭന്തി വിപല്ലാസം പജഹതീ"**തിആദി. തത്ഥ കാമരാഗഭൂതം അഭിജ്ഝം സന്ധായാഹ **"അഭിജ്ഝാകായഗന്ഥ"**ന്തി. അസുഭാനുപസ്സനായ ഹി കാമരാഗപ്പഹാനം ഹോതി , കാമരാഗമുഖേന വാ സബ്ബലോഭപ്പഹാനം വദതി. **ന ഉപാദിയതി** ന ഗണ്ഹതി ന ഉപ്പാദേതി.

"ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തി (മ॰ നി॰ ௩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൩൭; മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪) വുത്തത്താ "വേദനായ ഛന്ദരാഗം പജഹന്തോ തസ്സാ പച്ചയഭൂതേ ഫസ്സാഹാരേപി ഛന്ദരാഗം പജഹതീ"തിആദിനാ ആഹാരപരിജാനനേ വുത്തനയേന ഫസ്സപരിജാനനം യോജേതബ്ബം. വേദനായ ദുക്ഖതോ ദസ്സനേന തത്ഥ **സുഖന്തി വിപല്ലാസം പജഹതി**. സുഖത്ഥമേവ ഭവപത്ഥനാ ഹോതീതി വേദനായ തണ്ഹം പജഹന്തോ **ഭവോഘം ഉത്തരതി**. തതോ ഏവ **ഭവയോഗേന വിസംയുജ്ജതി. ഭവാസവേന ച അനാസവോ ഹോതി,** സബ്ബവേദനം ദുക്ഖതോ പസ്സന്തോ അത്തനോ പരേന അപുബ്ബം ദുക്ഖം ഉപ്പാദിതം, സുഖം വാ വിനാസിതം ന ചിന്തേതി, തതോ "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൨൩൭; വിഭ॰ ൯൦൯) ആഘാതവത്ഥുപ്പഹാനതോ **ബ്യാപാദകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി**. "സുഖബഹുലേ സുഗതിഭവേ സുദ്ധീ"തി അഗ്ഗഹേത്വാ ഗോസീലഗോവതാദീഹി സുദ്ധിം പരാമസന്തോ സുഖപത്ഥനാവസേനേവ പരാമസതീതി വേദനായ തണ്ഹം പജഹന്തോപി **സീലബ്ബതുപാദാനം ന ഉപാദിയതി**.

മനോസഞ്ചേതനാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, സഞ്ഞാ പന തംസമ്പയുത്താതി സഞ്ഞാസങ്ഖാരേ അനത്തതോ പസ്സന്തോ മനോസഞ്ചേതനായ ഛന്ദരാഗം പജഹതി, തഞ്ച പരിഗ്ഗണ്ഹാതി, തീരേതി ചാതി **"സഞ്ഞം സങ്ഖാരേ...പേ॰... പരിജാനാതീ"**തി

വുത്തം. സഞ്ഞാസങ്ഖാരേ അനത്താതി പസ്സന്തോ അത്തദിട്ഠിമൂലകത്താ സബ്ബദിട്ഠീനം അത്തദിട്ഠിം വിയ സബ്ബദിട്ഠിയോപി വിധമതീതി ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠോഘം ഉത്തരതി... പേ॰... അത്തവാദുപാദാനം ന ഉപാദിയതീ"**തി ആഹ.

വിഞ്ഞാണം അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ അനിച്ചാനുപസ്സനാമുഖേന തിസ്സോപി അനുപസ്സനാ ഉസ്സുക്കന്തോ തീഹിപി പരിഞ്ഞാഹി **വിഞ്ഞാണാഹാരം പരിജാനാതി**. വിസേസതോ പനേത്ഥ **അനിച്ചേ നിച്ചന്തി വിപല്ലാസം പജഹതി**. തത്ഥ നിച്ചഗ്ഗാഹബാഹുല്ലതോ അവിജ്ജായ വിഞ്ഞാണേ ഘനഗഹണം ഹോതീതി ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ തം അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ **അവിജ്ജോഘം ഉത്തരതി**. തതോ ഏവ അവിജ്ജായോഗേന വിസംയുത്തോ **അവിജ്ജാസവേന അനാസവോ ച ഹോതി**. മോഹബലേനേവ സീലബ്ബതപരാമസനം ഹോതീതി തം പജഹന്തോ **"സീലബ്ബതപരാമാസകായഗന്ഥം ഭിന്ദതി**.

> ''യഞ്ച ഖോ ഇദം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതി ചിത്തം ഇതിപി, മനോ ഇതിപി, വിഞ്ഞാണം ഇതിപി, തത്രാസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ നാലം നിബ്ബിന്ദിതും, നാലം വിരജ്ജിതും, നാലം വിമുച്ചിതും. തം കിസ്സ ഹേതു? ദീഘരത്തം ഹേതം, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അജ്ഝോസിതം മമായിതം പരാമട്ഠം 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'''തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) -

വചനതോ യഥാ വിഞ്ഞാണം നിച്ചതോ പസ്സന്തോ ദിട്ഠുപാദാനം ഉപാദിയതി, ഏവം തം അനിച്ചതോ പസ്സന്തോ **ദിട്ഠുപാദാനം ന ഉപാദിയതീ**തി.

ഏവം മഹാനിസംസന്തി വുത്തപ്പകാരേന വിപല്ലാസാദിസകലസംകിലേസവിധമനുപായഭാവതോ ഏവം വിപുലുദയം. **വധകാദിവസേനാ**തി ഉക്ഖിത്താസികവധകാദിവസേന. **പസ്സേയ്യാ**തി ഞാണദസ്സനേന പച്ചക്ഖതോ പസ്സേയ്യ.

ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ചുദ്ദസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൩. ആയതനധാതുനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ആയതനവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൭൬. "ഖന്ധായതനാ"തിആദിനാ ഹേട്ഠാ ഉദ്ദിട്ഠാനി പദുദ്ധാരവസേന "ആയതനാനീ"തി വത്വാ ഗണനപരിച്ഛേദേനാഹ **"ദ്വാദസായതനാനീ"**തി. തത്ഥ വത്തബ്ബം പരതോ സയമേവ വക്ഖതി. **ചക്ഖായതനന്**തിആദി നേസം സരൂപദസ്സനം.

അത്ഥോ നാമ സദ്ദത്ഥോ, ഭാവത്ഥോ പന **ലക്ഖണമേവ**. സോ പന സദ്ദത്ഥോ ദുവിധോ - അസാധാരണോ സാധാരണോതി. തത്ഥ അസാധാരണോ ചക്ഖാദിസദ്ദത്ഥോ, സാധാരണോ ആയതനസദ്ദത്ഥോ ദ്വാദസന്നമ്പി സമാനത്താ.

തേസു അസാധാരണം താവ ദസ്സേന്തോ **"വിസേസതോ താവാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിസേസതോ**തി വിസേസത്ഥതോ, ചക്ഖാദിസദ്ദത്ഥതോതി അത്ഥോ. **അസ്സാദേതീ**തി ചക്ഖതി-സദ്ദോ "മധും ചക്ഖതി, ബ്യഞ്ജനം ചക്ഖതീ"തി രസസായനത്ഥോ അത്ഥീതി തസ്സ വസേന അത്ഥം വദതി. "ചക്ഖും ഖോ പന, മാഗണ്ഡിയ, രൂപാരാമം രൂപരതം രൂപസമ്മുദിത"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൦൯) വചനതോ ചക്ഖു **രൂപം അസ്സാദേതി**. സതിപി സോതാദീനം സദ്ദാരാമതാദിഭാവേ യോ "യം ചക്ഖു ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായ പസാദോ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൬൭൭) പാളിയം, "രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണ"ന്തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൦൦; വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൩൩) അട്ഠകഥായഞ്ച വുത്തോ അത്ഥവിസേസോ, തത്ഥേവ നിരുള്ഹത്താ ചക്ഖുമ്ഹി ഏവ ചക്ഖുസദ്ദോ പവത്തതി ഗവാദീസു ഗോസദ്ദാദി വിയാതി ദട്ഠബ്ബം.

വിഭാവേതി ചാതി സദ്ദലക്ഖണസിദ്ധസ്സ ചക്ഖതി-സദ്ദസ്സ വസേന അത്ഥം വദതി. **ചക്ഖതീ**തി ഹി ആചിക്ഖതി, അഭിബ്യത്തം വദതീതി അത്ഥോ. നേത്തസ്സ ച വദന്തസ്സ വിയ സമവിസമവിഭാവനമേവ ആചിക്ഖനന്തി കത്വാ ആഹ **"വിഭാവേതി ചാതി അത്ഥോ"**തി, അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം വിഭാവനത്ഥതാ ച ചക്ഖതി-സദ്ദസ്സ ദട്ഠബ്ബാ. രത്തദുട്ഠാദികാലേസു കകണ്ടകരൂപം വിയ, ഉദ്ദരൂപം വിയ ച വണ്ണവികാരം ആപജ്ജമാനം രൂപം ഹദയങ്ഗതഭാവം രൂപയതി രൂപമിവ പകാസം കരോതി, സവിഗ്ഗഹമിവ കത്വാ ദസ്സേതീതി അത്ഥോ. വിത്ഥാരണം വാ രൂപസദ്ദസ്സ അത്ഥോ, വിത്ഥാരണഞ്ച പകാസനമേവാതി ആഹ **"പകാസേതീതി അത്ഥോ"**തി. അനേകത്ഥത്താ വാ ധാതൂനം പകാസനത്ഥോ ഏവ രൂപസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ. വണ്ണവാചകസ്സ രൂപസദ്ദസ്സ രൂപയതീതി നിബ്ബചനം, രൂപക്ഖന്ധവാചകസ്സ രുപ്പതീതി അയം വിസേസോ. **ഉദാഹരീയതീ**തി വുച്ചതീതി അത്ഥേ വചനസദ്ദോ ഏവ ഗഹിതോ സിയാ, ന ച വചനസദ്ദോ ഏവേത്ഥ സദ്ദോ, അഥ ഖോ സബ്ബോപി സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി. **സപ്പതീ**തി സകേഹി പച്ചയേഹി സപ്പീയതി, സോതവിഞ്ഞേയ്യഭാവം ഗമീയതീതി അത്ഥോ.

സൂചയതീതി അത്തനോ വത്ഥും അപാകടം ഗന്ധവസേന "ഇദം സുഗന്ധം, ദുഗ്ഗന്ധ"ന്തി പകാസേതി, പടിച്ഛന്നം വാ പുപ്ഫാദിവത്ഥും "ഏത്ഥ പുപ്ഫമത്ഥി, ചമ്പകാദിഫലമത്ഥി, അമ്ബാദീ"തി പേസുഞ്ഞം കരോന്തം വിയ ഹോതീതി

അത്ഥോ. രസഗ്ഗഹണമൂലകത്താ അജ്ഝോഹരണസ്സ ജീവിതഹേതുമ്ഹി ആഹാരരസേ നിന്നതായ **ജീവിതം അവ്ഹയതീതി ജിവ്ഹാ** നിരുത്തിലക്ഖണേന. **കുച്ഛിതാനം സാസവധമ്മാനം ആയോ**തി വിസേസേന **കായോ** വുത്തോ അനുത്തരിയഹേതുഭാവം അനാഗച്ഛന്തേസു കാമരാഗനിദാനകമ്മജനിതേസു, കാമരാഗസ്സ ച വിസേസപച്ചയേസു ഘാനജിവ്ഹാകായേസു കായസ്സ വിസേസതരസാസവപച്ചയത്താ. തേന ഹി ഫോട്ഠബ്ബസുഖം അസ്സാദേന്തോ സത്താ മേഥുനമ്പി സേവന്തി. **ഉപ്പത്തിദേസോ**തി ഉപ്പത്തിട്ഠാനന്തി അത്ഥോ, കായിന്ദ്രിയവത്ഥുകാ വാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ബലവകാമാസവാദിഹേതുഭാവതോ വിസേസേന സാസവാതി വുത്താതി തേസം ഉപ്പത്തിട്ഠാനന്തി അത്ഥോ.

മുനാതീതി നാളിയാ മിനമാനോ വിയ, മഹാതുലായ ധാരയമാനോ വിയ ച ആരമ്മണം വിജാനാതീതി അത്ഥോ. മനതേ ഇതി വാ **മനോ,** തം തം ആരമ്മണം പരിച്ഛേദവസേന ജാനാതീതി വുത്തം ഹോതി. **അത്തനോ ലക്ഖണം ധാരേന്തീ**തി യേ വിസേസലക്ഖണേന ആയതനസദ്ദപരാ വത്തബ്ബാ, തേ ചക്ഖാദയോ തഥാ വുത്താതി തതോ അഞ്ഞേ മനോഗോചരഭൂതാ ധമ്മാ സാമഞ്ഞലക്ഖണേനേവ ഏകായതനഭാവം ഉപനേത്വാ വുത്താ. യഥാ ഹി ഓളാരികവത്ഥാരമ്മണമനനസങ്ഖാതേഹി വിസയവിസയീഭാവേഹി പുരിമാനി പാകടാനി, തഥാ അപാകടാ ച അഞ്ഞേ മനോഗോചരാ ന അത്തനോ സഭാവം ന ധാരേന്തീതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ ദീപനത്ഥോ ധമ്മസദ്ദോ. ധാരീയന്തി സാമഞ്ഞരൂപേന അവധാരീയന്തീതി വാ **ധമ്മാ**. യഥാ ഹി രൂപാദയോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി അസാധാരണതോ ഏവ യഥാസകം സഭാവതോ വിഞ്ഞായന്തി , ന ഏവമേതേ, ഏതേ പന അനേകധമ്മഭാവതോ, സാധാരണതോ, സഭാവസാമഞ്ഞതോപി മനസാ വിഞ്ഞായന്തീതി.

൫൧൦. **സേന സേനാ**തി സകേന സകേന. **ഉട്ഠഹന്തീ**തി ഉട്ഠാനം കരോന്തി. **വായമന്തീ**തി ഉസ്സഹന്തി, അത്തനോ കിച്ചം കരോന്തിച്ചേവ അത്ഥോ. ഇമസ്മിം ച അത്ഥേ ആയതന്തി ഏത്ഥാതി ആയതനാനീതി അധികരണത്ഥോ ആയതനസദ്ദോ, ദുതിയതതിയേസു കത്തുഅത്ഥോ. **തേ ചാ**തി ചിത്തചേതസികേ ധമ്മേ. തേ ഹി തംതംദ്വാരാരമ്മണേസു അയന്തി ഗച്ഛന്തി പവത്തന്തീതി **ആയാ.** **വിത്ഥാരേന്തീ**തി പുബ്ബേ അനുപ്പന്നത്താ ലീനാനി അപാകടാനി പുബ്ബന്തതോ ഉദ്ധം പത്ഥരേന്തി പാകടാനി കരോന്തി, ഉപ്പാദേന്തീതി അത്ഥോ. **ഇദഞ്ച** സംസാരദുക്ഖം. **ന നിവത്തതീ**തി അനുപ്പാദനിരോധവസേന ന നിരുജ്ഝതി. **ആയതനം ആയതനന്തി** ആമേഡിതവചനം അസ്സാ സമഞ്ഞായ ചക്ഖാദീസു നിരുള്ഹഭാവദസ്സനത്ഥം.

൫൧൧. ഏവം അവയവഭേദവസേന ആയതനസദ്ദസ്സ അത്ഥം വത്വാ ഇദാനി തത്ഥ പരിയായതോപി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. സാധുഫലഭരിതതായ, അപരിസ്സയതായ ച **മനോരമ്മേ.**

തത്ഥ **നിവസന്തീ**തി നിവസന്താ വിയ ഹോന്തി. തേനാഹ **"തദായത്തവുത്തിതായാ"**തി. യത്ഥ സുവണ്ണരതനാദീനി നിവുത്ഥാനി വിയ ആകിണ്ണാനി തിട്ഠന്തി, സോ പദേസോ തേസം **ആകരോ,** ഏവം ചിത്തചേതസികാ ചക്ഖാദീസൂതി തേ തേസം ആകരോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖാദീസു ച...പേ॰... ആകരോ"**തി. **തന്നിസ്സിതത്താ**തി ഏത്ഥ മനോ മനോവിഞ്ഞാണാദീനം ചിത്തചേതസികാനം നിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീതി തസ്സ തേസം ദ്വാരഭാവോ നിസ്സയഭാവോതി ദട്ഠബ്ബോ. അഹുത്വാ ഏവ

പച്ചയസാമഗ്ഗിവസേന ഉപ്പജ്ജന്താപി ചിത്തചേതസികാ അനേകേ ഏകജ്ഝം തത്ഥ ലബ്ഭമാനാ സമോസടാ വിയ ഹോന്തീതി വുത്തം **"വത്ഥുദ്വാരാരമ്മണവസേന സമോസരണതോ"**തി. ന ഹി ധമ്മാനം അനാഗതദ്ധേ വിജ്ജമാനതാലേസോപി അത്ഥി. തേനാഹ "പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ"തി (മഹാനി॰ ൧൦). **തത്ഥേവ ഉപ്പത്തിതോ**തി തേസു ചക്ഖാദീസു ഏവ ഉപ്പത്തിതോ. ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭൂതേ ചക്ഖാദികേ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം വിയ കത്വാ ഉപചാരവസേന വുത്തം. ന ഹി അരൂപധമ്മാനം നിപ്പരിയായതോ ഉപ്പത്തിദേസോ നാമ അത്ഥി. യദഗ്ഗേന വാ തേ തേസം നിസ്സയാരമ്മണഭൂതാ, തദഗ്ഗേന **സഞ്ജാതിദേസോ**. ന ഹി പച്ചയഭാവമന്തരേന രൂപധമ്മാനമ്പി ആധാരാധേയ്യഭാവോ അത്ഥി. തേനാഹ **"നിസ്സയാരമ്മണഭാവേനാ"**തി. ബ്യതിരേകപധാനതായ കാരണലക്ഖണസ്സ **"തേസം അഭാവേ അഭാവതോ"** ഇച്ചേവാഹ, ന "ഭാവേ ഭാവതോ"തി.

യഥാവുത്തേനത്ഥേനാതി "ചക്ഖതീ"തിആദിനാ, "ആയതനതോ ആയാനം തനനതോ"തിആദിനാ, "നിവാസട്ഠാന"ന്തിആദിനാ ച വുത്തപ്പകാരേന അത്ഥേന. ധമ്മായതനപരിയാപന്നാനം ധമ്മാനം ബഹുഭാവതോ യേഭുയ്യേന ച തേ ബഹൂ ഏവ ഹുത്വാ കിച്ചകരാതി **"ധമ്മാ ച തേ ആയതനഞ്ചാ"**തി ബഹുവചനനിദ്ദേസോ.

൫൧൧. തഥാ തഥാ ലക്ഖിതബ്ബതോ ലക്ഖീയതി ഏതേനാതി വാ **ലക്ഖണം,** സഭാവോ.

താവഭാവതോതി തത്തകതോ, തേന അനൂനാധികഭാവം ദസ്സേതി. തത്ഥ ദ്വാദസായതനവിനിമുത്തസ്സ കസ്സചി ധമ്മസ്സ അഭാവാ അധികഭാവതോ ചോദനാ നത്ഥി, സലക്ഖണധാരണം പന സബ്ബേസം സാമഞ്ഞലക്ഖണന്തി ഊനചോദനാ സമ്ഭവതീതി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ചക്ഖാദയോപി ഹീ"**തിആദി. **ഭവങ്ഗമനസങ്ഖാതോ**തി ദ്വിക്ഖത്തും ചലിത്വാ പവത്തഭവങ്ഗമനസങ്ഖാതോ. ചലനവസേന ഭവങ്ഗപ്പവത്തിയാ സതി ഏവ ആവജ്ജനുപ്പത്തി, ന അഞ്ഞഥാതി ആവജ്ജനസ്സാപി കാരണഭൂതന്തി കത്വാ വുത്തം **"ഭവങ്ഗമനസങ്ഖാതോ...പേ॰... ഉപ്പത്തിദ്വാര"**ന്തി. **അസാധാരണ**ന്തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അസാധാരണം. സതിപി അസാധാരണഭാവേ ചക്ഖാദീനം ദ്വാരഭാവേന ഗഹിതത്താ ധമ്മായതനേന അഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ദ്വാരാരമ്മണഭാവേഹി വാ അസാധാരണതം സന്ധായ "അസാധാരണ"ന്തി വുത്തം.

൫൧൨. യേഭുയ്യസഹുപ്പത്തിആദീഹി ഉപ്പത്തിക്കമാദീസു അയുത്തി യോജേതബ്ബാ. യേഭുയ്യേന ഹി ചക്ഖായതനാദീനി കസ്സചി കദാചി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തിആദി (യമ॰ അട്ഠ॰ ആയതനയമക ൧൪-൧൫). തസ്മാ ആയതനാനം ഉപ്പത്തിക്കമോ താവ ന യുജ്ജതി, ന പഹാനക്കമോ കുസലാബ്യാകതാനം അപ്പഹാതബ്ബതോ, ന പടിപത്തിക്കമോ അകുസലാനം ഏകച്ചഅബ്യാകതാനഞ്ച അപ്പടിപജ്ജനീയതോ , ന ഭൂമിക്കമോ അഡ്ഢേകാദസന്നം ആയതനാനം ഏകന്തകാമാവചരത്താ, ഇതരേസഞ്ച ചതുഭൂമിപരിയാപന്നത്താ, ഏകച്ചസ്സ ലോകുത്തരഭാവതോ ചാതി. **"അജ്ഝത്തികേസു ഹീ"**തി ഏതേന അജ്ഝത്തികഭാവേന, വിസയീഭാവേന ച അജ്ഝത്തികാനം പഠമം ദേസേതബ്ബതം ദസ്സേതി, തേസുപി പഠമം ദേസേതബ്ബേസു പാകടത്താ പഠമതരം ചക്ഖായതനം ദേസിതന്തി.

തതോ ഘാനായതനാദീനീതി ഏത്ഥ ബഹുപകാരത്താഭാവേന ചക്ഖുസോതേഹി പുരിമതരം അദേസേതബ്ബാനി, സഹ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ ഏകേന കമേന ദേസേതബ്ബാനീതി ഘാനാദിക്കമേന ദേസിതാനീതി അധിപ്പായോ . അഞ്ഞഥാപി ഹി ദേസിതേസു ന ന സക്കാ ചോദേതും, ന ച സക്കാ ബോധേതബ്ബാനി ന ദേസേതുന്തി. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണത്താ വാ ചക്ഖാദീനി പഠമം വുത്താനി **ആരമ്മണ**തോ സുപാകടാനീതി, മനായതനം പന കിഞ്ചി പച്ചുന്നാരമ്മണം...പേ॰... കിഞ്ചി യാവ നവത്തബ്ബാരമ്മണന്തി പച്ഛാ വുത്തം. പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണേസുപി ഉപാദാരൂപാരമ്മണാനി ചത്താരി പഠമം വുത്താനി, തതോ ഭൂതരൂപാരമ്മണം. ഉപാദാരൂപാരമ്മണേസുപി ദൂരതരേ ദൂരേ, സീഘതരം സീഘഞ്ച ആരമ്മണസമ്പടിച്ഛനദീപനത്ഥം ചക്ഖാദീനം ദേസനാക്കമോ. ചക്ഖുസോതദ്വയഞ്ഹി ദൂരഗോചരന്തി പഠമം വുത്തം, തത്രാപി ചക്ഖു ദൂരതരഗോചരന്തി സബ്ബപഠമം വുത്തം. പസ്സന്തോപി ഹി ദൂരതരേ നദീസോതം, ന തസ്സ സോതപടിഘാതസദ്ദം സുണാതി. ഘാനജിവ്ഹാസുപി ഘാനം സീഘതരവുത്തീതി പഠമം വുത്തം പുരതോ ഠപിതമത്തസ്സപി ഭോജനസ്സ ഗന്ധോ ഗയ്ഹതീതി. യഥാഠാനം വാ തേസം ദേസനാക്കമോ. ഇമസ്മിഞ്ഹി സരീരേ സബ്ബുപരി ചക്ഖുസ്സ അധിട്ഠാനം, തസ്സ അധോ സോതസ്സ, തസ്സ അധോ ഘാനസ്സ, തസ്സ അധോ ജിവ്ഹായ, തഥാ കായസ്സ യേഭുയ്യതോ, മനോ പന അരൂപിഭാവതോ സബ്ബപച്ഛാ വുത്തോ. തംതംഗോചരത്താ തസ്സ തസ്സ അനന്തരം ബാഹിരായതനാനി വുത്താനീതി വുത്തോവായമത്ഥോതി ഏവമ്പി ഇമേസം കമോ വേദിതബ്ബോ. ഗോചരോ വിസയോ ഏതസ്സാതി **ഗോചരവിസയോ,** മനോ. കസ്സ പന ഗോചരോ ഏതസ്സ വിസയോ? ചക്ഖാദീനം പഞ്ചന്നമ്പി. **വിഞ്ഞാണുപ്പത്തികാരണവവത്ഥാനതോ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ഉപ്പത്തികാരണസ്സ വവത്ഥിതഭാവതോ സവിഭത്തിഭാവതോ. ഏതേന ചക്ഖാദിഅനന്തരം രൂപാദിവചനസ്സ ച കാരണമാഹ.

൫൯. സങ്ഗഹിതത്താതി ഗണനസങ്ഗഹവസേന സങ്ഗഹിതത്താ. **ജാതിവസേനാ**തി ചക്ഖുഭാവസമാനതാവസേന. **പച്ചയഭേദോ** കമ്മാദിഭേദോ. ദാനാദിപാണാതിപാതാദിഭേദഭിന്നസ്സ ഹി കുസലാകുസലകമ്മസ്സ, തസ്സ ച സഹകാരീകാരണഭൂതാനം അബ്ഭന്തരാനം, ബാഹിരാനഞ്ച പച്ചയാനം ഭേദേന ചക്ഖായതനം ഭിന്നം വിസദിസം ഹോതീതി. നിരയാദികോ, അപദാദിഗതിനാനാകരണഞ്ച **ഗതിഭേദോ** ഗതീനം, ഗതീസു വാ ഭേദോതി കത്വാ. ഹത്ഥിഅസ്സാദികോ, ഖത്തിയാദികോ ച **നികായഭേദോ**. തംതംസത്തസന്താനഭേദോ **പുഗ്ഗലഭേദോ**. യാ ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം അനന്തപ്പഭേദതാ വുത്താ, സോ ഏവ ഹദയവത്ഥുസ്സ ഭേദോ താദിസഭേദാനാതിവത്തനതോ. തതോ മനായതനസ്സ അനന്തപ്പഭേദതാ യോജേതബ്ബാ. യസ്മാ ഝാനവിരഹിതം നാമ ലോകുത്തരം നത്ഥി, തസ്മാ പഞ്ചന്നം ഝാനാനം വസേന അട്ഠ ലോകുത്തരചിത്താനി ചത്താലീസം ഹോന്തീതി താനി ഏകാസീതിയാ ലോകിയചിത്തേസു പക്ഖിപിത്വാ ആഹ **"ഏകവീസുത്തരസതപ്പഭേദഞ്ചാ"**തി. **വത്ഥൂ**തി ചക്ഖാദിവത്ഥു. തപ്പഭേദേന വിഞ്ഞാണം **അനന്തപ്പഭേദം. പടിപദാ** ദുക്ഖാപടിപദാദി. **ആദി**-സദ്ദേന ഝാനാധിപതിഭൂമിആരമ്മണാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. നീലം നീലസ്സ സഭാഗം, അഞ്ഞം **വിസഭാഗം. പച്ചയോ** കമ്മാദി. തഥാപി കുസലസമുട്ഠാനാദിതാ, സീതഉതുസമുട്ഠാനാദിതാ ച ഭേദോ വേദിതബ്ബോ. **ആദി**സദ്ദേന ഗതിനികായഭേദോ. **സഭാവനാനത്തഭേദതോ**തി സുഖാ ദുക്ഖാ

അദുക്ഖമസുഖാതി ഏവമാദികോ **സഭാവഭേദോ**. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ സോതസമ്ഫസ്സജാതി ഏവമാദികം **നാനത്തം**.

൧൮൫. ''അനാഗമനതോ അനിഗ്ഗമനതോ''തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ന ഹീ"**തിആദി വുത്തം. പുബ്ബന്താപരന്തേസു അവിജ്ജമാനസരൂപത്താ ഉദയതോ പുബ്ബേ കുതോചി നാഗച്ഛന്തി, വയതോ ച ഉദ്ധം ന കത്ഥചി ഗച്ഛന്തി, വിജ്ജമാനക്ഖണേപി ഇത്തരകാലതായ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ. തേനാഹ **"അഥ ഖോ"**തിആദി. സപരിപ്ഫന്ദകിരിയാവസേന ഈഹനം ഈഹാ, ചിന്തനവസേന ബ്യാപാരനം ബ്യാപാരോ, തത്ഥ ബ്യാപാരം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ഹി ചക്ഖുരൂപാദീനം ഏവം ഹോതീ"**തി. ഈഹം ദസ്സേന്തോ **"ന ച താനീ"**തിആദി. ഉഭയമ്പി പന ഈഹാ ച ഹോതി ബ്യാപാരോ ചാതി ഉപ്പടിപാടിവചനം. **ധമ്മതാവാ**തി സഭാവോ ഏവ, കാരണസമത്ഥതാ വാ ഈഹാബ്യാപാരരഹിതാനം ദ്വാരാദിഭാവോ **ധമ്മതാ**. ഇമസ്മിഞ്ച അത്ഥേ **"യ"**ന്തി ഏതസ്സ യസ്മാതി അത്ഥോ. പുരിമസ്മിം സമ്ഭവനവിസേസനം യം-സദ്ദോ. ''സുഞ്ഞോ ഗാമോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛന്നേതം അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാനം അധിവചന''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) വചനതോ **സുഞ്ഞഗാമോ വിയ ദട്ഠബ്ബാനി**. അന്നപാനസഹിതന്തി ഗഹിതേ സുഞ്ഞഗാമേ യം യദേവ ഭാജനം പരാമസീയതി, തം തം രിത്തകംയേവ പരാമസീയതി, ഏവം ധുവാദിഭാവേന ഗഹിതാനി യോനിസോ ഉപപരിക്ഖിയമാനാനി രിത്തകാനേവ ഏതാനി ദിസ്സന്തീതി. തേനാഹ **"ധുവസുഭസുഖത്തഭാവവിരഹിതത്താ"**തി. ചക്ഖാദിദ്വാരേസു അഭിജ്ഝാദോമനസ്സുപ്പാദകഭാവേന രൂപാദീനി ചക്ഖാദീനം അഭിഘാതകാനീതി വുത്താനി. അഹിസുസുമാരപക്ഖീകുക്കുരസിങ്ഗാലമക്കടാ **ഛ പാണകാ**. വിസമബിലാകാസഗാമസുസാനവനാനി **തേസം ഗോചരാ**. തത്ഥ വിസമാദിഅജ്ഝാസയേഹി ചക്ഖാദീഹി വിസമഭാവബിലാകാസഗാമസുസാനസന്നിസ്സിതസദിസൂപാദിന്നധമ്മവനഭാവേഹി അഭിരമിതത്താ രൂപാദീനം വിസമാദിസദിസതാ യോജേതബ്ബാ.

ഇതി ആയതനാനം വിത്ഥാരകഥാമുഖവണ്ണനാ.

ധാതുവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൧൮൭. **ചക്ഖുസ്സ വിഞ്ഞാണ**ന്തി ചക്ഖുസ്സ കാരണഭൂതസ്സ വിഞ്ഞാണം. കാമം രൂപാലോകമനസികാരാദയോപി തസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ കാരണാ, തേ പന സാധാരണകാരണം, ചക്ഖു അസാധാരണന്തി അസാധാരണകാരണേനായം നിദ്ദേസോ യഥാ ഭേരിസദ്ദോ, യവങ്കുരോതി. തഥാ ഹി ചക്ഖു പുഗ്ഗലന്തരാസാധാരണം, നീലാദിസബ്ബരൂപസാധാരണഞ്ചാതി സാമിഭാവേന നിദ്ദിട്ഠം.

വിദഹതീതി ഏവം ഏവഞ്ച തയാ പവത്തിതബ്ബന്തി വിനിയുഞ്ജമാനം വിയ ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **വിദഹതീ**തി ച ധാതുഅത്ഥോ ഏവ വിസിട്ഠോ ഉപസഗ്ഗേന ദീപീയതീതി വിനാപി ഉപസഗ്ഗേന **ധാതൂ**തി ഏസ സദ്ദോ തമത്ഥം വദതീതി ദട്ഠബ്ബോ. കത്തുകമ്മഭാവകരണാധികരണേസു ച ധാതുസദ്ദസിദ്ധി ഹോതീതി പഞ്ചാപി തേ അത്ഥാ വുത്താ. ലോകുത്തരാ ധാതുയോ സംസാരദുക്ഖം ന വിദഹന്തി, അഞ്ഞദത്ഥു വിധംസേന്തീതി കത്വാ **"ലോകിയാ"**തി വിസേസിതം. **വവത്ഥിതാ**തി അവത്ഥിതാ, അഞ്ഞമഞ്ഞം വാ

അസംകിണ്ണാ. **സുവണ്ണരജതാദിധാതുയോ** സുവണ്ണാദീനം ബീജഭൂതാ സേലാദയോ. **യഥാസമ്ഭവന്തി** എത്ഥ കേചി "ലോകിയലോകുത്തരാസു ധാതൂസു യോ യോ അത്ഥോ സമ്ഭവതി, തദനുരൂപ"ന്തി അത്ഥം വദന്തി, തദയുത്തം "ലോകിയാ ഹി ധാതുയോ"തി വിസേസേത്വാ വുത്തത്താ. അത്ഥവസേന ചേതം യഥാസമ്ഭവഗ്ഗഹണം കതം, ന ധാതുവസേന . കാമം പഞ്ചപി അത്ഥാ ചക്ഖാദീനം സബ്ബേസം ഇച്ഛിതബ്ബാ, തഥാപി ചക്ഖാദീസു യസ്സ യസ്സ ധമ്മസ്സ യദാ കത്തുവചനിച്ഛാ, ന തദാ കമ്മഭാവോ. യദാ പന കമ്മവചനിച്ഛാ, ന തദാ കത്തുഭാവോ. എവം സേസേസുപീതി യഥാസമ്ഭവഗ്ഗഹണം. തേനാഹ **"ഇതി ചക്ഖാദീസൂ"**തിആദി.

൭൧൭. **അത്തനോ സഭാവം ധാരേന്തീതി ധാതുയോ**തി എത്ഥാപി ധാതീതി ധാതൂതി പദസിദ്ധി വേദിതബ്ബാ ധാരണത്ഥോ ധാ-സദ്ദോതി കത്വാ. കത്തുഅത്ഥോപി ചായം പുരിമേന അസദിസോ വിധാനധാരണത്ഥാനം ഭിന്നസഭാവത്താ. നിസ്സത്തസഭാവമത്തധാരണഞ്ച ധാതുസദ്ദസ്സ പധാനോ അത്ഥോതി വിസും വുത്തോ. **ധാതുയോ വിയ ധാതുയോ**തി എത്ഥ സീഹസദ്ദോ വിയ കേസരിമ്ഹി നിരുള്ഹാ പുരിസേ സേലാവയവേസു നിരുള്ഹോ ധാതുസദ്ദോ ചക്ഖാദീസു ഉപചരിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഞാണഞ്ച ഞേയ്യഞ്ച ഞാണഞേയ്യാനി, തേസം അവയവാ തപ്പഭേദഭൂതാ ധാതുയോ **ഞാണഞേയ്യാവയവാ**. തത്ഥ **ഞാണപ്പഭേദോ** ധമ്മധാതുഏകദേസോ, **ഞേയ്യപ്പഭേദോ** അട്ഠാരസാപീതി ഞാണഞേയ്യാവയവമത്താ ധാതുയോ ഹോന്തീതി. അഥ വാ ഞാണേന ഞാതബ്ബോ സഭാവോ അവിപരീതോ ധാതുസദ്ദേന വുച്ചമാനോ **ഞാണഞേയ്യോ,** ന ദിട്ഠിആദീഹി വിപരീതഗ്ഗാഹകേഹി ഞേയ്യോതി അത്ഥോ, തസ്സ ഞാണഞേയ്യസ്സ **അവയവാ** ചക്ഖാദയോ, വിസഭാഗലക്ഖണാവയവേസു രസാദീസു നിരുള്ഹോ ധാതുസദ്ദോ താദിസേസു അഞ്ഞാവയവേസു ചക്ഖാദീസു ഉപചരിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. രസാദീസു വിയ വാ ചക്ഖാദീസുപി നിരുള്ഹോ എവ. **"നിജ്ജീവമത്തസ്സേതം അധിവചന"**ന്തി എതേന നിജ്ജീവമത്തപദത്ഥേ ധാതുസദ്ദസ്സ നിരുള്ഹതം ദസ്സേതി. ഛ ധാതുയോ എതസ്സാതി **ഛധാതുരോ**. യോ ലോകേ പുരിസോതി ധമ്മസമുദായോ വുച്ചതി, സോ ഛധാതുരോ ഛന്നം പഥവീആദീനം നിജ്ജീവമത്താനം സഭാവാനം സമുദായമത്തോ, ന എത്ഥ ജീവോ വാ പുരിസോ വാ അത്ഥീതി അത്ഥോ.

൭൧൮. ചക്ഖാദീനം കമോ പുബ്ബേ വുത്തോതി ഇധേകേകസ്മിം തികേ തിണ്ണം ധാതൂനം കമം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഹേതുഫലാനുപുബ്ബവവത്ഥാനവസേനാ"**തി. ഹേതുഫലാനം അനുപുബ്ബവവത്ഥാനം ഹേതുഫലഭാവോ എവ, മനോധമ്മധാതൂനഞ്ച മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. കിരിയമനോധാതു മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഉപനിസ്സയകോടിയാ, വിപാകമനോധാതു വിപാകമനോവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരാദിനാപി, ഇതരസ്സ സബ്ബാപി ഉപനിസ്സയകോടിയാ ച, ധമ്മധാതു പന വേദനാദികാ സഹജാതാ സഹജാതാദിനാ, അസഹജാതാ അനന്തരാദിനാ, ഉപനിസ്സയേന, ആരമ്മണാദിനാ ച മനോവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ദ്വാരഭൂതമനോവസേന വാ. ദ്വാരഭൂതമനോപി ഹി സുത്തേസു മനോധാതൂതി വുച്ചതീതി തസ്സാ വാ മനോധാതുയാ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുഭാവോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ.

തത്ഥ **ഹേതൂ**തി പച്ചയോ അധിപ്പേതോ, **ഫല**ന്തി പച്ചയുപ്പന്നന്തി ആഹ **“ചക്ഖുധാതൂ”**തിആദി.

൧൨൦. സബ്ബാസം വസേനാതി യഥാവുത്താനം ആഭാധാതുആദീനം പഞ്ചതിംസായ ധാതൂനം വസേന. അപരമത്ഥസഭാവസ്സ പരമത്ഥസഭാവേസു ന കദാചി അന്തോഗധതാ അത്ഥീതി ആഹ **“സഭാവതോ വിജ്ജമാനാന”**ന്തി.

ചന്ദാഭാസൂരിയാഭാദികാ വണ്ണനിഭാ ഏവാതി ആഹ **“രൂപധാതുയേവ ഹി ആഭാധാതൂ”**തി. **രൂപാദിപടിബദ്ധാ**തി രാഗവത്ഥുഭാവേന ഗഹേതബ്ബാകാരോ സുഭനിമിത്തന്തി കത്വാ “രൂപാദയോ ഏവാ”തി അവത്വാ പടിബദ്ധവചനം വുത്തം. അസതിപി രാഗവത്ഥുഭാവേ കുസലവിപാകാരമ്മണം **സുഭധാതൂ**തി ദുതിയോ വികപ്പോ വുത്തോ. **സേസാ**തി മനോവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയുത്താ. **ധാതുദ്വയനിരോധമത്ത**ന്തി മനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നിരോധമത്തം ചതുത്ഥാരുപ്പചിത്തുപ്പാദനിരോധഭാവതോ. തദഞ്ഞവിഞ്ഞാണനിരോധോ വിയ ഹി വിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതൂനം നിരോധോ സമാപത്തിബലസിദ്ധോതി കത്വാ ധാതുദ്വയഗ്ഗഹണം.

“ധമ്മധാതുമത്ത”ന്തി ഇദം കാമധാതുയാ ധമ്മധാതുപരിയാപന്നത്താ വുത്തം. **കാമപടിസംയുത്തോ**തി കാമരാഗസമ്പയുത്തോ, ആരമ്മണകരണേന വാ കാമഗുണോപസംഹിതോ. **യം ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി യേ ഏതസ്മിം അവീചിപരനിമ്മിതവസവത്തിപരിച്ഛിന്നേ ഓകാസേ. ഓഗാള്ഹാ ഹുത്വാ അധോഭാഗേ ച ഓകാസേ ചരന്തീതി **ഏത്ഥാവചരാ**. അഞ്ഞത്ഥ ചരന്താപി യഥാവുത്തേ ഏവ ഠാനേ പരിയാപന്നാതി **ഏത്ഥ പരിയാപന്നാ**.

നേക്ഖമ്മധാതു ധമ്മധാതു ഏവ വിതക്കപക്ഖേ. **സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ**തി ദാനമയപുഞ്ഞകിരിയതോ, സീലമയപുഞ്ഞകിരിയതോ, പബ്ബജ്ജതോ ച പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമാ പവത്താ സബ്ബേപി അനവജ്ജധമ്മാ. **വിഹിംസാധാതു** ചേതനാ, പരവിഹേഠനച്ഛന്ദോ വാ. **അവിഹിംസാ** കരുണാ.

ഹീനാതി ഹീളിതാ. **പണീതാ**തി സമ്ഭാവിതാ. “നാതിഹീളിതാ നാതിസമ്ഭാവിതാ മജ്ഝിമാ”തി **ഖന്ധനിദ്ദേസേ** ആഗതാ ഹീനദുകതോ ഏവ നീഹരിത്വാ **മജ്ഝിമാ** ധാതു വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. **ഉഭോപീ**തി ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ.

വിഞ്ഞാണധാതു യദിപി ഛവിഞ്ഞാണധാതുവസേന വിഭത്താ, തഥാപി വിഞ്ഞാണധാതുഗ്ഗഹണേന തസ്സ പുരേചാരികപച്ഛാചാരികത്താ മനോധാതു ഗഹിതാവ ഹോതീതി ആഹ **“വിഞ്ഞാണധാതു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസത്തവിഞ്ഞാണധാതു സങ്ഖേപോയേവാ”**തി. അനേകേസം ചക്ഖുധാതുആദീനം, താസു ച ഏകേകിസ്സാ നാനപ്പകാരതായ നാനാധാതൂനം വസേന **അനേകധാതു നാനാധാതു ലോകോ** വുത്തോതി ആഹ **“അട്ഠാരസധാതുപ്പഭേദമത്തമേവാ”**തി.

൧൨൧. ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേനാതി ബഹൂസു പോത്ഥകേസു ലിഖിതം, കേസുചി “ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാകായമനോമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേനാ”തി. തത്ഥ

ന ചക്ഖാദീനം കേവലേന ധാതുസദ്ദേന സമ്ബന്ധോ അധിപ്പേതോ വിജാനനസഭാവസ്സ പഭേദവചനതോ. വിഞ്ഞാണധാതുസദ്ദേന ച സമ്ബന്ധേ കരിയമാനേ ദ്വേ മനോഗഹണാനി ന കാതബ്ബാനി. ന ഹി ദ്വേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ സന്തി. അന്തരാ വാ മനോധാതുഗഹണം അകത്വാ ''ചക്ഖു...പേ॰... കായമനോവിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതൂ''തി വത്തബ്ബം അതുല്യയോഗേ ദ്വന്ദസമാസാഭാവതോ. അയം പനേത്ഥ പാഠോ സിയാ ''ചക്ഖു...പേ॰... കായവിഞ്ഞാണമനോമനോവിഞ്ഞാണധാതുഭേദേനാ''തി. **തസ്സ** വിഞ്ഞാണസ്സ യേഭുയ്യേന അത്തവാദിനോ തസ്സ ഏകമേകസ്സ അത്തസ്സ അദ്വയതം, നിച്ചത്തഞ്ച പവേദേന്തീതി അനേകതാനിച്ചതാപകാസനം തേസം ജീവസഞ്ഞാസമൂഹനനായ ഹോതി. ഖന്ധായതനദേസനാ **സങ്ഖേപദേസനാ,** ഇന്ദ്രിയദേസനാ **വിത്ഥാരദേസനാ,** തദുഭയം അപേക്ഖിത്വാ അയം **അനതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ** ധാതുദേസനാ. അഭിധമ്മേ വാ **സുത്തന്തഭാജനീയേ** (വിഭ॰ ൧൮൩ ആദയോ) വുത്താ ധാതുദേസനാ അതിസങ്ഖേപദേസനാ, ആഭാധാതുആദീനം അനേകധാതുനാനാധാതുഅന്താനം വസേന ദേസേതബ്ബാ അതിവിത്ഥാരദേസനാ, തദുഭയം അപേക്ഖിത്വാ അയം അനതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരാ.

അസ്സ ഭഗവതോ. സദ്ധമ്മതേജസാ വിഹതം **സദ്ധമ്മതേജവിഹതം**.

൧൮൩. **സങ്ഖതോതി** ഗണനതോ. **ജാതിതോതി** ചക്ഖുഭാവസാമഞ്ഞതോ. അഥ വാ **ജാതിതോതി** ചക്ഖുസഭാവതോ. തേനാഹ **''ചക്ഖുപസാദോ''**തി. **വീസതി ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി** വേദനാദീനം അഭിന്ദിത്വാ ഗഹണതോ. **സേസകുസലാകുസലാബ്യാകതവിഞ്ഞാണവസേനാതി** ഏത്ഥ അബ്യാകതാപേക്ഖായ സേസഗ്ഗഹണം, കുസലാകുസലം പന സബ്ബസോ അഗ്ഗഹിതമേവാതി.

൧൮൫. **താ ച** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദയോ **പഞ്ചപി**.

പുരിമേഹേവാതി അനന്തരാദീഹി ഏവ. ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതു പന ജവനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആസേവനപച്ചയേനാപി പച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. **ധമ്മധാതൂ**തി പന സഹജാതോ വേദനാദിക്ഖന്ധോ അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **''സഹജാത...പേ॰... പച്ചയോ ഹോതീ''**തി. **അവിഗതാദീഹീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ യഥാരഹം ഹേതുഅധിപതികമ്മവിപാകാഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയഭാവോ സങ്ഗയ്ഹതി. തേനാഹ **''ബഹുധാ പച്ചയോ ഹോതീ''**തി. **ഏകച്ചാ ച ധമ്മധാതു** സുഖുമരൂപനിബ്ബാനപ്പകാരാ, യാ ച സമ്പയോഗാനന്തരഭാവാദീനം അഭാവേന ആരമ്മണകരണേ യോഗ്യാ. പഞ്ചദ്വാരികവിപാകവജ്ജനത്ഥം **''ഏകച്ചായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ''**തി വുത്തം, മനോദ്വാരികാ പന വിപാകാപി തദാരമ്മണഭൂതാ ഏകച്ചം ധമ്മധാതും ആരബ്ഭ പവത്തതീതി. അഥ വാ **''ഏകച്ചായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ''**തി ഇദം സബ്ബം കാമാവചരകുസലം കാമാവചരകിരിയം അഭിഞ്ഞാദ്വയം ആരുപ്പദ്വയന്തി ഏവരൂപം മനോവിഞ്ഞാണധാതും സന്ധായ വുത്തം, ലോകുത്തരമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ പന ഏകച്ചാ ധമ്മധാതു ആരമ്മണപച്ചയോതി പാകടോയമത്ഥോ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദീനം ചക്ഖാദീനം യഥാവുത്തപച്ചയധമ്മതോ അതിരേകേപി പച്ചയധമ്മേ ദസ്സേതും **''ന കേവല''**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ

ആലോകാദയോതി ആലോകോ നാമ സൂരിയാലോകാദി. തസ്സ സുത്തന്തനയേന ഉപനിസ്സയഭാവോ വേദിതബ്ബോ, ഏവം സേസാനിപി.

വിവരം നാമ വിസേസതോ സോതബിലം. **വായു** ഗന്ധൂപസംഹരണകവാതോ. **ആപോ** മുഖേ പക്ഖിത്തആഹാരസ്സ തേമനകഉദകം. **പഥവീ** കായപ്പസാദസ്സ നിസ്സയഭൂതാ പഥവീധാതു. **ഭവങ്ഗമനം** ദ്വിക്ഖത്തും ചലിതം ഭവങ്ഗചിത്തം. സബ്ബത്ഥ **മനസികാരോ** ആവജ്ജനമനസികാരോ.

ഢൢര്. അവിസേസതോ ദട്ഠബ്ബാകാരസ്സ വുച്ചമാനത്താ ആഹ **"സബ്ബാ ഏവാ"**തി. വിസേസതോ വിപസ്സനായ ഭൂമിവിചാരോ ഏസോതി **"സങ്ഖതാ"**തി വിസേസിതം. **പുബ്ബന്താപരന്തവിവിത്തതോ**തി ഏത്ഥ "**പുബ്ബന്തോ**നാമ അതീതോ അദ്ധാ, **അപരന്തോ** നാമ അനാഗതോ. ഉഭയത്ഥ ച സങ്ഖതാ ധാതുയോ സഭാവവിവിത്താ അനുപലബ്ഭമാനസഭാവത്താ. **പുബ്ബന്തോ** വാ സഭാവധമ്മസ്സ ഉദയോ തതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനത്താ. **അപരന്തോ** വയോ തതോ പരം അഭാവതോ. തസ്മാ **പുബ്ബന്താപരന്തവിവിത്തതോ**തി പാകാഭാവതോ വിദ്ധംസാഭാവതോതി വുത്തം ഹോതി.

ഭേരിതലം വിയ ചക്ഖുദാതു സദ്ദസ്സ വിയ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവതോ. ആദാസതലാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യന്തം** നാമ ഉച്ഛുയന്തം. **ചക്കയട്ഠീ**തി തിലമന്ഥം ആഹ. സോ ഹി അചക്കബണ്ധോപി തംസദിസതായ ചക്കയട്ഠീത്വേവ വുച്ചതി, ചക്കബന്ധമേവ വാ സന്ധായ തഥാ വുത്തം. ഇമാഹി ച ഉപമാഹി നിജ്ജീവാന. ഭേരിതലദണ്ഡാദീനം സമായോഗേ, നിജ്ജീവാനം സദ്ദാദീനം വിയ നിജ്ജീവാനം ചക്ഖുരൂപാദീനം സമായോഗേ നിജ്ജീവാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പവത്തീതി കാരണഫലാനം ധാതുമത്തതം, കാരകവേദകവിരഹഞ്ച ദസ്സേതി.

പുരേചരാനുചരാ വിയാതി നിജ്ജീവസ്സ കസ്സചി കേചി നിജ്ജീവാ പുരേചരാനുചരാ വിയാതി അത്ഥോ. മനോധാതുയേവ വാ അത്തനോ ഖണം അനതിവത്തന്തീ അത്തനോ ഖണ അനതിവത്തന്താനംയേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം അവിജ്ജമാനായപി പുരേചരാനുചരാഭിസന്ധിയം അനന്തരപുബ്ബകാലാപരകാലതായ പുരേചരാനുചരാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ.

ഛന്നഞ്ഹി വിഞ്ഞാണധാതൂനം ഏകജ്ഝം അനേകാനന്തരപച്ചയാഭാവതോ ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തിഅഭാവോ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞാനന്തരപച്ചയതാഭാവതോ അനന്തരുപ്പത്തിപി നത്ഥി. യദി സിയാ, ഛളാരമ്മണസന്നിധാനേ മനസികാരമന്തരേനാപി ഛളാരമ്മണൂപലദ്ധി സിയാ, ന ച ഹോതി, തസ്മാ ദസ്സനാദിഅനന്തരം സവനാദീനം അഭാവോ വിയ മനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം ന ദസ്സനാദീനി, ന ച ദസ്സനാദിഅനന്തരം മനോവിഞ്ഞാണധാതു ഹോതി. തത്ഥ ഭവങ്ഗസ്സ, ദസ്സനാദീനഞ്ച ഭിന്നാരമ്മണതായ മനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം ദസ്സനാദീനി, ദസ്സനാദീനം അനന്തരഞ്ച സവനാദീനി ന ഉപ്പജ്ജന്തീതി യുത്തമേതം. ദസ്സനാദീനം, പന സന്തീരമണസ്സ ച അഭിന്നവിസയതായ ദസ്സനാദിഅനന്തരം ന മനാവിഞ്ഞാണദാതു ഹോതീതി അയുത്തന്തി ? നയിദമേവം നിയതാനിയതവിസയാനം ഭിന്നവിസയഭാവുപപത്തിതോ. യദി ച ദസ്സനാദിഅനന്തരം കാചി വിഞ്ഞാണധാതു ഉപ്പജ്ജേയ്യ, സാപി ദസ്സനാദിദ്വാരതായ ദസ്സനാദിവിഞ്ഞാണധാതു ഏവ സിയാ, ന

മനോവിഞ്ഞാണധാതു, തതോ ച ദസ്സനാദികിച്ചവിധുരം ചിന്തനം മനനന്തി മനോദ്വാരപ്പവത്താനം മനനകിച്ചാപരിച്ചാഗോ വിയ ദസ്സനവിഞ്ഞാണധാതുയാ ദസ്സനകിച്ചാപരിച്ചാഗോ ആപജ്ജതി. തഥാ തദനന്തരസ്സാതി സബ്ബായപി ദസ്സനവിഞ്ഞാണഭാവതോ ച വിഞ്ഞാണകായാ ന ഭവേയ്യും.

യഥാ പന മനോവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം മനോധാതു, തതോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി, ഏവം ദസ്സനവിഞ്ഞാണധാതാനന്തരം മനോധാതു, തതോ സോതവിഞ്ഞാണാദീനി ഹോന്തീതി ചേ? ന, മനോധാതുയാ ദസ്സനധാതുഭാവപ്പസങ്ഗതോ. യഥാ ഹി മനസോ നിബ്ബിസേസാവത്ഥാ മനനമത്തതായ മനോധാതു, ഏവം ദസ്സനസ്സ നിബ്ബിസേസാവത്ഥാ ദസ്സനമത്തതായ ദസ്സനധാതു സിയാ. തഞ്ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം രൂപവിസയന്തി സദ്ദാദിവിസയാഭോഗാഭാവതോ സവനവിഞ്ഞാണാദീനം അസമ്ഭവോ. തതോ ച രൂപാരമ്മണപസുതമേവ വിഞ്ഞാണം സിയാ മനോവിഞ്ഞാണാനം വിയ ദസ്സനവിഞ്ഞാണാദീനം സമാനവത്ഥുഭാവപ്പസങ്ഗതോ, അഞ്ഞവത്ഥുസന്നിസ്സിതഞ്ച വിഞ്ഞാണം ന സിയാ, ന ചേതം യുത്തം. തസ്മാ സുഖദുക്ഖാനം വിയ ഉപേക്ഖാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം, മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ച ബ്യവധായികാ **മനോധാതു** ദട്ഠബ്ബാ, ന ചസ്സാ ഉപേക്ഖായ വിയ അദുക്ഖമസുഖതാ അദസ്സനാദിഅമനനതാ, അത ഖോ മനനകിച്ചാവിസേസതോ മനോവിഞ്ഞാണസഭാഗതാ. മനോ ഹി ഹദയവത്ഥുമ്ഹി വത്തമാനോ അഞ്ഞവത്ഥുസന്നിസ്സിതാനം വിഞ്ഞാണാനം വിസയം ദസ്സേത്വാ നിവത്തമാനോ അഗ്ഗി വിയ ഉസുമമത്തേ മനനമത്തേ ഠത്വാ നിവത്തതി, അഞ്ഞവത്ഥുസന്നിസ്സിതവിഞ്ഞാണനിരോധേ ച ഉട്ഠഹന്തോ അഗ്ഗി വിയ ഉസുമമത്തേ ഉട്ഠഹതി. പച്ചയാനുരൂപപവത്തികാനി ച മനനമത്താനി മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അന്താനി ഹോന്തി. പടിഘസഞ്ഞാസഹഗതാനഞ്ഹി പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം ഇന്ദ്രിയാരമ്മനപടിഘാതജതായ അഭിനിപാതമത്തകിച്ചം, മനനലക്ഖണിന്ദ്രിയസമുപ്പന്നസ്സ ച മനോവിഞ്ഞാണസ്സ വിസയവിചിന്തനാസമ്ഭൂതതായ തദനുരൂപാചിന്തനാ. തസ്മാ അഭിനിപാതപ്പച്ചയപടിഘട്ടനാനിഘംസബലേന ഭവങ്ഗലക്ഖണം ചിത്തം ചലനാവത്ഥം ഹുത്വാ നിവത്തമാനം ചിന്തനാവിസേസവിരഹതോ അഭിനിപാതാനുഗുണം ചിന്തനാവസാനം മനനമത്തം ഉപ്പാദേതി.

ദസ്സനാദിപി അഭിനിപാതമത്തം ദുതിയം ഖണം അനതിവത്തമാനം അത്താനുഗുണം ചിന്തനാമനനസമഞ്ഞാവിരഹതോ ദസ്സനാദിഅഭിനിപാതവിസേസവിചിത്തം ചിത്തഭാവാദിനാ സമാനം ചിന്തനാദിമനനമത്തം അഞ്ഞവത്ഥുസ്മിം നിബ്ബത്തേതി, തസ്മാ വത്ഥുകിച്ചേഹി തം മനോവിഞ്ഞാണകായസങ്ഗഹിതാപി മനോധാതു മനോദ്വാരനിക്ഖമപവേസഭൂതാ ആരമ്മണന്തരേ ദ്വാരന്തരമനസികാരതബ്ബിസയസമ്പടിച്ഛനഭാവേന പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം യഥാക്കമം പുരേചരാ, അനുചരാതി ച വുത്താ. സാ പനായം സതിപി വിഞ്ഞാണഭാവേ മനസോ സമ്ഭൂയ വിസിട്ഠമനനകിച്ചാഭാവതോ ധാതുഭാവസാമഞ്ഞേന മനോമത്താ ധാതു **മനോധാതൂ**തി വുച്ചതി.

യഥാവുത്തേനേവ ച ഹേതുനാ മത്ത-സദ്ദലോപം കത്വാ വിഞ്ഞാണട്ഠയോഗതോ മനോമത്തം വിഞ്ഞാണന്തി മനോവിഞ്ഞാണകായസങ്ഗഹോപി ചസ്സാ യുജ്ജതി ഏവ. അഞ്ഞവിഞ്ഞാണേഹി പന ദ്വാരാരമ്മണേഹി ച വിസേസനത്ഥം

“മനോധാതൂ”തി വുത്താതി. **മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ**തി പന വിഞ്ഞാണധാതുവിസേസനം മനോഗഹണം. ധാതുവിസേസനത്ഥേ ച മനോവിഞ്ഞാണഗ്ഗഹണേ വിഞ്ഞാണവിസേസനം ദ്വാരഭൂതമനോദസ്സനമേവാതി ദ്വാരസമഞ്ഞാരഹത്താ ന മനോധാതൂതി വുച്ചതി. തഞ്ഹി മനോദ്വാരന്തോഗധം, ന ച ദസ്സനാദിപുരേചരാനുചരന്തി മനസോ വിഞ്ഞാണധാതു, മനസോ വിഞ്ഞാണന്തി ച മനോദ്വാരസമഞ്ഞാരഹം, സവിസേസഞ്ച തസ്സ മനനകിച്ചം, വിഞ്ഞാണകിച്ചഞ്ചാതി മത്തസദ്ദസ്സ ലോപമന്തരേന “മനോവിഞ്ഞാണ”ന്തി, നിജ്ജീവഭാവവിഭാവനത്ഥം “മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ”തി ച വുച്ചതീതി.

സല്ലമിവ സൂലമിവ തിവിധദുക്ഖതാസമായോഗതോ **ദട്ഠബ്ബോ. വേദനാസല്ലസൂലയോഗാ**തി വേദനാസങ്ഖാതസല്ലസൂലയോഗതോ. **ആതുരാ വിയാ**തി തേന ആതുരീഭൂതാ പുഗ്ഗലാ വിയ. ആസായേവ ദുക്ഖം **ആസാദുക്ഖം,** ആസാവിഘാതം ദുക്ഖം വാ. സഞ്ഞാ ഹി അസുഭാദികമ്പി സുഭാദിതോ സഞ്ജാനന്തീ ആസം, തസ്സാ ച വിഘാതം ആസീസിതസുഭാദിഅസിദ്ധിയാ ജനേതീതി. വനമിഗോ തിണപുരിസം പുരിസോതി ഗണ്ഹന്തോ **അയഥാഭൂച്ചനിമിത്തഗ്ഗാഹകോ,** തഥാ സഞ്ഞാപീതി ആഹ **“വനമിഗോ വിയാ”**തി. കമ്മപധാനാ സങ്ഖാരാതി **“പടിസന്ധിയം പക്ഖിപനതോ”**തിആദി വുത്തം. **ജാതിദുക്ഖാനുബന്ധതോ**തി അത്തനാ നിബ്ബത്തിയമാനേന ജാതിദുക്ഖേന അനുബന്ധതാ. ഭവപച്ചയാ ജാതി ഹി ജാതിദുക്ഖന്തി. പദുമം വിയ ദിസ്സമാനം ഖുരചക്കം വിയ രൂപമ്പി ഇത്ഥിആദിഭാവേന ദിസ്സമാനം നാനാവിധുപദ്ദവം ജനേതി. സബ്ബേ അനത്ഥാ രാഗാദയോ, ജാതിആദയോ ച വിസയഭൂതാ, അനുപസന്താ, സപ്പടിഭയാ ചാതി. തപ്പടിപക്ഖഭൂതത്താ **അസങ്ഖതാ ധാതു അമതാദിതോ** ദട്ഠബ്ബാ.

പവത്ഥാനാഭാവോ “ഇദമേവ ഇമസ്സ ആരമ്മണ”ന്തി നിയമാഭാവോ, തേന യഥാ അരഞ്ഞമക്കടോ കേനചി അനിവാരിതോ ഗഹിതം ഏകം രുക്ഖസാഖം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞം ഗണ്ഹാതി, തമ്പി മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞന്തി കത്ഥചി അനവട്ഠിതോ പരിബ്ഭമതി, ഏവം ഗഹിതം ഏകം ആരമ്മണം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞം, തമ്പി മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞന്തി അനവട്ഠിതതാ, ആരമ്മണം അഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തിതും അസമത്ഥതാ ച മക്കടസമാനതാതി ദസ്സേതി. അട്ഠിവേധവിദ്ധോപി ഉപ്പഥം അനുഗച്ഛ്ഛന്തോ ദുട്ഠസ്സോ **അസ്സഖളുങ്കോ. യത്ഥകാമനിപാതിതോ**തി യത്ഥ കത്ഥചി ഇച്ഛിതാരമ്മണേ നിപാതിഭാവതോ. നാനാവേസധാരീ **രങ്ഗനടോ**.

ആയതനധാതുനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി പന്നരസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൧൩. ഇന്ദ്രിയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ഇന്ദ്രിയവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൨൨൫. **ബാവീസതീ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. **ഇന്ദ്രിയാനീ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. **ചക്ഖുന്ദ്രിയ**ന്തിആദി തേസം സരൂപദസ്സനം. തത്ഥ ചക്ഖുദ്വാരേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതി ചക്ഖുദ്വാരഭാവേ തംദ്വാരികേഹി അത്തനോ ഇന്ദഭാവം പരമിസ്സരഭാവം കാരയതീതി **ചക്ഖുന്ദ്രിയം**. തഞ്ഹി തേ രൂപഗ്ഗഹണേ അത്താനം അനുവത്തേതി, തേ ച തം അനുവത്തന്തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ സോതഘാനജിവ്ഹാകായദ്വാരേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി. **കായിന്ദ്രിയം**. വിജാനനലക്ഖണേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **മനിന്ദ്രിയം**. ഇത്ഥിഭാവലക്ഖണേ, പരിസഭാവലക്ഖണേ, അനുപാലനലക്ഖണേ, സുഖലക്ഖണേ, ദുക്ഖലക്ഖണേ, സോമനസ്സലക്ഖണേ, ദോമനസ്സലക്ഖണേ, ഉപേക്ഖാലക്ഖണേ, അധിമോക്ഖലക്ഖണേ, പഗ്ഗഹലക്ഖണേ, ഉപട്ഠാനലക്ഖണേ, അവിക്ഖേപലക്ഖണേ, ദസ്സനലക്ഖണേ, അനഞ്ഞാതം ഞസ്സാമീതി പവത്തേ ജാനനലക്ഖണേ, ഞാതാനം ഏവ ധമ്മാനം പുന ആജാനനേ അഞ്ഞാതാവിഭാവേ ഇന്ദട്ഠം കാരേതീതി **അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം**.

വിജാനിയാതി വിജാനേയ്യ. **ഭൂമിതോ ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ അവുത്തസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, തേന താവത്വം സങ്ഗണ്ഹാതി, തം പന താവത്വം പരതോ വണ്ണയിസ്സാമ. അസമ്മസനുപഗാനമ്പി അത്ഥിഭാവതോ ദട്ഠബ്ബതാ ഇധ ന ഗഹിതാ.

പുബ്ബഭാഗേതി അരിയമഗ്ഗതോ പുബ്ബഭാഗേ. **അനഞ്ഞാത**ന്തി ന അഞ്ഞാതം ന അധിഗതം. നിച്ചതായ നത്ഥി ഏതസ്സ മതം ഭങ്ഗോ, ന വാ ഏതസ്മിം അധിഗതേ മരണന്തി അമതം, പജ്ജിതബ്ബതോ പദഞ്ചാതി **അമതപദം** നിബ്ബാനം. **"ഏവം പടിപന്നസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ"**തി ഏതേന പുബ്ബഭാഗവസേനേതം ഇന്ദ്രിയം ഏവം വോഹരീയതീതി ദസ്സേതി. **ആജാനനതോ**തി പഠമമഗ്ഗേന ദിട്ഠമരിയാദം അനതിക്കമിത്വാവ ജാനനതോ. യേന തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ, തംസമ്പയുത്തധമ്മാ വാ അഞ്ഞാതാവിനോ ഹോന്തി , സോ അഞ്ഞാതാവിഭാവോ പരിനിട്ഠിതകിച്ചജാനനഖീണാസവസ്സ ഭാവഭൂതോ ഹുത്വാ ഉപ്പത്തിതോ **"ഖീണാസവസ്സ ഉപ്പജ്ജനതോ"**തി വുത്തം.

ലിങ്ഗേതി ഗമേതി ഞാപേതീതി ലിങ്ഗം, ലിങ്ഗീയതി വാ ഏതേനാതി ലിങ്ഗം. കിം ലിങ്ഗേതി, കിം വാ ലിങ്ഗീയതീതി? ഇന്ദം, ഇന്ദോ വാ. ഇന്ദസ്സ ലിങ്ഗ ഇന്ദലിങ്ഗം, ഇന്ദലിങ്ഗസ്സ അത്ഥോ തംസഭാവോ **ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠോ,** ഇന്ദലിങ്ഗമേവ വാ ഇന്ദ്രിയസദ്ദസ്സ അത്ഥോതി **ഇന്ദലിങ്ഗട്ഠോ**. സജ്ജിതം ഉപ്പാദിതന്തി സിട്ഠം, ഇന്ദേന സിട്ഠം **ഇന്ദസിട്ഠം. ജുട്ഠം** സേവിതം. കമ്മസങ്ഖാതസ്സ ഇന്ദസ്സ ലിങ്ഗാനി, തേന ച സിട്ഠാനീതി കമ്മജാനേവ യോജേതബ്ബാനി, ന അഞ്ഞാനി, തേ ച ദ്വേ അത്ഥാ കമ്മേ ഏവ യോജേതബ്ബാ, ഇതരേ ച ഭഗവതി ഏവാതി ആഹ **"യഥായോഗ"**ന്തി. **തേനാ**തി ഭഗവതോ, കമ്മസ്സ ച ഇന്ദത്താ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ഇന്ദ്രിയേസു. **ഉല്ലിങ്ഗേന്തി** ഞാപേന്തി പകാസേന്തി ഫലസമ്പത്തിവിപത്തീഹി കാരണസമ്പത്തിവിപത്തിഅവബോധതോ. "സോ തം നിമിത്തം ആസേവതീ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൻ.൩൫) ഗോചരകരണമ്പി ആസേവനാ വുത്താതി ആഹ **"കാനിചി ഗോചരാസേവനായാ"**തി. തത്ഥ സബ്ബേസം ഗോചരികാതബ്ബത്തേപി "കാനിചീ"തി വചനം അവിപസ്സിതബ്ബാനം ബഹുലം മനസികരണേന അനാസേവനീയത്താ. പച്ചവേക്ഖനാമത്തമേവ ഹി തേസു ഹോതീതി. "തസ്സ തം മഗ്ഗം ആസേവതോ"തിആദീസു (അ॰ നി॰ ർ.൧൭൦) ഭാവനാ ആസേവനാതി വുത്താതി ഭാവേതബ്ബാനി സദ്ധാദീനി സന്ധായാഹ **"കാനിചി ഭാവനാസേവനായാ"**തി.

ആധിപച്ചം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ. അസതിപി ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനം, അത്തനോ അത്തനോ പച്ചയവസേന പവത്തമാനേ തംസഹിതസന്താനേ അഞ്ഞാകാരേന അപ്പവത്തമാനേഹി ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തനീയഭാവേ ആധിപച്ചം. ഇമസ്മിം ച അത്ഥേ ഇന്ദന്തി പരിമിസ്സരിയം കരോന്തിച്ചേവ **ഇന്ദ്രിയാനി**. ചക്ഖാദീസു ദസ്സിതേന നയേന അഞ്ഞേസഞ്ച ജീവിതാദീനം തദനുവത്തീസു ആധിപച്ചം യഥാരഹം യോജേതബ്ബം.

അമോഹോയേവ ന വിസും ചത്താരോ ധമ്മാ, തസ്മാ തസ്സ സങ്ഖാരക്ഖന്ധകഥായം വിഭാവിതാനി ലക്ഖണാദീനി തേസഞ്ച വേദിതബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ. **സേസാനി തത്ഥ** ഖന്ധനിദ്ദേസേ ലക്ഖണാദീഹി **അരൂപേനേവ ആഗതാനി**.

൭൬൧. സത്താനം അരിയഭൂമിപടിലാഭോ ഭഗവതോ ദേസനായ സാധാരണം, പദാനഞ്ച പയോജനന്തി ആഹ **"അജ്ഝത്തധമ്മേ പരിഞ്ഞായാ"**തിആദി. അഞ്ഞേസമ്പി ഇന്ദ്രിയാനം അത്തഭാവപരിയാപന്നതായ സതിപി അത്തഭാവപഞ്ഞാപനായ മൂലഭാവതോ ചക്ഖാദീനം സാതിസയാ അത്തഭാവപരിയാപന്നാതി വുത്തം **"അത്തഭാവപരിയാപന്നാനി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനീ"**തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൧൯). **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയദേസനാക്കമോ വുത്തോതി ഇധാപി **"തതോ ജീവിതിന്ദ്രിയ"**ന്തി വുത്തം. തം ഇന്ദ്രിയയമകദേസനായ (യമ॰ ന.ഇന്ദ്രിയയമക.൧ ആദയോ) സമേതി. **ഇന്ദ്രിയവിഭങ്ഗേ** (വിഭ॰ ൨൧൯ ആദയോ) പന മനിന്ദ്രിയാനന്തരം ജീവിതിന്ദ്രിയം വുത്തം, തം പുരിമപച്ഛിമാനം അജ്ഝത്തികബാഹിരാനം അനുപാലകഭാവദീപനത്ഥം തേസ മജ്ഝേ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **യഞ്ച കിഞ്ചി വേദയിതം, സബ്ബം തം ദുക്ഖം**. യാവ ച ദുവിധത്തഭാവാനുപാലകസ്സ ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ പവത്തി, താവ ദുക്ഖഭൂതാനം ഏതേസം വേദയിതാനം അനിവത്തീതി ഞാപനത്ഥം, തേന ച ചക്ഖാദീനം ദുക്ഖാനുബന്ധതായ പരിഞ്ഞേയ്യതം ഞാപേതി. **പടിപത്തിദസ്സനത്ഥ**ന്തി പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിദസ്സനത്ഥം. **തസ്സേവാതി** അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയസ്സേവ. **തതോ അനന്തരം ഭാവേതബ്ബത്താ**തി ഭാവനാമഗ്ഗസമ്പയുത്തം അഞ്ഞിന്ദ്രിയം സന്ധായ വുത്തം. ദസ്സനാന്തരാ ഹി ഭാവനാതി.

ഭേദോതി ഇധ സഭാവതോ ഭേദോ അധിപ്പേതോ, ന ഭൂമിപുഗ്ഗലാദിവസേനാതി ആഹ **"സേസാനം അഭേദോ"**തി. നനു ച ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ അനുപാലനലക്ഖണം സഭാവോ, തേനസ്സ ദുവിധസ്സാപി അഭേദോതി? സച്ചമേതം, തസ്സ പന രൂപാരൂപസഭാവകതോ ഭേദോ ഗഹിതോ, ന ഏവം സേസാനം കോചി ഭേദോ അത്ഥീതി തേസം അഭേദോതി ഭേദാഭാവോ വുത്തോ. നനു ചേത്ഥ വേദനാ, പഞ്ഞാ ച ഭിന്ദിത്വാ വുത്താതി? ന, യഥാ ദേസിതേസു ബാവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയേസു ഭേദാഭേദസ്സ അധിപ്പേതത്താ.

൭൬൭. ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം സതിപി പുരേജാതാദിപച്ചയഭാവേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സാധേതബ്ബമേവ കിച്ചം **കിച്ച**ന്തി വുത്തം തസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ, ഇന്ദ്രിയകഥായ ച അധികതത്താ. അത്തനോ തിക്ഖമന്ദാദിആകാരോ അത്താകാരോ, തസ്സ അനുവത്താപനം **അത്താകാരാനുവത്താപനം**. തേനാഹ **"തിക്ഖമന്ദാദിസങ്ഖാതഅത്താകാരാനുവത്താപന"**ന്തി. അഥ വാ തിക്ഖമന്ദാദിസങ്ഖാതസ്സ ച അത്താകാരസ്സ ച അനുവത്താപനം **തിക്ഖ...പേ॰... വത്താപനം**. വിസും അത്താകാരഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ രൂപാവഭാസനാദികസ്സ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ചക്ഖുന്ദ്രിയസ്സ ഹി രൂപാഭിഹനനയോഗ്യതാസങ്ഖാതേ രൂപാവഭാസനസാമത്ഥിയേ അസതി ന കദാചിപി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ദസ്സനകിച്ചം സമ്ഭവതി. ഏസ നയോ സോതിന്ദ്രിയാദീസുപി. പുബ്ബങ്ഗമഭാവേന മനിന്ദ്രിയസ്സ **വസാവത്താപനം** ഹോതി, ന അഞ്ഞേസം. തംസമ്പയുത്താനിപി ഹി ഇന്ദ്രിയാനി തബ്ബസേനേവ ഹുത്വാ അത്തനോ അത്തനോ ഇന്ദ്രിയകിച്ചം സാധേന്തി ചേതസികഭാവതോ , ന തേസം വസേന മനിന്ദ്രിയം . അയഞ്ഹിസ്സ പുബ്ബങ്ഗമതാ. സബ്ബത്ഥ ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവേന സാധേതബ്ബന്തി അധികാരോ അനുവത്തതീതി ദട്ഠബ്ബോ. സതിപി അനുപ്പാദനേ, അനുപത്ഥമ്ഭനേ ച തപ്പച്ചയാനം തപ്പവത്തനേ നിമിത്തഭാവോ **അനുവിധാനം**.

ഛാദേത്വാ ഫരിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനാ സുഖദുക്ഖവേദനാ സഹജാതധമ്മേ അഭിഭവിത്വാ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ സയമേവ പാകടാ ഹോതി, സഹജാതധമ്മാ ച തസ്സാ വസേന സുഖദുക്ഖബാവപ്പത്താ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **"യഥാസകം ഓളാരികാകാരാനുപാപന"**ന്തി. അസന്തസ്സ, അപണീതസ്സപി അകുസലതബ്ബിപാകാദിസമ്പയുത്തസ്സ യഥാരഹം **മജ്ഝത്താകാരാനുപാപനം** യോജേതബ്ബം. സമാനജാതിയേഹി വാ സുഖദുക്ഖേഹി **സന്തപണീതാകാരാനുപാപനം** ദട്ഠബ്ബം. **പടിപക്ഖാഭിഭവന**ന്തി അസ്സദ്ധിയാദിപടിപക്ഖാഭിഭവനം. **പസന്നോകാരാദാ**തി പസന്നപഗ്ഗഹിതഉപട്ഠിതസമാഹിതദസ്സനാകാരാനുപാപനം യഥാക്കമം സദ്ധാദീനം. **ബ്യാപാദാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനി ഗഹിതാനി. മഗ്ഗസമ്പയുത്തസ്സേവ ച അഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ കിച്ചം ദസ്സിതം. തേനേവ ച ഫലസമ്പയുത്തസ്സ തംതംസംയോജനപ്പടിപ്പസ്സദ്ധിപഹാനകിച്ചതാ ദസ്സിതാ ഹോതീതി. കതസബ്ബകിച്ചസ്സ

അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം അഞ്ഞേസ്സ കാതബ്ബസ്സ അഭാവാ അമതാഭിമുഖമേവ തബ്ഭാവപച്ചയോ ച ഹോതി, ന ഇതരാനി വിയ കിച്ചന്തരപസുതം. തേനാഹ **"അമതാഭിമുഖഭാവപച്ചയതാ ചാ"**തി.

൨൨൦. ഭൂമിതോ വിനിച്ഛയോ ഉത്താനത്ഥോ ഏവ. ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ പന ഏത്തകേനേവ ഇന്ദ്രിയാനി വുത്താനി, ഏതാനി ഏവ ച വുത്താനീതി? ആധിപച്ചട്ഠവസേന, **ആധിപച്ചം** നാമ ഇസ്സരിയന്തി വുത്തമേവേതം. തയിദം ആധിപച്ചം അത്തനോ അത്തനോ കിച്ചേ, ഫലേ ചാതി അഞ്ഞേസമ്പി സഭാവധമ്മാനം കസ്മാ ന ലബ്ഭതി? പച്ചയാധീനവുത്തികാ ഹി പച്ചയുപ്പന്നാതി സിയാ ഫലഹേതുധമ്മേസു അനുവത്തനാനുവത്തനീയതാതി? സച്ചമേതം, തഥാപി അത്ഥി തേസം വിസേസോ. സ്വായം "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിപ്പവത്തിയഞ്ഹി ചക്ഖാദീനം സിദ്ധമാധിപച്ച"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൧൯) **അട്ഠകഥായം** ദസ്സിതോയേവ. അപിച ഖന്ധപഞ്ചകേ യായം സത്തപഞ്ഞത്തി, തസ്സാ വിസേസനിസ്സയോ "ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനീ"തി താനി താവ ആധിപച്ചത്തം ഉപാദായ "ചക്ഖുന്ദ്രിയം...പേ॰...മനിന്ദ്രിയ"ന്തിആദിതോ (വിഭ॰ ൨൧൯) വുത്താനി. സ്വായം അത്തഭാവോ ഇമേസം വസേന "ഇത്ഥീ പുരിസോ"തി സമഞ്ഞം ലഭതീതി ദസ്സനത്ഥം ഭാവദ്വയം. തയിമേ ഉപാദിന്നധമ്മാ യേന ധമ്മേന പവത്തന്തി, അയം സോ ധമ്മോ തേസം ഠിതിഹേതൂതി ദസ്സനത്ഥം ജീവിതിന്ദ്രിയം. സ്വായം സത്തസഞ്ഞിതോ ധമ്മപുഞ്ജോ പബന്ധവസേന പവത്തമാനോ ഇമാഹി വേദനാഹി സംകിലിസ്സതീതി ദസ്സനത്ഥം വേദനാപഞ്ചകം. തതോ വിസുദ്ധികാമാനം വോദാനസമ്ഭാരദസ്സനത്ഥം സദ്ധാദിപഞ്ചകം. സമ്ഭവവോദാനസമ്ഭാരാ ഇമേഹി വിസുജ്ജന്തി, വിസുദ്ധിപ്പത്താ നിട്ഠിതകിച്ചാവ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയാദീനി തീണി വുത്താനി. സബ്ബത്ഥ "ആധിപച്ചത്തം ഉപാദായാ"തി പദം യോജേതബ്ബം. ഏത്താവതാ അധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധീതി അഞ്ഞേസം അഗ്ഗഹണം.

അഥ വാ പവത്തിനിവത്തീനം നിസ്സരാദിദസ്സനത്തമ്പി ഏതാനിയേവ വുത്താനി. പവത്തിയാ ഹി വിസേസതോ മൂലനിസ്സയഭൂതാനി ഛ അജ്ഝത്തികായതനാനി. യഥാഹ "ഛസു ലോകോ സമുപ്പന്നോ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൧൭൧). തസ്സ ഉപ്പത്തി ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയേഹി വിസഭാഗവത്ഥുസരാഗനിമിത്തേഹി യേഭുയ്യേന സത്തകായസ്സ അഭിനിബ്ബത്തി. വുത്തഞ്ഹേതം "തിണ്ണം ഖോ, മഹാരാജ, സന്നിപാതാ ഗബ്ഭസ്സ അവക്കന്തി ഹോതി മാതാ ച ഉതുനീ ഹോതി, ഗന്ധബ്ബോ ച പച്ചുപട്ഠിതോ ഹോതി, മാതാപിതരോ ച സന്നിപതിതാ ഹോന്തീ"തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൮; മി॰ പ॰ ൪.൧.൬). അവട്ഠാനം ജീവിതിന്ദ്രിയേന തേന അനുപാലേതബ്ബതോ. തേനാഹ "ആയു ഠിതി യപനാ യാപനാ"തിആദി (ധ॰ സ॰ ൧൯). ഉപഭോഗോ വേദനാഹി. വേദനാവസേന ഹി ഇട്ഠാദിസബ്ബവിസയൂപഭോഗോ. യഥാഹ "വേദയതി വേദയതീതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, തസ്മാ വേദനാതി വുച്ചതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൦). ഏവം പവത്തിയാ നിസ്സയസമുപ്പാദട്ഠിതിസമ്ഭോഗദസ്സനത്തം ചക്ഖുന്ദ്രിയം യാവ ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയന്തി ചുദ്ദസിന്ദ്രിയാനി ദേസിതാനി. യഥാ ചേതാനി പവത്തിയാ, ഏവം ഇതരാനി നിവത്തിയാ. വിവട്ടസന്നിസ്സിതേന ഹി നിബ്ബത്തിതാനി സദ്ധാദീനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി നിവത്തിയാ നിസ്സയോ. ഉപ്പാദോ അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയേന തസ്സ നിവത്തിവസേന പഠമം ഉപ്പജ്ജനതോ. അവട്ഠാനം അഞ്ഞിന്ദ്രിയേന, ഉപഭോഗോ അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയേന അഗ്ഗഫലസമുപഭോഗതോ. ഖീണാസവാഹി വിസവിതായ നിബ്ബുതിസുഖം പരിഭുജ്ജന്തി. ഏവമ്പി ഏതാനി ഏവ ഇന്ദ്രിയാനി ദേസിതാനി. ഏത്താവതാ യഥാധിപ്പേതത്ഥസിദ്ധിതോ അഞ്ഞേസം അഗ്ഗഹണം. ഇമിനാവ നേസം ദേസനാക്കമോപി സംവണ്ണിതോതി വേദിതബ്ബോതി.

ഇന്ദ്രിയനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

സച്ചവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൨൨൯. അരിയസദ്ദേന വിസേസനം അകത്വാ കേവലം സച്ചസദ്ദേന ഉദ്ധിട്ഠാനിപി അരിയസച്ചാനി ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"സച്ചാനീതി ചത്താരി അരിയസച്ചാനീ"**തി ആദ. സമാഞ്ഞജോതനാ ഹി വിസേസേ അവതിട്ഠതി, വിസേസത്ഥിനാ ച വിസേസോ അനുപയുജ്ജിതബ്ബോതി. അരിയസച്ചേസു വാ വിചാരിതേസു ഇതരാനിപി അത്ഥതോ വിചാരിതാനേവ ഹോന്തീതി വിപസ്സനായ ച ഭൂമിഭൂതാനി, അരിയസച്ചാനേവാതി ച കത്വാ "സച്ചാനീ"തി ഉദ്ധരിത്വാപി **"ചത്താരി അരിയസച്ചാനീ"**തി വുത്തം.

സാസനക്കമോതി അരിയസച്ചാനി വുച്ചന്തി, അരിയസച്ചദേസനാ വാ. സകലഞ്ഹി സാസനം ഭഗവതോ വചനം സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥി പവത്തിനിവത്തിതദുഭയഹേതുസന്ദസ്സനവസേന പവത്തനതോ. തസ്മാ സച്ചേസു കമതി, സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതം വാ സാസനം ഏതേസു കമതി, പരിഞ്ഞാദികിച്ചസാധനവസേന പവത്തതി, തസ്മാ കമതി ഏത്ഥാതി കമോ, കിം കമതി? സാസനം. സാസനസ്സ കമോ **"സാസനക്കമോ"**തി സച്ചാനി സാസനപ്പവത്തിട്ഠാനാനി വുച്ചന്തി, തംദേസനാ ച തബ്ബോഹാരേനാതി.

തഥാതി തംസഭാവാ ദുക്ഖാദിസഭാവാ. **അവിതഥാ**തി അമുസാസഭാവാ ബാധനാദിഭാവേന ഭൂതസഭാവാ. **അനഞ്ഞഥാ**തി അഞ്ഞാകാരരഹിതാ അബാധനാദിആകാരവിവിത്താ. ദുക്ഖദുക്ഖതാതന്നിമിത്തതാഹി അധിട്ഠിതത്താ **പീളനട്ഠോ**. സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതഭാവോ **സങ്ഖതട്ഠോ**. ദുക്ഖദുക്ഖതാതന്നിമിത്തതാഹി പരിദഹനം, കിലേസദാഹസമായോഗോ വാ **സന്താപട്ഠോ**. ജരായ, മരണേന ചാതി ദ്വേധാ വിപരിണാമേതബ്ബതാ **വിപരിണാമട്ഠോ**. ഏത്ഥ ച പീളനട്ഠോ ദുക്ഖസ്സ സരസേനേവ ആവിഭവനാകാരോ, ഇതരേ യഥാക്കമം സമുദയമഗ്ഗനിരോധദസ്സനേഹി ആവിഭവനാകാരാതി അയം ചതുന്നമ്പി വിസേസോ. തത്രത്രാഭിനന്ദനവസേന ബ്യാപിത്വാ ഊഹനം രാസികരണം ദുക്ഖസ്സ നിബ്ബത്തനം **ആയൂഹനം** ആകാരസ്സ ബ്യാപനത്ഥത്താ. ആഗച്ഛതി സമുദയതോതി വാ ആയം, ദുക്ഖം, തസ്സ ഊഹനം പവത്തനം **ആയൂഹനം,** അയം സരസേനേവ ആവിഭവനാകാരോ. നിദദാതി ദുക്ഖന്തി **നിദാനം,** "ഇദം തം ദുക്ഖ"ന്തി സമ്പടിച്ഛാപേന്തം വിയ സമുട്ഠാപേതീതി അത്ഥോ. അയം **നിദാനട്ഠോ** ദുക്ഖദസ്സനേന ആവിഭവനാകാരോ. സംസാരദുക്ഖേന സംയോജനം **സംയോഗട്ഠോ** . മഗ്ഗാധിഗമനനിവാരണം **പലിബോധട്ഠോ**. ഇമേ ച സംയോഗപലിബോധട്ഠാ നിരോധമഗ്ഗദസ്സനേഹി ആവിഭവനാകാരാ. നിസ്സരന്തി സത്താ ഏത്ഥ, സയമേവ വാ നിസ്സടം വിസംയുത്തം സബ്ബസങ്ഖതേഹി സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗഭാവതോതി **നിസ്സരനം**. അയമസ്സ സഭാവേന ആവിഭവനാകാരോ, ഇതരേ വിവേകാസങ്ഖാതാമതട്ഠാ, സമുദയക്ഖരഅപച്ചയഅവിനാസിതാ വാ സമുദയമഗ്ഗദുക്ഖദസ്സനേന ആവിഭവനാകാരാ.

സംസാരതോ നിഗ്ഗമനം **നിയ്യാനം**. അയമസ്സ സരസേന ആവിഭവനാകാരോ. പരിബോധൂപച്ഛേദനേന നിബ്ബാനാധിഗമോവ നിബ്ബാനനിമിത്തത്താ മഗ്ഗസ്സ **ഹേതുട്ഠോ**. പഞ്ഞാപധാനത്താ ചസ്സ നിബ്ബാനദസ്സനം, ചതുസച്ചദസ്സനം വാ **ദസ്സനട്ഠോ**. ചതുസച്ചദസ്സനേ, കിലേസദുക്ഖസന്താപവൂപസമനേ ച ആധിപച്ചം കരോന്തി മഗ്ഗധമ്മാ സമ്പയുത്തധമ്മേസൂതി സോ മഗ്ഗസ്സ **ആധിപതേയ്യട്ഠോ**. വിസേസതോ വാ ആലമ്ബനാധിപതിഭൂതാ മഗ്ഗധമ്മാ ഹോന്തി "മഗ്ഗാധിപതിനോ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൬) വചനതോതി സോ തേസം ആകാരോ **ആധിപതേയ്യട്ഠോ**. ഏതേ ഹേതുദസ്സനാധിപതേയ്യട്ഠാ സമുദയനിരോധദുക്ഖദസ്സനേഹി ആവിഭവനാകാരാ. ഏവമാദി ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. **അഭിസമയട്ഠോ**തി അഭിസമേതബ്ബട്ഠോ. അഭിസമയസ്സ വാ വിസയഭൂതോ അത്ഥോ അഭിസമയട്ഠോ. അഥ വാ അഭിസമയസ്സ പവത്തിആകാരോ **അഭിസമയട്ഠോ**. സോ ചേത്ഥ അഭിസമേതബ്ബേന പീളനാദിനാ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൬൪. കുച്ഛിതം ഖം **ദുക്ഖം,** ഗാരയ്ഹം ഹുത്വാ അസാരന്തി അത്ഥോ.

"സമാഗമോ സമേത"ന്തിആദീസു കേവലസ്സ **ആഗമ**സദ്ദസ്സ, **ഏത**-സദ്ദസ്സ ച പയോഗേ സംയോഗത്ഥസ്സ അനുപലബ്ഭനതോ, **സം**-സദ്ദസ്സ ച സംയോഗേ ഉപലബ്ഭനതോ **"സംയോഗം ദീപേതീ"**തി ആഹ അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച തദത്ഥജോതകതാസിദ്ധിതോ. **ഉപ്പന്നം ഉദിത**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **അയ**-സദ്ദോ ഗതിഅത്ഥേ സിദ്ധോ ഹേതുസദ്ദോവിയ കാരണം ദീപേതി. അത്തനോ ഫലനിപ്ഫാദനേന അയതി പവത്തതി, ഏതി വാ ഏതസ്മാ ഫലന്തി **അയോ**തി, **സംയോഗേ ഉപ്പത്തികാരണം സമുദയോ**തി. ഏത്ഥ വിസും പയുജ്ജമാനാപി ഉപസഗ്ഗസദ്ദാ സധാതുകം സംയോഗത്ഥം, ഉപ്പാദത്ഥഞ്ച ദീപേന്തി, കിരിയാവിസേസകത്താതി വേദിതബ്ബാ.

"അഭാവോ ഏത്ഥ രോധസ്സാതി നിരോധോ"തി ഏതേന നിബ്ബാനസ്സ ദുക്ഖവിവിത്തഭാവം ദസ്സേതി. **സമധിഗതേ** തസ്മിം തദധിഗമതോ പുഗ്ഗലസ്സ രോധാഭാവോ പവത്തിസങ്ഖാതസ്സ രോധസ്സ പടിപക്ഖഭൂതായ നിവത്തിയാ അധിഗതത്താതി. ഏതസ്മിഞ്ച അത്ഥേ അഭാവോ

ഏതസ്മിം രോധസ്സാതി **നിരോധോ** ഇച്ചേവ പദസമാസോ. ദുക്ഖാഭാവോ പനേത്ഥ പുഗ്ഗലസ്സ, ന നിബ്ബാനസ്സേവ. അനുപ്പാദോ ഏവ നിരോധോ **അനുപ്പാദനിരോധോ**. ആയതിം ഭവാദീസു അപ്പവത്തി, ന പന ഭങ്ഗോതി ഭങ്ഗവാചകം നിരോധസദ്ദം നിവത്തേത്വാ അനുപ്പാദവാചകം ഗണ്ഹാതി. ഏതസ്മിം അത്ഥേ കാരണേ ഫലൂപചാരം കത്വാ നിരോധപച്ചയോ നിരോധോതി വുത്തോ.

പടിപദാ ച ഹോതി പുഗ്ഗലസ്സ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ. നനു ച സാ ഏവ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തീതി തസ്സാ ഏവ സാ പടിപദാതി ന യുജ്ജതീതി? ന പുഗ്ഗലാധിഗമസ്സ പത്തിഭാവേന, യേഹി സോ അധിഗച്ഛതി, തേസം കാരണഭൂതാനം പടിപദാഭാവേന ച വുത്തത്താ. സച്ഛി കിരിയാസച്ഛികരണധമ്മാനഞ്ഹി അഞ്ഞത്ഥാഭാവേപി പുഗ്ഗലസച്ഛികിരിയാധമ്മഭാവേഹി നാനത്തം കത്വാ നിദ്ദേസോ കതോതി. അഥ വാ യം ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ നിട്ഠാനം ഫലം, സയഞ്ച ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിഭൂതം, തസ്സ അഭിസമയഭൂതായ ദുക്ഖനിരോധപ്പത്തിയാ പടിപദതാ ദട്ഠബ്ബാ.

൫൨൫. ബുദ്ധാദയോ അരിയാ പടിവിജ്ഝന്തീതി ഏത്ഥ പടിവിദ്ധകാലേ പവത്തം ബുദ്ധാദിവോഹാരം "അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ"തിആദീസു (സും നി॰ ൪൧൦) വിയ ഭാവിനി ഭൂതേ വിയ ഉപചാരോതി പുരിമകാലേപി ആരോപേത്വാ "ബുദ്ധാദയോ"തി വുത്തം. തേ ഹി ബുദ്ധാദയോ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പടിവിജ്ഝന്തീതി. **തസ്മാ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീ**തി ഏത്ഥ അരിയപടിവിജ്ഝിതബ്ബാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനീതി പുരിമപദേ ഉത്തരപദലോപോ അരിയസച്ചാനീതി വുച്ചന്തീതി അത്ഥോ. തഥാഗതേന ഹി സയം അധിഗതത്താ, പവേദിതത്താ, തതോ ഏവ ച അഞ്ഞേഹി അധിഗമനീയത്താ താനി തസ്സ ഹോന്തീതി. **അരിയഭാവസിദ്ധിതോപീ**തി ഏത്ഥ അരിയസാധകാനി സച്ചാനി അരിയസച്ചാനീതി പുബ്ബേ വിയ ഉത്തരപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **അരിയാനി സച്ചാനീതിപീ**തി ഏത്ഥ അവിതഥഭാവേന അരണീയത്താ അധിഗന്തബ്ബത്താ അരിയാനി, അരിയസമഞ്ഞാ വാ അവിസംവാദകേ അവിതഥേ നിരുള്ഹാ ദട്ഠബ്ബാ.

൫൨൮. ബാധനലക്ഖണന്തി ഏത്ഥ ദുക്ഖദുക്ഖതന്നിമിത്തഭാവോ, ഉദയവയപടിപീളിതഭാവോ വാ ബാധനം. ഭവാദീസു ജാതിആദിവസേന, ചക്ഖുരോഗാദിവസേന ച അനേകധാ ദുക്ഖസ്സ പവത്തനമേവ പുഗ്ഗലസ്സ സന്താപനം, തദസ്സ കിച്ചം രസോതി **സന്താപനരസം**. പവത്തിനിവത്തീസു സംസാരവിമോക്ഖേസു പവത്തി ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **പവത്തിപച്ചുപട്ഠാനം**. പഭവതി ഏതസ്മാ ദുക്ഖം നിബ്ബത്തതി, പുരിമഭവേന പച്ഛിമഭവോ ഘടിതോ സംയുത്തോ ഹുത്വാ പവത്തതീതി **പഭാവോ**. "ഏവമ്പി തണ്ഹാനുസയേ അനൂഹതേ, നിബ്ബത്തതി ദുക്ഖമിദം പുനപ്പുന"ന്തി (ധം॰ പ॰ ൩൩൮; നേത്തി॰ ൩൦) ഏവം പുനപ്പുനം ഉപ്പാദനം **അനുപച്ഛേദകരണം**. ഭവനിസ്സരണനിവാരണം **പലിബോധോ**. തണ്ഹക്ഖയാദിഭാവേന സബ്ബദുക്ഖസന്തതാ **സന്തി. അച്ചുതിരസ**ന്തി അച്ചുതിസമ്പത്തികം അചവനകിച്ചം വാ. **കിച്ച**ന്തി ച ചവനാഭാവം കിച്ചമിവ കത്വാ പരിയായേന വുത്തം, അചവനഞ്ചസ്സ സഭാവാപരിച്ചജനം അവികാരിതാ ദട്ഠബ്ബാ. പഞ്ചക്ഖന്ധനിമിത്തസുഞ്ഞതായ അവിഗ്ഗഹം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **അനിമിത്തപച്ചുപട്ഠാനം**. അനുസയസമുച്ഛിന്ദനേന സംസാരചാരകതോ നിഗ്ഗമനൂപായഭാവോ **നിയ്യാനം**. സബ്ബകിലേസാനം അനുപ്പാദനിരോധനം **കിലേസപ്പഹാനകരണം**. നിമിത്തതോ, പവത്തതോ ച ചിത്തസ്സ വുട്ഠാനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **വുട്ഠാനപച്ചുപട്ഠാനം**.

൫൨൯. അസുവണ്ണാദി സുവണ്ണാദി വിയ ദിസ്സമാനം **മായാ**തി വത്ഥുസബ്ഭാവാ തസ്സാ വിപരീതതാ വുത്താ. ഉദകം വിയ ദിസ്സമാനാ പന **മരീചി** ഉപഗതാനം തുച്ഛാ. വത്ഥുമത്തമ്പി തസ്സാ ന ദിസ്സതീതി **വിസംവാദികാ** വുത്താ. മരീചിമായാഅത്തവിധുരോ ഭാവോ **തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ. അരിയഞാണസ്സാ**തി അരിയസ്സ അവിതഥഗ്ഗാഹകസ്സ ഞാണസ്സ, തേന പടിവേധഞാണം വിയ പച്ചവേക്ഖണഞാണമ്പി ഗഹിതം ഹോതി. തേസം ഗോചരഭാവോ പടിവിജ്ജിതബ്ബതാ, ആരമ്മണഭാവോ ച ദട്ഠബ്ബോ. **അഗ്ഗിലക്ഖണം** ഉണ്ഹത്തം. തഞ്ഹി കത്ഥചി കട്ഠാദിഉപാദാനഭേദേ വിസംവാദകം, വിപരീതം, അഭൂതം വാകദാചിപി ന ഹോതി. "ജാതിധമ്മാ ജരാധമ്മോ, അഥോ മരണധമ്മിനോ"തി (അം॰ നി॰ ൩.൩൯; ൫.൫൭) ഏവം വുത്താ ജാതിആദികാ **ലോകപകതി**. ഏകച്ചാനം തിരച്ഛാനാനം തിരിയം ദീഘതാ, മനുസ്സാദീനം ഉദ്ധം ദീഘതാ, വുദ്ധിനിട്ഠം പത്താനം പുന അവഡ്ഢനന്തി

ഏവമാദികാ ച **ലോകപകതീ**തി വദന്തി. തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവേസു പച്ഛിമോ **തഥതാ**. പഠമോ **അവിതഥതാ,** മജ്ഝിമോ **അനഞ്ഞതതാ**തി അയമേതേസം വിസേസോ,

ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധക ന്തി കസ്മാ വുത്തം, നനു തണ്ഹാപി ജാതി വിയ ദുക്ഖനിമിത്തതായ ബാധികാതി? ന, ബാധകപ്പഭവഭാവേന വിസും ഗഹിതത്താ. ഏവമ്ഹി പവത്തി, പവത്തിഹേതു ച അസങ്കരതോ ബോധിതാ ഹോന്തി. അഥ വാ ജാതിആദീനം വിയ ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവോ, ദുക്ഖദുക്ഖതാ ച ബാധകതാ, ന ദുക്ഖപ്പഭവതാതി നത്ഥി തണ്ഹായ പഭവഭാവേന വിസും ഗഹിതായ ബാധകഭാവപസങ്ഗോ. തേനാഹ **"ദുക്ഖാ അഞ്ഞം ന ബാധക"**ന്തി. **ബാധകത്തനിയാമേനാ**തി ദുക്ഖം ബാധകമേവ, ദുക്ഖമേവ ബാധകന്തി ഏവം ദ്വിധാപി ബാധകത്താവധാരനേനാതി അത്ഥോ. **ബാധകത്തനിയാമേനാ**തി ഹി ബാധകസ്സ, ബാധകത്തേ ച നിയാമേന. യതാ ബാധകത്തസ്സ ദുക്ഖേ നിയതതാ, ഏവം ദുക്ഖസ്സ ച ബാധകത്തേ നിയതതാതി.

തം വിനാ നാഞ്ഞതോതി സതിപി അവസേസകിലേസഅവസേസാകുസലസാസവകുസലമൂലാവസേസസാസവകുസലധമ്മാനം ദുക്ഖഹേതുഭാവേ ന തണ്ഹായ വിനാ തേസം ദുക്ഖഹേതുഭാവോ അത്ഥി, തേഹി പന വിനാപി തണ്ഹായ ദുക്ഖഹേതുഭാവോ അത്ഥി കുസലേഹി വിനാ അകുസലേഹി രൂപാവചരാദികുസലേഹി വിനാ കാമാവചരാദീഹി ച തണ്ഹായ ദുക്ഖനിബ്ബത്തകത്താ. സന്തഭാവസ്സ, സന്തഭാവേ വാ നിയാമോ സന്തഭാവനിയാമോ, തേന **സന്തഭാവനിയാമേന. തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്താ**തി ദ്വിധാപി നിയാമേന തച്ഛോ നിയ്യാനഭാവോ ഏതസ്സ, ന മിച്ഛാമഗ്ഗസ്സ വിയ വിപരീതതായ, ന ലോകിയമഗ്ഗസ്സ വിയ വാ അനേകന്തികതായ അതച്ഛോതി തച്ഛനിയ്യാനഭാവോ, മഗ്ഗോ, തസ്സ ഭാവോ തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്തം, തസ്മാ തച്ഛനിയ്യാനഭാവത്താ. സബ്ബത്ഥ ദ്വിധാപി നിയാമേന തച്ഛാവിപരീതഭൂതഭാവോ വുത്തോതി ആഹ **"ഇതി തച്ഛാവിപല്ലാസാ"**തിആദി.

൫൬൪. സച്ചസദ്ദസ്സ സമ്ഭവന്താനം അത്ഥാനം ഉദ്ധരണം, സമ്ഭവന്തേ വാ അത്ഥേ വത്വാ അധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ ഉദ്ധരണം നിദ്ധാരണം **അത്ഥുദ്ധാരോ. വിരതിസച്ചേ**തി മുസാവാദവിരതിയം. ന ഹി അഞ്ഞവിരതീസു സച്ചസദ്ദോ നിരുള്ഹോ. യേ പന "വിരതിസച്ചം സമാദാനവിരതീ"തി വദന്തി, തേസമ്പി ന സമാദാനമത്തം വിരതിസച്ചം, അഥ ഖോ സമാദാനാവിസംവാദനം. തം പന പടിഞ്ഞാസച്ചം മുസാവാദവിരതിയേവ ഹോതി. "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘമഞ്ഞ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൧൮൭, ൨൦൨-൨൦൩, ൪൨൭; ൩.൨൭-൨൯) പവത്താ ദിട്ഠി "സച്ച"ന്തി അഭിനിവിസനവുത്തിയാ **ദിട്ഠിസച്ചം**. അമോസധമ്മത്താ നിബ്ബാനം **പരമത്ഥസച്ചം**. "അമോസധമ്മം നിബ്ബാനം, തദരിയാ സച്ചതോ വിദൂ"തി (സു॰ നി॰ ൭൬൩) ഹി വുത്തം, തസ്സ പന തംസമ്പാപകസ്സ ച മഗ്ഗസ്സ പജാനനാ പടിവേധോ അവിവാദകാരണന്തി ദ്വയമ്പി "ഏകം ഹി സച്ചം ന ദുതിയമത്ഥി, യസ്മിം പജാ നോ വിവദേ പജാന"ന്തി ഇമിസ്സാ (സു॰ നി॰ ൮൯൬; മഹാനി॰ ൧൧൯) ഗാഥായ "സച്ച"ന്തി വുത്തം.

൫൬൫. "നേതം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി ഏതേന ജാതിആദീനം ദുക്ഖഅരിയസച്ചഭാവേ അവിപരീതതം ദസ്സേതി ഏകന്തേനേവ ബാധകഭാവതോ. "അഞ്ഞം ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി ഇമിനാ ദുക്ഖഅരിയസച്ചഭാവസ്സ ജാതിആദീസു നിയതതം ദസ്സേതി അനഞ്ഞത്ഥഭാവതോ. സചേപി കഥഞ്ചി കോചി ഏവംചിത്തോ ആഗച്ഛേയ്യ, പഞ്ഞാപനേ പന സഹധമ്മേന ഞാപനേ അത്തനോ വാദസ്സ പതിട്ഠാപനേ സമത്ഥോ നത്ഥീതി ദസ്സേതും **"അഹമേതം...പേ॰... പഞ്ഞപേസ്സാമീതി ആഗച്ഛേയ്യ, നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"**തി വുത്തം. ജാതിആദീനം അനഞ്ഞഥതാ അഞ്ഞസ്സ ച തതാഭൂതസ്സ അഭാവോയേവേത്ഥ ഠാനാഭാവോ. സചേപി കോചി ആഗച്ഛേയ്യ ആഗച്ഛതു, ഠാനം പന നത്ഥീതി അയമേത്ഥ സുത്തത്ഥോ. ഏസ നയോ ദുതിയസുത്തേപി. തത്ഥ പന അത്തഭാവപടിലാഭേനേവ സത്താനം ജാതിആദീനം പത്തി, സമ്മുഖീഭാവോ ച ഹോതീതി സമ്പത്തത്താ, പച്ചക്ഖതാ ച പഠമതാ, യതോ തം ഭഗവതാ പഠമം ദേസിതം, തന്നിമിത്തതാ ദുതിയതാ, തദുപസമതാ തതിയതാ, തംസമ്പാപകതാ ചതുത്ഥതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

"ഏതപരമതോ"തി ഏതേന ചതൂഹി അരിയസച്ചേഹി പവത്തിആദീനം അനവസേസപരിയാദാനമാഹ. നിബ്ബുതികാമേന പരിജാനനാദീഹി അഞ്ഞം കിഞ്ചി കിച്ചം കാതബ്ബം നത്ഥി, ധമ്മഞ്ഞാണകിച്ചം വാ ഇതോ അഞ്ഞം നത്ഥി, പരിഞ്ഞേയ്യാദീനി ച

ഏതപരമാനേവാതി ചത്താരിയേവ വുത്താനി. തണ്ഹായ ആദീനവദസ്സാവീനം വസേന തണ്ഹാവത്ഥുആദീനം ഏതപരമതായാതി വുത്തം. തഥാ ആലയേ പഞ്ചകാമഗുണസങ്ഖാതേ, സകലവത്ഥുകാമസങ്ഖാതേ, ഭവത്തയസങ്ഖാതേ വാ ദുക്ഖേ ദോസദസ്സാവീനം വസേന ആലയാദീനം ഏതേപരമതായാതി വുത്തം.

൹൹. **"ഓളാരികത്താ"**തി ഇദം ജാതിആദീനം ദുക്ഖഭാവസ്സ പചുരജനപാകടതാമത്തം സന്ധായ വുത്തം, ന അരിയേന ഞാണേന പടിവിജ്ഝിതബ്ബാകാരം. **തന്തി** ദുക്ഖം. **അകതന്തി** അനിബ്ബത്തിതം, അനിപ്ഫാദിതകാരണന്തി അധിപ്പായോ. കാരണേ ഹി സിദ്ധേ ഫലം സിദ്ധമേവ ഹോതി. **"നേവ അകതം ആഗച്ഛതീ"**തി ച ഇമിനാ അഹേതുവാദം പടിക്ഖിപതി. **"ന ഇസ്സരനിമ്മാനാദിതോ"**തി ഏതേന പജാപതിപുരിസപകതികാലാദിവാദേ പടിക്ഖിപതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി. **"സഹേതുകേന ദുക്ഖേനാ"**തി ഏതേന ദുക്ഖദസ്സനേന ജനിതസ്സ സംവേഗസ്സ സംവഡ്ഢനമാഹ. ദുക്ഖസ്സ ഹി സഹേതുകഭാവസവസേന ബലവസംവേഗോ ജായതി യാവായം ഹേതു, താവ ഇദം ദുക്ഖം അവിച്ഛേദേന പവത്തതീതി. **അസ്സാസജനനത്ഥം നിരോധന്തി** സംവേഗജാതസ്സ അസ്സാസം ജനേതും നിരോധസച്ചമാഹ. നിബ്ബിന്നസംസാരദുക്ഖസ്സ ഹി നിരോധകഥാ വുച്ചമാനാ അതിവിയ അതിവിയ അസ്സാസം സഞ്ജനേതി.

൹൭. യേ തേ ജാതിആദയോ ധമ്മാ ഭഗവതാ വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. കസ്മാ പനേത്ഥ ബ്യാധി ന ഗഹിതോതി? അനേകന്തഭാവതോ. തഥാ ഹി സോ കദാചി, കേസഞ്ചി ച നത്ഥി. യഥാഹ "തയോ രോഗാ പുരേ ആസും, ഇച്ഛാ അനസനം ജരാ"തി (സു॰ നി॰ ൩൧൩). ബാകുലത്ഥേരാദീനം സോ നാഹോസിയേവ, ദുക്ഖഗ്ഗഹണേന വാ ബ്യാധി ഏത്ഥ ഹിതോവാതി ദട്ഠബ്ബം. പരമത്ഥതോ ഹി ധാതുക്ഖോഭപച്ചയം കായികം ദുക്ഖം ബ്യാധീതി. ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം ഏകം കോട്ഠാസം കത്വാ **"ദ്വാദസ ധമ്മാ"**തി വുത്തം. കാമതണ്ഹാഭാവസാമഞ്ഞേന ഏകജ്ഝം കത്വാ "ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ച"ന്തി അഞ്ഞേ അന്തോഗധഭേദേ അനാമസിത്വാ ഏകരൂപേന ഗഹിതാപി തണ്ഹാ സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതാ, ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതാ, ദിട്ഠിവിരഹിതാ കേവലം കാമസ്സാദഭൂതാ ചാതി തിധാവ ഭിന്ദിത്വാ വുത്താ. **"അയമേവ അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ"**തി മഗ്ഗസച്ചഭാവേന ഏകജ്ഝം കത്വാ വുത്താപി സഭാവതോ ഭിന്നാ ഏവ തേ ധമ്മാതി ആഹ **"അട്ഠ ധമ്മാ"**തി.

സച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ദുക്ഖനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ

ജാതിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ഭവേതി ആദാനനിക്ഖേപപരിച്ഛിന്നോ ധമ്മപ്പബന്ധോ ഭവോ, തസ്മിം ഭവേ. സോ ഹി ജായതി ഏത്ഥ യോനിഗതിആദിവിഭാഗോതി ജാതീതി വുച്ചതി, ജായന്തി ഏത്ഥ സത്താ സമാനന്വയാതി **ജാതി,** നികായോ. **സങ്ഖതലക്ഖണേ**തി യത്ഥ കത്ഥചി ഉപ്പാദേ. സോ ഹി ജനനട്ഠേന ജാതി. **പടിസന്ധിയന്തി** പടിസന്ധിചിത്തക്ഖണേ . **സമ്പാതിജാതോതി** ഏത്ഥ ജാതിസദ്ദേന ലബ്ഭമാനം മാതുകുച്ഛിതോ നിക്ഖമനസങ്ഖാതം ജായനത്ഥം സന്ധായാഹ **"പസൂതിയ"**ന്തി, അഭിജാതിയന്തി അത്ഥോ. ജായതി ഏതായ ഖത്തിയാദിസമഞ്ഞാതി **ജാതി,** കുലം.

൹൮. സയന്തി ഏത്ഥാതി സേയ്യാ, മാതുകുച്ഛിസങ്ഖാതോ ഗബ്ഭോ സേയ്യാ ഏതേസന്തി **ഗബ്ഭസേയ്യകാ,** അണ്ഡജാ, ജലാബുജാ ച. **ഇതരേസന്തി** സംസേദജാനം, ഓപപാതികാനഞ്ച. **അയമ്പി ചാതി** "പടിസന്ധിഖന്ധേസ്വേവാ"തി അനന്തരം വുത്തകഥാപി, പഗേവ "പടിസന്ധിതോ പട്ഠായാ"തി വുത്തകഥായം. തേനാഹ **"തേസം തേസം പഠമപാതുഭാവോ ജാതീ"**തി.

ഉമ്മുജ്ജനവസേന ഗയ്ഹതീതി **ഉമ്മുജ്ജനപച്ചുപട്ഠാനം**. വക്ഖമാനവിഭാഗം ദുക്ഖവിചിത്തതം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **ദുക്ഖവിചിത്തതാപച്ചുപട്ഠാനാ**.

൹൯. **"കസ്മാ പനാ"**തി വദതോ ചോദകസ്സായമധിപ്പായോ - ഏകന്തദുക്ഖേ നിരയേ താവ ജാതിദുക്ഖാ ഹോതു, അഞ്ഞാസുപി വാ ദുഗ്ഗതീസു പാപകമ്മസമുട്ഠാനതോ

സുഖസംവത്തനിയകമ്മസമുട്ഠാനാസു പന സുഗതീസു കഥന്തി. ഇതരോ "നായം ജാതി സഭാവദുക്ഖവസേന ദുക്ഖാതി വുത്താ, ന ഹി കാചി പടിസന്ധി ദുക്ഖവേദനാസമ്പയുത്താ അത്ഥി, അഥ ഖോ ദുക്ഖസ്സ അധിട്ഠാനഭാവതോ"തി ദസ്സേന്തോ **"അനേകേസം ദുക്ഖാനം വത്ഥുഭാവതോ"**തിആദിമാഹ. അദുക്ഖസഭാവമ്പി പരിയായതോ ദുക്ഖന്തി വുച്ചതീതി ദുക്ഖസഭാവം ദുക്ഖസദ്ദേന വിസേസേത്വാ വുത്തം **"ദുക്ഖദുക്ഖ"**ന്തി യഥാ രൂപരൂപന്തി.

ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോതി "അഹു വത മേ, തം വത നാഹോസീ"തി ചേതസികദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ.

"യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൭൬, ൭൭, ൮൫; ൨.൪.൧, ൪) വചനതോ തേഭൂമകാ സങ്ഖാരാ സങ്ഖാരദുക്ഖം, തത്ഥ കാരണമാഹ **"ഉദയബ്ബയപ്പടിപാളിതത്താ"**തി. യഞ്ഹി അഭിണ്ഹം പടിപീളിതം, തം ദുക്ഖമനതായ ദുക്ഖന്തി, വിപസ്സനാചാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ തേഭൂമകഗ്ഗഹണം.

ദുക്ഖദുക്ഖന്തി ദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസേ വദതി. "ജാതിപി ദുക്ഖാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൧൯൦) **ദുക്ഖസച്ചവിഭങ്ഗേ** ആഗതം.

ഭഗവതാപീതി അനാവരണഞാണവതാ അച്ഛരിയാപരിമേയ്യദേസനാകോസല്ലവതാ ഭഗവതാപി. **ഉപമാവസേന**തി അങ്ഗാരകാസൂപമാദിഉപമാവസേന.

൪൦. പുണ്ഡരീകാദീസൂതി **ആദി**-സദ്ദേന ന മണികനകരജതപവാളാദിരതനസന്നിച്ചയേ, നാപി അണ്ഡജമേണ്ഡജവായജാതികേ സുഭമനുഞ്ഞസയനതലേ, നാപി രതനമയകുട്ടിമമനോഹരേ പാസാദതലേ, നാപി സിത്തസമ്മട്ഠകുസുമോപഹാരവതി പാസാദൂപചാരേ, നാപി മുത്താജാലസദിസവാലികാവികിണ്ണേ വിവിടങ്ഗണേ, നാപി ഹരിതകമ്ബലസദിസമുദുസദ്ദലസമോതലേ ഭൂമിഭാഗേതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **പരമസമ്ബാധേ**തി അതിവിയ സമ്ബാധേ. **തിബ്ബന്ധകാരേ**തി ബഹലന്ധകാരേ. പിത്തസേമ്ഹപുബ്ബരുഹിരഗൂഥോദരിയാദി **നാനാകുണപസമ്ബാധേ**. മാതാ യദി വീസതിവസ്സാ, അഥ തിംസ, ചത്താലീസാദിവസ്സാ, തത്തകം കാലം അധോതവച്ചകൂപസദിസതായ **അധിമത്തജേഗുച്ഛേ. പൂതിമച്ഛാ** ദി സബ്ബം ന സദിസൂപമ്മം തസ്സ വാതാദിവസേന ഏകച്ചദുഗ്ഗന്ധാപഗമസബ്ഭാവതോ. **ദസ മാസേ**തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം, യേഭുയ്യവസേന വുത്തം തതോ ഭിയ്യോപി ഏകച്ചാനം തത്ഥാവട്ഠാനസമ്ഭവതോ . അത്തനോ അധോമുഖം ഠപിതസങ്ചിതഹത്ഥദ്വയസ്സ ഉക്കുടികസ്സേവ നിസീദതോ **സമിഞ്ജനപ്പസാരണാദിരഹിതോ**.

അഭിമുഖം കഡ്ഢനം **ആകഡ്ഢനം**. പരിതോ സമന്തതോ കഡ്ഢനം **പരികഡ്ഢനം**. ഹേട്ഠാ ധുനനം **ഓധൂനനം**. നിധായ നിധായ ധൂനനം **നിദ്ധൂനനം**. ആകഡ്ഢനാദിസദിസഞ്ചേത്ഥ **"ആകഡ്ഢനാദീ"**തി വുത്തം. തരുണവണസദിസം അതിവിയ സുഖുമാലം ഗബ്ഭഗതം സരീരം സീതാദിഅപ്പകമ്പി ന സഹതീതി സീതനരകൂപപന്നതാദി നിദസ്സിതം. തഞ്ഹി തസ്സ അതിവിയ സീതം, അതിവിയ ഉണ്ഹഞ്ച ഹുത്വാ ഉപതിട്ഠതി. സരീരം വാസിയാദീഹി തച്ഛേത്വാ ഖാരാവസേചനകരണം **ഖാരാപടിച്ഛകം. ദുക്ഖുപ്പത്തിട്ഠാനേ**തി ഗബ്ഭാസയസഞ്ഞിതം തതിയം ആവട്ടം സന്ധായാഹ.

പരിവത്തേത്വാതി ഉദ്ധംപാദഅധോസീസഭാവേന പരിവത്തേത്വാ. **ഇദം വിജായനമൂലകം ദുക്ഖം,** യേന മരണദുക്ഖേന ച അട്ടിതാ വേദനാപ്പത്താ സത്താ കതിപയമാസമത്താതിക്കന്തമ്പി പവത്തിം വിസ്സരന്തി, മഹന്ധകാരം മഹാവിദുഗ്ഗം പക്ഖന്ദാ വിയ ഹോന്തി.

വധേന്തസ്സാതി സോചനപരിദേവനസീസപടിഹനനാദിനാ ബാധേന്തസ്സ. ഖുപ്പിപാസാ ഹി ആതപാവട്ഠാനാദിനാ ച **ആതാപനം**. പഞ്ചഗ്ഗിതാപനാദിനാ **പരിതാപനം**.

ഇമസ്സാതി യഥാവുത്തസ്സ സത്തവിധസ്സ. **സബ്ബസ്സാപീ**തി ഗബ്ഭകാലാദീസു താപനമദ്ദനാദിനിരയഗ്ഗിദാഹാദിസഞ്ജനിതസ്സ സകലസ്സാപി. **വത്ഥുമേവ ഹോതി** തദഭാവേ അഭാവതോ. തേനേവാഹ **"ജായേഥ നോ ചേ"**തിആദി.

൭൪. വിചിത്തന്തി വിവിധം, അച്ഛരിയം വാ.

ഇതി ജാതിനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ജരാനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൫. സങ്ഖാതലക്ഖണന്തി ''ഠിതസ്സ അഞ്ഞഥത്ത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൩൮; അ॰ നി॰ ൩.൪൭; കഥാ॰ ൨൧൪) വുത്തം ഖണികജരം സന്ധായാഹ. **ഖണ്ഡിച്ചാദിസമ്മതോ**തി ഖണ്ഡിച്ചപാലിച്ചവലിത്തചതാദിനാ സമഞ്ഞതോ. **സാ**തി ഖന്ധപുരാണഭാവസഞ്ഞിതാ പാകടജരാ. **ഖന്ധപരിപാകോ** ഏകഭവപരിയാപന്നാനം ഖന്ധാനം പുരാണഭാവോ.

ഇതി ജരാനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

മരണനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬. സങ്ഖതലക്ഖണന്തി സങ്ഖാരാനം വയസഞ്ഞിതം ഖണികമരണമാഹ. **യം സന്ധായാ**തി യം ഖണികമരണം സന്ധായ, ''ജീരാമരണം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിത''ന്തി (ധാതു॰ ൭൧) ഏത്ഥ ''മരണ''ന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. **ത**ന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയുപച്ഛേദസഞ്ഞിതം പാകടമരണം. ''ചവന''ന്തി ലക്ഖിതബ്ബതായ **ചുതിലക്ഖണം. വിയോഗരസ**ന്തി യഥാധിഗതേഹി സത്തസങ്ഖാരേഹി വിയോജനരസം. യഥൂപപന്നായ ഗതിയാ വിപ്പവാസവസേന ഗയ്ഹതീതി **ഗതിവിപ്പവാസപച്ചുപട്ഠാനം.**

പാപസ്സാതി പാപയോഗേന പാപസ്സ, ഉപചിതപാപകമ്മസ്സാതി അത്ഥോ. **പാപകമ്മാദിനിമിത്ത**ന്തി പാപകമ്മകമ്മനിമിത്തഗതിനിമിത്തസങ്ഖാതം മരണകാലേ ഉപട്ഠിതം അകുസലവിപാകാരമ്മണം. തമ്ഹി പസ്സന്തസ്സേവ കസ്സചി അനുഭവന്തസ്സ വിയ മഹാദുക്ഖം ഹോതി. **ഭദ്ദസ്സാ**തി ഭദ്ദകമ്മസ്സ, കതകുസലസ്സാതി അത്ഥോ. തസ്സ പന കാമം ഇട്ഠമേവ ആരമ്മണം ഉപട്ഠാതി, പിയവിപ്പയോഗവത്ഥുകം പന മഹന്തം ദുക്ഖം ആരമ്മണം ഉപട്ഠാതി, പിയവിപ്പയോഗവത്ഥുകം പന മഹന്തം ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതീതി ആഹ **''അസഹന്തസ്സ വിയോഗം പിയവത്ഥുക''**ന്തി. **അവിസേസതോ**തി പാപസ്സ, ഭദ്ദസ്സ ച സാമഞ്ഞതോ. ''അവിസേസതോ''തി വത്വാപി ''സബ്ബേസ''ന്തി വചനം തം ഇദം ദുക്ഖം പരിമദ്ദിതസങ്ഖാരാനം ഏകച്ചാനം ഖീണാസവാനമ്പി ഹോതിയേവാതി ദസ്സനത്ഥം. **വിതുജ്ജമാനമമ്മാന**ന്തി സന്ധിബന്ധനാവച്ഛേദകവായുനാ വിജ്ഝിയമാനമമ്മട്ഠാനാനം.

ഇതി മരണനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

സോകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൭. സോതി സോകോ. **അത്ഥതോ ദോമനസ്സമേവ ഹോതി** ചേതസികന്തരാഭാവതോ. ദോമനസ്സവിസേസോ പന ഹോതി വിസയവിസേസേ പവത്തിആകാരവിസേസസബ്ഭാവതോതി തം വിസേസം ലക്ഖണാദിതോ ദസ്സേതും **''ഏവം സന്തേപീ''**തിആദി വുത്തം. **അന്തോ നിജ്ഝാനം** ചിത്തസന്താപോ. **പരിജ്ഝാപനം** രാഗദോസപരിളാഹവിസിട്ഠം ദഹനം. കതാകതകുസലാകുസലവിസയം വിപ്പടിസാരാകാരേന പവത്തം അനുസോചനം **കുക്കുച്ചം,** ഞാതിബ്യസനാദിവിസയം കേവലം ചിത്തസന്ഥാപഭൂതം അനുസോചനം **സോകോ**തി അനുസോചനപച്ചുപട്ഠാനത്തേപി അയമേതേസം വിസേസോ.

വിസപീതം സല്ലം **വിസസല്ലം**. സോകവസേന അതിസാരാദി ബ്യാധിപി ഹോതി, സോകബഹുലസ്സ സരീരം ന ചിരസ്സേവ ജീരതി, ബലവസോകാഭിഭൂതോ മരണമ്പി പാപുണാതീതി ആഹ **''സമാവഹതി ച ബ്യാധിജരാമരണഭേദന''**ന്തി.

ഇതി സോകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

പരിദേവനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൮. **വചീപലാപോ**തി വാചാവിപ്പലാപോ, സോ അത്ഥതോ സദ്ദോ ഏവ. **ഭിയ്യോ**തി സോകദുക്ഖതോ ഉപരി. സോകസമുട്ഠാനോ ഹി **പരിദേവോ**.

ഇതി പരിദേവനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ദുക്ഖനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪൯. ജാതിആദീനമ്പി യഥാരഹം ദുക്ഖവത്ഥുദുക്ഖദുക്ഖതാഹി സതിപി ദുക്ഖഭാവേ കായസ്സ പീളനവസേന ഇദം സവിസേസം ദുക്ഖമന്തി ആഹ **"ദുക്ഖന്തി വിസേസതോ വുത്ത"**ന്തി.

ഇതി ദുക്ഖനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ദോമനസ്സനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൦. **മനോവിഘാതരസ**ന്തി ബ്യാപാദസമ്പയോഗവസേന മനസോ വിഹഞ്ഞനകിച്ചം. **ചേതോദുക്ഖസമപ്പിതാ**തി ചേതസികദുക്ഖസമങ്ഗിനോ. **ആവട്ടന്തീ**തി ആമുഖം വട്ടന്തി, യംദിസാഭിമുഖം പതിതാ, തംദിസാഭിമുഖാ ഏവ വട്ടന്തി. **വിവട്ടന്തീ**തി വിപരിവത്തനവസേന വട്ടന്തി. **ഉദ്ധംപാദം പപതന്തീ**തി ഉദ്ധംമുഖപാദാ ഹുത്വാ പതന്തി. **സത്ഥം ആഹരന്തീ**തി അത്തനോ സരീരസ്സ വിജ്ഝനഭേദനവസേന സത്ഥം ഉപനേന്തി.

ഇതി ദോമനസ്സനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ഉപായാസനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൧. **ദോസോയേവാ**തി കായചിത്താനം ആയാസനവസേന ദോസസ്സേവ പവത്തിആകാരോതി അത്ഥോ, യതോ ഭുസോ ആയാസോതി ഉപായാസോതി വുച്ചതി യഥാ ഭുസമാദാനം ഉപാദാനന്തി. **ഏകോ ധമ്മോ**തി ചുദ്ദസഹി അകുസലചേതസികേഹി അഞ്ഞോ ഏകോ ചേതസികധമ്മോ, യം "വിസാദോ"തി ച വദന്തി. നിത്ഥുനനവസേന സമ്പജ്ജനതോ **നിത്ഥുനനരസോ,** കായേ വാ നിത്ഥുനനകരണകിച്ചോ. "സങ്ഖാരദുക്ഖഭാവതോ"തി വത്വാ സോ പനേത്ഥ സാതിസയോതി ദസ്സേന്തോ **"ചിത്തപരിദഹനതോ, കായവിസാദനതോ ചാ"**തി ആഹ.

ഏതേ ച സോകപരിദേവുപായാസാ വിഞ്ഞത്തിയാ വിനാ, സഹ ച യഥാപച്ചയം ദോമനസ്സചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തിആകാരവിസേസോതി ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **പാകോ വിയാ**തി രജനാദിനോ പചിതബ്ബവത്ഥുനോ പാകോ വിയ.

ഇതി ഉപായാസനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

അപ്പിയസമ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൨. **സമോധാനം** സമാഗമോ. കായികദുക്ഖചിത്തവിഘാതാദിഅനത്ഥാനം അത്ഥിഭാവസ്സ പച്ചുപട്ഠാനോ **അനത്ഥഭാവപച്ചുപട്ഠാനോ**.

തേസം അപ്പിയാനം കായികവാചസികപയോഗസങ്ഖാതോ ഉപക്കമോ തദുപക്കമോ, തതോ സമ്ഭൂതോ **തദുപക്കമസമ്ഭൂതോ**.

ഇതി അപ്പിയസമ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

പിയവിപ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൩. ഉപദ്ദവഭാവേന പച്ചുപതിട്ഠതീതി **ബ്യസനപച്ചുപട്ഠാനോ**.

ഇതി പിയവിപ്പയോഗനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ഇച്ഛിതാലാഭനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൫. ഇച്ഛിതാലാഭോ നാമ യസ്സ കസ്സചി അത്തനാ ഇച്ഛിതസ്സ വത്ഥുനോ അലാഭോ. “യമ്പിച്ഛം ന ലഭതീ”തി ഹി വുത്തം. മത്ഥകപ്പത്തം പന ഇച്ഛിതാലാഭം ദസ്സേതും പാളിയം “ജാതിധമ്മാനം സത്താന”ന്തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠന്തി തമേവ ദസ്സേതും **“അഹോ വതാ”**തിആദി വുത്തം. **ഇച്ഛാവാ**തി ഏത്ഥ ഇച്ഛാസഹിതോ അലാഭോവാതി ച വദന്തി. **തപ്പരിയേസനരസാ**തി തേസം അലബ്ഭനേയ്യവത്ഥൂനം പരിയേസനരസാ. **അപ്പത്തി** അലാഭോ.

ഇതി ഇച്ഛിതാലാഭനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭൬. **യം വുത്തമിധാ**തി ഇധ സച്ചനിദ്ദേസേ യം സരൂപതോ വുത്തം. **അവുത്തന്തി** അഞ്ഞത്ഥ **ദുക്ഖക്ഖന്ധബാലപണ്ഡിതസുത്താ**ദീസു വുത്തമ്പി ഇധ സരൂപതോ അവുത്തം. തഞ്ച സബ്ബം ഇമേ ഉപാദാനക്ഖന്ധേ വിനാ ന ലബ്ഭതീതി തത്ഥ ഖന്ധസന്നിസ്സയമേവ ദുക്ഖം ഖന്ധേ വിബാധതീതി ദസ്സേതും **“ഇന്ദനമിവ പാവകോ”**തി വുത്തം. യഥാ വാ ലക്ഖം പഹരണപഹാരസ്സ വത്ഥു, ഏവം ഖന്ധാ സംസാരദുക്ഖസ്സ. യഥാ ച ഗോരൂപം ഡംസമകസാദിവിബാധായ, യഥാ ച ഖേത്തം നിപ്ഫന്നസസ്സലായനസ്സ, ഗാമോ ച ഗാമഘാതകവിബാധായ, ഏവം ഖന്ധാ ജാതിആദിദുക്ഖസ്സ വത്ഥൂതി ദസ്സേതും **“ലക്ഖമിവാ”**തിആദി വുത്തം. യേഭുയ്യേന ലോകേ വിബാധകാ വിബാധേതബ്ബാധീനാ ന ഹോന്തി, ഇമേ പന വിബാധേതബ്ബാധീനാ ഏവാതി ദസ്സേതും **“തിണലതാദീനീ”**തി വുത്തം. കാമം അനാദിമതി സംസാരേ ആദി നാമ കസ്സചി നത്ഥി, ഏകഭവപരിച്ഛിന്നസ്സ പന ഖന്ധസന്താനസ്സ വസേന വുത്തം **“ആദിദുക്ഖം ജാതീ”**തി. തേനേവാഹ **“പരിയോസാനദുക്ഖം മരണ”**ന്തി. ന ഹേത്ഥ സമുച്ഛേദമരണമേവ അധിപ്പേതം. മരണസ്സ അന്തികേ ആസന്നേ ജാതം ദുക്ഖം **മാരണന്തികദുക്ഖം. പരിദയ്ഹനം** ചിത്തസന്താപോ. **ലാലപ്പനം** അതിവിയ വിപ്പലാപോ. **അനുത്ഥുനനം** അന്തോ നിജ്ഝായനം. **ഏകമേക**ന്തി ജാതിആദീനം അന്തരഭേദഭിന്നാനം, ജാതിആദീനമേവ വാ ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകാനം വാ ഏകമേകം. **സങ്ഖിപിത്വാ**തി സമാസേത്വാ, സാമഞ്ഞനിദ്ദേസേന വാ സങ്ഖേപം കത്വാ.

ഇതി ദുക്ഖനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ.

സമുദയനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ

൭൭. **പുനബ്ഭവകരണം പുനബ്ഭവോ** ഉത്തരപദലോപേന, യഥാ വാ അപൂപഭക്ഖനസീലോ ആപൂപികോ, ഏവം പുനബ്ഭവകരണസീലാ, പുനബ്ഭവം വാ ഫലം അരഹതി, സോ വാ ഏതിസ്സാ പയോജനന്തി **പോനോഭവികാ**. നന്ദനതോ, രഞ്ജനതോ ച നന്ദീരാഗഭാവം സബ്ബാസു അവത്ഥാസു അപച്ചക്ഖായ വുത്തിയാ **നന്ദീരാഗസഹഗതാ**. തായ ച സത്താ തത്ഥ തത്ഥ ഭവാദികേ കിമികീടപടങ്ഗാദിഅത്തഭാവേപി നന്ദന്തി, രൂപാഭിനന്ദനാദിഭൂതായ രഞ്ജന്തി ചാതി **തത്രതത്രാഭിനന്ദിനീ**. തേനാഹ **“നന്ദീരാഗേന സഹഗതാ”**തിആദി. തബ്ഭാവത്ഥോ ഹി ഏത്ഥ സഹഗതസദ്ദോ. കാമഭവവിഭവഭേദവസേന പവത്തിയാ കാമതണ്ഹാ, ഭവതണ്ഹാ, വിഭവതണ്ഹാ ച വേദിതബ്ബാ. കാമതണ്ഹാദിഭേദം അനാമസിത്വാ കേവലം തണ്ഹാഭാവേനേവ ഏകഭാവഗ്ഗഹണേന ഏകത്തം ഉപനേത്വാ കസ്സചിപി സത്തസ്സ കേനചി സദിസതാഭാവതോ തംതംവിചിത്തഭാവജനകകമ്മനിപ്ഫാദനേന അതിവിചിത്തസഭാവാ സകലസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭാവതോ **ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ചം**.

കസ്മാ പനേത്ഥ തണ്ഹാവ സമുദയസച്ചം വുത്താതി? വിസേസഹേതുഭാവതോ. അവിജ്ജാ ഹി ഭവേസു ആദീനവം പടിച്ഛാദേന്തീ, ദിട്ഠിആദിഉപാദാനഞ്ച തത്ഥ തത്ഥ അഭിനിവിസമാനം തണ്ഹം അഭിവഡ്ഢേന്തീ ദോസാദയോപി കമ്മസ്സ കാരണം ഹോന്തി, തണ്ഹാ പന തംതംഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസസത്തനികായകുലഭോഗിസ്സരിയാദിവിചിത്തതം അഭിപത്ഥേന്തീ, കമ്മവിചിത്തതായ ഉപനിസ്സയതം കമ്മസ്സ ച സഹായഭാവം ഉപഗച്ഛന്തീ ഭവാദിവിചിത്തതം നിയമേതി, തസ്മാ ദുക്ഖസ്സ വിസേസഹേതുഭാവതോ അഞ്ഞേസുപി

അവിജ്ജാഉപാദാനകമ്മാദീസു സുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦; മ॰ നി॰ ൧.൧൨൬; ൩.൩൭൪) അഭിധമ്മേ (വിഭ॰ ൨൦൩) ച അവസേസകിലേസാകുസലമൂലാദീസു വുത്തേസു ദുക്ഖഹേതൂസു വിജ്ജമാനേസു തണ്ഹാവ സമുദയസച്ചന്തി വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

ഇതി സമുദയനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ.

നിരോധനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ

൫൪൩. തസ്സായേവാതി യദഗ്ഗേന തണ്ഹാ സമുദയസച്ചന്തി വുത്താ, തദഗ്ഗേന തസ്സായേവാതി അവധാരണം. സതി ഹി പധാനഹേതുനിരോധേ തദഞ്ഞഹേതൂ നിരുദ്ധായേവ ഹോന്തീതി ബ്യാധിനിമിത്തവൂപസമനേന ബ്യാധിവൂപസമോ വിയ ഹേതുനിരോധേന ഫലനിരോധോതി ആഹ **"സമുദയനിരോധേന ദുക്ഖനിരോധോ"**തി. **ന അഞ്ഞഥാ**തി യഥാവുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ഏകന്തികതം ദസ്സേതി.

അനുപദ്ദവേതി പാണകവിജ്ഝനസത്ഥപ്പഹാരാദിഉപദ്ദവരഹിതേ. തതോ ഏവ **ദള്ഹേ** ഥിരേ. സാഖാദിഛേദനേന **ഛിന്നോപി. തണ്ഹാനുസയേ**തി കാമരാഗഭവരാഗാനുസയേ. **അനൂഹതേ**തി അസമുഗ്ഘാടിതേ.

യഥാ സീഹോ യേനത്തനി സരോ ഖിത്തോ, തത്ഥേവ അത്തനോ ബലം ദസ്സേതി, ന സരേ, തഥാ ബുദ്ധാനം കാരണേ പടിപത്തി, ന ഫലേ. യഥാ പന സാരമേയ്യാ കേനചി ലേഡ്ഡുപ്പഹാരേ ദിന്നേ ഭുസ്സന്താ ലേഡ്ഡും ഖാദന്തി, ന പഹാരദായകേ ഉട്ഠഹന്തി, ഏവം അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ദുക്ഖം നിരോധേതുകാമാ കായച്ഛേദമനുയുഞ്ജന്തി, ന കിലേസനിരോധനന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"സീഹസമാനവുത്തിനോ"**തിആദി വുത്തം.

൫൪൪. വിരജ്ജതി പലുജ്ജതി ഛിജ്ജതി സമുദയോ ഏതേനാതി **വിരാഗോ വുച്ചതി മഗ്ഗോ**. വിരജ്ജനം പലുജ്ജനം സമുച്ഛിന്ദനം **വിരാഗോതി പഹാനം വുച്ചതി. തസ്മാ**തി യസ്മാ പഹാനപരിയായോ വിരാഗസദ്ദോ, നിരോധസദ്ദോ ച, തസ്മാ. അനുസയസമുഗ്ഘാതതോ അസേസോ വിരാഗോ അസേസോ നിരോധോതി സമ്ബന്ധനീയം. ചാഗാദിപദാനിപി ഗഹേത്വാ വദതി **സബ്ബാനേവ ഏതാനീ**തി. യസ്മാ **നിബ്ബാനം വുച്ചതി,** ന ദുക്ഖസ്സ നിരുജ്ഝനമത്തം, തസ്മാ തണ്ഹായ അസേസവിരാഗനിരോധാദിപദാനിപി നിബ്ബാനവേവചനാനീതി. വുത്തമേവത്ഥം സമത്ഥേതി **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി. യഥാ വിരാഗാദിപദാനി നിബ്ബാനേ യുജ്ജന്തി, തംദസ്സനം. തത്ഥ **തം ആഗമ്മാ**തി തം നിബ്ബാനം ആരമ്മണകരണവസേന പത്വാ. **തണ്ഹാ വിരജ്ജതീ**തി അരിയമഗ്ഗേന അച്ചന്തവിരാഗവസേന തണ്ഹാ വിരജ്ജീയതി. **നിരുജ്ഝതീ**തി നിരോധീയതി, തേന വിരാഗനിരോധസദ്ദാനം അധികരണസാധനതമാഹ. **തദേവാ**തി നിബ്ബാനമേവ. **ചാഗാദയോ ഹോന്തീ**തി ചാഗാദിഹേതും ഫലവോഹാരേന വദതി. **"കാമഗുണാലയേസൂ"**തി പോത്ഥകേസു ലിഖന്തി, "കാമഗുണാലയാദീസൂ"തി പന പാഠോ.

൫൪൫. തയിദന്തിആദി ന പോരാണപാഠോ, **സച്ചത്ഥദീപനേ** പന വുത്തനിയാമേന തതോ ആനേത്വാ പച്ഛാ ഠപിതം. തഥാ ഹി പുബ്ബേ വുത്താനിപി ലക്ഖണാദീനി പുനപി വുത്താനി. സംസാരദുക്ഖതോ നിബ്ബിന്നമാനസസ്സ അസ്സാസം കരോന്തോ വിയ ഹോതീതി **അസ്സാസകരണരസം**. രാഗാദിസബ്ബപപഞ്ചവൂപസമനിമിത്തതായ നിപ്പപഞ്ചതം പച്ചുപട്ഠപേതീതി **നിപ്പപഞ്ചപച്ചുപട്ഠാനം**.

൫൪൬. നത്ഥേവ നിബ്ബാനന്തി യദി സാമഞ്ഞതോ പടിഞ്ഞാ, അത്തനാ അധിപ്പേതനിബ്ബാനസ്സപി അഭാവോ ആപജ്ജതി, തഥാ സതി പടിഞ്ഞാവിരോധോ. അഥ പരാഭിമതം നിബ്ബാനം പതി, ഏവം സതി ധമ്മിഅസിദ്ധി, തതോ ച നിസ്സയാസിദ്ധോ ഹേതു. **അനുപലബ്ഭനീയതോ**തി കിം പച്ചക്ഖതോ, ഉദാഹു അനുമാനതോ? പുരിമസ്മിം പക്ഖേ ചക്ഖാദീഹി അനേകന്തികതാ, ദുതിയസ്മിം പരം പതി അസിദ്ധോ ഹേതു. തേനാഹ **"ന, ഉപായേന ഉപലബ്ഭനീയതോ"**തിആദി. തത്ഥ യഥാ ചേതോപരിയഞാണലാഭിനോ ഏവ അരിയാ പരേസം ലോകുത്തരചിത്തം ജാനന്തി, തത്ഥാപി ച അരഹാ ഏവ സബ്ബേസം, ന സബ്ബേ, ഏവം നിബ്ബാനമ്പി സീലസമാധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതസമ്മാപടിപത്തിഭൂതേന ഉപായേന

ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥവചനം ചേതം ദട്ഠബ്ബം, ന പയോഗവചനം. തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

൭൭. നത്ഥീതി ന വത്തബ്ബം, അരിയേഹി ഉപലബ്ഭനീയതോതി അധിപ്പായോ. സംസാരതോ സംവിഗ്ഗമാനസാ സമ്മാപടിപത്തിയാ നിബ്ബാനം അധിഗച്ഛന്തീതി സബ്ബസമയസിദ്ധോയം നയോ. തത്ഥ സാസനികമേവ നിസ്സായ വദതി **"പടിപത്തിയാ വഞ്ഝഭാവാപജ്ജനതോ"**തി. തേനാഹ **"അസതി ഹീ"**തിആദി. **സമ്മാദിട്ഠിപുരേജവായാ**തി സമ്മാദിട്ഠിപുബ്ബങ്ഗമായ. പുബ്ബങ്ഗമതാ ചസ്സാ പധാനഭാവതോ. തഥാ ഹി സാ പഠമം ദേസനാരുള്ഹാ, ന സബ്ബപഠമം ഉപ്പജ്ജനതോ. **ന ചായം** സമ്മാപടിപത്തി വഞ്ഝാ, **നിബ്ബാനപാപനതോ** നിബ്ബാനസ്സ സമ്പാപകതോ. തവ മതേന പന നിബ്ബാനസ്സേവ അഭാവതോ വഞ്ഝഭാവോ ആപജ്ജതീതി യോജനാ. **അഭാവപാപകത്താ**തി സമ്മാപടിപത്തിയാ കിലേസസമുച്ഛിന്ദനമുഖേന ഖന്ധാനം അഭാവസമ്പാപകഭാവതോ, ന വഞ്ഝഭാവാപത്തീതി ചേ വദേയ്യാസീതി അത്ഥോ. **ന** ഇതി പടിക്ഖേപേ. യം തയാ "അഭാവപാപകത്താ"തി വദന്തേന ഖന്ധാഭാവോ നിബ്ബാനന്തി പടിഞ്ഞാതം, തം ന. കസ്മാ? **അതീതാനാഗതാഭാവേപി നിബ്ബാനപ്പത്തിയാ അഭാവതോ**. അതീതാനാഗതാ ഹി ഖന്ധാ ന സന്തീതി തസ്മിം അഭാവേ നിബ്ബാനം അധിഗതം നാമ സിയാ, സോ പന നത്ഥീതി. ന കേവലം അതീതാനാഗതാനമേവ, അഥ ഖോ വത്തമാനാനമ്പീതി തിയദ്ധഗതാനം സബ്ബേസം ഖന്ധാനം അഭാവോ നിബ്ബാനം. ന ഹി തം ഏകദേസാഭാവോ ഭവിതും യുത്തന്തി വത്തമാനാ ചേ, ന ന സന്തി, ന സന്തി ചേ, ന വത്തമാനാതി "വത്തമാനാ, ന സന്തി ചാ"തി വിപ്പടിസിദ്ധമേതന്തി ആഹ **"ന, തേസം...പേ॰... പജ്ജനതോ"**തി.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ - യദി വത്തമാനാഭാവോ നിബ്ബാനം, യദാ അരിയമഗ്ഗോ വത്തതി, തദാ തസ്സ നിസ്സയഭൂതാ ഖന്ധാ വത്തമാനാതി കത്വാ തദാ നിബ്ബാനസ്സ അഭാവോ സിയാ. തഥാ ച സതി മഗ്ഗക്ഖണേപി നിബ്ബാനസച്ഛികിരിയായ അഭാവോ ആപജ്ജതീതി ദസ്സേന്തോ **"വത്തമാന...പേ॰... ദോസതോ"**തി ആഹ. ന മയം സബ്ബേസംയേവ അവത്തമാനതായ നിബ്ബാനം വദാമ. കിഞ്ചരഹീതി, **തദാ** മഗ്ഗക്ഖണേ **കിലേസാനം അവത്തമാനത്താ,** തസ്മാ **ന ദോസോ** യഥാവുത്തദോസാഭാവോതി? യദി കിലേസാനം അവത്തമാനതാസങ്ഖാതോ അഭാവോ നിബ്ബാനം, ഏവം സതി അരിയമഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി മഗ്ഗക്ഖണതോ പുബ്ബേപി തദഭാവസിദ്ധിതോ. തേനാഹ **"അരിയമഗ്ഗസ്സാ"**തിആദി. **തസ്മാ അകാരണമേത**ന്തി യസ്മാ ന നിബ്ബാനസ്സ അനുപലബ്ഭനീയതാ, അഭാവമത്തതാ, പടിപത്തിയാ വഞ്ഝഭാവോ, അതീതാനാഗതാഭാവേ നിബ്ബാനാധിഗമോ ച ആപജ്ജതി, വത്തമാനാനം അഭാവോപി ന സമ്ഭവതി , പഗേവ കിലേസാനം അവത്തമാനതാ, അരിയമഗ്ഗസ്സ ച നിരത്ഥകഭാവാപത്തി, തസ്മാ നിബ്ബാനസ്സ അഭാവസാധനത്ഥം യദിദം "അനുപലബ്ഭനീയതോ, അഭാവപാപകത്താ, തദാ കിലേസാനം അവത്തമാനത്താ"തി ച കാരണം വുത്തം, അകാരണമേതം, അയുത്തിരേസാതി അത്ഥോ.

൭൮. ആദിവചനതോതി ആദി-സദ്ദേന അവസിട്ഠം ജമ്ബുഖാദകസുത്തപദേസം (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൪ ആദയോ), അഞ്ഞമ്പി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ നിദ്ദേസപാളിം സങ്ഗണ്ഹാതി. തഥാ ഹി "നിബ്ബാനം നിബ്ബാനന്തി, ആവുസോ സാരിപുത്ത, വുച്ചതി, കതമം നു ഖോ, ആവുസോ, നിബ്ബാനന്തി? യോ ഖോ, ആവുസോ, രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ, ഇദം വുച്ചതി നിബ്ബാന"ന്തി **ജമ്ബുഖാദകസുത്തേ** (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൪ ആദയോ), "തത്ഥ കതമാ അസങ്ഖതാ ധാതു? രാഗക്ഖയോ ദോസക്ഖയോ മോഹക്ഖയോ"തി (വിഭ॰ ൧൮൪) **ആയതനവിഭങ്ഗേ** വുത്തം. തത്രായമത്ഥോ - നിബ്ബാനം അസങ്ഖതാ ധാതു അസങ്ഖതസഭാവോ ധമ്മോ. യസ്മാ തം ആഗമ്മ രാഗാദയോ ഖീയന്തി, തസ്മാ രാഗക്ഖയോ, ദോസക്ഖയോ, മോഹക്ഖയോതി ച വുച്ചതീതി. **ആഗമ്മാ**തി ച സബ്ബസങ്ഖാരേഹി നിബ്ബിന്നസ്സ വിസങ്ഖാരനിന്നസ്സ ഗോത്രഭുനാ വിവട്ടിതമാനസസ്സ മഗ്ഗേന സച്ഛികരണേനാതി അത്ഥോ. സച്ഛികിരിയമാനഞ്ഹി തം അധിഗന്ത്വാ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതഞ്ച പടിച്ച അധിപതിപച്ചയഭൂതേ ച തസ്മിം പരമസ്സാസഭാവേന വിനിമുത്തസങ്ഖാരസ്സ പരമഗതിഭാവേന ച പതിട്ഠാനഭൂതേ പതിട്ഠായ ഖയസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ രാഗാദയോ ഖേപേതീതി തംസച്ഛികരണാഭാവേ രാഗാദീനം അനുപ്പത്തിനിരോധഗമനാഭാവാ തം ആഗമ്മ രാഗാദയോ ഖീയന്തീതി വുച്ചന്തി. ഏകംസേന ചേതം ഏവം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, ഇതരഥാ യഥാരുതവസേന പാളിയാ അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ ബഹൂ ദോസാ ആപജ്ജന്തീതി തേ ദസ്സേതും

“അരഹത്തസ്സാപീ”തിആദി വുത്തം. അരഹത്തഞ്ഹി അഗ്ഗഫലപമുഖാ ചത്താരോ ഖന്ധാതി ന തസ്സ രാഗാദിഖയമത്തതാ യുത്താ. **തമ്പി ഹി...പേ॰... നിദ്ദിട്ഠം**. തഥ യഥാ രാഗാദീനം ഖീണന്തേ ഉപ്പന്നത്താ അരഹത്തം **“രാഗക്ഖയോ”**തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠന്തി സുത്തസ്സ നേയ്യത്ഥത്താ. ഏവം നിബ്ബാനം ആഗമ്മ രാഗാദയോ ഖീയന്തീതി നിബ്ബാനം “രാഗക്ഖയോ”തിആദിനാ നിദ്ദിട്ഠന്തി ഇമസ്സാപി സുത്തസ്സ നേയ്യത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ. നിബ്ബാനസ്സ രാഗാദിക്ഖയമത്തതായ ബഹൂദോസാ ആപജ്ജന്തീതി ദസ്സേതും **“കിഞ്ച ഭിയ്യോ”**തിആദി ആരദ്ധം.

തഥ **ഇത്തരകാലാദിപ്പത്തിദോസതോ**തി രാഗാദീനം ഖയമത്തതായ പരിത്തകാലതാ, സങ്ഖതലക്ഖണതാ, പയോഗേന വിനാ സരസേനേവ അധിഗന്തബ്ബതാ, രാഗാദീഹി അപരിമുത്തതാ, ആദിത്തതാ, ദുക്ഖതാ, അനുപസന്തതാ, ബഹുഭാവോ, ഓളാരികതാ, ഗോത്രഭുമഗ്ഗാനം അനാരമ്മണതാതി ഏവമാദിദോസാപജ്ജനതോ . രാഗസ്സേവ ഖയോ **രാഗക്ഖയോ,** ന ദോസാദീനം. തഥാ ദോസക്ഖയാദയോപീതി അഞ്ഞോ രാഗക്ഖയോ, അഞ്ഞോ ദോസക്ഖയോ, അഞ്ഞോ മോഹക്ഖയോതി തിണ്ണം അകുസലമൂലാനം ഖയഭൂതാനി തീണി നിബ്ബാനാനി, ചതുന്നം ഉപാദാനാനം ഖയേ ചത്താരി, പഞ്ചന്നം നീവരണാനം ഖയേ പഞ്ച, ഛന്നം തണ്ഹാകായാനം ഖയേ ഛ, സത്തന്നം അനുസയാനം ഖയേ സത്ത, അട്ഠന്നം മിച്ഛത്താനം ഖയേ അട്ഠ, നവന്നം തണ്ഹാമൂലകാനം ഖയേ നവ, ദസന്നം സംയോജനാനം ഖയേ ദസ, ദിയഡ്ഢകിലേസസഹസ്സസ്സ ഖയേ പാടിയേക്കം നിബ്ബാനന്തി ബഹൂനി നിബ്ബാനാനി ഹോന്തി. രാഗാദിക്ഖയോ നാമ അന്ധബാലാനമ്പി പാകടോ, അന്തമസോ ദീപിമിഗമക്കടാദീനമ്പി സുവിഞ്ഞേയ്യോതി ഓളാരികം നിബ്ബാനം ഹോതി. ഗോത്രഭുക്ഖണേ കിലേസക്ഖയസ്സ അഭാവതോ, മഗ്ഗക്ഖണേ ച അഖീണത്താ, ആരമ്മണകരണസ്സ ച അസമ്ഭവോ ഏവ. **തസ്സ നിബ്ബാനഭാവതോ**തി സബ്ബപരിയോസാനസ്സ രാഗാദിക്ഖയസ്സ നിബ്ബാനഭാവതോ. യതോ ഖയതോ പട്ഠായ രാഗാദീനം പവത്തി ന ഹോതി, സോ “അയം നാമാ”തി നിയമേതബ്ബോ മഗ്ഗഫലഞാണാനം ആരമ്മണഭൂതോ നത്ഥീതി ആഹ **“ന താദിസസ്സ ഖയസ്സ അഭാവതോ”**തി.

കിഞ്ച ഭിയ്യോ - യോ പച്ഛിമഭവതോ തതിയത്തഭാവേയേവ രാഗാദീസു ആദീനവം ദിസ്വാ ഝാനഭാവനായ തേ വിക്ഖമ്ഭേത്വാ അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലം കത്വാ ബ്രഹ്മലോകം ഉപപന്നോ, തഥ യാവതായുകം ഠത്വാ ഇധാഗതോപി കാമേസു വീതരാഗോവ ഹുത്വാ പബ്ബജിത്വാ അരഹത്തം പത്തോ, യോ ച പഠമവയേ ഏവ രാഗാദിതോ നിബ്ബിന്നോ തേ ച ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭേത്വാ പച്ഛിമവയേ അരഹത്തം പത്തോ, തേസം രാഗാദീനം വിക്ഖമ്ഭനതോ പട്ഠായ അനുപ്പജ്ജനതോ നിരോധസദിസതായ അനുപ്പത്തിയേവ നിരോധോ. തേ നിബ്ബാനപ്പത്താ നാമ സിയും, ന ച ഹോന്തി, തസ്മാ ന താദിസസ്സ ഖയസ്സ നിബ്ബാനഭാവോ. തസ്സാപി ഇത്തരകാലതാദിദോസസമായോഗോ ഏവാതി ആഹ **“ഭാവേപി ചാ”**തിആദി .

യദി “ഖയോ”തി വചനതോ യതോ ഖയതോ പട്ഠായ രാഗാദീനം അപ്പവത്തി, തം ഖയമത്തം നിബ്ബാനം മഞ്ഞസി, ഏവം സതി “ഖയേ ഞാണ”ന്തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪൨; ൧൩൮൪) “ഖയോ”തി വുത്തത്താ തദുപ്പത്തിതോ പട്ഠായ ച രാഗാദീനം അനുപ്പത്തീതി മഗ്ഗസ്സാപി നിബ്ബാനഭാവാപത്തീതി ദസ്സേന്തോ **“അരിയമഗ്ഗസ്സ ചാ”**തിആദിമാഹ.

യഥാ നിരുദ്ധാ ന സന്തി, ഏവം അനുപ്പന്നാപീതി അഭാവസാമഞ്ഞതോ നിരോധസദിസതായ അനുപ്പത്തി ഏവ നിരോധോ **അനുപ്പത്തിനിരോധോ**. അയഞ്ഹി മഗ്ഗേന ഖേപേതബ്ബാകാരോ, യദിദം ഉപ്പജ്ജനാരഹസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനന്തി “ഖയോ”തി ച വുച്ചതീതി. തം ഇതരഖയതോ വിസേസേന്തോ **“അനുപ്പത്തിനിരോധസങ്ഖാതസ്സ പന ഖയസ്സാ”**തി ആഹ. അനിപ്ഫന്നതാ പന തസ്സ ഖയസ്സ **പരിയായേന ഉപനിസ്സയത്താ**തി വുത്തം. അനുപ്പത്തിനിരോധക്ഖയകരസ്സ ഹി മഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണഭൂതം നിബ്ബാനം അത്ഥതോ തസ്സ ഉപനിസ്സയോ വിയാതി വത്തബ്ബതം ലഭതി. **തദുപചാരേനാ**തി അത്ഥതോ ഫലഭൂതഖയവോഹാരേന. ഫലൂപചാരേന ഹി കാരണം വോഹരീയതി യഥാ “ആയു ഘതം, സേമ്ഹോ ഗുളോ”തി ച.

അസ്സാതി നിബ്ബാനസ്സ. “ഇദമ്പി ഖോ ഠാനം സുദുദ്ദസ”ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭, ൬൬-൬൭; മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮) പച്ചവേക്ഖതോ ഭഗവതോ

അപ്പോസ്സുക്കഭാവാവഹനതോ. "തഞ്ഹി തേ, മാഗണ്ഡിയ, അരിയം ചക്ഖും നത്ഥി, യേന ത്വം അരിയേന ചക്ഖുനാ ആരോഗ്യം ജാനേയ്യാസി, നിബ്ബാനം പസ്സേയ്യാസീ"തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൧൮) വചനതോ അരിയേന ചക്ഖുനാ പസ്സിതബ്ബം.

൫൯൦. യദി നിബ്ബാനം നാമ സഭാവധമ്മോ അത്ഥി സത്തസന്താനപരിയാപന്നോ ച, അഥ കസ്മാ ചതുമഹാപഥേ സഭാ വിയ സബ്ബസാധാരണാ ന ലബ്ഭതീതി ആഹ **"മഗ്ഗസമങ്ഗിനാ പത്തബ്ബതോ അസാധാരണ"**ന്തി. "അസുകസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ കാലേ ഉപ്പന്ന"ന്തി ഏവം പുരിമായ കോടിയാ അഭാവതോ **അപ്പഭവം. മഗ്ഗഭാവേ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ അത്ഥിഭാവേ. **ഭാവതോ** വിജ്ജമാനതോ ലദ്ധബ്ബതോ.

അണുആദീനന്തി അണുപകതികാലപുരിസാദീനം. **നിച്ചഭാവാപത്തീ**തി സസ്സതഭാവസിദ്ധി. കൂടട്ഠനിച്ചതാ ഹി ഇധാധിപ്പേതാ. **ഹേതുനോ അഭാവാ**തി ഉപപത്തിയാ സാധനഹേതുനോ അഭാവാ. **നിച്ചാ തേ** അണുആദയോ. **നിബ്ബാനസ്സ നിച്ചത്താ**തി അപേക്ഖധമ്മത്താതി ഹേതുലക്ഖണാനുപപത്തി. **"അണുആദീനം അസിദ്ധത്താ"**തി ഏതേന "നിച്ചാ അണുആദയോ"തി പടിഞ്ഞായ ധമ്മിഅസിദ്ധി, തതോ ച നിസ്സയാസിദ്ധോ ഹേതൂതി ദസ്സേതി.

൫൯൧. **യഥാവുത്തയുത്തിസബ്ഭാവതോ**തി "അപ്പഭവത്താ"തി അത്തനാ വുത്തം ഹേതും സന്ധായാഹ. അപ്പഭവതാ ചസ്സ അപച്ചയതായ ദട്ഠബ്ബാ, തായ തസ്സ പുരിമായ കോടിയാ അഭാവോ. **"രൂപസഭാവാതിക്കമതോ"**തി ഏതേന യഥാ രൂപധമ്മാനം രുപ്പനസഭാവോ, പടിഘാതവന്തതായ കലാപസോ വുത്തിയാ പദേസസമ്ബന്ധോ ച സഭാവോ, ഏവം നിബ്ബാനസ്സ കത്ഥചി പടിഘാതോ, സപ്പദേസതാ ച നത്ഥീതി ദസ്സേതി. ന ഹി നിബ്ബാനം "അസുകദിസായ, അസുകദേസേ"തി വാ നിദ്ദിസീയതി, യതോ തം അപ്പതിട്ഠമേവാതി.

"അസിഥില ...പേ॰... ഗമനീയതോ"തി ഏതേന നിബ്ബാനസ്സ അരിയാനം പച്ചക്ഖസിദ്ധതം ദസ്സേതി. **"സബ്ബഞ്ഞുവചനതോ"**തി ഏതേന തദഞ്ഞേസം അനുമാനസിദ്ധതം, തദുഭയേന "അനുപലബ്ഭനീയതോ"തി പനസ്സ ഹേതുനോ അസിദ്ധതം ദസ്സേതി. **പരമത്ഥേന നാവിജ്ജമാനം** വിജ്ജമാനമേവാതി യഥാരദ്ധമത്ഥം നിഗമേത്വാ തദത്ഥസാധനം ആഗമം ദസ്സേന്തോ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തി-. ആദിമാഹ.

തത്ഥ അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതന്തി (ഉദാ॰ ൭൩; നേത്തി॰ ൻ൫) ചത്താരിപി പദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. അഥ വാ വേദനാദയോ വിയ ഹേതുപച്ചയസമവായസങ്ഖാതായ കാരണസാമഗ്ഗിയാ ന ജാതം ന നിബ്ബത്തന്തി **അജാതം**. കാരണേന വിനാ, സയമേവ ച ന ഭൂതം ന പാതുഭൂതം ന ഉപ്പന്നന്തി **അഭൂതം**. ഏവം അജാതത്താ, അഭൂതത്താ ച യേന കേനചി കാരണേന ന കതന്തി **അകതം**. ജാതഭൂതകതഭാവോ ച നാമ രൂപാദീനം സങ്ഖതധമ്മാനം ഹോതി, ന അസങ്ഖതഭാവസ്സ നിബ്ബാനസ്സാതി ദസ്സനത്ഥം **"അസങ്ഖത"**ന്തി വുത്തം. പടിലോമതോ വാ സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതന്തി സങ്ഖതം, തഥാ ന സങ്ഖതം സങ്ഖതലക്ഖണരഹിതന്തി ച **അസങ്ഖത**ന്തി ഏവം അനേകേഹി കാരണേഹി നിബ്ബത്തിതഭാവേ പടിസിദ്ധേ "പകതിവാദീനം പകതി വിയ സിയാ നു ഖോ ഏകേനേവ കാരണേന ഏതം കത"ന്തി ആസങ്കായം കേനചി ന കതന്തി ദസ്സനത്ഥം **"അകത"**ന്തി വുത്തം. ഏവം അപച്ചയമ്പി സമാനം "സയമേവ നു ഖോ ഇദം ഭൂതം പാതുഭൂത"ന്തി ആസങ്കായം തം നിവത്തനത്ഥം **"അഭൂത"**ന്തി വുത്തം. അയഞ്ചേതസ്സ അസങ്ഖതാകതാഭൂതഭാവോ സബ്ബേന സബ്ബം അജാതിധമ്മത്താതി ദസ്സേതും **"അജാത"**ന്തി വുത്തം.

ഏവമേത്ഥ സത്ഥാ പരമത്ഥതോ നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവം പവേദേസി. പവേദേന്തോ ച "അഹം ധമ്മിസ്സരോ ധമ്മസ്സാമീ"തി ന അത്തനോ ആണാമത്തേന പവേദേസി, അപിച ഖോ പന പദപരമേ അനുകമ്പമാനോ യുത്തിതോപി പവേദേസി. യഥാഹ -

> "നോ ചേതം, ഭിക്ഖവേ, അഭവിസ്സ അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതം, നയിധ ജാതസ്സ ഭൂതസ്സ കതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം പഞ്ഞായേഥ. യസ്മാ ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അത്ഥി അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖതം, തസ്മാ ജാതസ്സ ഭൂതസ്സ കതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം പഞ്ഞായതീ"തി (ഉദാ॰ ൭൩; നേത്തി॰ ൻ൫).

തസ്സത്ഥോ - ഭിക്ഖവേ, യദി അജാതാദിസഭാവാ അസങ്ഖതാ ധാതു ന അഭവിസ്സ ന സിയാ, ഇധ ലോകേ ജാതാദിസഭാവസ്സ രൂപാദിക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതസ്സ സങ്ഖതസ്സ നിസ്സരണം അനവസേസവൂപസമോ ന പഞ്ഞായേയ്യ ന ഉപലബ്ഭേയ്യ ന സമ്ഭവേയ്യ. നിബ്ബാനഞ്ഹി ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തമാനാ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അരിയമഗ്ഗധമ്മാ അനവസേസം സംകിലേസേ സമുച്ഛിന്ദന്തി, തേനേത്ഥ സബ്ബസ്സാപി വട്ടദുക്ഖസ്സ അപഗമോ നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി. ഏവം ബ്യതിരേകവസേന നിബ്ബാനസ്സ അത്ഥിഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അനുഗമനവസേനപി തം ദസ്സേത്വാ നിഗമേതും **"യസ്മാ ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ഏത്ഥ ച യസ്മാ "അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ അസങ്ഖതാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭-൮). അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, തദായതനം, യത്ഥ നേവ പഥവീ (ഉദാ॰ ൭൧). ഇദമ്പി ഖോ ഠാനം സുദുദ്ദസം, യദിദം സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ സബ്ബൂപധിപടിനിസ്സഗ്ഗോ (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൭; മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮). അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമി അസങ്ഖതഗാമിനിഞ്ച പടിപദ"ന്തിആദീഹി (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൬) അനേകേഹി സുത്തപദേഹി "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാത"ന്തി (ഉദാ॰ ൭൩; നേത്തി॰ ൪൧) ഇമിനാ ച സുത്തപദേന നിബ്ബാനധാതുയാ പരമത്ഥതോ സബ്ഭാവോ സബ്ബലോകം അനുകമ്പമാനേന സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന പകാസിതോ, തസ്മാ യദിപി കത്ഥ അപച്ചക്ഖകാരീനമ്പി സാസനേ അഭിപ്പസന്നാനം വിഞ്ഞൂനം സംസയോ നത്ഥിയേവ. യേ പന പരനേയ്യബുദ്ധിനോ പുഗ്ഗലാ, തേസം വിമതിവിനോദനത്ഥം അയമേത്ഥ അധിപ്പായനിദ്ധാരണമുഖേന യുത്തിവിചാരണാ.

യഥാ പരിഞ്ഞേയ്യതായ സഉത്തരാനം കാമാനം, രൂപാനഞ്ച പടിപക്ഖഭൂതം തബ്ബിധുരസഭാവം നിസ്സരണം പഞ്ഞായതി, ഏവം സഭാവാനം സബ്ബേസമ്പി സങ്ഖതധമ്മാനം പടിപക്ഖഭൂതേന തബ്ബിധുരസഭാവേന നിസ്സരണേന ഭവിതബ്ബം. യഞ്ച തം നിസ്സരണം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണവിപസ്സനാഞാണം, അപിച അനുലോമഞാണം കിലേസേ തദങ്ഗവസേന പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന പജഹിതും സക്കോതി. തഥാ സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണം പഠമജ്ഝാനാദീസു ഞാണം വിക്ഖമ്ഭനവസേനേവ കിലേസേ പജഹതി, ന സമുച്ഛേദവസേന. ഇതി സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണസ്സ, സമ്മുതിസച്ചാരമ്മണസ്സ ച ഞാണസ്സ കിലേസാനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ അസമത്ഥഭാവതോ തേസം സമുച്ഛേദപ്പഹാനകരസ്സ അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സ തദുഭയവിപരീതസഭാവേന ആരമ്മണേന ഭവിതബ്ബം, സാ അസങ്ഖതാ ധാതു.

തഥാ "അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, അജാതം അഭൂതം അകതം അസങ്ഖത"ന്തി (ഉദാ॰ ൭൩; നേത്തി॰ ൪൧) ഏവമാദി നിബ്ബാനസ്സ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവജോതകവചനം അവിപരീതത്ഥം ഭഗവതാ ഭാസിതത്താ. യഞ്ഹി ഭഗവതാ ഭാസിതം, തം അവിപരീതത്ഥം യഥാ തം "സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ, സബ്ബേ ധമ്മാ അനത്താ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൬, ൩൫൩; ധ॰ പ॰ ൨൭൭-൨൭൯; ഥേരഗാ॰ ൬൭൬-൬൭൮; നേത്തി॰ ൫), തഥാ നിബ്ബാനസദ്ദോ കത്ഥചി വിസയേ യഥാഭൂതപരമത്ഥവിസയോ ഉപചാരവുത്തിസബ്ഭാവതോ. സേയ്യഥാപി സീഹസദ്ദോതി ഏവമാദീഹി നയേഹി യുത്തിതോപി അസങ്ഖതായ ധാതുയാ പരമത്ഥതോ അത്ഥിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - യദി പന നിബ്ബാനം അഭാവമത്തമേവ സിയാ, തസ്സ "ഗമ്ഭീരോ ദുദ്ദസോ ദുരനുബോധോ സന്തോ പണീതോ അതക്കാവചരോ നിപുണോ പണ്ഡിതവേദനീയോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൪, ൬൭; മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭-൮) ഗമ്ഭീരാദിതാ, "അസങ്ഖതഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മം ദേസേസ്സാമീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൩൬൬) അസങ്ഖതാദിതാ, "അബ്യാകതാ ധമ്മാ അപച്ചയാധമ്മാ"തിആദിനാ അബ്യാകതധമ്മാദിതാ ച ന വത്തബ്ബാ സിയാ. ന ഹി അഭാവസ്സ കോചി സഭാവോ അത്ഥി, യേന സോ ഗമ്ഭീരാസങ്ഖതാദിആകാരതോ വിഞ്ഞായേയ്യ. അഭാവോ ഹി അഭാവോ ഏവ, കുതോ തസ്സ ഗമ്ഭീരാസങ്ഖാതാദിഭാവസമ്ബന്ധോ. കിഞ്ചായമഭാവോ സബ്ബേസം കിലേസാനം സബ്ബസത്തസന്താനഗതാനം ഏകോ വാ ഭവേയ്യ അനേകോ വാ. യദി ഏകോ, ഏകേനേവ മഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാഭാവോ കതോ, സച്ഛികതോ ചാതി അഞ്ഞസ്സ, അഞ്ഞേസഞ്ച മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാതി ന സിയാ മഗ്ഗബഹുതാ, ഏകജ്ഝഞ്ച സബ്ബസത്താനം നിബ്ബാനാധിഗമോ ആപജ്ജതി. സിയാ പനേവം ഏകോ ഏവ സോ

നിബ്ബാനസഞ്ഞിതോ കിലേസാഭാവോ, സോ പന ന മഗ്ഗേഹി കാതബ്ബോ, അഥ ഖോ സച്ഛികാതബ്ബോതി. ഏവം സതി വിസേസതോ മഗ്ഗസ്സ നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി, കിലേസാനം അപ്പഹാനതോതി ഏകോപി മഗ്ഗോ ന സിയാ. അസതി ച കിലേസപ്പഹാനേ ദുക്ഖസ്സ അനുപച്ഛേദനതോ കിലേസാഭാവസച്ഛികിരിയാ കിമത്ഥിയാ സിയാ, അഥ പന മഗ്ഗാനം സന്താനഗതസംയോജനത്തയപ്പഹാനാദിപടിനിയതകിച്ചതായ ചതൂസു മഗ്ഗേസു പാടിയേക്കം കിലേസാഭാവോ. ഏവം സതി സഭാവപഭേദേന വിനാ ന ബഹുഭാവോതി സോ കിലേസക്ഖയപരിയായേന വുത്തോ സഭാവധമ്മോ ഏവ സിയാ.

യേസം അഭാവോ, തപ്പഭേദേന അഭാവേ ഭേദോപചാരോതി ചേ? യേസം അഭാവോ, തേസം സസഭാവതായ തസ്സ സഭാവോപചാരോപി സിയാ. തഥാ ച തേ സംകിലേസസങ്ഖതതാദിതോ കിലേസസങ്ഖതതാദിഉപചാരാപി സിയും. നോ ചേ തേ ഇച്ഛിതാ, തപ്പഭേദേന ഭേദോപചാരോപി ന ഇച്ഛിതബ്ബോ. ന ച പഹോതി ഉപചരിതോ ബഹുഭാവോ അത്ഥതോ ബഹുഭാവായ. ന ഹി ജലം അനലന്തി ഉപചരിതം ദഹതി, പചതി വാ. ഏകത്തപഞ്ഹമ്പി ചായമഭാവോ അസഭാവതായ ന സഹതീതി ന സക്കാ വത്തും നത്ഥിഭാവസാമഞ്ഞതോ അഭേദവോഹാരോ യുത്തരൂപോതി. ഏകത്തേ ച പുബ്ബേ വുത്താ ഏവ ദോസാ, ബഹുഭാവേ പന സതി വുത്തനയേനേവ സിദ്ധാ സഭാവധമ്മതാ. സഭാവധമ്മത്തേപി ച ബഹുഭാവോ വിയ ഭാവം ഭാവോപി ബഹുഭാവം ന ബ്യഭിചരേയ്യാതി നിബ്ബാനസ്സ ബഹുഭാവപസങ്ഗോ സിയാതി ചേ? ന ബഹുഭാവസ്സേവ അഭാവപ്പസങ്ഗതോ. യദി ഹി യഥാ കക്ഖളതാ ഭാവം, ഏവം ഭാവോപി കക്ഖളതം ന ബ്യഭിചരേയ്യ. ഏവം സതി സബ്ബേസം ഭാവാനം പഥവീഭാവാപത്തിതോ കുതോ ഭാവസ്സ ബഹുഭാവോ, തസ്മാ ലോകവോഹാരാനം വിചിത്തതായ യദിപി ബഹുതാ ഭാവാപേക്ഖാ, ഭാവതാ പന ന ബഹുതാപേക്ഖാതി ന ഭാവസ്സ സതോ നിബ്ബാനസ്സ ബഹുഭാവോ "ഏകാ നിട്ഠാ ന പുഥു നിട്ഠാ"തി വചനതോ. ഏകസ്മിംയേവ ച ദസ്സനഭാവനാദ്വയം സമ്ഭവതി.

പരിനിബ്ബുതാനം പച്ചേകം നിബ്ബാനഭാവേ സത്തസന്താനനിയതം നാമ നിബ്ബാനം സിയാ. തഥാ ച സതി സങ്ഖതതാദിദോസാനതിവത്തിയേവ, കിലേസപ്പഹാനം വാ മഗ്ഗകിച്ചം കിലേസാനം അഭാവോ. തസ്സ ച ഏകത്തേ ന മഗ്ഗബഹുതാ കിച്ചന്തരസ്സ കത്തബ്ബസ്സ അഭാവതോ. മഗ്ഗബഹുഭാവോ ച മഗ്ഗേഹി സച്ഛികാതബ്ബേ ഏകസ്മിം ധമ്മേ ഇന്ദ്രിയാനം അപാടവപാടവപാടവതരപാടവതമഭാവേന സച്ഛികിരിയാവിസേസേന കിലേസാനം പഹാനഭേദേന ഹോതീതി നിബ്ബാനസ്സ സഭാവധമ്മത്തേ ഏവ സിയാ. അഭാവോപി ച കിലേസാനം മഗ്ഗേന സകിച്ചകതായ കാതബ്ബോ ഏവ സിയാ, ന സച്ഛികാതബ്ബോ. കോ ഹി സഭാവോ അഭാവസ്സ? യോ സച്ഛികാതബ്ബോ സിയാ, സോ ചേ നിബ്ബാനം ഏകേനേവ മഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാനം അഭാവോ ഏകോ അഭിന്നോ കാതബ്ബോ ആപന്നോ. അഞ്ഞഥാ മഗ്ഗവസേന ചതുബ്ബിധഭാവേ നിബ്ബാനസ്സ ചതുബ്ബിധഭാവപ്പസങ്ഗോ, നിബ്ബാനവിസേസപ്പസങ്ഗോ ച ആപജ്ജേയ്യാതി മഗ്ഗകിച്ചസ്സ ഏകത്തേന മഗ്ഗബഹുതാ സിയാ. ബഹുഭാവേ പന തേസം സോ വുത്തനയേന ഏകസ്മിം ധമ്മേ സച്ഛികിരിയാവിസേസതോതി സിദ്ധാ നിബ്ബാനസ്സ സഭാവധമ്മതാ. ഖയാധിഗന്തബ്ബതായ പനേതം "ഖയോ"തി വുത്തം. "ഖയേ ഞാണ"ന്തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൪൨; ൧൫൨൧) ഹി വചനതോ അരിയമഗ്ഗോ ഖയോ നാമ. തേന ചേതം അധിഗന്തബ്ബം സച്ഛികാതബ്ബം, തസ്മാ "ഖയോ"തി വുത്തന്തി.

ഇതി നിരോധനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ.

മഗ്ഗനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ

൫൬൯. അട്ഠ ധമ്മാതി "കതമം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ അരിയസച്ച"ന്തി ആരഭിത്വാ "സമ്മാദിട്ഠീ"തിആദിനാ **പാളിയം** (വിഭ॰ ൨൦൫) ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാനിദ്ദേസേ ആഗതാ, തമേവ ച പാളിം ആനേത്വാ ഉദ്ദേസവസേന ഇധ ച വുത്താ സമ്മാദിട്ഠിആദയോ അട്ഠ ധമ്മാ അത്ഥതോ പകാസിതാ, ന മഗ്ഗസച്ചനിദ്ദേസവസേനാതി അധിപ്പായോ. യദി അത്ഥതോ പകാസിതാ, കിമത്ഥിയം പന ഇധ കഥനന്തി ആഹ **"ഇധ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **"ഏകക്ഖണേ പവത്തമാനാന"**ന്തി ഇദം ലോകിയകുസലചിത്തുപ്പാദേസു വിരതിയോ നാനാക്ഖണികാ ഏവ ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം. സേസമഗ്ഗധമ്മാ പന തത്ഥാപി ഏകജ്ഝം ഉപ്പജ്ജന്തിയേവ. **വിസേസാവബോധനത്ഥ**ന്തി പടിപക്ഖസമുഗ്ഘാതാദിപവത്തിആകാരവിസേസസ്സ

അവബോധനത്ഥം. വിത്ഥാരതോ മഗ്ഗകഥാ പരതോ ആവി ഭവിസ്സതീതി ആഹ **“സങ്ഖേപതോ”**തി. **ചതുസച്ചപടിവേധായ പടിപന്നസ്സാ**തി യഥാ ചതുസച്ചാഭിസമയോ ഹോതി, ഏവം സബ്ബസോ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിയാ പരിപൂരണവസേന പടിപന്നസ്സ. അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സ യോഗസ്സ സബ്ഭാവതോ **യോഗിനോ**. കാമം അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതേ തദേകട്ഠകിലേസാനം ലേസോപി നാവസിസ്സതി, വിജ്ജായ പന അവിജ്ജാ ഉജുവിപച്ചനീകധമ്മോതി ദസ്സനത്ഥം **“അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതക”**ന്തി വുത്തം. പരതോ മിച്ഛാസങ്കപ്പാദിഗ്ഗഹണേപി ഏസേവ നയോ. **ധാതുപ്പകാസനരസാ**തി പരമത്ഥപകാസനരസാ, ചതുസച്ചവിഭാവനകിച്ചാതി അത്ഥോ. മഗ്ഗധമ്മാനം പടിപക്ഖവിധമനാകാരോ സാതിസയം പാകടോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതകത്തം സമ്മാദിട്ഠിയാ വത്വാപി **അവിജ്ജന്ധകാരവിദ്ധംസനപച്ചുപട്ഠാനതാ** വുത്താ.

തഥാ സമ്പന്നദിട്ഠിനോതി യഥാ അവിജ്ജാനുസയസമുഗ്ഘാതോ ഹോതി, തഥാ മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ സമ്പന്നദിട്ഠിനോ. ഏവഞ്ഹി ചതുസച്ചപടിവേധായ പടിപന്നസ്സ യോഗിനോതി ഇമമത്ഥം തഥാ-സദ്ദോ ഉപസംഹരതി. നിബ്ബാനാരമ്മണതാ പന തംസമ്പയുത്തവചനേനേവ ബോധിതാ. **മിച്ഛാസങ്കപ്പനിഘാതക**ന്തി കാമസങ്കപ്പാദിമിച്ഛാസങ്കപ്പസമുച്ഛേദകം. **അപ്പനാരസോ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണേ മഗ്ഗചിത്തസ്സ സമുപ്പാദവസേന പവത്തനതോ അപ്പനാകിച്ചോ.

തഥാ പസ്സതോ വിതക്കയതോ ചാതി വുത്തപ്പകാരായ സമ്മാദിട്ഠിയാ പസ്സതോ, നിബ്ബാനാരമ്മണേ ച സമ്മാസങ്കപ്പേന ചിത്തം അഭിനിരോപയതോ. **വചീദുച്ചരിതസമുഗ്ഘാതികാ**തി ചതുബ്ബിധസ്സപി വചീദുച്ചരിതസ്സ സമുച്ഛേദികാ. മുസാവാദാദീനം വിസംവാദനാദികിച്ചതായ ലൂഖാനം അപരിഗ്ഗാഹകാനം പടിപക്ഖഭാവതോ സിനിദ്ധഭാവേന സമ്പയുത്തധമ്മാനം പരിഗ്ഗാഹകസഭാവാ സമ്മാവാചാതി ആഹ **“സാ പരിഗ്ഗഹലക്ഖണാ”**തി. കായികകിരിയാ കിഞ്ചി കത്തബ്ബം സമുട്ഠാപേതി, സയഞ്ച സമുട്ഠഹനം ഘടനം ഹോതീതി സമ്മാകമ്മന്തസങ്ഖാതാ വിരതിപി സമുട്ഠാനസഭാവാ വുത്താ. സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ ഉക്ഖിപനം **സമുട്ഠാപനം** കായികകിരിയായ ഭാരുക്ഖിപനം വിയ.

അസ്സാതി യോഗിനോ. തസ്മിം സതി വിസുജ്ഝനതോ **വിസുദ്ധിഭൂതാ**. ജീവമാനസ്സ സത്തസ്സ, സമ്പയുത്തധമ്മാനം വാ സുദ്ധി **വോദാനം, ആ**ജീവസ്സേവ വാ ജീവിതിന്ദ്രിയവുത്തിയാ . ഞായാജീവസ്സ അബുദ്ധപടികുട്ഠായ സമ്മാജീവികായ പവത്തിഹേതുതായ **ഞായാജീവപവത്തിരസോ**. ഇമസ്സ ഹി പവത്തിതോ പട്ഠായ മിച്ഛാജീവോ ന പവത്തതീതി.

സബ്ബാകുസലവിദ്ധംസകോപി സമ്മാവായാമോ ഉജുപടിപക്ഖദസ്സനവസേന **കോസജ്ജസമുച്ഛേദകോ** വുത്തോ. സംകിലേസപക്ഖതോപി തസ്സ പഗ്ഗണ്ഹനം **പഗ്ഗഹോ**. കായാദീസു സുഭാദിആകാരുപധാരണവസേന പവത്താ സുഭസഞ്ഞാദിപുബ്ബങ്ഗമാ അകുസലക്ഖന്ധാ മിച്ഛാസതി, തസ്സാ വിദ്ധംസനോ **മിച്ഛാസതിവിനിദ്ധുനനോ. അസമ്മോസോ**തി സമ്മോസവിദ്ധംസനതോ തപ്പടിപക്ഖോ. ആരമ്മണസ്സ യഥാസഭാവസല്ലക്ഖണം **ഉപട്ഠാനം**. ‘‘ആരക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ’’തി, ‘‘സതാരക്ഖേന ചേതസാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൮൮) ച വചനതോ വിസേസതോ സതി കുസലചിത്തസ്സ ആരക്ഖാതി ആഹ **“സതിയാ സംരക്ഖിയമാനചിത്തസ്സാ”**തി.

൬൫൩. സച്ചഞാണസ്സാതി സച്ചാനി ആരബ്ഭ പവത്തനകഞാണസ്സ, ന പടിവേധഞാണം വിയ സകിദേവ ബുജ്ഝതി, അഥ ഖോ പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനതോ അനു അനു ബോധോ അനുബോധോ, അനുസ്സവാകാരപരിവിതക്കദിട്ഠിനിജ്ഝാനക്ഖന്തിഅനുഗതോ വാ ബോധോ അനുബോധോ, തദേവ ഞാണന്തി **അനുബോധഞാണം**. ന ഹി തം പച്ചക്ഖതോ ബുജ്ഝതി, അനുസ്സവാദിവസേന പന കപ്പനമുഖേന ബുജ്ഝതി. **കിച്ചതോ**തി പരിജാനനാദിതോ. തംകിച്ചകരണേനേവ ഹി പരിഞ്ഞേയ്യാദീനി വിയ താനിപി തസ്സ പാകടാനി ഹോന്തി. വിവട്ടാനുപസ്സനായ ഹി സങ്ഖാരേഹി പതിലീയമാനമാനസസ്സ ഉപ്പജ്ജമാനം മഗ്ഗഞാണം വിസങ്ഖാരം ദുക്ഖനിസ്സരണം ആരമ്മണം കത്വാ ദുക്ഖം പരിച്ഛിന്ദതി, ദുക്ഖഗതഞ്ച തണ്ഹം പജഹതി, നിരോധഞ്ച സച്ഛികരോതി ഫുസതി. ആദിച്ചോ വിയ പഭായ

സമ്മാസങ്കപ്പാദീഹി സഹ സമുപ്പന്നം തം മഗ്ഗം ഭാവേതി, ന ച സങ്ഖാരേ അമുഞ്ചിത്വാ പവത്തമാനേന ഞാണേന ഏതം സബ്ബം കാതും സക്കാ നിമിത്തപവത്തേഹി അവുട്ഠിതത്താ. തസ്മാ ഏതാനി കിച്ചാനി കരോന്തം തം ഞാണം ദുക്ഖാദീനി വിഭാവേതി തത്ഥ സമ്മോഹനിവത്തനേനാതി **"ചത്താരിപി സച്ചാനി പടിവിജ്ഝതീ"**തി വുത്തം, ഏകപടിവേധേനാതി അധിപ്പായോ.

ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീതി കാലന്തരദസ്സനം സന്ധായ വുത്തന്തി ചേ? ന, "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൱൦) ഏകദസ്സിനോ അഞ്ഞത്തയദസ്സിതാവിചാരണായം തംസാധനത്ഥം ആയസ്മതാ **ഗവമ്പതി**ത്ഥേരേന ഇമസ്സ **സുത്തസ്സ** ആനീതത്താ, പച്ചേകഞ്ച സച്ചേസു ദിസ്സമാനേസു അഞ്ഞത്തയദസ്സനസ്സ യോജിതത്താ. അഞ്ഞഥാ അനുപുബ്ബാഭിസമയേ പുരിമദിട്ഠസ്സ പച്ഛാ അദസ്സനതോ സമുദയാദിദസ്സിനോ ദുക്ഖാദിദസ്സിതാ ന യോജേതബ്ബാ സിയാ. യോജിതാ ച സാ "യോ ദുക്ഖസമുദയം പസ്സതി, ദുക്ഖമ്പി സോ പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൱൦). **ലോകിയം** സച്ചഞാണം. **തത്ഥ** ലോകിയഞാണേ. പരിയുട്ഠാനസങ്ഖാതോ അഭിഭവോ **പരിയുട്ഠാനാഭിഭവോ,** തസ്സ വസേന. സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജമത്തദസ്സനതോ സക്കായദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനം നിവത്തേതി. "ലോകസമുദയം ഖോ, കച്ചാന, യഥാഭൂതം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതോ യാ ലോകേ നത്ഥിതാ, സാ ന ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) വചനതോ സമുദയദസ്സനം ഹേതുഫലപബന്ധാവിച്ഛേദദസ്സനതോ പരിയുട്ഠാനാഭിഭവവസേന പവത്തമാനം ഉച്ഛേദദിട്ഠിം നിവത്തേതി. "ലോകനിരോധം ഖോ...പേ॰... പസ്സതോ യാ ലോകേ അത്ഥിതാ, സാ ന ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൫) വചനതോ നിരോധദസ്സനം ഹേതുനിരോധാ ഫലനിരോധദസ്സനതോ സസ്സതദിട്ഠിം നിവത്തേതി. അത്തകാരസ്സ പച്ചക്ഖദസ്സനതോ മഗ്ഗദസ്സനം "നത്ഥി അത്തകാരേ, നത്ഥി പരകാരേ, നത്ഥി പുരിസകാരേ"തിആദികം (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൭) അകിരിയദിട്ഠിം പജഹതി. "നത്ഥി ഹേതു, നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായ, അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ സംകിലിസ്സന്തി, നത്ഥി ഹേതു...പേ॰... വിസുദ്ധിയാ, അഹേതൂ അപ്പച്ചയാ സത്താ വിസുജ്ഝന്തീ"തിആദികാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ ൨.൨൨൭, ൨൨൬; സം॰ നി॰ ൩.൨൧൨) അഹേതുകദിട്ഠി ച ഇധ അകിരിയാദിട്ഠിഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. സാപി ഹി വിസുദ്ധിമഗ്ഗദസ്സനേന പഹീയതീതി. ദുക്ഖേ ഞാണം സമുദയഫലസ്സ ദുക്ഖസ്സ അദ്ധുവാദിഭാവം പസ്സതീതി **ഫലേ വിപ്പടിപത്തിം** നിവത്തേതി.

ഇസ്സരോ ലോകം പവത്തേതി സജ്ജേതി നിവത്തേതി സംഹരതീതി **ഇസ്സരകാരണിനോ** വദന്തി. പധാനതോ ലോകോ ആവി ഭവതി, തത്ഥേവ ച പതിലീയതീതി **പധാനകാരണിനോ**.

> "കാലോ കരോതി ഭൂതാനി, കാലോ സംഹരതീ പജാ;
> കാലോ സുത്തേ ജാഗരതി, കാലോ ഹി ദുരതിക്കമോ"തി. -

കാലവാദിനോ. കണ്ടകസ്സ തിഖിണഭാവോ വിയ, കപിട്ഠഫലാദീനം പരിമണ്ഡലതാ വിയ, മിഗപക്ഖിസരീസപാദീനം വിചിത്തതാ വിയ ച സഭാവേനേവ ലോകോ സമ്ഭോതി, വിഭോതി ചാതി **സഭാവവാദിനോ. ആദി**-സദ്ദേന അണൂഹി ലോകോ പവത്തതി, സബ്ബം പുബ്ബേകതഹേതു, ലോകോ നിയതോ അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണിസദിസോ, ന ഏത്ഥ കസ്സചി പുരിസകാരോതി **നിയതിവാദിനോ**.

> "യദിച്ഛായ പവത്തന്തി, യദിച്ഛായ നിവത്തരേ;
> യദിച്ഛായ സുഖം ദുക്ഖം, തസ്മാ യാദിച്ഛകീ പജാ"തി. -

യദിച്ഛാവാദിനോ, യേ **അധിച്ചസമുപ്പത്തിവാദിനോ**തി ച വുച്ചന്തി. ഏവമാദിഅകാരണവാദസങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. രാമുദകആളാരാദീനം വിയ, അരൂപലോകേ നിഗണ്ഠാനം വിയ ച ലോകഥൂപികായം അപവഗ്ഗോ മോക്ഖോതി ഗഹണം **അപവഗ്ഗഗാഹോ. ആദി**-സദ്ദേന പധാനസ്സ അപ്പവത്തി, ഗുണവിയുത്തസ്സ അത്തനോ സകത്തനി അവട്ഠാനം, ബ്രഹ്മുനാ സലോകതാ, സമീപതാ, സംയോഗോ, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാതി ഏവമാദീനം ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏത്ഥ ച **പധാനസ്സ അപ്പവത്തി** മഹതാദിഭാവേന അപരിണാമോ, അനഭിബ്യത്തി വാ. "അഹമഞ്ഞോ, പകതി അഞ്ഞാ"തി ഏവം പവത്തപകതിപുരിസന്തരജാനനേന അത്തസുഖദുക്ഖമോഹേസു അവിഭാഗഗ്ഗഹണേ കിര നിവത്തിതേ വുത്തനയേന പധാനം നപ്പവത്തതി, സോ വിമോക്ഖോതി കാപിലാ.

ഗുണവിയുത്തസ്സാതി ബുദ്ധിസുഖദുക്ഖഇച്ഛാദോസപ്പയത്തധമ്മാധമ്മസങ്ഖാരേഹി നവഹി അത്തഗുണേഹി വിയുത്തസ്സാതി കണാദമതാനുസാരിനോ. **സലോകതാ** ബ്രഹ്മുനാ സമാനലോകതാ. **സമീപതാ** തസ്സ സമീപപ്പവത്തിതാ. **സംയോഗോ** തേന ഏകീഭാവൂപഗമനം. "ഇന്ദ്രിയതപ്പനപുത്തമുഖദസ്സനാദീഹി വിനാ അപവഗ്ഗോ നത്ഥീ"തി ഗഹേത്വാ തഥാ പവത്തനം **കാമസുഖല്ലികാനുയോഗോ**. അനസനകേസലുഞ്ചനാദിതപചരിയായ നഗ്ഗസീലഗോസീലകുക്കുരസീലാദീഹി ച അത്തപരിതാപനേന മോക്ഖോ ഹോതീതി **അത്തകിലമഥോ**.

സ്വായം സബ്ബോ മിച്ഛാഗാഹോ സച്ചഞാണേ സതി പതിട്ഠം ന ലഭതീതി വുത്തമേവത്ഥം സങ്ഗണ്ഹന്തോ **"ലോകേ ലോകപ്പഭവേ"**തി ഗാഥമാഹാതി.

ഞാണകിച്ചതോ വിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൯൪. സേസാ സബ്ബധമ്മാതി സേസാ ഏകാസീതി ലോകിയധമ്മാ. അജ്ഝത്തികബാഹിരേസു ദ്വാദസസു ആയതനേസു കാമഭവവിഭവതണ്ഹാവസേന ദ്വാദസതികാ **ഛത്തിംസ തണ്ഹാവിചരിതാനി,** ഖുദ്ദകവത്ഥുവിഭങ്ഗേ വാ ആഗതനയേന കാലവിഭാഗം അനാമസിത്വാ വുത്താനി. തദാമസനേ ഹി അട്ഠസതം ഹോന്തി. **അസമ്മിസ്സ**ന്തി ഏകകത്താ കേനചി അസമ്മിസ്സം, കുതോ തദന്തോഗധപ്പഭേദോതി അധിപ്പായോ. വീമംസിദ്ധിപാദാദീനം ബോധിപക്ഖിയാനം സതിപി കിച്ചനാനത്തേ അത്ഥതോ ഏകത്താ സമ്മാദിട്ഠിയാ സങ്ഗഹോതി സമ്മാദിട്ഠിമുഖേന തദന്തോഗധതാ വുത്താ.

തയോ നേക്ഖമ്മവിതക്കാദയോതി ലോകിയക്ഖണേ അലോഭമേത്താകരുണാസമ്പയോഗവസേന ഭിന്നാ, മഗ്ഗക്ഖണേ ലോഭബ്യാപാദവിഹിംസാസമുച്ഛേദനവസേന തയോതി ഏകോപി വുത്തോ. ഏസ നയോ **സമ്മാവാചാ**ദീസു. അപ്പിച്ഛതാസന്തുട്ഠിതാനം പന ഭാവേ സമ്മാആജീവസമ്ഭവതോ തേന തേസം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ഭവന്തരേപി ജീവിതഹേതുപി അരിയേഹി അവീതിക്കമനീയത്താ **അരിയകന്താനം** സമ്മാവാചാദിസീലാനം ഗഹണേന യേന സദ്ധാഹത്ഥേന താനി ഗഹേതബ്ബാനി, സോ സദ്ധാഹത്ഥോ ഗഹിതോ ഏവ ഹോതീതി തതോ അനഞ്ഞാനി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലാനി തത്ഥ അന്തോഗധാനി വുത്താനി. ഛന്ദോ പന സദ്ധാനുഗുണോതി കത്വാ ഛന്ദിദ്ധിപാദസ്സാപി തദന്തോഗധതാ വുത്താ. **തേസം അത്ഥിതായാ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയസദ്ധാബലഛന്ദിദ്ധിപാദാനം അത്ഥിതായ സീലസ്സ അത്ഥിഭാവതോ തിവിധേനാപി സീലേന തേ തയോപി ഗഹിതാതി തത്ഥ അന്തോഗധാ. **ചിത്തസമാധീ**തി ചിത്തിദ്ധിപാദം വദതി. "ചിത്തം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവയ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩, ൧൯൨; പേടകോ॰ ൨൨; മി॰ പ॰ ൨.൧.൯) ഹി ചിത്തമുഖേന സമാധി വുത്തോതി സമാധിമുഖേന ചിത്തമ്പി വത്തബ്ബതം അരഹതി. ചിത്തിദ്ധിപാദഭാവനായ പന സമാധിപി അധിമത്തോ ഹോതീതി വീമംസിദ്ധിപാദാദിവചനം വിയ ചിത്തിദ്ധിപാദോതി അവത്വാ ഇധ "ചിത്തസമാധീ"തി വുത്തം. "പീതിമനസ്സ കായോ പസ്സമ്ഭതി, പസ്സദ്ധകായോ സുഖം വേദേതി, സുഖിനോ ചിത്തം സമാധിയതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൬൬; ൩.൩൫൯; സം॰ നി॰ ൫.൩൭൬; അ॰ നി॰ ൩.൯൬; ൧൧.൧൨) വചനതോ സമാധിഉപകാരാ **പീതിപസ്സദ്ധിയോ,** തസ്മാ സമാധിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാ. ഉപേക്ഖാ പന സമാധിഉപകാരകതോ, തംസദിസകിച്ചതോ ച. തസ്മാ സമാധിസീസേന ഏതേസം അന്തോഗധതാ ദട്ഠബ്ബാ.

അന്തോഗധാനം പഭേദവിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫൯൬. ഭാരോ വിയ ദുക്ഖസച്ചം വിഘാതകത്താ, സംഹരണീയവസേന വിഹന്തഭാവതോതി അത്ഥോ. **ഭാരാദാനമിവ** തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ ഉപ്പജ്ജനകവിഘാതസ്സ ഹേതുഭാവതോ. **ഭാരനിക്ഖേപനമിവ** പവത്തിദുക്ഖവൂപസമഭാവതോ . **രോഗോ വിയ, ദുബ്ഭിക്ഖമിവ** ച ബാധകത്താ. **രോഗനിദാനം വിയ, ദുബ്ബുട്ഠി വിയ** ച പഭവലക്ഖണത്താ. **ദുബ്ബുട്ഠീ**തി ച അവസ്സനം വാ അതിവസ്സനം വാ. **രോഗവൂപസമോ വിയ, സുഭിക്ഖമിവ** ച സന്തിലക്ഖണത്താ, സുഖഭാവതോ. "നിബ്ബാനം പരമം സുഖ"ന്തി (ധ॰ പ॰ ൨൦൩-൨൦൪) ഹി വുത്തം. **ഭേസജ്ജമിവ, സുവുട്ഠി വിയ** ച ദുക്ഖസ്സ ഹേതുപച്ഛേദതോ, തസ്സ ച അപഗമൂപായഭാവതോ. നിയ്യാനലക്ഖണഞ്ഹി മഗ്ഗസച്ചം. അനിട്ഠഭാവതോ, സാസങ്കസപ്പടിഭയതോ ച ദുക്ഖം വേരിവിസരുക്ഖഭയഓരിമതീരൂപമം. **വേരം** ബ്യാപാദോ,

പച്ചത്ഥികഭാവോ വാ. **വേരസമുഗ്ഘാതോ** വേരവൂപസമോ മേത്താ. **വേരസമുഗ്ഘാതുപായോ** സങ്ഗഹവത്ഥൂനി.

ഉപമാതോ വിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൬൬. **ഏസ നയോ സമുദയാദീസൂ**തി അത്ഥി ചേത്ഥ സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം, അത്ഥി അരിയസച്ചം, ന സമുദയോ, അത്ഥി സമുദയോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, അത്ഥി നേവ സമുദയോ ന അരിയസച്ചന്തി. സേസസച്ചദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ന അരിയസച്ചം** പരിഞ്ഞേയ്യപഹാതബ്ബാസങ്ഖതനിയ്യാനഭാവാഭാവതോ. **ഇതരം പന അരിയസച്ചദ്വയ**ന്തി സമുദയമഗ്ഗസച്ചദ്വയമാഹ. **സിയാ ദുക്ഖം** സങ്ഖാരദുക്ഖതായ. തേനാഹ **"അനിച്ചതോ"**തി. **തഥത്തേനാ**തി തഥസഭാവേന, പരിഞ്ഞേയ്യഭാവേനാതി അത്ഥോ. ഏതേന തം അരിയസച്ചദ്വയം "സിയാ ദുക്ഖം, ന അരിയസച്ചം, സിയാ അരിയസച്ചം, ന ദുക്ഖ"ന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. അരിയസച്ചസദ്ദപരാ ഹി ദുക്ഖാദിസദ്ദാ പരിഞ്ഞേയ്യാദിഭാവം വദന്തി. തേനേവ അരിയസച്ചസദ്ദാനപേക്ഖം ദുക്ഖസദ്ദം സന്ധായ മഗ്ഗസമ്പയുത്തസാമഞ്ഞഫലധമ്മാനം ആദിപദസങ്ഗഹോ വുത്തോ, അരിയസച്ചസദ്ദാപേക്ഖം പന സന്ധായ ചതുത്ഥപദസങ്ഗഹോ.

സബ്ബാകാരേനാതി സബ്ബപ്പകാരേന. യഥാ മഗ്ഗസമ്പയുത്തധമ്മാദയോ ഏകങ്ഗവികലാ, ഏവം അഹുത്വാ സബ്ബങ്ഗയോഗേന ദുക്ഖതായ ചേവ അരിയസച്ചതായ ചാതി അത്ഥോ. "ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചക"ന്തി വുത്തേ തണ്ഹായപി സങ്ഗഹോ സിയാതി തംനിവത്തനത്ഥം **"അഞ്ഞത്ര തണ്ഹായാ"**തി വുത്തം തസ്സാ വിസും അരിയസച്ചഭാവതോ. സമുദയാദീസു അവസേസകിലേസാദയോ പഭവട്ഠേന സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം സുത്തന്തസംവണ്ണനാ അയന്തി കത്വാ . നിരോധോ അരിയസച്ചം, ന സമുദയോ. ഇതരം പന അരിയസച്ചദ്വയം സിയാ സമുദയോ അത്തനോ ഫലസ്സ പച്ചയട്ഠേന, ന പന യസ്സ പഹാനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന, സബ്ബാകാരേന പന തണ്ഹാസമുദയോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച. മഗ്ഗസമ്പയുത്തധമ്മാ, സാമഞ്ഞഫലാനി ച യസ്സ പഹാനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന നേവ സമുദയോ, ന അരിയസച്ചം. സങ്ഖാരനിരോധോ, നിരോധസമാപത്തി ച നിരോധോ, ന അരിയസച്ചം. സമുദയോ അരിയസച്ചം, ന നിരോധോ. ഇതരം പന അരിയസച്ചദ്വയം സിയാ നിരോധോ ഖണനിരോധസബ്ഭാവതോ, ന പന യസ്സ സച്ഛികിരിയായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന. സബ്ബാകാരേന പന അസങ്ഖതാ ധാതു നിരോധോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച. സേസം വുത്തനയമേവ. അരിയമഗ്ഗതോ അഞ്ഞാനി മഗ്ഗാനി മഗ്ഗോ, ന അരിയസച്ചം. നിരോധോ അരിയസച്ചം, ന മഗ്ഗോ. ഇതരം പന സച്ചദ്വയം സിയാ മഗ്ഗോ ഭവഗാമിനിപടിപദാഭാവതോ, ന പന യസ്സ ഭാവനായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി തഥത്തേന, സബ്ബാകാരേന പന നിരോധഗാമിനിപടിപദാ മഗ്ഗോ ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച. സേസം വുത്തനയമേവ.

ചതുക്കതോ വിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩൬൭. **സുഞ്ഞാനീ**തി വേദകാദീഹി ബാഹിരകപരികപ്പിതേഹീതി അധിപ്പായോ. ദുക്ഖഞ്ഹി വേദനീയമ്പി സന്തം വേദകരഹിതം, കേവലം പന തസ്മിം അത്തനോ പച്ചയേഹി പവത്തമാനേ ദുക്ഖം വേദേതീതി വോഹാരമത്തം ഹോതി. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി.

"ദുക്ഖമേവാ"തി അവധാരണേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതും **"ന കോചി ദുക്ഖിതോ"**തി വുത്തം. **കിരിയാവ വിജ്ജതീ**തി സമുദയസച്ചം സന്ധായ വദതി. പുരിമസച്ചദ്വയസ്സ വിപാകവട്ടകമ്മവട്ടസങ്ഗഹതോ കാരകസ്സ വാ ദുക്ഖസച്ചസഭാവമാഹ. കാതബ്ബാപി ഹി കിരിയാ കാരകരഹിതാ കേവലം അത്തനോ പച്ചയേഹി തായ പവത്തമാനായ ദുക്ഖസഞ്ഞിതേ ധമ്മപ്പബന്ധേ കിരിയം കരോതീതി വോഹാരമത്തം ഹോതി. നിബ്ബുതഗമകേസുപി ഏസേവ നയോ. "മഗ്ഗോ അത്ഥീ"തി വത്തബ്ബേ **"മഗ്ഗമത്ഥീ"**തി ഓകാരസ്സ അഭാവോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം. **ഗമകോ**തി നിബ്ബുതിം ഗന്താ.

കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണട്ഠേന സാസവതാ **അസുഭതാ**തി കത്വാ അനാസവത്താ നിരോധമഗ്ഗാ സുഭാ ഏവ. ദുക്ഖാദീനം പരിയായേന സമുദയാദിഭാവോ ച അത്ഥി , ന

പന നിരോധഭാവോ, നിരോധസ്സ വാ ന ദുക്ഖാദിഭാവോതി നിരോധാവസേസത്തയാനം ന അഞ്ഞമഞ്ഞസമങ്ഗിതാതി ആഹ **“നിരോധസുഞ്ഞാനി വാ”**തിആദി.

സമുദയേ ദുക്ഖസ്സാഭാവതോതി പോനോഭവികായ തണ്ഹായ പുനബ്ഭവസ്സ അഭാവതോ. യഥാ വാ പകതിവാദീനം വികാരാ അവികാരിഭാവതോ, പുബ്ബേ പതിപലീനാ ച പകതിഭാവേനേവ തിട്ഠന്തി, ന ഏവം സമുദയസമ്പയുത്തമ്പി ദുക്ഖം സമുദയഭാവേന തിട്ഠതീതി ആഹ “സമുദയേ ദുക്ഖസ്സാഭാവതോ”തി . മഗ്ഗേ ച നിരോധസ്സ അഭാവതോതി സമ്ബന്ധോ. യഥാ അവിഭത്തേഹി വികാരേഹി മഹാഹങ്കാരതമ്മത്തവിസേസിന്ദ്രിയഭൂതവിസേസേഹി പകതിഭാവേനേവ ഠിതേഹി പകതി സഗബ്ഭാ ഇച്ഛിതാ പകതിവാദീഹി, ഏവം ന ഫലേന സഗബ്ഭോ ഹേതൂതി അത്ഥോ. **“ദുക്ഖസമുദയാനം നിരോധമഗ്ഗാനഞ്ച അസമവായാ”**തി ഏതം വിവരന്തോ ആഹ **“ന ഹേതുസമവേതം ഹേതുഫല”**ന്തിആദി. തത്ഥ “ഇധ തന്തൂസു പടോ, കപാലേസു ഘടോ, ബീരണേസു കടോ ദ്വീസു അണൂസു ദ്വിഅണുക”ന്തിആദിനാ ഇധ വുദ്ധിവോഹാരജനകോ അവിസും സിദ്ധാനം സമ്ബന്ധോ സമവായോ, തേന സമവായേന കാരണേസു ദ്വീസു അണൂസു ദ്വിഅണുകം ഫലം സമവേതം ഏകീഭൂതമിവ സമ്ബദ്ധം, തീസു അണൂസു തിഅണുകന്തി ഏവം മഹാപഥവീമഹാഉദകമഹാഅഗ്ഗിമഹാവാതക്ഖന്ധപരിയന്തം ഫലം അത്തനോ കാരണേസു സമവേതന്തി **സമവായവാദിനോ** വദന്തി. ഏവം പന വദന്തേഹി അപരിമാണേസു കാരണേസു മഹാപരിമാണം ഏകം ഫലം സമവേതം അത്തനോ അന്തോഗധേഹി കാരണേഹി സഗബ്ഭം അസുഞ്ഞന്തി വുത്തം ഹോതി. ഏവമിധ സമവായാഭാവാ ഫലേ ഹേതു നത്ഥീതി ഹേതുസുഞ്ഞം ഫലന്തി അത്ഥോ.

സുഞ്ഞതോ വിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി മഗ്ഗനിദ്ദേസകഥാവണ്ണനാ.

ഏകവിധാദിവിനിച്ഛയകഥാവണ്ണനാ

ഞെയ്യ. പവത്തിഭാവതോതി സംസാരസ്സ പവത്തിഭാവതോ. **ചതുആഹാരഭേദതോ**തി ചതുആഹാരപ്പച്ചയവിസേസതോ. ഏതേന ചത്താരോ കബളീകാരാദിആഹാരവിസേസേ, അജ്ഝോഹരണീയവത്ഥു, സളായതന, അവിജ്ജാ, അഭിസങ്ഖാരസങ്ഖാതേ തപ്പച്ചയഭൂതധമ്മവിസേസേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി , ഓജട്ഠമകരൂപ, വേദനാ, പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണ, നാമരൂപസങ്ഖാതേ തന്നിബ്ബത്തധമ്മവിസേസേ ച.

പവത്തകഭാവതോ പവത്തിദുക്ഖസ്സ. **രൂപാഭിനന്ദനാദിഭേദോ** രൂപക്ഖന്ധാദിഅഭിനന്ദനഭേദോ, രൂപാരമ്മണാദിവസേനാപീതി വദന്തി. രൂപതണ്ഹാദീനം പച്ചേകം അനേകഭേദത്താ **ഛ തണ്ഹാകായാ,** തേസം **ഭേദതോ**.

ഉപാദാനേഹി ഉപാദീയതീതി ഉപാദി, ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകം. തന്നിസ്സരണഭൂതം നിബ്ബാനം, തസ്സ വൂപസമോ തംസന്തീതി കത്വാ തസ്സ യാവ പച്ഛിമം ചിത്തം, താവ സേസതം, തതോ പരം അനവസേസതഞ്ച ഉപാദായ **സഉപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു, നിരുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതൂ**തി ദ്വിധാ വോഹരീയതി. യഥാ ചായം ഭേദോ വോഹാരതോ, ഏവമിതരേപീതി തേ കതിപയേ ദസ്സേതും **“തിവിധോ”**തിആദി വുത്തം. അഞ്ഞഥാ ഏകസ്സ സതോ നിബ്ബാനസ്സ കുതോ ഭേദോതി.

സമഥവിപസ്സനാഭേദതോതി ഏത്ഥ സമ്മാദിട്ഠിസമ്മാസങ്കപ്പാ വിപസ്സനാ, ഇതരേ സമഥാതി വദന്തി. സീലമ്പി ഹി സമഥസ്സ ഉപകാരകത്താ സമഥഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹതീതി തേസം അധിപ്പായോ. അഥ വാ യാനദ്വയസ്സ വസേന ലദ്ധോ മഗ്ഗോ സമഥോ വിപസ്സനാതി ആഗമനവസേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. **അയ**ന്തി അരിയമഗ്ഗോ. **സപ്പദേസത്താ**തി സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏകദേസത്താതി അത്ഥോ. ഏകദേസോ ഹി പദിസ്സതി അവയവഭാവേന അപദിസീയതീതി പദേസോ, അത്തനോ സമുദായം പതി സഹ പദേസേനാതി **സപ്പദേസോ**തി വുച്ചതി യഥാ “സനിദസ്സനാ ധമ്മാ”തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൻ), സീലക്ഖന്ധാദയോ ച സബ്ബലോകിയലോകുത്തരസീലാദിസങ്ഗാഹകാ, അരിയമഗ്ഗോ ലോകുത്തരോ ഏവാതി തദേകദേസോ ഹോതി.

സജാതിതോതി സമാനജാതിതോ, വചീദുച്ചരിതവിരതിആദിഭേദേസു സമാനായ സീലജാതിയാതി അത്ഥോ.

ഓനതസഹായോ വിയ വായാമോ പഗ്ഗഹകിച്ചസാമഞ്ഞതോ. **അംസകൂടം ദത്വാ ഠിതസഹായോ വിയ സതി** അപിലാപനവസേന നിച്ചലഭാവകരണസാമഞ്ഞതോ. **സജാതിതോ**തി സവിതക്കസവിചാരാദിഭേദേസു സമാനായ സമാധിജാതിയാതി അത്ഥോ. **കിരിയതോ**തി സമാധിഅനുരൂപകിരിയതോ. തതോ ഏവ ഹി "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ സമാധിനിമിത്താ, ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനാ സമാധിപരിക്ഖാരാ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) സതിവായാമാനം സമാധിസ്സ നിമിത്തപരിക്ഖാരഭാവോ വുത്തോ.

ആകോടേന്തേന വിയാതി "അനിച്ചം അനിച്ച"ന്തിആദിനാ പഞ്ഞാകിച്ചസദിസേന കിച്ചേന സമന്തതോ കോടേന്തേന വിയ, "അനിച്ചം ഖയട്ഠേന, ദുക്ഖം ഭയട്ഠേനാ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) **പരിവത്തേന്തേന** വിയ ച ആദായ ഊഹിത്വാ ദിന്നമേവ പഞ്ഞാ പടിവിജ്ഝതി. ദിന്നം സമാനകാലത്തേപി പച്ചയഭാവേന സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ പുരിമകാലസ്സ വിയ നിദ്ദേസോ കതോ. **സജാതിതോ**തി "ദുക്ഖേ ഞാണ"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൮) സമാനായ പഞ്ഞാജാതിയാ. **കിരിയതോ**തി ഏത്ഥ പഞ്ഞാസദിസം കിച്ചം "കിരിയാ"തി വുത്തം, പുബ്ബേ പന സമാധിഉപകാരകം തദനുരൂപകിച്ചന്തി അയമേത്ഥ വിസേസോ.

"സബ്ബം , ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬) വചനതോ ചത്താരിപി അഭിമുഖം പച്ചക്ഖതോ ഞാതബ്ബാനി, അഭിവിസിട്ഠേന വാ ഞാണേന ഞാതബ്ബാനീതി **അഭിഞ്ഞേയ്യാനി**.

൫൬൫. **അഞ്ഞമഞ്ഞം സഭാഗാനീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസമാനഭാഗാനി, സദിസരൂപാനീതി അത്ഥോ.

ദുരഭിസമ്ഭവതരന്തി അഭിസമ്ഭവിതും സാധേതും അസക്കുണേയ്യതരം, സത്തിവിഘാതേന ദുരധിഗമന്തി അത്ഥോ. **അസന**ന്തി കണ്ഡം. **അതിപാതേയ്യാ**തി ഖിപേയ്യ. **കോടിയാ**തി കണ്ഡസ്സ കോടിയാ വാലഗ്ഗേന. **കോടി**ന്തി വാലസ്സേവ കോടിം. **പടിവിജ്ഝേയ്യാ**തി പടിമുഖഭാവേന വിജ്ഝേയ്യ.

ബാധകപഭവസന്തിനിയ്യാനലക്ഖണേഹി വവത്ഥാനം **സലക്ഖണവവത്ഥാനം. ദുരവഗാഹത്ഥേന ഗമ്ഭീരത്താ**തി ഓളാരികാ ദുക്ഖസമുദയാ. തിരച്ഛാനഗതാനമ്പി ഹി ദുക്ഖം, ആഹാരാദീസു ച അഭിലാസോ പാകടോ. പീളനാദിആയൂഹനാദിവസേന പന "ഇദം ദുക്ഖം, ഇദമസ്സ കാരണ"ന്തി യാഥാവതോ ഓഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യത്താ **ഗമ്ഭീരാ**. സണ്ഹസുഖുമധമ്മത്താ നിരോധമഗ്ഗാ സഭാവതോ ഏവ **ഗമ്ഭീരട്ഠേന ദുരവഗാഹാ**. തേനേവ ഉപ്പന്നേ മഗ്ഗേ നത്ഥി നിരോധമഗ്ഗാനം അനവഗാഹോതി. നിബ്ബാനമ്പി മഗ്ഗേന അധിഗന്തബ്ബത്താ തസ്സ ഫലന്തി അപദിസീയതീതി ആഹ **"ഫലാപദേസതോ"**തി. വുത്തഞ്ഹേതം "ദുക്ഖനിരോധേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൯). മഗ്ഗോപി നിരോധസ്സ സമ്പാപകഭാവതോ "ഹേതൂ"തി അപദിസീയതീതി ആഹ **"ഹേതുഅപദേസതോ"**തി. വുത്തമ്പി ചേതം "ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിയാ പടിപദായ ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൧൯).

ഇതി ഏവം പകാരേഹീതി ഇതി വിജഞ്ഞാതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ ഇതിസദ്ദേന വിജാനനക്കമം ദസ്സേതി. **ഏവം പകാരേഹീ**തി ഏവം-സദ്ദേന വിജാനനകാരണഭൂതേന ഏവ.

സഭാഗവിസഭാഗതോവിനിച്ഛയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇന്ദ്രിയസച്ചനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സോളസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൫൭. പഞ്ഞാഭൂമിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ

൭൦. **ഇമിസ്സാ പഞ്ഞായാ**തി ഇമിസ്സാ യഥാധിഗതായ വിപസ്സനായ. **ഭൂമിഭൂതേസൂ**തി പവത്തിട്ഠാനഭൂതേസു. കാമഞ്ചായം പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നസമഞ്ഞാ പിതാപുത്തസമഞ്ഞാ വിയ അപേക്ഖാസിദ്ധാ, ഹേതുഫലധമ്മേസു പന യഥാക്കമം വവത്ഥിതാവാതി **"പടിച്ചസമുപ്പാദോ ചേവാ"**തിആദിനാ വിഭജ്ജ വുത്തം. **ആദിസദ്ദേനാ**തി "പടിച്ചസമുപ്പാദാദിഭേദാ"തി എത്ഥ വുത്തആദിസദ്ദേന. **അവസേസാ ഹോന്തി,** സംവണ്ണനാവസേനാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"തേസം വണ്ണനാക്കമോ അനുപ്പത്തോ"**തി.

അവിജ്ജാദയോ ധമ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, ന സമുപ്പത്തിമത്തം. സ്വായമത്ഥോ ഇമിനാ സുത്തപദേന വേദിതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദിം വത്വാ പടിച്ചസമുപ്പന്നേ പന ദസ്സേതും **"ജരാമരണാദയോ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. കസ്മാ പനേത്ഥ അനുലോമതോ പടിച്ചസമുപ്പാദധമ്മാ ദസ്സിതാ, പടിലോമതോ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ ധമ്മാതി? യതോ തേ പച്ചയതോ ഉപ്പന്നാ, തസ്സ സമനന്തരദസ്സനത്ഥം.

ന നിച്ചം ന സസ്സതന്തി **അനിച്ചം**. സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതന്തി **സങ്ഖതം**. പടിച്ച പച്ചയാരഹം പച്ചയം നിസ്സായ സഹിതമേവ ഉപ്പന്നന്തി **പടിച്ചസമുപ്പന്നം**. ഖയനസഭാവം **ഖയധമ്മം**. വയനസഭാവം **വയധമ്മം**. വിരജ്ജനസഭാവം പലുജ്ജനസഭാവം **വിരാഗധമ്മം**. നിരുജ്ഝനസഭാവം **നിരോധധമ്മം**. സേസം യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

൭൫. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു യഥാവുത്തേസു സുത്തപദേസു. **സങ്ഖേപോ**തി അത്ഥസങ്ഖേപോ.

ജാതിപച്ചയാതി ജാതിസങ്ഖാതാ പച്ചയാ. ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം. **ഠിതാവ സാ ധാതൂ**തി യായം ജരാമരണസ്സ ഇദപ്പച്ചയതാ "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി, ഏസാ ധാതു ഏസ സഭാവോ. സാ തഥാഗതാനം ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ, ഉദ്ധഞ്ച അവിഞ്ഞായമാനോ, മജ്ഝേ ച വിഞ്ഞായമാനോ, ന തഥാഗതേഹി ഉപ്പാദിതോ, അഥ ഖോ സമ്ഭവന്തസ്സ ജരാമരണസ്സ സബ്ബകാലം ജാതിപച്ചയതോ സമ്ഭവോതി ഠിതാ ഏവ. കേവലം പന സയമ്ഭൂഞാണേന അഭിസമ്ബുജ്ഝനതോ, "അയം ധമ്മോ തഥാഗതേന അധിഗതോ"തി പവേദനതോ ച തഥാഗതോ "ധമ്മസ്സാമീ"തി വുച്ചതി ന അപുബ്ബസ്സ ഉപ്പാദനതോ. തേന വുത്തം "ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തി. സാ ഏവ **ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ**ന്തി ഏത്ഥ വിപല്ലാസാഭാവതോ ഏവം അവബുജ്ഝമാനസ്സ ഏതസ്സ സഭാവസ്സ, ഹേതുനോ വാ തഥേവ ഭാവതോ ഠിതതാതി **ധമ്മട്ഠിതതാ**. ജാതി വാ ജരാമരണസ്സ ഉപ്പാദട്ഠിതി പവത്തആയൂഹനസംയോഗപലിബോധസമുദയഹേതുപച്ചയട്ഠിതീതി തദുപ്പാദാദിഭാവേനസ്സാ ഠിതതാ **"ധമ്മട്ഠിതതാ"**തി ഫലം പതിസാമത്ഥിയതോ ഹേതുമേവ വദതി.

അഥ വാ ധാരീയതി പച്ചയേഹീതി ധമ്മോ, തിട്ഠതി തത്ഥ തദായത്തവുത്തിതായ ഫലന്തി ഠിതി, ധമ്മസ്സ ഠിതി **ധമ്മട്ഠിതി. ധമ്മോ**തി വാ കാരണം, പച്ചയോതി അത്ഥോ. ധമ്മസ്സ ഠിതിസഭാവോ, ധമ്മതോ ച അഞ്ഞോ സഭാവോ നത്ഥീതി **ധമ്മട്ഠിതി,** പച്ചയോ. തേനാഹ "പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണ"ന്തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൫). ധമ്മട്ഠിതി ഏവ **ധമ്മട്ഠിതതാ**. സാ ഏവ ധാതു "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ഇമസ്സ സഭാവസ്സ, ഹേതുനോ വാ അഞ്ഞഥത്താഭാവതോ "ന ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി വിഞ്ഞായമാനസ്സ തബ്ഭാവാഭാവതോ നിയാമതാ വവത്ഥിതഭാവോതി **ധമ്മനിയാമതാ**. ഫലസ്സ വാ ജരാമരണസ്സ ജാതിയാ സതി സമ്ഭവോ ധമ്മേ ഹേതുമ്ഹി ഠിതതാതി **ധമ്മട്ഠിതതാ**. അസതി അസമ്ഭവോ ധമ്മേ നിയതതാതി **ധമ്മനിയാമതാ**തി ഏവം ഫലേന ഹേതും വിഭാവേതി. **തം** "ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) വുത്തം ഇദപ്പച്ചയതം **അഭിസമ്ബുജ്ഝതി** പച്ചക്ഖകരണേന അഭിമുഖം ബുജ്ഝതി യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝതി. **അഭിസമേതീ**തി തസ്സ വേവചനം. ആദിതോ കഥേന്തോ **ആചിക്ഖതി,** ഉദ്ദിസതീതി അത്ഥോ. തമേവ ഉദ്ദേസം പരിയോസാപേന്തോ **ദേസേതി**. യഥാഉദ്ദിട്ഠമത്ഥം നിദ്ദിസനവസേന പകാരേഹി ഞാപേന്തോ **പഞ്ഞപേതി**. പകാരേഹിയേവ പതിട്ഠപേന്തോ **പട്ഠപേതി**. യഥാനിദ്ദിട്ഠമത്ഥം പടിനിദ്ദിസനവസേന **വിവരതി വിഭജതി,** വിവടഞ്ഹി വിഭത്തഞ്ച അത്ഥം ഹേതുധാരണദസ്സനേഹി പാകടം കരോന്തോ **ഉത്താനീകരോതി**. ഉത്താനീകരോന്തോ തഥാപച്ചക്ഖഭൂതം കത്വാ നിഗമനവസേന **പസ്സഥാതി ചാഹ**.

൧൪൮. **പച്ചയലക്ഖണോതി** പച്ചയഭാവലക്ഖണോ, പച്ചയോതി വാ ലക്ഖിതബ്ബോ. പവത്തിദുക്ഖസ്സ അനുബന്ധാപനകിച്ചതായ **ദുക്ഖാനുബന്ധനരസോ**. നിബ്ബാനഗാമിമഗ്ഗസ്സ ഉപ്പഥഭാവതോ **കുമ്മഗ്ഗപച്ചുപട്ഠാനോ**.

സോ പനായം പടിച്ചസമുപ്പാദോ. യാവത്തകേഹി പച്ചയേഹി യം ഫലം ഉപ്പജ്ജനാരഹം, അവികലേഹേവ തേഹി തസ്സ ഉപ്പത്തി, തദഞ്ഞേന ച തസ്സ പയോജനം നത്ഥീതി ആഹ **"അനൂനാധികേഹേവാ"**തി. യഥാ തം ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ, ഏതേന തംതംഫലനിപ്ഫാദനേന തസ്സാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ തപ്പരതാ **തഥതാ**തി ദസ്സേതി. **സാമഗ്ഗി**ന്തി സമോധാനം, സമവായന്തി അത്ഥോ. **അസമ്ഭവാഭാവതോ**തി അനുപ്പജ്ജനസ്സ അഭാവതോ. പച്ചയസാമഗ്ഗിയഞ്ഹി സതി അനുപ്പജ്ജനേ തസ്സാ വിതഥതാ സിയാ. **അഞ്ഞധമ്മപ്പച്ചയേഹീ**തി അഞ്ഞേസ്സ ഫലധമ്മസ്സ പച്ചയേഹി. **അഞ്ഞധമ്മാനുപ്പത്തിതോ**തി തതോ അഞ്ഞസ്സ ഫലധമ്മസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോ. ന ഹി കദാചി ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരേഹി സോതവിഞ്ഞാണസ്സ സമ്ഭവോ അത്ഥി, യദി സിയാ, തസ്സാ സാമഗ്ഗിയാ അഞ്ഞഥതാ നാമ സിയാ, ന ചേതം അത്ഥീതി **"അനഞ്ഞഥതാ"**തി വുത്തം. **പച്ചയതോ**തി പച്ചയഭാവതോ. **പച്ചയസമൂഹതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

൧൪൯. **ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാ**തി **താ**-സദ്ദേന പദം വഡ്ഢിതം, ന കിഞ്ചി അത്ഥന്തരം യഥാ ദേവോ ഏവ ദേവതാതി. **ഇദപ്പച്ചയാനം വാ സമൂഹോ ഇദപ്പച്ചയതാ**തി സമൂഹത്ഥം **താ**-സദ്ദമാഹ യഥാ "ജനാനം സമൂഹോ ജനതാ"തി. നനു ച "അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി പുട്ഠേന സതാ, ആനന്ദ, അത്ഥീതിസ്സ വചനീയം. കിം പച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇതി ചേ വദേയ്യ, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തി ഇച്ചസ്സ വചനീയ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൬) ജാതിസദ്ദപച്ചയസദ്ദസമാനാധികരണേന കിം-സദ്ദേന ഇദംസദ്ദസ്സ സമാനാധികരണതാദസ്സനതോ ഇദപ്പച്ചയസദ്ദസ്സ കമ്മധാരയസമാസോ ദിസ്സതി, ന ഹേത്ഥ "ഇമസ്സ പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ"തി ജരാമരണസ്സ, അഞ്ഞേസ്സ വാ പച്ചയതോ ജരാമരണസമ്ഭവപുച്ഛാ സമ്ഭവതി വിദിതഭാവതോ, അസമ്ഭവതോ ച, ജരാമരണസ്സ പന പച്ചയപുച്ഛാ സമ്ഭവതി. പച്ചയ-സദ്ദേന ച സമാനാധികരണതായ ഇദം-സദ്ദസ്സ ഇമസ്മാ പച്ചയാതി പച്ചയപുച്ഛാ യുജ്ജതി. സാ ച സമാനാധികരണതാ ബാഹിരത്ഥസമാസേപി ലബ്ഭതി. തതോ ച അഞ്ഞപദത്ഥവചനിച്ഛാഭാവേ കമ്മധാരയസമാസോ ലബ്ഭതി.

സാമിവചനസമാസേ പന സമാനാധികരണതാ നത്ഥീതി ന കഥഞ്ചി കമ്മധാരയസമാസസമ്ഭവോതി? നയിദമേവം വചനിച്ഛന്തരഭാവതോ. പടിച്ചസമുപ്പാദവചനിച്ഛാ ഹേസാ "ഇദപ്പച്ചയതാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി ഏത്ഥ. "അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ഏത്ഥ പന ജരാമരണസ്സ പച്ചയമത്തപരിപുച്ഛാ, തസ്മാ യഥാ ഇദം-സദ്ദസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദവിസേസനതാ, പുച്ഛിതബ്ബപച്ചയവിസേസനതാ ച ഹോതി, തഥാ സമാസവികപ്പോ ഏത്ഥ, തത്ഥ ച കാതബ്ബോതി ന സമാസന്തരദസ്സനം സാമിവചനസമാസബാധകം. കസ്മാ പനേത്ഥാപി കമ്മധാരയസമാസോ ന ഇച്ഛിതോതി? ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതു പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഇമസ്സത്ഥസ്സ കമ്മധാരയസമാസേ അസമ്ഭവതോ, "ഇമസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ അനുരൂപോ പച്ചയോ ഇദപ്പച്ചയോ"തി ഇമസ്സ ച അത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. യോ പനേത്ഥ ഇദം-സദ്ദേന ഗഹിതോ അത്ഥോ, സോ "അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണ"ന്തി ഏത്ഥ ജരാമരണഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോതി ഇദം-സദ്ദോ പടിച്ചസമുപ്പന്നതോ അഭസ്സിത്വാ അഞ്ഞാസമ്ഭവതോ പച്ചയേ അവതിട്ഠതി, തസ്മാ തത്ഥ കമ്മധാരയസമാസോ. ഏത്ഥ പന ഇദം-സദ്ദസ്സ തതോ പരിച്ചജനകാരണം നത്ഥീതി സാമിവചനസമാസോ ഏവ. ഏവമ്പി ന ഇദപ്പച്ചയോ ഏവ ഇദപ്പച്ചയഭാവോ ഭവിതും യുത്തോതി ഇദപ്പച്ചയതായ പടിച്ചസമുപ്പാദതാനുപപത്തീതി? നായം ദോസോ അത്ഥന്തരാഭാവതോതി വുത്തോവായമത്ഥോ.

അഥ വാ പന ഹോതു ഇദപ്പച്ചയഭാവോ ഇദപ്പച്ചയതാതി. **ഭാവോതി** ചേത്ഥ അവിനാഭാവിഫലം പതി ഹേതുനോ സത്വം. തഥാ ഹി ഇദപ്പച്ചയ-സദ്ദോ ജാതിആദീസു നിരുള്ഹോ. തഞ്ച ഇദപ്പച്ചയസത്വം ഇദപ്പച്ചയതോ അഞ്ഞം നത്ഥി. യദി അഞ്ഞം സിയാ, തം അവിജ്ജമാനം സിയാ. ന ഹി സതാ അഞ്ഞം വിജ്ജമാനം ഹോതി. അഥ സത്വം സം നാമ, യസ്സ സതോ ഭാവോ, തം അസം നാമ സിയാ. ന ഹി തം സത്വം സഭാവം സത്വതോ അഞ്ഞത്താ, തസ്മാ സതോ ഭാവോ സത്വന്തി നിദ്ദേസോ ന യുജ്ജതി. ന ച സം-സമ്ബന്ധേന അസം സം നാമ ഹോതി, പഗേവ സം-സമ്ബന്ധേന. അസതി ച സദിതിഗ്ഗഹണം വിപരീതഗ്ഗാഹോതി ന ഗഹണതോ സംസിദ്ധി. സദിസകപ്പനായഞ്ച മാണവകസ്സ സീഹഭാവോ വിയ ന അസതോ സം-സഭാവതാ. യസ്മാ പന ഇദപ്പച്ചയഭാവോ യഥാവുത്തം സത്വം, ന

അസത്വം. നാപി യസ്സ തം സത്വം, തദസം, തസ്മാ ഇദപ്പച്ചയഭാവോ ഇദപ്പച്ചയസരൂപം സഭാവന്തരേഹി വിനിവത്തഭാവദസ്സനത്ഥം ഇമസ്സായന്തി വിസേസേത്വാ ഇദപ്പച്ചയതാതി വുത്തന്തി ന ഇദപ്പച്ചയതായ പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവാസമ്ഭവോ.

പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാതി പടിച്ചസമുപ്പാദോതി തസ്സാപി ഹേതുഅത്ഥഭാവതോ ജാതിആദിപദാനം ഏവമേവ ഹേതുഭാവവാചകതായ ഹേതുപധാനതാ യോജേതബ്ബാ ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതു പടിച്ചസമുപ്പാദോതി കത്വാ . തഥാ ഹി "ദസബലസമന്നാഗതോ, ഭിക്ഖവേ, തഥാഗതോ ചതൂഹി വേസാരജ്ജേഹി സമന്നാഗതോ ആസഭം ഠാനം പടിജാനാതി, പരിസാസു സീഹനാദം നദതി, ബ്രഹ്മചക്കം പവത്തേതി, ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി യാവ 'ഏവമേതസ്സ കേവലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ നിരോധോ ഹോതീ'"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൧-൨൨) അനേന **സീഹനാദസുത്തേന** പകാസിതോ ഏവമത്ഥോ. "കിം വാദീ പനായസ്മതോ സത്ഥാ കിമക്ഖായീ"തി പുട്ഠേന ആയസ്മതാ **അസ്സജി**ത്ഥേരേന -

> "യേ ധമ്മാ ഹേതുപ്പഭവാ, തേസം ഹേതും തഥാഗതോ ആഹ;
> തേസഞ്ച യോ നിരോധോ, ഏവംവാദീ മഹാസമണോ"തി. (മഹാവ॰ ൬൦; അപ॰ ഥേര ൧.൧.൨൮൬) -

വുത്തോ. തേന വിഞ്ഞായതി ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതു പടിച്ചസമുപ്പാദോതി. സേസമേത്ഥ വത്തബ്ബം പരതോ ആവി ഭവിസ്സതി.

൭൪. പടിച്ചാതി തം തം കാരണം നിസ്സായ. **സമ്മാ**തി അവിപരീതം അനിച്ചതോ അനിച്ചസ്സ ഉപ്പാദോതി കത്വാ. നിച്ചതോ ഹി കാരണതോ ഫലസ്സ ഉപ്പാദോ വിപരീതോ. തേനാഹ **"തിത്ഥിയ…പേ॰… നിരപേക്ഖോ"**തി. "ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതീ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൩൭; അ॰ നി॰ ൩.൪൭; കഥാ॰ ൨൧൪) ഏവം വുത്തസങ്ഖതലക്ഖണതോ അഞ്ഞോ "പച്ചയതോ ഖണതോ"തി ഏത്ഥ വുത്തപച്ചയലക്ഖണോ ഏകോ ആകാരോ ഉപ്പാദോതി തേസം അധിപ്പായോ. യം സന്ധായ തേ "ജാതിആദീനം ഹേതവോ ജാതിആദയോ"തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം, നിബ്ബത്തിലക്ഖണവിനിമുത്തസ്സ താദിസസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ. തേനാഹ **"തം ന യുജ്ജതീ"**തിആദി. **ഗമ്ഭീരനയാസമ്ഭവതോ**തി ഗമ്ഭീരാനം നയാനഞ്ച അസമ്ഭവതോ. **സദ്ദഭേദതോ**തി സദ്ദവിനാസതോ സദ്ദായോഗതോ. **സുത്തം നത്ഥി** "പടിച്ചസമുപ്പാദം വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമീ"തിആദിസുത്തപദേഹി (സം॰ നി॰ ൨.൧, ൨൦) ഉപ്പാദമത്തസ്സ അപ്പകാസിതത്താ. അയമേവ ഹി അത്ഥോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതോ ഇദാനിപി ദസ്സീയതി. **തം** ഉപ്പാദമത്തം. **വിഹരാമി** തസ്മിം പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധകാലേതി അധിപ്പായോ. **വിഹരാമീ**തി വാ കാലവിപല്ലാസേന വുത്തം, വിഹാസിന്തി അത്ഥോ. **തത്രാ**തി തസ്മിം പദേസവിഹാരേ. **പച്ചയാകാരദസ്സനേനാ**തി യേനാകാരേന പച്ചയധമ്മോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, സോ പച്ചയാകാരോ പച്ചയഭാവോ, തസ്സ ദസ്സനേന. ഇധ പന വേദനാനം പച്ചയഭാവോ അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"മിച്ഛാദിട്ഠിപച്ചയാപി വേദയിത"**ന്തിആദി. വേദനാനംയേവ ഹി പച്ചയം പസ്സന്തേന വുത്തവിഹാരോ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ഏകദേസമേവ പസ്സതോ വിഹാരോതി കത്വാ പദേസവിഹാരോ ജാതോ, അനന്തനയസമന്തപട്ഠാനമനസികാരോ പഠമാഭിസമ്ബുദ്ധവിഹാരോ. തഞ്ഹി നിപ്പദേസതോ പച്ചയാകാരദസ്സനന്തി ഏകേ. **പദേസവിഹാരസുത്തവിരോധോ ആപജ്ജതി** തസ്സ വേദനാനം പച്ചയധമ്മമനസികാരവിഭാവനതോ.

ലോകോ സമുദേതി ഏതസ്മാതി **ലോകസമുദയോ,** അവിജ്ജാദികോ പച്ചയഗണോ, ന ലോകസമുദയമത്തം. തേനാഹ **"അനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദോ"**തി. **നത്ഥിതാ**തി സബ്ബസോ അഭാവോ, നരന്വയവിനാസോ ഉച്ഛേദോതി അത്ഥോ. നത്ഥിതാസഹചരണതോ പന ഉച്ഛേദദിട്ഠി നത്ഥിതാതി അധിപ്പേതാ. **പച്ചയാനുപരമോ** പച്ചയാനം അവിച്ഛേദോ. യഥാ ഹി അതീതഹേതുപഞ്ചകസന്നിസ്സയേന ഏതരഹിഫലപഞ്ചകം വിയ ഹേതുപഞ്ചകമ്പി ഹോതി, ഏവം ഏതരഹിഹേതുപഞ്ചകസന്നിസ്സയേന ആയതിംഫലപഞ്ചകമ്പി ഭവിസ്സതി. തേനാഹ **"പച്ചയാനുപരമേ ഫലാനുപരമതോ"**തി.

തം ഗമ്ഭീരത്തം **ഉപ്പാദമത്തേ നത്ഥി** അസഭാവധമ്മത്താ. ഏകത്തനയാദയോ നയാ സഭാവധമ്മേസു ലബ്ഭമാനതോ ഉപ്പാദമത്തേ കഥഞ്ചിപി ന ലബ്ഭേയ്യുന്തി ആഹ **"നയചതുക്കം ഉപ്പാദമത്തേ നത്ഥീ"**തി.

൭൫. സമാനേ കത്തരീതി ഏകസ്മിംയേവ കത്തരി ഉപ്പജ്ജനകിരിയായ യോ കത്താ, തസ്മിംയേവ പച്ചയനകിരിയായ ച കത്തുഭൂതേതി അത്ഥോ. യഥാ "ന്ഹത്വാ ഭുഞ്ജതി, ഭുത്വാ

സയതീ”തി. **“പുബ്ബകാലേ”**തി ഇദഞ്ച ത്വാസദ്ദന്താനം പദാനം യേഭുയ്യേന പുരിമകാലകിരിയായ ദീപനതോ വുത്തം, ന ഇധ പടിച്ചസദ്ദസ്സ പുരിമകാലത്ഥത്താ. ഏവഞ്ഹി “ചക്ഖും പടിച്ചാ”തി നിദസ്സനവചനം നിദസ്സിതബ്ബേന സംസന്ദേയ്യ. അഥ വാ കാമഞ്ചേത്ഥ ഉഭിന്നം കിരിയാനം സമകാലതാ ഉപ്പജ്ജനകിരിയായ പുബ്ബേ പച്ചയനകിരിയായ അസമ്ഭവതോ, തഥാപി ഫലകിരിയായ ഹേതുകിരിയാ പുരിമകാലോ വിയ വോഹരിതും യുത്താ. ഏവമേത്ഥ ഹേതുഫലവവത്ഥാനം സുപാകടം ഹോതീതി ഉപചാരസിദ്ധം പുരിമകാലം ഗഹേത്വാ വുത്തം **“പുബ്ബകാലേ”**തി. **അത്ഥസിദ്ധികരോ**തി വാക്യത്ഥപടിവിഞ്ഞത്തികരോ. പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഹി ഏത്ഥ വാക്യത്ഥാവബോധോ ഇധ അത്ഥസിദ്ധീതി അധിപ്പേതോ. **പയുജ്ജമാനോ** പടിച്ചസദ്ദോ ഉപ്പാദസദ്ദേന വുച്ചമാനസ്സ സമാനസ്സ “കത്തു അഭാവതോ”തി പദം ആനേത്വാ യോജേതബ്ബം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ “ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ”ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫-൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൨.൪൪; കഥാ॰ ൪൬൫) പച്ചയനകിരിയായ, ഉപ്പജ്ജനകിരിയായ ച വിഞ്ഞാണമേവ കത്താതി സമാനകത്തുകതാ ലബ്ഭതി.

“പടിച്ചസമുപ്പാദോ”തി ഏത്ഥ പന ഉപ്പാദസദ്ദസ്സ ഭാവസാധനതായ കിരിയാവ വുത്താതി സമാനകത്തുലക്ഖണോ സദ്ദപ്പയോഗോ ന സമ്ഭവതീതി. തേനാഹ **“സദ്ദഭേദം ഗച്ഛതീ”**തി, അപസദ്ദപ്പയോഗോ ഹോതീതി അത്ഥോ. ന ചേത്ഥ പരാവരയോഗോ (പാണിനീ ൩.൪.൨൦) “അപ്പത്വാ നദിം പബ്ബതോ, അതിക്കമ്മ പബ്ബതം നദീ”തിആദീസു വിയ, നാപി ലക്ഖണഹേതുആദിപയോഗോ “സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതി, ഘതം പിവിത്വാ ബലം ജായതേ, ‘ധ’ന്തി കത്വാ ദണ്ഡോ പതിതോ”തിആദീസു വിയ. നേവേത്ഥ സദ്ദഭേദോ. ന ഹി ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സബ്ബഞ്ഞേയ്യം പച്ചക്ഖം കത്വാ ഠിതാനം മഹേസീനം വചനേ അക്ഖരചിന്തകാനം വിപ്പലാപോ അവസരം ലഭതി. ലഭതു, വാക്യത്ഥേന സദ്ദസിദ്ധിതോ “ന്ഹത്വാ ഗമനം, ഭുത്വാ സയന”ന്തിആദീസു വിയാതി. ഏവമ്പി ന ച കിഞ്ചി അത്ഥം സാധേതി. യദിപി പച്ചേകം പദത്ഥോ ലബ്ഭതി, വാക്യത്ഥോ പന ന യുജ്ജതി, തസ്മാ ദസദാളിമാദിവാക്യാനി വിയ അസമ്ബന്ധത്ഥതായ നിരത്ഥകം ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

നാമപദേ വുത്തേ അപ്പയുത്താനിപി “അത്ഥി, ഹോതി, വിജ്ജതീ”തി ഏവരൂപാനി കിരിയാപദാനി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബാനീതി ഞായം സന്ധായാഹ **“ഹോതിസദ്ദേന സദ്ധിം യോജയിസ്സാമാ”**തി. **ഇമേസൂ**തി യഥാവുത്തേസു ദേസനാപടിഞ്ഞാപുച്ഛാനിഗമനവസേന വുത്തേസു പടിച്ചസമുപ്പാദപദേസു. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം, അഞ്ഞേസുപി “പടിച്ചസമുപ്പാദമേവ സാധുകം യോനിസോ മനസി കാരോതി. യദിദം ഇദപ്പച്ചയതാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; മ॰ നി॰ ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭). ഗമ്ഭീരോ ചായം, ആനന്ദ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ”തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൫; സം॰ നി॰ ൨.൬൦) ഏവമാദീസുപി ഏകേനപി സദ്ധിം ഹോതി-സദ്ദോ സമ്ബന്ധം ന ഗച്ഛതി. **യോഗം ന ഗച്ഛതി** തഥാ സമ്ബന്ധവസേന അവുത്തത്താ. **“ന ച ഉപ്പാദോ ഹോതീ”**തി ഇദം അസഭാവധമ്മത്താ ഉപ്പാദസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണായോഗം സന്ധായ വുത്തം. യഥാ ഹി വിനാസസ്സ വിനാസോ നത്ഥി, ഏവം ഉപ്പാദസ്സ വിനാസോ വിയ ഉപ്പാദോപി നത്ഥി. യദി സിയാ, യേന ഉപ്പാദേന ഉപ്പാദോ ഉപ്പാദവാ, സോപി ഉപ്പാദവാതി അനവട്ഠാനമേവ ആപജ്ജേയ്യാതി വുത്തോവായമത്ഥോ. തേനാഹ **“സചേ ഹേയ്യാ”**തിആദി. യദി ഏവം, കഥം സമുദയോ ഹോതീതി? നായം ദോസോ നിബ്ബത്തിയാ അനധിപ്പേതത്താ. ഏവം ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ പാതുഭാവോ സമ്ഭവതീതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ, ഇധ പന പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഹോതീതി തസ്സ അത്ഥിഭാവചോദനാതി കത്വാ ഹോതി, ജായതീതി നിബ്ബത്തിചോദനാ കതാ സിയാതി അധിപ്പായേന വുത്തം **“ന ഉപ്പാദോ ഹോതീ”**തി.

൫൭൩. ഇമേസം സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ, അവിജ്ജാദയോ, തേസം ഭാവോ **ഇദപ്പച്ചയതാ** . കോ പന സോ ഭാവോതി ആഹ **“ഭാവോ ച നാമാ”**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - യേനാകാരേന അവിജ്ജാദയോ സങ്ഖാരാദിപാതുഭാവഹേതൂ ഹോന്തി, തസ്മിം അവിജ്ജാദീനം പവത്തിആകാരവിസേസേ വികാരേ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി അയം സമഞ്ഞാതി. **തേസം** വാദീനം **തം** മഞ്ഞനം. **ഹേതുവചനതോ**തി ഹേതുഭാവവചനതോ.

൫൭൭. **ഏത്ഥാ**തി പടിച്ചസമുപ്പാദപദേ. സമുപ്പാദപധാനവചനവിഞ്ഞേയ്യോ സസത്തികോ ഹേതു പടിച്ചസമുപ്പാദോതി അവിപരീതം അത്ഥം അജാനന്താനം അഞ്ഞത്ഥ സമുപ്പാദസദ്ദസ്സ ഭാവസാധനസ്സ ദസ്സനതോ തഥാ ഇധാപി **ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ ഉപ്പാദോയേവായം** വുത്തോ, ന ഹേതൂതി യാ **സഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, സാ ഇമസ്സ** പടിച്ചസമുപ്പാദപദസ്സ ഏവം ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേന അത്ഥം ഗഹേത്വാ വൂപസമേതബ്ബാ വിനോദേതബ്ബാ.

ദ്വേധാതി ഗാഥായ അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - യസ്മാ അത്തനോ പച്ചയവസേന പവത്തോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മസമൂഹോ പച്ചേതബ്ബതോ പടിച്ചോ ച സോ സഹ ഉപ്പജ്ജനതോ സമുപ്പാദോ ച, പടിച്ച വാ കാരണസാമഗ്ഗിം അപച്ചക്ഖായ സഹ ഉപ്പജ്ജനതോ ഏവാതി ച ഏവം ദ്വേധാ "പടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി ഇദം വചനം ഇച്ഛിതബ്ബം, തസ്മാ തസ്സ പച്ചയധമ്മോപി ഫലൂപചാരേന പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഇച്ചേവ വുത്തോതി.

പച്ചയതായാതി പച്ചയസമൂഹതോ. **പവത്തോ**തി നിബ്ബത്തോ. **ധമ്മസമൂഹോ**തി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മപുഞ്ജോ. **പതീയമാനോ**തി ഞാണഗതിയാ അഭിമുഖം ഉപേയമാനോ, അഭിസമിയമാനോതി അത്ഥോ. **ഹിതായ സുഖായ ചാ**തി ലോകുത്തരഹിതായ, ലോകുത്തരസുഖായ ച. **സഹ ഉപ്പജ്ജതി** ഏകേകസ്സ കദാചിപി ഉപ്പത്തിയാ അഭാവതോ. **സമ്മാ ഉപ്പജ്ജതി** അഹേതുതോ, വിസമഹേതുതോ ച അനുപ്പജ്ജനതോ. **സഹ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏകജ്ഝം ഉപ്പജ്ജതി അന്തമസോ അട്ഠന്നം ധമ്മാനം ഉപ്പജ്ജനതോ. **ന പച്ചക്ഖായാ**തി അപടിക്ഖിപിത്വാ, അത്തനോ പച്ചയഭൂതധമ്മസമുദായേന കേനചി ന വിനാതി അത്ഥോ. **തസ്സാ**തി യ്വായം "പടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി വുത്തോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മസമൂഹോ, തസ്സ അയം അവിജ്ജാദികോ ഹേതുസമൂഹോ. **"തപ്പച്ചയത്താ"**തി ഏതേന പടിച്ചസമുപ്പാദപച്ചയേ പടിച്ച സമുപ്പാദസമഞ്ഞാതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"യഥാ ലോകേ"**തിആദി. യഥാ ഹി ലോകേ "പിത്തം മധിതം, സൂരാ ദധി, തിപുസം ജരോ, സേമ്ഹോ ഗുള്ളോ, ആയു ഘത"ന്തി ച പച്ചയോ ഫലവോഹാരേന വുച്ചതി, ഏവം ഫലൂപചാരേന പടിച്ചസമുപ്പാദോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

൭൯൭. പടിച്ച-സദ്ദേ പടി-സദ്ദോ അഭിമുഖത്ഥോ, ഇച്ച-സദ്ദോ ഗമ്മത്ഥോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പടിമുഖമിതോ"**തി. കസ്സ പന പടിമുഖം, കേന വാ ഇതോ, കോ വാ ഇതോതി ചോദനത്തയേ പച്ഛിമം വിസ്സജ്ജേന്തോ **"ഹേതുസമൂഹോ"**തി ആഹ. തസ്മിഞ്ഹി വിസ്സട്ഠേ ഹേതുസമൂഹോ നാമ പച്ചയസാമഗ്ഗീതി തത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പടിമുഖം, അഞ്ഞമഞ്ഞേനേവ ച ഇതോതി വിസ്സട്ഠോവായമത്ഥോ ഹോതീതി. **സഹിതേ**തി സമുദിതേ അവിനിബ്ഭുത്തേ. **സോ**തി ഹേതുസമൂഹോ. സമുപ്പാദോ ഇതി വുത്തോതി യോജനാ.

പാതുഭാവായാതി ഉപ്പാദായ. കാമം **പാളിയം** "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧; മഹാവ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪; വിഭ॰ ൨൨൫) അവിജ്ജാവ പച്ചയഭാവേന വുത്താ, തഥാപി ന അവിജ്ജാ ഏകാവ പച്ചയോ ഹോതി, അഥ ഖോ സഹജാതധമ്മവത്ഥുആരമ്മണാദയോ, യോനിസോമനസികാരാദയോ, തണ്ഹുപാദാനാദയോ ച ധമ്മാ യഥാരഹം സങ്ഖാരുപ്പാദനേ അവിജ്ജായ സഹകാരീകാരണം ഹോന്തിയേവ. ഏവം സങ്ഖാരാദയോപി വിഞ്ഞാണാദീനന്തി ആഹ **"അവിജ്ജാദിഏകേകഹേതുസീസേന നിദ്ദിട്ഠോ ഹേതുസമൂഹോ"**തി. **സാധാരണഫലനിപ്ഫാദകട്ഠേനാ**തി തംസമൂഹപരിയാപന്നാനം ഹേതുധമ്മാനം സാധാരണസ്സ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തകഭാവേന. **അവേകല്ലട്ഠേനാ**തി അനൂനഭാവേന. തസ്മിഞ്ഹി ഹേതുസമൂഹേ ഏകച്ചാസാധാരണഞ്ചേതം ഫലം, ഏകച്ചേഹേവ ച നിബ്ബത്തേതബ്ബം സിയാ, സബ്ബേസം തേസം പച്ചയധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാ നത്ഥീതി പടിമുഖഗമനാഭാവതോ പടിച്ചത്ഥോ ന പരിപൂരേയ്യാതി. **സാമഗ്ഗിഅങ്ഗാന**ന്തി പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ അങ്ഗഭൂതാനം, സമൂഹീനന്തി അത്ഥോ . നിദ്ധാരണേ ചേതം സാമിവചനം. ഫലധമ്മാനം സഹിതതാ നാമ വിസും അഭാവോ, ന ഹേതുധമ്മാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞാപേക്ഖാതി ആഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിനിബ്ഭോഗവുത്തിധമ്മേ"**തി അവിനിബ്ഭോഗഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ രൂപധമ്മാനമ്പി സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം. അഞ്ഞഥാ സമ്പയുത്തധമ്മേതി വുച്ചേയ്യ.

൭൯൮. **പച്ചയതാ**തി അയം അവിജ്ജാദികോ പച്ചയസമൂഹോ. **അഞ്ഞോഞ്ഞ**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം. **പടിച്ചാ**തി നിസ്സായ സഹകാരീകാരണം ലദ്ധാ. **സമ**ന്തി അവിസമം അവേകല്ലേന. **സഹാ**തി ഏകജ്ഝം. **ധമ്മേ**തി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേ. യസ്മാ ഉപ്പാദേതി, **തതോപി** തസ്മാപി. ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദോതി മുനിനാ ഭഗവതാ ഭാസിതാതി യോജനാ. **ന അപടിച്ച** പടിച്ചേവാതി അവധാരണത്ഥം ദസ്സേന്തോ ഗാഥായം ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി ദസ്സേതി.

ഏകേകദേസന്തി ഫലസമുദായസ്സ ഏകദേസേകദേസം, ഭാഗസോതി അത്ഥോ. **പുബ്ബാപരഭാവേനാ**തി പടിപാടിയാ . സബ്ബമേതം രൂപാരൂപകലാപുപ്പാദനം സന്ധായ വുത്തം. **അത്ഥാനുസാരവോഹാരകുസലേനാ**തി പരമത്ഥധമ്മാനുഗതവോഹാരനിപുണേന.

൭൯൯. പുരിമേന പദേനാതി യോജനാ. **സസ്സതാദീന**ന്തി സസ്സതഭാവാദീനം, സസ്സതവാദാദീനം വാ. സസ്സതസഹചരിതാ ഹി വാദാപി സസ്സതാദയോതി വുച്ചന്തി യഥാ "ദുക്ഖദേസനാ

ദുക്ഖ"ന്തി. **ഉച്ഛേദാദീതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **വിഘാതോ** വിനാസോ, പഹാനന്തി അത്ഥോ. **ഞായോതി** അന്തദ്വയവിരഹിതാ മജ്ഝിമാ പടിപത്തി.

പവത്തിധമ്മാനന്തി പവത്തിഭൂതാനം ധമ്മാനം, കിലേസവട്ടാദീനന്തി അത്ഥോ. "സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ"തിആദിനയപ്പവത്തോ (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) **സസ്സതവാദോ**. "നത്ഥി ഹേതു, നത്ഥി പച്ചയോ സത്താനം സംകിലേസായാ"തിആദിനയപ്പവത്തോ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൮; മ॰ നി॰ २.൨൨൭, २.२൭; സം॰ നി॰ ൩.२.൧൨) **അഹേതുവാദോ**. പകതി അണുകാലാദിവസേന ലോകോ പവത്തതീതി ഏവം പവത്തോ **വിസമഹേതുവാദോ**. ഇസ്സരപുരിസപജാപതിവാദാ **വസവത്തിവാദാ**. അഹേതുവാദഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ സഭാവനിയതി യദിച്ഛാവാദാനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. കേചി പന "ചക്ഖു ഏവ ചക്ഖുസ്സ കാരണ"ന്തി ഏവമാദികോ **വിസമഹേതുവാദോ**. ഇസ്സരാദിവാദോ അഹേതുവാദന്തോഗധോ. സഭാവേനേവ ധമ്മാ പവത്തന്തീതി വാദോ **"വസവത്തിവാദോ"**തി വദന്തി. കിം ഹി പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ പയോജനന്തി അധിപ്പായോ. സമുപ്പാദപദേന പരിദീപിതോ ഹോതീതി യോജനാ. പരിദീപനസ്സ പന അവിപരീതകാരണം ദസ്സേതും **"പച്ചയസാമഗ്ഗിയം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിതോ"**തി വുത്തം. **വിഹതാതി** അബ്ഭാഹതാ. **"പുരിമപുരിമപച്ചയവസേനാ"**തി ഇമിനാ അവിച്ഛേദവസേന പവത്തമാനം ഉച്ഛേദദിട്ഠിനിവത്തകം ഹേതുഫലപബന്ധം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"കുതോ ഉച്ഛേദോ"**തി. ഉച്ഛേദാഭാവകഥനേനേവ ചേത്ഥ ഉച്ഛേദവാദസ്സാപി അഭാവം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം.

തസ്സാ തസ്സാ പച്ചയസാമഗ്ഗിയാതി തസ്മിം തസ്മിം ഹേതുപച്ചയസമവായേ. **സന്തതിം അവിച്ഛിന്ദിത്വാതി** ഹേതുഫലപബന്ധസങ്ഖാതസ്സ സന്താനസ്സ അവിച്ഛിന്ദനേന. **തേസം തേസം** പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം സമ്ഭവതോ ഉപ്പജ്ജനതോ സസ്സതുച്ഛേദസങ്ഖാതം അന്തദ്വയം അനുപഗ്ഗമ്മ യഥാസകം പച്ചയേഹി അനുരൂപഫലുപ്പത്തി ഇധ മജ്ഝിമപടിപദാതി അധിപ്പേതാ. കമ്മവട്ടസ്സ, വിപാകവട്ടസ്സ ച ഭിന്നസഭാവത്താ, ഭിന്നകാലത്താ ച **സോ കരോതി സോ പടിസംവേദേതീതി വാദപ്പഹാനം**. കുസലാകുസലക്ഖന്ധപ്പവത്തിയഞ്ഹി കാരകവോഹാരോ, വിപാകക്ഖന്ധപവത്തിയം വേദകവോഹാരോതി. യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം നിബ്ബത്തം, തത്ഥേവ തസ്സ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനതോ **അഞ്ഞോ കരോതി അഞ്ഞോ പടിസംവേദേതീതി വാദപ്പഹാനം**. ന ഹി കതസ്സ വിനാസോ, അകതസ്സ വാ അബ്ഭാഗമോ അത്ഥി. "ഇത്ഥീ, പുരിസാ"തി വോഹാരേന ജനപദനിരുത്തി. തഥ യസ്മാ പണ്ഡിതാപി ലോകേ "പഞ്ചക്ഖന്ധേ ആനേതു, നാമരൂപം ആഗച്ഛതൂ"തി അവത്വാ ഇത്ഥീ, പുരിസോത്വേവ വോഹരന്തി, തസ്മാ "ഇത്ഥീ ഏവായം, പുരിസോ ഏവായന്തി അപരിഞ്ഞാതവത്ഥുകാനം ഹോതി അഭിനിവേസോ. വിദ്ദസുനോ പന പടിച്ചസമുപ്പാദം ജാനന്തസ്സ തഥാ തഥാ പവത്തമാനേ ധമ്മേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്തതോ തത്ഥ പരമത്ഥതോ ന അഭിനിവേസോതി ആഹ **"ജനപദനിരുത്തിയാ അനഭിനിവേസോ"**തി. **സമഞ്ഞായാതി** ലോകസമഞ്ഞായ. **അനതിധാവനന്തി** അനതിക്കമനം. "സത്തോ"തി ഹി വുത്തേ "കോ ഏത്ഥ സത്തോ, കിം രൂപം, ഉദാഹു വേദനാദയോ"തി വിഭാഗം അകത്വാ ലോകസമഞ്ഞാവസേനേവ ലോകിയേഹി വിയ ലോകിയോ അത്ഥോ സമഞ്ഞം അവിലങ്ഘന്തേന വോഹരിതബ്ബോ.

അപരോ നയോ - പച്ചേതുമരഹതീതി പടിച്ചോ. യോ ഹി നം പച്ചേതി അഭിസമേതി, തസ്സ അച്ചന്തമേവ ദുക്ഖവൂപസമായ സംവത്തതി. സമ്മാ, സഹ ച ഉപ്പാദേതീതി സമുപ്പാദോ. പച്ചയധമ്മോ ഹി അത്തനോ ഫലം ഉപ്പാദേന്തോ സമ്പുണ്ണമേവ ഉപ്പാദേതി, ന വികലം. യേ ച ധമ്മേ ഉപ്പാദേതി, തേ സബ്ബേ സഹേവ ഉപ്പാദേതി, ന ഏകേകം. ഇതി പടിച്ചോ ച സോ സമുപ്പാദോ ചാതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**. അഥ വാ പടിച്ച പടിമുഖം ഇത്വാ കാരണസാമഗ്ഗിം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ സഹിതേ ഉപ്പാദേതീതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ**. പടിമുഖഗമനഞ്ച പച്ചയസ്സ കാരണസാമഗ്ഗിയാ അങ്ഗഭാവേന ഫലസ്സ ഉപ്പാദനമേവ. **അപ്പടിക്ഖിപിത്വാതി** ച ന വിനാ തായ കാരണസാമഗ്ഗിയാ, അങ്ഗഭാവം അഗന്ത്വാ സയമേവ ന ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. ഏതേന കാരണബഹുതാ ദസ്സിതാ, **"സഹിതേ"**തി ഇമിനാ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മബഹുതാ. ഉഭയേനാപി "ഏകം ന ഏകതോ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ २.൬൧൭) പരതോ വുച്ചമാനോ സാസനനയോ ദീപിതോ ഹോതി.

അഥ വാ പടിച്ച പച്ചേതബ്ബം പച്ചയം പടിഗന്ത്വാ ന വിനാ തേന സമ്ബന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ **പടിച്ചസമുപ്പാദോ** (ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൧). പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ചേത്ഥ സമുപ്പാദപ്പധാനവചനവിഞ്ഞേയ്യോ സസത്തികോ ഹേതൂതി വേദിതബ്ബോ. തഥ "പടിച്ചാ"തി വുത്തേ കിം പടിച്ചാതി വത്തബ്ബന്തി ആഹ **"പച്ചേതബ്ബ"**ന്തി. സോ ച പച്ചയധമ്മോതി കത്വാ വുത്തം **"പച്ചയ"**ന്തി. ഇദാനി പടിച്ചസദ്ദസ്സ അത്ഥമാഹ **"പടിഗന്ത്വാ"**തി. കാരണസ്സ സഭാവേന

തപ്പടിലാഭഗതിയാ പത്വാ. കഥം ന വിനാ തേന? സതി ഏവ തസ്മിം, തസ്സ ച ഫലസ്സ ഉപ്പാദതോ ഏവ, ന അഞ്ഞഥാ. അസതി, നിരോധതോ ചാതി അയം പച്ചയട്ഠിതി പടിച്ചസദ്ദസ്സ അത്ഥോ. തേനായം പടിച്ചസദ്ദോ യഥാ "ഇമസ്മിം സതി ഇമസ്സുപ്പാദോ"തി ഏതേ സദ്ദാ ഭുമ്മനിസ്സക്കവചനജോതനീയേന ഇദം-സദ്ദവചനീയസ്സ ഹേതുമതോ ഹേതുആയത്തഭാവേന ഭാവുപ്പാദുത്തരകിരിയാപേക്ഖേന യായസ്സ തദായത്തതാ, തായ സമത്ഥതായ ഹേതും വദന്തി, ഏവം ഗന്ത്വാ-സദ്ദന്തരവചനീയേന തംവിഞ്ഞേയ്യസ്സേവ പച്ചയനകിരിയാകത്തുഹേതുമതോ ഹേതുപച്ചയനേന ഹേതുആയത്തഭാവേന സമുപ്പാദുത്തരകിരിയാപേക്ഖേന യായസ്സ തദായത്തതാ, തായ സമത്ഥതായ ഹേതുമാഹ. ഏവഞ്ച കത്വാ "അവിജ്ജാ പടിച്ച, സങ്ഖാരാ പടിച്ചസമുപ്പന്നാ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൩) സങ്ഖാരപിടകേ വുത്തം. **സമത്ഥതാ** ചേത്ഥ നിദാനാദിഭാവോ. സോ ച തദവിനാഭാവിഫലം പതി സത്വമേവ. **സമ്ബന്ധസ്സാ**തി ച സംയോജനാനുരൂപതാവസേന ജാതിആദിനാ സമ്ബന്ധസ്സ ജരാമരണാദിപച്ചയുപ്പന്നസ്സ. **ഉപ്പാദോ**തി ഉപ്പജ്ജനം. യദി ഏവം കഥം പടിച്ചസദ്ദപ്പയോഗോ, നനു സമാനകത്തുകാനം പുബ്ബകാലേ ഈദിസോ സദ്ദപ്പയോഗോതി? "ഭുത്വാ ഗച്ഛതി, കസിത്വാ വപതീ"തിആദീസു സച്ചമേതം, തം പന യേഭുയ്യവസേന ദട്ഠബ്ബം സമാനാപരകാലേ, അസമാനകത്തുകേ ച ദസ്സനതോ. സമാനകാലേ താവ -

"അന്ധകാരം നിഹന്ത്വാന, ഉദിതായം ദിവാകരോ;
വണ്ണപഞ്ഞാവഭാസേഹി, ഓഭാസേത്വാ സമുഗ്ഗതോ"തി. -

ഉദാഹരണം. കേചി പന "മുഖം ബ്യാദായ സയതി, അക്ഖീനി പരിവത്തേത്വാ പസ്സതീ"തി ഉദാഹരന്തി. അപരേ "നിസജ്ജ അധീതേ, ഠത്വാ കഥേതീ"തി.

തത്ഥ ബ്യാദാനപരിവത്തനുത്തരകാലഭാവിസയനദസ്സനകിരിയാപേക്ഖാ പുബ്ബുത്തരകാലതാ അത്ഥി, സാ ച ഭേദാനുപലക്ഖണാ കേഹിചി ന ലക്ഖീയതി. "നിസജ്ജ അധീതേ, ഠത്വാ കഥേതീ"തി ച സമാനകാലതായപി അജ്ഝേനകഥനേഹി പുബ്ബേപി നിസജ്ജട്ഠാനാനി ഹോന്തീതി സക്കാ പുബ്ബുത്തരകാലതാ സമ്ഭാവേതും, തസ്മാ പുരിമാനിയേവ ഉദാഹരണാനി യുത്താനി. ഉദയസമകാലമേവ ഹി തന്നിവത്തനിയനിവത്തനന്തി. അപരകാലേ "ദ്വാരമാവരിത്വാ പവിസതി, ആവരിത്വാ നിക്ഖമതീ"തി. കേചി പന "ഡക്കച്ച പതിതോ ദണ്ഡോ"തി ഉദാഹരന്തി. അഭിഘാതഭൂതസഹജാതായ പന അഭിഘാതജസദ്ദസ്സ സമാനകാലതാ ഏത്ഥ ലബ്ഭതി, തസ്മാ ഇധാപി പുരിമാനിയേവ ഉദാഹരണാനി യുത്താനി. പുരിമതാവചനിച്ഛാവസേനേവ പന ലക്ഖണഹേതുകിരിയാനം ലക്ഖണഹേതുഭാവവചനിച്ഛാതി ലക്ഖണഭാവതോ പുരിമകാലോ ഇച്ചേവ "നിഹന്ത്വാനാ"തി സദ്ദസിദ്ധി ഇച്ഛിതാ, ഏവഞ്ച പച്ചയനകിരിയാ സമുപ്പജ്ജനകിരിയായ പുരിമികാവാതി പടിച്ച-സദ്ദസിദ്ധി. തത്ഥ യുത്തം പച്ചക്ഖതോ കത്തുദസ്സനതോ. ഇധ പന തദഭാവതോ ന യുത്തന്തി ചേ? നായം ദോസോ. ഇധാപി അനുമാനതോ സിദ്ധോ. ജരാമരണാദികോ കത്താ അത്ഥേവ "ഞത്വാ കിരിയതോ വയ"ന്തി ഏവമാദിപയോഗദസ്സനതോ അവസ്സം അനുമിയമാനേന കത്തുനാ ഈദിസോ സദ്ദപയോഗോ ഇച്ഛിതബ്ബോ. അസമാനേ പന കത്തരി "പിസാചം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൧; ൨.൧൮൨; പു॰ പ॰ ൨൦൮) ഏവമാദി വേദിതബ്ബം. യഥാ ച തത്ഥ പിസാചദസ്സനാദിപുരിസബ്യാപാരോ, ഏവമിധാപി പച്ചയനം പച്ചയബ്യാപാരോ അത്തനോ ഫലുപ്പാദനം, തഞ്ച സത്വം സമുപ്പാദോവാതി "പച്ചയേ സതി, പച്ചയസ്സ ഉപ്പാദാ"തി പച്ചയനസ്സ സമുപ്പാദഹേതുതായ ഗമകോ സമാനസ്സ കത്തു അഭാവേപി പടിച്ച-സദ്ദോ സിദ്ധോതി വേദിതബ്ബോ. യദി പടിച്ചസമ്ബന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ, കഥം പച്ചയോ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി? ഹേട്ഠാ വിചാരിതോവായമത്ഥോ. അപിച യോയം സമുപ്പാദ-സദ്ദവിഭാവിതാനം പച്ചയുപ്പന്നാനം പടിച്ചസദ്ദവിഭാവിതോ സസത്തികോ ഹേതു അധിപ്പേതോ, തസ്സ സമുപ്പാദാഭിമുഖതായ പധാനവചനവിഞ്ഞേയ്യസഭാവത്താ തഥാ വുത്തോതി.

കിം പന കാരണം സമുപ്പാദപധാനേന വചനേന സമുപ്പാദസ്സ ഹേതു വേദിതബ്ബോ, ന പന സഹേതുകോ സമുപ്പാദോ ഏവാതി? വുച്ചതേ - ദിട്ഠസ്സ ദുക്ഖസ്സ യോ പച്ചയോ പച്ചയനിദ്ദേസേന തസ്സ വിഭാവിതത്താ. കഥം? യഥാഹ -

"ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു പരിവീമംസമാനോ പരിവീമംസതി 'യം ഖോ ഇദം അനേകവിധം നാനപ്പകാരകം ദുക്ഖം ലോകേ ഉപ്പജ്ജതി ജരാമരണം, ഇദം നു ഖോ ദുക്ഖം കിം നിദാനം കിം സമുദയം കിം ജാതികം കിം പഭവം, കിസ്മിം സതി ജരാമരണം ഹോതി, കിസ്മിം അസതി ജരാമരണം ന ഹോതീ'തി. സോ

പരിവീമംസമാനോ ഏവം പജാനാതി ‘യം ഖോ ഇദം...പേ॰... ഇദം ഖോ ദുക്ഖം ജാതിനിദാന’’’മിച്ചാദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൫൧) -

ദിട്ഠസ്സ ദുക്ഖസ്സ നിദാനം **പരിവീമംസസുത്തേ** വുത്തം. തം പജാനനഞ്ച നിദാനമ്പി വിഞ്ഞാതബ്ബന്തി. യഥാ ചാഹ -

‘‘പുബ്ബേ മേ, ഭിക്ഖവേ, സമ്ബോധാ അനഭിസമ്ബുദ്ധസ്സ ബോധിസത്തസ്സേവ സതോ ഏതദഹോസി ‘കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ ജായതി ച ജീയതി ച മീയതി ച ചവതി ച ഉപപജ്ജതി ച, അഥ ച പനിമസ്സ ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണം നപ്പജാനാതി ജരാമരണസ്സ. കുദാസ്സു നാമ ഇമസ്സ ദുക്ഖസ്സ നിസ്സരണം പഞ്ഞായിസ്സതി ജരാമരണസ്സാ’തി... പേ॰... തസ്സ മയ്ഹം, ഭിക്ഖവേ, യോനിസോ മനസികാരാ അഹു പഞ്ഞായ അഭിസമയോ ‘ജാതിയാ ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ’’’ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൦) -

ആദിനാ ദിട്ഠസ്സ ദുക്ഖസ്സ പച്ചയവീമംസാഭിസമയാ വുത്താ. പച്ചയോ ഹി ഞാതബ്ബോ. തദഭിസമയായത്തഞ്ച ദുക്ഖനിസ്സരണപജാനനന്തി യോ ച ഞാതബ്ബോ, സോ പവേദേതബ്ബോതി പടിച്ചസമുപ്പാദസദ്ദോ യം യദിദം സമുപ്പാദസദ്ദവിഭാവിതം ദിട്ഠം ദുക്ഖം, തം പച്ചയം പടിച്ചേവ, ന അഞ്ഞഥാതി ഏവം പച്ചയവിഭാവനത്ഥം വുച്ചതി. ഭവതി ഹി ഞാതും, പവേദേതുഞ്ച ഇച്ഛിതഭാവേന പധാനസ്സാപി കേനചി വിസേസേന ഞാതബ്ബതായ അപ്പധാനഭാവേന നിദ്ദേസോ യഥാ ‘‘കോ സോതാപന്നോ, യസ്സ തീണി സംയോജനാനി പഹീനാനി. കോ ദേവദത്തോ, യസ്സ ഉച്ചതരാനി ഗേഹാനീ’’തി, ഏവമിധാപി പച്ചയപച്ചയനപവേദനട്ഠേന നിദ്ദേസേ സത്തിവിസേസേന അത്തനോ ഫലേന പച്ചനീയതായ ഞാതബ്ബഭാവേന ‘‘പടിച്ചാ’’തി പരിയായേന പച്ചയോ വുത്തോ.

യോ ചായം ‘‘അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ’’തിആദികോ നിദ്ദേസോ, സോ ച സകലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ മൂലതോ പട്ഠായ പച്ചയാനം പവേദനായ നിദ്ദിട്ഠോതി പരിയോസാനേപി ‘‘ഏവമേതസ്സ കേവലസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ ഹോതീ’’തി ഏവം-സദ്ദേന സമുഗ്ഘാതം ദുക്ഖം ദസ്സേത്വാ തസ്സ യഥാവുത്തേ പച്ചയേ തംസമുദയാഭിമുഖേ കത്വാ നിഗമിതാ പച്ചയാ. **പടിപദാസുത്തേപി** (സം॰ നി॰ ൨.൩) ‘‘അവിജ്ജാപച്ചയാ...പേ॰... സമുദയോ ഹോതീ’’തി വത്വാ ‘‘അയം വുച്ചതി, ഭിക്ഖവേ, മിച്ഛാപടിപദാ’’തി വുത്തം. ന ച പടിച്ചസമുപ്പന്നഭാവേന ഗഹിതം ദുക്ഖം മിച്ഛാപടിപദം, അഥ ഖോ ദുക്ഖസമുദയഭൂതാ പച്ചയാതി. യഥാ ച ‘‘പഞ്ചങ്ഗികോ സമ്മാസമാധി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൩൦), പഞ്ചഞാണികോ സമ്മാസമാധീ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൫) അങ്ഗഞാണപടിവേദനത്ഥത്താ ദേസനായ സമ്മാസമാധിപധാനേഹി സദ്ദേഹി അങ്ഗഞാണപടിവേദനം കതം, ഏവമിധാപി സമുപ്പാദപധാനേന സദ്ദേന പച്ചയപടിവേദനം കതന്തി വേദിതബ്ബം.

൭൧൫. യാ പനായം തന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **നിക്ഖിത്താ**തി ഠപിതാ, ദേസിതാതി അത്ഥോ. യഥാധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ തനനതോ തന്തി, ഗന്ഥോ. ‘‘കിം വാദീ, ഭന്തേ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ’’തി പുച്ഛിതേന ‘‘വിഭജ്ജവാദീ, മഹാരാജാ’’തി (പാരാ॰ അട്ഠ॰ ൧.തതിയസങ്ഗീതികഥാ; കഥാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരേന വുത്തത്താ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാവകാ വിഭജ്ജവാദിനോ. തേ ഹി സത്ഥാരാ വേനയികാദിഭാവം വിഭജ്ജ വുത്തം അനുവദന്തി, സോമനസ്സാദീനം, ചീവരാദീനഞ്ച സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബഭാവം. സസ്സതുച്ഛേദവാദേ വാ വിഭജ്ജ വദന്തി. ‘‘സസ്സതോ അത്താ ച ലോകോ ചാ’’തിആദീനം (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ഠപനീയാനം ഠപനതോ, രാഗാദിക്ഖയസ്സ സസ്സതസ്സ, രാഗാദികായദുച്ചരിതാദിഉച്ഛേദസ്സ ച വചനതോ, ന പന ഏകംസബ്യാകരണീയാദികേ തയോ പഞ്ഹേ അപനേത്വാ വിഭജ്ജബ്യാകരണീയമേവ വദന്തി. വിഭജ്ജവാദീനം മണ്ഡലം സമൂഹോ **വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡലം**. വിഭജ്ജവാദിനോ വാ ഭഗവതോ പരിസാ **വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡല**ന്തിപി വദന്തി, വിഭജ്ജ വാ സസ്സതുച്ഛേദേ ഉഭോ അന്തേ അനുപഗമ്മ മജ്ഝിമപടിപദാഭൂതസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദേസനതോ ഭഗവാ, തദനുവാദതോ തസ്സ സാവകാ ച **വിഭജ്ജവാദിനോ**തി. സേസം പുരിമസദിസം.

ഓതരിത്വാതി ഓഗാഹേത്വാ, വിഭജ്ജവാദീ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ന ഹി സയം അവിഭജ്ജവാദീ സമാനോ വിഭജ്ജവാദീനം അന്തരേ ഠാനമത്തേന വിഭജ്ജവാദിമണ്ഡലം ഓതിണ്ണോ നാമ ഹോതി. ആചരിയേഹി അവുത്തവിപരീതത്ഥദീപനേന തേ **നഅബ്ഭചിക്ഖന്തേന**. അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനമ്പി ഹേതു പച്ചയോ ഹോതീതി

വദന്തോ, കഥാവത്ഥുമ്ഹി പടിക്ഖിത്തേ പുഗ്ഗലവാദാദികേ ച വദന്തോ സകസമയം വോക്കമതി നാമ, തഥാ **അവോക്കമേന്തേന. പരസമയം** ദോസാരോപനബ്യാപാരവിരഹേന **അനായൂഹന്തേന**. "ഇദമ്പി സുത്തം ഗഹേതബ്ബ"ന്തി പരസമയം അസമ്പിണ്ഡേന്തേനാതി കേചി വദന്തി. "തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ"ന്തിആദീനി (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) വദന്തോ സുത്തം പടിബാഹതി നാമ, തഥാ **അപടിബാഹന്തേന**. "തഥാഹം ഭഗവതാ ധമ്മം ദേസിതം ആജാനാമി, യഥാ യേമേ അന്തരായികാ ധമ്മാ വുത്താ ഭഗവതാ, തേ പടിസേവതോ നാലം അന്തരായായ (മ॰ നി॰ ൧.൨൩൪; പാചി॰ ൪൧൭, ൪൨൮), സുപിനന്തേ കതോ വീതിക്കമോ ആപത്തികരോ ഹോതീ"തി ച ഏവമാദിം വദന്തോ വിനയം പടിലോമേതി നാമ, തബ്ബിപരിയായേന തം **അനുലോമേന്തേന**. പടിലോമേന്തോ ഹി കമ്മന്തരം ഭിന്ദന്തോ, ധമ്മതഞ്ച വിലോമേന്തോ കുതോ കിലേസവിനയം അനുലോമേതി. **സുത്തേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮൭ ആദയോ; അ॰ നി॰ ൪.൧൮൦) വുത്തേ ചത്താരോ മഹാപദേസേ, **അട്ഠകഥായഞ്ച** വുത്തേ സുത്തസുത്താനുലോമആചരിയവാദഅത്തനോമതിമഹാപദേസേ **ഓലോകേന്തേന**. തദോലോകനേന ഹി സുത്തേ, വിനയേ ച സന്തിട്ഠതി നാതിധാവതി.

ധമ്മന്തി പടിച്ചസമുപ്പാദപാളിം. **അത്ഥ**ന്തി തദത്ഥം. ഹേതു, ഹേതുഫലാനി വാ അയമേത്ഥ ഹേതു **ധമ്മോ,** ഇദമേത്ഥ ഹേതുഫലം **അത്ഥോ**തി. **ധമ്മ**ന്തി വാ ധമ്മതം. യഥാ ഏകേ "ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം അനുപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം ഠിതാവ സാ ധാതൂ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) സുത്തപദസ്സ അത്ഥം മിച്ഛാ ഗാഹേന്താ "നിച്ചോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി പച്ചയാകാരധമ്മം മിച്ഛാ ദീപേന്തി, ഏവം അദീപേത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്തനോ ഫലം പതി കാരണസ്സ വവത്ഥിതസഭാവം ദീപേന്തേന. യഥാ ച ഏകേ "അനിരോധം അനുപ്പാദ"ന്തിആദിനാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ അത്ഥം മിച്ഛാ ഗാഹേന്തി, ഏവം ഗാഹേ അകത്വാ വുത്തനയേനേവ അവിപരീതം **അത്ഥം സങ്ഗാഹേന്തേന**. "ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണം അവിജ്ജാ"തി വുത്തമത്ഥം പരിവത്തേത്വാ പുന "പുബ്ബന്തേ അഞ്ഞാണ"ന്തിആദീഹി (ധ॰ സ॰ ൧൦൬൭) **അപരേഹിപി പരിയായേഹി നിദ്ദിസന്തേന** . "സങ്ഖാരാ ഇമിനാ പരിയായേന ഭവോതി വുച്ചന്തി, തണ്ഹാ ഇമിനാ പരിയായേന ഉപാദാന"ന്തിആദിനാ നിദ്ദിസന്തേനാതി ച വദന്തി. **പകതിയാ**തി യഥാവുത്തവിധാനം അനാമസിത്വാ കേവലമേവ.

സച്ചന്തി ചതുസച്ചം. **സത്തോ**തി സത്തസുഞ്ഞതാതി വദന്തി, സത്തസുഞ്ഞേസു പന സങ്ഖാരേസു സത്തവോഹാരോ, സത്തത്ഥകിച്ചസിദ്ധി ച. **പച്ചയാകാരമേവ ചാ**തി പച്ചയാകാരോ ഏവ ച, **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ. പച്ചയധമ്മാനം അത്തനോയേവ ഫലസ്സ പച്ചയഭാവോ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി അത്ഥോ.

തസ്മാതി വുത്തനയേന അത്ഥവണ്ണനായ കാതബ്ബത്താ, ദുക്കരത്താ ച **പതിട്ഠം നാധിഗച്ഛാമീ**തി യത്ഥ ഠിതസ്സ വണ്ണനാ സുകരാ ഹോതി, തസ്സാ പതിട്ഠാഭൂതം തം നയം അത്തനോയേവ ഞാണബലേന നാധിഗച്ഛാമീതി അത്ഥോ. നിസ്സയം പന ആചിക്ഖന്തോ **"സാസനം പനിദ"**ന്തിആദിമാഹ. ഇധ **സാസന**ന്തി പാളിധമ്മമാഹ, പടിച്ചസമുപ്പാദമേവ വാ. സോ ഹി അനുലോമപടിലോമാദിനാനാദേസനാനയപടിമണ്ഡിതോ അബ്ബോച്ഛിന്നോ അജ്ജാപി പവത്തതീതി നിസ്സയോ ഹോതി. തദട്ഠകഥാസങ്ഖാതോ ച **പുബ്ബാചരിയമഗ്ഗോ**. "തം സുണാഥ സമാഹിതാ"തി ആദരജനനേ, ഉസ്സാഹനേ ച കിം പയോജനന്തി ചേ, തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദി. **അട്ഠിം കത്വാ**തി അത്ഥം കത്വാ. യഥാ വാ ന നസ്സതി, ഏവം അട്ഠിഗതം വിയ കരോന്തോ അട്ഠിം കത്വാ. പുബ്ബകാലതോ അപരകാലേ ഭവം **പുബ്ബാപരിയം. വിസേസ**ന്തി പഠമാരമ്ഭതോ പഭുതി ഖണേ ഖണേ ഞാണവിസേസം, കിലേസക്ഖയവിസേസഞ്ച ലഭതീതി അത്ഥോ.

൫൭൦. ദേസനാഭേദതോതി ദേസനാവിസേസതോ. അത്ഥതോ, ലക്ഖണാദിതോ, ഏകവിധാദിതോ ച **അത്ഥലക്ഖണേകവിധാദിതോ** . **അങ്ഗാനഞ്ച വവത്ഥാനാ**തി അവിജ്ജാദീനം ദ്വാദസന്നം അങ്ഗാനം വവത്ഥാനദസ്സനതോ.

കമ്മവിപാകകിലേസവട്ടാനം മൂലകാരണത്താ, ആദിതോ വുത്തത്താ ച അവിജ്ജാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മൂലം. തത്ഥ വല്ലിയാ മൂലേ ദിട്ഠേ തതോ പഭുതി വല്ലിഹരണം വിയ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ മൂലേ ദിട്ഠേ തതോ പഭുതി പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാതി ഉപമാസംസന്ദനാ ന കാതബ്ബാ. ന ഹി ഭഗവതോ ഇദമേവ ദിട്ഠം, ഇദം അദിട്ഠന്തി വിഭജനീയം അത്ഥി സബ്ബസ്സ ദിട്ഠത്താ. മൂലതോ പഭുതി പന വല്ലിഹരണം വിയ മൂലതോ പഭുതി പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ

കതാതി ഇദമേത്ഥ സാമഞ്ഞം അധിപ്പേതം, ബോധനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വാ ബോധേതബ്ബഭാവേന മൂലാദിദസ്സനസാമഞ്ഞം യോജേതബ്ബം.

തസ്സാതി -

"സ ഖോ സോ, ഭിക്ഖവേ, കുമാരോ വുഡ്ഢിമന്വായ ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകമന്വായ പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതോ...പേ॰... രജനീയേഹി. സോ ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ പിയരൂപേ രൂപേ സാരജ്ജതി, അപ്പിയരൂപേ രൂപേ ബ്യാപജ്ജതി, അനുപട്ഠിതകായസതി ച വിഹരതി പരിത്തചേതസോ, തഞ്ച ചേതോവിമുത്തിം പഞ്ഞാവിമുത്തിം യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതി, യത്ഥസ്സ തേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപരിസേസാ നിരുജ്ഝന്തി. സോ ഏവം അനുരോധവിരോധം സമാപന്നോ യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ തം വേദനം അഭിനന്ദതി അഭിവദതി, അജ്ഝോസായ തിട്ഠതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൮) -

ഏവം വുത്തസ്സ. ഏവം സോതദ്വാരാദീസുപി. തസ്സ **അഭിനന്ദതോതി** സപ്പീതികതണ്ഹായ അഭിമുഖഭാവേന നന്ദതോ. **അഭിവദതോതി** "അഹോ സുഖം, അഹോ സുഖ"ന്തി വചീഭേദകരണപവത്തായ ബലവതണ്ഹായ "അഹം, മമാ"തി അഭിവദതോ. തതോ ബലവതിയാ മോചേതും അസക്കുണേയ്യതായ **അജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ**. തതോപി ബലവതീ പന ഉപാദാനഭൂതാ തണ്ഹാ **നന്ദീ**. ഏത്ഥ ച അഭിനന്ദനാദിനാ തണ്ഹാ വുത്താ, നന്ദിവചനേന തപ്പച്ചയം ഉപാദാനം ചതുബ്ബിധമ്പി നന്ദിതാതദവിപ്പയോഗതാഹി, തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനഭാവേഹി ചാതി വേദിതബ്ബം.

ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണന്തിആദികഞ്ച തത്ഥേവ **മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയസുത്തേ** വുത്തം.

വിപാകവട്ടഭൂതേ പടിസന്ധിപവത്തിഫസ്സാദികേ കമ്മസമുട്ഠാനഞ്ച ഓജം സന്ധായ **"ചത്താരോ ആഹാരാ തണ്ഹാനിദാനാ"**തിആദി വുത്തം. വട്ടൂപത്ഥമ്ഭകാ പന ഇതരേപി ആഹാരാ തണ്ഹാപഭവേ തസ്മിം അവിജ്ജമാനേ ന വിജ്ജന്തീതി **"തണ്ഹാനിദാനാ"**തി വത്തും വട്ടന്തി.

൧൮൩. തതോ തതോതി ചതുബ്ബിധാസു ദേസനാസു തതോ തതോ ദേസനതോ. **ഞായപ്പടിവേധായ സംവത്തതീതി ഞായോതി** മഗ്ഗോ, സോ ഏവ വാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ "അരിയോ ചസ്സ ഞായോ പഞ്ഞായ സുദിട്ഠോ ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൪൧; ൫.൧൦൨൪) വചനതോ. സയമേവ ഹി സോ സമന്തഭദ്ദകത്താ തഥാ തഥാ പടിവിജ്ഝിതബ്ബത്താ തായ തായ ദേസനായ അത്തനോ പടിവേധായ സംവത്തതി. **ചതുബ്ബിധഗമ്ഭീരഭാവപ്പത്തിയാതി** ധമ്മത്ഥദേസനാപടിവേധഗമ്ഭീരേസു പതിട്ഠാധിഗമനേന പതിട്ഠിതത്താതി അത്ഥോ.

സമന്തഭദ്ദകതാ, ദേസനാവിലാസപ്പത്തി ച ചതുന്നമ്പി ദേസനാനം സമാനം കാരണന്തി വിസേസകാരണം വത്തുകാമോ ആഹ **"വിസേസതോ"**തി. **അസ്സാതി** അസ്സ ഭഗവതോ ദേസനാ, **അസ്സ** വാ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദേസനാതി യോജേതബ്ബം. **പവത്തികാരണവിഭാഗോ** അവിഭത്തസഭാവാ അവിജ്ജാദയോവ, കാരണന്തി വാ ഗഹിതാനം പകതിആദീനം, അവിജ്ജാദീനഞ്ച അകാരണതാ, കാരണതാ ച. തത്ഥ സമ്മൂള്ഹാ കേചി അകാരണം കാരണന്തി ഗണ്ഹന്തി, കേചി ന കിഞ്ചി കാരണം ബുജ്ഝന്തീതി തേസം യഥാസകേഹി അനുരൂപേഹി കാരണേഹി സങ്ഖാരാദി**പവത്തിസന്ദസ്സനത്ഥം,** സംസാരപ്പവത്തിസന്ദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. പവത്തിആദീനവപടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ ആദി, തതോ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തതോ വിഞ്ഞാണന്തി ഏവം പവത്തിയാ **ഉപ്പത്തിക്കമസന്ദസ്സനത്ഥം,** ഗബ്ഭസേയ്യകാദിവസേന വാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ അത്തഭാവസ്സ ഉപ്പജ്ജനാനുപുബ്ബിസന്ദസ്സനത്ഥഞ്ച അനുലോമദേസനാ പവത്താതി. ഇതരാസം തദത്ഥതാസമ്ഭവേപി ന താസം തദത്ഥമേവ പവത്തി അത്ഥന്തരസബ്ഭാവതോ. അയം പന തദത്ഥാ ഏവാതി ഏതിസ്സാ തദത്ഥതാ വുത്താ.

അനുവിലോകയതോ യോ സമ്ബോധിതോ പുബ്ബഭാഗേ തംതംപച്ചയുപ്പന്നാവബോധസങ്ഖാതോ പുബ്ബഭാഗപടിവേധോ പവത്തോ, തദനുസാരേന തദനുഗമേന ജരാമരണാദികസ്സ ജാതിആദികാരണം യം അധിഗതം, തസ്സ സന്ദസ്സനത്ഥം അയം പടിലോമദേസനാ പവത്താ. അനുവിലോകയതോ പടിലോമദേസനാ പവത്താതി വാ സമ്ബന്ധോ. ദേസേന്തോപി ഹി ഭഗവാ കിച്ഛാപന്നം ലോകം അനുവിലോകേത്വാ പുബ്ബഭാഗ... പേ॰... സന്ദസ്സനത്ഥം ദേസേസീതി. ആഹാരതണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നദ്ധാ, സങ്ഖാരാവിജ്ജാ

അതീതദ്ധാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേനാഹ **"യാവ അതീതം അദ്ധാനം അതിഹരിത്വാ"**തി. ആഹാരാ വാ തണ്ഹായ പഭാവേതബ്ബാ അനാഗതോ അദ്ധാ, തണ്ഹാദയോ പച്ചുപ്പന്നോ , സങ്ഖാരാവിജ്ജാ അതീതോതി. പച്ചക്ഖം പന ഫലം ദസ്സേത്വാ തന്നിദാനദസ്സനവസേന ഫലകാരണപരമ്പരദസ്സനം യുജ്ജതീതി ആഹാരാ പുരിമതണ്ഹായ ഉപ്പാദിതാ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാ, തണ്ഹാദയോ അതീതോ, സങ്ഖാരാവിജ്ജാ തതോപി അതീതതരോ സംസാരസ്സ അനാദിഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തോതി. **യാവ അതീതദ്ധാനന്തി** യാവ അതീതതരം അദ്ധാനന്തി അത്ഥോ യുത്തോതി. ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിആഹാരകാ വാ ചത്താരോ ആഹാരാ "ആഹാരേതീതാഹം ന വദാമി...പേ... ഏവം പന മം അവദന്തം യോ ഏവം പുച്ഛേയ്യ 'കിസ്സ നു ഖോ, ഭന്തേ, വിഞ്ഞാണാഹാരോ'തി, ഏസ കല്ലോ പഞ്ഹോ, തത്ര കല്ലം വേയ്യാകരണം, വിഞ്ഞാണാഹാരോ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തിയാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨) വചനതോ, തംസമ്പയുത്തത്താ ഫസ്സചേതനാനം, തപ്പവത്തിഹേതുത്താ ച കബളീകാരാഹാരസ്സ. തേന ഹി ഉപത്ഥമ്ഭിതരൂപകായസ്സ, തഞ്ച ഇച്ഛന്തസ്സ കാമവിഞ്ഞാണായൂഹനം ഹോതി. ഭോജനഞ്ഹി സദ്ധാദീനം, രാഗാദീനഞ്ച ഉപനിസ്സയോതി വുത്തം. തസ്മാ തേ കമ്മവട്ടസങ്ഗഹിതാ ആഹാരാ പച്ചുപ്പന്നോ അദ്ധാതി ഇമസ്മിം പരിയായേ പുരിമോയേവ അത്ഥോ യുത്തോ.

അതീതദ്ധതോ പഭുതി "ഇതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൨) അതീതേ, തതോ പരഞ്ച ഹേതുഫലപടിപാടിം പച്ചക്ഖഭൂതാനം ആഹാരാനം നിദാനദസ്സനവസേന ആരോഹിത്വാ നിവത്തനേന വിനാ അബുജ്ഝന്താനം തംസന്ദസ്സനത്ഥം സാ അയം ദേസനാ പവത്താതി അത്ഥോ. **അനാഗതദ്ധഹേതുസമുട്ഠാനതോ പഭുതീ**തി അനാഗതസ്സ ഭവസ്സ ഹേതുഭൂതാനം ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിതോ പട്ഠായ. **അനാഗതദ്ധസന്ദസ്സനത്ഥന്തി** അനാഗതദ്ധുനോ അപ്പടിവിജ്ഝന്താനം അപസ്സന്താനം പച്ചക്ഖം പച്ചുപ്പന്നം ഹേതും ദസ്സേത്വാ ഹേതുഫലപരമ്പരായ തസ്സ സന്ദസ്സനത്ഥന്തി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ, പരിയോസാനതോ ച പട്ഠായ യാവ ആദി പവത്താ ദേസനാ ദ്വാദസങ്ഗാ, തതോ ഏവ തിസന്ധി ചതുസങ്ഖേപാ. മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ ആദി പവത്താ ദേസനാ അട്ഠങ്ഗാ ദ്വിസന്ധി തിസങ്ഖേപാ. മജ്ഝതോ പന പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ പവത്താ ദേസനാ ഛളങ്ഗാ ദ്വിസന്ധി തിസങ്ഖേപാ. "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൫൩, ൫൭) മജ്ഝതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ പവത്താ ദേസനാ ഏകസന്ധി ദ്വിസങ്ഖേപാ. ഏവം അയം അനേകങ്ഗാ ഏവ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ ആഗതാ. ഏകങ്ഗവസേനാപി ച പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ ലബ്ഭതേവ. യഥാഹ -

> "തത്ര, ഭിക്ഖവേ, സുതവാ അരിയസാവകോ പടിച്ചസമുപ്പാദംയേവ സാധുകം യോനിസോ മനസി കരോതി 'ഇതി ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതി. ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ'തി. സുഖവേദനിയം, ഭിക്ഖവേ, ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖവേദനാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) -

ആദി. ഏത്ഥ ഹി "ഫസ്സപച്ചയാ"തി ഏത്തകോ ഏവ പടിച്ചസമുപ്പാദോ വുത്തോ. തേനേതം വിഞ്ഞായതി "ഏകങ്ഗപടിച്ചസമുപ്പാദോ"തി.

തത്ഥ **ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ**തി ഇമസ്മിം അവിജ്ജാദികേ പച്ചയേ സതി ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം ഹോതി. **ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഇമസ്സ അവിജ്ജാദികസ്സ പച്ചയസ്സ ഉപ്പാദാ ഇദം സങ്ഖാരാദികം ഫലം ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ**തി അവിജ്ജാദീനം അഭാവേ സങ്ഖാരാദീനം അഭാവസ്സ, അവിജ്ജാദീനം നിരോധാ സങ്ഖാരാദീനം നിരോധസ്സ ച വചനേന പുരിമസ്മിം പച്ചയലക്ഖണേ നിയമോ ദസ്സിതോ ഹോതി "ഇമസ്മിം സതി ഏവ, ന അസതി, ഇമസ്സ ഉപ്പാദാ ഏവ, ന നിരോധാ"തി. തേനേതം ലക്ഖണം അന്തോഗധനിയമം ഇധ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

നിരോധോതി ച അവിജ്ജാദീനം വിരാഗാധിഗമേന ആയതിം അനുപ്പാദോ അപ്പവത്തി. തഥാ ഹി വുത്തം "അവിജ്ജായത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ"തിആദി (മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൨). നിരോധവിരോധീ ച ഉപ്പാദോ, യേന സോ ഉപ്പാദവിരോധിഭാവേന വുത്തോ "ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി, തേനേതം ദസ്സേതി "അനിരോധോ ഉപ്പാദോ നാമ, സോ ചേത്ഥ അത്ഥിഭാവോതിപി വുച്ചതീ"തി. "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീ"തി ഇദമേവ ഹി ലക്ഖണം

പരിയായന്തരേന "ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വദന്തേന പരേന പുരിമം വിസേസിതം ഹോതി, തസ്മാ ന ധരമാനതംയേവ സന്ധായ "ഇമസ്മിം സതീ"തി വുത്തം, അഥ ഖോ മഗ്ഗേന അനിരുദ്ധഭാവഞ്ചാതി വിഞ്ഞായതി. യസ്മാ ച "ഇമസ്മിം അസതി ഇദം ന ഹോതി, ഇമസ്സ നിരോധാ ഇദം നിരുജ്ഝതീ"തി (ഉദാ॰ ൨) ദ്വിധാപി ഉദ്ദിട്ഠലക്ഖണസ്സ നിരോധസ്സ നിദ്ദേസം വദന്തേന "അവിജ്ജായത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ സങ്ഖാരനിരോധോ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൩) നിരോധോ ഏവ വുത്തോ, തസ്മാ നത്ഥിഭാവോപി നിരോധോ ഏവാതി നത്ഥിഭാവവിരുദ്ധോ അത്ഥിഭാവോ അനിരോധോതി ദസ്സിതം ഹോതി. തേന അനിരോധസങ്ഖാതേന അത്ഥിഭാവേന ഉപ്പാദം വിസേസേതി. തതോ ന ഇധ അത്തലാഭമത്തം ഉപ്പാദോതി അധിപ്പേതോ, അഥ ഖോ അനിരോധസങ്ഖാതോ അത്ഥിഭാവോ ചാതി അയമത്ഥോ വിഭാവിതോതി ഏവമേതം ലക്ഖണദ്വയവചനം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസേസനവിസേസിതബ്ബഭാവേന സാത്ഥകന്തി വേദിതബ്ബം.

കോ പനായം അനിരോധോ നാമ, യോ അത്ഥിഭാവോ, ഉപ്പാദോതി ച വുച്ചതീതി? അപ്പഹീനഭാവോ, അനിബ്ബത്തിതഫലതാപ്പഹീനാരഹതാഹി ഫലുപ്പാദനാരഹതാ ച. യേ തേഹി പഹാതബ്ബാ അകുസലാ ധമ്മാ, തേസം അരിയമഗ്ഗേന അസമുഗ്ഘാതിതഭാവോ, യേ പന ന പഹാതബ്ബാ കുസലാബ്യാകതാ ധമ്മാ, യാനി തേസു സംയോജനാനി അഖീണാസവാനം, തേസം അപരിക്ഖീണതാ ച. അസമുഗ്ഘാതിതാനുസയതായ ഹി സസംയോജനാഖന്ധപ്പവത്തി പടിച്ചസമുപ്പാദോ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> "യായ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജായ നിവുതസ്സ ബാലസ്സ, യായ ച തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സ അയം കായോ സമുദാഗതോ, സാ ചേവ അവിജ്ജാ ബാലസ്സ അപ്പഹീനാ, സാ ച തണ്ഹാ അപരിക്ഖീണാ. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ അചരി ബ്രഹ്മചരിയം സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ, തസ്മാ ബാലോ കായസ്സ ഭേദാ കായൂപഗോ ഹോതി, സോ കായൂപഗോ സമാനോ ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ ജരാമരണേനാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯) -

ആദി. ഖീണസംയോജനാനം പന അവിജ്ജായ അഭാവതോ സങ്ഖാരാനം, തണ്ഹുപാദാനാനം അഭാവതോ ഉപാദാനഭവാനം ന സമ്ഭവോതി വട്ടസ്സ ഉപച്ഛേദോ പഞ്ഞായതി. തേനേവാഹ -

> "ഛന്നന്ത്വേവ, ഫഗ്ഗുന, ഫസ്സായതനാനം അസേസവിരാഗനിരോധാ ഫസ്സനിരോധോ, ഫസ്സനിരോധാ വേദനാനിരോധോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൨) -

ആദി. ന ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമതോ ഉദ്ധം യാവ പരിനിബ്ബാനാ സളായതനാദീനം അപ്പവത്തി, അഥ ഖോ നത്ഥിതാ, നിരോധസദ്ദവചനീയതാ, ഖീണസംയോജനതാതി നിരോധോ വുത്തോ. അപിച ചിരകതമ്പി കമ്മം അനിബ്ബത്തിതഫലതായ, അപ്പഹീനാരഹതായ ച ഫലാരഹം സന്തം ഏവ നാമ ഹോതി, ന നിബ്ബത്തിതഫലം, നാപി പഹീനാരഹന്തി ഫലുപ്പത്തിപച്ചയാനം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം വുത്തനയേന ഫലാരഹഭാവോ അനിരോധോതി വേദിതബ്ബം. ഏവം അനിരുദ്ധഭാവേനേവ ഹി യേന വിനാ ഫലം ന സമ്ഭവതി, തം കാരണം അതീതാദിപി "ഇമസ്മിം സതീ"തി ഇമിനാ വചനേന വുത്തം. തതോ ഏവ ച അവുസിതബ്രഹ്മചരിയസ്സ അപ്പവത്തിധമ്മതം അനാപന്നോ പച്ചയുപ്പാദോ കാലഭേദം അനാമസിത്വാ അനിവത്തിതായ ഏവ "ഇമസ്സുപ്പാദാ"തി വുത്തോ. അഥ വാ അവസേസപച്ചയസമവായേ അവിജ്ജമാനസ്സാപി വിജ്ജമാനസ്സ വിയ പഗേവ വിജ്ജമാനസ്സ യാ ഫലുപ്പത്തിഅഭിമുഖതാ, സാ "ഇമസ്സുപ്പാദാ"തി വുത്താ. തദാ ഹി തതോ ഫലം ഉപ്പജ്ജതീതി തദവത്ഥം കാരണം ഫലസ്സ ഉപ്പാദനഭാവേന ഉപട്ഠിതം ഉപ്പതിതം നാമ ഹോതി, ന വിജ്ജമാനമ്പി അതദവത്ഥന്തി തദവത്ഥതാ ഉപ്പാദോതി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ **"സതീ"**തി ഇമിനാ വിജ്ജമാനതാമത്തേന പച്ചയഭാവം വദന്തോ അബ്യാപാരതം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. **ഉപ്പാദാ**തി ഉപ്പത്തിധമ്മതം, അസബ്ബകാലഭാവിതം, ഫലുപ്പത്തിഅഭിമുഖതഞ്ച ദീപേന്തോ അനിച്ചതം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. "സതി, ന അസതി, ഉപ്പാദാ, ന നിരോധാ"തി പന ഹേതുഅത്ഥേഹി ഭുമ്മനിസ്സക്കവചനേഹി സമത്ഥിതം നിദാനസമുദയജാതിപഭവഭാവം പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദസ്സേതി. ഹേതുഅത്ഥതാ ചേത്ഥ ഭുമ്മവചനേ യസ്സ ഭാവേന തദവിനാഭാവിഫലസ്സ ഭാവോ ലക്ഖീയതി, തത്ഥ പവത്തിയാ വേദിതബ്ബാ, യഥാ അധനാനം ധനേ അനനുപ്പദീയമാനേ ദാലിദ്ദിയം വേപുല്ലമഗമാസി (ദീ॰ നി॰ ൩.൯൧), നിപ്ഫന്നേ സസ്സേ സുഭിക്ഖം ജായതീതി ച. നിസ്സക്കവചനസ്സാപി ഹേതുഅത്ഥതാ ഫലസ്സ പഭവേ

പകതിയഞ്ച പവത്തിയാ, യഥാ "കലലാ ഹോതി അബ്ബുദം, അബ്ബുദാ ജായതേ പേസീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൨൩൫; കഥാ॰ ൬൯൮), "ഹിമവതാ ഗങ്ഗാ പഭവതി, സിങ്ഗതോ സരോ ജായതീ"തി ച. അവിജ്ജാദിഭാവേന ച തദവിനാഭാവിസങ്ഖാരാദിഭാവോ ലക്ഖീയതി, അവിജ്ജാദീഹി ച സങ്ഖാരാദയോ പഭവന്തി, പകരീയന്തി ചാതി തേസം പഭവോ, പകതി ച, തസ്മാ തദത്ഥദീപനത്ഥം "ഇമസ്മിം സതി ഇമസ്സുപ്പാദാ"തി ഹേതുഅത്ഥാ ഭുമ്മനിസ്സക്കനിദ്ദേസാ കതാ.

യസ്മാ ചേത്ഥ "ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി, ഇമസ്സുപ്പാദാ ഇദം ഉപ്പജ്ജതീ"തി സങ്ഖേപേന ഉദ്ദിട്ഠസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദികോ നിദ്ദേസോ, തസ്മാ യഥാവുത്തോ അത്ഥിഭാവോ, ഉപ്പാദോ ച തേസം തേസം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയഭാവോതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി അനിരുദ്ധതാസങ്ഖാതം അത്ഥിഭാവം, ഉപ്പാദഞ്ച അനിവത്തസഭാവതാസങ്ഖാതം, ഉദയാവത്ഥതാസങ്ഖാതം വാ "സതിയേവ, ന അസതി, ഉപ്പാദാ ഏവ, ന നിരോധാ"തി അന്തോഗധനിയമേഹി വചനേഹി പകാസിതം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ പച്ചയഭാവോ നാമ അത്ഥി, തസ്മാ യഥാവുത്തോ അത്ഥിഭാവോ, ഉപ്പാദോ ച പച്ചയഭാവോതി വേദിതബ്ബോ. യേപി ഹി പട്ഠാനേ ആഗതാ ഹേതുആദയോ ചതുവീസതി പച്ചയാ, തേപി ഏതസ്സേവ പച്ചയഭാവസ്സ വിസേസാതി വേദിതബ്ബാ. തഥാ യ്വായം മൂലഹേതുനിദാനസമ്ഭവപഭവാദിപരിയായേഹി , ഉപ്പാദട്ഠിതി പവത്തട്ഠിതി നിമിത്തട്ഠിതി ആയൂഹനട്ഠിതി സംയോഗട്ഠിതി പലിബോധട്ഠിതീതിആദിപരിയായേഹി ച പകാസിതോ കാരണത്ഥോ, സോപി ഏത്ഥേവ അന്തോഗധോതി ദട്ഠബ്ബോ.

൭൮. മൂലകാരണസദ്ദം അപേക്ഖിത്വാ **ന അകാരണ**ന്തി നപുംസകനിദ്ദേസോ, അകാരണാതി അത്ഥോ. അകാരണം യദി സിയാ, സുത്തം പടിബാഹിതം സിയാതി ദസ്സേന്തോ **"ആസവസമുദയാ"**തി സുത്തം ആഹരതി. **പരിയായോ** കാരണം. **വട്ടകഥായ സീസഭാവോ** വട്ടഹേതുനോ കമ്മസ്സാപി ഹേതുഭാവോ. തത്ഥ ഭവതണ്ഹായപി ഹേതുഭൂതാ അവിജ്ജാ, തായ പടിച്ഛാദിതാദീനവേ ഭവേ തണ്ഹായ ഉപ്പജ്ജനതോ അവിജ്ജാ വിസേസേന സീസഭൂതാതി **"മൂലകാരണ"**ന്തി വുത്താ.

പുരിമായ കോടിയാ അപഞ്ഞായമാനായ ഉപ്പാദവിരഹതോ നിച്ചതം ഗണ്ഹേയ്യാതി ആഹ **"ഏവം ചേതം, ഭിക്ഖവേ, വുച്ചതീ"**തിആദി. തേന ഇതോ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നപുബ്ബതാ നത്ഥീതി അപഞ്ഞായനതോ പുരിമകോടിഅപഞ്ഞായനം വുത്തന്തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി.

൭൯. അവിജ്ജാതണ്ഹാഹേതുക്കമേന ഫലേസു വത്തബ്ബേസു **"സുഗതിദുഗ്ഗതിഗാമിനോ"**തി വചനം സദ്ദലക്ഖണാവിരോധനത്ഥം. പൂജിതസ്സ ഹി ദ്വന്ദേ പുബ്ബനിപാതോ. സവരാ കിര മംസസ്സ അട്ഠിനാ അലഗ്ഗനത്ഥം പുനപ്പുനം താപേത്വാ കോട്ടേത്വാ ഉണ്ഹോദകം പായേത്വാ വിരിത്തം സൂനം അട്ഠിതോ മുത്തമംസം ഗാവിം മാരേന്തി. തേനാഹ **"അഗ്ഗിസന്താപാ"**തിആദി. തത്ഥ യഥാ വജ്ഝഗാവീ ച അവിജ്ജാഭിഭൂതതായ യഥാവുത്തം ഉണ്ഹോദകപാനം ആരഭതി, ഏവം പുഥുജ്ജനോ യഥാവുത്തം ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മം. യഥാ പന സാ ഉണ്ഹോദകപാനേ ആദീനവം ദിസ്വാ തണ്ഹാവസേന സീതുദകപാനം ആരഭതി, ഏവം പുഥുജ്ജനോ അവിജ്ജായ നാതിബലവഭാവതോ ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മേ ആദീനവം ദിസ്വാ തണ്ഹാവസേന സുഗതിഗാമികമ്മം ആരഭതി. ദുക്ഖേ ഹി അവിജ്ജം തണ്ഹാ അനുവത്തതി, സുഖേ തണ്ഹം അവിജ്ജാതി.

൮൦. കത്ഥചി സുത്തേ. **ഏകധമ്മമൂലികം ദേസന**ന്തി അവിജ്ജാതണ്ഹാസു ഏകോയേവ ധമ്മോ മൂലം ഏതിസ്സാതി ഏകധമ്മമൂലികാ, തം, തത്ഥ ഏകം ഏവ ധമ്മം മൂലം കത്വാ പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനം ദേസേതീതി അത്ഥോ. ഉപനിസീദതി ഫലം ഏത്ഥാതി ഉപനിസാ, കാരണം, അവിജ്ജാ ഉപനിസാ ഏതേസന്തി **അവിജ്ജൂപനിസാ. അസ്സാദാനുപസ്സിനോതി** ഉപാദാനിയേസു തേഭൂമകധമ്മേസു വിസയഭൂതേസു അസ്സാദേതബ്ബതോ അസ്സാദസഞ്ഞിതം സുഖസോമനസ്സം അനുപസ്സനസീലസ്സ. അപ്പഹീനാവിജ്ജതായ ബാലലക്ഖണയോഗേന **ബാലസ്സ. ഏവ**ന്തി അവിജ്ജാനിവുതത്താ, തണ്ഹാസംയുത്തത്താ ച. **അയം കായോ**തി അയം മമഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ച പച്ചക്ഖഭൂതോ സവിഞ്ഞാണകകായോ ഖന്ധപഞ്ചകം. "സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി (മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧) വചനതോ ഫസ്സകാരണഞ്ചേതം വുച്ചതീതി ആയതനച്ഛക്കം വാ. **സമുദാഗതോ**തി ഉപ്പന്നോ. **ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപ**ന്തി ബഹിദ്ധാ സവിഞ്ഞാണകകായോ ഖന്ധപഞ്ചകം, സളായതനാനി വാ. **ഇത്ഥേത**ന്തി ഇത്ഥം ഏതം. അത്തനോ ച പരേസഞ്ച പഞ്ചക്ഖന്ധാ ദ്വാദസായതനാനി ദ്വാരാലമ്ബനഭാവേന വവത്ഥിതാനി **ദ്വയം** നാമാതി അത്ഥോ. **ദ്വയം പടിച്ച ഫസ്സോ**തി അഞ്ഞത്ഥ ചക്ഖുരൂപാദീനി ദ്വയാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ, ഇധ പന അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി, മഹാദ്വയം നാമ കിരേതന്തി

വുത്തം. അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ - അഞ്ഞത്ഥ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൮, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൪; ൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൮) ചക്ഖു ചേവ രൂപാ ച...പേ॰... മനോ ചേവ ധമ്മാ ചാതി വുത്താനി ദ്വയാനി പടിച്ച ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ വുത്താ. ഇധ പന "അയഞ്ചേവ കായോ"തി ചക്ഖാദിനിസ്സയേ സേസധമ്മേ ചക്ഖാദിനിസ്സിതേ ഏവ കത്വാ വുത്തം ചക്ഖാദികായം ഏകത്തേന "അജ്ഝത്തികായതന"ന്തി ഗഹേത്വാ, "ബഹിദ്ധാ ച നാമരൂപ"ന്തി വുത്തം രൂപാദിആരമ്മണം ഏകത്തേനേവ "ബാഹിരായതന"ന്തി താനി അജ്ഝത്തികബാഹിരാനി ആയതനാനി പടിച്ച ഫസ്സോ വുത്തോ, തസ്മാ മഹാദ്വയമേതന്തി.

ഏവഞ്ച കത്വാ അത്തനോ ച പരസ്സ ച പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി, ഛഹി ആയതനേഹി ചാതി അയമത്ഥോ ദീപേതബ്ബോവാതി വുത്തം. "അയം കായോ"തി ഹി വുത്താനി സനിസ്സയാനി ചക്ഖാദീനി അത്തനോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, "ബഹിദ്ധാ നാമരൂപ"ന്തി വുത്താനി രൂപാദീനി പരേസം. തഥാ അയം കായോ അത്തനോ ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി, ബഹിദ്ധാ നാമരൂപം പരേസം ബാഹിരാനീതി. അഞ്ഞഥാ അജ്ഝത്തികായതനമത്തേ ഏവ "അയം കായോ"തി വുത്തേന അജ്ഝത്തികായതനാനേവ അത്തനോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഹോന്തീതി അത്തനോ ച പരേസഞ്ച പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ദീപനാ ന സമ്ഭവേയ്യാതി. **സളേവായതനാനീ**തി സളേവ ഫസ്സകാരണാനി, യേഹി കാരണഭൂതേഹി ആയതനേഹി ഉപ്പന്നേന ഫസ്സേന ഫുട്ഠോ ബാലോ സുഖദുക്ഖം പടിസംവേദേതി. **ആദി**-സദ്ദേന "ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേന. അവിജ്ജാനീവരണസ്സ, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതസ്സ തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സാ"തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯) യോജേതബ്ബം. ഇമസ്മിഞ്ഹി സുത്തേ സങ്ഖാരേ അവിജ്ജാതണ്ഹാനിസ്സിതേ ഏവ കത്വാ കായഗ്ഗഹണേന വിഞ്ഞാണനാമരൂപസളായതനാനി ഗഹേത്വാ തസ്മിം കായേ സളായതനാനം ഫസ്സം തംനിസ്സിതമേവ കത്വാ വേദനായ വിസേസപച്ചയഭാവം ദസ്സേന്തേന ഭഗവതാ ബാലപണ്ഡിതാനം അതീതദ്ധാവിജ്ജാതണ്ഹാമൂലകോ വേദനാന്തോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ. പുന ച ബാലപണ്ഡിതാനം വിസേസം ദസ്സേന്തേന -

> "യായ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജായ നിവുതസ്സ ബാലസ്സ, യായ ച തണ്ഹായ സമ്പയുത്തസ്സ അയം കായോ സമുദാഗതോ, സാ ചേവ അവിജ്ജാ ബാലസ്സ അപ്പഹീനാ, സാ ച തണ്ഹാ അപരിക്ഖീണാ. തം കിസ്സ ഹേതു? ന, ഭിക്ഖവേ, ബാലോ അചരി ബ്രഹ്മചരിയം സമ്മാ ദുക്ഖക്ഖയായ. തസ്മാ ബാലോ കായസ്സ ഭേദാ കായൂപഗോ ഹോതി, സോ കായൂപഗോ സമാനോ ന പരിമുച്ചതി ജാതിയാ...പേ॰... ദുക്ഖസ്മാതി വദാമീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൯) -

വേദനാപഭവം സാവിജ്ജം തണ്ഹം ദസ്സേത്വാ, ഉപാദാനഭവേ ച തന്നിസ്സിതേ കത്വാ "കായൂപഗോ ഹോതീ"തിആദിനാ ജാതിആദികേ ദസ്സേന്തേന പച്ചുപ്പന്നഹേതുസമുട്ഠാനതോ പഭുതി ഉഭയമൂലവസേന പടിച്ചസമുപ്പാദോ വുത്തോ, തബ്ബിപരിയായേന ച പണ്ഡിതസ്സ പച്ചുപ്പന്നഹേതുപരിക്ഖയതോ പഭുതി ഉഭയമൂലകോ പടിലോമപടിച്ചസമുപ്പാദോതി.

൫൭൩. പൂരേതുന്തി വഡ്ഢേതും, ഉപചിനിതുന്തി അത്ഥോ. ദുഗ്ഗതിഗാമികമ്മസ്സ വിസേസപച്ചയത്താ അവിജ്ജാ **"അവിന്ദിയം വിന്ദതീ"**തി വുത്താ, തഥാ വിസേസപച്ചയോ വിന്ദിയസ്സ ന ഹോതീതി **"വിന്ദിയം ന വിന്ദതീ"**തി ച. അത്തനിസ്സിതാനി കത്വാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പവത്തനം ഉപ്പാദനം **ആയതനം**. സമ്മോഹഭാവേനേവ അനഭിസമയഭൂതത്താ **അവിദിതം** അഞ്ഞാതം **കരോതി. അന്തവിരഹിതേ ജവാപേതീ**തി വണ്ണാഗമവിപരിയായവികാരവിനാസധാതുഅത്ഥവിസേസയോഗേഹി പഞ്ചവിധസ്സ നിരുത്തിലക്ഖണസ്സ വസേന അ-കാര വി-കാര ജ-കാരേ ഗഹേത്വാ അഞ്ഞേസം വണ്ണാനം ലോപം, ജ-കാരസ്സ ച ദുതിയസ്സാഗമം കത്വാ **"അവിജ്ജാ"**തി വുത്തം. ബ്യഞ്ജനത്ഥം വത്വാ സഭാവത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം വത്ഥാരമ്മണാനി "ഇദം വത്ഥു, ഇദം ആരമ്മണ"ന്തി അവിജ്ജായ ഞാതും ന സക്കാതി അവിജ്ജാ തപ്പടിച്ഛാദികാ വുത്താ. വത്ഥാരമ്മണസഭാവച്ഛാദനതോ ഏവ അവിജ്ജാദീനം പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവസ്സ, ജരാമരണാദീനം പടിച്ചസമുപ്പന്നഭാവസ്സ ച ഛാദനതോ പടിച്ചസമുപ്പാദപടിച്ചസമുപ്പന്നച്ഛാദനം വേദിതബ്ബം.

അപച്ചക്ഖിത്വാതി പച്ചക്ഖാനം അകത്വാ അപടിക്ഖിപിത്വാ. **ഉപകാരകട്ഠോ പച്ചയട്ഠോ** യഥാ പിണ്ഡപാതാദി സരീരസ്സ.

സങ്ഖതമഭിസങ്ഖരോന്തീതി യഥാ സങ്ഖതം ഹോതി, ഏവം അഭിസങ്ഖരോന്തി. സങ്ഖാരസദ്ദഗ്ഗഹണേന ആഗതാ സങ്ഖാരാ **സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ**. യദിപി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാപി സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതാ, തേ പന ഇമിസ്സാ ദേസനായ പധാനാതി വിസും വുത്താ, തസ്മാ **"ദുവിധാ"**തി ഏത്ഥ സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരേസു അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരം വജ്ജേത്വാ തദഞ്ഞേ സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ യോജേതബ്ബാ. **സങ്ഖാരസദ്ദേന ആഗതസങ്ഖാരാ**തി വാ സമുദായോ വുത്തോ. തദേകദേസാ ച ഇധ വണ്ണേതബ്ബഭാവേന ഗഹിതാ അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, തസ്മാ വണ്ണേതബ്ബസബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന ദുവിധതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. "പഠമം നിരുജ്ഝതി വചീസങ്ഖാരോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൪) വിതക്കവിചാരഅസ്സാസപസ്സാസസഞ്ഞാവേദനാവചീസങ്ഖാരാദയോ വുത്താ, ന അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരേസു വുത്താ കായസഞ്ചേതനാദയോ.

സങ്ഖതസങ്ഖാരാ നാമ യഥാസകം പച്ചയേഹി സങ്ഖതത്താ. സതിപി പച്ചയനിബ്ബത്താനം സബ്ബേസമ്പി സങ്ഖതഭാവേ "മമേതം ഫല"ന്തി തത്ഥാഭിമുഖേന വിയ കമ്മുനാ നിബ്ബത്തിതത്താ തേഭൂമകവിപാകകടത്താരൂപേസു സാതിസയോ സങ്ഖതഭാവോതി അധിപ്പായേന **അട്ഠകഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൭) കമ്മനിബ്ബത്താനം അഭിസങ്ഖതസങ്ഖാരതാ വുത്താ. **പാളിയം** പന തഥാ ആഗതട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ **"തേപി ...പേ॰... ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീ"**തി വുത്തം. **അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ**തി വുത്താ ഉതുആദിസമുട്ഠാനാപി സബ്ബധമ്മാ. **അഭിസങ്ഖരണകസങ്ഖാരോതി വുച്ചതി** അത്തനോ ഫലസ്സ അഭിസങ്ഖരണതോ. കായപയോഗസമുട്ഠാപനവീരിയം **കായികവീരിയം. അഭിസങ്ഖാരസ്സാ**തി പയോഗവേഗസ്സ.

വാചം സങ്ഖരോതീതി **വചീസങ്ഖാരോ**. കായേന സങ്ഖരീയതീതി **കായസങ്ഖാരോ**. ചിത്തേന സങ്ഖരീയതി, ചിത്തം വാ സങ്ഖരോതീതി **ചിത്തസങ്ഖാരോ**. സങ്ഖേപതോ പന സബ്ബേപി യഥാരഹം സങ്ഖരോന്തി, സങ്ഖരീയന്തീതി ച സങ്ഖാരാതി വേദിതബ്ബാ. **വുത്തന്തി** സങ്ഖാരട്ഠപച്ചയട്ഠാദിമാഹ.

നമതീതി ഏകന്തസാരമ്മണതായ ആരമ്മണാഭിമുഖം നമതി. **പരിതസ്സതീ**തി പിപാസതി, തണ്ഹാപരിതാപതായ വാ വിചലതി. **ഉപാദിയതീ**തി ദള്ഹം ആദിയതി. **ഭവതീ**തി ഉപപത്തിഭവം സന്ധായാഹ. **ഭാവയതീ**തി കമ്മഭവം. ചുതി ഖന്ധാനം മരണന്തി **"മരന്തി ഏതേനാ"**തി വുത്തം. ദുക്ഖാ വേദനാ ഉപ്പാദദുക്ഖാ, ഠിതിദുക്ഖാതി ച കത്വാ **"ദ്വേധാ ഖണതീ"**തി വുത്തം. **ആയാസോ** പരിസ്സമോ വിസാദോ.

നിദ്ദിട്ഠനയദസ്സനന്തി യഥാനിദ്ദിട്ഠവിധിസന്ദസ്സനം. **കേവല**-സദ്ദോ അസമ്മിസ്സവാചകോ ച ഹോതി "കേവലാ സാലയോ"തിആദീസു, നിരവസേസവാചകോ ച "കേവലാ അങ്ഗമഗധാ"തിആദീസു, തസ്മാ ദ്വിധാപി അത്ഥം വദതി. തത്ഥ **അസമ്മിസ്സസ്സാ**തി സുഖരഹിതസ്സ. ന ഹി ഏത്ഥ കിഞ്ചി ഉപ്പാദവയരഹിതം അത്ഥി. **സകലസ്സാ**തി സബ്ബഭവാദിഗതസ്സ, സബ്ബകാലികസ്സ ച.

൭൨൨. "ലക്ഖണേകവിധാദിതോ"തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദോ പച്ചേകം പരിസമാപേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ലക്ഖണാദിതോ"**തി. സമ്പയുത്തേ, തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലേ വാ സമ്മോഹയതീതി **സമ്മോഹനരസാ**. ആരമ്മണസഭാവസ്സ ഛാദനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **ഛാദനപച്ചുപട്ഠാനാ**. "ആസവസമുദയാ അവിജ്ജാസമുദയോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) വചനതോ **ആസവപദട്ഠാനാ**. പടിസന്ധിജനനത്ഥം ആയൂഹന്തി ബ്യാപാരം കരോന്തീതി **ആയൂഹനരസാ**. രാസികരണം വാ **ആയൂഹനം**. ചേതനാസഭാവത്താ ചേതനാ ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **ചേതനാപച്ചുപട്ഠാനാ**. നാമരൂപസ്സ പുരേചാരികഭാവേന പവത്തതീതി **പുബ്ബങ്ഗമരസം**. പുരിമഭവേന സദ്ധിം ഘടനം ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **പടിസന്ധിപച്ചുപട്ഠാനം**. വിഞ്ഞാണേന സഹ, അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച സമ്പയുജ്ജതീതി **സമ്പയോഗരസം**. സമം പകാരേഹി യോഗോ **സമ്പയോഗോ**. വിസും അഭാവോ **അവിനിബ്ഭോഗോ**. രൂപം സമ്പയോഗാഭാവതോ വികിരതീതി **വികിരണരസം**. തതോ ഏവ ഹി പിസിയമാനാ തണ്ഡുലാദയോ വികിരന്തി, ചുണ്ണീഭൂതാ വിദ്ധംസന്തി, നാമസ്സ കദാചി കുസലാദിഭാവോപി അത്ഥീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **"അബ്യാകതപച്ചുപട്ഠാന"**ന്തി വുത്തം. "അചേതനോ അബ്യാകതോ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൯൧; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൧൭൩) ഏത്ഥ വിയ അനാരമ്മണതാ വാ അബ്യാകതതാ ദട്ഠബ്ബാ. **ആയതനലക്ഖണന്തി** ഘട്ടനലക്ഖണം, ആയാനം തനനലക്ഖണം വാ. ദസ്സനസ്സ യഥാസകം വിസയഗ്ഗഹണസ്സ കരണതോ **ദസ്സനരസം**. "ദസ്സനാദിരസ"ന്തി പന **സമ്മോഹവിനോദനിയം** വുത്തം. **വത്ഥുദ്വാരഭാവപച്ചുപട്ഠാനം**

യഥാരഹം വിഞ്ഞാണമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനന്തി അധിപ്പായോ. വത്ഥുഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ചക്ഖാദിപഞ്ചകാപേക്ഖം. അകുസലവിപാകുപേക്ഖായ അനിട്ഠഭാവതോ ദുക്ഖേന, ഇതരായ ഇട്ഠഭാവതോ സുഖേന സങ്ഗഹിതത്താ **“സുഖദുക്ഖപച്ചുപട്ഠാനാ”**തി വുത്തം. ദുക്ഖസമുദയത്താ **ഹേതുലക്ഖണാ തണ്ഹാ**. “തത്രതത്രാഭിനന്ദിനീ”തി (മ॰ നി॰ ൧.൯൧; ൪൬൦; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; വിഭ॰ ൨൦൩; മഹാവ॰ ൧൪) വചനതോ **അഭിനന്ദനരസാ**. ചിത്തസ്സ, പുഗ്ഗലസ്സ വാ രൂപാദീസു അതിത്തഭാവോ ഹുത്വാ ഗയ്ഹതീതി **അതിത്തഭാവപച്ചുപട്ഠാനാ. അമുഞ്ചനരസം** തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനിവേസവസേന. തണ്ഹാദള്ഹത്തം ഹുത്വാ കാമുപാദാനം, സേസാനി ദിട്ഠി ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തീതി **തണ്ഹാദള്ഹത്തദിട്ഠിപച്ചുപട്ഠാനം**. കമ്മുപപത്തിഭവവസേന ഭവസ്സ ലക്ഖണാദയോ യോജേതബ്ബാ.

ഏവൻ. **മോഹാദിഭാവതോ**തി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അനനുബോധാദീനം സങ്ഗഹോ. ദുക്ഖാദീസു അഞ്ഞാണവസേന **അപ്പടിപത്തി,** അസുഭാദീസു സുഭാദിവിപല്ലാസവസേന **മിച്ഛാപടിപത്തി**. ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തവസേന വാ **അപ്പടിപത്തി,** ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവസേന **മിച്ഛാപടിപത്തി. ദ്വാരാരമ്മണതോ**തി ദ്വാരതോ, ആരമ്മണതോ ച ഛസു ദ്വാരേസു, ഛസു ആരമ്മണേസു ച പവത്തനതോ. അയം പന വിഭാഗോ ന അവിജ്ജായ ഏവ, അഞ്ഞേസുപി പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു അരൂപധമ്മാനം ലബ്ഭതീതി ആഹ **“സബ്ബേസുപീ”**തി.

വിപാകധമ്മധമ്മാദിഭാവതോതി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന നേവസേക്ഖാനാസേക്ഖസംയോജനിയാദിഭാവേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **ചതുയോനിസംവത്തനതോ**തി ചതുയോനിപരിയാപന്നത്തഭാവനിബ്ബത്തനതോ.

ലോകിയവിഭാഗാദിഭാവതോതി എത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അബ്യാകതസപ്പച്ചയസങ്ഖതാദിഭാവേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **സഹേതുകാഹേതുകാദിതോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സസങ്ഖാരാസങ്ഖാരാദിഭേദേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

കാമം നാമരൂപം പച്ചുപ്പന്നദ്ധവസേന വുച്ചതി, തഥാപി യഥാ പച്ചുപ്പന്നം, ഏവം അതീതാനാഗതമ്പീതി അദ്ധത്തയപരിയാപന്നസ്സാപി നയതോ ഗഹേതബ്ബത്താ വുത്തം **“അതീതാദിതോ തിവിധ”**ന്തി.

സഞ്ജാതിസമോസരണട്ഠാനതോതി വിഞ്ഞാണതംസമ്പയുത്തധമ്മാനം ഉപ്പത്തിപവത്തിദേസഭാവതോ. **“ഭൂതപ്പസാദവിഞ്ഞാണതോ”**തി പാഠോ യുത്തോ. “വിഞ്ഞാണാദിതോ”തി പന പഠന്തി. ഏകസേസനയേന ബാഹിരായതനസ്സാപി സങ്ഗഹേ സതി ആദി-സദ്ദേന തസ്സ സങ്ഗഹിതതാ ദട്ഠബ്ബാ. **നോഭയഗോചര**ന്തി മനായതനമാഹ. ന ഹി അരൂപധമ്മാനം ദേസവസേന ആസന്നതാ, ദൂരതാ വാ അത്ഥി അവിഗ്ഗഹത്താ, തസ്മാ മനായതനസ്സ ഗോചരോ മനായതനം സമ്പത്തോ, അസമ്പത്തോ വാതി ന വുച്ചതി. **ഫസ്സാദീനമ്പീ**തി എത്ഥ ഫസ്സോ താവ ഫുസനസഭാവതോ, ലോകിയസാസവാദിഭാവതോ ച ഏകവിധോ. പടിഘസമ്ഫസ്സഅധിവചനസമ്ഫസ്സഭേദതോ, സഹേതുകാദിഭാവതോ ച ദുവിധോ. ഭവത്തയപരിയാപന്നതോ, വേദനാത്തയസമ്പയോഗതോ , അഹേതുകദുഹേതുകതിഹേതുകതോ ച തിവിധോ. യോനിഗതിവസേന ചതുബ്ബിധോ, പഞ്ചവിധോ ച.

വേദനാ അനുഭവനലക്ഖണതോ, ലോകിയസാസവാദിഭാവതോ ച ഏകവിധാ. പഞ്ചദ്വാരികമനോദ്വാരികഭേദതോ ദുവിധാ. സുഖാദിഭേദതോ തിവിധാ. യോനിഗതിവസേന ചതുബ്ബിധാ, പഞ്ചവിധാ ച. ഛളാരമ്മണഭേദതോ ഛബ്ബിധാ.

തണ്ഹാ ലോകസ്സ സമുദയഭാവതോ ഏകവിധാ. ദുവിധാ ദിട്ഠിസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഭാവതോ. തിവിധാ കാമഭവവിഭവതണ്ഹാഭേദതോ. ചതുബ്ബിധാ ചതുമഗ്ഗപഹേയ്യതോ. പഞ്ചവിധാ രൂപാഭിനന്ദനാദിഭാവതോ. ഛബ്ബിധാ ഛതണ്ഹാകായഭേദതോ.

ഉപാദാനം ഏകവിധം ദള്ഹഗ്ഗാഹഭാവതോ. ദുവിധം തണ്ഹാദിട്ഠിഭേദതോ. തിവിധം ഭവത്തയൂപനിസ്സയഭാവതോ. ചതുബ്ബിധം കാമുപാദാനാദിഭേദതോ. പഞ്ചവിധം പഞ്ചഗതിസംവത്തനതോ.

ഭവോ ഏകവിധോ ലോകിയസാസവാദിഭാവതോ. ദുവിധോ കമ്മുപപത്തിഭേദതോ. തിവിധോ കാമഭവാദിഭേദതോ. ചതുബ്ബിധോ ചതുരുപാദാനപച്ചയതോ. പഞ്ചവിധോ പഞ്ചഗതിസംവത്തനതോ. ഛബ്ബിധോ കാമകമ്മഭവാദിഭേദതോ. സത്തവിധോ

സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസങ്ഗഹതോ. അട്ഠവിധോ ചതുരുപാദാനപച്ചയകമ്മഭവാദിഭേദതോ. നവവിധോ കാമഭവാദിഭേദതോ.

ജാതി ഏകവിധാ തത്ഥ തത്ഥ ഭവേ പഠമാഭിനിബ്ബത്തിഭാവതോ. ദുവിധാ രൂപക്ഖന്ധസങ്ഖാരക്ഖന്ധസങ്ഗഹതോ. തിവിധാ ഭവത്തയപരിയാപന്നതോ. യോനിഗതിവസേന ചതുബ്ബിധാ, പഞ്ചവിധാ ച. ഇമിനാ നയേന ജരാമരണാദീനമ്പി ഏകവിധാദിഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

൭൯. സോകാദീനമ്പി ഗഹിതത്താ അങ്ഗബഹുത്തപ്പസങ്ഗേ ''ദ്വാദസേവാ''തി അങ്ഗവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. ന ഹി സോകാദയോ അങ്ഗഭാവേന വുത്താ, ഫലേന പന കാരണം അവിജ്ജം മൂലങ്ഗം ദസ്സേതും തേ വുത്താ. ജരാമരണബ്ഭാഹതസ്സ ഹി ബാലസ്സ തേ സമ്ഭവന്തീതി സോകാദീനം ജരാമരണകാരണതാ വുത്താ, ന പന ''കായികായ ദുക്ഖായ വേദനായ ഫുട്ഠോ''തി ച സുത്തേ ജരാമരണനിമിത്തഞ്ച ദുക്ഖം സങ്ഗഹിതന്തി തം തന്നിമിത്താനം ജരാമരണബ്ഭാഹതസ്സ സമ്ഭവേ സാധകഭാവേന വുത്തം. യസ്മാ പന ജരാമരണേനേവ സോകാദീനം ഏകസങ്ഖേപോ കതോ, തസ്മാ തേസം ജാതിപച്ചയതാ യുജ്ജതി. ജരാമരണപച്ചയഭാവേ ഹി അവിജ്ജായ ഏകസങ്ഖേപോ കാതബ്ബോ സിയാ. ജാതിപച്ചയാ പന ജരാമരണം , സോകാദയോ ച സമ്ഭവന്തീതി തത്ഥ ജരാമരണം ഏകന്തികം അങ്ഗഭാവേന ഗഹിതം. സോകാദയോ പന രൂപഭവാദീസു അഭാവതോ അനേകന്തികാ കേവലം പാകടേന ഫലേന അവിജ്ജാനിദസ്സനത്ഥം ഗഹിതാ. തേന അനാഗതേ ജാതിയാ സതി തതോ പരായ പടിസന്ധിയാ ഹേതുഹേതുഭൂതാ അവിജ്ജാ ദസ്സിതാതി ഭവചക്കസ്സ അവിച്ഛേദോ ദസ്സിതോ ഹോതീതി. സുത്തഞ്ച സോകാദീനം അവിജ്ജാ കാരണന്തി ഏതസ്സേവ അത്ഥസ്സ സാധകം ദട്ഠബ്ബം, ന സോകാദീനം ബാലസ്സ ജരാമരണനിമിത്തതാമത്തസ്സ. ''അസ്സുതവാ പുഥുജ്ജനോ''തി ഹി വചനേന അവിജ്ജാ സോകാദീനം കാരണന്തി ദസ്സിതാ, ന ച ജരാമരണനിമിത്തമേവ ദുക്ഖം ദുക്ഖന്തി.

അപരോ നയോ ജരാമരണമ്പി പച്ചയോ, അഞ്ഞഥാ ദ്വാദസങ്ഗാനി ന പരിപൂരേന്തി. കസ്സ പന സോ പച്ചയോ? സോകാദീനം. യദി ഏവം കസ്മാ ''ജരാമരണപച്ചയാ സോകാദയോ സമ്ഭവന്തീ''തി അവത്വാ ''ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം, സോകാദയോ ച സമ്ഭവന്തീ''തി വുത്തന്തി? യസ്മാ തദഞ്ഞേനപി ദുക്ഖധമ്മേന ഫുട്ഠസ്സ തേ സമ്ഭവന്തി, തസ്മാ അപ്പഹീനസംയോജനസ്സാപി തേസം തപ്പച്ചയതാ ന ഏകംസികാതി ജാതിപച്ചയതാവ വുത്താ. അഥ വാ ജരാമരണഗ്ഗഹണേന ഉപപത്തിഭവോ സങ്ഗഹിതോ. ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപരിപാകോ ഹി ആയുനോ സംഹാനി, ഇന്ദ്രിയാനം പരിപാകോ ച ജരാ, തേസഞ്ച ഭേദോ മരണന്തി. സതി ച ഉപപത്തിഭവേ തത്ഥ കതുപചിതം, പോരാണം വാ കമ്മം **കമ്മഭവോ,** കമ്മാദിഉപട്ഠാനേ ചുതിഅനന്തരം പടിസന്ധിം ജനേതീതി **ഉപപത്തിഭവോ** ജാതിയാ പച്ചയോ, തസ്മാ ജരാമരണമ്പി ജാതിയാ പച്ചയതായ പടിച്ചസമുപ്പാദോ. യസ്മാ പന ''ഭവപച്ചയാ ജാതീ''തി ഏത്ഥേവ ഉപപത്തിഭവസ്സ ജാതിയാ പച്ചയതാ സങ്ഗഹിതാ, തസ്മാ വുത്തപരിയായസങ്ഗഹതോ ച ''ജരാമരണപച്ചയാ ജാതീ''തി ന വുത്തം. ഏവം ജരാമരണസ്സാപി പച്ചയഭാവസിദ്ധിതോ പടിച്ചസമുപ്പാദതാതി ദ്വാദസങ്ഗതാ വവത്ഥിതാതി വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **''ദ്വാദസേവാ''**തിആദി. **അയം താവാതി** ''ദേസനാഭേദതോ''തിആദിനാ വുത്തം അത്ഥസംവണ്ണനം സന്ധായാഹ.

അവിജ്ജാപച്ചയാസങ്ഖാരപദകഥാവണ്ണനാ

൭൯൭. അയം പനാതി ഇദാനി വക്ഖമാനം. ''കതമാ ച, ഭിക്ഖവേ, അവിജ്ജാ ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ''ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൩) സുത്തന്തേസു ചതുട്ഠാനികാ അവിജ്ജാ വുത്താതി **''സുത്തന്തപരിയായേനാ''**തി വുത്തം. **നിക്ഖേപകണ്ഡേ** (ധ॰ സ॰ ൧൧൦൬) പന സുത്തന്തേസു ചതൂസു ഠാനേസു കഥിതായ ഏവ അവിജ്ജായ അട്ഠസു ഠാനേസു കിച്ചജാതിതോ കഥിതത്താ തദത്ഥവണ്ണനാവസേന വിഭാവനം കാതും **''അഭിധമ്മപരിയായേനാ''**തി ആരഭിത്വാ **''വുത്തഞ്ഹേത''**ന്തിആദി വുത്തം. അഹാപേത്വാ വിഭജിതബ്ബം. വിഭജനഞ്ഹി അഭിധമ്മപരിയായോ. ''അട്ഠസു ഠാനേസു അഞ്ഞാണ''ന്തി ആനേത്വാ തം സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **സേസട്ഠാനേസൂതി** ദുക്ഖസമുദയേസു, പുബ്ബന്താദീസു ച. **ആരമ്മണവസേനാതി** ആരമ്മണകരണവസേനാപി. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം ''ദുക്ഖേ അഞ്ഞാണ''ന്തിആദികേ പാഠേ. **സാതി** അവിജ്ജാ. **ഉപ്പന്നാതി** അസമൂഹതുപ്പന്നാ, പഗേവ പച്ചുപ്പന്നാ. ''പടിച്ഛാദേത്വാ''തി ഏത്ഥ വുത്തം പടിച്ഛാദനാകാരം ദസ്സേതും **''യാഥാവസരസലക്ഖണം പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതീ''**തി വുത്തം. രസിതബ്ബോ പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സഭാവോ രസോ, അത്തനോ രസോ സരസോ,

യാഥാവോ യഥാഭൂതോ സരസോ യാഥാവസരസോ, യോ "പീളനട്ഠോ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൧൭) വുത്തോ ദുക്ഖസച്ചപ്പഭേദോ ഏവ ച പുബ്ബന്താദയോ, സോ ഏവ ലക്ഖിതബ്ബത്താ **യാഥാവസരസലക്ഖണം**. തം **പടിവിജ്ഝിതും** പച്ചക്ഖതോ ജാനിതും **ന ദേതി**.

തദുഭയന്തി പുബ്ബന്തഞ്ചേവ അപരന്തഞ്ച അതീതം, അനാഗതഞ്ച ഖന്ധപഞ്ചകം. പുബ്ബന്താപരന്തഭാഗവന്തതായ വാ പച്ചുപ്പന്നദ്ധഭൂതോ മജ്ഝന്തോ പുബ്ബന്താപരന്തോ. **അയം അവിജ്ജാ ഇമേ സങ്ഖാരാതി** ഇദപ്പച്ചയതാപടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മേസു പച്ചക്ഖതോ ജാനനാകാരദസ്സനം. **ഏത്ഥാതി** ഏതേസു ദുക്ഖാദീസു. യദിപി അവിജ്ജാ ദുക്ഖാദീസു ആരമ്മണകരണവസേനപി പവത്തതി, യഥാ പന നിരോധമഗ്ഗേ ആരമ്മണം കാതും അസക്കോന്തീ തേ ജാനിതുകാമസ്സ തപ്പടിച്ഛാദനവസേന, അനിരോധമഗ്ഗേസു നിരോധമഗ്ഗഗ്ഗഹണകാരണഭാവേന ച പവത്തമാനാ തേ യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി, ഏവം ദുക്ഖാദീസുപീതി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം "പടിച്ഛാദനവസേനേവ ഇധാധിപ്പേതാ"തി. ദുക്ഖാദിവിസയോ അന്ധതമകരോ, ലോഭാദീനഞ്ച അന്ധതമകരാനം പച്ചയഭൂതോ അദസ്സനാകാരോ **അഞ്ഞാണം**.

൫൮൨. പുഞ്ഞാദയോതി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ. തത്ഥ പുനാതി അത്തനോ സന്താനം അപുഞ്ഞഫലതോ, ദുക്ഖസംകിലേസതോ ച സോധേതീതി പുഞ്ഞം. ഹിതസുഖജ്ഝാസയേന പുഞ്ഞം കരോതീതി തന്നിപ്ഫാദനേന കാരകസ്സ അജ്ഝാസയം പൂരേതി, പുജ്ജഭവം നിബ്ബത്തേതീതി വാ പുഞ്ഞം. ഇതി പൂരകോ, പുജ്ജനിബ്ബത്തകോ ച നിരുത്തിനയേന പുഞ്ഞന്തി വേദിതബ്ബോ. പുഞ്ഞഞ്ച സോ അത്തനോ ഫലസ്സ അഭിസങ്ഖരണട്ഠേന അഭിസങ്ഖാരോ ചാതി **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**. പുഞ്ഞപടിപക്ഖതോ അപുഞ്ഞന്തി വുത്തവിപരിയായേന **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ** വേദിതബ്ബോ. സമാധിപച്ചനീകാനം അതിദൂരതായ ന ഇഞ്ജതി, അനിഞ്ജഞ്ച ഭവം അഭിസങ്ഖരോതീതി **ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ**. കായേന പവത്തിതോ, കായതോ വാ പവത്തോ, കായസ്സ വാ സങ്ഖാരോതി **കായസങ്ഖാരോ**. വചീചിത്തസങ്ഖാരേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ പഠമത്തികോ **പരിവീമംസനസുത്താ**ദിവസേന ഗഹിതോ. തത്ഥ ഹി "പുഞ്ഞം ചേ സങ്ഖാരം അഭിസങ്ഖരോതി, പുഞ്ഞൂപഗം ഹോതി വിഞ്ഞാണ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൫൧) ആഗതം. ദുതിയത്തികോ **വിഭങ്ഗസുത്ത**വസേന. തത്ഥ ഹി "തയോമേ, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാ. കതമേ തയോ? കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ ചിത്തസങ്ഖാരോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨) വുത്തം.

വിത്ഥാരതോ പനാതിആദി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം സരൂപതോ, പഭേദതോ ച വിഭാവനം. **ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ,** ന ദാനസീലവസേനാതി തത്ഥ ലബ്ഭമാനം പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥും ദസ്സേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ അരൂപാവചരചേതനാപി **"ഭാവനാവസേനേവ പവത്താ"**തി വുത്താ. യേ പന "ഭാവനാവസേനേവാ"തി അവധാരണേന അഭിഞ്ഞാചേതനം നിവത്തേതീതി വദന്തി, തദയുത്തം താസമ്പി അവിജ്ജാപച്ചയതായ വിയ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരഭാവസ്സ ച ഇച്ഛിതത്താ. അഞ്ഞഥാ അഭിഞ്ഞാചിത്തുപ്പാദസ്സ പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂസു അസങ്ഗഹോ ഏവ സിയാ, ന ച യുത്തം "കുസലഞ്ച പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുഞ്ച ന ഹോതീ"തി. **പാണാതിപാതാദീതി ആദി**-സദ്ദേന ന തദവസിട്ഠഅകുസലകമ്മപഥാനംയേവ ഗഹണം, അഥ ഖോ അനവസേസഅകുസലകമ്മസ്സാപി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം.

ഇതരേസു പനാതി കായസങ്ഖാരാദീസു. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ പവത്തമാനാ ഇമേഹി ദ്വാരേഹി പവത്തന്തീതി **ദ്വാരതോ പവത്തിദസ്സനത്ഥം**. "സമവീസതി ചേതനാ"തി കസ്മാ വുത്തം, യദി കായവചീവിഞ്ഞത്തിയോ സമുട്ഠാപേന്തിയോ കുസലാകുസലചേതനാ കായസങ്ഖാരോ, വചീസങ്ഖാരോതി ച വുച്ചന്തി, ഏവം സന്തേ അഭിഞ്ഞാചേതനായപി കുസലായ തഥാ പവത്തായ വചീസങ്ഖാരഭാവോ വത്തബ്ബോതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"അഭിഞ്ഞാചേതനാ"**തിആദി. **ഏത്ഥാതി** കായവചീസങ്ഖാരഗ്ഗഹണേ, കായവചീസഞ്ചേതനാഗ്ഗഹണേ വാ. **ന ഗഹിതാതി** അട്ഠകഥായം ന ഗഹിതാ "അഭിഞ്ഞാചേതനാ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീ"തി. കസ്മാ പന ന ഹോതി, നനു സാപി കുസലാ, വിപാകധമ്മാ ചാതി? സച്ചമേതം, അനുപച്ഛിന്നതണ്ഹാവിജ്ജമാനേ പന സന്താനേ സബ്യാപാരപ്പവത്തിയാ തസ്സാ കുസലതാ, വിപാകധമ്മതാ ച വുത്താ, ന വിപാകുപ്പാദനേന. സാ പന വിപാകം ഉപ്പാദേന്തീ രൂപാവചരമേവ ഉപ്പാദേയ്യ. ന ഹി അഞ്ഞഭൂമികം കമ്മം അഞ്ഞഭൂമികം വിപാകം ഉപ്പാദേതീതി. അത്തനാ സദിസാരമ്മണം തിട്ഠാനികമേവ ച ഉപ്പാദേയ്യ **ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ** രൂപാവചരവിപാകസ്സ കമ്മസദിസാരമ്മണസ്സേവ വുത്തത്താ. ന ച രൂപാവചരവിപാകോ പരിത്താദിആരമ്മണോ അത്ഥി, അഭിഞ്ഞാചേതനാ ച

പരിത്താദിആരമ്മണാവ ഹോതി. തസ്മാ വിപാകം ന ഉപ്പാദേതീതി വിഞ്ഞായതി. കസിണേസു ച ഉപ്പാദിതസ്സ ചതുത്ഥജ്ഝാനസമാധിസ്സ ആനിസംസഭൂതാ അഭിഞ്ഞാ. യഥാഹ "സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪-൨൪൫; മ॰ നി॰ ൧.൩൮൪-൩൮൬, ൪൩൧-൪൩൩; പാരാ॰ ൧൨). തസ്മാ സമാധിഫലസദിസാ സാ, ന ച ഫലം ദേതി. ദാനസീലാനിസംസഭൂതോ തസ്മിം ഭവേ പച്ചയലാഭോ വിയാതി സാപി വിപാകം ന ഉപ്പാദേതീതി.

"യഥാ ച അഭിഞ്ഞാചേതനാ, ഏവം ഉദ്ധച്ചചേതനാപി ന ഹോതീ"തി ഇദം ഉദ്ധച്ചസഹഗതധമ്മേ വിസും ഉദ്ധരിത്വാ "തേസം വിപാകേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി (വിഭ॰ ൭൨൫) വുത്തത്താ വിചാരേതബ്ബം. സാ പന വിചാരണാ ഹേട്ഠാ ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനായം അകുസലകഥായം വിചാരിതാ ഏവാതി തത്ഥ വിചാരിതനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. അപിചേത്ഥ യദേകേ വിഭജ്ജ വദന്തി, ദസ്സനഭാവനാനം അഭാവേപി യേസം പുഥുജ്ജനാനം, സേക്ഖാനഞ്ച ദസ്സനഭാവനാഹി ഭവിതബ്ബം, തേസം തദുപ്പത്തികാലേ തേഹി പഹാതും സക്കുണേയ്യാ അകുസലാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ച വുച്ചന്തി. പുഥുജ്ജനാനം പന ഭാവനായ അഭാവാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബചിന്താ നത്ഥി. തേന തേസം പവത്തമാനാ ദസ്സനേന പഹാതും അസക്കുണേയ്യാപി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ന വുച്ചന്തി. യദി വുച്ചേയ്യും, ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേസഞ്ചി കേനചി കദാചി ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഭവേയ്യും? ന ച പട്ഠാനേ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്താ. സേക്ഖാനം പന വിജ്ജമാനാ ഭാവനായ പഹാതും സക്കുണേയ്യാതി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ. തേനേവ സേക്ഖാനം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, ചത്തത്താ വന്തത്താ മുത്തത്താ പഹീനത്താ പടിനിസ്സട്ഠത്താ ഉക്ഖേടിതത്താ സമുക്ഖേടിതത്താ അസ്സാദിതബ്ബാ, അഭിനന്ദിതബ്ബാ ച ന ഹോന്തി. പഹീനതായ ഏവ സോമനസ്സഹേതുഭൂതാ, അവിക്ഖേപഹേതുഭൂതാ ച ന ദോമനസ്സം, ഉദ്ധച്ചഞ്ച ഉപ്പാദേന്തീതി ന തേ തേസം ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഭാവം, പകതൂപനിസ്സയഭാവഞ്ച ഗച്ഛന്തി. ന ഹി പഹീനേ ഉപനിസ്സായ അരിയോ രാഗാദികിലേസേ ഉപ്പാദേതി.

വുത്തഞ്ഹേതം "സോതാപത്തിമഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേ കിലേസേ ന പുനേതി ന പച്ചേതി ന പച്ചാഗച്ഛതി...പേ॰... അരഹത്തമഗ്ഗേന...പേ॰... പച്ചാഗച്ഛതീ"തി (മഹാനി॰ ൮൦; ചൂളനി॰ മേത്തഗൂമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൨൭). ന ച പുഥുജ്ജനാനം ദസ്സനേന പഹാതും സക്കുണേയ്യാ, ഇതരേസം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ഹോന്തീതി ന സക്കാ വത്തും "ദിട്ഠിം അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി, വിചികിച്ഛാ, ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി. വിചികിച്ഛം ആരബ്ഭ വിചികിച്ഛാ , ദിട്ഠി, ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൭) ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനം ഉദ്ധച്ചാരമ്മണപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ. ഏത്ഥ ഹി **ഉദ്ധച്ച**ന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദം സന്ധായ വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ "ദിട്ഠിം ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൧൨) ഏത്തകമേവ വുത്തം, ന വുത്തം "ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി. തസ്മാ ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബാനം അതീതാദിഭാവേന ന വത്തബ്ബത്തേപി യാദിസാനം താഹി അനുപ്പത്തിധമ്മതാ ആപാദേതബ്ബാ, തേസു പുഥുജ്ജനേസു വത്തമാനാ ദസ്സനം അപേക്ഖിത്വാ തേന പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാ, സേക്ഖേസു വത്തമാനാ ഭാവനം അപേക്ഖിത്വാ തായ പഹാതും സക്കുണേയ്യാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ.

തേസു ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ സഹായവിരഹാ വിപാകം ന ജനയന്തീതി ഭാവനായ പഹാതബ്ബചേതനായ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ന വുത്തോ, അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം പന പുഥുജ്ജനേസു ഉപ്പജ്ജമാനാനം സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം, ഉദ്ധച്ചസഹഗതചിത്തുപ്പാദസ്സ ച സംയോജനത്തയതദേകട്ഠകിലേസാനം അനുപച്ഛിന്നതായ അപരിക്ഖീണസഹായാനം വിപാകുപ്പാദനം ന സക്കാ പടിസേധിതുന്തി ഉദ്ധച്ചസഹഗതധമ്മാനം വിപാകോ വിഭങ്ഗേ വുത്തോ. യദി ഏവം, അപേക്ഖിതബ്ബദസ്സനഭാവനാരഹിതാനം അകുസലാനം നേവദസ്സനേന-നഭാവനായപഹാതബ്ബതായ നവത്തബ്ബതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, അപ്പഹാതബ്ബാനം "നേവദസ്സനേന-നഭാവനായ പഹാതബ്ബാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൯) വുത്തത്താ, അപ്പഹാതബ്ബവിരുദ്ധസഭാവത്താ ച അകുസലാനം.

ഏവമ്പി തേ ഇമസ്മിം തികേ "നവത്തബ്ബാ"തി വത്തബ്ബാ ആപജ്ജന്തീതി? നാപജ്ജന്തി, ചിത്തുപ്പാദകണ്ഡേ ദസ്സിതാനം ദ്വാദസഅകുസലചിത്തുപ്പാദാനം ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഗഹിതത്താ.

യഥാ ഹി ധമ്മവസേന സബ്ബേ സങ്ഖതധമ്മാ സങ്ഗഹിതാതി ഉപ്പന്നത്തികേ കാലവസേന അസങ്ഗഹിതാപി അതീതാ "നവത്തബ്ബാ"തി ന വുത്താ ചിത്തുപ്പാദരൂപഭാവേന ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അഭാവാ, ഏവമിധാപി ചിത്തുപ്പാദഭാവേന ഗഹിതേസു നവത്തബ്ബസ്സ അസങ്ഗഹിതസ്സ അഭാവാ നവത്തബ്ബതാ നവുത്താതി വേദിതബ്ബാ. യഥ ഹി ചിത്തുപ്പാദോ കോചി നിയോഗതോ നവത്തബ്ബോ അത്ഥി, തത്ഥ തേസം ചതുത്ഥോ കോട്ഠാസോ അത്ഥീതി യഥാവുത്തപദേസു വിയ തത്ഥാപി ഭിന്ദിത്വാ ഭജാപേതബ്ബചിത്തുപ്പാദേ ഭിന്ദിത്വാ ഭജാപേതി "സിയാ നവത്തബ്ബാ പരിത്താരമ്മണാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൪൨൨). തദഭാവാ ഉപ്പന്നത്തികേ, ഇധ ച തഥാ ന വുത്താ.

അഥ വാ യഥാ സപ്പടിഘേഹി സമാനസഭാവത്താ രൂപധാതുയം തയോ മഹാഭൂതാ സപ്പടിഘാതി വുത്താ. യഥാഹ "അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനസപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ദ്വേ മഹാഭൂതാ, ദ്വേ മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഏകം മഹാഭൂത"ന്തി , ഏവം പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസമാനസഭാവാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി വുച്ചേയ്യുന്തി? നത്ഥി നവത്തബ്ബതാപസങ്ഗോ. ഏവഞ്ച സതി പുഥുജ്ജനാനം പവത്തമാനാപി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ പരഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, രാഗോ ച രാഗദിട്ഠീനം അധിപതിപച്ചയോതി അയമത്ഥോ ലദ്ധോ ഹോതി. യഥാ പന അഫോട്ഠബ്ബത്താ രൂപധാതുയം തയോ മഹാഭൂതാ ന പരമത്ഥതോ സപ്പടിഘാ, ഏവം അപേക്ഖിതബ്ബഭാവനാരഹിതാ പുഥുജ്ജനേസു വത്തമാനാ സകഭണ്ഡേ ഛന്ദരാഗാദയോ ന പരമത്ഥതോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാതി ഭാവനായ പഹാതബ്ബാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയതാ ന വുത്താ. ന ച ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ ഭാവനായപഹാതബ്ബാനം കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്താ. യേ ഹി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയാ കിലേസാ, ന തേ ദസ്സനതോ ഉദ്ധം പവത്തന്തി. ദസ്സനേന പഹാതബ്ബപച്ചയസ്സപി പന ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ സഹായവേകല്ലമത്തമേവ ദസ്സനേന കതം, ന തസ്സ കോചി ഭാവോ ദസ്സനേന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോതി തസ്സ ഏകന്തഭാവനായപഹാതബ്ബതാ വുത്താ. തസ്മാ തസ്സ താദിസസ്സേവ സതി സഹായേ വിപാകുപ്പാദനവചനം, അസതി ച വിപാകാനുപ്പാദനവചനം ന വിരുജ്ഝതീതി.

തയിദം സബ്ബം തേസം ആചരിയാനം അഹോപുരിസികാമത്തന്തി അപരേ. കസ്മാ? ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ ഏകന്തേന ഭാവനായ പഹാതബ്ബത്താ. ഏവഞ്ഹി വുത്തം ഭഗവതാ "കതമേ ധമ്മാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ? ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൦൩). യദി ഹി തം ഇച്ഛിതം സിയാ, യഥാ അതീതാരമ്മണത്തികേ "നിയോഗാ അനാഗതാരമ്മണാ നത്ഥീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൪൩൩) വത്വാ വിഭജ്ജ വുത്തം, ഏവമിധാപി "നിയോഗാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബാ നത്ഥീ"തി വത്വാ "ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ സിയാ ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ, സിയാ ന വത്തബ്ബോ"തി വദേയ്യ. യാ ച തം സമത്ഥേന്തേന "യദി വുച്ചേയ്യു"ന്തിആദിനാ യുത്തി വുത്താ, സാപി അയുത്തി. കസ്മാ? യസ്മാ ദസ്സനേന പഹാതബ്ബാരമ്മണാനം രാഗദിട്ഠിവിചികിച്ഛാഉദ്ധച്ചാനം ദസ്സനേന പഹാതബ്ബഭാവോ ഏവ ഇച്ഛിതോതി. യം പന ഉദ്ധച്ചഗ്ഗഹണേന **പാളിയം** ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ ചിത്തുപ്പാദോ വുത്തോതി വത്വാ തം സാധേതും അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ ഉദ്ധച്ചസ്സ അനുദ്ധരണം നിബന്ധനം വുത്തം, തമ്പി അനിബന്ധനം പട്ഠാനേ സാവസേസപാഠദസ്സനതോ. തഥാ ഹി "അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ, അനാഗതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൨.൧൭.൨) ഏതേസം വിഭങ്ഗേ ചേതോപരിയഞാണഗ്ഗഹണം കത്വാ "പച്ചുപ്പന്നോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സാ"തി ഏതസ്സ **വിഭങ്ഗേ** ലബ്ഭമാനമ്പി ന ഉദ്ധടം.

ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ വിപാകദാനം പതി ദസ്സനേന പഹാതബ്ബസ്സ സഹായഭാവൂപഗമനം വിചാരേതബ്ബം. കിം അവിജ്ജാദി വിയ ദാനസീലാദീനം ഉപ്പത്തിയായേവ വിപാകദാനസാമത്ഥിയാ ഠാനവസേന ദസ്സനേനപഹാതബ്ബം ഭാവനായപഹാതബ്ബസ്സ സഹായഭാവം ഉപഗച്ഛതി, ഉദാഹു കിലേസാ വിയ കമ്മസ്സ പടിസന്ധിദാനം പതീതി? കിഞ്ചേത്ഥ - യദി താവ പുരിമോ പക്ഖോ പഹീനദസ്സനപ്പഹാതബ്ബത്താ സേക്ഖസന്താനേ പവത്തിനോ ഭാവനാപഹാതബ്ബസ്സ കിരിയഭാവോ ആപജ്ജതി പഹീനാവിജ്ജാതണ്ഹാമാനേ സന്താനേ പവത്തദാനാദി വിയ. അഥ ദുതിയോ, തസ്സാപി ദസ്സനേനപഹാതബ്ബതാ ആപജ്ജതി അപായഗമനീയസഭാവാനതിവത്തനതോ, തസ്മാ ഹേട്ഠാ വിചാരിതനയേനേവ ഉദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ വിപാകദാനം പതി പാളിയാ, അട്ഠകഥായ ച അവിരുജ്ഝനവസേനേത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

സാപീതി ഉദ്ധച്ചചേതനാപി. **വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേ**തി സമ്പുണ്ണസ്സ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയഭാവേ. യദി അപനേതബ്ബാ, കസ്മാ "സമവീസതി ചേതനാ"തി വുത്തന്തി തസ്സ കാരണം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അവിജ്ജാപച്ചയാ പന സബ്ബാപേതാ ഹോന്തീ"**തി. അഭിഞ്ഞാചേതനായപി പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. യദി ഏവം അഭിഞ്ഞാചേതനായ സഹ ഏകവീസതീതി വത്തബ്ബം, ന, തഥാ അവചനസ്സ വുത്തകാരണത്താ. തം പന ഇതരാവചനസ്സാപി കാരണന്തി സമാനരൂപായ ഏകിസ്സാ അവചനേ യം കാരണം അപേക്ഖിത്വാ ഏകാ ന വുത്താ, തേന കാരണേന വുത്തായപി അവത്തബ്ബതം ദസ്സേതി. **അയം തികോ**തി കായസങ്ഖാരത്തികോ. **പുരിമത്തിക**ന്തി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരത്തികം. **പവിസതീ**തി കഥം പവിസതി. പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ഹി അട്ഠകാമാവചരചേതനാപഭേദോ കായദുച്ചരിതതോ വിരമന്തസ്സ സിയാ കായസങ്ഖാരോ, വചീദുച്ചരിതതോ വിരമന്തസ്സ സിയാ വചീസങ്ഖാരോ, മനോദ്വാരേ പന ഉപ്പന്നാ തേരസപി ചേതനാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ ച ഹോതി ചിത്തസങ്ഖാരോ ച. അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോപി കായദുച്ചരിതവസേന പവത്തിയം സിയാ കായസങ്ഖാരോ, വചീദുച്ചരിതവസേന പവത്തിയം സിയാ വചീസങ്ഖാരോ, ദ്വേ ദ്വാരാനി മുഞ്ചിത്വാ മനോദ്വാരേ പവത്തിയം സിയാ ചിത്തസങ്ഖാരോ, ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരോ ചാതി ഏവം ദുതിയത്തികോ പുരിമത്തികമേവ പവിസതി. തേന വുത്തം **"അത്ഥതോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനംയേവ വസേന അവിജ്ജായ പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ"**തി.

൫൯൩. അവിജ്ജാഭാവേ ഭാവതോതി അവിജ്ജായ അത്ഥിഭാവേ സങ്ഖാരാനം ഭാവതോ. ന ഹി അവിജ്ജായ അസതി കദാചി സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തി. ഇദാനി തം അവിജ്ജായ ഭാവം ദസ്സേന്തോ **"അഞ്ഞാണം അപ്പഹീനം ഹോതീ"**തി ആഹ. തേന മഗ്ഗേന അനിരോധോ ഇധ അവിജ്ജായ അത്ഥിഭാവോ, ന ധരമാനതാ ഏവാതി ദസ്സേതി. സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വിഭാവിതോയേവ. **"അവിജ്ജാസങ്ഖാത"**ന്തി ച ഇമിനാ ഞാണാഭാവാദിം നിവത്തേതി. അയഞ്ഹി **അ**-കാരോ "അഹേതുകാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൨) അഭിക്ഖുകോ ആവാസോ"തിആദീസു (ചൂളവ॰ ൭൫) തംയോഗനിവത്തിയം ദിസ്സതി. അഭാവോ ഹേത്ഥ ദീപിതോ. "അപ്പച്ചയാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൭) തംസമ്ബന്ധിതാനിവത്തിയം. പച്ചയുപ്പന്നഞ്ഹി പച്ചയസമ്ബന്ധീതി അപ്പച്ചയുപ്പന്നത്താതി തംസമ്ബന്ധിതാ ഏത്ഥ ജോതീയതി. "അനിദസ്സനാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൯) തംസഭാവനിവത്തിയം. നിദസ്സനഞ്ഹി ദട്ഠബ്ബതാ. അഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം നിദസ്സനം ന പസ്സതീതി തഗ്ഗഹേതബ്ബതാനിവത്തിയം. തഥാ "അനാസവാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൬). "അപ്പടിഘാ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൦), അനാരമ്മണാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൫൬) തംകിച്ചനിവത്തിയം. "അരൂപിനോ ധമ്മാ (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൧), അചേതസികാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൫൭) തബ്ഭാവനിവത്തിയം. തദഞ്ഞഥാ ഹി ഏത്ഥ പകാസീയതി. "അമനുസ്സോ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൭൨൧) തബ്ഭാവമത്തനിവത്തിയം. മനുസ്സത്തമത്തം നത്ഥി, അഞ്ഞം സമാനന്തി സദിസതാ ഹേത്ഥ സൂചീയതി. "അസ്സമണോ സമണപടിഞ്ഞോ (അ॰ നി॰ ൩.൧൩, ൨൭; പു॰ പ॰ ൯൧, ൧൨൪), അപുത്തോ"തി തഥാ സമ്ഭാവനീയഗുണനിവത്തിയം. ഗരഹാ ഹി ഏത്ഥ ഞായതി. "കച്ചി ഭോതോ അനാമയം (ജാ॰ ൧.൧൫.൧൪൬; ൨.൨൦.൧൨൯), അനുദരാ കഞ്ഞാ"തി തദനപ്പഭാവനിവത്തിയം. "അനുപ്പന്നാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൭) തംസദിസഭാവനിവത്തിയം. അതീതാനഞ്ഹി ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ, ഉപ്പാദിധമ്മാനഞ്ച പച്ചയേകദേസനിബ്ബത്തിയാ ആരദ്ധുപ്പാദഭാവാ, കാലവിനിമുത്തസ്സ ച വിജ്ജമാനത്താ ഉപ്പന്നാനുകൂലതാ, പഗേവ പച്ചുപ്പന്നാനന്തി തബ്ബിധുരഭാവോ ഏത്ഥ വിഞ്ഞായതി. "അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൧൧) തദപരിയോസാനനിവത്തിയം. തന്നിട്ഠാനഞ്ഹേത്ഥ പകാസീയതി. ഇമേസം പന അത്ഥാനം അസമ്ഭവതോ പാരിസേസേന യഥാ കുസലപടിപക്ഖാ ധമ്മാ അകുസലാ, ഏവം വിജ്ജാപടിപക്ഖാ അവിജ്ജാതി കത്വാ ഞാണപടിപക്ഖോ ധമ്മോ അഞ്ഞാണന്തി വേദിതബ്ബം.

സുഖസഞ്ഞായ ഗഹേത്വാ ദുക്ഖദുക്ഖവിപരിണാമദുക്ഖസങ്ഖാരദുക്ഖതാഹി വിഞ്ഞൂഹി ദുക്ഖന്ത്വേവ ഗഹേതബ്ബം സംസാരദുക്ഖം സുഖന്തി സഞ്ഞായ അഭിനിവിസിത്വാ, ഏതേന തത്ഥ തണ്ഹാപവത്തിം ദസ്സേതി. **ആരഭതീ**തി നിബ്ബത്തേതി. **തണ്ഹാപരിക്ഖാരേ**തി തണ്ഹായ "സുഖം സുഭ"ന്തിആദിനാ സങ്ഖതേ പരിക്ഖതേ, അലങ്കതേതി അത്ഥോ. തണ്ഹാ ഹി ദുക്ഖസ്സ സമുദയോതി അജാനന്തോ ബാലോ "അഹോ വതാഹം കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ ഖത്തിയമഹാസാലാനം സഹബ്യതം ഉപപജ്ജേയ്യ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൨) പരിതസ്സന്തോ കായസങ്ഖാരേ പരിക്ഖരോതി. **തണ്ഹാപരിക്ഖാരേ**തി വാ തണ്ഹായ പരിവാരഭൂതേ. തണ്ഹാവത്ഥും ഹി ചക്ഖാദിം, രൂപാദിഞ്ച അഭിസങ്ഖരിത്വാ തംസമങ്ഗീനം ദേന്താ സങ്ഖരാ

തണ്ഹായ ഉപനേന്താ തസ്സാ പരിവാരാ വിയ ഹോന്തീതി. **ഗതിവിസേസേ** ബ്രഹ്മലോകാദികേ. അനേകസതപസുബദ്ധഭിംസനോ വാജപേയ്യാദികോ **യഞ്ഞോ**. അമരണത്ഥാതി ഗഹിതാ ദുക്കരകിരിയാ **അമരതപോ**. അമരോ വാ ദേവോ വാ ഭവേയ്യം, ദേവഞ്ഞതരോ വാതി പവത്തിതാ വതചരിയാ **അമരതപോ**. ദുക്ഖത്താ വാ മരോ മാരകോ തപോ **അമരതപോ**. ദിട്ഠേ അദിട്ഠസദ്ദോ വിയ മരേ അമരസദ്ദോ ദട്ഠബ്ബോ.

ജാതിആദിപപാതദുക്ഖജനനതോ മരുപ്പപാതസദിസതാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ. **"മഹാപരിളാഹജനിക"**ന്തി ഇമിനാ അനുദഹനട്ഠേന തിണുക്കാസദിസതം പുഞ്ഞഫലസ്സ ദസ്സേതി. **അപ്പസ്സാദതഞ്ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന അധികുട്ടനവിനിവിജ്ഝനഅങ്ഗപച്ചങ്ഗപലിഭഞ്ജനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **തപ്പച്ചയ**ന്തി തസ്സ വിപരിണാമദുക്ഖസഭാവസ്സ സുഗതിഫലസ്സ പച്ചയഭൂതം. രമണീയഭാവേന ച അസ്സാദഭാവേന ച ഗയ്ഹമാനം പുഞ്ഞഫലം ദീപസിഖാമധുലിത്തസത്ഥധാരാസദിസം. തദത്ഥോ ച പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ തംനിപാതലേഹനസദിസോ വുത്തോ. "സുഖോ ഇമിസ്സാ പരിബ്ബാജികായ തരുണായ മുദുകായ ലോമസായ ബാഹായ സമ്ഫസ്സോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൭൩) സുഖസഞ്ഞായ അസുഭഭാവസ്സ അസല്ലക്ഖണേനേവ ഏകച്ചകാമപരിഭോഗോതി ബാലോ വിയ ഗൂഥകീളനം, കിലേസാഭിഭൂതതായ കോധാരതിഅഭിഭൂതോ അസവസോ മരിതുകാമോ വിയ വിസഖാദനം സമ്പതി കിരിയാഖണേ, ആയതിം ഫലക്ഖണേ ച ജിഗുച്ഛനീയം, ദുക്ഖഞ്ച അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ആരഭതി. ലോഭസഹഗതസ്സ വാ ഗൂഥകീളനസദിസതാ, ദോസസഹഗതസ്സ വിസഖാദനസദിസതാ യോജേതബ്ബാ. സഭയസ്സാപി പിസാചനഗരസ്സ കാമഗുണസമിദ്ധിയാ സുഖവിപല്ലാസഹേതുഭാവോ വിയ ആരുപ്പവിപാകാനം നിരന്തരതായ, അനുപലക്ഖിയമാനഉപ്പാദവയാനം ദീഘസന്താനതായ അഗയ്ഹമാനവിപരിണാമാനം സങ്ഖാരവിപരിണാമദുക്ഖഭൂതാനമ്പി നിച്ചാദിവിപല്ലാസഹേതുഭാവോതി, തേസം പിസാചനഗരസദിസതാ, തദഭിമുഖഗമനസദിസതാ ച ആനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരസ്സ യോജേതബ്ബാ.

അവിജ്ജാഭാവതോവ സങ്ഖാരഭാവോ, ന അഭാവതോതി സങ്ഖാരാനം അവിജ്ജാപച്ചയഭാവേ സങ്ഖേപേന അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച വുത്തമത്ഥം സുത്തേന സമത്ഥേതും **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദിനാ സുത്തപദം ആഭതം . തത്ഥ **അവിദ്വാ**തി അവിദ്ദസു. **അവിജ്ജാഗതോ**തി അവിജ്ജായ സമന്നാഗതോ, അപ്പഹീനാവിജ്ജോതി അധിപ്പായോ.

പട്ഠാനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൬൧൮. താവാതി വത്തബ്ബന്തരാപേക്ഖോ നിപാതോ, തേന "അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ"തി ഇദം താവ സിദ്ധം, ഇദം പന അപരം വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. "ഇദം പന വത്തബ്ബ"ന്തി യമത്ഥം സന്ധായ വുത്തം, തം ദസ്സേതും പച്ചയധമ്മാ നാമ യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, യഥാ വാ പച്ചയാ ഹോന്തി, തദുഭയേസം ബഹുഭാവതോ അനേകധാവ പച്ചയാ ഹോന്തീതി അവിജ്ജായപി തം ആസങ്കന്തോ പുച്ഛി **"കതമേസം സങ്ഖാരാനം കഥം പച്ചയോ ഹോതീ"**തി, പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോ ബഹൂ സങ്ഖാരാ വുത്താ. അവിജ്ജാ ച തേസം പച്ചയോ ഹോതി, ന സബ്ബേസം ഏകധാവ ഹോതി, തസ്മാ ഇമേസം സങ്ഖാരാനം ഏവം പച്ചയോ ഹോതീതി ഇദം വത്തബ്ബന്തി അത്ഥോ. **തത്രാ**തി തസ്മിം പച്ചയഭാവേ. യദിപി "കതമേസം സങ്ഖാരാന"ന്തിആദിനാ അസാധാരണതോ പുച്ഛാ ആരദ്ധാ, ഏകദേസേന പന സമുദായോപലക്ഖണമേതന്തി ദ്വാദസന്നം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനം യഥാസകം പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയഭാവോ വത്തബ്ബോതി തം ദസ്സേതും, അവിജ്ജായ വാ പച്ചയഭാവേ പുച്ഛിതേ തപ്പസങ്ഗേന സബ്ബേസമ്പി പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയഭാവം വിസജ്ജേതുകാമോ പച്ചയേ താവ പാളിനയേനേവ ദസ്സേതും **"ഭഗവതാ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ച ഭഗവതാ ചതുവീസതി പച്ചയാ വുത്താതി സമ്ബന്ധോ. തേസം വസേന അവിജ്ജാദീനം പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോതി അധിപ്പായോ.

"ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാ"തി ഇമിനാ വചനേന ഹേതുനോ, അധിപതിപച്ചയാദിഭൂതസ്സ ച ഗഹണം സിയാതി തം നിവാരേന്തോ ആഹ **"ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ"**തി. ഏവമ്പി സോ ഏവ ദോസോ ആപജ്ജതീതി പുന ആഹ **"ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. തേന ന ഇധ ഹേതുസദ്ദേന ധമ്മഗ്ഗഹണം കതം, അഥ ഖോ ധമ്മസ്സ സത്തിവിസേസോ ഗഹിതോതി ദസ്സേതി. തസ്സ ഹി പച്ചയസദ്ദസ്സ ച സമാനാധികരണതം സന്ധായ "ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ച, ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ"തി ച വുത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ പരതോ പാളിയം "ഹേതൂ ഹേതു...പേ॰... ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧) തേന തേന ഹേതുഭാവാദിഉപകാരേന തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപകാരകത്തം വുത്തം. **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** പന

“യോ ഹി ധമ്മോ യം ധമ്മം അപ്പച്ചക്ഖായ തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ, സോ തസ്സ പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ), “മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ അട്ഠ॰ പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ) ച ഏവമാദിനാ ധമ്മപട്ഠാനനിദ്ദേസേന ധമ്മതോ അഞ്ഞാ ധമ്മസത്തി നാമ നത്ഥീതി ധമ്മേഹേവ ധമ്മസത്തിവിഭാവനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ഇധാപി വാ “ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാ”തി ധമ്മേനേവ ധമ്മസത്തിം ദസ്സേതി. ന ഹി “ഹേതുപച്ചയോ”തിആദികോ ഉദ്ദേസോ കുസലാദിഉദ്ദേസോ വിയ ധമ്മപ്പധാനോ, അഥ ഖോ ധമ്മാനം ഉപകാരകഭാവപ്പധാനോതി.

“ഏസേവ നയോ”തി ഇമിനാ തബ്ഭാവേന പച്ചയഭാവം ആരമ്മണാദീസു അതിദിസതി “ആരമ്മണഞ്ച തം പച്ചയോ ചാതി ആരമ്മണപച്ചയോ, ആരമ്മണം ഹുത്വാ പച്ചയോ, ആരമ്മണഭാവേന പച്ചയോതി അത്ഥോ”തി, ന കമ്മധാരയമത്തം.

൯൮. വചനാവയവോതി സാധനാവയവം സന്ധായാഹ. വചനസഭാവഞ്ഹി സാധനം പരേസം അവിദിതത്ഥഞാപനതോ ലോകേ സാധനന്തി പാകടം പഞ്ഞാതം. തഥാ ഹി നം അവയവലക്ഖണം, വചനസഭാവഞ്ച സാധനം, അവയവപക്ഖാദീനി വചനാനി സാധനന്തി ച ഞായവാദിനോ വദന്തി. **പടിഞ്ഞാ, ഹേതൂതിആദീസൂ**തി പടിഞ്ഞാ, ഹേതു, ഉദാഹരണ, ഉപനയ, നിഗമനാനി. ഉദാഹരണസാധമ്മിയാ സാധ്യസാധനം **ഹേതു**. വിരൂപോ ഹേതൂതി ച ഏവമാദീസു കാരണം യം കിഞ്ചി കാരണലക്ഖണം, സമ്പാപകലക്ഖണമ്പി വാ. **ആദി**-സദ്ദേന തസ്സാപി സങ്ഗഹേതബ്ബതായ, ഞാപകലക്ഖണം പന വചനാവയവഗ്ഗഹണേന ഗഹിതം. കാമം മൂലമ്പി കാരണലക്ഖണം കാരണമേവ, കാരണന്തി പനേത്ഥ പച്ചയഹേതു ഗഹിതോ. മൂലന്തി ഹേതുഹേതൂതി കാരണവിസേസവിസയത്താ മൂലസ്സ വിസും ഗഹണം. **ഏതീ**തി ഏതസ്സ അത്ഥവചനം വത്തതീതി, തഞ്ച ഉപ്പത്തിട്ഠിതീനം സാധാരണവചനം. തേനേവാഹ **“തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ”**തി. ഏകച്ചോ ഹി പച്ചയോ ഠിതിയാ ഏവ ഉപകാരകോ ഹോതി യഥാ പച്ഛാജാതപച്ചയോ, ഏകച്ചോ ഉപ്പത്തിയാ ഏവ യഥാ അനന്തരാദികോ, ഏകച്ചോ ഉഭയസ്സ യഥാ ഹേതുആദയോ.

ഉപകാരകലക്ഖണോതി ച ധമ്മേന ധമ്മസത്തിം ഉപകാരം ദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം. ഹിനോതി പതിട്ഠാതി ഏത്ഥാതി **ഹേതു,** അനേകത്ഥത്താ ധാതുസദ്ദാനം ഹി-സദ്ദോ മൂലസദ്ദോ വിയ പതിട്ഠത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഹിനോതി വാ ഏതേന കമ്മനിദാനഭൂതേന ഉദ്ധം ഓജം അതിഹരന്തേന മൂലേന വിയ പാദപോ തപ്പച്ചയം ഫലം ഗച്ഛതി പവത്തതി വുദ്ധിം വിരുള്ഹിം ആപജ്ജതീതി **ഹേതു**. അത്തനോ ഫലം കരോതീതി **കാരണം**. നിദദാതി ദസ്സേന്തം വിയ ഹോതീതി **നിദാനം**. സമ്ഭവതി തം ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ**. പഭവതി ഏതസ്മാതി **പഭവോ**തി പച്ചയഹേതുസദ്ദേഹി ഇതരേസമ്പി സമാനത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം സന്തേപി കാരണവിസേസവിസയോ ഹേതുസദ്ദോ, കാരണസാമഞ്ഞവിസയോ പച്ചയസദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ **“മൂലട്ഠേനാ”**തിആദിമാഹ. ഹേതുഅത്ഥോ, പച്ചയട്ഠോ ച ഹേട്ഠാ പപഞ്ചവസേന വുത്തോതി തം സങ്ഖിപ്പം ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സങ്ഖേപതോ…പേ॰… ഹേതുപച്ചയോ”**തി.

യഥാ സാലിവീഹിബീജാദീനി തംതംഓസധീനം സാലിവീഹിആദിഭാവസ്സ സാധകാനി, മണിആദിപ്പഭാവത്ഥൂനി ച നീലാദിവണ്ണാനി നീലാദിപ്പഭാസാധകാനി, ഏവം ഹേതുപച്ചയോ യഥാരഹം അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം കുസലാദിഭാവസ്സ സാധകോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി **“സോ സാലിആദീന”**ന്തിആദിനാ. **ആചരിയാനന്തി** ച രേവതാചരിയം സന്ധായാഹ. **ഏവം സന്തേ**തി ഹേതുപച്ചയോ യദി കുസലാദിഭാവസാധകോ, ഏവം സതി. **ന സമ്പജ്ജതി** ന സിജ്ഝതി. യഥാ കുസലാകുസലഹേതു തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ കുസലാകുസലഭാവായ ന പരിയത്തോ, ഏവം അബ്യാകതോപി ഹേതു തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ അബ്യാകതഭാവായ. സഭാവേനേവ ഹി തം അബ്യാകതന്തി ആഹ **“ന ഹി സോ തേസം കുസലാദിഭാവം സാധേതീ”**തി. ഹേതുപച്ചയോ ച തേസം ഹോതിയേവാതി ആഹ **“ന ച പച്ചയോ ന ഹോതീ”**തി. ഇദാനി തമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **“വുത്തഞ്ഹേത”**ന്തിആദി വുത്തം. **വിനാ ഏതേനാ**തി ഏതേന ഹേതുനാ അബ്യാകതഭാവസാധകേന വിനാ അഹേതുകത്താ, അബ്യാകതഭാവോ സിദ്ധോ സഭാവേനേവാതി അധിപ്പായോ.

“യോനിസോ, ഭിക്ഖവേ, മനസി കരോതോ അനുപ്പന്നാ ചേവ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പന്നാ ച കുസലാ ധമ്മാ അഭിവഡ്ഢന്തീ”തിആദി (അ॰ നി॰ ၡ.൬൭) വചനേഹി കുസലഭാവസ്സ യോനിസോമനസികാരപ്പടിബദ്ധതാ സിദ്ധാതി ആഹ **“യോനിസോമനസികാരപ്പടിബദ്ധോ കുസലഭാവോ”**തി. ഏതേനേവ അകുസലഅബ്യാകതഭാവാപി

കുസലഭാവോ വിയ ന ഹേതുപടിബദ്ധാതി ദസ്സിതം ഹോതി. യം പനേകേ മഞ്ഞേയ്യും "അഹേതുകഹേതുസ്സ അകുസലഭാവോ വിയ സഹേതുകഹേതൂനമ്പി സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ, അഞ്ഞേസം തംസമ്പയുത്താനം ഹേതുപടിബദ്ധോ"തി, തസ്സ ഉത്തരം വത്തും **"യദി ചാ"**തിആദിമാഹ. **അലോഭോ കുസലോ വാ സിയാ അബ്യാകതോ വാ**തി യദി അലോഭോ സഭാവതോ കുസലോ, സോ കുസലസഭാവത്താ അബ്യാകതോ ന സിയാ. അഥ അബ്യാകതോ തംസഭാവത്താ കുസലോ ന സിയാ അലോഭസഭാവസ്സ അദോസത്താഭാവോ വിയ. യസ്മാ പന ഉഭയഥാപി ഹോതി, തസ്മാ യഥാ ഉഭയഥാ ഹോന്തേസു സദ്ധാദീസു സമ്പയുത്തേസു ഹേതുപടിബദ്ധം കുസലാദിഭാവം പരിയേസേഥ, ന സഭാവതോ, ഏവം ഹേതൂസുപി കുസലാദിതാ അഞ്ഞപടിബദ്ധാ പരിയേസിതബ്ബാ, ന സഭാവതോതി യം വുത്തം "സമ്പയുത്തഹേതൂസു സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ"തി, തം ന യുജ്ജതി. സാ പന പരിയേസിയമാനാ യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധാ ഹോതീതി ഹേതൂസു വിയ സമ്പയുത്തേസുപി യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ, ന ഹേതുപടിബദ്ധോതി സിദ്ധം ഹോതീതി അധിപ്പായോ.

വിരുള്ഹമൂലാ വിയാതി ഏതേന മൂലാനി വിയ മൂലാനീതി ദസ്സേതി. തേനേവാഹ **"സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേനാ"**തി. സ്വായം "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ കുസലാബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലാബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഏവം സത്തധാ **പഞ്ഹാവാരേ** നിദ്ദിട്ഠോ. യം പന വുത്തം ഹേതുകിച്ചം ദസ്സേന്തേന "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം, തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧), തത്ഥ പഠമോ ഹേതുസദ്ദോ പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ പച്ചയധമ്മനിദ്ദേസോ, തേനസ്സ ഹേതുഭാവേന ഉപകാരകതാ ഹേതുപച്ചയതാതി ദസ്സേതി. ദുതിയോ പച്ചയുപ്പന്നവിസേസനം, തേന ന യേസം കേസഞ്ചി സമ്പയുത്തകാനം ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, അഥ ഖോ ഹേതുനാ സമ്പയുത്താനമേവാതി ദസ്സേതി. നനു ച സമ്പയുത്തസദ്ദസ്സ സാപേക്ഖത്താ ദുതിയേ ഹേതുസദ്ദേ അവിജ്ജമാനേപി അഞ്ഞസ്സ അപേക്ഖിതബ്ബസ്സ അനിദ്ദിട്ഠത്താ ഹേതൂ അത്തനാവ സമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി അയമത്ഥോ വിഞ്ഞായതീതി? നായമേകന്തോ. ഹേതുസദ്ദോ ഹി പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠോ "ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏത്ഥേവ ബ്യാവടോ യദാ ഗയ്ഹതി, ന തദാ സമ്പയുത്തവിസേസനം ഹോതീതി സമ്പയുത്തഅവിസിട്ഠാ യേ കേചി ഗഹിതാ ഭവേയ്യുന്തി. നനു ച യഥാ "അരൂപിനോ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം, അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന"ന്തി ച വുത്തേ ദുതിയേന ആഹാരഗ്ഗഹണേന, ഇന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേന ച വിനാപി ആഹാരിന്ദ്രിയസമ്പയുത്തകാവ ഗയ്ഹന്തി, ഏവമിധാപി സിയാതി? ന, ആഹാരിന്ദ്രിയാസമ്പയുത്തസ്സ വജ്ജേതബ്ബസ്സ അഭാവതോ. വജ്ജേതബ്ബാഭാവതോ ഹി തത്ഥ ദുതിയേ ആഹാരിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേ അസതിപി തംസമ്പയുത്തകാവ ഗയ്ഹന്തീതി തം ന കതം, ഇധ പന വജ്ജേതബ്ബം അത്ഥീതി കത്തബ്ബം ദുതിയം ഹേതുഗ്ഗഹണം. ഏവമ്പി "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ഏത്ഥ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം സോ ഏവ സമ്പയുത്തകഹേതൂതി വിസേസനസ്സ അകതത്താ യോ കോചി ഹേതു യസ്സ കസ്സചി ഹേതുസമ്പയുത്തസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി, പച്ചത്തനിദ്ദിട്ഠസ്സേവ ഹേതുനോ പുന സമ്പയുത്തവിസേസനഭാവേന വുത്തത്താ. ഏതദത്ഥമേവ ഹി വിനാപി ദുതിയേന ഹേതുസദ്ദേന ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവേ സിദ്ധേപി തസ്സ ഗഹണം കതം.

അഥ വാ അസതി ദുതിയേ ഹേതുസദ്ദേ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, ന പന ഹേതൂനന്തി ഏവമ്പി ഗഹണം സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം സോ വുത്തോ. തേന ഹേതുസമ്പയുത്തഭാവം യേ ലഭന്തി, തേസം സബ്ബേസം ഹേതൂനം, അഞ്ഞേസമ്പി ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ദസ്സിതം ഹോതി. യസ്മാ പന ഹേതുഝാനമഗ്ഗാ പതിട്ഠാമത്താദിഭാവേന അഞ്ഞധമ്മനിരപേക്ഖാ, ന ആഹാരിന്ദ്രിയാ വിയ സാപേക്ഖാ ഏവ, തസ്മാ ഏതേസ്വേവ ദുതിയം ഹേതാദിഗ്ഗഹണം കതം. ആഹാരിന്ദ്രിയാ പന ആഹരിതബ്ബഈസിതബ്ബാപേക്ഖാ ഏവ, തസ്മാ തേ വിനാപി ദുതിയേന ആഹാരിന്ദ്രിയഗ്ഗഹണേന അത്തനാ ഏവ ആഹരിതബ്ബേ, ഈസിതബ്ബേ ച ആഹാരിന്ദ്രിയഭൂതേ, അഞ്ഞേ ച സമ്പയുത്തകേ പരിച്ഛിന്ദന്തീതി തം തത്ഥ ന കതം. ഇധ ച ദുതിയേന ഹേതുഗ്ഗഹണേന പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുനാ, പച്ചയഭൂതേനേവ ച സമ്പയുത്താനം ഹേതൂനം, അഞ്ഞേസഞ്ച പരിച്ഛിന്നത്താ പുന വിസേസേന കിച്ചം നത്ഥീതി പഞ്ഹാവാരേ "കുസലാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാന"ന്തിആദീസു ദുതിയം ഹേതുഗ്ഗഹണം ന കതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൯൬. **ആരമ്മണഭാവേനാ**തി വിസയഭാവേന, ആലമ്ബിതബ്ബഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ആരബ്ഭിത്വാപീ**തി **പി**-സദ്ദേന ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി - രൂപായതനാദിമത്തേ യസ്മിം കിസ്മിഞ്ചി ഏകസ്മിം അട്ഠത്വാ "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാ"തി (പട്ഠാ ൧.൧.൨) അനിയമേന സബ്ബരൂപായതനാനം...പേ॰... സബ്ബധമ്മായതനാനഞ്ച ആരമ്മണപച്ചയഭാവസ്സ വുത്തത്താ രൂപാദിഭേദേന ഛബ്ബിധേസു സങ്ഖതാസങ്ഖതപഞ്ഞത്തിധമ്മേസു ന കോചി ധമ്മോ ആരമ്മണപച്ചയോ ന ഹോതീതി. സ്വായം ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ ഹേട്ഠാ വിഭാവിതോ ഏവ. **ആലമ്ബിത്വാ**തി ഗഹേത്വാ. ഏകന്തസാരമ്മണഭാവതോ അനാരബ്ഭ പവത്തി ഏവ നത്ഥീതി ആഹ **"ആരബ്ഭേവാ"**തി. സ്വായം "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, കുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലസ്സ, അകുസലസ്സാ"തി ഏവം നവപ്പകാരോ വേദിതബ്ബോ.

൯൭. **ജേട്ഠകട്ഠേനാ**തി പമുഖഭാവേന. അത്താധീനാനഞ്ഹി പതിഭൂതോ ധമ്മോ അധിപതി. സോ തേസം പമുഖഭാവേന പവത്തതി. "ഛന്ദവതോ കിം നാമ ന സിജ്ഝതീ"തിആദികം പുരിമാഭിസങ്ഖാരൂപനിസ്സയം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനേ ചിത്തുപ്പാദേ ഛന്ദാദയോ ധുരഭൂതാ ജേട്ഠകഭൂതാ സമ്പയുത്തധമ്മേ സാധയമാനാ വസേ വത്തയമാനാ ഹുത്വാ പവത്തന്തി, സമ്പയുത്തധമ്മാ ച തേസം വസേന വത്തന്തി ഹീനാദിഭാവേന തദനുവത്തനതോ, തേന തേ അധിപതിപച്ചയാ ഹോന്തി. ഗരുകാതബ്ബമ്പി ആരമ്മണം തന്നിന്നപോണപബ്ഭാരാനം അസ്സാദനപച്ചവേക്ഖണമഗ്ഗഫലാനം അത്തനോ വസേ വത്തയമാനം വിയ പച്ചയോ ഹോതി. തസ്മാ അയം അത്താധീനാനം പതിഭാവേന ഉപകാരകത്താ അധിപതിപച്ചയോതി ദട്ഠബ്ബോ. **ഛന്ദാധിപതീ**തി ഛന്ദസങ്ഖാതോ അധിപതി, ഛന്ദം ധുരം ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തുപ്പത്തികാലേ ഉപ്പന്നസ്സ കത്തുകമ്യതാഛന്ദസ്സേതം നാമം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. കസ്മാ പന യഥാ ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേ "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧) വുത്തം, ഏവമിധ "അധിപതീ അധിപതിസമ്പയുത്തകാന"ന്തി അവത്വാ "ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന"ന്തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൩) നയേന വുത്തന്തി? ഏകക്ഖണേ അഭാവതോ. ഹേതവോ ഹി ദ്വേ തയോപി ഏകക്ഖണേ ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി, മൂലട്ഠേന ഉപകാരകഭാവസ്സ അവിജഹനതോ. അധിപതി പന ജേട്ഠകട്ഠേന ഉപകാരകോ, ന ച ഏകക്ഖണേ ബഹൂ ജേട്ഠകാ ഹോന്തി. തസ്മാ ഏകതോ ഉപ്പന്നാനമ്പി തേസം ഏകക്ഖണേ അധിപതിപച്ചയഭാവോ നത്ഥീതി "അധിപതീ അധിപതിസമ്പയുത്തകാന"ന്തി അവത്വാ "ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന"ന്തിആദിനാ നയേന വുത്തം.

യം യം ധമ്മന്തി യം യം ആരമ്മണധമ്മം. **ഗരും കത്വാ**തി ഗരുകാരചിത്തീകാരവസേന വാ അസ്സാദനവസേന വാ ഗരുകാരികം ലദ്ധബ്ബം അവിജഹിതബ്ബം അനവഞ്ഞാതം കത്വാ. **തേ തേ ധമ്മാ**തി തേ തേ ഗരുകാതബ്ബാ ധമ്മാ. **തേസം തേസ**ന്തി തംതംഗരുകാരകധമ്മാനം. **അധിപതിപച്ചയേനാ**തി ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയേന. സ്വായം "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ സഹജാതാരമ്മണേഹി, അകുസലസ്സ ആരമ്മണേനേവ, അബ്യാകതസ്സ സഹജാതാരമ്മണേഹി, കുസലാബ്യാകതസ്സ സഹജാതേനേവാതി കുസലമൂലാ ചത്താരോ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ സഹജാതാരമ്മണേഹി, അബ്യാകതസ്സ സഹജാതേനേവ, തഥാ അകുസലാബ്യാകതസ്സാതി അകുസലമൂലാ തയോ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ സഹജാതാരമ്മണേഹി, കുസലസ്സ ആരമ്മണേനേവ, തഥാ അകുസലസ്സാതി അബ്യാകതമൂലാ തയോ"തി സങ്ഖേപതോ ദസപ്പകാരോ അധിപതിപച്ചയോ. ഏത്ഥ ച സത്തധാ സഹജാതാധിപതി, സത്തധാ ആരമ്മണാധിപതി വേദിതബ്ബോ.

൯൮. അന്തരായതീതി അന്തരം, ബ്യവധായകന്തി അത്ഥോ. നാസ്സ അന്തരം വിജ്ജതീതി അനന്തരോ, അനന്തരോ ച സോ പച്ചയോ ചാതി **അനന്തരപച്ചയോ**. "അത്ഥാനന്തരതാ അനന്തരപച്ചയോ, കാലാനന്തരതാ സമനന്തരപച്ചയോ"തിആദിനാ ബഹുധാ പപഞ്ചയന്തി, അസാരം ഗന്ഥവിത്ഥാരം കരോന്തി. യഥാ പവത്തിഓകാസദാനവിസേസഭാവേന നത്ഥിവിഗതപച്ചയാ വുത്താ, ന ഏവം അനന്തരസമനന്തരപച്ചയാ, ഏതേ പന ചിത്തനിയമഹേതുഭാവേന വുത്താതി തം ചിത്തനിയമഹേതുഭാവം ദസ്സേതും **"യോ ഹി ഏസാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതിആദി ചിത്തനിയമോ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സന്തീരണാനന്തരാ വോട്ഠബ്ബനം, ചുതിഅനന്തരാ പടിസന്ധീതി യസ്സ യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ യം യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ തസ്സ തദനന്തരുപ്പാദനിയമോ തംതംസഹകാരിപച്ചയവിസിട്ഠസ്സ പുരിമപുരിമചിത്തസ്സേവ വസേന ഇജ്ഝതീതി ദസ്സേതി.

അത്ഥാനന്തരതായാതി അത്ഥേന കേനചി ധമ്മേന അനന്തരതായ. **കാലാനന്തരതായാ**തി കാലഭേദേന അനന്തരതായ . **ആചരിയാനന്തി** ഇധാപി **രേവതാചരിയ**മേവ സന്ധായ വുത്തം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം കാലാനന്തരതായ സമനന്തരപച്ചയഭാവേ, തസ്മിം വാ യഥാവുത്തവിരോധേ. **ഭാവനാബലേന പന വാരിതത്താ**തി ഏത്ഥ യഥാ രുക്ഖസ്സ വേധേ ദിന്നേ പുപ്ഫിതും സമത്ഥസ്സേവ പുപ്ഫനം ന ഹോതി, വേധേ പന അപനീതേ തായ ഏവ സമത്ഥതായ പുപ്ഫനം ഹോതി, ഏവമിധാപി ഭാവനാബലേന വാരിതത്താ സമുട്ഠാപനസമത്ഥസ്സേവ അസമുട്ഠാപനം, തസ്മിഞ്ച അപഗതേ തായ ഏവ സമത്ഥതായ സമുട്ഠാപനം ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തമ്പി വചനം **കാലാനന്തരതാ നത്ഥി** സത്താഹാദിനാ കാലേന അന്തരിതഭാവതോ. **ഏതദേവ** ''കാലന്തരിതതാ അത്ഥി'' ഇച്ചേവ **വദാമ**. നനു ച കാലോ നാമ കോചി പരമത്ഥതോ നത്ഥീതി വദേയ്യാതി ആസങ്കന്തോ ആഹ **''കാലാനന്തര...പേ॰... ലദ്ധീ''**തി.

ബ്യഞ്ജനമത്തതോവേത്ഥ നാനാകരണം പച്ചേതബ്ബം, ന അത്ഥതോതി ഉപചയസന്തതിഅധിവചനനിരുത്തിപദാനം വിയ സദ്ദത്ഥമത്തതോ നാനാകരണം, ന വചനീയത്ഥതോതി അധിപ്പായോ. തേനേവ സദ്ദത്ഥവിസേസം ദസ്സേതും **''കഥ''**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ പുരിമപച്ഛിമാനം നിരോധുപ്പാദന്തരാഭാവതോ നിരന്തരുപ്പാദനസമത്ഥതാ അനന്തരപച്ചയഭാവോ. രൂപകലാപാനം വിയ സണ്ഠാനാഭാവതോ, പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം സഹാവട്ഠാനാഭാവതോ ച ''ഇദമിതോ ഹേട്ഠാ, ഉദ്ധം, തിരിയ''ന്തി വിഭാഗാഭാവാ അത്തനാ ഏകത്തമിവ ഉപനേത്വാ സുട്ഠു അനന്തരഭാവേന ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ സമനന്തരപച്ചയതാ. **ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ**തി ച അബ്യാപാരത്താ ധമ്മാനം യസ്മിം യദാകാരേ നിരുദ്ധേ, വത്തമാനേ വാ സതി തംതംവിസേസവന്തോ ധമ്മാ ഹോന്തി, തസ്സ സോവ ആകാരോ വുച്ചതീതി ദട്ഠബ്ബോ. ധമ്മാനം പവത്തിമത്തമേവ ച ഉപാദായ കാലവോഹാരോതി നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഫലസമാപത്തീനം അസഞ്ഞഭവാ ചവന്തസ്സ, പുരിമചുതിപച്ഛിമപടിസന്ധീനഞ്ച നിരോധുപ്പാദനിരന്തരതായ കാലന്തരതാ നത്ഥി. ന ഹി തേസം അന്തരാ അരൂപധമ്മപ്പവത്തി അത്ഥി, യം ഉപാദായ കാലന്തരതാ വുച്ചേയ്യ, ന ച രൂപധമ്മപ്പവത്തി അരൂപധമ്മപ്പവത്തിയാ അന്തരം കരോതി അഞ്ഞസന്താനത്താ. രൂപാരൂപസന്തതിയോ ഹി ദ്വേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിസദിസസഭാവത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരഭാവേന പവത്തമാനാപി വിസുംയേവ ഹോന്തി. ഏകസന്തതിയഞ്ച പുരിമപച്ഛിമാനം മജ്ഝേ പവത്തമാനം തംസന്തതിപരിയാപന്നതായ അന്തരകാരകം ഹോതി. താദിസഞ്ച കിഞ്ചി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഫലസമാപത്തീനം മജ്ഝേ നത്ഥി, ന ച അഭാവോ അന്തരകാരകോ ഹോതി അഭാവത്താ ഏവ. തസ്മാ ജവനാനന്തരസ്സ ജവനസ്സ വിയ, ഭവങ്ഗാനന്തരസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ വിയ ച നിരന്തരതാ സുട്ഠു അനന്തരതാ ഹോതീതി തഥാ ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനചുതീനമ്പി ദട്ഠബ്ബാ. ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവോ ചേത്ഥ അനന്തരപച്ചയാദീനം പാകടോതി ഉപ്പാദനസമത്ഥതാവ വുത്താ . പച്ചുപ്പന്നാനം പന ധമ്മാനം പുബ്ബന്താപരന്തപരിച്ഛേദേന ഗഹിതാനം ഉപ്പജ്ജതീതി വചനം അലഭന്താനം ''അതീതോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ''തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ വ.ഫഗ്ഗ.ർ) അനന്തരാദിപച്ചയഭാവോ വുത്തോതി ന സോ ഉപ്പത്തിയാ ഏവാതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി കുസലാദിഗ്ഗഹണം വിയ പച്ചുപ്പന്നഗ്ഗഹണം അപരിച്ഛേദം. യതോ ഉപ്പത്തിമത്തസമങ്ഗിനോ ഏവ ഗഹണം സിയാ. തേനേവ ച അതീതത്തികേ പടിച്ചവാരാദയോ ന സന്തീതി. തസ്സ ''കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അകുസലസ്സാ''തി സത്തധാ ഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

൪൯. **ഉപ്പജ്ജമാനോവ സഹ ഉപ്പാദനഭാവേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഉപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവേന പാകടേന ഠിതിയാപി പച്ചയഭാവം നിദസ്സേതീതി ദട്ഠബ്ബം, അഞ്ഞഥാ പദീപനിദസ്സനം ന യുജ്ജേയ്യ. പദീപോ ഹി പഭാസസ്സ ഠിതിയാപി പച്ചയോ, ന ഉപ്പത്തിയാ ഏവ. പച്ചയുപ്പന്നാനം സഹജാതഭാവേന ഉപകാരകതാ സഹജാതപച്ചയതാ. **ഓക്കന്തിക്ഖണേ**തി പടിസന്ധിക്ഖണേ. തസ്മിം ഹി ഖണേ നാമരൂപം ഓക്കന്തം വിയ പരലോകതോ ആഗന്ത്വാ ഇധ മാതുകുച്ഛിആദിം പവിസന്തം വിയ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ സോ ഖണോ ഓക്കന്തിക്ഖണോതി വുച്ചതി. ഏത്ഥ ച **രൂപ**ന്തി ഹദയവത്ഥുയേവ അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി നാമസ്സ, നാമഞ്ച തസ്സ സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി. **ചിത്തചേതസികാ**തി പവത്തിയം ചത്താരോ ഖന്ധാ പടിസന്ധിക്ഖണേ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം അഭാവതോ. **രൂപിനോ ധമ്മാ**തി ഹദയവത്ഥും സന്ധായാഹ. തത്ഥ യദിപി പുബ്ബേ ''ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപ''ന്തി വുത്തം, തഥാപി തേന ഖണന്തരേ സഹജാതപച്ചയഭാവോ രൂപധമ്മാനം ന നിവാരിതോതി തന്നിവാരണത്ഥമിദം വുത്തന്തി ഗഹേതബ്ബം. **കിഞ്ചി കാലേ**തി കേചി കിസ്മിഞ്ചി കാലേതി അത്ഥോ, തേന രൂപിനോ ധമ്മാ

കേചി വത്ഥുഭൂതാ കിസ്മിഞ്ചി പടിസന്ധികാലേതി അഞ്ഞേസം രൂപധമ്മാനം, വത്ഥുനോ ച പവത്തിയം അരൂപധമ്മാനം സഹജാതപച്ചയഭാവം പുബ്ബേ അനിവാരിതം നിവാരേതി. ഏവഞ്ച കത്വാ "കിഞ്ചി കാല"ന്തി വാ "കിസ്മിഞ്ചി കാലേ"തി വാ വത്തബ്ബേ തഥാ അവത്വാ വിഭത്തിവിപല്ലാസം കത്വാ വുത്തം. തേന **കിഞ്ചീ**തി ഉപയോഗേകവചനം. **"രൂപിനോ ധമ്മാ"**തി ഏതേന സമ്ബന്ധേ പച്ചത്തബഹുവചനം ജായതി. **"കാലേ"**തി ഏതേന സമ്ബന്ധേ ഭുമ്മേകവചനന്തി ദീപിതന്തി വേദിതബ്ബം. പുരിമേന ച "ഏകോ ഖന്ധോ, വത്ഥു ച തിണ്ണന്നം ഖന്ധാന"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൯) ആദിവചനേന നാമസഹിതം ഏവ വത്ഥു നാമസ്സ പച്ചയോതി വത്തബ്ബേ ആപന്നേ ഇതരേന കേവലസ്സ ച തഥാവത്തബ്ബതം ദസ്സേതി. സ്വായം സഹജാതപച്ചയോ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ , അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൯) നവവിധോ വേദിതബ്ബോ.

൬൦൦. അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകതാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാ. തഥാ ഹിസ്സ തിദണ്ഡം നിദസ്സിതം. ഉപകാരകതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞതാവസേനേവ ദട്ഠബ്ബാ, ന സഹജാതതാദിവസേന. സഹജാതാദിപച്ചയോ ഹോന്തോയേവ ഹി കോചി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ന ഹോതി, ന ച സഹജാതാദിപച്ചയധമ്മേഹി വിനാ ഇമസ്സ പവത്തി അത്ഥി. തഥാ ഹി സഹജാതാദിപച്ചയോ ച ഹോന്തോയേവ ഹി കോചി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി. യദി ച അത്തനോ ഉപകാരകസ്സ ഉപകാരകതാമത്തം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ സിയാ, പുരേജാതപച്ഛാജാതഭാവേന ഉപകാരസ്സ ഉപകാരകാ വത്ഥുഖന്ധാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ സിയും, ന ച തം ഇച്ഛിതം. തേന വുത്തം "ഉപകാരകതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞവസേനേവ ദട്ഠബ്ബാ"തി. അയഞ്ച ഉപ്പത്തിയാ, ഠിതിയാ ച ഉപകാരകോതി വേദിതബ്ബോ. അയം പന "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സാ"തി തിവിധോ വേദിതബ്ബോ.

൬൦൧. തരുആദീനം പഥവീ വിയ അധിട്ഠാനാകാരേന പഥവീധാതു സേസധാതൂനം, ചക്ഖാദയോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ഉപകാരകാ ചിത്തകമ്മസ്സ പടാദയോ വിയ നിസ്സയാകാരേന ഖന്ധാദയോ തംതംനിസ്സയാനം ഖന്ധാദീനം. പഥവീധാതുയം പതിട്ഠായ ഏവ ഹി സേസധാതുയോ ഉപാദാരൂപാനി വിയ യഥാസകം കിച്ചം കരോന്തി.

അധിട്ഠാനാകാരേനാതി ആധാരാകാരേന. ആധാരാകാരോ ചേത്ഥ തേസം സാതിസയം തദധീനവുത്തിതായ വേദിതബ്ബോ. യതോ ഭൂതാനി അനിദ്ദിസിതബ്ബട്ഠാനാനി വുച്ചന്തി, ഏവഞ്ച കത്വാ ചക്ഖാദീനമ്പി അധിട്ഠാനാകാരേന ഉപകാരകതാ സുട്ഠു യുജ്ജതി. ന ഹി യഥാവുത്തം തദധീനവുത്തിതാവിസേസം മുഞ്ചിത്വാ അഞ്ഞോ ചക്ഖാദീസു അദേസകാനം അരൂപധമ്മാനം അധിട്ഠാനാകാരോ സമ്ഭവതി. യദിപി യം യം ധമ്മം പടിച്ച യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേസം സബ്ബേസം തദധീനവുത്തിഭാവോ. യേന പന പച്ചയഭാവവിസേസേന ചക്ഖാദീനം പടുമന്ദഭാവേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോ തദനുവിധാനാകാരേനേവ പവത്തന്തി, സ്വായമിധ തേസം തദധീനവുത്തിതാസിദ്ധോ വിസേസോതി. ഏവഞ്ഹി പച്ചയഭാവസാമഞ്ഞേ സതിപി ആരമ്മണപച്ചയതോ നിസ്സയപച്ചയസ്സ വിസേസോ വിഭാവിതോ ഹോതി. സ്വായം നയോ ഹേട്ഠാ പകാസിതോവ. **ഛട്ഠോ പനാ**തി ഏത്ഥ "രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം കിസ്മിഞ്ചി കാലേ"തി ഇദം ന ലബ്ഭതി. യം പനേത്ഥ ലബ്ഭതി "രൂപിനോ ധമ്മാ കേചീ"തി, തത്ഥ തേ ഏവ ധമ്മേ ദസ്സേതും **"ചക്ഖായതന"**ന്തിആദി നിദ്ദിട്ഠം. **യം രൂപ**ന്തി ഹദയവത്ഥും സന്ധായ വുത്തം. അയം പന നിസ്സയപച്ചയോ തേരസവിധോ. കഥം? സഹജാതതോ കുസലമൂലാ തയോ, തഥാ അകുസലമൂലാ, അബ്യാകതമൂലേസു പന പുരേജാതം ലബ്ഭതി. അബ്യാകതഞ്ഹി അബ്യാകതസ്സ സഹജാതമ്പി പച്ചയോ ഹോതി, പുരേജാതമ്പി കുസലസ്സ പുരേജാതമേവ, തഥാ അകുസലസ്സ, കുസലാബ്യാകതം സഹജാതപുരേജാതതോ കുസലസ്സ, സഹജാതതോ ഏവ അബ്യാകതസ്സ, തഥാ അകുസലാബ്യാകത"ന്തി ഏവം തേരസ.

൬൦൨. തദധീനവുത്തിതായ അത്തനോ ഫലേന നിസ്സിതോതി യം കിഞ്ചി കാരണം നിസ്സയോതി വത്വാ തത്ഥ യോ ഭുസോ നിസ്സയോ, തം **ഉപനിസ്സയോ**തി നിദ്ധാരേതി. **ബലവകാരണഭാവേന ഉപകാരകോ**തി ആരമ്മണഭാവവസേന അനന്തരം അനുരൂപചിത്തുപ്പാദനസമത്ഥതാവസേന, കേവലഞ്ച ബലവന്തം കാരണം ഹുത്വാ ഉപകാരകോ. തേനാഹ **"സോ"**തിആദി.

തത്ഥ **ദാനം ദത്വാ**തി ദേയ്യധമ്മം ചജിത്വാ. യായ വാ ചേതനായ സോ ദിയ്യതി, സാ ചേതനാ ദാനം. **ദത്വാ**തി തം ചേതനം പരിയോദപേത്വാ വിസുദ്ധം കത്വാ. **സീലം സമാദിയിത്വാ**തി പഞ്ചങ്ഗദസങ്ഗാദിവസേന നിച്ചസീലം ഗണ്ഹിത്വാ. ഇമിനാ സമാദാനവിരതിയേവ ദസ്സിതാ,

സമ്പത്തവിരതിസമുച്ഛേദവിരതിയോ പന ലോകേ "സീല"ന്തി അപാകടത്താ ന വുത്താ. കിഞ്ചാപി ന വുത്താ, ആരമ്മണപച്ചയോ പന ഹോന്തിയേവ. തത്ഥ സമുച്ഛേദവിരതി സേക്ഖാനംയേവ കുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ന ഇതരേസം. **ഉപോസഥകമ്മ**ന്തി "പാണം ന ഹനേ, ന ചാദിന്നമാദിയേ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൨൦) ഏവം വുത്തം ഉപോസഥസീലം. **തം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതീ**തി തം യഥാവുത്തം കുസലം സേക്ഖോപി പുഥുജ്ജനോപി പച്ചവേക്ഖതി, അരഹാപി തം പച്ചവേക്ഖതേവ. അരഹതോപി ഹി പുബ്ബേ കതം കുസലം കുസലമേവ. യേന പന ചിത്തേന പച്ചവേക്ഖതി, തം കിരിയചിത്തം നാമ ഹോതി. തസ്മാ "കുസലോ കുസലസ്സാ"തി ഇമസ്മിം അധികാരേ ന ലബ്ഭതി. **പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനീ**തി "ദത്വാ കത്വാ"തി ഹി ആസന്നകതാനി വുത്താനി, ഇമിനാ ന ആസന്നകതാനീതി വേദിതബ്ബാനി, ദാനാദീഹി വാ സേസാനി കാമാവചരകുസലാനി ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം. **ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ**തി ഝാനം സമാപന്നോ ഝാനതോ വുട്ഠഹിത്വാ. "ഝാനം വുട്ഠഹിത്വാ"തിപി പാളി. **സേക്ഖാ ഗോത്രഭു**ന്തി സോതാപന്നം സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി ഗോത്രഭും പച്ചവേക്ഖതി. **"വോദാന"**ന്തി ഇദം പന സകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ സന്ധായ വുത്തം. തേസഞ്ഹി തം ചിത്തം വോദാനം നാമ ഹോതി. **സേക്ഖാ**തി സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ . **മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ**തി മഗ്ഗഫലഭവങ്ഗാതിക്കമവസേന അത്തനാ പടിലദ്ധമഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ, സുദ്ധമഗ്ഗതോയേവ പന വുട്ഠായ പച്ചവേക്ഖണം നാമ നത്ഥി. **ആദി**-സദ്ദേന "കുസലം അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തീ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൦൪) ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. യദിപി നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോ, തഥാപി ഇദമ്പി ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാനം വിസേസോതി ദസ്സേതും **"തഥാ"**തിആദി വുത്തം.

നേസം ചിത്തചേതസികാനം അനന്തരപച്ചയഅനന്തരൂപനിസ്സയാനം നിക്ഖേപവിസേസോ അത്ഥി. യസ്മാ പുരിമോ അബ്യാകതധമ്മവസേന പവത്തോ, ഇതരോ കുസലാദിവസേനപീതി സോപി നിക്ഖേപവിസേസോ **അത്ഥതോ ഏകീഭാവമേവ ഗച്ഛതി** സബ്ബേസുപി ചിത്തുപ്പാദേസു തദുഭയസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. **ഏവം സന്തേപീ**തിആദി അനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയാനം വിസേസദസ്സനം. **യഥാ ഹീ**തിആദി അനന്തരൂപനിസ്സയസ്സ സമ്ഭവദസ്സനം.

പകതോതി ഏത്ഥ **പ**-കാരോ ഉപസഗ്ഗോ, സോ അത്തനോ ഫലസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥഭാവേന സുട്ഠുകതതം ദീപേതി. തഥാ ച കതം അത്തനോ സന്താനേ കതം ഹോതീതി ആഹ **"അത്തനോ സന്താനേ"**തിആദി. കരണഞ്ച ദുവിധം നിപ്ഫാദനം, ഉപസേവനഞ്ചാതി തം ദസ്സേതും **"നിപ്ഫാദിതോ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നിപ്ഫാദനം** ഹേതുപച്ചയസമോധാനേന ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനം. **ഉപസേവനം** പന കായേ അല്ലീയാപനവസേന ഉപയോഗൂപസേവനം, വിജാനനസഞ്ജാനനാദീനം വസേന ആരമ്മണൂപസേവനഞ്ച. തേനേവ അനാഗതാനമ്പി ഉതുസമ്പദാദീനം ആരമ്മണൂപസേവനേന ഉപസേവിതാനം പകതൂപനിസ്സയതാ വുത്താ ഹോതി, പഗേവ അതീതപച്ചുപ്പന്നാനം. പച്ചുപ്പന്നസ്സാപി ഹി "പച്ചുപ്പന്നം ഉതുഭോജനം സേനാസനം ഉപനിസ്സായ ഝാനം ഉപ്പാദേതീ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൨.൧൮.൮) പകതൂപനിസ്സയഭാവോ ലബ്ഭതീതി. **പകതിയാ ഏവാ**തി പച്ചയന്തരസങ്കരരഹിതേന അത്തനോ സഭാവേനേവ. **ഉപനിസ്സയോ**തി ബലവകാരണം കത്വാ. **അനേകപ്പകാരതോ പഭേദോ വേദിതബ്ബോ** പഞ്ഹാവാരേ ആഗതനയേന. പച്ചയവാരേ പന -

> "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ, പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം കേസഞ്ചി, കുസലാ അബ്യാകതാനം, അകുസലാ അകുസലാനം, കുസലാനം കേസഞ്ചി, അകുസലാ അബ്യാകതാനം, അബ്യാകതാ അബ്യാകതാനം, അബ്യാകതാ കുസലാനം, അബ്യാകതാ അകുസലാനം , പുഗ്ഗലോപി, സേനാസനമ്പി ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൯).

തത്ഥ യേ പുരിമാ യേസം പച്ഛിമാനം അനന്തരൂപനിസ്സയോ ഹോന്തി, തേ തേസം സബ്ബേസമ്പി ഏകന്തേനേവ ഹോന്തി, ന കേസഞ്ചി കദാചി. തസ്മാ യേസു പദേസു അനന്തരൂപനിസ്സയോ ലബ്ഭതി, തേസു "കേസഞ്ചീ"തി ന സക്കാ വത്തുന്തി ന വുത്തം. യേ പന പുരിമാ യേസം പച്ഛിമാനം ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ വാ പകതൂപനിസ്സയോ വാ ഹോന്തി, തേ തേസം, ന സബ്ബേസം ഏകന്തേന ഹോന്തി. യേസം ഉപ്പത്തിവിബന്ധകാ പച്ചയാ ബലവന്തോ ഹോന്തി, തേസം ന ഭവന്തി, ഇതരേസം ഭവന്തി. തസ്മാ യേസു പദേസു അനന്തരപച്ചയോ ന ലബ്ഭതി, തേസു "കേസഞ്ചീ"തി വുത്തം. സിദ്ധാനം പച്ചയധമ്മാനം യേഹി പച്ചയുപ്പന്നേഹി ഭവിതബ്ബം, തേസം "കേസഞ്ചീ"തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

കസിണപഞ്ഞത്തിയാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയതാഭാവതോ ഏകച്ചായ പഞ്ഞത്തിയാ സദ്ധിം സബ്ബോ ധമ്മോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ, അനന്തരാതീതോ ചിത്തചേതസികരാസി അനന്തരൂപനിസ്സയോ, കുസലാകുസലവിപാകകിരിയാരൂപവസേന പഞ്ചവിധോ പകതൂപനിസ്സയോതി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന **പട്ഠാനട്ഠകഥായം** വേദിതബ്ബോ.

൩൦൯. പഠമതരന്തി പച്ചയുപ്പന്നതോ പുരേതരം. അയഞ്ഹി പുരേജാതപച്ചയോ രൂപധമ്മവസേനേവ ലബ്ഭതി. പച്ചയുപ്പന്നോ ച അരൂപധമ്മായേവ. തേനാഹ **"വത്തമാനഭാവേന ഉപകാരകോ"**തി. നിസ്സയാരമ്മണാകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ പുരേജാതഭാവേന വിനാ ഉപകാരകഭാവം അഗച്ഛന്താനം വത്ഥാരമ്മണാനം പുരേജാതാകാരേന ഉപകാരകതാ പുരേജാതപച്ചയതാ. ഏവം വത്ഥാരമ്മണവസേന ദുവിധേ പുരേജാതപച്ചയേ **"ചക്ഖായതന"**ന്തിആദി വത്ഥുവസേന വുത്തം, **"രൂപാരമ്മണ"**ന്തിആദി ആരമ്മണവസേന.

യം രൂപന്തി ഹദയവത്ഥും സന്ധായാഹ. തത്ഥ **"കിഞ്ചി കാലേ"**തി പവത്തികാലവസേന വുത്തം. **"കിഞ്ചി കാലേന"** ഇതി പടിസന്ധികാലവസേന. യാനി ആരമ്മണപുരേജാതേന വിനാ ന വത്തന്തി, തേസം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ആരമ്മണപുരേജാതദസ്സനേന മനോദ്വാരേപി യം യം ആരമ്മണപുരേജാതേന വത്തതി, തസ്സ തസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഭൂതം സബ്ബം രൂപരൂപം ആരമ്മണപുരേജാതന്തി ദസ്സിതമേവ ഹോതി. തഥാ ഹി വുത്തം **പഞ്ഹാവാരേ** "ആരമ്മണപുരേജാതം സേക്ഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തീ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൪). "അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ ധമ്മസ്സ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൪) അബ്യാകതമൂലകാ തയോവ വാരാ. തേ ച പച്ചേകം വത്ഥുപുരേജാതം, ആരമ്മണപുരേജാതന്തി ദ്വിധാ വിഭത്താ.

൩൧൦. പച്ചയുപ്പന്നധമ്മസ്സ പുരേതരം സിദ്ധഭാവേ സതി പച്ചയധമ്മസ്സ പച്ഛാജാതതാതി വുത്തം **"പുരേജാതാന"**ന്തി. അയഞ്ച നയോ രൂപധമ്മേസു ഏവ ലബ്ഭതി, ന അരൂപധമ്മേസൂതി വുത്തം **"രൂപധമ്മാന"**ന്തി. യദി പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാ പുരേതരമേവ ജാതാ, കഥം പച്ചയഭാവോതി ആഹ **"ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ"**തി. പച്ഛാജാതേന ഹി വിനാ സന്താനാവിച്ഛേദഹേതുഭാവം അഗച്ഛന്താനം ധമ്മാനം യേ പച്ഛാജാതാകാരേന ഉപകാരകാ, തേസം സാ വിപ്പയുത്താകാരാദീഹി വിസിട്ഠാ ഉപകാരകതാ പച്ഛാജാതപച്ചയതാ. ഏവം സബ്ബപച്ചയാനം പച്ചയന്തരാകാരവിസിട്ഠാ ഉപകാരകതാ യോജേതബ്ബാ. **"ഗിജ്ഝപോതകസരീരാനം ആഹാരാസാചേതനാ വിയാ"**തി ഏതേന മനോസഞ്ചേതനാഹാരവസേന പവത്തമാനേഹി അരൂപധമ്മേഹി രൂപകായസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭിതഭാവം ദസ്സേതി. തേനേവ "ആഹാരാസാ വിയാ"തി അവത്വാ ചേതനാഗ്ഗഹണം കതം. **കായസ്സാ**തി ചതുസമുട്ഠാനികഭൂതുപാദായരൂപസങ്ഖാതസ്സ രൂപകായസ്സ. സങ്ഖേപതോ ഠപേത്വാ രൂപധമ്മേ അവിസിട്ഠോ അരൂപക്ഖന്ധോ പച്ഛാജാതപച്ചയോ. സോ ജാതിവസേന കുസലോ, അകുസലോ, വിപാകോ, കിരിയാതി ചതുബ്ബിധോതി വേദിതബ്ബം.

൩൧൧. കുസലാദിഭാവേന അത്തനാ സദിസസ്സ പയോഗേന കരണീയസ്സ പുനപ്പുനം കരണം പവത്തനം **ആസേവനട്ഠോ,** അത്തസദിസസഭാവതാപാദനം വാസനം വാ. **പുരിമപുരിമാഭിയോഗോ വിയാ**തി ഉഗ്ഗഹണസവനധാരണാദിപുരിമാപുരിമാസേവനാ വിയ. തീസു പന ഏതേസു **പുരിമാ പുരിമാ**തി സമനന്തരാതീതാ ദട്ഠബ്ബാ. കസ്മാ പനേത്ഥ അനന്തരപച്ചയേ വിയ "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം അബ്യാകതാന"ന്തിആദിനാ ഭിന്നജാതിയേഹി സദ്ധിം നിദ്ദേസോ ന കതോതി? അത്തനോ ഗതിം ഗാഹേതും അസമത്ഥത്താ. ഭിന്നജാതികാ ഹി ഭിന്നജാതികാനം ആസേവനഗുണേന പഗുണബലവഭാവം സമ്പാദേന്താ അത്തനോവ കുസലാദിഭാവസങ്ഖാതം ഗതിം ഗാഹേതും ന സക്കുണന്തി. തസ്മാ തേഹി സദ്ധിം നിദ്ദേസം അകത്വാ യേ യേസം വാസനാസങ്ഖാതേന ആസേവനഗുണേന പഗുണബലവഭാവവിസിട്ഠം അത്തനോ കുസലാദിഭാവസങ്ഖാതം ഗതിം ഗാഹേതും സമത്ഥാ, തേസം തേഹി സമാനജാതികേഹേവ സദ്ധിം നിദ്ദേസോ കതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

അഥ വിപാകാബ്യാകതം കസ്മാ ന ഗഹിതം? ആസേവനാഭാവതോ. വിപാകാബ്യാകതഞ്ഹി കമ്മവസേന വിപാകഭാവപ്പത്തം കമ്മപരിണാമിതം ഹുത്വാ പവത്തമാനം നിരുസ്സാഹം ദുബ്ബലം സന്തം ആസേവനഗുണേന അത്തനോ സഭാവം ഗാഹേത്വാ പരിഭാവേത്വാ നേവ അഞ്ഞം വിപാകം പവത്തേതി, ന ച പുരിമവിപാകാനുഭാവം ഗഹേത്വാ

ഉപ്പജ്ജതി, അഥ ഖോ കമ്മവേഗക്ഖിത്തം പതിതം വിയ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. തസ്മാ സബ്ബഥാപി വിപാകേ ആസേവനാ നത്ഥീതി ന ഗഹിതം. കുസലാകുസലകിരിയാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി സകമ്മപടിബദ്ധവുത്തിതായ ആസേവനഗുണം ന ഗണ്ഹാതീതി കുസലാദയോപി തസ്സ ആസേവനപച്ചയോ ന ഹോന്തി. നാനാജാതികത്താപി ചേതേ തസ്സ ആസേവനാധാനം ന കരോന്തേവ. ഭൂമിതോ, പന ആരമ്മണതോ വാ നാനാജാതികതാ നാമ നത്ഥീതി പരിത്തകുസലകിരിയാ മഹഗ്ഗതകുസലകിരിയാനം, സങ്ഖാരാരമ്മണഞ്ച കുസലം നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതിയേവ. സ്വായം "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) തിധാവ വുത്തോ. അബ്യാകതഗ്ഗഹണേന ആവജ്ജനവജ്ജിതാ കിരിയധമ്മാ ഗഹിതാ.

൩൦൩. **ചിത്തപയോഗോ** ചിത്തകിരിയാ, ആയൂഹനന്തി അത്ഥോ. യഥാ ഹി കായവചീപയോഗോ വിഞ്ഞത്തി, ഏവം ചിത്തപയോഗോ ചേതനാ. തേന ഹി സാ ഉപ്പന്നകിരിയതാവിസിട്ഠേ സന്താനേ സേസപച്ചയസമാഗമേ പവത്തമാനാനം വിപാകകടത്താരൂപാനമ്പി തേനേവ സന്താനവിസേസേന കിരിയാഭാവേന ഉപകാരികാ ഹോതി. തസ്സ ഹി കിരിയാഭാവസ്സ പവത്തത്താ തേസം പവത്തി, ന അഞ്ഞഥാ. സഹജാതാനം പന ആയൂഹനകിരിയാഭാവേന പവത്തമാനാ ഉപകാരികാതി കിം വത്തബ്ബം. **കമ്മ**ന്തി ച ചേതനാകമ്മമേവ അധിപ്പേതം. ന ഹി ചേതനാസമ്പയുത്തം കമ്മം അഭിജ്ഝാദി കമ്മപച്ചയോ ഹോതി. സതിപി വിപാകധമ്മഭാവേ ചേതനാവജ്ജാനം അതംസഭാവത്താ വിപാകാപി ചേതനാ സഹജാതകമ്മപച്ചയോ ഹോതിയേവ, സ്വായം കമ്മപച്ചയോ ജാതിവസേന ചതുബ്ബിധോതി സബ്ബം വത്തബ്ബം.

൩൦൭. **"നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേനാ"**തി ഏതേന സഉസ്സാഹേഹി വിപാകധമ്മധമ്മേഹി കുസലാകുസലേഹി സാരമ്മണാദിഭാവേന സദിസാനമ്പി അസദിസം വിപാകഭാവം ദസ്സേതി. സോ ഹി വിപാകാനം പയോഗേന അസാധേതബ്ബതായ പയോഗേന, അഞ്ഞഥാ വാ സേസപച്ചയേസു സിദ്ധേസു കമ്മസ്സ കടത്താ ഏവ സിജ്ഝനതോ നിരുസ്സാഹോ സന്തഭാവോ ഹോതി, ന കിലേസവൂപസന്തഭാവോ. തഥാസന്തഭാവതോ ഏവ ഹി ഭവങ്ഗാദയോ ദുവിഞ്ഞേയ്യാ. പഞ്ചദ്വാരേപി ഹി ജവനപ്പവത്തിയാ രൂപാദീനം ഗഹിതതാ വിഞ്ഞായതി, അഭിനിപാതസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണമത്താ പന വിപാകാ ദുവിഞ്ഞേയ്യാ ഏവ. **നിരുസ്സാഹസന്തഭാവായാ**തി നിരുസ്സാഹസന്തഭാവത്ഥായ. ഏതേന തപ്പച്ചയവന്താനം അവിപാകാനമ്പി രൂപധമ്മാനം വിപാകാനുകൂലം പവത്തിം ദസ്സേതി. **പവത്തേ**തിആദി പഞ്ഹാവാരനയം ഗഹേത്വാ വുത്തം. പടിച്ചവാരേ പന "വിപാകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧൮) ആഗതാ. ഏത്ഥ ച യേസം ഏകന്തേന വിപാകോ വിപാകപച്ചയോ ഹോതി, തേസം വസേന നയദസ്സനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. ന ഹി ആരുപ്പേ കാമരൂപഭൂമീസു വിയ വിപാകോ രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതി.

൩൦൮. സതിപി ജനകഭാവേ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം ആഹാരാനം പധാനകിച്ചന്തി ആഹ **"രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ"**തി. ഉപത്ഥമ്ഭകത്തഞ്ഹി സതിപി ജനകത്തേ അരൂപീനം ആഹാരാനം, ആഹാരജരൂപസമുട്ഠാപകരൂപാഹാരസ്സ ച ഹോതി. അസതിപി ചതുസമുട്ഠാനികരൂപൂപത്ഥമ്ഭകരൂപാഹാരസ്സ, അസതി പന ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേ ആഹാരാനം ജനകത്തം നത്ഥീതി ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം പധാനം. അഥ വാ ജനയമാനോപി ആഹാരോ അവിച്ഛേദവസേന ഉപത്ഥമ്ഭേന്തോ ജനേതീതി ഉപത്ഥമ്ഭനഭാവോ ഏവ ആഹാരഭാവോതി **"ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ"**തി വുത്തം. കേചി പന "രൂപാഹാരോ അത്തനാ ജനിതസ്സ ആഹാരപച്ചയോ ന ഹോതി, അഞ്ഞേന ജനിതസ്സ ഹോതി, തസ്മാ **'ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ'**തി വുത്ത"ന്തി വദന്തി. തം "ആഹാരോ രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോന്തോ ആഹാരപച്ചയോ ന ഹോതീതി വിരുദ്ധമേത"ന്തി അപരേ നാനുജാനന്തി. രൂപാഹാരോ ചേത്ഥ രൂപധമ്മാനം ഏവ ആഹാരപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാഹാരാ പന രൂപധമ്മാനമ്പി ആഹാരപച്ചയോ ഹോന്തി. തഞ്ച ഖോ ന കേവലം ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനമേവ, അഥ ഖോ കദാചി കടത്താരൂപാനമ്പീതി ദസ്സേതും **"പഞ്ഹാവാരേ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

൩൦൯. **അധിപതിയട്ഠേനാ**തി ഏത്ഥ ന അധിപതിപച്ചയധമ്മാനം വിയ പവത്തിനിവാരകേ അഭിഭവിത്വാ പവത്തനേന ഗരുഭാവോ അധിപതിയട്ഠോ, അഥ ഖോ ദസ്സനാദികിച്ചേസു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി, ജീവനേ കമ്മജരൂപേഹി അരൂപധമ്മേഹി ച ജീവന്തേഹി, മനനേ

സമ്പയുത്തധമ്മേഹി, സുഖിതാദിഭാവേ സുഖിതാദീഹി, അധിമോക്ഖപഗ്ഗഹൂപട്ഠാനാവിക്ഖേപപജാനനേസു, "അനഞ്ഞാതം ഞസ്സാമീ"തി പവത്തിയം ആജാനനേ, അഞ്ഞാതാവിഭാവേ ച സദ്ധാദിസഹജാതേഹീതി ഏവം തംതംകിച്ചേസു ചക്ഖാദിപച്ചയേഹി ധമ്മേഹി ചക്ഖാദീനം അനുവത്തനീയതാ. തേസു ഹി കിച്ചേസു ചക്ഖാദീനം ഇസ്സരിയം, തപ്പച്ചയാനഞ്ച തദനുവത്തനേന തത്ഥ പവത്തി. കസ്മാ പനേത്ഥ ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയദ്വയം ന ഗഹിതം, നനു ചേതമ്പി ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തീയതീതി? സച്ചം അനുവത്തീയതി, ന പന പച്ചയഭാവതോ. യഥാ ഹി ജീവിതാഹാരാ യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേസം അനുപാലകഉപത്ഥമ്ഭകാ , അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയഭൂതാ ച ഹോന്തി, ന ഏവം ഇത്ഥിപുരിസഭാവാ ലിങ്ഗാദീനം കേനചി പകാരേന ഉപകാരകാ ഹോന്തി. യതോ പച്ചയാ സിയും, കേവലം പന യഥാസകേഹി ഏവ പച്ചയേഹി പവത്തമാനാനം ലിങ്ഗാദീനം യഥാ ഇത്ഥിആദിഗ്ഗഹണസ്സ പച്ചയഭാവോ ഹോതി, തതോ അഞ്ഞേനാകാരേന തംസഹിതസന്താനേ അപ്പവത്തിതോ ലിങ്ഗാദീഹി അനുവത്തനീയതാ, ഇന്ദ്രിയതാ ച തേസം വുച്ചതി. തസ്മാ ന തേസം ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ വുത്തോ. **ചക്ഖാദയോ അരൂപധമ്മാനംയേവാ**തി ഏത്ഥ സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയാനിപി ചക്ഖാദിഗ്ഗഹണേന ഗഹിതാനീതി ദട്ഠബ്ബാനി.

൹൧൦. ലക്ഖണാരമ്മണൂപനിജ്ഝാനഭൂതാനം വിതക്കാദീനം വിതക്കനാദിവസേന ആരമ്മണം ഉപഗന്ത്വാ നിജ്ഝാനം പേക്ഖനം, ചിന്തനം വാ വിതക്കാദീനംയേവ ആവേണികോ ബ്യാപാരോ **ഉപനിജ്ഝായനട്ഠോ**. "ഠപേത്വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേ സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയ"ന്തി വത്വാപി **"സത്ത ഝാനങ്ഗാനീ"**തി വചനേന അഝാനങ്ഗാനം ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാനം നിവത്തനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. യദി ഏവം "സത്ത ഝാനങ്ഗാനീ"തി ഏതേനേവ സിദ്ധേ **"ഠപേത്വാ സുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയ"**ന്തി കസ്മാ വുത്തം? വേദനാഭേദേസു പഞ്ചസു സുഖദുക്ഖദ്വയസ്സ ഏകന്തേന അഝാനങ്ഗഭാവദസ്സനത്ഥം ഝാനങ്ഗട്ഠാനേ നിദ്ദിട്ഠത്താ, സതിപി വാ ഝാനങ്ഗവോഹാരേ വേദനാഭേദദ്വയസ്സ ഏകന്തേന ഝാനപച്ചയത്താഭാവദസ്സനത്ഥം. ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാനം പന യദിപി ഝാനപച്ചയത്താഭാവോ അത്ഥി, നഝാനപച്ചയഭാവോ പന നത്ഥീതി **സബ്ബാനിപി സത്ത ഝാനങ്ഗാനീ**തി ഏത്ഥ ഗഹണം കതം. തത്ഥ **"സബ്ബാനിപീ"**തി വചനം സബ്ബകുസലാദിഭേദസങ്ഗണ്ഹനത്ഥം, ന പന സബ്ബചിത്തുപ്പാദഗതസങ്ഗണ്ഹനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. യേസം പന "ഠപേത്വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേ വേദനാത്തയ"ന്തി പാഠോ, തേസം യഥാവുത്തോ വിചാരോ ചിത്തേകഗ്ഗതാവസേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൹൧൧. യതോ തതോ വാതി സമ്മാ വാ മിച്ഛാ വാതി അത്ഥോ. **പഞ്ഹാവാരേ പനാ**തിആദി യദിപി പച്ചയനിദ്ദേസേ തംസമുട്ഠാനഗ്ഗഹണേന സോ അത്ഥോ ഞാപിതോ ഏവ, പഞ്ഹാവാരേ പന സരൂപേനേവ ഗഹിതോതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഏതേ പന ദ്വേപി...പേ०... ന ലബ്ഭന്തി** "യഥാസങ്ഖ്യ"ന്തി വചനസേസോ വേദിതബ്ബോ. **പട്ഠാനട്ഠകഥായം** പന "ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ അഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീ"തി വുത്തം. തേനസ്സ കഥമവിരോധോതി? അധിപ്പായവസേന . അയഞ്ഹി തത്ഥ അധിപ്പായോ - അഹേതുകചിത്തേസു ഏവ ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ ന ലബ്ഭന്തി, ന സഹേതുകചിത്തേസൂതി സഹേതുകചിത്തേസു അലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന അഹേതുകചിത്തേസു ലാഭാഭാവദസ്സനത്ഥന്തി. ഏവഞ്ഹി അത്ഥേ ഗയ്ഹമാനേ അഹേതുകചിത്തേസു കത്ഥചി കസ്സചി ലാഭോ ന നിവാരിതോതി വിഞ്ഞായതി. തേന സവിതക്കാഹേതുകചിത്തേസു ഝാനപച്ചയസ്സ സമ്ഭവോ അനുഞ്ഞാതോ ഹോതി. തത്ഥ ഹി യേന അലാഭേന ധമ്മസങ്ഗണിയം മനോധാതുആദീനം സങ്ഗഹസുഞ്ഞതവാരേസു ഝാനം ന ഉദ്ധടം, തം അലാഭം സന്ധായ ഝാനപച്ചയസ്സപി അഹേതുകചിത്തേസു അലാഭോ വുത്തോ. യഥാ ഹി സഹേതുകചിത്തുപ്പാദേസു വിതക്കാദീനം സഹജാതേ സങ്കഡ്ഢിത്വാ ഏകത്തഗതഭാവകരണം ഉപനിജ്ഝായനബ്യാപാരോ ബലവാ, ന തഥാ അഹേതുകചിത്തുപ്പാദേസൂതി. ഇധ പന ദുബ്ബലമ്പി ഉപനിജ്ഝായനം യദി കിഞ്ചിമത്തമ്പി അത്ഥി, ന തേന ഉപകാരകതാ ന ഹോതീതി സവിതക്കാഹേതുകചിത്തേസുപി ഝാനപച്ചയം അനുജാനന്തേന **"ഏതേ പന ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാഹേതുകചിത്തേസു ന ലബ്ഭന്തീ"**തി (പട്ഠാ० അട്ഠ० പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ) വുത്തം. പച്ചയകഥാ നാമ സമന്തപട്ഠാനനിസ്സിതാ, ന ധമ്മസങ്ഗണീനിസ്സിതാതി.

൹൧൨. സമം അവിസമം, സമ്മാ, സഹ വാ പകാരേഹി യുത്തതായ ഏകീഭാവൂപഗമേന വിയ ഉപകാരകതാ സമ്പയുത്തപച്ചയതാ. കാ പന സാ പകാരേഹി യുത്തതാതി ആഹ **"ഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണഏകുപ്പാദേകനിരോധസങ്ഖാതേനാ"**തി. തത്ഥ യേ ഏകവത്ഥുകാ, തേ സമ്പയുത്താതി ഏത്തകേ വുച്ചമാനേ അവിനിബ്ഭോഗരൂപേസു ഏകം മഹാഭൂതം സേസമഹാഭൂതുപാദാരൂപാനം നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി, തേന താനി ഏകവത്ഥുകാനി,

ചക്ഖാദിനിസ്സയഭൂതാനി വാ ഭൂതാനി ഏകം വത്ഥു ഏതേസു നിസ്സിതന്തി ഏകവത്ഥുകാനീതി കപ്പേന്തസ്സ തേസം സമ്പയുത്തതാപത്തി സിയാതി തന്നിവാരണത്ഥം ഏകാരമ്മണഗ്ഗഹണം. യേ ഏകവത്ഥുകാ, ഏകാരമ്മണാ ച, തേ സമ്പയുത്താതി ഏവമ്പി ചുതിആസന്നാനം സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാദീനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി ഏകുപ്പാദഗ്ഗഹണം. യേ ഏകവത്ഥുകേകാരമ്മണേകുപ്പാദാ, തേ സമ്പയുത്താതി കിം പന നാനാനിരോധാപി ഏവംതിവിധലക്ഖണാ ഹോന്തി, ഉദാഹു ഏകനിരോധാ ഏവാതി വിചാരണായം ഏകനിരോധാ ഏവ ഏവംലക്ഖണാ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം "ഏകനിരോധാ"തി വുത്തം.

പടിലോമതോ വാ ഏകനിരോധാ സമ്പയുത്താതി വുച്ചമാനേ ഏകസ്മിം ഖണേ നിരുജ്ഝമാനാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി "ഏകുപ്പാദാ"തി വുത്തം. ഏവമ്പി അവിനിബ്ഭോഗരൂപാനം അത്ഥി ഏകുപ്പാദേകനിരോധതാതി തേസമ്പി സമ്പയുത്തതാ ആപജ്ജേയ്യാതി തന്നിവാരണത്ഥം ഏകാരമ്മണഗ്ഗഹണം. യേ ഏകാരമ്മണാ ഹുത്വാ ഏകുപ്പാദേകനിരോധാ, തേ സമ്പയുത്താതി അയഞ്ച നയോ ഏകവത്ഥുകേസു ഏവ ലബ്ഭതി, ന നാനാവത്ഥുകേസൂതി ദസ്സനത്ഥം ഏകവത്ഥുകഗ്ഗഹണം. യേ ഏകവത്ഥുകേകാരമ്മണേകുപ്പാദേകനിരോധാ, തേ സമ്പയുത്താതി പഞ്ചവോകാരഭവാപേക്ഖായ ചേതം ഏകവത്ഥുകഗ്ഗഹണം. ആരുപ്പേ പന വത്ഥുയേവ നത്ഥീതി കുതോ ഏകവത്ഥുകഗ്ഗഹണസ്സ അവസരോ.

൹൨൩. അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധതായ യുത്താനമ്പി സമാനാനം വിപ്പയുത്തഭാവേന വിസംസട്ഠതായ നാനത്തൂപഗമേന ഉപകാരകതാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ. അയഞ്ച വിപ്പയുത്തതാ ന സമ്പയുത്തപച്ചയതായ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നധമ്മവസേന ഗഹേതബ്ബാ, അഥ ഖോ വിസുംയേവ. തത്ഥ ഹി അരൂപധമ്മാനം സമാനജാതിയതായ സമധുരം, ഇധ രൂപാരൂപധമ്മാനം വിജാതിയതായ വിധുരം. തേന വുത്തം "യുത്താനമ്പി...പേ॰... വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ"തി. ന ഹി വത്ഥുസഹജാതപച്ഛാജാതവസേന അയുത്താനം രൂപാദീനം ആരമ്മണാദിഭാവേന ഉപകാരകാനം വിപ്പയുത്താനമ്പി വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ അത്ഥി. യഥാ ഹി "വത്ഥു ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം, പച്ഛാജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) വത്ഥുനാ, സഹജാതപച്ഛാജാതവസേന ച യുത്താനം അത്ഥി വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവോ, ന ഏവം അയുത്താനം അത്ഥീതി. യദി ഏവം രൂപാനം രൂപേഹി കസ്മാ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന വുത്തോതി? രൂപാനം രൂപേഹി സതിപി അവിനിബ്ഭോഗേ സമ്പയോഗോ വിയ വിപ്പയോഗോ (ധാതു॰ ൩) നത്ഥീതി ന തേസം വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ. വുത്തഞ്ഹി "ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ"തി. സമ്പയുജ്ജമാനാനഞ്ഹി അരൂപാനം രൂപേഹി, രൂപാനഞ്ച തേഹി സിയാ സമ്പയോഗാസങ്കാതി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ വുത്താ. രൂപാനം പന രൂപേഹി സമ്പയോഗോ നത്ഥീതി ന തേസം വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ വുത്താ.

രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം, അരൂപിനോപി രൂപീനന്തി ഏത്ഥ അരൂപഗ്ഗഹണം ചതുന്നം ഖന്ധാനം വസേന വേദിതബ്ബം. അരൂപധമ്മേസു ഹി ചത്താരോ ഏവ ഖന്ധാ സഹജാതപുരേജാതാനം രൂപധമ്മാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി. നിബ്ബാനം പന യഥാ അരൂപധമ്മാനം സമ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോതി, ഏവം രൂപധമ്മാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോതി. "ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ"തി (ധാതു॰ ൩) ഹി വുത്തം. തസ്മാ അരൂപധമ്മേസു ചതുന്നം ഖന്ധാനമേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ. വുത്തഞ്ച **പഞ്ഹാവാരേ** "സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩). **രൂപിനോ ധമ്മാ**തി ചേതം ഹദയവത്ഥുനോ ചേവ ചക്ഖാദീനഞ്ച വസേന വേദിതബ്ബം. രൂപധമ്മേസു ഹി ഛ വത്ഥൂനിയേവ അരൂപക്ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയോ. രൂപായതനാദയോ പന ആരമ്മണധമ്മാ കിഞ്ചാപി വിപ്പയുത്തധമ്മാ, വിപ്പയുത്തപച്ചയോ പന ന ഹോന്തി. കിം കാരണാ? സമ്പയോഗാസങ്കാഭാവതോ. അരൂപക്ഖന്ധാ ഹി ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം അബ്ഭന്തരതോ നിക്ഖമന്താ വിയ ഉപ്പജ്ജന്തീതി സിയാ തത്ഥ ആസങ്കാ "കിം നു ഖോ ഇമേ ഇമേഹി സമ്പയുത്താ, ഉദാഹു വിപ്പയുത്താ"തി? ആരമ്മണധമ്മാ പന വത്ഥുസന്നിസ്സയേന ഉപ്പജ്ജമാനാനം ആരമ്മണമത്തം ഹോന്തീതി നത്ഥി തേസു സമ്പയോഗാസങ്കാതി ന തേ വിപ്പയുത്താ. സമ്പയോഗാസങ്കാസബ്ഭാവതോ വത്ഥൂനിയേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി. വുത്തമ്പി ചേതം **പഞ്ഹാവാരേ** "വത്ഥു കുസലാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ, വത്ഥു അകുസലാനം ഖന്ധാനം, ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ"തിആദി. സ്വായം വിപ്പയുത്തപച്ചയോ "സഹജാതപച്ഛാജാതതോ

കുസലേന അബ്യാകതം, തഥാ അകുസലേന അബ്യാകതം, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതതോ അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, വത്ഥുപുരേജാതതോ അബ്യാകതേന കുസലം, തഥാ അകുസലന്തി കുസലമൂലമേകം, അകുസലമൂലമേകം, അബ്യാകതമൂലാനി തീണീ''തി പഞ്ചവിധോ വേദിതബ്ബോ.

൬൨൪. **പച്ചുപ്പന്നലക്ഖണേനാ**തി പച്ചുപ്പന്നസഭാവേന. തേന ''അത്ഥി മേ പാപകമ്മം കതം, അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ''തി (പു॰ പ॰ ചതുക്കഉദ്ദേസ ൨൭) ച ഏവമാദീസു വുത്തം നിബ്ബത്തിതൂപലബ്ഭമാനതാലക്ഖണം അത്ഥിഭാവം നിവാരേതി. സതിപി ജനകത്തേ ഉപത്ഥമ്ഭകത്തപ്പധാനാ അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതാതി ആഹ **''ഉപത്ഥമ്ഭകത്തേനാ''**തി. ഇദഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭകത്തം വത്ഥാരമ്മണസഹജാതാദീനം സാധാരണം അത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. ''സത്തധാ മാതികാ നിക്ഖിത്താ''തി വുത്തമത്ഥം പാളിയാ ഏവ ദസ്സേതും **''യഥാഹാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **''ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ''**തിആദിനാ സഹജാതവസേന അത്ഥിപച്ചയോദസ്സിതോ , **''ചക്ഖായതന''**ന്തിആദിനാ പുരേജാതവസേന, **''യം രൂപം നിസ്സായാ''**തിആദിനാ സഹജാതപുരേജാതവസേന. ഏവമയം പാഠോ സഹജാതപുരേജാതഅത്ഥിപച്ചയവസേനേവ ആഗതോ.

അഞ്ഞത്ഥ പന തതോ അഞ്ഞഥാപി ആഗതോതി ദസ്സേതും **''പഞ്ഹാവാരേ പനാ''**തിആദിമാഹ. തം തേന പച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേനാപി അത്ഥിപച്ചയത്തം വിഭാവേതി. പുരിമപാഠേ പന സാവസേസാ ദേസനാ കതാതി വേദിതബ്ബം. സതി ച യേസം പച്ചയാ ഹോന്തി, തേഹി ഏകതോ, പുരേതരം, പച്ഛാ ച ഉപ്പന്നഭാവേ സഹജാതാദിപച്ചയത്താഭാവതോ ആഹാരോ, ഇന്ദ്രിയഞ്ച സഹജാതാദിഭേദം ന ലഭന്തി, തദഭാവോ ച തേസം ധമ്മസഭാവവസേന ദട്ഠബ്ബോ. സ്വായം അത്ഥിപച്ചയോ ''സഹജാതതോ കുസലേന കുസലം, സഹജാതപച്ഛാജാതതോ കുസലേന അബ്യാകതം, സഹജാതതോ ഏവ കുസലേന കുസലാബ്യാകതന്തി കുസലമൂലാ തയോ, തഥാ അകുസലമൂലാ. സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയതോ പന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, വത്ഥാരമ്മണപുരേജാതതോ അബ്യാകതേന കുസലം, തഥാ അകുസലം. സഹജാതപുരേജാതതോ കുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച കുസലസ്സ, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയതോ കുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച അബ്യാകതസ്സ, സഹജാതപുരേജാതതോ അകുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച അകുസലസ്സ, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയതോ അകുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച അബ്യാകതസ്സാ''തി ഏവം തേരസവിധോ. സങ്ഖേപേന കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപവസേന പഞ്ചവിധോ അത്ഥിപച്ചയോ, ന നിബ്ബാനം. യോ ഹി അത്ഥിഭാവാഭാവേന അനുപകാരകോ അത്ഥിഭാവം ലഭിത്വാ ഉപകാരകോ ഹോതി, സോ അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി. നിബ്ബാനഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണാനം ന അത്തനോ അത്ഥിഭാവാഭാവേന അനുപകാരകം ഹുത്വാ അത്ഥിഭാവലാഭേന ഉപകാരകം ഹോതീതി, ഉപ്പാദാദിയുത്താനം വാ നത്ഥിഭാവോപകാരകതാവിരുദ്ധോ ഉപകാരകഭാവോ അത്ഥിപച്ചയതാതി, ന നിബ്ബാനം അത്ഥിപച്ചയോ ഹോതി.

൬൨൫. ആരമ്മണേ ഫുസനാദിവസേന പവത്തമാനാനം ഫസ്സാദീനം അനേകേസം സഹഭാവോ നത്ഥീതി ഏകസ്മിം ഫസ്സാദിസമുദായേ സതി ദുതിയോ ന ഹോതി, അസതി പന ഹോതീതി തേന നത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകതാ **നത്ഥിപച്ചയതാ**. സതിപി പുരിമതരചിത്താനം നത്ഥിഭാവേ ന തേന താനി നത്ഥിഭാവേന ഉപകാരകാനി, അനന്തരമേവ പന അത്തനോ അത്ഥിഭാവേന പവത്തിഓകാസം അലഭമാനം നത്ഥിഭാവേന ഓകാസം ദദമാനം വിയ ഉപകാരകം ഹോതീതി **''പവത്തിഓകാസദാനേന ഉപകാരകാ''**തി ആഹ. **പടുപ്പന്നാന**ന്തി പച്ചുപ്പന്നാനം.

''തേ ഏവാ''തി ഏതേന നത്ഥിവിഗതപച്ചയാനം ധമ്മതോ വിസേസാഭാവമാഹ. ഏവം സന്തേപി അഭാവമത്തേന ഉപകാരകതാ ഓകാസദാനം നത്ഥിപച്ചയതാ, സഭാവാവിഗമേന അപ്പവത്തമാനാനം സഭാവവിഗമേന ഉപകാരകതാ വിഗതപച്ചയതാ. **നത്ഥിതാ** ച നിരോധാനന്തരാ സുഞ്ഞതാ, **വിഗതതാ** നിരോധപ്പത്തതാതി അയമേതേസം വിസേസോ.

അത്ഥിപച്ചയധമ്മാ ഏവ ചാതി **ച**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ. തേന ന കേവലം നത്ഥിവിഗതപച്ചയാ ഏവ ധമ്മതോ അവിസിട്ഠാ, അഥ ഖോ അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാപീതി ഇമമത്ഥം ദീപേതി. യദിപിമേ പച്ചയാ ധമ്മതോ അവിസിട്ഠാ, തഥാപി അത്ഥിതായ സസഭാവതായ ഉപകാരകതാ അത്ഥിപച്ചയതാ, സഭാവാവിഗമേന നിരോധസ്സ അപ്പത്തിയാ ഉപകാരകതാ അവിഗതപച്ചയതാതി പച്ചയഭാവവിസേസോ ധമ്മാവിസേസേപി വേദിതബ്ബോ. ധമ്മാനഞ്ഹി സമത്ഥതാവിസേസം സബ്ബം യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുജ്ഝിത്വാ ഭഗവതാ ചതുവീസതിപച്ചയവിസേസാ വുത്താതി ധമ്മസ്സാമിമ്ഹി സദ്ധായ ''ഏവം വിസേസാ ഏതേ

ധമ്മാ"തി സുതമയഞാണം ഉപ്പാദേത്വാ ചിന്താഭാവനാമയേഹി തദഭിസമയായ യോഗോ കരണീയോ.

ഏത്ഥ ച ആരമ്മണഅനന്തരസമനന്തരഉപനിസ്സയപുരേജാതആസേവനസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ അരൂപധമ്മാനംയേവ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ രൂപധമ്മാനംയേവ, ഇതരേ ചുദ്ദസ രൂപാരൂപധമ്മാനം.

ഹേതുഅനന്തരസമനന്തരാസേവനപച്ഛാജാതകമ്മവിപാകഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ അരൂപധമ്മാ ഏവ, പുരേജാതപച്ചയോ രൂപമേവ, ഉഭയം ആരമ്മണൂപനിസ്സയേ ഠപേത്വാ സേസാ, തേ ദ്വേ പഞ്ഞത്തിസഭാവാപി ഹോന്തി.

അനന്തരസമനന്തരാസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ അതീതാ ഏവ. ആരമ്മണാരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാ തികാലികാ, കാലവിനിമുത്താ ച. കമ്മപച്ചയോ അതീതപച്ചുപ്പന്നവസേന ദ്വികാലികോ. സേസാ പഞ്ചദസ പച്ചുപ്പന്നാവ.

തഥാ അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയാസേവനപച്ചയാ, നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ, നത്ഥിവിഗതപച്ചയാ ചാതി ഇമേ പച്ചയാ ജനകാ ഏവ, ന ഉപത്ഥമ്ഭകാ. പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഉപത്ഥമ്ഭകോ ഏവ, ന ജനകോ . സേസാ ജനകാ ച ഉപത്ഥമ്ഭകാ ചാതി അയമ്പി വിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

അവിജ്ജാപച്ചയാസങ്ഖാരപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൧൬. പച്ചയേസൂതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **ദുവിധാ** ദ്വിപ്പകാരേന. **അനേകധാ**തി സത്തരസധാ ആരമ്മണപച്ചയാദിവസേന.

അഭിഞ്ഞാചിത്തേനാതി ചേതോപരിയപുബ്ബേനിവാസഅനാഗതംസഞാണസങ്ഖാതാഹി അഭിഞ്ഞാഹി സഹഗതചിത്തേന. **സമോഹചിത്തജാനനകാലേ**തി പരേസം, അത്തനോ ച സമോഹസ്സ ചിത്തസ്സ ജാനനകാലേ. അവിജ്ജാപുബ്ബങ്ഗമാ അകുസലപ്പവത്തിയോ യാ കാചി വിപത്തിയോ, സബ്ബാ താ മോഹമൂലികാതി ച അവിജ്ജായ ആദീനവദസ്സനേന **അവിജ്ജാസമതിക്കമത്ഥായ** വിവട്ടാഭിപത്ഥനായാതി അത്ഥോ. **ദ്വിന്നമ്പി തേസം** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനം. **അവിജ്ജാസമ്മൂള്ഹത്താ**തി ഭവാദീനവപ്പടിച്ഛാദികായ അവിജ്ജായ സമ്മൂള്ഹത്താ. **താനേവ പുഞ്ഞാനീ**തി താനേവ യഥാവുത്താനി കാമാവചരരൂപാവചരപുഞ്ഞാനി. ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

രാഗാദീനന്തി രാഗദിട്ഠിവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചദോമനസ്സാനം. അവിജ്ജാസമ്പയുത്തത്താ രാഗാദീനം രാഗാദിഅസ്സാദനകാലേസു അവിജ്ജം ആരബ്ഭ ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ. ഗരും കത്വാ അസ്സാദനം രാഗദിട്ഠിസമ്പയുത്തായ ഏവ അവിജ്ജായ യോജേതബ്ബം. അസ്സാദനഞ്ച രാഗോ, തദവിയുത്താ ച ദിട്ഠീതി അസ്സാദനവചനേനേവ യഥാവുത്തം അവിജ്ജം ഗരും കരോന്തീ ദിട്ഠി ച വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. രാഗാദീഹി ച പാളിയം സരൂപതോ വുത്തേഹി തംസമ്പയുത്തസങ്ഖാരസ്സ അവിജ്ജാരമ്മണാദിതം ദസ്സേതി. **അനാദീനവദസ്സാവിനോ**തി പാണാതിപാതാദീസു ന ആദീനവദസ്സിനോ. അവിജ്ജായ അനാരമ്മണസ്സ, പഠമജവനസ്സ ച ആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരാദിപച്ചയവചനേസു അവുത്തസ്സ, വുത്തസ്സ ച സബ്ബസ്സ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം **"യം കിഞ്ചീ"**തി ആഹ.

വുത്തനയേനാതി സമതിക്കമഭവപത്ഥനാവസേന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേ വുത്തനയേന.

൬൧൭. കിം പനായന്തിആദിനാ ചോദകസ്സ അയമധിപ്പായോ - "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീ"തി ഏത്ഥ സമ്ഭവന്തി ഏവാതി അവധാരണം ന യുജ്ജതി , അവസേസപച്ചയസമവായാഭാവേ സങ്ഖാരാനം സമ്ഭവാഭാവതോ. തഥാ സങ്ഖാരാ ഏവാതി അവധാരണമ്പി ന യുജ്ജതി. കസ്മാ? അഞ്ഞേസഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം സമ്ഭവസ്സ തതോ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. വാക്യസ്സ അവധാരണഫലത്താ അവിജ്ജാപച്ചയാ ഏവ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തീതി അവധാരണേ ഗയ്ഹമാനേപി അയം ദോസോ. കസ്മാ? യസ്മാ ലോഭാദികമ്മനിദാനഉപാദാനവത്ഥാരമ്മണമനസികാരാദയോ അഞ്ഞേപി പച്ചയാ ലബ്ഭന്തിയേവാതി. തത്ഥ **ഏകാ**തി അസഹായാ, കാരണന്തരനിരപേക്ഖാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞേപി പച്ചയാ** സഹകാരികാരണഭൂതാ. ദോസമേത്ഥ വത്തുകാമോ ചോദകോ പുച്ഛതീതി

ഞത്വാ ആചരിയോ ആഹ **"കിം പനേത്ഥാ"**തി. ഏത്ഥ അവിജ്ജായ പച്ചയന്തരേന രഹിതഭാവേ ച സഹിതഭാവേ ച കിം പന വത്തബ്ബം, അസമത്താ തേ ചോദനാ, അവസിട്ഠഞ്ച താവ കഥേഹീതി വുത്തം ഹോതി. **ഏകകാരണവാദോ ആപജ്ജതീ**തി ദോസപ്പസങ്ഗോ വുത്തോ. അനിട്ഠോ ഹി ഏകകാരണവാദോ സബ്ബത്ഥ സബ്ബകാലം സമ്ഭവാപത്തിതോ, ഏകസദിസാസഭാവാപത്തിതോ ച.

യസ്മാ ഏകം ന ഏകതോതിആദീസു തീസു പകാരേസു അവിജ്ജമാനേസു പാരിസേസേന അനേകതോ അനേകമേവാതി ഏതസ്മിം ചതുത്ഥേ ഏവ പകാരേ വിജ്ജമാനേ ഏകഹേതുഫലദീപനേ അത്ഥോ അത്ഥി, തസ്മാ ന നുപപജ്ജതി ഉപപജ്ജതിയേവ. ഏകം ഫലം ഏകതോ നത്ഥി, അനേകമ്പി ഏകതോ നത്ഥി. അനേകതോപി ഏകം ഫലം നോ അത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ.

ഏകേകഹേതുഫലദീപനന്തി "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏകഹേതുദീപനം, "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി ഏകഫലദീപനന്തി ഏവം തത്ഥ തത്ഥ ഏകേകഹേതുഫലദീപനം കതം.

വേനേയ്യാനം അനുരൂപതോതി വേനേയ്യാനം അജ്ഝാസയസ്സ അനുരൂപതോ. ഏകസ്സേവ ഹേതുനോ, ഫലസ്സ ച ദീപനാ സത്ഥു ദേസനാവിലാസതോ വാ വേനേയ്യപുഗ്ഗലാനം അജ്ഝാസയതോ വാ. തദുഭയസ്സ പനേത്ഥ കാരണം തത്ഥ തത്ഥ ദേസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ പധാനതാ, പാകടതാ, അസാധാരണതാ ച. ദേസനാവിലാസപ്പത്താ ച ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ തേ ദേസേതബ്ബേ അത്ഥേ ബഹൂസുപി പരിയായേസു ലബ്ഭമാനേസു യഥാരുചിതം ഗഹേത്വാ ധമ്മം ദേസേന്തി, സാ **ദേസനാവിലാസാനുരൂപതാ**. തത്ഥ പന യേന പരിയായേന യേ വേനേയ്യാ ബുജ്ഝന്തി, തേനേവ തേസം ബോധനം, സാ **വേനേയ്യജ്ഝാസയാനുരൂപതാ**.

യഥാഫസ്സം വേദനാവവത്ഥാനതോതി "സുഖവേദനീയം, ഭിക്ഖവേ, ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖാ വേദനാ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൧൨൯), "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ൪൦൦; ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; ൨.൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) ച സുഖവേദനീയഫസ്സാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിഅനുരൂപേന സുഖവേദനാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാവേദനാദീനം വവത്ഥാനതോ. സമാനേസുപി ഹി ചക്ഖുരൂപാദീസു ഫസ്സവസേന സുഖാദിവിപരിയായാഭാവതോ, സമാനേസു രൂപമനസികാരാദീസു ചക്ഖാദിസങ്ഘട്ടനവസേന ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദിവിപരിയായാഭാവതോ, അഞ്ഞപച്ചയസാമഞ്ഞേപി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സവസേന സുഖാദിചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാദീനം ഓളാരികസുഖുമാദിസങ്കരാഭാവതോ ചാതി അത്ഥോ. യഥാവുത്തഫസ്സസ്സ സുഖാദീനം അവിപരീതോ പച്ചയഭാവോ ഏവ **യഥാവേദനം ഫസ്സവവത്ഥാനം**. കാരണഫലവിസേസേന വാ ഫലകാരണവിസേസനിച്ഛയോ ഹോതീതി ഉഭയത്ഥാപി നിച്ഛയോ പവത്ഥാനന്തി വുത്തോ.

കമ്മാദയോതി കമ്മആഹാരഉതുആദയോ അപാകടാ സേമ്ഹപടികാരേന രോഗവൂപസമനതോ. സേമ്ഹസ്സ മന്ദഭാവാദിനാ ച സേമ്ഹംയേവ പാകടം കാരണം. അയമിധ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഹേതുഭാവേന ദീപിതാതി സമ്ബന്ധോ. **അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതീതി വചനതോ**തി "സംയോജനിയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാനം, ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൩) ഇമിനാ സുത്തേന തണ്ഹായ സങ്ഖാരകാരണഭാവസ്സ വുത്തത്താതി അത്ഥോ. പുന തസ്സാപി അവിജ്ജായ കാരണന്തി ദസ്സനത്ഥം **"അവിജ്ജാസമുദയാ ആസവസമുദയോതി ച വചനതോ"**തി ആഹ . തണ്ഹാ വാ ചതുരുപാദാനഭൂതാ കാമാസവദിട്ഠാസവാ ച സങ്ഖാരസ്സ കാരണന്തി പാകടാ അവിജ്ജാഹേതുകാതി സുത്തദ്വയേനാപി അവിജ്ജായ പാകടം സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവമേവ ദസ്സേതി. "അസ്സാദാനുപസ്സിനോ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൫൩) ഹി വചനേന ഭവാദീനവപ്പടിച്ഛാദനകിച്ചാ അവിജ്ജാ തണ്ഹായ കാരണന്തി ദസ്സിതാ ഹോതി. യസ്മാ അവിദ്വാ, തസ്മാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദികേ അഭിസങ്ഖരോതീതി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരകാരണഭാവസ്സ പാകടത്താ അവിദ്ദസുഭാവോവ സങ്ഖാരകാരണഭാവേന വുത്തോ. ഖീണാസവസ്സ സങ്ഖാരാഭാവതോ, അസാധാരണത്താ ച പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം സാധാരണകാരണാനി വത്ഥാരമ്മണാദീനീതി പുഞ്ഞഭവാദീനവപ്പടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം അസാധാരണം കാരണന്തി വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏതേനേവ "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ, സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰

വ.ഫ; ഉദാ᳚ ഫ; മഹാവ᳚ ഫ; നേത്തി᳚ വ.ര്) ഏത്ഥ പന പധാനത്താ, പാകടത്താ, അസാധാരണത്താതി ഏകേകഹേതുഫലദീപനപരിഹാരവചനേന സബ്ബത്ഥ "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തിആദീസു ബോധനേയ്യജ്ഝാസയവസേന ധമ്മസ്സ ബോധനസങ്ഖാതം പയോജനം വേദിതബ്ബം.

ന്ന്ഫവ്വ. **"ഏകന്താനിട്ഠഫലായാ"**തി ഏതേന വിരുദ്ധഭാവം, **"സാവജ്ജായാ"**തി ഏതേന വിജാതിയഭാവം അവിജ്ജായ ജോതേതി. പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാ ഹി ഇട്ഠവിപാകതായ, അനവജ്ജസഭാവതായ ച തസ്സാ വിരുദ്ധാ, വിജാതിയാ ചാതി. **കഥം ന യുജ്ജിസ്സതീ**തിആദി സമാധാനം, തേന യ്വായം ഏകന്താനിട്ഠഫലതാദിഹേതുപദേസോ, തസ്സ അനേകന്തികതം ദസ്സേതി. അയം ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യായം തയാ ചോദനാ "ഏവം സന്തേപീ"തിആദിനാ കതാ, സാ യുത്താ വിപാകം പതി. ന ഹി അനിട്ഠവേപക്കം കാരണം ഇട്ഠം ഫലതി, ഇട്ഠവേപക്കം വാ അനിട്ഠം. യസ്മാ പനേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാനം പച്ചയഭാവലക്ഖണധമ്മാനം ധമ്മതാ അധിപ്പേതാ, തത്ര ചായം നിയമോ നത്ഥി വിചിത്തരൂപത്താ തസ്സാതി. തേനാഹ **"വിരുദ്ധോ ചാ"**തിആദി.

തത്ഥ **ധമ്മാന**ന്തി സഭാവധമ്മാനം. **ഠാന**ന്തി അവട്ഠാനം. തസ്മാ **ഠാനവിരുദ്ധോ**തി അത്ഥിതാവിരുദ്ധോ. കേചി പന "പടിസന്ധിആദീനിഠാനാനീ"തി വദന്തി. ഏവം സതി "പുരിമചിത്തം പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഠാനവിരുദ്ധോ പച്ചയോ"തി നയിദം ഏകന്തികം സിയാ. ഭവങ്ഗമ്പി ഹി ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയോ, ജവനം ജവനസ്സ, ന ച സിപ്പാദീനം പടിസന്ധിആദിട്ഠാനം അത്ഥി, തസ്മാ ന തം ഇധ അധിപ്പേതം. **കമ്മം രൂപസ്സ** നമനരുപ്പനവിരോധാ, സാരമ്മണാനാരമ്മണാദിവിരോധാ **ച സഭാവവിരുദ്ധോ പച്ചയോ . ഖീരാദീനി ദധിആദീനം** മധുരമ്ബിലരസാദിസഭാവവിരോധാ. അവിജാനനകിച്ചോ **ആലോകോ** വിജാനനകിച്ചസ്സ **വിഞ്ഞാണസ്സ**. അമദനകിച്ചാ ച **ഗുളാദയോ** മദനകിച്ചസ്സ **ആസവസ്സ**.

ഗോലോമാവിലോമാദീതിആദീസു ഗോലോമാവിലോമാനി ദുബ്ബായ, **അവീ**തി ച രത്താ ഏളകാ വേദിതബ്ബാ. **വിസാണം** സരസ്സ. **ദധിതിലപിട്ഠ**ഗുളാനി ഭൂതിണകസ്സ. സേവാലം തണ്ഡുലേയ്യകസ്സ, ഖരവളവാ അസ്സതരസ്സാതി ഏവമാദി **ആദി**-സദ്ദേന സങ്ഗഹിതോ. യസ്മാ വിപാകാ ഏവ ന, തസ്മാ ദുക്ഖവിപാകായപി അവിജ്ജായ അദുക്ഖവിപാകാനം പുഞ്ഞാനേഞ്ജാഭിസങ്ഖാരാനം പച്ചയത്തം ന ന യുജ്ജതീതി അത്ഥോ.

തദവിപാകത്തേപി സാവജ്ജതായ തദവിരുദ്ധാനം, തംസദിസാനഞ്ച അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാനമേവ പച്ചയോ, ന ഇതരേസന്തി ഏതസ്സ പസങ്ഗസ്സ നിവാരണത്ഥം "വിരുദ്ധോ ചാവിരുദ്ധോ ച, സദിസാസദിസോ തഥാ. ധമ്മാനം പച്ചയോ സിദ്ധോ"തി വുത്തം. തസ്മാ തമത്ഥം പാകടം കരോന്തോ **"ഇതി അയം അവിജ്ജാ"**തിആദിമാഹ.

ന്ന്ഫന്. **സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാനം ഭേദോ മരണന്തി ചുതിം അഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി ഇധ ചുതി നാമ തത്ഥ തത്ഥ ഭവാദീസു രൂപാദീനം ഖന്ധാനം മരണസഞ്ഞിതോ ചരിമോ ഭേദോതി യാഥാവതോ അജാനന്തോ. **സത്തസ്സ** സതോ വിജ്ജമാനസ്സേവ. **ദേഹന്തരസങ്കമനം** അഞ്ഞേന കായേന സമാഗമോ.

സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാനം പാതുഭാവോതി തത്ഥ തത്ഥ ഭവാദീസു ഖന്ധാനം പഠമാഭിനിബ്ബത്തി. **നവസരീരപാതുഭാവോ**തി ഇധ ജിണ്ണസ്സ സരീരസ്സ നിക്ഖേപേ പരലോകപരിയാപന്നസ്സ നവകായസ്സ ഉപ്പാദോ. യഥേകേ വദന്തി -

"വത്ഥാനി ജിണ്ണാനി യഥാ പഹായ,
നവാനി ഗണ്ഹാതി നരോ പരാനി;
നിക്ഖിപ്പ ദേഹം ഇധ ജിണ്ണമേവം,
ഗണ്ഹാതി അത്താഭിനവം സുഖേസീ"തി.

അയം സത്തോതി അയമത്താ, യോ സാമീ, നിവാസീ, കാരകോ, വേദകോ ചാതി അധിപ്പേതോ. **സത്തോ മരതി, സത്തോ ഉപപജ്ജതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തീസുപി ഠാനേസു **ആദി**-സദ്ദേന ഇസ്സരകുത്തബ്രഹ്മകുത്താദിവികപ്പനം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സഭാവലക്ഖണന്തി'രുപ്പനാനുഭവനാദിം, കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവമേവ വാ. **സാമഞ്ഞലക്ഖണ**ന്തി അനിച്ചതാദിം. **സങ്ഖാരേ അത്തതോ അത്തനിയതോ**തി രൂപാദീസു ഏകച്ചം

അത്തതോ, തദഞ്ഞം അത്തനിയതോ.

അത്താ ജാനാതി വാതി വികപ്പേതി കാപിലാദയോ വിയ. **ന ജാനാതി വാതി** കാണാദാജീവികാദയോ വിയ. കാണാദോപി ഹി അത്താ സഭാവേന ന ജാനാതി. യദാ ബുദ്ധിഗുണേന സംയുജ്ജതി, തദാ ജാനാതീതി ഇച്ഛതി. **സോ ഏവ കരോതി ച കാരേതി ചാതി** യോ പരത്ഥ സുഖദുക്ഖം അനുഭവതി, സോ ഏവ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞം സയം കരോതി, അഞ്ഞഞ്ച കാരേതി, ന അഞ്ഞോതി അധിപ്പായോ . **സണ്ഠപേന്താതി** ദ്വിഅണുകാദിഉപ്പാദനവസേന, ഇച്ഛാവസേന ച സമ്പാദേന്താ. **സോതി** അത്തസഞ്ഞിതോ സത്തോ. **ഇന്ദ്രിയസമ്പന്നോതി** ചക്ഖാദീഹി ഇന്ദ്രിയേഹി സമന്നാഗതോ, തേന സളായതനപ്പവത്തിം ദസ്സേതി. സബ്ബഞ്ഹേതം യഥാപച്ചയം പവത്തമാനാനം അവിജ്ജാദീനം കിച്ചം അത്തനോ ബ്യാപാരം കത്വാ ദിട്ഠിഗതികോ വിമുയ്ഹതീതി ദസ്സനവസേന വുത്തം. അച്ഛേജ്ജസുത്താവുതാഭേജ്ജമണീനം വിയ പുബ്ബാപരിയവവത്ഥാനം നിയതി, നിയതിയാ, നിയതി ഏവ വാ സങ്ഗതി സമാഗമോ നിയതിസങ്ഗതി, തായ ഭാവേസു പരിണതാ മനുസ്സദേവവിഹങ്ഗാദിഭാവം പത്താ **നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാ**. നിയതിയാ, സങ്ഗതിയാ, ഭാവസങ്ഖാതേന സഭാവേന ച പരിണതാ നാനപ്പകാരതം പത്താ **നിയതിസങ്ഗതിഭാവപരിണതാതി** ച അത്ഥം വദന്തി.

ഏതേഹി ച വികപ്പനേഹി അവിജ്ജാ അകുസലം ചിത്തം കത്വാ സത്തേ പുഞ്ഞാദീസു സങ്ഖാരേസു യത്ഥ കത്ഥചി പവത്തേതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സോ അവിജ്ജായ അന്ധീകതോ"**തിആദി. **പടിപജ്ജതീ**തി ഉപസങ്കമതി.

അപരിണായകോതി അരഹത്തമഗ്ഗസമ്പടിപാദകകല്യാണമിത്തരഹിതോ, അരഹത്തമഗ്ഗഞാണാവസാനം വാ ഞാണം സമവിസമം ദസ്സേത്വാ സത്തേ നിബ്ബാനം നയതീതി പരിണായകം, തേന രഹിതോ അപരിണായകോ. **ധമ്മം ഞത്വാതി** സപ്പുരിസൂപസ്സയേന ചതുസച്ചപ്പകാസകം സുത്താദിധമ്മം ഞത്വാ, മഗ്ഗഞാണേനേവ വാ സബ്ബധമ്മപവരം നിബ്ബാനധമ്മം ഞത്വാ. തംജാനനായത്തം പന സേസസച്ചത്തയാഭിസമയം സമാനകാലമ്പി തം പുരിമകാലം വിയ കത്വാ വുത്തം. **ഉപസന്തോ ചരിസ്സതീ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന സബ്ബസോ അവിജ്ജൂപസമാ ഉപസന്തോ സഉപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുയം ഠിതോ യാവ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുപത്തി, താവ സത്താനം ഹിതചരിയായ അത്തഭാവം പവത്തേന്തോ ചരിസ്സതി, ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരേഹി വിഹരിസ്സതീതി അത്ഥോ.

സങ്ഖാരപച്ചയാവിഞ്ഞാണപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൨൭. യഥാവുത്തസങ്ഖാരപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജമാനം തം കമ്മനിബ്ബത്തമേവ ഭവിതും അരഹതീതി **"ബാത്തിംസ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനി സങ്ഗഹിതാനീ"**തി ആഹ. **ധാതുകഥായം** പന വിപ്പയുത്തേന സങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണേന യേ ധമ്മാ, സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സേന യേ ധമ്മാ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനായ യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേ ധമ്മാ കതിഹി ഖന്ധേഹി...പേ॰... സങ്ഗഹിതാ? തേ ധമ്മാ അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ ഏകേന ഖന്ധേന, ഏകാദസഹി ആയതനേഹി, ഏകാദസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ. കതിഹി അസങ്ഗഹിതാ? ചതൂഹി ഖന്ധേഹി, ഏകേനായതനേന, സത്തഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ"തി (ധാതു॰ ੨൩൩) വചനതോ സബ്ബവിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാപരിഗ്ഗഹോ കതോ. യദി ഹി ഏത്ഥ വിഞ്ഞാണഫസ്സവേദനാ സപ്പദേസാ സിയും, "വിപാകാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൩) ഇമസ്സ വിയ വിസജ്ജനം സിയാ. തസ്മാ തത്ഥ അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണാദയോ ഗഹിതാതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരോ ച അഭിധമ്മഭാജനീയേ (വിഭ॰ ൨൪൩) ചതുഭൂമകകുസലസങ്ഖാരോ, അകുസലസങ്ഖാരോ ച വുത്തോതി ഏസോ ഏവ ധാതുകഥായം ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. ഭവോ പന **ധാതുകഥായം** കമ്മൂപപത്തിഭവവിസേസദസ്സനത്ഥം ന അഭിധമ്മഭാജനീയവസേന ഗഹിതോ, ഏവഞ്ച കത്വാ തത്ഥ "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ"തി അനുദ്ധരിത്വാ "കമ്മഭവോ"തിആദിനാ (ധാതു॰ ൨൩൩) നയേന ഭവോ ഉദ്ധടോ.

ലോകിയവിപാകമനോവിഞ്ഞാണമേവ സന്ധായാഹ **"ബാവീസതിവിധം ഹോതീ"**തി. **ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹീ**തി യഥാഅധികതേഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ഛഹി വിഞ്ഞാണേഹി. കസ്മാ പനേത്ഥ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണസ്സേവ ഗഹണം കതന്തി ആഹ **"ലോകുത്തരാനി പന വട്ടകഥായ ന യുജ്ജന്തീ"**തി. യദി ഏവം കസ്മാ ധാതുകഥായം "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണേന

യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ"തിആദീസു (ധാതു॰ ൩൩൨) ലോകുത്തരവിപാകാനമ്പി ഗഹണം കതന്തി? തം യഥാധമ്മസാസനത്താ അഭിധമ്മദേസനായ **വിപാകത്തികേ** (ധ॰ സ॰ തികമാതികാ ൩) വിയ അനവസേസവിപാകധമ്മസങ്ഗണ്ഹനവസേന വുത്തം. സുത്തന്തദേസനാ പന യഥാനുലോമദേസനാതി തത്ഥ പവത്തിനിവത്തിയോ അസങ്കരതോ ദസ്സേതബ്ബാ. തസ്മാ തദത്ഥസംവണ്ണനാതി കത്വാ പവത്തികഥായം ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണാനിയേവ ഗഹിതാനി. തേനേവാഹ **"വട്ടകഥായ ന യുജ്ജന്തീതി ന ഗഹിതാനീ"**തി.

യഥാ കതം കമ്മം ഫലദാനേ സമത്ഥം ഹോതി, തഥാ കതം "ഉപചിത"ന്തി വുച്ചതീതി വിപാകദാനയോഗ്യമേവ സങ്ഖാരം ഗണ്ഹന്തോ **"ഉപചിതകമ്മാഭാവേ"**തി ആഹ. ഹേതു നാമ ബ്യതിരേകപ്പധാനന്തി **അഭാവ**-ഗ്ഗഹണം, തേന കമ്മേ സതി ഭാവതോ, അസതി അഭാവതോതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ . യഥാ പനസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ സങ്ഖാരപച്ചയതാ ന സിദ്ധാ, ന ഏവം വിപാകഭാവോ. സോ പന സിദ്ധോതി കത്വാ ആഹ **"വിപാകംഹേത"**ന്തി. തേന വിഞ്ഞാണസ്സ വിപാകഭാവേന സങ്ഖാരപച്ചയത്തം സാധേതി. തസ്സ പന സാധനത്ഥം "ഉപചിതകമ്മാഭാവേ വിപാകാഭാവതോ"തി വുത്തന്തി തം വിവരന്തോ **"വിപാകഞ്ചാ"**തിആദിമാഹ. **യദി ഉപ്പജ്ജേയ്യാ**തി യദി കമ്മനിരപേക്ഖോ വിപാകോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. **സബ്ബേസം** സത്താനം ബ്രഹ്മത്തം ഉപഗതാനം ഘാനാദിവിഞ്ഞാണാനി മഹാവിപാകവിഞ്ഞാണാനീതി തസ്സ തസ്സ വിപാകസ്സ അനോകാസേ ഠിതാനമ്പി. **വിപാകാനീ**തി വിഞ്ഞാണാപേക്ഖായ നപുംസകനിദ്ദേസോ, സബ്ബവിപാകവിഞ്ഞാണാനീതി അത്ഥോ.

സങ്ഖാരാ ബഹൂ ഏകൂനതിംസചേതനാഭേദതോ, വിഞ്ഞാണാനി ച ബഹൂനി ബാത്തിംസവിധത്താ, ന ച സബ്ബതോ സബ്ബാനീതി ആഹ **"കതരസങ്ഖാരപച്ചയാ കതരവിഞ്ഞാണന്തി ചേ"**തി. **"വിഞ്ഞാണ"**ന്തി ച ഇദം വിഞ്ഞാണസാമഞ്ഞം ഗഹേത്വാ വുത്തം. കാമം **ഖന്ധനിദ്ദേസേപി** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൫൪ ആദയോ) ഇമാനി വിഞ്ഞാണാനി നിദ്ദിട്ഠാനി, തം പന അതിസംഖിത്തം, ന ച തത്ഥ നേസം സങ്ഖാരപച്ചയതാ വിഭാവിതാതി തം പവത്തിയം, പടിസന്ധിയഞ്ച ഭവാദീസു പവത്തനാകാരവസേന വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"കാമാവചരപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരപച്ചയാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **മനോവിഞ്ഞാണേ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **മഹാവിപാകാനീ**തി വിഞ്ഞാണാപേക്ഖായ നപുംസകനിദ്ദേസോ. **മഹാവിപാകാ**തി പന പാഠേ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

൬൪൩. യംസങ്ഖാരപച്ചയാതി യസ്സ യസ്സ സങ്ഖാരസ്സ പച്ചയഭാവേന. **യം വിഞ്ഞാണ**ന്തി "യം യം വിഞ്ഞാണ"ന്തി ഏവം ഉഭയത്ഥ ആമേഡിതലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. **"ഹോതീ"**തി ഇമിനാ കാരണഭാവേ വിഞ്ഞാണസ്സ സബ്ഭാവമത്തം പവേദിതം, ന പവത്തിവിസേസോതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഏവം പവത്തി വേദിതബ്ബാ"**തി ആഹ . ബ്രഹ്മാനമ്പി അനിട്ഠരൂപാദിആപാഥഗമനേ അകുസലവിപാകചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി കദാചി ഉപ്പജ്ജന്തീതി **"ഇമാനി തേരസ…പേ॰… പവത്തന്തീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം വോകാരോ വിത്ഥാരോ ഏത്ഥാതി പഞ്ചവോകാരോ, സോ ഏവ ഭവോ, ഏതസ്മിം **പഞ്ചവോകാരഭവേ**. ഹോതി ഹി ഭിന്നാധികരണാനമ്പി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസോ യഥാ "ഉരസിലോമോ"തി. അഥ വാ യഥാപച്ചയം പവത്തമാനേഹി പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വോകരീയതീതി പഞ്ചവോകാരോ, സോ ഏവ ഭവോതി സബ്ബം പുബ്ബേ വിയ.

"പവത്തിയഞ്ഞേവ പവത്തന്തീ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"കഥ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം.

"യേഭുയ്യേന ലോഭസമ്പയുത്തജവനാവസാനേ"തി ഇദം പടിഘവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്താനന്തരം സോമനസ്സസഹഗതസ്സ അനുപ്പജ്ജനതോതി കേചി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. "ചക്ഖും അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ആരബ്ഭ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി…പേ॰… വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി, ഉദ്ധച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, അകുസലേ നിരുദ്ധേ വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വചനതോ. ഇട്ഠം ചേ ആരമ്മണം, സോമനസ്സതദാരമ്മണം ന ന ഉപ്പജ്ജതീതി. ജവനേന തദാരമ്മണനിയമേ സോമനസ്സസഹഗതാനന്തരം സോമനസ്സസഹഗതാനേവ സന്ധായ വുത്തന്തി അപരേ, തം വിചാരേതബ്ബം ഉപേക്ഖാസഹഗതകുസലാകുസലജവനാനന്തരമ്പി സോമനസ്സതദാരമ്മണസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. ഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയാജവനാനന്തരമേവ ഹി സോമനസ്സതദാരമ്മണം ന ഇച്ഛന്തി.

യസ്മാ പന തിഹേതുകജവനാവസാനേ ച കദാചി അഹേതുകം തദാരമ്മണം ഹോതി, തസ്മാ **"യേഭുയ്യേനാ"**തി വുത്തം. യസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണായുകം ജവനാരമ്മണം ഹോതി,

തദാ തത്ഥ ഏകമേവ തദാരമ്മണം ഹോതീതി കത്വാ **“സകിം വാ”**തി വുത്തന്തി കേചി. അപരേ പന തദാരമ്മണം നാമ ജവനാരമ്മണാനുഭവനകിച്ചം, തം ഏകചിത്തക്ഖണികേ തഥാ ആസന്നഭേദേ ആരമ്മണേ നുപ്പജ്ജതി. തസ്മാ **“സകിം വാ”**തി ഇദം ദിരത്തതിരത്താദി വിയ വചനസിലിട്ഠതാവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം, ദ്വിക്ഖത്തുമേവ പന ഉപ്പജ്ജതീതി. “ദിരത്തതിരത്ത”ന്തി (പാചി॰ ൫൦) ഏത്ഥ ഹി വാ-സദ്ദസ്സ അഭാവാ വചനസിലിട്ഠതാമത്തേന ദിരത്തഗ്ഗഹണം കതന്തി യുജ്ജതി. “നിരന്തരം തിരത്തദസ്സനത്ഥം വാ”തി ഇധ പന വാ-സദ്ദോ വികപ്പത്ഥോ വുത്തോതി സകിം ഏവ ച കദാചി പവത്തിം സന്ധായ **“സകിം വാ”**തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവ ഹി **സമ്മോഹവിനോദനിയം** സകിം തദാരമ്മണപ്പവത്തിയാ വിചാരേതബ്ബതം ദസ്സേന്തേന “ചിത്തപ്പവത്തിഗണനായം പന സബ്ബദ്വാരേസു തദാരമ്മണേ ദ്വേ ഏവ ചിത്തവാരാ ആഗതാ”തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) വുത്തം.

തത്ഥ **ചിത്തപ്പവത്തിഗണനായ**ന്തി വിപാകകഥായം ബലവരൂപാദിആരമ്മണേ വുത്തം ചിത്തപ്പവത്തിഗണനം സന്ധായാഹ. തത്ഥ ഹി ദ്വേവ തദാരമ്മണുപ്പത്തിവാരാ വുത്താ . തദേവ ഹി സന്ധായ ഇധാപി വുത്തം **“അഭിധമ്മട്ഠകഥായം പന തദാരമ്മണേ ദ്വേ ചിത്തവാരാ ആഗതാ”**തി. അഭിധമ്മട്ഠകഥായം അനിയതാരമ്മണട്ഠാനകിച്ചാ ഹുത്വാ പവത്തന്തീതി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭) ദ്വാരം അനാമസിത്വാ ഏവ വുത്തം, തം അനന്തരം പരതോ വുത്തസഹേതുകവിപാകവിഞ്ഞാണാനം സദിസസംവണ്ണനം കാതുകാമതാധിപ്പായേന വുത്തം. അഹേതുകദ്വയാദീനഞ്ഹി ഭവങ്ഗഭൂതാനം സയമേവ ദ്വാരത്താ, ചുതിപടിസന്ധിഭൂതാനഞ്ച ഭവങ്ഗസങ്ഖാതേന, അഞ്ഞേന ച ദ്വാരേന അനുപ്പത്തിതോ നിയതം, അനിയതം വാ ദ്വാരം ഏതേസന്തി ന സക്കാ വത്തുന്തി.

അഹേതുകദ്വയസ്സ പന സന്തീരണതദാരമ്മണഭൂതസ്സ ദ്വാരം ലബ്ഭതി, തഞ്ച അനിയതന്തി തമ്പി ഗണ്ഹന്തോ **“അനിയതദ്വാരാരമ്മണട്ഠാനകിച്ചാ ഹുത്വാ പവത്തന്തീ”**തി ആഹ. തേനേവ ചേത്ഥ മഹാവിപാകാനമ്പി തദാരമ്മണഭൂതാനം ദ്വാരം ലബ്ഭതീതി തത്ഥാപി ദ്വാരഗ്ഗഹണം കതം.

ഏകസ്സ സത്തസ്സ പവത്തോ രൂപാവചരവിപാകോ പഥവീകസിണാദീസു യസ്മിം ആരമ്മണേ പവത്തോ, തതോ അഞ്ഞസ്മിം തസ്സ പവത്തി നത്ഥീതി രൂപാവചരാനം നിയതാരമ്മണതാ വുത്താ. **ഇതരാനി** ആരുപ്പവിപാകവിഞ്ഞാണാനി. നിയതം അവത്ഥുകാനീതി **നിയതാവത്ഥുകാനി**. കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസാദീസുയേവ ആരമ്മണേസു പവത്തനതോ **നിയതാരമ്മണാനി. തത്രാ**തി പവത്തിയം. **അസ്സാ**തി ബാത്തിംസവിധസ്സ വിപാകവിഞ്ഞാണസ്സ. **തേ തേ സങ്ഖാരാ**തി യഥാവുത്താ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദിസങ്ഖാരാ. **കമ്മപച്ചയേനാ**തി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന. **ഉപനിസ്സയപച്ചയേനാ**തി പകതൂപനിസ്സയപച്ചയേന.

൬൨൨. ഏവം പവത്തിയം വിഞ്ഞാണപ്പവത്തിം ദസ്സേത്വാ പടിസന്ധിയം ദസ്സേതും **“യം പന വുത്ത”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനുരൂപായ പടിസന്ധിയാ**തി അനുരൂപേന പടിസന്ധികിച്ചേന. തം പന അനുരൂപതം സയമേവ വക്ഖതി. ഭവന്തരേന ഭവന്തരസ്സ സന്ധാനം ഇധ പടിസന്ധീതി തം അചിത്തകമ്പി അത്ഥേവാതി കത്വാ “കതി പടിസന്ധിയോ”തി പുച്ഛം കത്വാപി **“കതി പടിസന്ധിചിത്താനീ”**തി പുച്ഛാ കതാ. **“കേന കത്ഥാ”**തി കേന ചിത്തേന കസ്മിം ഭവേ.

തത്ഥാതി തേസു ഏകൂനവീസതിയാ പടിസന്ധിചിത്തേസു. കുസലവിപാകായ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാതി സമ്ബന്ധോ. നത്ഥി ദേവേസു അഹേതുകാ പടിസന്ധീതി **“മനുസ്സലോകേ”**തി വിസേസനം. **നപുംസകാദീന**ന്തി **ആദി**സദ്ദേന മമ്മാദീനം സങ്ഗഹോ. കേചി പന ഏകച്ചേ അഹേതുകപടിസന്ധികാ അവികലിന്ദ്രിയാ ഹുത്വാ ഥോകം വിചാരണപകതികാപി ഹോന്തിയേവ, തസ്മാ താദിസാനമ്പി ഇധ ആദിസദ്ദേന സങ്ഗഹോതി വദന്തി. **സങ്ഖേപതോ**തി സമാസതോ, അസുകായ പടിസന്ധിയാ അസുകം ആരമ്മണന്തി വിഭാഗം അകത്വാതി അത്ഥോ.

സേസാനന്തി രൂപാവചരാ പഞ്ച, പഠമതതിയാരുപ്പാ ദ്വേതി ഇമാസം വുത്താവസേസാനം സത്തന്നം പടിസന്ധീനം. **പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ചുതിചിത്തം നാമ നത്ഥി** പടിസന്ധിആരമ്മണേ ഏവ പവത്തനതോ. **ദ്വീസു ആരമ്മണേസൂ**തി അതീതനവത്തബ്ബവസേന ദ്വീസു ആരമ്മണേസു.

൬൨൩. താനീതി പുബ്ബേ കതാനി കമ്മാനി. **അസ്സാ**തി ആസന്നമരണസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **ഓലമ്ബന്തീ**തി സായന്ഹേ മഹന്താനം പബ്ബതകൂടാനം ഛായാ വിയ ഭൂമിയം തസ്സ ചിത്തേ അവലമ്ബന്തി ഉപതിട്ഠന്തി. **തസ്മിം നിരുദ്ധേ**തി തസ്മിം ചുതിചിത്തേ നിരുദ്ധമത്തേ തസ്സ

നിരോധസമനന്തരമേവ. **തദേവാ**തി തംയേവ യഥാവുത്തജവനവീഥിയാ ആരമ്മണഭൂതം. അവിജ്ജാതണ്ഹാദീസു കിലേസേസു അനുപച്ഛിന്നേസ്വേവ കമ്മാദിനോ ഉപട്ഠാനം, തഞ്ച ആരബ്ഭ ചിത്തസന്താനസ്സ ഭവന്തരനിന്നപോണപബ്ഭാരതാ ഹോതീതി ആഹ **"അനുപച്ഛിന്നകിലേസബലവിനാമിത"**ന്തി. സന്താനേ ഹി വിനാമിതേ തദേകദേസഭൂതം പടിസന്ധിചിത്തഞ്ച വിനാമിതമേവ ഹോതി, ന ച ഏകദേസവിനാമിതഭാവേന വിനാ സന്താനസ്സ വിനാമിതതാ അത്ഥീതി. സബ്ബത്ഥ പന ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധിനിന്നായ ചുതിയാ പുരിമജവനാനി അകുസലാനി, ഇതരായ ച കുസലാനീതി നിച്ഛിനന്തി. "നിമിത്തസ്സാദഗധിതം വാ, ഭിക്ഖവേ, വിഞ്ഞാണം തിട്ഠമാനം തിട്ഠതി, അനുബ്യഞ്ജനസ്സാദഗധിതം വാ, തസ്മിം ചേ സമയേ കാലം കരോതി, ഠാനമേതം വിജ്ജതി, യം ദ്വിന്നം ഗതീനം അഞ്ഞതരം ഗതിം ഉപപജ്ജേയ്യ നിരയം വാ തിരച്ഛാനയോനിം വാ"തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൫) ഹി വുത്തം, തസ്മാ അകുസലം ദുഗ്ഗതിയം, കുസലഞ്ച സുഗതിയം പടിസന്ധിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി. അരഹതോ പന സബ്ബസോ കിലേസാനം ഉപച്ഛിന്നത്താ പടിപ്പസ്സദ്ധസബ്ബഭവുസ്സുക്കതായ കമ്മാദിനിമിത്തം ന ഉപട്ഠഹതി, തതോ വിജ്ജമാനമ്പി കമ്മം അലദ്ധസഹായത്താ പടിസന്ധിം ന ജനേതി.

വുത്തപ്പകാരകമ്മവസേനാതി പാപകമ്മവസേന, തദുപട്ഠാപിതന്തി അധിപ്പായോ. **"നരകാദീസു അഗ്ഗിജാലവണ്ണാദിക"**ന്തി ഇദം തംസദിസതാവസേന വുത്തം. ന ഹി സോ ഏവ നിരയഗ്ഗിവണ്ണാദി തദാ തസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛതി. തത്ഥ **അഗ്ഗിജാലവണ്ണാദിക**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന വേത്തരണീസിമ്ബലിഅസിപത്തവനാദിവണ്ണം സങ്ഗണ്ഹാതി. **നരകാദീസൂ**തി പന **ആദി**-സദ്ദേന പേതതിരച്ഛാനാനം നിബദ്ധസഞ്ചരണട്ഠാനപരിയാപന്നവണ്ണം. **മനോദ്വാരേ ആപാഥമാഗച്ഛതീ**തി കമ്മബലേന ഉപട്ഠാപിതവണ്ണായതനം സുപിനം പസ്സന്തസ്സ വിയ, ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ വിയ ച മനോദ്വാരേ ഏവ ഗോചരഭാവം ഗച്ഛതി. ഏകം ആവജ്ജനം, പഞ്ച ജവനാനി, ദ്വേ തദാരമ്മണാനീതി തീണി വീഥിചിത്താനി.

രാഗാദിഹേതുഭൂതം ഹീനമാരമ്മണന്തി അകുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം ഭവിതും യുത്തം അനിട്ഠമാരമ്മണമാഹ. തമ്പി ഹി സങ്കപ്പനവസേന രാഗസ്സാപി ഹേതു ഹോതീതി. അകുസലവിപാകജനകകമ്മസഹജാതാനം വാ തംസദിസാസന്നചുതിജവനചേതനാസഹജാതാനഞ്ച രാഗാദീനം ഹേതുഭാവോ ഏവ ഹീനതാ. തഞ്ഹി പച്ഛാനുതാപജനകകമ്മാനമാരമ്മണം കമ്മവസേന അനിട്ഠം അകുസലവിപാകസ്സ ആരമ്മണം ഭവേയ്യ. അഞ്ഞഥാ ച ഇട്ഠാരമ്മണേ പവത്തസ്സ അകുസലകമ്മസ്സ വിപാകോ അകുസലകമ്മനിമിത്താരമ്മണോ ന ഭവേയ്യ. ന ഹി അകുസലവിപാകോ ഇട്ഠാരമ്മണോ ഭവിതും അരഹതീതി.

പഞ്ചദ്വാരേ ച ആപാഥം ആഗച്ഛന്തം പച്ചുപ്പന്നം കമ്മനിമിത്തം ആസന്നകതകമ്മാരമ്മണസന്തതിയം ഉപ്പന്നം, തംസദിസഞ്ച ദട്ഠബ്ബം. അഞ്ഞഥാ തദേവ പടിസന്ധിആരമ്മണൂപട്ഠാപകം, തദേവ ച പടിസന്ധിജനകം ഭവേയ്യ. ന ച പടിസന്ധിയാ ഉപചാരഭൂതാനി വിയ, ഏതസ്മിം തയാ പവത്തിതബ്ബന്തി പടിസന്ധിയാ ആരമ്മണം അനുപ്പാദേന്താനി വിയ ച പവത്താനി ചുതിആസന്നാനി ജവനാനി പടിസന്ധിജനകാനി ഭവേയ്യും. "കതത്താ ഉപചിതത്താ"തി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) ഹി വുത്തം. തദാ ച തംസമാനവീഥിയം വിയ പവത്തമാനാനി കഥം കതൂപചിതാനി സിയും? തദാ ന അസ്സാദിതാനി. ന ച ലോകിയാനി ലോകുത്തരാനി വിയ സമാനവീഥിഫലാനി ഹോന്തി. "പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി സമത്താ ഹോതി സമാദിന്നാ. തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൩) സുത്തേ മരണകാലേ സമത്തായ സമാദിന്നായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ, സമ്മാദിട്ഠിയാ ച സഹജാതചേതനായ പടിസന്ധിദാനം വുത്തം, ന ച ദുബ്ബലേഹി പഞ്ചദ്വാരികജവനേഹി മിച്ഛാദിട്ഠി, സമ്മാദിട്ഠി വാ സമത്താ ഹോതി സമാദിന്നാ. തഥാ ഹി വുത്തം **സമ്മോഹവിനോദനിയം** "സബ്ബമ്പി ഹേതം കുസലാകുസലധമ്മപടിവിജാനനാദിചവനപരിയോസാനം കിച്ചം മനോദ്വാരികചിത്തേനേവ ഹോതി, ന പഞ്ചദ്വാരികേനാതി സബ്ബസ്സപേതസ്സ കിച്ചസ്സ കരണേ സഹജവനകാനി വീഥിചിത്താനി പടിക്ഖിത്താനീ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൭൬൬).

തത്ഥ ഹി **ന കിഞ്ചി ധമ്മം പടിവിജാനാതീ**തി "മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ പ॰ ൧-൨) ഏവം വുത്തം ഏകമ്പി കുസലം വാ അകുസലം വാ ന പടിവിജാനാതീതി ച വുത്തം. യേസം പടിവിഭാവനപ്പവത്തിയാ സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അന്വേതി, തേസം സാ പവത്തി

പഞ്ചദ്വാരേ പടിക്ഖിത്താ. കുസലാകുസലകമ്മസമാദാനഞ്ച താദിസമേവാതി. തദാരമ്മണാനന്തരം പന ചവനം, തദനന്തരാ ച ഉപപത്തി മനോദ്വാരികാ ഏവ ഹോതി, ന സഹജവനകവീഥിചിത്തപരിയാപന്നാതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന ഇധ പഞ്ചദ്വാരികതദാരമ്മണാനന്തരാ ചുതി, തദനന്തരാ പടിസന്ധി ച വുത്താതി ദട്ഠബ്ബാ. തത്ഥ അവസേസപഞ്ചചിത്തക്ഖണായുകേ രൂപാദിമ്ഹി ഉപ്പന്നം പടിസന്ധിം സന്ധായ "പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഉപപത്തിചിത്തം പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി, അവസേസഏകചിത്തക്ഖണായുകേ ച ഉപ്പന്നം പടിസന്ധിം സന്ധായ "പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണം ഉപപത്തിചിത്തം അതീതാരമ്മണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ച വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൩൯൮. **കണ്ഹപക്ഖേ സുക്കപക്ഖം ഠപേത്വാ**തി ഏത്ഥ യഥാ പുബ്ബേ "പാപകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ"തി വുത്തേ കണ്ഹപക്ഖേ "അനവജ്ജകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ"തി സുക്കപക്ഖോ വുത്തോ, ഏവം "ദുഗ്ഗതിപരിയാപന്നം പടിസന്ധിചിത്തം, നരകാദീസു അഗ്ഗിജാലവണ്ണാദികം ദുഗ്ഗതിനിമിത്ത"ന്തി ച വുത്തേ കണ്ഹപക്ഖേ "സുഗതിപരിയാപന്നം പടിസന്ധിചിത്തം, മനുസ്സലോകേ രത്തകമ്ബലസദിസമാതുകുച്ഛിവണ്ണസങ്ഖാതം, ദേവലോകേ വാ ഉയ്യാനവിമാനകപ്പരുക്ഖാദിവണ്ണസങ്ഖാതം സുഗതിനിമിത്ത"ന്തി ഏവം സുക്കപക്ഖം ഠപേത്വാ സേസം സബ്ബം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായാ**തി കമ്മകമ്മനിമിത്തവസേന അതീതാരമ്മണായ, മാതുകുച്ഛിവണ്ണാദിസുഗതിനിമിത്തവസേന പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണായ.

൩൯൯. **തഞ്ച ഖോ**തി യദേതം "അനവജ്ജകമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ"തി അനിയമനം കതം, തഞ്ച ഖോ. **കമ്മനിമിത്തമേവ ആപാഥമാഗച്ഛതി** ഏകന്തതോ അത്തനോ കമ്മാരമ്മണതായ മഹഗ്ഗതവിപാകസ്സ. **സുദ്ധായ വാ**തി മഹഗ്ഗതകമ്മനിമിത്താരമ്മണായ **ജവനവീഥിയാ,** തദാരമ്മണരഹിതായാതി അത്ഥോ, സാ പന ജവനവീഥി മഹഗ്ഗതവിപാകസ്സ ഉപചാരോ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. കേചി പന തഞ്ച വീഥിം മഹഗ്ഗതാവസാനം വദന്തി. **"നവത്തബ്ബാരമ്മണാ വാ"**തി ഇദം രൂപാവചരപടിസന്ധിം, ആരുപ്പേസു ച പഠമം, തതിയഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. ദുതിയചതുത്ഥാ പന അതീതാരമ്മണവചനേനേവ ഗഹിതാ.

മാതുകുച്ഛിവണ്ണസങ്ഖാതന്തിആദിനാ വണ്ണോ ഏവ ഗതിനിമിത്തഭാവേന ആഗതോ. തത്ഥ സദ്ദോ താവ അനുപാദിന്നഭാവേന സുഗതിപരിയാപന്നതായ ഗതിനിമിത്തഭാവേന അട്ഠകഥാസു നാഗതോതി യുത്തമേതം, ഗന്ധാദീനം പന അനാഗമനേ കാരണം വീമംസിതബ്ബം.

അയം താത തവത്ഥായ ബുദ്ധപൂജാ കരീയതീതിആദീസു പുബ്ബചേതനാവസേന പുഞ്ഞം ഹോതി. സബ്ബന്തിമജവനേ വത്തമാനസ്സാപീതി വദന്തി.

൪൦൦. **"ഏതേനാനുസാരേന ആരുപ്പചുതിയാപി അനന്തരാ പടിസന്ധി വേദിതബ്ബാ"**തി ഇദം കസ്മാ വുത്തം, നനു "പഥവീകസിണജ്ഝാനാദിവസേന പടിലദ്ധമഹഗ്ഗതസ്സ സുഗതിയം ഠിതസ്സാ"തി ഏവമാദികേ ഏവ നയേ അയമ്പി പടിസന്ധി അവരുദ്ധാതി? ന, തത്ഥ രൂപാവചരചുതിഅനന്തരായ ഏവ പടിസന്ധിയാ വുത്തത്താ. തഥ ഹി "പഥവീകസിണാദികം വാ നിമിത്തം മഹഗ്ഗതചിത്തം വാ മനോദ്വാരേ ആപാഥം ആഗച്ഛതി, ചക്ഖുസോതാനം വാ"തിആദിനാ തേന വചനേന രൂപാവചരചുതിയാ ഏവ അനന്തരാ പടിസന്ധി വുത്താതി വിഞ്ഞായതി. അഥാപി യഥാസമ്ഭവയോജനായ അയമ്പി പടിസന്ധി തത്ഥേവ അവരുദ്ധാ, അരൂപാവചരചുതിഅനന്തരാ പന രൂപാവചരപടിസന്ധി നത്ഥി. അരൂപാവചരേ ച ഉപരൂപരി ചുതിയാ അനന്തരാ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ പടിസന്ധി നത്ഥീതി ചതുത്ഥാരുപ്പചുതിയാ നവത്തബ്ബാരമ്മണപടിസന്ധി നത്ഥി. തേന തതോ തത്ഥേവ അതീതാരമ്മണാ, കാമാവചരേ ച അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധി. ഇതരാഹി ച യഥാസമ്ഭവം അതീതനവത്തബ്ബാരമ്മണാ ആരുപ്പപടിസന്ധി, അതീതപച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ ച കാമാവചരപടിസന്ധി യോജേതബ്ബാതി ഇമസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം വിസും ഉദ്ധരണം കതം.

൪൦൧. ഏവം ആരമ്മണവസേന ഏകവിധായ കാമാവചരസുഗതിചുതിയാ ദുവിധാ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി, ദുഗ്ഗതിചുതിയാ ദുവിധാ സുഗതിപടിസന്ധി, കാമാവചരസുഗതിചുതിയാ ദ്വിഏകദ്വിപ്പകാരാനം കാമരൂപാരൂപാനം വസേന പഞ്ചവിധാ സുഗതിപടിസന്ധി , രൂപാവചരചുതിയാ തഥേവ പഞ്ചവിധാ, ദുവിധായ ആരുപ്പചുതിയാ പച്ചേകം ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം കാമാരുപ്പാനം വസേന അട്ഠവിധാ ച പടിസന്ധി ദസ്സിതാ. ദുഗ്ഗതിചുതിയാ പന ഏകവിധായ

ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ദുവിധാ ന ദസ്സിതാ, തം ദസ്സേതും **“ദുഗ്ഗതിയം ഠിതസ്സ പനാ”**തിആദി വുത്തം. യഥാ വുത്താ പന -

> ദ്വേ ദ്വേ പഞ്ചാഥ പഞ്ചട്ഠ, ദ്വേ ഭവാലമ്ബഭേദതോ;
> ചുതിയാ താദിസായേതാ, ചതുവീസതി സന്ധിയോ. (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൨൭);

൩൨൮. “കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ”തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൪൩൧) നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭാവോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതപ്പകാരോതി ഉപനിസ്സയഭാവമേവ ദസ്സേന്തോ **“വുത്തഞ്ഹേത”**ന്തിആദിമാഹ.

നിസ്സയപച്ചയഭൂതേന രൂപേന സഹപവത്തിയേവേത്ഥ വിഞ്ഞാണസ്സ തേന **മിസ്സിതാ,** തദഭാവോ **അമിസ്സിതാ**. യവന്തി ഏത്ഥ സത്താ ഏകജാതിസമന്വയേന അഞ്ഞമഞ്ഞമിസ്സിതാ ഹോന്തീതി **യോനിയോ**. സുചരിതദുച്ചരിതവസേന ഗന്തബ്ബാ പാപുണിതബ്ബാതി **ഗതിയോ**. തിട്ഠതി ഏത്ഥാതി ഠിതി, വിഞ്ഞാണസ്സ ഠിതി **വിഞ്ഞാണട്ഠിതി**. നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീതിആദിആവാസോ ഏവ സത്തേഹി ആവസിതബ്ബതോ **സത്താവാസോ**. അസഞ്ഞസത്താവാസസ്സ ഇധ അസമ്ഭവതോ **“സത്താവാസവസേന അട്ഠവിധം ഹോതീ”**തി വുത്തം.

൩൨൯. **അഞ്ഞത്ര ജാതിപണ്ഡകപടിസന്ധിയാ**തി ഏത്ഥ പഠമകപ്പികപടിസന്ധിയാപീതി വത്തബ്ബം. സാപി ഹി ഭാവേന വിനാവ ഉപ്പജ്ജതീതി.

ഓമതോതി അവമതോ, അവകംസതോതി അത്ഥോ. **ആദിനാ**തി “മിസ്സം അമിസ്സ”ന്തി ഏതസ്മിം ദുകേ ആദിമ്ഹി വുത്തേന മിസ്സവിഞ്ഞാണേന. **ഓമതോ ദ്വേ വാ തയോ വാ ദസകാ ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഗബ്ഭസേയ്യകാനം വസേന വുത്തം. അഞ്ഞത്ഥ പന അനേകേ കലാപാ സഹ ഉപ്പജ്ജന്തി. ബ്രഹ്മത്തഭാവേപി ഹി അനേകഗാവുതപ്പമാണേന അനേകേ കലാപാ സഹ ഉപ്പജ്ജന്തീതി തിംസതോ അധികാനേവ രൂപാനി ഹോന്തി. തദഹുജാതഏളകസ്സ ലോമം **ജാതിഉണ്ണാ**തി കേചി. ഹിമവന്തപ്പദേസേ ജാതിമന്തഏളകലോമം **ജാതിഉണ്ണാ**തി അപരേ. ഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ഗഹിതഏളകലോമം **ജാതിഉണ്ണാ**തി അഞ്ഞേ. ഇമാസു ഗതീസു ഇമാ യോനിയോ സമ്ഭവന്തി, ഇമാസു ന സമ്ഭവന്തീതി ഏവം **യോനീനം ഗതിവസേന സമ്ഭവഭേദോ**.

൩൩൦. **ഭുമ്മവജ്ജേസൂ**തി ഭുമ്മദേവാനം വജ്ജനം യോനിവിഭാഗം പതി തേസം മനുസ്സസദിസത്താ. **യോനിയോ തിസ്സോ പുരിമികാ ന ഹോന്തീ**തി യോനിത്തയപടിക്ഖേപേന പച്ഛിമാ യോനി അനുഞ്ഞാതാതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവ ഹോതി. **ഗതിത്തയേ**തി മനുസ്സപേതതിരച്ഛാനസഞ്ഞിതേ ഗതിത്തയേ. തഞ്ഹി ഏത്ഥ പുബ്ബേ അനാമട്ഠം.

ച-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോതി ദസ്സേതും **“ച-സദ്ദേനാ”**തിആദി വുത്തം. കസ്മാ പന നിജ്ഝാമതണ്ഹികപേതേസു പുരിമികാ തിസ്സോ യോനിയോ ന സന്തീതി? അസമ്ഭവതോ. താസഞ്ഹി നിച്ചാതുരഭാവതോ കാമസേവാ നത്ഥീതി ന താ അണ്ഡജാദയോ ഹോന്തി. കുച്ഛിയം താസം ഗബ്ഭോ നാവതിട്ഠതി ജാലസബ്ഭാവതോതി കേചി. അഗ്ഗിജാലായ സന്തപ്പമാനസരീരാ ഏതാ നിബ്ബത്തന്തീതി അല്ലട്ഠാനേസു, പുപ്ഫാദീസു ച സമ്ഭവാഭാവതോ സംസേദജതാപി താസം നത്ഥേവാതി വദന്തി. തേനാഹ **“ഓപപാതികാ ഏവ ഹി തേ ഹോന്തീ”**തി.

രൂപീബ്രഹ്മേസു താവ ഓപപാതികയോനികേസൂതി ഓപപാതികയോനികേഹി രൂപീബ്രഹ്മേ നിദ്ധാരേതി. **രൂപീബ്രഹ്മേസൂ**തി ഹി അധികരണേ ഭുമ്മം, ഓപപാതികേസൂതി നിദ്ധാരണേ. തേന “ഓപപാതികയോനികേസൂ”തി സാമഞ്ഞതോ വുത്തരാസിതോ “രൂപീബ്രഹ്മേസൂ”തി വിസേസേന തദേകദേസം നിദ്ധാരേതി. **ചക്ഖുസോതവത്ഥുദസകാനം, ജീവിതനവകസ്സ ചാ**തി ഏത്ഥ കേചി “ചക്ഖുസോതവത്ഥുസത്തകാനം, ജീവിതഛക്കസ്സ ചാതി ചതുന്നം കലാപാനം വസേന രൂപഭവേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണേന സഹ സത്തവീസതി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥ ഗന്ധരസാഹാരാനം പടിക്ഖിത്തത്താ”തി കാരണം വത്വാ തം സമത്ഥേന്താ “പാളിയഞ്ഹി ‘രൂപധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ ഠപേത്വാ അഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി, പഞ്ച ധാതുയോ പാതുഭവന്തീ’തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭-൧൦൦൮) വുത്തം, തഥാ ‘രൂപധാതുയാ ഛ ആയതനാനി, നവ ധാതുയോ’തി സബ്ബസങ്ഗഹകവസേന തത്ഥ വിജ്ജമാനായതനധാതുയോ ദസ്സേതും വുത്തം. കഥാവത്ഥുമ്ഹി ച ഘാനായതനാദീനം വിയ ഗന്ധായതനാദീനഞ്ച തത്ഥ ഭാവോ പടിക്ഖിത്തോ ‘അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതനന്തി? ആമന്താ. അത്ഥി തത്ഥ ഗന്ധായതനന്തി? ന ഹേവം വത്തബ്ബേ’തിആദിനാ (കഥാ॰ ൫൧൯). ന ച

അഫോട്ഠബ്ബായതനാനം പഥവീധാതുആദീനം വിയ അഗന്ധരസായതനാനം ഗന്ധരസാനം തത്ഥ ഭാവോ സക്കാ വത്തും, ഫുസിതും സക്കുണേയ്യതാവിനിമുത്തസ്സ പഥവീആദിസഭാവസ്സ വിയ ഗന്ധരസായതനഭാവവിനിമുത്തസ്സ ഗന്ധരസസഭാവസ്സ അഭാവാ. യദി ച ഘാനസമ്ഫസ്സാദീനം കാരണഭാവോ നത്ഥീതി 'ആയതനാനീ'തി തേ ന വുച്ചേയ്യും, ധാതുസദ്ദോ പന നിസ്സത്തനിജ്ജീവവാചകോതി 'ഗന്ധധാതു രസധാതൂ'തി അവചനേ കാരണം നത്ഥി, ധമ്മഭാവോ ച തേസം ഏകന്തേന ഇച്ഛിതബ്ബോ സഭാവധാരണാദിലക്ഖണതോ അഞ്ഞസ്സ അഭാവാ. ധമ്മാനഞ്ച ആയതനഭാവോ ഏകന്തികോ **യമകേ** വുത്തോ 'ധമ്മോ ആയതനന്തി? ആമന്താ'തി (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൩). തസ്മാ തേസം ഗന്ധരസായതനഭാവാഭാവേപി കോചി ആയതനഭാവോ വത്തബ്ബോ. യദി ച ഫോട്ഠബ്ബഭാവതോ അഞ്ഞോ പഥവീആദിഭാവോ വിയ ഗന്ധരസഭാവതോ അഞ്ഞോ തേസം കോചി സഭാവോ സിയാ, തേസം ധമ്മായതനസങ്ഗഹോ. ഗന്ധരസഭാവേ പന ആയതനഭാവേ ച സതി 'ഗന്ധോ ച സോ ആയതനഞ്ച ഗന്ധായതനം, രസോ ച സോ ആയതനഞ്ച രസായതന'ന്തി ഇദമാപന്നമേവാതി ഗന്ധരസായതനഭാവോ ച ന സക്കാ നിവാരേതും. 'തയോ ആഹാരാ'തി ച വചനതോ കബളീകാരാഹാരസ്സ തത്ഥ അഭാവോ വിഞ്ഞായതി. തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ രൂപഗണനാ കാതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി ധമ്മതാ ന വിലോമിതാ ഹോതീ"തി വദന്തി.

ഏത്ഥ വുച്ചതേ - രൂപാവചരസത്താനം ഘാനജിവ്ഹായതനാഭാവതോ വിജ്ജമാനാപി ഗന്ധരസാ ആയതനകിച്ചം ന കരോന്തീതി തേ അനാമസിത്വാ പാളിയം "പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൰), "ഛ ആയതനാനീ"തി (വിഭ॰ ൯൯൨) ച ആദി വുത്തം, "തയോ ആഹാരാ"തി ച അജ്ഝോഹരിതബ്ബസ്സ ആഹാരസ്സ അഭാവേന ഓജട്ഠമകരൂപസമുട്ഠാപനസങ്ഖാതസ്സ ആഹാരകിച്ചസ്സ അകരണതോ, ന സബ്ബേന സബ്ബം ഗന്ധരസാനം, ഓജായ ച അഭാവതോ. ഇതി വിസയിനോ, കിച്ചസ്സ ച അഭാവേന വിസയോ, കിച്ചവാ ച ധമ്മോ ന വുത്തോ. യസ്മിഞ്ഹി ഭവേ വിസയീ നത്ഥി, തസ്മിം തംഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന വിസയസ്സ ആയതനഭാവോ നത്ഥീതി വിജ്ജമാനസ്സാപി അവചനം യഥാ തത്ഥേവ രൂപഭവേ പഥവീതേജോവായോധാതൂനം ഫോട്ഠബ്ബായതനഭാവേന. യസ്സ പന യത്ഥ വചനം, തസ്സ തത്ഥ വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ വുത്തോ യഥാ തത്ഥേവ രൂപായതനസ്സ.

യദി വിസയീസബ്ഭാവഹേതുകോ വിസയസ്സ നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ, കഥമസഞ്ഞസത്താനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തീതി, അസഞ്ഞസത്താനഞ്ഹി ചക്ഖായതനം നത്ഥി, അചക്ഖായതനഭാവേന ച നേസം രൂപായതനം അഞ്ഞേസം അവിസയോതി? നായം വിരോധോ. യേന അധിപ്പായേന രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധായതനാദീനം അവചനം, തേന രൂപായതനസ്സാപി അവചനന്തി അസഞ്ഞീനം ഏകം ആയതനം വത്തബ്ബം. യഥാസകഞ്ഹി ഇന്ദ്രിയഗോചരഭാവാപേക്ഖായ യേസം നിപ്പരിയായേന ആയതനഭാവോ അത്ഥി, തേസു നിദ്ദിസിയമാനേസു തദഭാവതോ രൂപധാതുയം സഞ്ഞീനം ഗന്ധാദികേ വിസും ആയതനഭാവേന അവത്വാ ധമ്മസഭാവാനതിവത്തനതോ, മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ച വിസയഭാവൂപഗമനതോ ധമ്മായതനന്തോഗധേ കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി **പാളിയം** (വിഭ॰ ൧൦൰) വുത്തം. ഏതദത്ഥഞ്ഹി "ധമ്മായതന"ന്തി സാമഞ്ഞതോ നാമകരണം, പിട്ഠിവട്ടകാനി വാ താനി കത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി വുത്തം.

യേന ച പന അധിപ്പായേന അസഞ്ഞീനം രൂപായതനം വുത്തം, തേന സഞ്ഞീനമ്പി ഗന്ധാദീനം വിസും ഗഹണം കാതബ്ബന്തി ഇമസ്സ നയസ്സ ദസ്സനത്ഥം "അസഞ്ഞസത്താനം ദേവാനം ദ്വേ ആയതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൧൭) വുത്തം. അസതിപി ഹി തത്ഥ അത്തനോ ഇന്ദ്രിയേ രൂപസ്സ വണ്ണായതനസഭാവാതിക്കമോ നത്ഥേവാതി തം രൂപായതനന്ത്വേവ വുച്ചതി. ഇമിനാ ച നയദസ്സനേന ഗന്ധാദീനി തീണി പക്ഖിപിത്വാ സഞ്ഞീനം അട്ഠ ആയതനാനി, അസഞ്ഞീനം പഞ്ചാതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോ ഹോതി. ഏവഞ്ചേതം സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ രൂപലോകേ ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യതായ പഥവീആദീനം ബ്രഹ്മാനം വചീഘോസോ ഏവ ന സിയാ. ന ഹി പടിഘട്ടനാനിഘംസമന്തരേന സദ്ദപ്പവത്തി അത്ഥി, ന ച ഫുസനസഭാവാനം കത്ഥചി അഫുസനഭാവതാ സക്കാ വിഞ്ഞാതും, ഫോട്ഠബ്ബായതനസങ്ഖാതസ്സ ച ഭൂതത്തയസ്സ അഭാവേ രൂപഭവേ രൂപായതനാദീനമ്പി സമ്ഭവോ ഏവ ന സിയാ. തസ്മാ ഫുസിതും സക്കുണേയ്യതായപി പഥവീആദീനം തത്ഥ കായിന്ദ്രിയാഭാവേന തേസം ഫോട്ഠബ്ബഭാവോ ന വുത്തോ. ഏവഞ്ച കത്വാ രൂപധാതുയം തേസം സപ്പടിഘവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹി "അസഞ്ഞസത്താനം അനിദസ്സനസപ്പടിഘം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച ദ്വേ മഹാഭൂതാ"തിആദി (പട്ഠാ॰ ൨.൨൨.൨൦).

പടിഘോ ച നാമ ഭൂതത്തയസ്സ കായപ്പസാദം പതി തന്നിസ്സയഭൂതഘട്ടനാദ്വാരേന അഭിമുഖഭാവോ, ഇധ പന തംസഭാവതാ. സോ ച ഫുസിതും അസക്കുണേയ്യസഭാവസ്സ ഘട്ടനായ അഭാവതോ നത്ഥി. യദി തത്ഥ അസതിപി വിസയിനി രൂപായതനം ഗഹേത്വാ "ദ്വേ ആയതനാനീ"തി വുത്തം, അഥ കസ്മാ ഗന്ധായതനാദീനി ഗഹേത്വാ "പഞ്ചായതനാനീ"തി ന വുത്തന്തി? നയദസ്സനവസേന ദേസനാ പവത്താതി വുത്തോവായമത്ഥോ. അഥ വാ തത്ഥ രൂപായതനസ്സേവ വചനം കദാചി അഞ്ഞഭൂമികാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം സന്ധായ, ന പന ഇതരേസം അഭാവതോ, നാപി പരിയായേനപി ആയതനഭാവാഭാവതോ. അസഞ്ഞീനഞ്ഹി രൂപായതനം സമാനതലവാസീനം വേഹപ്ഫലാനം, ഉപരിഭൂമികാനഞ്ച സുദ്ധാവാസാനം പസാദസ്സ വിസയഭാവം ഗച്ഛതി, ന പന ഗന്ധരസാതി തേസംയേവ തത്ഥ അവചനം യുത്തം. **കഥാവത്ഥുമ്ഹി** ച നിപ്പരിയായേന ഗന്ധായതനാദീനം അത്ഥിഭാവം പടിജാനന്തം സന്ധായ പടിസേധോ കതോ.

യദിപി ചേതം വചനം തത്ഥ ഗന്ധായതനാദീനം അഭാവവിഭാവനം ന ഹോതി, അത്ഥിഭാവദീപനമ്പി പന അഞ്ഞവചനം നത്ഥേവാതി? നയിദമേവം, അട്ഠകഥാസു തത്ഥ നേസം അത്ഥിഭാവസ്സ നിദ്ധാരേത്വാ വുത്തത്താ. യഞ്ഹി അട്ഠകഥാവചനം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി, തം പാളി വിയ പമാണഭൂതം അഗരഹിതായ ആചരിയപരമ്പരായ യാവജ്ജതനാ ആഗതത്താ. തത്ഥ സിയാ - യം പാളിയാ ന വിരുജ്ഝതി അട്ഠകഥാവചനം, തം പമാണം, ഇദം പന വിരുജ്ഝതീതി? നയിദമേവം, യഥാ ന വിരുജ്ഝതി, തഥാ പടിപാദിതത്താ. ചക്ഖാദീനം ആയതനാനം, തന്നിസ്സയാനഞ്ച വിഞ്ഞാണാനം സത്തസുഞ്ഞതാസന്ദസ്സനത്ഥം ഭഗവതോ ധാതുദേസനാതി ആയതനഭാവേന വുത്താനംയേവ ധാതുഭാവദീപനതോ ധാതുഭാവസ്സാപി തേസം അവചനം യുജ്ജതി ഏവ. തസ്മാ യഥാ പാളിയാ അവിരോധോ ഹോതി, തഥാ ചക്ഖുദസകാദിവസേന ഇധ രൂപഗണനാ കതാതി ന ഏത്ഥ ധമ്മതാവിലോമനാസങ്കായ ഓകാസോതി വേദിതബ്ബം.

അഞ്ഞേസു സംസേദജഓപപാതികയോനികേസൂതി രൂപീബ്രഹ്മേ പന ഠപേത്വാ അഞ്ഞേസു ഓപപാതികേസു, സംസേദജേസു ചാതി ഏവമേത്ഥ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഓപപാതികവിസേസനഞ്ഹേത്ഥ അഞ്ഞഗ്ഗഹണം, ന സംസേദജവിസേസനം അസമ്ഭവതോ. സതി ഹി സമ്ഭവേ, ബ്യഭിചാരേ ച വിസേസനവിസേസിതബ്ബതാ ഹോതി. കാമാവചരദേവേസു സബ്ബകാലം പടിസന്ധിപവത്തീസു യഥാവുത്തായ സന്തതിയാ രൂപാനം ലബ്ഭനതോ വുത്തം **"താനി ച നിച്ചം ദേവേസൂ"**തി. ന ഹി തേ കദാചിപി വികലിന്ദ്രിയാ, അഭാവകാ ച ഹോന്തീതി. ചക്ഖു നേസം ദസന്നം പൂരണോതി കത്വാ **ചക്ഖുദസകോ** നാമ, അസാധാരണേന വാ ചക്ഖുനാ ലക്ഖിതോ ദസകോ **ചക്ഖുദസകോ. ഏവം സേസാ**തി യഥാ ചക്ഖുദസകോ വുത്തോ, ഏവം സേസാപി ദസകാ യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാ. "സംസേദജൂപപാതയോനീസു , അവകംസതോ തിംസാ"തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"അവകംസതോ പനാ"**തിആദിമാഹ, തം പനേതം പാളിയാ ന സമേതി. ന ഹി പാളിയം കാമാവചരാനം സംസേദജോപപാതികാനം അഘാനകാനം ഉപപത്തി വുത്താ. **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** ഹി "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, കസ്സചി ദസായതനാനി, കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി, കസ്സചി നവായതനാനി, കസ്സചി സത്തായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വുത്തം, ന വുത്തം "അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി (വിഭ॰ ൧൦൦൭). യദി ഹി അഘാനകസ്സാപി ഉപപത്തി സിയാ, തിക്ഖത്തും "ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ, തിക്ഖത്തുഞ്ച "നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി, ന ച തം വുത്തം.

തത്ഥ **ഉപപത്തിക്ഖണേ**തി പടിസന്ധിക്ഖണേ. **ഏകാദസാ**തി പരിപുണ്ണായതനസ്സ സദ്ദായതനവജ്ജാനി ഏകാദസ ആയതനാനി. **കസ്സചി ദസായതനാനീ**തി അന്ധസ്സ ചക്ഖായതനവജ്ജാനി. **അപരാനി ദസായതനാനീ**തി ബധിരസ്സ സോതായതനവജ്ജാനി. **നവായതനാനീ**തി അന്ധബധിരസ്സ ചക്ഖുസോതായതനവജ്ജാനി. **സത്തായതനാനീ**തി ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ രൂപഗന്ധരസകായഫോട്ഠബ്ബമനോധമ്മായതനവസേന വുത്തം. യദി ചക്ഖുസോതഘാനവികലോപി ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തസ്സ അട്ഠേവായതനാനി സിയും, ന ച വുത്തം "അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി. തസ്മാ നത്ഥേവ ചക്ഖുസോതഘാനവികലോ. സതി ച അഘാനകൂപപത്തിയം പുനപി "കസ്സചി അപരാനിപി ദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ ച സതി യഥാ അന്ധബധിരസ്സ വസേന "കസ്സചി നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി ഏകവാരം വുത്തം, ഏവം അന്ധാഘാനകസ്സ, ബധിരാഘാനകസ്സ ച വസേന "കസ്സചി അപരാനി നവായതനാനി, കസ്സചി അപരാനിപി നവായതനാനി പാതുഭവന്തീ"തി

വത്തബ്ബം സിയാതി അത്ഥോ. ഏവം ധാതുപാതുഭാവാദിപഞ്ഹാനിപി വത്തബ്ബാനീതി വദന്തി. ഏത്ഥ ച യഥാ "സത്തതി ഉക്കംസതോഥ രൂപാനീ"തി പദം "സംസേദജൂപപാതയോനീസൂ"തി ഏത്ഥ യോനിദ്വയവസേന യോജീയതി, ന ഏവം "അവകംസതോ തിംസാ"തി ഇദം. ഇദം പന സംസേദജയോനിവസേനേവ യോജേതബ്ബം. ഏകയോഗനിദ്ദിട്ഠസ്സാപി ഏകദേസോ സമ്ബന്ധം ലഭതീതി സംസേദജസ്സ ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനകനപുംസകസ്സ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി വുത്തം, ന ഓപപാതികസ്സാതി അയമേത്ഥ അട്ഠകഥായമധിപ്പായോ.

യേ പന "ഓപപാതികസ്സ ജച്ചന്ധബധിരഅഘാനകനപുംസകസ്സ ജിവ്ഹാകായവത്ഥുദസകാനം വസേന തിംസ രൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തീതി മഹാഅട്ഠകഥായം വുത്ത"ന്തി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. സോ ഹി പമാദപാഠോ. ഏവഞ്ച കത്വാ **ആയതനയമകവണ്ണനായം** "കാമധാതുയം പന അഘാനകോ ഓപപാതികോ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ, 'കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ'തി വദേയ്യാ"തി (യമ॰ അട്ഠ॰ ആയതനയമക ൧൮-൨൧) വുത്തം. അപരേ പനാഹു "കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തീതി യാവ 'കസ്സചി നവായതനാനീ'തി പാളി ഓപപാതികേ സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ പുബ്ബേനാപരം അട്ഠകഥായം അവിരോധോ സിദ്ധോ. തഥാ ച യഥാവുത്തപാളിയാ അയമത്ഥവണ്ണനാ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതിയേവാ"തി. യം പനേകേ വദന്തി "ഓപപാതികഗ്ഗഹണേന സംസേദജാപി സങ്ഗയ്ഹന്തി. തഥാ ഹി **ധമ്മഹദയവിഭങ്ഗേ** 'കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തീ'തിആദീനം (വിഭ॰ ൧൦൦൭) **നിദ്ദേസേ** 'ഓപപാതികാനം പേതാന'ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൧൦൦൯) ഓപപാതികഗ്ഗഹണമേവ കതം, ന സംസേദജഗ്ഗഹണ"ന്തി, തം പരിപുണ്ണായതനാനംയേവ സംസേദജാനം ഓപപാതികേസു സങ്ഗഹണവസേന വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠകഥായം** "സംസേദജയോനികാ പരിപുണ്ണായതനാപരിപുണ്ണായതനഭാവേന ഓപപാതികസങ്ഗഹം കത്വാ വുത്താ"തി, പധാനായ വാ യോനിയാ സബ്ബം പരിപുണ്ണായതനയോനിം ദസ്സേതും "ഓപപാതികാനന്തി വുത്ത"ന്തി ച, ഇധ പന യോനിദ്വയം സരൂപേനേവ പകാസേതും, സംസേദജയോനിവസേനേവ ച അവകംസതോ രൂപപവത്തിം ദസ്സേതും ഓപപാതികയോനിയാ ഇതരം അസങ്ഗഹേത്വാ "സംസേദജൂപപാതയോനീസൂ"തി വുത്തം. തം സബ്ബം വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

ഉക്കംസാവകംസാനം പന അന്തരേതി "സത്തതി, തിംസാ"തി ഏവം വുത്താനം രൂപസ്സ ഉക്കംസാവകംസപരിച്ഛേദാനം മജ്ഝേ. **അനുരൂപതോ വികപ്പോ വേദിതബ്ബോ**തി അപായേസു അന്ധസ്സ ഛ ചക്ഖുദസകാഭാവതോ, തഥാ ബധിരസ്സ സോതദസകാഭാവതോ, അന്ധബധിരസ്സ പന പഞ്ച ചക്ഖുസോതദസകാഭാവതോതി ഏവമാദിനാ നയേന വേദിതബ്ബോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം വുത്തമേവാതി.

൩൬൫. ചുതിപടിസന്ധീനം ഖന്ധാദീഹി അഞ്ഞമഞ്ഞസമാനതാ **അഭേദോ**. അസമാനതാ **ഭേദോ**.

ആരമ്മണതോപി അഭിന്നാതി ചതൂസു ആരുപ്പേസു തതോ തതോ ചവിത്വാ തത്ഥ തത്ഥേവ ഉപപജ്ജന്തസ്സ വസേന വുത്തം. തഥേവ പന ഹേട്ഠാ, രൂപഭവേ വാ ഉപപത്തി നത്ഥി. അരൂപഭൂമിതോ ചവിത്വാ ഹേട്ഠാ ഉപപത്തി നാമ കാമഭവേ ഏവ, തത്ഥാപി തിഹേതുകപടിസന്ധി ഏവ. രൂപഭവതോ പന ചുതോ ദുഹേതുകോപി ഹോതീതി വദന്തി. **അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ** ചുതിയാ അനന്തരാ **മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണാ** ദുതിയചതുത്ഥാരുപ്പപടിസന്ധി. ഏവം നയമത്തസ്സ ദസ്സിതത്താ വുത്തം, അവുത്തഞ്ച സബ്ബം സങ്ഗഹേത്വാ ആഹ **"അയം താവ അരൂപഭൂമീസുയേവ നയോ"**തി. രൂപാരൂപാവചരാനം ഉപചാരസ്സ ബലവതായ തതോ ചവിത്വാ ദുഗ്ഗതിയം ഉപപത്തി നത്ഥീതി **"ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ"**തി ആഹ. **ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ**തി ഏത്ഥ ഏകച്ചഗ്ഗഹണസ്സ പയോജനം മഗ്ഗിതബ്ബം. അയം പനേത്ഥ അധിപ്പായോ സിയാ - നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞീസു വുത്താ ഏകച്ചേ ച വിനിപാതികാ തിഹേതുകാദിപടിസന്ധികാ, തേസം പടിസന്ധിം വിനിപാതികഭാവേന "ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"തി ഗഹേത്വാ സബ്ബസുഗതിചുതിയാ ച സാ പടിസന്ധി ഹോതി, ന ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഏവാതി തന്നിവത്തനത്ഥം ഏകച്ചദുഗ്ഗതിഗ്ഗഹണം കതം. അപായപടിസന്ധി ഏവ ഹി ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഹോതി, ന സബ്ബസുഗതിചുതിയാതി. അഥ വാ ദുഗ്ഗതിപടിസന്ധി ദുവിധാ ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ അനന്തരാ, ദുഗ്ഗതിചുതിയാ ചാതി. തത്ഥ പച്ഛിമം വജ്ജേത്വാ പുരിമംയേവ ഗഹേതും വുത്തം **"ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"**തി.

അഹേതുകചുതിയാ സഹേതുകപടിസന്ധീതി ദുഹേതുകാ ച തിഹേതുകാ ച യോജേതബ്ബാ. മണ്ഡൂകദേവപുത്താദീനം വിയ ഹി അഹേതുകചുതിയാ തിഹേതുകപടിസന്ധിപി ഹോതീതി.

തസ്സ തസ്സ വിപരീതതോ ച യഥായോഗം യോജേതബ്ബന്തി "ഏകച്ചസുഗതിചുതിയാ ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"തിആദീസു ഭേദവിസേസേസു "ഏകച്ചദുഗ്ഗതിചുതിയാ ഏകച്ചദുഗ്ഗതിപടിസന്ധീ"തിആദിനാ യം യം യുജ്ജതി, തം തം യോജേതബ്ബന്തി അത്ഥോ. യുജ്ജമാനമത്താപേക്ഖനവസേന നപുംസകനിദ്ദേസോ കതോ. **യോജേതബ്ബ**ന്തി വാ ഭാവത്ഥതാ ദട്ഠബ്ബാ. "അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണായ മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണാ"തിആദീസു പന വിപരീതയോജനാ ന കാതബ്ബാ. ന ഹി മഹഗ്ഗതഅജ്ഝത്താരമ്മണായ ചുതിയാ അരൂപഭൂമീസു അമഹഗ്ഗതബഹിദ്ധാരമ്മണാ പടിസന്ധി അത്ഥി. "ചതുക്ഖന്ധായ ആരുപ്പചുതിയാ അനന്തരാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കാമാവചരപടിസന്ധീ"തി ഏതസ്സ വിപരിയായോ സയമേവ യോജിതോ. "അതീതാരമ്മണായ ചുതിയാ പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ പടിസന്ധീ"തി ഏതസ്സ ച വിപരിയായോ നത്ഥി ഏവ. ഭേദവിസേസോ ഏവ ച ഏവം വിത്ഥാരേന ദസ്സിതോ, അഭേദവിസേസോ പന ഏകേകസ്മിം ഭേദേ തത്ഥ തത്ഥേവ ചുതിപടിസന്ധിയോജനാവസേന വേദിതബ്ബോ "പഞ്ചക്ഖന്ധായ കാമാവചരചുതിയാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ കാമാവചരാ...പേ... അവിതക്കഅവിചാരായ അവിതക്കാവിചാരാ"തി. ചതുക്ഖന്ധായ പന ചതുക്ഖന്ധാ സയമേവ യോജിതാ. ഏതേനേവ നയേന സക്കാ വിഞ്ഞാതുന്തി പഞ്ചക്ഖന്ധാദീസു അഭേദവിസേസോ ന ദസ്സിതോതി.

൬൩൯. **ഇതീ**തി ഏവം വുത്തപ്പകാരേന. ഏതം വിഞ്ഞാണം അവിജ്ജാദിസഹകാരികാരണസഹിതസ്സ സങ്ഖാരസ്സ വസേന **ലദ്ധപ്പച്ചയം**. ബാഹിരകകപ്പിതസ്സ അധിപതിട്ഠനകസ്സ അഭാവതോ **രൂപാരൂപധമ്മമത്തം**. തേനാഹ **"ന സത്തോ ന ജീവോ"**തി. **ഉപേതീതി വുച്ചതി** തഥാവോഹാരമത്തം, അത്ഥതോ പന പച്ചയസാമഗ്ഗിയാ ഭവന്തരഭാവേന ഉപ്പജ്ജനമത്തന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"തസ്സ ചാ"**തിആദി. **തതോ ഹേതും വിനാ**തി തത്ഥ ഹേതും വിനാ. **മനുസ്സചുതിപടിസന്ധിക്കമേനാ**തി മനുസ്സചുതിതോ മനുസ്സപടിസന്ധിക്കമേന. ഏവഞ്ഹി പാകടഗ്ഗഹണം ഉഭയവിസേസനം ഹോതി. പാകടതാ ചേത്ഥ തദാസന്നക്ഖന്ധവസേന വേദിതബ്ബാ "ചവമാനേ ഉപപജ്ജമാനേ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൭) വിയ. **മനുസ്സചുതിപടിസന്ധിക്കമേനാ**തി വാ മനുസ്സചുതിതോ യസ്സ കസ്സചി പടിസന്ധിക്കമേന. തഥാ ഹി വക്ഖതി "നിസ്സയം അസ്സാദയമാനം വാ അനാസ്സാദയമാനം വാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൩൯).

സരസേനാതി സഭാവേന, പരിക്ഖീണായുസങ്ഖാരതായാതി അത്ഥോ. **ഉപക്കമേനാ**തി അത്തനാ, പരേന വാ കതേന സീസച്ഛേദനാദിഉപക്കമേന. സബ്ബേസം അങ്ഗപച്ചങ്ഗസന്ധീനം ബന്ധനാനി **സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗസന്ധിബന്ധനാനി,** തേസം **ഛേദകാനം. സന്നിപാത**ന്തി പതനം പവത്തി. ഹദയപ്പദേസോപി അനുക്കമേന സുസ്സിത്വാ അപ്പാവസേസോ ഹോതി, പഗേവ കായോതി ആഹ **"കമേന ഉപസുസ്സമാനേ സരീരേ"**തി. തേനേവാഹ "തങ്ഖണാവസേസഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിത"ന്തി. **"നിരുദ്ധേസു ചക്ഖാദീസൂ"**തി ഇദം ഗബ്ഭസേയ്യകാനം ആയതനാനം അനുപുബ്ബുപ്പത്തി വിയ നിരോധോപി അനുപുബ്ബതോ ഹോതീതി അധിപ്പായേന വുത്തം, അതിമന്ദഭാവൂപഗമനതം വാ സന്ധായ **"നിരുദ്ധേസൂ"**തി വുത്തം, ന അനവസേസനിരോധം. പഞ്ചദ്വാരികവിഞ്ഞാണാനന്തരമ്പി ഹി പുബ്ബേ ചുതി ദസ്സിതാ. **യമകേ** ച "യസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ മനായതനം നിരുജ്ഝതീതി? ആമന്താ. യസ്സ വാ പന മനായതനം നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതീതി? സചിത്തകാനം അചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനം നിരുജ്ഝതി, നോ ച തേസം ചക്ഖായതനം നിരുജ്ഝതി. സചക്ഖുകാനം ചവന്താനം തേസം മനായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതി, ചക്ഖായതനഞ്ച നിരുജ്ഝതീ"തിആദിനാ (യമ॰ ൧.ആയതനയമക.൧൨൦) ചക്ഖായതനാദീനം ചുതിചിത്തേന സഹ നിരോധോ വുത്തോതി.

ഹദയവത്ഥുമത്തേതി ഹദയവത്ഥുപദേസമത്തേ. ന ഹി ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ കായിന്ദ്രിയം പവത്തതി. ഹദയവത്ഥുപി തദാ ആതപേ പക്ഖിത്തഹരിതതാലപണ്ണം വിയ അപ്പാവസേസം ഹോതീതി **"തങ്ഖണാവസേസഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിത"**ന്തി വുത്തന്തി വദന്തി. ഇതരവത്ഥൂനം പന സകിച്ചാസമത്ഥതായ കേവലം ഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിതമേവ, തദാ വിഞ്ഞാണം ഹോതീതി വുത്തം **"തങ്ഖണാവസേസഹദയവത്ഥുസന്നിസ്സിത"**ന്തി. മാതുഘാതാദി, മഹഗ്ഗതമഞ്ഞം വാ താദിസം **ഗരുകം** നാമ. **സമാസേവിതം** അഭിണ്ഹസോ കതം. **ആസന്നം** മരണകാലേ കതം, യദാ തദാ വാ കതമ്പി പരിബ്യത്തം ഹുത്വാ അനുസ്സരിതം. **പുബ്ബകതം** അപരാപരിയായവേദനീയം.

ലദ്ധോ അവസേസോ അവിജ്ജാദികോ വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഏതേനാതി **ലദ്ധാവസേസപച്ചയോ,** സങ്ഖാരോ. ഏതേന വിപച്ചിതും കതോകാസം യഥൂപചിതം കുസലാകുസലചേതനമാഹ. **കമ്മനിമിത്തം** നാമ യം വത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ ആയൂഹനകാലേ കമ്മം ആയൂഹതി, തം. അതീതേ കപ്പകോടിസതസഹസ്സമത്ഥകേപി ഹി കമ്മേ കതേ വിപച്ചനകാലേ ആഗന്ത്വാ കമ്മം വാ കമ്മനിമിത്തം വാ ഉപതിട്ഠതി. **ഗതിനിമിത്തം** നാമ നിബ്ബത്തനകഓകാസേ ഏകോ വണ്ണോ. സോ ച നിരയേ നിബ്ബത്തനാരഹസ്സ ''അഗ്ഗിജാലവണ്ണാദികോ''തിആദിനാ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. **അവിജ്ജാപടിച്ഛാദിതാദീനവേ തസ്മിം** കമ്മാദിവിസയേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണഭാവേന ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതേ.

തണ്ഹായ അപ്പഹീനത്താ ഏവ, പുരിമുപ്പന്നായ ച സന്തതിയാ തഥാപരിണതത്താ പടിസന്ധിട്ഠാനാഭിമുഖം വിഞ്ഞാണം നിന്നപോണപബ്ഭാരം ഹുത്വാ പവത്തതീതി ആഹ **"തണ്ഹാ നാമേതീ"**തി. **സഹജാതസങ്ഖാരാ**തി ചുതിആസന്നജവനവിഞ്ഞാണസഹജാതാ ചേതനാ, സബ്ബേപി വാ ഫസ്സാദയോ. തസ്മിം പടിസന്ധിട്ഠാനേ കമ്മാദിവിസയേ വിഞ്ഞാണം **ഖിപന്തി**. ഖിപന്താ വിയ തസ്മിം വിസയേ പടിസന്ധിവസേന വിഞ്ഞാണപതിട്ഠാനസ്സ ഹേതുഭാവേന പവത്തന്തീതി അത്ഥോ. **തന്തി** തം വിഞ്ഞാണം. ചുതിപടിസന്ധിതദാസന്നവിഞ്ഞാണാനം **സന്തതിവസേന** വിഞ്ഞാണന്തി ഉപനീതേകത്തം . **തണ്ഹായ നാമിയമാനം...പേ... പവത്തതീ**തി നമനഖിപനപുരിമനിസ്സയജഹനഅപരനിസ്സയസ്സാദനനിസ്സയരഹിതപവത്തനാനി സന്തതിവസേന തസ്സേവേകസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ ഹോന്തി, ന അഞ്ഞസ്സാതി ദസ്സേതി. **സന്തതിവസേനാ**തി ച വദന്തോ ''തദേവിദം വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതി അനഞ്ഞ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൬) ഇമഞ്ച മിച്ഛാഗാഹം പടിക്ഖിപതി. സതി ഹി നാനത്തനയേ സന്തതിവസേന ഏകത്തനയോ ഹോതീതി. ഏത്ഥ ച ഓരിമതീരരുക്ഖവിനിബദ്ധരജ്ജു വിയ പുരിമഭവത്തഭാവവിനിബദ്ധം കമ്മാദിആരമ്മണം ദട്ഠബ്ബം, പുരിസോ വിയ വിഞ്ഞാണം, തസ്സ മാതികാതിക്കമനിച്ഛാ വിയ തണ്ഹാ, അതിക്കമനപയോഗോ വിയ ഖിപനകസങ്ഖാരാ, യഥാ ച സോ പുരിസോ പരതീരേ പതിട്ഠഹമാനോ പരതീരരുക്ഖവിനിബദ്ധം കിഞ്ചി അസ്സാദയമാനോ വാ അനസ്സാദയമാനോ വാ കേവലം പഥവിയം സകബലപയോഗേഹേവ പതിട്ഠാതി, ഏവമിദമ്പി ഭവന്തരത്തഭാവവിനിബദ്ധം ഹദയവത്ഥുസങ്ഖാതം നിസ്സയം പഞ്ചവോകാരഭവേ അസ്സാദയമാനം, ചതുവോകാരഭവേ അനസ്സാദയമാനം വാ കേവലം ആരമ്മണസമ്പയുത്തകമ്മേഹേവ പവത്തതി. തത്ഥ **അസ്സാദയമാനന്തി** പാപുണന്തം, പടിലഭമാനന്തി അത്ഥോ.

ഭവന്തരാദിപടിസന്ധാനതോതി ഭവന്തരസ്സ അഞ്ഞഭവസ്സ ആദിപടിസന്ധാനഭാവതോ. ഭവന്തരാദയോ വാ ഭവയോനിഗതിവിഞ്ഞാണട്ഠിതിസത്താവാസന്തരാനി, തേസം പടിസന്ധാനതോതി അത്ഥോ. തദേതം വിഞ്ഞാണം നാപി ഇധാഗതം ഇമസ്മിംയേവ ഭവേ ഉപ്പന്നത്താ. **കമ്മ**ന്തി പടിസന്ധിജനകം കമ്മം. **സങ്ഖാരാ**തി ചുതിആസന്നജവനവിഞ്ഞാണസഹഗതാ ഖിപനകസങ്ഖാരാ. **നതീ**തി നമനവസേന പവത്തതണ്ഹാ. **വിസയോ** കമ്മാദി.

൬൨൨. സദ്ദപടിഘോസാദീനം സതിപി പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നഭാവേ സന്താനബന്ധോ ന പാകടോതി തേസം ഏകത്തനാനത്തഭാവം അനാമസിത്വാ അനാഗമനാതീതഹേതുസമുപ്പാദമേവ ദസ്സേന്തോ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. **സദ്ദാദിഹേതുകാ**തി ഏത്ഥ **പടിഘോസോ** സദ്ദഹേതുകോ. **പദീപോ** പദീപന്തരാദിഹേതുകോ. **മുദ്ദാ** ലഞ്ഛനഹേതുകാ. **ഛായാ** ആദാസാദിഅഭിമുഖമുഖാദിഹേതുകാ. **ഹോന്തി അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ**തി സദ്ദാദിപച്ചയദേസം അനുപഗന്ത്വാ സദ്ദാദിഹേതുകാ ഹോന്തി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ. ഏവം ഇദമ്പി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം ന ഹേതുദേസം ഗന്ത്വാ തംഹേതുകം ഹോതി തതോ പുബ്ബേ അഭാവാ. തസ്മാ ന ഇദം ഹേതുദേസതോ പുരിമഭവതോ ഇധാഗതം പടിഘോസാദയോ വിയ സദ്ദാദിദേസതോ, നാപി തത്ഥ ഹേതുനാ വിനാ ഉപ്പന്നം സദ്ദാദീഹി വിനാ പടിഘോസാദയോ വിയാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **ഹോന്തി അഞ്ഞത്ര അഗന്ത്വാ**തി പുബ്ബേ പച്ചയദേസേ സന്നിഹിതാ ഹുത്വാ തതോ അഞ്ഞത്ര ഗന്ത്വാ തപ്പച്ചയാ ന ഹോന്തി ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അഭാവാ, നാപി സദ്ദാദിപച്ചയാ ന ഹോന്തി, ഏവം ഇദമ്പീതി വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം.

നത്ഥി ഏകതാ ഏകസന്താനേകത്തേപി അഞ്ഞസ്സേവ വിഞ്ഞാണസ്സ പാതുഭവനതോ. **നാപി നാനതാ** സന്താനബന്ധതോ പദീപോ വിയ. ഖണികായ ഹി പദീപജാലായ സന്താനേകത്തം ഉപാദായ സോ ഏവാതി വുച്ചതി, അത്ഥകിച്ചഞ്ച സാധേതി, ഏവമിധാപി ദട്ഠബ്ബം. **"യദി ഹീ"**തിആദിനാ സന്താനബന്ധേ ഏകന്തം ഏകതായ, നാനതായ ച അഗ്ഗഹേതബ്ബതം, ഗഹണേ ച

ദോസം ദസ്സേതി. **ഏസ നയോ**തി അതിദേസേന ബീജങ്കുരാദീസു സബ്ബഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നേസു യഥാസമ്ഭവം യോജനാ കാതബ്ബാതി ദസ്സേതി. ഇധാപി ഹി ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നവിഞ്ഞാണാനം ഏകന്തമേകത്തേ സതി ന മനുസ്സഗതിതോ ദേവഗതി സമ്ഭൂതാ സിയാ. ഏകന്തനാനത്തേ ന കമ്മവതോ ഫലം സിയാ, തതോ "രത്തസ്സ ബീജം രത്തസ്സ ഫല"ന്തിആദികസ്സ വിയ "ഭൂതപുബ്ബാഹം, ഭന്തേ, രോഹിതസ്സോ നാമ ഇസി അഹോസി"ന്തിആദികസ്സ (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭) വോഹാരസ്സ ലോപോ സിയാ, തസ്മാ ഏത്ഥ സന്താനബന്ധേസു ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നേസു ന ഏകന്തമേകതാ വാ നാനതാ വാ ഉപഗന്തബ്ബാ ന ഗഹേതബ്ബാ. ഏത്ഥ ച ഏകന്തഏകതാപടിസേധേന "സയംകതം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തി (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൨൭) ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതി, ഏകന്തനാനതാപടിസേധേന "പരംകതം സുഖം ദുക്ഖ"ന്തി (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൨൭), ഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നതാവചനേന "അധിച്ചസമുപ്പന്ന"ന്തി (വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൨൭) ഇമം ദിട്ഠിം നിവാരേതി.

൬൭൮. **തത്ഥാ**തി ഫലുപ്പത്തിട്ഠാനേ. **അഞ്ഞസ്സാ**തി യേന തം കമ്മം കതം, തതോ അഞ്ഞസ്സ. **അഞ്ഞതോ**തി യം തം കമ്മം നിബ്ബത്തിതം, തതോ അഞ്ഞതോ. "ധമ്മമത്തം ഭവന്തരമുപേതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൭൨; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭; മഹാനി॰ അട്ഠ॰ ൨൭; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൪) വുത്തത്താ ഫലസ്സ **ഉപഭുഞ്ജകേ ച അസതി കസ്സ തം ഫലം സിയാ**തി അനുയുഞ്ജേതി. **തത്രാ**തി തസ്മിം യഥാവുത്തേ അനുയോഗേ.

തത്ഥാതി ഏകസന്താനേ. യസ്മിം ധമ്മപുഞ്ജേ കമ്മം നിബ്ബത്തം, തസ്സേവ സന്താനേതി അത്ഥോ. **ഏതസ്സ അത്ഥസ്സാ**തി ഹേതുഫലാനം അത്ഥതോ അഞ്ഞത്തേപി തേനേവ ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധത്താ തം ഫലം "അഞ്ഞസ്സ, അഞ്ഞതോ"തി വാ ന വത്തബ്ബന്തി ഏതസ്സ അത്ഥസ്സ. ചതുമധുരഅലത്തകരസാദിഭാവനാ അമ്ബമാതുലുങ്ഗാദിബീജാനം **അഭിസങ്ഖാരോ**. ഏത്ഥ ച അഭിസങ്ഖതം ബീജം വിയ കമ്മവാ സത്തോ, അഭിസങ്ഖാരോ വിയ കമ്മം, ബീജസ്സ അങ്കുരാദിപ്പബന്ധോ വിയ സത്തസ്സ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണാദിപ്പബന്ധോ. തത്ഥുപ്പന്നസ്സ മധുരസ്സ രത്തകേസരസ്സ വാ ഫലസ്സ വാ തസ്സേവ ബീജസ്സ, തതോ ഏവ ച അഭിസങ്ഖാരതോ ഭാവോ വിയ കമ്മകാരകസ്സേവ സത്തസ്സ, തംകമ്മതോ ഏവ ച ഫലസ്സ ഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ബാലസരീരേ കതം വിജ്ജാപരിയാപുണനം, സിപ്പസിക്ഖനം, ഓസധപ്പയോഗോ ച ന വുഡ്ഢസരീരം ഗച്ഛന്തി. അഥ ച തന്നിമിത്തം വിജ്ജാപാടവം സിപ്പജാനനം, അനാമയതാ ച വുഡ്ഢസരീരേ ഹോന്തി, ന ച താനി അഞ്ഞസ്സ ഹോന്തി തംസന്തതിപരിയാപന്നേ ഏവ വുഡ്ഢസരീരേ ഉപ്പജ്ജനതോ, ന ച യഥാപയുത്തേന വിജ്ജാപരിയാപുണനാദിനാ വിനാ താനി അഞ്ഞതോ ഹോന്തി തദഭാവേ അഭാവതോ, ഏവം ഇധാപി സന്താനേ യം ഫലം, ഏതം നാഞ്ഞസ്സ. ന ച അഞ്ഞതോതി യോജേതബ്ബം. ഏതേന ച സങ്ഖാരാഭാവേ ഫലാഭാവമേവ ദസ്സേതി, ന അഞ്ഞപച്ചയനിവാരണം കരോതി.

യമ്പി വുത്തം, തത്ഥ വദാമാതി വചനസേസോ. തത്ഥ വാ ഉപഭുഞ്ജകേ അസതി സിദ്ധാ ഭുഞ്ജകസമ്മുതീതി സമ്ബന്ധോ. ഫലതീതി സമ്മുതി **ഫലതിസമ്മുതി**.

രുക്ഖസങ്ഖാതാനം ധമ്മാനന്തി രുക്ഖപണ്ണത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതാനം ഭൂതുപാദായധമ്മാനം. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യഥാ ഖന്ധസന്താനേ കുസലാകുസലചേതനുപ്പത്തിയം "പുഞ്ഞം കരോതി, പാപം കരോതീ"തി കത്തുവോഹാരോ, ഏവം തസ്സ ഫലുപ്പത്തിയം "സുഖം അനുഭവതി, ദുക്ഖം അനുഭവതീ"തി ഉപഭുഞ്ജകവോഹാരോ, തസ്മാ ന ഏത്ഥ ഖന്ധവിനിമുത്തേന അഞ്ഞേന ഉപഭുഞ്ജകേന നാമ കോചി അത്ഥോ അത്ഥീതി.

൬൭൯. **ഏവം സന്തേപീ**തി അസങ്കന്തിപാതുഭാവേ തത്ഥ ച യഥാവുത്തദോസപരിഹരണേ സതി, സിദ്ധേതി അത്ഥോ. **പവത്തിക്ഖണേയേവാ**തി സങ്ഖാരാനം പവത്തമാനക്ഖണേ ഏവ. **പവത്തിതോ പുബ്ബേ**തി കമ്മായൂഹനക്ഖണതോ പുബ്ബേ, അവിജ്ജമാനതായ സമാനത്താ ഏവം വുത്തം. **പച്ഛാ ചാ**തി വിപച്ചനപ്പത്തിതോ പച്ഛാ ച.

അവിപക്കവിപാകാ കതത്താ ചേ പച്ചയാ, വിപക്കവിപാകാനമ്പി കതത്തം സമാനന്തി തേസമ്പി ഫലാവഹതാ സിയാതി ആസങ്കാനിവത്തനത്ഥം ആഹ **"ന ച നിച്ചം ഫലാവഹാ"**തി.

"ന വിജ്ജമാനത്താ അവിജ്ജമാനത്താ വാ"തി ഏതേന വിജ്ജമാനത്തം, അവിജ്ജമാനത്തഞ്ച നിസ്സായ വുത്തദോസേ പരിഹരതി. തസ്സാ പാടിഭോഗകിരിയായ, ഭണ്ഡകീണനകിരിയായ, ഇണഗ്ഗഹണകിരിയായ വാ കരണമത്തം **തംകിരിയാകരണമത്തം,** തദേവ **തദത്ഥനിയ്യാതനേ** പടിഭണ്ഡദാനേ, ഇണദാനേ ച പച്ചയോ ഹോതി, അഫലിതനിയ്യാതനാദിഫലന്തി അത്ഥോ.

൩൩. സമ്മോഹവിഘാതത്ഥന്തി ബാത്തിംസായ വിഞ്ഞാണേസു യഥാവുത്തസങ്ഖാരാനം പടിസന്ധിയം, പവത്തിയഞ്ച പച്ചയഭാവേ വിഭജ്ജ അവിഭാവിതേ പവത്തനകസമ്മോഹസ്സ അപനയനത്ഥം.

പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **അവിസേസേനാ**തി "തിഹേതുകോ തിഹേതുകസ്സാ"തിആദികം ഭേദം അകത്വാ സാമഞ്ഞതോ, പിണ്ഡവസേനാതി അത്ഥോ. സബ്ബത്ഥ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ബലവകമ്മസ്സ വസേന യോജേതബ്ബോ. "ദുബ്ബലഞ്ഹി കമ്മം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീ"തി **പട്ഠാനസംവണ്ണനായ** ദസ്സിതമേതം. **രൂപാവചരപഞ്ചകുസലചേതനാഭേദോ**തി "ഠപേത്വാ അഭിഞ്ഞാപ്പത്ത"ന്തി വിസേസേത്വാ വത്തബ്ബം, ന വാ വത്തബ്ബം വിപാകസ്സ പച്ചയഭാവകഥായ അവിപാകാരഹസ്സ പസങ്ഗാഭാവതോ. അഭിഞ്ഞാചേതനായ ഹി അവിപാകതാ ഹേട്ഠാ വിഭാവിതാ ഏവ. **അവിസേസേന പനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. പഞ്ചന്നം വിപാകവിഞ്ഞാണാനന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

പഞ്ചന്നന്തി ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണാനം, സമ്പടിച്ഛനമനോധാതുയാ, ദ്വിന്നം സന്തീരണമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനഞ്ചാതി ഏതേസം പഞ്ചന്നം. **തഥേവാ**തി ദ്വേധാ ഏവ. കഥം പന ഇട്ഠാരമ്മണേയേവ പവത്തനകാനി കുസലവിപാകവിഞ്ഞാണാനി ദുഗ്ഗതിയം പവത്തന്തീതി ആഹ **"നിരയേ മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സാ"**തിആദി. ഥേരോ ഹി തത്ഥ ഇദ്ധിയാ വസ്സം നിമ്മിനിത്വാ കതിപയം വേലം നിരയഗ്ഗിം വൂപസമേത്വാ തേസം ധമ്മം ദേസേതി.

സ്വേവ കാമാവചരോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ. **അവിസേസേന പന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ**തി കാമാവചരം, രൂപാവചരഞ്ചാതി ദുവിധമ്പി പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരം ഏകജ്ഝം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ദ്വാദസാകുസലചേതനാഭേദോതി ഏത്ഥ ഉദ്ധച്ചസഹഗതചേതനായ ഗഹണേ കാരണം ന ദിസ്സതി, വിചാരേതബ്ബമേതം. ഏകസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ തഥേവ പച്ചയോ പടിസന്ധിയം, നോ പവത്തേതി ഏകസ്സേവ പച്ചയഭാവനിയമോ പടിസന്ധിയം, നോ പവത്തേ. പവത്തേ ഹി സത്തന്നമ്പി പച്ചയോതി അധിപ്പായോ.

രൂപഭവേ ചതുന്നന്തി അകുസലവിപാകാനം ചക്ഖുസോതവിഞ്ഞാണസമ്പടിച്ഛനസന്തീരണാനം. താനി പന ഏകന്തതോ അനിട്ഠാരമ്മണാനി, രൂപഭവേ ച കഥം അനിട്ഠാരമ്മണസമായോഗോതി ആഹ **"സോ ച ഖോ"**തിആദി. **"തഥാ കാമാവചരദേവലോകേപി അനിട്ഠരൂപാദയോ നത്ഥീ"**തി ഇദം യേഭുയ്യവസേന വുത്തം. ബഹുലഞ്ഹി തേസം ഇട്ഠാ ഏവ രൂപാദയോ ഉപട്ഠഹന്തി, കദാചി അനിട്ഠം. ദേവാനഞ്ഹി കേസഞ്ചിദേവ പുബ്ബനിമിത്തപാതുഭാവകാലാദീസു മിലാതമാലാദിഅനിട്ഠാരമ്മണസമായോഗോ ഹോതീതി.

൩൩. യത്ഥ വിത്ഥാരപ്പകാസനം കതം, തതോ ഭവതോ പട്ഠായ മുഖമത്തപ്പകാസനം കാതുകാമോ ആഹ **"ആദിതോ പട്ഠായാ"**തി. തേനേവ "ദ്വീസു ഭവേസൂ"തിആദി വുത്തം. മനുസ്സാപി കേചി അണ്ഡജാ, സംസേദജാ ച ഹോന്തീതി തദപേക്ഖായ **"ചതൂസു യോനീസൂ"**തി വുത്തം. ഏകത്തകായഏകത്തസഞ്ഞിതാസാമഞ്ഞേന ചതുത്ഥജ്ഝാനഭൂമികാപി അസഞ്ഞാരൂപ്പവജ്ജാ ചതുത്ഥിംയേവ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിം ഭജന്തി. **ഏസ** പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ. **വുത്തനയേനേവാ**തി "നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന ചാ"തി വുത്തനയേനേവ. **യഥാസമ്ഭവ**ന്തി ഏകവീസതികാമാവചരരൂപാവചരകുസലവിപാകേസു ചുദ്ദസന്നം പടിസന്ധിയം, പവത്തേ ച, സത്തന്നം പവത്തേ ഏവാതി അയം യഥാസമ്ഭവോ.

താദിസേയേവാതി നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞീസങ്ഖാതേയേവ.

ചതുന്നം വിഞ്ഞാണാനന്തി ഭവാദയോ അപേക്ഖിത്വാ വുത്തം. ചതൂസു അന്തോഗധാനം പന തിണ്ണം വിഞ്ഞാണാനം തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു പച്ചയഭാവോ യോജേതബ്ബോ. അവിഞ്ഞാണകേ സത്താവാസേ സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണേ അലബ്ഭമാനേപി തസ്സ സങ്ഖാരഹേതുകത്തം ലബ്ഭതേവ. തഥാ ഹി തത്ഥ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ കടത്താരൂപാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ഏതസ്മിഞ്ച മുഖമത്തപ്പകാസനേ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദീനം ദുഗ്ഗതിആദീസു പവത്തിയം കുസലവിപാകാദിവിഞ്ഞാണാനം പച്ചയഭാവോ ഭവേസു വുത്തനയേനേവ വിഞ്ഞായതീതി ന വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

വിഞ്ഞാണപച്ചയാനാമരൂപപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൩൮. വിഭാഗാ നാമരൂപാനന്തി നാമസ്സ, രൂപസ്സ ച പഭേദതോ.

തത്ഥ നാമസ്സ താവ പഭേദം ദസ്സേന്തേന കാമം വിഞ്ഞാണമ്പി നാമമേവ, പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നേ പന അസങ്കരതോ ദസ്സേതും **"ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനതോ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ"**തി വുത്തം. നിബ്ബാനസ്സ പനേത്ഥ പവത്തികഥായം അപ്പച്ചയത്താ, നമനട്ഠാഭാവതോ ച പസങ്ഗോ ഏവ നത്ഥി. നാമനട്ഠേന ഹി തം നാമം, ന നമനട്ഠേന. **തേസം** നാമരൂപാനം സുഖാദിവസേന, പഥവീആദിവസേന ച **വിഭാഗോ**.

ഏകം സത്താവാസന്തി അസഞ്ഞസത്താവാസം. പുരിമേസു ചതൂസു, അസഞ്ഞസത്താവാസേ ചാതി **പഞ്ചസു**.

ഗബ്ഭസേയ്യഗ്ഗഹണേന ജലാബുജാ ഗഹിതാതി **"അണ്ഡജാനഞ്ചാ"**തി വുത്തം. അണ്ഡജാനഞ്ച അഭാവകാനന്തി യോജേതബ്ബം. **സന്തതിസീസാനീ**തി കലാപസന്താനമൂലാനി. യദിപി വികാരരൂപാനി പടിസന്ധിക്ഖണേ ന സന്തി, ലക്ഖണപരിച്ഛേദരൂപാനി പന സന്തീതി താനി പരമത്ഥതോ അപരിനിപ്ഫന്നാനീതി വജ്ജേന്തോ ആഹ **"രൂപരൂപതോ"**തി. ഫസ്സാദികേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധഭാവേന ഏകത്തം നേത്വാ **"തേവീസതി ധമ്മാ"**തി വുത്തം. **അപനേത്വാ**തി കലാപന്തരഗതേ പഥവീആദികേ സമാനലക്ഖണതായ അഗ്ഗഹേത്വാ.

തേസന്തി ബ്രഹ്മകായികാദീനം. **വിത്ഥാരേനാ**തി ചതൂസുപി സന്തതിസീസേസു രൂപാനം അസങ്ഖിപനേന.

കാമഭവേ പന യസ്മാ സേസഓപപാതികാനന്തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി കാമഭവേ ഓപപാതികാ വുത്താ ന സന്തി, യേന സേസഗ്ഗഹണം സാത്ഥകം ഭവേയ്യ, അണ്ഡജഗബ്ഭസേയ്യകേഹി പന ഓപപാതികസംസേദജാ സേസാ ഹോന്തീതി സേസഗ്ഗഹണം കതന്തി വേദിതബ്ബം. അഥ വാ ബ്രഹ്മകായികാദികേഹി ഓപപാതികേഹി വുത്തേഹി സേസേ സന്ധായ **"സേസഓപപാതികാന"**ന്തി ആഹ. തേ പന അരൂപിനോപി സന്തീതി **"കാമഭവേ"**തി വുത്തം. അപരിപുണ്ണായതനാനം പന നാമരൂപം യഥാസമ്ഭവം രൂപമിസ്സകവിഞ്ഞാണനിദ്ദേസേ വുത്തനയേന സക്കാ ധമ്മഗണനതോ വിഞ്ഞാതുന്തി ന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

പടിസന്ധിചിത്തേന സഹ പവത്തഉതുതോതി പടിസന്ധിചിത്തേന സഹ ഉപ്പന്നരൂപേസു തേജോധാതുതോ. ഹദയവത്ഥുനോ തങ്ഖണുപ്പന്നത്താ പടിസന്ധിചിത്തസ്സ **വത്ഥുദുബ്ബലതാ**. തേസം അജ്ഝോഹരിതാഹാരേന അനുഗതേ സരീരേ ആഹാരസമുട്ഠാനം സുട്ഠുഖന്തി സമ്ബന്ധോ. **നരോതി** തേനേവ മാതുകുച്ഛിഗതഭാവേന തിരോക്ഖോ. അവകംസതോ ദ്വേ അട്ഠകാനേവ ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനാനി ഹോന്തീതി സസദ്ദകാലം സന്ധായ **"ഉക്കംസതോ ദ്വിന്നം നവകാന"**ന്തി വുത്തം. **പുബ്ബേതി** യം പുബ്ബേ സന്തതിദ്വയാദികം സത്തകപരിയോസാനം രൂപം ഇധ വുത്തം, തം ഏകേകസ്സ ചിത്തസ്സ തീസു തീസു ഖണേസു ഉപ്പജ്ജമാനമേവ വുത്തന്തി കത്വാ ആഹ **"പുബ്ബേ…പേ॰… സത്തതിവിധ"**ന്തി. **ദുവിധമ്പി തന്തി** ഉതുസമുട്ഠാനം, ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ചാതി ദുവിധമ്പി തം സദ്ദം.

സണ്ഠാതുന്തി അദ്ധനിയഭാവേന ഠാതും, അത്തനോ പന ഖണമത്തം തിട്ഠതേവ. **ചതുദ്ദിസാ വവത്ഥാപിതാതി** അഞ്ഞമഞ്ഞം സംസട്ഠസീസാ മൂലേന ചതൂസു ദിസാസു വവത്ഥാപിതാ. അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലിങ്ഗേത്വാ ഠിതാ **ഭിന്നവാഹനികാ വിയ** ച.

൬൩൯. പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയന്തി രൂപാജനകകമ്മജപഞ്ചവിഞ്ഞാണപ്പവത്തികാലം, സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയഞ്ച സന്ധായാഹ. തദാ ഹി തതോ നാമമേവ ഹോതീതി. കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പന തദാപി ഉഭയം ഹോതീതി സക്കാ വത്തും, പച്ഛാജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ ച രൂപം ഉപത്ഥദ്ധം ഹോതീതി. **അസഞ്ഞേസൂ**തിആദി കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം. **പഞ്ചവോകാരഭവേ ച പവത്തിയന്തി** ഭവങ്ഗാദിജനകകമ്മതോ അഞ്ഞേന രൂപുപ്പത്തികാലം, നിരോധസമാപത്തികാലം, ഭവങ്ഗാദിഉപ്പത്തികാലതോ അഞ്ഞകാലഞ്ച സന്ധായ വുത്തന്തി യുത്തം. ഭവങ്ഗാദിഉപ്പത്തികാലേ ഹി തംജനകേന കമ്മുനാ ഉപ്പജ്ജമാനം രൂപം, സോ ച വിപാകോ കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയോ ഹോതീതി സക്കാ വത്തും. സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാനപേക്ഖമ്പി ഹി പവത്തിയം കമ്മേന പവത്തമാനം രൂപം, നാമഞ്ച ന കമ്മവിഞ്ഞാണാനപേക്ഖം

ഹോതീതി. **സബ്ബത്ഥാതി** പടിസന്ധിയം, പവത്തേ ച. സഹജാതവിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, കമ്മവിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപഞ്ച യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബം. **നാമഞ്ച രൂപഞ്ച നാമരൂപഞ്ചാതി** എത്ഥ നാമരൂപസദ്ദോ അത്തനോ ഏകദേസേന നാമസദ്ദേന നാമസദ്ദസ്സ സരൂപോ, രൂപസദ്ദേന ച രൂപസദ്ദസ്സ, തസ്മാ സരൂപാനം ഏകസേസോതി **ഏകദേസസരൂപേകസേസോ,** നാമരൂപസദ്ദസ്സ ഠാനം ഇതരേസഞ്ച നാമരൂപസദ്ദാനം അദസ്സനന്തി അത്ഥോ.

വിപാകതോ അഞ്ഞം **അവിപാകം**. യതോ ദ്വിധാ മതം, തതോ യുത്തമേവ ഇദന്തി യോജേതബ്ബം.

കുസലാദിചിത്തക്ഖണേതി **ആദി**-സദ്ദേന അകുസലകിരിയചിത്തക്ഖണേ വിയ വിപാകചിത്തക്ഖണേപി വിപാകാജനകകമ്മസമുട്ഠാനം സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. വിപാകചിത്തക്ഖണേ പന അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണപച്ചയാ പുബ്ബേ വുത്തനയേന ഉഭയഞ്ച ലബ്ഭതീതി താദിസവിപാകചിത്തക്ഖണവജ്ജനത്ഥം **"കുസലാദിചിത്തക്ഖണേ"**തി വുത്തം.

൬൨൦. സുത്തന്തികപരിയായതോതി പട്ഠാനേ രൂപാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയസ്സ അവുത്തത്താ വുത്തം. സുത്തന്തേ പന യസ്മിം സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, സോ തസ്സ ഉപനിസ്സയോ നിദാനം ഹേതു പഭവോതി കത്വാ "വിഞ്ഞാണൂപനിസം നാമരൂപ"ന്തി രൂപസ്സ ച വിഞ്ഞാണൂപനിസ്സയതാ വുത്താ. വനപത്ഥപരിയായേ ച വനപത്ഥഗാമനിഗമനഗരജനപദപുഗ്ഗലൂപനിസ്സയോ ഇരിയാപഥവിഹാരോ, തതോ ച ചീവരാദീനം ജീവിതപരിക്ഖാരാനം കസിരേന, അപ്പകസിരേന ച സമുദാഗമനം വുത്തം, ന ച വനപത്ഥാദയോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയാദിഭാവം ഇരിയാപഥാനം, ചീവരാദിസമുദാഗമനസ്സ ച ഭജന്തി. തസ്മാ വിനാ അഭാവോ ഏവ സുത്തന്തികപരിയായതോ ഉപനിസ്സയഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. നാമസ്സ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം കമ്മാരമ്മണപടിസന്ധിആദികാലേ ആരമ്മണപച്ചയോവ ഹോതീതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി രൂപസ്സേവ സുത്തന്തികപരിയായതോ ഏകധാവ പച്ചയഭാവോ വുത്തോ. സസംസയസ്സ ഹി രൂപസ്സേതം പച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തേ നാമസ്സ ഹോതീതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി.

പവത്തസ്സ പാകടത്താ അപാകടം പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ പുച്ഛതി **"കഥം പനേത"**ന്തിആദിനാ. സുത്തതോ നാമം, യുത്തിതോ രൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഹോതീതി ജാനിതബ്ബം.

യുത്തിതോ സാധേത്വാ സുത്തേന തം ദള്ഹം കരോന്തോ **"കമ്മസമുട്ഠാനസ്സാപി ഹീ"**തിആദിമാഹ. **ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സേവാതി** ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ വിയ. എത്ഥ ച "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ២.൧, ൩൯; മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧) ഭാസമാനേന ഭഗവതാ യസ്മാ ഉപപരിക്ഖമാനാനം പണ്ഡിതാനം പരമത്ഥതോ നാമരൂപമത്തമേവ പവത്തമാനം ദിസ്സതി, ന സത്തോ, ന ജീവോ, തസ്മാ കേനചി അപ്പടിവത്തിയം അനുത്തരം ധമ്മചക്കം പവത്തിതം ഹോതി. സുഞ്ഞതപ്പകാസനഞ്ഹി ധമ്മചക്കപ്പവത്തനന്തി. അഥ വാ നാമരൂപമത്തതാവചനേന പവത്തിയാ ദുക്ഖസച്ചമത്തതാ വുത്താ. ദുക്ഖസച്ചപ്പകാസനേന ച തസ്സ സമുദയോ, തസ്സ ച നിരോധോ, നിരോധഗാമിനിപടിപദാ ച പകാസിതാ ഏവ ഹോതി. അഹേതുകസ്സ ദുക്ഖസ്സ, ഹേതുനിരോധാ അനിരുജ്ഝനകസ്സ ച അഭാവാ, നിരോധസ്സ ച ഉപായേന വിനാ അനധിഗന്തബ്ബത്താതി ചതുസച്ചപ്പകാസനം ധമ്മചക്കപ്പവത്തനം നിദ്ധാരേതബ്ബം.

നാമരൂപപച്ചയാസളായതനപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൨൧. തന്തി നാമരൂപം. **തസ്സാതി** സളായതനസ്സ. **താദിസസ്സേവാതി** കതേകസേസസ്സേവ.

ഇധാപി **നാമന്തി** ഖന്ധത്തയസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം വുത്തനയമേവ. **നിയമതോതി** ഇദഞ്ച ചതുന്നം ഭൂതാനം, ഛന്നം വത്ഥൂനം, ജീവിതസ്സ ച യഥാസമ്ഭവം സഹജാതനിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയാദിനാ സളായതനസ്സ പവത്തമാനസ്സ ഏകന്തേന പച്ചയഭാവം സന്ധായ വുത്തം. രൂപായതനാദീനം പന സഹജാതനിസ്സയാനുപാലനഭാവോ നത്ഥീതി അഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. ആരമ്മണാരമ്മണപുരേജാതാദിഭാവോ ച തേസം ന സസന്തതിപരിയാപന്നാനമേവ, ന ച ചക്ഖാദീനം വിയ ഏകപ്പഹാരേനേവാതി അനിയമതോ പച്ചയഭാവോ. **നിയമതോ...പേ॰... ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഏവന്തി** എത്ഥ **ഏവം**-സദ്ദേന വാ രൂപായതനാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി** എത്ഥ

യദിപി ഛട്ഠായതനസളായതനസദ്ദാനം സദ്ദതോ സരൂപതാ നത്ഥി, അത്ഥതോ പന സളായതനേകദേസോവ ഛട്ഠായതനന്തി ഏകദേസസരൂപതാ അത്ഥീതി ഏകദേസസരൂപേകസേസോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. അത്ഥതോപി ഹി സരൂപാനം ഏകദേസസരൂപേകസേസം ഇച്ഛന്തി "വങ്കോ ച കുടിലോ ച കുടിലാ"തി. തസ്മാ അത്ഥതോ ഏകദേസസരൂപാനഞ്ച ഏകസേസേന ഭവിതബ്ബന്തി.

അഥ വാ ഛട്ഠായതനഞ്ച മനായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനന്തി വാ മനായതനന്തി വാ ഛട്ഠായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനഞ്ച ഛട്ഠായതനന്തി വാ മനായതനഞ്ച മനായതനഞ്ച മനായതനന്തി വാ ഏകസേസം കത്വാ ചക്ഖാദീഹി സദ്ധിം "സളായതന"ന്തി വുത്തന്തി തമേവ ഏകസേസം നാമമത്തപച്ചയസ്സ, നാമരൂപപച്ചയസ്സ ച മനായതനസ്സ വസേന കതം അത്ഥതോ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ച സളായതനന്തി ഏവം കതേകസേസസ്സാ"**തി. യഥാവുത്തോപി ഹി ഏകസേസോ അത്ഥതോ ഛട്ഠായതനഞ്ച സളായതനഞ്ചാതി ഏവം കതോ നാമ ഹോതീതി. സബ്ബത്ഥ ച ഏകസേസേ കതേ ഏകവചനനിദ്ദേസോ കതേകസേസാനം സളായതനാദിസദ്ദവചനീയതാസാമഞ്ഞവസേന കതോതി ദട്ഠബ്ബോ.

"ന അഞ്ഞഥാ"തി ഏതേന തസ്സ തസ്സ നാമസ്സ, രൂപസ്സ ച അഭാവേ തം തം ആയതനം ന ഹോതീതി ബ്യതിരേകം വിഭാവേതി.

യന്തി യം യം നാമം, രൂപഞ്ച. **യസ്സാ**തി യസ്സ യസ്സ ആയതനസ്സ. **യഥാ**തി സഹജാതാദിനാ യേന യേന പകാരേന. **നേയ്യ**ന്തി ഞേയ്യം.

തസ്സ വസേനാതി തസ്സ ഹേതുആദിപച്ചയസ്സ വസേന. **ഉക്കംസാവകംസോ**തി ഏത്ഥ സത്തധാ പച്ചയഭാവതോ ഉക്കംസോ അട്ഠധാ പച്ചയഭാവോ, തതോ നവധാ, തതോ ദസധാതി അയം ഉക്കംസോ. അവകംസോ പന ദസധാ പച്ചയഭാവതോ നവധാ പച്ചയഭാവോ, തതോ അട്ഠധാ, തതോ സത്തധാതി ഏവം വേദിതബ്ബോ, ന പന സത്തധാ പച്ചയഭാവതോ ഏവ ദ്വേപി ഉക്കംസാവകംസാ യോജേതബ്ബാ, തതോ അവകംസാഭാവതോതി.

വിപാകം നാമന്തി സമ്ബന്ധോ. **വുത്തനയേനേവാ**തി സഹജാതാദിവസേന, സത്തധാ, ഹേതുആദിവസേന ച. **ഇതര**ന്തി അവിപാകം നാമം.

"ഹദയവത്ഥുനോ സഹായം ഹുത്വാ"തി ഏതേന അരൂപേ വിയ അസഹായം നാമം ന ഹോതി, ഹദയവത്ഥു ച നാമേന സഹ ഛട്ഠായതനസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി ഏത്തകമേവ ദസ്സേതി, ന പന യഥാ ഹദയവത്ഥു പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ നാമമ്പീതി അയമത്ഥോ അധിപ്പേതോ. വത്ഥു ഹി നാമസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ഹോതി, ന നാമം. നാമഞ്ച വിപാകഹേതാദിപച്ചയോ ഹോതി, ന വത്ഥൂതി. പവത്തേ അരൂപധമ്മാ കമ്മജരൂപസ്സ ഠിതിപ്പത്തസ്സേവ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന ഉപ്പജ്ജമാനസ്സാതി വിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാ ച പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്താദയോ ഏവ ചക്ഖാദീനം യോജേതബ്ബാ.

"തത്ഥേവാ"തി ഇമിനാ "പവത്തേ"തി ഇദം പച്ചാമട്ഠന്തി ആഹ **"തത്ഥേവ ഹി പവത്തേ"**തി. "പഞ്ചവോകാരഭവേ"തി പന ഇദം "പഞ്ചന്ന"ന്തി ഇമിനാ ദീപിതമേവാതി. പവത്തിയം ചക്ഖായതനാദികസ്സ നാമം വിപാകപച്ചയോ ന ഹോതി, അത്തനാ ജനിതരൂപസ്സേവ ഹോതി. പടിസന്ധിയം പന കമ്മസമുട്ഠാനം ചിത്തസമുട്ഠാനസദിസം, തസ്മാ വത്ഥുനോപി വിപാകപച്ചയോ ഹോതിയേവ.

രൂപതോതി രൂപേസു. **യം യം ആയതനം ഉപ്പജ്ജതീ**തി പടിസന്ധിയം അണ്ഡജജലാബുജാനം പഞ്ചസു ആയതനേസു കായായതനമേവ ഉപ്പജ്ജതി. ഇതരേസം യഥാരഹം ഇതരാനിപി.

അവസേസമനായതനസ്സാതി ഏത്ഥ "പഞ്ചക്ഖന്ധഭവേ പനാ"തി ഏതസ്സ അനുവത്തമാനത്താ പഞ്ചവോകാരഭവേ ഏവ പവത്തമാനം പഞ്ചവിഞ്ഞാണേഹി അവസേസം മനായതനം വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. നാമരൂപസ്സ സഹജാതാദിസാധാരണപച്ചയഭാവോ, സമ്പയുത്താദിഅസാധാരണപച്ചയഭാവോ ച യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. "രൂപപച്ചയാ പഞ്ചായതനാനീ"തി അയമ്പി നയോ ലബ്ഭതി നിരോധസമാപന്നാനം വസേന, സോ പന അപചുരഭാവതോ യേഭുയ്യേന ച പടിസന്ധിയം പച്ചയഭൂതസ്സേവ നാമരൂപസ്സ പവത്തിയം പച്ചയഭാവോ വിഭാവിതോതി ന ദസ്സിതോതി വേദിതബ്ബം.

സളായതനപച്ചയാഫസ്സപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൩൪൨. ബാവീസതിയാ ലോകിയവിപാകവിഞ്ഞാണേഹി സമ്പയുത്താ **ബാവീസതിലോകിയവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ**. തതോ ഏവ **ബാവീസതി**.

തത്ഥാതി തസ്മിം സളായതനേ, തേസു ഛസു ആയതനേസൂതി അത്ഥോ. **അജ്ഝത്ത**ന്തി സസന്തതിപരിയാപന്നമേവ ഗണ്ഹാതി. തഞ്ഹി സസന്തതിപരിയാപന്നകമ്മനിബ്ബത്തം താദിസസ്സ ഫസ്സസ്സ പച്ചയോ ഹോതി. രൂപാദീനി, പന ബഹിദ്ധാ അനുപാദിന്നാനി ച ഫസ്സസ്സ ആരമ്മണം ഹോന്തി, ന താനി ചക്ഖാദീനി വിയ സസന്തതിപരിയാപന്നകമ്മകിലേസനിമിത്തപ്പവത്തിഭാവേന ഫസ്സസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തീതി പഠമാചരിയവാദേ ന ഗഹിതാനി, ദുതിയാചരിയവാദേ പന യഥാ തഥാ വാ പച്ചയഭാവേ സതി ന സക്കാ വജ്ജേതുന്തി ഗഹിതാനി.

തത്ഥാതി സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സപദേ. യേ താവ ആചരിയാ മഹാവിഹാരവാസിനോവ യഥാ വിഞ്ഞാണം, ഏവം നാമരൂപം, സളായതനം, ഫസ്സം, വേദനഞ്ച പച്ചയം, പച്ചയുപ്പന്നഞ്ച സസന്തതിപരിയാപന്നം ദീപേന്താ വിപാകമേവ ഇച്ഛന്തി. "ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി **അഭിധമ്മഭാജനീയ**പാളി (വിഭ॰ ൨൪൩) ആരുപ്പം സന്ധായ വുത്താതി **"ഛട്ഠായതനപച്ചയാ ഫസ്സോതി പാളിഅനുസാരതോ"**തി വുത്തം.

സബ്ബേ ഫസ്സാ ന സമ്ഭോന്തീതി യോജനാ. യദി സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭവേയ്യ, "സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ"തി ഏകസ്സ വചനം യുജ്ജേയ്യ , അഥാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ സമ്ഭവേയ്യും, തഥാപി സബ്ബായതനേഹി സബ്ബഫസ്സസമ്ഭവതോ ആയതനഭേദേന ഫസ്സഭേദോ നത്ഥീതി തദഭേദവസേന ഏകസ്സ വചനം യുജ്ജേയ്യ, തഥാ പന അസമ്ഭവതോ ന യുത്തന്തി ചോദേതി **"ന സബ്ബായതനേഹീ"**തിആദിനാ . അഞ്ഞസ്സാപി വാ അസമ്ഭവന്തസ്സ വിധാനസ്സ ബോധനത്ഥമേതം വുത്തം **"നാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ"**തി. "ന സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭോതീ"തി ഇദമേവ പന ഏകഫസ്സവചനസ്സായുത്തത്തദീപകം കാരണന്തി വേദിതബ്ബം. നിദസ്സനവസേന വാ ഏതം വുത്തം. നാപി ഏകമ്ഹാ ആയതനാ സബ്ബേ ഫസ്സാ സമ്ഭോന്തി, ഏവം ന സബ്ബായതനേഹി ഏകോ ഫസ്സോ സമ്ഭോതി. തസ്മാ ഏകസ്സ വചനം അയുത്തന്തി. പരിഹാരം പന അനേകായതനേഹി ഏകഫസ്സസ്സ സമ്ഭവതോതി ദസ്സേന്തോ **"തത്രിദം വിസ്സജ്ജന"**ന്തിആദിമാഹ. **അവസേസസമ്പയുത്തധമ്മായതനാ** ഫസ്സവജ്ജിതാ തംസമ്പയുത്തചേതസികാ ധമ്മാ.

ഏകോപി അനേകായതനപ്പഭവോ **ഏകോപനേകായതനപ്പഭവോ**.

ഛധാ പച്ചയത്തേ പഞ്ച വിഭാവയേ, ഏകം നവധാ പച്ചയത്തേ, ബാഹിരാനി ഛ ആയതനാനി ആരമ്മണാദിനാ യഥാസമ്ഭവം പച്ചയത്തേ വിഭാവയേതി സമ്ബന്ധോ.

അനേകഭേദസ്സാതി കുസലവിപാകാദിപഞ്ചദ്വാരാദിവസേന അനേകവിധസ്സ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്തവജ്ജസ്സ വിപാകഫസ്സസ്സ. **താനി ചാ**തി രൂപായതനാദീനി. "മനോ ച നേസം ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൫) ഹി വുത്തം. **തഥാ ചാ**തി പച്ചുപ്പന്നാനി രൂപാദീനി പച്ചുപ്പന്നഞ്ച ധമ്മായതനപരിയാപന്നം രൂപരൂപം സന്ധായ വുത്തം. **ആരമ്മണപച്ചയമത്തേനാ**തി തം സബ്ബം അപച്ചുപ്പന്നം, അഞ്ഞഞ്ച ധമ്മായതനം സന്ധായ വുത്തം.

ഫസ്സപച്ചയാവേദനാപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൩൪൩. ദ്വാരതോ സളേവാതി പഭവസാമഞ്ഞതോ ഏകവിധാപി ഉപ്പത്തിദ്വാരതോ ഛ ഏവ ഹോന്തീതി ഛളേവ വേദനാ വുത്താ.

ചിത്തഭേദേന ഏകൂനനവുതിവിധാപി ഇധാധിപ്പേതാ ഏവ ദസ്സേതും **"വേദനാസു പനാ"**തിആദി വുത്തം. "സേസാന"ന്തി ഏത്ഥ സമ്പടിച്ഛനസമ്പയുത്തായ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദയോ പഞ്ച യദിപി അനന്തരാദീഹി പച്ചയാ ഹോന്തി, അനന്തരാദീനം പന ഉപനിസ്സയേ അന്തോഗധത്താ സന്തീരണതദാരമ്മണാനഞ്ച സാധാരണസ്സ തസ്സ വസേന **"ഏകധാ"**തി വുത്തം. ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ ഹി ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഉപ്പന്നചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി സഹജാതാ ഫസ്സാ സകസകവീഥീസു സമ്പടിച്ഛനാദീഹി സമ്പയുത്തവേദനാനം, മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേനേവ പവത്താനം തേഭൂമകവിപാകവേദനാനമ്പി സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സസങ്ഖാതോ സോ ഫസ്സോ അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതീതി യോജേതബ്ബം.

രൂപാരൂപാവചരവിപാകവേദനാ പടിസന്ധിആദിവസേനേവ പവത്തന്തി, കാമാവചരാപി ഏകച്ചാതി **"തേഭൂമകവിപാകവേദനാനമ്പീ"**തി വുത്തം. താസമ്പി ഹി സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സോ അട്ഠധാവ പച്ചയോ ഹോതി. പച്ചയം അനുപാദിന്നമ്പി കേചി ഇച്ഛന്തീതി **"യാ പനാ"**തിആദിനാ മനോദ്വാരാവജ്ജനസമ്പയുത്തഫസ്സസ്സ പച്ചയഭാവോ വുത്തോ. തഞ്ച മുഖമത്തദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. ഏതേന നയേന സബ്ബസ്സ അനന്തരസ്സ, അനാനന്തരസ്സ ച ഫസ്സസ്സ തസ്സാ തസ്സാ വിപാകവേദനായ ഉപനിസ്സയതാ യോജേതബ്ബാതി.

വേദനാപച്ചയാതണ്ഹാപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൫൦. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം ലോകേ, ഇമസ്മിം വാ സാസനേ ഛ തണ്ഹാ ദീപിതാ. **ഇധാതി** വാ ഇമസ്മിം വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാപദേ. **തത്ഥാതി** താസു ഛസു തണ്ഹാസു.

ഏകേകായ സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതായ, ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതായ ച തണ്ഹായ തദഭിനന്ദനാനുഗുണോ രൂപാദീസു പവത്തിആകാരോ, കേവലം കാമസ്സാദവസേന പവത്തിയാ വിസിട്ഠാകാരത്താ വുത്തപ്പവത്തിആകാരതോ തണ്ഹായ തിവിധതാ.

മമത്തേനാതി സമ്പിയായനേന, അസ്സാദനതണ്ഹായ ഇച്ചേവ വുത്തം ഹോതി. തത്ഥ പുത്തോ വിയ വേദനാ ദട്ഠബ്ബാ, ഖീരാദയോ വിയ വേദനായ പച്ചയഭൂതാ രൂപാദയോ, ഖീരാദിദായികാ ധാതി വിയ രൂപാദിഛളാരമ്മണദായകാ ചിത്തകാരാദയോ ഛ. തത്ഥ സുഖസമ്ഫസ്സവത്ഥദായകോ തന്തവായോ, വേജ്ജോ രസായതനോജാവസേന, തദുപത്ഥമ്ഭിതജീവിതവസേന ച ധമ്മാരമ്മണസ്സ ദായകോതി ദട്ഠബ്ബോ. **സബ്ബാപേസാ** അട്ഠസതപ്പഭേദാപി.

ആരമ്മണപച്ചയോ ഉപ്പജ്ജമാനായ ആരമ്മണമത്തമേവ ഹോതി, ന ഉപനിസ്സയോ വിയ ഉപ്പാദകോതി ഉപ്പാദകസ്സ ഉപനിസ്സയസ്സേവ വസേന **"ഏകധാവാ"**തി വുത്തം. ഉപനിസ്സയേന വാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ സങ്ഗഹിതോ. തേന ച ആരമ്മണഭാവേന തംസഭാഗോ അഞ്ഞോപി ആരമ്മണപച്ചയഭാവോ ദീപിതോ ഹോതീതി ഉപനിസ്സയവസേനേവ പച്ചയഭാവോ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ.

"യസ്മാ വാ"തിആദിനാ ന കേവലം വിപാകസുഖവേദനാ ഏവ, തിസ്സോപി പന വേദനാ വിപാകാ വിസേസേന തണ്ഹായ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, അവിസേസേന ഇതരാ ചാതി ദസ്സേതി. **ഉപേക്ഖാ പന സന്തത്താ, സുഖമിച്ചേവ ഭാസിതാതി** തസ്മാ സാപി ഭിയ്യോ ഇച്ഛനവസേന തണ്ഹായ ഉപനിസ്സയോതി അധിപ്പായോ. ഉപേക്ഖാ പന അകുസലവിപാകഭൂതാ അനിട്ഠത്താ ദുക്ഖേ അവരോധേതബ്ബാ, ഇതരാ ഇട്ഠത്താ സുഖേതി സാ ദുക്ഖം വിയ, സുഖം വിയ ച ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി സക്കാ വത്തും. "വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ"തി വചനേന സബ്ബസ്സ വേദനാവതോ പച്ചയസ്സ അത്ഥിതായ തണ്ഹുപ്പത്തിപ്പസങ്ഗേ തന്നിവാരണത്ഥമാഹ **"വേദനാപച്ചയാ ചാപീ"**തിആദി.

നനു "അനുസയസഹായാ വേദനാ തണ്ഹായ പച്ചയോ"തി വചനസ്സ അഭാവാ അതിപ്പസങ്ഗനിവത്തിം ന സക്കാ കാതുന്തി? ന, വട്ടകഥായ പവത്തത്താ. വട്ടസ്സ ച അനുസയവിരഹേ അഭാവതോ അനുസയസഹിതാവ പച്ചയോതി അത്ഥതോ വുത്തമേവേതം ഹോതീതി. അഥ വാ "അവിജ്ജാപച്ചയാ"തി അനുവത്തമാനത്താ അനുസയസഹിതാവ പച്ചയോതി വിഞ്ഞായതി. **വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാതി** ചേത്ഥ വേദനാപച്ചയാ ഏവ തണ്ഹാ, ന വേദനായ വിനാതി അയം നിയമോ ഇച്ഛിതോ, ന വേദനാപച്ചയാ തണ്ഹാ ഹോതിയേവാതി, തസ്മാ അതിപ്പസങ്ഗോ ഏത്ഥ നത്ഥി ഏവാതി.

വുസീമതോതി വുസിതവതോ, വുസിതബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സാതി അത്ഥോ. വുസ്സതീതി വാ വുസീതി മഗ്ഗോ വുച്ചതി, സോ ഏതസ്സ വുത്ഥോ അത്ഥീതി **വുസീമാ,** ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന അരഹാ. അഗ്ഗഫലം വാ പരിനിട്ഠിതവാസത്താ "വുസീ"തി വുച്ചതി, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **വുസീമാ**.

തണ്ഹാപച്ചയാഉപാദാനപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൫൧. **അത്ഥവിഭാഗോ** അത്ഥസ്സ വിഭജനാ. **വത്ഥുസങ്ഖാതം കാമന്തി** കാമഗുണസഞ്ഞിതം രൂപാദിആരമ്മണമാഹ. **ഉപാദിയതീതി** കാമവസേന ഗണ്ഹാതി, ദള്ഹം അസ്സാദേതീതി അത്ഥോ. **കാമം ഉപാദിയതീതി** ഏത്ഥ കമ്മസാധനോ കാമസദ്ദോ , **കാമോ ച സോതി** ഏത്ഥ

കത്തുസാധനോ കിലേസകാമസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ഉപാദാനസദ്ദോ പന ഉഭയത്ഥാപി കത്തുസാധനോവ. **ദള്ഹത്ഥോ** ഭുസത്ഥോ. യഥാ ഭുസോ ആയാസോ ഉപായാസോ, ഭുസം കുട്ഠം ഉപകുട്ഠം, ഏവം ഇധാപീതി ആഹ **"ഉപായാസഉപകുട്ഠാദീസു വിയാ"**തി. **പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയതീ**തി പുരിമദിട്ഠിം സസ്സതഭാവേന ഗണ്ഹന്തീ ഉപാദിയതി, പുരിമദിട്ഠിആകാരേന വാ ഉത്തരദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജമാനാ തേനേവ പുരിമദിട്ഠിം ദള്ഹം കരോന്തീ തം ഉപാദിയതീതി വുത്താ. അഥ വാ **പുരിമദിട്ഠിം ഉത്തരദിട്ഠി ഉപാദിയതീ**തി "സസ്സതോ അത്താ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ഇദം പുരിമദിട്ഠിം ഉപാദിയമാനം ഉത്തരദിട്ഠിം നിദസ്സേതും വുത്തം. യഥാ ഹി ഏസാ ദള്ഹീകരണവസേന പുരിമം ഉത്തരാ ഉപാദിയതി, ഏവം "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദികാപീതി (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൫; ൨.൯൪; ൩.൯൧, ൧൧൬, ൧൩൬; ധ॰ സ॰ ൧൨൨൧; വിഭ॰ ൯൩൮). **അത്ത**ഗ്ഗഹണം പന അത്തവാദുപാദാനന്തി ന ഇദം ദിട്ഠുപാദാനദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ലോകോ ചാ**തി വാ അത്തഗ്ഗഹണവിനിമുത്തം ഗഹണം ദിട്ഠുപാദാനഭൂതം ഇധ പുരിമദിട്ഠിഉത്തരദിട്ഠിവചനേഹി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

സീലബ്ബതം ഉപാദിയതീതി ഏത്ഥ അസുദ്ധിമഗ്ഗഗോസീലാദിസമാദാനവസേന സീലം, അവീതിക്കമനവസേന വതം. ഉഭയഥാപി വാ സീലം, തപോകമ്മഭാവേന ഗഹിതതായ വതം, ഗവാദിപകതിഭാവനാ. അത്തനോ വാ ഗവാദിഭാവാധിട്ഠാനം സീലം, "ഗച്ഛന്തോ ഭക്ഖേതി, തിട്ഠന്തോ മുത്തേതീ"തിആദിനാ ഗവാദികിരിയാകരണം വതം. തംതംഅകിച്ചസമ്മതതോ വാ നിവത്തി സീലം, തംസമാദാനവതോവേസ ഭോജനകിച്ചകരണാദിവിസേസപടിപത്തി വതം, തം സീലബ്ബതം അസുദ്ധിമഗ്ഗം "സുദ്ധിമഗ്ഗോ"തി പരാമസന്തോ തഥാ അഭിനിവിസന്തോ ഉപാദിയതി, തം ഗാഹം ദള്ഹം ഗണ്ഹാതീതി അത്ഥോ. സീലബ്ബതസഹചരിതം പരാമാസം സീലബ്ബതന്തി ഗഹേത്വാ ആഹ **"സീലബ്ബതഞ്ച തം ഉപാദാനഞ്ചാ"**തി. **ഗോസീലഗോവതാദീനീ**തി ച തഥാഭൂതം ദിട്ഠിം വദതി. തേനേവാഹ **"സയമേവ ഉപാദാനാനീ"**തി. **അഭിനിവേസതോ**തി അഭിനിവേസഭാവതോ, അഭിനിവിസനതോ വാ. **അത്തവാദുപാദാന**ന്തി "അത്താ"തി വാദസ്സ പഞ്ഞാപനസ്സ, ഗഹണസ്സ ച കാരണഭൂതാ ദിട്ഠീതി അത്ഥോ. **അത്തവാദമത്തമേവാ**തി അത്തസ്സ അഭാവാ "അത്താ"തി ഇദം വചനമത്തമേവ. **ഉപാദിയന്തീ**തി ദള്ഹം ഗണ്ഹന്തി. കഥം? "അത്താ"തി. "അത്താ"തി ഹി അഭിനിവിസന്താ വചനമത്തമേവ ദള്ഹം കത്വാ ഗണ്ഹന്തീതി അത്ഥോതി. ഏവം "അത്തവാദമത്തമേവ ഉപാദിയന്തീ"തി വുത്തം . **അത്തവാദമത്ത**ന്തി വാ വാചാവത്ഥുമത്തമേവാഹ. വാചാവത്ഥുമത്തമേവ ഹി "അത്താ"തി ഉപാദിയന്തി അത്തസ്സ അഭാവാതി.

"ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരേ പന കാമുപാദാനം സങ്ഖേപതോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം, സേസുപാദാനത്തയം ദിട്ഠിമത്തമേവ, വിത്ഥാരതോ പനാ"തി ഏവം ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരസമുദായതോ തദവയവഭൂതം സങ്ഖേപം, വിത്ഥാരഞ്ച നിദ്ധാരേതീതി. **ധമ്മസങ്ഖേപവിത്ഥാരേ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം ദട്ഠബ്ബം. **കാമേസൂ**തി പഞ്ചസു കാമഗുണേസു . **കാമച്ഛന്ദോ**തി കാമസങ്ഖാതോ ഛന്ദോ, ന കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ, ന ച ധമ്മച്ഛന്ദോ. കാമനവസേന, രഞ്ജനവസേന ച കാമോയേവ രാഗോ **കാമരാഗോ,** ഏവം സബ്ബത്ഥ കാമത്ഥം വിദിത്വാ കാമോ ഏവ നന്ദനട്ഠേന **കാമനന്ദീ,** തണ്ഹായനട്ഠേന കാമോയേവ **കാമതണ്ഹാ,** സിനേഹനട്ഠേന കാമോ ഏവ **കാമസ്നേഹോ,** പരിദയ്ഹനട്ഠേന **കാമപരിളാഹോ,** മുച്ഛനട്ഠേന **കാമമുച്ഛാ,** ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനട്ഠേന **കാമജ്ഝോസാനം** വേദിതബ്ബം. **അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാ തണ്ഹാ** ആരമ്മണേ പരിതസ്സനഭാവതോ, **സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണം ഉപാദാനം** ആരമ്മണേ ദള്ഹഗ്ഗാഹഭാവതോ. **അപ്പിച്ഛതാപടിപക്ഖാ തണ്ഹാ** വിസയാഭിമുഖഭാവതോ, **സന്തുട്ഠിപടിപക്ഖാ ഉപാദാനം** തണ്ഹാദള്ഹത്തം ഹുത്വാ അത്രിച്ഛതാഭാവതോ. **പരിയേസനദുക്ഖമൂലാ തണ്ഹാ** അപ്പത്തവിസയപത്ഥനാഭാവതോ, **ആരക്ഖദുക്ഖമൂലം ഉപാദാനം** സമ്പത്തവിസയഗ്ഗഹണഭാവതോ.

നത്ഥി ദിന്നന്തിആദീസു **ദിന്ന**ന്തി ദാനമാഹ, തം അഫലത്താ രൂപം വിയ ദാനം നാമ ന ഹോതീതി പടിക്ഖിപതി. **യിട്ഠം** വുച്ചതി മഹാവിജിതയഞ്ഞസദിസോ മഹായാഗോ. **ഹുത**ന്തി ആഹുനപാഹുനമങ്ഗലകിരിയാ. തത്ഥ ആമന്തേത്വാ ഹവനം ദാനം **ആഹുനം,** പാഹുനാനം അതിഥീനം അതിഥികിരിയാ **പാഹുനം,** ആവാഹാദീസു മങ്ഗലത്ഥം ദാനം **മങ്ഗലകിരിയാ,** ദസ കുസലകമ്മപഥാ **സുകതകമ്മാനി** നാമ, ദസ അകുസലകമ്മപഥാ **ദുക്കടകമ്മാനി** നാമ, **ഫലം വിപാകോ**തി നിസ്സന്ദാദിഫലഞ്ചേവ നിപ്പരിയായവിപാകോ ച നത്ഥീതി യോജനാ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം "നത്ഥി ദിന്ന"ന്തിആദീസുപി ഫലവിപാകപടിക്ഖേപോവ ദട്ഠബ്ബോ. **നത്ഥി അയം ലോകോ**തി പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം "നത്ഥീ"തി ഗണ്ഹാതി. ഇമം ഹി ലോകം അവേക്ഖിത്വാ പരലോകോ, പരഞ്ച ലോകം അവേക്ഖിത്വാ അയം ലോകോ ഹോതി

ഗന്തബ്ബതോ, ആഗന്തബ്ബതോ ചാതി പരലോകതോ ഇധാഗമനസ്സ അഭാവാ തഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോ ചിത്തേന പരലോകേ ഠിതോ ഇമം ലോകം "നത്ഥീ"തി ഗണ്ഹാതീതി അത്ഥോ. ന ഹി അയം ദിട്ഠി പരലോകേ ഠിതസ്സേവ ഹോതീതി. **നത്ഥി പരലോകോ**തി ഇധലോകേ ഠിതോ പരലോകം "നത്ഥീ"തി ഗണ്ഹാതി. ഇധാപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അയം വാ ഏത്ഥ അത്ഥോ - സംസരണപ്പദേസോ ഇധലോകോ, പരലോകോ ച നാമ കോചി നത്ഥി സംസരണസ്സ അഭാവാ തത്ഥ തഥേവ ഉച്ഛിജ്ജനതോതി.

പുരിമഭവതോ പച്ഛിമഭവേ ഉപപതനം ഉപപാതോ, സോ യേസം സീലം, തേ **ഓപപാതികാ**. തേ പന ചവനകഉപപജ്ജനകസത്താ നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"നത്ഥി സത്താ ഓപപാതികാ"**തി. **നത്ഥി ലോകേ സമണ...പേ... പവേദേന്തീ**തി അനുലോമപടിപദം പടിപന്നത്താ സമ്മഗ്ഗതാ സമ്മാപടിപന്നാ ധമ്മികസമണബ്രാഹ്മണാ ലോകസ്മിം നത്ഥി, യേ ഇമഞ്ച ലോകം, പരഞ്ച ലോകം അത്തനാ ഏവ അഭിവിസിട്ഠേന ഞാണേന പച്ചക്ഖതോ ഞത്വാ പവേദനസമത്ഥാ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധാ നാമ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ**തിആദീസു വത്തബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

പകതിഅണുആദീനം സസ്സതഗ്ഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ, സരീരസ്സ ഉച്ഛേദഗ്ഗാഹപുബ്ബങ്ഗമോ ച തേസം ഗാഹാനം സാമിഭൂതോ കോചി സസ്സതോ, ഉച്ഛിജ്ജമാനോ വാ അത്താ അത്ഥീതി അത്തഗ്ഗാഹോ കദാചി ഹോതീതി **"യേഭുയ്യേനാ"**തി വുത്തം. സ്വായം അത്തഗ്ഗാഹോ അത്ഥതോ ഖന്ധാരമ്മണോ ഏവ ദട്ഠബ്ബോ. യേഭുയ്യേന പഠമം അത്തവാദുപാദാനന്തിആദിനാവ സമ്ബന്ധോ. യദിപി ഭവരാഗജവനവീഥി പഠമം പവത്തതി ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ ഭവനികന്തിയാ പവത്തിതബ്ബത്താ, സോ പന ഭവരാഗോ തണ്ഹാദള്ഹത്തം ന ഹോതീതി മഞ്ഞമാനോ ന കാമുപാദാനസ്സ പഠമുപ്പത്തിമാഹ.

തണ്ഹാ കാമുപാദാനന്തി പന വിഭാഗസ്സ അകരണേ സബ്ബാപി തണ്ഹാ **കാമുപാദാനം,** കരണേപി വാ കാമരാഗതോ അഞ്ഞാപി തണ്ഹാ ദള്ഹഭാവം പത്താ **കാമുപാദാന**ന്തി തസ്സ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝതാ വുത്താ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതാ ചിത്തുപ്പാദാ **വിസയോ**. പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ **ആലയോ**. തത്ഥ രമതീതി **ആലയരാമാ,** പജാ. തേനേവ സാ ആലയരാമതാ സസന്താനേ, പരസന്താനേ ച പാകടാ ഹോതി. **കാമാന**ന്തി വത്ഥുകാമാനം. "സുഖദുക്ഖം കമ്മുനാ ഹോതീ"തി അഗ്ഗഹേത്വാ **കോതൂഹലമങ്ഗലാദിബഹുലോ ഹോതി. സാ** കോതൂഹലമങ്ഗലാദിബഹുലതാ. **അസ്സ** കാമുപാദാനവതോ. **തന്തി** ദിട്ഠുപാദാനം, അനത്തനി ധമ്മമത്തേ "അത്താ"തി മിച്ഛാഭിനിവേസസ്സ സുഖുമതരധമ്മുപാദാനതായ സുഖുമതാ വുത്താ. ഉപനിസ്സയവചനേന ആരമ്മണാനന്തരപകതൂപനിസ്സയാ വുത്താതി അനന്തരപച്ചയാദീനമ്പി സങ്ഗഹോ കതോ ഹോതി.

ഉപാദാനപച്ചയാഭവപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൬൪൬. അത്ഥതോതി വചനത്ഥതോ. **ധമ്മതോ**തി സഭാവധമ്മതോ. **സാത്ഥതോ**തി സാത്ഥകതോ, പുബ്ബേ വുത്തസ്സപി പുന വചനസ്സ സപ്പയോജനതോ. **ഭേദസങ്ഗഹാ**തി ഭേദതോ സങ്ഗഹതോ, വിഭാഗതോ ചേവ വിഭത്തസ്സ സങ്ഖിപനതോ ചാതി അത്ഥോ. **യം യസ്സ പച്ചയോ**തി യം യം ഉപാദാനം യസ്സ യസ്സ ഭവസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തതോ ചാതി അത്ഥോ.

ഭവതീതി ഭവോതി ഫലവോഹാരേന കമ്മഭവോ വുത്തോ. ഉപപത്തിഭവനിബ്ബചനമേവ ഹി ദ്വയസ്സപി സാധാരണം കത്വാ വുത്തം, ഭവതി ഏതസ്മാ ഉപപത്തിഭവോതി വാ. ദുതിയോ പന കമ്മഭവോ സത്തസ്സ പുനബ്ഭവഭാവേന സവിസേസം ഭവതീതി **ഭവോ**. തതോ ഏവ ന സബ്ബസ്സ ഭവന്തരസ്സ, തംഹേതുനോ വാ ഭവഭാവപ്പസങ്ഗോ. **ദുവിധേനാ**തി ദ്വീഹി ആകാരേഹി പവത്തിതോതി അത്ഥോ. **ദുവിധേനാ**തി വാ പച്ചത്തത്ഥേ കരണവചനം, ദുവിധോതി വുത്തം ഹോതി. **അത്ഥീ**തി സംവിജ്ജതി.

൬൪൭. അത്തനോ പച്ചയേഹി കരീയതീതി കമ്മം, അത്തനോ ഫലം കരോതീതി കമ്മന്തി കേചി, "കമ്മ"ന്തി ഏവം വത്തബ്ബാ **കമ്മസങ്ഖാതാ. പരിത്തഭൂമകോ**തി കാമഭൂമകോ. **മഹാഭൂമകോ**തി മഹഗ്ഗതഭൂമകോ. **സബ്ബ**ന്തി അനവസേസം. ഭവം ഗച്ഛതി, ഗമേതി ചാതി **ഭവഗാമി**. ഗച്ഛതീതി ച നിപ്ഫാദനസമത്ഥതാവസേന, അത്തനോ പവത്തികാലേ ഭവാഭിമുഖം ഹുത്വാ പവത്തതീതി അത്ഥോ, നിബ്ബത്തനമേവ വാ ഗമനം അധിപ്പേതം. **"ഭവഗാമീ"**തി ച

ഏതേന കമ്മക്ഖയകരം കമ്മം നിവത്തേതി. അയഞ്ഹി വട്ടകഥാ, തഞ്ച വിവട്ടനിസ്സിതന്തി. **അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോതി ദ്വാദസ ചേതനാതി** ഉദ്ധച്ചസഹഗതചേതനായപി ഗഹണം "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തി ഏത്ഥ വിയ വേദിതബ്ബം. "ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി ഏത്ഥ പന "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; മഹാവ॰ ൧; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪) ഏത്ഥ വിയ സാപി അപനേതബ്ബാ. **മന്ദബഹുവിപാകതാതി** അപ്പമഹാവിപാകതാ.

"സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മന്തി ഇമിനാ ചേതനാസമ്പയുത്താ അഭിജ്ഝാദയോ വുത്താ"തി ഏതേന ആചയഗാമിതായ തേസം കമ്മസങ്ഖാതതാ വുത്താതി കമ്മഭവപരിയാപന്നതം പരിയായേന വദതി, നിപ്പരിയായേന പന ചേതനാവ കമ്മഭവോ. വുത്തഞ്ഹി "കമ്മഭവോ തീഹി ഖന്ധേഹി ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ സമ്പയുത്തോ, ഏകേന ഖന്ധേന ഏകേനായതനേന ഏകായ ധാതുയാ കേഹിചി സമ്പയുത്തോ"തി (ധാതു॰ ൨൪൪). ഉപപത്തിഭവോ തീഹിപി തികേഹി വുത്തോ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധോവ. യഥാഹ "ഉപപത്തിഭവോ... കാമഭവോ... സഞ്ഞാഭവോ... പഞ്ചവോകാരഭവോ പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി ഏകാദസഹായതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതോ"തിആദി (ധാതു॰ ൭൧). യദി ഹി അനുപാദിന്നകാനമ്പി ഗഹണം സിയാ, "ദ്വാദസഹി ആയതനേഹി അട്ഠാരസഹി ധാതൂഹീ"തി വത്തബ്ബം സിയാതി. കാമതണ്ഹായ കാമേതബ്ബതോ കാമനിസ്സയതായ ഭോഗാ വിയ, കാമസഹചരിതതായ "കുന്താ പചരന്തീ"തി വിയ, കാമാരമ്മണതായ "സുഖം രൂപ"ന്തി വിയ, കാമപച്ചയട്ഠാനതായ "സുഖോ സഗ്ഗോ"തി വിയ കാമാതി അവീചിപരനിമ്മിതവസവത്തിപരിച്ഛിന്നാ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാ വുച്ചന്തി . രൂപാവിരാഗതോ യം നിസ്സിതാ, തദുപചാരേന "മഞ്ചാ ഘോസന്തീ"തി വിയ, "ഫന്ദനദേവതാ"തി വിയ ച "രൂപ"ന്തി വുച്ചന്തി ബ്രഹ്മകായികാകനിട്ഠപരിച്ഛിന്നാ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാ.

രൂപമേവ ഭവോ **രൂപഭവോ,** തഥാ അരൂപന്തി ആകാസാനഞ്ചായതനഭവഗ്ഗപരിച്ഛിന്നാ ചത്താരോ ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാ വുച്ചന്തി. അരൂപമേവ ഭവോ **അരൂപഭവോ**. കാമോ ഏവ ഭവോതി കാമഭവോ, സോ പന യസ്മാ യഥാവുത്തേനത്ഥേന "കാമോ"തി വത്തബ്ബോ ഹോതി, തസ്മാ **"കാമസങ്ഖാതോ ഭവോ"**തി വുത്തം. കാമാവചരസഞ്ഞിതോ വാ ഭവോ **"കാമസങ്ഖാതോ ഭവോ"**തി വുത്തോ. തഥാ രൂപാരൂപഭവോതി ആഹ **"ഏസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസൂ"**തി. **സഞ്ഞാവതം ഭവോതി** ഏത്ഥ വന്തു-സദ്ദസ്സ ലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. തസ്സ വാ അത്ഥേ അകാരം കത്വാ "സഞ്ഞഭവോ"തിപി പാഠോ. തേനാഹ **"സഞ്ഞാവാ"**തിആദി. **വോകിണ്ണോതി** ഏതേന വോകാരസദ്ദസ്സ കമ്മസാധനതമാഹ. വോകിരീയതി പസാരീയതി വിത്ഥാരീയതീതി വോകാരോ, വോകിരണം വാ വോകാരോ, സോ ഏകസ്സേവ ഖന്ധസ്സ വസേന പവത്തത്താ **"ഏകോ വോകാരോ"**തി വുത്തോ, പസടുപ്പത്തീതി അത്ഥോ.

൩൪൮. കിഞ്ചാപി ഭവനിദ്ദേസേ "സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ"തി (വിഭ॰ ൨൩൪) ഇമിനാ ചേതനാസമ്പയുത്തധമ്മാപി വുത്താ. **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാദയോവാതി** പന അവധാരണം പച്ചയധമ്മവിസേസേപി അത്ഥപ്പഭേദേന സങ്ഖാരഭവഗ്ഗഹണേസു അത്ഥേവ വിസേസോതി ദസ്സനത്ഥം കതം. തേനാഹ **"ഏവം സന്തേപീ"**തിആദി. സങ്ഖാരഭവാനം ധമ്മഭേദതോ ന സങ്ഖാരാ ഏവ പുന വുത്താതി **"സാത്ഥകമേവിദം പുനവചന"**ന്തി ഏതം അയുത്തന്തി ചേ? ന, ഭവേകദേസഭാവേന സങ്ഖാരാനം ഭവോതി പുന വുത്തത്താ. പരേന വാ ധമ്മവിസേസം അഗ്ഗഹേത്വാ പുനവചനം ചോദിതന്തി ചോദകാഭിലാസവസേന **"സാത്ഥകമേവിദം പുനവചന"**ന്തി വുത്തം.

൩൪൯. കാമഭവാദിനിബ്ബത്തകസ്സ കമ്മസ്സ കാമഭവാദിഭാവോ ഫലവോഹാരേന അട്ഠകഥായം വുത്തോ. സഹജാതവിഞ്ഞാണസ്സപി പച്ചയഭൂതം അവിജ്ജാഹേതുകം സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന യം കിഞ്ചി കമ്മം പുബ്ബേ വുത്തം, ഇധ പന "സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മ"ന്തി (വിഭ॰ ൨൩൪) വചനതോ ഭവസ്സ നിബ്ബത്തകം ഉപാദാനഹേതുകം വിപച്ചനായ കതോകാസമേവ ഭവോതി അധിപ്പേതോ. യം കാമുപാദാനപച്ചയാ രൂപഭവനിബ്ബത്തകം, അരൂപഭവനിബ്ബത്തകഞ്ച കമ്മം കരീയതി, സോ കമ്മഭവോ, തദഭിനിബ്ബത്താ ഖന്ധാ ഉപപത്തിഭവോതി ഇമമത്ഥം **"ഏസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസൂ"**തി അതിദിസതി. **ദ്വേ കാമഭവാതി** കാമകമ്മഭവോ, കാമൂപപത്തിഭവോതി ദ്വേ കാമഭവാ. ഏവം **"ദ്വേ രൂപഭവാ, ദ്വേ അരൂപഭവാ"**തി ഏത്ഥാപി. അന്തോഗധേ ഹി വിസും അഗ്ഗഹേത്വാ അബ്ഭന്തരഗതേ ഏവ കത്വാ കാമഭവാദികേ കമ്മൂപപത്തിഭവവസേന ദുഗുണേ കത്വാ ആഹ **"ഛ ഭവാ"**തി.

അവിസേസേനാതി ഉപാദാനവസേന ഭേദം അകത്വാ. ഉപാദാനഭേദാകരണേനേവ ച ദ്വാദസപ്പഭേദസ്സ സങ്ഗഹവസേന സങ്ഗഹതോ **"ഛ ഭവാ"**തി വുത്തം. **അനുപഗമ്മാ**തി അനിസ്സായ, അനാമസിത്വാതി അത്ഥോ.

ന്ദം. ഗോസീലേന, കുക്കുരസീലേന ച സമത്തേന സമാദിന്നേന ഗുന്നം, കുക്കുരാനഞ്ച സഹബ്യതാ വുത്താതി "സീലബ്ബതുപാദാനവതോ ഝാനഭാവനാ ന ഇജ്ഝതീ"തി മഞ്ഞമാനാ തേന രൂപാരൂപഭവാ ന ഹോന്തീതി കേചി വദന്തി. വക്ഖമാനേന പന പകാരേന പച്ചയഭാവതോ **"തം ന ഗഹേതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. അസുദ്ധിമഗ്ഗേ ച സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനം സീലബ്ബതുപാദാനന്തി സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനേന രൂപാരൂപാവചരജ്ഝാനാനം നിബ്ബത്തനം ന ന യുജ്ജതീതി.

അനുസ്സവവസേനാതി "സേതവധയജ്ഞം ആലഭതേ ഭൂതികാമോ"തി ആദിന്നഅനുസ്സവവസേന, യഥാ ഇമേ മനുസ്സലോകേ കാമാ സമിദ്ധാ, ഏവം ദേവലോകേ ഇതോ സമിദ്ധതരാതി ദിട്ഠാനുസാരേന വാ. പുരാണഭാരതസീതാഹരണപസുബന്ധവിധിആദിസവനം **അസ്സദ്ധമ്മസ്സവനം. ആദി**-സദ്ദേന അസപ്പുരിസൂപനിസ്സയം പുബ്ബേ ച അകതപുഞ്ഞതം, അത്തമിച്ഛാപണിധിഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി. **കായദുച്ചരിതാദീനിപീ**തി അത്തനോ അധിപ്പേതാനം കാമാനം അനുപായഭൂതാനിപി കായദുച്ചരിതാദീനി **കരോതി,** ചിരസഗ്ഗാദിഅത്ഥം യുദ്ധാദിവസേനാതി അധിപ്പായോ. **സന്ദിട്ഠികേ വാ പന** രജ്ജസേനാപതിട്ഠാനാദിസങ്ഗഹേ **കാമേ. തദന്തോഗധാ ഏവാ**തി തസ്മിം ദുച്ചരിതനിബ്ബത്തേ, സുചരിതനിബ്ബത്തേ ച കാമഭവേ അന്തോഗധാ ഏവാതി അത്ഥോ. **അന്തോഗധാ**തി ച സഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാനം ഏകദേസേന അന്തോഗധത്താ വുത്തം. ന ഹി തേ നിരവസേസാ കാമഭവേ അന്തോഗധാതി.

സപ്പഭേദസ്സാതി സുഗതിദുഗ്ഗതിമനുസ്സാദിപ്പഭേദവതോ.

കാമാവചരസമ്പത്തിഭവേ പഠമദുതിയഉച്ഛേദവാദവസേന, രൂപഭവേ തതിയഉച്ഛേദവാദവസേന, അരൂപഭവേ സേസഉച്ഛേദവാദവസേന അയമത്താ സുഉച്ഛിന്നോ ഹോതീതി തദുപഗം കമ്മം കരോതീതി ആഹ **"അയം അത്താ നാമാ"**തിആദി. തത്ഥ **സുഉച്ഛിന്നോ**തി സകലവട്ടദുക്ഖസമുച്ഛേദേന സുട്ഠു ഉച്ഛിന്നോ, അപുനബ്ഭവുപ്പത്തികോ ഹോതീതി അത്ഥോ.

"കാമാവചരസമ്പത്തിഭവേ"തി ഇദം പഠമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദവസേന വുത്തം, സേസം ഇതരദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദവസേന. തത്ഥ കിഞ്ചാപി **പാളിയം** (ദീ॰ നി॰ ൧.൯൩ ആദയോ) രൂപാവചരജ്ഝാനവസേനേവ ഉപരി ചത്താരോ ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ ആഗതാ, ദിട്ഠിഗതികോ പന യം കിഞ്ചി ഗഹേത്വാ യഥാ തഥാ അഭിനിവിസതീതി അരൂപഭവഗ്ഗഹണം, അരൂപജ്ഝാനാനമ്പി വാ ചതുത്ഥഝാനസങ്ഗഹതോ അരൂപഭവഗ്ഗഹണം, സന്തസുഖതായ വാ തംസമങ്ഗിനോ സുഖിതഭാവസാമഞ്ഞതോ. **വിഗതപരിളാഹോ**തി യഥാഭിലാസിതവിസയൂപഹാരേന, പഹാനേന ച വൂപസന്തകാമരാഗപരിളാഹോ, ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനപ്പത്തോതി അത്ഥോ.

സുദ്ധിമഗ്ഗപരാമസനവസേന പവത്തിതം യം കിഞ്ചി ലോകിയം സീലം, ഝാനഞ്ച സീലബ്ബതമിച്ചേവ ഇധാധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഇദം സീലബ്ബതം നാമാ"**തിആദി. കമേന അവത്വാ സീലബ്ബതുപാദാനസ്സ അന്തേ ഭവപച്ചയതാവചനം അത്തവാദുപാദാനം വിയ അഭിണ്ഹം അസമുദാചാരതോ, അത്തവാദുപാദാനനിമിത്തത്താ ച.

കമ്മഭവേതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **ഹേതുപച്ചയപ്പഭേദേഹീ**തി ഏത്ഥ മഗ്ഗപച്ചയോ ച വത്തബ്ബോ. ദിട്ഠുപാദാനാദീനി ഹി സഹജാതകമ്മഭവസ്സ മഗ്ഗപച്ചയാ ഹോന്തീതി, തസ്മാ താനി സഹജാതാദീസു ഹേതുപച്ചയം അപനീയ മഗ്ഗപച്ചയം പക്ഖിപിത്വാ സത്തധാ പച്ചയാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. സബ്ബാനി പന അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാസേവനപച്ചയേഹി പച്ചയാ ഹോന്തി. നാനന്തരസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തി. കദാചി ആരമ്മണപച്ചയാദിനാപി, തം പന ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവ സങ്ഗഹേത്വാ വുത്തം **"വിപ്പയുത്തസ്സ പന ഉപനിസ്സയപച്ചയേനേവാ"**തി.

ഭവപച്ചയാജാതിആദിപദവിത്ഥാരകഥാവണ്ണനാ

൩൭൧. ജാതീതിആദീസൂതി ആദി-സദ്ദേന "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം സോകപരിദേവദുക്ഖദോമനസ്സുപായാസാ സമ്ഭവന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൦൩; സം॰ നി॰ ൨.൧; മഹാവ॰ ൧; ഉദാ॰ ൧; നേത്തി॰ ൨൪) സബ്ബം സങ്ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ **"ജാതിആദീന"**ന്തിആദി. ഉപപത്തിഭവുപ്പത്തിയേവ ജാതീതി ആഹ **"ന ഉപപത്തിഭവോ"**തി. ജായമാനസ്സ പന ജാതി ജാതീതി ഉപപത്തിഭവോപി അസതി അഭാവാ ജാതിയാ പച്ചയോതി സക്കാ വത്തും. ജായമാനരൂപപദട്ഠാനതാപി ഹി രൂപജാതിയാ വുത്താ "ഉപചിതരൂപപദട്ഠാനോ ഉപചയോ, അനുപ്പബന്ധരൂപപദട്ഠാനാ സന്തതീ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൬൪൧).

ജാതാനം ഖന്ധാനം ഉഞ്ഞാതതാ, അഭിമതതാ ച **ഹീനപണീതതാ**. അനിട്ഠഞ്ഹി ഹീനം, ഇട്ഠം പണീതം. **ആദി**-സദ്ദേന സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണഹീനുത്തമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **യമകാനമ്പി സത**ന്തി യമകഭാവേന നിബ്ബത്താനമ്പി സമാനാനം. **സോ ച** സത്താനം വിസേസോ. ഭിന്നസന്താനികസ്സ വിസേസകാരണസ്സ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോ **"അജ്ഝത്തസന്താനേ"**തി വുത്തം. **അഞ്ഞസ്സ കാരണസ്സ അഭാവതോ**തി അത്തസന്താനഗതതോ അഞ്ഞസ്സ വിസേസകാരണസ്സ അനുപലബ്ഭമാനത്താ, സതി ച തസ്മിം സബ്ബദാ സബ്ബേസം അഭാവതോതി പസങ്ഗസ്സ ദുന്നിവാരണതോ കാരണേ അവിസിട്ഠേ ഫലവിസേസസ്സ അയുജ്ജമാനകത്താ. തേനാഹ **"കമ്മഭവഹേതുകോവാ"**തി.

തേന തേനാതി ഞാതിബ്യസനാദിനാ ജരാമരണതോ അഞ്ഞേന ദുക്ഖധമ്മേന. ജരാമരണനിമിത്തഞ്ഹി ഉപ്പന്നാ സോകാദയോ ജരാമരണാഭിസമ്ബന്ധാ, തദഞ്ഞേ അനഭിസമ്ബന്ധാ. **ഉപനിസ്സയകോടിയാ**തി ഉപനിസ്സയംസേന, ഉപനിസ്സയലേസേനാതി അത്ഥോ. യോ ഹി പട്ഠാനേ അനാഗതോ സതി ഭാവാ, അസതി ച അഭാവാ സുത്തന്തപരിയായേന ഉപനിസ്സയോ, സോ "ഉപനിസ്സയകോടീ"തി വുച്ചതി. പച്ചയമഹാപദേസോ കിരേസോ, യദിദം ഉപനിസ്സയോതി.

ഭവചക്കകഥാവണ്ണനാ

൩൯൨. ന കേവലം സോകാദീനംയേവ ജാതി പച്ചയോ ഹോതി, സോകാദീനം പന പച്ചയത്താ അവിജ്ജായപി പച്ചയോ ഏവാതി ദസ്സേതും **"യസ്മാ പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **ഏത്ഥാ**തി പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനായം. **അവിദിതാദി മി**ദന്തി **മ**-കാരോ പദസന്ധികരോ. **സതത**ന്തി സബ്ബകാലം യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമാ. **സമിത**ന്തി സങ്ഗതം, അബ്ബോച്ഛിന്നന്തി അത്ഥോ.

തേസൂതി സോകാദീസു. **സിദ്ധേസൂ**തി ലബ്ഭമാനേസു. **സിദ്ധാ ഹോതി അവിജ്ജാ** അവിനാഭാവതോ.

കാമയാനസ്സാതി കാമയമാനസ്സ, കാമോ വാ യാനം ഏതസ്സാതി **കാമയാനോ,** തസ്സ കാമവസേന യായമാനസ്സാതി അത്ഥോ. **ഛന്ദജാതസ്സാ**തി ജാതതണ്ഹാഛന്ദസ്സ. **പരിഹായന്തീ**തി വിഗച്ഛന്തി. **രുപ്പതീ**തി സോകാദിനാ കുപ്പതി.

പരിയുട്ഠാനതായ തിട്ഠനസീലോ **പരിയുട്ഠാനട്ഠായീ**. "പരിയുട്ഠട്ഠായിനോ"തി വാ പാഠോ. തത്ഥ പരിയുട്ഠാതീതി പരിയുട്ഠം, ദിട്ഠിപരിയുട്ഠാനം, തേന തിട്ഠതീതി പരിയുട്ഠട്ഠായീതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

പഞ്ച പുബ്ബനിമിത്താനീതി "മാലാ മിലായന്തി, വത്ഥാനി കിലിസ്സന്തി, കച്ഛേഹി സേദാ മുച്ചന്തി, കായേ വേവണ്ണിയം ഓക്കമതി, ദേവോ ദേവാസനേ നാഭിരമതീ"തി (ഇതിവു॰ വ്വ൩) വുത്താനി പഞ്ച മരണപുബ്ബനിമിത്താനീതി അത്ഥോ. താനി ഹി ദിസ്വാ കമ്മനിബ്ബത്തക്ഖന്ധസങ്ഖാതേ ഉപപത്തിഭവേ ഭവച്ഛന്ദബലേന ദേവാനം ബലവസോകോ ഉപ്പജ്ജതീതി.

ബാലോതി അവിദ്വാ. തേന അവിജ്ജായ കാരണഭാവം ദസ്സേതി. **തിവിധം ദുക്ഖ**ന്തി തസ്സാരുപ്പകഥാസവന, കമ്മകാരണാദസ്സന, മരണകാലകമ്മോപട്ഠാനനിദാനം സോകാദിദുക്ഖം.

ആസവേ സാധേന്തീതി ആസവേ ഗമേന്തി ബോധേന്തീതി അത്ഥോ.

ഏവം സതീതി ഏവം ഭവചക്കസ്സ അവിദിതാദിതായ അനാദിഭാവേ സതി. **ആദിമത്തകഥന**ന്തി അവിജ്ജാവസേന ആദിസബ്ഭാവകഥനം. ആദി ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഹി ആദിമം, ഭവചക്കം. തസ്സ ഭാവോ ആദിമത്തം, തസ്സ കഥനം ആദിമത്തകഥനം.

വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ വാ മത്തസദ്ദോ, സതി അനാദിഭാവേ അവിജ്ജാ ആദിമ്ഹി, മജ്ഝേ, പരിയോസാനേ ച സബ്ബത്ഥ സിയാതി ആദിമത്തായ അവിജ്ജായ കഥനം വിരുജ്ഝതീതി അത്ഥോ. "അവിജ്ജാ പധാനാ"തി വത്വാ തസ്സാ പധാനഭാവം ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേനാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേനാ**തി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദനേന, അപ്പഹാനേന വാ, അത്തനോ സന്താനേ സന്നിഹിതഭാവകരണേനാതി അത്ഥോ. **കമ്മാദീനീ**തി കമ്മവിപാകവട്ടാനി. **പലിബോധേന്തീ**തി നാനാദുക്ഖപരിബ്യൂള്ഹേ സംസാരചാരകേ നിരോധേന്തി. **തേഹീ**തി കിലേസകമ്മവിപാകവട്ടേഹി. വട്ടസ്സ കാരണഭാവേന പധാനത്താ **"പധാനധമ്മോ"**തി അവിജ്ജാ കഥിതാ.

തതോ അവിജ്ജാദിതോ. **ബ്രഹ്മാദിനാതി ആദി**-സദ്ദേന പജാപതിസ്സരപുരിസാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. വദതീതി **വദോ,** തം തം ഹിതാഹിതം പവത്താതി അത്ഥോ. വേദേതി, വേദിയതീതി വാ **വേദേയ്യോ,** സുഖാദിം അനുഭവതി, സബ്ബവിസയേ വാ ജാനാതി, "സുഖിതോ ദുക്ഖിതോ"തിആദിനാ അത്തനാ, പരേഹി ച ജാനാതി, ഞായതി ചാതി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മാദിനാ വാ അത്തനാ വാ**തി വാ-സദ്ദോ ച-സദ്ദത്ഥോ. തേനാഹ **"കാരകവേദകരഹിത"**ന്തി ച-സദ്ദത്ഥസമാസം.

ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞന്തി അവിജ്ജാദീനം ദ്വാദസന്നം സുഞ്ഞസഭാവാനം സുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞം ദ്വാദസവിധസുഞ്ഞതാസുഞ്ഞം, ധുവഭാവാദിസുഞ്ഞതായ വാ ചതുബ്ബിധമ്പി സുഞ്ഞതം ഏകം കത്വാ ദ്വാദസങ്ഗഗതത്താ ദ്വാദസവിധാതി തായ ദ്വാദസസുഞ്ഞതായ സുഞ്ഞന്തി അത്ഥോ.

൬൨൬. **പുബ്ബന്താഹരണതോ**തി പുബ്ബന്തതോ അതീതകോട്ഠാസതോ പച്ചുപ്പന്നവിപാകസ്സ ആഹരണതോ. വേദനാവസാനം പരിച്ഛിന്നം ഏകം ഭവചക്കം ഹോതി. ഭവചക്കേകദേസോപി ഹി ഭവചക്കന്തി വുച്ചതി. വേദനാ വാ തണ്ഹാസഹായായ അവിജ്ജായ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദനാതോ അവിജ്ജാ, അവിജ്ജാതോ സങ്ഖാരാതി സമ്ബജ്ഝനതോ വേദനാവസാനം ഭവചക്കം പരിപുണ്ണമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. അവിജ്ജാഗ്ഗഹണേന വാ തണ്ഹുപാദാനാനി തദവിനാഭാവതോ. സങ്ഖാരഗ്ഗഹണേന ഭവോ, വിഞ്ഞാണാദിഗ്ഗഹണേന ജാതിജരാമരണാനി, സോകാദയോ ച ഗഹിതാതി ഏവമ്പി വേദനാവസാനം ഭവചക്കന്തി യുത്തമേവേതം. ഏവം തണ്ഹാമൂലകേ ച യോജേതബ്ബം. ദിന്നമ്പി ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞാനുപ്പവേസോ ഹോതീതി. അവിജ്ജാ ധമ്മസഭാവം പടിച്ഛാദേത്വാ വിപരീതാഭിനിവേസം കാരേന്തീ ദിട്ഠിചരിതേ സംസാരേ നയതി, തേസം വാ സംസാരം സങ്ഖാരാദിപവത്തിം നയതി പവത്തേതീതി **സംസാരനായികാ** വുത്താ. തണ്ഹായ തണ്ഹാചരിതാനം സംസാരനായികാഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി.

പഠമം ഭവചക്കം. **ഫലുപ്പത്തിയാ**തി കത്തുഅത്ഥേ കരണവചനം, കരണത്ഥേ ഏവ വാ. വിഞ്ഞാണാദിപച്ചുപ്പന്നഫലുപ്പത്തി ഹി ഇധ ദിട്ഠാ, അദിട്ഠാനം പുരിമഭവേ അത്തനോ ഹേതൂനം അവിജ്ജാസങ്ഖാരാനം ഫലം അനുപ്പാദേത്വാ അനുപച്ഛിജ്ജനം പകാസേതി, പകാസനസ്സ വാ കരണം ഹോതീതി. അഥ വാ പുരിമഭവചക്കം ദുതിയേന സമ്ബന്ധം വുത്തന്തി വേദനാസങ്ഖാതസ്സ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തിയാ തണ്ഹാദീനം ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദം പകാസേതി, തസ്മാ ഫലുപ്പത്തിയാ കാരണഭൂതായ പഠമസ്സ ഭവചക്കസ്സ ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദപ്പകാസനതോതി അത്ഥോ. സങ്ഖാരാദീനമേവ വാ ഫലാനം ഉപ്പത്തിയാ അവിജ്ജാദീനം ഹേതൂനം ഫലം അജനേത്വാ അനുപച്ഛേദമേവ, വിഞ്ഞാണാദിഹേതൂനം വാ സങ്ഖാരാദീനം അനുപ്പബന്ധമേവ പകാസേതി പഠമം ഭവചക്കം, ന ദുതിയം വിയ പരിയോസാനമ്പീതി **"ഫലുപ്പത്തിയാ ഹേതൂനം അനുപച്ഛേദപ്പകാസനതോ"**തി വുത്തം. **അനുപുബ്ബപവത്തിദീപനതോതി** "സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണം, വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧) ധമ്മാനം അനുപുബ്ബതോ പവത്തിയാ ദീപനതോ. "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി ഹി ഏത്ഥ അപരിപുണ്ണായതനം കലലരൂപം വത്വാ തതോ ഉദ്ധം "നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന"ന്തി സളായതനപ്പവത്തി വുത്താ. **സഹുപ്പത്തിദീപനതോ**തി "ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോ, ഭവപച്ചയാ ജാതീ"തി വാ ഉപപത്തിക്ഖന്ധാനം ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തിയാ ദീപനതോ. ന ഹി ഏത്ഥ പഠമേ വിയ ഭവചക്കേ ആയതനാനം കമേന ഉപ്പത്തി വുത്താ.

൬൨൭. ഹേതുആദിപുബ്ബകാ തയോ സന്ധീ ഏതസ്സാതി **ഹേതുഫലഹേതുപുബ്ബകതിസന്ധി,** ഭവചക്കം. ഹേതുഫലഹേതുഫലവസേന ചതുപ്പഭേദോ അങ്ഗാനം സങ്ഗഹോ ഏതസ്സാതി **ചതുഭേദസങ്ഗഹം**. സരൂപതോ അവുത്താപി തസ്മിം തസ്മിം സങ്ഗഹേ ആകിരീയന്തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഗ്ഗഹണേഹി പകാസീയന്തീതി **ആകാരാ**. അതീതഹേതുആദീനം വാ പകാരാ **ആകാരാ**. കിലേസകമ്മവിപാകാ വിപാകകിലേസകമ്മേഹി സമ്ബന്ധാ ഹുത്വാ

പുനപ്പുനം പരിവത്തന്തീതി തേസു വട്ടനാമം ആരോപേത്വാ **“തിവട്ട”**ന്തി വുത്തം, വട്ടേകദേസത്താ വാ “വട്ടാനീ”തി വുത്താനി.

സന്ധീനം ആദിപരിയോസാനവവത്ഥിതാതി സന്ധീനം പുബ്ബാപരവവത്ഥിതാതി അത്ഥോ.

പരിതസ്സതീതി തം തം വത്ഥും പരിഗ്ഗഹകരണവസേന തസ്സതി, തണ്ഹായതീതി അത്ഥോ. **ഉപാദിയതീ**തി ദള്ഹഗാഹം ഗണ്ഹാതി. **പുരിമകമ്മഭവസ്മി**ന്തി പുരിമകമ്മഭവേ സതി.

തസ്സ ച സബ്ഭാവോ കരിയമാനതാ ഏവാതി ആഹ **“കമ്മഭവേ കരിയമാനേതി അത്ഥോ”**തി. **ദുക്ഖാദീസു മോഹോ**തി ദുക്ഖാദീനം ആദീനവപടിച്ഛാദകോ അപ്പഹീനോ മോഹോ. **ആയൂഹനാ**തി സമ്പിണ്ഡനകാ ദാനാദികിരിയായ പവത്തനകാ. ഏകം ആവജ്ജനം ഏതേസന്തി ഏകാവജ്ജനാ, തേസു **ഏകാവജ്ജനേസു. സത്തമേ** ചേതനാ **ഭവോ. “യാ കാചി വാ പന ചേതനാ ഭവോ, സമ്പയുത്താ ആയൂഹനാ സങ്ഖാരാ”**തി ഇദം യഥാദസ്സിതായ ധമ്മട്ഠിതിഞാണഭാജനീയേ വുത്തായ പടിസമ്ഭിദാപാളിയാ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൭) വസേന വുത്തം. തത്ഥ ഹി “ചേതനാ ഭവോ”തി ആഗതാ. ഭവനിദ്ദേസേ പന **“സാത്ഥതോ”**തി ഏത്ഥ “ചേതനാവ സങ്ഖാരാ, ഭവോ പന ചേതനാസമ്പയുത്താപീ”തി **വിഭങ്ഗപാളി**വസേന ദസ്സിതം. “തത്ഥ കതമോ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ? കുസലാ ചേതനാ കാമാവചരാ”തിആദിനാ ഹി സങ്ഖാരാനം ചേതനാഭാവോ **വിഭങ്ഗപാളിയം** (വിഭ॰ ൨൨൬) വുത്തോ. തത്ഥ **പടിസമ്ഭിദാപാളിയം** “ചേതനാസമ്പയുത്താ വിപാകധമ്മത്താ സവിപാകേന ആയൂഹനസങ്ഖാതേന സങ്ഖതാഭിസങ്ഖരണകിച്ചേന സങ്ഖാരാ”തി വുത്താ. **വിഭങ്ഗപാളിയം** “സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മം കമ്മഭവോ”തി (വിഭ॰ ൨൩൪) ഭവസ്സ പച്ചയഭാവേന ഭവഗാമിഭാവതോ, കമ്മസംസട്ഠസഹായതായ കമ്മഭാവതോ ച ഉപപത്തിഭവം ഭാവേന്തീതി “ഭവോ”തി വുത്താ. ഉപപത്തിഭവഭാവനാകിച്ചം പന ചേതനായ സാതിസയന്തി പടിസമ്ഭിദാപാളിയാ ചേതനാ “ഭവോ”തി വുത്താ. ഭവാഭിസങ്ഖരണകിച്ചം ചേതനായ സാതിസയന്തി വിഭങ്ഗപാളിയം “കുസലാ ചേതനാ”തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨൨൬) ചേതനാ “സങ്ഖാരാ”തി വുത്താ. തസ്മാ തേന തേന പരിയായേന ഉഭയം ഉഭയത്ഥ വത്തും യുത്തന്തി നത്ഥേത്ഥ വിരോധോ. **തസ്സ ഫലേ ഉപപത്തിഭവേ നികാമനാ**തി “തസ്സ സുതം ഹോതി ‘ചാതുമഹാരാജികാ ദേവാ ദീഘായുകാ വണ്ണവന്തോ സുഖബഹുലാ’തി”ആദിസുതാനുസാരേന ഭാവിനി ഉപപത്തിഭവേ അഭികങ്ഖനാ. **ഗഹണ**ന്തി കാമുപാദാനം കിച്ചേനാഹ. **പരാമസന**ന്തി ഇതരാനി. **ആയൂഹനാവസാനേ**തി തീസുപി അത്ഥവികപ്പേസു വുത്തസ്സ ആയൂഹനസ്സ അവസാനേ.

ഇധാതി ഇമസ്മിം പച്ചുപ്പന്നഭവേ. ഭവന്തരസ്സ അതീതഭവസ്സ ഇമിനാ പച്ചുപ്പന്നഭവേന പടിസന്ധാനം **ഭവന്തരപടിസന്ധാനം,** ഭവന്തരഭാവേന വാ പടിസന്ധാനം **ഭവന്തരപടിസന്ധാനം,** തസ്സ വസേന. യം പടിസന്ധീതി വുച്ചതി, തം വിഞ്ഞാണന്തി സമ്ബന്ധോ. തഥാ ഹി വിഞ്ഞാണം “പടിസന്ധാനപച്ചുപട്ഠാന”ന്തി വുച്ചതി. **ഗബ്ഭേ**തി മാതുകുച്ഛിയം, ഗബ്ഭാവത്ഥായം വാ.

ദ്വീസു അത്ഥവികപ്പേസു വുത്തേ ആയൂഹനസങ്ഖാരേ **“തസ്സ പുബ്ബഭാഗാ”**തി ആഹ, തതിയേ അത്ഥവികപ്പേ വുത്തേ **“തംസമ്പയുത്താ”**തി. തംസമ്പയുത്താ അവിജ്ജാ ഗഹിതാവ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. ദഹരസ്സ ചിത്തപ്പവത്തി ഭവങ്ഗബഹുലാ യേഭുയ്യേന ഭവന്തരജനകകമ്മായൂഹനസമത്ഥാ ന ഹോതീതി **“ഇധ പടിപക്കത്താ ആയതനാന”**ന്തി വുത്തം. **“കമ്മകരണകാലേ സമ്മോഹോ ദസ്സിതോ”**തി ഏതേന കമ്മസ്സ പച്ചയഭൂതം സമ്മോഹം ദസ്സേതി, ന കമ്മസമ്പയുത്തമേവ.

“തത്ഥ പുരിമഭവസ്മിം പഞ്ച കമ്മസമ്ഭാരാ, ഏതരഹി പഞ്ച വിപാകധമ്മാ, ഏതരഹി പഞ്ച കമ്മസമ്ഭാരാ, അനാഗതേ പഞ്ച വിപാകധമ്മാതി ദസ ധമ്മാ കമ്മം, ദസ ധമ്മാ വിപാകോ, ഇതി ദ്വീസു ഠാനേസു കമ്മം, കമ്മവട്ടം, ദ്വീസു ഠാനേസു വിപാകോ, വിപാകവട്ടന്തി കമ്മസങ്ഖേപോ ച വിപാകസങ്ഖേപോ ച, കമ്മഭവോ ച വിപാകഭവോ ച കമ്മവട്ടഞ്ച വിപാകവട്ടഞ്ച, കമ്മപവത്തഞ്ച വിപാകപവത്തഞ്ച, കമ്മസന്തതി ച വിപാകസന്തതി ച, കിരിയാ ചേവ കിരിയാഫലഞ്ചാതി -

“ഏവം സമുപ്പന്നമിദം സഹേതുകം,
ദുക്ഖം അനിച്ചം ചലമിത്തരദ്ധുവം;
ധമ്മേഹി ധമ്മാ പഭവന്തി ഹേതുസോ,
ന ഹേത്ഥ അത്താവ പരോവ വിജ്ജതി.

“ധമ്മാ ധമ്മേ സഞ്ജനേന്തി, ഹേതുസമ്ഭാരപച്ചയാ;
ഹേതൂനഞ്ച നിരോധായ, ധമ്മോ ബുദ്ധേന ദേസിതോ.

“ഹേതൂസു ഉപരുദ്ധേസു, ഛിന്നം വട്ടം ന വട്ടതി;
ഏവം ദുക്ഖന്തകിരിയായ, ബ്രഹ്മചരിയിധ വിജ്ജതി;
സത്തേ ച നുപലബ്ഭന്തേ, നേവുച്ഛേദോ ന സസ്സത”ന്തി. (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൭);

തത്ഥ കമ്മാനേവ വിപാകം സമ്ഭരന്തി വഡ്ഢേന്തീതി **കമ്മസമ്ഭാരാ,** കമ്മം വാ സങ്ഖാരഭവാ, തദുപകാരകാനി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനാനി **കമ്മസമ്ഭാരാ**. പടിസന്ധിദായകോ വാ ഭവോ കമ്മം, തദൂപകാരകാ യഥാവുത്താ ആയൂഹനസങ്ഖാരാ, അവിജ്ജാദയോ ച **കമ്മസമ്ഭാരാ**തി കമ്മഞ്ച കമ്മസമ്ഭാരാ ച **കമ്മസമ്ഭാരാ**തി ഏകസേസവസേന കമ്മസമ്ഭാരഗ്ഗഹണം വേദിതബ്ബം. **ദസ ധമ്മാ കമ്മ**ന്തി അവിജ്ജാദയോപി കമ്മസഹായതായ കമ്മസരിക്ഖകാ, തദൂപകാരാ ചാതി “കമ്മ”ന്തി വുത്താ. സങ്ഖിപ്പന്തി ഏത്ഥ അവിജ്ജാദയോ, വിഞ്ഞാണാദയോ ചാതി **സങ്ഖേപോ,** കമ്മം, വിപാകോ ച. “കമ്മം വിപാകോ”തി ഏവം സങ്ഖിപീയതീതി വാ **സങ്ഖേപോ,** അവിജ്ജാദയോ, വിഞ്ഞാണാദയോ ച. സങ്ഖേപഭാവസാമഞ്ഞേന പന ഏകവചനം കതന്തി ദട്ഠബ്ബം, സങ്ഖേപസദ്ദോ വാ ഭാഗാധിവചനന്തി കമ്മഭാഗോ **കമ്മസങ്ഖേപോ**.

ഏവം സമുപ്പന്നന്തി കമ്മതോപി വിപാകോ. തഥാപി “അവിജ്ജാതോ സങ്ഖാരാ”തി ഏവം സമുപ്പന്നം, തിസന്ധിആദിവസേന വാ സമുപ്പന്നം ഇദം ഭവചക്കന്തി അത്ഥോ. **ഇത്തര**ന്തി ഗമനധമ്മം, വിനസ്സധമ്മന്തി അത്ഥോ. തേന ഉപ്പാദവയവന്തതാദീപകേന **അനിച്ച**സദ്ദേന, വികാരാപത്തിദീപകേന **ചല**സദ്ദേന ച അദീപിതം കാലന്തരട്ഠായിതാഭാവം വിഭാവേതി. **അദ്ധുവ**ന്തി ഏതേന ഥിരഭാവാഭാവനിസ്സാരതം. ഹേതു ഏവ സമ്ഭാരാ **ഹേതുസമ്ഭാരാ**. “ഠാനസോ ഹേതുസോ”തി (കഥാ॰ ൩൭൫; പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൦) ഏത്ഥ ഏവം വുത്തം വാ ഠാനം, അഞ്ഞമ്പി തസ്സ തസ്സ സാധാരണം കാരണം **സമ്ഭാരോ,** അസാധാരണം **ഹേതു. ഏവ**ന്തി ഏവം ഹേതുതോ ധമ്മമത്തസമ്ഭവേ, ഹേതുനിരോധാ ച വട്ടച്ഛേദേ ധമ്മേ ച തംനിരോധായ ദേസിതേ സതീതി അത്ഥോ. ബ്രഹ്മചരിയം ഇധ **ബ്രഹ്മചരിയിധ സത്തേ ചാ**തി ഏത്ഥ **ച**-സദ്ദോ “ഏവം ബ്രഹ്മചരിയഞ്ച വിജ്ജതി, സസ്സതുച്ഛേദാ ച ന ഹോന്തീ”തി സമുച്ചയത്ഥോ. ഏവഞ്ഹി ഹേതുആയത്തേ ധമ്മമത്തസമ്ഭവേ സത്തോ നുപലബ്ഭതി, തസ്മിഞ്ച ഉപലബ്ഭന്തേ സസ്സതോ, ഉച്ഛേദോ വാ സിയാതി നുപലബ്ഭന്തേ തസ്മിം നേവ ഉച്ഛേദോ ന സസ്സതന്തി വുത്തം ഹോതി.

൬൫൭. സച്ചപ്പഭവതോതി സച്ചതോ, സച്ചാനം വാ പഭവതോ ച.

കുസലാകുസലം കമ്മന്തി വട്ടകഥായ വത്തമാനത്താ സാസവന്തി വിഞ്ഞായതി. **അവിസേസേനാ**തി “ചേതനാ ചേതനാസമ്പയുത്തകാ”തി വിസേസം അകത്വാ, സബ്ബമ്പി തം കുസലാകുസലം കമ്മം സമുദയസച്ചന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. “തണ്ഹാ ച…പേ॰… അവസേസാ ച സാസവാ കുസലാ ധമ്മാ”തി (വിഭ॰ ൨൦൩-൨൦൪) ഹി ചേതനാചേതനാസമ്പയുത്തവിസേസം അകത്വാ വുത്തന്തി, അരിയസച്ചവിസേസം വാ അകത്വാ സമുദയസച്ചന്തി വുത്തന്തി അത്ഥോ. **സച്ചവിഭങ്ഗേ** ഹി സബ്ബേപി കിലേസാ സബ്ബമ്പി ഭവഗാമികമ്മം “സമുദയസച്ച”ന്തി വുത്തം. ദുതിയസച്ചം പഭവോ ഏതസ്സാതി **ദുതിയസച്ചപഭവം**. ഉപാദാനപച്ചയാ ഭവോതി ഉപപത്തിഭവസ്സ, കമ്മഭവസ്സ ച അധിപ്പേതത്താ വുത്തം **“പഠമദുതിയസച്ചദ്വയ”**ന്തി.

൬൫൮. വത്ഥൂസൂതി ആരമ്മണേസു, ദുക്ഖാദീസു വാ പടിച്ഛാദേതബ്ബേസു വത്ഥൂസു. **സമ്മോഹേതീ**തി ധമ്മസഭാവം ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും അദേന്തീ തസ്സ പടിച്ഛാദനവസേന സമ്മോഹേതി. **വത്ഥു**ന്തി ഇധ ആരമ്മണം അധിപ്പേതം. **അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭേതി** അഞ്ഞമഞ്ഞസന്നിസ്സയേന വിനാ ഠാതും അസക്കോന്താ ദ്വേ നളകലാപാ വിയ. **സവിസയേ**തി യഥാസകം വിസയേ രൂപായതനാദികേ. ജായമാനാനം ഖന്ധാനം വികാരഭാവേന ലബ്ഭമാനാ ജാതി തേ ജനേന്തീ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **“ഖന്ധേ ച ജനേതീ”**തി. തേനാഹ **“തേസം അഭിനിബ്ബത്തിഭാവേന പവത്തത്താ”**തി. **പാകഭേദഭാവഞ്ച അധിതിട്ഠതീ**തി ഏത്ഥാപി “ഖന്ധേ ജനേതീ”തി ഏത്ഥ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. പാകഭേദവസേന വത്തതിച്ചേവ അത്ഥോ . പച്ചതീതി പാകോ, ഭിജ്ജതീതി ഭേദോ, പാകോ ച ഭേദോ ച **പാകഭേദം,** തസ്സ ഭാവം പച്ചനം, ഭിജ്ജനഞ്ചാതി അത്ഥോ. **സോകാദീനം അധിട്ഠാനത്താ**തി തേസം കാരണത്താ, തേഹി സിദ്ധായ അവിജ്ജായ സഹിതേഹി സങ്ഖാരേഹി പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവന്തരപാതുഭാവായാതി അധിപ്പായോ. ചുതിചിത്തം വാ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതീതി **“പച്ചയോ ച ഹോതി ഭവന്തരപാതുഭാവായാ”**തി വുത്തം. തം പന

ചുതിചിത്തം അവിജ്ജാസങ്ഖാരരഹിതം ഭവന്തരസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതീതി സസഹായത്തദസ്സനത്ഥമാഹ **"സോകാദീനം അധിട്ഠാനത്താ"**തി. **ദ്വേധാ**തി അത്തനോ അത്തനോ സരസേന, ധമ്മന്തരപച്ചയഭാവേന ചാതി ദ്വേധാ ദ്വേധാ. ബ്യാപനിച്ഛാലോപേന ഹി നിദ്ദേസോ.

൬൭൭. **"അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"**തി ഏതേന സങ്ഖാരാനം പച്ചയുപ്പന്നതാദസ്സനേന "കോ നു ഖോ അഭിസങ്ഖരോതീതി ഏസ നോ കല്ലോ പഞ്ഹോ"തി ദസ്സേതി, തേനേതം കാരകദസ്സനനിവാരണം. അത്താ ഭവതോ ഭവന്തരം സങ്കമതീതി ദസ്സനം **അത്തസങ്കന്തിദസ്സനം,** തം സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിവചനേന നിവാരിതം ഹോതി. പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അഭേദതോ ഏകോ അത്താതി ഗഹണം **ഘനസഞ്ഞാ,** തം യമകതാലകന്ദം ഭിന്ദന്തേന വിയ "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപമത്തമേത"ന്തി വചനേന നിവാരിതം ഹോതി. **"ഏവമാദിദസ്സനനിവാരണ"**ന്തി ഏതേന "സോചതി പരിദേവതി ദുക്ഖിതോ"തിആദിദസ്സനനിവാരണമാഹ. സോകാദയോപി ഹി പച്ചയായത്താ അവസവത്തിനോതി "ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണം സോക...പേ॰... സമ്ഭവന്തീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൧; ഉദാ॰ ൧) ഏതേന വുത്തമേവാതി. **മിച്ഛാദസ്സനനിവാരണതോപീ**തി കാരകദസ്സനാദിനാനാവിധമിച്ഛാഭിനിവേസനിവാരണതോപി.

൬൭൮. **"സലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേനാ"**തി ഏതേന സബ്ബപ്പകാരേന ധമ്മാനം യാഥാവതോ അദസ്സനമാഹ തദുഭയവിനിമുത്തസ്സ ധമ്മേസു പരമത്ഥതോ പസ്സിതബ്ബഭാവസ്സ അഭാവതോ. **ഉപക്ഖലനം വിയ** ദുക്ഖുപ്പത്തിഹേതുതോ. **പതനം വിയ** ഭവന്തരപപാതതോ. **ഗണ്ഡപാതുഭാവോ വിയ** ദുക്ഖതാസൂലയോഗതോ, കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ ച. **ഗണ്ഡഭേദപീളകാ വിയാ**തി ഭേദനത്ഥം പച്ചമാനേ ഗണ്ഡേ തസ്സ ഉപരി ജായമാനാ ഖുദ്ദകപീളകാ വിയ, ഗണ്ഡസ്സ വാ അനേകധാഭേദേ പീളകാ വിയ. **ഘട്ടനം വിയ** സങ്ഘട്ടനരസതായ ഫസ്സോ. **ഘട്ടനദുക്ഖം വിയാ**തി ഘട്ടനതോ ജാതം ദുക്ഖം വിയ തിവിധദുക്ഖതാവസേന തിസ്സന്നമ്പി വേദനാനം ദുക്ഖഭാവതോ. **പടികാരാഭിലാസോ വിയാ**തി സമുദായസ്സ ഏകദേസനിദസ്സനഭാവേനാഹ. **അസപ്പായഗ്ഗഹണം വിയ** ബഹുവിധാനത്ഥുപ്പത്തിനിമിത്തതോ. **അസപ്പായലേപനം വിയ** ദുക്ഖഹേതുനോ സസന്താനേ സന്നിധാപനതോ. **ഗണ്ഡവികാരപാതുഭാവോ വിയ** അത്തഭാവഗണ്ഡസ്സ നിബ്ബത്തിവികാരഭാവതോ , തന്നിമിത്തഞ്ചസ്സ സൂനഭാവാദിസമ്ഭവതോ. സൂനതാസരാഗപുബ്ബഗ്ഗഹണാദയോ ഹി **ഗണ്ഡവികാരാ**. സരസതോ ഗണ്ഡസ്സ ഭിജ്ജനം പാകേന വിനാ ന ഹോതീതി ഭേദഗ്ഗഹണേനേവസ്സ പാകോപി ഗഹിതോതി കത്വാ ആഹ **"ഗണ്ഡഭേദോ വിയ ജരാമരണ"**ന്തി. ഗണ്ഡസ്സ വാ വിസദിസാപത്തി, ഭിജ്ജനഞ്ച **ഗണ്ഡഭേദോ,** തത്ഥ വിസദിസാപത്തി പാകോതി വേദിതബ്ബം.

ഉപമാഹി ഭവചക്കം വിഞ്ഞാപേന്തേന ഏകാധിട്ഠാനേഹി ഉപമാവിസേസേഹി തം വിഞ്ഞാപേത്വാ ഇദാനി നാനാധിട്ഠാനേഹി വിഞ്ഞാപേതും **"യസ്മാ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ പടലാഭിഭൂതചക്ഖുകോ രൂപാനി ന പസ്സതി, കിഞ്ചി പസ്സന്തോപി വിപരീതം പസ്സതി, ഏവം അവിജ്ജാഭിഭൂതോ ദുക്ഖാദീനി ന പടിപജ്ജതി ന പസ്സതി, മിച്ഛാ വാ പടിപജ്ജതീതി **പടലം വിയ അവിജ്ജാ. കോസകാരകിമി വിയ** അത്തനാവ കതത്താ, വട്ടസ്സ അത്തനോ ഏവ പരിബ്ഭമനകാരണത്താ ച **കോസപ്പദേസോ വിയ സങ്ഖാരാ**. സങ്ഖാരപരിഗ്ഗഹം വിനാ പതിട്ഠം അലഭമാനം **വിഞ്ഞാണം** പരിണായകപരിഗ്ഗഹം വിനാ പതിട്ഠം അലഭമാനോ **രാജകുമാരോ വിയാ**തി പരിഗ്ഗഹേന വിനാ പതിട്ഠാലാഭോ ഏത്ഥ ഉപമോപമേയ്യസാമഞ്ഞം. **ഉപപത്തിനിമിത്ത**ന്തി കമ്മാദിആരമ്മണമാഹ. **പരികപ്പനതോ**തി ആരമ്മണകരണതോ, സമ്പയുത്തേന വാ വിതക്കേന വിതക്കനതോ. ദേവമനുസ്സമിഗവിഹങ്ഗാദിവിവിധപ്പകാരതായ **മായാ വിയ നാമരൂപം**. പതിട്ഠാവിസേസേന വുദ്ധിവിസേസാപത്തിതോ **വനപ്പഗുമ്ബോ വിയ സളായതനം**. ആയതനാനം വിസയിവിസയഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞാഭിമുഖഭാവോ **ആയതനഘട്ടനം**. തതോ ആയതനഘട്ടനതോ ദ്വയസങ്ഘട്ടനുപ്പത്തിതോ, വേദനാദുക്ഖഹേതുതോ ച **അഗ്ഗി വിയ ഫസ്സോ**. സപരിളാഹതോ **ദാഹോ വിയ വേദനാ**. ഉപരൂപരി തണ്ഹാപവഡ്ഢനതോ ലോണൂദകപാനം വിയ വിസയാനുഭവനം. ആരമ്മണേ പാതുകമ്യതാഭാവതോ **പിപാസാ വിയ തണ്ഹാ. തദസ്സുപാദാന**ന്തി തം അഭിലാസകരണം തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനം അസ്സ തംസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലസ്സ, തദസ്സ വാ ഭവേയ്യ ഉപാദാനം. ബ്യസനാവഹതായ അജാനനതോ ഭവുപാദാനം മച്ഛസ്സ ബളിസുപാദാനം വിയ. ഏത്ഥ ച സങ്ഖാരാദീനം കോസപ്പദേസപരിണായകാദീഹി ദ്വീഹി ദ്വീഹി സദിസതായ ദ്വേ ദ്വേ ഉപമാ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ.

൬൭൯. കോചി അഗമ്ഭീരോ ഏവ ഗമ്ഭീരോ വിയ ഖായതി പുരാണതിണപണ്ണാദിഭരിതോ പബ്ബതസങ്ഖേപേ ജലാസയോ വിയ, ന ഏവമയം. അയം പന ഗമ്ഭീരോവ ഹുത്വാ ഓഭാസതി

പകാസതി ദിസ്സതീതി **ഗമ്ഭീരാവഭാസോ. യഥാരഹ**ന്തി അത്ഥാദിവസേന യഥാനുരൂപം.

ജാതിതോ ജരാമരണം ന ന ഹോതി, ഹോതി ഏവാതി അവധാരണേ സിദ്ധേ "സിയാ നു ഖോ ജരാമരണം ജാതിതോ, അഞ്ഞതോപീ"തി ആസങ്കായം തദാസങ്കാനിവത്തനത്ഥം **"ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീ"**തി വുത്തം. തത്ഥ അഞ്ഞഗ്ഗഹണം ജാതിയാ പടിയോഗീവിസയം, ന അഞ്ഞമത്തവിസയം "ജാതിം വിനാ"തി വചനതോ. തേനസ്സ നാഞ്ഞം ജാതിയാ സഹകാരീകാരണഭൂതം നിവത്തിതം ഹോതി. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **ഇത്ഥ**ന്തി ഇദം പകാരം, ഇമിനാ പകാരേനാതി അത്ഥോ. **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപ്പവത്തട്ഠോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച **സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**. "ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി, ന ച ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ഹോതീ"തി ഹി ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ വുത്തോ. **ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീ**തി ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ, യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപപാതുഭാവോതി അത്ഥോ.

തത്ഥ "ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതീ"തി ഇമിനാ ജരാമരണസ്സ ജാതിപച്ചയതായ അവിതഥതം ദസ്സേതി, "ന ജാതിം വിനാ അഞ്ഞതോ ജരാമരണം ഹോതീ"തി ഇമിനാ അനഞ്ഞഥത്തം, "ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീ"തി ഇമിനാ തഥതം. തേന ച യഥാ പച്ചയധമ്മാ അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയഭാവേ, തഥാ അവിതഥാ അനഞ്ഞഥാ, ഏവം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാപി തബ്ഭാവേതി ദസ്സേതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. "ഹേതുഫലേ ഞാണം അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതേന വചനേന അത്ഥസ്സ ഹേതുഫലഭാവോ കഥം ഞാതബ്ബോതി? "അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ സമാസപദസ്സ അവയവപദത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുഫലേ ഞാണ"ന്തി വുത്തത്താ. "അത്ഥേ പടിസമ്ഭിദാ അത്ഥപടിസമ്ഭിദാ"തി ഏത്ഥ ഹി "അത്ഥേ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഹേതുഫലേ"തി വുത്തം, "പടിസമ്ഭിദാ"തി ഏതസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തേന "ഞാണ"ന്തി, തസ്മാ ഹേതുഫലഅത്ഥസദ്ദാ ഏകത്ഥാ, ഞാണപടിസമ്ഭിദാ ചാതി ഇമമത്ഥം വദന്തേന സാധിതോ അത്ഥസ്സ ഹേതുഫലഭാവോ.

യേനാകാരേനാതി യേന പവത്തിആകാരേന. സഭാവധമ്മാ ഹി പച്ചയവിസേസസിദ്ധേന പവത്തിആകാരേന വിസിട്ഠാകാരാ ഹോന്തി. തേനാഹ "സബ്ബേ ധമ്മാ സബ്ബാകാരേന ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണമുഖേ ആപാഥമാഗച്ഛന്തീ"തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസ ൮൫). **യദവത്ഥാ**തി യായ അവത്ഥായ അവത്ഥിതാ. അവത്ഥാവിസേസവന്തോ ഹി ധമ്മാ തേന തേന അവത്ഥാവിസേസേന തം തം അത്ഥകിച്ചം സാധേതും സമത്ഥാ ഹോന്തി. സ്വായം പവത്തിആകാരോ, അവത്ഥാവിസേസോ ച അവിജ്ജായപി അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരേഹി ദുരവബോധതോ ഏവ ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠോ ചാതി ആഹ **"തസ്സ…പേ॰… ഗമ്ഭീരോ"**തി. **തസ്സ** ആകാരസ്സ, അവത്ഥായ ച. **ഹേതുമ്ഹി ഞാണ**ന്തി ഏത്ഥ ഹേതുനോ ധമ്മപരിയായതാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

അസ്സാതി പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ. **തേന തേന കാരണേനാ**തി തേന തേന വേനേയ്യാനം ബുജ്ഝനാനുഗുണതാസങ്ഖാതേന കാരണേന. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം ദേസനപ്പകാരേ. **അനുലോമപടിലോമതോ**തി നയിധ പച്ചയുപ്പാദാ പച്ചയുപ്പന്നുപ്പാദസങ്ഖാതം അനുലോമം, പച്ചയനിരോധാ പച്ചയുപ്പന്നനിരോധസങ്ഖാതഞ്ച പടിലോമമാഹ. ആദിതോ പന അന്തഗമനമനുലോമം, അന്തതോ ച ആദിഗമനം പടിലോമമാഹ. ആദിതോ പട്ഠായ അനുലോമദേസനായ, അന്തതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനായ ച **തിസന്ധിചതുസങ്ഖേപം**. "ഇമേ ചത്താരോ ആഹാരാ കിംനിദാനാ"തിആദികായ (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) വേമജ്ഝതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനായ, "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദികായ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪, ४००; മ॰ നി॰ ൩.४२१, ४२८-४२੯; സം॰ നി॰ ൨.४३-४४; ൨.४५०; കഥാ॰ ४६५, ४६७) അനുലോമദേസനായ ച **ദ്വിസന്ധിതിസങ്ഖേപം**. "സംയോജനീയേസു, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൩, ൫൭) **ഏകസന്ധിദ്വിസങ്ഖേപം**. കത്ഥചി ഏകങ്ഗോപി ച പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസിതോ, സോ "തത്ര, ഭിക്ഖവേ, സുതവാ അരിയസാവകോ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) ദസ്സിതോ ഏവ.

അവിജ്ജാദീനം സഭാവോ പടിവിജ്ഝീയതീതി **പടിവേധോ**. വുത്തം ഹേതം **അട്ഠകഥായം** “തേസം തേസം വാ തഥ തഥ വുത്തധമ്മാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സലക്ഖണസങ്ഖാതോ അവിപരീതസഭാവോ പടിവേധോ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ). ജാനനലക്ഖണസ്സ ഞാണസ്സ പടിപക്ഖഭൂതോ അവിജ്ജായ **അഞ്ഞാണട്ഠോ**. ആരമ്മണസ്സ പച്ചക്ഖകരണേന ദസ്സനഭൂതസ്സ പടിപക്ഖഭൂതോ **അദസ്സനട്ഠോ**. യേന പനേസാ ദുക്ഖാദീനം യാഥാവസരസം പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി, ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി, സോ തസ്സാ **സച്ചാസമ്പടിവേധട്ഠോ**. അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേകദേസോ **സരാഗോ,** അഞ്ഞോ **വിരാഗോ**. രാഗസ്സ വാ അപടിപക്ഖഭാവതോ രാഗപവഡ്ഢകോ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ സബ്ബോപി **സരാഗോ,** ഇതരോ തപ്പടിപക്ഖഭാവതോ **വിരാഗോ**. “ദീഘരത്തം ഹേതം, ഭിക്ഖവേ, അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അജ്ഝോസിതം മമായിതം പരാമട്ഠം ‘എതം മമ, എസോഹമസ്മി, എസോ മേ അത്താ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) അത്തപരാമാസസ്സ വിഞ്ഞാണം വിസേസതോ വത്ഥു വുത്തന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ **സുഞ്ഞതട്ഠോ** ഗമ്ഭീരോ. അത്താ വിജാനാതി സംസരതീതി സബ്യാപാരതാസങ്കന്തി അഭിനിവേസബലവതായ **അബ്യാപാരട്ഠഅസങ്കന്തിപടിസന്ധിപാതുഭാവട്ഠാ** ച ഗമ്ഭീരാ. **നാമരൂപസ്സ** പടിസന്ധിക്ഖണേ **എകുപ്പാദോ,** പവത്തിയം വിസും വിസും യഥാരഹം **എകുപ്പാദോ,** നാമസ്സ രൂപേന, രൂപസ്സ ച നാമേന അസമ്പയോഗതോ **വിനിബ്ഭോഗോ,** നാമസ്സ നാമേന, രൂപസ്സ ച രൂപേന, എകച്ചസ്സ എകച്ചേന **അവിനിബ്ഭോഗോ** യോജേതബ്ബോ. എകുപ്പാദേകനിരോധേ ഹി അവിനിബ്ഭോഗേ അധിപ്പേതേ സോ രൂപസ്സ ച എകകലാപവുത്തിനോ ലബ്ഭതി. അഥ വാ എകചതുവോകാരഭവേസു നാമരൂപാനം അസഹവത്തനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞവിനിബ്ഭോഗോ, പഞ്ചവോകാരഭവേ സഹവത്തനതോ അവിനിബ്ഭോഗോ ച വേദിതബ്ബോ.

അധിപതിയട്ഠോ നാമ ഇധ ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ. “ലോകോപേസോ ദ്വാരാപേസാ ഖേത്തമ്പേത”ന്തി (ധ॰ സ॰ ൬൦൮-൬൦൯) വുത്താ **ലോകാദിഅത്ഥാ** ചക്ഖാദീസു പഞ്ചസു യോജേതബ്ബാ. മനായതനസ്സാപി ലുജ്ജനതോ, മനോസമ്ഫസ്സാദീനം ദ്വാരഖേത്തഭാവതോ ച എതേ അത്ഥാ സമ്ഭവന്തി എവ. ആപാഥഗതാനം രൂപാദീനം പകാസനയോഗ്യതാലക്ഖണം ഓഭാസനം ചക്ഖാദീനം **വിസയിഭാവോ,** മനായതനസ്സ വിജാനനം. **സങ്ഘട്ടനട്ഠോ** വിസേസതോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം പഞ്ചന്നം, ഇതരേ ഛന്നമ്പി യോജേതബ്ബാ. ഫുസനഞ്ച ഫസ്സസ്സ സഭാവോ, സങ്ഘട്ടനം രസോ, ഇതരേ ഉപട്ഠാനാകാരാ. **ആരമ്മണരസാനുഭവനട്ഠോ** രസവസേന വുത്തോ, **വേദയിതട്ഠോ** ലക്ഖണവസേന. സുഖദുക്ഖമജ്ഝത്തഭാവാ യഥാക്കമം തിസ്സന്നം വേദനാനം സഭാവവസേന വുത്താ. അത്താ വേദയതീതി അഭിനിവേസസ്സ ബലവതായ **നിജ്ജീവട്ഠോ** വേദനായ ഗമ്ഭീരോ. നിജ്ജീവായ വാ വേദനായ വേദയിതം നിജ്ജീവവേദയിതം, നിജ്ജീവവേദയിതമേവ അത്ഥോ **നിജ്ജീവവേദയിതട്ഠോ**. സപ്പീതികതണ്ഹായ **അഭിനന്ദിതട്ഠോ,** ബലവതരതണ്ഹായ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനം **അജ്ഝോസാനട്ഠോ**. ഇതരോ സാധാരണവസേന വേദിതബ്ബോ. **ആദാനഗ്ഗഹണാഭിനിവേസട്ഠാ** ചതുന്നമ്പി ഉപാദാനാനം സമാനാ, **പരാമാസട്ഠോ** വുത്തോ ദിട്ഠുപാദാനാദീനമേവ, തഥാ **ദുരതിക്കമട്ഠോ**. “ദിട്ഠികന്താരോ”തി (ധ॰ സ॰ ၃၈၃) ഹി വചനതോ ദിട്ഠീനം ദുരതിക്കമതാ, ദള്ഹഗ്ഗഹണത്താ വാ ചതുന്നമ്പി **ദുരതിക്കമട്ഠോ** യോജേതബ്ബോ. ദുരതിക്കമതായപി ഹി തണ്ഹായ **സമുദ്ദട്ഠോ** വുത്തോ. **യോനിഗതിഠിതിനിവാസേസുഖിപനന്തി** സമാസേ ഭുമ്മവചനസ്സ അലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. എവഞ്ഹി തേന ആയൂഹനാഭിസങ്ഖരണപദാനം സമാസോ ഹോതി. ജരാമരണങ്ഗം മരണപ്പധാനന്തി മരണട്ഠാ എവ **ഖയാദയോ** ഗമ്ഭീരാതി ദസ്സിതാ. നവനവാനഞ്ഹി ഖയേന ഖണ്ഡിച്ചാദിപരിപക്കപ്പവത്തി ജരാതി, ഖയട്ഠോ വാ ജരായ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. നവഭാവാപഗമോ ഹി ഖയോതി വത്തും യുത്തോതി. **വിപരിണാമട്ഠോ** ദ്വിന്നമ്പി. സന്തതിവസേന വാ ജരായ ഖയവയഭാവോ, സമ്മുതിഖണികവസേന മരണസ്സ ഭേദവിപരിണാമതാ യോജേതബ്ബാ.

൬൨൦. അത്ഥനയാതി അത്ഥാനം നയാ, അവിജ്ജാദിഅത്ഥേഹി എകത്താദീ സകേന ഭാവേന നയന്തി ഗമേന്തീതി എകത്താദയോ, തേസം നയാതി വുത്താ. നീയന്തീതി ഹി നയാതി. അത്ഥാ എവ വാ എകത്താദിഭാവേന നീയമാനാ ഞായമാനാ **അത്ഥനയാ**തി വുത്താ. നീയന്തി എതേഹീതി വാ നയാ, എകത്താദീഹി ച അത്ഥാ “എക”ന്തിആദിനാ നീയന്തി, തസ്മാ എകത്താദയോ അത്ഥാനം നയാതി **അത്ഥനയാ**.

അങ്കുരാദിഭാവേനാതി അങ്കുരപത്തനാളഖന്ധസാഖാപല്ലവപലാസാദിഭാവേന പവത്തമാനേ അവയവേ എകജ്ഝം ഗഹേത്വാ സന്താനാനുപച്ഛേദേന ബീജം രുക്ഖഭാവം പത്തം രുക്ഖഭാവേന പവത്തം തഞ്ച എകത്തേന വുച്ചതീതി **സന്താനാനുപച്ഛേദോ** യഥാ എകത്തം,

ഏവം ഇധാപി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദിഹേതുഹേതുസമുപ്പന്നാനം സന്താനാനുപച്ഛേദോ ഏകസന്തതിപതിതതാ **ഏകത്തനയോ**തി ദസ്സേതി. **"ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേനാ"**തി ഏതേന സന്താനാനുപച്ഛേദം വിഭാവേതി. സതിപി ഹി ഹേതുഫലാനം പരമത്ഥതോ ഭേദേ ഹേതുഭാവേന, ഫലഭാവേന ച തേസം സമ്ബന്ധഭാവോയേവേത്ഥ **സന്താനാനുപച്ഛേദോ,** യതോ യസ്മിം സന്താനേ കമ്മം നിബ്ബത്തം, തത്ഥേവ ഫലുപ്പത്തീതി കതസ്സ വിനാസോ, അകതസ്സ അബ്ഭാഗമോ ച നത്ഥീതി. **ഏകത്തഗ്ഗഹണതോ**തി ഹേതുഫലാനം ഭേദം അനുപധാരേത്വാ ഹേതും, ഫലഞ്ച അഭിന്നം കത്വാ ഉഭിന്നം ഏകഭാവസ്സ അഭേദസ്സ ഗഹണേന. "തദേവ വിഞ്ഞാണം സന്ധാവതി സംസരതീ"തിആദിനാ **സസ്സതദിട്ഠിം ഉപാദിയതി**.

ലക്ഖണവവത്ഥാനന്തി സഭാവവവത്ഥാനം ഹേതുനോ, ഫലസ്സ ച ഭിന്നസഭാവതാവബോധോ. **ഭിന്നസന്താനസ്സേവാ**തി സമ്ബന്ധരഹിതസ്സ നാനത്തസ്സ ഗഹണതോ അഞ്ഞോ മതോ, അഞ്ഞോ ജാതോ, തസ്മാ "സത്തന്തരോ ഉച്ഛിന്നോ, സത്തന്തരോ ഉപ്പന്നോ"തി ഗണ്ഹന്തോ **ഉച്ഛേദദിട്ഠിം ഉപാദിയതി**.

അമ്ഹേഹി ഉപ്പാദേതബ്ബന്തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **ബ്യാപാരാഭാവോ** അനഭിസന്ധിതായ അബ്യാവടതാ. **സമ്മാ പസ്സന്തോ**തി "നിരീഹാ നിജ്ജീവാ ധമ്മമത്താ"തി പസ്സന്തോ. സഭാവോ ഏവ നിയമോ **സഭാവനിയമോ** "സസമ്ഭാരഗ്ഗിനോ ഉദ്ധമുഖതാ, സസമ്ഭാരവായുനോ തിരിയഗമന"ന്തി ഏവമാദി വിയ. തേന സിദ്ധോ യഥാസകം പച്ചയുപ്പന്നസ്സ **ഹേതുഭാവോ**. "കസ്സചി കത്തുനോ അഭാവാ ന കാചി കിരിയാ ഫലപബന്ധിനീ"തി **അകിരിയദിട്ഠിം ഉപാദിയതി**.

"ഖീരതോ ദധി, ന ഉദകതോ, തിലതോ തേലം, ന വാലികതോ"തി സബ്ബതോ സബ്ബസമ്ഭവാഭാവദസ്സനേന **അഹേതുകദിട്ഠിം** ഹേതുഅനുരൂപമേവ ഫലം പസ്സന്തോ **അകിരിയദിട്ഠിം പജഹതി. യതോ കുതോചീ**തി യദി അഞ്ഞസ്മാ അഞ്ഞസ്സ ഉപ്പത്തി സിയാ, വാലികതോ തേലസ്സ, ഉച്ഛുതോ ഖീരസ്സ കസ്മാ ഉപ്പത്തി ന സിയാ, തസ്മാ ന കോചി കസ്സചി ഹേതു അത്ഥീതി **അഹേതുകദിട്ഠിം,** അവിജ്ജമാനേപി ഹേതുമ്ഹി നിയതതായ തിലഗാവീസുക്കസോണിതാദീഹി തേലഖീരസരീരാദീനി പവത്തന്തീതി **നിയതിവാദഞ്ച ഉപാദിയതീ**തി വിഞ്ഞാതബ്ബം യഥാരഹം.

൨൧൭. കസ്മാ? യസ്മാ ഇദഞ്ഹി ഭവചക്കം അപദാലേത്വാ സംസാരഭയമതീതോ ന കോചി സുപിനന്തരേപി അത്ഥീതി സമ്ബന്ധോ. **അഗാധം** അപ്പതിട്ഠം **ദുരതിയാനം** ദുരതിക്കമം. **അസനിവിചക്കമിവാ**തി അസനിമണ്ഡലമിവ. തഞ്ഹി നിമ്മഥനമേവ, നാനിമ്മഥനം പവത്തതി, ഏവം ഭവചക്കമ്പി ഏകന്തദുക്ഖുപ്പാദനതോവ **"നിച്ചനിമ്മഥന"**ന്തി വുത്തം.

ഞാണാസിനാ അപദാലേത്വാ സംസാരഭയമതീതോ നത്ഥീതി ഏതസ്സ സാധകസുത്തം ദസ്സേന്തോ **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദിമാഹ. തന്തൂനം ആകുലകം തന്താകുലകം, തന്താകുലകമിവ ജാതാ **തന്താകുലകജാതാ,** കിലേസകമ്മവിപാകേഹി അതിവിയ ജടിതാതി അത്ഥോ. കുലിയാ സകുണിയാ നീഡം കുലികം, തം വിയ ജാതാ **കുലികുണ്ഡികജാതാ**. മുഞ്ചാ വിയ, പബ്ബജാ വിയ ച ഭൂതാ ജാതാ **മുഞ്ജപബ്ബജഭൂതാ**. തദുഭയം കിര തിണം ആകുലം ജടിതം ഹുത്വാ വഡ്ഢതി. വഡ്ഢിയാ അഭാവതോ **അപായം,** ദുക്ഖഗതിഭാവതോ **ദുഗ്ഗതിം,** സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപതിതത്താ **വിനിപാതഞ്ച,** ചതുബ്ബിധം അപായം "ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൧൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൫ ആപസാദനാവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൬൦; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൧൯൯; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬ സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസ; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൭൨൮; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൧൪, ൭൫; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൬൭, ൯൯; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧.൧൧൭; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൬; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨.൭൫) വുത്തം **സംസാരഞ്ച നാതിവത്തതി**. സംസാരോ ഏവ വാ സബ്ബോ ഇധ വഡ്ഢിഅപഗമാദിഅത്ഥേഹി അപായാദിനാമകോ വുത്തോ കേവലം ദുക്ഖക്ഖന്ധഭാവതോ.

പഞ്ഞാഭൂമിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി സത്തരസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൧൮. ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

നാമരൂപപരിഗ്ഗഹകഥാവണ്ണനാ

൬൬൨. യാ വിസുദ്ധിയോ സമ്പാദേതബ്ബാതി സമ്ബന്ധോ. **ഇമേസു** യഥാവിചാരിതേസു ഖന്ധാദീസു വിപസ്സനായ **ഭൂമിഭൂതേസു ധമ്മേസു.** ഗന്ഥസ്സ ഉഗ്ഗണ്ഹനം വാചുഗ്ഗതകരണം **ഉഗ്ഗഹോ,** പരിതോ സബ്ബഥാപി അത്ഥസ്സ ഞാതുമിച്ഛാ **പരിപുച്ഛാ,** സവനുപപരിക്ഖാദിവസേന തദത്ഥസ്സ മനസികാരവിധി, തദുഭയവസേന യസ്മാ തത്ഥപി ഞാണം സ്വാസേവിതം ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"ഉഗ്ഗഹപരിപുച്ഛാവസേന ഞാണപരിചയം കത്വാ"**തി, ഖന്ധാദീസു സുതമയം ഞാണം ഉപ്പാദേത്വാതി അത്ഥോ. **വിത്ഥാരിതമേവ,** തസ്മാ തത്ഥ വിത്ഥാരിതനയാനുസാരേന സീലവിസുദ്ധി സമ്പാദേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. ഉപചാരസമാധിപി അപ്പനാസമാധി വിയ വിപസ്സനായ അധിട്ഠാനഭാവതോ ചിത്തവിസുദ്ധിയേവാതി ആഹ **"സഉപചാരാ"**തി. **വേദിതബ്ബാതി** അത്തനോ സന്താനേ നിബ്ബത്തനവസേനേവ വേദിതബ്ബാ. ഏവഞ്ഹി താ പച്ചക്ഖതോ വിദിതാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വേദിതബ്ബാ സമ്പാദേതബ്ബാതി വുത്തം ഹോതി. **വേദിതബ്ബാ**തി വാ സമാപത്തിസുഖാധിഗമവസേന അനുഭവിതബ്ബാതി അത്ഥോ. ന ഹി കേവലേന ജാനനമത്തേന ചിത്തവിസുദ്ധിയം പതിട്ഠിതോ നാമ ഹോതി, ന ച തത്ഥ അപതിട്ഠായ ഉപരിവിസുദ്ധിം സമ്പാദേതും സക്കാതി.

നാമരൂപാനം യാഥാവദസ്സനന്തി നാമസ്സ, രൂപസ്സ ച വിഭജ്ജ യഥാഭൂതസഭാവദസ്സനം. നാമഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ വേദനാദീനം ചതുന്നം തേഭൂമകാനം ഖന്ധാനം ഗഹണം, ന "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി ഏത്ഥ വിയ വിഞ്ഞാണം വിനാ, നാപി "നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൫൨, ൩൬൦; ധ॰ സ॰ ദുകമാതികാ ൧൦൮) ഏത്ഥ വിയ സനിബ്ബാനേഹി ലോകുത്തരക്ഖന്ധേഹി സദ്ധിന്തി ദട്ഠബ്ബം.

൬൬൩. യാതി പജ്ജതി ഏതേനാതി യാനം, സമഥോവ യാനം സമഥയാനം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി സമഥയാനികോ. ഝാനേ, ഝാനൂപചാരേ വാ പതിട്ഠായ വിപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സേതം നാമം, തേന **സമഥയാനികേന** . **"ഠപേത്വാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന"**ന്തി ഇദം ഭവഗ്ഗധമ്മാനം ആദികമ്മികസ്സ ദുപ്പരിഗ്ഗഹതായ വുത്തം. **ലക്ഖണരസാദിവസേന പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ** ഞാണേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേതബ്ബാ, പരിഗ്ഗഹവിധി പന **ഖന്ധനിദ്ദേസേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൫൧ ആദയോ) വുത്താ ഏവാതി അധിപ്പായോ. ആരമ്മണാഭിമുഖനമനം ആരമ്മണേന വിനാ അപ്പവത്തി, തേന നമനട്ഠേന, നാമകരണട്ഠേന വാ. വേദനാദയോ ഹി അരൂപധമ്മാ സബ്ബദാപി ച ഫസ്സാദിനാമകത്താ പഥവീആദയോ വിയ കേസകുമ്ഭാദിനാമന്തരാനാപജ്ജനതോ അത്തനാവ കതനാമതായ നാമകരണട്ഠേന **"നാമ"**ന്തി വുച്ചന്തി. അഥ വാ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ വിയ അധിവചനം നാമം അന്തരേന അനുപചിതസമ്ഭാരാനം ഗഹണം ന ഗച്ഛന്തീതി നാമായത്തഗ്ഗഹണതായ വേദനാദയോ **"നാമ"**ന്തി വുച്ചന്തി, രൂപം പന വിനാപി നാമസവനം അത്തനോ രുപ്പനസഭാവേനേവ ഗഹണം ഗച്ഛതി. **വവത്ഥാപേതബ്ബ**ന്തി അസങ്കരതോ ഠപേതബ്ബം, അഞ്ഞമഞ്ഞം, രൂപേന ച അമിസ്സിതം കത്വാ ചിത്തേ ഠപേതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

നാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ ച നാമ യാവദേവ തസ്സ പടിനിസ്സജ്ജനത്ഥന്തി തദനുരൂപമേവ നിദസ്സനം ദസ്സേന്തോ **"യഥാ നാമാ"**തിആദിമാഹ. **രുപ്പനതോതി** ഏത്ഥ രുപ്പനട്ഠോ "സീതാദിവിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിസദിസുപ്പത്തീ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൨.൪൫൨) **ഖന്ധനിദ്ദേസവണ്ണനായം** വുത്തോയേവ. ഏവം വിസും നാമപരിഗ്ഗഹം, രൂപപരിഗ്ഗഹഞ്ച ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ഏകജ്ഝം നാമരൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേതും **"തതോ നമനലക്ഖണ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൬൬൪. ഇതി അരൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി രൂപമുഖേന തം ദസ്സേന്തോ **"സുദ്ധവിപസ്സനായാനികോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ സമഥയാനികസ്സ സമഥമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ, വിപസ്സനായാനികസ്സ പന സമഥം അനിസ്സായാതി ആഹ **"സുദ്ധവിപസ്സനായാനികോ"**തി, സമഥഭാവനായ അമിസ്സിതവിപസ്സനായാനവാതി അത്ഥോ. **അയമേവ വാ സമഥയാനികോ**തി യഥാവുത്തോ സമഥയാനികോ ഏവ വാ. തേന സമഥയാനികസ്സാപി രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ ലബ്ഭതി, ന അരൂപമുഖേനേവാതി ദസ്സേതി. **തേസം തേസം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാന**ന്തി "യം ഥദ്ധലക്ഖണം, അയം പഥവീധാതൂ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൧.൩൫൮) സങ്ഖേപമനസികാരാദിവസേന വുത്തേസു തേരസസു ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖേസു. കമ്മസമുട്ഠാനോ നാമ കേസോ ചമ്മബ്ഭന്തരഗതോ. **തത്ഥേവാതി** തസ്മിംയേവ കമ്മസമുട്ഠാനേ കേസേ. കായപ്പസാദസ്സ വിയ ഭാവസ്സാപി സകലസരീരബ്യാപിതായ **"ഭാവസ്സ അത്ഥിതായാ"**തി വുത്തം. പുന **തത്ഥേവാതി** തസ്മിംയേവ കേസസഞ്ഞിതേ രൂപസമുദായേ. **അപരാനിപീ**തി പുബ്ബേ വുത്താനി കമ്മസമുട്ഠാനാനി വീസതി, ഇമാനി ആഹാരസമുട്ഠാനാദീനി ചതുവീസതി രൂപാനീതി സബ്ബാനിപി **ചതുചത്താലീസ,** തഞ്ച ഖോ തത്ഥ ലബ്ഭമാനസന്തതിസീസസാമഞ്ഞേന വേദിതബ്ബം. **"ചതുചത്താലീസാ"**തി ച ഇദം സദ്ദസ്സ അനിയതത്താ വുത്തം. ന ഹി സബ്ബകാലം ഉതുചിത്തതോ രൂപം ഉപ്പജ്ജന്തം സസദ്ദമേവ ഉപ്പജ്ജതീതി. **ഏവ**ന്തി യഥാ കേസേ, ഏവം ലോമാദീസു ചതുസമുട്ഠാനികേസു. **ചതുവീസതികോട്ഠാസേസൂ**തി ദ്വത്തിംസായ കോട്ഠാസേസു വക്ഖമാനേ അട്ഠ കോട്ഠാസേ അപനേത്വാ ചതുവീസതികോട്ഠാസേസു. സേദാദീനം ആതപൂപതാപാദിനാ, ചിത്തവികാരേന ച ഉപ്പജ്ജനതോ തേ **ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനാ** വുത്താ.

ദ്വത്തിംസകോട്ഠാസഗതേസു രൂപേസു പാകടേസു ജാതേസു തദഞ്ഞാനിപി പാകടാനി ഹോന്തീതി താനിപി ദസ്സേതും **"അപരേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അപരേ ദസ ആകാരാതി** തേജോവായോകോട്ഠാസവസേന അപരേ ദസ ആകാരാ. **കമ്മജേതി** ഭൂതകഥനം, ന വിസേസനം അസിതാദിപരിപാചകസ്സ തേജസ്സ അകമ്മജസ്സ അഭാവതോ. **തഥാ ചിത്തജേതി** ച ഏകന്തചിത്തസമുട്ഠാനത്താ അസ്സാസപസ്സാസാനന്തി കേചി, തം ന, അചിത്തജസന്താനേ പവത്താനം ഉതുജഭാവതോ. അബ്ഭന്തരട്ഠാ ഏവ ഹി തേ ചിത്തജാ, ന ബഹിദ്ധാ, തസ്മാ തത്ഥ **"ചിത്തജേ"**തി

ഇദം വിസേസനമേവ, അയഞ്ച അത്ഥോ ഹേട്ഠാ ആനാപാനകഥായം വുത്തോയേവ. **സേസേസൂ**തി സന്തപ്പനാദിവസേന ചേവ ഉദ്ധങ്ഗമാദിവസേന ച പവത്തേസു തേജോവായോകോട്ഠാസേസു.

ചക്ഖുദസകാദീസു പധാനരൂപം ചക്ഖാദയോതി തേസു ലബ്ഭമാനം വത്ഥുദ്വാരഭാവം അവയവകിച്ചം സമുദായേ ആരോപേത്വാ വുത്തം **"വത്ഥുദ്വാരവസേന പഞ്ച ചക്ഖുദസകാദയോ"**തി. വത്ഥുവസേന ഹദയവത്ഥുദസകഞ്ചാതി യോജേതബ്ബം, ഏകയോഗനിദ്ദിട്ഠാനമ്പി ഏകദേസോ അനുവത്തതീതി. **സബ്ബാനിപീ**തി യഥാവുത്തഗണനായം ചതുന്നവുതിചതുസതാധികാനി സഹസ്സരൂപരൂപാനി. കോട്ഠാസാവയവാനം പന തദവയവകലാപാനഞ്ച ഭേദേ ഗയ്ഹമാനേ അതിവിയ തതോ ബഹുതരോ രൂപഭേദോ ഹോതി, സോ പന ഭേദോ ഇധ ആദികമ്മികസ്സ ദുപ്പരിഗ്ഗഹോതി ന ഗഹേതബ്ബോ.

കാമം വത്ഥുവസേനാപി അരൂപധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തി, ദ്വാരവസേന പന പരിഗ്ഗഹോ അനാകുലോതി കത്വാ വുത്തം **"ദ്വാരവസേന അരൂപധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തീ"**തി . സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന **"ഏകാസീതി ലോകിയചിത്താനീ"**തി വുത്തം, ലാഭിനോ ഏവ പന മഹഗ്ഗതചിത്താനി സുപാകടാനി ഹോന്തി. **അവിസേസേനാ**തി സാധാരണതോ. ഫസ്സാദയോ ഹി സത്ത ചേതസികാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹിപി ഉപ്പജ്ജനതോ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണാ. **സബ്ബേപി തേ**തി ഏകാസീതി ലോകിയചിത്താനി, തംസമ്പയുത്തഫസ്സാദയോതി സബ്ബേപി തേ അരൂപധമ്മേ. ആരമ്മണാദിവിഭാഗേന പന ചിത്തുപ്പാദഭേദേ ഗയ്ഹമാനേ തതോ ബഹുതരോ ഏവ ഹോതി, സോ പന ഇധ നാധിപ്പേതോ.

൬൬൭. അസ്സ ചക്ഖുപസാദസ്സ നിസ്സയഭൂതാ പന ചതസ്സോ ധാതുയോതി സമ്ബന്ധോ. സഹജാതരൂപാനി തസ്സ ചക്ഖുപസാദസ്സ ഇച്ചേവ സമ്ബന്ധോ. **തത്ഥേവാ**തി തസ്മിംയേവ സസമ്ഭാരചക്ഖുപദേസേ. **അനുപാദിന്നരൂപാനീ**തി പുബ്ബേ വുത്തരൂപാനം ഉപാദിന്നരൂപത്താ വുത്തം, അകമ്മജരൂപാനീതി അത്ഥോ. **സേസാനീ**തി പഠമം ചക്ഖുനോ വുത്തത്താ തതോ സേസാനി, തേന പന സദ്ധിം ചതുപഞ്ഞാസ രൂപാനി ഹോന്തി. ചക്ഖുദസകാദീസു ഏകസ്സപി അഗ്ഗഹേതബ്ബതോ **"അവസേസാനി തേചത്താലീസ രൂപാനീ"**തി വുത്തം. സദ്ദസ്സ അനിയതത്താ തം അഗ്ഗഹേത്വാ "തേചത്താലീസ രൂപാനീ"തി വത്വാ പുന ഉതുചിത്തസമുട്ഠാനേ ദ്വേ സദ്ദേ ഗഹേത്വാ **"പഞ്ചചത്താലീസാ"**തി കേചിവാദോ ദസ്സിതോ.

അവസേസരൂപാനീതി "ദസ ധാതുയോ"തി വുത്തേ ദ്വാദസ രൂപധമ്മേ ഠപേത്വാ അവസേസാനി ഛ നിപ്ഫന്നരൂപാനി. രൂപരൂപാനേവ ഹി ഇധ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി, ന രൂപപരിച്ഛേദവികാരലക്ഖണാനി. ചക്ഖുസന്നിസ്സയരൂപാരമ്മണഭാവസാമഞ്ഞേന, ചിത്തഭാവസാമഞ്ഞേന ച കുസലാകുസലവിപാകതായ ദുവിധമ്പി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ചിത്തന്ത്വേവ വുത്തം. **ഏവന്തി** ഇമിനാ "ചക്ഖും നിസ്സായാ"തിആദിനാ വുത്തം, അവുത്തഞ്ച "സോതം നിസ്സായാ"തിആദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. **മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ**തി ഏത്ഥപി "ഏകാ"തി പദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം "ഏകാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി. അഡ്ഢേന ഏകാദസ **അഡ്ഢേകാദസ,** അഡ്ഢം വാ ഏകാദസമം ഏതാസന്തി **അഡ്ഢേകാദസ. അഡ്ഢട്ഠമാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

൬൬൮. ചക്ഖുധാതുയം വുത്തനയേനേവാതി "യം ലോകോ സേതകണ്ഹമണ്ഡലവിചിത്ത"ന്തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൬൭) വുത്തനയേന.

൬൬൯. ഇധ ഭിക്ഖു ഇമസ്മിം സരീരേതി അജ്ഝത്തം വിപസ്സനാഭിനിവേസദസ്സനവസേന വുത്തം. തേനേവ ഹി ഏകസ്സേവ ഭാവസ്സ ഗഹിതത്താ **"സത്തരസ രൂപാനി സമ്മസനുപഗാനീ"**തി ആഹ. സമ്മസിതും സക്കുണേയ്യാനി സമ്മസനം ഉപഗച്ഛന്തീതി **സമ്മസനുപഗാനി,** സമ്മസനീയാനീതി അത്ഥോ. **ആകാര**-ഗ്ഗഹണേന വിഞ്ഞത്തിദ്വയം വുത്തം, **വികാര**-ഗ്ഗഹണേന ലഹുതാദിത്തയം, ഇതരേന ആകാസധാതൂതി വദന്തി. **ആകാര**-ഗ്ഗഹണേന പന വിഞ്ഞത്തിദ്വയേന സദ്ധിം ലക്ഖണരൂപമാഹ. തമ്പി ഹി രൂപാനം ഉപ്പജ്ജനാദിആകാരമത്തന്തി. **അന്തരപരിച്ഛേദോ**തി തംതംകലാപാനം അസങ്കരകാരണതായ അന്തരഭൂതോ പരിച്ഛേദോ . യദി ന സമ്മസനുപഗാനി, ആകാരാദിമത്താനി ച, കഥം രൂപാനീതി ആഹ **"അപി ച ഖോ"**തിആദി.

൬൭൦. ഏവം ദ്വാചത്താലീസായ കോട്ഠാസാനം വസേന വിത്ഥാരതോ രൂപപരിഗ്ഗഹം തദനുസാരേന വിത്ഥാരതോ ഏവ നാമപരിഗ്ഗഹം വിഭാവേത്വാ തതോ സംഖിത്തസംഖിത്തതരസംഖിത്തതമവസേന, അട്ഠാരസധാതുവസേന, ദ്വാദസായതനവസേന, പഞ്ചക്ഖന്ധവസേന ച രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ അതിസംഖിത്തനയേനാപി ദസ്സേതും **"യം കിഞ്ചി രൂപ"**ന്തിആദി വുത്തം.

യഥാ ച ധാതുആദിവസേന, ഏവം ഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദവസേനപി രൂപാരൂപപരിഗ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. കഥം? ഇന്ദ്രിയവസേന താവ ചക്ഖാദീനി പഞ്ച, ഇത്ഥിപുരിസിന്ദ്രിയാനി ചാതി സത്ത ഇന്ദ്രിയാനി രൂപം, മനിന്ദ്രിയം, പഞ്ച വേദനിന്ദ്രിയാനി, സദ്ധാദീനി പഞ്ച ചാതി ഏകാദസ നാമം, ജീവിതിന്ദ്രിയം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, പച്ഛിമാനി തീണി ഇധ അനധിപ്പേതാനി ലോകുത്തരത്താ. ദുക്ഖസച്ചം നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, സമുദയസച്ചം നാമം, ഇതരാനി ഇധ നാധിപ്പേതാനി ലോകുത്തരത്താ. പച്ചയാകാരേ ആദിതോ തീണി അങ്ഗാനി നാമം, ചതുത്ഥപഞ്ചമാനി നാമഞ്ച രൂപഞ്ച, ഛട്ഠസത്തമഅട്ഠമനവമാനി നാമം, ദസമം നാമഞ്ചേവ നാമരൂപഞ്ച, പച്ഛിമാനി ദ്വേ പച്ചേകം നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ഏവം തത്ഥ തത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന ഇന്ദ്രിയസച്ചപച്ചയാകാരവസേനപി നാമരൂപപരിഗ്ഗഹോ കാതബ്ബോ. ഏവം പന നാമരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ വിഭാഗേന കഥനേ പയോജനം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

൬൭൧. കാമം വേദനാദീസു അരൂപധമ്മേസു ന ഉത്തരുത്തരാ വിയ പുരിമപുരിമാ സുഖുമാ, തഥാപി സങ്ഘട്ടനേന വികാരആപജ്ജനകേ രൂപധമ്മേ ഉപാദായ സബ്ബേപി തേ സുഖുമാ ഏവാതി ആഹ **"സുഖുമത്താ അരൂപം ന ഉപട്ഠാതീ"**തി. **സമ്മസിതബ്ബ**ന്തി സമ്മദേവ ലക്ഖണാദിതോ വീമംസിതബ്ബം. **മനസികാതബ്ബ**ന്തി തഥാ ചിത്തേ ഠപേതബ്ബം. **പരിഗ്ഗഹേതബ്ബ**ന്തി പരിച്ഛേദകാരികായ പഞ്ഞായ പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേതബ്ബം. **വവത്ഥപേതബ്ബ**ന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസങ്കരതോ വിനിച്ഛിതബ്ബം. **അസ്സാ**തി യോഗിനോ . **സുവിക്ഖാലിത**ന്തി സുവിസോധിതം.

ആദികമ്മികസ്സ ഹി കമ്മട്ഠാനം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ യാവ ധമ്മാ സുപരിബ്യത്തം ന ഉപതിട്ഠന്തി, താവ തേ തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹബലേന അഭിഭൂതാ അവിസുദ്ധാ നാമ ഹോന്തി, അസങ്കരതോ ഉപട്ഠാനാഭാവതോ അഞ്ഞമഞ്ഞം ജടിതാ. യദാ പന സമ്മസനാദിവിധിനാ തം വിഭൂതം ഹോതി, തദാ തേ സുവിക്ഖാലിതാ, നിജ്ജടാ ച നാമ ഹോന്തി. തേനാഹ **"യഥാ യഥാ ഹീ"**തിആദി. ആദികമ്മികസ്സ അരൂപധമ്മാ യേഭുയ്യേന രൂപധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തനാകാരേന ഗഹണം ഗച്ഛന്തീതി കത്വാ വുത്തം **"തദാരമ്മണാ അരൂപധമ്മാ"**തി. തേനേവ ഹി ഹേട്ഠാ "തസ്സേവം പരിഗ്ഗഹിതരൂപസ്സ ദ്വാരവസേന അരൂപധമ്മാ പാകടാ ഹോന്തീ"തി വുത്തം, ന വത്ഥുവസേനാതി.

ഇദാനി രൂപപരിഗ്ഗഹോ അരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ ഉപായോ, ഉപത്ഥമ്ഭോ ചാതി യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമാഹി പകാസേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **മുഖനിമിത്ത**ന്തി മുഖസ്സ പടിബിമ്ബം. തത്രിദം ഉപമാസംസന്ദനം - ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ യോഗാവചരോ, തസ്സ ചക്ഖു വിയ യോഗിനോ കമ്മട്ഠാനപരിഗ്ഗാഹകഞാണം, ആദാസം വിയ രൂപപരിഗ്ഗഹോ, മുഖനിമിത്തം വിയ അരൂപപരിഗ്ഗഹോ, ആദാസസ്സ അപരിസുദ്ധകാലോ വിയ രൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ അവിക്ഖാലിതകാലോ, തദാ മുഖനിമിത്തസ്സ അപഞ്ഞായനം വിയ രൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ അവിസുദ്ധതായ അരൂപധമ്മാനം അനുപട്ഠാനം, ആദാസസ്സ പുനപ്പുനം പരിമജ്ജനം വിയ രൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ പുനപ്പുനം വിസോധനം, സുപരിമജ്ജിതേ ആദാസേ സുബ്യത്തം മുഖനിമിത്തസ്സ പഞ്ഞായനം വിയ സുവിക്ഖാലിതേ നിജ്ജടേ രൂപപരിഗ്ഗഹേ അരൂപധമ്മാനം സുട്ഠു ഉപട്ഠാനന്തി. ഇമിനാ നയേന **തേലത്ഥികോപമാദീസുപി** യഥാരഹം ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം. **തിലപിട്ഠ**ന്തി തിലചുണ്ണം. **കതകട്ഠി**ന്തി കതകബീജം. **കലലകദ്ദമ**ന്തി തനുകദ്ദമം.

തപ്പച്ചനീകകിലേസാതി തസ്സ അരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകഞാണസ്സ വിബന്ധഭാവേന പടിപക്ഖഭൂതാ സമ്മോഹാദികിലേസാ. **ഉച്ഛു**ആദിഉപമാസു ഇദം മുഖമത്തസ്സ ദസ്സനം - യഥാ ഉച്ഛുരസം ഗഹേതുകാമോ ഉച്ഛൂനി ഉച്ഛുയന്തേ പക്ഖിപിത്വാ ഏകവാരം ദ്വിവാരം യന്തക്കമനമത്തേന ഉച്ഛുരസേ അനിക്ഖമന്തേ ന ഉച്ഛൂനി ഛഡ്ഡേത്വാ ഗച്ഛതി, യഥാ വാ ചോരേ ഗഹേത്വാ തേഹി കതകമ്മം ജാനിതുകാമോ ദ്വത്തിപ്പഹാരമത്തേന തേസു തമത്ഥം അകഥേന്തേസു ന തേ മുഞ്ചതി, യഥാ വാ പന ഗോദമ്മകോ ഗോണം ദമേതുകാമോ ധുരേ തം യോജേത്വാ ഏകവാരം ദ്വിവാരം തസ്മിം പഥേന അഗച്ഛന്തേ ന വിസ്സജ്ജേതി, യഥാ ച ദധിം മന്ഥേത്വാ നവനീതം ഗഹേതുകാമോ ദധികലസിയം മന്ഥം പക്ഖിപിത്വാ സകിം, ദ്വിക്ഖത്തും വാ മന്ഥസ്സ ഭമനമത്തേന നവനീതേ അനുപ്പജ്ജന്തേ ന ദധിം ഛഡ്ഡേതി, യഥാ വാ പന മച്ഛേ പചിത്വാ ഖാദിതുകാമോ ഏകവാരം ദ്വിവാരം അഗ്ഗിദാനമത്തേന മച്ഛേസു അപച്ചന്തേസു ന തേ ഛഡ്ഡേതി. "അഥ ഖോ നം പുനപ്പുനം പരിമജ്ജതീ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയാനുസാരേന "അഥ ഖോ നം ഉച്ഛുയന്തേ പുനപ്പുനം ഉപ്പീളേതീ"തിആദിനാ സബ്ബത്ഥ ഉപമത്ഥോ യോജേതബ്ബോ.

അരൂപധമ്മാനം ഉപട്ഠാനാകാരകഥാവണ്ണനാ

൬൭൦. ആകിരീയന്തി അഭിമുഖാ ഹോന്തി ഏതേഹീതി ആകാരാ, അരൂപധമ്മാനം ഉപട്ഠാനസ്സ മുഖഭൂതാ ഫുസനാനുഭവനവിജാനനപ്പകാരാതി ആഹ **"അരൂപധമ്മാ തീഹി ആകാരേഹി ഉപട്ഠഹന്തീ"**തിആദി. ആരമ്മണേ പവത്തമാനേസു ചിത്തചേതസികേസു അസതിപി പുബ്ബാപരിയേ ഫുസനലക്ഖണോ ഫസ്സോ, തത്ഥ സബ്ബപഠമം അഭിനിപതന്തോ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"പഠമാഭിനിപാതോ ഫസ്സോ"**തി. തേനസ്സ ഫുസനാകാരേന സുപാകടഭാവേന ഉപട്ഠാനം ദസ്സേതി. ഫസ്സേ പന ഉപട്ഠിതേ യസ്മിം ആരമ്മണേ സോ ഫസ്സോ, തസ്സ അനുഭവനലക്ഖണാ വേദനാ, സഞ്ജാനനലക്ഖണാ സഞ്ഞാ, ആയൂഹനലക്ഖണാ ചേതനാ, പടിവിജാനനലക്ഖണം വിഞ്ഞാണന്തി ഇമേപി പാകടാ ഹോന്തീതി ആഹ **"തംസമ്പയുത്താ വേദനാ"**തിആദി. ഏവം സലക്ഖണസങ്ഖേപതോ ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന ഫസ്സമുഖേന അരൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിത്ഥാരതോ ചതുധാതുവവത്ഥാനവസേന തം ദസ്സേതും **"തഥാ കേസേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കേസേ പഥവീധാതൂ**തി കേസസങ്ഖാതേ പഥവീകോട്ഠാസേ പഥവീധാതു. ലക്ഖണവിഭത്തിതോ ഹി ധാതുവവത്ഥാനദസ്സനമേതം.

പുനപി ഭിന്നം ധാതുവവത്ഥാനാനം വസേന വേദനാമുഖേന അരൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേതും **"ഏകസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്സ രസാനുഭവനകവേദനാ**തി ഥദ്ധഭാവസങ്ഖാതസ്സ ഫോട്ഠബ്ബസഭാവസ്സ അനുഭവനവസേന പവത്തവേദനാ.

അപരസ്സാതി ഏത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ആരമ്മണപടിവിജാനന**ന്തി ഥദ്ധതാസങ്ഖാതഫോട്ഠബ്ബാരമ്മണപടിവിജാനനം. കായദ്വാരാഭിനിഹതം, കേവലം വാ മനോദ്വാരികജവനവിഞ്ഞാണമാഹ. തഞ്ഹി "പഥവീധാതു കക്ഖളലക്ഖണാ"തി പടിവിജാനാതി, ഇതരം പന കക്ഖളലക്ഖണപടിവിജാനനമത്തമേവാതി.

ഏതേനേവ ഉപായേനാതി യ്വായം സലക്ഖണസങ്ഖേപതോ, സലക്ഖണവിഭത്തിതോ ച ധാതുവവത്ഥാനവസേന രൂപപരിഗ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ തത്ഥ ഠിതസ്സ ഫസ്സാദിമുഖേന അരൂപപരിഗ്ഗണ്ഹനുപായോ ദസ്സിതോ, ഏതേനേവ ഉപായേന. **കമ്മസമുട്ഠാനകേസേ**തി ചതുസമുട്ഠാനകേസതോ നിദ്ധാരിതേ കമ്മസമുട്ഠാനകേസേ. **കക്ഖളലക്ഖണാതിആദിനാ നയേനാതി ആദി**-സദ്ദേന ന കേവലം "പഗ്ഘരണലക്ഖണാ ആപോധാതൂ"തിആദിനാ ലക്ഖണവിസേസേന സദ്ധിം ധാതന്തരാനിയേവ, അഥ ഖോ ഏകസമുട്ഠാനാദിഭേദാനി കോട്ഠാസന്തരാനിപീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനേവാഹ **"ദ്വാചത്താലീസായ ധാതുകോട്ഠാസേസൂ"**തി. **സബ്ബം നയഭേദം അനുഗന്ത്വാ**തി യ്വായം ദ്വാചത്താലീസായ ധാതുകോട്ഠാസേസു പഥവീധാതുആദീനം ലക്ഖണാദിതോ വവത്ഥാപനവസേന നാനാവിധോ രൂപപരിഗ്ഗഹനയോ വുത്തോ, തം സബ്ബം നയഭേദം നയവിസേസം അനുഗന്ത്വാ, ചക്ഖുധാതുആദീസു രൂപപരിഗ്ഗഹമുഖേസു അരൂപപരിഗ്ഗഹദസ്സനവസേന യോജനാ കാതബ്ബാതി അധിപ്പായോ. തത്രിദം യോജനാമുഖമത്തദസ്സനം - ഏകസ്സ താവ "ചക്ഖുധാതു രൂപാഭിഘാതാരഹഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ, ദട്ഠുകാമതാനിദാനകമ്മസമുട്ഠാനഭൂതപ്പസാദലക്ഖണാ വാ"തിആദിനാ

(ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൻ॰॰) നയേന ധാതുയോ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ “പഠമാഭിനിപാതോ ഫസ്സോ, തംസമ്പയുത്താ വേദനാ”തി സബ്ബം യോജേതബ്ബം. തഥാ “യഥാവുത്തലക്ഖണായ ചക്ഖുധാതുയാ രസാനുഭവനകവേദനാ വേദനാക്ഖന്ധോ”തിആദി യോജേതബ്ബം. തഥാ “യഥാവുത്തലക്ഖണാ ചക്ഖുധാതൂ”തി, “ആരമ്മണപടിവിജാനനം വിഞ്ഞാണം വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ”തിആദിനാ സബ്ബം യോജേതബ്ബം. ആയതനാദിവസേന രൂപപരിഗ്ഗഹമുഖേസുപി ഏസേവ നയോ.

൬൭൧. യഥാ നാമ ഹേട്ഠിമഝാനം സുഭാവിതം വസീഭാവം പാപിതമേവ ഉപരിഝാനസ്സ പാദകം പദട്ഠാനം ഹോതി, ന പടിലദ്ധമത്തം, ഏവം രൂപപരിഗ്ഗഹോ സുവിസുദ്ധോ നിജ്ജടോ നിഗ്ഗുമ്ബോ ഏവ അരൂപപരിഗ്ഗഹസ്സ പാദകം പദട്ഠാനം ഹോതി, ന അവിസുദ്ധോ, തസ്മാ രൂപാരൂപസ്സ ഏകദേസേപി അനുപട്ഠിതേ സോ അവിസുദ്ധോ ഏവ നാമ ഹോതി, പഗേവ ബഹൂസു അനുപട്ഠിതേസൂതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സചേ ഹീ”**തിആദി. **പബ്ബതേയ്യാ ഗാവീ വിയ** ബാലാ അബ്യത്താ അഖേത്തഞ്ഞൂ.

ഖഗ്ഗേനാതി ഖഗ്ഗേന. **സമുഗ്ഗ**ന്തി മഞ്ജൂസാസദിസം മഹാസമുഗ്ഗം. അപരിഗ്ഗഹിതകമ്മട്ഠാനസ്സ അവിഭത്തം വിയ ഉപട്ഠഹന്തമ്പി നാമരൂപം വിഭത്തസഭാവമേവ, തസ്സ ച വിഭാഗോ കമ്മട്ഠാനപരിഗ്ഗഹേസു പാകടോ ഹോതീതി ച ദസ്സനത്ഥം സമുഗ്ഗവിവരണം, യമകതാലകന്ദഫാലനഞ്ച നിദസ്സനഭാവേന വുത്തം. യമകതാലകന്ദഞ്ഹി ഭിന്നസന്താനമ്പി അഭിന്നം വിയ ഉപട്ഠാതി, ഏവം രൂപാരൂപധമ്മാതി. **സബ്ബേപി തേഭൂമകേ ധമ്മേ നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ദ്വേധാ വവത്ഥപേതീ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി സബ്ബ-സദ്ദോ അനവസേസപരിയാദായകോ, നാമരൂപഭാവോ പന അഞ്ഞമഞ്ഞവിധുരോതി ന തദുഭയം സമുദായവസേന പരിസമാപയേതബ്ബം, തസ്മാ “യദേത്ഥ നമനലക്ഖണം, തം നാമം. യം രുപ്പനലക്ഖണം, തം രൂപ”ന്തി ഏവം ദ്വേധാ വവത്ഥപേതീതി അത്ഥോ. ഏവം വവത്ഥപേന്തോയേവ ച തദുഭയവിനിമുത്തസ്സ തേഭൂമകധമ്മേസു കസ്സചി ധമ്മസ്സ അഭാവതോ “സബ്ബേപി തേഭൂമകധമ്മേ നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാതി ദ്വേധാ വവത്ഥപേതീ”തി വുച്ചതി. “നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ”തി ഏതേനേവ തസ്സ ദുവിധഭാവേ സിദ്ധേ “ദ്വേധാ വവത്ഥപേതീ”തി ഇദം നാമരൂപവിനിമുത്തസ്സ അഞ്ഞസ്സ അഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനേവാഹ **“നാമരൂപമത്തതോ ഉദ്ധ”**ന്തിആദി. “സബ്ബേപി തേഭൂമകേ ധമ്മേ”തി പന സബ്ബഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സമ്മസനുപഗസ്സ ധമ്മസ്സ അനവസേസേതബ്ബതായ വുത്തം. തഞ്ഹി അനവസേസതോ പരിഞ്ഞേയ്യം ഏകംസതോ വിരജ്ജിതബ്ബം, തതോ ച ചിത്തം വിരാജയം പമോചേതബ്ബം. തേനാഹ ഭഗവാ -

> “സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അനഭിജാനം അപരിജാനം തത്ഥ ചിത്തം അവിരാജയം അപ്പജഹം അഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായ. സബ്ബഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അഭിജാനം പരിജാനം തത്ഥ ചിത്തം വിരാജയം പജഹം ഭബ്ബോ ദുക്ഖക്ഖയായാ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬-൨൭).

യദി തേഭൂമകം ധമ്മജാതം അനവസേസതോ ഗഹിതം “നാമരൂപ”ന്തി, യം ഇതോ ബാഹിരകേഹി പദത്ഥഭാവേന പരികപ്പിതം, സേയ്യഥിദം - പകതിആദി ദ്രബ്യാദി ജീവാദി കായാദി. തത്ഥ കഥം പടിപജ്ജിതബ്ബന്തി? ഉമ്മത്തകവിപല്ലാസസദിസേ അസമ്മാസമ്ബുദ്ധപവേദിതേ കാ തത്ഥ അഞ്ഞാ പടിപത്തി അഞ്ഞത്ര അജ്ഝുപേക്ഖനതോ. അഥ വാ തേപി നാമരൂപന്തോഗധഭാവാഭാവവസേന നിച്ഛിതാ ഏവാതി വേദിതബ്ബാ. കഥം? പകതി, മഹാ, അഹംകാരോ, തമ്മത്താനി, ഇന്ദ്രിയാനി, ഭൂതാനി, പുരിസോതി ഏതേ പകതിആദയോ. തത്ഥ സമഭാവേന പവത്തമാനാനം സത്തരജതമസങ്ഖാതാനം സുഖദുക്ഖമോഹാനം സമുദായോ **പകതി, പധാന**ന്തി ച വുച്ചതി. സത്തമത്തസമ്പവേദനീയോ **മഹാ,** ബുദ്ധീതി കേചി. സത്തരജാദീസു അഭിമാനോ **അഹംകാരോ,** അസ്മിമത്താതി കേചി. സദ്ദഫസ്സരൂപരസഗന്ധാ **തമ്മത്താനി** അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠാനം പഥവീആദീനം ഏകുത്തരതാദസ്സനതോ ഏകുത്തരാനി തമ്മത്താനീതി വിജ്ഝവാസിഏകലക്ഖണേഹി തമ്മത്തേഹി ഏകലക്ഖണാ വിസേസാ സജ്ജിയന്തി, സുഖുമഭാവേന പന നേസം സമ്പവേസനതോ ഏകുത്തരതാതി കേചി. സോതാദീനി പഞ്ച സവനാദിവുത്തികാനി **ബുദ്ധിന്ദ്രിയാനി,** വചനാദാനവിചരണുസ്സഗ്ഗാനന്ദകിച്ചാനി വാചാദീനി പഞ്ച **കമ്മിന്ദ്രിയാനി**. മനോ അന്തോകരണം, ഇതരം ബാഹിരകരണം. ഗന്ധാദീഹി ആരദ്ധാനി പഥവീഉദകഅഗ്ഗിവായുആകാസാനി **ഭൂതാനി,** ചേതനാസഭാവോ **പുരിസോ**തി ഏവം പകതിആദീനി സരൂപതോ വേദിതബ്ബാനി.

തത്ഥ ഹി **പകതി** താവ സുഖദുക്ഖമോഹമത്തതായ നാമം, സമവിസമഭാവാപത്തിതോ അനിച്ചാ, ദുക്ഖാ, സങ്ഖതാ ച ആപന്നാ. **മഹാ**പി “തസ്മാ അലിങ്ഗതോ ലിങ്ഗവിസേസാമത്തോ മഹാ ഉപ്പജ്ജതീ”തി വചനതോ, ബുദ്ധിഭാവാനുജാനനതോ ച നാമം, അനിച്ചം, സങ്ഖതമേവ ച ആപന്നം. “തസ്മാ മഹതോ ഛ വിസേസാ സജ്ജിയന്തീ”തി സക്കതേ വചനതോ “അസ്മീ”തി ഗഹണനിമിത്തഭാവാനുജാനനേന **അഹംകാരോ** അഭിമാനോതി കത്വാ നാമം, തതോ ഏവ അനിച്ചസങ്ഖതഭാവാപത്തി ചസ്സ സിദ്ധാ. ഇതരം **തമ്മത്തപഞ്ചകം** ഗന്ധരസരൂപഫസ്സസദ്ദഭാവാനുജാനനതോ രൂപം, അരൂപന്തി പന കാപിലാനം മിച്ഛാഭിനിവേസമത്തം. തേ ഹി സോളസ വിസേസാ പഞ്ച ഭൂതാനി, ഏകാദസിന്ദ്രിയാനി ഭൂതേഹി ഭൂതവിസേസാനീതി ഗന്ധാദിതമ്മത്തേഹി തന്നിസ്സയാനി പഥവീആപോതേജോവായോആകാസസങ്ഖാതാനി ഭൂതാനി ഇച്ഛിതാനി. “തബ്ബിസേസാ ച നാനാജാതികാ അഹംകാരതോ ച ഇന്ദ്രിയാനീ”തി വചനതോ സോതകായചക്ഖുജിവ്ഹാഘാനവാചാപാണിപാദപായൂപത്ഥാനി ചേവ മനോ ചാതി **ഏകാദസിന്ദ്രിയാനി**.

തത്ഥ **മനോ** നാമം, ഇതരാനി സബ്ബാനി രൂപം. **വാചാ**തി ചേത്ഥ അത്ഥാവജോതകസ്സ അക്ഖരസമുദായസ്സ ഗഹണം. ഇമേസം പന ധമ്മിനോ ധമ്മസ്സ അനഞ്ഞത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതത്താ സിദ്ധാവ അനിച്ചതാ പരിണാമപക്ഖേ, അഭിബ്യത്തിപക്ഖേപി യദി തബ്ബിസയഞാണുപ്പാദേന അഭിബ്യഞ്ജനം സിദ്ധാവ അനിച്ചതാ, അഥ തതോ പുബ്ബേപി ഞാണം അത്ഥേവ. അക്ഖബ്യത്തിവാദോ പന സിയാതി ഇദമേത്ഥ ദിസാമത്തം. ദ്രബ്യഗുണകമ്മസാമഞ്ഞവിസേസസമവായാ **ദ്രബ്യാദികാ**. തത്ഥ പഥവീ ആപോ തേജോ വായു ആകാസോ കാലോ ദിസാ അത്താ മനോതി നവ **ദ്രബ്യാനി**. സദ്ദ രൂപ രസ ഗന്ധ ഫസ്സ സങ്ഖാ പരിമാണാനി പുഥുത്ത സംയോഗ വിയോഗ പരത്താ പരത്ത ബുദ്ധി സുഖ ദുക്ഖ ഇച്ഛാ ദോസ പയത്ത ഗുരുത്ത ദ്രവത്ത സ്നേഹ വേഗാ സങ്ഖാരാ ദിട്ഠാ ചേതി ഏവമേതേ തേവീസതി **ഗുണാ**. ഉക്ഖേപനം അവക്ഖേപനമാകുചനം

പസാരണം ഗമനമിതി പഞ്ച **കമ്മാനി**. അഞ്ഞമഞ്ഞവിസിട്ഠേസു അവിസിട്ഠമഭിധാനം പച്ചയോ ഹോതി. സം- ഇതി യതോ ദ്രബ്യഗുണകമ്മേസു സാ അത്ഥി ഏവാതി ഏതം **മഹാസാമഞ്ഞം**. പഥവീആദീസു അനുവത്തിബ്യാവുത്തിബുദ്ധിനിമിത്തം ദ്രബ്യത്വാദി, തം യഥാ ദ്രബ്യത്വ ഗുണത്വ കമ്മത്വ ഘടത്വാദി, ഏസോ **സാമഞ്ഞവിസേസോ**. ഇഹ തന്തേസു പടോ, കപാലേസു ഘടോതി ഇഹേതി യതോ ഹേതുഹേതുഫലാനം സമ്ബന്ധോ സമവായോതി വുത്തോ, **സമവായോ**തി ഏവമേതേ ദ്രബ്യാദികാ.

തത്ഥ പഥവീ ആപ തേജ വായൂ ഭൂതരൂപം, ആകാസം തേസം അഭാവമത്തം, പരിച്ഛേദോ വാ, ചന്ദസൂരിയാദിപരിവത്തനം, ധമ്മപ്പവത്തിഞ്ച ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്തം **കാലോ**. തഥാ **ദിസാ, അത്താ** ച. **മനോ** നാമം. **സദ്ദരൂപരസഗന്ധാ** രൂപമേവ. തഥാ **ഫസ്സോ** ഭൂതത്തയസഭാവതോ. **സങ്ഖാ** ഏകാദികാ തം തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിമത്തം. തഥാ അവയവസമുദായേ ഗുണവിസേസവസേന, സണ്ഠാനവിസേസവസേന വാ മഹന്തം ദീഘം, തബ്ബിപരിയായതോ അണു രസ്സന്തി ഭിന്നലക്ഖണദേസേസു **പുഥുത്വ**ന്തി. ഭിന്നദേസജാനം സഹഭാവേ **സംയോഗോ**തി. തദപായേ **വിയോഗോ**തി. സമാനദിസാദേസഗതാനം രൂപാനം മഹദബ്ഭന്തരാനം വസേന പരമപരന്തി പഞ്ഞത്തിമത്തം. **ബുദ്ധിസുഖദുക്ഖഇച്ഛാദോസപയത്താ** നാമമേവ. **ഗുരുത്വ ദ്രവത്വ സ്നേഹവേഗാ** രൂപധമ്മാനം പവത്തിവിസേസതോ ഗഹേതബ്ബാകാരാ. ഇതരോ **സങ്ഖാരോ** ഞാണസ്സ പവത്തിവിസേസോ. **അദിട്ഠോപി** ധമ്മാധമ്മഭാവതോ നാമമേവ. **ഉക്ഖേപനം അവക്ഖേപനം ആകുചനം പസാരണം ഗമനന്തി** രൂപധമ്മാനം പവത്തിമത്തം. സദിസാസദിസതായം സാമഞ്ഞവിസേസസഞ്ഞാ, അയുത്തസമ്ബന്ധേ സമവായസമഞ്ഞാതി ദ്രബ്യാദീനമ്പി നാമരൂപന്തോഗധതാ ദട്ഠബ്ബാ.

ജീവാജീവബന്ധ പുഞ്ഞ പാപാസവ സംവരനിജ്ജരവിമോക്ഖാ **ജീവാദികാ**. തത്ഥ **ജീവോ**തി അത്താ. പുഗ്ഗലധമ്മാധമ്മാകാസകാലേസു **അജീവസഞ്ഞാ**. തേസു സദ്ദഫസ്സരൂപരസഗന്ധസണ്ഠാനബന്ധഭേദസുഖുമപരഅപരാഘാതപ്പഭാച്ഛായോജ്ജാകതമാനി പുഗ്ഗലലക്ഖണന്തി **പുഗ്ഗലോ** രൂപം രൂപധമ്മാനം പവത്തിആകാരമത്തതോ. **ധമ്മാധമ്മാ** ജീവപുഗ്ഗലാനം ഗതിട്ഠിതിമത്തതായ തദവിസിട്ഠാ . **ആകാസകാലാ** പഞ്ഞത്തിമത്തം. **ബന്ധോ** "കമ്മപുഗ്ഗലന്തരസംയോഗോ"തി വചനതോ തേഹി അനഞ്ഞോ. **പുഞ്ഞപാപാനി** നാമന്തി പാകടമേവ. "കമ്മപുഗ്ഗലാനമാസവോ"തി വചനതോ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞസമ്ഭവേ ആസവസമഞ്ഞാതി തതോ അവിസിട്ഠോ **ആസവോ**. "ആസവനിരോധോ സംവരോ"തി വചനതോ പടിപക്ഖേന പുഞ്ഞാപുഞ്ഞനിരോധോ **സംവരോ**. "കമ്മഫലപ്പവത്തിയാ പകതിയാ അപ്പവത്തി നിജ്ജരോ"തി വചനതോ വിപാകനിരോധനിമിത്തം **നിജ്ജരോ. മോക്ഖോ**പി "സബ്ബകമ്മവിമോക്ഖോ"തി വചനതോ കമ്മപുഗ്ഗലജീവവിയോഗോ. തത്ഥ **കമ്മപുഗ്ഗലാനം** സദ്ദാദിലക്ഖണതായ രൂപമത്തതാ പുഞ്ഞാപുഞ്ഞമത്തതായ അരൂപതാ. **ജീവോ** ച അരൂപമത്തമേവാതി അയം ദ്രബ്യമോക്ഖോ. ഭാവമോക്ഖോ പന ജീവസ്സ രാഗാദിഭാവാപരിണാമോ രാഗാദയോ നാമമേവാതി ജീവാദയോപി നാമരൂപന്തോഗധാ ഏവ.

കായപ്പവത്തിഗതിജാതിബന്ധാപവഗ്ഗാ **കായാദികാ**. തത്ഥ പഥവീആപതേജവായുഅത്തസുഖദുക്ഖേസു **കായസമഞ്ഞാ**. തദവിസിട്ഠാ പവത്തിഗതിജാതിബന്ധാപവഗ്ഗാ, "ഭാവോതി അത്ഥോ, കായോതി അനത്ഥന്തര"ന്തി വചനതോ കായതോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി നത്ഥി. "പവത്തിസഞ്ഞാ കിരിയാസംയോഗവിഭാഗേസൂ"തി വചനതോ ഗതിആദിപ്പകാരേന പവത്താ പഥവീആദയോ ഏവ **പവത്തി** ഉപചാരോ. "തസ്മിം അനത്ഥന്തര"ന്തി വചനതോ കായതോ അനഞ്ഞാ സുരമനുജപേതതിരച്ഛാനനരകൂപപത്തിയോ **ഗതിയോ**. താസു പുരിമാപുരിമാവിസിട്ഠോ ഗതീസു ജാതസ്സ നിച്ഛയോപി പവത്തിമത്തന്തി തതോ അനഞ്ഞാ കണ്ഹനീലരത്തപീതസുക്കഅതിസുക്കസങ്ഖാതാ **ജാതിയോ**. താ ഉത്തരുത്തരവിസിട്ഠാ അഞ്ഞാണമോഹരാഗദോസതത്വാസന്ദസ്സനപ്പായാ **സുക്കജാതി,** അന്താ അച്ചന്തവിമുത്താ അവഗാഹിതത്വാ ചാതി **സുക്കജാതി** . "ദോസേസു ബന്ധസമഞ്ഞാ"തി വചനതോ അഞ്ഞാണാദിലക്ഖണസ്സ **ബന്ധസ്സ** ജീവതോ അനഞ്ഞതാ. അഞ്ഞാണാദിദോസാഭാവതോ അപവഗ്ഗസിദ്ധീതി **കായാദയോപി** നാമരൂപമത്തമേവ.

യോപി തത്ഥ തത്ഥ "പുരിസോ അത്താ ജീവോ"തിആദിപരിയായേഹി വുത്തോ അത്തപദത്ഥോ, സോപി യഥാരഹം നാമരൂപമത്തം ഉപാദായ പഞ്ഞത്തോ, നാമരൂപമത്തമേവ വാ. തേന വുത്തം "തേപി നാമരൂപന്തോഗധഭാവാഭാവവസേന നിച്ഛിതാ ഏവാ"തി.

സമ്ബഹുലസുത്തന്തസംസന്ദനാകഥാവണ്ണനാ

൬൭൨. സോതി സോ വിപസ്സനാകമ്മികോ യോഗാവചരോ. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. **യാഥാവസരസതോ**തി യഥാഭൂതസഭാവതോ. നാമരൂപം വവത്ഥപേത്വാ ഏതമത്ഥം സംസന്ദേത്വാ വവത്ഥപേതീതി സമ്ബന്ധോ. **ലോകസമഞ്ഞായപി പഹാനത്ഥായ,** പഗേവ "സത്തോ ജീവോ"തി പവത്തനകമിച്ഛാഭിനിവേസസ്സാതി അധിപ്പായോ. നാമരൂപമത്തതായ അവിനിച്ഛതത്താ, സന്താനാദിഘനഭേദസ്സ ച അകതത്താ അഭിനിവേസേന വിനാ സമൂഹേകത്തഗ്ഗഹണവസേന "സത്തോ"തി പവത്തോ സമ്മോഹോ **സത്തസമ്മോഹോ**. തസ്സ വിക്ഖമ്ഭനാ **അസമ്മോഹഭൂമി. സമ്ബഹുലസുത്തന്തവസേനാ**തി "യഥാപീ"തിആദിനാ ഇധ വുത്താനം, അവുത്താനഞ്ച "രൂപഞ്ച ഹിദം, മഹാലി, അത്താ അഭവിസ്സ, നയിദം രൂപം ആബാധായ സംവത്തേയ്യാ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൫൯; മഹാവ॰ ൨൦) ഏവമാദിനാ സമ്ബഹുലാനം സുത്തന്താനം വസേന. "നാമരൂപമത്തമേവാ"തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം സന്ധായാഹ **"ഏതമത്ഥ"**ന്തി.

അങ്ഗസമ്ഭാരാതി അങ്ഗസമ്ഭാരഹേതു. തന്നിമിത്തം തം അമുഞ്ചിത്വാ സതി ഏവ തസ്മിം **"സത്തോ"**തി വോഹാരോ.

അഗാരന്ത്വേവാതി യഥാ കട്ഠാദീനി പടിച്ച ഉപാദായ തേസം നാമം വിസ്സജ്ജേത്വാ അഗാരമിച്ചേവ സങ്ഖം സമഞ്ഞം ഗച്ഛതി, ഏവം അട്ഠിആദീനി പടിച്ച ഉപാദായ തേസം നാമം വിസ്സജ്ജേത്വാ രൂപം സരീരമിച്ചേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതീതി യോജനാ.

ദുക്ഖമേവ സമ്ഭോതീതി ദുക്ഖദുക്ഖതാദിഭേദം തിവിധം ദുക്ഖമേവ സമ്ഭവതി, യഥാപച്ചയം ഉപ്പജ്ജതി, തദേവ ദുക്ഖം ഖണട്ഠിതിപബന്ധട്ഠിതിവസേന തിട്ഠതി ചേവ ഖണനിരോധആയുക്ഖയനിരോധാദിവസേന നിരുജ്ഝതി ചാതി അത്ഥോ. ഇദാനി ദുക്ഖമേവാതി ഏവകാരേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതും **"നാഞ്ഞത്രാ"**തിആദി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - യഥാവുത്തം ദുക്ഖം ഠപേത്വാ തതോ അഞ്ഞം കിഞ്ചി ധമ്മജാതം ന സമ്ഭവതി, യോ "സത്തോ"തി വാ "ജീവോ"തി വാ വുച്ചേയ്യ, സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവാ കുതോ തസ്സ നിരോധോതി.

ഉപമാഹിനാമരൂപവിഭാവനാകഥാവണ്ണനാ

൬൭൧. ഏകേനാകാരേന സണ്ഠിതേസൂതി യേന പകാരേന അക്ഖാദീസു സന്നിവിട്ഠേസു രഥസമഞ്ഞാ, തേന ഏകേന ആകാരേന സമവട്ഠിതേസു ഏകജ്ഝം രാസികതേസു . **ഏവമേവ**ന്തി സന്നിവേസവിസിട്ഠേ അവയവസമുദായേ സന്താനവസേന പവത്തമാനേ യഥാ "രഥോ ഗേഹം മുട്ഠി വീണാ സേനാ നഗരം രുക്ഖോ"തി വോഹാരമത്തം, പരമത്ഥതോ പന രഥാദി നാമ കിഞ്ചി നത്ഥി, ഏവമേവം. **ഉപാദാനക്ഖന്ധേസൂ**തി ഉപാദാനക്ഖന്ധസഞ്ഞിതേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു സമുദിതേസു സന്താനവസേന പവത്തമാനേസു "സത്തോ ജീവോ"തി വോഹാരമത്തം, പരമത്ഥതോ പന സത്തോ വാ ജീവോ വാ നത്ഥീതി യാഥാവതോ ജാനനം. ഇദം **യഥാഭൂതദസ്സനം** "ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ"തി വുച്ചതി.

൬൭൪. തസ്സാതി സത്തോതി ഗഹിതസ്സ അത്തനോ. **വിനാസ**ന്തി നിരുദ്ധസ്സ വിനാസം. **അവിനാസ**ന്തി അവിനസ്സനം, നിച്ചതന്തി അത്ഥോ. ദ്വയവസേനേവ ഹി അത്തവാദിനോ ഠിതാ, സസ്സതോ അത്താ, ഉച്ഛിജ്ജതീതി വാ, ഏകച്ചസസ്സതവാദോപി ഏത്ഥേവ സമവരുദ്ധോതി. **അവിനാസം അനുജാനന്തോ**തി ബുദ്ധിആദീനം ധമ്മാനം വിനാസം ഇച്ഛന്തോപി "ധമ്മീ നിച്ചോ കൂടട്ഠോ"തി അത്തനോ വിനാസാഭാവം അനുജാനന്തോ. **സസ്സതേ**തി സസ്സതഗാഹേ. **പതതി** കതവിനാസഅകതബ്ഭാഗമാദിദോസപ്പസങ്ഗതോതി അധിപ്പായോ. **ഖീരന്വയസ്സാ**തി ഖീരസ്സ അന്വയഭൂതസ്സ, ഫലഭൂതസ്സാതി അത്ഥോ. **തദന്വയസ്സാ**തി തസ്സ അത്തനോ അന്വയഭൂതസ്സ **അഞ്ഞസ്സ** കസ്സചി **അഭാവതോ. ഓലീയതി നാമാ**തി "സസ്സതോ അത്താ"തി അഭിനിവേസേന ഭവാഭിരതോ ഹുത്വാ ഭവനിരോധതോ സങ്കോചനം ആപജ്ജന്തോ ഭവേയേവ നിലീയതി നാമ. **അതിധാവതി നാമാ**തി തത്ഥ തത്ഥേവ ഹി ഭവേ അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതീതി ഉച്ഛേദവാദീ "ഉച്ഛിജ്ജതി അത്താ"തി ഗണ്ഹന്തോ പരം മരണാ സന്തം ഭവം "നത്ഥീ"തി അതിക്കമന്തോ അതിധാവതി നാമാതി വദന്തി. കിലേസനിരോധേ പന കമ്മസ്സ അവിപച്ചനതോ ഭവനിരോധേ ഇച്ഛിതബ്ബേ തഥാ അഗ്ഗഹേത്വാ "തം തം ഭവവിസേസം ആഗമ്മ അത്താ ഉച്ഛിജ്ജതീതി ഏവം ഭവനിരോധോ ഹോതീ"തി ഗണ്ഹന്തോ തം അതിധാവതി നാമ.

പരിയുട്ഠിതാതി അഭിഭൂതാ. **ചക്ഖുമന്തോ**തി യഥാഭൂതദസ്സനസങ്ഖാതേന ഞാണചക്ഖുനാ ചക്ഖുമന്തോ.

കാമഭവാദിഭേദോ ഭവോ ആരമിതബ്ബട്ഠേന ആരാമോ ഏതേസന്തി **ഭവാരാമാ**. തസ്മിം ഭവേ രതാ അഭിരതാതി **ഭവരതാ**. ഭവേ സമ്മോദം ആപന്നാതി **ഭവസമ്മുദിതാ**. തീഹിപി പദേഹി ഭവസ്സാദഗധിതതാവ വുത്താ. **ചിത്തം ന പക്ഖന്ദതീ**തി ഭവസ്സാദഗധിതത്താ ഏവ ഭവനിരോധാവഹേ ധമ്മേ ചിത്തം ന അനുപ്പവിസതി. **നപ്പസീദതീ**തി ന ഓകപ്പതി. **ന സന്തിട്ഠതീ**തി ന പതിട്ഠഹതി. **നാധിമുച്ചതീ**തി ന അധിമുച്ചതി.

അട്ടീയമാനാതി ദുക്ഖാപിയമാനാ. **ഹരായമാനാ**തി ലജ്ജമാനാ. **ജിഗുച്ഛമാനാ**തി ഹീളേന്താ. **വിഭവ**ന്തി ഉച്ഛേദം. **അഭിനന്ദന്തീ**തി വുത്തഅഭിനന്ദനാകാരദസ്സനം **"യതോ കിര ഭോ"**തിആദി.

ഭൂതന്തി ഖന്ധപഞ്ചകം. തഞ്ഹി യഥാസകം പച്ചയേഹി ജാതത്താ, പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനത്താ ച ഭൂതന്തി വുച്ചതി. **ഭൂതതോ**തി യഥാഭൂതസഭാവതോ, സലക്ഖണതോ, സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ ച.

൬൭൬. ഏവം സത്തഗാഹതോ അവലീയനാതിധാവനദോസേ, യഥാഭൂതദസ്സനതോ നിബ്ബിദാദിഗുണേ ച സുത്തവസേനേവ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നാമരൂപമത്തേപി ഗമനാദിഅത്തകിച്ചസിദ്ധിം ദസ്സേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തസ്മാ**തി യസ്മാ "അസ്മീ"തി വാ "അഹ"ന്തി വാ ഗാഹസ്സ വത്ഥുഭൂതോ സത്തോ നാമ നത്ഥി, പരമത്ഥതോ നാമരൂപമത്തമേവ, തസ്മാ. സചേ കോചി അത്താ നാമ നത്ഥി, കഥമിധ നാമരൂപമത്തേ ഗമനാദിഅത്തകിച്ചസിദ്ധീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ദാരുയന്ത"**ന്തിആദി. **"ഖായതീ"**തി ഏതേന യഥാ നിജ്ജീവേ ദാരുമയയന്തേ അബ്ഭന്തരേ വത്തമാനസ്സ ജീവസ്സ വസേന സഈഹസ്സ സബ്യാപാരസ്സ വിയ ഉപട്ഠാനമത്തം പച്ചയവിസേസതോ, ഏവം നിജ്ജീവേ നാമരൂപമത്തേ പച്ചയവിസേസതോ ഗമനാദിഅത്തകിച്ചസിദ്ധീതി സഈഹസ്സ സബ്യാപാരസ്സ വിയ ഉപട്ഠാനന്തി ദസ്സേതി.

സച്ചതോതി ഭൂതതോ, പരമത്ഥതോതി അത്ഥോ. സുഞ്ഞം ജീവേന യന്തമിവ അഭിസങ്ഖതം പച്ചയവസേന പവത്തീതി അധിപ്പായോ. **ദുക്ഖസ്സ പുഞ്ജോ** നിച്ചാതുരതായ **തിണകട്ഠസദിസോ** അത്തസുഞ്ഞതായാതി അത്ഥോ. **ഏതം** നാമരൂപം.

യമകന്തി യുഗളകം. സോ ച ഖോ യമകഭാവോ അഞ്ഞമഞ്ഞസന്നിസ്സിതഭാവേനാതി ആഹ **"ഉഭോ അഞ്ഞോഞ്ഞനിസ്സിതാ"**തി. തതോ ഏവ ച ഏകസ്മിം ഭിജ്ജമാനസ്മിം ഉഭോ ഭിജ്ജന്തി. ന ഹി കദാചി പഞ്ചവോകാരഭവേ രൂപേ നിരുജ്ഝന്തേ അരൂപം അനിരുജ്ഝന്തം, അരൂപേ വാ നിരുജ്ഝന്തേ രൂപം അനിരുജ്ഝന്തം അത്ഥി. സ്വായം ഭങ്ഗോ **പച്ചയാ** പച്ചയനിരോധേനേവ, നാമരൂപനിരോധോതി അത്ഥോ. **പച്ചയാ**തി വാ പച്ചയഭൂതാ, അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പച്ചയാ ഹോന്താപി ഉഭോ ഭിജ്ജന്തിയേവാതി അത്ഥോ.

൬൭൭. ദണ്ഡാഭിഹതന്തി വിസേസനേന ദണ്ഡം, ദണ്ഡാഭിഘാതസ്സ പച്ചയം പുരിസവായാമഞ്ച ദസ്സേതി, ഭേരിയാ പന വിസേസിതബ്ബതാ സദ്ദസ്സ അസാധാരണകാരണതായ. തേനേവ ഹി "അഞ്ഞാ ഭേരീ"തി ഭേരീയേവ

ഗഹിതാ, ന ദണ്ഡാദയോ. അദിസ്സമാനരൂപതായ സദ്ദം നാമട്ഠാനിയം കത്വാ **“ഏവമേവ”**ന്തിആദിനാ ഉപമാസംസന്ദനം കരോതി.

ന ചക്ഖുതോ ജായരേതി ന ചക്ഖായതനതോ നിഗ്ഗച്ഛനവസേന ജായന്തി. ന ഹി ചക്ഖായതനസ്സ പച്ചയഭാവൂപഗമനതോ പുബ്ബേ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ലബ്ഭന്തി, ന ച പദേസവന്തോ, യേന തേ തതോ നിഗ്ഗച്ഛേയ്യും. തേനേവാഹ “പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ”തി (മഹാനി॰ ഫം). **ന രൂപതോതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **“നോ ച ഉഭിന്നമന്തരാ”**തി ഇദം പന തേസം അരൂപധമ്മത്താ അപ്പദേസതായ വുത്തം. കേവലം പന യസ്മിം ഖണേ പച്ചയസമവായോ, തദാ ഉപ്പജ്ജനമത്തമേവാതി ആഹ **“ഹേതും പടിച്ച പഭവന്തി സങ്ഖതാ”**തി, ചക്ഖുരൂപാലോകമനസികാരാദിഭേദം ധമ്മജാതം നിസ്സായ പച്ചയഭൂതം കാരണം ലഭിത്വാ തേഹി സമേച്ച സമ്ഭൂയ കതത്താ സങ്ഖതാ ഫസ്സാദയോ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. തസ്സാ പന ധമ്മാനം ഉപ്പത്തിയാ പാകടം രൂപധമ്മപവത്തിം ദസ്സേന്തോ **“യഥാപി സദ്ദോ പഹടായ ഭേരിയാ”**തി ആഹ. ഫസ്സപഞ്ചമഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ പാകടഅരൂപധമ്മാനം ദസ്സനം. സേസഗാഥാസുപി ഏസേവ നയോ.

വത്ഥുരൂപാതി ഹദയവത്ഥുതോ. തന്നിസ്സയാനം അരൂപധമ്മാനം ബഹുഭേദത്താ സാമഞ്ഞവോഹാരേന തേ ദസ്സേതും **“സങ്ഖതാ”**തി വുത്തം.

൬൭൭. നിത്തേജന്തി തേജഹീനം ആനുഭാവരഹിതം. യഥാ പന തം നിത്തേജം, തം ദസ്സേതും **“ന ഖാദതീ”**തിആദി വുത്തം. ന ഹി അഞ്ഞഥാ സദ്ദഹനുസ്സഹനാദീസു നാമം “നിത്തേജ”ന്തി സക്കാ വത്തും, നാപി രൂപം സന്ധാരണാബന്ധനാദീസു. തേനേവ ഹി “രൂപം നിത്തേജ”ന്തി വത്വാ **“ന ഹി തസ്സ ഖാദിതുകാമതാ”**തിആദി വുത്തം. **“അഥ ഖോ”**തിആദിനാ ബ്യതിരേകവസേനാപി നാമരൂപാനം നിത്തേജതംയേവ വിഭാവേതി. അഞ്ഞമഞ്ഞസന്നിസ്സയേന ഹി നാമരൂപസ്സ അത്തകിച്ചസിദ്ധിപി പച്ചേകം അസമത്ഥതാവിഭാവനമേവ. തഥാ ഹി നാമരൂപസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാ, നിരീഹതാ, ബ്യാപാരവിരഹതാ ച സുട്ഠുതരം പാകടാ ഹോന്തി.

കഥം പന പച്ചേകം അസമത്ഥാനം സമുദിതഭാവേ സമത്ഥതാ ഹോതി? അസാമഗ്ഗിയം അഹേതൂനം സാമഗ്ഗിയമ്പി അഹേതുഭാവാപത്തിതോ. ന ഹി പച്ചേകം ദട്ഠും അസക്കോന്താനം അന്ധാനം സതമ്പി സഹസ്സമ്പി സമുദിതം ദട്ഠും സക്കോതീതി ചോദനം സന്ധായാഹ **“ഇമസ്സ പനത്ഥസ്സാ”**തിആദി. **ഇമം ഉപമം ഉദാഹരന്തി** അട്ഠകഥാചരിയാ ഉപമായപി അസിദ്ധസ്സ അത്ഥസ്സ സാധേതബ്ബതോ. തേനേവാഹ “ഉപമം തേ കരിസ്സാമി, ഉപമായപിധേകച്ചേ വിഞ്ഞൂ പുരിസാ ഭാസിതസ്സ അത്ഥം ജാനന്തീ”തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൭). **തുട്ഠഹട്ഠോതി** യദിപാഹം ചക്ഖുകരണീയം കാതും ന സക്കോമി, പാദകരണീയം പന കാതും സക്കോമി, ത്വഞ്ച ചക്ഖുകരണീയം, തസ്മാ അമ്ഹാകം ഉഭിന്നം സഹിതാനഞ്ച വസേന ഇച്ഛിതദേസസമ്പത്തി സിജ്ഝതീതി തുട്ഠഹട്ഠോ **ജച്ചന്ധോ. തത്ഥ ജച്ചന്ധോതി**ആദി ഉപമോപമേയ്യസംസന്ദനം. ധമ്മാനം അത്തലാഭോ പരപടിബദ്ധോതി വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി തതോ പുബ്ബേ അവിജ്ജമാനത്താ, പടിലദ്ധത്തലാഭസ്സാപി പരപടിബദ്ധമേവ അത്ഥകിച്ചന്തി ദസ്സേതും **“ന സകേന തേജേന ഉപ്പജ്ജതി, ന താസു താസു കിരിയാസു പവത്തതീ”**തി വുത്തം. **തേസം നാമരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സായ ഉപ്പത്തി വാ പവത്തി വാ ന ച ന ഹോതീതി** ജച്ചന്ധപീഠസപ്പിഉപമായ സാധിതമത്ഥം നിഗമേന്തോ “അസാമഗ്ഗിയം അഹേതൂനം സാമഗ്ഗിയമ്പി അഹേതുകഭാവാപത്തിതോ”തി യഥാവുത്തസ്സ ഹേതുനോ അനേകന്തികഭാവം വിഭാവേതി.

പരധമ്മവസാനുവത്തിനോതി പരേസം അത്തതോ അഞ്ഞേസം ഹേതുപച്ചയസങ്ഖാതാനം ധമ്മാനം വസേന അനുവത്തനസീലാ. **അത്തദുബ്ബലാതി** അത്തനാ ദുബ്ബലാ അസമത്ഥാ. **പരപച്ചയതോതി** പരേസം ധമ്മാനം പച്ചയഭാവതോ. ഏതേന ജനകപച്ചയം വദതി. തേനേവാഹ **“ജായരേ”**തി. **പരആരമ്മണതോതി** പരേസം ധമ്മാനം ആരമ്മണഭാവതോ. ഏതേന ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയം വദതി. പച്ചയഗ്ഗഹണം വാ രൂപാപേക്ഖം, ആരമ്മണഗ്ഗഹണം നാമാപേക്ഖം. **“പരധമ്മേഹീ”**തി ഇദം ആരമ്മണപച്ചയാനം വിസേസനം. പുരിമത്ഥേന ഹി വുത്തമേവത്ഥം പച്ഛിമത്ഥേന പാകടം കരോതി. **പഭാവിതാതി** ഉപ്പാദിതാ.

നാവായന്തികൂപമായപി നാമരൂപാനം അവസവത്തിതം വിഭാവേതും **“യഥാപീ”**തിആദിനാ തിസ്സോ ഗാഥാ വുത്താ. **നിസ്സായാതി** പതിട്ഠായ. **യന്തീതി** ഗച്ഛന്തി. **മനുസ്സേ നിസ്സായാതി** നേതുഭൂതേ നിയാമകകമ്മകാരകാദിമനുസ്സേ അപസ്സായ. ന ഹി തേസം അരണഗ്ഗഹണലങ്കാരസണ്ഠാപനഉദകുസ്സിഞ്ചനാദികിരിയായ വിനാ നാവാ ഇച്ഛിതദേസം പാപുണാതി. **ഉഭോതി** അഞ്ഞമഞ്ഞം നാവം നിസ്സായ മനുസ്സാ, മനുസ്സേ നിസ്സായ നാവാതി അത്ഥോ.

ഏവന്തി വുത്തപ്പകാരേന. **നാനാനയേഹീതി** പഠമാദീനം സത്തന്നം ഝാനാനം, തേസം ഉപചാരാനഞ്ച വസേന ചുദ്ദസ അരൂപപരിഗ്ഗഹമുഖാനി, ചതുധാതുവവത്ഥാനേ വുത്താനം തേരസന്നം ധാതുപരിഗ്ഗഹമുഖാനം ധാതായതനഖന്ധമഹാഭൂതവസേന, ഇധ വുത്താനം അവുത്താനഞ്ച ഇന്ദ്രിയസച്ചപടിച്ചസമുപ്പന്നാനം വസേന സമവീസതി രൂപപരിഗ്ഗഹമുഖാനി, താനി പച്ചേകം “ഫസ്സോ വേദനാ ചിത്ത”ന്തി ഇമേസം സമ്മുഖഭാവേന ഉപട്ഠിതാനം തിണ്ണം അരൂപധമ്മാനം വസേന തിഗുണിതാനി സമസട്ഠി, ചുദ്ദസ അരൂപപരിഗ്ഗഹമുഖാനി, താനി ചാതി ചതുസത്തതിയാ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹനയേഹി ചേവ സമ്ബഹുലസുത്തന്തരഥഗേഹമുട്ഠിവീണാസേനാരുക്ഖദാരുയന്തനളകലാപിഭേരിജച്ചന്ധപങ്ഗുളനാവാമനുസ്സൂപമാഹി ച നാമരൂപപമത്തതാവവത്ഥാപനനയേഹി ച. **സത്തസഞ്ഞം അഭിഭവിത്വാതി** അനാദികാലഭാവിതം ഖന്ധപഞ്ചകേ അത്തഗാഹം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ. **നാമരൂപാനം യാഥാവദസ്സനന്തി** “ഇദം നാമം, ഏത്തകം നാമം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ. ഇദം രൂപം, ഏത്തകം രൂപം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ”തി ച തേസം ലക്ഖണസല്ലക്ഖണമുഖേന ധമ്മമത്തഭാവദസ്സനം. അത്തദിട്ഠിമലവിസോധനതോ **ദിട്ഠിവിസുദ്ധീതി** വേദിതബ്ബം. **ഏതസ്സേവാതി** നാമരൂപസ്സ യാഥാവദസ്സനസ്സേവ.

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി അട്ഠാരസമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൧൯. കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പച്ചയപരിഗ്ഗഹകഥാവണ്ണനാ

൬൭൪. അനന്തരനിദ്ദിട്ഠായ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാ വിസയഭാവേന ദസ്സിതത്താ **“ഏതസ്സേവാ”**തി വുത്തം, ന തദഞ്ഞതോ വിസേസനത്ഥം തദഞ്ഞസ്സേവ അഭാവതോ. അജ്ഝത്തം വാ ഹി വിപസ്സനാഭിനിവേസോ ഹോതു ബഹിദ്ധാ വാ, അജ്ഝത്തസിദ്ധിയം പന ലക്ഖണതോ സബ്ബമ്പി നാമരൂപം അനവസേസതോ പരിഗ്ഗഹിതമേവ ഹോതീതി. **പച്ചയപരിഗ്ഗഹേനാ**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനം. പച്ചയപരിഗ്ഗഹഹേതു ഹിസ്സ അദ്ധത്തയകങ്ഖാവിതരണം ഹോതീതി, കരണേ വാ ഏതം കരണവചനം പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സ സാധകതമഭാവതോ കങ്ഖാവിതരണകിരിയായ. യദാ ഹിസ്സ സുപരിസുദ്ധോ നിജ്ജടോ നിഗ്ഗുമ്ബോ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ സിജ്ഝതി, തദാനേന കങ്ഖാ വിതരീയതീതി. **വിതരിത്വാ**തി അതിക്കമിത്വാ, വിക്ഖമ്ഭേത്വാതി അത്ഥോ. തം പന ഞാണം തഥാധിഗതം വസീഭാവപ്പത്തം ഝാനം വിയ യോഗിനോ സന്താനേ പബന്ധവസേന പവത്തതീതി കത്വാ വുത്തം **“ഠിതം ഞാണ”**ന്തി.

തന്തി കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിം. തം സമ്പാദേതുകാമോ ആപജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. യാഥാവതോ ദിട്ഠം നാമരൂപം തിവിധദുക്ഖതായോഗതോ രോഗോ വിയ. പച്ചയാ ചസ്സ രോഗസമുട്ഠാനം വിയ ഉപട്ഠഹന്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **“യഥാ നാമ…പേ॰… പരിയേസതീ”**തി ആഹ. സംസാരദുക്ഖനിമുഗ്ഗസ്സ സന്താനസ്സ തതോ വിമോചേതുകാമതാവസേന അനുകമ്പിതബ്ബതാ ലബ്ഭതീതി തമത്ഥം ദസ്സേതും **“യഥാ വാ പനാ”**തിആദി വുത്തം. ഏവമേവ ഠിതേ യദേകേ വദന്തി ‘‘അനുകമ്പേതബ്ബകുമാരകദസ്സനേന തസ്സ മാതാപിതുആവജ്ജനം ഇധ അനുദാഹരണം നിരോധേതബ്ബതായ നാമരൂപസ്സ അനുകമ്പിതബ്ബതാഭാവതോ’’തി, തദപാഹതം ഹോതി. അവസ്സഞ്ചേതം ഏവം ഇച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ വേനേയ്യപുഗ്ഗലസന്താനേ സത്ഥു മഹാകരുണാപവത്തി ഏവ വിചാരേതബ്ബാ സിയാ. മന്ദബുദ്ധിതായ **മന്ദം**. വുഡ്ഢതരോപി കോചി മന്ദബുദ്ധി ഹോതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **“കുമാര”**ന്തി വുത്തം. യോ കോചി പഠമവയേ വത്തമാനോ ‘‘കുമാരോ’’തി വുച്ചതീതി തതോ വിസേസനത്ഥം **“ദഹര”**ന്തി വുത്തം. ഏവമ്പി യോ ആധാവിത്വാ പരിധാവിത്വാ വിചാരണകോ തരുണദാരകോ, സോപി ‘‘ദഹരോ’’തി വുച്ചതീതി തതോ നിവത്തനത്ഥം **“ഉത്താനസേയ്യക”**ന്തി വുത്തം. ചതൂഹിപി പദേഹി കരുണായിതബ്ബതംയേവ ദസ്സേതി. **ആപജ്ജതീ**തി കരോതി.

യഥാ പനസ്സ ഹേതുപച്ചയപരിയേസനാപത്തി ഹോതി, തം ദസ്സേതും **“സോ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ബ്യതിരേകമുഖേന അത്ഥോ സാധിതോ സമ്മദേവ സാധിതോ ഹോതീതി അഹേതുകഭാവം താവ പടിക്ഖിപന്തോ **“ന താവിദം നാമരൂപം അഹേതുക”**ന്തി വത്വാ തത്ഥ കാരണമാഹ **“സബ്ബത്ഥാ”**തിആദിനാ. ഹേതുമന്തരേന സതി സമ്ഭവേ സബ്ബധമ്മാനം ഹേതുഅഭാവോ സമാനോതി സബ്ബസമാനതാ സിയാ, തഥാ ച സതി സോതപദേസാദീസു, ബഹിദ്ധാ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഹേതുഅഭാവോതി സബ്ബത്ഥ, ചക്ഖാദീനം ഉപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ, പരിഭേദതോ ഉദ്ധഞ്ച ഹേതുഅഭാവോതി സബ്ബദാ ച അന്ധാദീനം അരൂപീനം, അസഞ്ഞീനഞ്ച ഹേതുഅഭാവോതി സബ്ബേസഞ്ച

ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി ഭവിതബ്ബം, ഹേതുഅഭാവാ വിസേസതോ തഞ്ച നത്ഥീതി ആഹ **“സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ സബ്ബേസഞ്ച ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോ”**തി. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം യദിദം ‘‘ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീസു ഹീ’’തി. യത്തകാ ലോകേ വിസേസാ, തേഹി സബ്ബേസം, സബ്ബകാലഞ്ച ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായോ. **ആദി-**സദ്ദേന വാ തേസമ്പി ഗഹണം കതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. തസ്മാ അഹേതുകഭാവേ വിസിട്ഠതായ അസമ്ഭവോ ഏവാതി സബ്ബത്ഥ ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോ, സബ്ബദാ ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോ, സബ്ബേസം ഏകസദിസഭാവാപത്തിതോതി പച്ചേകം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം അഹേതുഭാവേ പടിസിദ്ധേ വിസമഹേതുവാദീ വദേയ്യ ‘‘ന ഇദം അഹേതുകം കിഞ്ചരഹി സഹേതുകം, കേന പന ഹേതുനാ സഹേതുകന്തി? ഇസ്സരാദിനാ’’തി.

ആദി-സദ്ദേന പകതിപുരിസപജാപതികാലാദീനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം, തം പടിക്ഖിപന്തോ ആഹ **“ന ഇസ്സരാദിഹേതുക”**ന്തിആദി. ന നാമരൂപം ഇസ്സരാദിഹേതുകം നാമരൂപതോ അഞ്ഞസ്സ അനുപലബ്ഭമാനത്താ ഇസ്സരപകതിആദിനമേവ അഭാവതോ. യദി പന അസതോ ഇസ്സരാദിതോ നാമരൂപസ്സ ഉപ്പത്തി, ഏവം സതി സാ ഏവ സബ്ബത്ഥ സബ്ബദാ സബ്ബേസം ഏകസദിസതാ ആപജ്ജതി. അഥ നാമരൂപമത്തമേവ ഇസ്സരാദിഹേതുകം, നാമരൂപഞ്ച അഹുത്വാ സമ്ഭവന്തം, ഹുത്വാ ച വിനസ്സന്തം ദിസ്സതീതി ഇസ്സരാദീഹിപി താദിസേഹി ഭവിതബ്ബം. തഥാ ച തദപി സപ്പച്ചയം സങ്ഖതമേവാതി തസ്സാപി പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ കാതബ്ബോ. അഥ തം നുപ്പജ്ജതി, അഹേതുകതാ തസ്സ ആപന്നാ. തേനാഹ **“അഹേതുകഭാവാപത്തിതോ”**തി.

അപിച ന ഇസ്സരാദിഹേതുകം നാമരൂപം. കിം കാരണം? കമേന ഉപ്പത്തിതോ. യദി ഹി ഏവം നിച്ചം ഇസ്സരാദിസഞ്ഞിതം കമ്മകിലേസിന്ദ്രിയാരമ്മണാദിനിരപേക്ഖകാരണമ്പി സിയാ, സബ്ബേസംയേവ ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തി സിയാ, യത്തകേഹി തതോ ഉപ്പജ്ജിതബ്ബം. കസ്മാ? കാരണസ്സ സന്നിഹിതഭാവതോ. യദി പന തസ്സ ഇച്ഛാവസേന തസ്സ ഉപ്പത്തിം പരികപ്പേയ്യും, താസഞ്ച ഇച്ഛാനം ഏകജ്ഝം ഉപ്പത്തിയം കോ വിബന്ധോ. അഥ അഞ്ഞമ്പി കിഞ്ചി കമ്മകിലേസിന്ദ്രിയാരമ്മണാദിഅപേക്ഖിതബ്ബം അത്ഥീതി ചേ? തദേവ ഹേതു കാരണം, കിമഞ്ഞേന അദിട്ഠസാമത്ഥിയേന പരികപ്പിതേന പയോജനം? ദിട്ഠഞ്ഹി കമ്മാദീനം സാമത്ഥിയം തദഞ്ഞപച്ചയസന്നിധാനേപി തദഭാവേ അഭാവതോ. യഥാ ഹി രൂപാലോകമനസികാരസന്നിധാനേപി ചക്ഖുനോ അഭാവേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവം, ഭാവേ ച ഭാവം ദിസ്വാ ചക്ഖുനോ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പാദനസമത്ഥതാ അത്ഥീതി വിഞ്ഞായതി. യഥാ ച യ്വായം യമകാനമ്പി സമാനാനം ജനകജനനീസുക്കസോണിതാദിബാഹിരപച്ചയസമഭാവേപി സത്താനം ഹീനപണീതതാദിവിസേസോ ദിസ്സതി, സോ ച സസന്താനേ താദിസസ്സ അഞ്ഞസ്സ ഹേതുനോ അഭാവാ കമ്മകിലേസഹേതുകോതി തസ്സ തത്ഥ സമത്ഥതാ അത്ഥീതി വിഞ്ഞായതി, ന ഏവമിസ്സരാദികസ്സ. കാരണസ്സ ഹി ഭാവാഭാവേ ഫലസ്സ ഭാവാഭാവേഹി കാരണസ്സ സമത്ഥതാ വിഞ്ഞായേയ്യ. ന ച സന്നിഹിതേ തദകാരണസ്സ നാമരൂപസ്സ ഇസ്സരാദിവേകല്ലേന കത്ഥചി അനുപ്പത്തി ദിട്ഠാ, തസ്മാ അകാരണമിസ്സരോ.

അഥാപി സഗ്ഗോ ഏവം ഇസ്സരാദിഹേതുകോ വുച്ചേയ്യ, സോപി സഗ്ഗപ്പകാരോ സബ്ബകാലം തതോ നിബ്ബത്തേയ്യ. ന ഹി സന്നിഹിതകാരണസ്സ ഫലസ്സ അനുപ്പത്തി യുത്താ. നിച്ചേ ച സതി അഞ്ഞനിരപേക്ഖകാരണേ സഗ്ഗസ്സ

ആദിയേവ ന യുത്തോ, യാവ ഇസ്സരാദികം കാരണം, താവ സബ്ബസ്സ അത്ഥിഭാവപ്പസങ്ഗതോ. അഥാപി വദേയ്യ "അഞ്ഞേപി യഥാരഹം പച്ചയാ ഹോന്തിയേവ, ഇസ്സരാദികമ്പി തേസം സഹകാരീകാരണം ഹോതീ"തി. യദേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. യദി പരോ വദേയ്യ "ഇധ ബുദ്ധിപുബ്ബോ ഭാവാനം രചനാവിസേസോ ദിട്ഠോ, യഥാ തം ഘടഗേഹാദീനം. അത്ഥി ച അജ്ഝത്തികബാഹിരാനം സരീരപദുമാദീനം രചനാവിസേസോ, തസ്മാ തേനാപി ബുദ്ധിപുബ്ബേന ഭവിതബ്ബം. യസ്സ ച സോ ബുദ്ധിപുബ്ബോ, സോ ഇസ്സരാദികോ, തസ്മാ തേന നാമരൂപസഞ്ഞിതസ്സ ലോകസ്സ കാരണേന ഭവിതബ്ബ"ന്തി. തയിദം അസിദ്ധം, രചിതാ സരീരപദുമാദയോതി തത്ഥേവ ഉപ്പന്നത്താ. ഉപ്പന്നസ്സ ഹി സന്നിവേസവസേന തഥാ തഥാ പട്ഠപനം "രചനാ"തി വുച്ചതി. അനേകന്തികോ ചായം അബുദ്ധിപുബ്ബസ്സാപി ദിട്ഠത്താ. ദിട്ഠോ ഹി ന്ഹാരുആദീനം അഗ്ഗിസംയോഗേന രചനാവിസേസോ, തഥാ വിസുസ്സന്താനം പുബ്ബചമ്മാദീനം. യദി പനായമിസ്സരാദികോ ഗവസ്സജഗദ്രഭാദീനം കരീസാവത്തേ പടിമഹുതം രചേയ്യ, ഉമ്മത്തോ വിയ വിക്ഖിത്തോ സിയാ. കിഞ്ചായം ലോകം സജ്ജേന്തോ അത്തത്ഥം വാ സജ്ജേയ്യ ലോകത്ഥം വാ.

തത്ഥ ച യദി പുരിമോ മക്ഖോ കതകിച്ചോ ന സിയാ ലോകേന സാധേതബ്ബസ്സ അത്ഥിഭാവതോ. അഥ ദുതിയോ, കസ്മാ ലോകസ്സ അഹിതദുക്ഖാവഹം പാപം നിരയാദിം, ജരാമരണാദിഞ്ച സജതി? അഥ തദുഭയം അനാമസിത്വാ കീളത്ഥം സജതി. കീളാ ച നാമ രതിഅത്ഥാ ഹോതി. വിനാ കീളായ രതിം അജാനന്താനം രതിഅത്ഥഞ്ച കീളമാരഭന്തോ രതിയം ഇസ്സരോ അനിസ്സരോ സിയാ. അഥ പയോജനനിരപേക്ഖോ, സബ്ബകാലം സജേയ്യ, തസ്സ ചായം സജനസമത്ഥതാ അഹേതുകാ വാ സിയാ സഹേതുകാ വാ. അഹേതുകാ ചേ, സബ്ബേസം സിയാ സഹേതുകാ വാ. അഹേതുകാ ചേ, സബ്ബേസമ്പി സിയാ. അഥ സഹേതുകാ, സോ ചസ്സ ഹേതു പരതോ വാ സമ്ഭൂതോ സിയാ അത്തതോ വാ. തത്ഥ പരതോ ചേ സമ്ഭൂതോ, യദസ്സ സോ ലദ്ധോ, തസ്സായം വേയ്യാവച്ചകരസദിസോ സിയാ. അഥ അത്തതോ തദുപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ അയം കീദിസോ ലോകോ ചാതി സബ്ബമിദം ആലുനവിസിണം ആകുലബ്യാകുലം ഗോയൂഥേന ഗതമഗ്ഗസദിസഫേണപിണ്ഡസമം അവിമദ്ദക്ഖമം അസാരം. തിട്ഠതു പസങ്ഗോ, യഥാധികതമേവ വണ്ണയിസ്സാമ. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഇദം നാമരൂപം ന അഹേതുകം, നാപി ഇസ്സരാദിവിസമഹേതുകം, തസ്മാ. **തേ**തി ഹേതുപച്ചയാ.

൬൯൯. ഓളാരികത്താ, സുപാകടത്താ ച രൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ സുകരോതി **"ഇമസ്സ താവ രൂപകായസ്സാ"**തിആദിനാ പഠമം തസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹവിധിം ആരഭതി. തത്ഥ യഥാ നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ അഹേതുവിസമഹേതുവാദനിവത്തിയാ ഹോതി, ഏവം നിബ്ബിദാവിരാഗാവഹഭാവേന തത്ഥ അഭിരതിനിവത്തിയാപി ഇച്ഛിതബ്ബോതി തം ഗബ്ഭസേയ്യകവസേന ദസ്സേന്തോ നിബ്ബത്തട്ഠാനസ്സ സുചിഭാവപടിസേധനമുഖേന അസുചിഭാവം വിഭാവേതും **"അയം കായോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഉപ്പലാദീനി അസുചിട്ഠാനേ നിബ്ബത്താനിപി സയം സുചിസമ്മതാനേവാതി തംദസ്സനത്ഥം അബ്ഭന്തരഗ്ഗഹണം. തേനാഹ ഭഗവാ -

"യഥാ സങ്കാരധാനസ്മിം, ഉജ്ഝിതസ്മിം മഹാപഥേ;
പദുമം തത്ഥ ജായേഥ, സുചിഗന്ധം മനോരമ"ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൫൮);

“നിബ്ബത്തതീ”തി ഇദം മാതുകുച്ഛിയം പടിസന്ധിപവത്തീസു രൂപകായസ്സ നിബ്ബത്തനസാമഞ്ഞതോ ഗഹേത്വാ വുത്തം, ന പഠമാഭിനിബ്ബത്തിമത്തം. ഏവഞ്ച കത്വാ ആഹാരസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയതാവചനം, ഉദരപടലസ്സ പച്ഛതോ കരണാദിവചനം, ദുഗ്ഗന്ധജേഗുച്ഛപടിക്കൂലതാവചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി. ഏവമവട്ഠിതേ യദേകച്ചേഹി പിട്ഠിതോ, പുരതോ ച കരണം കിം സിയാ പടിസന്ധികാലേതിആദി വുത്തം, തം അപാഹതം ഹോതി. **“നിബ്ബത്തകത്താ”**തി ഇമിനാ ബീജം വിയ അങ്കുരസ്സ അവിജ്ജാദയോ രൂപകായസ്സ അസാധാരണകാരണതായ **ഹേതൂ**തി ദസ്സേതി. **“ഉപത്ഥമ്ഭകത്താ”**തി ഇമിനാ പന അങ്കുരസ്സ പഥവീസലിലപാരിസിആദയോ വിയ ആഹാരോ സാധാരണകാരണതായ **പച്ചയോ**തി ദസ്സേതി.

പഞ്ച ധമ്മാ ഹേതുപച്ചയാതി അവിജ്ജാദയോ പഞ്ച ധമ്മാ യഥാരഹം ഹേതു ച പച്ചയോ ചാതി അത്ഥോ. ഭവേസു വിജ്ജമാനദോസപടിച്ഛാദനപത്ഥനാ ദള്ഹഗ്ഗാഹഭാവേന സങ്ഖാരഭവാനം ഹേതുഭൂതാ ജനകസഹായതായ ഭവനികന്തി തംസഹജാതആസന്നകാരണത്താ അഭിസങ്ഖാരികാ, അപസ്സയഭൂതാ ചാതി **“മാതാ വിയ ദാരകസ്സ ഉപനിസ്സയാ”**തി വുത്താ. യഥാ പിതു ജനിതസുക്കേ പുത്തസ്സ ഉപ്പത്തീതി പിതാ ജനകോ, ഏവം **കമ്മം** സത്തസ്സ ഉപ്പാദകത്താ **ജനകം** വുത്തം. യഥാ **ധാതി** ജാതസ്സ ദാരകസ്സ പോസനവസേന സന്ധാരികാ, ഏവം **ആഹാരോ** ഉപ്പന്നസ്സ കായസ്സാതി **സന്ധാരകോ** വുത്തോ.

കാമഞ്ചേത്ഥ അവിജ്ജാദയോ നാമകായസ്സാപി പച്ചയോ, പകാരന്തരേന പന തസ്സ പാകടം പച്ചയപരിഗ്ഗഹവിധിം ദസ്സേതും **“ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ചക്ഖുഞ്ചാ**തി **ച**-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ. തേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആവജ്ജനാദിഅജ്ഝത്തം സബ്ബം പച്ചയജാതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **രൂപേ ചാ**തി പന **ച**-സദ്ദേന യഥാ ബഹുലം ബാഹിരരൂപം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ ആരമ്മണപച്ചയോ, ഏവം അഞ്ഞമ്പി ബാഹിരം പച്ചയജാതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പടിച്ചാ**തി പച്ചയഭൂതം ലദ്ധാതി അത്ഥോ. തേന ചക്ഖുസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന, രൂപസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന, ഇതരേസഞ്ച സങ്ഗഹിതാനം അനന്തരാദിസഹജാതാദിവസേന പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. വചനഭേദേ പന കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **ആദി**-സദ്ദേന ച ഫസ്സാദീനം വിയ സഹപച്ചയേഹി സോതവിഞ്ഞാണാദീനം സങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ ‘‘തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ’’തിആദിപാഠസ്സ (മ॰ നി॰ ൧.൨൦൪; ൩.൪൨൧, ൪൨൫-൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൩-൪൫; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) വിയ ‘‘സോതഞ്ച പടിച്ചാ’’തിആദിപാഠസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ. ഏവം സമ്മസനുപഗം സബ്ബം നാമം സഹപച്ചയേന സങ്ഗഹിതം ഹോതി. തേനാഹ **“നാമകായസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതീ”**തി.

പവത്തിം ദിസ്വാതി ഏതരഹി പവത്തിം ദിസ്വാ. **ഏവ**ന്തി ഇമിനാ ന കേവലം സപ്പച്ചയതാമത്തമേവ പച്ചാമട്ഠം, അഥ ഖോ യാദിസേഹി പച്ചയേഹി ഏതരഹി പവത്തതി, താദിസേഹി അവിജ്ജാദിപച്ചയേഹേവ അതീതേപി പവത്തിത്ഥാതി പച്ചയസദിസതാപി പച്ചാമട്ഠാതി ദട്ഠബ്ബം.

നവം. പുബ്ബന്തന്തി അതീതം ഖന്ധപ്പബന്ധകോട്ഠാസം. **ആരബ്ഭാ**തി ഉദ്ദിസ്സ. **അഹോസിം നു ഖോ, ന നു ഖോ അഹോസി**ന്തി സസ്സതാകാരം, അധിച്ചസമുപ്പത്തിആകാരഞ്ച നിസ്സായ അതീതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം,

അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി. **കിം നു ഖോ അഹോസി**ന്തി ജാതിലിങ്ഗൂപപത്തിയോ നിസ്സായ “ഖത്തിയോ നു ഖോ അഹോസിം, ബ്രാഹ്മണാദീസു ഗഹട്ഠാദീസു ദേവാദീസു അഞ്ഞതരോ നു ഖോ”തി കങ്ഖതി. **കഥം നു ഖോ**തി സണ്ഠാനാകാരം നിസ്സായ “ദീഘോ നു ഖോ അഹോസിം, രസ്സഓദാതകാളപമാണികഅപ്പമാണികാദീനമ്പി അഞ്ഞതരോ”തി കങ്ഖതി. ഇസ്സരനിമ്മാനാദിം നിസ്സായ “കേന നു ഖോ പകാരേന അഹോസി”ന്തി നിബ്ബത്താകാരതോ കങ്ഖതീതി ച വദന്തി. **കിം ഹുത്വാ കിം അഹോസി**ന്തി ജാതിആദിം നിസ്സായ “ഖത്തിയോ ഹുത്വാ നു ഖോ ബ്രാഹ്മണോ അഹോസിം... പേ॰... ദേവോ ഹുത്വാ നു ഖോ മനുസ്സോ അഹോസി”ന്തി അത്തനോ അപരാപരുപ്പത്തിം കങ്ഖതി. സബ്ബത്ഥേവ ച **അദ്ധാന**ന്തി കാലാധിവചനം. **ഭവിസ്സാമി നു ഖോ**തി സസ്സതാകാരം, ഉച്ഛേദാകാരഞ്ച നിസ്സായ അനാഗതേ അത്തനോ വിജ്ജമാനതം, അവിജ്ജമാനതഞ്ച കങ്ഖതി. സേസമേത്ഥ വുത്തനയമേവ. **ഏതരഹി വാ പന പച്ചുപ്പന്നം അദ്ധാന**ന്തി ഇദാനി വാ പടിസന്ധിമാദിം കത്വാ ചുതിപരിയന്തം സബ്ബമ്പി വത്തമാനകാലം. **അജ്ഝത്തം കഥംകഥീ ഹോതീ**തി അത്തനോ ഖന്ധേസു വിചികിച്ഛാ ഹോതി. **അഹം നു ഖോസ്മീ**തി അത്തനോ അത്ഥിഭാവം കങ്ഖതി. അയുത്തം പനേതന്തി. യുത്തം അയുത്തന്തി കാ ഏത്ഥ ചിന്താ. ഉമ്മത്തകോ വിയ ഹി ബാലപുഥുജ്ജനോ. **നോ നു ഖോസ്മീ**തി അത്തനോ നത്ഥിഭാവം കങ്ഖതി. **കിം നു ഖോസ്മീ**തി ഖത്തിയോവ സമാനോ അത്തനോ ഖത്തിയഭാവം കങ്ഖതി. ഏസ നയോ സേസേസു. **കഥം നു ഖോസ്മി**ന്തി വുത്തനയമേവ. കേവലഞ്ഹേത്ഥ “അബ്ഭന്തരേ ജീവോ നാമ അത്ഥീ”തി ഗഹേത്വാ തസ്സ ദീഘാദിഭാവം കങ്ഖന്തോ “കഥം നു ഖോസ്മി”ന്തി കങ്ഖതീതി വേദിതബ്ബോ. പച്ചുപ്പന്നം പന അത്തനോ സരീരസണ്ഠാനം അജാനന്തോ നാമ നത്ഥി. **കുതോ ആഗതോ, സോ കുഹിം ഗാമീ ഭവിസ്സതീ**തി അത്തഭാവസ്സ ആഗതിഗതിട്ഠാനം കങ്ഖതി. **സാ സബ്ബാപി പഹീയതീ**തി സാ യഥാവുത്താ സോളസവിധാപി വിചികിച്ഛാ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പഹീയതി.

൬൨൫. കുസലാദിഭേദതോ സബ്ബപ്പകാരസ്സാപി നാമസ്സ സാധാരണോ പച്ചയോതി, തതോ പവത്തിതോ മനസികാരാദികോ കുസലാദിഭേദതോ സബ്ബപ്പകാരസ്സാപി നാമസ്സ അസാധാരണോ പച്ചയോതി ച യോജേതബ്ബം. **കുസലാദിഭേദതോ**തി കുസലാകുസലവിപാകകിരിയഭേദതോ. തസ്സാപി സോമനസ്സസഹഗതാദിഅഞ്ഞതരഭേദവസേന **സബ്ബപ്പകാരസ്സാപി**. യം ഏകന്തതോ ഛദ്വാരികം, തമ്പി ഛദ്വാരഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതം യഥാ ഛട്ഠാരമ്മണം ഛളാരമ്മണഗ്ഗഹണേനാതിപി വുത്തം **“സബ്ബപ്പകാരസ്സാപീ”**തി. **തതോ**തി ചക്ഖുരൂപാദിതോ. **മനസികാരാദികോ**തി യോനിസോമനസികാരഅയോനിസോമനസികാരാദികോ , കമ്മഭവങ്ഗാദികോ ച. കാമഞ്ചേത്ഥ ദ്വാരച്ഛക്കയോനിസോമനസികാരാദിവസേന നാമസ്സേവ സാധാരണോ, അസാധാരണോ ച പച്ചയോ വുത്തോ, തം പന അവിസേസവസേന വുത്തം. വിസേസതോ പന കമ്മം വിപാകനാമസ്സ, കമ്മസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ചിത്തം ചേതസികനാമസ്സ, ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച സാധാരണോ പച്ചയോ, യഥാവുത്തസ്സേവ ച നാമസ്സ, രൂപസ്സ ച തദഞ്ഞനാമരൂപാപേക്ഖായ അസാധാരണോ പച്ചയോ. തഥാ സഭാഗോ, ഉതുസഭാഗോ ച ആഹാരോ തംസമുട്ഠാനരൂപാനം സാധാരണോ പച്ചയോ, തദഞ്ഞാപേക്ഖായ അസാധാരണോതി രൂപസ്സാപി സാധാരണോ, അസാധാരണോ ച പച്ചയോ യഥാരഹം നിദ്ധാരേതബ്ബോ. പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ

നാമ അനധിഗതാരഹത്തേന കാതബ്ബോതി തദപേക്ഖായ **“യോനിസോമനസികാരസദ്ധമ്മസ്സവനാദികോ കുസലസ്സേവാ”**തി വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന സപ്പുരിസൂപനിസ്സയസ്സ, ചതുന്നമ്പി വാ സമ്പത്തിചക്കാനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **വിപരീതോ അകുസലസ്സാ**തി വചനതോ യഥാ യോനിസോമനസികാരാദിവിപരീതോ അകുസലസ്സേവ പച്ചയോ, തഥാ യോനിസോമനസികാരാദി കുസലസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതീതി അത്ഥോ. യസ്സ വാ കുസലം സമ്ഭവതി, അകുസലം സമ്ഭവതി, കുസലാകുസലാനി വാ, തസ്സാതി അത്ഥസിദ്ധമേതം. **കമ്മാദികോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന അവിജ്ജാദയോ വിയ ഗതികാലാദയോപി സങ്ഗഹിതാതി ദട്ഠബ്ബാ. **ഭവങ്ഗാദികോ**തി ഭവങ്ഗസന്തീരണപരിത്തകിരിയാരഹത്താദികോ. തത്ഥ **ഭവങ്ഗം** പഞ്ചദ്വാരമനോദ്വാരാവജ്ജനകിരിയാനം, **സന്തീരണം** വോട്ഠബ്ബനസ്സ, **പരിത്തകിരിയാ** യഥാരഹം പരിത്തമഹഗ്ഗതകിരിയാനം, **അരഹത്തം** ആവജ്ജനവജ്ജാനം സബ്ബകിരിയാനം പച്ചയോതി വേദിതബ്ബം.

കമ്മന്തി ചേതനാവ അധിപ്പേതാ, സാ ച ഖോ കുസലാകുസലാ. വുത്തഞ്ഹേതം “കുസലാകുസലചേതനാ വിപാകാനം ഖന്ധാനം, കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൨൭). ന ചിത്തം വിയ സസമ്പയുത്താ. ചിത്തഞ്ഹേത്ഥ സസമ്പയുത്തം അധിപ്പേതം “ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം, തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ”തിആദിവചനതോ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൧). **തത്ഥാ**തി തേസു കമ്മാദീസു രൂപജനകപച്ചയേസു. അതീതതോ ഏവ കമ്മതോ ഫലം ഉപ്പജ്ജതി, ന വത്തമാനതോതി വുത്തം **“കമ്മം അതീതമേവ കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ രൂപസ്സ പച്ചയോ”**തി. യദി ഹി പച്ചുപ്പന്നതോ കമ്മതോ ഫലം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, ആയൂഹനക്ഖണേ ഏവ ഫലേന ഉപ്പജ്ജിതബ്ബം ഭവേയ്യ, ന ച തം ദിട്ഠമിച്ഛിതം വാ. ന ഹി ലോകേ കുദാചനം കരിയമാനമേവ കമ്മം ഫലം ദേന്തം ദിട്ഠം, തഥാരൂപോ വാ ആഗമോ അത്ഥീതി. നനു ച ഇദമപി ന ദിട്ഠം, യം വിനട്ഠതോ ഹേതുതോ ഫലം ഉപ്പജ്ജമാനം, മതോ വാ കുക്കുടോ വസ്സന്തോതി? സച്ചമദിട്ഠം രൂപധമ്മാനം പബന്ധവിച്ഛേദേ, ഇദം പന അരൂപം പബന്ധോപി അത്ഥീതി ഉപമാ ന സംസന്ദതി. കമ്മതോ ഹി അതീതതോ ഏവ കമ്മസ്സ കതത്താ, ഉപചിതത്താ ച ഫലം ഉപ്പജ്ജതി. വുത്തഞ്ഹേതം “കാമാവചരസ്സ കുസലസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ വിപാകം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പന്നം ഹോതീ”തിആദി (ധ॰ സ॰ ൪൩൧). യസ്മാ അനന്തരാദിപച്ചയലാഭതോ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏവ ചിത്തസ്സ ബലവതാ, തസ്മാ തം ഉപ്പജ്ജമാനമേവ രൂപം ജനേതീതി ആഹ **“ചിത്തം ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ഉപ്പജ്ജമാന”**ന്തി. രൂപസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ. യസ്മാ പന രൂപസ്സ ഠിതിക്ഖണേ ബലവതാ പച്ഛാജാതാദിപച്ചയലാഭതോ, തസ്മാ വുത്തം **“ഉതുആഹാരാ…പേ॰… ഹോന്തീ”**തി, ബാഹിരം ഉതും, ആഹാരഞ്ച പച്ചയം ലഭിത്വാ അത്തനോ ഠിതിക്ഖണേ ഉതുആഹാരാ രൂപം ജനേന്തീതി അത്ഥോ.

ഏവന്തി “സാധാരണാസാധാരണവസേനാ”തിആദിനാ വുത്തപ്പകാരേന.

൩൨൨. സങ്ഖാരാനന്തി സങ്ഖതസങ്ഖാരാനം. **ഭങ്ഗ**ന്തി മരണം. **ജരാമരണം നാമ ജാതിയാ സതീ**തിആദി ഫലദസ്സനാനുപുബ്ബിയാ ഹേതുദസ്സനക്കമേന നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ സുകരോതി കത്വാ ദസ്സിതോ. തത്ഥ **ഭവേ സതീ**തി കമ്മഭവേ സതി.

൹൮൬. **പുബ്ബേ വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സിതഅനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദവസേനാ**തി പരിയോസാനതോ പട്ഠായ പടിലോമനയേന ആദിപാപനവസേന വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സിതഅനുലോമപടിച്ചസമുപ്പാദവസേന. ''അസതി ജാതിയാ നത്ഥി ജരാമരണ''ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൨.൮) ഹി പടിലോമവസേന ദസ്സിതേ പച്ചയാകാരേ ''യസ്സ അഭാവാ യസ്സ അഭാവോ, സോ തസ്സ പച്ചയോ''തി ബ്യതിരേകതോ, അന്വയതോ ച നാമരൂപസ്സ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ സുകരോതി.

൹൮൭. **പുരിമകമ്മഭവസ്മിം മോഹോ**തിആദി വുത്തത്ഥമേവ. കമ്മസഹായത്താ കിലേസവട്ടം കമ്മവട്ടേ പക്ഖിത്വാ വുത്തം **''കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേനാ''**തി.

൹൮൮. ദിട്ഠധമ്മോ വുച്ചതി പച്ചക്ഖഭൂതോ പച്ചുപ്പന്നോ അത്തഭാവോ, തത്ഥ വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം.** പച്ചുപ്പന്നഭവതോ അനന്തരം വേദിതബ്ബഫലം കമ്മം **ഉപപജ്ജവേദനീയം. അപരാപരിയായേ**തി ദിട്ഠധമ്മാനന്തരാനാഗതതോ അഞ്ഞസ്മിം അത്തഭാവപരിയായേ അത്തഭാവപരിവത്തേ. **അഹോസികമ്മ**ന്തി അഹോസി ഏവ കമ്മം, ന തസ്സ വിപാകോ അഹോസി, ''അത്ഥി, ഭവിസ്സതി വാ''തി ഏവം വത്തബ്ബകമ്മം. പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭൂതതായ, പച്ചയവിസേസേന പടിലദ്ധവിസേസതായ ച ബലവഭാവം പത്താ താദിസസ്സ പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ വസേന സാതിസയാ ഹുത്വാ പവത്താ പഠമജവനചേതനാ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഫലദായിനീ **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാ** നാമ. സാ ഹി വുത്താകാരേന ബലവതി ജവനസന്താനേ ഗുണവിസേസയുത്തേസു ഉപകാരാപകാരവസപ്പവത്തിയാ, ആസേവനാലാഭേന അപ്പവിപാകതായ ച പഠമജവനചേതനാ ഇതരദ്വയം വിയ പവത്തസന്താനുപരമാപേക്ഖം, ഓകാസലാഭാപേക്ഖഞ്ച കമ്മം ന ഹോതീതി ഇധേവ പുപ്ഫമത്തം വിയ പവത്തിവിപാകമത്തം ഫലം ദേതി. **തഥാ അസക്കോന്ത**ന്തി കമ്മസ്സ വിപാകദാനം നാമ ഉപധിപയോഗാദിപച്ചയന്തരസമവായേനേവ ഹോതീതി തദഭാവതോ തസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദാതും അസക്കോന്തം. **അത്ഥസാധികാ**തി ദാനാദിപാണാതിപാതാദിഅത്ഥസ്സ നിപ്ഫാദികാ. കാ പന സാതി ആഹ **''സത്തമജവനചേതനാ''**തി. സാ ഹി സന്നിട്ഠാപകചേതനാ വുത്തനയേന പടിലദ്ധവിസേസാ, പുരിമജവനചേതനാഹി ലദ്ധാസേവനാ ച സമാനാ അനന്തരത്തഭാവേ വിപാകദായിനീ **ഉപപജ്ജവേദനീയകമ്മം** നാമ. **''സതി സംസാരപ്പവത്തിയാ''**തി ഇമിനാ അസതി സംസാരപ്പവത്തിയം അഹോസികമ്മപക്ഖേ തിട്ഠതി വിപച്ചനോകാസസ്സ അഭാവതോതി ദീപേതി.

൹൮൯. **യം ഗരുക**ന്തി യം അകുസലം മഹാസാവജ്ജം, കുസലം മഹാനുഭാവം കമ്മം. **യം ബഹുല**ന്തി യം ബഹുലം അഭിണ്ഹസോ കതം സമാസേവിതം. **മരണകാലേ അനുസ്സരിത**ന്തി പരിബ്യത്തഭാവേന മരണസ്സ ആസന്നകാലേ അനുസ്സരിതം. ആസന്നകാലേ കതേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ഹി വുത്തം. **''പുനപ്പുനം ലദ്ധാസേവന''**ന്തി ഇമിനാ ''യം ബഹുല''ന്തി വുത്തകമ്മതോ വിസേസേതി. തഥാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം നിവത്തേതി പടിസന്ധിആകഡ്ഢനാനുജാനനതോ. പടിസന്ധിജനകവസേന ഹി ഗരുകാദികമ്മചതുക്കം വുത്തം.

തത്ഥ ഗരുകം സബ്ബപഠമം വിപച്ചതി. തഥാ ഹി തം ഗരുകന്തി വുത്തം. ഗരുകേ അസതി ബഹുലീകതം, തസ്മിം അസതി ആസന്നം, തസ്മിമ്പി അസതി

“കടത്താ വാ പനാ”തി വുത്തം പുരിമജാതീസു കതകമ്മം വിപച്ചതി. ബഹുലാസന്നപുബ്ബകതേസു ച ബലാബലം വാ ജാനിതബ്ബം, പാപതോ പാപന്തരം, കല്യാണഞ്ച, കല്യാണതോ ച കല്യാണന്തരം, പാപഞ്ച, ബഹുലീകതതോ ച മഹതോ ച പുബ്ബകതാദി, അപ്പഞ്ച. ബഹുലാനുസ്സരണേന വിപ്പടിസാരാദിജനനതോ പടിപക്ഖസ്സ അപരിപുണ്ണതായ ആരദ്ധവിപാകസ്സ കമ്മസ്സ, കമ്മസേസസ്സ വാ അപരാപരിയായേ വേദനീയസ്സ അപരിക്ഖീണതായ സന്തതിയാ പരിണാമവിസേസതോതി തേഹി തേഹി കാരണേഹി ആഹിതബലം പഠമം വിപച്ചതി. **മഹാനാരദകസ്സപജാതകേ** വിദേഹരഞ്ഞോ സേനാപതി അലാതോ, ബീജകോ ദാസോ, രാജകഞ്ഞാ രുചാ ച എത്ഥ നിദസ്സനം. തഥാ ഹി വുത്തം ഭഗവതാ -

“തത്രാനന്ദ , യ്വായം പുഗ്ഗലോ ഇധ പാണാതിപാതീ...പേ... മിച്ഛാദിട്ഠി കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി. പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം , മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ അപായം ദുഗ്ഗതിം വിനിപാതം നിരയം ഉപപജ്ജതി. യഞ്ച ഖോ സോ ഇധ പാണാതിപാതീ ഹോതി...പേ... മിച്ഛാദിട്ഠി ഹോതി, തസ്സ ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ വിപാകം പടിസംവേദേതി ഉപപജ്ജ വാ അപരേ വാ പരിയായേ.

“തത്രാനന്ദ, യ്വായം പുഗ്ഗലോ ഇധ പാണാതിപാതീ...പേ... മിച്ഛാദിട്ഠി കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതി. പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി കല്യാണകമ്മം സുഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി കല്യാണകമ്മം സുഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതി. യഞ്ച ഖോ സോ ഇധ പാണാതിപാതീ ഹോതി...പേ... മിച്ഛാദിട്ഠി ഹോതി, തസ്സ ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ വിപാകം പടിസംവേദേതി ഉപപജ്ജ വാ അപരേ വാ പരിയായേ.

“തത്രാനന്ദ, യ്വായം പുഗ്ഗലോ ഇധ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ...പേ... സമ്മാദിട്ഠി കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതി. പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി കല്യാണകമ്മം സുഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി കല്യാണകമ്മം സുഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി സമ്മാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ സുഗതിം സഗ്ഗം ലോകം ഉപപജ്ജതി. യഞ്ച ഖോ സോ ഇധ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ...പേ... സമ്മാദിട്ഠി ഹോതി, തസ്സ ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ വിപാകം പടിസംവേദേതി ഉപപജ്ജ വാ അപരേ വാ പരിയായേ.

“തത്രാനന്ദ, യ്വായം പുഗ്ഗലോ ഇധ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ...പേ... സമ്മാദിട്ഠി കായസ്സ ഭേദാ പരം...പേ... നിരയം ഉപപജ്ജതി. പുബ്ബേ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, പച്ഛാ വാസ്സ തം കതം ഹോതി പാപകമ്മം ദുക്ഖവേദനീയം, മരണകാലേ വാസ്സ ഹോതി മിച്ഛാദിട്ഠി സമത്താ സമാദിന്നാ, തേന സോ കായസ്സ ഭേദാ പരം മരണാ

അപായം ...പേ॰... നിരയം ഉപപജ്ജതി. യഞ്ച ഖോ സോ ഇധ പാണാതിപാതാ പടിവിരതോ ഹോതി...പേ॰... സമ്മാദിട്ഠി ഹോതി, തസ്സ ദിട്ഠേ വാ ധമ്മേ വിപാകം പടിസംവേദേതി ഉപപജ്ജ വാ അപരേ വാ പരിയായേ''തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൦൩).

കിം ബഹുനാ യം തം തഥാഗതസ്സ മഹാകമ്മവിഭങ്ഗഞാണം, തസ്സേവായം വിസയോ, യദിദം തസ്സ തസ്സ കമ്മസ്സ തേന തേന കാരണേന പുബ്ബാപരവിപാകതാ സാമത്ഥിയം.

൩൩൭. പടിസന്ധിദാനാദിവസേന വിപാകസന്താനസ്സ നിബ്ബത്തകം ജനകം. തേനാഹ **"തം പടിസന്ധിയമ്പി പവത്തേപി രൂപാരൂപവിപാകക്ഖന്ധേ ജനേതീ"**തി. സുഖദുക്ഖസന്താനസ്സ, നാമരൂപപ്പബന്ധസ്സ വാ ചിരതരപ്പവത്തിഹേതുഭൂതം ഉപത്ഥമ്ഭകം. തേനാഹ **"സുഖദുക്ഖം ഉപത്ഥമ്ഭേതി, അദ്ധാനം പവത്തേതീ"**തി. ഉപപീളകം സുഖദുക്ഖപ്പബന്ധേ പവത്തമാനേ സണികം സണികം തം ഹാപേതി. തേനാഹ **"സുഖദുക്ഖം പീളേതി ബാധതി, അദ്ധാനം പവത്തിതും ന ദേതീ"**തി. **ഘാതേത്വാ**തി ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ. കമ്മസ്സ ഉപച്ഛിന്ദനം നാമ തസ്സ വിപാകപടിബാഹനമേവാതി ആഹ **"തസ്സ വിപാകം പടിബാഹിത്വാ"**തി. തഞ്ച അത്തനോ വിപാകുപ്പത്തിയാ ഓകാസകരണന്തി വുത്തം **"അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസം കരോതീ"**തി. വിപച്ചനായ കതോകാസം കമ്മം വിപക്കമേവ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ഏവം പന കമ്മേന കതേ ഓകാസേ തം വിപാകം ഉപ്പന്നം നാമ വുച്ചതീ"**തി. **ഉപപീളകം** അഞ്ഞസ്സ വിപാകം ഉപച്ഛിന്ദതി, ന സയം അത്തനോ വിപാകം ദേതി. **ഉപഘാതകം** പന ദുബ്ബലം കമ്മം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ വിപാകം ഉപ്പാദേതീതി അയമേതേസം വിസേസോ. ബവ്ഹാബാധതാദിപച്ചയൂപനിപാതേന വിപാകസ്സ വിബാധകം **ഉപപീളകം,** തഥാ വിപാകസ്സേവ ഉപച്ഛേദകം **ഉപഘാതകം**. കമ്മം ഉപഘാതേത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഓകാസകരണേന വിപച്ചനേ സതി ജനകമേവ സിയാ, ജനകാദിഭാവോ നാമ വിപാകം പതി ഇച്ഛിതബ്ബോ, ന കമ്മം പതീതി വിപാകസ്സേവ ഉപഘാതകതാ യുത്താ വിയ ദിസ്സതി, വീമംസിതബ്ബം.

കമ്മന്തരന്തി കമ്മവിസേസോ കമ്മാനം ബലാബലഭേദോ. **വിപാകന്തര**ന്തി വിപാകവിസേസോ, തസ്സ ഹീനപണീതതാദിഭേദോ. അപരോ നയോ - യസ്മിം കമ്മേ കതേ പടിസന്ധിയം, പവത്തേ ച വിപാകകടത്താരൂപാനം ഉപ്പത്തി ഹോതി, തം **ജനകം**. യസ്മിം പന കതേ അഞ്ഞേന ജനിതസ്സ ഇട്ഠസ്സ വാ അനിട്ഠസ്സ വാ ഫലസ്സ വിബാധകവിച്ഛേദകപച്ചയാനുപ്പത്തിയാ, ഉപബ്രൂഹനപച്ചയുപ്പത്തിയാ ച ജനകാനുഭാവാനുരൂപം പരിപോസചിരതരപ്പബന്ധാ ഹോന്തി, തം **ഉപത്ഥമ്ഭകം**. ജനകേന നിബ്ബത്തിതം കുസലഫലം വാ അകുസലഫലം വാ യേന പച്ചനീകഭൂതേന രോഗധാതുസമതാദിനിമിത്തതായ ബാധീയതി, തം **ഉപപീളകം** . യേന പന കമ്മുനാ ജനകസാമത്ഥിയവസേന ചിരതരപ്പബന്ധാരഹമ്പി സമാനം ഫലം വിച്ഛേദകപച്ചയുപ്പത്തിയാ ഉപഹഞ്ഞതി വിച്ഛിജ്ജതി, തം **ഉപഘാതകം**. തത്ഥ കേചി ദുതിയസ്സ കുസലഭാവം ഇത്ഥന്നാമഗതസ്സ അപ്പാബാധദീഘായുകതാസംവത്തനവസേന, പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം അകുസലഭാവം ബവ്ഹാബാധഅപ്പായുകതാസംവത്തനവസേന വണ്ണേന്തി. ദേവദത്താദീനം, പന നാഗാദീനം, ഇതോ അനുപദിന്നേന യാപനകപേതാനഞ്ച നരകാദീസു അകുസലവിപാകുപത്ഥമ്ഭനുപപീളനുപഘാതകാനി ന ന സന്തീതി ചതുന്നമ്പി

അകുസലാകുസലഭാവോ ന വിരുജ്ഝതി. ബുദ്ധാവേണികതായ അസാധാരണസ്സേവ ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവതോ കമ്മന്തരാദി **“അസാധാരണം സാവകേഹീ”**തി വുത്തം. **ഏകദേസതോ ജാനിതബ്ബം** അനവസേസതോ ജാനിതും ന സക്കാ അവിസയത്താ. സബ്ബേന സബ്ബം അജാനനേ പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ ന പരിപൂരതീതി.

൬൮൭. യഥാവുത്തം കമ്മം വത്തമാനവിപാകപ്പബന്ധനിമിത്തമേവ അധിപ്പേതന്തി കമ്മേകദേസതായ **“ദ്വാദസവിധം കമ്മം കമ്മവട്ടേ പക്ഖിപിത്വാ”**തി വുത്തം. കിലേസവട്ടമ്പി കമ്മസഹായതായ കമ്മവട്ടപക്ഖികമേവ കത്വാ ആഹ **“കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേനാ”**തി. യാദിസതോ പച്ചയതോ പച്ചുപ്പന്നേ അദ്ധാനേ നാമരൂപസ്സ പവത്തി, താദിസതോ ഏവ ഇതരസ്മിമ്പി അദ്ധദ്വയേതി യഥാ അതീതാനാഗതേ നയം നേതി, തം ദസ്സേന്തോ **“ഇദ”**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അനാഗതേപി കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേനേവാതി** ഏത്ഥ വുത്തം **ഏവ**-സദ്ദം “ഏതരഹി അതീതേപീ”തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ വത്തബ്ബം അദ്ധത്തയേപി കിരിയാകിരിയഫലമത്തതാദസ്സനപരത്താ ചോദനായ. **ഇതി കമ്മഞ്ചേവാതി**ആദി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ നിഗമനവസേന വുത്തം. അപരാപരം വട്ടനട്ഠേന **വട്ടം**. തഥാ പവത്തനം **പവത്തം**. ഹേതുഫലഭാവേന സമ്ബന്ധതീതി **സന്തതി,** പബന്ധോ. കരണട്ഠേന, പച്ചയേഹി കരീയതീതി വാ **കിരിയാ**.

കമ്മാതി കമ്മതോ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി സമ്ഭവോ, കമ്മം സമ്ഭവോ ഏതസ്സാതി **കമ്മസമ്ഭവോ,** വിപാകോ.

കാരണസാമഗ്ഗിയം ദാനാദീഹി സാധിതകിരിയായ വത്തമാനായ കാരണമത്തേ കത്തുവോഹാരോതി ആഹ **“നേവ കാരണതോ ഉദ്ധം കാരകം പസ്സതീ”**തി. കരോതീതി ഹി **കാരകം**. വിപാകപടിസംവേദകം ന പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ . കാമം ബാലാപി “കാരകോ പടിസംവേദകോ”തി വദന്താ അത്ഥതോ പഞ്ഞത്തിമത്തമേവ വദന്തി, തേ പന വിപരീതാഭിനിവേസവസേനാപി വദന്തീതി തം അപ്പമാണന്തി ആഹ **“സമഞ്ഞാമത്തേന പണ്ഡിതാ വോഹരന്തീ”**തി.

൬൮൮. **ഏവേതന്തി** ഏവംവിധം ഏതം ദസ്സനം, **സമ്മദസ്സനം,** അവിപരീതദസ്സനന്തി അത്ഥോ. **ബീജരുക്ഖാദികാനംവാതി** യഥാ ബീജതോ രുക്ഖോ, രുക്ഖതോ പുന ബീജന്തി അനാദികാലികത്താ ബീജരുക്ഖസന്താനസ്സ പുബ്ബകോടി നത്ഥി, ഏവം കമ്മപച്ചയാ വിപാകോ, വിപാകപച്ചയാ കമ്മന്തി അനാദികാലികത്താ കമ്മവിപാകസന്താനസ്സ പുബ്ബകോടി ന പഞ്ഞായതി. **ആദി**-സദ്ദേന “കുക്കുടിയാ അണ്ഡം, അണ്ഡതോ കുക്കുടീ, പുനപി കുക്കുടിയാ അണ്ഡ”ന്തി ഏവമാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **അനാഗതേപി സംസാരേ**തി യഥാ അതീതേ, ഏവം അനാഗതേപി അദ്ധാനേ “ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീ”തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൭൯; ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൫ അപസാദനാവണ്ണനാ; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൬൦; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൪.൭൯; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ; വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൨൬ സങ്ഖാരപദനിദ്ദേസ; സു॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൭൩൭; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൩൯; ഇതിവു॰ അട്ഠ॰ ൭൪, ൭൫; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൭.൬൭൮, ൯൯; പടി॰ മ॰ അട്ഠ॰ ൨.൭.൭൮; ചൂളനി॰ അട്ഠ॰ ൬; ബു॰ വം॰ അട്ഠ॰ ൨.൫൫) വുത്തേ സംസാരേ സതി കമ്മവിപാകാനം അപ്പവത്തം ന ദിസ്സതി, കമ്മവിപാകാനം അപ്പവത്തി ന ദിസ്സതി, പവത്തതി ഏവാതി അത്ഥോ.

ഏതമത്ഥന്തി "കമ്മസ്സ കാരകോ നത്ഥീ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൨൨) വുത്തമത്ഥം. **അസയംവസീ**തി ന സയംവസിനോ, മിച്ഛാഭിനിവേസപരവസാതി അത്ഥോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞവിരോധിതാ**തി ഇതരീതരവിരോധിതാ, ദിട്ഠിയോ, ദിട്ഠിയാ വാ അഞ്ഞമഞ്ഞേന വിരോധിതാ വിരുദ്ധാ.

ഗമ്ഭീരഞാണഗോചരതായ **ഗമ്ഭീരം**. തഥാ **നിപുണം**. സത്തസുഞ്ഞതായ, അഞ്ഞമഞ്ഞസഭാവസുഞ്ഞതായ ച **സുഞ്ഞം. പച്ചയ**ന്തി നാമരൂപസ്സ പച്ചയം, തപ്പച്ചയപടിവേധേനേവ ച സബ്ബം പടിവിദ്ധം ഹോതീതി. **കമ്മം നത്ഥി വിപാകമ്ഹീ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

പച്ചയസുഞ്ഞം ഫലന്തി യഥാവുത്തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ ന സൂരിയേ"**തിആദി വുത്തം. **തേസ**ന്തി സൂരിയാദീനം. **സോ**തി അഗ്ഗി. **സമ്ഭാരേഹീ**തി ആതപാദീഹി കാരണേഹി.

യദി ച ഹേതു ച ഫലഞ്ച അഞ്ഞമഞ്ഞരഹിതം, കഥം ഹേതുതോ ഫലം നിബ്ബത്തതീതി ആഹ **"കമ്മഞ്ച ഖോ ഉപാദായാ"**തി. ന കേവലം കമ്മഫലമേവ സുഞ്ഞം കത്തുരഹിതം, സബ്ബമ്പി ധമ്മജാതം കാരകരഹിതന്തി ദസ്സേതും **"ന ഹേത്ഥ ദേവോ"**തി ഗാഥാ വുത്താ. **ഹേതുസമ്ഭാരപച്ചയാ**തി ഹേതുസമൂഹനിമിത്തം, ഹേതുപച്ചയനിമിത്തം വാ.

൬൨൪. ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതാ ഹോന്തീതി കമ്മവട്ടവിപാകവട്ടവസേന പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതാ ഹോന്തീതി വദന്തി. വുത്തനയേന പന സപ്പച്ചയനാമരൂപസ്സ ദസ്സനേന തീസു അദ്ധാസു പഹീനവിചികിച്ഛസ്സ അദ്ധത്തയപരിയാപന്നാ ധമ്മാ അതീതപച്ചുപ്പന്നാനാഗതഭവേസു ച ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതാ ഹോന്തി, ന അനുപദധമ്മവസേന തഥാപരിഗ്ഗഹസ്സ അകതത്താ. **സാസ്സ ഹോതി ഞാതപരിഞ്ഞാ**തി യായ നാമരൂപപരിഗ്ഗഹം, തസ്സ ച പച്ചയപരിഗ്ഗഹം കരോതി, സാ അസ്സ യോഗിനോ "ഇദം നാമം, ഏത്തകം നാമ"ന്തിആദിനാ, "തസ്സ അയം പച്ചയോ, ഏത്തകോ പച്ചയോ"തിആദിനാ ച പരിച്ഛേദവസേന ഞാതവതീ പഞ്ഞാതി കത്വാ ഞാതപരിഞ്ഞാ.

ഇദാനി യേന കാരണേന അദ്ധത്തയപരിയാപന്നാ ധമ്മാ ചുതിപടിസന്ധിവസേന വിദിതാ ഹോന്തി, തം ദസ്സേതും **"സോ ഏവം പജാനാതീ"**തിആദി വുത്തം. തേന ധമ്മാനം ഭവന്തരസങ്കമോ നാമ ന കദാചിപി അത്ഥി, തത്ഥ തത്ഥേവ നിരുജ്ഝനതോതി ദസ്സേതി. സജ്ഝായ മന്തോദകപാന മുഖമണ്ഡന പദീപസീഖൂപമാഹി തമേവ ധമ്മാനം സങ്കമാഭാവം വിഭാവേതും **"അപിച ഖോ"**തിആദിമാഹ.

മനോധാതുഅനന്തരന്തി കിരിയമനോധാതുയാ അനന്തരം ലബ്ഭമാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. **ന ചേവ ആഗത**ന്തി കിരിയമനോധാതുതോ ന ചേവ ആഗതം കിരിയമനോധാതുയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അഭാവതോ. **നാപി ന നിബ്ബത്തം അനന്തര**ന്തി കിരിയമനോധാതുതോ അനാഗച്ഛന്തമ്പി പച്ചയസാമഗ്ഗിലാഭേന തതോ അനന്തരം നാപി ന നിബ്ബത്തം, നിബ്ബത്തമേവ ഹോതി. യഥായം പവത്തിയം ചിത്തപ്പവത്തി, തഥേവ പടിസന്ധിമ്ഹി വത്തതേ ചിത്തസന്തതി, ചുതിചിത്തതോ അനാഗച്ഛന്തമ്പി പടിസന്ധിചിത്തം തതോ അനന്തരം നാപി ന നിബ്ബത്തതി, പച്ചയസാമഗ്ഗിവസേന നിബ്ബത്തതേവാതി അത്ഥോ. സന്തതിഗഹണേന

ചേത്ഥ കുതോചി ആഗമാഭാവമേവ വിഭാവേതി. ഹേതുഫലഭാവേന ഹി സമ്ബന്ധതാതി ധമ്മപ്പവത്തി **സന്തതീ**തി. തേനാഹ **"പുരിമം ഭിജ്ജതേ ചിത്ത"**ന്തിആദി. **പുരിമ**ന്തി ചുതിചിത്തം. **ഭിജ്ജതേ**തി നിരുജ്ഝതി. **പച്ഛിമ**ന്തി പടിസന്ധിചിത്തം. **തതോ**തി ചുതിചിത്തതോ അനന്തരമേവ ജായതി. യത്ഥ ഹി ചുതിചിത്തതോ ദൂരേപി കാലന്തരേപി ഉപ്പജ്ജമാനം പടിസന്ധിചിത്തം അനന്തരമേവ ജായതീതി വുച്ചതി. തസ്മാ **തേസം അന്തരികാ നത്ഥി** തേസം ചുതിപടിസന്ധിചിത്താനം ബ്യവധായകം കിഞ്ചി നത്ഥി. **വീചി തേസം ന വിജ്ജതീ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **ഇതോ**തി ചുതിചിത്തതോ അനന്തരം ന ച ഗച്ഛതി കിഞ്ചി ചിത്തം. തഞ്ഹി സസമ്പയുത്തധമ്മം തഥേവ നിരുജ്ഝതി. **പടിസന്ധി ചാ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണഞ്ച അഞ്ഞമേവ യഥാപച്ചയം **ജായതി** നിബ്ബത്തതീതി പുനപി സങ്കമാഭാവമേവ വിഭാവേന്തോ സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം നിഗമേതി.

൹൯൧. നാമരൂപഗ്ഗഹണേന , തസ്സ ച പച്ചയധമ്മഗ്ഗഹണേന അഗ്ഗഹിതസ്സ തേഭൂമകധമ്മസ്സ അഭാവതോ **"വിദിതസബ്ബധമ്മസ്സാ"**തി വുത്തം. ന ചേത്ഥ ലോകുത്തരധമ്മാ അധിഗതാ. **ഥാമഗതം** ഹോതി അനേകാകാരവോകാരപച്ചയപരിഗ്ഗഹവിധിനോ അനുട്ഠിതത്താ. **സുട്ഠുതരം പഹീയതി** തിയദ്ധഗതധമ്മപ്പവത്തിയാ വിഗതസമ്മോഹത്താ. **സാ ഏവാ**തി സോളസവിധാ കങ്ഖാ ഏവ. യസ്മാ ഏത്ഥ "ബുദ്ധോ, ധമ്മോ, സങ്ഘോ, സിക്ഖാ"തി ച കങ്ഖായ ഗോചരഭൂതാ ലോകിയാ ധമ്മാ അധിപ്പേതാ. ന ഹി ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ കിലേസാ പവത്തിതും സക്കോന്തി. **പുബ്ബന്തോ**തി അതീതാ ഖന്ധായതനധാതുയോ. **അപരന്തോ**തി അനാഗതാ. **പുബ്ബന്താപരന്തോ**തി തദുഭയം, അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നം വാ തദുഭയഭാഗയുത്തത്താ. ഏവം ബുദ്ധാദിഗ്ഗഹണേന, പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മഗ്ഗഹണേന ച ഗഹിതോ അട്ഠമോ കങ്ഖാവിസയോ നാമരൂപമത്തം, ഇദപ്പച്ചയതാഗ്ഗഹണേന പന തസ്സ പച്ചയോ ഗഹിതോ, തസ്മാ സോളസവത്ഥുകായ കങ്ഖായ പഹീനായ അട്ഠവത്ഥുകാ കങ്ഖാ അപ്പതിട്ഠാവ ഹോതീതി ആഹ **"ന കേവലഞ്ച...പേ॰... പഹീയതിയേവാ"**തി.

ദിട്ഠേകട്ഠത്താ വിചികിച്ഛായ യഥാ ദിട്ഠി സമുച്ഛിജ്ജമാനാ വിചികിച്ഛായ സദ്ധിംയേവ സമുച്ഛിജ്ജതി, ഏവം വിചികിച്ഛാ വിക്ഖമ്ഭിയമാനാ ദിട്ഠിയാ സദ്ധിംയേവ വിക്ഖമ്ഭീയതീതി ആഹ **"ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി വിക്ഖമ്ഭന്തീ"**തി. അത്താഭിനിവേസൂപനിസ്സയാ ഹി "അഹോസിം നു ഖോ അഹ"ന്തിആദി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) നയപ്പവത്താ സോളസവത്ഥുകാ കങ്ഖാ, സാ ഏവ ച പുബ്ബന്താദിവത്ഥുകഭാവേന വുത്താ. അത്താഭിനിവേസവത്ഥുകാനി ച ദ്വാസട്ഠി ദിട്ഠിഗതാനി, ബുദ്ധാദിവത്ഥുകാ ച കങ്ഖാ തദേകട്ഠാതി. ധരീയന്തി അത്തനോ പച്ചയേഹീതി ധമ്മാ, തിട്ഠതി ഏത്ഥ തദായത്തവുത്തിതായ ഫലന്തി ഠിതി, ധമ്മാനം ഠിതി ധമ്മട്ഠിതി, പച്ചയധമ്മോ. അഥ വാ ധമ്മോതി കാരണം "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൧൮ ആദയോ) വിയ, ധമ്മസ്സ ഠിതി സഭാവോ, ധമ്മതോ ച അഞ്ഞോ സഭാവോ നത്ഥീതി പച്ചയധമ്മാനം പച്ചയഭാവോ ധമ്മട്ഠിതി, ധമ്മട്ഠിതിയം ഞാണം **ധമ്മട്ഠിതിഞാണം**. സങ്ഖാരാനം യം യം ഭൂതം അനിച്ചതാദി യഥാഭൂതം, തത്ഥ ഞാണന്തി **യഥാഭൂതഞാണം**. സമ്മാ പസ്സതീതി **സമ്മാദസ്സനം**.

അവിജ്ജാ പച്ചയോതി അവിജ്ജാ ഹേതുആദിവസേന സങ്ഖാരാനം യഥാരഹം പച്ചയോ. തതോ ഏവ **സങ്ഖാരാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ. ഉഭോപേതേ**തി യസ്മാ അവിജ്ജാപി ആസവാദിവസേന പച്ചയസമ്ഭൂതാവ, തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാതി ഉഭയേപി ഏതേ ധമ്മാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ. **ഇതീ**തി ഏവം. **പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ**തി പച്ചയാനം പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹണവസേന പവത്താ പഞ്ഞാ. വുത്തനയേന **ധമ്മട്ഠിതിഞാണം**.

നിമിത്തന്തി സങ്ഖാരനിമിത്തം, അത്ഥതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. തേ ഹി ഘനസഞ്ഞാപവത്തിയാ വത്ഥുഭാവതോ നിമിത്തം, സവിഗ്ഗഹഭാവേന ഉപട്ഠാനതോ വാ. യസ്മാ അനിച്ചതാ നാമ സങ്ഖാരാനം അവിപരീതാകാരോ. തത്ഥ നിച്ചതായ ലേസസ്സാപി അഭാവതോ **അനിച്ചതോ** പസ്സന്തോ **യഥാഭൂതം ജാനാതി**. തഞ്ച ഞാണം അവിപരീതഗ്ഗഹണതായ **സമ്മാദസ്സനം**. തംസമങ്ഗിനാ ച പച്ചുപ്പന്നേസു വിയ അതീതാനാഗതേസുപി നയം നേന്തേന തേ സുപരിവിദിതാ ഹോന്തി.

അനിച്ചതാ ച നാമ ഉപ്പത്തിമതോ, ഉപ്പാദോ ച പച്ചയവസേനാതി അനിച്ചതാ സിജ്ഝമാനാ സങ്ഖാരാനം സപ്പച്ചയതം സാധേന്തീ യഥാവുത്തകങ്ഖപ്പഹാനായ സംവത്തതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അനിച്ചതോ... പേ॰... പഹീയതീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **തദന്വയേനാ**തി പച്ചക്ഖതോ ദിട്ഠസ്സ അനുഗമനേന. **ഏത്ഥാ**തി യഥാദിട്ഠേസു ധമ്മേസു. **ദുക്ഖതോ മനസി കരോന്തോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **പവത്ത**ന്തി ഉപാദിന്നക്ഖന്ധപ്പവത്തം. തഞ്ഹി കിലേസാഭിസങ്ഖാരേഹി പവത്തിതത്താ സാതിസയം ദുക്ഖഭാവേന ഉപട്ഠാതി. **പവത്ത**ന്തി ഠാനനിസജ്ജാദിവസേന ദുക്ഖദുക്ഖതാദിവസേന ച സങ്ഖാരപ്പവത്തന്തി അപരേ. ''നിമിത്തം, പവത്ത''ന്തി ച വുത്തേ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാസന്താനസഞ്ഞിതേ സബ്ബസ്മിം സപ്പച്ചയേ നാമരൂപേ യാഥാവതോ പവത്താ ഏകാവ പഞ്ഞാ പരിയായവസേന ''യഥാഭൂതഞാണ''ന്തിപി ''സമ്മാദസ്സന''ന്തിപി തത്ഥ കങ്ഖാവിക്ഖമ്ഭനേന ''കങ്ഖാവിതരണാ''തിപി വുച്ചതി. യഥാ ''രുക്ഖോ പാദപോ തരൂ''തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യഞ്ച യഥാഭൂതഞാണ"**ന്തിആദി.

പരമത്ഥതോ സാസനേ അസ്സാസോ നാമ അരിയഫലം, പതിട്ഠാ നാമ അരിയമഗ്ഗോ, അയം പന അനധിഗതമഗ്ഗഫലോപി തദധിഗമുപായപടിപത്തിയം ഠിതത്താ ലദ്ധസ്സാസോ വിയ, ലദ്ധപതിട്ഠോ വിയ ച ഹോതീതി വുത്തം **"ലദ്ധസ്സാസോ ലദ്ധപതിട്ഠോ"**തി. അപരിഹീനകങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധികോ വിപസ്സകോ ലോകിയാഹി സീലസമാധിപഞ്ഞാസമ്പദാഹി സമന്നാഗതത്താ ഉത്തരി അപ്പടിവിജ്ഝന്തോ സുഗതിപരായണോ ച ഹോതീതി വുത്തം **"നിയതഗതികോ"**തി. തതോ ഏവ **ചൂളസോതാപന്നോ നാമ ഹോതി**. സോതാപന്നോ ഹി ഖീണാപായദുഗ്ഗതിവിനിപാതോതി.

അഥ വാ **ലദ്ധസ്സാസോ** ദിട്ഠിവിസുദ്ധിസമധിഗമേന. നാമരൂപപരിച്ഛേദേന ഹി ഖന്ധാദികേ സഭാവസരസതോ സല്ലക്ഖേത്വാ സാസനേ ധമ്മുപസംഹിതപാമോജ്ജപ്പടിലാഭേന ലദ്ധസ്സാസോ ഹോതി. **ലദ്ധപതിട്ഠോ** കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിസമധിഗമേന. സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനേന ഹി പരിമദ്ദിതദിട്ഠികണ്ടകോ വിനിദ്ധുതഅഹേതുവിസമഹേതുവാദോ യഥാസകം പച്ചയേഹേവ ധമ്മമത്തം ജാനിത്വാ സാസനേ പതിട്ഠിതസദ്ധോ ലദ്ധപതിട്ഠോ നാമ ഹോതി. നാമരൂപവവത്ഥാനേന ദുക്ഖസച്ചം, ധമ്മട്ഠിതിഞാണേന

സമുദയസച്ചം, തസ്സേവ അപരഭാഗേന അനിച്ചതോ മനസികാരാദിവിധിനാ മഗ്ഗസച്ചഞ്ച അഭിഞ്ഞായ പവത്തിയാ ദുക്ഖഭാവം ദിസ്വാ അപ്പവത്തേ നിരോധേ ഏകംസേനേവ നിന്നജ്ഝാസയതായ ലോകിയേനേവ ഞാണേന ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം അധിഗതത്താ അപായേസു അഭബ്ബുപ്പത്തികോ, സോതാപന്നഭൂമിയം ഭബ്ബുപ്പത്തികോ ച ഹോതീതി വുത്തം **"നിയതഗതികോ"**തി. തേനാഹ **"ചൂളസോതാപന്നോ നാമ ഹോതീ"**തി.

തസ്മാതി യസ്മാ ഏവം മഹാനിസംസമേതം യഥാഭൂതഞാണം, തസ്മാ. **സദാ**തി സബ്ബകാലം രത്തിഞ്ചേവ ദിവാ ച. **സബ്ബസോ**തി നിബ്ബത്തകഹേതുആദിപരിഗ്ഗണ്ഹനവസേന സബ്ബപ്പകാരേന.

കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ഏകൂനവീസതിമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൨൦. മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

സമ്മസനഞാണകഥാവണ്ണനാ

൬൯൨. ഏവം മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച ഞത്വാ ഠിതം ഞാണന്തി അയം ഉപക്കിലേസവിനിമുത്താ വീഥിപടിപന്നാ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ അരിയമഗ്ഗസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗോ, അയം ഓഭാസാദിഭേദോ ദസവിധോ ഉപക്കിലേസോ ന മഗ്ഗോതി ഏവം മഗ്ഗഞ്ച അമഗ്ഗഞ്ച യാഥാവതോ വവത്ഥപേത്വാ ഠിതം ഞാണം.

അതീതാദിവസേന അനേകഭേദഭിന്നേ ധമ്മേ കലാപതോ സങ്ഖിപിത്വാ സമ്മസനം **കലാപസമ്മസനം,** അയം കിര ജമ്ബുദീപവാസീനം അഭിലാപോ. ''യം കിഞ്ചി രൂപ''ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൧; ൨.൧൧൩; ൩.൮൬; അ॰ നി॰ ൪.൧൮൧) നയേന ഹി ധമ്മാനം വിപസ്സനാ **നയവിപസ്സനാ,** അയം കിര തമ്ബപണ്ണിദീപവാസീനം അഭിലാപോ. തേനേവാഹ **''കലാപസമ്മസനസങ്ഖാതായ നയവിപസ്സനായാ''**തി. **താവ**-സദ്ദോ കമത്ഥോ, തേന സമ്മസനപ്പകാരാനം ബഹുഭേദതം ദീപേതി. ബഹുഭാവതോ ഹി തേസം പഠമം നയവിപസ്സനായ യോഗാരമ്ഭം അനുസാസതി ''നയവിപസ്സനായ താവ യോഗോ കരണീയോ''തി. **കസ്മാതി** ചോദകവചനം. തസ്സായം അധിപ്പായോ - യദി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി സമ്പാദേതബ്ബാ, അഥ കസ്മാ ''നയവിപസ്സനായ ആദിതോ യോഗോ കാതബ്ബോ''തി വുത്തന്തി. ഇതരോ തസ്സായം അധിഗമൂപായോതി ദസ്സേന്തോ **''ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സാ''**തിആദിമാഹ. തേനേതം ദസ്സേതി ''വിപസ്സനായ സതി ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പാദോ, ഉദയബ്ബയഞാണേ സതി ഓഭാസാദിഉപക്കിലേസസമ്ഭവോ, തതോ മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനം, തസ്മാ തസ്സ ആദിതോവ ആരമ്ഭസ്സ സമ്ഭവോ നത്ഥീതി വിപസ്സനാ പഠമം ആരദ്ധബ്ബാ''തി. ഏവമ്പി പഠമം നയവിപസ്സനാവ കസ്മാ ആരദ്ധബ്ബാതി ആഹ **''വിപസ്സനായ ച കലാപസമ്മസനം ആദീ''**തി. തഞ്ഹി അതീതാദിഭേദഭിന്നാനം ധമ്മാനം സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനവസേന പവത്തനതോ ആദികമ്മികസ്സ സുകരം സമ്മസനന്തി ആദിഭൂതം.

തസ്മാതി ആദിഭൂതത്താ. അഥ വാ **തസ്മാതി** യസ്മാ ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സ...പേ॰... കലാപസമ്മസനം ആദി, തസ്മാ. **ഏതന്തി** കലാപസമ്മസനം. **അപിചാതി**ആദി കലാപസമ്മസനസ്സേവ വിപസ്സനായ ആദിഭാവേ ഉപചയഹേതുദസ്സനം. ഉദയബ്ബയഞാണപരിയോസാനാ തീരണപരിഞ്ഞാ, അസമ്പത്തേ ഏവ ച ഉദയബ്ബയഞാണേ മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനം ഹോതീതി ആഹ **''തീരണപരിഞ്ഞായ വത്തമാനായാ''**തി. **കലാപസമ്മസനേ താവ യോഗോ കാതബ്ബോതി** ഏത്ഥാപി തസ്സേവ പഠമാരമ്ഭേ കാരണം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. യസ്മാ കലാപസമ്മസനം നാമ ഏകവിസുദ്ധിയമ്പി ന അന്തോഗധം, ഏകച്ചേ ച തം അനാമസിത്വാവ വിപസ്സനാചാരം വണ്ണേന്തി. ഏവം സന്തേപി തം **സുത്തന്തേസു** ഏകദേസേന, അനവസേസതോ ച ദസ്സിതം. **പടിസമ്ഭിദായം** ആദികമ്മികാനം മനസികാരസുകരതായ വിപസ്സനായ ആദിഭാവേന ഠപിതം. വിപസ്സന്തസ്സ ച ഓഭാസാദീസു ഉപ്പന്നേസു മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണസമ്ഭവോ, തസ്മാ ''തം സമ്പാദേതുകാമേനാ''തിആദിനാ അയം വിചാരോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

൬൯൩. തത്രാതി തസ്മിം തീരണപരിഞ്ഞായ ഞാതപരിഞ്ഞാനന്തരഭാവേ, താസു വാ പരിഞ്ഞാസു. **വിനിച്ഛയോതി** സരൂപതോ, കിച്ചതോ, ഭൂമിതോ ച സന്നിട്ഠാനം. ലോകുത്തരാപി പുരിമസ്മിം സച്ചദ്വയേ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ തിവിധാപി പരിഞ്ഞാ കിച്ചവസേന ലബ്ഭതീതി **''ലോകിയപരിഞ്ഞാ''**തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. സഭാവധമ്മാനം ലക്ഖണസല്ലക്ഖണതോ ഞേയ്യഅഭിമുഖാ പഞ്ഞാ **അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാ. ഞാതട്ഠേതി** ഞാതഭാവനിമിത്തം. അഭിഞ്ഞേയ്യസ്സ ജാനനഹേതു **''ഞാണ''**ന്തി വുച്ചതി. **പരിഞ്ഞാപഞ്ഞാതി** അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനപഞ്ഞാ. **തീരണട്ഠേതി** സമ്മസനഭാവഹേതു. **പഹാനപഞ്ഞാതി** പഹാതബ്ബസ്സ പജഹനപഞ്ഞാ. വേദയിതാദിലക്ഖണവിധുരതായ **രുപ്പനലക്ഖണം** പച്ചത്തലക്ഖണം വുത്തം. **തേസംയേവ** പച്ചത്തലക്ഖണസല്ലക്ഖണവസേന ഗഹിതധമ്മാനംയേവ. യഥാ പഥവീഫസ്സാദീനം കക്ഖളഫുസനാദിലക്ഖണാനി തീസുപി ഖണേസു സല്ലക്ഖിതബ്ബാനി പടിനിയതരൂപതായ സഭാവസിദ്ധാനേവ ഹുത്വാ ഗയ്ഹന്തി, ന ഏവമനിച്ചതാദിലക്ഖണാനി. താനി പന ഭങ്ഗുദയബ്ബയപീളാവസവത്തനാകാരമുഖേന ഗഹേതബ്ബതോ സമാരോപിതരൂപാനി വിയ ഗയ്ഹന്തീതി വുത്തം **''സാമഞ്ഞലക്ഖണം ആരോപേത്വാ''**തി. ലോകിയപരിഞ്ഞാനംയേവ അധിപ്പേതത്താ ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാവ **''പഹാനപരിഞ്ഞാ''**തി വുത്താ.

സങ്ഖാരപരിച്ഛേദതോതി നാമരൂപവവത്ഥാനതോ, യാ ''ദിട്ഠിവിസുദ്ധീ''തി വുത്താ. കേചി പന ''ഖന്ധാദീനം വിപസ്സനായ ഭൂമിഭാവതോ സബ്ബോപി ഖന്ധാദിവിചാരോ സങ്ഖാരപരിച്ഛേദോ''തി

വദന്തി. **“പച്ചത്തലക്ഖണപടിവേധസ്സേവ ആധിപച്ച”**ന്തി ഇമിനാ നാമരൂപപച്ചയപരിഗ്ഗഹപഞ്ഞാനം തീരണപഹാനാസമത്ഥതം ദസ്സേതി . താസമ്പി പന “നമനലക്ഖണം നാമം, രുപ്പനലക്ഖണം രൂപ”ന്തി അരൂപരൂപാനം സാധാരണാകാരസല്ലക്ഖണവസേന പവത്തിയാ ഏകേനാകാരേന തീരണപരിയായോ, ദിട്ഠികങ്ഖാവിക്ഖമ്ഭനേന പഹാനപരിയായോ ലബ്ഭതീതി സിയാ തീരണപഹാനേസുപി ആധിപച്ചന്തി വദന്തി. ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന പന യഥാ ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയാവ സങ്ഖാരപരിച്ഛേദതാ, ഏവം ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനായ ഏവ തീരണപഹാനകിച്ചതാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം ഹി തിസ്സോപി പരിഞ്ഞാ വവത്ഥിതാ ഹോന്തി, അഞ്ഞഥാ സങ്കാരോ സിയാ. **തീരണപരിഞ്ഞായ ഭൂമി** തത്ഥ പഞ്ഞായ അനിച്ചതാദിലക്ഖണസന്തീരണതോ. തേനാഹ **“ഏതസ്മിം... പേ... ആധിപച്ച”**ന്തി. കാമം ഉദയബ്ബയഞാണമ്പി കഞ്ചി മിച്ഛാഭിനിവേസം പജഹതി, തസ്സ പന അത്ഥാമഗതത്താ ന സാതിസയം പഹാനന്തി വുത്തം **“ഭങ്ഗാനുപസ്സനം ആദിം കത്വാ ഉപരി പഹാനപരിഞ്ഞായ ഭൂമീ”**തി. **അനിച്ചതോ അനുപസ്സന്തോ**തി അനിച്ചാകാരതോ സങ്ഖാരേ അനുപസ്സന്തോ സമ്മസന്തോ. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി “തേ നിച്ചാ സസ്സതാ”തി പവത്തം മിച്ഛാസഞ്ഞം. സഞ്ഞാസീസേന ദിട്ഠിചിത്താനമ്പി ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. ഏസേവ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **നിബ്ബിന്ദന്തോ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിസമ്ഭൂതായ നിബ്ബിദാനുപസ്സനായ സങ്ഖാരേ നിബ്ബിജ്ജനവസേന പസ്സന്തോ. **നന്ദി**ന്തി സപ്പീതികതണ്ഹം. **വിരജ്ജന്തോ**തി വിരാഗാനുപസ്സനായ വിരജ്ജനവസേന യഥാ സങ്ഖാരേസു രാഗോ നുപ്പജ്ജതി, ഏവം അനുപസ്സന്തോ. തഥാഭൂതോ ഹി രാഗം പജഹതീതി വുച്ചതി. **നിരോധേന്തോ**തി നിരോധാനുപസ്സനായ യഥാ സങ്ഖാരാ നിരുജ്ഝന്തിയേവ, ന ആയതിം പുനബ്ഭവവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏവം അനുപസ്സന്തോ. തഥാഭൂതോ ഹി സങ്ഖാരാനം സമുദയം പജഹതി നാമ അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനതോ. **പടിനിസ്സജ്ജന്തോ**തി പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനായ യഥാ സങ്ഖാരാ ന പുന ആദിയന്തി, ഏവം വോസ്സജ്ജന്തോ. തേനാഹ **“ആദാനം പജഹതീ”**തി, നിച്ചാദിവസേന വാ ഗഹണം വിസ്സജ്ജേതീതി അത്ഥോ. **സാധിതത്താ**തി സമ്പാദിതത്താ. **ഇതരാ**തി തീരണപഹാനപരിഞ്ഞാ. ഏവം പരിഞ്ഞാ നിദ്ദിസിത്വാ പരിഞ്ഞാക്കമവസേനപി കങ്ഖാവിതരണാനന്തരം “കലാപസമ്മസനേ യോഗോ കാതബ്ബോ”തി യ്വായമത്ഥോ വുത്തോ, തം നിഗമവസേന പച്ചാഹരന്തോ **“തേന വുത്ത”**ന്തിആദിമാഹ, തം വുത്തത്ഥമേവ.

ന്റൻർ. **തത്രാ**തി തസ്മിം കലാപസമ്മസനേ വിഭാവേതബ്ബേ, തസ്സ വാ കലാപസമ്മസനസ്സ ആദിഭാവേ. **അയം പാളീ**തി ദസ്സിയമാനം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിമാഹ. തത്ഥ **സങ്ഖിപിത്വാ വവത്ഥാനേ പഞ്ഞാ**തി അതീതാദിഭേദഭിന്നേ ധമ്മേ ഏകതോ സങ്ഗഹേത്വാ അനിച്ചാദിവസേന വിനിച്ഛയേ സാധേതബ്ബേ തംസാധനീയാ പഞ്ഞാ. സമ്മസനേ അനിച്ചതാദിവസേന തീരണേ ഞാണന്തി പവുച്ചതി, സാ കഥം ഹോതീതി അത്ഥോ. **വവത്ഥാനേ സമ്മസനേ**തി ച നിപ്ഫാദേതബ്ബേ ഭുമ്മവചനം. **യം കിഞ്ചി രൂപ**ന്തിആദീനി പദാനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവ. **സബ്ബം രൂപം അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതീ**തിആദീനി പന യസ്മാ പരതോ വണ്ണിയിസ്സന്തി, തസ്മാ തത്ഥേവ നേസം അത്ഥം വിഭാവയിസ്സാമ.

പാളിവവത്ഥാനം പന ഏവം വേദിതബ്ബം - ഏത്ഥ ഹി ആദികമ്മികാനം വിപസ്സനാമനസികാരസുഖത്ഥം **“യം കിഞ്ചി രൂപ”**ന്തിആദിനാ പഠമം താവ പഞ്ചക്ഖന്ധാ അതീതാദിവിഭാഗമുഖേന ഗഹിതാ, തേ പന ഖന്ധാ യസ്മാ ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്തധമ്മവസേന വിഭാഗം ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ തദനന്തരം ദ്വാരഛക്കാദിവസേന ദസ ഛക്കാ ഗഹിതാ. യസ്മാ പന ലക്ഖണേസു അനത്തലക്ഖണം ദുക്ഖവിഭാഗം, തസ്മാ തസ്സ വിഭാവനായ ഛ ധാതുയോ ഗഹിതാ. തതോ യേസു കസിണേസു ഇതോ ബാഹിരകാനം അത്താഭിനിവേസോ, താനി ഇമേസം ഝാനാനം ആരമ്മണഭാവേന ഉപട്ഠാനാകാരമത്താനീതി ദസ്സനത്ഥം ദസ കസിണാനി ഗഹിതാനി. തതോ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ പരിവാരഭാവേന പടിക്കൂലാകാരവസേന ദ്വത്തിംസ കോട്ഠാസാ ഗഹിതാ. പുബ്ബേ ഖന്ധവസേന സങ്ഖേപതോ ഗഹിതാ ധമ്മാ നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാരനയേന, വിത്ഥാരനയേന ച മനസി കാതബ്ബാതി ദസ്സനത്ഥം ദ്വാദസായതനാനി, അട്ഠാരസ ധാതുയോ ച ഗഹിതാ. തേസു ഇമേ ധമ്മാ സതിപി സുഞ്ഞനിരീഹഅബ്യാപാരഭാവേ ധമ്മസഭാവതോ ആധിപച്ചവസേന പവത്തന്തീതി അനത്തലക്ഖണവിഭാവനത്ഥം ഇന്ദ്രിയാനി ഗഹിതാനി. ഏവം അനേകഭേദഭിന്നാപിമേ ധമ്മാ ഭൂമിത്തയപരിയാപന്നതായ തിവിധാവ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം തിസ്സോ ധാതുയോ ഗഹിതാ.

ഏത്താവതാ നിമിത്തം ദസ്സേത്വാ പവത്തം ദസ്സേതും കാമഭവാദയോ നവ ഭവാ ഗഹിതാ. ഏത്തകേ അഭിഞ്ഞേയ്യവിസേസേ പവത്തമനസികാരകോസല്ലേന സണ്ഹസുഖുമേസു നിബ്ബത്തിതമഹഗ്ഗതധമ്മേസു മനസികാരോ പവത്തേതബ്ബോതി ദസ്സനത്ഥം ഝാനപ്പമഞ്ഞാരുപ്പാനി ഗഹിതാനി. തത്ഥ ഝാനാനി നാമ വുത്താവസേസാരമ്മണാനി രൂപാവചരജ്ഝാനാനി. പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നവിഭാഗതോ ഇമേ ധമ്മാ ഭിന്ദിത്വാ മനസി കാതബ്ബാതി ദസ്സനത്ഥം പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗാനി ഗഹിതാനി. പച്ചയാകാരമനസികാരോ ഹി ലക്ഖണത്തയം സുഖേന, സുട്ഠുതരഞ്ച വിഭാവേതി, തസ്മാ പച്ഛതോ ഗഹിതോ. ഏവമേതേ സമ്മസനീയഭാവേന ഗഹിതാ

ഖന്ധാദിവസേന കോട്ഠാസതോ പഞ്ചവീസതിവിധാ. പഭേദതോ പന അതീതാദിഭേദം അനാമസിത്വാവ ഗയ്ഹമാനാ ദ്വീഹി ഊനാനി ദ്വേസതാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ **അനിച്ചതോ വവത്ഥപേതീ**തിആദികോ പഠമോ ലക്ഖണവവത്ഥാപനവാരോ. **അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ**തിആദികോ ദുതിയോ ഹേതുവാരോ ലക്ഖണാനം ഹേതുകിത്തനതോ. **അനിച്ചം സങ്ഖത**ന്തിആദികോ പന ഹേതുപതിട്ഠാപനവാരോ പാകടഭാവസല്ലക്ഖണതോ. **ഖയട്ഠേനാ**തി ഹി ഖയസഭാവതോ യസ്മാ രൂപം ഖയസഭാവം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഖയം വയം ഭേദം ഗച്ഛതി, തസ്മാ അനിച്ചന്തി അത്ഥോ. **ഭയട്ഠേനാ**തി ഭായിതബ്ബഭാവതോ യസ്മാ രൂപം പഭങ്ഗുരതായ ഭയാനകം, തസ്മാ ദുക്ഖന്തി. തേനാഹ ഭഗവാ "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫, ൪൫, ൪൬, ൭൬, ൭൭; പ॰ൻ൯; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦). **അസാരകട്ഠേനാ**തി അസാരകഭാവതോ, അത്തസാരവിരഹതോതി അത്ഥോ. തതിയവാരേ പന "രൂപം അനിച്ച"ന്തി വത്വാ തസ്സ ഹേതും പതിട്ഠാപേതും **"സങ്ഖത"**ന്തിആദി വുത്തം. യസ്മാ സമേച്ച സമ്ഭൂയ പച്ചയേഹി കതം, അനുരൂപേ ച പച്ചയേ പടിച്ച, ന വിനാ തേഹി സമം, സമ്മാ ച ഉപ്പന്നം, തസ്മാ ഖയവയവിരാഗനിരോധധമ്മന്തി. ന ഹി പച്ചയനിബ്ബത്തം അനിരുജ്ഝനകം നാമ അത്ഥി. തേനാഹ ഭഗവാ "യം തം രൂപം ജാതം ഭൂതം സങ്ഖതം പലോകധമ്മം, തം വത മാ പലുജ്ജീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൩൭൯). ഏതേന അനിച്ചാ പഥവീധാതു പച്ചയനിബ്ബത്തത്താ തദഞ്ഞം പച്ചയനിബ്ബത്തം വിയാതി ദസ്സേതി. ഏസ നയോ സേസധമ്മേസുപി.

ഇദാനി അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച സങ്ഖതധമ്മാനം അനിച്ചതം പതിട്ഠാപേതും **"ജാതിപച്ചയാ"**തിആദി വുത്തം. അനിച്ചലക്ഖണസ്സേവ ചേത്ഥ പതിട്ഠാപനം തസ്മിം പതിട്ഠാപിതേ സേസലക്ഖണദ്വയസ്സപി പതിട്ഠാപനസിദ്ധിതോ.

ഇമിനാ പേയ്യാലേന ഇമേ ധമ്മരാസയോ സംഖിത്താതി സമ്ബന്ധോ. **"ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്താ ധമ്മാ, പഞ്ചക്ഖന്ധാ"**തി ഇദം അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ "ചക്ഖും, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൩; സം॰ നി॰ ൪.൪൬) ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്തേ ധമ്മേ ദസ്സേത്വാ തേസം പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതതം ദസ്സേതും "രൂപം അഭിഞ്ഞേയ്യം...പേ॰... വിഞ്ഞാണം അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി ആഗതത്താ വുത്തം. **പടിസമ്ഭിദായം** (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) പന "യം കിഞ്ചി രൂപ"ന്തിആദിനാ പഠമം പഞ്ചക്ഖന്ധേ ദസ്സേത്വാ "ചക്ഖു"ന്തിആദിനാ ദ്വാരാരമ്മണേഹി സദ്ധിം ദ്വാരപ്പവത്താ ധമ്മാ ദസ്സിതാ. തഥാദസ്സനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

കസ്മാ പനേത്ഥ ഇമേ ധമ്മരാസയോ സംഖിത്താതി പാളിയം വിത്ഥാരതോ ആഗതത്താതി ദസ്സേന്തോ **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ. തേനേവാഹ **"തം തത്ഥ...പേ॰... സംഖിത്ത"**ന്തി. തത്ഥ **ത**ന്തി അഭിഞ്ഞേയ്യം. **ഏത്ഥാ**തി അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ. "വിഞ്ഞാണം മനോ ധമ്മാ"തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ കോട്ഠാസേ യേ ലോകുത്തരധമ്മാ ആഗതാ. കേചി പന **"ഏത്ഥാ**തി പടിസമ്ഭിദായ"ന്തി വദന്തി, തം ന സുന്ദരം. സമ്മസനുപഗാ ഏവ ഹി ധമ്മാ പടിസമ്ഭിദായം ഗഹിതാ സമ്മസനവാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ, ന അഭിഞ്ഞേയ്യനിദ്ദേസേ (പടി॰ മ॰ ൧.൩; സം॰ നി॰ ൪.൪൬) വിയ സബ്ബേവ അഭിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ. **യേ** രൂപാരൂപധമ്മാ. **യസ്സാ**തി യോഗിനോ. **തേസു തേന സമ്മസനം ആരഭിതബ്ബം** യഥാപാകടം വിപസ്സനാഭിനിവേസോതി കത്വാ. പച്ഛാ പന അനുപട്ഠഹന്തേപി ഉപായേന ഉപട്ഠഹാപേത്വാ അനവസേസതോവ സമ്മസിതബ്ബാ.

൬൯൪. "അതീതം രൂപം അനിച്ച"ന്തിആദിനാ അനിച്ചതോ സമ്മസനസ്സ അതീതാദിവിഭാഗാ പവത്തിട്ഠാനഭൂതാതി ആഹ **"ഏകാദസഹി ഓകാസേഹീ"**തി. **വവത്ഥാപനം** നാമ സന്നിട്ഠാനം. അനിച്ചതോ സന്നിട്ഠാനഞ്ചേത്ഥ "അനിച്ച"ന്തി വിപസ്സനാവാതി ആഹ **"അനിച്ചന്തി സമ്മസതീ"**തി.

കഥന്തി സമ്മസനാകാരോ പുച്ഛിതോതി തം പരതോ ഇധേവ പാളിയം ദുതിയവാരേ വുത്തനയേനേവാതി സങ്ഖേപേനേവ വിസ്സജ്ജേതി. ഇദാനി തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"വുത്തഞ്ഹേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഹീ**-തി ഹേതുഅത്ഥേ നിപാതോ. യസ്മാ "രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ"തി ഏവം വുത്തം, തസ്മാ ഇമിനാ വുത്തനയേന അനിച്ചന്തി സമ്മസതീതി യോജനാ.

ഏവമ്പി സങ്ഖേപോയേവാതി വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ഏസാ"**തിആദി വുത്തം. **അതീതേ**തി അതീതേ ഭവേ. ആദികമ്മികസ്സ ഹി ഇദം സമ്മസനവിധാനം, തസ്മാ ഭവവസേന അദ്ധാഭേദോ അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"നയിമം ഭവം സമ്പത്തന്തീ"**തി. ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യം അതീതഭവേ പരിയാപന്നം രൂപം, തം അതീതേയേവ ഭവേ ഖീണം, തതോ ന ഇമം ഭവം സമ്പത്തം, തസ്മാ അനിച്ചം ഖയട്ഠേന ഖയസഭാവത്താതി സമ്മസതീതി. ഏസ നയോ **യം അനാഗത**ന്തിആദീസുപി.

യം ബഹിദ്ധാ, തമ്പി ബഹിദ്ധാ ഏവ ഖീയതി, ന അജ്ഝത്തഭാവം ഗച്ഛതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതി, യം ഓളാരികം, തമ്പി തത്ഥേവ ഖീയതീതി അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാതിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

ഇദം സബ്ബമ്പീതി ഇദം അതീതാദിഭേദസ്സ രൂപസ്സ സമ്മസനതോ സബ്ബം ഏകാദസവിധമ്പി സമ്മസനം ഏകം സമ്മസനം അനിച്ചതോ സമ്മസനന്തി കത്വാ.

തന്തി തം ഏകാദസവിധമ്പി രൂപം. **സപ്പടിഭയതായാ**തി ഭയാനകതായ. **ഭയാവഹം ഹോതീ**തി അപ്പഹീനവിപല്ലാസസ്സ "അഹം വിനസ്സാമി, മമ സന്തകം വിനസ്സതീ"തി ചിന്തേന്തസ്സ ഭയജനകം ഹോതി. **സീഹോപമസുത്തേ ദേവാനം വിയാ**തി സീഹോപമസുത്തേ ദേസിയമാനേ ദേവാനം വിയ. തഥ ഹി -

> "യദാ തഥാഗതോ ലോകേ ഉപ്പജ്ജതി അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ...പേ॰... സോ ധമ്മം ദേസേതി 'ഇതി രൂപം, ഇതി രൂപസ്സ സമുദയോ, ഇതി രൂപസ്സ അത്ഥങ്ഗമോ. ഇതി വേദനാ... ഇതി സഞ്ഞാ... ഇതി സങ്ഖാരാ... ഇതി വിഞ്ഞാണം, ഇതി വിഞ്ഞാണസ്സ സമുദയോ, ഇതി വിഞ്ഞാണസ്സ അത്ഥങ്ഗമോ'തി. യേപി തേ, ഭിക്ഖവേ, ദേവാ ദീഘായുകാ വണ്ണവന്തോ സുഖബഹുലാ ഉച്ചേസു വിമാനേസു ചിരട്ഠിതികാ, തേപി തഥാഗതസ്സ ധമ്മദേസനം സുത്വാ യേഭുയ്യേന ഭയം സംവേഗം സന്താസം ആപജ്ജന്തി 'അനിച്ചാവ കിര ഭോ മയം സമാനാ നിച്ചമ്ഹാതി അമഞ്ഞിമ്ഹ, അദ്ധുവാവ...പേ॰... അസസ്സതാവ കിര ഭോ മയം സമാനാ സസ്സതമ്ഹാതി അമഞ്ഞിമ്ഹ, മയമ്പി കിര ഭോ അനിച്ചാ അദ്ധുവാ അസസ്സതാ സക്കായപരിയാപന്നാ'"തി (സം॰ നി॰ ൩.൭൮; അ॰ നി॰ ൪.൩൩) -

ഏവം ദേവാനം ഭയുപ്പത്തി ആഗതാ.

ഖന്ധപഞ്ചകം, തദേകദേസോ വാ അത്തവാദീഹി "അത്താ"തി പരികപ്പീയതി, തഞ്ച ഏകന്തതോ അനിച്ചം, ദുക്ഖഞ്ചാതി ആഹ **"യഞ്ഹി അനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"**ന്തിആദി. തീസു ദുക്ഖതാസു സങ്ഖാരദുക്ഖതാവ ബ്യാപിനീ, "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖ"ന്തി ച അധിപ്പേതാതി വുത്തം **"അനിച്ചതം വാ ഉദയബ്ബയപടിപീളനം വാ"**തി. **അത്താ അഭവിസ്സാ**തി "കാരകോ വേദകോ സയംവസീ"തി ഏവംഭൂതോ അത്താ അഭവിസ്സാതി അധിപ്പായോ. ഏവഞ്ഹി സതി രൂപസ്സ ആബാധായ സംവത്തനം അയുജ്ജമാനകം സിയാ. യഥാ രൂപക്ഖന്ധേ അഭേദതോ തിവിധം സമ്മസനം, ഭേദതോ തേത്തിംസവിധം, ഏവം വേദനാക്ഖന്ധാദീസുപീതി ഇമമത്ഥം **"ഏസ നയോ"**തി അതിദിസതി. തേന ഖന്ധവസേന താവ ഭേദതോ പഞ്ചസട്ഠിഅധികാ സതം സമ്മസനവാരാ ദസ്സിതാ ഹോന്തി. ഇമിനാ നയേന ദ്വാരഛക്കാദീസുപി യഥാരഹം സമ്മസനഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

൬൯൬. നിയമതോ സങ്ഖതാദിഭേദം ഹോതീതി ഏകംസേന സങ്ഖതതാദിവിസേസവന്തം ഹോതി അസങ്ഖതാദിസഭാവേ അനിച്ചതായ അസമ്ഭവതോ. **അസ്സാ**തി അനിച്ചസ്സ. **പരിയായദസ്സനത്ഥ**ന്തി വേവചനദസ്സനത്ഥം, തം പന "ഖയധമ്മ"ന്തിആദീനം വസേന വേദിതബ്ബം, ന പുരിമാനം തിണ്ണം. ന ഹി തദേവ തസ്സ പരിയായോ ഹോതി, നാപി സങ്ഖതപടിച്ചസമുപ്പന്നപദാനി ഹുത്വാ അഭാവദീപനതോ പാകഭാവദീപനതോ. പാകഭാവദീപനേന പന അനിച്ചതായ സാധനപക്ഖേ തിട്ഠന്തി. തേനേവ ഹി സബ്ബേസം പദാനം പരിയായതാഭാവതോ **"നാനാകാരേഹി വാ"**തി വികപ്പന്തരം ഗഹിതം. **മനസികാരപ്പവത്തിദസ്സനത്ഥ**ന്തി അനിച്ചതായ ഉപബ്രൂഹനമനസികാരപവത്തിദസ്സനത്ഥം.

ചത്താരീസാകാരഅനുപസ്സനാകഥാവണ്ണനാ

൬൯൭. സോതി യോഗാവചരോ. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തഭേദസ്സ അനിച്ചതാദിസമ്മസനസ്സ. **ഥിരഭാവത്ഥായാ**തി ദള്ഹഭാവത്ഥായ അനിച്ചാദിആകാരസ്സ പുനപ്പുനം മനസികാരോ വിയ ബഹുലീകാരഭാവതോ. യം തം ഭഗവതാ ഏതസ്സ വിഭങ്ഗേ അനിച്ചാദിസമ്മസനം വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **അനുലോമിക**ന്തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അനുകൂലം. **ഖന്തി**ന്തി ഞാണഖന്തിം. ഞാണഞ്ഹി വിസയസഭാവം ഓഗാഹേത്വാ വവത്ഥാനേ ഖമതി സഹതീതി ഖന്തീതി വുച്ചതി. **സമ്മത്തനിയാമ**ന്തി അരിയമഗ്ഗം. സോ ഹി സമ്മാദിട്ഠിആദിസമ്മത്തഞ്ചേവ അനിവത്തിധമ്മതായ നിയാമോ ചാതി വുച്ചതി. **"ആദിനാ നയേനാ"**തി ഇമിനാ "പഞ്ചക്ഖന്ധേ ദുക്ഖതോ പസ്സന്തോ അനുലോമികം ഖന്തിം പടിലഭതി, ഖന്ധാനം നിരോധോ സുഖം നിബ്ബാനന്തി പസ്സന്തോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമതീ"തി (പടി॰ മ॰ ൩.൩൭) ഏവമാദികോ പാഠസേസോ രോഗാദിപടിപക്ഖയോജനാവസേന വിത്ഥാരേതബ്ബോ. **"ഖന്ധാനം നിരോധോ നിച്ചം നിബ്ബാന"**ന്തി വചനേന സങ്ഖാരാനം ദുക്ഖരോഗതാദിപടിപക്ഖോ നിബ്ബാനസ്സ സുഖാരോഗ്യാദിഭാവോ "ആദിനാ

നയേനാ"തി ഏത്ഥ നയഗ്ഗഹണേന ദീപിതോതി. അവസേസോ സബ്ബോ പാഠോ പകാസിതോ ഏവ ഹോതീതി.

കാമഞ്ചേതം ചത്താരീസായ ആകാരേഹി സമ്മസനം അനുലോമഞാണേ ഭാവേതബ്ബവിധാനം. തേനാഹ **"അനുലോമഞാണം വിഭജന്തേന...പേ... വുത്ത"**ന്തി, ഇതോ പട്ഠായ പന കതപരിചയസ്സേവ കിച്ചാവഹം ഹോതീതി ഇധാപി വുത്തന്തീതി ദട്ഠബ്ബം. **തസ്സാപീ**തി ന കേവലം കലാപസമ്മസനസ്സേവ, അഥ ഖോ യഥാദസ്സിതസ്സ ചത്താലീസപ്പഭേദസ്സ അനിച്ചാദിസമ്മസനസ്സപി. തഞ്ഹി അനുലോമികഖന്തിപടിലാഭായ, സമ്മത്തനിയാമോക്കമനായ ച സംവത്തനതോ ഏകംസതോ ഇച്ഛിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹി -

> "സോ വത, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കഞ്ചി സങ്ഖാരം നിച്ചതോ സമനുപസ്സന്തോ അനുലോമികായ ഖന്തിയാ സമന്നാഗതോ ഭവിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി, അനുലോമികായ ഖന്തിയാ അസമന്നാഗതോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി, സമ്മത്തനിയാമം അനോക്കമമാനോ സോതാപത്തിഫലം വാ...പേ... അരഹത്തം വാ സച്ഛികരിസ്സതീതി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി. സോ വത, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സബ്ബസങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ സമനുപസ്സന്തോ"തി (അം° നി° ൬.൯൮; പടി° മ° ൩.൩൬) -

ആദി സുക്കപക്ഖോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ. തഥാ "സോ വത, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു കഞ്ചി സങ്ഖാരം സുഖതോ, ദുക്ഖതോ, കഞ്ചി ധമ്മം അത്തതോ, അനത്തതോ"തി (പടി° മ° ൩.൩൬) വിത്ഥാരേതബ്ബോ.

൬൯൮. ഏകേകം ഖന്ധം അനിച്ചാദിസമ്മസനസ്സ വസേന സമ്മസതീതി സമ്ബന്ധോ. തസ്സ പന സമ്മസനസ്സ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം സാധാരണതായ **"ഏകേകം ഖന്ധ"**ന്തി വുത്തം. **അനച്ചന്തികതായാ**തി അച്ചന്തികതാഭാവതോ, അസസ്സതതായാതി അത്ഥോ. സസ്സതഞ്ഹി അച്ചന്തികം പരായ കോടിയാ അഭാവതോ. **ആദിഅന്തവന്തതായാ**തി പുബ്ബാപരകോടിവന്തതായ, ഉദയബ്ബയധമ്മതോതി അത്ഥോ. അനിച്ചതോ സമ്മസതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ.

അനിച്ചതോതി ച അദ്ധുവതോ. ഏതഞ്ഹി ന നിച്ചം, ഖണികതായ അസദാഭാവിതായ വാ ന ഇച്ചം ന ഉപഗന്തബ്ബന്തി **അനിച്ചം. ഉപ്പാദവയപടിപീളനതായാ**തി ഉപ്പാദേന, വയേന ച പതി പതി ഖണേ ഖണേ തംസമങ്ഗിനോ വിബാധനസഭാവത്താ, തേഹി വാ സയമേവ വിബാധേതബ്ബത്താ. ഉദയബ്ബയവന്തോ ഹി ധമ്മാ അഭിണ്ഹം തേഹി പടിപീളിതാ ഏവ ഹോന്തി, യാ പീളനാ "സങ്ഖാരദുക്ഖതാ"തി വുച്ചതി. **ദുക്ഖവത്ഥുതായാ**തി തിവിധസ്സാപി ദുക്ഖസ്സ, സംസാരദുക്ഖസ്സ ച അധിട്ഠാനഭാവതോ. **പച്ചയയാപനീയതായാ**തി യഥാരഹം പച്ചയേഹി യാപേതബ്ബതായ. **രോഗമൂലതായാ**തി മൂലബ്യാധി വിയ അനുബന്ധബ്യാധീനം മൂലഭാവതോ, പദദ്വയേനാപി യാപ്യരോഗസദിസതോതി ദസ്സേതി. യാപ്യബ്യാധി ഹി രോഗോ ഇതരോ ആബാധോതി. **ദുക്ഖതാസൂലയോഗിതായാ**തി തിവിധദുക്ഖതാസങ്ഖാതേന രുജ്ജനേന യുജ്ജതായ. **കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതായാ**തി യഥാരഹമാരമ്മണവസേന, സമന്നാഗമവസേന ച രാഗാദികിലേസാസുചിവിസ്സന്ദനതോ. അഹുത്വാ സമ്ഭവതോ ഉപ്പത്തിയാ **ഉദ്ധുമാതതാ**.

അന്തോതുദനതായാതി അബ്ഭന്തരേ തുദനതോ. ദുക്ഖവേദനാദയോ വിയ ഹി ഇമേ സങ്ഖാരാ അത്തഭാവസ്സ അബ്ഭന്തരഗതാ ഏവ ഉദയബ്ബയവസേന തുദന്തി. അരിയമഗ്ഗസണ്ഡാസേന വിനാ നീഹരിതും അസക്കുണേയ്യതായ **ദുന്നീഹരണീയതാ** തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനിവേസദള്ഹഭാവതോ. **അഘ**ന്തി പാപം വിയ അരിയജനേഹി വിഗരഹിതബ്ബം. സത്താനം അനത്ഥജനനതോ അവഡ്ഢിആവഹം, പാപസ്സ ച വത്ഥുഭൂതം ഖന്ധപഞ്ചകന്തി ആഹ **"വിഗരഹ...പേ... അഘതോ"**തി. **അസേരിഭാവജനകതായാ**തി പരവസതാജനനതോ. യഥാ ഗിലാനോ അഞ്ഞേഹി സംവേസനവുട്ഠാപനാദിനാ പരപടിബദ്ധസരീരവുത്തികോ അസേരീ, ഏവമേതേപി അസേരിഭാവജനകാ. **അവസതായാ**തി അവസവത്തനതോ. യഥാ പരോസതന്തോ പുരിസോ പരസ്സ വസം ന ഗച്ഛതി, ഏവം സുഭസുഖാദിഭാവേന വസേ വത്തേതും അസക്കുണേയ്യതോ. **അവിധേയ്യതായാ**തി "മാ ജീരഥ, മാ മീയഥാ"തിആദിനാ വിധാതും അസക്കുണേയ്യതോ. **പലുജ്ജനതായാ**തി ബ്യാധിആദീഹി പകാരേഹി ഛിജ്ജനതോ വിനസ്സനതോ. തേഹി ഏവ വാ ആബ്യസനതോ. ബ്യസനത്ഥോ ഹി ലോകസദ്ദോ, പസദ്ദോ ഭുസത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ബ്യാധിആദീഹി ച ഖന്ധാനം ബ്യസനന്തി. ബ്യസനാവഹഭാവേന ഏതീതി **ഈതി,** ആഗന്തുകാനം അകുസലപക്ഖിയാനം ബ്യസനഹേതൂനം ഏതം അധിവചനം. ഖന്ധാ ച ഏദിസാതി ആഹ **"അനേകബ്യസനാവഹതായ ഈതിതോ"**തി.

ഉപദ്ദവതീതി ഉപദ്ദവോ, അനത്ഥം ജനേന്തോ അഭിഭവതി അജ്ഝോത്ഥരതീതി അത്ഥോ, രാജദണ്ഡാദീനം ഏതം അധിവചനം. ഖന്ധാ ച ഏദിസാതി വുത്തം **"അവിദിതാനം...പേ... ഉപദ്ദവതോ"**തി. ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഭയാവഹതോ, അഭയപടിപക്ഖതോ ച ഖന്ധാ ഭയന്തി ആഹ **"സബ്ബഭയാനം...പേ... ഭയതോ"**തി. ബഹിദ്ധാ ഞാതിബ്യസനാദീഹി, അജ്ഝത്തം രാഗാദീഹി അനത്ഥേഹി ഉപസജ്ജനട്ഠേന, ഉപസഗ്ഗസദിസതായ ച ഉപസഗ്ഗോ. **ഉപസഗ്ഗോ**തി ച ദേവതൂപസംഹാരവസേന പവത്തോ ബ്യാധിആദിഅനത്ഥോ. സോ അത്ഥകാമേന മുഹുത്തമ്പി ന അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോ ഹോതി. തേന വുത്തം **"അനേകേഹി...പേ... ഉപസഗ്ഗതോ"**തി. **ദോസൂപസട്ഠതായാ**തി ആരമ്മണതോ, സമ്പയോഗതോ ച രാഗാദിദോസേഹി ഉപേതതായ. ലോകധമ്മാ ലാഭാദിഹേതുകാ അനുനയപടിഘാ, തേഹി, ബ്യാധിആദീഹി ച അനവട്ഠിതതാ **പചലിതതാ**.

ഉപക്കമേനാതി അത്തനോ, പരസ്സ വാ പയോഗേന. **സരസേനാ**തി സഭാവേന. **പഭങ്ഗുപഗമനസീലതാ** ഭിദുരതാ. **സബ്ബാവത്ഥനിപാതിതായാ**തി രുക്ഖഫലം വിയ അതിതരുണകാലതോ പട്ഠായ സബ്ബാസു അവത്ഥാസു നിപതനസീലതായ. അനിപതന്തസ്സാപി സബ്ബേന സബ്ബം അസാരതായ **ഥിരഭാവസ്സ അഭാവതായ**. ഥിരഞ്ഹി ധുവം നാമ ഹോതി. തായിതും രക്ഖിതും അസമത്ഥതായ ന തായനോതി അതായനോ, തബ്ഭാവോ **അതായനതാ**. താണാസീസായ ഉപഗതസ്സ **അലബ്ഭനേയ്യഖേമതാ**. ദുക്ഖഭീതിയാ ഉപലീയനാധിപ്പായേന **അല്ലീയിതും**. ദുക്ഖനിവത്തനം **ലേണകിച്ചം**. ജാതിആദിഭയാനം ഹിംസനം വിധമനം **ഭയസാരകത്തം.** **യഥാപരികപ്പിതേഹീ**തി പരമത്ഥതോ അവിജ്ജമാനേഹി ബാലേഹി പരികപ്പിതപ്പകാരേഹി. **രിത്തതായാ**തി വിവിത്തതായ, വിരഹിതതായാതി അത്ഥോ. അന്തോസാരാഭാവോ **രിത്തതാ**. സാ ഏവ ച തുച്ഛതാതി ആഹ **"രിത്തതായേവ തുച്ഛതോ"**തി. **അപ്പകത്താ**തി പരിത്തത്താ, ലാമകത്താ വാ. ധുവസാരാഭാവാദീഹി സദ്ധിം അത്തസാരാഭാവം രിത്തപദേന വത്വാ നിബ്ബത്തിതമത്തസാരാഭാവമേവ സുഞ്ഞപദേന ദസ്സേതും **"സാമി...പേ... സുഞ്ഞതോ"**തി വുത്തം. യഥാ കേനചി സാമിആദിലക്ഖണേന അത്തനാ സുഞ്ഞാ ഏതേ, ഏവം സയമ്പി അതംസഭാവോതി ആഹ **"സയഞ്ച...പേ... അനത്തതോ"**തി. ന അത്താതി ഹി അനത്താതി.

പവത്തിദുക്ഖതായാതി ഭവപവത്തിദുക്ഖഭാവതോ. ഭവപവത്തി ച പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അനിച്ചാദിആകാരേന പവത്തനമേവ, സോ ച ആദീനവോ. യഥാഹ "യം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധാ അനിച്ചാ ദുക്ഖാ വിപരിണാമധമ്മാ. അയം, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു ആദീനവോ"തി. തേനാഹ **"ദുക്ഖസ്സ ച ആദീനവതായാ"**തി. **ആദീനന്തി** ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ യഥാ "ഏകമന്ത"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൩൯), അതിവിയ കപണന്തി അത്ഥോ. ഭുസത്ഥോ ഹി അയം **ആ**-കാരോ. യഥാ "ദ്വിധാ ഛിദ്ദകം വിച്ഛിദ്ദക"ന്തി ഏത്ഥ ദ്വി-സദ്ദസ്സ അത്ഥേ **വി**-സദ്ദോ, ഏവമിധാപീതി ആഹ **"ദ്വേധാ പരിണാമപകതിതായ വിപരിണാമധമ്മതോ"**തി. വിപരിണാമോ ച വിപരീതസഭാവാപത്തി. **ദുബ്ബലതായാ**തി സരസഭിദുരതായ ബലാഭാവതോ. ദുബ്ബലമ്പി കിഞ്ചി മുദുകമ്മഞ്ഞാഭാവേന ദുപ്പധംസിയാ. ഇമേ പന സുപധംസിയാ ഏവാതി ആഹ **"ഫേഗ്ഗു വിയ സുഖഭഞ്ജനീയതായ ചാ"**തി. അഘസ്സ പാപസ്സ ഹേതുതാ **അഘഹേതുതാ**. ഖന്ധപടിബദ്ധമേവ ഹി സബ്ബം കിബ്ബിസന്തി. ഇമേ രൂപാദയോ സുഖഹേതു, ന ദുക്ഖഹേതൂതി ജനിതവിസ്സാസാനം ഹനനസീലതായ, ഖന്ധേസു ഹി "ഏതം മമാ"തി ഗാഹവസേന സത്താ ബ്യസനം പാപുണന്തി, വിസ്സാസം വാ ഹനന്തീതി **വിസ്സാസഘാതിനോ,** തബ്ഭാവതോ.

വിഗതഭവതായാതി അപഗതവഡ്ഢിതായ. വിഭവതണ്ഹാ, വിഭവദിട്ഠി ച വിഭവോ ഉത്തരപദലോപേന, തതോ **വിഭവതോ,** പിതുസദിസസ്സ വാ സഭാവഹേതുനോ **വിഭവതോ** വിനാസതോ സമ്ഭൂതതായ. ആസവാനം ആരമ്മണാദിനാ പച്ചയഭാവോ **ആസവപദട്ഠാനതാ**. ബീജാദികോ അസാധാരണോ **ഹേതു,** ഭൂതസലിലാദികോ സാധാരണോ **പച്ചയോ**. ഏസ നയോ അജ്ഝത്തേപി. തേഹി സമേച്ച സമ്ഭൂയ കതോ **സങ്ഖതോ. മച്ചുമാരസ്സ** അധിട്ഠാനഭാവേന, **കിലേസമാരസ്സ** പച്ചയഭാവേന സംവഡ്ഢനതോ **ആമിസഭൂതതാ,** ഖന്ധാപി ഖന്ധാനം ആമിസഭൂതാ പച്ചയഭാവേന സംവഡ്ഢനതോ, തദന്തോഗധാ **അഭിസങ്ഖാരാ. ദേവപുത്തമാരസ്സ** പന "മമേത"ന്തി അധിമാനവസേന ആമിസഭാവോതി ഖന്ധാദിമാരാനമ്പി ഇമേസം യഥാരഹം ആമിസഭൂതതാ വത്തബ്ബാ. ധമ്മസദ്ദോ "ജാതിധമ്മാന"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൩; പടി॰ മ॰ ൧.൩൩) വിയ പകതിഅത്ഥോ , "ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൨൦ ആദയോ) വിയ ഹേതുഅത്ഥോ ചാതി ആഹ **"ജാതിജരാബ്യാധിമരണപകതിതായ, സോകപരിദേവഉപായാസഹേതുതായാ"**തി. **സംകിലേസത്തയ**ഗ്ഗഹണേന തദേകട്ഠാനം ദസന്നം കിലേസവത്ഥൂനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തദാരമ്മണാപി ഹി ധമ്മാ തദനതിവത്തനതോ സംകിലേസികാ ഏവ. തഥാ ഖുദ്ദാ, തണ്ഹാ, ജടാദീസു സരീരസ്സ, സംകിലേസസ്സ ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

ചത്താരീസാപി സമ്മസനാനി തീസു അനുപസ്സനാസു അന്തോഗധാനേവാതി തദന്തോഗധഭാവം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അനിച്ചാനുപസ്സനാനി** സരൂപതോ , പരിയായതോ ച അനിച്ചഭാവവിഭാവനതോ. ഏസ നയോ ഇതരേസുപി. **"അസാരകതോ"**തി ഇദം നിച്ചസാരാഭാവവിഭാവനം.

ഏത്താവതാ കലാപതോ ധമ്മേ സങ്ഗഹേത്വാ നയതോ സമ്മസനമത്തം ദസ്സിതം, ന താവ അനുപദധമ്മവിപസ്സനാ വിഹിതാതി **"സമ്മസനാരമ്ഭവിധാന"**ന്തി. വുത്തം.

ഇന്ദ്രിയതിക്ഖകാരണനവകകഥാവണ്ണനാ

ന്ന്ന്. ഏകച്ചസ്സ തിക്ഖിന്ദ്രിയസ്സ മഹാപഞ്ഞസ്സ നയവിപസ്സനാവസേനേവ ഉദയബ്ബയഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ഇതരസ്സ നുപ്പജ്ജതി. തം സന്ധായ **"യസ്സ പന...പേ॰... ന സമ്പജ്ജതീ"**തി വുത്തം. ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പത്തി ഹി ഇധ നയവിപസ്സനായ സമ്പജ്ജനന്തി അധിപ്പേതം. തേന "നവഹാകാരേഹി ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി ഭവന്തി...പേ॰... അന്തരാ ച അബ്ബോസാനേനാ"തി ഏവം വുത്താനം നവന്നം ആകാരാനം വസേന ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി കത്വാ സപ്പായാനി സേവമാനേന സമ്മസിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ.

തേനാതി യോഗിനാ. **നവഹാകാരേഹീ**തി വക്ഖമാനേഹി നവഹി ആകാരേഹി. **ഇന്ദ്രിയാനീ**തി സദ്ധാദീനി ഇന്ദ്രിയാനി. **തിക്ഖാനീ**തി തിഖിണാനി വിസദാനി സൂരാനി. **ഉപ്പന്നുപ്പന്നാന**ന്തി ഖണേ ഖണേ ഉപ്പന്നാനം ഉപ്പന്നാനം. **സങ്ഖാരാന**ന്തി വിപസ്സിയമാനാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം. **ഖയമേവാ**തി പഠമം ഉപ്പാദം ദിസ്വാ തം മുഞ്ചിത്വാ ഖയമേവ ഭങ്ഗമേവ പസ്സതി. തസ്സ തഥാഖയദസ്സനപസുതസ്സ വിപസ്സനാപഞ്ഞാ തിക്ഖാ സൂരാ വഹതി, ഇതരാനി ച ഇന്ദ്രിയാനി. **തത്ഥാ**തി ഖയദസ്സനേ. **സക്കച്ചകിരിയായാ**തി ആദരകാരിതായ, യഥാ ഖയദസ്സനപരമേനേവ വിപസ്സനാഞാണം പവത്തതി, ഏവം തം ആദരജാതോ സമ്പാദേതി. **സാതച്ചകിരിയായാ**തി അവിച്ഛേദകിരിയായ, യഥാ വിപസ്സനാഞാണം ഖയദസ്സനവസേന നിരന്തരമേവ പവത്തതി, ഏവം യുത്തപ്പയുത്തോ നം സമ്പാദേതി. **സപ്പായകിരിയായാ**തി അനുരൂപകിരിയായ ആവാസാദിസത്തവിധസപ്പായാസേവനകിരിയായ . **നിമിത്തഗ്ഗാഹേനാ**തി യഥാ മനസികരോന്തസ്സ വിപസ്സനാസമാധി ഉപ്പന്നോ, തസ്സ ആകാരസ്സ സല്ലക്ഖണവസേന സമഥനിമിത്തഗ്ഗഹണേന സമ്പാദേതീതി സമ്ബന്ധോ. **അനുപവത്തനതായാ**തി അനുരൂപതോ പവത്തനേന ഭാവനാചിത്തസ്സ ലീനഭാവേ പീതിവീരിയധമ്മവിചയസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം ഉദ്ധതഭാവേ പസ്സദ്ധിസമാധിഉപേക്ഖാസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാനം ബ്രൂഹനേനാതി അത്ഥോ. **കായേ ച ജീവിതേ ച അനപേക്ഖത**ന്തി അത്തനോ കായേ അസുചിഭാവേന ബാഹിരകഅവിഞ്ഞാണകകുണപേ വിയ ജീവിതേ അഹിതാവഹപച്ചത്ഥികേ വിയ നിരപേക്ഖചിത്തം ഉപട്ഠപേതി. **തത്ഥ ച അഭിഭുയ്യ നേക്ഖമ്മേനാ**തി തസ്മിം കായചിത്തേ അനപേക്ഖഭാവേന ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖഭാവാപാദനേന ഉപ്പന്നം ഉപ്പന്നം ദുക്ഖം വീരിയേന അഭിഭവിത്വാ ഭാവനം സമ്പാദേതി. **അന്തരാ**തി യഥാധിപ്പേതായ ഭാവനാസിദ്ധിയാ അന്തരാവ. **അബ്ബോസാനേനാ**തി അസങ്കോചനേന.

ഏവം വുത്താനന്തി ഏവം "നവഹാകാരേഹി ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി ഭവന്തീ"തിആദിനാ അട്ഠകഥായം വുത്താനം. ഏത്ഥ ച യഥാ നാമ സുഖുമാനം മുത്താപവാളാദീനം വിജ്ഝനേ സുഖുമതരേന വേധനേന ഭവിതബ്ബം, ഏവമേവ സണ്ഹസുഖുമാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം, പച്ചയസ്സ ച പരിഗ്ഗണ്ഹനേ തിക്ഖേന ഞാണേന ഭവിതബ്ബം. തേസം പന ഖയവയദസ്സനേ തിക്ഖതരേന ഭവിതബ്ബം. തിക്ഖതരതാ ചസ്സ നിസാനസിലായം സണ്ഹമട്ഠതായ കരണേന വിയ ഫരസുധാരായ നിസിതഭാവാപാദനേന ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖഭാവാപാദനേന സാധേതബ്ബാ. തഞ്ച യേഹി നവഹി ആകാരേഹി ഹോതി, തേസു ഖണികാനം സങ്ഖാരാനം ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനാകാരദസ്സനം പഠമം വുത്തം "ഉപ്പന്നുപ്പന്നാനം സങ്ഖാരാനം ഖയമേവ പസ്സതീ"തി. അസതി ഞാണസ്സ തിക്ഖതരഭാവേ തദഭാവതോ സേസിന്ദ്രിയതിക്ഖതാ തസ്സ സമ്ഭാരഭാവതോ വുത്താ, അവിനാഭാവതോ വാ. സക്കച്ചകിരിയാദിഗ്ഗഹണം പന തസ്സ ഉപായദസ്സനം. **അസപ്പായാനി** ഭോജനാദീനി അനുപയുജ്ജനാദിവസേന **വജ്ജേത്വാ സപ്പായാനി** മത്തസോ **സേവമാനേന**. രൂപാരൂപധമ്മാനം അച്ചന്തവിധുരതായ ഏകജ്ഝം അസമ്മസിതബ്ബത്താ, തഥാ സമ്മസനസ്സ ച ഇധ അനധിപ്പേതത്താ **"കാലേന രൂപം സമ്മസിതബ്ബം, കാലേന അരൂപ"**ന്തി വുത്തം. തത്ഥാപി ച രൂപസ്സ ഓളാരികതായ സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ പഠമം സമ്മസിതബ്ബതാ വുത്താ. **നിബ്ബത്തി പസ്സിതബ്ബാ**തി പഠമം താവ ആഗമാനുസാരതോ അനുമാനവസേന ദട്ഠബ്ബാ. തതോ പരം അനുക്കമേന ബലപ്പത്തേ ഭാവനാഞാണേ പച്ചക്ഖതോപി ദിസ്സതീതി.

രൂപനിബ്ബത്തിപസ്സനാകാരകഥാവണ്ണനാ

൭൦൦. സബ്ബേസന്തി കാമാവചരാദിഅണ്ഡജാദിഭേദഭിന്നാനം സബ്ബേസം സത്താനം. **പഠമം കമ്മതോ നിബ്ബത്തതി** തംമൂലകത്താ ഉതുജാദിരൂപാനം. പരതോ പവത്തനകകായദസകാദിവസേന ലബ്ഭമാനം പബന്ധത്തയം, സന്തതിസീസം വാ സന്ധായ **"തിസന്തതിവസേനാ"**തി വുത്തം.

ദന്ധം മന്ദം ചിരേന നിരോധോ ഏതസ്സാതി **ദന്ധനിരോധം** സത്തരസചിത്തക്ഖണായുകത്താ. തേനാഹ **"ഗരുപരിവത്തീ"**തി. **തേനാ**തി തസ്മാ, യസ്മാ "തതോ സീഘതരം ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ആയുസങ്ഖാരാ ഖീയന്തീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൨൮) വചനതോ രൂപധമ്മാപി ഇത്തരകാലാ ഏവ, അരൂപധമ്മാ പന തേഹി സാതിസയം ഇത്തരകാലാ, തസ്മാ ആഹ ഭഗവാതി അത്ഥോ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വിചാരിതമേവ. **തേഹി സദിസാ**തി ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദഭങ്ഗക്ഖണേഹി സദിസാ. സബ്ബേസമ്പി ഹി സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദഭങ്ഗക്ഖണേസു വിസദിസതാ നത്ഥി, സമാനകാലാവ തേ. **ഠാനപ്പത്ത**ന്തി ഠിതിക്ഖണപ്പത്തം. **തേനാ**തി ദുതിയഭവങ്ഗചിത്തേന. വത്ഥുരൂപം ഏകസ്സ ചിത്തസ്സ നിസ്സയോ ഹുത്വാ അഞ്ഞസ്സ ന ഹോതി ഠപേത്വാ മരണാസന്നം, തസ്മാ വുത്തം **"തേന സദ്ധി"**ന്തിആദി.

ഏവം പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ യാവ ചുതിചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തി, തം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി നിരോധം ദസ്സേതും **"പടിസന്ധിചിത്തസ്സാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഠാനക്ഖണേ**തി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിക്ഖണേ. **യാവ പവത്തി നാമ അത്ഥീ**തി യാവ സംസാരപ്പവത്തി നാമ അത്ഥി, യാവ വാ ചിത്തസ്സ പവത്തി നാമ അത്ഥി. അസഞ്ഞൂപപത്തിയഞ്ഹി നത്ഥി ചിത്തപ്പവത്തീതി. രൂപൂപപത്തിയം സംസേദജാ ഓപപാതികസദിസാതി ഓപപാതികാനംയേവ ഗഹണം. **ഓപപാതികാനമ്പീ**തി **പി**-സദ്ദേന വാ സംസേദജേ സമ്പിണ്ഡേതി. **സത്തസന്തതിവസേനാ**തി ചക്ഖുദസകാദീനം സത്തന്നം സന്തതിസീസാനം വസേന.

൭൦൧. തത്ഥാതി കമ്മതോ രൂപപവത്തിയം. നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയഭൂതംയേവ ഇധ കമ്മന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"കമ്മം നാമ കുസലാകുസലചേതനാ"**തി. ജീവിതനവകം ചക്ഖുദസകാദിഅന്തോഗധമേവ കത്വാ **"സമസത്തതിരൂപ"**ന്തി വുത്തം. തം വാ ചക്ഖുദസകാദി വിയ സുഖപരിഗ്ഗഹം ന ഹോതീതി. **തദേവാ**തി യഥാവുത്തം വിപാകക്ഖന്ധകടത്താരൂപമാഹ. കമ്മഞ്ഹി കമ്മജസ്സ ജനകം, പരിപാചകമ്പി ഹോതി ജീവിതിന്ദ്രിയസ്സ, കമ്മജഗ്ഗിനോ ച വസേന അനുരക്ഖണസബ്ഭാവതോ, ആഹാരാദിപടിലാഭഹേതുതായ ഉപത്ഥമ്ഭകനിമിത്തതോ ച. തേനാഹ **"ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോപി ഹോതീ"**തി. ഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയതാ ചസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയവസേനേവ വേദിതബ്ബാ. കമ്മം പച്ചയോ ഏതസ്സാതി കമ്മപച്ചയം, തദേവ ചിത്തം, തം സമുട്ഠാനം ഏതസ്സാതി **കമ്മപച്ചയചിത്തസമുട്ഠാനം**. വിപാകചേതസികാനമ്പി കമ്മപച്ചയചിത്തസമുട്ഠാനതാ വത്തബ്ബാ, ന വാ വത്തബ്ബാ കമ്മസമുട്ഠാനകമ്മപച്ചയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ. **ഠാനപ്പത്താ ഓജാ അഞ്ഞം ഓജട്ഠമകം സമുട്ഠാപേതി** ആഹാരാനുഗതേ സരീരേതി ഗഹേതബ്ബം.

തത്രാപീതി കമ്മസമുട്ഠാനാഹാരസമുട്ഠാനേപി ഓജട്ഠമകേ. **ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ പവത്തിയോ ഘടേതീ**തി സദിസസന്തതിവസേന ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ രൂപകലാപപ്പവത്തിയോ സന്താനേതി. ബാഹിരപച്ചയവിസേസേന പന വിസദിസാ ബഹൂപി പവത്തിയോ ഘടേതീതി വദന്തി. യഥാ കമ്മപച്ചയാഹാരസമുട്ഠാനേ പവേണിഘടനാ, ഏവം കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനേപീതി തം ദസ്സേതും **"കമ്മപച്ചയഉതുസമുട്ഠാനം നാമാ"**തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ച യഥാ തത്ഥ തത്ഥ കോട്ഠാസേ പരമ്പരപ്പവത്തിം ദസ്സേന്തേന അകമ്മജാ ദുതിയാദിപവത്തിയോ അസമ്ഭേദേന ദസ്സിതാ, ഏവം കമ്മജാഹാരസമുട്ഠാനഉതുവസേന, കമ്മജഉതുസമുട്ഠാനാഹാരവസേന, കമ്മപച്ചയചിത്തജാഹാരഉതുസമുട്ഠാനഉതുആഹാരവസേന ച സമ്ഭേദവസേനാപി രൂപപ്പവത്തി ദസ്സേതബ്ബാതി വദന്തി. തത്ഥ കമ്മജതോ പവത്തആഹാരാ വിസേസപച്ചയലാഭേ സതി യഥാവുത്തപരിമാണാഹി പവത്തീഹി ഉദ്ധമ്പി പവത്തിയോ ന ഘടേന്തീതി ന സക്കാ വത്തും. തഥാ ഹി "ദസ ദ്വാദസ വാരേ പവത്തിം ഘടേതീ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൦൯), "ഏവം ദീഘമ്പി അദ്ധാനം അനുപാദിന്നപക്ഖേ ഠത്വാപി ഉതുസമുട്ഠാനം പവത്തതി ഏവാ"തി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൦൮) ച വക്ഖതി.

൭൦൨. ജനകാജനകാ മതാതി പുരിമകാ തികോട്ഠാസസങ്ഗഹിതാ ജനകാ, പച്ഛിമകോട്ഠാസികാ "സോളസാ"തി വുത്താ അജനകാതി മതാ ഞാതാ. **കുസലകിരിയതോ**തി കുസലതോ ച കിരിയതോ ച. ഇരിയായ കായികകിരിയായ പവത്തിട്ഠാനതായ പഥഭാവതോ **ഇരിയാപഥോ,** ഗമനാദി, അത്ഥതോ തദവത്ഥാ രൂപപ്പവത്തി. കാമഞ്ചേത്ഥ രൂപവിനിമുത്തോ ഇരിയാപഥോ, വിഞ്ഞത്തി ച നത്ഥി, തഥാപി ന സബ്ബം രൂപസമുട്ഠാപകചിത്തം ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭകം, വിഞ്ഞത്തിവികാരുപ്പാദകഞ്ച ഹോതി. യം പന ചിത്തം വിഞ്ഞത്തിജനകം, തം ഏകംസതോ ഇതരസ്സ ജനകം അവിനാഭാവതോ, തഥാ ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭകം രൂപസ്സ. ഏതസ്സ വിസേസസ്സ ദസ്സനത്ഥം **"രൂപം, ഇരിയാപഥം, വിഞ്ഞത്തിഞ്ചാ"**തി സമുച്ചയോ കതോ. **വിപാകവജ്ജാനീ**തി ഏത്ഥ

വിപാകാഭിഞ്ഞാദ്വയവജ്ജാനീതി വത്തബ്ബം തദഞ്ഞേസംയേവ സേസഗ്ഗഹണേന ഗഹേതബ്ബത്താ. ന വാ വത്തബ്ബം സേസഗ്ഗഹണേനേവ അഭിഞ്ഞാചിത്താനമ്പി നിവത്തേതബ്ബതോ. **ന വിഞ്ഞത്തിം ജനയ**ന്തി മഹഗ്ഗതകുസലാദീനം സന്തഭാവേന അവിപ്ഫാരികഭാവതോ. വിപ്ഫാരികമേവ ഹി കാമാവചരകുസലാദിവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേതി, ഇരിയാപഥൂപത്ഥമ്ഭകാനി പന ഹോന്തി സതിപി സന്തഭാവേ ഝാനവേഗേന സഉസ്സാഹത്താ, യതോ തേസം ജവനകിച്ചതാ. പഞ്ച ഭവങ്ഗചിത്താനീതി സമ്ബന്ധോ. **രൂപമേവ ജനയന്തി, ന ഇരിയാപഥം** നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേന പരിദുബ്ബലഭാവതോ. കിരിയാമയചിത്തേഹി അവിമിസ്സഭവങ്ഗപ്പവത്തികാലേ ഖന്ധാദിസരീരാവയവാനം നിച്ചലഭാവേനാവട്ഠാനം. തഥാ ഹി അബ്ബോകിണ്ണേ ഭവങ്ഗേ പവത്തമാനേ അങ്ഗാനി ഓസീദന്തി പവിട്ഠാനി വിയ ഹോന്തി. "ദ്വത്തിംസാ"തി പന ആദിനാ വുത്തേസു ജാഗരണചിത്തേസു വത്തമാനേസു അങ്ഗാനി ഉപത്ഥദ്ധാനി യഥാപവത്തഇരിയാപഥഭാവേനേവ പവത്തന്തീതി. **ദ്വേപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി** സബ്ബദുബ്ബലതായ രൂപം ന ജനേന്തി. **പടിസന്ധിചിത്തം** വത്ഥുദുബ്ബലതായ. **ഖീണാസവാനം ചുതിചിത്ത**ന്തി ഏത്ഥ -

> "കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ കാമാവചരാനം പച്ഛിമചിത്തം ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, രൂപാവചരേ അരൂപാവചരേ പച്ഛിമഭവികാനം, യേ ച രൂപാവചരം അരൂപാവചരം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, തേസം ചവന്താനം തേസം വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതി, നോ ച തേസം കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝിസ്സതീ"തി (യമ॰ ൨.സങ്ഖാരയമക.൮൮) -

പന വചനതോ അഞ്ഞേസമ്പി ചുതിചിത്തം രൂപം ന സമുട്ഠാപേതീതി വിഞ്ഞായതി. ന ഹി രൂപസമുട്ഠാപകചിത്തസ്സ ഗബ്ഭഗതതാദിവിബന്ധാഭാവേ കായസങ്ഖാരാസമുട്ഠാപനേ കാരണം അത്ഥി, ന ച യുത്തം ചുതോ ച ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ചസ്സ പവത്തതി, നാപി "ചുതിചിത്തം രൂപം സമുട്ഠാപേതീ"തി പാളി അത്ഥി, "ഖീണാസവാന"ന്തി, പന വിസേസനം അപ്പടിസന്ധികനിരോധേന നിരുജ്ഝന്തസ്സ തേസം ചുതിചിത്തസ്സ രൂപസമുട്ഠാപനം പാകടന്തി കത്വാ കതന്തി ദട്ഠബ്ബം. **സോളസ ചിത്താനീ**തി പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹണം തേസം രൂപജനനേ ഏകംസതോ നിയമേതബ്ബത്താ, അഞ്ഞാനി പന ബഹൂനി അരൂപേ ഉപ്പന്നാനി അനോകാസഗതത്താ രൂപം ന ജനേന്തിയേവ. ന ഠിതിക്ഖണേ, ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ രൂപം ജനേന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ഉപ്പാദക്ഖണേ പന ബലവം** അനന്തരാദിപച്ചയലാഭതോ.

യഥാ പഥവീആദയോ രൂപധമ്മാ ചിത്തഹേതുകാ ചിത്തസമുട്ഠാനാ, ഏവം വേദനാദയോപീതി വുത്തം **"ചിത്തസമുട്ഠാനം നാമ തയോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, സദ്ദനവക"**ന്തിആദി. തേനേവാഹ - "കതമേ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാ? വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തീ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൨൦൧, ൧൫൨൭). തത്ഥ കായവിഞ്ഞത്തിആദീനം ചിത്തസമുട്ഠാനതാ പരിയായതോ വുത്താതി വേദിതബ്ബാ തേസം അനിപ്ഫന്നത്താ. **"ഏവം വുത്തം ചതുസമുട്ഠാനരൂപ"**ന്തി ഇമിനാ അതംസമുട്ഠാനസ്സേവ ചിത്തജരൂപസ്സ ചിത്തപച്ചയതാ ദസ്സിതാ. യഥാ പന കമ്മപച്ചയം ദസ്സിതം , ഏവം ചിത്തപച്ചയേ ഗയ്ഹമാനേ തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ, സഹജാതവേദനാദീനഞ്ച ചിത്തപച്ചയതാ സിയാ. ചിത്തസമുട്ഠാനചിത്തപച്ചയേ പന അസങ്കരതോ ദസ്സേതും പച്ഛാജാതപച്ചയവസേനേവ ചിത്തപച്ചയം ഉദ്ധടന്തി ദട്ഠബ്ബം. ചിത്തസമുട്ഠാനഉതുആഹാരേഹി കമ്മസമുട്ഠാനഉതുആഹാരാ ബലവന്തോ ഹോന്തീതി തേസം വസേന ചതുപഞ്ചപവത്തിഘടനം വുത്തം, ചിത്തസമുട്ഠാനാനം പന വസേന ദ്വത്തിപ്പവത്തിഘടനം തംപാകതികചിത്തവസേന, മഹഗ്ഗതാനുത്തരചിത്തവസേന പന ബഹുതരാപി പവത്തിയോ ഇച്ഛിതബ്ബാ. തംനിബ്ബത്താനം ചിത്തജരൂപാനം ഉളാരപണീതഭാവതോ.

൭൦൩. **"ഉപാദിന്നം കമ്മജരൂപം പച്ചയം ലഭിത്വാ"**തി ഏതേന ബഹിദ്ധാ അനുപാദിന്നഓജാ രൂപാഹരണകിച്ചം ന കരോതീതി ദസ്സേതി. പച്ചയലാഭോ ചസ്സ കമ്മജഭൂതസന്നിസ്സയതാവസേനാതി ആഹ **"തത്ഥ പതിട്ഠായാ"**തി. തത്ഥ കമ്മപച്ചയചിത്തസമുട്ഠാനാദിരൂപസ്സപി കമ്മമൂലകത്താ സിയാ കമ്മജപരിയായോതി തംനിവത്തനത്ഥം "ഉപാദിന്ന"ന്തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. ആഹാരപച്ചയസ്സ ആഹാരോ ന കേവലം ഉപത്ഥമ്ഭകോവ, അഥ ഖോ ജനകോപീതി ദസ്സേതും **"ചതുസമുട്ഠാനരൂപ"**ന്തി വുത്തം. "ദസ ദ്വാദസ വാരേ"തി വത്വാ കഥം ഇമസ്സേവ ദസ ദ്വാദസ വാരേ പവത്തിഘടനാതി അനുയോഗം സന്ധായാഹ **"ഏകദിവസം പരിഭുത്താഹാരോ"**തിആദി. **ദാരകസ്സ സരീരം ഫരിത്വാ**തി നാഭിമൂലാനുഗതാഹി രസഹരണീഹി ഫരിത്വാ, അഞ്ഞഥാ ജലാബുഅന്തരികേ കായേ മക്ഖനാവസേന ന സമ്മാവിനിയോഗോ ആഹാരസ്സ സമ്ഭവതീതി.

ഉപാദിന്നകോ അനുപാദിന്നകോതി ദുവിധേ ആഹാരേ പുബ്ബേ അനുപാദിന്നകോ ആഹാരപച്ചയആഹാരോ ദസ്സിതോതി ഇതരം ദസ്സേതും **"കമ്മജാഹാരോ"**തിആദി വുത്തം. തം കമ്മപച്ചയാഹാരസമുട്ഠാനേ വുത്തനയമേവ. തേനാഹ **"ചതസ്സോ വാ പഞ്ച വാ പവത്തിയോ**

ഘടേതീ"തി. ആഹാരപച്ചയഉതുനോപി ഉതുപച്ചയാഹാരസ്സ വിയ ദസ ദ്വാദസ വാരേ പവത്തിഘടനാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തനയത്താ ന ഉദ്ധതന്തി വദന്തി. **സേസാനന്തി** കമ്മചിത്തഉതുസമുട്ഠാനാനം തിസന്തതിരൂപാനം. കബളീകാരാഹാരോ ഹി അഞ്ഞാഹാരസമുട്ഠിതസ്സ, തിസന്തതിരൂപാനഞ്ച ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതസ്സ ജനകോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം ആഹാരപച്ചയോ ഹോന്തോയേവ അത്ഥിഅവിഗതവസേനാപി പച്ചയോ ഹോതി, നിസ്സയഭാവോ പന പട്ഠാനനയേന നത്ഥി. ആഹാരപച്ചയാ പവത്തമാനാനി രൂപാനി ആഹാരനിസ്സയാനി നാമ ഹോന്തീതി സുത്തന്തനയേന വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. പരതോ ഉതുനോ നിസ്സയജോതനായപി ഏസേവ നയോ.

൭൦൪. കമ്മസമുട്ഠാനാദിവസേന ചതുബ്ബിധായപി തേജോധാതുയാ രൂപുപ്പാദനേ സമത്ഥഭാവതോ **"ഉതു നാമ ചതുസമുട്ഠാനാ തേജോധാതൂ"**തി വുത്തം. **ഏസ ദുവിധോ ഹോതീ**തി ഏസ ഉതു തേജോധാതുഭാവാവിസേസേപി തിക്ഖമന്ദതാവിസേസേന ഉണ്ഹോ, സീതോതി ദുവിധോ ഹോതി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വിചാരിതമേവ. യദിപി ഉതു ഉപാദിന്നകേന വിനാപി രൂപം സമുട്ഠാപേതി, ഇന്ദ്രിയബദ്ധേ പന തേന വിനാ തസ്സ രൂപുപ്പാദനം നത്ഥീതി ആഹ **"ഉപാദിന്നകം പച്ചയം ലഭിത്വാ"**തി. തേനാഹ "ചതുസമുട്ഠാനോ ഉതൂ"തി. ഉതുസമുട്ഠാനോയേവ ഹി ഉതു ഉപാദിന്നകേന വിനാ രൂപം സമുട്ഠാപേതി. **ഉതുപച്ചയം** നാമ ചതുസമുട്ഠാനികം രൂപം. യഞ്ഹി ഉതുസമുട്ഠാനം പന്നരസവിധം രൂപം, യഞ്ച തദഞ്ഞതിസന്തതിരൂപം, തസ്സ സബ്ബസ്സപി സഭാഗോ ഉതുഉപത്ഥമ്ഭകപച്ചയോ ഹോതീതി. യസ്മാ വിസഭാഗോ ഉതു ഹിമാദി വിയ പദുമാദീനം വിസദിസരൂപുപ്പത്തിഹേതുഭൂതം പുരിമരൂപം വിനാസേന്തം വിയ ഹോതി, തസ്മാ സഭാഗം, വിസഭാഗഞ്ച ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വുത്തം **"ഉതു ചതുസമുട്ഠാനികരൂപാനം പവത്തിയാ ച വിനാസസ്സ ച പച്ചയോ ഹോതീ"**തി.

ദീഘമ്പി അദ്ധാനന്തി "ദസ ദ്വാദസ വാരേ"തി അഞ്ഞസ്സ വുത്തപരിച്ഛേദതോ ദീഘമ്പി കാലം. ഉതു ഹി സഭാഗസന്തതിവസേന ലദ്ധപച്ചയം ചിരതരമ്പി കാലം സദിസാകാരം രൂപപ്പവത്തിം സന്താനേതി ഉപാദിന്നകസന്നിസ്സയേന വിനാ, പഗേവ ഇതരഥാ. തേനാഹ **"അനുപാദിന്നപക്ഖേ ഠത്വാപീ"**തി, മംസവിനിമുത്തകേസലോമനഖചമ്മഖിലതിലകാദിവസേന ജീവമാനസരീരേ അഞ്ഞത്ഥ മതകളേവരാദിവസേനാതി അധിപ്പായോ. രൂപസ്സ നിബ്ബത്തിയാ ദിട്ഠായ തസ്സ ഭങ്ഗോപി ദിട്ഠോയേവ ഹോതി ഇത്തരകാലത്താ ധമ്മപ്പവത്തിയാതി ആഹ **"നിബ്ബത്തിം പസ്സന്തോ കാലേന രൂപം സമ്മസതി നാമാ"**തി. ന ഹി നിബ്ബത്തിമത്തദസ്സനം സമ്മസനം നാമ ഹോതി, ഉദയബ്ബയദസ്സനഞ്ച അധികതന്തി. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി നിബ്ബത്തിഗ്ഗഹണേസു.

അരൂപനിബ്ബത്തിപസ്സനാകാരകഥാവണ്ണനാ

൭൦൫. **ലോകിയചിത്തുപ്പാദവസേനേവാ**തി അവധാരണം ഇതരസ്സ അവിസയത്താ.

നിബ്ബത്തതി തംതംഭവവസേന. തദേവ ഏകൂനവീസതിപ്പഭേദം ചിത്തം ഭവങ്ഗവസേന നിബ്ബത്തതീതി സമ്ബന്ധോ. തഥാ **ചുതിവസേന തദാരമ്മണവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി. **തത്ഥാ**തി തേസു ഏകൂനവീസതിചിത്തുപ്പാദേസു. **അനന്തരചിത്തതോ പട്ഠായാ**തിആദിനാപി പവത്തിയേവ വുത്താ.

സോ പന പടിസന്ധിചിത്താനംയേവ പവത്തിയം പവത്തനാകാരോതി സുദ്ധപ്പവത്തിചിത്താനം ഉപ്പത്തിം ദസ്സേന്തോ **"പവത്തേ പനാ"**തിആദിമാഹ. **അസമ്ഭിന്നത്താ**തി അവിനട്ഠത്താ. "അസമ്ഭിന്നത്താ ചക്ഖുസ്സാ"തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ചക്ഖുപസാദസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **"ഠിതിപ്പത്തമേവാ"**തി ഇമിനാ യഥാ നിരുജ്ഝമാനം രൂപം കസ്സചി പച്ചയോ ന ഹോതി, ഏവം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പീതി ദസ്സേതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം സേസേസുപി. കാമാവചരകുസലാകുസലകിരിയചിത്തേസു ഏകം വാ പഞ്ച, സത്ത വാ ജവനാനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി സമ്ബന്ധോ. ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകം ചിത്തം വാതി വാ-സദ്ദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. വോട്ഠബ്ബനഞ്ഹി സന്ധായ ഏവം വുത്തം, തം പന ദുതിയമോഘവാരവസേന വേദിതബ്ബം. **പഞ്ച ജവനാനി** സുത്തമുച്ഛിതാദികാലേ, **സത്ത** പാകതികകാലേ വേദിതബ്ബാനി. **ജവനാരമ്മണാനുരൂപന്തി** "തിഹേതുകം ചേ ജവനം, തിഹേതുകം, ദ്വിഹേതുകം വാ"തിആദിനാ, "ഇട്ഠം ചേ ആരമ്മണം, സോമനസ്സസഹഗത"ന്തിആദിനാ ച ജവനസ്സ, ആരമ്മണസ്സ ച അനുരൂപം. **സേസദ്വാരേസൂ**തി സോതദ്വാരാദിസേസദ്വാരേസു.

അനുക്കമേനാതി ഉദയബ്ബയഞാണാധിഗമാനുക്കമേന **പഞ്ഞാഭാവനം സമ്പാദേതി** അരഹത്തം അധിഗച്ഛതി.

രൂപസത്തകസമ്മസനകഥാവണ്ണനാ

൭൬൩. രൂപേസു മനസികാരസത്തകം **രൂപസത്തകം,** രൂപധമ്മേസു സത്തഹാകാരേഹി മനസികാരോതീതി അത്ഥോ. ഏവം അരൂപസത്തകമ്പി വേദിതബ്ബം. **ഇമേഹി ആകാരേഹീ**തി ഇമേഹി ആദാനനിക്ഖേപനമനസികാരാദിപ്പകാരേഹി, ഇമേഹി വാ യഥാവുത്തകോട്ഠാസേഹി. **ആരോപേത്വാ**തി തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ.

ആദാനനിക്ഖേപനതോതി ഭവസ്സ ഗഹണവിസ്സജ്ജനതോ, ജാതിതോ, മരണതോ ചാതി അത്ഥോ. **വയോവുഡ്ഢത്ഥഗാമിതോ**തി വയസാ വുഡ്ഢസ്സ അത്ഥഗാമിഭാവതോ, അത്ഥങ്ഗമതോ ഇച്ചേവ അത്ഥോ. **ആഹാരതോ**തി ആഹാരഹേതു , രൂപസ്സ പച്ചയഭൂതആഹാരതോതി അത്ഥോ. അയലോഹാദിഭൂമിപാസാണാദിഭേദം വിവിധവണ്ണസണ്ഠാനം കമ്മാനപേക്ഖം സഭാവസിദ്ധം രൂപം **ധമ്മതാരൂപം. സത്താ**തി സത്തധാ സത്തഹാകാരേഹി. **വിപസ്സതീ**തി തം തം കോട്ഠാസം തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ വിപസ്സതി സമ്മസതി.

''ഭാരാദാനം ദുഖം ലോകേ''തി വചനതോ ഖന്ധഭാരസ്സ ആദിതോ ഗഹണന്തി കത്വാ **''ആദാനന്തി പടിസന്ധീ''**തി ആഹ. ''സബ്ബേവ നിക്ഖിപിസ്സന്തി, ഭൂതാ ലോകേ സമുസ്സയ''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൨൦; സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬) പന വചനതോ ഖന്ധഭാരനിക്ഖേപോതി കത്വാ **''നിക്ഖേപനന്തി ചുതീ''**തി വുത്തം. ''യോ ചിരം ജീവതി, സോ വസ്സസത''ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൪൫-൧൪൬; അ॰ നി॰ ൭.൭൪) വചനതോ തതോ ഊനാധികഭാവോ അപ്പമാണന്തി വുത്തം **''ഏകം വസ്സസതം പരിച്ഛിന്ദിത്വാ''**തി. **ഏത്ഥന്തരേ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ**തി ഏതസ്മിം ആദാനനിക്ഖേപന്തരേ പവത്താ സബ്ബേ ഭൂതുപാദായരൂപപ്പഭേദാ സങ്ഖാരാ. രൂപധമ്മേസു ഹി ഇദം സമ്മസനവിധാനന്തി. ''അനിച്ചാ''തി ഗഹിതമത്ഥം യുത്തിതോ ഹദയേ പതിട്ഠാപനത്ഥം **''കസ്മാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉപ്പാദവയവത്തിതോ**തി ഉപ്പജ്ജനവസേന, നിരുജ്ഝനവസേന ച പവത്തനതോ, അഹുത്വാ സമ്ഭവതോ ഹുത്വാ വയൂപഗമനതോതി അത്ഥോ. **വിപരിണാമതോ**തി സന്താനസ്സ പുരിമുത്തരവിസദിസഭാവതോതി വദന്തി. തം വസ്സസതപരിച്ഛിന്നേ രൂപേ ഇദം സമ്മസനന്തി അധിപ്പായേനേവ വുത്തം സിയാ, ജരാമരണേന വിപരിണാമേതബ്ബതോതി അത്ഥോ. അസതിപി ധമ്മഭേദേ അവത്ഥാഭേദോ ഇച്ഛിതബ്ബോ. ന ഹി ഉപ്പാദാവത്ഥാ ഏവ ഭങ്ഗാവത്ഥാതി യുത്താ. തഥാ ഹി വുത്തം ''ജരായ ചേവ മരണേന ചാതി ദ്വേധാ പരിണാമപകതിതായാ''തി. സഭാവവിഗമോ ഏവ വാ ഏത്ഥ വിപരിണാമോ. ഖണികതാ **താവകാലികതാ**. നിച്ചസഭാവാഭാവോ ഏവ **നിച്ചപടിക്ഖേപോ**. അനിച്ചധമ്മാ ഹി തേനേവ അത്തനോ സഭാവേന ജാനന്താനം നിച്ചതം പടിക്ഖിപന്തി നാമ. യതോ ന നിച്ചന്തി അനിച്ചം, ഉപ്പാദക്ഖണേ യദവത്ഥാ സങ്ഖാരാ, ന തദവത്ഥാ ഠിതിക്ഖണേതി അവത്ഥന്തരപ്പത്തിയാ ഞായതി തേസം കിലമനാകാരോതി ആഹ **''ഠിതിയം ജരായ കിലമന്തീ''**തി, സ്വായമത്ഥോ പാകടജരായ വേദിതബ്ബോ. യേ പന സങ്ഖാരാനം ഠിതിം ന സമ്പടിച്ഛന്തി, തത്ഥ വത്തബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ധമ്മാനം സഭാവോ നാമ ദുരതിക്കമോ ജരാനന്തരം ഭങ്ഗോതി ആഹ **''ജരം പത്വാ അവസ്സം ഭിജ്ജന്തീ''**തി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ ഉപ്പാദജരാഭങ്ഗവസേന സങ്ഖാരാനം നിരന്തരബാധതാ, തതോ ച നേസം ദുസ്സഹതായ ദുക്ഖമതാ, തിസ്സന്നം ദുക്ഖതാനം, സംസാരദുക്ഖസ്സ ച അധിട്ഠാനതായ ദുക്ഖവത്ഥുതാ, തസ്മാ. അഭിണ്ഹ...പേ॰... ദുക്ഖാതി യോജനാ.

''സുഖപടിക്ഖേപതോ''തി ഇദം വുത്തനയമേവ. **ഠിതിം മാ പാപുണന്തു,** ഉപ്പജ്ജമാനാകാരേനേവ പവത്തന്തൂതി അധിപ്പായോ. **''ഉപ്പന്നാ''**തി ഇമിനാ ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിതാ വുത്താ. **ഠാനപ്പത്താ മാ ജീരന്തൂ**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു അത്ഥതോ ഠിതി ഏവ ജരാതി? സച്ചമേതം, ജരാവസേന പന യോ കിലമഥോ, സോ ഇധ ജരാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബം. **മാ ഭിജ്ജന്തൂ**തി നിച്ചതം ആസീസതി. കസ്സചി ധമ്മിസ്സരസ്സാപി ഭഗവതോ വസവത്തിഭാവോ നത്ഥി. ന ഹി ലക്ഖണഞ്ഞഥത്തം കേനചി കാതും സക്കാ. ഭാവഞ്ഞഥത്തമേവ ഹി ഇദ്ധിവിസയോ. **സുഞ്ഞാ** സങ്ഖാരാ **തേന** തീസു ഠാനേസു **വസവത്തനാകാരേന. തസ്മാ**തി വുത്തകാരണപരാമസനം. **സുഞ്ഞതോ**തി നിവാസീകാരകവേദകഅധിട്ഠായകവിരഹേന തതോ സുഞ്ഞതോ, ന നിസ്സഭാവതോതി ഏകച്ചപരികപ്പിതസഭാവസുഞ്ഞതോ. **അസ്സാമികതോ**തി സാമിഭൂതസ്സ കസ്സചി അഭാവതോ. ഏതേന അനത്തനിയതം ദസ്സേതി. **അവസവത്തിതോ**തി യഥാവുത്തവസവത്തിഭാവാഭാവതോ. **അത്തപടിക്ഖേപതോ**തി പരപരികപ്പിതസ്സ അത്തനോ പടിക്ഖിപനതോ. ''സുഞ്ഞതോ''തിആദിനാ ഹി ധമ്മാനം ബാഹിരകപരികപ്പിതഅത്തവിരഹോ വുത്തോ, ഇമിനാ പന അതംസഭാവതോ അത്താ ന ഹോതീതി.

൭൦൭. ഏത്ഥ ച ''ഉപ്പാദവയവത്തിതോ''തിആദിനാ ചതൂഹി കാരണേഹി അനിച്ചാ, ''അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനതോ''തിആദിനാ ചതൂഹി കാരണേഹി ദുക്ഖാ, ''സുഞ്ഞതോ''തിആദിനാ ചതൂഹി കാരണേഹി അനത്താതി രൂപധമ്മേ നിരുള്ഹം ലക്ഖണത്തയം പുബ്ബേ അത്തനാ അസല്ലക്ഖിതം സല്ലക്ഖേത്വാ സമ്മസന്തോ തം തത്ഥ ആരോപേതീതി വുച്ചതി. തഥാ പനാനേന ആദാനനിക്ഖേപനവസേന സമ്മസിതത്താ ആഹ **''രൂപേ തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ''**തി.

തത്ഥ ച യസ്മാ അനിച്ചലക്ഖണഗ്ഗഹണപുബ്ബകം ദുക്ഖലക്ഖണഗ്ഗഹണം, ദുക്ഖലക്ഖണഗ്ഗഹണപുബ്ബകം വാ അനത്തലക്ഖണഗ്ഗഹണം. അനിച്ചലക്ഖണഞ്ചേത്ഥ രൂപഭേദേന ദസ്സിയമാനം യഥോളാരികതോ ദീപേതബ്ബന്തി തം വസ്സസതപരിച്ഛേദേന പഠമം ദസ്സേന്തേന വസ്സസതം ഠിതസ്സ "ദസ വാ വീസതി വാ"തിആദിനാ വിഭജിത്വാ അനുക്കമേന യാവഉദ്ധരണാദികോട്ഠാസവസേന രൂപസ്സ ഭങ്ഗം ദിസ്വാ തതോ "അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താ"തി തിലക്ഖണാരോപനം വയോവുഡ്ഢത്ഥങ്ഗമതോ സമ്മസനന്തി ദസ്സേതും **"തമേവ വസ്സസത"**ന്തിആദിനാ വയവസേന രൂപസ്സ സമ്മസനവിധി ആരദ്ധോ. തത്ഥ യസ്മാ ഓളാരികവസേനേവായം ആദിതോ രൂപഭേദോ ഗയ്ഹതി, തസ്മാ ന വസ്സസതം സമകോട്ഠാസവസേന വിഭത്തം, മജ്ഝിമാവത്ഥായ വാ തഥാരൂപത്താ മജ്ഝിമവയേ ഏകം വസ്സം വഡ്ഢിതം.

൭൦൪. മന്ദതാബാഹുല്ലേന പവത്തം വസ്സാനം ദസകം **മന്ദദസകം**. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

തദാതി പഠമേ വസ്സദസകേ. **സോതി** പുഗ്ഗലോ. **ചപലോതി** അനവട്ഠിതകിരിയതായ തരലോ. തേന മോമൂഹഭാവതോ വിസേസേതി. ന ഹേസ നവമദസകേ വിയ മോമൂഹഭാവേന മന്ദോ, അഥ ഖോ ചപലതായാതി. തേനാഹ **"കുമാരകോ"**തി. തതിയേ ദസകേ മംസപാരിപൂരിയാ യഥാരഹം ഛവിവണ്ണോ വിപ്പസീദതീതി ആഹ **"വണ്ണായതനം വേപുല്ലം പാപുണാതീ"**തി. ചതുത്ഥേ ദസകേ അട്ഠീനം, ന്ഹാരൂനഞ്ച ഥിരഭാവപ്പത്തിയാ **ബലഞ്ച ഥാമോ ച വേപുല്ലം പാപുണാതി**. പഞ്ചമേ ദസകേ യോബ്ബനമദസ്സ ദൂരീഭാവേന യേഭുയ്യേന കിലേസതനുതായ പഞ്ഞാ യഥാരഹം സുവിസദാ ഹോതി. ഖിഡ്ഡായ രതി **ഖിഡ്ഡാരതി**. കപല്ലികാദിനിസ്സയവിസേസേന പദീപസ്സ സുദ്ധതാദി വിയ നിസ്സയവിസേസേന പഞ്ചമഛട്ഠദസകേസു പഞ്ഞായ ബുദ്ധിഹാനിയോ വേദിതബ്ബാ. **പുരതോ പബ്ഭാരോ ഹോതി** കടിസന്ധിഗീവാസന്ധീനം വസേന രസ്സസ്സാപി, പഗേവ ദീഘസ്സ. **പബ്ഭാരോതി** ച ഗരുഭാവേന പലമ്ബകോ. **മോമൂഹോ ഹോതി** സതിപഞ്ഞാവിപ്പവാസതോ. **സയനബഹുലോവ ഹോതി** ഠാനാദിവസേന സരീരഭാരം വഹിതും അസക്കോന്തോ.

൭൦൫. **തിണ്ണം തിണ്ണം വസ്സാനന്തി** യേഭുയ്യതായ വുത്തം. ചതുവസ്സികോപി ഹി ഏകോ കോട്ഠാസോ ഹോതീതി. ദ്വിസതം കോട്ഠാസേ കത്വാ ഏകേകഅയനവസേനാതിപി വേദിതബ്ബം.

വസ്സാനേ പവത്തരൂപന്തി സമ്ബന്ധോ.

തം പന വസ്സാനം ദ്വിധാ സമത്തം, ന പുബ്ബേ വിയ ചതുമാസന്തി ആഹ **"ദ്വേമാസ"**ന്തി. അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം. സോ പന **വസ്സാനോ** ഉതു സാവണപോട്ഠപാദമാസാ, അസ്സയുജകത്തികമാസാ **സരദോ,** മിഗസിരഫുസ്സമാസാ **ഹേമന്തോ,** മാഘഫഗ്ഗുനമാസാ **സിസിരോ,** ചിത്തവേസാഖമാസാ **വസന്തോ,** ജേട്ഠാസള്ഹമാസാ **ഗിമ്ഹോ** ഉതൂതി വേദിതബ്ബോ. **ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാതി** ദസദസനാടികാവസേന ഛ കോട്ഠാസേ കത്വാ.

൭൦൬. അഭിമുഖം പുരതോ കമനം **അഭിക്കമോ**. പടിനിവത്തനവസേന കമനം **പടിക്കമോ**. ആമുഖം ലോകനം **ആലോകനം**. വിവിധം ഇതോ ചിതോ ച ലോകനം **വിലോകനം**. ഹത്ഥപാദാനം സങ്കുചനം **സമിഞ്ജനം**. ആയമനം **പസാരണം**.

പാദുദ്ധരണകാലേതി ദുതിയപാദുദ്ധരണകാലേ. **പാദസ്സാതി** ഉദ്ധടപാദസ്സ. **ഓമത്താതി** സത്തിതോ ഹീനപ്പമാണാ. തേനാഹ **"മന്ദാ"**തി. **ഇതരാതി** തേജോവായോധാതുയോ. യഥാ പാദസ്സ ഉദ്ധരണം സിജ്ഝതി, തഥാ പവത്തചിത്തസമുട്ഠാനരൂപേസു ഏകംസതോ തേജോവായോധാതൂനം അധിമത്തതാ ഇച്ഛിതബ്ബാ സല്ലഹുകസഭാവതായ താസം. തതോ ഏവ ച ഇതരാസം ഓമത്തതാ ഗരുസഭാവത്താ. തംസമ്ബന്ധത്താ പന സേസം തിസമുട്ഠാനരൂപം തഗ്ഗതികമേവ ഹോതി. കായവചീവിഞ്ഞത്തിപവത്തിയം വായോപഥവീഅധിമത്തതാ ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ നിദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. പുരതോ ഹരണേ, പച്ഛതോ ഹരണേ ച ഉദ്ധരണേ വിയ സല്ലഹുകസഭാവരൂപപ്പവത്തീതി താസംയേവ ദ്വിന്നം ധാതൂനം അധിമത്തതാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി ആഹ **"തഥാ അതിഹരണവീതിഹരണേസൂ"**തി. യഥാ ഉദ്ധരണാദീസു സല്ലഹുകസഭാവത്താ പച്ഛിമാനം ദ്വിന്നം ധാതൂനം കിച്ചം അധികം ഹോതി, ഇതരാസം ഹീനം, ഏവം വോസ്സജ്ജനാദീസു തീസു ഗരുസഭാവത്താ പുരിമാനം ദ്വിന്നം കിച്ചം അധികം ഹോതി, ഇതരാസം ഹീനന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വോസ്സജ്ജനേ"**തിആദി.

തദുപാദായരൂപാനീതി താ ധാതുയോ നിസ്സായ പവത്തഉപാദാരൂപാനി. **ഏത്ഥേവാതി** ഉദ്ധരണേയേവ. തേനാഹ **"അതിഹരണം അപ്പത്വാ"**തി. **ഇതീതി** ഏവം. **തത്ഥ തത്ഥാതി** തസ്മിം തസ്മിം ഉദ്ധരണാദികോട്ഠാസേ. **പബ്ബം പബ്ബന്തിആദി** തേസം ധമ്മാനം

കോട്ഠാസന്തരസങ്കരാഭാവദസ്സനം. **തടതടായന്താ**തി തടതടായന്തി വിയ, തേന നേസം പവത്തിക്ഖണസ്സ ഇത്തരതം ദസ്സേതി.

൭൧൧. അസ്സാതി സമ്മസനസ്സ. **ദാരുതിണുക്കാദീസൂ**തി ദാരുഉക്കാതിണുക്കാദീസു. "കിം അന്ധബാല ഏകഘനം സതതം സബ്ബദാഭാവിം ഏകന്തി മഞ്ഞസീ"തി അധിപ്പായേനാഹ **"കിമേത്ഥ മനാപ"**ന്തി. **ഇദമ്പീ**തി യദിദം തേലവട്ടിക്ഖയേന പദീപസ്സ അപണ്ണായനം വുത്തം, ഇദമ്പി. **അങ്ഗുലങ്ഗുലന്തരേ**തി അങ്ഗുലിയാ മിതം അങ്ഗുലന്തി അങ്ഗുലപ്പമാണേ പദേസേതി അത്ഥോ. തന്തുനോ അവയവലേസഭൂതം പരമസുഖുമഭാവപ്പത്തം അംസും സന്ധായാഹ **"അംസും പന മുഞ്ചിത്വാ"**തി.

തത്ഥാതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. തത്ഥ കാമം ഉപമേയ്യേ വിയ ഉപമായം പാകടോ കാലഭേദോ നത്ഥി, ഏകകോട്ഠാസഗതം പന കോട്ഠാസന്തരം ന പാപുണാതീതി ഏത്താവതാ ഉപമാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഉപമായമ്പി വാ താവ യാവാതി കാലസ്സ ഭേദമത്താ ലബ്ഭതേവാതി തസ്സാ ഗഹണേ കാലഭേദവസേനാപി ഉപമാ യോജേതബ്ബാ.

൭൧൨. പുബ്ബേ ആദാനനിക്ഖേപാദിവസേന ചതുസന്തതിരൂപം സങ്ഘരിത്വാ ദസ്സിതം, ഇദാനി ആഹാരസമുട്ഠാനാദിവസേന ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തദേവ രൂപം വിസങ്ഖരിത്വാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **വിസങ്ഖരിത്വാ** വിഭജിത്വാ. "വിസങ്ഘരിത്വാ"തി വാ പാഠോ, അയമേവത്ഥോ. **ആഹാരമയ**ന്തി ആഹാരേന നിബ്ബത്തം. **ഝത്ത**ന്തി മിലാതം. **കിലന്ത**ന്തി ഖിന്നം. **ധാത**ന്തി തിത്തം. **പീണിത**ന്തി മംസൂപചയസമ്പത്തിയാ പീണിതം. തതോ ഏവ **മുദു. സിനിദ്ധ**ന്തി സിനിദ്ധച്ഛവിതായ സണ്ഹം. തതോ ഏവ **ഫസ്സവന്തം**.

൭൧൩. ഉണ്ഹകാലേ സമുട്ഠിതം രൂപന്തി ഉണ്ഹസന്താപേന സന്തത്തം രൂപം സന്ധായാഹ. **സീതഉതുനാ**തി സപ്പായേന സീതഉതുനാ.

൭൧൪. ആയതനദ്വാരവസേനാതി ആയതനസങ്ഖാതദ്വാരവസേന. കമ്മദ്വാരനിവത്തനത്ഥം ആയതനഗ്ഗഹണം. **കായദ്വാരേ**തി പസാദകായദ്വാരേ. **മനോദ്വാരം** നാമ സാവജ്ജനം ഭവങ്ഗം. തസ്സ നിസ്സയഭാവതോ ഹദയവത്ഥും സന്ധായ നിസ്സിതവോഹാരേന **"മനോദ്വാരേ"**തി വുത്തം, യത്ഥ മനോദ്വാരുപ്പത്തി.

൭൧൫. സോമനസ്സിതദോമനസ്സിതവസേനാതി സോമനസ്സിതദോമനസ്സിതപുഗ്ഗലവസേന, സോമനസ്സിതദോമനസ്സിതകാലവസേന വാ.

അയമത്ഥോതി അയം ഇദാനി വുച്ചമാനോ സങ്ഖാരാനം അതിഇത്തരഖണതാസങ്ഖാതോ അത്ഥോ.

ജീവിതന്തി ജീവിതിന്ദ്രിയം. **സുഖദുക്ഖാ**തി സുഖദുക്ഖവേദനാ. ഉപേക്ഖാപി ഹി സുഖദുക്ഖാസു ഏവ അന്തോഗധാ ഇട്ഠാനിട്ഠഭാവതോ. **അത്തഭാവോ**തി ജീവിതവേദനാവിഞ്ഞാണാനി ഠപേത്വാ അവസിട്ഠധമ്മാ വുത്താ. സഞ്ഞാതി കേചി. **കേവലാ**തി അത്തനാ നിച്ചഭാവേന വാ അവോമിസ്സാ. **ഏകചിത്തസമായുത്താ**തി ഏകേകേന ചിത്തേന സഹിതാ. **ലഹുസോ വത്തതേ ഖണോ**തി വുത്തനയേന ഏകചിത്തക്ഖണികതായ ലഹുകോ അതിഇത്തരോ ജീവിതാദീനം ഖണോ വത്തതി.

ചുല്ലാസീതിസഹസ്സാനി കപ്പന്തി ചതുരാസീതിസഹസ്സപരിമാണം കപ്പം, അച്ചന്തസംയോഗേ ഏതം ഉപയോഗവചനം. **കപ്പ**ന്തി ച സാമഞ്ഞവസേന ഏകവചനം. **മരൂ**തി ദേവാ. **ദ്വീഹി ചിത്തേഹി സമോഹിതാ**തി ഏവം ചിരജീവിനോപി തേ ദ്വീഹി ചിത്തേഹി സഹിതാ ഹുത്വാ ന തിട്ഠന്തി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തേസമ്പി സന്താനേ ജീവിതാദീനി ദ്വീഹി ചിത്തേഹി സഹ ന തിട്ഠന്തി, ഏകേന ചിത്തേന സഹ ഉപ്പന്നാനി തേനേവ സഹ നിരുജ്ഝനതോ യാവ ദുതിയാ ന തിട്ഠന്തീതി.

യേ നിരുദ്ധാ മരന്തസ്സാതി ചവന്തസ്സ സത്തസ്സ ചുതിചിത്തേന സദ്ധിം നിരുദ്ധാതി വത്തബ്ബാ യേ ഖന്ധാ. **തിട്ഠമാനസ്സ വാ ഇധാ**തി യേ വാ ഇധ പവത്തിയം തിട്ഠന്തസ്സ ധരന്തസ്സ ഭങ്ഗപ്പത്തിയാ നിരുദ്ധക്ഖന്ധാ. **സബ്ബേപി സദിസാ** തേ സബ്ബേപി ഏകസദിസാ അത്ഥങ്ഗതാ **അപ്പടിസന്ധികാ** പുന ആഗന്ത്വാ പടിസന്ധാനാഭാവേന വിഗതാ. യഥാ ഹി ചുതിക്ഖന്ധാ ന നിബ്ബത്തന്തി, ഏവം തതോ പുബ്ബേപി ഖന്ധാ. തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികം സത്താനം ജീവിതന്തി അധിപ്പായോ.

അനന്തരാ ച യേ ഭഗ്ഗാതി യേ സങ്ഖാരാ അനന്തരമേവ ഭഗ്ഗാ നിരുദ്ധാ. **യേ ച ഭഗ്ഗാ അനാഗതേ**തി യേ ച സങ്ഖാരാ അനാഗതേ ഭഗ്ഗാ ഭഞ്ജനസീലാ ഭിജ്ജിസ്സന്തി. **തദന്തരാ നിരുദ്ധാന**ന്തി തേസം

അതീതാനാഗതാനം അന്തരാ വേമജ്ഝേ പച്ചുപ്പന്നതം പത്വാ നിരുദ്ധാനം ഭഗ്ഗാനം. **വേസമം നത്ഥി ലക്ഖണേ**തി തേസം തിവിധാനമ്പി ഭങ്ഗലക്ഖണനിമിത്തം വിസമതാ വിസദിസതാ നത്ഥി.

അനിബ്ബത്തേന ന ജാതോതി അനുപ്പന്നേന ചിത്തേന ജാതോ ന ഹോതി, അജാതോ നാമ ഹോതി. **പച്ചുപ്പന്നേന** വത്തമാനേന ചിത്തേന **ജീവതി** ജീവമാനോ നാമ ഹോതി. **ചിത്തഭങ്ഗാ മതോ ലോകോ**തി ചുതിചിത്തസ്സ വിയ സബ്ബസ്സപി തസ്സ തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗപ്പത്തിയാ അയം ലോകോ പരമത്ഥതോ മതോ നാമ ഹോതി നിരുദ്ധസ്സ അപ്പടിസന്ധികത്താ. ഏവം സന്തേപി **പഞ്ഞത്തി പരമത്ഥിയാ** യായം തം തം സന്തം സനിസ്സയം ചിത്തം ഉപാദായ "തിസ്സോ ജീവതി, ഫുസ്സോ ജീവതീ"തി ഏവം വചനപ്പവത്തിയാ വിസയഭൂതാ സന്താനപഞ്ഞത്തി, സാ ഏത്ഥ പരമത്ഥിയാ പരമത്ഥഭൂതാ. തഥാ ഹി വദന്തി "നാമഗോത്തം ന ജീരതീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൭൬).

അനിധാനഗതാ ഭഗ്ഗാതി യേ ഭഗ്ഗാ, ന തേ കത്ഥചി നിധാനം ഗതാ, അഥ ഖോ അഭാവമേവ ഗതാ. **പുഞ്ജോ നത്ഥി അനാഗതേ** യതോ ആഗച്ഛേയ്യും വത്തമാനഭാവം. **നിബ്ബത്താ യേപീ**തി യേ പടിലദ്ധത്തഭാവാ പച്ചുപ്പന്നാ, തേപി **ആരഗ്ഗേ സാസപൂപമാ തിട്ഠന്തി**. യഥാ നാമ സൂചിയം ഠിതായം സാസപോ ഖിത്തോ തസ്സാ സിഖം ഫുട്ഠമത്തോ വിഗച്ഛതി ന തിട്ഠതി, ഏവം സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജന്തി, ന തേസം അവട്ഠാനം അത്ഥീതി.

ഭങ്ഗോ നേസം പുരക്ഖതോതി തേസം നിബ്ബത്തധമ്മാനം ഭങ്ഗോ നാമ പുരതോ ഏവ കതോ, ഏകംസഭാവീ ന അപസക്കതീതി അത്ഥോ. **പുരാണേഹീ**തി പുരിമകേഹി അതീതേഹി.

അദസ്സനതോതി അപസ്സിതബ്ബതോ. **ആയന്തീ**തി ആഗച്ഛന്തി. **"ഉപ്പജ്ജന്തീ"**തി ഇമിനാപി കുതോചി രാസിതോ ആഗമനാഭാവമേവാഹ. **ഭഗ്ഗാ ഗച്ഛന്തുദസ്സനന്തി** ഭഗ്ഗാപി കത്ഥചി ഉപഗമനാഭാവതോ സബ്ബേന സബ്ബം അദസ്സനം അഭാവമേവ ഗച്ഛന്തി. തത്ഥ നിദസ്സനമാഹ **"വിജ്ജുപ്പാദോ...പേ॰... വയന്തി ചാ"**തി.

൭൫൬. **"വിവട്ടകപ്പതോ പട്ഠായ ഉപ്പജ്ജനകരൂപ"**ന്തി ഇമിനാ സയമേവ ഉപ്പജ്ജനകധമ്മതായ **"ധമ്മതാരൂപ"**ന്തി അന്വത്ഥനാമതം ദസ്സേതി. അയലോഹാദീസു **അയോ** നാമ കാളലോഹം. **ലോഹം** നാമ ജാതിലോഹം വിജാതിലോഹം കിത്തിമലോഹം പിസാചലോഹന്തി ചതുബ്ബിധം. തത്ഥ അയോ രജതം സുവണ്ണം തിപു സീസം തമ്ബലോഹം വേകന്തകലോഹന്തി ഇമാനി സത്ത **ജാതിലോഹാനി**. നാഗനാസികലോഹം **വിജാതിലോഹം**. കംസലോഹം വട്ടലോഹം ഹാരകൂടന്തി തീണി **കിത്തിമലോഹാനി**. മോരക്ഖകാദി **പിസാചലോഹം**. തത്ഥ തമ്ബലോഹം വേകന്തകന്തി ഇമേഹി ദ്വീഹി ജാതിലോഹേഹി സദ്ധിം സേസം സബ്ബമ്പി ഇധ "ലോഹ"ന്തി ഗഹിതന്തി. **തിപൂ**തി സേതതിപു. **സീസ**ന്തി കാളതിപു. **സുവണ്ണം** ആകരുപ്പന്നരസവിദ്ധാദിഭേദം. **മുത്താ** സാമുദ്ദികമുത്താദി. **മണീ**തി വേളുരിയലോഹിതങ്ഗമസാരഗല്ലാനി ഠപേത്വാ അവസേസോ സബ്ബോ മണിവിസേസോ. **വേളുരിയോ** വംസവണ്ണമണി. **സങ്ഖോ** സാമുദ്ദികസങ്ഖോ. **സിലാ**തി കാളസിലാപണ്ഡുസിലാദിഭേദാ സബ്ബാപി രതനസമ്മതസിലാ. **പവാളം** നാമ വട്ടുമം വിദ്ധമം. **ലോഹിതങ്ഗം** രത്തമണി. **മസാരഗല്ലം** കബരമണി. **ഭൂമി**ആദയോ പാകടാവ. **തദസ്സാ**തി തം ധമ്മതാരൂപം അസ്സ യോഗിനോ.

തരുണപല്ലവവണ്ണന്തി അമ്ബാദീനം തരുണപല്ലവേന സമാനവണ്ണം. **സഭാഗരൂപസന്തതി**ന്തി വണ്ണാദിനാ സമാനഭാഗം രൂപസന്താനം. **അനുപ്പബന്ധാപയമാന**ന്തി ഹേതുഫലപരമ്പരായ സമ്ബന്ധനവസേന പവത്തന്തി.

സോതി യോഗീ. **ത**ന്തി അസോകരുക്ഖപണ്ണം. **പരിഗ്ഗഹേത്വാ**തി ഞാണേന പരിച്ഛിജ്ജ ഗഹേത്വാ. **ഇമിനാ നയേനാ**തി ഇമിനാ അസോകപണ്ണേ വുത്തേന നയേന. **സബ്ബമ്പി** അയലോഹാദിഭേദം **ധമ്മതാരൂപം**. തമ്പി ഹി സീതകാലേ സീതലം, ഉണ്ഹകാലേ സൂരിയസന്താപേന ഉണ്ഹതരം ഹോതി. തത്ഥ സീതഭാവേന പവത്തം രൂപം ഉണ്ഹം ഉണ്ഹഭാവേന പവത്തം രൂപം സീതം ന പാപുണാതി. തത്ഥ തത്ഥേവ തടതടായന്തം ഭിജ്ജതീതിആദിനാ യോജേതബ്ബം.

അരൂപസത്തകസമ്മസനകഥാവണ്ണനാ

൭൫൭. **കലാപതോ**തി അരൂപധമ്മകലാപതോ.

യസ്മാ തത്ഥ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണാ സുപാകടാ, സുവിഞ്ഞേയ്യാ ച, തസ്മാ തേസം വസേന ദസ്സേന്തോ **"കലാപതോതി ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ"**തി ആഹ. യേ ഇമേ സമ്മസനേ ഉപ്പന്നാ ഫസ്സപഞ്ചമകാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ വിനട്ഠാതി സമ്ബന്ധോ.

പവത്തം ചിത്തന്തി സത്തസു ഠാനേസു സമ്മസനവസേന പവത്തം ചിത്തം. **സമ്മസന്തോ**തി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ സമ്മസന്തോ. **തം യുത്തതര**ന്തി തം അരിയവംസകഥായം വുത്തം യുത്തതരം ആസന്നഭാവേന വിഭൂതതരം രൂപസത്തകേ സമ്മസനം സഹ ഗഹേത്വാ സമ്മസനസ്സ വുത്തത്താ. അപിച രൂപസത്തകേ സമ്മസനസ്സ രൂപധമ്മേസു സാതിസയം ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ പവത്തത്താ തബ്ബിസയം അരൂപസമ്മസനം സാതിസയം അനിച്ചാദിലക്ഖണപ്പടിവേധായ സമ്പവത്തതീതി തം യുത്തതരം, ന പന അപുബ്ബകേസാദിസമ്മസനം കത്വാ തബ്ബിസയം പവത്തിതം. തഥാ സതി കമ്മട്ഠാനം നവം നവം ഏവ സിയാ, പുബ്ബേ ഗഹിതം സമ്മസനവിസയം ഛഡ്ഡേത്വാ അഞ്ഞസ്സ സമ്മസനവിസയസ്സ ഗണ്ഹനതോ. **സേസാനിപീ**തി യമകതോ സമ്മസനാദീനിപി. **തേനേവാ**തി അരിയവംസകഥാനയേനേവ.

൭൧൮. **തമ്പി ചിത്ത**ന്തി ആദാനനിക്ഖേപതോ സമ്മസനവസേന പവത്തചിത്തുപ്പാദമ്പി. ചിത്തസീസേന ഹി നിദ്ദേസോ. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. **യമകതോ സമ്മസതി നാമ** നാമരൂപധമ്മേ ആരബ്ഭ യുഗളവസേന സമ്മസനസ്സ പവത്തനതോ. അയഞ്ഹി പുബ്ബേ രൂപസത്തകവസേന സമ്മസിത്വാ ഠിതോപി ഇദാനി ആദാനനിക്ഖേപാദിവസേന സമ്മസിത്വാവ തം സമ്മസതി. ഖണികതോ സമ്മസനാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൭൧൯. **ഏതമ്പീ**തി ഏതം ചതുത്ഥസമ്മസനചിത്തമ്പി. **പഠമചിത്ത**ന്തി ആദാനനിക്ഖേപാദിവസേന രൂപം സമ്മസിതചിത്തം, യം രൂപപരിഗ്ഗാഹകചിത്തന്തി അധിപ്പേതം. സമ്മസിതസമ്മസിതചിത്തസമ്മസനേന തേസം ഖണികഭാവസ്സ വിഭാവനതോ ഇദം സമ്മസനം **"ഖണികതോ സമ്മസന"**ന്തി വുത്തം.

൭൨൦. ഇദമേവ ച സമ്മസനം ദിഗുണിതം അനേകസമ്മസനപടിപാടിസമ്ഭവതോ **"പടിപാടിതോ സമ്മസന"**ന്തി വുത്തം. **വട്ടേയ്യാ**തി സമ്ഭവേയ്യ. തഥാ സതി പടിപാടിസമ്മസനപസുതാ ഏവ ഭാവനാ സിയാ, ന മൂലകമ്മട്ഠാനുപകാരീ, ന ചായം സമാപത്തിചാരോ. യസ്മാ ച തത്തകേന രൂപധമ്മേസു, അരൂപധമ്മേസു ച അനിച്ചാദിലക്ഖണാനി സുട്ഠു വിഭൂതാനി ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"യാവ ദസമചിത്തസമ്മസനാ…പേ॰… ഠപേതബ്ബ"**ന്തി. **ഠപേതബ്ബ**ന്തി ച ന ഏകാദസമം ദ്വാദസമേന സമ്മസിതബ്ബന്തി പടിപാടിതോ സമ്മസനസ്സ പരിച്ഛേദദസ്സനപരം, ന തതോ സമ്മസനതോ ഓരമനദസ്സനപരം, തസ്മാ പുനപി രൂപം പരിഗ്ഗഹേത്വാ യാവ ദസമചിത്തസമ്മസനാ ഭാവനമനുയുഞ്ജതേവ. **വുത്ത**ന്തി അരിയവംസകഥായം വുത്തം.

൭൨൧. **വിസും സമ്മസനനയോ നാമ നത്ഥീ**തി അനിച്ചാദിമനസികാരവിനിമുത്തോ അഞ്ഞോ വിപസ്സനാമനസികാരോ നത്ഥി. വിപസ്സനായ ച ദിട്ഠിആദിവിക്ഖമ്ഭനാ ഇധ ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനാദയോതി അധിപ്പേതാ. വിപസ്സനായ ഏവ ഹി പവത്തിവിസേസേന ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനാദയോ ഇജ്ഝന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"യം പനേത"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സത്തസഞ്ഞാ**തി സത്താ അത്ഥീതി ഉപ്പജ്ജനകസഞ്ഞാ. ദുബ്ബലായ അത്തദിട്ഠിയാ സഹഗതസഞ്ഞാതിപി വദന്തി. **സത്തസഞ്ഞം ഉഗ്ഘാടിതചിത്തേനാ**തി സത്തസഞ്ഞായ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പവത്തചിത്തേന ദിട്ഠി നുപ്പജ്ജതി, സഞ്ഞാവിപല്ലാസഹേതുഉപ്പജ്ജനകാ ചിത്തദിട്ഠിവിപല്ലാസാ തദഭാവേന ഹോന്തീതി. **മാനോ** നാമ യോ ദിട്ഠൂപനിസ്സയോ അപായഗമനീയോ, സോ ദിട്ഠിയാ വിക്ഖമ്ഭിതായ വിക്ഖമ്ഭിതോ ഏവ ഹോതി, ദിട്ഠിയാ സമുച്ഛിന്നായ സമുച്ഛിജ്ജനതോതി ആഹ **"ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടിത…പേ॰… മാനോ നുപ്പജ്ജതീ"**തി. മാനോ വിക്ഖമ്ഭിയമാനോ തണ്ഹായ പവത്തിം നിവാരേതി, അഭിമതവിസയേസു ഏവ തണ്ഹായ പവത്തനതോതി വുത്തം **"മാനസമുഗ്ഘാടിത…പേ॰… തണ്ഹാ നുപ്പജ്ജതീ"**തി. **തണ്ഹാ**തി ഇധ സുഖുമാ നികന്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"തണ്ഹായ…പേ॰… പരിയാദിന്നാ നാമ ഹോതീ"**തി.

അയം നയോതി ഇദാനി വുച്ചമാനോ സമ്മസനവിധി.

മമ വിപസ്സനാതി ഇമസ്സാപി അത്തനിയസഞ്ഞിതായ വിപസ്സനായ സാമിഭൂതോ അത്താ പരാമസീയതീതി ദിട്ഠിഗാഹതാതി തഥാ **"ഗണ്ഹതോ ഹി ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാടനം നാമ ന ഹോതീ"**തി വുത്തം. കാമഞ്ചായം ദിട്ഠിവിസുദ്ധികങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിസമധിഗമേന വിസുദ്ധദിട്ഠികോ, മഗ്ഗേന പന അസമുഗ്ഘാടിതത്താ അനോളാരികായ ച ദിട്ഠിയാ വസേനേവം വുത്തം.

സുട്ഠൂതി സമ്മാ. **മനാപ**ന്തി ച കിരിയാവിസേസനം, മനവഡ്ഢനാകാരേനാതി അത്ഥോ. ഉഭയേനാപി വിപസ്സനാവിസയം അധിമാനമാഹ. തേന വുത്തം **"മാനസമുഗ്ഘാടോ നാമ ന ഹോതീ"**തി.

വിപസ്സിതും സക്കോമീതി തത്ഥ സമത്ഥതാപദേസേന ഗുണവിസേസയോഗതോ വിപസ്സനായ അസ്സാദേതബ്ബതാ ദസ്സീയതി, ചിത്തം വിപസ്സിതും സക്കോമി. തസ്മാ വിപസ്സന്തോ ഏവ കാലം

വീതിനാമേസ്സാമീതി വിപസ്സനം അസ്സാദേന്തസ്സാതി യോജനാ.

യസ്മാ ദിട്ഠിസമുഗ്ഘാടനം നാമേത്ഥ വിസേസതോ അനത്താനുപസ്സനായ ഹോതി, തസ്മാ തം ദസ്സേന്തേന **"സചേ സങ്ഖാരാ"**തിആദിനാ അനത്താനുപസ്സനാവിധിം വത്വാ യസ്മാ പന അനത്തതോ അനുപസ്സന്തേന സങ്ഖാരാ അനിച്ചതോപി ദുക്ഖതോപി അനുപസ്സിതബ്ബാ ഏവ തദുപബ്രൂഹനതോ, തസ്മാ **"ഹുത്വാ അഭാവട്ഠേനാ"**തിആദി വുത്തം.

യസ്മാ മാനസമുഗ്ഘാടനം നാമ അനിച്ചാനുപസ്സനായ ഹോതി. ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനകേ സങ്ഖാരേ പസ്സന്തസ്സ കുതോ മാനസ്സ അവസരോ. അനിച്ചസഞ്ഞാ ഭാവേതബ്ബാ അസ്മിമാനസമുഗ്ഘാടായാതി ഹി വുത്തം.

യസ്മാ നികന്തിപരിയാദാനം നാമ ദുക്ഖാനുപസ്സനായ ഹോതി. ന ഹി സഭാവതോ, ദുക്ഖവത്ഥുതോ ച ദുക്ഖഭൂതേ സങ്ഖാരേ പസ്സന്തസ്സ തത്ഥ ഈസകമ്പി അഭിരതോ ഹോതി. അസ്സാദാനുപസ്സിനോ ഹി തത്ഥ തണ്ഹാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ. സേസം അനത്തലക്ഖണേ വുത്തനയമേവ. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - വുത്തനയേന പടിപാടിതോ സമ്മസനം പസുതസ്സ യോഗിനോ യദാ അനത്താനുപസ്സനാ തിക്ഖാ സൂരാ വിസദാ പവത്തതി, ഇതരാ ദ്വേപി തദനുഗതികാ, തദാനേന ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനം കതം ഹോതി. അത്തദിട്ഠിമൂലികാ ഹി സബ്ബാ ദിട്ഠിയോ. അനത്താനുപസ്സനാ ച അത്തദിട്ഠിയാ ഉജുപടിപക്ഖാ.

യദാ പന അനിച്ചാനുപസ്സനാ തിക്ഖാ സൂരാ വിസദാ പവത്തതി, ഇതരാ ദ്വേപി തദനുഗതികാ , തദാനേന മാനസമുഗ്ഘാടനം കതം ഹോതി. സതി ഹി നിച്ചഗാഹേ മാനജപ്പനാ "ഇദം നിച്ചം, ഇദം ധുവ"ന്തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൫൦൧) **ബകബ്രഹ്മുനോ** വിയ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ ച നിച്ചഗാഹസ്സ ഉജുപടിപക്ഖാ.

യദാ പന ദുക്ഖാനുപസ്സനാ തിക്ഖാ സൂരാ വിസദാ പവത്തതി, ഇതരാ ദ്വേപി തദനുഗതികാ, തദാനേന നികന്തിപരിയാദാനം കതം ഹോതി. സതി ഹി സുഖസഞ്ഞായ തണ്ഹാഗാഹോവ, ദുക്ഖാനുപസ്സനാ ച നികന്തിയാ ഉജുപടിപക്ഖാ. ഏവം തിസ്സന്നം അനുപസ്സനാനം കിച്ചവിസേസവസേന ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനാദീനി ഹോന്തി. തേന വുത്തം **"ഇതി അയം വിപസ്സനാ അത്തനോ അത്തനോ ഠാനേയേവ തിട്ഠതീ"**തി. അനുപസ്സനാനം യഥാരഹം സകകിച്ചകരണഞ്ഹി സകട്ഠാനേയേവ ഠാനം, തസ്മാ വിസും സമ്മസനനയോ നത്ഥീതി ന വത്തബ്ബന്തി അധിപ്പായോ.

൭൨൨. **സബ്ബാകാരതോതി** ഇധ വിയ ഏകദേസേന അവത്വാ സബ്ബാകാരതോ സരൂപതോ, കിച്ചതോ ച അനവസേസതോ വത്തബ്ബാ. **ഇധേവാതി** തീരണപരിഞ്ഞായമേവ. ഏകച്ചാനംയേവേത്ഥ അനുപസ്സനാനം പടിലാഭോതി ആഹ **"ഏകദേസം പടിവിജ്ഝന്തോ"**തി, താ പന സയമേവ സരൂപതോ ദസ്സേസ്സതി . **തപ്പടിപക്ഖേ ധമ്മേ**തി യാ അനുപസ്സനാ ഇധ സമ്ഭവന്തി, താസം പടിപക്ഖേ ധമ്മേ നിച്ചസഞ്ഞാദികേ **പജഹതി** വിക്ഖമ്ഭേതി.

ഖയാനുപസ്സനന്തി സങ്ഖാരാനം ഖണഭങ്ഗാനുപസ്സനം. **ഭാവേന്തോതി** വഡ്ഢേന്തോ. **ഘനസഞ്ഞ**ന്തി സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഏകത്തഗ്ഗഹണം. **ഖയാനുപസ്സന**ന്തി ഹുത്വാ അഭാവാനുപസ്സനന്തി വദന്തി. യായ പഞ്ഞായ ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ "അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) പസ്സതി, സാ **ഖയാനുപസ്സനാ**. ഭങ്ഗാനുപസ്സനതോ പട്ഠായ തസ്സാ പാരിപൂരീതി ഘനസഞ്ഞായ പഹാനം ഹോതി, തതോ പുബ്ബേ അപരിപുണ്ണതായ തം ന ഹോതി. ഏവമഞ്ഞത്ഥാപീതി പരിപുണ്ണാപരിപുണ്ണതാ പഹാനതീരണപരിഞ്ഞാസു വിപസ്സനാപഞ്ഞായ ദട്ഠബ്ബാ. പച്ചക്ഖതോ, അന്വയതോ ച സങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗം ദിസ്വാ തഥേവ ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ അധിമുത്തതാ **വയാനുപസ്സനാ,** തായ **ആയൂഹനം പജഹതി**. യദത്ഥം, യായ ച ആയൂഹതി, തസ്മിം പവത്തേ തണ്ഹായ ചസ്സ ചിത്തം ന നമതീതി. തേന വുത്തം **"വയാനുപസ്സനം ഭാവേന്തോ ആയൂഹനം പജഹതീ"**തി. ജാതസ്സ ജരാമരണേഹി ദ്വിധാ പരിണാമദസ്സനം, രൂപസത്തകാദിവസേന വാ പരിഗ്ഗഹിതസ്സ തംതംപരിച്ഛേദതോ പരം അഞ്ഞഭാവദസ്സനം **വിപരിണാമാനുപസ്സനാ,** തായ **ധുവസഞ്ഞം** ഥിരഭാവഗഹണം **പജഹതി**.

അനിമിത്താനുപസ്സനാദയോ അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ ഏവ. **നിമിത്ത**ന്തി സന്തതിയം, സമൂഹേ ച ഏകത്തസഞ്ഞായ ഗയ്ഹമാനം കാലന്തരാവട്ഠായിഭാവേന, നിച്ചഭാവേന ച സങ്ഖാരാനം സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ സവിഗ്ഗഹം വിയ ഉപട്ഠാനമത്തം. **പണിധി**ന്തി സുഖപത്ഥനം, രാഗാദിപണിധിം വാ, അത്ഥതോ തണ്ഹാവസേന സങ്ഖാരേസു നിന്നതം. **അഭിനിവേസ**ന്തി അത്താഭിനിവേസം. ഏതേസഞ്ഹി നിമിത്താദീനം പടിപക്ഖഭാവേന അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ അനിമിത്താദിനാമേഹി വുത്താതി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീഹി പഹാതബ്ബാ നിച്ചസഞ്ഞാദയോ വിയ നിമിത്തഗ്ഗാഹാദയോവ പടിപക്ഖാതി ദട്ഠബ്ബാ. രൂപാദിആരമ്മണം ഞത്വാ തദാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ

ഭങ്ഗം ദിസ്വാ സങ്ഖാരാ ഏവ ഭിജ്ജന്തി, സങ്ഖാരാനം മരണം, ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീതി ഭങ്ഗവസേന സുഞ്ഞതം ഗഹേത്വാ പവത്താ വിപസ്സനാ അധിപഞ്ഞാ ച സാ ധമ്മേസു ച വിപസ്സനാതി **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനാ,** തായ നിച്ചസാരാദിആദാനവസേന പവത്തം അഭിനിവേസം സതണ്ഹം ദിട്ഠിം പജഹതി. **യഥാഭൂതഞാണദസ്സനം** നാമ സപ്പച്ചയനാമരൂപദസ്സനം. തേന "അഹോസിം നു ഖോ അഹമതീതമദ്ധാന"ന്തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൮; സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ഏവമാദികം, "ഇസ്സരതോ ലോകോ സമ്ഭവതീ"തി ഏവമാദികഞ്ച **സമ്മോഹാഭിനിവേസം പജഹതി**. ഭയതുപട്ഠാനവസേന ഉപ്പന്നം സബ്ബഭവാദീസു ആദീനവദസ്സനഞാണം **ആദീനവാനുപസ്സനാ,** തായ കസ്സചിപി ആലയനിസ്സയഅദസ്സനതോ **ആലയാഭിനിവേസം** തഥാപവത്തം തണ്ഹം **പജഹതി**. സങ്ഖാരാനം മുഞ്ചനസ്സ ഉപായഭൂതം പടിസങ്ഖാഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ,** തായ അനിച്ചാദീസു അപ്പടിസങ്ഖാതത്താ പടിസങ്ഖാനസ്സ പടിപക്ഖഭൂതം അവിജ്ജം പജഹതി. സങ്ഖാരുപേക്ഖാ, അനുലോമഞാണഞ്ച **വിവട്ടാനുപസ്സനാ**. തസ്സാ ഹി വസേന തസ്സ പദുമപലാസേ ഉദകബിന്ദു വിയ സബ്ബസങ്ഖാരേഹി ചിത്തം പതിലീയതി പതികുടതി, തസ്മാ തായ **സംയോഗാഭിനിവേസം** കാമസംയോഗാദികിലേസപ്പവത്തിം **പജഹതി**. അനിച്ചാനുപസ്സനാദയോ സത്ത അനുപസ്സനാ ഹേട്ഠാ അത്ഥതോ വിഭത്താതി, പരതോ ച സംവണ്ണിയന്തീതി ഇധ ന വുത്താ.

താസൂതി അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു. **ഇമിനാ**തി യോഗിനാ. **തസ്മാ**തി അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയവസേന സങ്ഖാരാനം ദിട്ഠത്താ. തംദസ്സനഞ്ഹി അനിച്ചാദിഅനുപസ്സനാതി. **പടിവിദ്ധാ**തി പടിലദ്ധാ. യദഗ്ഗേന ഹി ഞാണേന സവിസയോ പടിവിദ്ധോ, തദഗ്ഗേന തം പടിലദ്ധം നാമ ഹോതി. **ബ്യഞ്ജനമേവ നാനം** യഥാ "രുക്ഖോ പാദപോ തരൂ"തി. **താപി** അനിമിത്താപണിഹിതസുഞ്ഞതാനുപസ്സനാ.

സബ്ബാപി വിപസ്സനാ, തസ്മാ ഏകദേസേന പടിവിദ്ധാ ഹോന്തീതി അധിപ്പായോ. **കങ്ഖാവിതരണവിസുദ്ധിയാ ഏവ സങ്ഗഹിതം,** തസ്മാ തം പഗേവ സിദ്ധന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഇദമ്പി ദ്വയം പടിവിദ്ധമേവ ഹോതീ"**തി. **സേസേസു** നിബ്ബിദാനുപസ്സനാദീസു ദസസു. **"കിഞ്ചി പടിവിദ്ധം കിഞ്ചി അപ്പടിവിദ്ധ"**ന്തി ഇമിനാ തേസം ഏകദേസപടിവേധമാഹ. അനിച്ചാനുപസ്സനായ ഹി സിദ്ധായ നിരോധാനുപസ്സനാ, ഖയാനുപസ്സനാ, വയാനുപസ്സനാ, വിപരിണാമാനുപസ്സനാ ച ഏകദേസേന സിദ്ധാ നാമ ഹോന്തി, ദുക്ഖാനുപസ്സനായ സിദ്ധായ നിബ്ബിദാനുപസ്സനാ, ആദീനവാനുപസ്സനാ ച, അനത്താനുപസ്സനായ സിദ്ധായ ഇതരാതി.

ഉദയബ്ബയഞാണകഥാവണ്ണനാ

൭൨൮. പരതോ പടിപദാഞാണദസ്സനകഥായം അബ്ഭാദിവിഗമേന ആകാസസ്സ വിയ, പങ്കമലവിഗമേന ഉദകസ്സ വിയ, കാളകാപഗമേന സുവണ്ണസ്സ വിയ സംകിലേസവിഗമേന ഞാണസ്സ പരിസുദ്ധീതി ആഹ **"നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പഹാനേന വിസുദ്ധഞാണോ"**തി. അനേകാകാരവോകാരസങ്ഖാരേസു ലക്ഖണത്തയസല്ലക്ഖണസമ്മസനസ്സ കതത്താ വുത്തം **"സമ്മസനഞാണസ്സ പാരം ഗന്ത്വാ"**തി. തത്ഥ **സമ്മസനഞാണസ്സാ**തി നയവിപസ്സനാസങ്ഖാതസ്സ കലാപസമ്മസനഞാണസ്സ. തസ്സേവ ഹി ഥിരഭാവായ ഇതരേ സമ്മസനവിസേസാതി വദന്തി. **സമ്മസനഞാണസ്സാ**തി വാ കലാപസമ്മസനാദിസമ്മസനഞാണസ്സ. അനുപദധമ്മവിപസ്സനായ സദിസാ ഹി സാ. തായ ഹി ദിട്ഠിഉഗ്ഘാടനാദി സമ്ഭവതീതി. വിത്ഥാരതോ ഭാവനാവിധാനം പരതോ വത്തുകാമോ **"സങ്ഖേപതോ താവ ആരഭതീ"**തി ആഹ. സങ്ഖേപതോ ഹി ആരമ്ഭോ ആദികമ്മികസ്സ സുകരോ. **തത്രാ**തി സങ്ഖേപേന ആരമ്ഭേ.

കഥന്തി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. യം "പച്ചുപ്പന്നാനം...പേ॰... ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണ"ന്തി വുത്തം, തം കഥം ഞാതബ്ബന്തി ചേതി അത്ഥോ. സന്തതിപച്ചുപ്പന്നേ, ഖണപച്ചുപ്പന്നേ വാ ധമ്മേ ഉദയബ്ബയദസ്സനാഭിനിവേസോ കാതബ്ബോ, ന അതീതാനാഗതേതി വുത്തം **"പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാന"**ന്തി. ഉദയദസ്സനഞ്ചേത്ഥ യാവദേവ വയദസ്സനത്ഥന്തി വയദസ്സനസ്സ പധാനതം ദസ്സേതും **"വിപരിണാമാനുപസ്സനേ പഞ്ഞാ"**തി വത്വാ തം പന വയദസ്സനം ഉദയദസ്സനപുബ്ബകന്തി ആഹ **"ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനേ ഞാണ"**ന്തി.

ജാതന്തി നിബ്ബത്തം പടിലദ്ധത്തഭാവം. അയം ഹി ജാതസദ്ദോ ഖണത്തയസമങ്ഗിതം സന്ധായ വുത്തോ "യേ ധമ്മാ ജാതാ ഭൂതാ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൦൩൯) വിയ, ന അതീതം

"യേ തേ ജാതാ ന തേ സന്തി, യേ ന ജാതാ തഥേവ തേ;
ലദ്ധത്തഭാവാ നോ ഭഗ്ഗാ, തേവ സന്തി സഭാവതോ"തി. -

ആദീസു വിയ, നാപി ജാതതാമത്തം "യം തം ജാതം ഭൂതം സങ്ഖത"ന്തിആദീസു വിയ. തേനാഹ **"ജാതം രൂപം പച്ചുപ്പന്ന"**ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൦൭; സം॰ നി॰ ൪.൩൭൫), പച്ചുപ്പന്നരൂപം നാമ ജാതം ഖണത്തയപരിയാപന്നന്തി അത്ഥോ. തം പന ആദിതോ ദുപ്പരിഗ്ഗഹന്തി സന്തതിപച്ചുപ്പന്നവസേന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ കാതബ്ബോ. **തസ്സാ**തി രൂപസ്സ. പച്ചയലക്ഖണപപഞ്ചം അനാമസിത്വാ **നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ**തി നിബ്ബത്തനസഞ്ഞിതം സങ്ഖതലക്ഖണം ഉദയോ ഉപ്പാദോ. **വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ**തി വിപരിണാമസഞ്ഞിതം സങ്ഖതലക്ഖണം വയോ വിനാസോ. **അനുപസ്സനാഞാണ**ന്തി യാ ഉദയസ്സ, വയസ്സ ച അനുപേക്ഖനാ, തം ഞാണം. കിഞ്ചാപി കലാപസമ്മസനാദീസു ജാതിജരാമരണസീസേന ജാതിജരാമരണവന്തോ ധമ്മാ വുത്താ, ഇധ പന ഉദയബ്ബയഞാണനിദ്ദേസേ "ജാതി പച്ചുപ്പന്നാ, തസ്സാ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം ഉദയോ, വിപരിണാമലക്ഖണം വയോ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൪൯) വുച്ചമാനേ ജാതിജരാമരണാനം ജാതിജരാമരണവന്തതാ, നിപ്ഫന്നതാ ച അനുഞ്ഞാതാ വിയ ഹോതീതി തം പരിഹരിതും പടിച്ചസമുപ്പാദങ്ഗേസു ഭവപരിയോസാനാവ ദേസനാ കതാ.

സോതി യോഗീ. **ഇമിനാ പാളിനയേനാ**തി ഇമായ "ജാതം രൂപം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തിആദിനാ ദസ്സിതായ പാളിഗതിയാ. **ജാതി**ന്തി ന പസൂതിം, ന ച പഠമാഭിനിബ്ബത്തിമത്തം, അഥ ഖോ ഉപ്പാദം നിബ്ബത്തിവികാരം. സ്വായം വികാരോ യസ്മാ സങ്ഖാരാനം അഭിനവാവട്ഠാനജരാ വിയ നവഭാവാപഗമോതി ആഹ **"അഭിനവാകാര"**ന്തി. സമനുപസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **അനുപ്പന്നസ്സ രാസി വാ നിചയോ വാ നത്ഥി** യതോ ആഗച്ഛേയ്യ ഉപ്പജ്ജമാനം അലദ്ധത്തഭാവസ്സ സബ്ബേന സബ്ബം അവിജ്ജമാനത്താ. തേനാഹ **"ഉപ്പജ്ജമാന...പേ॰... നത്ഥീ"**തി. യഥാ അനാഗതേ അദ്ധനി ഇമേ ധമ്മാ സബ്ബേന സബ്ബം നത്ഥി, ഏവം അതീതേപി അദ്ധനീതി ദസ്സേന്തോ **"നിരുജ്ഝമാനസ്സാപീ"**തിആദിം വത്വാ അവിജ്ജമാനാനംയേവ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയസമവായേ ഉപ്പാദോ, ഉപ്പജ്ജിത്വാ ച സബ്ബസോ അഭാവൂപഗമോതി ഇമമത്ഥം സമുദായഗതം തദേകദേസഭൂതായ ഉപമായ വിഭാവേതും **"യഥാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **രാസിതോ**തി രാസിഭാവേന സമുസ്സിതോ പുഞ്ജോ രാസി. യഥാ തഥാ പിണ്ഡിഭൂതോ **നിചയോ**. ഭൂമിയം നിദഹിത്വാ ഠപിതം **നിധാനം**. ഉപവീണേതി ഏതേനാതി **ഉപവീണം,** വീണാവാദനം.

൭൨൮. ഏവം സങ്ഖേപതോ ഉദയബ്ബയമനസികാരവിധിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"പുന യാനീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അവിജ്ജാസമുദയാ**തി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദാ, അത്ഥിഭാവാതി അത്ഥോ. നിരോധവിരോധീഹി ഉപ്പാദോ അത്ഥിഭാവവാചകോപി ഹോതീതി വുത്തോവായമത്ഥോ. തസ്മാ പുരിമഭവസിദ്ധായ അവിജ്ജായ സതി ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **പച്ചയസമുദയട്ഠേനാ**തി പച്ചയസ്സ ഉപ്പന്നഭാവേന, അത്ഥിഭാവതോതി അത്ഥോ. അവിജ്ജാദീഹി ച തീഹി അതീതകാലികാനി തേസം സഹകാരീകാരണഭൂതാനി ഉപാദാനാദീനിപി ഗഹിതാനേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

പവത്തിപച്ചയേസു കബളീകാരാഹാരസ്സ ബലവതായ സോ ഏവ ഗഹിതോ **"ആഹാരസമുദയാ"**തി. തസ്മിം പന ഗഹിതേ പവത്തിപച്ചയതാസാമഞ്ഞേന ഉതുചിത്താനിപി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തീതി ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനം വിഭാവിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. അവിജ്ജാതണ്ഹുപനിസ്സയസഹിതേനേവ കമ്മുനാ രൂപകായസ്സ നിബ്ബത്തി. അസതി ച അവിജ്ജുപനിസ്സയായ ഭവനികന്തിയാ ജാതിയാ അസമ്ഭവോ ഏവാതി. യഥാ ച രൂപസ്സ അവിജ്ജാതണ്ഹുപനിസ്സയതാ, ഏവം വേദനാദീനമ്പി ദട്ഠബ്ബാ. ആഹാരോ പന ഉപ്പന്നസ്സ രൂപസ്സ പോസകോ, കബളീകാരാഹാരസ്സ അധിപ്പേതത്താ, കാമധാതാധിട്ഠാനത്താ ച ദേസനായ. ഉക്കംസനിദ്ദേസേന വാ ആഹാരഗ്ഗഹണം. **"നിബ്ബത്തിലക്ഖണ"**ന്തിആദിനാ കാലവസേന ഉദയദസ്സനമാഹ. തത്ഥ അദ്ധാനവസേന പഗേവ ഉദയം പസ്സിത്വാ ഠിതോ ഇധ സന്തതിവസേന ദിസ്വാ അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി. **പഞ്ച ലക്ഖണാനീ**തി അവിജ്ജാ തണ്ഹാ കമ്മം ആഹാരോതി ഇമേസം പച്ചയാനം അത്ഥിതാസങ്ഖാതലക്ഖണാനി ചേവ രൂപസ്സ നിബ്ബത്തിലക്ഖണഞ്ചാതി ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി. തേസം അത്ഥിതാ ഹി രൂപസ്സ ഉദയോ ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി ലക്ഖണാനീതി വുച്ചന്തി. നിബ്ബത്തി പന സങ്ഖതലക്ഖണമേവാതി.

അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോതി അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണേന അവിജ്ജായ അനുപ്പാദനിരോധതോ അനാഗതസ്സ രൂപസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി പച്ചയാഭാവേ അഭാവതോ. **പച്ചയനിരോധട്ഠേനാ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാതസ്സ അനാഗതേ ഉപ്പജ്ജനകരൂപപച്ചയസ്സ നിരുദ്ധഭാവേന. **തണ്ഹാനിരോധാ കമ്മനിരോധാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ആഹാരനിരോധാ**തി പവത്തിപച്ചയസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവേ. **രൂപനിരോധോ**തി തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ അഭാവോ ഹോതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. **വിപരിണാമലക്ഖണ**ന്തി ഭങ്ഗകാലവസേന തേസം വയദസ്സനം. തസ്മാ തം അദ്ധാവസേന പഗേവ പസ്സിത്വാ ഠിതോ ഇധ സന്തതിവസേന ദിസ്വാ അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി. **പഞ്ച ലക്ഖണാനീ**തി ഇധ

അവിജ്ജാദീനം ചതുന്നം പച്ചയാനം അനുപ്പാദനിരോധോ, രൂപസ്സ ഖണനിരോധോ ചാതി ഇമാനി പഞ്ച ലക്ഖണാനി. തേസഞ്ഹി അനുപ്പാദനിരോധോ, രൂപസ്സ അച്ചന്തനിരോധോ ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി ലക്ഖണാനീതി വുച്ചന്തി.

വിപരിണാമോ സങ്ഖതലക്ഖണമേവ. ഏസ നയോ വേദനാക്ഖന്ധാദീസു. അയം പന വിസേസോ - "ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ"തി (സം॰ നി॰ ർ.൯൩), "ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ, ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ വേദനാ, സഞ്ഞാ, ചേതനാ"തി, ച വചനതോ ഫസ്സോ വേദനാ (വിഭ॰ ൨൩൧) സഞ്ഞാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധാനം പവത്തിപച്ചയോ, തംനിരോധാ ച തേസം നിരോധോ, **മഹാപദാന** (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൩) **മഹാനിദാനസുത്തേസു**, **അഭിധമ്മേ** ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവാരേ "നാമരൂപപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ"ന്തി (കഥാ॰ ൭൧൯) വചനതോ നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തിപച്ചയോ, തംനിരോധാ തസ്സ നിരോധോതി വുത്തം **"ഫസ്സസമുദയാ വേദനാസമുദയോ"**തിആദി.

ഏത്ഥ ച കേചി താവ ആഹു "അരൂപക്ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയദസ്സനം അദ്ധാസന്തതിവസേനേവ, ന ഖണവസേനാ"തി. തേസം മതേന ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനമേവ ന സിയാ. അപരേ പനാഹു "പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ അതീതാദിവിഭാഗം അനാമസിത്വാ സബ്ബസാധാരണതോ അവിജ്ജാദിപച്ചയാ വേദനാസമ്ഭവം ലബ്ഭമാനതം പസ്സതി, ന ഉപ്പാദം. അവിജ്ജാദിഅഭാവേ ച തസ്സാ അസമ്ഭവം അലബ്ഭമാനതം പസ്സതി, ന ഭങ്ഗം. ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേ പച്ചുപ്പന്നാനം ഉപ്പാദം, ഭങ്ഗഞ്ച പസ്സതീ"തി, തം യുത്തം. സന്തതിവസേന ഹി രൂപാരൂപധമ്മേ ഉദയതോ, വയതോ ച മനസി കരോന്തസ്സ അനുക്കമേന ഭാവനായ ബലപ്പത്തകാലേ ഞാണസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവപ്പത്തിയാ ഖണതോ ഉദയബ്ബയാ ഉപട്ഠഹന്തീതി. അയഞ്ഹി പഠമം പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയം മനസി കരോന്തോ അവിജ്ജാദികേ പച്ചയധമ്മേ വിസ്സജ്ജേത്വാ ഉദയബ്ബയവന്തേ ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ തേസം പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനമുഖേന ഖണതോപി ഉദയബ്ബയം മനസി കരോതി.

തസ്സ യദാ ഞാണം തിക്ഖം വിസദം ഹുത്വാ പവത്തതി, തദാ രൂപാരൂപധമ്മാ ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്താ, ഭിജ്ജന്താ ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. തേന വുത്തം **"ഏവമ്പി രൂപസ്സ ഉദയോ"**തിആദി. തത്ഥ **ഏവമ്പി രൂപസ്സ ഉദയോ**തി ഏവം വുത്തനയേന അവിജ്ജാസമുദയാപി. തണ്ഹാ...പേ॰... കമ്മ...പേ॰... ആഹാരസമുദയാപി രൂപസ്സ സമ്ഭവോ. **ഏവമ്പി രൂപസ്സ വയോ**തി ഏവം വുത്തനയേനേവ അവിജ്ജാനിരോധാപി തണ്ഹാ...പേ॰... ആഹാരനിരോധാപി രൂപസ്സ വയോ അനുപ്പാദോതി **പച്ചയതോ വിത്ഥാരേന മനസികാരം കരോതി** . **ഏവമ്പി രൂപം ഉദേതീ**തി ഏവം വുത്തനയേന നിബ്ബത്തിലക്ഖണം പസ്സന്തോപി കമ്മസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ആഹാരഉതുചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ഉദേതി ഉപ്പജ്ജതി നിപ്പജ്ജതീതി. ഏവം വുത്തനയേനേവ വിപരിണാമലക്ഖണം പസ്സന്തോ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപമ്പി ആഹാരഉതുചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമ്പി **വേതി** നിരുജ്ഝതീതി ഖണതോ വിത്ഥാരേന മനസികാരം കരോതീതി യോജനാ.

൭൨൫. ഏവം മനസി കരോതോ ന യാവ ഉദയബ്ബയഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, താവ ഉദയബ്ബയാ സുട്ഠു പാകടാ ന ഹോന്തീതി കത്വാ വുത്തം **"ഇതി കിരിമേ ധമ്മാ...പേ॰... പടിവേന്തീ"**തി, നയദസ്സനവസേന വാ ഏവം വുത്തം. പഠമഞ്ഹി പച്ചുപ്പന്നധമ്മാനം ഉദയബ്ബയം ദിസ്വാ അഥ അതീതാനാഗതേ നയം നേതി. ദുക്ഖാദിസച്ചപ്പഭേദാ, അനുലോമാദിപടിച്ചസമുപ്പാദപ്പഭേദാ, ഏകത്താദിനയപ്പഭേദാ, അനിച്ചതാദിലക്ഖണപ്പഭേദാ ച **സച്ചപടിച്ചസമുപ്പാദനയലക്ഖണപ്പഭേദാ**. പടിച്ചസമുപ്പാദഗ്ഗഹണേനേവ ചേത്ഥ പടിച്ചസമുപ്പന്നധമ്മാനമ്പി ഗഹണം, തേസമ്പി അത്തനോ ഫലം പതി പടിച്ച സമുപ്പാദഭാവതോ.

൭൨൬. **യന്തി** കരണേ പച്ചത്തവചനം, യേന ഞാണേനാതി അത്ഥം വദന്തി. **യന്തി** വാ കിരിയാപരാമസനം. **ഖന്ധാനം സമുദയം പസ്സതി, ഖന്ധാനം നിരോധം പസ്സതീ**തി ഏത്ഥ യദേതം ദസ്സനന്തി അത്ഥോ. **യം പനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച യഥാ അവിജ്ജാദിസമുദയനിരോധതോ ഖന്ധാനം സമുദയനിരോധസ്സ അഞ്ഞത്താ "അവിജ്ജാസമുദയാ രൂപസമുദയോ"തിആദിവചനഭേദോ (പടി॰ മ॰ ൧.൫൦) കതോ, ന ഏവം നിബ്ബത്തിവിപരിണാമലക്ഖണേഹി ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയസ്സ ഭേദോ അത്ഥി അഭിന്നാധികരണത്താതി **"നിബ്ബത്തിലക്ഖണവിപരിണാമലക്ഖണാനി പസ്സന്തോ ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം പസ്സതീ"**തി വചനഭേദം അകത്വാ വുത്തം. **ഉപ്പത്തിക്ഖണേയേവ ഹീ**തി **ഹി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ ഉപ്പാദക്ഖണേയേവ നിബ്ബത്തിലക്ഖണം, ഭങ്ഗക്ഖണേയേവ ച വിപരിണാമലക്ഖണം, തസ്മാ താനി പസ്സന്തോ ഖണതോ ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയേ പസ്സതി നാമാതി **"യം പനാ"**തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം പാകടതരം കരോതി.

൨൳൭. ഇച്ചസ്സേവന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ഹേതുഅത്ഥോ. യസ്മാ ''അവിജ്ജാ സമുദയാ''തിആദി പച്ചയതോ ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയദസ്സനം, ''നിബ്ബത്തിലക്ഖണ''ന്തിആദി ഖണതോ, തസ്മാതി അത്ഥോ. **അസ്സാ**തി യോഗിനോ. **ഏവ**ന്തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. യേ പന **''ഇച്ചസ്സ പച്ചയതോ''**തി പഠന്തി, തേസം **ഇതീ**തി വുത്തപ്പകാരപരാമസനം. **ജനകാവബോധതോ**തി ഖന്ധാനം ജനകസ്സ അവിജ്ജാദിപച്ചയസ്സ അവബുജ്ഝനതോ . **ജാതിദുക്ഖാവബോധതോ**തി ജാതിസങ്ഖാതസ്സ ദുക്ഖസ്സ അവബുജ്ഝനതോ. **ദുക്ഖസച്ചം പാകടം ഹോതി** ഏകദേസദസ്സനേന പബ്ബതസമുദ്ദാദിദസ്സനകാനം വിയ. **മരണദുക്ഖാവബോധതോ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **''പച്ചയാനുപ്പാദേനാ''**തി ഏതേന പച്ചയാനം അനുപ്പാദനിരോധോ ഇധ പച്ചയനിരോധോതി ദസ്സേതി. **പച്ചയവത**ന്തി പച്ചയതോ ഉപ്പജ്ജനകാനം. **യഞ്ചസ്സ ഉദയബ്ബയദസ്സന**ന്തി യം അസ്സ യോഗിനോ പച്ചയതോ, ഖണതോ ച ഉദയബ്ബയാനം ദസ്സനം. തത്ഥ അസമ്മോഹോ, തപ്പധാനോ വാ വിതക്കാദിധമ്മപുഞ്ജോ **മഗ്ഗോ വായം ലോകികോ**തി നിയ്യാനാനുലോമതോ ലോകികോ മഗ്ഗോ ഏവായം. **ഇതി** തസ്മാ **മഗ്ഗസച്ചം പാകടം ഹോതി** സഭാവാവബോധതോ. തേനാഹ **''തത്ര സമ്മോഹവിഘാതതോ''**തി, തദങ്ഗവസേനാതി അത്ഥോ. അഥ വാ യഥാവുത്തോ സമ്മാദിട്ഠിസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപായഭൂതോ അസമ്മോഹസഭാവോ അത്താനമ്പി പകാസേതി പദീപോ വിയാതി മഗ്ഗസച്ചം പാകടം ഹോതി. സ്വായം പാകടഭാവോ മോഹന്ധകാരവിധമനേനാതി ആഹ **''തത്ര സമ്മോഹവിഘാതതോ''**തി.

൨൳൮. ''അവിജ്ജാപച്ചയാ''തിആദികോ **അനുലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ** പവത്തിയാ അനുലോമനതോ. ''അവിജ്ജാസമുദയാ''തിആദിനാ അവിജ്ജാദീസു സന്തേസൂതി അയമത്ഥോ വുത്തോതി ആഹ **''ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീതി അവബോധതോ''**തി. പവത്തിയാ വിലോമനതോ ''അവിജ്ജായത്വേവ അസേസവിരാഗനിരോധാ''തിആദികോ **പടിലോമോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ. തേ ച** സങ്ഖതാ **പടിച്ചസമുപ്പന്നാ** ''ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്ന''ന്തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൨.൨൦). പടിച്ചസമുപ്പന്നസ്സ ച പാകടതാ പച്ചയാകാരപാകടതായ ഏവ ''ഇമസ്സേതം ഫല''ന്തി അവബോധതോ.

൨൳൯. പുരിമപുരിമാനം നിരോധോ ഉത്തരുത്തരാനം ഉപ്പാദാനുബന്ധോതി അയമത്ഥോ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനേന സിജ്ഝമാനോ ഏകത്തനയാധിഗമായ ഹോതി. യതോ ''അഞ്ഞോ കരോതി, അഞ്ഞോ പടിസംവേദയതീ''തിആദി (സം॰ നി॰ ൨.൪൭) വോഹാരസിദ്ധിയാ ഉച്ഛേദദിട്ഠിയാ അനോകാസതാ. തേനാഹ **''ഹേതുഫലസമ്ബന്ധേനാ''**തിആദി. സങ്ഖാരാ ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അയമത്ഥോ ഖണതോ ഉദയദസ്സനേന സിജ്ഝമാനോ നാനത്തനയാധിഗമായ ഹോതി. യതോ പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നാനം സഭാവഭേദാവബോധതോ ''സോ കരോതി, സോ പടിസംവേദയതീ''തിആദിനയപ്പവത്തായ സസ്സതദിട്ഠിയാ അനോകാസതാ. തേനാഹ **''ഖണതോ ഉദയദസ്സനേനാ''**തിആദി. **പച്ചയതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന** പച്ചയേ സതി ഫലസ്സ ഭാവോ, അസതി അഭാവോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ സിദ്ധിയാ അത്ഥിതാമത്തേനേവ തേ ധമ്മാ കാരണന്തി **അബ്യാപാരനയോ പാകടോ ഹോതി**. യതോ അത്തദിട്ഠിയാ അനോകാസതാ വസവത്തിതായ അലബ്ഭനേയ്യതോ . തേന വുത്തം **''ധമ്മാന''**ന്തിആദി. **അവസവത്തിഭാവോ** പരായത്തതാ, സാ ച സപ്പച്ചയതായ വേദിതബ്ബാ. **പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനേന** തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി ഇമേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പജ്ജമാനാ ച പച്ചയാനുരൂപമേവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ഹേതുഫലസ്സ ഹേതുഅനുരൂപതോ സിദ്ധിയാ അകിരിയദിട്ഠിയാ അനോകാസതാവാതി ആഹ **''പച്ചയതോ പനാ''**തിആദി. സതി കാരണേ കുതോ അകിരിയവാദോ. കരോതീതി ഹി **കാരണം**.

൨൩൦. പച്ചയതോ ഉദയം പസ്സതോ പച്ചയേ സതി സഭാവേ സതി ഫലസ്സ സമ്ഭവോതി അത്ഥിതാമത്തേന ഉപകാരകതാതി സങ്ഖതാനം നിരീഹതാ, അസതി ച അഭാവോതി പച്ചയാധീനവുത്തിതാ ച വിഞ്ഞായമാനാ അത്തസുഞ്ഞതം വിഭാവേതീതി ആഹ **''പച്ചയതോ ചസ്സ... പേ॰... താവബോധതോ''**തി. **അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹോതി** ഖണതോ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയതോ പരിച്ഛിന്നതായ വിഞ്ഞായമാനത്താ. തേനാഹ **''ഹുത്വാ അഭാവാവബോധതോ''**തി. ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝനഞ്ഹി **ഹുത്വാ അഭാവോ. പുബ്ബന്താപരന്തവിവേകോ** അതീതാനാഗതഭാവസുഞ്ഞതാ. ന ഹി സങ്ഖാരാ ഖണത്തയതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച വിജ്ജന്തി, തസ്മാ **പുബ്ബന്താപരന്തവിവേകാവബോധതോ**തി ആദിഅന്തവന്തതാപടിവേധതോതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖലക്ഖണമ്പി പാകടം ഹോതി** ഉദയബ്ബയദസ്സനേനാതി സമ്ബന്ധോ. ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജന്താ സങ്ഖാരാ ഉപ്പാദതോ ഉദ്ധം ജരാഭങ്ഗാവത്ഥന്തരുപ്പത്തിയാ നിരന്തരം വിബാധീയന്തേവ. സാ ച നേസം വിബാധിയമാനതാ സമ്മാ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന വിഭൂതാ ഹോതീതി ആഹ **''ദുക്ഖ...പേ॰... ബോധതോ''**തി.

സഭാവലക്ഖണമ്പീതി ഉദയബ്ബയദസ്സനേന ന കേവലം അനിച്ചദുക്ഖലക്ഖണമേവ, അഥ ഖോ പഥവീഫസ്സാദീനം കക്ഖളഫുസനാദിസഞ്ഞിതം സഭാവസങ്ഖാതം ലക്ഖണമ്പി പാകഭാവവിദ്ധം

സഭാവാവച്ഛിന്നം പാകടം ഹോതി. തേനാഹ **“ഉദയബ്ബയപരിച്ഛിന്നാവബോധതോ”**തി. **സഭാവലക്ഖണേ**തി സഭാവസഞ്ഞിതേ ലക്ഖണേ, തംതംധമ്മാനം സലക്ഖണേ. **സങ്ഖതലക്ഖണസ്സ താവകാലികത്തമ്പീ**തി ഉപ്പാദാദിസങ്ഖതലക്ഖണസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണാദിപരിത്തകാലികതാപി ഖണന്തരാനവട്ഠാനതോ തസ്സ. തേനാഹ **“ഉദയക്ഖണേ”**തിആദി. **ഉദയവയ**മത്തഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഉദയബ്ബയദസ്സനവസേനേവ ഇമസ്സ ഞാണസ്സ പവത്തനതോ, ന ഠിതിക്ഖണസ്സ അഭാവാ.

൭൩൧. **ന കേവലഞ്ച നിച്ചനവാ,** അഥ ഖോ പരിത്തകാലട്ഠായിനോ. കഥന്തി ആഹ **“സൂരിയുഗ്ഗമനേ”**തിആദി. തത്ഥ ഉദകേ ദണ്ഡേന കതലേഖാ **ഉദകേ ദണ്ഡരാജി. ഉസ്സാവബിന്ദു**ആദയോ പഞ്ച കിച്ചാപി ഉത്തരുത്തരി അതിപരിത്തട്ഠായിഭാവദസ്സനത്ഥം നിദസ്സിതാ, തഥാപി തേ ദന്ധനിരോധാ ഏവ നിദസ്സിതാ, തതോപി ലഹുതരനിരോധത്താ സങ്ഖാരാനം. തഥാ ഹി ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയായേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി പാദേ ച ബന്ധഖുരധാരാ സന്നിപാതതോപി സീഘതരോ രൂപധമ്മാനം നിരോധോ വുത്തോ, പഗേവ അരൂപധമ്മാനം. ന കേവലം നിച്ചനവാ, നാപി പരിത്തകാലട്ഠായിനോവ, അഥ ഖോ അസാരാ. കഥന്തി ആഹ **“മായാ”**തിആദി. മായാദയോ ഹി മണിആദിവസേന ദിസ്സമാനാ അതംസഭാവതായ **അസാരാ**. തത്ഥ മന്തോസധഭാവിതാ ഇന്ദജാലാദികാ **മായാ**. മിഗതണ്ഹികാ **മരീചി**. സുപിനമേവ **സുപിനന്തം**. മണ്ഡലാകാരേന ആവിജ്ഝിയമാനം അലാതമേവ **അലാതചക്കം**. ഗന്ധബ്ബദേവപുത്താനം കീളനിച്ഛാവസേന നഗരം വിയ ആകാസേ ഉപട്ഠാനമത്തം **ഗന്ധബ്ബനഗരം**.

ഏത്താവതാതി യ്വായം “ജാതം രൂപം പച്ചുപ്പന്ന”ന്തിആദിപാളിനയാനുസാരേന (പടി॰ മ॰ ൧.൪൯), “യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്ന”ന്തിആദിപാളിനയാനുസാരേന (മ॰ നി॰ ൧.൩൬൧, ൩൬൫; ൨.൧൧൩; ൩.൮൬, ൮൯; പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) വാ യാവ ഉദയബ്ബയപടിവേധാ ഭാവനാവിധി ആരദ്ധോ, ഏത്താവതാ. കലാപസമ്മസനാദികോപി ഹി സബ്ബോ ഭാവനാവിധി ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പാദനസ്സേവ, ന പരിസപരിസരീരകരബന്ധോതി. **വയധമ്മമേവാ**തി ഭിജ്ജനസഭാവമേവ. **വയം ഉപേതി** അത്തനോ ധമ്മതായ. യഞ്ഹി ഉപക്കമേന വിനസ്സതീതി വുച്ചതി, തമ്പി അത്തനോ ധമ്മതായ ഏവ വിനസ്സതി അഹേതുകത്താ വിനാസസ്സ. ഉപക്കമഹേതു പന വിസദിസുപ്പാദോ ഹോതി. **ഇമിനാ ആകാരേനാ**തി “യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ”ന്തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൬; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) ഹി വുത്തം, തസ്മാ വയം അനാലമ്ബിത്വാപി “വയധമ്മമേവ ഉപ്പജ്ജതീ”തി ഉദയസ്സ, “ഉപ്പന്നഞ്ച ഇദം വയം ഉപേതീ”തി വയസ്സ ച ഇമിനാ യഥാവുത്തേന പച്ചക്ഖകരണാകാരേന. അധുനാ ഉപ്പന്നം, ന താവ ബലപ്പത്തന്തി ആഹ **“തരുണവിപസ്സനാഞാണ”**ന്തി. കലാപസമ്മസനാദിവസേന പവത്തം സമ്മസനം ന നിപ്പരിയായേന വിപസ്സനാസമഞ്ഞം ലഭതി, ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിവസേന പവത്തമേവ ലഭതീതി ആഹ **“യസ്സാധിഗമാ ആരദ്ധവിപസ്സകോതി സങ്ഖം ഗച്ഛതീ”**തി.

വിപസ്സനുപക്കിലേസകഥാവണ്ണനാ

൭൩൨. **ഇമായ** ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാസങ്ഖാതായ **തരുണവിപസ്സനായ** വസേന, ന ആരദ്ധവിപസ്സനാനം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാദിസങ്ഖാതായ തരുണവിപസ്സനായ, നാപി നിബ്ബിദാനുപസ്സനാദിസങ്ഖാതായ ബലവവിപസ്സനായ വസേനാതി അത്ഥോ. ന ഹി തദാ വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി. **ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സാ**തി ച ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സേവാതി ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോ. തേനാഹ **“വിപസ്സനുപക്കിലേസാ ഹീ”**തിആദി. ദിട്ഠിഗാഹാദിവത്ഥുഭാവേന വിപസ്സനം ഉപക്കിലേസന്തീതി **വിപസ്സനുപക്കിലേസാ. “അരിയസാവകസ്സാ”**തി ഇദം ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന വുത്തം ബലവവിപസ്സനാപത്തസ്സാപി അനുപ്പജ്ജനതോ. **വിപ്പടിപന്നകസ്സാ**തി സീലവിപത്തിആദിവസേന യഥാ തഥാ വിപ്പടിപന്നകസ്സ. തസ്സ പന പടിപത്തിയാ ഗരഹിതബ്ബതം ദസ്സേന്തോ **“വിപ്പടിപന്നകസ്സാ”**തി ആഹ. ച-സദ്ദോ ഉപരിപദദ്വയേപി യോജേതബ്ബോ. **നിക്ഖിത്തകമ്മട്ഠാനസ്സാ**തി വിപസ്സനം ആരഭിത്വാ അന്തരാ വോസാനം ആപന്നസ്സ. **കുസീതപുഗ്ഗലസ്സാ**തി സീലസമ്പന്നസ്സേവ കോസജ്ജേന ഭാവനം അനനുയുഞ്ജന്തസ്സ. അഥ വാ **വിപ്പടിപന്നകസ്സാ**തി വിപസ്സനാഭാവനാസങ്ഖാതായ സമ്മാപടിപത്തിയാ അഭാവേന വിഗരഹിതപടിപത്തികസ്സ. വിപസ്സനാപടിപത്തിയേവ ഹി സസമ്ഭാരാ പുബ്ബഭാഗേ സമ്മാപടിപത്തി, തദഞ്ഞാ വിപ്പടിപത്തി, സാ ച തത്ഥ നിക്ഖിത്തധുരസ്സ ഹോതി. നിക്ഖിത്തധുരതാ ച കോസജ്ജേനാതി വുത്തം **“നിക്ഖിത്തകമ്മട്ഠാനസ്സ കുസീതപുഗ്ഗലസ്സാ”**തി. **യുത്തപ്പയുത്തസ്സാ**തി യോഗേന ഞാണേന ഭാവനമനുയുഞ്ജന്തസ്സ. സാ പന യുത്തപ്പയുത്തതാ സമഥവസേനാപി ഹോതീതി ആഹ **“ആരദ്ധവിപസ്സകസ്സാ”**തി. **ഉപ്പജ്ജന്തിയേവ** ന നുപ്പജ്ജന്തി അഞ്ഞഥാ മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണസ്സേവ അസമ്ഭവതോ.

ഓഭാസാദീസു “അരിയധമ്മോ”തി പവത്തം ഉദ്ധച്ചം വിക്ഖേപോ ധമ്മുദ്ധച്ചം, തേന ധമ്മുദ്ധച്ചേന വിപസ്സനാവീഥിതോ ഉക്കമനേന വിരൂപം ഗഹിതം പവത്തിതം മാനസം

ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതമാനസം. ഓഭാസോ ധമ്മോതി കാരണൂപചാരേനാഹ, ഈദിസം ഓഭാസം വിസ്സജ്ജേന്തോ മമ അരിയമഗ്ഗോതി അത്ഥോ. ഓഭാസം ആവജ്ജതി "നിബ്ബാന"ന്തി വാ "മഗ്ഗോ"തി വാ "ഫല"ന്തി വാ. **നിബ്ബാന**ന്തി ഗണ്ഹന്തോ തത്ഥ പവത്തധമ്മേ മഗ്ഗഫലഭാവേന ഗണ്ഹാതി, ഞാണാദികേ പന മഗ്ഗഫലഭാവേനേവ ഗണ്ഹാതി. **തതോ വിക്ഖേപോ ഉദ്ധച്ച**ന്തി തതോ ഓഭാസഹേതു യോ വിക്ഖേപോ, തം ഉദ്ധച്ചന്തി അത്ഥോ. **"ഉദ്ധച്ചേന വിഗ്ഗഹിതമാനസോ"**തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"അനിച്ചതോ"**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **അനിച്ച...പേ॰... നപ്പജാനാതി** "മഗ്ഗം പത്തോസ്മീ"തി സഞ്ഞായ അനിച്ചതാദിവസേന മനസികാരസ്സേവ അഭാവതോ. അയഞ്ച അത്ഥോ -

"യോ ഹി കോചി, ആവുസോ, ഭിക്ഖു വാ ഭിക്ഖുനീ വാ മമ സന്തികേ അരഹത്തപ്പത്തിം ബ്യാകരോതി, സബ്ബോ സോ ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി, ഏതേസം വാ അഞ്ഞതരേന. കതമേഹി ചതൂഹി? ഇധാവുസോ, ഭിക്ഖു സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവേതി, തസ്സ സമഥപുബ്ബങ്ഗമം വിപസ്സനം ഭാവയതോ മഗ്ഗോ സഞ്ജായതി, സോ തം മഗ്ഗം ആസേവതി ഭാവേതി ബഹുലീകരോതി. തസ്സ തം മഗ്ഗം ആസേവതോ...പേ॰... കരോതോ സംയോജനാനി പഹീയന്തി അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തി.

"പുന ചപരം, ആവുസോ, ഭിക്ഖു വിപസ്സനാപുബ്ബങ്ഗമം സമഥം ഭാവേതി...പേ॰... സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതി...പേ॰....

"പുന ചപരം, ആവുസോ, ഭിക്ഖുനോ ധമ്മുദ്ധച്ചവിഗ്ഗഹിതം മാനസം ഹോതി, ഹോതി സോ, ആവുസോ, സമയോ യം തം ചിത്തം അജ്ഝത്തമേവ സന്തിട്ഠതി സന്നിസീദതി ഏകോദി ഹോതി സമാധിയതി, തസ്സ മഗ്ഗോ സഞ്ജായതി...പേ॰... അനുസയാ ബ്യന്തീഹോന്തീ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൧൭൦) -

ഇമിനാ സുത്തപദേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ഹി ചതുത്ഥമഗ്ഗവിസ്സജ്ജനേ യഥാവുത്തമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനധമ്മാ **ധമ്മോ**. തത്ഥ **ഉദ്ധച്ചം** "അധിഗതമഗ്ഗാദികോഹമസ്മീ"തി അമഗ്ഗാദീസു വിക്ഖേപോ ധമ്മുദ്ധച്ചം, തേന ഉപദ്ദുതം **വിഗ്ഗഹിതമാനസം** ഹോതി. **നികന്തി** ഓഭാസാദീസു അപേക്ഖാ സുഖുമരൂപാ തണ്ഹാ, സാ വിപസ്സനാഭിരതിആകാരേന ഉപട്ഠഹന്തീ അധിമാനികേന "ധമ്മോ"തി ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"നികന്തി 'ധമ്മോ'തി നികന്തിം ആവജ്ജതീ"**തി.

൭൩൩. **വിപസ്സനോഭാസോ**തി വിപസ്സനാചിത്തസമുട്ഠിതം, സസന്തതിപതിതം ഉതുസമുട്ഠാനഞ്ച ഭാസുരം രൂപം. തത്ഥ **വിപസ്സനാചിത്തസമുട്ഠിതം** യോഗിനോ സരീരട്ഠമേവ പഭസ്സരം ഹുത്വാ തിട്ഠതി, ഇതരം സരീരം മുഞ്ചിത്വാ ഞാണാനുഭാവാനുരൂപം സമന്തതോ പത്ഥരതി, തം തസ്സേവ പഞ്ഞായതി, തേന ഫുട്ഠോകാസേ രൂപഗതമ്പി പസ്സതി, പസ്സന്തോ ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സതി, ഉദാഹു മനോവിഞ്ഞാണേനാതി വീമംസിതബ്ബന്തി വദന്തി. ദിബ്ബചക്ഖുലാഭിനോ വിയ തം മനോവിഞ്ഞാണവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി വുത്തം വിയ ദിസ്സതീതി. **വിപസ്സനാവീഥി** നാമ പടിപാടിയാ പവത്തമാനാ വിപസ്സനാവ. **ഉക്കന്താ നാമ ഹോതി** യോഗിനാ "മഗ്ഗപ്പത്തോമ്ഹീ"തി അധിമാനേന വിസ്സട്ഠത്താ, തസ്സ വാ യോഗിനോ വിപസ്സനാ തതോ ഏവ വീഥി ഉക്കന്താ നാമ ഹോതി. **മൂലകമ്മട്ഠാന**ന്തി വിപസ്സനമേവാഹ.

വേമത്തതായാതി അപ്പവിപുലതാവസേന വിസദിസതായ. **അസ്സാ**തി ഓഭാസസ്സ. ദ്വീഹി കുട്ടേഹി പരിച്ഛിന്നം ഗേഹം **ദ്വികുട്ടഗേഹം**. തസ്സ കിര അബ്ഭന്തരേപി ഏകാ ഭിത്തി ഹോതി ബഹിപി, ഉഭിന്നം അന്തരേ അനുപരിയായപഥം ഹോതി, സായന്ഹേ തത്ഥ സഞ്ചരിതാനി **പഞ്ചവണ്ണാനി കുസുമാനി,** വിസദഞാണസ്സ ഓഭാസേന ഫരിതട്ഠാനേ രൂപഗതഞ്ച ദിബ്ബചക്ഖുനോ വിയ **പഞ്ഞായന്തി**. തേന വുത്തം **"ഭന്തേ മയ്ഹ"**ന്തിആദി.

ഏവം ഓഭാസസ്സ വേമത്തതായ വത്ഥും ദസ്സേത്വാ ചിരകാലവിപ്പലമ്ബനേ വത്ഥും ദസ്സേതും **"അയം പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അയം പന വിപസ്സനുപക്കിലേസോ**തി വക്ഖമാനപ്പകാരം സന്ധായാഹ, ന സബ്ബം. **സോ**തി സോ സമഥവിപസ്സനാലാഭീ അധിമാനികോ.

ദിവാസനേതി ദിവാട്ഠാനേ നിസീദിതബ്ബആസനേ. പഠമം "പഞ്ഹം പുച്ഛിസ്സാമീ"തി ചിന്തിതത്താ വുത്തം **"പഞ്ഹം, ഭന്തേ, പുച്ഛിതും ആഗതോമ്ഹീ"**തി.

പച്ഛാ ഉപായേന പുഥുജ്ജനഭാവം വിഞ്ഞാപേത്വാ കമ്മട്ഠാനേ നിയോജേസ്സാമീതി ചിന്തിതത്താ വുത്തം **"അവസ്സയോ ഭവിസ്സാമിച്ചേവാഹം ആഗതോ"**തി, തസ്സ ച പധാനത്താ സാവധാരണം കത്വാ വുത്തം. **അയം ധമ്മോ**തി അയം അരിയമഗ്ഗാനുഗതോ പടിസമ്ഭിദാധമ്മോതി ഥേരസ്സ

അജ്ഝാസയവസേന വദതി. **സമാധിന്തി** അഭിഞ്ഞാസമാധിം. **അഞ്ചിതകണ്ണോതി** നിച്ചലട്ഠപിതകണ്ണപുടോ. **പലായിതും ആരദ്ധോ** ഭയേന. തേനാഹ **"ഥേരോ കിര ദോസചരിതോ"**തി. ദോസചരിതസ്സ ഹി സൂരസ്സാപി സഹസാ ഭയം ഉപ്പജ്ജതി. തേനസ്സ ഖീണാസവത്ഥേരോ അജ്ഝാസയം ഞത്വാ "ഇമിനാ ഉപായേന പുഥുജ്ജനഭാവം ജാനാപേസ്സാമീ"തി ഹത്ഥിനിമ്മാപനാദിമകാസി. ദോസചരിതത്താ ഹി ഥേരോ ഖിപ്പം പടിവിജ്ഝി. ഖിപ്പവിരാഗീ ഹി ദോസചരിതോ.

൭൩൮. **തസ്സാതി** ഉദയബ്ബയഞാണം മത്ഥകം പാപേന്തസ്സ യോഗിനോ. "ഏവമ്പി രൂപം ഉദേതി, ഏവമ്പി രൂപം വേതീ"തിആദിനാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനമേവേത്ഥ തുലനം, തീരണഞ്ച വേദിതബ്ബം. യഥാ ദേവാനമിന്ദേന ഖിത്തം വജിരം അമോഘം, അപ്പടിഹതഞ്ച ഹോതി, ഏവമിദമ്പി ഞാണം നിപുണം ഉദയബ്ബയദസ്സനേതി വുത്തം **"വിസ്സട്ഠഇന്ദവജിരമിവാ"**തിആദി. തത്ഥ **തിഖിണന്തി** അകുണ്ഠം. **സൂരന്തി** തേജവന്തം. **അതിവിസദന്തി** നിസിതഭാവേന അതിവിയ പടുതരം ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തഥാ ഹിനേന യോഗീ "മഗ്ഗപ്പത്തോസ്മീ"തി മഞ്ഞതി.

വിപസ്സനാപീതീതി വിപസ്സനാചിത്തസമ്പയുത്താ പീതി. ഖുദ്ദകാദയോ പീതിയോ ഹേട്ഠാ വണ്ണിതാ ഏവ. യസ്മാ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ വീഥിപടിപന്നായ അനുക്കമേന പഞ്ച പീതിയോ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"അയം പഞ്ച…പേ॰… ഉപ്പജ്ജതീ"**തി. മത്ഥകപ്പത്തേന പന ഉദയബ്ബയഞാണേന സദ്ധിം ഫരണാപീതിയേവ ഹോതി. ഉപചാരപ്പനാക്ഖണതോ അഞ്ഞദാപി ഹി ഫരണാപീതി ഹോതിയേവ. തേനാഹ **"സകലസരീരം പൂരയമാനാ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി.

പസ്സദ്ധിആദീനി ഛ യുഗളകാനി അഞ്ഞമഞ്ഞാവിയോഗിനീതി പസ്സദ്ധിയാ ഉപ്പന്നായ ഇതരാപി ഉപ്പന്നാ ഏവ ഹോന്തീതി കിച്ചദസ്സനമുഖേന താ സബ്ബാപി ദസ്സേന്തോ **"കായചിത്താനം നേവ ദരഥോ, ന ഗാരവ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ കായഗ്ഗഹണേന രൂപകായസ്സപി ഗഹണം വേദിതബ്ബം, ന വേദനാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സേവ. കായപ്പസ്സദ്ധിആദയോ ഹി രൂപകായസ്സാപി ദരഥാദിനിമ്മദ്ദികാതി. **കായചിത്താനി പസ്സദ്ധാനി…പേ॰… ഉജുകാനിയേവ ഹോന്തി** തേസം അപസ്സദ്ധാദിഭാവസ്സ ഹേതുഭൂതാനം ഉദ്ധച്ചാദിഥിനമിദ്ധാദിദിട്ഠിമാനാദിസേസനീവരണാദിഅസ്സദ്ധിയാദിമായാസാഥേയ്യാദിസംകിലേസധമ്മാനം വിധമനവസേന തദാ വിപസ്സനാചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തനതോ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പത്തിസമയേ. മനുസ്സാനം അയന്തി മാനുസീ, മനുസ്സയോഗ്ഗാ കാമസുഖരതി, താദിസേഹി മനുസ്സവിസേസേഹി അനുഭവിതബ്ബതാനതിവത്തനതോ ദിബ്ബാ രതിപി സങ്ഗഹിതാ, മാനുസീസദിസതായ കാമസുഖഭാവേന ദിബ്ബാ രതിപി വാ, തസ്സാ അതിക്കന്തതായ ന മാനുസീതി **അമാനുസീ**.

സുഞ്ഞാഗാരന്തി യം കിഞ്ചി വിവിത്തം സേനാസനം, വിപസ്സനം ഏവ വാ. സാപി ഹി നിച്ചഭാവാദിസുഞ്ഞതായ, യോഗിനോ സുഖസന്നിസ്സയതായ ച "സുഞ്ഞാഗാര"ന്തി വത്തബ്ബതം ലഭതി. ചിത്തസ്സ അനുപസ്സനകരാനം കിലേസാനം വിഗമേന **സന്തചിത്തസ്സ**. സംസാരേ ഭയസ്സ ഇക്ഖനേന **ഭിക്ഖുനോ. സമ്മാ** ഞായേന രൂപാരൂപധമ്മാനം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിവസേന **വിപസ്സതോ**. സമ്മസതോ അനാരദ്ധവിപസ്സനാനം മനുസ്സാനം അവിസയതായ **അമാനുസീ**. വിപസ്സനാപീതിസുഖസഞ്ഞിതാ **രതി ഹോതീ**തി അയമേത്ഥ ഗാഥായ സങ്ഖേപത്ഥോ. ദുതിയഗാഥാ പന ഉദയബ്ബയഞാണമേവ സന്ധായ വുത്താ. തത്ഥ **യതോ യതോ**തി രൂപതോ വാ അരൂപതോ വാ.

വിപസ്സനാസുഖന്തി വിപസ്സനാചിത്തസമ്പയുത്തം ചേതസികസുഖം. യസ്മാ തംസമുട്ഠിതേഹി അതിപണീതരൂപേഹി സബ്ബോ കായോ പരിഫുടോ, പരിബ്രൂഹിതോ ച ഹോതി. തസ്മാ വുത്തം **"സകലസരീരം അഭിസന്ദയമാന"**ന്തി.

അധിമോക്ഖോതി സദ്ധാ, ന യേവാപനകാധിമോക്ഖോതി അധിപ്പായോ. സാ ചേത്ഥ ന കമ്മഫലം, രതനത്തയം വാ സദ്ദഹനവസേന പവത്താ, അഥ ഖോ കിലേസകാലുസ്സിയാപഗമേന സമ്പയുത്താനം അതിവിയ പസന്നഭാവഹേതുഭൂതാ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാസമ്പയുത്താ…പേ॰… സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതീ"**തി.

പുരിമുപ്പന്നഭാവനാബലസംസിദ്ധം സമപ്പവത്തം വീരിയം സമ്പയുത്തധമ്മാനം സംകിലേസപക്ഖതോ കോസജ്ജതോ പഗ്ഗണ്ഹനതോ **പഗ്ഗഹോ**. തേനാഹ **"പഗ്ഗഹോതി വീരിയ"**ന്തിആദി.

സുപട്ഠിതാതി സഭാവസല്ലക്ഖണേന ആരമ്മണേ സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ. **സുപതിട്ഠിതാതി** പടിപക്ഖവിഗമേന തേന അചലനീയതായ സുട്ഠു പതിട്ഠിതാ. തതോ ഏവ നിഖാതാ വിയ

അചലാ. അചലഭാവേനേവ **പബ്ബതരാജസദിസാ**തി തീഹിപി പദേഹി സുപതിട്ഠിതമേവ ദസ്സേതി. **സോ**തി യോഗാവചരോ. **യം യം ഠാന**ന്തി യം യം അത്തനോ ഉപതിട്ഠാനട്ഠാനം രൂപം വാ അരൂപം വാ. **ഓക്ഖന്ദിത്വാ**തി അനുപവിസിത്വാ. **പക്ഖിന്ദിത്വാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരിഭണ്ഡഭൂതസ്സ യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ ഉപട്ഠഹന്തേ പരലോകസഞ്ഞിതേ സത്തേ സന്ധായാഹ **"ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരലോകോ വിയാ"**തി ന ദിബ്ബചക്ഖുനോ പരലോകവിസയത്താ. വണ്ണായതനവിസയഞ്ഹി തന്തി. **അസ്സ** സതി **ഉപട്ഠാതി** ഖായതി, ഉപതിട്ഠതീതി വാ അത്ഥോ. യദഗ്ഗേന ഹി സതി ആരമ്മണം ഓക്ഖന്ദിത്വാ ഉപതിട്ഠതി, തദഗ്ഗേന ആരമ്മണമ്പിസ്സ ഓക്ഖന്ദിത്വാ ഉപതിട്ഠതീതി വുച്ചതി.

വിചിനിതവിസയത്താ സങ്ഖാരാനം വിചിനനേ മജ്ഝത്തഭാവേന ഠിതാ **വിപസ്സനുപേക്ഖാ**. സാ പന അത്ഥതോ തഥാപവത്താ തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖാവ. മനോദ്വാരാവജ്ജനചിത്തസമ്പയുത്താ ചേതനാ ആവജ്ജനേ അജ്ഝുപേക്ഖനവസേന പവത്തിയാ **"ആവജ്ജനുപേക്ഖാ"**തി വുത്താ. ഉദയബ്ബയാനം സുട്ഠുതരം ഉപട്ഠാനതോ തദനുപസ്സനായം മജ്ഝത്തഭൂതാ ഇധ **വിപസ്സനുപേക്ഖാ** നാമ. തേ പന ഉദയബ്ബയാ സബ്ബസങ്ഖാരാനന്തി ആഹ **"സബ്ബസങ്ഖാരേസു മജ്ഝത്തഭൂതാ"**തി. ആവജ്ജനായ ഇന്ദവജിരതത്തനാരാചസദിസതാ, സൂരതിക്ഖഭാവോ ച സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപുരേചരാ വിയ തദനുചരഞാണസ്സ തഥാഭാവേന ദട്ഠബ്ബാ.

വിപസ്സനാനികന്തീതി വിപസ്സനായ നികാമനാ അപേക്ഖാ. ഓഭാസാദയോ വിപസ്സനായ വിജമ്ഭനഭൂതാ തസ്സാ അലങ്കാരോ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഓഭാസാദിപടിമണ്ഡിതായാ"**തി. **ആലയ**ന്തി അപേക്ഖം. **സുഖുമാ, സന്താകാരാ**തി സുഖുമാകാരാ, സന്താകാരാ ച, സാ ചസ്സാ സുഖുമസന്താകാരതാ ഭാവനായ സാതിസയപ്പവത്തിയാ, യതോ കിലേസഭാവോപിസ്സാ ദുവിഞ്ഞേയ്യോ ഹോതി. തേനാഹ **"യാ നികന്തി കിലേസോതി…പേ॰… ഹോതീ"**തി.

ഏതേസുപീതി യഥാദസ്സിതേസു ഞാണാദീസുപി. **"അഞ്ഞതരസ്മിം ഉപ്പന്നേ"**തി ഇദം ഉപ്പന്നേ അഞ്ഞതരസ്മിം "മഗ്ഗപ്പത്തോമ്ഹീ"തിആദിഗ്ഗഹണദസ്സനത്ഥം വുത്തം, ന അഞ്ഞതരഞ്ഞതരസ്സേവ ഉപ്പജ്ജനതോ. ന വാപി ഹി ഉപക്കിലേസാ ഏകക്ഖണേപി ഉപ്പജ്ജന്തി, പച്ചവേക്ഖണാ പന വിസും വിസും ഹോതി. **"ന വത മേ ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപാ നികന്തി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ"**തി ഇദം ധമ്മസഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം, ന പന തദാ യോഗിനോ തഥാചിത്തപ്പവത്തിവസേന. ന ഹി സോ തദാ തം "നികന്തീ"തി ജാനാതി, തഥാ സതി തബ്ബിസയസ്സ "മഗ്ഗപ്പത്തോമ്ഹീ"തിആദിഗ്ഗഹണസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവ. തസ്മാ ഏവമസ്സ സിയാ "ന വത മേ ഏവരൂപാ ഭാവനാഭിരതി ഉപ്പന്നപുബ്ബാ, അദ്ധാ മഗ്ഗപ്പത്തോമ്ഹീ"തി.

൭൩൪. **ഉപക്കിലേസവത്ഥുതായാ**തി നിപ്പരിയായതോ ദിട്ഠിമാനതണ്ഹാ ഇധ ഉപക്കിലേസാ തേസം വത്ഥുതായ ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ. ന സഭാവതോതി ആഹ **"ന അകുസലത്താ"**തി. യഥാ പന ഓഭാസാദയോ, ഏവം നികന്തിപി ദിട്ഠിഗാഹാദീനം ഠാനം ഹോതീതി വുത്തം **"ഉപക്കിലേസവത്ഥു ചാ"**തി. **വത്ഥുവസേനേവാ**തി ഗാഹേ അനാമസിത്വാ ഗാഹാനം വത്ഥുതാവസേനേവ. അത്തവാദീ ഹി "അഹംബുദ്ധിനിബന്ധനോ"തി പരികപ്പിതോ അത്താ ഓഭാസസ്സ സാമിഭൂതോ "മമാ"തി സാമിവചനസ്സ വിസയഭാവേന ഗഹിതോതി ആഹ **"മമ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോതി ഗണ്ഹതോ ഹി ദിട്ഠിഗാഹോ"**തി. ഓഭാസസ്സ മനാപഗ്ഗഹണമുഖേന തേന അത്താനം സേയ്യാദിതോ ദഹതീതി വുത്തം **"മനാപോ വത ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോതി ഗണ്ഹതോ മാനഗാഹോ"**തി. **അസ്സാദയതോ**തി സമ്പിയായതോ. **തേസ**ന്തി ദിട്ഠിഗാഹാദിസഞ്ഞിതാനം ഉപക്കിലേസാനം വസേന. **ഓഭാസാദീസൂ**തി ഓഭാസാദിനിമിത്തം. കമ്പനം യഥാരദ്ധവിപസ്സനായ അട്ഠത്വാ വിക്ഖേപാപത്തി, സാ ച ഓഭാസാദീസു തണ്ഹാദിഗാഹോതി ദസ്സേന്തോ **"ഓഭാസാദീസു കമ്പതി…പേ॰… സമനുപസ്സതീ"**തി ആഹ.

ഓഭാസനിമിത്തം ചിത്തം വികമ്പതീതി സമ്ബന്ധോ. ഓഭാസേ വാ വിസയഭൂതേ ഉപക്കിലേസേഹി ചിത്തം വികമ്പതീതി യോജനാ. തേനാഹ **"യേഹി ചിത്തം പവേധതീ"**തി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഉപട്ഠാനേ**തി സതിയം. **ഉപേക്ഖായ ചാ**തി വിപസ്സനുപേക്ഖായ ച.

മഗ്ഗാമഗ്ഗവവത്ഥാനകഥാവണ്ണനാ

൭൩൫. **കുസലോ പനാ**തിആദീസു കമ്മട്ഠാനകോസല്ലയോഗേന **കുസലോ**. പരിപക്കഞാണതായ **പണ്ഡിതോ**. ആഗമബ്യത്തിയാ **ബ്യത്തോ**. ഉപക്കിലേസതബ്ബിസോധനേസു ആദീനവാനിസംസാവബോധയോഗതോ **ബുദ്ധിസമ്പന്നോ. അയം ഖോ സോ**തി യോ സോ ആചരിയേന കമ്മട്ഠാനദാനകാലേ ഉദയബ്ബയഞാണുപ്പത്തിസമയേ ഉപ്പജ്ജതീതി വുത്തോ, അയം ഖോ സോ ഓഭാസോ ഉപ്പന്നോതി ഉപക്കിലേസവത്ഥുഭാവവവത്ഥാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനിസ്സ വിപസ്സനായ വിസയഭാവൂപനയനവിധിം ദസ്സേന്തോ **"സോ ഖോ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പഠമനയേ

അനിച്ചലക്ഖണവിഭാവനമേവ ദസ്സിതം, തസ്മിം സിദ്ധേ ഇതരമ്പി ലക്ഖണദ്വയം സിദ്ധമേവ ഹോതി. ദുതിയനയേ പന ഓഭാസാദികേ നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകദിട്ഠിഗാഹാദീനം ഉഗ്ഘാടനസമുഗ്ഘാടനപരിയാദാനവസേന മനസികാരവിധിം ദസ്സേതും **"സചേ ഓഭാസോ അത്താ ഭവേയ്യാ"**തിആദി വുത്തം. അരൂപസത്തകേ "സചേ സങ്ഖാരാ അത്താ ഭവേയ്യു"ന്തിആദി (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൨൭) സബ്ബസങ്ഖാരസങ്ഗണ്ഹനവസേന സാമഞ്ഞതോ വുത്തം, ഇധ ഓഭാസാദിവസേന സങ്ഖാരേ വിഭജ്ജ വുത്തം. സേസോ മനസികാരവിധി തത്ഥ വുത്തനയോവാതി ആഹ **"സബ്ബം അരൂപസത്തകേ വുത്തനയേന വിത്ഥാരേതബ്ബ"**ന്തി.

ഓഭാസം "നേതം മമാ"തി സമനുപസ്സന്തോ തണ്ഹാഗാഹതോ ചിത്തം വിസോധേതി, "നേസോഹമസ്മീ"തി സമനുപസ്സന്തോ മാനഗാഹതോ, "ന മേസോ അത്താ"തി സമനുപസ്സന്തോ ദിട്ഠിഗാഹതോ. തേനാഹ **"ഓഭാസം നേതം മമാ"**തിആദി. ഏസ നയോ ഞാണാദീസുപി.

ഇമാനി ദസ ഠാനാനീതി ഇമാനി യഥാവുത്താനി ഓഭാസാദീനി ദസ ഉപക്കിലേസകാരണാനി. **പഞ്ഞാ യസ്സ പരിച്ചിതാ**തി യസ്സ യോഗിനോ പഞ്ഞാ ഓഭാസാദീസു അനിച്ചതാദിഗ്ഗഹണവസേന പരിചിതവതീ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഉപപരിക്ഖിത്വാ ഠിതാ. ധമ്മുദ്ധച്ചസ്സ സമഗ്ഗഭാവജാനനേന **ധമ്മുദ്ധച്ചകുസലോ ഹോതി**.

വീഥിപടിപന്നന്തി ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാവസേന വിപസ്സനാവീഥിപടിപന്നം.

ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയന്തി ദിട്ഠിവിസുദ്ധിയം അധിഗതായം, ദിട്ഠിവിസുദ്ധിഞാണേന വാ ദിട്ഠിയാ വിസോധനേ ദുക്ഖസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം കതം ഹോതി ദുക്ഖസച്ചപരിയാപന്നസ്സ നാമരൂപസ്സ വവത്ഥാനതോ. നാമരൂപസ്സ പച്ചയാ നാമരൂപസമുദയപക്ഖിയാതി ആഹ **"കങ്ഖാ…പേ॰… സമുദയസച്ചസ്സ വവത്ഥാനം കത"**ന്തി. അഭിധമ്മനയേന ഹി സബ്ബകിലേസാ, കമ്മഞ്ച സമുദയസച്ചം. **ഇമിസ്സ**ന്തി ഇമായം. **സമ്മാ**തി അവിപരീതം. **മഗ്ഗസ്സാ**തി അരിയമഗ്ഗസ്സ ഉപായഭൂതമഗ്ഗസ്സ.

മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി വീസതിമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൨൧. പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണകഥാവണ്ണനാ

൩൩൭. വിപസ്സനാചാരസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിയാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം **സിഖാപ്പത്താ വിപസ്സനാ**. സിഖാപ്പത്തി പനസ്സ ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം അത്ഥട്ഠമാനംവസേന ജാതാതി ആഹ **"അട്ഠന്നം പന ഞാണാനം വസേന സിഖാപ്പത്താ വിപസ്സനാ"**തി. ഓളാരികോളാരികസ്സ സച്ചപടിച്ഛാദകമോഹതമസ്സ വിഗമനേന സച്ചപ്പടിവേധാനുകൂലത്താ **"സച്ചാനുലോമികഞാണ"**ന്തി അനുലോമഞാണമാഹ. താനി പന ഞാണാനി സരൂപതോ ദസ്സേതും **"അട്ഠന്നന്തി ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ഉദയബ്ബയദസ്സനേന സങ്ഖാരാനം അനിച്ചലക്ഖണം, തദനുസാരേന ഇതരലക്ഖണാനി ച വിഭാവേന്തീയേവ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാ പവത്തതീതി കത്വാ **"വീഥിപടിപന്നവിപസ്സനാസങ്ഖാതം ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണ"**ന്തി വുത്തന്തി കേചി. തയിദം തസ്സ സബ്ബസോ തീരണപരിഞ്ഞാഭാവമേവ മഞ്ഞമാനേഹി വുത്തം. കിഞ്ചാപി ഹി ഉദയബ്ബയഞാണം തീരണപരിഞ്ഞന്തോഗധമേവ, ഉദയബ്ബയാദീനം പന ജാനനട്ഠേന, പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനട്ഠേന ച ഞാണദസ്സനാനി, ഉദയബ്ബയഞാണാദീനി. താനിയേവ പടിപക്ഖതോ വിസുദ്ധത്താ ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, സാ ഏവ അരിയമഗ്ഗോ പടിപജ്ജതി ഏതായാതി പടിപദാ ചാതി **പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീ**തി വുത്തം. തം പന ഉപ്പന്നമത്തം അപ്പഗുണം സന്ധായ വുത്തം. പഗുണഞ്ഹി നിച്ചസഞ്ഞാദിപഹാനസിദ്ധിയാ പഹാനപരിഞ്ഞായ അധിട്ഠാനഭൂതം. യതോ തദവിഗമേന അട്ഠാരസസു മഹാവിപസ്സനാസു ഏകച്ചാ അധിഗതാ ഏവ ഹോന്തി. ന ഹി ഉദയബ്ബയാനം പച്ചക്ഖതോ പടിവേധേന വിനാ സാമഞ്ഞാകാരാനം തീരണമത്തേന സാതിസയം പടിപക്ഖപഹാനം സമ്ഭവതി. അസതി ച പടിപക്ഖപഹാനേ കുതോ ഞാണാദീനം വജിരമിവ അവിഹതവേഗതാ, തിഖിണവിസദാദിതാ വാ. തസ്മാ പഗുണഭാവപ്പത്തം ഉദയബ്ബയഞാണം പഹാനപരിഞ്ഞാപക്ഖിയമേവ ദട്ഠബ്ബം. സബ്ബസങ്ഖാരാനം ഭങ്ഗസ്സേവ അനുപസ്സനാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ, തദേവ ഞാണം **ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം**. യഥാഭൂതദസ്സാവീ ഭായതി ഏതസ്മാതി ഭയം, തേഭൂമകധമ്മാ, തേസു ഭയതോ ഉപട്ഠിതേസു ഭായിതബ്ബാകാരഗാഹിഞാണം **ഭയതുപട്ഠാനഞാണം**. മുഞ്ചിതും ഇച്ഛതീതി മുഞ്ചിതുകമ്യം, ചിത്തം, പുഗ്ഗലോ വാ, തസ്സ ഭാവോ മുഞ്ചിതുകമ്യതാ , തദേവ ഞാണം **മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം**. പുന പടിസങ്ഖാനാകാരേന പവത്തം ഞാണം **പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം**. നിരപേക്ഖതായ സങ്ഖാരാനം ഉപേക്ഖനവസേന പവത്തഞാണം **സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം. തസ്മാ**തി യസ്മാ ഉപക്കിലേസവിമുത്തം ഉദയബ്ബയഞാണാദിനവവിധഞാണം പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി, തസ്മാ.

൩൩൮. **"ഉപക്കിലേസവിമുത്ത"**ന്തി വിസേസനേന വിഭാവിതമത്ഥം അനവബുജ്ഝന്തോ ചോദകോ **"പുന ഉദയബ്ബയഞാണേ യോഗോ കിമത്ഥിയോ"**തി പുച്ഛതി. തത്ഥ **കിമത്ഥിയോ**തി കിം പയോജനോ നിരത്ഥകോ, പഗേവ നിബ്ബത്തിതത്താ പക്കസ്സ പചനം വിയാതി അധിപ്പായോ. അഥ വാ ലക്ഖണസല്ലക്ഖണാദിഹേതുപടിപാടിഗ്ഗഹണവസേന തമത്ഥം ഞാപേതുകാമോ ആചരിയോവ കഥേതുകമ്യതാവസേന **"കിമത്ഥിയോ"**തി പുച്ഛതി. **ലക്ഖണസല്ലക്ഖണത്ഥോ**തി അനിച്ചാദിലക്ഖണാനം സമ്മദേവ ഉപധാരണത്ഥോ. തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"ഉദയബ്ബയഞാണം ഹീ"**തിആദിമാഹ. നനു ച ഉദയബ്ബയഞാണം നാമ സങ്ഖാരാനം ഉദയബ്ബയമേവ പസ്സതി, ന അനിച്ചാദിലക്ഖണത്തയം, തേന കഥം അനിച്ചതാദിലക്ഖണത്തയസല്ലക്ഖണം ഹോതീതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "ഉദയബ്ബയഞാണം ലക്ഖണത്തയവിസയം ഹോതീ"തി. ഉദയബ്ബയേ പന പടിവിദ്ധേ അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തതോ "യദനിച്ചം, തം ദുക്ഖം. യം ദുക്ഖം, തദനത്താ"തി (സം॰ നി॰ ൩.൧൫; ൪൫, ൭൭; ൪.൧, ൪; പടി॰ മ॰ ൨.൧൦) ഇതരലക്ഖണമ്പി. അഥ വാ ഉദയബ്ബയഗ്ഗഹണേന ഹുത്വാ അഭാവാകാരോ, അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനാകാരോ, അവസവത്തനാകാരോ ച വിഭൂതതരോ ഹോതീതി കാരണഭാവേന ഉദയബ്ബയഞാണേ യോഗസ്സ ലക്ഖണത്തയസല്ലക്ഖണത്ഥതാ വേദിതബ്ബാ, ന സമ്മുഖേനേവ. **ഹേട്ഠാ**തി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിതോ ഹേട്ഠാ. തഞ്ഹി ഓഭാസാദിഉപ്പത്തിഹേതുതായ തിക്ഖം വിസദം ഹുത്വാ പവത്തമ്പി ദിട്ഠിആദീഹി ഉപക്കിലിട്ഠത്താ കുണ്ഠം അവിസദമേവ ജാതം. തേനാഹ **"ദസഹി...പേ॰... നാസക്ഖീ"**തി.

൭൩൯. **അമനസികാരാ**തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനം. **“കിസ്സ അമനസികാരാ”**തി ഹി ഇദം “കേന പടിച്ഛന്നത്താ”തി പുച്ഛിതസ്സ പടിച്ഛാദകസ്സ ഹേതുപുച്ഛാ. സന്തതിയാ ഹിസ്സ പടിച്ഛന്നത്താ അനിച്ചലക്ഖണം ന ഉപട്ഠാതി, സാ ച സന്തതി ഉദയബ്ബയാമനസികാരേന പടിച്ഛാദികാ ജാതാ. ഇരിയാപഥേഹി പടിച്ഛന്നത്താ ദുക്ഖലക്ഖണം ന ഉപട്ഠാതി, തേ ച ഇരിയാപഥാ അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനാമനസികാരേന പടിച്ഛാദകാ ജാതാ. ഘനേന പടിച്ഛന്നത്താ അനത്തലക്ഖണം ന ഉപട്ഠാതി, തേ ച ഘനാ നാനാധാതുവിനിബ്ഭോഗാമനസികാരേന പടിച്ഛാദകാ ജാതാതി. ഉദയബ്ബയം പസ്സതോ ന ഉദയാവത്ഥാ വയാവത്ഥം പാപുണാതി, വയാവത്ഥാ വാ ഉദയാവത്ഥം. അഞ്ഞോവ ഉദയക്ഖണോ, അഞ്ഞോവ വയക്ഖണോതി ഏകോപി ധമ്മോ ഖണവസേന ഭേദതോ ഉപട്ഠാതി, പഗേവ അതീതാദികോതി ആഹ **“ഉദയബ്ബയം പന…പേ॰… ഉപട്ഠാതീ”**തി. തത്ഥ **സന്തതിയാ വികോപിതായാ**തി പുബ്ബാപരിയേന പവത്തമാനാനം ധമ്മാനം അഞ്ഞോഞ്ഞഭാവസല്ലക്ഖണേന സന്തതിയാ ഉഗ്ഘാടിതായ. ന ഹി സമ്മദേവ ഉദയബ്ബയം സല്ലക്ഖേന്തസ്സ ധമ്മാ സമ്ബന്ധഭാവേന ഉപട്ഠഹന്തി, അഥ ഖോ അയോസലാകാ വിയ അസമ്ബന്ധഭാവേനാതി സുട്ഠുതരം അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹോതി.

അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനം മനസി കത്വാതി യഥാപരിഗ്ഗഹിതഉദയബ്ബയവസേന സങ്ഖാരാനം നിരന്തരം പടിപീളിയമാനതം വിബാധിയമാനതം മനസി കരിത്വാ. **ഇരിയാപഥേ ഉഗ്ഘാടിതേ**തി ഇരിയാപഥേ ലബ്ഭമാനദുക്ഖപടിച്ഛാദകഭാവേ ഉഗ്ഘാടിതേ. ഏകസ്മിഞ്ഹി ഇരിയാപഥേ ഉപ്പന്നസ്സ ദുക്ഖസ്സ വിനോദകം ഇരിയാപഥന്തരം തസ്സ പടിച്ഛാദകം വിയ ഹോതി, ഏവം സേസാപീതി ഇരിയാപഥാനം തംതംദുക്ഖപടിച്ഛാദകഭാവേ യാഥാവതോ ഞാതേ തേസം ദുക്ഖപടിച്ഛാദകഭാവോ ഉഗ്ഘാടിതോ നാമ ഹോതി സങ്ഖാരാനം നിരന്തരം ദുക്ഖാഭിതുന്നതായ പാകടഭാവതോ. തേനാഹ **“ദുക്ഖലക്ഖണം യാഥാവസരസതോ ഉപട്ഠാതീ”**തി. **നാനാധാതുയോ**തി നാനാവിധാ പഥവീആദിധാതുയോ നാനാവിധേ സഭാവധമ്മേ. **വിനിബ്ഭുജിത്വാ**തി “അഞ്ഞാ പഥവീധാതു, അഞ്ഞാ ആപോധാതൂ”തിആദിനാ, “അഞ്ഞോ ഫസ്സോ, അഞ്ഞാ വേദനാ”തിആദിനാ ച വിസും വിസും കത്വാ. **ഘനവിനിബ്ഭോഗേ കതേ**തി സമൂഹഘനേ, കിച്ചാരമ്മണഘനേ ച പഭേദിതേ. യാ ഹേസാ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപത്ഥദ്ധേസു സമുദിതേസു രൂപാരൂപധമ്മേസു ഏകത്താഭിനിവേസവസേന അപരിമദ്ദിതസങ്ഖാരേഹി ഗയ്ഹമാനാ **സമൂഹഘനതാ,** തഥാ തേസം തേസം ധമ്മാനം കിച്ചഭേദസ്സ സതിപി പടിനിയതഭാവേ ഏകതോ ഗയ്ഹമാനാ **കിച്ചഘനതാ,** തഥാ സാരമ്മണധമ്മാനം സതിപി ആരമ്മണകരണഭേദേ ഏകതോ ഗയ്ഹമാനാ **ആരമ്മണഘനതാ** ച, താ ധാതൂസു ഞാണേന വിനിബ്ഭുജിത്വാ ദിസ്സമാനാ ഹത്ഥേന പരിമജ്ജിയമാനോ ഫേണപിണ്ഡോ വിയ വിലയം ഗച്ഛന്തി, “യഥാപച്ചയം പവത്തമാനാ സുഞ്ഞാ ഏതേ ധമ്മാ ധമ്മമത്താ”തി അനത്തലക്ഖണം പാകടതരം ഹോതി. തേന വുത്തം **“നാനാധാതുയോ…പേ॰… ഉപട്ഠാതീ”**തി.

൭൪൦. ധുവഭാവപടിക്ഖേപതോ ന നിച്ചന്തി **അനിച്ചം,** ഖന്ധപഞ്ചകം. യഥാഹ “രൂപം ഖോ, രാധ, അനിച്ചം, വേദനാ… സഞ്ഞാ… സങ്ഖാരാ… വിഞ്ഞാണം അനിച്ച”ന്തി (സം॰ നി॰ ൩.൫൭൨). തത്ഥ കാരണം വദന്തോ **“ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്തഭാവാ”**തി ആഹ. **ഉപ്പാദോ** നിബ്ബത്തിലക്ഖണം, **വയോ** വിപരിണാമലക്ഖണം, **അഞ്ഞഥത്തം** ജരാ, തേസം സബ്ഭാവതോതി അത്ഥോ. **ഹുത്വാ അഭാവതോ**തി ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിനസ്സനതോ. ഏത്ഥ ച പുരിമേന ജാതിജരാമരണസബ്ഭാവതോ **അനിച്ച**ന്തി ദസ്സേതി, ദുതിയേന പാകഭാവവിദ്ധംസാഭാവതോ. യസ്സ ഭാവേന ഖന്ധപഞ്ചകം “അനിച്ച”ന്തി വുച്ചതി, തം അനിച്ചലക്ഖണന്തി ദസ്സേതും **“ഉപ്പാദവയഞ്ഞഥത്ത”**ന്തിആദി വുത്തം. തേന ഹി തം “അനിച്ച”ന്തി ലക്ഖീയതി. **ആകാരവികാരോ**തി ആകാരവികതി. അഭാവാകാരോ ഹി വികതിരൂപേന ലബ്ഭതി, വിരൂപത്താ ന ഉപ്പാദാകാരോ. **ആകാരവികാരോ**തി വാ ആകാരവിസേസോ. ഹുത്വാ അഭാവോ ഹി പാകഭാവതോ ഭിന്നോ വിദ്ധംസാഭാവത്താ തത്ഥ ച അനിച്ചലക്ഖണം നിരുള്ഹം. അനിച്ചാകാരോ ഹി ദുക്ഖാനത്താകാരേഹി വിയ ഉപ്പാദാകാരതോ ച വിസിട്ഠോ. തഥാ ഹി സദ്ദസ്സ വിദ്ധംസാഭാവോ സങ്ഖതഭാവേനപി സാധീയതി.

സങ്ഖതഭാവോ ച അത്ഥതോ ഉപ്പാദവന്തതാ. **ഉപ്പാദോ** ച പാകഭാവസാധിതാ ധരമാനാവത്ഥാ. ഇമിനാ നയേന ദുക്ഖാനത്താലക്ഖണാനി വേദിതബ്ബാനി. അപിച യഥാ

നിച്ചപടിക്ഖേപതോ അനിച്ചന്തി നിച്ചാകാരപടിക്ഖേപതോ യഥാവുത്തോ അഭാവാകാരസങ്ഖാതോ അനിച്ചാകാരോ **അനിച്ചലക്ഖണം,** ഏവം സുഖപടിക്ഖേപതോ ദുക്ഖന്തി സുഖാകാരപടിക്ഖേപതോ അഭിണ്ഹപടിപീളനാകാരസങ്ഖാതോ ദുക്ഖാകാരോ **ദുക്ഖലക്ഖണം,** തഥാ അത്തപടിക്ഖേപതോ അനത്താതി അത്താകാരപടിക്ഖേപതോ അവസവത്തനാകാരസങ്ഖാതോ അനത്താകാരോ **അനത്തലക്ഖണ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേ യിമേ തയോപി ആകാരാ അസഭാവധമ്മത്താ ഖന്ധപരിയാപന്നാ ന ഹോന്തി. ഖന്ധേഹി വിനാ അനുപലബ്ഭനീയതോ ഖന്ധവിനിമുത്താപി ന ഹോന്തി. ഖന്ധേ പന ഉപാദായ വോഹാരവസേന ലബ്ഭമാനാ തദാദീനവവിഭാവനായ വിസേസകാരണഭൂതാ തജ്ജാപഞ്ഞത്തിവിസേസാതി വേദിതബ്ബാ.

തയിദം സബ്ബമ്പീതി യഥാവുത്തലക്ഖണത്തയഞ്ചേവ ലക്ഖിതബ്ബഞ്ച ഖന്ധപഞ്ചകം. **"ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാഞാണേന യാഥാവസരസതോ സല്ലക്ഖേതീ"**തി ഇദം തദത്ഥേ തബ്ബോഹാരവസേന വുത്തം. ഉദയബ്ബയഞാണത്ഥഞ്ഹി ലക്ഖണാരമ്മണികവിപസ്സനാ "ഉദയബ്ബയഞാണ"ന്തി കഥിതാ. ന ഹി ഉദയബ്ബയഞാണം ദുക്ഖലക്ഖണാദിവിസയം . തബ്ബിസയത്തേ വാ ഉദയബ്ബയഞാണമേവ ന സിയാ, ഉദയബ്ബയഞാണം പന തിക്ഖം, വിസദഞ്ച കാതുകാമേന ലക്ഖണത്തയതീരണമേവ കാതബ്ബം. പരികമ്മസദിസഞ്ഹേതം തസ്സ. ഏസ നയോ സേസഞാണേസുപീതി.

ഉപക്കിലേസവിമുത്തഉദയബ്ബയഞാണം നിട്ഠിതം.

ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൭൪൧. വഹതീതി പവത്തതി. ഞാണസ്സ തിക്ഖഭാവോ ഭാവനായ പഗുണഭാവേന. പഗുണാ ച ഭാവനാ വിക്ഖേപാഭാവതോ ആരമ്മണേ അപ്പിതാ വിയ പവത്തതീതി ഞാണസ്സ തിക്ഖഭാവേന സങ്ഖാരാനം ലഹുഉപട്ഠാനതാ ദസ്സിതാ. **സങ്ഖാരേസു** പന ഉദയബ്ബയവസേന **ലഹും ലഹും ഉപട്ഠഹന്തേസു** ഉദയദസ്സനഞ്ച "ഉപ്പാദവതോ വിനാസോ"തി യാവദേവ വയദസ്സനത്ഥം തസ്സ നിബ്ബിദാവഹത്താതി വയേ ഏവസ്സ ആഭോഗസമന്നാഹാരോ മനസികാരോ പവത്തതി, തേന ഉപ്പാദാദിം മുഞ്ചിത്വാ വയമേവാരബ്ഭ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി. തേന വുത്തം **"ഉപ്പാദം വാ"**തിആദി. തത്ഥ **ഉപ്പാദ**ന്തി നിബ്ബത്തിവികാരം. **ഠിതി**ന്തി ഠിതിപ്പത്തം, ജരന്തി അത്ഥോ. **പവത്ത**ന്തി ഉപാദിന്നകപ്പവത്തം. **നിമിത്ത**ന്തി സങ്ഖാരനിമിത്തം. യം സങ്ഖാരാനം സമുദയാദിഘനവസേന, സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സവിഗ്ഗഹാനം വിയ ഉപട്ഠാനം, തം സങ്ഖാരനിമിത്തം. കേചി പന **"പവത്തം** നാമ സങ്ഖാരാനം അവിച്ഛേദേന പവത്തനം ഉപ്പാദോവ, **നിമിത്തം** നാമ ഉപ്പന്നാനം വിജ്ജമാനതാ ഠാനപരമ്പരാ, തസ്മാ ഉപ്പാദമേവ ഗണ്ഹാതി ചേ, പവത്തം ഗണ്ഹാതി നാമ. ഠിതിംയേവ ഗണ്ഹാതി ചേ, നിമിത്തം ഗണ്ഹാതി നാമാ"തി വദന്തി, തം **"ഉപ്പാദം വാ"**തിആദിവചനേന വിരുജ്ഝതി. ന ഹി അസതി ഭേദേ വികപ്പോ യുത്തോ. **ന സമ്പാപുണാതി** അഗ്ഗഹണതോ. കിം പന സമ്പാപുണാതീതി ആഹ **"ഖയ...പേ॰... സന്തിട്ഠതീ"**തി. തത്ഥ **നിരോധ**സദ്ദോ അനുപ്പാദേപി ദിസ്സതീതി ഭേദസദ്ദേന വിസേസിതം, **ഭേദ**സദ്ദോ വിസേസവാചകോപി ഹോതീതി വയസദ്ദേന വിസേസിതം, സോപി അനിരോധവാചകോപി അത്ഥീതി ഖയസദ്ദേന വിസേസിതം, ഖയവയഭേദസങ്ഖാതേ ഖണികനിരോധേതി അത്ഥോ. **സതി സന്തിട്ഠതീ**തി സതിസീസേന ഞാണമാഹ. **ഏതസ്മിം ഠാനേ**തി ഉപക്കിലേസവിനിമുത്തസ്സ ഉദയബ്ബയഞാണസ്സ തിക്ഖഭാവാപത്തിയം വുത്തനയേന ഉദയമ്പി മുഞ്ചിത്വാ വയസ്സേവ മനസികാരകാലേ.

ആരമ്മണപടിസങ്ഖാതി രൂപവേദനാദിആരമ്മണം ഖയവയവസേനേവ പടിസങ്ഖായ. യകാരലോപേന ഹി നിദ്ദേസോ "സയം അഭിഞ്ഞാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൮, ൪൩) വിയ. യഥാവുത്തസ്സ വാ ആരമ്മണസ്സ ഖയവയഭേദവസേന പടിസങ്ഖാ **ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ. ഭങ്ഗാനുപസ്സനേ**തി യോ തദാരമ്മണസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗോ, തസ്സ അനുപസ്സനേ. **പഞ്ഞാ**തി പകാരതോ ജാനനാ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഇദാനേവ സംവണ്ണിയതി.

൭൪൨. യം കിഞ്ചി ആരമ്മണന്തി രൂപം യാവ ജരാമരണന്തി വിപസ്സിതബ്ബഭാവേന ഗഹിതം സബ്ബം സങ്ഖാരഗതമാഹ . പടിസങ്ഖാനം നാമ ജാനനം, തഞ്ച ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ

അധിപ്പേതത്താ ഭങ്ഗതോ ദസ്സനമേവാതി ആഹ **"ജാനിത്വാ ഖയതോ വയതോ ദിസ്വാതി അത്ഥോ"**തി. തസ്സ ഞാണസ്സാതി സമ്ബന്ധോ.

രൂപാരമ്മണമേവ **രൂപാരമ്മണതാ** യഥാ "ദേവോ ഏവ ദേവതാ"തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"രൂപാരമ്മണം ചിത്ത"**ന്തി വുത്തം. **രൂപാരമ്മണതാ**തി വാ ഭുമ്മത്ഥേ പച്ചത്തവചനന്തി ദസ്സേന്തോ **"അഥ വാ രൂപാരമ്മണഭാവേ"**തി ആഹ. **അപരേന ചിത്തേന ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീ**തി വിപസ്സനാവിസയം ഭങ്ഗാനുപസ്സനമാഹ. ഏവഞ്ഹി ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ പഗുണാ ഹോതി, ആരമ്മണഞ്ചസ്സ വിഭൂതതരം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. **ഞാതന്തി** ആരമ്മണമാഹ അനുപസ്സനാവസേന ഞാതത്താ. **ഞാണന്തി** അനുപസ്സനാഞാണം. **ഉഭോപി വിപസ്സതീ**തി തദുഭയമ്പി ഖയതോ വയതോ വിപസ്സതീതി. അയം ഹേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - രൂപസ്സ യാവ ജരാമരണസ്സ ഖയതോ വയതോ ദസ്സനം ആരമ്മണപടിസങ്ഖാതം, ദസ്സനകഞാണസ്സ ഖയതോ വയതോ ദസ്സനം ആരമ്മണപടിസങ്ഖായ ഭങ്ഗസ്സ അനുപസ്സനന്തി ഉഭയത്ഥ പഞ്ഞാ. പുരിമം വാ തദഭാവേ അഭാവതോ പച്ഛിമായം പക്ഖിപിത്വാ പച്ഛിമാ ഏവ പഞ്ഞാ വിപസ്സനേ ഞാണന്തി.

ഏത്ഥാതി "തസ്സ ചിത്തസ്സ...പേ॰... ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീ"തി ഏത്ഥ. **അനേകേഹി ആകാരേഹീ**തി അനിച്ചതോ അനുപസ്സനാദീഹി അനേകേഹി ആകാരേഹി. **അനു**-സദ്ദോ "ഭിയ്യോ"തി ഏതസ്മിം അത്ഥേതി ആഹ **"പുനപ്പുനം പസ്സതീ"**തി.

ഇധ സങ്ഖതധമ്മോ നാമ ജാതിജരാമരണപകതികോ, തസ്സ ജാതി ആദികോടി, ജരാ മജ്ഝിമകോടി, മരണം ഓസാനകോടി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഉപ്പാദാദിതിവിധമ്പി സങ്ഖതലക്ഖണതായ അനിച്ചലക്ഖണം, തഥാപി ജാതിജരാസു ദിട്ഠാസു ന തഥാ അനിച്ചലക്ഖണം പാകടം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി യഥാ വയക്ഖണേതി ആഹ **"ഭങ്ഗോ നാമ അനിച്ചതായ പരമാ കോടീ"**തി, ഉത്തമാ കോടി പരിയോസാനകോടീതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി ജരാധമ്മം, മരണധമ്മമേവ ച ജായതീതി **ജാതി** അനിച്ചതായ ആദി കോടി, തഥാ ജാതിധമ്മം, മരണധമ്മമേവ ച ജീരതീതി **ജരാ** മജ്ഝിമാ കോടി, ജാതിധമ്മം, ജരാധമ്മമേവ ച ഭിജ്ജതീതി **ഭങ്ഗോ** പരമാ കോടീതി. **അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ**തി ന കലാപതോ സമ്മസന്തോ വിയ "അനിച്ചം ഖയട്ഠേനാ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൮) അനുമാനവസേന, നാപി ആരദ്ധവിപസ്സകോ വിയ ഉദയഗ്ഗഹണപുബ്ബകവയദസ്സനവസേന, അഥ ഖോ ഉദയബ്ബയഞാണാനുഭാവേന പച്ചക്ഖതോ ഉപട്ഠിതേസു ഉദയവയേസു വുത്തനയേന ഉദയം മുഞ്ചിത്വാ ഭങ്ഗദസ്സനവസേനേവ അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, ഏവം അനുപസ്സതോ പനസ്സ നിച്ചഗാഹസ്സ ലേസോപി നത്ഥീതി ആഹ **"നോ നിച്ചതോ"**തി. തഥാ ഹേസ നിച്ചസഞ്ഞം പജഹതീതി വുച്ചതി. ഏത്ഥ ച "അനിച്ചതോ ഏവ അനുപസ്സതീ"തി ഏവ-കാരോ ലുത്തനിദ്ദിട്ഠോതി തേന നിവത്തിതമത്ഥം ദസ്സേതും **"നോ നിച്ചതോ"**തി വുത്തം. ന ചേത്ഥ ദുക്ഖതോ അനുപസ്സനാദിനിവത്തനമാസങ്കിതബ്ബം പടിയോഗീനിവത്തനപരത്താ, ഏവ-കാരസ്സ ഉപരി ദേസനാരുള്ഹത്താ ച താസം. **ദുക്ഖതോ അനുപസ്സതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

അനിച്ചതോ താവ അനുപസ്സനാ ഭങ്ഗാനുപസ്സകസ്സ യുത്താ "ഭങ്ഗോ നാമ അനിച്ചതായ പരമാ കോടീ"തി, ദുക്ഖാദിതോ പന കഥന്തി ആഹ **"അനിച്ചസ്സ ദുക്ഖത്താ"**തിആദി. ഏതേന യം അനിച്ചം, തം ഏകന്തതോ ദുക്ഖം അനത്താ, തതോ ച ന അഭിനന്ദനിയാദിരൂപം. തസ്മാ ഉപരി നിബ്ബത്തേതബ്ബതോ ഞാണപരികമ്മത്ഥഞ്ച ഇതരാസമ്പി ഛന്നം അനുപസ്സനാനം വസേന അനുപസ്സതീതി ദസ്സേതി. കേചി പനേത്ഥ **"അനിച്ചതോ അനുപസ്സതി, നോ നിച്ചതോ**തിആദിനാ വിസും ദസ്സനകിച്ചം നത്ഥി, ഭങ്ഗദസ്സനേനേവ സബ്ബം ദിട്ഠം ഹോതീ"തി വദന്തി, തം ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ മത്ഥകപ്പത്തിയം യുത്തം, തതോ പന പുബ്ബഭാഗേ അനേകാകാരവോകാരാ അനുപസ്സനാ ഇച്ഛിതബ്ബാവ. അഞ്ഞഥാ "അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ"തിആദികാ (പടി॰ മ॰ ൧.൫൨) പാളി, "അനേകേഹി ആകാരേഹി പുനപ്പുനം പസ്സതീ"തി ആഗതാ തസ്സാ അട്ഠകഥാ ച വിരോധിതാ സിയാ. **തദേവ** അനിച്ചതോ ദിട്ഠമേവ സബ്ബസങ്ഖാരഗതം.

ന തം അഭിനന്ദിതബ്ബന്തി തം സങ്ഖാരഗതം തണ്ഹാദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന "ഏതം മമ, ഏസോ മേ അത്താ"തി ന അഭിനന്ദിതബ്ബം. **ന തത്ഥ രഞ്ജിതബ്ബ**ന്തി തത്ഥ സങ്ഖാരഗതേ രഞ്ജനവസേന ന പവത്തിതബ്ബം, കാമരാഗോ, ഭവരാഗോ വാ ന പവത്തേതബ്ബോതി അത്ഥോ. **രാഗം നിരോധേതീ**തി രാഗം വിക്ഖമ്ഭനനിരോധം പാപേതി, വിക്ഖമ്ഭേതീതി

അത്ഥോ. തേനാഹ **"ലോകികേനേവ താവ ഞാണേനാ"**തി. സതി ച വിക്ഖമ്ഭനേ കഥം സമുദയോതി ആഹ **"നോ സമുദേതി, സമുദയം ന കരോതീ"**തി.

ഏവം വിരത്തോതി ഏവം ഭങ്ഗാനുപസ്സനാനുസാരേന വിരത്തോ. യഥാ ദിട്ഠം സമ്പതി ഉപട്ഠിതം സങ്ഖാരഗതം നിരോധേതി നിരോധം മനസി കരോതി, അദിട്ഠമ്പി അതീതാനാഗതം അന്വയഞാണവസേന യഥാ ഇദം ഏതരഹി, ഏവം ഇതരേപീതി അനുമിനന്തോ നിരോധേതി മനസികതസ്സാപി നിരോധം കരോതി. **നോ സമുദേതീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ, നോ സമുദയം മനസി കരോതീതി അത്ഥോ.

ഏവം പടിപന്നോതി ഏവം വുത്തപ്പകാരേന അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന പടിപന്നോ. **സദ്ധിം ഖന്ധാഭിസങ്ഖാരേഹി കിലേസാനം പരിച്ചജനതോ**തി ഖന്ധേഹി, അഭിസങ്ഖാരേഹി ച സഹ കിലേസാനം പജഹനതോ. കിലേസേ ഹി പജഹന്തോ തന്നിമിത്തകകമ്മം, തതോ നിബ്ബത്തനകേ ഖന്ധേ ച പജഹതി നാമ. **സങ്ഖതദോസദസ്സനേനാ**തി സങ്ഖതധമ്മേസു അനിച്ചദുക്ഖതാദിആദീനവദസ്സനേന. **തബ്ബിപരീതേ**തി നിച്ചസുഖാദിസഭാവേ. **തന്നിന്നതായാ**തി തദധിമുത്തതായ. **പടിനിസ്സഗ്ഗ**സദ്ദോ പരിച്ചാഗത്ഥോ, പക്ഖന്ദനത്ഥോ ചാതി പടിനിസ്സഗ്ഗസ്സ ദുവിധതാ വുത്താ. തത്ഥ **പക്ഖന്ദനം** അധിമുച്ചനം. **യഥാവുത്തേനാ**തി തദങ്ഗാദിപ്പഹാനപ്പകാരേന, തന്നിന്നപ്പകാരേന ച. **നിബ്ബത്തനവസേനാ**തി ഉപ്പാദനവസേന. നിബ്ബത്തേന്തോ ഹി കിലേസേ ആദിയതീതി തേ അനിബ്ബത്തേന്തോ കിലേസേ ന ആദിയതി നാമ. **അദോസദസ്സിതാവസേനാ**തി ദോസാനം അദസ്സാവിഭാവേന. സങ്ഖതാരമ്മണം ആദിയതീതി യോജനാ. അനാദീനവദസ്സിതായ ഹി സങ്ഖാരേ ആദിയതീതി ആദീനവദസ്സിതായ തേ ന ആദിയതി ന ഗണ്ഹാതീ.

൭൪൮. അസ്സാതി യോഗിനോ. **തേഹി ഞാണേഹീ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദിഞാണേഹി. **തന്തി** പഹാനം. **നിച്ചസഞ്ഞ**ന്തി നിച്ചഗാഹം, സഞ്ഞാസീസേന നിദ്ദേസോ. **സുഖസഞ്ഞം അത്തസഞ്ഞ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സപ്പീതികം തണ്ഹ**ന്തി സഉപ്പിലാവിതം അഭിപത്ഥനം.

൭൪൯. "വത്ഥുസങ്കമനാ"തി ഏത്ഥ വിപസ്സനായ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ രൂപാദിആരമ്മണം "വത്ഥൂ"തി അധിപ്പേതന്തി ദസ്സേന്തോ **"രൂപസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സങ്കമനാ**തി വിപസ്സനാഭാവസാമഞ്ഞതോ ഏകത്തനയേന വുത്തം , അഞ്ഞഥാ അഞ്ഞദേവ രൂപഭങ്ഗവിസയം ഞാണം, അഞ്ഞദേവ തദാരമ്മണചിത്തഭങ്ഗവിസയന്തി കുതോ സങ്കമനാ. പഞ്ഞാവിവട്ടനായപി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ഞായാ**തി ഉദയബ്ബയദസ്സനവസേന പവത്തമാനായ വിപസ്സനാപഞ്ഞായ. വയസ്സേവ ഗഹണവസേന ഉദയതോ വിനിവട്ടനാ. തേനാഹ **"ഉദയം പഹായ വയേ സന്തിട്ഠനാ"**തി. **"അനന്തരമേവ ആവജ്ജനസമത്ഥതാ"**തി ഇമിനാ ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ പഗുണബലവഭാവമാഹ.

൭൫൦. ഉഭോതി ദിട്ഠാദിട്ഠഭാവേന ദ്വേപി ആരമ്മണാനി. **ഏകവവത്ഥനാ**തി ഖണഭങ്ഗുരതായ സമാനാതി വവത്ഥാപനാ.

സംവിജ്ജമാനമ്ഹീതി പച്ചക്ഖതോ ഉപലബ്ഭമാനേ പച്ചുപ്പന്നേ. **വിസുദ്ധദസ്സനോ**തി ഭങ്ഗദസ്സനസ്സ പരിബന്ധവിധമനേന വിസുദ്ധഞാണോ, സുവിസുദ്ധഭങ്ഗദസ്സനോതി അത്ഥോ. **തദന്വയം നേതീ**തി തസ്സ പച്ചുപ്പന്നസങ്ഖാരഭങ്ഗദസ്സിനോ ഞാണസ്സ അന്വയം അനുഗതഭൂതം ഞാണം പവത്തേതി. കഥം പന പവത്തേതീതി ആഹ **"അതീതനാഗതേ"**തി, അതീതേ, അനാഗതേ ച സങ്ഖാരഗതേ. **സബ്ബേപീ**തിആദി തസ്സ പവത്തനാകാരദസ്സനം.

ഭങ്ഗസങ്ഖാതേ നിരോധേ, ന നിബ്ബാനസങ്ഖാതേതി അധിപ്പായോ. **ഏസാ**തി യാ ആരമ്മണന്വയേന ഉഭോ ദിട്ഠാദിട്ഠേ ഖണഭങ്ഗുരതായ ഏകഭാവേന വവത്ഥാപനാ, ഏസാ വയലക്ഖണേ വിപരിണാമലക്ഖണേ **വിപസ്സനാ** ഭങ്ഗാനുപസ്സനാതി അത്ഥോ.

൭൫൧. ആരമ്മണഞ്ച പടിസങ്ഖാതിആദി ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ ദുപ്പടിവിജ്ഝത്താ വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ ദള്ഹീകരണം. തയിദം ഭങ്ഗദസ്സനം സങ്ഖാരാനം അവസവത്തനാവബോധനേന അനത്തലക്ഖണപടിവേധായാതി തം ദസ്സേന്തോ **"സുഞ്ഞതോ ച**

ഉപട്ഠാന”ന്തി ആഹ. ആരമ്മണസ്സ ഹി ഭങ്ഗാരമ്മണചിത്തസ്സ ച ഭങ്ഗമനുപസ്സതോ വിസേസതോ സങ്ഖാരാ സുഞ്ഞാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. തേനാഹ **“തസ്സേവ”**ന്തിആദി.

ന ചത്ഥി അഞ്ഞോതി ഏത്ഥ ഇമസ്മിം ലോകേ അഞ്ഞോ ഖന്ധവിനിമുത്തോ അത്താ നാമ കോചി നത്ഥി. **തേസം ഖയം പസ്സതീ**തി തേസം ധമ്മാനം ഖണേ ഖണേ ഉപട്ഠഹന്തം ഭങ്ഗം പസ്സതി. യഥാവുത്തായ അപ്പമാദപടിപത്തിയാ **അപ്പമത്തോ**. യഥാ കിം? **മണിംവ വിജ്ഝം വജിരേന യോനിസോ** യഥാ നാമ കുസലോ പുരിസോ ഉപായേന മണിം വിജ്ഝന്തോ മണിസ്സ ഛിദ്ദമേവ പസ്സതി മനസി കരോതി , ന മണിസ്സ വണ്ണാദിം, ഏവമേവ സങ്ഖാരാനം നിരന്തരം ഭങ്ഗമേവ യോനിസോ മനസി കരോതി, ന സങ്ഖാരേതി അധിപ്പായോ. യഥാ വാ വജിരേന മണിം വിജ്ഝന്തസ്സ വിദ്ധട്ഠാനം ന പുന രുഹതി, ഏവം വജിരസദിസേന ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണേന ഭങ്ഗേ ദിട്ഠേ ന പുന നിച്ചഗാഹോ രുഹതി, ഏവം ഭങ്ഗമേവ പസ്സതീതി അത്ഥോ.

യാ ച ആരമ്മണപടിസങ്ഖാതി “രൂപാരമ്മണതാ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഭിജ്ജതി, തം ആരമ്മണം പടിസങ്ഖാ”തി (പടി॰ മ॰ ൧.൫൧) ഏവമാഗതാ യാ ച ആരമ്മണപടിസങ്ഖാ, “തസ്സ ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗം അനുപസ്സതീ”തി ഏവം വുത്താ **യാ ച ഭങ്ഗാനുപസ്സനാ,** “സങ്ഖാരാവ ഭിജ്ജന്തി, തേസം ഭേദോ മരണം, ന അഞ്ഞോ കോചി അത്ഥീ”തി ഏവം വുത്തം **യഞ്ച സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം,** അയം ഏവം തിധാ വുത്താപി **അധിപഞ്ഞാവിപസ്സനാ നാമാ**തി അത്ഥോ.

൭൪൭. അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസൂതി അനിച്ചദുക്ഖാനത്താനുപസ്സനാസു. **നിബ്ബിദാദീസൂ**തി നിബ്ബിദാവിരാഗനിരോധപടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാസു . **തയോ ഉപട്ഠാനേ**തി അനിച്ചാദിവസേന തിവിധേ ഉപട്ഠാനേ. ഖയതോ വയതോ ഉപട്ഠാനഞ്ഹി അനിച്ചതോ ഉപട്ഠാനം, ഭയതോ ഉപട്ഠാനം ദുക്ഖതോ, സുഞ്ഞതോ ഉപട്ഠാനം അനത്തതോതി. **ദിട്ഠീസൂ**തി ദിട്ഠിനിമിത്തം **ന വേധതി**. താ ഹി അസംഹീരതായ ന ചലതി.

൭൪൮. ദുബ്ബലഭാജനസ്സ വിയാതി തിന്തആമമത്തികാഭാജനസ്സ വിയ ഭേദമേവ പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. ഏത്ഥ ച **ദുബ്ബലഭാജനൂപമാ** സരസഭിദുരതാദസ്സനത്ഥം, **വിപ്പകിരിയമാനസുഖുമരജൂപമാ** അഞ്ഞമഞ്ഞം അസമ്ബന്ധതാദസ്സനത്ഥം, **ഭിജ്ജിയമാനതിലൂപമാ** ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനകഭാവദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബാ. **ഭേദമേവാ**തി വിനാസമേവ **പസ്സതി** ഉപ്പാദാദീനം അഗ്ഗഹണതോ. **ഏവമേവാ**തി യഥാ ഉദകബുബ്ബുളകാനി ഉദകതലാദിപച്ചയം പടിച്ച ഉപ്പന്നാനി ന ചിരട്ഠിതികാനി സീഘം സീഘം ഭിജ്ജന്തി, ഏവമേവ സബ്ബേ രൂപാരൂപധമ്മാ കമ്മാദിപച്ചയം പടിച്ച ഉപ്പന്നാ ഖണട്ഠിതികാ സീഘം സീഘം ഭിജ്ജന്തീതി ഭേദമേവ പസ്സതി. തുരിതതുരിതഞ്ഹി നേസം ഭേദദസ്സനത്ഥം **“ഭിജ്ജന്തി ഭിജ്ജന്തീ”**തി ആമേഡിതവചനം.

മരീചിപി ഇത്തരകാലികാവ, നിസ്സയപബന്ധവസേന പന ചിരതരുപട്ഠാനന്തി **“യഥാ പസ്സേ മരീചിക”**ന്തി വുത്തം, ന അയാഥാവുപട്ഠാനതോവ. **ലോക**ന്തി ഖന്ധലോകം. **മച്ചുരാജാ ന പസ്സതി** അരഹത്താധിഗമേന പുനബ്ഭവാഭാവതോ.

൭൪൯. ഭവദിട്ഠിപ്പഹാനന്തി സസ്സതദിട്ഠിയാ വിക്ഖമ്ഭനം. ന ഹി നിരന്തരം ഭങ്ഗമേവ പസ്സതോ സസ്സതദിട്ഠിയാ അവസരോ അത്ഥി. തതോ ഏവ ജീവിതേ നിരാലയത്താ **ജീവിതനികന്തിപരിച്ചാഗോ. സദാ**തി സബ്ബകാലം രത്തിന്ദിവം. ഭാവനായ **യുത്തപ്പയുത്തതാ.** ഇച്ഛാചാരാനം ദൂരീഭാവതോ **വിസുദ്ധാജീവിതാ. ഉസ്സുക്കപ്പഹാനം** കിച്ചാകിച്ചേസു അബ്യാവടതാ തിബ്ബസംവേഗത്താ. **വിഗതഭയതാ** കുതോചിപി നിബ്ഭയതാ അത്തസിനേഹാഭാവതോ. **ഖന്തിസോരച്ചപടിലാഭോ** അനിച്ചതായ സുദിട്ഠത്താ. പന്തസേനാസനേസു അധികുസലേസു ച അരതിയാ, കാമഗുണേസു രതിയാ ച സഹനതോ അഭിഭവനതോ **അരതിരതിസഹനതാ**.

ഇമാനി അട്ഠഗ്ഗുണമുത്തമാനീതി ലിങ്ഗവിപല്ലാസേന വുത്തം. **മ**-കാരോ ച പദസന്ധികരോ, ഭവദിട്ഠിപ്പഹാനാദികേ ഇമേ അട്ഠ ഉത്തമാനിസംസേതി അത്ഥോ. **തഹി**ന്തി തത്ഥ ഭങ്ഗാനുപസ്സനായന്തി അത്ഥോ.

ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

ഭയതുപട്ഠാനഞാണകഥാവണ്ണനാ

൫൦. സബ്ബസങ്ഖാരാനന്തി തേഭൂമകാനം സബ്ബസങ്ഖാരാനം. അധികാരവസേന ഹി പദേസസബ്ബവിസയോ ഇധ **സബ്ബ**സദ്ദോ. **ആസേവന്തസ്സാ**തി ആദരവസേന സേവന്തസ്സ പവത്തേന്തസ്സ. **ഭാവേന്തസ്സാ**തി വഡ്ഢേന്തസ്സ ബ്രൂഹേന്തസ്സ. **ബഹുലീകരോന്തസ്സാ**തി പുനപ്പുനം കരോന്തസ്സ യുഞ്ജന്തസ്സ. **പഭേദകാ**തി ഖണേ ഖണേ ഭിജ്ജനവസേന പഭേദകാ. ആജീവികാ ബ്യാധിആദിനിമിത്തം മരിതുകാമസ്സ, അമരിതുകാമസ്സാപി സൂരസ്സ ഭായിതബ്ബമ്പി ന ഭയതോ ഉപട്ഠാതീതി **"സുഖേന ജീവിതുകാമസ്സ ഭീരുകപുരിസസ്സാ"**തി വുത്തം. യഥാ ഭീരുകജാതികസ്സ സീഹാദയോ സന്താസനിമിത്തം ഭയാനകഭാവതോ, തഥാ യോഗിനോ ഭങ്ഗതോ ദിസ്സമാനാ സങ്ഖാരാതി ആഹ **"സീഹ…പേ॰… ഉപട്ഠഹന്തീ"**തി. **പച്ചുപ്പന്നാ**തി അദ്ധാപച്ചുപ്പന്നാ ഓളാരികാ ദീഘതരപബന്ധാ, ഖണപച്ചുപ്പന്നാ സുഖുമതരാ ഇത്തരകാലാ, സന്തതിപച്ചുപ്പന്നാ മജ്ഝിമാ ഇധ ആദിതോ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാ. ഭയതോ ഭായിതബ്ബതോ ഉപതിട്ഠനകേസു ഞാണം **ഭയതുപട്ഠാനഞാണം**.

യഥാ ഇത്ഥിയാ പുത്താനം സീസസ്സ ഛിന്നതാ ഛിജ്ജമാനതാ ഗയ്ഹമാനാ ഭയാവഹാ, ഏവം യോഗിനോ തിയദ്ധഗതാനം സങ്ഖാരാനം നിരോധാ ഗയ്ഹമാനാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഏകിസ്സാ കിര ഇത്ഥിയാ"**തിആദി വുത്തം.

യഥാ പൂതിഭൂതം ഓദനാദി ന സഭാവേന തിട്ഠതി വിനസ്സതി, ഏവം യസ്സാ ഇത്ഥിയാ വിജാതവിജാതാ പുത്താ ന ജീവന്തി മരന്തി ഏവ, സാ **"പൂതിപജാ"**തി വുത്താ. പൂതിപജാഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ വിസേസതോ ഗബ്ഭഗതമരണചിന്താദസ്സനേന യോഗിനോ അനാഗതസങ്ഖാരനിരോധസന്നിട്ഠാനദസ്സനത്ഥം. അതീതപച്ചുപ്പന്നസങ്ഖാരനിരോധോ ഹിസ്സ സുപാകടോ ഏവാതി ന സോ ഉപമായ സാധേതബ്ബോ. അന്തിമഭവികസ്സ ച യോഗിനോ സത്തക്ഖത്തും പരമാദിഭാവിനോ അതീതേ ദുക്ഖബഹുതായ, അനാഗതദുക്ഖപരിത്തതായ ച ദസ്സനത്ഥം ബഹുപജാവ ഇത്ഥീ നിദസ്സിതാ.

തത്ഥ യഥാ തസ്സാ നവ പുത്താ മതാ, ഏവം അജ്ഝത്താദിപ്പഭേദാ അതീതാ സങ്ഖാരാ, വുസിതപുബ്ബാ വാ നവ സത്താവാസാ ദട്ഠബ്ബാ, മീയമാനപുത്തോ വിയ പച്ചുപ്പന്നാ സങ്ഖാരാ, പവത്തമാനോ വാ സത്താവാസോ ദട്ഠബ്ബോ. അജാതപുത്തോ വിയ അനാഗതാ സങ്ഖാരാ, ഭാവീ വാ സത്താവാസോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവമവട്ഠിതേ യദേകേ ദസപുത്തമാതരം അഗ്ഗഹേത്വാ നവപുത്തമാതുഗ്ഗഹണം സാത്ഥകന്തി വദന്തി, തദപാഹതം ഹോതി . ദാരകാനം മരണസ്സ ചിരകാലികത്താ **മരണാനുസ്സരണ**ന്തി വുത്തം. ഗബ്ഭഗതോ അപ്പച്ചക്ഖതായ ഭാവീപക്ഖേയേവ തിട്ഠതീതി അധിപ്പായേന കുച്ഛിഗതോ അനാഗതസങ്ഖാരട്ഠാനിയോ വുത്തോ. **ഏതസ്മിം ഖണേ**തി ഭങ്ഗദസ്സനമുഖേന സങ്ഖാരാനം ഭയാനകഭാവേന ഉപട്ഠാനക്ഖണേ.

൫൧. ന ഭായതി ഞാണസ്സ ഭായനാകാരേന അപ്പവത്തനതോ. പടിഘചിത്തുപ്പാദവസേന ഹി ഭായനം, ഞാണം പന ഭായിതബ്ബവത്ഥും ഭായിതബ്ബന്തി യാഥാവതോ ജാനാതി. തേനാഹ **"അതീതാ…പേ॰… തീരണമത്തമേവാ"**തി, തിസ്സോ അങ്ഗാരകാസുയോ അതിതാപേന തിക്ഖമജ്ഝമുദുഭേദാതി അധിപ്പായോ. കാമഭവാദീനഞ്ഹി തിണ്ണം ഭവാനം നിദസ്സനഭാവേന താസം ഗഹണം, തഥാ ഖദിരാദിസൂലത്തയസ്സ അപ്പണിതാദിഭാവതോ. തേനാഹ **"കേവലം ഹീ"**തിആദി. **അസ്സാ**തി ഞാണസ്സ. **ബ്യസനാപന്നാ**തി നാനാവിധവിപുലാനത്ഥപതിതാ. **ഭയതോ**തി ഭായിതബ്ബതോ.

സങ്ഖാരനിമിത്തന്തി "സങ്ഖാരാനം സമൂഹാദിഘനവസേന, സകിച്ചപരിച്ഛേദതായ ച സവിഗ്ഗഹാനം വിയ ഉപട്ഠാന"ന്തി വുത്തോവായമത്ഥോ. സങ്ഖാരാനം പന തഥാ ഉപട്ഠാനം സങ്ഖാരവിനിമുത്തം ന ഹോതീതി ആഹ **"അതീതാ…പേ॰… അധിവചന"**ന്തി. **മരണമേവാ**തി ഭങ്ഗമേവ. **തേനാ**തി ഭങ്ഗദസ്സനേന. ഖണേ ഖണേ ഭങ്ഗമേവ പസ്സതോ ഹി നിമിത്തസഞ്ഞിതം സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചതായ വുത്തനയേന സപ്പടിഭയം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. പവത്തം നാമ കാമം സബ്ബാ ഭവപവത്തി, മത്ഥകപ്പത്തായ പന ഭങ്ഗാനുപസ്സനായ സബ്ബഭവേസു അഭിണ്ഹസമ്പടിപീളനസ്സ സുട്ഠുതരം ഉപട്ഠാനതോ

സന്തസുഖാഭിമതാപി ഭവാ ദുക്ഖസഭാവതായ ഭയതോ ഉപട്ഠഹന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **“പവത്തന്തി രൂപാരൂപഭവപവത്തീ”**തിആദി വുത്തം. **ഉഭയ**ന്തി നിമിത്തം, പവത്തഞ്ച. ദ്വയമ്പി ഹി തം അത്തസുഞ്ഞമേവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹതീതി.

ഭയതുപട്ഠാനഞാണം നിട്ഠിതം.

ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൭൨. **താണ**ന്തി സങ്ഖാരഹേതുകാ അനത്ഥതോ രക്ഖണം. **നേവ പഞ്ഞായതി** സബ്ബഭവാദീനം സാദീനവതായ ഏകസദിസത്താ. **ലേണ**ന്തി തസ്സ പരിഹരണതാണായ ഉപലീയനം. **ഗതീ**തി തദത്ഥം ഗന്തബ്ബട്ഠാനം. **പടിസരണ**ന്തി തസ്സേവ പടിസരണട്ഠാനം. **പത്ഥനാ**തി ആസീസനാ ന ഹോതി. ഏതേന “നേതം മമാ”തി തണ്ഹാഗാഹാഭാവമാഹ. **പരാമാസോ**തി ദിട്ഠിപരാമാസോ. തേന “ഏസോ മേ അത്താ”തി ദിട്ഠിഗാഹാഭാവമാഹ. തണ്ഹാഗാഹാഭാവേനേവ ചേത്ഥ “ഏസോഹമസ്മീ”തി മാനഗാഹാഭാവോപി വുത്തോയേവ ഹോതി, **വാ**-സദ്ദഗ്ഗഹണേന വാ.

ഇദാനി പത്ഥനാദീനമഭാവേ കാരണം ദസ്സേതും **“തയോ ഭവാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തയോ ഭവാ അങ്ഗാരകാസുയോ വിയ** ജാതിആദിദുക്ഖാധിട്ഠാനഭാവേന മഹാഭിതാപതായ. **ചത്താരോ മഹാഭൂതാ** കട്ഠമുഖപൂതിമുഖഅഗ്ഗിമുഖസത്ഥമുഖസങ്ഖാതാ **ഘോരവിസആസീവിസാ വിയ** കായസ്സ ഥദ്ധതാവിസ്സന്ദനദാഹച്ഛേദദുക്ഖവിധാനതോ വിസേസതോ, അവിസേസതോ പന ആസയതോ, വിസവികാരതോ, അനത്ഥദാനതോ, ദുരുപചാരതോ, ദുരാസദതോ, അകതഞ്ഞുതോ, അവിസേസകാരിതോ, അനേകാദീനവൂപദ്ദവതോ ച. “ചത്താരോ ആസീവിസാ ഉഗ്ഗതേജാ ഘോരവിസാതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ , ചതുന്നേതം മഹാഭൂതാനം അധിവചന”ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) ഹി വുത്തം. **പഞ്ചക്ഖന്ധാ** ഏകകക്ഖന്ധഭേദേ അഞ്ഞക്ഖന്ധാനവട്ഠാനതോ. അഞ്ഞമഞ്ഞാഘാതനതോ, മരണദുക്ഖാവഹനതോ ച **ഉക്ഖിത്താസികവധകാ വിയ**. വുത്തമ്പി ചേതം “ഉക്ഖിത്താസികോ വധകോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, പഞ്ചന്നേതം ഉപാദാനക്ഖന്ധാനം അധിവചന”ന്തി. **ഛ അജ്ഝത്തികായതനാനി** അത്തത്തനിയഭാവേന ഗഹിതാനിപി തതോ രിത്തഭാവതോ **സുഞ്ഞഗാമോ വിയ** ഭോജനാദിഗയ്ഹുപഗമേത്ഥ അത്ഥീതി പവിട്ഠസുഞ്ഞഗാമോ വിയ. തഥാ ഹി വുത്തം -

> “സുഞ്ഞഗാമോതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛന്നേതം അജ്ഝത്തികാനം ആയതനാനം അധിവചനം. ചക്ഖുതോ ചേപി നം, ഭിക്ഖവേ, പണ്ഡിതോ ബ്യത്തോ മേധാവീ ഉപപരിക്ഖേയ്യ, രിത്തകഞ്ഞേവ ഖായതി, തുച്ഛകഞ്ഞേവ ഖായതി, സുഞ്ഞകഞ്ഞേവ ഖായതീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൩൮) -

ആദി. **ഛ ബാഹിരായതനാനി ഗാമഘാതകചോരാ വിയ** സബ്ബഥാപി ഘാതകഭാവതോ. തേനേവാഹ “ചോരാ ഗാമഘാതകാതി ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഛന്നേതം ബാഹിരാനം ആയതനാനം അധിവചനം. ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, ഹഞ്ഞതി മനാപാമനാപേസു രൂപേസൂ”തിആദി. രാഗഗ്ഗിആദീഹി **ഏകാദസഹി അഗ്ഗീഹി**. വുത്തഞ്ഹേതം -

> “ചക്ഖു, ഭിക്ഖവേ, ആദിത്തം. കേന ആദിത്തം? രാഗഗ്ഗിനാ ദോസഗ്ഗിനാ മോഹഗ്ഗിനാ ജാതിയാ ജരായ മരണേന സോകേഹി പരിദേവേഹി ദുക്ഖേഹി ദോമനസ്സേഹി ഉപായാസേഹീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൮) -

ആദി . സങ്ഖാരാനം ഗണ്ഡാദിസദിസതാ ഹേട്ഠാ വുത്തായേവ. **നിരസ്സാദാ**തി അസ്സാദേതബ്ബരഹിതാ ദുക്ഖസഭാവത്താ. **നിരസാ**തി സമ്പത്തിരഹിതാ വിപത്തിപരിയോസാനത്താ. സബ്ബത്ഥ യഥാ ഹേട്ഠാ നിരസ്സാദാ നിരസാ മഹാആദീനവരാസിഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തീതി സമ്ബന്ധോ, ഏവം ഉപരിപി “സവാളകമിവ വനഗഹന”ന്തിആദീസു തം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

സസദ്ദൂലാതി സബ്യഗ്ഘാ. **ഗാഹാ** കുമ്ഭിലാദയോ. **രക്ഖസോ** ദകരക്ഖസോ. **“നിരസം നിരസ്സാദ”**ന്തി ഇമിനാ ആദീനവസ്സ അബ്ഭോകിണ്ണതം ദസ്സേതി. തഥാ ഹിസ്സ യോഗിനോ

സബ്ബേസു ഭവാദീസു സബ്ബേപി സങ്ഖാരാ നിസ്സഗ്ഗതോ നിരന്തരം സപ്പടിഭയാവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി. യഞ്ച സപ്പടിഭയം, തം സാദീനവം. തേനാഹ **"തസ്സേവ"**ന്തിആദി.

യന്തി ആദീനവഞാണം. **ഇദം വുത്ത**ന്തി ഇദം ദസവത്ഥുകം ദ്വാദസവാരപടിമണ്ഡിതം അന്വയബ്യതിരേകവസേന തസ്സേവ പദഭാജനം **പടിസമ്ഭിദായം** വുത്തം.

ഉപ്പാദോ ഭയന്തി സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ അഖേമട്ഠേന ഭയവത്ഥുതായ ഭയം. ഉപ്പാദമൂലകഞ്ഹി സബ്ബം തം സബ്ബവത്ഥുകന്തി സബ്യസനം. **പവത്തം ഭയ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. നത്ഥി ഏതസ്സ ഉപ്പാദോ, ന വാ ഏതസ്മിം അധിഗതേ സങ്ഖാരാനം ആയതിം ഉപ്പാദോതി **അനുപ്പാദോ,** നിബ്ബാനം. തഞ്ച സബ്ബസോ ഭയാഭാവതോ പരമസ്സാസഭൂതത്താ നിബ്ഭയട്ഠേന **ഖേമ**ന്തി. **സന്തിപദ**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമഭൂതേ അമതപദേ. **അപ്പവത്ത**ന്തിആദീഹിപി പവത്താദിപടിക്ഖേപമുഖേന നിബ്ബാനമേവ വദതി. പവത്തിയം ആദീനവം ദിസ്വാ തദനന്തരമേവ നിവത്തിയം ആനിസംസദസ്സനവസേന സീഘം വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേന്താനം വസേന **"ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമ"**ന്തി തതിയവാരോ വുത്തോ. ഏസേവ നയോ ഛട്ഠവാരാദീസുപി. ഏത്ഥ ച **ഉപ്പാദോ** വിസേസോ, **ഭയം** വിസേസിതബ്ബം സാമഞ്ഞഭാവതോതി സതിപി ഭിന്നം പദാനം സമാനാധികരണഭാവേ ലിങ്ഗഭേദോ ഗഹിതോ. യഥാ "ദുക്ഖസമുദയോ അരിയസച്ച"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൮൭; മ॰ നി॰ ൩.൩൭൪). ഏസ നയോ **"ഗതി ഭയ"**ന്തിആദീസുപി.

ഉപ്പാദോ സങ്ഖാരാതി ഏത്ഥ പന സബ്ബേസം സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദം സാമഞ്ഞേന ഗഹേത്വാ സങ്ഖാരാ ഭേദതോ വിഹിതാ സബ്ബത്ഥകമേവ തേസം വിഭാഗതോ വിപസ്സിയമാനത്താതി വചനഭേദോ കതോ.

ആയൂഹനം പടിസന്ധിം "ദുക്ഖ"ന്തി പസ്സതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഞാണം ആദീനവേ ഇദ**ന്തി ആദീനവേ വിസയഭൂതേ ഇദം പഞ്ചവത്ഥുകം ഞാണം വേദിതബ്ബം. **ഞാണം സന്തിപദേ**തി സന്തിപദേ നിന്നാദിഭാവേന ഠിതം ഇദം ഞാണന്തി അത്ഥോ.

൭൫൩. കമ്മപച്ചയാ പച്ചുപ്പന്നഭവേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ പാകടതരോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി ആഹ **"പുരിമകമ്മപച്ചയാ ഇധ ഉപ്പത്തീ"**തി. പവത്തം നാമ ഇധ പവത്തിയം ധമ്മപ്പവത്തീതി ആഹ **"ഉപ്പന്നസ്സ പവത്തീ"**തി. **സബ്ബമ്പീ**തി തിയദ്ധഗതം രൂപാരൂപം അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാദിവിഭാഗം സബ്ബമ്പി. **കമ്മ**ന്തി ഏതരഹി പവത്തം കമ്മം. ഏത്ഥ ച ഉപ്പാദപവത്തആയൂഹനഗ്ഗഹണേന പച്ചുപ്പന്നദ്ധപരിയാപന്നാ സങ്ഖാരാ ഗഹിതാ, പടിസന്ധിഗ്ഗഹണേന അനാഗതദ്ധപരിയാപന്നാ ഉപാദിന്നാ. ഉപ്പാദഗ്ഗഹണേന ച അതീതദ്ധപരിയാപന്നാ കമ്മസങ്ഖാരാ ഉല്ലിങ്ഗത്താ. നിമിത്തഗ്ഗഹണേന പന സബ്ബേപി ഗഹിതാ. **യായ ഗതിയാ സാ പടിസന്ധി ഹോതി** സാ നിരയാദിഭേദാ ഗതി സുചരിതദുച്ചരിതവസേന ഗന്തബ്ബത്താ, സാ പനത്ഥതോ തംതംകമ്മനിയമിതാ ഭവസമഞ്ഞാരഹാ വിപാകക്ഖന്ധാ, കടത്താ ച രൂപന്തി വേദിതബ്ബാ. **ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തന**ന്തി സബ്ബേസമ്പി ഖന്ധാനം നിബ്ബത്തനം. **പാകടാ ഏവ** സച്ചവിഭങ്ഗേ ലക്ഖണാദിവസേന നിദ്ദിട്ഠത്താ. **വത്ഥുവസേനാ**തി ആരമ്മണസങ്ഖാതപവത്തിട്ഠാനവസേന. യദി തേ പഞ്ചേവ വത്ഥുഭാവേന ഇച്ഛിതാ, അഥ കസ്മാ സേസാ വുത്താതി ആഹ **"സേസാ തേസം വേവചനവസേനാ"**തി. തേന വിപസ്സകാനം ഞാണവിപ്ഫാരസ്സ വിസയസംവഡ്ഢനത്ഥം ദേസനാ വഡ്ഢിതാതി ദസ്സേതി.

അന്വയതോ ദസ്സിതസ്സ ആദീനവഞാണസ്സ ബ്യതിരേകതോ ദസ്സനത്ഥം **പടിപക്ഖഞാണദസ്സനം** "യത്ഥ ഉപ്പാദോ നത്ഥി, തത്ഥ സബ്ബേന സബ്ബം ഭയമ്പി നത്ഥീ"തി. **"ഭയതുപട്ഠാനേന വാ"**തിആദിനാ പവത്തിം ദസ്സേത്വാ നിവത്തിദസ്സനം ബുദ്ധാനം, അനുബുദ്ധാനഞ്ച ആചിണ്ണമേതം യഥാ പുരിമം സച്ചദ്വയം ദസ്സേത്വാ നിരോധസച്ചദേസനാതി ദസ്സേതി. യഥാ ലോകേ കസ്സചി ആദീനവദസ്സനം നിരത്ഥകമ്പി ഹോതി, ന തഥാ ഇദം, ഇദം പന സാത്ഥകമേവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"യസ്മാ വാ"**തിആദി വുത്തം. **തപ്പടിപക്ഖനിന്നം ചിത്തം ഹോതി** ദാഹാഭിഭൂതസ്സ സീതനിന്നതാ വിയ സുട്ഠു ദിട്ഠാദീനവതോ ഏകംസേന മുഞ്ചിതുകമ്യതാഭാവതോ.

ഭയന്തി ഭായിതബ്ബം. **"നിയമതോ ദുക്ഖ"**ന്തി ഏതേനസ്സ ദുക്ഖഭാവേന ഭായിതബ്ബതാതി ഭായിതബ്ബതാ ദുക്ഖഭാവം ന ബ്യഭിചരതീതി ദസ്സേതി. **വട്ടാമിസം** ഉപാദിന്നക്ഖന്ധാതി വദന്തി. തിവിധമ്പി വട്ടം, വട്ടസന്നിസ്സിതഞ്ച **വട്ടാമിസം.** കിലേസേഹി ആമസിതബ്ബതോ **ലോകാമിസം,** പഞ്ച കാമഗുണാ . കിലേസാ ഏവ **കിലേസാമിസം. സങ്ഖാരമത്തമേവാ**തി ഏത്ഥ **ഏവ**-സദ്ദേന വിസങ്ഖാരം നിവത്തേതി. ന ഹി തത്ഥ സാമിസതാലേസോപി അത്ഥീതി. **മത്ത**-സദ്ദേന പന അപരിപുണ്ണതം വിഭാവേതി. ന ഹി സബ്ബസങ്ഖാരഗതം സാമിസന്തി. **തസ്മാ**തി ''ഭയ''ന്തി വുത്തസ്സ ദുക്ഖാദിഭാവേന നിയതത്താ. യദി യം ഭയം, തം ദുക്ഖാദിസഭാവമേവ, തഥാ സതി ഭയാദീസു ഏകേനേവ അത്ഥസിദ്ധി. കസ്മാ സബ്ബാനി ഗഹിതാനീതി അനുയോഗം മനസി കത്വാ ആഹ **"ഏവം സന്തേപീ"**തിആദി. യഥാ തേസു ഏവ സങ്ഖാരേസു അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ പവത്തിവസേന ആകാരനാനത്തതോ അനുപസ്സനാനാനത്തം, ഏവം ഭയാകാരാദിആകാരനാനത്തതോ **പവത്തിവസേനേവേത്ഥ** ഞാണസ്സ **നാനത്തം** . തത്ഥ ഭയാകാരേന പവത്തം ഞാണം **ഭയതുപട്ഠാനഞാണം,** ഇതരാകാരവസേന പവത്തം **ആദീനവഞാണ**ന്തി ദട്ഠബ്ബം.

യസ്മാ ആദീനവഞാണസ്സ വിസയഭാവേന വുത്താ പന്നരസാപി അത്ഥാ ഉപ്പാദാദീസു പഞ്ചസ്വേവ അന്തോഗധാ, തത്ഥ ച ഞാണം അന്വയബ്യതിരേകവസേന പവത്തനതോ ദസവിധം ഹോതി. തസ്മാ ആഹ **"ദസ ഞാണേ പജാനാതീ"**തി. പജാനനഞ്ച സാതിസയം വിസയഗതസമ്മോഹവിഗമേന അസമ്മൂള്ഹം, അത്തനിപി അസമ്മൂള്ഹമേവാതി അത്താനമ്പി പജാനന്തം വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം. തേനാഹ **"പടിവിജ്ഝതി സച്ഛികരോതീ"**തി. **ദ്വിന്ന**ന്തി ദ്വീസു കുസലസദ്ദയോഗേന ഹി ഭുമ്മത്ഥേ സാമിവചനം യഥാ ''കുസലാ നച്ചഗീതസ്സാ''തി (ജാ॰ ൨.൨൨.൯൪). **കുസലതാ**തി കരണേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"ദ്വിന്നം കുസലതായാ"**തി. **ദ്വിന്ന**ന്തി വാ ദ്വിന്നം ഞാണാനം വസേനാതി അത്ഥോ. പവത്തിയാ യാഥാവതോ ദിട്ഠതായ തപ്പടിപക്ഖതോ സന്തിപദം സുവിനിച്ഛിതമേവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തേനസ്സ ചിത്തം പരമദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനാദിമിച്ഛാഗാഹവസേന ന വിചലതി. തത്ഥ സുപരിദിട്ഠാദീനവത്താതി ആഹ **"നാനാദിട്ഠീസു ന കമ്പതീ"**തിആദി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

ആദീനവാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൨൫൭. **സങ്ഖാരഗതേ**തി സബ്ബസ്മിം തേഭൂമകേ സങ്ഖാരേ. **നിബ്ബിന്ദതീ**തി ഞാണനിബ്ബിദേന നിബ്ബേദം ആപജ്ജതി. തഥാഭൂതോ ച തത്ഥ ഉക്കണ്ഠന്തോ, അനഭിരമന്തോ ച നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"ഉക്കണ്ഠതി നാഭിരമതീ"**തി.

തത്ഥ അനഭിരമണസ്സ ഉപമം ദസ്സേതും **"സേയ്യഥാപീ"**തിആദി വുത്തം. അനോതത്തദഹം പരിക്ഖിപിത്വാ ഠിതേസു ദ്വിയോജനസതുബ്ബേധേസു യഥാക്കമം സാനുഅഞ്ജനരജതസുവണ്ണസത്തരതനമയേസുഗന്ധമാദനകാളകേലാസസുദസ്സനചിത്തകൂടഭേദേസു പഞ്ചസു ഹിമവതോ മഹാസിഖരേസു പച്ഛിമോ **ചിത്തകൂടപബ്ബതോ** നാമ. സീഹപപാതാദീസു **സത്തസു മഹാസരേസു**.

സുവണ്ണപഞ്ജരേതി സുവണ്ണമയേ സീഹപഞ്ജരേ. **പക്ഖിത്തോ**തി നിരുദ്ധോ. **തിവിധേ സുഗതിഭവേ**തി കാമസുഗതിആദികേ തിവിധേ സമ്പത്തിഭവേ.

ഹത്ഥപാദവാലവത്ഥികോസേഹി ഭൂമിഫുസനേഹി സത്തഹി പതിട്ഠിതോതി **സത്തപതിട്ഠോ. നഗരമജ്ഝേ നാഭിരമതി** ദ്വാരപഞ്ജരനാളനാദിഅവബാധനഭയേന. **ദിട്ഠേ**തി അധിമുത്തിപുബ്ബകേന അന്വയദസ്സനേന ദിട്ഠേ. തേനാഹ **"തന്നിന്നതപ്പോണതപ്പബ്ഭാരമാനസോ"**തി.

നിബ്ബിദാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

൨൫൮. **തം പനേത**ന്തി നിബ്ബിദാഞാണമാഹ. **ഞാണദ്വയേനാ**തി ഭയതുപട്ഠാനാദീനവാനുപസ്സനാഞാണദ്വയേന. യസ്മാ ഭയതോ ദിസ്സമാനാ ഏവ സങ്ഖാരാ

മഹാദീനവാ, നിബ്ബിന്ദിതബ്ബാ ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, തസ്മാ ഏകമ്പി തം ഞാണം തഥാഭാവനാബലപ്പത്തിയാ അവത്ഥാവിസേസയുത്തം തിവിധകിച്ചസാമത്ഥിയവന്തം ഹോതീതി വുത്തം **"അത്ഥതോ ഏക"**ന്തി. തേനാഹ **"സബ്ബസങ്ഖാരേ"**തിആദി.

തയിദം താസം അനുപസ്സനാനം മത്ഥകപ്പത്തിവസേന വുത്തം, ആദിമ്ഹി പന ഭിന്നസഭാവാ ഏവ പവത്തന്തി. **ഉപ്പാദേസീ**തി പാത്വാകാസി, വിഭാവേസീതി അത്ഥോ.

മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൨൬൨. ന സജ്ജതി ബഹ്വാദീനവതായ ദിട്ഠത്താ. **മുഞ്ചിതുകാമം നിസ്സരിതുകാമം ഹോതി** അനാദികാലികസ്സ ഖന്ധസ്സ പരിഞ്ഞായമാനത്താ. **മുഞ്ചിതുകാമതാ** തതോ അത്താനം നിബ്ബേധേതുകാമതാ നിസ്സരിതുകാമതാ അപഗന്തുകാമതാ. **പഞ്ജരപക്ഖിത്തോ**തി പഞ്ജരേന സമോരുദ്ധോ. **ഏവമാദയോ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ആദിത്തഅങ്ഗാരഉപസട്ഠദേസബ്യാളസാപദാകുലവനഗഹനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

മുഞ്ചിതുകമ്യതാഞാണം നിട്ഠിതം.

പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൨൬൩. "സബ്ബഭവ ...പേ... മുഞ്ചിതുകാമോ"തി വത്വാ പുന **സബ്ബസ്മാ സങ്ഖാരഗതാ**തി **സബ്ബ**ഗ്ഗഹണം സാതിസയമുത്തിദസ്സനത്ഥം അധികവചനം അഞ്ഞമത്ഥം ബോധേതീതി. യഞ്ഹി സങ്ഖാരേഹി അനനുബന്ധസ്സ മുഞ്ചനം, തം സാതിസയം മുഞ്ചനം. തം പന വുച്ചമാനായ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ ഹോതീതി തം ദസ്സേതും **"പുന തേ ഏവം സങ്ഖാരേ"**തിആദി വുത്തം. തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ സങ്ഖാരപരിഗ്ഗണ്ഹനം പുബ്ബേപി കതന്തി **പുന**ഗ്ഗഹണം. ഭവാദിഗതസ്സ സങ്ഖാരസ്സ അപരിതുലിതസ്സ അഭാവതോ **"തേ"**തി വുത്തം. അനുപസ്സനാകാരസ്സ അപുബ്ബസ്സപി അത്ഥിതായ **"ഏവ"**ന്തി വുത്തം. ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരേനാതി ഹി അത്ഥോ. സങ്ഖാരാനം പരിഗ്ഗണ്ഹനം നാമ പരിപുണ്ണലക്ഖണവസേനേവ ഹോതീതി **"തിലക്ഖണം ആരോപേത്വാ"**തി വുത്തം.

അനച്ചന്തികതോതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. പഠമേന **ആദി**-സദ്ദേന "ആദിഅന്തവന്തതോ നിച്ചപടിക്ഖേപതോ"തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

ദുതിയേന "ഉദയബ്ബയപടിപീളനതോ സുഖപടിക്ഖേപതോ"തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

അജഞ്ഞതോതി അമനുഞ്ഞതോ, അസോഭനതോ വാ. **ജേഗുച്ഛതോ**തി "ധീ"തി ജിഗുച്ഛിതബ്ബതോ. **പടിക്കൂലതോ**തി അഭിരുചിയാ പടിലോമനേന പടിക്കൂലഭാവതോ. ന മണ്ഡനേന ഹതാ **അമണ്ഡനഹതാ,** അമണ്ഡനേന സക്കാ ഏതേസം സുഭഭാവം ഹന്തുന്തി അത്ഥോ. അമണ്ഡനേന വാ തേസം അസുഭതാ പാകടാ ഹോതീതി **അമണ്ഡനഹതാ**. മണ്ഡനേന വാ ന ഹന്തബ്ബസഭാവാ "അസൂരിയപസ്സാ"തി വിയ **അമണ്ഡനഹതാ**. തതോ അമണ്ഡനഹതഭാവതോതി രൂപസങ്ഖാരേ സന്ധായ വദതി. **വിരൂപതോ**തി അസുന്ദരതോ. പടിഘസംയോജനവത്ഥുതായ പസ്സന്തേ അത്തനി ബന്ധതീതി **ബീഭച്ഛം** അതിവിയ വിരൂപം. യം ദിട്ഠമത്തമേവ ദോമനസ്സുപ്പത്തിനിമിത്തം ഹോതി. അജഞ്ഞജിഗുച്ഛനീയതാ ഹി ഗൂഥം വിയ പരിച്ചജിതബ്ബം വാ **ബീഭച്ഛം**. ഇധ **ആദി**-സദ്ദേന "അസുചിതോ അമനാപതോ"തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

ചതുത്ഥേന **ആദി**-സദ്ദേന "അപരിണായകതോ അത്തപടിക്ഖേപതോ"തി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

൨൬൪. അയന്തി യോഗാവചരോ. **മുഞ്ചനസ്സാ**തി പുന അനനുബന്ധനത്ഥം സുമുത്തമുഞ്ചനസ്സ. **ഉപായസമ്പാദനത്ഥ**ന്തി അനിച്ചാദിവസേന സുട്ഠു പരിഗ്ഗണ്ഹനം പരിമദ്ദനാ ഉപായോ, തസ്സ സാധനത്ഥം.

മച്ഛഗഹണത്ഥം ഉദകേ തത്ഥ തത്ഥ ഖിപന്തി ഏതന്തി **ഖിപ്പം,** മച്ഛാനം ഗഹണകൂടപം. **ഓഡ്ഡാപേസീ**തി ഓസാരേസി, ഖിപീതി അത്ഥോ. **സപ്പ**ന്തി കണ്ഹസപ്പം. **ഗഹണേ**തി

യഥാഗഹിതം സപ്പം അഛരസ്സേത്വാ ഗഹണേ. **ഹത്ഥം നിബ്ബേഠേത്വാ**തി സപ്പേന അത്തനോ ഭോഗേന വേഠിതം ഹത്ഥപദേസം നിബ്ബേഠേത്വാ മോചേത്വാ. **ആവിജ്ഝിത്വാ** ആവേഠികപ്പഹാപനേന ഭമേത്വാ. **നിസ്സജ്ജിത്വാ**തി ഛഡ്ഡേത്വാ.

തത്ഥാതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം. തത്ഥ **ആദിതോവാ**തി വിഞ്ഞുതം പത്തകാലേ. **ഘനവിനിബ്ഭോഗം കത്വാ**തി കമ്മട്ഠാനം ഗഹേത്വാ സമൂഹാദിഘനഗ്ഗഹണം ഭിന്ദിത്വാ. **സുമുത്ത**ന്തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ "വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിവത്തന്തീ"തിആദീസു (അം॰ നി॰ ൪.൭൦) വിയ. സങ്ഖാരാനം നിച്ചാദിആകാരേന ഉപട്ഠാതും അസമത്ഥതാ അനിച്ചസഞ്ഞാദിഭേദായ വിപസ്സനായ സാതിസയം ബലവഭാവപ്പത്തിയാ, സാ ച സങ്ഖാരാനം അനിച്ചാദിആകാരസ്സ സുട്ഠുതരം സല്ലക്ഖണേനാതി ആഹ **"തിലക്ഖണാരോപനേന…പേ॰… പാപേത്വാ"**തി. യഥാ ഹി നിബ്ബുദ്ധകരണേ ബലവതരേന പടിമല്ലേന തത്ഥ തത്ഥ മുട്ഠിപ്പഹാരാദിനാ വിമഥിതോ ഇതരോ തേന യുജ്ഝിതും അസമത്ഥതം പാപിതോ ഹോതി. ന കേവലം അസമത്ഥതം പാപിതോവ ഹോതി, അഥ ഖോ മരണമത്തം ദുക്ഖം വാ മരണം വാ പാപുണാതി, ഏവമേതേപി സങ്ഖാരാ ഏവം ദുബ്ബലഭാവം പാപിതാ ഉപരിഞാണാനുഭാവേന നിബ്ബിസേവനതം, സബ്ബസോ ഭങ്ഗഞ്ച പാപുണന്തീതി.

൭൪൯. **ഏത്താവതാ**തി ഏവം "അനച്ചന്തികതോ"തിആദിനാ പരോചത്താലീസായ ആകാരേഹി സങ്ഖാരാനം അനിച്ചാദിഭാവസല്ലക്ഖണവസപ്പവത്തേന പടിസങ്ഖാനേന.

അനിച്ചതോ മനസികരോതോതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഭയതുപട്ഠാനകഥായം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൪൦) വുത്തനയമേവ.

അയം പന വിസേസോ - **"പടിസങ്ഖാ"**തി പദസ്സ **"ജാനിത്വാ"**തി അത്ഥം വത്വാ പടിസങ്ഖാനുപ്പജ്ജനകിരിയാനം സമാനവണത്താ അസതിപി പുബ്ബാപരകാലത്തേ സദ്ദവോഹാരമത്തേന ഏവം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"കാമ"**ന്തിആദിമാഹ. തേന "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൫൩), നിഹന്ത്വാ തിമിരം സബ്ബം, ഉഗ്ഗതോയം ദിവാകരോ"തി ച ഏവമാദീസു വിയ സമാനകാലവസേനായം സദ്ദപയോഗോതി. തഥാ മനഞ്ച ധമ്മേ ച പഠമം പടിച്ച പച്ഛാ ന മനോവിഞ്ഞാണസ്സ ഉപ്പത്തി, ഏവമിധാപീതി ദസ്സേതും **"മനഞ്ച പടിച്ചാ"**തിആദി വുത്തം. ഏദിസോ സദ്ദപയോഗോ യേഭുയ്യേന ലോകേ പുബ്ബകാലവസേനേവ ദിസ്സതീതി പുബ്ബകാലവസേനേവ ഇധാപി തം ദസ്സേതും **"ഏകത്തനയേന വാ…പേ॰… വേദിതബ്ബ"**ന്തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - അപരാപരം ഉപ്പന്നേസു ഞാണേസു പുരിമസ്സ വസേന പടിസങ്ഖാനകിരിയാ, തദഞ്ഞസ്സ വസേന ഉപ്പജ്ജനകിരിയാ ച യോജേതബ്ബാ, ന ച താനി ഭേദതോ അപേക്ഖിതബ്ബാനി ഏകസന്താനപതിതതായ ഏകത്തനയവസേന ഗഹിതത്താതി. **ഇതരസ്മിം പദദ്വയേ**തി "പവത്തം പടിസങ്ഖാ, നിമിത്തഞ്ച പവത്തഞ്ച പടിസങ്ഖാ"തി ഇമസ്മിം പദദ്വയേ.

പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം നിട്ഠിതം.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണകഥാവണ്ണനാ

൭൫൦. സങ്ഖാരാനം അനിച്ചദുക്ഖാകാരാദിപരിഗ്ഗണ്ഹനവസേന പവത്തമ്പി പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണം വിസേസതോ അനത്താകാരപരിഗ്ഗണ്ഹനപധാനന്തി വുത്തം **"സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സുഞ്ഞാതി പരിഗ്ഗഹേത്വാ"**തിആദി. തസ്മിഞ്ഹി സതി സച്ചസമ്പടിവേധോ ഇജ്ഝതി, ന അസതി. തദഭാവതോ ഹി അനിച്ചദുക്ഖലക്ഖണപഞ്ഞാപകമ്പി **സരഭങ്ഗസത്ഥാരാദീനം** സാസനം അനിയ്യാനികമേവ ജാതം. അഥ വാ തേസം നിച്ചസാരാദീഹി രിത്തകം സന്ധായ **"സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സുഞ്ഞാതി പരിഗ്ഗഹേത്വാ"**തി വുത്തം. യഞ്ഹി യതോ രിത്തകം, തം തേന സുഞ്ഞന്തി. സങ്ഖാരാനം അത്തസുഞ്ഞതായ ദുവിഞ്ഞേയ്യഭാവതോ അനേകവാരം പടിവിദ്ധായപി സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ ദള്ഹീഭാവാപാദനത്ഥം **"പുന സുഞ്ഞമിദ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യദഗ്ഗേന സങ്ഖാരാ അനത്തതാ, തദഗ്ഗേന അനത്തനിയാ. സതി ഹി അത്തനി അത്തനിയേന ഭവിതബ്ബന്തി വുത്തം **"സുഞ്ഞമിദം അത്തേന വാ അത്തനിയേന വാ"**തി. **ദ്വികോടിക**ന്തി ദ്വിഅംസികം, അത്താനം നേവ ദിസ്വാ ഞാണചക്ഖുനാ പച്ചക്ഖതോ, അനുമാനതോ ച തസ്സ

അനുപലബ്ഭനീയതോതി അധിപ്പായോ. പരം അഞ്ഞം സത്തം, സങ്ഖാരം വാ പരിക്ഖാരഭാവേ അത്തനോ സുഖദുക്ഖസാധനഭാവേ ഠിതം ന ദിസ്വാതി യോജനാ. പുന പരിഗ്ഗണ്ഹാതീതി സമ്ബന്ധോ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാധികാരേ.

കചീതി കത്ഥചി ഠാനേ, കാലേ, ധമ്മേ വാ. അഥ വാ **കചീ**തി അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാ വാ. **അത്തനോ അത്താന**ന്തി സകത്താനം. "അയം ഖോ ഭവം ബ്രഹ്മാ മഹാബ്രഹ്മാ...പേ॰... സേട്ഠോ സജിതാ വസീ പിതാ ഭൂതഭബ്യാന"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൨) പരേഹി പരികപ്പിതം അത്താനഞ്ച കസ്സചി കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ **"കസ്സചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പരസ്സാ**തി "പരജാതി, പരോ പുരിസോ"തി ച ഏവം ഗഹിതസ്സ. **ന ച മമ കചനീ**തി ഏത്ഥ **മമ**-സദ്ദോ അട്ഠാനേ പയുത്തോതി ആഹ **"മമ-സദ്ദം താവ ഠപേത്വാ"**തി. **പരസ്സ ചാ**തി അത്തതോ അഞ്ഞസ്സ. "പരോ പുരിസോ"തി ഏവംഭൂതോ അത്ഥോ മമത്ഥായ ഠിതോ, തസ്സ വസേന മയ്ഹം സബ്ബം സിജ്ഝതീതി ഏവം ഏകച്ചദിട്ഠിഗതികപരികപ്പിതവസേന പരം അത്താനം തഞ്ച അത്തനോ കിഞ്ചനഭൂതം ന പസ്സതീതി ദസ്സേന്തോ **"ന ച കചനീ"**തിആദിമാഹ. ഏത്ഥ ച **നാഹം കചനീ**തി സകഅത്തനോ അഭാവം പസ്സതി. **ന കസ്സചി കിഞ്ചനതസ്മി**ന്തി സകഅത്തനോ ഏവ കസ്സചി അനത്തനിയതം പസ്സതി. **ന ച മമാ**തി ഏതം ദ്വയം യഥാസങ്ഖ്യം സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **അത്ഥീ**തി പച്ചേകം. **ന ച കചനി പരസ്സ അത്താ അത്ഥീ**തി പരസ്സ അത്തനോ അഭാവം പസ്സതി. **തസ്സ പരസ്സ അത്തനോ മമ കിഞ്ചനതാ ന ചത്ഥീ**തി പരസ്സ അത്തനോ അനത്തനിയതം പസ്സതി. ഏവം അജ്ഝത്തം, ബഹിദ്ധാ ച ഖന്ധാനം അത്തത്തനിയസുഞ്ഞതാ സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജതാ ചതുകോടികസുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനേന ദിട്ഠാ ഹോതി. തേന വുത്തം **"ഏവമയ"**ന്തിആദി.

൭൩൭. **"ഛഹാകാരേഹീ"**തിആദിനാ നിദ്ദേസാദീസു തത്ഥ തത്ഥ ആഗതേ പകാരേ സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ പരിബ്രൂഹനം സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഛഹാകാരേഹീ**തി ഛഹി ഗഹണാകാരേഹി, ഗഹേതബ്ബാകാരേഹി വാ. **നിച്ചേനാ**തി "നിച്ചോ"തി പരികപ്പിതേന അത്തനാ വാ അഞ്ഞേന വാ കേനചി. **നിച്ചേനാ**തി വാ നിച്ചഭാവേന. ധുവാദയോ "നിച്ചോ"തി ഗഹിതസ്സേവ ഗഹേതബ്ബാകാരാ. തബ്ബിഭാഗേന ഹി ഇമസ്സ ഛക്കതാ. തത്ഥ നിച്ചതാ നാമ കൂടട്ഠതാ. ധുവഭാവോ ഥിരതാ. സദാ ഭാവിതാ സസ്സതതാ. നിബ്ബികാരതാ അവിപരിണാമധമ്മതാ. **യാവ ജരാമരണാ**തി പേയ്യാലം അകത്വാ പരിയോസാനപദമേവ ദസ്സേതി.

൭൩൮. ന സാരന്തി **അസാരം,** നത്ഥി ഏതസ്സ സാരന്തി **നിസ്സാരം**. സാരതോ അപഗതം, സാരം വാ തതോ അപഗതന്തി **സാരാപഗതം**. കേചി പനേത്ഥ "നിച്ചസാരസാരേന വാ സുഖസാരസാരേന വാ അത്തസാരസാരേന വാ"തി പാളീതി അധിപ്പായേന "അസാരം നിസ്സാരം സാരാപഗത"ന്തി പദത്തയം ഏകോ സുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗഹാകാരോ, അഞ്ഞഥാ സത്തേവ ആകാരാ സിയും, ന അട്ഠാതി വദന്തി. അപരേ പന "സുഭസാരസാരേനാതിപി പാളിയം അത്ഥീതി 'അസാരം നിസ്സാരം സാരാപഗത'ന്തി ഇദം പദത്തയം 'നിച്ചസാരസാരേനാ'തിആദീസു പച്ചേകം യോജേതബ്ബ"ന്തി വദന്തി. **സേതവച്ഛോ**തി സേതവരുണകോ. "മിനരുക്ഖോ"തിപി വദന്തി. **പാളിഭദ്ദകോ**തി കിംസുകോ.

൭൩൯. നിച്ചസാരാദീനം അഭാവതോ **രിത്തതോ പസ്സതി**. പരിത്തതോ, ലാമകത്താ വാ **തുച്ഛതോ**. അത്തസാരാഭാവേന **സുഞ്ഞതോ**. സയം അനത്തതായ **അനത്തതോ**. ഇസ്സരിയസ്സ അഭാവതോ, കേനചി ഇസ്സരിയം കാരേതും അസക്കുണേയ്യതായ ച **അനിസ്സരിയതോ**. ഫേണപിണ്ഡേന ഭാജനാദിം കാതുകാമസ്സ വിയ രൂപസ്സ നിച്ചതാദിം കാതുകാമസ്സ തം ന സിജ്ഝതി, സകഇച്ഛാവസേന വാ കാചി കിരിയാ നത്ഥീതി **അകാമകാരിയതോ**. "ഏവം രൂപം ഹോതു, മാ ഏവ"ന്തി **അലബ്ഭനീയതോ**. സയം അഞ്ഞസ്സ വസേ ന വത്തതി, നാപി അഞ്ഞം അത്തനോ വസേ വത്തേതീതി **അവസവത്തകതോ**. യസ്മിം സന്താനേ സയം തസ്സ പരോ വിയ അവിധേയ്യതായ **പരതോ**. കാരകാദി വിയ കാരണേഹി, ഫലേന ച **വിവിത്തതോ**. ന ഹി കാരണേന ഫലം, ഫലേന വാ കാരണം സഗബ്ഭം തിട്ഠതി. ഏസ നയോ വേദനാദീസുപി.

൭൪൦. **രൂപം ന സത്തോ**തിആദീസു യോ ലോകവോഹാരേന സത്തോ, രൂപം സോ ന ഹോതീതി അയമത്ഥോ ഇധ നാധിപ്പേതോ തസ്സാവുത്തസിദ്ധത്താ. ന ഹി ലോകോ രൂപമത്തം "സത്തോ"തി വോഹരതി, ബാഹിരകപരികപ്പിതോ പന അത്താ "സത്തോ"തി

അധിപ്പേതോ. സോ ഹി തേഹി രൂപാദീസു സത്തവിസത്തതായ പരേസം സഞ്ജാപനട്ഠേന “സത്തോ”തി വുച്ചതി, രൂപം സോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. സുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനഞ്ഹേതന്തി. ഏസ നയോ **ന ജീവോ**തിആദീസുപി. തത്ഥ ജീവനട്ഠേന **ജീവോ**. നരനട്ഠേന നേതുഭാവേന **നരോ**. “അഹമസ്മീ”തി മാനുപ്പത്തിട്ഠാനതായ മാനോ ഏത്ഥ വാതി പവത്തതീതി **മാനവോ**. ഥിയതി ഏത്ഥ ഗബ്ഭോതി **ഇത്ഥീ**. പധാനഭാവേന പുരി സേതീതി **പുരിസോ** . ആഹിതോ അഹംമാനോ ഏത്ഥാതി **അത്താ**. പച്ചത്തം തസ്സ തസ്സ അഹംകാരവത്ഥുതായ “അഹ”ന്തി ച ദിട്ഠിഗതികേഹി അത്താ വുച്ചതി, രൂപം പന താദിസം ന ഹോതീതി സുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനവിധിം ദസ്സേതും **“രൂപം ന സത്തോ”**തിആദി വുത്തം. തസ്മാ അട്ഠഹിപി പദേഹി രൂപസ്സ അത്തസുഞ്ഞതാവ ദസ്സിതാ. ഇതരേഹി ചതൂഹി തസ്സ കിഞ്ചനതാഭാവോ. തത്ഥ **ന മമാ**തി മയ്ഹം അത്തനോ സന്തകം ന ഹോതി, തഥാ അഞ്ഞസ്സ അത്തനോ സന്തകം ന ഹോതി, കസ്സചിപി അത്തനോ സന്തകം ന ഹോതി അത്തനോയേവ അഭാവതോ. **“ന അത്തനിയ”**ന്തി പദേന പകാസിതോ ഏവത്ഥോ പരിയായന്തരേഹി തീഹിപി പദേഹി പകാസിതോ. ഏസ നയോ വേദനാദീസുപി.

൭൩൪. ഹേട്ഠാ കലാപസമ്മസനസ്സ ദള്ഹഭാവായ വുത്തസമ്മസനനയാപി സുഞ്ഞതാനുപസ്സനായ ദള്ഹഭാവായ സംവത്തന്തീതി ദസ്സേന്തോ **“തീരണപരിഞ്ഞാവസേനാ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഭയസ്സ അഹിംസനേന **അസരണതോ**. “സരണ”ന്തി ഗഹേതും അയുത്തതായ **അസരണീഭൂതതോ. “അനസ്സാദതോ”**തി ഇദം പാളിയം നത്ഥി. സതി ച തേചത്താലീസ ആകാരാ സിയും. രൂപപ്പവത്തിയം സബ്ബാദീനവൂപലദ്ധിയാ **ആദീനവതോ. “സമുദയതോ അത്ഥങ്ഗമതോ”**തി ഇദം ദ്വയം യഥാ അനിച്ചതോ ദസ്സനം പനാളികായ, നിച്ചസാരവിരഹദീപനേന വാ സുഞ്ഞതാവിഭാവനം ഹോതി, ഏവം സുഞ്ഞതാവിഭാവനന്തി കത്വാ വുത്തം. തഥാ “യം ഖോ രൂപം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖം സോമനസ്സം, അയം രൂപസ്സ അസ്സാദോ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൨൬) ദസ്സനം പച്ചയപച്ചയുപ്പന്നതാവിഭാവനേന സുഞ്ഞതാവിഭാവനം. “യം രൂപം അനിച്ചം ദുക്ഖം വിപരിണാമധമ്മം, അയം രൂപസ്സ ആദീനവോ”തി (സം॰ നി॰ ൩.൨൬) ച ദസ്സനം നിച്ചതാദിസുഞ്ഞതാഭാവനതോ. തഥാ “യോ രൂപേ ഛന്ദരാഗവിനയോ ഛന്ദരാഗപ്പഹാനം, ഇദം രൂപസ്സ നിസ്സരണ”ന്തി ഏവം സമുദയാദിദസ്സനാനം, ഇതരേസഞ്ച യഥാരഹം സുഞ്ഞതാനുപസ്സനാനുബ്രൂഹനതാ ദട്ഠബ്ബാ. യം പന ആദീനവതോ ദസ്സനം, പുബ്ബേ വത്വാപി പുന വചനം അസ്സാദപടിക്ഖേപതോ ദസ്സനം സന്ധായ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. വേദനാദീസുപി ദ്വാചത്താലീസ ആകാരാ നേതബ്ബാതി ആഹ **“വേദനം…പേ॰… വിഞ്ഞാണം അനിച്ചതോ…പേ॰… നിസ്സരണതോ പസ്സതീ”**തി.

വുത്തമ്പി ച നിദ്ദേസേ **ഏതം** സുഞ്ഞതാപരിഗ്ഗണ്ഹനകഥാസന്ദസ്സനം “അസുകായ പാളിയാ അയം നിദ്ദേസോ”തി ദസ്സനത്ഥം, തസ്സ ഫലസന്ദസ്സനത്ഥഞ്ച.

൭൩൫. ഏവം തീരണപരിഞ്ഞാവസേന പച്ചേകം ഖന്ധേസു ദ്വാചത്താലീസായ ആകാരേഹി സുഞ്ഞതം പരിഗ്ഗഹേത്വാപി തിവിധാനുപസ്സനാവസേനേവ ഭാവനം അനുയുഞ്ജന്തസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണുപ്പത്തീതി ദസ്സേന്തോ **“ഏവം സുഞ്ഞതോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ**തി സമ്മസന്തോ. **ഭയഞ്ച നന്ദിഞ്ച വിപ്പഹായാ**തി അജ്ഝുപേക്ഖകതായ സങ്ഖാരാനം വിപത്തിം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകഭയഞ്ചേവ തേസം സമ്പത്തിം നിസ്സായ ഉപ്പജ്ജനകപീതിഞ്ച പജഹിത്വാ. അഥ വാ ഭയതുപട്ഠാനവസേന ഉപ്പജ്ജനകഞാണഭയഞ്ച സമ്മസനവസേന ഉപ്പജ്ജനകപീതിസങ്ഖാതം നന്ദിഞ്ച പഹായ. ന ഹി സബ്ബസോ സുഞ്ഞതായ ദിട്ഠായ ഭയനന്ദീനം അവസരോ അത്ഥി, അഥ ഖോ ഉപേക്ഖാവ സണ്ഠാതി. തേനാഹ **“സങ്ഖാരേസു ഉദാസീനോ ഹോതീ”**തി. തത്ഥ യേന മിച്ഛാഗാഹേന അനുദാസീനതാ സിയാ, തദഭാവം ദസ്സേന്തോ **“അഹന്തി വാ മമന്തി വാ ന ഗണ്ഹാതീ”**തി ആഹ. ഇദാനിസ്സ ഉദാസീനതായ ഉപമം ദസ്സേന്തോ **“വിസ്സട്ഠഭരിയോ വിയ പുരിസോ”**തിആദിമാഹ.

തത്ഥ അനുദാസീനതാപുബ്ബികാ ഉദാസീനതാ വുച്ചമാനാ ഇധ ഓപമ്മത്ഥം ഫരതീതി ദസ്സേതും **“ഇട്ഠാ കന്താ”**തിആദി വുത്തം. **അതിവിയ നം മമായേയ്യ** ഇത്ഥീനം സാഠേയ്യകൂടേയ്യവങ്കേയ്യാദീനം അജാനനതോ. **മുഞ്ചിതുകാമോ ഹുത്വാ**തി മുഞ്ചിതുകാമോവ ഹുത്വാ, **തം വിസ്സജ്ജേയ്യ** നിരപേക്ഖതായ വസേനേവാതി അധിപ്പായോ. **അയം**

യോഗാവചരോ. മുഞ്ചിതുകാമതായ ഉദ്ധം യാവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ന ഉപ്പജ്ജതി, താവ പവത്താ വിപസ്സനാ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാ ഏവാതി ആഹ **“പടിസങ്ഖാനുപസ്സനായ സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗണ്ഹന്തോ”**തി.

പതിലീയതീതി ഏകപസ്സേന നിലീയതി നിലീനം വിയ ഹോതി. **പതികുടതീ**തി സങ്കുചതി. **പടിവട്ടതീ**തി വിവട്ടതി. **ന സമ്പസാരിയതീ**തി ന വിസരതി, അഭിരതിവസേന ന പക്ഖന്ദതീതി അത്ഥോ.

ഇച്ചസ്സാതി ഇതി ഏവം അസ്സ യോഗിനോ.

൭൩൭. തിക്ഖവിസദസൂരഭാവേന സങ്ഖാരേസു അജ്ഝുപേക്ഖനേ സിജ്ഝമാനേ **തം പനേതം** സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം അനേകവാരം പവത്തമാനം പരിപാകഗമനേന അനുലോമഞാണസ്സ പച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തം **നിബ്ബാനം സന്തതോ പസ്സതി** നാമ. തഥാഭൂതഞ്ച **സബ്ബം സങ്ഖാരപ്പവത്തം വിസ്സജ്ജേത്വാ നിബ്ബാനമേവ പക്ഖന്ദതി** നാമ. തയിദം ഇധ ഞാണം അനുലോമഗോത്രഭുഞാണേഹി സദ്ധിം ഏകത്തം നേത്വാ വുത്തം ഏകത്തനയവസേന . **നോ ചേ നിബ്ബാനം സന്തതോ പസ്സതീ**തി താവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ അപരിപക്കതമേവാഹ. സമുദ്ദം തരന്തീതി **സാമുദ്ദികാ,** സംയത്തികാ. ദിസാജാനനകോ കാകോ **ദിസാകാകോ,** ലക്ഖണമത്തഞ്ചേതം യോ കോചി താദിസോ സകുന്തോ വേദിതബ്ബോ. **വിദേസ**ന്തി അദേസം സമുദ്ദേ അപരിചിതട്ഠാനം. **അനുഗന്ത്വാ**തി അനു അനു ഗന്ത്വാ.

തയിദം വിപസ്സനാഞാണം. **പിട്ഠം വട്ടയമാനം വിയാ**തി ഥൂലഥൂലതോ വിവേചനവസേന നിപ്ഫോടിയമാനം സണ്ഹം സണ്ഹം പിട്ഠചുണ്ണം വിയ. **നിബ്ബട്ടിതകപ്പാസ**ന്തി നിബ്ബട്ടിതബീജം കപ്പാസം. **വിഹനമാനം വിയാ**തി ധനുകേന വിഹഞ്ഞമാനം വിയ. ഉപമാദ്വയേനപി പുനപ്പുനം സമ്മസനേന വിപസ്സനാഞാണസ്സ സുഖുമതരഭാവാപത്തിമാഹ. യഥാ യഥാ ഹി വിപസ്സനാഭാവനാബലേന തിക്ഖാ, വിസദാ, സൂരാ ച ഹോതി, തഥാ തഥാ സുഖുമതരാപി ഹോതീതി. **സങ്ഖാരവിചിനനേ**തി പവിചയസ്സ സിഖാപ്പത്തതായ സങ്ഖാരേസു വിയ തേസം വിചിനനേപി ഉദാസീനം ഹുത്വാ തിവിധാനുപസ്സനാവസേന തിട്ഠതി പകാരന്തരസ്സ അഭാവതോ. “സത്തധാ അട്ഠാരസധാ”തിആദിനാ വിഭത്താപി ഹി അനുപസ്സനാപകാരാ അനിച്ചാനുപസ്സനാദീസ്വേവ തീസു അന്തോഗധാതി മത്ഥകപ്പത്താ വിപസ്സനാ താസം ഏവ വസേന തിട്ഠതി.

൭൩൮. **തത്രാ**തി തസ്മിം വിമോക്ഖമുഖഭാവാപജ്ജനേ, അരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗപച്ചയത്ഥേ ച. **ഇദം** വിപസ്സനാഞാണം. **തിണ്ണം ഇന്ദ്രിയാന**ന്തി സദ്ധിന്ദ്രിയസമാധിന്ദ്രിയപഞ്ഞിന്ദ്രിയാനം. **ആധിപതേയ്യവസേനാ**തി സമ്പയുത്തധമ്മാനം അധിപതിഭാവവസേന. അനിച്ചാനുപസ്സനാബഹുലസ്സ ഹി സദ്ധിന്ദ്രിയം ബലവം ഹോതി, ദുക്ഖാനുപസ്സനാബഹുലസ്സ സമാധിന്ദ്രിയം, അനത്താനുപസ്സനാബഹുലസ്സ പഞ്ഞിന്ദ്രിയന്തി തിസ്സന്നം അനുപസ്സനാനം വസേന ബലവതരഭാവം പത്താനി ഇമാനി തീണി ഇന്ദ്രിയാനി വിമോക്ഖമുഖഭാവം ആപാദേന്തീതി ആഹ **“തിവിധാനുപസ്സനാ…പേ॰… ആപജ്ജതി നാമാ”**തി. **തിവിധവിമോക്ഖമുഖഭാവ**ന്തി ഏത്ഥ കേ പന തയോ വിമോക്ഖാ, കാനി വാ തീണി വിമോക്ഖമുഖാനീതി അന്തോലീനേ അനുയോഗേ വിമോക്ഖമുഖാധീനത്താ വിമോക്ഖാധിഗമസ്സ വിമോക്ഖമുഖാനി താവ ദസ്സേന്തോ **“തിസ്സോ ഹി…പേ॰… വുച്ചന്തീ”**തി വത്വാ അയഞ്ച അത്ഥോ പാളിതോ ഏവ വിഞ്ഞായതീതി ദസ്സേന്തോ **“യഥാഹാ”**തിആദിമാഹ.

ലോകനിയ്യാനായാതി ലോകതോ നിക്ഖമനായ, സത്തലോകസ്സ വാ വട്ടദുക്ഖതോ നിക്ഖമനായ. **പരിച്ഛേദപരിവടുമതോ**തി ഉദയബ്ബയവസേന പരിച്ഛേദതോ ചേവ പരിവടുമതോ ച. **സമനുപസ്സനതായാ**തി സമ്മദേവ അനു അനു പസ്സനായ സംവത്തന്തീതി സമ്ബന്ധോ. അനിച്ചാനുപസ്സനാ ഹി സങ്ഖാരേ ആദിതോ ഉദയേന, അന്തതോ വയേന പരിച്ഛിന്നേ പസ്സതി. ആദിഅന്തവന്തതായ ഹി തേ അനിച്ചാതി. **അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ**തി സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്തവിരഹതോ “അനിമിത്താ”തി ലദ്ധനാമായ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ. **ചിത്തസമ്പക്ഖന്ദനതായാ**തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അനുലോമഞാണാദിഭാവേന സമ്മദേവ അധിചിത്തസ്സ അനുപവിസനത്ഥായ. **അപ്പണിഹിതായാ**തി രാഗപണിധിആദീനം അഭാവേന

''അപ്പണിഹിതാ''തി ലദ്ധനാമായ. **സുഞ്ഞതായാ**തി അത്തസുഞ്ഞതായ ''സുഞ്ഞതാ''തി ലദ്ധനാമായ.

ഗതിന്തി നിബ്ബത്തിം. സങ്ഖാരാനം സഭാവവിഭാവനേന സംവേജിയമാനം ചിത്തം സമ്മാപടിപത്തിയം സമുത്തേജിതം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"മനോസമുത്തേജനതായാതി ചിത്തസംവേജനതായാ"**തി. മമംകാരേന അത്തനിയസഞ്ഞിതസ്സ വത്ഥുനോ സാമിഭൂതോ അത്താ പഠമം പരാമസീയതി, തതോ അത്തനിയന്തി ആഹ **"നാഹം, ന മമാതി ഏവം അനത്തതോ സമനുപസ്സനതായാ"**തി. **തീണി പദാനീ**തി പരിച്ഛേദപരിവടുമ, മനോസമുത്തേജന, സമനുപസ്സനപദാനീതി വദന്തി, ''സബ്ബസങ്ഖാരേ''തിആദീനി പന തീണി വാക്യാനി തീണി പദാനീതി വേദിതബ്ബാനി. **തേനേവാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദീനം വസേന തേസം തിണ്ണം പദാനം വുത്തത്താ ഏവ. **പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനേ**തി ''അനിച്ചതോ മനസി കരോതോ കഥം സങ്ഖാരാ ഉപട്ഠഹന്തീ''തി പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ.

൭൬൯. ഏവം വിമോക്ഖമുഖാനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി വിമോക്ഖേ ദസ്സേതും **"കതമേ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **അനിച്ചതോ മനസി കരോന്തോ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്തോ. **അധിമോക്ഖബഹുലോ**തി സദ്ധിന്ദ്രിയബഹുലോ. യസ്സ വിസേസതോ അനിച്ചാനുപസ്സനാ തിക്ഖാ സൂരാ ഹോതി, തസ്സ സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി. ''അനിച്ചാ സങ്ഖാരാ''തി ഹി ആദിതോ സദ്ധാമത്തകേന പടിപജ്ജിത്വാ വിപസ്സനായ ഉക്കംസഗതായ തരുപല്ലവാദീസു വിയ മണികനകാദീസുപി തേസം അനിച്ചതം സാതിസയം പച്ചക്ഖതോ പസ്സതോ ''സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ''തി സത്ഥരി സദ്ധാ ബലവതീ പവത്തതീതി സോ അധിമോക്ഖബഹുലോ, അധിമത്തസദ്ധോ ച ഹോതി. തസ്സ അനിച്ചാനുപസ്സനാബഹുലതായ അനിച്ചാകാരതോ വുട്ഠാനം ഹോതീതി സോ **"അനിമിത്തം വിമോക്ഖം പടിലഭതീ"**തി വുത്തം. **പസ്സദ്ധിബഹുലോ**തി ദുക്ഖാനുപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്തോ ''ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ, തപ്പടിപക്ഖതോ സുഖോ നിരോധോ''തി ച മനസികാരവസേന നിബ്ബാനസ്സ സന്തപണീതസുഖഭാവം അധിമുച്ചന്തോ അഭിണ്ഹം പീതിപാമോജ്ജസമായോഗതോ പസ്സദ്ധിബഹുലോ ഹോതി. തതോ ച അധിമത്തസമാധിന്ദ്രിയപടിലാഭേന രാഗപണിധിയാ ദൂരീഭാവതോ അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖസമധിഗമോ ഹോതീതി വുത്തം **"ദുക്ഖതോ...പേ०... പടിലഭതീ"**തി. **വേദബഹുലോ**തി അനത്താനുപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്തോ അത്തസുഞ്ഞതായ നിപുണഞാണവിസയത്താ ഞാണബഹുലോ ഹോതി. തതോ ച അധിമത്തപഞ്ഞിന്ദ്രിയപടിലാഭേന മോഹസ്സ ദൂരീഭാവതോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖസമധിഗമോ ഹോതീതി ആഹ **"അനത്തതോ...പേ०... പടിലഭതീ"**തി.

യോ അനിച്ചാനുപസ്സനായ നിമിത്തവസേന സങ്ഖാരേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ വിപസ്സനം അനുയുഞ്ജന്തോ യത്ഥ ഇദം സങ്ഖാരനിമിത്തം സബ്ബസോ നത്ഥി, തം ''അനിമിത്തം നിബ്ബാന''ന്തി അനിമിത്താകാരേന അധിമുച്ചന്തോ വുട്ഠാനഗാമിനിമഗ്ഗേന ഘടേതി. തസ്സ മഗ്ഗോ അനിമിത്തതോ നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതീതി വുച്ചതീതി ആഹ **"അനിമിത്താകാരേന നിബ്ബാനം ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തോ അരിയമഗ്ഗോ"**തി. സ്വായം നിബ്ബാനസ്സ അനിമിത്താകാരോ നേവ മഗ്ഗേന കതോ, ന വിപസ്സനായ, അഥ ഖോ സഭാവസിദ്ധോ. തദാരമ്മണതായ ച മഗ്ഗോ അനിമിത്തോതി വുച്ചതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അനിമിത്തായ ധാതുയാ ഉപ്പന്നത്താ അനിമിത്തോ"**തി. യോ ദുക്ഖാനുപസ്സനാവസേന പണിധിയാ ദൂരീഭാവകരണേന അപ്പണിഹിതം അധിമുച്ചന്തോ , യോ അനത്താനുപസ്സനാവസേന അത്തൂപലദ്ധിയാ ദൂരീഭാവകരണേന സുഞ്ഞതം അധിമുച്ചന്തോതി ച ആദിനാ യോജേതബ്ബം. തേനാഹ **"ഏതേനേവ നയേനാ"**തിആദി.

൭൭൦. യദി അരിയമഗ്ഗോ തിവിധമ്പി വിമോക്ഖനാമം ലഭതി, അഥ കസ്മാ **അഭിധമ്മേ** വിമോക്ഖദ്വയമേവ ആഗതന്തി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യം പനാ"**തിആദി. തത്ഥ **തന്തി** അഭിധമ്മേ വിമോക്ഖദ്വയവചനം. **നിപ്പരിയായതോ വിപസ്സനാഗമനം സന്ധായാ**തി ഉജുകമേവ വിപസ്സനതോ മഗ്ഗസ്സ നാമാഗമനം സന്ധായ വുത്തം. കസ്മാ? അനിമിത്തവിപസ്സനാ ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും ന സക്കോതി. കാമം **സുത്തേ** ''അനിമിത്തഞ്ച ഭാവേഹി, മാനാനുസയമുജ്ജഹാ''തി (സു० നി० ൩൪൨) അനിമിത്തവിപസ്സനാ കഥിതാ, സാ പന നിച്ചനിമിത്തധുവനിമിത്തഅത്തനിമിത്താനി

ഉഗ്ഘാടേന്തീപി സയം നിമിത്തധമ്മേസു ഏവ ചരതീതി സനിമിത്താവ ഹോതീതി. അപിച അഭിധമ്മോ നാമ പരമത്ഥദേസനാ, അനിമിത്തമഗ്ഗസ്സ ച പരമത്ഥതോ ഹേതുവേകല്ലമേവ. അനിച്ചാനുപസ്സനാവസേന ഹി **അനിമിത്തവിമോക്ഖോ** കഥിതോ. തത്ഥ ച സദ്ധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി, തം അരിയമഗ്ഗേ ഏകങ്ഗമ്പി ന ഹോതി, അമഗ്ഗങ്ഗത്താ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും ന സക്കോതി. ഇതരേസു ദുക്ഖാനുപസ്സനായ വസേന **അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖോ,** അനത്താനുപസ്സനായ വസേന **സുഞ്ഞതവിമോക്ഖോ**.

തേസു അപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേന സമാധിന്ദ്രിയം, സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന പഞ്ഞിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതീതി താനി അരിയമഗ്ഗസ്സ അങ്ഗത്താ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദാതും സക്കോന്തി, ന അനിമിത്തമഗ്ഗോ തദഭാവതോതി കേചി. യേ പന വദന്തി "അനിമിത്തമഗ്ഗോ ആഗമനതോ നാമം അലഭന്തോപി സഗുണതോ ച ആരമ്മണതോ ച നാമം ലഭതീ"തി, തേസം മതേന അപ്പണിഹിതസുഞ്ഞതമഗ്ഗാപി സഗുണതോ ഏവ, ആരമ്മണതോ ഏവ ച നാമം ലഭേയ്യുന്തി? തം അയുത്തം. കസ്മാ? മഗ്ഗോ ഹി ദ്വീഹി കാരണേഹി നാമം ലഭതി സരസതോ ച പച്ചനീകതോ ചാതി, സഭാവതോ ച പടിപക്ഖതോ ചാതി അത്ഥോ. **അപ്പണിഹിതമഗ്ഗോ** ഹി രാഗപണിധിആദീഹി വിമുത്തോ, **സുഞ്ഞതമഗ്ഗോ** രാഗാദീഹി സുഞ്ഞോ ഏവാതി തേ സരസതോ നാമം ലഭന്തി. തഥാ **അപ്പണിഹിതമഗ്ഗോ** പണിധിസ്സ പടിപക്ഖോ, **സുഞ്ഞതമഗ്ഗോ** അത്താഭിനിവേസസ്സ ഏവാതി തേ പച്ചനീകതോ നാമം ലഭന്തി, **അനിമിത്തമഗ്ഗോ** പന രാഗാദിനിമിത്താനം, നിച്ചനിമിത്താദീനം വാ അഭാവേന സരസതോ ഏവ നാമം ലഭതി, നോ പച്ചനീകതോ. ന ഹി സോ സങ്ഖാരനിമിത്താരമ്മണായ അനിച്ചാനുപസ്സനായ പടിപക്ഖോ, സാ പനസ്സ അനുലോമഭാവേ ഠിതാതി സബ്ബഥാപി അഭിധമ്മപരിയായേന അനിമിത്തമഗ്ഗോ ന ലബ്ഭതി. തേന വുത്തം **"തം നിപ്പരിയായതോ വിപസ്സനാഗമനം സന്ധായാ"**തി.

യസ്മാ സുത്തന്തപരിയായേന അനിമിത്തമഗ്ഗോ ലബ്ഭതി. വുട്ഠാനഗാമിനീ ഹി വിപസ്സനാ യം യം സമ്മസന്തീ വുട്ഠാനം ഗച്ഛതി, തസ്സ തസ്സ വസേന ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠത്വാ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സ നാമം ദേതി, തത്ഥ അനിച്ചതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ മഗ്ഗോ അനിമിത്തോ ഹോതി, ദുക്ഖതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ അപ്പണിഹിതോ, അനത്തതോ വുട്ഠഹന്തസ്സ സുഞ്ഞതോ, തസ്മാ സുത്തന്തസംവണ്ണനാ ഏസാതി കത്വാ ഇധ തയോപി വിമോക്ഖാ ഉദ്ധടാ. യം പന **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** അഭിനിവേസനിമിത്തപണിധിമുഞ്ചനം ഉപാദായ തിസ്സന്നമ്പി അനുപസ്സനാനം തദാഗമനവസേന തദന്വയസ്സ മഗ്ഗസ്സ ച സുഞ്ഞതവിമോക്ഖാദിഭാവോ നിദ്ദിട്ഠോ, തസ്സ പരിയായഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതും **"വിപസ്സനാഞാണം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. വിപസ്സനാഞാണം പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ "അപ്പണിഹിതോ, വിമോക്ഖോ"തി ച കിഞ്ചാപി വുത്തന്തി സമ്ബന്ധോ.

അനിച്ചാനുപസ്സനാഞാണന്തി "അനിച്ചാ സങ്ഖാരാ"തി അനുപസ്സനാവസേന പവത്തഞാണം. **നിച്ചതോ അഭിനിവേസം മുഞ്ചതീതി** "തേ നിച്ചാ"തി നിച്ചാകാരതോ പവത്തമിച്ഛാഭിനിവേസവിദ്ധംസനവസേന, തദന്വയം പന മഗ്ഗഞാണം സമുച്ഛേദവസേന മുഞ്ചതി. **ഇതീതി** തസ്മാ. അനിച്ചാഭിനിവേസതോ രിത്തതായ, വിമുത്തതായ ച **സുഞ്ഞതോ വിമോക്ഖോ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

തന്തി തിവിധം വിപസ്സനാഞാണം. തത്ഥ യസ്സ പരിയായതോ, യസ്സ ച നിപ്പരിയായതോ നാമലാഭോ, തം ദസ്സേതും **"സങ്ഖാരനിമിത്തസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **ന നിപ്പരിയായേന,** അഥ ഖോ പരിയായേനാതി അത്ഥോ. **തസ്മാതി** നിപ്പരിയായകഥാഭാവതോ. **വിമോക്ഖദ്വയമേവ വുത്തം** അഭിധമ്മേതി അധിപ്പായോ. **ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം വിപസ്സനാധികാരേ. "തിവിധവിമോക്ഖമുഖഭാവം ആപജ്ജിത്വാ"തി ഏതസ്മിം വാ ഉദ്ദേസവചനേ.

൭൭൧. **തേസം വിഭാഗായാതി** തേസം യഥാവുത്താനം സത്തന്നം അരിയപുഗ്ഗലാനം സദ്ധാനുസാരിആദിഭാവേന വിഭത്തസഭാവതായ.

൭൭൨. **സദ്ധിന്ദ്രിയം പടിലഭതീതി** സദ്ധാനുസാരിഭാവിതാകാരണഭൂതം അധിമത്തം സദ്ധിന്ദ്രിയം പടിലഭതി. അധിമോക്ഖബഹുലതായ, സദ്ധിന്ദ്രിയാധിമത്തതായ ച കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അപിച അയമേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - അനിച്ചാകാരസല്ലക്ഖണസ്സ സദ്ധാഭിബുദ്ധിയാ ഉപനിസ്സയഭാവതോ തദന്വയേ മഗ്ഗേ സദ്ധാ തിക്ഖതരാ ഹോതി, തേന

അട്ഠമകോ **സദ്ധാനുസാരീ** നാമ ഹോതി. **സേസേസു സത്തസു ഠാനേസൂ**തി പഠമഫലതോ പട്ഠായ യാവ അഗ്ഗഫലാ സത്തസു ഠാനേസു. “സത്തസു ഠാനേസൂ”തി കസ്മാ വുത്തം, നനു സേസേസു ഛസു ഠാനേസു സദ്ധാവിമുത്തോ, അഗ്ഗഫലേ പന സചായം അരൂപജ്ഝാനലാഭീ, ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതി, നോ ചേ അരൂപജ്ഝാനലാഭീ, പഞ്ഞാവിമുത്തോ, ന സദ്ധാവിമുത്തോ. **അഭിധമ്മേ** ഹി -

> “കതമോ ച പുഗ്ഗലോ **സദ്ധാവിമുത്തോ**? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ ‘ഇദം ദുക്ഖ’ന്തി യഥാഭൂതം പജാനാതി, ‘അയം ദുക്ഖസമുദയോ’തി, ‘അയം ദുക്ഖനിരോധോ’തി, ‘അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ’തി യഥാഭൂതം പജാനാതി. തഥാഗതപ്പവേദിതാ ചസ്സ ധമ്മാ പഞ്ഞായ ദിട്ഠാ ഹോന്തി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി, നോ ച ഖോ യഥാദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ സദ്ധാവിമുത്തോ”തി (പു॰ പ॰ ൨൦൧) -

ഏകച്ചാസവപരിക്ഖയവചനതോ സദ്ധാവിമുത്തസ്സ സേക്ഖഭാവോ വിഞ്ഞായതി, ന അസേക്ഖഭാവോ. അട്ഠകഥായഞ്ച “ദ്വേ ധുരാനി, ദ്വേ അഭിനിവേസാ, ദ്വേ സീസാനീ”തി വചനതോ നത്ഥി അരഹതോ സദ്ധാവിമുത്തതാതി? സച്ചമേതം നിപ്പരിയായതോ. നിപ്പരിയായകഥാ ഹി അഭിധമ്മോ, ഇധ പന പരിയായേന ഏവം വുത്തം. യദി പരിയായതോ അരഹതോ സദ്ധാവിമുത്തതാ, കോ പന സോ പരിയായോ? സദ്ധാവിമുത്തന്വയതാ. യോ ഹി അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാവിമുത്തോ ഹോതി, സോ അഗ്ഗഫലക്ഖണേപി തദന്വയതായ സദ്ധാവിമുത്തോതി **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** പരിയായേന വുത്തോതി ഇധാപി തഥേവ വുത്തം. അഥ വാ സദ്ധാവിമുത്തസദിസതായ അരഹാ സദ്ധാവിമുത്തോ. കാ പനേത്ഥ സദിസതാ? യഥാ സദ്ധാവിമുത്തസ്സ സേക്ഖസ്സ കിലേസക്ഖയോ കുണ്ഠേന അസിനാ കദലിച്ഛേദസദിസോ “നോ ച ഖോ യഥാദിട്ഠിപ്പത്തസ്സാ”തി വചനതോ, ഏവം തദന്വയസ്സാപി അരഹതോതി അയമേത്ഥ സദിസതാ. കിം പന നേസം കിലേസപഹാനേ നാനത്തം അത്ഥീതി? നത്ഥി. അഥ കസ്മാ സദ്ധാവിമുത്തോ ദിട്ഠിപ്പത്തം ന പാപുണാതീതി? ആഗമനീയനാനത്തേന. ദിട്ഠിപ്പത്തോ ഹി ആഗമനമ്ഹി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ അപ്പകസിരേന അകിലമന്തോ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി, സദ്ധാവിമുത്തോ കിച്ഛേന കസിരേന വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി. അപിച പഞ്ഞായപി നേസം വേമത്തതാ. സാ ച യാവതികാ ലബ്ഭതേവാതി വദന്തി. ഏവഞ്ച കത്വാ പഠമമഗ്ഗാദീസു സതിപി ഇന്ദ്രിയസമത്തേ സദ്ധാദീനം തിക്ഖതാവചനമ്പി സമത്ഥിതം ഹോതി.

൨൭൩. സോതി ദുക്ഖതോ വുട്ഠിതോ. **സബ്ബത്ഥാ**തി അട്ഠസുപി ഠാനേസു. നനു ച അട്ഠകഥായം “ദ്വേ ധുരാനീ”തി നിയമിതത്താ പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാനുസാരീ വാ സിയാ, ധമ്മാനുസാരീ വാ? ഇധ ന സദ്ധാനുസാരീ യുത്തോ, കായസക്ഖിതാപി അരഹതോ നത്ഥി. **അഭിധമ്മേ** ഹി -

> “കതമോ ച പുഗ്ഗലോ **കായസക്ഖീ**? ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ അട്ഠ വിമോക്ഖേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതി, പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി. അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ കായസക്ഖീ”തി (പു॰ പ॰ ൨൦൮) -

ഏകച്ചാസവപരിക്ഖയവചനതോ കായസക്ഖിനോ സേക്ഖഭാവോവ വിഞ്ഞായതീതി? സച്ചമേതം നിപ്പരിയായതോ, ഇധ പന പരിയായേന വുത്തം. കോ പന സോ പരിയായോതി? കായസക്ഖിസദിസതാ. ഉപചാരരൂപജ്ഝാനസമാധിതോ ഹി സാതിസയം അരൂപസമാധിസമ്ഫസ്സം ലദ്ധാ നിബ്ബത്തീതി ഏകച്ചാസവപരിക്ഖയം ഉപാദായ “കായസക്ഖീ”തി വത്തബ്ബപുഗ്ഗലേന സാതിസയസമാധിസമ്ഫസ്സതദധിട്ഠാനാസവപരിക്ഖയസാമഞ്ഞം അപേക്ഖിത്വാ കായസക്ഖീ വിയ **കായസക്ഖീ**തി അരഹാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** വുത്തോതി ഇധാപി തമേവ നയം ഗഹേത്വാ അരഹതോപി കായസക്ഖിതാ വുത്താ. സുത്തന്തസംവണ്ണനാ ഹേസാതി. നിപ്പരിയായേന പന പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഛസു ഠാനേസു കായസക്ഖീ നാമ ഹോതി, സോ ച ഖോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ, ന വിപസ്സനായാനികോ സുക്ഖവിപസ്സകോ, ഉപചാരമത്തലാഭീ, രൂപജ്ഝാനമത്തലാഭീ വാ. **പസ്സദ്ധിബഹുലോ**തി ച പസ്സദ്ധിസീസേന സമാധി വുത്തോതി സാതിസയസമാധിലാഭീ സമഥയാനികോവ അധിപ്പേതോ,

സമഥയാനികസ്സേവ ച കായസക്ഖിഭാവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ. **അരൂപജ്ഝാന**ന്തി ചതുബ്ബിധം അരൂപജ്ഝാനം. തത്ഥ പന ഏകമ്പി ലദ്ധാ അരഹത്തം പത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഏവ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"അരൂപജ്ഝാന"**മിച്ചേവ വുത്തം, ന "ചത്താരി അരൂപജ്ഝാനാനീ"തി. തേനായം ചതുന്നം അരൂപസമാപത്തീനം, നിരോധസമാപത്തിയാ ച വസേന പഞ്ചവിധോ ഹോതി. ഏസ നയോ കായസക്ഖിമ്ഹിപി. ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോതി **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ**.

൩൮൪. പഞ്ഞവതോ നിപുണതരാ, ഗമ്ഭീരാ ച അത്ഥാ പാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തീതി അനത്തതോ മനസി കരോതോ വേദബഹുലതാ, പഞ്ഞിന്ദ്രിയപടിലാഭോ ച വുത്തോ. **ധമ്മാനുസാരീ ഹോതി** പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ. പഞ്ഞാ ഹി ഇധ "ധമ്മോ"തി അധിപ്പേതാ "സച്ചം ധമ്മോ ധിതി ചാഗോ"തിആദീസു വിയ (ജാ॰ ൧.൧.൫൭).

൩൮൫. യസ്സാ പാളിയാ വസേന ഇധ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ സദ്ധാവിമുത്താദിഭാവോ വുത്തോ, തം പാളിം ദസ്സേതും **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദി ആരദ്ധം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൩൮൬. "സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ അധിമത്തത്താ സദ്ധാവിമുത്തോ"തി ഏവമാദിഅത്ഥസ്സ സാധകം **അപരമ്പി വുത്തം. "സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോ"**തി ഏതേന സബ്ബഥാ അവിമുത്തസ്സ സദ്ധാമത്തേന വിമുത്തഭാവദസ്സനേന സദ്ധാവിമുത്തസ്സ സേക്ഖഭാവമേവ വിഭാവേതി. **സദ്ധാവിമുത്തോ**തി വാ സദ്ധായ അധിമുത്തോതി അത്ഥോ.

ഫുട്ഠന്തം സച്ഛികതോതി ഫുട്ഠാനം അനന്തരം ഫുട്ഠന്തോ, ഫുട്ഠാനം അരൂപജ്ഝാനാനം അനന്തരോ കാലോതി അധിപ്പായോ, അച്ചന്തസംയോഗേ ചേതം ഉപയോഗവചനം, ഫുട്ഠാനന്തരകാലമേവ സച്ഛികരണൂപായേന സച്ഛികാതബ്ബം സച്ഛാകാസീതി വുത്തം ഹോതി. ഭാവനപുംസകം വാ ഏതം യഥാ "ഏകമന്ത"ന്തി (പാരാ॰ ൨). യോ ഹി അരൂപജ്ഝാനേന രൂപകായതോ, നാമകായേകദേസതോ ച വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന വിമുത്തോ, തേന നിരോധസങ്ഖാതോ വിമോക്ഖോ ആലോചിതോ പകാസിതോ വിയ ഹോതി, ന പന കായേന സച്ഛികതോ, നിരോധം പന ആരമ്മണം കത്വാ ഏകച്ചേസു ആസവേസു ഖേപിതേസു തേന സോ സച്ഛികതോവ ഹോതി. തസ്മാ സോ സച്ഛികാതബ്ബം യഥാആലോചിതം നാമകായേന സച്ഛാകാസീതി **കായസക്ഖീ**തി വുച്ചതി, ന തു വിമുത്തോ ഏകച്ചാനം ആസവാനം അപരിക്ഖീണത്താ. **ദിട്ഠന്തം പത്തോ**തി ദസ്സനസങ്ഖാതസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരം പത്തോതി വുത്തം ഹോതി. പഠമഫലതോ പട്ഠായ ഹി യാവ അഗ്ഗമഗ്ഗാ ദിട്ഠിപ്പത്തോതി. **"ദിട്ഠിയാ പത്തോ"**തി വാ പാഠോ, ചതുസച്ചദസ്സനസങ്ഖാതായ ദിട്ഠിയാ നിരോധം പത്തോതി അത്ഥോ. ഇമേ ച സദ്ധാവിമുത്താദയോ തയോ പരമത്ഥതോ അപരിയോസിതഞാണകിച്ചാതി തം നയം ദസ്സേതും **"സദ്ദഹന്തോ വിമുച്ചതീ"**തിആദി വുത്തം. **ഝാനഫസ്സ**ന്തി സാതിസയം ഝാനഫസ്സം. തേന അരൂപജ്ഝാനഫസ്സോ സങ്ഗഹിതോ ഹോതി.

"ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാതി ഞാതം ഹോതീ"തി ഇമിനാ ദുക്ഖസച്ചപടിവേധമാഹ, **"സുഖോ നിരോധോതി ഞാതം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ നിരോധസച്ചപടിവേധം. തദുഭയേന ച സമുദയമഗ്ഗസച്ചപടിവേധം നാനന്തരിയകഭാവതോ. **"ഞാതം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ ദുതിയമഗ്ഗകിച്ചം, **"ദിട്ഠം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ തതിയമഗ്ഗകിച്ചം, **"വിദിതം ഹോതീ"**തി ഇമിനാ ചതുത്ഥമഗ്ഗകിച്ചം, **"സച്ഛികത"**ന്തി ഇമിനാ പഠമഫലകിച്ചം, **"ഫുസിത"**ന്തി ഇമിനാ സേസഫലദ്വയകിച്ചം. ഇതി ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ മഗ്ഗഫലഞാണബ്യാപാരദസ്സനാനി ഇമാനി പദാനീതി വദന്തി.

൩൮൭. **ഇതരേസൂ**തി സദ്ധാനുസാരിആദിപദേസു. **സദ്ധം അനുസരതീ**തി ആഗമനീയട്ഠാനേ ഠിതം സദ്ധം അനുഗച്ഛതി. യഥാ സാ തിക്ഖാ സൂരാ അഹോസി , മഗ്ഗക്ഖണേപി തദനുരൂപമേവ പവത്തേതീതി അത്ഥോ. **സദ്ധായ വാ അനുസരതീ**തി സദ്ധായ കാരണഭൂതായ സച്ചപടിവേധസ്സ അനുരൂപം സരതി ഗച്ഛതി, പടിപജ്ജതീതി അത്ഥോ. ദ്വീഹിപി അത്ഥവികപ്പേഹി സദ്ധായ അധിമത്തതംയേവ വിഭാവേതി. **ധമ്മാനുസാരീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ**തി ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോ, രൂപകായതോ ച നാമകായതോ ച വിക്ഖമ്ഭനവസേന, സമുച്ഛേദവസേന ച വിമുത്തോതി അത്ഥോ. അരൂപജ്ഝാനേന രൂപകായതോ ച നാമകായേകദേസതോ ച വിമുത്തോ,

അരിയമഗ്ഗേന നാമകായതോ വിമുത്തോതി ഉഭോഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തത്താ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ. **പജാനന്തോ വിമുത്തോ**തി പഠമജ്ഝാനഫസ്സേന വിനാ പരിജാനനാദിപ്പകാരേഹി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ജാനന്തോ പടിവിജ്ഝന്തോ തേസം കിച്ചാനം മത്ഥകപ്പത്തിയാ നിട്ഠിതകിച്ചതായ വിസേസേന മുത്തോതി വിമുത്തോ.

അയം പനേത്ഥ നിപ്പരിയായതോ സങ്ഖേപകഥാ - യസ്സ അനിച്ചാകാരതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, സോ അധിമോക്ഖബഹുലോ സദ്ധിന്ദ്രിയസ്സ തിക്ഖഭാവേന പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ **സദ്ധാനുസാരീ** നാമ ഹോതി, മജ്ഝേ ഛസു ഠാനേസു **സദ്ധാവിമുത്തോ**. അഗ്ഗഫലക്ഖണേ **പഞ്ഞാവിമുത്തോ** നാമ ഹോതി. തഥാ യസ്സ ദുക്ഖാകാരതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തസ്സ പസ്സദ്ധിബഹുലതായ സമാധിന്ദ്രിയം അധിമത്തം ഹോതി ദുക്ഖുപനിസായ സദ്ധായപി തിബ്ബതരത്താ, ധുരനിയമതോ ച. സോപി പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ **സദ്ധാനുസാരീ** ഏവ ഹോതി, മജ്ഝേ ഛസു ഠാനേസു **സദ്ധാവിമുത്തോ,** അന്തേ **പഞ്ഞാവിമുത്തോ** ച ഹോതി. യസ്സ പന അനത്താകാരതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, സോ വേദബഹുലോ പഞ്ഞിന്ദ്രിയസ്സ തിക്ഖഭാവേന പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ **ധമ്മാനുസാരീ** ഏവ ഹോതി, മജ്ഝേ ഛസു ഠാനേസു **ദിട്ഠിപ്പത്തോ,** അന്തേ **പഞ്ഞാവിമുത്തോ** ഏവ ഹോതി. ഇമേ പന ന അട്ഠവിമോക്ഖലാഭിനോ, അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീ പന പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ **സദ്ധാനുസാരീ** വാ **ധമ്മാനുസാരീ** വാ സിയാ. മജ്ഝേ ഛസു ഠാനേസു **കായസക്ഖീ,** പരിയോസാനേ **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ**തി.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം.

൭൦൫. യം തം വിമോക്ഖമുഖഭാവം ആപജ്ജിത്വാ സത്തഅരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗായ ച പച്ചയോ ഹോതീതി വുത്തം, **തം പനേതം** സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം. **പുരിമേന ഞാണദ്വയേനാ**തി മുഞ്ചിതുകമ്യതാപടിസങ്ഖാനുപസ്സനാഞാണദ്വയേന **അത്ഥതോ ഏകം,** പവത്തിആകാരഭേദതോ നാനന്തി അധിപ്പായോ. യഥാവുത്തമത്ഥം അട്ഠകഥായ, പാളിയാ ച സാധേതും **"തേനാഹൂ"**തിആദി വുത്തം. മുഞ്ചിതുകമ്യതാമുഞ്ചനുപായകരണഞാണാനിപി സങ്ഖാരേസു ഉദാസീനഭാവേനേവ പവത്തനതോ സങ്ഖാരുപേക്ഖാസമഞ്ഞാനേവ ഹോന്തീതി വുത്തം **"ഇദം സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം ഏകമേവ തീണി നാമാനി ലഭതീ"**തി. തേന സങ്ഖാരുപേക്ഖാവോഹാരോ മുഞ്ചിതുകമ്യതാദിഞാണസമുദായവിസയോതി ദസ്സേതി.

൭൦൬. ഉപ്പാദാദീനീതി ഉപ്പാദപവത്താദിഅപദേസേന വുത്തേ സങ്ഖാരേ. **പരിച്ചജിതുകാമതാ**തി തപ്പടിബന്ധഛന്ദരാഗപ്പഹാനേന വിസ്സജ്ജിതുകാമതാ. **പടിസങ്ഖാന**ന്തി പുനപ്പുനം തീരണം. **മുഞ്ചിത്വാ**തി നിരാലയഭാവാപത്തിയാ അപേക്ഖാവിസ്സജ്ജനവസേന വിസ്സജ്ജിത്വാ. **അവസാനേ**തി തഥാകരണസ്സ ഉത്തരകാലം. യാവ നിബ്ബാനസമ്പക്ഖന്ദനാ ന ഇജ്ഝതി, താവ വിചിനനേപി ഉദാസീനതായ ഞാണസ്സ സന്താനവസേന പവത്തിം സന്ധായാഹ **"അജ്ഝുപേക്ഖനം സന്തിട്ഠനാ"**തി. **ഏവന്തി** അജ്ഝുപേക്ഖനാകാരസാമഞ്ഞതോ "മുഞ്ചിതുകമ്യതാ ച സാ സന്തിട്ഠനാ ചാ"തി വുത്താകാരേന.

൭൦൭. ഇമേ ധമ്മാതി ഇമേ ഞാണസങ്ഖാതാ ധമ്മാ, ഞാണപരിയായോ വാ ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോ, തസ്മാ ഇമാനി ഞാണാനീതി അത്ഥോ. **ഏകത്ഥാ**തി ഏകസഭാവാ.

൭൦൮. വുട്ഠാനഗാമിനീ ഹോതി വുട്ഠാനഗമനതോ. **സങ്ഖാരുപേക്ഖാദിഞാണത്തയസ്സാ**തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാനുലോമഗോത്രഭുസഞ്ഞിതസ്സ ഞാണത്തയസ്സ. കിച്ചവസേന പവത്തിട്ഠാനവസേനപി ലോകിയഞാണാനം ഉപരി ഠിതത്താ വുത്തം **"ഉത്തമഭാവം പത്തത്താ"**തി. **നിമിത്തഭൂതതോ**തി വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതതോ ഖന്ധപഞ്ചകതോ. തേനാഹ **"അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുതോ"**തി. തഞ്ഹി വിപസ്സനായ ഗോചരകരണസങ്ഖാതേന അഭിനിവേസേന അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുന്തി പവുച്ചതി. തം പനേതം സസന്തതിപരിയാപന്നമ്പി പരതോ ദിട്ഠിതായ "ബഹിദ്ധാ"തി വുത്തം. തദേവ ഹി "ബഹിദ്ധാ സബ്ബനിമിത്താനീ"തി തത്ഥ തത്ഥ വുച്ചതി. **അജ്ഝത്തപവത്തതോ**തി സസന്താനേ മിച്ഛാദിട്ഠിപവത്തനആദിതോ, തദനുവത്തകകിലേസക്ഖന്ധേഹി ച. തഞ്ഹി സസന്തതിയം കിലേസപ്പവത്തഭാവതോ, തന്നിമിത്തം അസതി മഗ്ഗഭാവനായ ഉപ്പജ്ജനകഉപാദിന്നക്ഖന്ധപവത്തഭാവതോ ച തഥാ വുത്തം. വുട്ഠഹനഞ്ച നേസം

ആരമ്മണാകരണം, ആയതിം അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനഞ്ച. **ഘടിയതി** അത്തനോ അനന്തരമേവ മഗ്ഗസമുപ്പത്തിതോ.

൭൮൩. **തത്രാതി** തസ്മിം "അഭിനിവിട്ഠവത്ഥുതോ വുട്ഠഹനതോ"തി സങ്ഖേപവചനേ. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ രൂപാരൂപപപഞ്ചക്ഖന്ധലക്ഖണത്തയവസേന അയം **മാതികാ** ഉദ്ദേസോ. **അജ്ഝത്തം അഭിനിവിസിത്വാ**തി സസന്തതിപരിയാപന്നേസു ഖന്ധേസു വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ. **"അജ്ഝത്താ വുട്ഠാതീ"**തി ഇദം വുട്ഠാനഗാമിനിയാ അജ്ഝത്തധമ്മാരമ്മണത്താ പരിയായതോ വുത്തം, നിപ്പരിയായതോ പന മഗ്ഗോ സബ്ബതോപി വുട്ഠാതി. **ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏകപ്പഹാരേനാ**തി ഏകജ്ഝം, തം പന അജ്ഝത്താദിവിഭാഗം അകത്വാ "യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൬; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) അവിഭാഗേന വുട്ഠാനഗാമിനിയാ പവത്തിവസേന വേദിതബ്ബം, തയിദം സത്ഥു സമ്മുഖാ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേന്തസ്സ ഞാണുത്തരസ്സ സമ്ഭവതീതി വദന്തി.

൭൮൪. **സുദ്ധഅജ്ഝത്തദസ്സനമത്തേനേവ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ന ഹോതി** മമംകാരവത്ഥുനോപി പരിഞ്ഞേയ്യത്താ മഗ്ഗസങ്ഖാതം വുട്ഠാനം, മഗ്ഗേന വാ വുട്ഠാനം **മഗ്ഗവുട്ഠാനം**.

൭൮൫. **രാസിം കത്വാ**തി ഭൂതുപാദായവസേന ദുവിധം അന്തരഭേദവസേന അനേകഭേദമ്പി "രുപ്പനട്ഠേന രൂപ"ന്തി പിണ്ഡതോ ഗഹേത്വാ. യഥാ രൂപേ വിപസ്സനാഭിനിവേസോ യേഭുയ്യേന വിപസ്സനായാനികസ്സ, ഏവം അരൂപേ വിപസ്സനാഭിനിവേസോ യേഭുയ്യേന സമഥയാനികസ്സ ഹോതി. **അഭിനിവേസോ**തി ച വിപസ്സനായ പുബ്ബഭാഗേ കത്തബ്ബനാമരൂപപരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ. തസ്മാ പഠമം രൂപപരിഗ്ഗണ്ഹനം രൂപേ അഭിനിവേസോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

൭൮൬. **യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ**ന്തി കാമം ഉദയബ്ബയപരിഗ്ഗണ്ഹനം അഭിനിവേസോതി ദസ്സിതം, യഥാഉപട്ഠിതേ പന രൂപാരൂപധമ്മേ, തേസഞ്ച പച്ചയേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ സങ്ഖേപേനേവ വിപസ്സനാഞാണം ചാരേന്തോ ഞാണുത്തരോ യഥാനിസിന്നോവ ഞാണപടിപാടിയാ ഖിപ്പമേവ സച്ചാനി പടിവിജ്ഝന്തോ ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ചഹി ഖന്ധേഹി വുട്ഠാതി നാമ. അഞ്ഞഥാ ഏകേനേവ ലോകിയചിത്തേന പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം പരിഗ്ഗഹപരിജാനനാദീനം അസമ്ഭവതോ. ന ഹി സനിദസ്സനസപ്പടിഘാദിം ഏകജ്ഝം ആരമ്മണം കാതും സക്കാ. യസ്സ പന ഏകവാരം ഞാണേന ഫസ്സിതം, പുന തം ഫസ്സിതബ്ബമേവ, താദിസസ്സ വസേന വുത്തന്തി വദന്തി.

൭൮൭. ഏത്ഥ ച അഭിനിവേസോ അകാരണം വുട്ഠാനമേവ പമാണം, തസ്മാ ഹേട്ഠാ വുത്തവിമോക്ഖഅരിയപുഗ്ഗലവിഭാഗാപി വുട്ഠാനവസേന സമ്ഭവന്തീതി ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ച യോപീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തയോപി ജനാ**തി വുട്ഠാനവസേന ഭേദേ അസതിപി അഭിനിവേസവസേനേവ ലദ്ധം ഭേദം ഗഹേത്വാ വുത്തം.

൭൮൮. **സദ്ധിം പുരിമപച്ഛിമഞാണേഹീ**തി ഭയതുപട്ഠാനാദിപുരിമഞാണേഹി ചേവ ഗോത്രഭുആദിപച്ഛിമഞാണേഹി ച സഹ. **ഉദ്ദാന**ന്തി ഉദ്ദേസോ.

യത്ഥ കത്ഥചി...പേ॰... വട്ടേയ്യും തംതംഞാണട്ഠാനിയസ്സ ഉപമാവത്ഥുനോ ലബ്ഭനതോ. **ഇമസ്മിം പന ഠാനേ**തി ഇമസ്മിം വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാപദേസേ. **സബ്ബ**ന്തി സബ്ബം ഞാണം, സബ്ബം വാ ഞാണകിച്ചം പാകടം ഹോതി വേമജ്ഝേ ഠത്വാ വിഭാവിയമാനത്താ. **വുത്താ** വിസുദ്ധികഥായം.

൭൮൯. **നിലീയിത്വാ**തി ഉപവിസിത്വാ. **പരാമസിത്വാ**തി വീമംസിത്വാ.

ഗയ്ഹുപഗം അദിസ്വാതി ഗഹണയോഗ്ഗം നിച്ചസാരാദിം അദിസ്വാ. ചിത്തസ്സ വങ്കഭാവകരാനം മായാദീനം സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭനേന അനുലോമസ്സ ഉജുകസാഖാസദിസതാ. നിബ്ബാനാലോചനതോ ഗോത്രഭുഞാണസ്സ ഉദ്ധം ഉല്ലോകനസദിസതാ. അപ്പതിട്ഠേ നിബ്ബാനേ പതിട്ഠിതത്താ മഗ്ഗഞാണസ്സ ആകാസേ ഉപ്പതനസദിസതാ.

൩൯൧. **സപ്പവിസ്സജ്ജനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം** സബ്ബസങ്ഖാരഗതം വിസ്സജ്ജിത്വാ നിബ്ബാനസ്സ ആലമ്ബനതോ. **ആഗതമഗ്ഗം ഓലോകേന്തസ്സ ഠാനം വിയ മഗ്ഗഞാണം** അസമ്മോഹപടിവേധവസേന അത്തനോപി ദസ്സനതോ. **അഭയട്ഠാനേ ഠാന**ന്തി അഭയട്ഠാനം സമ്പത്തമാഹ, ന തസ്സ പാപുണപടിപത്തിം.

൩൯൨. അത്തത്ഥാദീനം അനവബുജ്ഝനതോ "അഹം, മമാ"തി ഗഹണസ്സ നിദ്ദോക്കമനസദിസതാ. **മുഞ്ചിതുകമ്യതാഗ്ഗ**ഹണേനേവ പടിസങ്ഖാ സന്തിട്ഠനാപി ഗഹിതാ. തിസ്സന്നമ്പി താസം സംസാരതോ നിക്ഖമനാധിമുത്തതായ നിക്ഖമനമഗ്ഗോലോകനസദിസതാ. മഗ്ഗേ ദിട്ഠേ മഗ്ഗപടിപത്തി വിയ അനുലോമേ സിദ്ധേ മഗ്ഗോ സിദ്ധോ ഏവാതി അനുലോമസ്സ മഗ്ഗദസ്സനസദിസതാ. സങ്ഖാരനിമിത്തതോ നിക്ഖന്തത്താ ആദിത്തഘരതോ **നിക്ഖമനം വിയ ഗോത്രഭുഞാണം. വേഗേന ഗമനം വിയ മഗ്ഗഞാണം** വിസ്സജ്ജേതബ്ബഗഹേതബ്ബപദേസേസു സാധനകിച്ചവിസേസയോഗതോ.

൩൯൩. പരതോ ന മമായിതബ്ബതോ ച പസ്സിതബ്ബാനം ഖന്ധാനം **"അഹം, മമാ"**തി ഗഹണസ്സ രാജഗോണാനം സകഗഹണസദിസതാ വുത്താ.

൩൯൪. സഭയേ അഭയദസ്സനഹേതുതായ ഖന്ധാനം "അഹം, മമാ"തി ഗഹണസ്സ യക്ഖിനിയാ സംവാസസദിസതാ. **സുസാനവിജഹനം വിയ** സങ്ഖാരസുസാനം വിജഹിത്വാ നിബ്ബാനാരമ്മണവസേന പവത്തം **ഗോത്രഭു**.

൩൯൫. **പുത്തഗിദ്ധിനീ**തി പുത്തവച്ഛലാ. **ഓത്തപ്പമാനാ**തി സാരജ്ജയമാനാ. ഓളാരികഓളാരികലോഭക്ഖന്ധാദിവിക്ഖമ്ഭനേന സങ്ഖാരപരിച്ചജനതോ അനുലോമസ്സ തത്ഥേവ ദാരകോരോപനസദിസതാ.

൩൯൬. **വുട്ഠാനഗാമിനിയാ...പേ॰... ദസ്സനത്ഥം വുത്താ,** ന പുരിമാസു വിയ ഭയതുപട്ഠാനാദീസു ഠിതസ്സ ഭായനാദിആകാരദസ്സനത്ഥന്തി അധിപ്പായോ. അപരാപരുപ്പത്തിതോ, ചിരാനുബന്ധതോ, ദുസ്സഹതോ ച വട്ടദുക്ഖസദിസം ജിഘച്ഛാദുക്ഖന്തി ആഹ **"സംസാരവട്ടജിഘച്ഛായാ"**തി. കായഗതാസതി ഏവ ഭോജനം **കായഗതാസതിഭോജനം**. സാ പനേത്ഥ മഗ്ഗസമ്പയുത്താ സമ്മാസതി കായാനുപസ്സനാദികിച്ചസാധനവസേന അമതരസപരിഭോഗതായ ച **"അമതരസം കായഗതാസതിഭോജന"**ന്തി വുത്താ. തേനാഹ ഭഗവാ "അമതം തേ, ഭിക്ഖവേ, പരിഭുഞ്ജന്തി, യേ കായഗതാസതിം പരിഭുഞ്ജന്തീ"തിആദി (അം॰ നി॰ ൧.൬൦൦).

ഫലരസാമലകസിങ്ഗിവേരമുഗ്ഗമാസാദി **അനേകങ്ഗസമ്ഭാരം**.

കപണാസേരിഭാവാദികരണേന തണ്ഹാസിനേഹസ്സ സീതസദിസതാ. **മഗ്ഗതേജ**ന്തി അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം ഇന്ദഗ്ഗിം.

രാഗഗ്ഗിആദയോ ഏകാദസഗ്ഗീ വൂപസമന്തി ഏത്ഥാതി **ഏകാദസഗ്ഗിവൂപസമം,** നിബ്ബാനം.

അന്ധകാരപരേതോതി ചതുരങ്ഗസമന്നാഗതേന അന്ധകാരേന കിഞ്ചി അത്തത്ഥം വാ പരത്ഥം വാ കാതും അസക്കുണേയ്യഭാവേന അഭിഭൂതോ. ഞാണമയോ ആലോകോ ഏതിസ്സാതി **ഞാണാലോകാ,** മഗ്ഗഭാവനാ.

അമതഭൂതം , അമതഭാവസാധകം വാ ഓസധം **അമതോസധം,** നിബ്ബാനം. ഹേട്ഠാ അത്തനാ വുത്തമേവ സങ്ഖാരുപേക്ഖാബ്യാപാരം നിഗമനവസേന ദസ്സേന്തോ **"തേന വുത്ത"**ന്തിആദിമാഹ.

൩൯൭. നിരാലയതായ തണ്ഹാവസേന ഭവാദീസു അവിസടജ്ഝാസയോ ഹുത്വാ തതോ സങ്കുചിതചിത്തോ പതിലീനഭാവേന ചരതി പവത്തതീതി പതിലീനചരോ, തസ്സ **പതിലീനചരസ്സ**. സംസാരേ ഭയസ്സ ഇക്ഖനതായ **ഭിക്ഖുനോ** കായചിത്തവിവേകസിദ്ധിയാ **വിവിത്തമാസനം ഭജമാനസ്സ. സാമഗ്ഗിയ**ന്തി യുത്തം, പതിരൂപന്തി അത്ഥോ. **ഭവനേ**തി കാമഭവാദികേ തിവിധേപി ഭവേ. സോ ഹി ഇധ ഭവനട്ഠേന ഭവന്തി വുത്തോ. **ന**

ദസ്സയേതി അനുപ്പജ്ജനവസേന ന ദസ്സേയ്യ. **തസ്സ തം** അദസ്സനം സാമഗ്ഗിയന്തി ബുദ്ധാദയോ അരിയാ **ആഹൂ**തി യോജനാ.

നിയമേത്വാതി നിയതം ഏകംസികം കത്വാ. ബോജ്ഝങ്ഗവിസേസം, മഗ്ഗങ്ഗവിസേസം, ഝാനങ്ഗവിസേസം, പടിപദാവിസേസം, വിമോക്ഖവിസേസന്തി വിസേസസദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. **വിസേസ**ന്തി ഛസത്തഭാവോ സത്തട്ഠഭാവോ പഞ്ചാദിഭാവോതി ഇമം യഥാക്കമം ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം അരിയമഗ്ഗേ ലബ്ഭമാനഭേദം. **പാദകജ്ഝാന**ന്തി മഗ്ഗസ്സ ആസന്നവുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ പദട്ഠാനഭൂതം ഝാനം. **വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ**തി മഗ്ഗാസന്നായ ഏവ വുട്ഠാനഗാമിനിയാ വിപസ്സനായ ഗോചരഭൂതാ വിപസ്സിതാ. **പുഗ്ഗലജ്ഝാസയോ**തി ഉഭിന്നം ഭേദേ സതി വിപസ്സകസ്സ അജ്ഝാസയോ. ഏത്ഥ ച പഠമം **കേചീ**തി വുത്തോ തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ. ദുതിയം **കേചീ**തി വുത്തോ മോരവാപീവാസിമഹാദത്തത്ഥേരോ. തതിയം **കേചീ**തി വുത്തോ തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ.

തേസമ്പി വാദേസു അയം പുബ്ബഭാഗവുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ നിയമേതിയേവാതി വേദിതബ്ബാ. കസ്മാ? വിപസ്സനാനിയമേനേവ ഹി പഠമത്ഥേരവാദേപി അപാദകപഠമജ്ഝാനപാദകമഗ്ഗാ പഠമജ്ഝാനികാവ ഹോന്തി, ഇതരേ ച ദുതിയജ്ഝാനികാദിമഗ്ഗാ പാദകജ്ഝാനവിപസ്സനാനിയമേഹി തംതംഝാനികാവ തതോ തതോ ദുതിയാദിപാദകജ്ഝാനതോ ഉപ്പന്നസ്സ സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണസ്സ പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവനാഭാവതോ, ഇതരസ്സ ച അതബ്ഭാവതോ. യഥാ ഹി മഗ്ഗാസന്നായ വിപസ്സനായ സോമനസ്സസഹഗതത്തേ മഗ്ഗസ്സ പഠമാദിഝാനികതാ ച ഉപേക്ഖാസഹഗതത്തേ പഞ്ചമജ്ഝാനികതാ ഏവ ച ഹോതി, തതോ ച ബോജ്ഝങ്ഗാദീനം വിസേസോതി തേസം നിയമനേ ആസന്നകാരണം, പധാനകാരണഞ്ച വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ, ന ഏവം പാദകജ്ഝാനാദയോ. യസ്മാ പന പാദകജ്ഝാനേന വിനാ വിപസ്സനാവ ഇമം യഥാവുത്തവിസേസം നിയമേതും ന സക്കോതി, വുത്തനയേന പന പധാനകാരണം ഹോതിയേവ, തസ്മാ "വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാവ നിയമേതീ"തി അവത്വാ "വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ നിയമേതിയേവാ"തി വുത്തം. ഏവം സേസവാദേസുപി വിപസ്സനാനിയമോ യഥാസമ്ഭവം യോജേതബ്ബോ. യഥാ ഹി പാദകജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം അസമാപജ്ജിതുകാമതാവിരാഗഭാവനാഭൂതാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ അധിട്ഠാനഭൂതേന പാദകജ്ഝാനേന ആഹിതവിസേസാ മഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസനിയാമികാ ഹോതി, ഏവം ആരമ്മണഭൂതസമ്മസിതജ്ഝാനാതിക്കന്താനം അങ്ഗാനം ജിഗുച്ഛനാകാരവിരാഗഭാവനാഭൂതാ സമ്മസിതജ്ഝാനേന ആഹിതവിസേസാ, ഉഭയസബ്ഭാവേ അജ്ഝാസയവസേന തതോ അഞ്ഞതരേന ആഹിതവിസേസാ ച വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ മഗ്ഗസ്സ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസം നിയമേതീതി.

൨൪൮. **തത്ര** തസ്മിം ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസനിയമനേ. അഝാനലാഭീ സുദ്ധവിപസ്സനായാനികോവ സുക്ഖവിപസ്സകോ. സോ ഹി ഝാനസിനേഹേന വിപസ്സനായ അസിനിദ്ധഭാവതോ സുക്ഖാ ലൂഖാ വിപസ്സനാ ഏതസ്സാതി **സുക്ഖവിപസ്സകോ**തി വുച്ചതി. **പകിണ്ണകസങ്ഖാരേ**തി പാദകജ്ഝാനതോ അഞ്ഞേ സങ്ഖാരേ. തേന പാദകജ്ഝാനസങ്ഖാരേസു സമ്മസിതേസു വത്തബ്ബമേവ നത്ഥീതി ദസ്സേതി. **"പഠമം ഝാനം പാദകം കത്വാ"**തി ഹി വുത്തം. ഏത്ഥ ച സുക്ഖവിപസ്സകാദിഗ്ഗഹണം വിപസ്സനാനിയമസ്സ ഏകന്തികഭാവദസ്സനത്ഥം. ന ഹി വുട്ഠാനഗാമിനിം വിനാ കേവലം പാദകജ്ഝാനാദയോ നിയമഹേതൂ ദിട്ഠാ, വുട്ഠാനഗാമിനീ പന പാദകജ്ഝാനാദീനം അഭാവേപി സുക്ഖവിപസ്സകാദീനം മഗ്ഗസ്സ പഠമജ്ഝാനികഭാവഹേതു, തസ്മാ സാ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസനിയമനേ ഏകന്തികഹേതൂതി. ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"തേസം ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **അയം വിസേസോ**തി അയം ഝാനാദീനം ചതുരങ്ഗികാദിവിസേസോ, ന പുബ്ബേ വിയ വിപസ്സനാനിയമേനേവ, അഥ ഖോ പാദകജ്ഝാനനിയമേന ചേവ വിപസ്സനാനിയമേന ച. **തേസമ്പീ**തി പഞ്ചകനയേ ദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനാനി പാദകാനി കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗാനമ്പി. **"ആസന്നപദേസേ"**തി ഇമിനാ വിപസ്സകേന അന്തരന്തരാ പവിട്ഠസമാപത്തിയാ വസേന അയം വിസേസോ നത്ഥീതി ദസ്സേതി.

൨൪൯. **തത്രാപി ചാതി** ദുതിയത്ഥേരവാദേപി. തംതംസമാപത്തിസദിസതാ തംതംസമ്മസിതസങ്ഖാരവിപസ്സനാനിയമേഹി ഹോതി. തത്രാപി ഹി വിപസ്സനാ തംതംവിരാഗാവിരാഗഭാവനാഭാവേന സോമനസ്സസഹഗതാ, ഉപേക്ഖാസഹഗതാ ച ഹുത്വാ ഝാനങ്ഗാദിനിയമം മഗ്ഗസ്സ കരോതീതി ഏവം വിപസ്സനാനിയമോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൭൦൦. **തന്തി** തംതംഝാനസദിസഭവം. **സ്വായമത്ഥോ** പാദകജ്ഝാനസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയേഹി വിനാ അജ്ഝാസയമത്തേന അസിജ്ഝനം ഉപനിസ്സയേന വിനാ സങ്കപ്പമത്തേന സകദാഗാമിഫലാദീനം അസിജ്ഝനദീപകേന **നന്ദകോവാദേന ദീപേതബ്ബോ**. തത്ഥ ഹി യഥാ സോതാപന്നായപി പരിപുണ്ണസങ്കപ്പതം വദന്തേന ഭഗവതാ "യസ്സ യസ്സ ഉപനിസ്സയോ അത്ഥി, തസ്സ തസ്സേവ അജ്ഝാസയോ നിയാമകോ, നാഞ്ഞസ്സാ"തി തേന തേന പരിപുണ്ണസങ്കപ്പതാ ഹോതി, ന തതോ പരം, സങ്കപ്പസബ്ഭാവേ സതിപി അസിജ്ഝനതോതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ, ഏവമിധാപി യസ്സ യസ്സ ദുതിയാദിഝാനികസ്സ മഗ്ഗസ്സ യഥാവുത്തോ ഉപനിസ്സയോ അത്ഥി, തസ്സ തസ്സേവ അജ്ഝാസയോ നിയാമകോ, നാഞ്ഞസ്സ സതിപി തസ്മിം അസിജ്ഝനതോ. ഇമസ്മിം പന വാദേ പാദകസമ്മസിതജ്ഝാനുപനിസ്സയസബ്ഭാവേ അജ്ഝാസയോ ഏകന്തേന ഹോതി തംതംഫലൂപനിസ്സയസബ്ഭാവേ തംതംസങ്കപ്പോ വിയാതി തദഭാവാഭാവതോ "അജ്ഝാസയോ നിയമേതീ"തി വുത്തം. **ഏത്ഥാപീ**തി തതിയത്ഥേരവാദേപി. **വുത്തനയേനേവാ**തി "യതോ യതോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായാ"തിആദിനാ വുത്തനയേന. തസ്മാ "തത്രാപി ഹി വിപസ്സനാ"തിആദിനാ ഇധ വുത്തനയേന തദത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൭൦൧. ഏവം വിപസ്സനായ ബോജ്ഝങ്ഗാദിനിയാമികതം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിപദാദിനിയാമികതം ദസ്സേന്തോ **"സചേ പനായ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അയ**ന്തി സങ്ഖാരുപേക്ഖാ വുത്താ. സാപി ഹി കാമം "ഇമം വാരം രോചേസു"ന്തി ഏത്ഥ കലാപസമ്മസനാവസാനേ ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനായ പവത്തമാനായ ഉപ്പന്നസ്സ വിപസ്സനുപക്കിലേസസ്സ തിക്ഖത്തും വിക്ഖമ്ഭനേന കിച്ഛതാവാരം ദുക്ഖാപടിപദാതി രോചേസുന്തി വദന്തി, **അട്ഠകഥായം** പന "വിപസ്സനാഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ പസന്നേ വഹന്തേ ഉപ്പന്നം വിപസ്സനാനികന്തിം ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ പരിയാദിയതീ"തി വുത്തത്താ പുബ്ബഭാഗേ മുഞ്ചിതുകമ്യതാദിഭാവേന പവത്തമാനാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ അത്തനോ പടിപക്ഖേ കിച്ഛേന കസിരേന വിക്ഖമ്ഭേന്തീ ദുക്ഖാപടിപദാപക്ഖേയേവ തിട്ഠതീതി. തേനാഹ **"ആദിതോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭയമാനാ"**തിആദി. കേചി പന "യേന ഞാണേന വിപസ്സനുപക്കിലേസാ വിക്ഖമ്ഭിതാ, തേന സദ്ധിം ഇദം ഞാണം ഏകത്തനയവസേന ഏകം കത്വാ **'ആദിതോ കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭയമാനാ'**തി വുത്ത"ന്തി വദന്തി. **സപ്പയോഗേനാ**തി ചിത്തപ്പയോഗസങ്ഖാതേന സഉസ്സാഹനേന. **സസങ്ഖാരേനാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. ഉഭയേനാപി വിക്ഖമ്ഭനസ്സ കിച്ഛസിദ്ധിമേവ വദതി. **വിപരിയായേനാ**തി അദുക്ഖേന അപ്പയോഗേന അസങ്ഖാരേന. മഗ്ഗസഞ്ഞിതം ഇച്ഛിതട്ഠാനം അനുഗന്ത്വാ പരിവസതി വിപ്പവസതി ഏത്ഥാതി പരിവാസോ, വിപസ്സനാ പരിവാസോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **വിപസ്സനാപരിവാസോ,** മഗ്ഗപാതുഭാവോ, തം പന സീഘം കുരുമാനാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"സണിക"**ന്തി. കുരുമാനാ അയം സങ്ഖാരുപേക്ഖാതി യോജനാ. യതോ മഗ്ഗോ ആഗച്ഛതി, തം ആഗമനീയട്ഠാനം, തസ്മിം **ആഗമനീയട്ഠാനേ**. മഗ്ഗസ്സ പഭവട്ഠാനേ ഠത്വാ നാമം ദേതീതി സമ്ബന്ധോ. ദുക്ഖാപടിപദാദന്ധാഭിഞ്ഞാദിവിപസ്സനാനയോ അഞ്ഞോ, അഞ്ഞോ ഏവ മഗ്ഗോതി ആഹ **"അത്തനോ അത്തനോ മഗ്ഗസ്സാ"**തി. **തേന** ആഗമനതോ ലദ്ധനാമേന "ദുക്ഖാപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ"തിആദീനി ചത്താരി നാമാനി ലഭതി. ന ഹി മഗ്ഗസ്സ സരസതോ ഏദിസം നാമം അത്ഥി.

സാ പനായം വുത്തപ്പഭേദാ **പടിപദാ. നാനാ ഹോതീ**തി വിസും വിസും ഹോതി. ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ **ചതൂസുപി മഗ്ഗേസു ഏകാവ** ഹോതീതി നിയമോ നത്ഥി ചലനതോ. **അഹേസു**ന്തി വുത്തം, അമ്ഹാകം ഭഗവന്തം സന്ധായ ഹോന്തീതി പന വത്തബ്ബം. സബ്ബേസമ്പി ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം ചത്താരോപി മഗ്ഗാ സുഖാപടിപദാ ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാവ ഹോന്തീതി. പടിപദാപസങ്ഗേന അധിപതിമ്പി ദസ്സേതും **"യഥാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **അധിപതയോ**തി ഛന്ദാദിഅധിപതയോ. പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരാനുരൂപഞ്ഹി മഗ്ഗോ പച്ചേകം ഛന്ദാധിപതേയ്യോ

വാ ഹോതി വീരിയാദീസു അഞ്ഞതരാധിപതേയ്യോ വാ, ന കസ്സചി നിയമോ അത്ഥി. തേനാഹ **"കസ്സചി ഭിക്ഖുനോ"**തിആദി.

വ്യംഹ. പുബ്ബേ വുത്തപ്പകാരതോ സാതിസയം കത്വാ അനവസേസതോ മഗ്ഗസ്സ നാമലാഭേ കാരണം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സരസേനാ**തി സഭാവേന അത്തനോ പവത്തിവിസേസേന. **പച്ചനീകേനാ**തി പടിപക്ഖവസേന. **സഗുണേനാ**തി അത്തനോ ഗുണവസേന.

കാമഞ്ചേത്ഥ യഥാ ആഗമനേന വിനാ സഗുണേന, ആരമ്മണേന ച മഗ്ഗസ്സ നാമലാഭോ അവവത്ഥിതോ, ഏവം പച്ചനീകേന വിനാ സരസേനേവ നാമലാഭോ, തഥാപി സരസാദയോ പച്ചേകം നാമലാഭസ്സ കാരണമേവാതി ദസ്സേതും **"സരസേന വാ"**തിആദിനാ സബ്ബത്ഥ അനിയമത്ഥോ **വാ**-സദ്ദോ വുത്തോ. തേ ച അസങ്കരതോ ദസ്സേതും **"സചേ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **സമ്മസിത്വാ**തി സമ്മസനഹേതു. ഹേതുഅത്ഥോ ഹി അയം **ത്വാ**-സദ്ദോ "ഘതം പിവിത്വാ ബലം ഹോതി, സീഹം ദിസ്വാ ഭയം ഹോതീ"തിആദീസു വിയ, മഗ്ഗകത്തുകായ വുട്ഠാനകിരിയായ ഏകന്തികഹേതുഭൂതാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ഫലൂപചാരേന **"വുട്ഠാതീ"**തി വുത്താ. യസ്മാ വാ സങ്ഖാരുപേക്ഖാതി വുട്ഠാനഗാമിനിയാ ഏതം ഉപലക്ഖണം, തദന്തോഗധഞ്ച ഗോത്രഭുഞാണം നിമിത്തതോ വുട്ഠാതി, തസ്മാ വുത്തം ഏകത്തനയേന **"സമ്മസിത്വാ വുട്ഠാതീ"**തി. **അനിമിത്തവിമോക്ഖേന വിമുച്ചതീ**തി അനിമിത്തസഞ്ഞിതേന വിമുച്ചനേന വിമുച്ചതി, "മഗ്ഗോ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **വിമുച്ചതീ**തി വാ തംസമങ്ഗീ അരിയപുഗ്ഗലോ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **ഇദം സരസതോ നാമം നാമാ**തി ഇദം നിമിത്താദിവിരഹതോ അനിമിത്തം അപ്പണിഹിതം സുഞ്ഞതന്തി തിവിധമ്പി മഗ്ഗസ്സ സഭാവതോ സിദ്ധനാമം നാമ.

ഏസാതി മഗ്ഗോ. സോ ച ഖോ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗേന സദ്ധിം ഏകം കത്വാ വുത്തോ ഏകത്തനയേന. **ഇദം പച്ചനീകതോ നാമം നാമാ**തി ഇദം നിച്ചനിമിത്താദീനം പണിധിയാ, അത്തസഞ്ഞായ ച പഹാനവസേന ലദ്ധം മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്താദിനാമത്തയം പടിപക്ഖതോ സിദ്ധനാമം നാമ.

സുഞ്ഞത്താതി വിവിത്തത്താ. ന ഹി മഗ്ഗേ രാഗാദയോ സന്തി. **രൂപനിമിത്താദീന**ന്തി രൂപനിമിത്തവേദനാനിമിത്താദീനം ഗഹേതബ്ബാനന്തി അധിപ്പായോ. **രാഗനിമിത്താദീന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സവിഗ്ഗഹാനം വിയ ഉപട്ഠാനഞ്ഹേത്ഥ നിമിത്തന്തി അധിപ്പേതം. **ഇദമസ്സ സഗുണതോ** നാമന്തി ഇദം രാഗാദിവിവിത്തത്താ രൂപനിമിത്താദിപണിധിആദിഅഭാവവസേന അസ്സ മഗ്ഗസ്സ സഗുണതോ സിദ്ധം നാമം.

സ്വായന്തി സോ അയം മഗ്ഗോ. **സുഞ്ഞത**ന്തി സബ്ബസങ്ഖാരസുഞ്ഞതോ, അത്തസുഞ്ഞതോ ച **സുഞ്ഞതം**. സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്താഭാവതോ **അനിമിത്തം**. തണ്ഹാപണിധിആദീനം അഭാവേന **അപ്പണിഹിതം. ഇദമസ്സ ആരമ്മണതോ നാമ**ന്തി യഥാ സുഖാരമ്മണം രൂപം "സുഖ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം സുഞ്ഞതാദിനാമസ്സ നിബ്ബാനസ്സ ആരമ്മണകരണതോ ഇദം അസ്സ മഗ്ഗസ്സ സുഞ്ഞതാദിഭേദം ആരമ്മണതോ സിദ്ധം നാമം.

വ്യംന. അനത്താനുപസ്സനാ അത്തസുഞ്ഞതായ ദിട്ഠത്താ സരസതോ **സുഞ്ഞതാ നാമ**. തസ്സാ സുഞ്ഞതാവിപസ്സനായ മഗ്ഗോ വിപസ്സനാഗമനേന **സുഞ്ഞതോ. അനിമിത്താ നാമ** നിച്ചനിമിത്താദീനം ഉഗ്ഘാടനതോ. **ഇദം പന** മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തനാമം **ന അഭിധമ്മപരിയായേന ലബ്ഭതി**. കിം കാരണം? അഭിധമ്മേ സരസം അനാമസിത്വാ പച്ചനീകതോ നാമലാഭതോ. യോ ഹി സഗുണാരമ്മണേഹി നാമലാഭോ, സോ സരസപ്പധാനോ ഹോതി, സരസേനേവ ച നാമലാഭേ സബ്ബമഗ്ഗാനം സുഞ്ഞതാദിഭാവോതി വവത്ഥാനം ന സിയാ. തസ്മാ അഭിധമ്മേ സതിപി ദ്വീഹിപി കാരണേഹി അനിമിത്തനാമലാഭേ പച്ചനീകതോവ നാമവവത്ഥാനകരണം ഗയ്ഹതീതി തദഭാവാ ന ലബ്ഭതി. അഥ വാ **ന ലബ്ഭതീ**തി അഞ്ഞനിരപേക്ഖേഹി സഗുണാരമ്മണേഹി ന ലബ്ഭതി. കിം കാരണം? അഭിധമ്മേ സരസപച്ചനീകേഹി സഹിതേഹി നാമലാഭതോ. പച്ചനീകഞ്ഹി വവത്ഥാനകരണം അനപേക്ഖിത്വാ കേവലസ്സ സരസസ്സ നാമഹേതുഭാവോ അഭിധമ്മേ നത്ഥി, അവവത്ഥാനാപത്തിതോ. തസ്മാ അത്താഭിനിവേസപണിധിപടിപക്ഖവിപസ്സനാനുലോമാ മഗ്ഗാ സതിപി സരസന്തരേ

പച്ചനീകസഹിതേന സരസേന നാമം ലഭന്തി. അനിമിത്തമഗ്ഗസ്സ പന വിപസ്സനാ നിമിത്തപടിപക്ഖാ ന ഹോതി, സയം നിമിത്തഗ്ഗഹണതോ നിമിത്തഗ്ഗഹണാനിവാരണാതി തദനുലോമോ മഗ്ഗോപി ന നിമിത്തസ്സ പടിപക്ഖോ. യദി സിയാ, നിമിത്തഗതവിപസ്സനായപി പടിപക്ഖോ സിയാ, തസ്മാ വിജ്ജമാനോപി സരസോ വവത്ഥാനകരപച്ചനീകാഭാവാ അഭിധമ്മേ അനിമിത്തനാമദായകോ ന ഗയ്ഹതീതി. യദി ഏവം, അനിച്ചാനുപസ്സനാനുലോമോ മഗ്ഗോ അഭിധമ്മേ അസങ്ഗഹിതോ സിയാതി? ന, സുദ്ധികപടിപദാനയേ തസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ. തസ്മാ ഏവ ഹി സോ വുത്തോ. സുത്തന്തേ പന പരിയായദേസനത്താ സഗുണാരമ്മണമത്തേനപി നാമം ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"സുത്തന്തപരിയായേന ലബ്ഭതീ"**തി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. ആഗമനവസേനപി മഗ്ഗസ്സ അനിമിത്തനാമം ലബ്ഭതിയേവാതി ദസ്സേതും **"തത്രാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ആഗമനീയട്ഠാനേ**തി ആഗമനപടിപദാഠാനേ. സേസം വുത്തനയത്താ ഉത്താനമേവാതി.

സങ്ഖാരുപേക്ഖാഞാണം നിട്ഠിതം.

അനുലോമഞാണകഥാവണ്ണനാ

വ്യ൦ര്‍. **അധിമോക്ഖസദ്ധാ**തി പസാദഭൂതോ വത്ഥുഗതോ നിച്ഛയോ അധിമോക്ഖോ. തസ്മാ തഥാഭൂതാ ഭാവനാവിസേസേന കിച്ചതോ അധിമത്തതായ ബലവതരാ നിബ്ബത്തതി. **സുപഗ്ഗഹിത**ന്തി സുട്ഠു പഗ്ഗഹിതം. അസല്ലീനം പടുതരഭാവേന പടിപക്ഖവിധമനസമത്ഥം വീരിയം ഹോതി. **സൂപട്ഠിതാ**തി തിക്ഖതരതായ ആരമ്മണാഭിമുഖഭാവേന സുട്ഠു ഉപട്ഠിതാ സതി ഹോതി. **സുസമാഹിത**ന്തി പസ്സദ്ധിസുഖാനം സാതിസയതായ സുട്ഠു സമാഹിതം ആരമ്മണേ സമ്മദേവ ഠപിതം അപ്പിതം വിയ ഹോതി. **തിക്ഖതരാ**തി അനുലോമഞാണുപ്പത്തിയാ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥഭാവേന സാതിസയം തിക്ഖാ സൂരാ. സങ്ഖാരാനം വിചിനനേപി മജ്ഝത്തഭൂത**സങ്ഖാരുപേക്ഖാ** പഞ്ഞാ **ഉപ്പജ്ജതി. അനിച്ചാതി വാ…പേ॰… സമ്മസിത്വാ ഭവങ്ഗം ഓതരതീ**തി അനിച്ചാദീസു ഏകേനാകാരേന സമ്മസന്തീ സത്തക്ഖത്തും പവത്തിത്വാ ഭിജ്ജന്തീ ഭവങ്ഗം ഓതിണ്ണാ നാമ ഹോതി തതോ പരം ഭവങ്ഗസ്സ വാരോതി കത്വാ. **സങ്ഖാരുപേക്ഖായ കതനയേനേവാ**തി അനിച്ചാദിനാ ആലമ്ബനകരണനയേനേവ, ന സമ്മസിതനയേന. തേനാഹ **"ആരമ്മണം കുരുമാന"**ന്തി. **ആവട്ടേത്വാ**തി നിവത്തേത്വാ ചിത്തസ്സ ഭവങ്ഗവസേന വത്തിതും അദത്വാ. വിസദിസചിത്തപവത്തിസങ്ഖാതായ വീചിയാ അഭാവേന അവീചികാ, ചിത്തസന്തതി. കിരിയമനോധാതുയാ ഹി ഭവങ്ഗേ ആവട്ടിതേ കിരിയമയചിത്തപവത്തിവിപാകചിത്തുപ്പത്തിയാ സവീചികാ സന്തരാ, ന ഏവം മനോദ്വാരാവജ്ജനേനാതി വുത്തം **"അവീചികം ചിത്തസന്തതിം അനുപ്പബന്ധമാന"**ന്തി. **തഥേവാ**തി യഥാ അതീതാസു ദ്വത്തിംസജവനവീഥീസു സങ്ഖാരുപേക്ഖാ "അനിച്ചാ"തി വാ "ദുക്ഖാ"തി വാ "അനത്താ"തി വാ സങ്ഖാരേ ആരമ്മണമകാസി, തഥേവ. **പരികമ്മന്തി വുച്ചതി** മഗ്ഗസ്സ പരികമ്മത്താ പടിസങ്ഖാരകത്താ . **ഉപചാരന്തി വുച്ചതി** മഗ്ഗസ്സ ആസന്നത്താ, സമീപചാരികത്താ വാ. അനുലോമത്തം സയമേവ വദതി.

അയഞ്ച നയോ കാമം മഗ്ഗവീഥിയം പഠമജവനസ്സ പടിസങ്ഖരണട്ഠോ, ദുതിയസ്സ തതോ ആസന്നട്ഠോ, തതിയസ്സ ഹേട്ഠിമുപരിമാനം അനുലോമട്ഠോ ച യുത്തോതി വുത്തോ, തഥാപി സബ്ബേസമ്പി ഇമാ സമഞ്ഞാ സമ്ഭവന്തീതി ദസ്സേതും **"അവിസേസേന പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ആസേവന**ന്തി ആദരേന സേവനം. **പുരിമഭാഗപച്ഛിമഭാഗാന**ന്തി ഹേട്ഠിമാനം, ഉപരിമാനഞ്ച ധമ്മകോട്ഠാസാനം. **അട്ഠന്ന**ന്തി ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം അട്ഠന്നം. സബ്ബാപി വിപസ്സനാ ലക്ഖണത്തയസമ്മസനകിച്ചാവ , ഇദമ്പി തഥേവാതി വുത്തം **"തഥകിച്ചതായാ"**തി. **ഉപരീ**തി മഗ്ഗേ. **ബോധിപക്ഖിയധമ്മാനം** തഥകിച്ചതായ അനുലോമേതി സമ്മോസാദിപടിപക്ഖവിധമനതോ. ഇദാനി അനുലോമഞാണസ്സ തദുഭയകിച്ചാനുലോമം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"തഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അനുലോമഞാണം സച്ചപടിച്ഛാദകമോഹക്ഖന്ധാദീനം **സാതിസയം** വിധമനേന ലോകിയഞാണേസു ഉക്കംസപരിയന്തഗതം, തതോ ഏവ ഹേട്ഠാ നിബ്ബത്തിതഉദയബ്ബയഞാണാദീനമ്പി കിച്ചം പടിപക്ഖദൂരീഭാവേന അത്ഥതോ സാധേന്തമേവ ഹുത്വാ പവത്തതി, തഥാപവത്തമാനഞ്ച തേസം കിച്ചം അനുലോമേന്തം വിയ ഹോതീതി ആഹ **"ഉദയബ്ബയവന്താനം…പേ॰…**

തഥകിച്ചതായ അനുലോമേതീ”തി. തത്ഥ **“ഭയതോ ഉപട്ഠിത**”ന്തി ഇമിനാപി ആരമ്മണസീസേന ഞാണബ്യാപാരമേവ വദതി സപ്പടിഭയാനം സങ്ഖാരാനം യഥാസഭാവദസ്സനദീപനതോ. സേസേസു പന സത്തസുപി ഠാനേസു ഞാണബ്യാപാരോവ ദസ്സിതോ. യസ്മാ ഏതം അനുലോമഞാണം അനിച്ചാദീസു അഞ്ഞതരലക്ഖണവസേനേവ സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ പവത്തതി, തസ്മാ വുത്തം **“അനിച്ചലക്ഖണാദിവസേന സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ പവത്തത്താ**”തി. **തായ പടിപത്തിയാ**തി യാ സാ അനുലോമഞാണസ്സ ഥൂലഥൂലസച്ചപടിച്ഛാദകസംകിലേസവിക്ഖമ്ഭനപടിപത്തി, തായ. ന ഹി അനുലോമഞാണേ തഥാ അനുപ്പന്നേ ഗോത്രഭുഞാണം നിബ്ബാനം ആലമ്ബിതും സക്കോതി, ഗോത്രഭുഞാണേ വാ അനുപ്പന്നേ മഗ്ഗഞാണം ഉപ്പജ്ജതീതി.

വുത്തമത്ഥം ഓപമ്മേന പാകടതരം കാതും **“യഥാ ഹീ**”തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അട്ഠന്നം **വോഹാരികമഹാമത്താനം അഗതിഗമനം പഹായ** തംതംവിനിച്ഛയകരണം വിയ അട്ഠന്നം ഞാണാനം യഥാസകം പടിപക്ഖം പഹായ സങ്ഖാരേസു ഉദയബ്ബയാദിപടിപത്തി, രഞ്ഞോ മജ്ഝത്തഭാവോ വിയ അനുലോമഞാണസ്സ പുരിമപച്ഛിമധമ്മകോട്ഠാസസ്സ അനുകൂലതാ. **തേനേവാ**തി ഹേട്ഠിമഞാണാനം അനുലോമനമുഖേന ഉപരിബോധിപക്ഖിയാനം അനുലോമനതോയേവ. **സച്ചാനുലോമികന്തി വുച്ചതി** മഗ്ഗസച്ചസ്സ അനുലോമികത്താ.

അനുലോമഞാണം നിട്ഠിതം.

വുട്ഠാനഗാമിനീവിപസ്സനാകഥാവണ്ണനാ

വ്യം൭. കിഞ്ചി അസങ്ഖതാരമ്മണമ്പി ഞാണം വുട്ഠാനഗാമിനിയാ ഏകസങ്ഗഹന്തി കത്വാ **“സങ്ഖാരാരമ്മണായാ**”തി വിസേസനം കതം. തഞ്ഹി വിസേസതോ വുട്ഠാനം അരിയമഗ്ഗം ഗച്ഛതി ഉപേതീതി വുട്ഠാനഗാമിനീതി വത്തബ്ബതം ലഭതി. തേനാഹ **“സബ്ബേന സബ്ബ**”ന്തിആദി. **അസമ്മോഹത്ഥ**ന്തി തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേ പരിയായന്തരേഹി ആഗതായ സമ്മോഹാഭാവത്ഥം. **സുത്തസംസന്ദനാ**തി സുത്താനം തേസം തേസം സുത്തപദാനം അനുസന്ദാനം.

യേ ലോകിയേ സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ അനുലോമപരിയോസാനാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ പവത്തതി, തംസന്നിസ്സിതാ തപ്പടിബദ്ധാ തണ്ഹാ തേഹി വിനാ അപ്പവത്തനതോ തമ്മയാ നാമ, തമ്മയാവ തമ്മയതാ, തമ്മയാ വാ തണ്ഹാസമ്പയുത്താ ഖന്ധാ, തേസം ഭാവോ തമ്മയതാ, സാ ഏവ തണ്ഹാ. തപ്പടിപക്ഖാ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ **അതമ്മയതാ**. തേന വുത്തം **അട്ഠകഥായം** “തമ്മയതാ നാമ തണ്ഹാ, തസ്സാ പരിയാദിയനതോ വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ അതമ്മയതാതി വുച്ചതീ”തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൩൧൦). **നിസ്സായാ**തി തം അതമ്മയതം നിസ്സയം കത്വാ, ഭാവേത്വാതി അത്ഥോ. **ഏകത്താ**തി ഏത്ഥ അയം പാളി “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ഉപേക്ഖാ രൂപേസു…പേ॰… ഫോട്ഠബ്ബേസു, അയം, ഭിക്ഖവേ, ഉപേക്ഖാ നാനത്താ നാനത്തസിതാ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൦), സയമ്പി നാനാസഭാവാ, നാനാരമ്മണനിസ്സിതാ ചാതി അത്ഥോ. സാ പന സമാധിസമ്പയുത്താ വിപസ്സനുപേക്ഖാ വേദിതബ്ബാ. “അത്ഥി, ഭിക്ഖവേ, ഉപേക്ഖാ ആകാസാനഞ്ചായതനനിസ്സിതാ…പേ॰… നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനനിസ്സിതാ, അയം, ഭിക്ഖവേ, ഉപേക്ഖാ ഏകത്താ ഏകത്തസിതാ”തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൧൦). യാ ഹി തംതംഅരൂപചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാ ഉപേക്ഖാ, സാ ഏകസഭാവത്താ, ഏകാരമ്മണത്താ ച ഏകത്താ, ഏകത്തസിതാ ചാതി വുച്ചതി, സാ പന തംതംഝാനസഹഗതവേദനുപേക്ഖാ ച തദാരമ്മണവിപസ്സനുപേക്ഖാ ചാതി വദന്തി. **തം പജഹഥാ**തി തദാരമ്മണകിലേസപഹാനേന പജഹഥ. തേനാഹ **“തം സമതിക്കമഥാ**”തി.

നിബ്ബിദാതി വുട്ഠാനഗാമിനീ. തത്ഥ ഹി സുത്തേ **വിരജ്ജതീ**തി മഗ്ഗകിച്ചമാഹ, **വിമുച്ചതീ**തി ഫലകിച്ചം.

സുസിമസുത്തം നിദാനവഗ്ഗേ. തത്ഥ **ധമ്മട്ഠിതിഞാണം** വുട്ഠാനഗാമിനീതി **വുത്താ** ധമ്മട്ഠിതിയം പടിച്ചസമുപ്പാദേ അസമ്മുയ്ഹനവസേന പവത്തനതോ. **നിബ്ബാനേ ഞാണ**ന്തി മഗ്ഗഞാണമാഹ.

സഞ്ഞാ ഖോ, പോട്ഠപാദാതി ഏത്ഥ കാമം "സഞ്ഞാ"ഇച്ചേവ വുച്ചതി, പുബ്ബേ പന "സഞ്ഞഗ്ഗം ഫുസതീ"തി വുത്തത്താ ആഹ **"സഞ്ഞഗ്ഗന്തി വുത്താ"**തി.

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധീതി തദേകദേസഭൂതാ വുട്ഠാനഗാമിനീ വുത്താ. സമുദായേസു ഹി പവത്താ വോഹാരാ അവയവേസുപി പവത്തന്തീതി. **പാരിസുദ്ധിപധാനിയങ്ഗ**ന്തി പാരിസുദ്ധിയാ പധാനകാരണം.

തീഹി നാമേഹീതി അനുലോമഗോത്രഭുവോദാനസങ്ഖാതേഹി തീഹി നാമേഹി.

കിത്തിതാതി ഥോമിതാ അരിയമഗ്ഗാധിട്ഠാനതായ. മഹന്താനം സീലക്ഖന്ധാദീനം ഏസനട്ഠേന **മഹേസിനാ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന. സന്തകിലേസതായ **സന്താ. യോഗ**ന്തി ഭാവനം, ഭാവനാഭിയോഗം വാ.

പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ഏകവീസതിമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൨൨. ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ

പഠമമഗ്ഗഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൦൬. ഇദാനി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയാ നിദ്ദേസേ അനുപ്പത്തേ സാ യസ്സ ഞാണസ്സ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, തം താവ ദസ്സേന്തോ **"ഇതോ പരം ഗോത്രഭുഞാണം ഹോതീ"**തി ആഹ. **ഇതോ പര**ന്തി ഇതോ അനുലോമഞാണതോ ഉപരി. **ത**ന്തി ഗോത്രഭുഞാണം. **നേവ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം ഭജതി** അനിച്ചാദിവസേന സങ്ഖാരാനം അഗ്ഗഹണതോ. **ന ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിം ഭജതി** സതിപി നിബ്ബാനാരമ്മണത്തേ കിലേസാനം അഖേപനതോ. തതോ ഏവേതം വിഞ്ഞാണധാതൂനം വിസയം ഉദ്ദേസന്തം ദസ്സനകിച്ചം കരോന്തം കിരിയമനോധാതു വിയ മഗ്ഗസ്സ ആവജ്ജനട്ഠാനിയം വുച്ചതി. **അന്തരാ**തി ഛട്ഠസത്തമവിസുദ്ധീനം വേമജ്ഝേ. **അബ്ബോഹാരികമേവ ഹോതി** ഉഭയവിസുദ്ധിലക്ഖണതാഭാവതോ. തഥാപി വുട്ഠാനഗാമിനിയാ പരിയോസാനതായ വിപസ്സനാപക്ഖികം. തേനേവസ്സ തംസോതപതിതതാ. തേനാഹ **"വിപസ്സനാസോതേ...പേ... സങ്ഖം ഗച്ഛതീ"**തി. ഏതേനസ്സ പടിപദാഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിഭജനം ദസ്സേതി. സോതസ്സ അരിയസ്സആദിതോ പജ്ജനം സോതാപത്തി, സോ ഏവ മഗ്ഗോ, സോതം വാ അരിയം ആദിതോ പജ്ജതി അധിഗച്ഛതീതി സോതാപത്തി, പഠമകോ. തസ്സ മഗ്ഗോ **സോതാപത്തിമഗ്ഗോ**. പടിസന്ധിവസേന സകിദേവ ഇമം മനുസ്സലോകം ആഗച്ഛതീതി സകദാഗാമീ, തസ്സ മഗ്ഗോ **സകദാഗാമിമഗ്ഗോ**. പടിസന്ധിവസേന കാമഭവം ന ആഗച്ഛതീതി അനാഗാമീ, തസ്സ മഗ്ഗോ **അനാഗാമിമഗ്ഗോ**. കിലേസാദീനം ഹനനാദിനാ അരഹം, അഗ്ഗമഗ്ഗട്ഠോ. തസ്സ ഭാവോ അരഹത്തം, സോ ഏവ മഗ്ഗോതി **അരഹത്തമഗ്ഗോ. ചതൂസു മഗ്ഗേസു ഞാണം** ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ **ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധി നാമ**.

തേഹി തീഹിപീതി ഹേട്ഠാ തിണ്ണം അനുലോമഞാണാനം വുത്തത്താ വുത്തം, തീസു വാ ദ്വിന്നം അന്തോഗധത്താ. **തീഹിപീ**തി വാ വികപ്പന്തരസമ്പിണ്ഡനത്ഥോ **പി**-സദ്ദോ, തേന തീഹിപി ദ്വീഹിപീതി വുത്തം ഹോതി. **അത്തനോ ബലാനുരൂപേനാ**തി അത്തനോ അത്തനോ ആനുഭാവാനുകൂലം. പഠമഞ്ഹി അനുലോമഞാണം സബ്ബോളാരികം, ദുതിയം തതോ നാതിഓളാരികം, തതിയം തതോ നാതിഓളാരികം തമം അന്തരധാപേതി. അഥ വാ **ബലാനുരൂപേനാ**തി ഹേട്ഠാ സങ്ഖാരുപേക്ഖായ ആഹിതബലാനുരൂപേന . പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരവസേന ഹി അനുലോമഞാണസ്സാപി മഗ്ഗഞാണസ്സ വിയ സദ്ധാവിമുത്തദിട്ഠിപ്പത്താനം പവത്തിആകാരസിദ്ധോ അത്ഥേവ മുദുതിക്ഖതാവിസേസോ. **പലിബോധതോ ഉപട്ഠാതി** പലിബോധഭാവപടിച്ഛാദകസ്സ തമസ്സ അന്തരധാപിതത്താ. **"ആസേവനന്തേ"**തി ഇമിനാ ദുതിയസ്സ വാ തതിയസ്സ വാ അനുലോമഞാണസ്സ അനന്തരം ഗോത്രഭുഞാണുപ്പത്തി, ന പഠമസ്സാതി ദസ്സേതി തസ്സ അനാസേവനത്താ. ന ഹി അലദ്ധാസേവനം ഗോത്രഭുഞാണം ഉപ്പാദേതും സക്കോതി. നിമിത്താദിവിരഹതോ, തബ്ബിധുരതോ ച **"അനിമിത്ത"**ന്തിആദിനാ നിബ്ബാനം വിസേസിതം. **പുഥുജ്ജനഗോത്ത**ന്തി അരിയേഹി അസമ്മിസ്സം പുഥുജ്ജനസമഞ്ഞം. **ഗോത്ത**ന്തി ഹി ഏകവംസജാനം സമാനാ സമഞ്ഞാ, ഏവം ഇധാപീതി. **പുഥുജ്ജനസങ്ഖ**ന്തി തസ്സേവ വേവചനം, **പുഥുജ്ജനഭൂമി**ന്തി

പുഥുജ്ജനവത്ഥും. ഏകന്തികതായ ഏകവാരമേവ ച ഉപ്പജ്ജനതോ **അപുനരാവട്ടകം**.

ബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനവിവട്ടനേതി അസങ്ഖതധാതുയാ ബഹിഭാവതോ ബഹിദ്ധാസഞ്ഞിതാ സങ്ഖാരഗതാ വുട്ഠാനഭൂതേ വിവട്ടനേ നിപ്ഫജ്ജമാനേ പഞ്ഞാ. **അഭിഭുയ്യതീ**തി അഭിഭവതി. **പക്ഖന്ദതീ**തി അനുപവിസതി. ഏത്ഥ ച **"ഉപ്പാദം അഭിഭുയ്യതീ"**തിആദിനാ പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനം തദതിക്കമനമാഹ. **"അനുപ്പാദം പക്ഖന്ദതീ"**തിആദിനാ അരിയഗോത്തഭാവനം തദുഭയഭാവതോ.

വ്വ൦൭. ഏകാവജ്ജനാനം നാനാവീഥിതാ നത്ഥീതി ന തംനിസേധനായ ഏകവീഥിഗ്ഗഹണം, അഥ ഖോ നാനാരമ്മണാനമ്പി ഏകാവജ്ജനാനം നാനാവീഥിതാ നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥന്തി ദട്ഠബ്ബം. **മഹാമാതിക**ന്തി മഹന്തം ഉദകവാഹകം. **ലങ്ഘിത്വാ**തി അനോതരന്തോ ഏവ അതിക്കമിത്വാ. **ഉല്ലങ്ഘിത്വാ**തി ഉപരിഭാഗേനേവ ലങ്ഘിത്വാ. നിന്നപോണപബ്ഭാരതാ ഉത്തരുത്തരവിസിട്ഠാ നിന്നതാവ.

അട്ഠഹി ഞാണേഹി അനുക്കമേന ആഹിതവിസേസം അനുലോമഞാണം നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഭവിതും സമത്ഥം ജാതന്തി ആഹ **"ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാദിനാ വേഗേന ധാവിത്വാ"**തി. രൂപം അനേകസന്തതിസമ്ബന്ധതായ അനേകവട്ടരചിതാ രജ്ജു വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"രൂപരജ്ജും വാ"**തി. അത്തഭാവസ്സ രുക്ഖട്ഠാനിയതായ വുത്തത്താ തംസമ്ബന്ധദണ്ഡട്ഠാനിയതാ വേദനാദീസു ഏകസ്സേവ യുത്താ, ന വേദനാദിസമുദായസ്സാതി വുത്തം **"വേദനാദീസു അഞ്ഞതരദണ്ഡം വാ"**തി. **അനുലോമാവജ്ജനേനാ**തി അനുലോമസ്സ ആവജ്ജനേന. യേന ആവജ്ജനേന അനുലോമഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തേന **തം** ആരമ്മണം. **"പഠമേന അനുലോമചിത്തേന ഉല്ലങ്ഘിത്വാ"**തി ഇദം സക്കായതീരസ്സ തസ്സ അതിക്കമനാരമ്ഭതായ വുത്തം. **"ദുതിയേന നിബ്ബാനനിന്നപോണപബ്ഭാരമാനസോ"**തി ഇദം തസ്സ സബ്ബസങ്ഖാരതോ സാതിസയം അലഗ്ഗം ഹുത്വാ വിസങ്ഖാരേ അല്ലീനഭാവതോ വുത്തം. **നിബ്ബാനേ** ആരമ്മണകരണവസേന **പതതി** യോഗാവചരോ. **ഏകാരമ്മണേ**തി ഏകവാരംയേവ ആലമ്ബിതേ ആരമ്മണേ. തേനാഹ **"അലദ്ധാസേവനതായാ"**തി. തേന ഏകാരമ്മണേ ആസേവനാ ഉപകാരവതീ, ന തഥാ നാനാരമ്മണേതി ദസ്സേതി.

വ്വ൦വ്വ. **തത്രാ**തി അനുലോമഗോത്രഭൂനം ഇതരീതരകിച്ചാകരണേ. **നക്ഖത്തയോഗ**ന്തി നക്ഖത്തേന ചന്ദസ്സ യോഗം, നക്ഖത്തയോഗവിഭാവനിയം വാ കാലം, ദിവസന്തി അത്ഥോ.

തത്ഥാതിആദി ഉപമാസംസന്ദനം.

ഏവം നിബ്ബത്താഹീതി അനുലോമഞാണാനി വിയ സങ്ഖാരേ അനാലമ്ബിത്വാ അഹം വിയ നിബ്ബാനാരമ്മണേ വത്താഹീതി മഗ്ഗസ്സ ഗോത്രഭുനാ ദിന്നസഞ്ഞാമുഞ്ചനം, അനുബന്ധനഞ്ച നിബ്ബാനാരമ്മണകരണമേവ സന്ധായ വുത്തം.

൮൦൩. **തത്രാതി** തസ്മിം ഗോത്രഭുനാ ദിന്നസഞ്ഞം അമുഞ്ചിത്വാ വിയ തേന ഗഹിതാരമ്മണേയേവ വത്തിത്വാ മഗ്ഗസ്സ ലോഭക്ഖന്ധാദിനിബ്ബിജ്ഝനേ. ഉസും അസതി ഖിപ്പതീതി **ഇസ്സാസോ,** ധനുഗ്ഗഹോ. സരഗോചരട്ഠാനം നാമ അട്ഠഉസഭമത്തം. തഞ്ച ഖോ ദൂരേ പാതിനോ മജ്ഝിമപുരിസസ്സ വസേന ചതുഹത്ഥായ യട്ഠിയാ വീസതിയട്ഠി ഉസഭം, തേന **അട്ഠഉസഭമത്തേ പദേസേ** ഹത്ഥവസേന ചത്താരീസാധികഛസതഹത്ഥേ പദേസേ. **ഫലകസത**ന്തി അസനസാരമയം ഫലകസതം. കുമ്ഭകാരചക്കസദിസേ **ചക്കയന്തേ. ആവിജ്ഝിത്വാ**തി ഭമേത്വാ. ദണ്ഡകഘട്ടനായ ഉപ്പാദേതബ്ബസദ്ദോ **ദണ്ഡകസഞ്ഞാ**. ഫലകസതവിനിവിജ്ഝനസ്സ പച്ചയഭൂതാ **ദണ്ഡകസഞ്ഞാ വിയ ഗോത്രഭുഞാണം** ലോഭക്ഖന്ധാദിനിബ്ബിജ്ഝനസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ പച്ചയഭാവതോ. **ഇസ്സാസോ വിയ മഗ്ഗഞാണം** നിബ്ബിജ്ഝിതബ്ബനിവിജ്ഝനതോ.

൮൦൪. അട്ഠമഭവതോ പട്ഠായ നിബ്ബത്തനകം **അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടദുക്ഖസമുദ്ദം സോസേതി**. സദ്ധാധനം സീലധനം ഹിരിധനം ഓത്തപ്പധനം സുതധനം ചാഗധനം പഞ്ഞാധനന്തി ഇമേസം **സത്തന്നം അരിയധനാനം. സമ്മുഖീഭാവ**ന്തി പച്ചക്ഖസിദ്ധിം. പാണാതിപാതാദിപഞ്ചവേരാനി ചേവ പഞ്ചവീസതിമഹാഭയാനി ചാതി **സബ്ബവേരഭയാനി. അഞ്ഞേസഞ്ച** രതനത്തയേ നിവിട്ഠസദ്ധാദീനം. സമുദായേ പവത്തോ സോതാപത്തിമഗ്ഗസദ്ദോ തദേകദേസേപി പവത്തതീതി ആഹ **"സോതാപത്തിമഗ്ഗേന സമ്പയുത്തം ഞാണ"**ന്തി.

പഠമമഗ്ഗഞാണം നിട്ഠിതം.

സോതാപന്നപുഗ്ഗലകഥാവണ്ണനാ

൮൦൫. **തസ്സേവ** സോതാപത്തിമഗ്ഗചിത്തസ്സ. കാമഞ്ചേത്ഥ നാതിതിക്ഖപഞ്ഞസ്സ ദ്വേ, തിക്ഖപഞ്ഞസ്സ തീണി ഫലചിത്താനി ഹോന്തി, അവിസേസതോ പന ഗഹിതസ്സ മഗ്ഗസ്സ വസേന **"ദ്വേ, തീണി വാ"**തി വുത്തം. **സമാധിമാനന്തരികഞ്ഞമാഹൂ**തി യം അത്തനോ പവത്തിസമനന്തരം നിയമേനേവ ഫലപ്പദാനതോ ആനന്തരികസമാധീതി ആഹൂതി അത്ഥോ. അനന്തരമേവ പവത്തനകം ഫലം അനന്തരം, തത്ഥ നിയുത്തോ, തം വാ പയോജനം ഏതസ്സാതി ആനന്തരികോ, മഗ്ഗോ.

ആസേവനന്തേതി ആസേവനതോ അന്തേ, ആസേവനലാഭിനോ അനുലോമഞാണസ്സ അനന്തരന്തി അത്ഥോ. ലദ്ധാസേവനമേവ അനുലോമം ഗോത്രഭും ഉപ്പാദേതി. ഉപരി പന ഛ, സത്ത വാ ജവനാനി പവത്തന്തി, തസ്മാ ചത്താരി ഫലചിത്താനി ഹോന്തീതി വദേയ്യാതി ആഹ **"സത്തചിത്തപരമാ ച ഏകാവജ്ജനവീഥീ"**തി.

തം പന ന സാരതോ പച്ചേതബ്ബന്തി യോജനാ. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

൮൦൬. **ഏത്താവതാ**തി പഠമമഗ്ഗാനന്തരം ഫലസ്സ ഉപ്പത്തിമക്കേന. **ഭുസം പമത്തോപീ**തി ദേവരജ്ജചക്കവത്തിരജ്ജാദിപമാദട്ഠാനം ആഗമ്മ ഭുസം പമത്തോപി. **യേസം** യഥാവുത്തആവജ്ജനജവനചിത്താനം **ഉപ്പത്തിയാ ഏസ** സോതാപന്നോ **പച്ചവേക്ഖതി** നാമാതി അധിപ്പായോ.

ഏതേനേവ പസങ്ഗേന സേസാനം അരിയാനം പച്ചവേക്ഖണാനി ദസ്സേതും **“യഥാ ചാ”**തിആദി വുത്തം.

ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോയേവ ചേസോ, യദിദം പഞ്ചന്നം, ചതുന്നഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനം ദസ്സനന്തി അത്ഥോ. **“അഭാവേനേവാ”**തി ഏതേന പഹീനാവസിട്ഠകിലേസപച്ചവേക്ഖണസമത്ഥതാ കസ്സചി ഹോതി, കസ്സചി ന ഹോതീതി ദസ്സേതി. ലോഭോ ഏവ **ലോഭധമ്മോ**.

ദുതിയമഗ്ഗഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൩. **കാമരാഗബ്യാപാദാനം തനുഭാവായാ**തി ഏതേസം കിലേസാനം തനുഭാവത്ഥം. തത്ഥ ദ്വീഹി കാരണേഹി തനുഭാവോ അധിച്ചുപ്പത്തിയാ, പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ ച. സകദാഗാമിസ്സ ഹി വട്ടാനുസാരിമഹാജനസ്സ വിയ കിലേസാ അഭിണ്ഹം ന ഉപ്പജ്ജന്തി, കദാചി കദാചി വിരളാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തഥാ ഉപ്പജ്ജന്താപി മദ്ദന്താ ഫരാദേന്താ അന്ധകാരം കരോന്താ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ മന്ദമന്ദാ തനുകാകാരാ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തി. കേചി പന “സകദാഗാമിസ്സാപി കിലേസാ ചിരേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ഉപ്പജ്ജന്താപി ബഹലാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. തഥാ ഹിസ്സ പുത്തധീതരോ ദിസ്സന്തീ”തി, തം അകാരണം വത്ഥുപടിസേവനേന വിനാപി ഗബ്ഭഗ്ഗഹണസബ്ഭാവതോ. തസ്മാ വുത്തനയേനേവ ദ്വീഹി കാരണേഹി തേസം തനുഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ദുതിയായാ**തി ഗണനവസേനപി ദുതിയായ, ഉപ്പത്തിവസേനപി ദുതിയായ **ഭൂമിയാ. പത്തിയാ**തി സാമഞ്ഞഫലസ്സ പടിലാഭായ. തഞ്ഹി സമ്പയുത്താനം നിസ്സയഭാവതോ തേ ധമ്മാ ഭവന്തി ഏത്ഥാതി **ഭൂമി**. യസ്മാ വാ സമാനേപി ലോകുത്തരഭാവേ സയമ്പി ഭവതി ഉപ്പജ്ജതി, ന നിബ്ബാനം വിയ അപാതുഭൂതം, തസ്മാപി **“ഭൂമീ”**തി വുച്ചതി. **യോഗം കരോതീ**തി വിപസ്സനാഭിയോഗം കരോതി. “നവഹാകാരേഹി ഇന്ദ്രിയാനി തിക്ഖാനി ഭവന്തീ”തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൯൯) വുത്തനയേനേവ യദഗ്ഗേന ഇന്ദ്രിയാനം തിക്ഖതം സമ്പാദേതി, തദഗ്ഗേന ബലാനി, ബോജ്ഝങ്ഗാനി ച പടുതരഭാവം ആപാദേന്തോ **ഇന്ദ്രിയബലബോജ്ഝങ്ഗാനി സമോധാനേത്വാ** ലക്ഖണത്തയതീരണവസേന **ഞാണേന പരിമദ്ദതി**. തത്ഥ അപരാപരം ഞാണം ചാരേന്തോ **പരിവത്തേതി**. തേനാഹ **“വിപസ്സനാവീഥിം ഓഗാഹതീ”**തി. **വുത്തനയേനേവാ**തി ഉദയബ്ബയഞാണാദീനം ഉപ്പാദനേ വുത്തനയേന. **ഗോത്രഭുഅനന്തര**ന്തി ഏത്ഥ ഗോത്രഭു വിയ ഗോത്രഭു. പഠമമഗ്ഗപുരേചാരികഞാണഞ്ഹി പുഥുജ്ജനഗോത്താഭിഭവനതോ, അരിയഗോത്തഭവനതോ ച നിപ്പരിയായതോ ഗോത്രഭൂതി വുച്ചതി, ഇദം പന തംസദിസതായ പരിയായതോ ഗോത്രഭു. ഏകച്ചസംകിലേസവിസുദ്ധിയാ , പന അച്ചന്തവിസുദ്ധിയാ ആരമ്മണകരണതോ ച വോദാനന്തി വുച്ചതി. തേനാഹ **പട്ഠാനേ** “അനുലോമം വോദാനസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ”തി (പട്ഠാ ൧.൧.൪൭). യസ്മാ പന **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** ഉപ്പാദാദിഅഭിഭവനത്ഥം ഉപാദായ “അട്ഠ ഗോത്രഭുധമ്മാ സമാധിവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി, ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ”തിആദീസു (പടി॰ മ॰ ൧.൬൦) ഗോത്രഭുനാമേനേവേതം ആഗതം, തസ്മാ ഇധാപി “ഗോത്രഭുഅനന്തര”ന്തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം.

ദുതിയഞാണം നിട്ഠിതം.

തതിയമഗ്ഗഞാണകഥാവണ്ണനാ

൫൪൯. സകിദേവാതി ഏകവാരംയേവ. **“ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ”**തി ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ ലോകേ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബാതി. ഇമേ ചത്താരോപി ഇധ ന ഗഹിതാ. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബാതി, അയം ഏകോവ ഇധ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

കാമരാഗബ്യാപാദാനം അനവസേസപ്പഹാനായാതി തേസംയേവ സകദാഗാമിമഗ്ഗേന തനുകതാനം സംയോജനാനം നിരവസേസപ്പഹാനായ. പടിസന്ധിവസേന കാമഭവസ്സ അനാഗമനതോ **അനാഗാമീ**.

തതിയഞാണം നിട്ഠിതം.

ചതുത്ഥമഗ്ഗഞാണകഥാവണ്ണനാ

൫൫൦. ഓപപാതികോതി ഉപപാതയോനികോ. ഇമിനാസ്സ ഗബ്ഭസേയ്യാ പടിക്ഖിത്താ. **തത്ഥ പരിനിബ്ബായീ**തി തത്ഥ സുദ്ധാവാസേ പരിനിബ്ബായിതാ. **അനാവത്തിധമ്മോ തസ്മാ ലോകാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന തസ്മാ ലോകാ ഇധ അനാവത്തനസഭാവോ, ബുദ്ധദസ്സനധമ്മസ്സവനാനം പനത്ഥായ ആഗമനം ഹോതിയേവ.

രൂപരാഗഅരൂപരാഗമാനഉദ്ധച്ചഅവിജ്ജാനം അനവസേസപ്പഹാനായാതി ഏതേസം പഞ്ചന്നം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം നിസ്സേസപ്പജഹനത്ഥായ. തത്ഥ രൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ **രൂപരാഗോ**. അരൂപഭവേ ഛന്ദരാഗോ **അരൂപരാഗോ. മാനോ** അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝമാനോ. തഥാ **ഉദ്ധച്ചാവിജ്ജാ**.

ചതുത്ഥഞാണം നിട്ഠിതം.

അരഹന്തപുഗ്ഗലകഥാവണ്ണനാ

൫൫൧. മഹാഖീണാസവോതി മഹാനുഭാവതാനിബന്ധനം പൂജാവചനമേതം, ന ഉപാദായവചനം യഥാ ‘‘മഹാമോഗ്ഗല്ലാനോ’’തി. ന ഹി ചൂളഖീണാസവോ നാമ അത്ഥി. അന്തിമദേഹം ധാരേതീതി **അന്തിമദേഹധാരീ**. ഖന്ധകിലേസാഭിസങ്ഖാരഭാരാനം ഓഹിതത്താ ഓരോപിതത്താ **ഓഹിതഭാരോ**. അനുപ്പത്തോ സദത്ഥം സകത്ഥന്തി **അനുപ്പത്തസദത്ഥോ. സദത്ഥോ**തി ച അരഹത്തം വേദിതബ്ബം. തഞ്ഹി അത്തുപനിബന്ധനട്ഠേന, അത്താനം അവിജഹനട്ഠേന, അത്തനോ പരമത്ഥട്ഠേന ച അത്തനോ അത്ഥത്താ സകത്ഥോതി വുച്ചതി. പരിക്ഖീണാനി ദസപി ഭവസംയോജനാനി ഏതസ്സാതി **പരിക്ഖീണഭവസംയോജനോ**. ഖന്ധാദിഅത്ഥം സമ്മാ അഞ്ഞായ വിമുത്തോതി **സമ്മദഞ്ഞാവിമുത്തോ**. അഗ്ഗോ ച സോ ദക്ഖിണേയ്യോ ച, അഗ്ഗദക്ഖിണം വാ അരഹതീതി **അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യോ**.

ബോധിപക്ഖിയകഥാവണ്ണനാ

വ്യ൩൭. ചതുന്നം മഗ്ഗഞാണാനം വസേന **ചതുഞാണായ. ആനുഭാവവിജാനനത്ഥ**ന്തി സതിപട്ഠാനപാരിപൂരിആദികസ്സ ആനുഭാവസ്സ ബോധനത്ഥം.

പരിപുണ്ണാ ബോധിപക്ഖിയാ ഏതസ്സാതി പരിപുണ്ണബോധിപക്ഖിയോ, മഗ്ഗോ. തസ്സ ഭാവോ **പരിപുണ്ണബോധിപക്ഖിയഭാവോ**. വുട്ഠാനബലേഹി സമ്പയുത്തതാവ **വുട്ഠാനബലസമായോഗോ, യേ** സംയോജനാദയോ **യേന** പഠമമഗ്ഗാദിനാ **പഹാതബ്ബാ**.

വ്യ൩വ്യ. ബുജ്ഝനട്ഠേന വാ ബോധോ, മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദോ. തസ്സ ബുജ്ഝനകിരിയായ അനുഗുണഭാവതോ പക്ഖേ ഭവാതി **ബോധിപക്ഖിയാ**.

വ്യ൩൯. തേസു ബോധിപക്ഖിയേസു. **ആരമ്മണേസൂ**തി കായാദിആരമ്മണേസു. **ഓക്ഖന്ദിത്വാ**തി അനുപവിസിത്വാ. **പക്ഖന്ദിത്വാ**തി തസ്സേവ വേവചനം. **ഉപട്ഠാനതോ**തി അസുഭാകാരാദിഗ്ഗഹണവസേന ഉപഗന്ത്വാ അവട്ഠാനതോ. കായാദീസു അസുഭാകാരാദിഗ്ഗഹണം പുബ്ബഭാഗസതിപട്ഠാനവസേന സുഭസഞ്ഞാദിപഹാനകിച്ചസാധനം മഗ്ഗസതിപട്ഠാനവസേന വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ഹി ഏകാവ സതി ചതുകിച്ചസാധനവസേന പവത്തതി.

വ്യ൫൦. പദഹന്തീതി വായമന്തി, കായചിത്താനി പഗ്ഗണ്ഹന്തി വാ. അസോഭാഹേതൂനം സംകിലേസധമ്മാനം പജഹനേന, സോഭാഹേതൂനഞ്ച വോദാനധമ്മാനം ഭാവനേന **സോഭനം,** സുന്ദരന്തി അത്ഥോ. **സേട്ഠഭാവാവഹനതോ**തി പാസംസതമഭാവസാധനതോ. **പധാനഭാവകാരണതോ**തി ഉത്തമഭാവഹേതുതോ.

വ്യ൫൧. പുബ്ബേ വുത്തേനാതി ഇദ്ധിവിധഞാണനിദ്ദേസേ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൬൯) വുത്തേന. **ഇജ്ഝനട്ഠോ** നിപ്ഫജ്ജനട്ഠോ, പടിലാഭസമ്പദാ വാ, യേന വാ ഇജ്ഝന്തി ഇദ്ധാ വുദ്ധാ ഉക്കംസഗതാ ഹോന്തി, തം **ഇജ്ഝനം**. സമാധിപധാനസങ്ഖാരപമുഖാ മഗ്ഗധമ്മാ ഇധ **"ഇദ്ധീ"**തി അധിപ്പേതാ. **പുബ്ബങ്ഗമട്ഠോ** അധിപതിപച്ചയഭാവോ. തസ്മാ സോതാപത്തിമഗ്ഗോ ഇജ്ഝതീതി **ഇദ്ധി,** തസ്മാ സമ്പയുത്താ ഛന്ദാദയോ **പുബ്ബങ്ഗമട്ഠേന പാദോ.** തസ്സാ ഏവ **ഫലഭൂതായ** വുട്ഠാനഗാമിനിയാ ഛന്ദാദയോ **പുബ്ബഭാഗകാരണട്ഠേന പാദോ. സോതി** ഇദ്ധിപാദോ. **ഇമേ ലോകുത്തരാവാതി** ഇമേ യഥാവുത്താ ഛന്ദാദയോ ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ ആഗതനയേന ലോകുത്തരാ വേദിതബ്ബാ. **ഛന്ദാദിഅധിപതിവസേന പടിലദ്ധധമ്മാപി** ഫസ്സാദയോ ഇദ്ധിപാദാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. കാമഞ്ചേത്ഥ ഇദ്ധിപാദോ നോ അധിപതി, അധിപതി വാ നോ ഇദ്ധിപാദോ നാമ നത്ഥി, യഥാ പന ഏകസ്മിം രജ്ജേ രജ്ജാരഹേസു ചതൂസു രാജകുമാരേസു ഏകസ്മിം കാലേ ഏകോവ രജ്ജമനുസാസതി, ന സബ്ബേ, ഏവം ഏകമേകസ്മിം ചിത്തുപ്പാദേ ഏകോവ അധിപതി, ഇദ്ധിപാദോ ച ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

വ്യ൫൨. അസ്സദ്ധിയം സദ്ധാപടിപക്ഖാ അകുസലാ ധമ്മാ, അവത്ഥുഗതോ പസാദപതിരൂപകോ മിച്ഛാധിമോക്ഖോ വാ. **കോസജ്ജം** ഥിനമിദ്ധപധാനോ അകുസലചിത്തുപ്പാദോ. **പമാദോ** സതിസമ്മോസോ തഥാപവത്താ അകുസലാ ഖന്ധാ. **അഭിഭവനസങ്ഖാതേന അധിപതിയട്ഠേനാ**തി അസ്സദ്ധിയാദീനം

അഭിഭവനതോ അഭിഭവനന്തി വത്തബ്ബേന അധിമോക്ഖപഗ്ഗഹഉപട്ഠാനഅവിക്ഖേപപജാനനസ്സ ഏകലക്ഖണേന സമ്പയുത്തധമ്മേസു അധിപതിയട്ഠേന. **അസ്സദ്ധിയാദീഹി ചാതി** ച-സദ്ദോ സമുച്ചയത്ഥോ അട്ഠാനപ്പയുത്തോ, തസ്മാ അകമ്പിയട്ഠേന ച സമ്പയുത്തധമ്മേസു ഥിരഭാവേന ച **ബലന്തി** ഏവമേത്ഥ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ.

൪൨൩. ബുജ്ഝനകസത്തസ്സാതി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പടിവിജ്ഝനകസത്തസ്സ. യോ ഹേസോ ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജമാനായ സതിആദിധമ്മസാമഗ്ഗിയാ കരണഭൂതായ ബുജ്ഝതി കിലേസസന്താനനിദ്ദായ ഉട്ഠഹതി, ചത്താരി വാ അരിയസച്ചാനി പടിവിജ്ഝതി, നിബ്ബാനമേവ വാ സച്ഛികരോതീതി ബോധീതി വുച്ചതി അരിയസാവകോ, തസ്സ ബോധിസ്സ ബുജ്ഝനകസത്തസ്സ അങ്ഗാതി **ബോജ്ഝങ്ഗാ. നിയ്യാനികട്ഠേനാതി** വട്ടതോ നിസ്സരണട്ഠേന.

൪൨൪. പുബ്ബഭാഗേ നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തീതി സമ്ബന്ധോ. **ചുദ്ദസവിധേനാതി** ആനാപാനഇരിയാപഥചതുസമ്പജഞ്ഞപടിക്കൂലമനസികാരധാതുമനസികാരപബ്ബാനി, നവ സിവഥികപബ്ബാനി ചാതി ഏവം ചുദ്ദസവിധേന. **കായം പരിഗ്ഗണ്ഹതോ ച കായാനുപസ്സനാസതിപട്ഠാനം** ലബ്ഭതി, ന വേദനാദയോ പരിഗ്ഗണ്ഹതോ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. ''സുഖം വേദന''ന്തിആദിനാതി വാ ''സാമിസ''ന്തിആദിനാതി വാ ''നിരാമിസ''ന്തിആദിനാതി വാ ഏവം **നവവിധേന**. സരാഗദോസമോഹസംഖിത്തമഹഗ്ഗതസമാഹിതസഉത്തരവിമുത്തപദാനം സപടിപക്ഖാനം വസേന **സോളസവിധേന**. നീവരണുപാദാനക്ഖന്ധായതനബോജ്ഝങ്ഗസച്ചപബ്ബാനം വസേന **പഞ്ചവിധേന. ഇമസ്മിം അത്തഭാവേതി** പച്ചുപ്പന്നേ അത്തഭാവേ. **അനുപ്പന്നപുബ്ബന്തി** അത്തനോ അഭൂതപുബ്ബം. **പരസ്സ ഉപ്പന്നം അകുസലം ദിസ്വാ** തന്നിമിത്തഞ്ച വധബന്ധാരഹാദീനീതി അധിപ്പായോ. **തസ്സാതി** താദിസസ്സ. ഭവതി ഹി തംസദിസേപി തബ്ബോഹാരോ യഥാ ''താനിയേവ ഓസധാനീ''തി. **തസ്സ പഹാനായാതി** ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഝാനവിപസ്സനാ ഇതോ അഞ്ഞസ്മിം അത്തഭാവേ ഉപ്പന്നപുബ്ബാപി സിയുന്തി വുത്തം **''ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബ''**ന്തി, ഛന്ദിദ്ധിപാദസമ്മാവാചാനംയേവ ഗഹണം. തേസു വുത്തേസു സേസിദ്ധിപാദസേസവിരതിയോ അത്ഥതോ വുത്താവ ഹോന്തീതി ലക്ഖണഹാരവസേന അയമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഏവം നാനാചിത്തേസു ലബ്ഭന്തി** പുബ്ബഭാഗേ ഏതേ സതിപട്ഠാനസമ്മപ്പധാനഇദ്ധിപാദാ. **ചതുന്നം ഞാണാനന്തി** ചതുന്നം അരിയമഗ്ഗഞാണാനം. കാമം സബ്ബേപി ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നാവ, തഥാപി സാതിസയോ സമ്മപ്പധാനബ്യാപാരോ മഗ്ഗക്ഖണേതി വുത്തം **''ഫലക്ഖണേ ഠപേത്വാ ചത്താരോ സമ്മപ്പധാനേ''**തി. **അവസേസാ തേത്തിംസ ലബ്ഭന്തി,** തേ ച ഖോ പരിയായതോ, ന നിപ്പരിയായതോതി അധിപ്പായോ.

൪൨൫. സേസേസു പനാതി ഇദ്ധിപാദാദീസു പഞ്ചസു കോട്ഠാസേസു. യഥാ സതിവീരിയേസു ''സതിപട്ഠാനം സമ്മപ്പധാന''ന്തി സങ്ഖിപനവസേന ഹാപനം, ''കായാനുപസ്സനാ''തിആദിവിഭാഗദസ്സനവസേന വഡ്ഢനം അത്ഥി, ഈദിസം ഹാപനവഡ്ഢനം നത്ഥീതി അത്ഥോ.

വുത്ത. ഇദാനി സബ്ബേസു ഏവ യഥാരഹം ലബ്ഭമാനവിഭാഗദസ്സനത്ഥം **"അപിചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **തേസൂ**തി സത്തതിംസായ ബോധിപക്ഖിയധമ്മേസു. **ഛദ്ധാ**തി ഏകധാ ദ്വേധാ ചതുധാ പഞ്ചധാ അട്ഠധാ നവധാതി ഏവം ഛപ്പകാരേന **തേ ഭവന്തി**.

ഛന്ദിദ്ധിപാദാദിവസേനാതി ഛന്ദോ ഛന്ദിദ്ധിപാദവസേനേവ, ചിത്തം ചിത്തിദ്ധിപാദവസേനേവ, പീതിപസ്സദ്ധിഉപേക്ഖാ ബോജ്ഝങ്ഗവസേനേവ, സങ്കപ്പാദയോ മഗ്ഗവസേനേവാതി ഏവം **നവ ഏകവിധാവ ഹോന്തി**.

ചുദ്ദസേവ അസമ്ഭിന്നാതി സതി വീരിയം ഛന്ദോ ചിത്തം പഞ്ഞാ സദ്ധാ സമാധി പീതി പസ്സദ്ധി ഉപേക്ഖാ സമ്മാസങ്കപ്പോ സമ്മാവാചാ സമ്മാകമ്മന്തോ സമ്മാആജീവോതി ഇമേ അസമ്ഭിന്നാ പദന്തരസമ്ഭേദേന വിനാ അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ഗയ്ഹമാനാ ചുദ്ദസേവ ച സഭാവധമ്മാ. **ചുദ്ദസാ**തി ച ഉക്കംസപരിച്ഛേദേന വുത്തം. തഞ്ച ഖോ പഠമജ്ഝാനികമഗ്ഗചിത്തുപ്പാദവസേന, ദുതിയജ്ഝാനികേ പന സമ്മാസങ്കപ്പാഭാവതോ തേരസ, തതിയചതുത്ഥപഞ്ചമജ്ഝാനികേസു പീതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗാഭാവതോ ദ്വാദസ ഹോന്തി. **"സത്തതിംസപ്പഭേദതോ"**തി ഇദമ്പി ഉക്കംസവസേനേവ വുത്തം, അവകംസതോ പന വുത്തനയേന ഏകസ്മിം ഖണേ ഛത്തിംസ, പഞ്ചതിംസ ഹോന്തി, ചതുന്നം അധിപതീനം ഏകജ്ഝം അനുപ്പജ്ജനതോ ഏകസ്മിം ഖണേ ഏകസ്സേവ ഇദ്ധിപാദസ്സ സമ്ഭവോതി ദ്വത്തിംസ ച ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബം.

സത്തതിംസപഭേദതോ കഥന്തി ആഹ **"സകിച്ചനിപ്ഫാദനതോ"**തിആദി, ഏകച്ചസ്സ സഭാവതോ ഏകസ്സാപി അത്തനോ ആനുഭാവാനുരൂപകായാനുപസ്സനാദിതംതംകിച്ചസാധനതോതി അത്ഥോ. **സരൂപേന ച വുത്തിതോ**തി അഭേദസ്സ ചിത്തിദ്ധിപാദാദികസ്സ സരൂപേനേവ പവത്തനതോ ച.

ഏത്ഥാതി ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിയം. കസ്മാ പന ബോധിപക്ഖിയേസു ഝാനകോട്ഠാസോ ന ഗഹിതോ, നനു ഝാനരഹിതോ അരിയമഗ്ഗോ നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, തതോ ഏവ ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "ബോധിപക്ഖിയേസു ഝാനം ന ഗഹിത"ന്തി ലക്ഖണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ ഝാനസ്സ മഗ്ഗഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ. തഞ്ഹി സന്ധായ "യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതീ"തിആദി (ധം॰ സം॰ ൨൭൭, ൩൫൮ ആദയോ) വുത്തം. ആരമ്മണൂപനിജ്ഝാനലക്ഖണസ്സ പനേത്ഥ സമ്ഭവോ ഏവ നത്ഥി. അപരോ നയോ - കസ്മാ പന ബോധിപക്ഖിയേസു ഝാനകോട്ഠാസോ ന ഗഹിതോ, നനു ഝാനരഹിതോ അരിയമഗ്ഗോ നത്ഥി, ന ച തം പടിപദാ വിയ ഏകന്തപുബ്ബഭാഗിയം, നാപി ഏകച്ചപടിസമ്ഭിദാ വിയ മഗ്ഗനിസ്സന്ദോ, അഥ ഖോ മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നോ, യതോ "ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതീ"തി (ധം॰ സം॰ ൨൭൭, ൩൫൮ ആദയോ) വുത്തം, മഗ്ഗമഗ്ഗപരിവാരധമ്മാ ച ബോധിപക്ഖിയധമ്മാതി? വുച്ചതേ - യം താവ വുത്തം ഝാനരഹിതോ അരിയമഗ്ഗോ നത്ഥീ"തി, തത്ഥ ന അരിയമഗ്ഗസമ്പയോഗമത്തേന ഝാനസ്സ ബോധിപക്ഖിയതാ ലബ്ഭതി അതിപ്പസങ്ഗതോ. ആഹാരാദീനമ്പി ഹി ബോധിപക്ഖിയതാ ആപജ്ജേയ്യാതി. ഏതേന മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദപരിയാപന്നതാ ബോധിപക്ഖിയഭാവസ്സ അകാരണന്തി ദസ്സിതം ഹോതി.

യം പന വുത്തം “മഗ്ഗമഗ്ഗപരിവാരധമ്മാ ച ബോധിപക്ഖിയാ”തി, തത്ഥ പരിവാരട്ഠോ കിം സഹപവത്തിഅത്ഥോ, ഉദാഹു പരിക്ഖാരട്ഠോതി? യദി പുരിമോ പക്ഖോ, സോ പഗേവ നില്ലോചിതോ. അഥ ദുതിയോ, ഇദം വിചാരേതബ്ബം. കഥം പവത്തമാനം ഝാനം മഗ്ഗസ്സ പരിക്ഖാരോ? യദി സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന, ഏവം സതി ഫസ്സാദീനമ്പി മഗ്ഗപരിക്ഖാരതാ ആപജ്ജതി. അഥ പടിപക്ഖവിധംസനേന, ന സബ്ബേ ഝാനധമ്മാ പടിപക്ഖവിധംസനസമത്ഥാ. ന ഹി വിചാരോ, വേദനാ ച കസ്സചി സംകിലേസധമ്മസ്സ ഉജുപടിപക്ഖഭാവേന പവത്തന്തി. യം പന **പേടകേ** “സുഖം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ, വിചാരോ വിചികിച്ഛായ പടിപക്ഖോ”തി വുത്തം, തം പരിയായേന വുത്തം. ന ഹി സുഖം സയം ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചസ്സ പടിപക്ഖോ, പടിപക്ഖസ്സ പന സമാധിസ്സ പച്ചയതായ പടിപക്ഖോ. ന ച വിചാരോ പഞ്ഞാ വിയ, അധിമോക്ഖോ വിയ വാ വിചികിച്ഛായ പടിപക്ഖോ, പടിപക്ഖസ്സ പടിരൂപതായ പന പടിപക്ഖോ വുത്തോ. തഥാ പീതിപി ന ബ്യാപാദസ്സ അദോസോ വിയ ഉജുപടിപക്ഖോ, അദോസസമ്പയോഗതോ പന പടിപക്ഖോ വുത്തോ. തേന വുത്തം “തം പരിയായേന വുത്ത”ന്തി. വിതക്കസമാധയോ ഏവ പന ഝാനധമ്മേസു ഉജുകം പടിപക്ഖവിധംസനസമത്ഥാതി പടിപക്ഖവിദ്ധംസനസമത്ഥസ്സ പരിപുണ്ണസ്സ ഝാനകോട്ഠാസസ്സ അഭാവതോ ന ചസ്സ ബോധിപക്ഖിയേസു സങ്ഗഹോ കതോ. യസ്മാ പന സമ്മാസങ്കപ്പോ, സമ്മാസമാധി ച മഗ്ഗപരിയാപന്നാ ഝാനധമ്മാ, തസ്മാ തേ സന്ധായ തംസമ്പയുത്തതായ വാ ഇതരേപി ഗഹേത്വാ പരിയായേന വുത്തം **പാളിയം** “യസ്മിം സമയേ ലോകുത്തരം ഝാനം ഭാവേതി നിയ്യാനിക”ന്തിആദി (ധ॰ സ॰ ൨൭൭).

വുട്ഠാനബലസമായോഗകഥാവണ്ണനാ

൮൨൭. വുട്ഠാനം നിമിത്തതോ, പവത്തതോ ച വുട്ഠാനം. **ബലസമായോഗോ** സമഥവിപസ്സനാബലേഹി സമ്പയുത്തതാ. പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിവസേന ദുക്ഖാദീസു വിസേസദസ്സനട്ഠേന മഗ്ഗപഞ്ഞാപി വിപസ്സനാതി വുച്ചതീതി **“ലോകിയവിപസ്സനാ”**തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. തേനേവാഹ “വുട്ഠാനട്ഠേന സമഥവിപസ്സനം യുഗനദ്ധം ഭാവേതീ”തി (പടി॰ മ॰ ൨.൫). നിമിത്താരമ്മണത്താ നേവനിമിത്താ വുട്ഠാതി, പവത്തി…പേ॰… ഛിന്ദനതോ ന പവത്താ വുട്ഠാതീതി യോജനാ. തത്ഥ നിമിത്തതോ വുട്ഠാനം സങ്ഖാരനിമിത്തം നിസ്സജ്ജിത്വാ നിബ്ബാനാരമ്മണകരണം. പവത്തതോ വുട്ഠാനം ഹേതുനിരോധേന ആയതിം വിപാകപ്പവത്തസ്സ അനുപ്പവത്തിധമ്മതാപാദനം. തേനാഹ **“സമുദയസ്സ അസമുച്ഛിന്ദനതോ പവത്താ ന വുട്ഠാതീ”**തി.

ദുഭതോതി ഉഭതോ, ദ-കാരാഗമം കത്വാ ഏവം വുത്തം. **ദുഭാതി** വാ പദന്തരമേവേതം ഉഭയസദ്ദേന സമാനത്ഥം. **ദസ്സനട്ഠേനാതി** പരിഞ്ഞാഭിസമയാദിലക്ഖണേന ചതുസച്ചദസ്സനട്ഠേന. **മിച്ഛാദിട്ഠിയാതി** ദ്വാസട്ഠിപ്പഭേദായപി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **തദനുവത്തകകിലേസേഹീതി** അപായഗമനീയതായ തസ്സാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ അനുവത്തകേഹി വിചികിച്ഛാദികിലേസേഹി. **ഖന്ധേഹീതി** ഏത്ഥാപി തദനുവത്തകസദ്ദോ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോ. തേ ച മിച്ഛാദിട്ഠിആദിപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജനാരഹാ വേദിതബ്ബാ. **മിച്ഛാസങ്കപ്പാതിആദീസുപി** തദനുവത്തകകിലേസേഹി ച ഖന്ധേഹി ച വുട്ഠാതി. **ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹി വുട്ഠാതീതി** പാളി സംഖിത്താ.

യഥാ മിച്ഛാദിട്ഠിമിച്ഛാസങ്കപ്പാ, ഏവം മിച്ഛാവാചാദയോപി അപായഗമനീയാ ഏവ വേദിതബ്ബാ. **മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവാ** ചേതനാസഭാവാ. **മിച്ഛാസതി** തഥാപവത്താ ചത്താരോ ഖന്ധാ. ഉപരിമഗ്ഗത്തയേ സമ്മാദിട്ഠി തംതംമഗ്ഗവജ്ഝാ മാനതോ വുട്ഠാതി. സോ ഹി "അഹമസ്മീ"തി പവത്തിയാ ദിട്ഠിട്ഠാനിയോ, മിച്ഛാമഗ്ഗതോ പനേത്ഥ വുട്ഠാനം അനുദ്ധരിത്വാ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝസംയോജനാനുസയേഹേവ വുട്ഠാനം ഉദ്ധടം.

അണുസഹഗതാതി അണുഭാവം ഗതാ പത്താ, തനുഭൂതാതി അത്ഥോ.

വ്വ്വ്വ. ഏവം വുട്ഠാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ബലസമായോഗം ദസ്സേതും **"ലോകിയാനഞ്ചാ"**തിആദി വുത്തം. **സമഥബലം അധികം ഹോതി** സമാധിഭാവനാഭാവതോ. **വിപസ്സനാബലം അധികം ഹോതി** ഞാണുത്തരത്താ വിപസ്സനാഭാവനായ. സമാനഭാവേന യുഗേ നദ്ധാ ബദ്ധാ വിയ ഹോന്തീതി **യുഗനദ്ധാ**. തേനാഹ **"അഞ്ഞമഞ്ഞം അനതിവത്തനട്ഠേനാ"**തി, കിച്ചതോ അനൂനാധികഭാവേനാതി അത്ഥോ. തതോ ഏവ **സമായോഗോ**തി സമപരിച്ഛേദയോഗോതി അത്ഥോ.

സമാധിപടിപക്ഖദസ്സനത്ഥം **"ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേഹീ"**തി വുത്തം, ഉദ്ധച്ചപധാനേഹി കിലേസേഹീതി അധിപ്പായോ. **അവിക്ഖേപോ സമാധീ**തി സമുച്ഛിന്ദനേന വിക്ഖേപസ്സ ഉജുപടിപക്ഖഭൂതോ സമാധി. **നിരോധഗോചരോ**തി നിബ്ബാനാരമ്മണോ. **വുട്ഠാനട്ഠേനാ**തി വുട്ഠാനകഭാവേന നിമിത്തതോ, പവത്തതോ ച വുട്ഠഹമാനവസേന. **ഏകരസാ**തി സമാനകിച്ചാ.

പഹാതബ്ബധമ്മപഹാനകഥാവണ്ണനാ

വ്വ്ൻ. **യേ ധമ്മാ**തി യേ സംകിലേസധമ്മാ. സംയോജനാദീസു സംയോജനട്ഠേന ബന്ധനട്ഠേന **സംയോജനാനി,** വിബാധനട്ഠേന, ഉപതാപനട്ഠേന വാ **കിലേസാ,** മിച്ഛാസഭാവാതി **മിച്ഛത്താ,** ലോകേ ധമ്മാ ലോകപരിയാപന്നാ ധമ്മാതി **ലോകധമ്മാ,** മച്ഛേരസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാതി **മച്ഛരിയം,** വിപരീതട്ഠേന **വിപല്ലാസാ,** ഗന്ഥനട്ഠേന **ഗന്ഥാ,** അയുത്താ ഗതീതി **അഗതി,** ആസവന്തീതി **ആസവാ,** ഓഹനന്തീതി **ഓഘാ,** യോജനട്ഠേന **യോഗാ,** നീവരന്തീതി **നീവരണാനി,** ധമ്മസഭാവം അതിക്കമ്മ പരതോ ആമസന്തീതി **പരാമാസാ,** ഭുസം ആദിയന്തീതി **ഉപാദാനാനി,** അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ അനു അനു സേന്തീതി **അനുസയാ,** മലീനഭാവകരണട്ഠേന **മലാ,** അകുസലകമ്മാനി ച താനി സുഗതിദുഗ്ഗതീനം, തത്ഥ നിബ്ബത്തനകസുഖദുക്ഖാനഞ്ച പഥാ ചാതി **അകുസലകമ്മപഥാ,** ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ഏത്ഥാതി **ചിത്തുപ്പാദോ,** ചിത്തചേതസികരാസി , അകുസലോ ച സോ ചിത്തുപ്പാദോ ചാതി അകുസലചിത്തുപ്പാദോതി അകുസലസദ്ദം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

ഖന്ധേഹി ഖന്ധാനന്തി ഇധലോകക്ഖന്ധേഹി പരലോകക്ഖന്ധാനം. **യാവഞ്ഹി തേ**തി തേ രൂപരാഗാദയോ യാവ പവത്തന്തി ന സമുച്ഛിജ്ജന്തി, **താവ ഏതേസം** ഖന്ധഫലദുക്ഖാനം **അനുപരമോ** അവിച്ഛേദോതി. ഏതേന തേസം സംയോജനത്ഥം വിഭാവേതി. **ഉദ്ധന്തി** രൂപാരൂപഭവേസു, തതിയമഗ്ഗുപ്പത്തിയാ വാ ഉദ്ധം. ഉദ്ധം ഭജന്തീതി ഉദ്ധംഭാഗാ, രൂപാരൂപഭവാ, തേസം അവിച്ഛേദഹേതുതായ ഹിതാനി **ഉദ്ധംഭാഗിയാനി**.

കിലിസ്സന്തി, കിലേസേന്തി ചാതി ദുവിധമ്പി അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"സയം സംകിലിട്ഠത്താ"**തിആദിമാഹ.

മിച്ഛാവിമുത്തി "ലോകഥൂപികാദീസു മോക്ഖോ"തി പവത്തമിച്ഛാവിമോക്ഖോ. അഭിനിവിസനാദിവസേന മിച്ഛാ വിപരീതം ന സമ്മാ പവത്തനതോ **മിച്ഛാഞാണം** മോഹോവ.

ലോകപ്പവത്തിയാതി ഖന്ധപ്പവത്തിയം സതി. **അനുപരമധമ്മകത്താ**തി പുഞ്ഞപാപവസേന അപരാപരം അവിച്ഛിജ്ജനതോ. "ലാഭഹേതുകോ ലാഭോ"തിആദിനാ **കാരണോപചാരേന**.

ആവാസേ മച്ഛരിയം, ആവാസഹേതുകം വാ മച്ഛരിയം **ആവാസമച്ഛരിയം**.

തയോതി വത്ഥും അഭിന്ദിത്വാ വുത്തം, ഭിന്ദിത്വാ പന വുച്ചമാനേ ദ്വാദസ ഹോന്തി.

ഗന്ഥകരണം കാരണഭാവേന പടിബദ്ധതാകരണം **ഗന്ഥന**ന്തി തം രൂപകായേപി ലബ്ഭതീതി ആഹ **"നാമകായസ്സ ചേവ രൂപകായസ്സ ചാ"**തി. തത്ഥ ബ്യാപാദസ്സാപി അഭിസജ്ജനുപനയ്ഹവസേന പവത്തനതോ ഗന്ഥനട്ഠോ വേദിതബ്ബോ, യതോ തസ്സ പടിഘസംയോജനഭാവോ വുത്തോ.

ഛന്ദദോസമോഹഭയേഹീതി ഛന്ദദോസമോഹഭയഹേതു. **തഞ്ഹീ**തി അകത്തബ്ബകരണം, കത്തബ്ബാകരണഞ്ച.

സവനാതി പവത്തനതോ. **സവനതോ**തി കിലേസാസുചിഭാവേന വിസ്സന്ദനതോ. പുന **സവനതോ**തി പസവനതോ.

ആകഡ്ഢനട്ഠേന , ദുരുത്തരണട്ഠേന ചാതി ഏതേന ഓഘാ വിയ **ഓഘാ**തി ദസ്സേതി. ആരമ്മണേന, ദുക്ഖേന ച വിയോഗസ്സ അപ്പദാനസങ്ഖാതേന യോജനട്ഠേന **യോഗാ**തി ദസ്സേതി, സംകിലേസകരണട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **തേസഞ്ഞേവാ**തി കാമരാഗാദീനംയേവ. തേ ഹി സോതവസേന വത്തമാനാ സോതോ വിയ സോതപതിതേ സത്തേ അപായസമുദ്ദം പാപേന്തി, സംസാരസമുദ്ദതോ ച സീസം ഉക്ഖിപിതും ന ദേന്തി, യഥാഗഹിതഞ്ച ആരമ്മണം വിസ്സജ്ജിതും ന ദേന്തി, യാദിസഞ്ച പാപം കത്വാ ദുക്ഖപ്പത്തേ പുനപി താദിസേന യോജേന്തി.

ചിത്തസ്സാതി കുസലചിത്തസ്സ, വിസേസതോ ഝാനചിത്തസ്സ. ആദിതോ വരണം **ആവരണം**. കിലേസവാസനം നേത്വാ വരണം **നീവരണം**. കുട്ടകവാടാദീഹി വിയ പിദഹനം **പടിച്ഛാദനം,** തം പന കുസലാദീനി സങ്ഗണ്ഹിതും, പരിഞ്ഞാതും, ഞാതുഞ്ച അപ്പദാനവസേന ദട്ഠബ്ബം.

തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ സഭാവന്തി കായാദികസ്സ തസ്സ തസ്സ ധമ്മസ്സ അസുഭാദിസഭാവം. **അഭൂതം സഭാവ**ന്തി സുഭാദിസഭാവം.

ഥാമഗതട്ഠേനാതി ഥാമഗതഭാവേന. **ഥാമഗത**ന്തി ച അനഞ്ഞസാധാരണോ കാമരാഗാദീനം സഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. യേന തേ ഏവ ഭഗവതാ **"അനുസയാ"**തി വുത്താ. അനുസയനഞ്ച മഗ്ഗേന അപ്പഹീനഭാവേന പച്ചയസമവായേ

ഉപ്പജ്ജനാരഹതാ. തേനാഹ **“പുനപ്പുനം കാമരാഗാദീനം ഉപ്പത്തിഹേതുഭാവേന അനുസേന്തിയേവാ”**തി.

ദുമ്മോചനീയഭാവേന പവത്തിം സന്ധായാഹ **“തേലഞ്ജനകലലം വിയാ”**തി.

വ്സ.൦. സേസാതി അനപായഗമനീയാ. സുഖുമാ കാമരാഗപടിഘാതി സമ്ബന്ധോ. **ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാ ഏവാ**തി അവധാരണേന പഠമഞാണാദിവജ്ഝതാ നിവത്തീയതി. തയിദം നിയമദസ്സനം അഞ്ഞത്ഥാപി നേതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **“പരതോ”**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **“നിയമം ന കരിസ്സാമാ”**തി ഏതേന നിയമേ അകതേ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝതാപി അനുഞ്ഞാതാ ഏവ ഹോതീതി.

ലോഭ...പേ॰... ചതുത്ഥഞാണവജ്ഝാനീതിആദീസു പഠമഞാണാദീഹി ഹതാപായഗമനീയാദിഭാവാനീതി അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. ആദിസദ്ദേന ഓളാരികസുഖുമതാ ഗഹിതാ.

യസ്സേതി പരിവാരേ.

അഗതീസു ഛന്ദാദയോ കിഞ്ചാപി ഉപരിമഗ്ഗവജ്ഝാ, തഥാപി തംമൂലകസ്സ അകത്തബ്ബകരണസ്സ, കത്തബ്ബാകരണസ്സ ച അപായഗമനീയതായ പഠമമഗ്ഗവജ്ഝാ.

കതാകതാകുസലാകുസലവിസയം യം വിപ്പടിസാരഭൂതം കുക്കുച്ചം, തം ഇധ **തതിയഞാണവജ്ഝം** വുത്തം. യം പന “കുക്കുച്ചപകതതായ ആപത്തിമാപജ്ജതീ”തി (പാചി॰ അട്ഠ॰ ൪൩൨; കങ്ഖാ॰ അട്ഠ॰ നിദാനവണ്ണനാ) വുത്തം കുക്കുച്ചം, തം സന്ധായ “കുക്കുച്ചവിചികിച്ഛാ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയന്തീ”തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൧൬൧) **അട്ഠസാലിനിയം** വുത്തം. തസ്മാ ഭിന്നം വചനാനം അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞേസുപി ഏദിസേസു ഠാനേസു അധിപ്പായോ മഗ്ഗിതബ്ബോ, ന വിരോധതോ പച്ചേതബ്ബോ. ഓളാരികാനവസേസപ്പഹാനം വാ സന്ധായ കുക്കുച്ചസ്സ പഠമതതിയഞാണവജ്ഝതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. “ഭഗവതാ പടിക്ഖിത്തം അനുവസിത്വാ അനുവസിത്വാ ആവസഥപിണ്ഡം ഭുഞ്ജിതു”ന്തി, “കുക്കുച്ചായന്തോ ന പടിഗ്ഗഹേസീ”തി (പാചി॰ ൨൦൪) പന ആഗതം കുക്കുച്ചം, ന നീവരണം അരഹതോ ഉപ്പജ്ജനതോ, നീവരണപടിരൂപകം പന “കപ്പതി ന കപ്പതീ”തി വീമംസനഭൂതം വിനയകുക്കുച്ചം നാമ, തം തഥാപവത്തചിത്തുപ്പാദോവ.

കാമരാഗപടിഘാനുസയാ അണുസഹഗതാ **തതിയഞാണവജ്ഝാ**. ഓളാരികാനം പന ദുതിയഞാണവജ്ഝതാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാവ.

ചിത്തുപ്പാദഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ മക്ഖപളാസമായാസാഠേയ്യപമാദഥമ്ഭസാരമ്ഭാദീനം സങ്ഗഹോ കതോതി ദട്ഠബ്ബം.

വ്സ.൧. അഫലോ വായാമോതി ഏത്ഥ അതീതാനം താവ പജഹനേ അഫലോ ഹോതു വായാമോ നിരുദ്ധത്താ, അനാഗതാനം പന കഥന്തി തേസമ്പി

വക്ഖമാനം അവിപരീതമത്ഥം അജാനന്തോ നത്ഥിതാമത്തം ഗഹേത്വാ ചോദേതി, തഥാപി "അഫലോ"തി പുബ്ബേ പഹാതബ്ബാനം നത്ഥിതായ ചോദനാ കതാ, ഇദാനി പഹാനസ്സ. യദി ഹി പഹാനം അത്ഥി, കഥം പഹാതബ്ബാ സന്തി? അഥ പഹാതബ്ബാ സന്തി, കഥം പഹാനം ഹോതി? പഹാതബ്ബാ ച സന്തി, പഹാനഞ്ച ഹോതീതി വിപ്പടിസിദ്ധമേതം. കസ്മാ? പഹാതബ്ബേസു സന്തേസു പഹാനസ്സ അസമ്ഭവതോ തദുപഗോ വായാമോ അഫലോ ആലോകതമാനം സഹാവട്ഠാനേ സതി ആലോകസ്സ അഫലതാ വിയ. അഥാപി കഥഞ്ചി പഹാനം സിയാ? **സംകിലേസികാ ച മഗ്ഗഭാവനാ ആപജ്ജതി** പഹാതബ്ബപഹായകാനം സഹാവട്ഠാനതോ . **വിപ്പയുത്തതാ വാ കിലേസാനം** ചിത്തവിപ്പയുത്തസങ്ഖാരവാദീനം വിപ്പയുത്തസങ്ഖാരാനം വിയാതി അധിപ്പായോ. തം പന നേസം വാദീനം യഥാ മതിമത്തം, ഏവമിധാപീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന ച പച്ചുപ്പന്നകിലേസോ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ നാമ അത്ഥീ"**തി. അരൂപധമ്മാ ഹി ഏകവത്ഥുകാദിഭാവേന വത്തമാനാ ഖണത്തയപരിയാപന്നാ പച്ചുപ്പന്നാ, തേ കഥം ചിത്തേന വിപ്പയുത്താ നാമ സിയും, തസ്മാ നത്ഥേവ വിപ്പയുത്തതാ കിലേസാനം. **ആവേണികാ**തി അസാധാരണാ, സയമേവ ഉപ്പാദിതാ പാളി അനാരുള്ഹാതി അധിപ്പായോ. പാളിയംയേവ ഹി പടിക്ഖിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. **സ്വായം** പുഗ്ഗലോ. **ഹഞ്ചീ**തി യദി.

വിനിബദ്ധോതി മാനേന പത്ഥദ്ധചിത്തോ. **പരാമട്ഠോ**തി മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോ. **ഥാമഗതോ**തി ഥാമഗതകിലേസോ ഥിരഭാവഗതാനുസയോ. **തേന ഹി നത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ**തി യസ്മാ തീസുപി കാലേസു കിലേസാനം പഹാനം ന യുജ്ജതി, തികാലികാ ച കിലേസാ, തസ്മാ നത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ, തായ സാധേതബ്ബം കിച്ചം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **"ന ഹി നത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ"**തിആദിനാ ചതുക്ഖത്തും വുത്തസ്സ പടിക്ഖേപസ്സ പടിക്ഖേപോ. ഇദം വുത്തം "പാളിയംയേവ ഹീ"തിആദിം ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം.

ഏവമേവാതി യഥാ അജാതഫലേ തരുണരുക്ഖേ മൂലേ ഛിന്നേ അസതി ഛേദനേ ആയതിം ഉപ്പജ്ജനാരഹാനി ഛേദനപച്ചയാ അനുപ്പജ്ജമാനാനി വിനട്ഠാനി നാമ ഹോന്തി, ഏവമേവ മഗ്ഗഭാവനായ അസതി ഉപ്പജ്ജനാരഹാ കിലേസാ മഗ്ഗഭാവനായ അനുപ്പജ്ജമാനാ "പഹീനാ"തി വുച്ചന്തീതി ഉപമാസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം. **ഉപ്പാദോ**തി ഉപ്പാദസീസേന ഉപ്പാദവന്തോ ഖന്ധാ വുത്താ. **അനുപ്പാദേ**തി നിബ്ബാനേ. **അജാതായേവ ന ജായന്തി,** തസ്മാ പഹീനാ നാമ ഹോന്തീതി "നത്ഥി കിലേസപ്പഹാന"ന്തി പരവാദിനാ കതോ പടിക്ഖേപോ "ന ഹീ"തി പടിക്ഖിത്തോ. തേ പന നേവ ഉപ്പജ്ജിത്വാ വിഗതാ, നാപി ഭവിസ്സന്തി, ന ച ഉപ്പന്നാതി "അതീതേ കിലേസേ പജഹതീ"തിആദി ന വത്തബ്ബന്തി ദസ്സേതി. **ഹേതുനിരോധാ**തി ദുക്ഖഹേതൂനം കിലേസാനം നിരോധാ. **ദുക്ഖനിരോധോ**തി ആയതിം ഉപ്പജ്ജനകദുക്ഖസ്സ നിരോധോ. ഉപ്പാദപവത്തനിമിത്തായൂഹനാ പച്ചുപ്പന്നഭവവസേന ഗഹിതാ.

൮൭൨. ഏതേനാതി "അജാതായേവ ന ജായന്തീ"തിആദിവചനേന. വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതം ഉപാദാനക്ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതം ഭൂമിപവത്തിട്ഠാനം ലദ്ധവന്തോ **ഭൂമിലദ്ധാ** യഥാ "അഗ്ഗിആഹിതോ"തി, ലദ്ധഭൂമികാതി അത്ഥോ . വത്തമാനാദിഉപ്പന്നവിധുരതായ **ഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നാ ഏവ നാമ തേ**തി വുത്തം.

൜൬൬. അനുഭവിത്വാ, ഭവിത്വാ ച അപഗതം **ഭൂതാപഗതം**. അനുഭൂതഭൂതാ ഹി ഭൂതതാസാമഞ്ഞേന ഭൂതസദ്ദേന വുത്താ. സാമഞ്ഞമേവ ഹി ഉപസഗ്ഗേന വിസേസീയതീതി. **അനുഭൂത**സദ്ദോ ച കമ്മവചനിച്ഛായ അഭാവതോ അനുഭാവകവാചകോ ദട്ഠബ്ബോ. വികപ്പഗാഹവസേന രാഗാദീഹി, തബ്ബിപക്ഖേഹി ച അകുസലം, കുസലഞ്ച ആരമ്മണരസം അനുഭവതി, ന വിപാകോ കമ്മവേഗക്ഖിത്തത്താ, നാപി കിരിയാ അഹേതുകാനം അതിദുബ്ബലതായ, സഹേതുകാനഞ്ച ഖീണകിലേസസ്സ ഛളങ്ഗുപേക്ഖാവതോ ഉപ്പജ്ജമാനാനം അതിസന്തവുത്തിത്താ. ഏത്ഥ ച പുരിമനയേ കുസലാകുസലമേവ വത്തും അധിപ്പായവസേന "ഭൂതാപഗത"ന്തി വുത്തം. യം "ഉപ്പന്നാനം അകുസലാനം ധമ്മാനം പഹാനായ ഉപ്പന്നാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഠിതിയാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൬൫൧-൬൬൨; വിഭ॰ ൩൯൰-൩൯൱) ഏത്ഥ "ഉപ്പന്ന"ന്തി ഗഹേത്വാ തംസദിസാനം പഹാനം, വുദ്ധി ച വുത്താ. പച്ഛിമനയേ ച-സദ്ദേന കുസലാകുസലഞ്ച ആകഡ്ഢിത്വാ സബ്ബം സങ്ഖതം വുത്തം ഭുത്വാപഗതഭാവാഭിധാനാധിപ്പായേന. വിപച്ചിതും ഓകാസകരണവസേന ഉപ്പത്തിതം അതീതം കമ്മഞ്ച തതോ ഉപ്പജ്ജിതും ആരദ്ധോ വിപാകോ ച അനാഗതോ **ഓകാസകതുപ്പന്നോ**തി വുത്തോ ഓകാസോ കതോ ഏതേന, ഓകാസോ കതോ ഏതസ്സാതി ച അത്ഥദ്വയവസേന, യം ഉപ്പന്നസദ്ദേന വിനാപി വിഞ്ഞായമാനം ഉപ്പന്നം സന്ധായ "നാഹം, ഭിക്ഖവേ, സഞ്ചേതനികാനം കമ്മാന"ന്തിആദി (അം॰ നി॰ ൧൦.൨൧൭, ൨൧൯) വുത്തം.

താസു താസു ഭൂമീസൂതി മനുസ്സദേവാദിഅത്തഭാവസങ്ഖാതേസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു. തസ്മിം തസ്മിം സന്താനേ അനുപ്പത്തിധമ്മതം അനാപാദിതതായ **അസമൂഹതം**. അസമൂഹതത്തായേവ ഹിസ്സ നത്ഥീതി നവത്തബ്ബതായ ഉപ്പന്നവോഹാരോ.

൜൬൭. "കാ ഭൂമി, കോ വാ ഭൂമിലദ്ധോ"തി ആസങ്കം നിവത്തേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **"വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ"**തി ഏതേന ഖന്ധാനം അപരിഞ്ഞാതതം ദസ്സേതി, ന ആരമ്മണഭാവമത്തം തേഭൂമകഗ്ഗഹണേനേവ തസ്സ സിദ്ധത്താ. അപരിഞ്ഞാതാ ഹി ഖന്ധാ കിലേസാനം ഭൂമീതി അധിപ്പേതാ. **ഖന്ധേസു** വത്ഥുഭൂതേസു. **ആരമ്മണവസേനാ**തി ആരമ്മണകരണവസേന. **അതീതാനാഗതേ,** പഗേവ പച്ചുപ്പന്നേതി അധിപ്പായോ. **തന്തി** തം അഞ്ഞസന്താനഗതം കിലേസജാതം. തതോ അഞ്ഞസ്മിം സന്താനേ ആരമ്മണകരണമത്തേന ഭൂമിലദ്ധം നാമ യദി സിയാതി സമ്ബന്ധോ. **തസ്സാ**തി കിലേസജാതസ്സ. **അപ്പഹേയ്യതോ** പരസന്തതിപതിതത്താ **ന കോചി ഭവമൂലം പജഹേയ്യ**. ഭൂമിലദ്ധഞ്ഹി അനുസയിതം നാമ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. **വത്ഥുവസേനാ**തി ഉപ്പത്തിട്ഠാനവസേന. **യത്ഥ യത്ഥ** ഭവേ, സന്താനേ വാ. പരിഞ്ഞാതാനം അഭൂമിഭാവതോ **"അപരിഞ്ഞാതാ"**തി വുത്തം. **ഉപ്പാദതോ പഭുതീ**തി തേസം ഖന്ധാനം ഉപ്പജ്ജനതോ പട്ഠായ. കിലേസാനം അപ്പഹീനഭാവം ഠപേത്വാ അഞ്ഞസ്സ കാരണസ്സ അഭാവതോ **തേസു** ഖന്ധേസു **കിലേസജാതം അനുസേതി,** തസ്മാ **തം** അനുസയിതം കിലേസജാതം, തേനേവ അനുസയനസങ്ഖാതേന **അപ്പഹീനട്ഠേന ഭൂമിലദ്ധന്തി വേദിതബ്ബം**.

൜൬൮. തത്ഥ ച ഭൂമിഭൂതേസു ഖന്ധേസു ന സബ്ബേ സബ്ബേസം വത്ഥൂ ഹോന്തി, അഥ ഖോ വിസേസോ അത്ഥീതി തം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"യസ്സ യേസൂ"**തിആദി. തത്ഥ **യസ്സാ**തി യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ. **യേസൂ**തി സതിപി

അജ്ഝത്തഭാവസാമഞ്ഞേ യേസു അതീതാദികാമാവചരാദിഭേദഭിന്നേസു ഖന്ധേസു. **തേ ഏവ** യഥാനുസയിതാ **ഖന്ധാ**. കിം പനേതേ കിലേസാ ആരമ്മണം കരോന്താ വിയ പരിച്ഛിജ്ജ പരിച്ഛിജ്ജ അനുസേന്തീതി? യതോ തേ ഏവ ഖന്ധാ തേസം കിലേസാനം വത്ഥൂതി വുത്താ, ന ഹേവ ഖോ അനുസയാനം വത്ഥും പരിച്ഛിജ്ജ പവത്തി അത്ഥി. അതീതാദികാമാവചരാദിവസേന പന യഥാപരിച്ഛിന്നേ വത്ഥുസ്മിം യോ കിലേസാനം അപ്പഹീനട്ഠോ, സോ പരിച്ഛിജ്ജ പവത്തോ വിയ ഹോതീതി **"അതീതക്ഖന്ധേസൂ"**തിആദി വുത്തം. തേന വത്ഥുവസേന ഭൂമിലദ്ധം ഹോതീതി വത്ഥുഭേദേന സിയാ തസ്സ ഭേദോതി ദസ്സേതി. തഥാവവത്ഥിതഭാവതോ ഏവ ഹി "അഞ്ഞതരോ ലോലജാതികോ തം രസപഥവിം അങ്ഗുലിയാ സായീ"തിആദിവചനം (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൨൧) കാമാവചരക്ഖന്ധേസു അനുസയിതാനം രസതണ്ഹാദീനം രൂപാരൂപാവചരക്ഖന്ധേ അതിക്കമിത്വാ പുന കാമാവചരക്ഖന്ധവത്ഥുകതം വിഭാവേതി. തേനാഹ **"തഥാ കാമാവചരക്ഖന്ധേസൂ"**തിആദി . യഥാ ചേത്ഥ രൂപാരൂപാവചരക്ഖന്ധേ അതിക്കമിത്വാ പവത്തി, ഏവം കാമാവചരക്ഖന്ധേ അതിക്കമിത്വാ പവത്തി ഹോതീതി ആഹ **"ഏസ നയോ രൂപാരൂപാവചരേസൂ"**തി.

പരിയുട്ഠാനാഭിഭവനവസേന ച കിലേസാനം അനുസയനട്ഠോ അനുമീയതി തദഭാവേ അഭാവതോ. യസ്സ യേ അനുസയാ പഹീനാ, തേസം വത്ഥു തേന സമതിക്കന്തം പരിഞ്ഞാതത്താതി കുതോ നേസം ഭൂമിസമഞ്ഞാതി ദസ്സേതും വുത്തം **"സോതാപന്നാദീസു പനാ"**തിആദി. ഇധ **വട്ടമൂലകിലേസാ**തി അനുസയാ അധിപ്പേതാ, ന അവിജ്ജാ, ഭവതണ്ഹാ ച. **യം കിഞ്ചി** ചേതനാചേതസികഭേദം, കായികാദിഭേദം വാ. **ഇതീ**തി ഏവം, അപ്പഹീനാനുസയത്താതി അധിപ്പായോ. **അസ്സാ**തി പുഥുജ്ജനസ്സ. തേ പനേതേ അനുസയാ അതീതാദികാമാവചരാദിവസേന യഥാപരിച്ഛിന്നേ തത്ഥ തത്ഥ വത്ഥുസ്മിം അനുസയന്താപി തേ തേ പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ അവിഭാഗേനേവ വത്ഥും കത്വാ അനുസേന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"തസ്സേതം വട്ടമൂല"**ന്തിആദിമാഹ.

൮൩൩. ഇദാനി തമത്ഥം അന്വയബ്യതിരേകവസേന ഉപമായ വിഭാവേതും **"പഥവീരസാദി വിയാ"**തിആദി വുത്തം. രുക്ഖഗച്ഛലതാദീനം പച്ചയഭൂതോ സസമ്ഭാരപഥവിയാ രസോ **പഥവീരസോ. ആപോരസേ**പി ഏസേവ നയോ. **സാഖാ** നാമ ഖുദ്ദകസാഖാ. **പസാഖോ** വിടപോ. **രുക്ഖപവേണി**ന്തി രുക്ഖപരാപരം. **സന്താനയമാനേ**തി അപരാപരം അനുപ്പബന്ധന്തേ.

മണ്ഡൂകകണ്ടകോതി ഏകോ മച്ഛകണ്ടകോതി വദന്തി. **അനുപാദാനോ**തി പഹീനചതുരുപാദാനോ, രൂപാദീസു വാ കിഞ്ചിപി അഗണ്ഹന്തോ.

൮൩൭. ഇധ **സമുദാചാരോ** നാമ ലദ്ധത്തലാഭതാതി ഖണത്തയസമങ്ഗിസമുദാചാരുപ്പന്നന്തി ആഹ **"വത്തമാനുപ്പന്നമേവ സമുദാചാരുപ്പന്ന"**ന്തി. **പുബ്ബഭാഗേ അനുപ്പജ്ജമാനമ്പീ**തി തസ്മിം ആപാഥഗതേ ആരമ്മണേ ആദിതോ പവത്തജവനവാരേസു അനുപ്പജ്ജമാനമ്പി. **അധിഗ്ഗഹിതത്താ**തി അയോനിസോമനസികാരേന അഭിരുയ്ഹ ഗഹിതത്താ, ദള്ഹം ഗഹിതത്താതി അത്ഥോ. **അപരഭാഗേ**തി അപരസ്മിം കാലഭാഗേ, കാലന്തരേതി അത്ഥോ. **ഏകന്തേന ഉപ്പത്തിതോ**തി പച്ചയസമവായേ സതി തഥാ അയോനിസോമനസികാരസ്സ തത്ഥ നിബ്ബത്തത്താ നിയമേന ഉപ്പജ്ജനതോ. **കല്യാണിഗാമേ**തി ഏവംനാമകേ ഗാമേ. രോഹണേ കിര അഭിരൂപാനം

ഇത്ഥീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനതായ സോ ഗാമോ തഥാ വുച്ചതി. **ചിത്തസന്തതിമനാരുള്ഹ**ന്തി പച്ചുപ്പന്നതം പടിസേധേതി. **"ഉപ്പത്തിനിവാരകസ്സ ഹേതുനോ അഭാവാ"**തി ഏതേന പച്ചയേ സതി പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനാരഹതായ അവിക്ഖമ്ഭിതസ്സ ഉപ്പന്നതാപരിയായോതി ദസ്സേതി. നനു ച അസമൂഹതുപ്പന്നമ്പി പച്ചയേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹമേവ? സച്ചമേതം, പഹാനവിസേസഭാവകതോ പന നേസം ഭേദോ. യഥാ അവിക്ഖമ്ഭിതാസമൂഹതഭൂമിലദ്ധുപ്പന്നം സതി പച്ചയസമവായേ ഉപ്പജ്ജനാരഹം, ഏവം ആരമ്മണാധിഗ്ഗഹിതുപ്പന്നമ്പീതി തിവിധസ്സാപി ഭൂമിലദ്ധേന ഏകസങ്ഗഹതാ വുത്താ.

വ്വ൩൯൨. അകുസലമ്പി ഭൂതാപഗതുപ്പന്നം അതീതത്താ ന പഹാതബ്ബം, തഥാ ഏകച്ചം ഓകാസകതുപ്പന്നം ഇതരം അപ്പഹാതബ്ബതോ, സേസദ്വയം ഖണത്തയസമങ്ഗിഭാവതോതി ആഹ **"അമഗ്ഗവജ്ഝത്താ"**തി. **കേനചീ**തി ചതൂസു മഗ്ഗഞാണേസു കേനചി. **തസ്സാ**തി യഥാവുത്തസ്സ ചതുബ്ബിധസ്സപി ഉപ്പന്നസ്സ. **തം ഉപ്പന്നഭാവം വിനാസയമാന**ന്തി അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനേന ഉപ്പജ്ജനാരഹതം വിനാസേന്തം. പഠമം ലോകിയഞാണേന യഥാബലം പഹീനമേവ ലോകുത്തരഞാണം പജഹതീതി ലോകിയഗ്ഗഹണം കതം.

പരിഞ്ഞാദികിച്ചകഥാവണ്ണനാ

വ്വ൩൯൩. സച്ചാഭിസമയകാലസ്മിന്തി ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പടിവിജ്ഝനക്ഖണേ. **വുത്താനീ**തി "ദുക്ഖം പരിഞ്ഞേയ്യ"ന്തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧), "യോ, ഭിക്ഖവേ, ദുക്ഖം പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ച വുത്താനി. **യഥാസഭാവേനാ**തി അവിപരീതസഭാവേന. "ജാനിതബ്ബാനീ"തി വത്വാ തേസം ജാനനവിധിം ഉപമാവസേന അട്ഠകഥായം താവ വുത്തനയേന ദസ്സേതും **"വുത്തം ഹേത"**ന്തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ **യഥാ പദീപോ**തിആദി ഏകസ്സ ഞാണസ്സ ഏകക്ഖണേ ചത്താരി കിച്ചാനി കഥം സമ്ഭവന്തി. ന ഹി താദിസം കിഞ്ചി ലോകേ ദിട്ഠം അത്ഥി, ന ച വചനം ലബ്ഭതീതി അന്തോലീനചോദനം മനസി കത്വാ വുത്തം **"പരിഞ്ഞാഭിസമയേനാ"**തി. അനവസേസതോ പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന **അഭിസമേതി** അസമ്മോഹവസേന **പടിവിജ്ഝതി. പഹാനാഭിസമയേനാ**തി സമുച്ഛേദപ്പഹാനസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന അസമ്മോഹതോ **അഭിസമേതി. മഗ്ഗം ഭാവനാഭിസമയേനാ**തി മഗ്ഗഞാണം സമ്മാസങ്കപ്പാദിസേസമഗ്ഗം സഹജാതാദിപച്ചയതാവസേന ഭാവനാഭിസമയേന. **അഭിസമേതി** പുബ്ബഭാഗഭാവനാസമ്ഭൂതേന അരിയമഗ്ഗഭാവനാസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന അഭിസമേതി അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം അസമ്മോഹതോ പടിവിജ്ഝതി. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി സമ്പയുത്തധമ്മേസു സമ്മോഹം വിദ്ധംസേന്തം അത്തനിപി സമ്മോഹം വിദ്ധംസേതിയേവ. **നിരോധ**ന്തി നിബ്ബാനം. **സച്ഛികിരിയാഭിസമയേനാ**തി പച്ചക്ഖകരണസങ്ഖാതേന പടിവിജ്ഝനേന. **പാപുണാതീ**തി അധിഗച്ഛതി. സ്വായം അധിഗമോ ദസ്സനപടിവേധോതി ആഹ **"പസ്സതി പടിവിജ്ഝതീ"**തി.

"നിരോധം...പേ॰... പടിവിജ്ഝതീ"തി ഏതേന നിരോധസച്ചമേകം ആരമ്മണപടിവേധേന ചത്താരിപി സച്ചാനി അസമ്മോഹപടിവേധേന മഗ്ഗഞാണം പടിവിജ്ഝതീതി ഏവം യുത്തിവസേന വിഭാവിതം ഏകപടിവേധം

ആഗമേനപി സാധേതും **"വുത്തമ്പി ചേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **"സബ്ബം വേദിതബ്ബ"**ന്തി ഇമിനാ "യോ ദുക്ഖസമുദയം പസ്സതി, സോ ദുക്ഖമ്പി പസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ആഗതം സമുദയം സച്ചാദിമൂലകം യോജനം സങ്ഗണ്ഹാതി.

ന ചേതം കാലന്തരദസ്സനം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ ഏകപടിവേധമേവാതി ദസ്സേന്തേന "മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ ഞാണം, ദുക്ഖേപേതം ഞാണ"ന്തിആദിനാ (വിഭ॰ ൭൯൪; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൯) അപരം സുത്തപദം ആനീതം. തഥാ ഹി "യോ നു ഖോ, ആവുസോ, ദുക്ഖം പസ്സതി, ദുക്ഖസമുദയമ്പി സോ പസ്സതി…പേ॰… പടിപദമ്പി സോ പസ്സതീ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൦൦) ഏകസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിനോ അഞ്ഞസച്ചദസ്സനസമങ്ഗിഭാവവിചാരണായ തമത്ഥം സാധേതും ആയസ്മതാ **ഗവമ്പതി**ത്ഥേരേന വുത്തം, പച്ചേകഞ്ച സച്ചത്തയദസ്സനയോജനാ കതാ. അഞ്ഞഥാ കമാഭിസമയേ പുരിമദിട്ഠസ്സ പുന അദസ്സനതോ സമുദയാദിം പസ്സതോ ദുക്ഖാദിദസ്സനം പുന അവത്തബ്ബം സിയാ, വുച്ചമാനേ ച സബ്ബദസ്സനം ദസ്സനന്തരപരമന്തി ദസ്സനാനുപരമോ ഏവ സിയാതി.

നിസ്സയഭാവഹേതുതായ ദുക്ഖപരിഞ്ഞായ വട്ടിത്ഥാപനസദിസതാ, പടിപക്ഖവിദ്ധംസനതായ സമുദയപ്പഹാനസ്സ അന്ധകാരവിധമനസദിസതാ, ഞാണാലോകപരിബ്രൂഹനതായ മഗ്ഗഭാവനായ ആലോകവിദ്ധംസനസദിസതാ, തേന തേന മഗ്ഗേന യഥാ യഥാ നിരോധസ്സ സച്ഛികിരിയാ, തഥാ തഥാ കിലേസസ്നേഹപരിയാദാനം ഹോതീതി നിരോധസച്ഛികിരിയായ സ്നേഹപരിയാദാനസദിസതാ കാരണൂപചാരേന വുത്താ.

൮൯൦. ഓഭാസേതീതി പകാസേതി. **കിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധി**ന്തി സബ്ബകിലേസദരഥപരിളാഹവൂപസമഭാവതോ കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതം.

൮൯൧. അപ്പേതീതി പപ്പോതി. ദുക്ഖപരിഞ്ഞായ സക്കായതീരസമതിക്കമഭാവതോ ഓരിമതീരപ്പഹാനസദിസതാ, മഗ്ഗഭാവനായ സത്തത്തിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മാവഹനതായ ഭണ്ഡവഹനസദിസതാ.

൮൯൨. പവത്തം ഞാണം അസ്സാതി **പവത്തഞാണോ,** മഗ്ഗോ. **അസ്സ** മഗ്ഗസ്സ.

തഥട്ഠേനാതി തഥസഭാവേന, പീളനാദിഅവിപരീതസഭാവേനാതി അത്ഥോ. **ഏകപടിവേധാനീ**തി ഏകജ്ഝം പടിവിജ്ഝിതബ്ബാകാരാനി.

ദുക്ഖസ്സ പീളനട്ഠോതിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ **ബുദ്ധാനുസ്സതിവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ മഹാടീ॰ ൧.൧൪൪) വുത്തമേവ. **ഏകസങ്ഗഹിതാനീ**തി ഏകേനേവ സങ്ഗഹിതാനി. കേന? തഥട്ഠേന, സച്ചട്ഠേനാതി അത്ഥോ. **യം ഏകസങ്ഗഹിത**ന്തിആദി ഞാണസ്സ ഏകപടിവേധദസ്സനം. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി നിരോധമേവ ആരമ്മണം കരോന്തമ്പി യോ സോ ദുക്ഖാദീസു തച്ഛാവിപല്ലാസഭൂതഭാവസങ്ഖാതോ സച്ചട്ഠോ, തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹവിദ്ധംസനേന തം യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝന്തം പച്ചക്ഖം കരോന്തമേവ പവത്തതി. യതോ അപരഭാഗേ പീളനാദയോ സോളസപി സച്ചട്ഠാ അരിയസ്സ ഹത്ഥാമലകം വിയ യാഥാവതോ ഉപട്ഠഹന്തി.

വുത്ത. **അത്ഥാതി** ഞാണേന അരണീയതോ അത്ഥാതി ലദ്ധസമഞ്ഞാ ആകാരാ. **അഞ്ഞസച്ചദസ്സനവസേനാ**തി സമുദയാദിസച്ചന്തരദസ്സനവസേന. **ആവിഭാവതോ**തി പകാസഭാവതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യേ ആകാരാ ദുക്ഖാദീസു സഭാവവസേന, സച്ചന്തരദസ്സനവസേന ച ആവിഭവന്തി, തേ പീളനാദയോ ചത്താരോയേവാതി സോളസേവ വുത്താ, ന അഞ്ഞേതി. അയമത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോതി കഥമിദം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"തത്ഥ കതമം ദുക്ഖേ ഞാണ"**ന്തിആദി. തേനേതം ദസ്സേതി - യസ്മാ പാളിയം വിസും വിസും ആരമ്മണകരണവസേനപി സച്ചഞാണം വുത്തം കിച്ചനിബ്ബത്തിവസേനപി, തസ്മാ വിഞ്ഞായതി "സഭാവതോ, സച്ചന്തരദസ്സനതോ ച സച്ചാനം ആകാരാ ആവിഭവന്തീ"തി.

കിച്ചനിബ്ബത്തിവസേന ദസ്സനം ആവിഭാവതോ ദസ്സനസദിസന്തി തം അനാമസിത്വാ ഇതരമേവ ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **തത്ഥാ**തി തേസു ദ്വീസു ദസ്സനേസു. **ആയൂഹിത**ന്തി പിണ്ഡവസേന നിബ്ബത്തിതം. യഞ്ഹി കിഞ്ചി പച്ചയുപ്പന്നം നാമ, സബ്ബം തം സമുദിതമേവ നിബ്ബത്തതീതി. **സങ്ഖത**ന്തി പച്ചയന്തരേഹി സമേച്ച സമ്ഭൂയ കതം. **രാസികത**ന്തി പുഞ്ജകതം. അനേകമേവ ഹി പച്ചയുപ്പന്നം ഏകജ്ഝം നിബ്ബത്തമാനം അത്തനോ പച്ചയേഹി രാസികതം വിയ ഹോതീതി. **തസ്മാ**തി സമുദയേന ആയൂഹിതത്താ. **അസ്സാ**തി ദുക്ഖസച്ചസ്സ. യസ്മിം സന്താനേ ഉപ്പന്നോ , തസ്സ **കിലേസസന്താപഹരോ**. സയമ്പി കിലേസപരിളാഹാഭാവതോ **സുസീതലോ. സന്താപട്ഠോ ആവിഭവതി** ഉളാരദസ്സനേന തദഞ്ഞസ്സ അനുളാരഭാവോ വിയാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആയസ്മതോ"**തിആദി. **അവിപരിണാമധമ്മസ്സ** നിച്ചസഭാവസ്സ **വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി** പടിപക്ഖതോ ആവിഭവനാകാരസ്സ സുഖസിദ്ധിതോ.

നിദാനട്ഠോ ആവിഭവതി ഇദമസ്സ നിദദാതീതി. സംയോഗപലിബോധട്ഠാ പടിപക്ഖവസേന ആവിഭവനാകാരാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"വിസംയോഗഭൂതസ്സാ"**തിആദി. കിലേസദുക്ഖേഹി സംയോജനട്ഠോ **സംയോഗട്ഠോ**. സംസാരചാരകേ പലിബുദ്ധനട്ഠോ **പലിബോധട്ഠോ**.

കിലേസസങ്ഗണികാദിവസേന **അവിവേകഭൂതസ്സ. വിവേകട്ഠോ** ഉപധിവിവേകതാ. സബ്ബസങ്ഖാരവിവിത്തതാ അസങ്ഖതഭാവോതി ഏവം അച്ഛരിയബ്ഭുതസഭാവോപി അരിയമഗ്ഗോ സങ്ഖതോ ഏവ, അയമേവ ച ഏകോ അസങ്ഖതോതി നിരോധസ്സ അസങ്ഖതഭാവോ സുപാകടോ ഹോതി. **ദുക്ഖം വിസം** മരണധമ്മതോ തസ്സ അഗദഭൂതം **അമതം നിബ്ബാനം**.

"മഗ്ഗോ"തി സമ്ഭാവേതബ്ബതം പത്തോ സുഖുമസന്തഭാവേന ഉപട്ഠിതോ നികന്തിഭൂതോപി **നായം** സമുദയോ **ഹേതു നിബ്ബാനസ്സ പത്തിയാ. അയം** അരിയമഗ്ഗോ **ഹേതൂ**തി മഗ്ഗാമഗ്ഗഞാണദസ്സനേ വുത്തനയേന മഗ്ഗസ്സ **ഹേതുട്ഠോ ആവിഭവതി. നിരോധദസ്സനേനാ**തി അതിവിയ നിപുണസ്സ പരമഗമ്ഭീരസ്സ നിരോധസച്ചസ്സ ദസ്സനേന. തേനാഹ **"പരമസുഖുമാനീ"**തിആദി. **ദുക്ഖദസ്സനേനാ**തി അതിവിയ ആദീനവപ്പത്തിയാ വിപുലതരാദീനവസ്സ ദുക്ഖസച്ചസ്സ ദസ്സനേന. തപ്പടിപക്ഖതോ **ആധിപതേയ്യട്ഠോ**. തേനാഹ **"അനേകരോഗാതുര...പേ॰... ഉളാരഭാവോ വിയാ"**തി. ഏവമേതേ യഥാരഹം അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച സച്ചേസു ആവിഭവനാകാരാ വിഭാവിതാ.

ഏകേകസ്സാതി ഏകേകസ്സ അത്ഥസ്സ, പീളനായൂഹനനിസ്സരണനിയ്യാനട്ഠേ സന്ധായാഹ. **തിണ്ണം തിണ്ണ**ന്തി സങ്ഖതാദിഅത്ഥേ. **യേ പന** വാദിനോ. **നാനാഭിസമയ**ന്തി നാനാഞാണേന അഭിസമയം, ചതുന്നം സച്ചാനം നാനാക്ഖണേ നാനാഞാണേന പടിവിജ്ഝനന്തി അത്ഥോ. യദി ഹി മഗ്ഗഞാണസ്സ ചതൂസു സച്ചേസു നാനാഭിസമയോ സിയാ, ദുക്ഖദസ്സനാദീഹി പഠമമഗ്ഗാദീഹി പഹാതബ്ബാനം സംയോജനത്തയാദീനം ഏകദേസപ്പഹാനം ആപജ്ജതി. തഥാ ച സതി ഏകദേസസോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠതാദിപ്പസങ്ഗോ. തംതംദസ്സനാനന്തരഞ്ച തംതംഫലേന ഭവിതബ്ബന്തി തംതംപഹേയ്യകിലേസപടിപ്പസ്സദ്ധിഭൂതാനം ഫലാനം മഗ്ഗാനം വിയ ചതുക്കതാ സിയാ. തഥാ ച സതി ഏകദേസസോതാപന്നതാദിപ്പസങ്ഗോ. കിഞ്ച ഭിയ്യോ - യദി മഗ്ഗഞാണസ്സ നാനാഭിസമയോ സിയാ, അഞ്ഞേന ഞാണേന ദുക്ഖം പസ്സതി. അഞ്ഞേന സമുദയം, അഞ്ഞേന നിരോധം, അഞ്ഞേന മഗ്ഗം, ഏവം സതി മഗ്ഗകിച്ചം അപരിപുണ്ണമേവ സിയാ. മഗ്ഗദസ്സനേന ഹി ദ്വയഗതി, തേനേവ വാ തസ്സ ദസ്സനം, അഞ്ഞേന വാതി. തത്ഥ പഠമോ താവ പക്ഖോ ന യുജ്ജതി അത്തനി പവത്തിയാ അസമ്ഭവതോ. ന ഹി തേനേവ അങ്ഗുലഗ്ഗേന തമേവ പരാമസിതും സക്കാ. അഥ അഞ്ഞേന അനവട്ഠാനപ്പസങ്ഗോ "യേന മഗ്ഗം പസ്സതി, സോപി മഗ്ഗോ. തമ്പി യേന പസ്സതി, സോപി മഗ്ഗോ"തി. തസ്മാ ഏകാഭിസമയതോ യഥാവുത്തോ അസമ്മോഹപടിവേധോവ യുത്തോ. അപിച പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബം, സമുച്ഛിന്ദിതബ്ബഞ്ച സച്ചദ്വയം ആരബ്ഭ പവത്തമാനസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ പരിച്ഛിന്ദനസമുച്ഛിന്ദനാനി ന സമ്ഭവന്തി തതോ അനിസ്സരണതോ. ന ഹി ദുക്ഖപരിഞ്ഞാസമുദയപ്പഹാനാനി ദുക്ഖസമുദയസച്ചാരമ്മണേന ഞാണേന കാതും സക്കുണേയ്യാനി. നിബ്ബാനാരമ്മണേന പന തത്ഥ, ഇതരദ്വയേ ച സമ്മോഹം വിദ്ധംസേന്തേന സക്കാ കാതുന്തി ഏകാഭിസമയോ ഏവ യുത്തോ. അയം പന അത്ഥോ പാളിയം ആഗതോ ഏവാതി **"തേസം ഉത്തരം അഭിധമ്മേ കഥാവത്ഥുസ്മിം വുത്തമേവാ"**തി.

പരിഞ്ഞാദിപ്പഭേദകഥാവണ്ണനാ

വ്യ൪൯. അഭിഞ്ഞാപഞ്ഞാതിആദീനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ. അപിച സുതമയായ, ചിന്താമയായ, ഏകച്ചഭാവനാമയായ ച അഭിവിസിട്ഠായ പഞ്ഞായ ഞാതാ **അഭിഞ്ഞാതാ. ആവേണികാ ഭൂമി** പരിഞ്ഞന്തരാനം അവിസയഭാവതോ. ന ഹി നാമരൂപപരിച്ഛേദപച്ചയപരിഗ്ഗഹണവസേന തീരണപരിഞ്ഞാദീനം പവത്തി അത്ഥി.

വ്യ൪൬. അനുലോമഞാണമ്പി അനിച്ചാദിവസേനേവ സങ്ഖാരേ ആരബ്ഭ പവത്തതി, പഗേവ പടിസങ്ഖാനുപസ്സനാദയോതി ആഹ **"യാവ അനുലോമാ ആവേണികാ ഭൂമീ"**തി. കാമഞ്ചേത്ഥ തീരണപരിഞ്ഞാഭൂമിയം ഞാതപ്പഹാനപരിഞ്ഞായോപി ലദ്ധാവസരാ, തത്ഥ പന യഥാ തീരണപരിഞ്ഞാ സാതിസയം കിച്ചകാരീ, ന തഥാ ഇതരാതി ആവേണികഗ്ഗഹണം.

വ്യ൪൭. നിപ്പരിയായേന പഹാനപരിഞ്ഞാ നാമ മഗ്ഗഞാണന്തി **"യാവ മഗ്ഗഞാണാ ഭൂമീ"**തി വുത്തം . **അയം ഇധ അധിപ്പേതാ**തി ഇധ അഭിസമയകാലേ കിച്ചവിചാരേ അയം പഹാനപരിഞ്ഞാ അധിപ്പേതാ തദത്ഥത്താ സേസപരിഞ്ഞാനം. തേനാഹ **"യസ്മാ വാ"**തിആദി.

തദത്ഥായേവാതി പഹാനപരിഞ്ഞത്ഥാ ഏവ. അഥ വാ **തദത്ഥായേവാ**തി പഹാനത്ഥാ ഏവ. അഥ വാ **തദത്ഥായേവാ**തി മഗ്ഗത്ഥാ ഏവ. ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാ ഹി യാവദേവ മഗ്ഗാധിഗമത്ഥായ പവത്താ. **നിയമതോ ഞാതാ ചേവ തീരിതാ ച ഹോന്തി** ഞാതതീരിതഭാവേഹി വിനാ പഹാനാഭാവതോ, പഹാനസിദ്ധിയഞ്ച ഞാതതീരിതഭാവസിദ്ധിതോ. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ദുക്ഖേ പരിഞ്ഞാഭിസമയവസേന പവത്തമാനം തസ്സ സഭാവലക്ഖണം വിയ സാമഞ്ഞലക്ഖണമ്പി പടിവിജ്ഝതീതി വുച്ചതി തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹവിദ്ധംസനതോ. തേനാഹ **"പരിഞ്ഞത്തയമ്പി...പേ॰... വേദിതബ്ബ"**ന്തി.

൮൪൩. പരിഞ്ഞാ വിയാതി തിവിധതാസാമഞ്ഞം നിദസ്സേതി, ന പരിഞ്ഞാപഹാതബ്ബതാസാമഞ്ഞം വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനസ്സ അരിപഞ്ഞാകിച്ചഭാവതോ. കാമച്ഛന്ദാദയോ യഥാ ന ചിത്തം പരിയുട്ഠായ തിട്ഠന്തി, ഏവം പരിയുട്ഠാനസ്സ നിസേധനം അപ്പവത്തികരണം വിക്ഖമ്ഭനം, വിക്ഖമ്ഭനമേവ പഹാനം **വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനം. പാകടത്താ**തി "അയം അബ്യാപന്നചിത്തോ വിഗതഥിനമിദ്ധോ"തിആദിനാ (അം॰ നി॰ ൪.൧൯൮) പരേസമ്പി പാകടത്താ. **"ന സഹസാ ചിത്തം അജ്ഝോത്ഥരന്തീ"**തി ഇദം പടിലദ്ധമത്തസ്സ ഝാനസ്സ വസേന വുത്തം, സുഭാവിതേ പന പഗുണജ്ഝാനേ യാവ ചരിമകചിത്തമ്പി ന അജ്ഝോത്ഥരന്തേവ. അഥ വാ **ഝാനസ്സ പുബ്ബഭാഗേപീ**തി ഝാനാധിഗമത്ഥായ പുബ്ബഭാഗപടിപത്തിയാ. **പച്ഛാഭാഗേപീ**തി ഝാനം ലഭിത്വാ അഞ്ഞകിച്ചപ്പസുതസ്സപി. **വിതക്കാദയോ**തി വിതക്കവിചാരപീതിസുഖരൂപസഞ്ഞാദയോ. ദുതിയജ്ഝാനാദീനം പടിപക്ഖാ ദുതിയാദീസു അപ്പിതേസുയേവ വിക്ഖമ്ഭന്തി, തതോ തതോ വുട്ഠിതമത്തസ്സ പന പവത്തന്തി പരിത്തചിത്തവസേനേവ വുട്ഠഹനതോ.

൮൪൪. "പദീപേന അന്ധകാരസ്സ വിയാ"തി ഇദം പടിപക്ഖേന പഹീനഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. പടിപക്ഖോ ഹി പദീപോ അന്ധകാരസ്സ, ഘടപ്പഹാരോ പന സേവാലസ്സ ന പടിപക്ഖോ, കേവലം പവത്തിനിവാരണമത്തമേവ കരോതീതി. തേന അസതിപി ഉജുവിപച്ചനീകതായ ദുതിയജ്ഝാനാദീനം വിതക്കാദീനം വിക്ഖമ്ഭനസ്സ തം നിദസ്സനം സുട്ഠുതരം യുജ്ജതി. **"വിപസ്സനായ അവയവഭൂതേനാ"**തി ഇദം ഇധാധികതതദങ്ഗപ്പഹാനസ്സ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സീലവിസോധനാദിനാപി ഹി തദങ്ഗപ്പഹാനം ഹോതിയേവാതി. **ഞാണങ്ഗേനാ**തി ഞാണസങ്ഖാതേന കാരണേന. തദങ്ഗേന തദങ്ഗസ്സ പഹാനം **തദങ്ഗപ്പഹാനം**. സതി വിജ്ജമാനേ ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതേ കായേ, സയം വാ തത്ഥ സതി ദിട്ഠി **സക്കായദിട്ഠി,** "രൂപം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ"തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൩.൮൧; ൪.൩൪൫) നയേന വുത്താ അത്താനുദിട്ഠി. സോളസവത്ഥുകാ, അട്ഠവത്ഥുകാ ച കങ്ഖാവ മലം **കങ്ഖാമലം. സമൂഹഗാഹസ്സാ**തി "അത്താ അത്തനിയ"ന്തി ഏവം പവത്തസമൂഹഗഹണസ്സ പഹാനം കലാപസമ്മസനേന ഏകാദസസു ഓകാസേസു പക്ഖിപിത്വാ വികിരണവസേന ഖന്ധാനം ദസ്സനതോ. **അസ്സാദസഞ്ഞായാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധേ അസ്സാദനവസേന പവത്തമിച്ഛാസഞ്ഞായ. **അപ്പടിസങ്ഖാനസ്സാ**തി പടിസങ്ഖാനപടിപക്ഖസ്സ മോഹസ്സ. **അനുപേക്ഖനസ്സാ**തി അപേക്ഖായ. സങ്ഖാരേസു നിച്ചാദിഗാഹോ **സച്ചപടിലോമഗാഹോ** മഗ്ഗസച്ചാധിഗമസ്സ വിലോമനതോ. സാദീനവേസു

അനാദീനവസഞ്ഞിതാ, അനാദീനവേ ച സാദീനവസഞ്ഞിതാ **സച്ചപടിലോമഗാഹോ**തി ച വദന്തി.

ഏവം വിസുദ്ധിക്കമേന തദങ്ഗപ്പഹാനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി അട്ഠാരസമഹാവിപസ്സനാവസേനപി തം ദസ്സേതും **"യം വാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യം വാ പന പഹാനന്തി സമ്ബന്ധോ.

൫൭൦. വുത്തമേവ "സബ്ബം സങ്ഖാരഗതം അനിച്ചതോ അനുപസ്സതീ"തിആദിനാ (വിസുദ്ധി॰ ൨.൭൪൨).

സന്തതിസമൂഹകിച്ചാരമ്മണാനം വസേന ഘനഗ്ഗഹണം ഘനസഞ്ഞാ, തസ്സാ **ഘനസഞ്ഞായ**.

നിരോധേ അധിമുത്തതാ, തായാതി തിയദ്ധഗതാനം സങ്ഖാരാനം നിരോധമേവ ദിസ്വാ തത്ഥ അധിമുച്ചനവസേന പവത്തപഞ്ഞാ, തായ. **ആയൂഹനസ്സാ**തി അഭിസങ്ഖരണസ്സ.

തം തം പരിച്ഛേദന്തി ആദാനനിക്ഖേപാദികം തം തം പരിച്ഛേദം. **അഞ്ഞഥാപവത്തിദസ്സന**ന്തി വുത്തപരിച്ഛേദതോ പുബ്ബേ, പച്ഛാ ച അഞ്ഞാകാരപ്പവത്തിയാ ദസ്സനം, അവത്ഥാവിസേസപ്പവത്തിദസ്സനം വാ. **ധുവസഞ്ഞായാ**തി ഥിരഭാവഗ്ഗഹണസ്സ.

സാരാദാനാഭിനിവേസസ്സാതി അസാരേസു സാരഗഹണാഭിനിവേസസ്സ.

സംസയമിച്ഛാഞാണാനം വസേന സമ്മുയ്ഹനം സമ്മോഹോ, സോ ഏവ അഭിനിവേസോതി **സമ്മോഹാഭിനിവേസോ**. സങ്ഖാരേസു ലേണതാണഭാവഗ്ഗഹണം **ആലയാഭിനിവേസോ,** അത്ഥതോ ഭവനികന്തി.

യഥാ ചിത്തം സങ്ഖാരേ മുഞ്ചിത്വാ വിവട്ടം നിബ്ബാനം പക്ഖന്ദതി, തഥാ പവത്തനതോ സങ്ഖാരുപേക്ഖാ ച അനുലോമഞ്ച "വിവട്ടാനുപസ്സനാ"തി വുത്തം. നിവിട്ഠഭാവേന ഓഗാള്ഹഭാവേന പവത്തസംയോജനാദികിലേസാ ഏവ **കിലേസാഭിനിവേസോ. നിബ്ബേധഭാഗിയം സമാധി**ന്തി വിപസ്സനാസമാധിമാഹ.

൫൭൧. അസനിവിചക്കം അസനിമണ്ഡലം. **ഏവം പഹാന**ന്തി അനുപ്പത്തിധമ്മതാപാദനമാഹ. കമ്മകിലേസാനം, സബ്ബേസമ്പി വാ സങ്ഖാരാനം ഖയം നിരോധം ഗച്ഛതീതി **ഖയഗാമീ,** അരിയമഗ്ഗോ. ലോകുത്തരഗ്ഗഹണേനേവ സിദ്ധേപി ഖയഗാമിഗ്ഗഹണം വണ്ണഭണനത്ഥം. **സമുച്ഛേദപ്പഹാനമേവാ**തി അവധാരണം നിപ്പരിയായതം ഉപാദായ. **തദത്ഥാനേവാ**തി സമുച്ഛേദപ്പഹാനത്ഥാനേവ. തേന വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗപ്പഹാനാനം മഗ്ഗസമ്ഭാരതമാഹ തേഹി വിനാ അസിജ്ഝനതോ. അഥ വാ **തദത്ഥാനേവാ**തി മഗ്ഗത്ഥാനേവ. തേന തദത്ഥതായ തേസം തംകിച്ചതം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. തമേവത്ഥം ഉപമായ ദസ്സേതും **"പടിരാജാനം വധിത്വാ"**തിആദി വുത്തം. **യമ്പി തതോ പുബ്ബേ കത**ന്തി യം തതോരജ്ജപ്പത്തിതോ പുബ്ബേ കതം പച്ചന്തസാധനദുഗ്ഗവിദ്ധംസനാദി. യഥാ **ഇദഞ്ചിദഞ്ച രഞ്ഞാ കതന്തിയേവ വുച്ചതി,** ഏവം ലോകിയഞാണേന സാധിതാനിപി വിക്ഖമ്ഭനതദങ്ഗപ്പഹാനാനി സമുച്ഛേദപ്പഹാനവസേന പവത്തസ്സ മഗ്ഗസ്സ കിച്ചഭാവേന വുച്ചന്തി, തദത്ഥതായ, തേസം തംസന്തതിപതിതതായ ച മഗ്ഗസ്സാതി വേദിതബ്ബാ.

വുരെ. ലോകിയസ്സ, ലോകിയാ വാ സച്ഛികിരിയാ **ലോകിയസച്ഛികിരിയാ**. ഏവം **ലോകുത്തരസച്ഛികിരിയാ** വേദിതബ്ബാ. **ലാഭീമ്ഹീ**തി ലാഭീ അമ്ഹി. തഥാ **വസീമ്ഹീ**തി ഏത്ഥാപി. **പച്ചക്ഖതോ ഞാണഫസ്സേനാ**തി പച്ചക്ഖതോ ആരമ്മണകരണസങ്ഖാതേന ഞാണഫസ്സനേന. **"പച്ചക്ഖതോ"**തി ച ഇമിനാ അനുമാനതോ ആരമ്മണകരണം നിവത്തേതി, "ഈദിസമിദ"ന്തി പച്ചവേക്ഖണവസേന പച്ചക്ഖതോ ജാനനം ഹേത്ഥ "ഞാണഫസ്സോ"തി അധിപ്പേതോ. **ഫസ്സിതാ**തി ഞാണേന ഫുട്ഠാ.

ഝാനമഗ്ഗഫലാനി വിയ അത്തനോ സന്താനേ അനുപ്പാദേത്വാപി തപ്പടിച്ഛാദകസമ്മോഹവിദ്ധംസനവസേന തഥാവിദ്ധംസനപവത്തഞാണം **അപരപ്പച്ചയഞാണം**.

പസ്സന്തോ പച്ചക്ഖതോ ജാനന്തോ. **അമതോഗധ**ന്തി അമതപരിയാപന്നം, അമതസങ്ഖാതന്തി അത്ഥോ.

സോതാപത്തിമഗ്ഗോ പഠമം നിബ്ബാനദസ്സനതോ ദസ്സനം, തേന ദസ്സനേന സച്ഛികിരിയാ **ദസ്സനസച്ഛികിരിയാ**. കിഞ്ചാപി ഗോത്രഭുഞാണം തതോ പഠമതരം നിബ്ബാനം പസ്സതി, ആലമ്ബനകരണതോ ദിസ്വാ കത്തബ്ബകിച്ചാകരണതോ പന ന ദസ്സനന്തി വുച്ചതി. **സാ ദുവിധാപീ**തി സാ ദസ്സനഭാവനാവസേന ദുവിധാപി സച്ഛികിരിയാ. **ദസ്സനഭാവനാവസേനാ**തി ദസ്സനമഗ്ഗഭാവനാമഗ്ഗവസേന. തേന അമഗ്ഗവസേന പവത്തനിബ്ബാനസ്സ പച്ചവേക്ഖണസച്ഛികിരിയം നിവത്തേതി. **നിബ്ബാനസ്സാ**തി പന ഇമിനാ മഗ്ഗഫലേസു പച്ചവേക്ഖണസച്ഛികിരിയം. **ഇമസ്സ ഞാണസ്സാ**തി ഇമസ്സ യഥാധിഗതസ്സ ലോകുത്തരഞാണസ്സ.

വുരെ. **അഭിമതാ**തി അധിപ്പേതാ. ഭാവനാ നാമ ഉപ്പാദനാ, സന്താനപരിഭാവനാ ചാതി തദുഭയം ദസ്സേന്തോ **"ലോകിയാന"**ന്തിആദിമാഹ. യദഗ്ഗേന ഹി ലോകിയാ കുസലാദയോ ഉപ്പാദിതാ, വഡ്ഢിതാ ച, തദഗ്ഗേനസ്സ സീലഭാവനാ, കായഭാവനാ, ചിത്തഭാവനാ, പഞ്ഞാഭാവനാ ച ലോകിയാ നിപ്ഫാദിതാ ഹോതി, തായ ച സന്താനോപി പരിഭാവിതോതി. **താസു** ലോകിയലോകുത്തരഭാവനാസു **ഇധ** ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധികഥായം **ലോകുത്തര**ഭാവനാ **അധിപ്പേതാ,** ന ഇതരാ തസ്സാ സമ്ഭാരഭാവതോ. **ചതുബ്ബിധമ്പേതം ഞാണ**ന്തി ഏതം ചതുബ്ബിധമ്പി അരിയമഗ്ഗഞാണം ലോകുത്തരാനി സമ്മാവാചാദിഭേദാനി **സീലാദീനി ഉപ്പാദേതി**. കഥം? സഹജാതാദിപച്ചയതായ. **സീലാദീനീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന സമാധിസ്സ ഗഹണം, ന പഞ്ഞായ. ന ഹി തദേവ തം ഉപ്പാദേതി, മഗ്ഗചിത്തുപ്പാദോ പന ഉപ്പാദേതി. തദന്തോഗധഭാവാ സമ്മാസങ്കപ്പോ. സോ ഹി പഞ്ചക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതോതി വദന്തി. **സീലാദീനീ**തി വാ ഫലസീലാദീനമ്പി ഗഹണന്തി പഞ്ഞായപി ഗഹണം യുജ്ജതിയേവ. **സഹജാതപച്ചയാദിതായാ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അനന്തരപച്ചയാദിതായപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തേഹി ച സന്താനം വാസേതീ**തി തേഹി സമുച്ഛിന്ദനപടിപസ്സമ്ഭനവസേന പവത്തേഹി ലോകുത്തരേഹി സീലാദീഹി അരിയപുഗ്ഗലോ അത്തനോ സന്താനം പരിഭാവേതി. യം നിസ്സായ പരാവുത്തീതി വദന്തി. യഥാ പരിഞ്ഞത്തയമ്പി പഹാനത്തയമ്പി മഗ്ഗഞാണസ്സ കിച്ചന്തി വുത്തം പരിയായേന, ന ഏവമിധ. ഇധ പന **ലോകുത്തരഭാവനാവ അസ്സ** മഗ്ഗഞാണസ്സ **കിച്ചം**. ന ഹേത്ഥ ഭാവനായ പരിയായോ ലബ്ഭതീതി അവധാരണം. തേന ലോകിയഭാവനം നിവത്തേതി.

ഏവം സരൂപേനേവ ആഗതായാതി "ചിത്തം ഭാവയ"ന്തി സമാധി വിയ ചിത്തസീസേന അനാഗന്ത്വാ "പഞ്ഞം ഭാവയ"ന്തി ഏവം സരൂപേനേവ ആഗതായ പഞ്ഞായ. **യം വുത്തം** ഉദ്ദേസവസേന. **ഏത്താവതാ തം വിത്ഥാരിതം ഹോതി**. അയഞ്ച പഞ്ഹോ വിസ്സജ്ജിതോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

ഞാണദസ്സനവിസുദ്ധിനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി ബാവീസതിമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

൨൩. പഞ്ഞാഭാവനാനിസംസനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ആനിസംസപകാസനാവണ്ണനാ

൮൪൮. അനേകസതാനിസംസാ സാവകബോധിആദിവിപുലോദാതഗുണവിസേസാവഹത്താ. **വിത്ഥാരതോതി** നയദസ്സനം അകത്വാ ''അയമ്പി പഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോ, അയമ്പീ''തി അനുപദദസ്സനവസേന വിത്ഥാരതോ പകാസേതും ന സുകരം അതിബഹുഭാവതോ. **അസ്സാതി** പഞ്ഞാഭാവനായ. **നാനാകിലേസവിദ്ധംസനന്തി** സക്കായദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിവസേന നാനാവിധാനം കിലേസധമ്മാനം തദങ്ഗാദിവസേന പജഹനം. **അരിയഫലരസാനുഭവനന്തി** സോതാപത്തിഫലാദിഫലസുഖപടിസംവേദനം.

നാനാകിലേസവിദ്ധംസനകഥാവണ്ണനാ

൮൪൯. ''അരിയഫലരസാനുഭവന''ന്തി ഏത്തേനേവ കിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം ദീപീയതീതി **''അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ''**തി വിസേസവചനം, തബ്ഭാവഭാവതോ വാ. സിദ്ധേ ഹി സമുച്ഛേദപ്പഹാനേ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം സിദ്ധമേവ ഹോതീതി.

ഭീമവേഗാനുപതിതാതി സകലം ലോകം ഭിന്ദന്തേന വിയ ഭീമേന ഭയാനകേന വേഗേന സഹസാ പതിതാ. **സിലുച്ചയേതി** പബ്ബതേ സേലപുഥുലേ. **സതേജുജ്ജലമണ്ഡലോതി** സരദകാലസമിദ്ധേന അത്തനോ തേജസാ സമുജ്ജലദുദ്ദിക്ഖമണ്ഡലോ. വധബന്ധനാദിദുഗ്ഗതിപരിപക്കിലേസാദിജാതിആദി**സബ്ബാനത്ഥവിധായകം. സന്ദിട്ഠികന്തി** പച്ചക്ഖഭൂതം. **ഞത്വാതി** ജാനേയ്യ. **ഇധാതി** ഇമിസ്സം പഞ്ഞാഭാവനായം.

ഫലസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ

൮൫൦. അരിയസ്സ മഗ്ഗസ്സ ഫലം **അരിയഫലം,** അരിയഞ്ച തം വിസുദ്ധത്താ ഫലഞ്ചാതിപി **അരിയഫലം,** തസ്സ **രസോ,** പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തിസുഖം, **അനുഭവനം** നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ തസ്സ പടിസേവനം. **തത്രാതി** തേസു ദ്വീസു ആകാരേസു. **അസ്സാതി** അരിയഫലസ്സ.

൮൫൧. സംയോജനേസു പഹീനേസു സബ്ബേപി കിലേസാ പഹീനായേവ ഹോന്തീതി സംയോജനാനംയേവ ഗഹണം. **സംയോജനപ്പഹാനമത്തമേവ** അരിയമഗ്ഗസ്സ **ഫലം നാമ,** ന അഞ്ഞം കിഞ്ചി അത്ഥന്തരം വിപാകഭൂതന്തി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **''ഫലം നാമ ന കോചി അഞ്ഞോ ധമ്മോ അത്ഥീ''**തി. കേ പനേതം വദന്തീതി? അന്ധകാദയോ. തേ ഹി ''അരഹത്തം അരഹത്തന്തി, ആവുസോ, വുച്ചതി...പേ... മോഹക്ഖയോ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩൧൪) സുത്തപദസ്സ അത്ഥം അഞ്ഞഥാ ഗഹേത്വാ നിപ്പരിയായതോ ''അരഹത്തം നാമ കിഞ്ചി നത്ഥി, കിലേസപ്പഹാനമേവ തഥാ വോഹരീയതീ''തി വദന്താ സേസഫലേപി പടിക്ഖിപന്തി. **ഇദം സുത്തമ്പീതി** പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിമാഹ. പകട്ഠോ ഉക്കട്ഠോ യോഗോതി പയോഗോ, അരിയമഗ്ഗോ, പയോഗനിമിത്തം ജാതകിലേസാനം പടിപ്പസ്സദ്ധി **പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധി.** യാ പന അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ ലബ്ഭമാനാപി യസ്സാ വിപാകപഞ്ഞായ നിപ്പജ്ജമാനായ നിപ്പജ്ജതി, സാ പടിപ്പസ്സദ്ധിയം നിപ്ഫാദേതബ്ബായം പഞ്ഞാതി **പടിപ്പസ്സദ്ധിപഞ്ഞാതി** വുത്താ. **സമ്മാദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠിയാ വുട്ഠാതീതി** സമ്മാദിട്ഠിയാ ഉജുവിപച്ചനീകദസ്സനവസേന വത്വാ തദഞ്ഞതോപി വുട്ഠാനം ദസ്സേതും **''തദനുവത്തകകിലേസേഹീ''**തി വുത്തം, തസ്സാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സമ്പയോഗതോ, ഉപനിസ്സയതോ ച അനുവത്തകകിലേസേഹി. തേന തദേകട്ഠപ്പഹാനമാഹ. **ഖന്ധേഹീതി** തദനുവത്തകക്ഖന്ധേഹി, തായ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധേഹി ചേവ തപ്പച്ചയാ ആയതിം ഉപ്പജ്ജനക്ഖന്ധേഹി ചാതി അത്ഥോ. **ബഹിദ്ധാ ച സബ്ബനിമിത്തേഹീതി**

യഥാവുത്തകിലേസക്ഖന്ധേഹി ബഹിദ്ധാഭൂതേഹി വിപസ്സനായ ഗോചരഭൂതേഹി സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്തേഹി.

ഏവം മഗ്ഗകിച്ചം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തസ്സ വസേന ഫലം ദസ്സേതും **"തമ്പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **തമ്പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ**തി തസ്സ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാ വുട്ഠാനാദിപയോഗസ്സ പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ. മഗ്ഗോ ഹി നിമിത്തതോ, പവത്തതോ ച വുട്ഠഹന്തോ കിലേസേ പജഹതീതി അത്തനോ ഖണേ തം പയോഗം കരോതി നാമ, ഫലക്ഖണേ പനസ്സ സോ പയോഗോ പടിപ്പസ്സദ്ധോ വൂപസന്തോ നാമ ഹോതി. തേന വുത്തം "തമ്പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ"തി. **ഉപ്പജ്ജതീ**തി മഗ്ഗാനന്തരം ദ്വിക്ഖത്തും വാ തിക്ഖത്തും വാ ഉപ്പജ്ജതി. ഫലസമാപത്തികാലേ പന ബഹുക്ഖത്തും, നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ ദ്വിക്ഖത്തും ഉപ്പജ്ജതി. സബ്ബമ്പി യഥാവുത്തപയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധിനിമിത്തം ഉപ്പജ്ജനതോ "തമ്പയോഗപടിപ്പസ്സദ്ധത്താ ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തം. **മഗ്ഗസ്സേതം ഫല**ന്തി യഥാവുത്താ വിപാകാ സമ്മാദിട്ഠി നാമ, ഏതം അരിയമഗ്ഗസ്സ ഫലന്തി വേദിതബ്ബം. **വിത്ഥാരേതബ്ബ**ന്തി "സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ അഭിനിരോപനട്ഠേന സമ്മാസങ്കപ്പോ മിച്ഛാസങ്കപ്പാ"തിആദിനാ (പടി॰ മ॰ ൧.൯൩) സങ്കപ്പാദിവസേന, സേസമഗ്ഗവസേന ച വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബം.

ചത്താരി ച സാമഞ്ഞഫലാനി, ഇമേ ധമ്മാ അപ്പമാണാരമ്മണാതി അപ്പമാണാരമ്മണതായ മഗ്ഗേഹി നിബ്ബിസേസതായ. തഥാ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസങ്ഖാതോ മഹഗ്ഗതോ ധമ്മോ നിരോധതോ വുട്ഠാനവേലായം അപ്പമാണസ്സ ധമ്മസ്സ അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോതി അരിയഫലസ്സ അനന്തരപച്ചയതായ ച ദീപനാതി **ഏവമാദീനിപി ഏത്ഥ** അരിയഫലസ്സ സഭാവധമ്മഭാവേന അത്ഥിതായ **സാധകാനി,** ന യഥാദസ്സിതപടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗപാളിയേവാതി അധിപ്പായോ.

൮൭൨. ഫലസമാപത്തിയന്തി ഫലപവത്തിസങ്ഖാതായ സമാപത്തിയം. **അസ്സാ**തി അരിയഫലസ്സ. സരൂപകത്തുകാരണാകാരട്ഠിതിവുട്ഠാനാനന്തരവസേന **ഇദം പഞ്ഹാകമ്മം**.

൮൭൩. അരിയഫലസ്സ നിരോധേ അപ്പനാതി അരിയസ്സ ഫലഝാനസ്സ നിബ്ബാനേ ആരമ്മണഭൂതേ അപ്പനാകാരേന പവത്തി.

൮൭൪. സബ്ബേപി പുഥുജ്ജനാതി ഝാനസമാപത്തിലാഭിനോപി പുഥുജ്ജനാ ന സമാപജ്ജന്തി, പഗേവ ഇതരേ. **അരിയാ സബ്ബേപി** ഫലസമാപത്തിം **സമാപജ്ജന്തീ**തി കാമം സാമഞ്ഞജോതനാ, സാ പന വിസേസനിവിട്ഠായേവ ഹോതി. **അധിഗതത്താ**തി പന ഹേതുകിത്തനം. ഉപരിമാനമ്പി ഹേട്ഠിമായ ലോകിയസമാപത്തിയാ വിയ സമാപജ്ജനം സാധേന്തം വിയ ഠിതന്തി തം നിവത്തേന്തോ **"ഉപരിമാ പനാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപരിമാ**തി സകദാഗാമിആദയോ. **ഹേട്ഠിമ**ന്തി സോതാപത്തിഫലാദിം. **ന സമാപജ്ജന്തി** സതിപി അധിഗതത്തേ. കസ്മാതി ചേ? കാരണമാഹ **"പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനേന പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ"**തി. ഏതേന ഉപരിമോ അരിയോ ഹേട്ഠിമം ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജതി അത്തനാ അധിഗതത്താ, യഥാ തം ലോകിയസമാപത്തിന്തി, ഏവം പവത്തം ഹേതും ബ്യഭിചാരേതി. ന ഹി ലോകിയജ്ഝാനേസു പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനം നാമ അത്ഥി വിസേസാഭാവതോ. ഇധ പന അസമുഗ്ഘാടിതകമ്മകിലേസനിരോധനേന പുഥുജ്ജനേഹി വിയ സോതാപന്നസ്സ, സോതാപന്നാദീഹി സകദാഗാമിആദീനം പുഗ്ഗലന്തരഭാവൂപഗമനം അത്ഥി. യതോ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ ഫലധമ്മാ ഉപരൂപരി മഗ്ഗധമ്മേഹി നിവത്തിതാ പടിപക്ഖേഹി വിയ അഭിഭൂതാ അപ്പവത്തിധമ്മതംയേവ ആപന്നാ. തേനാഹ "പടിപ്പസ്സദ്ധത്താ"തി.

അപിച കുസലകിരിയപവത്തി നാമ അഞ്ഞാദിസീ, വിപാകപവത്തി ച അഞ്ഞാദിസീ, അനന്തരഫലത്താ ച ലോകുത്തരകുസലാനം ഹേട്ഠിമതോ ഉപരിമോ

ഭവന്തരഗതോ വിയ ഹോതി. തംതംഫലവസേനേവ ഹി അരിയാനം സോതാപന്നാദിനാമലാഭോ. തേ സചേ അഞ്ഞഫലസമങ്ഗിനോപി ഹോന്തി, സോതാപന്നാദിനാമമ്പി തേസം അവട്ഠിതം സിയാ, തേന തേന ഝാനേന ഗഹിതപടിസന്ധികോ വിയാതി തസ്സ തസ്സ അരിയസ്സ തം തം ഫലം ഭവങ്ഗസദിസന്തി ന ഉപരിമസ്സ ഹേട്ഠിമഫലസമങ്ഗിതായ ലേസോപി സമ്ഭവതി, കുതോ തസ്സ സമാപജ്ജനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഹേട്ഠിമാ ച ഉപരിമ**ന്തി ഹേട്ഠിമാ ച സോതാപന്നാദയോ അരിയാ ഉപരിമം സകദാഗാമിഫലാദിം ന സമാപജ്ജന്തീതി സമ്ബന്ധോ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"അനധിഗതത്താ"**തി. ന ഹി അനധിഗതസമാപത്തിം സമാപജ്ജിതും സക്കാ.

"അത്തനോ അത്തനോയേവ പന ഫലം സമാപജ്ജന്തീ"തി ഇമിനാ സബ്ബേപി അരിയാ അത്തനോ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തീതി അത്ഥേ ആപന്നേ തത്ഥ കേസഞ്ചി മതിഭേദം ദസ്സേതും **"കേചി പനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഏതേ ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോ**തി യസ്മാ ഹി തേ ''ഉപരിമാ ദ്വേ''തി വുത്താ അനാഗാമിനോ, അരഹന്തോ ച സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോ, ഇതരേ പന സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ, തസ്മാ ദ്വേ ഏവ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തീതി. ന ഹി സമാധിപാരിപൂരിയാ വിനാ സമാപത്തിവളഞ്ജനം സമ്ഭവതീതി അധിപ്പായോ. **തന്തി** ''സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിനോ''തി തേഹി വുത്തകാരണം. **അകാരണമേവാ**തി അയുത്തിയേവ. കസ്മാതി ചേ? ആഹ **"പുഥുജ്ജനസ്സാപീ"**തിആദി. തസ്സത്ഥോ - സബ്ബസോ അസമുച്ഛിന്നകിലേസസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സാപി അത്തനാ പടിലദ്ധലോകിയസമാപത്തിസമാപജ്ജനം ലബ്ഭതി, കിമങ്ഗം പന സമുച്ഛിന്നേകച്ചകിലേസാനം ഹേട്ഠിമാനം അരിയാനം, തസ്മാ തേസം സമാധിസ്മിം അപരിപൂരകാരിതാ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിം അസമാപജ്ജനസ്സ അകാരണന്തി. യുത്തിചിന്താ നാമ പാളിഅനാരുള്ഹേ അത്ഥേ യുത്താ, അയം പനത്ഥോ പാളിആരുള്ഹോതി കാരണാപദേസേ അനാദരകരണമുഖേന പാളിം ദസ്സേന്തോ **"കിഞ്ചേത്ഥാ"**തിആദിമാഹ. **സോതാപത്തിമഗ്ഗപടിലാഭത്ഥായാ**തി സോതാപത്തിമഗ്ഗസ്സ സമധിഗമായ. **സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായാ**തി സോതാപത്തിഫലസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനത്ഥം. ഏസ നയോ സേസേസുപി.

ഏത്ഥ ച ''സുഞ്ഞതവിഹാരസമാപത്തത്ഥായ അനിമിത്തവിഹാരസമാപത്തത്ഥായാ''തിആദിനാ സരൂപതോ ഉദ്ധടത്താ തതോ പുബ്ബേ ആഗതാ മഗ്ഗഫലവാരാ അപ്പണിഹിതവസേന വുത്താ. തത്ഥ അനത്താനുപസ്സനാമുഖേന, അനിച്ചാനുപസ്സനാമുഖേന ച പവത്താനം ഫലസമാപത്തീനം പുരേചരാ ഗോത്രഭുധമ്മാ നവദസഭാവേന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. ''സോതാപത്തിഫലസമാപത്തത്ഥായാ''തിആദിനാ പന ചതൂസുപി ഫലേസു ഏകസദിസം ദേസനായ ആഗതത്താ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോപി അത്തനോ ഫലം സമാപജ്ജന്തീതി വിഞ്ഞായതി. മഗ്ഗാനന്തരഫലവസേന തം വുത്തന്തി ച ന സക്കാ വത്തും വിപസ്സനാവസേന ദസന്നം ഗോത്രഭുധമ്മാനം ദസ്സനവസേന ദേസനായ ആരദ്ധത്താ, മഗ്ഗവാരേനേവ ച തദത്ഥസിദ്ധിതോ. ന ച മഗ്ഗാനന്തരം ഫലം ''ഫലസമാപത്തീ''തി വുച്ചതി വിസും പരികമ്മാഭാവതോ. തസ്മാ ഫലസമാപത്തിവചനേനേവ സോതാപന്നാദീനമ്പി ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനം സിദ്ധം. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

വൃന്ദ. പയോജനമ്പി തദത്ഥായ പടിപത്തിയാ കാരണം ഹോതി തന്നിമിത്തം പടിപജ്ജനതോതി **"കസ്മാ സമാപജ്ജന്തീ"**തി കാരണം പുച്ഛിത്വാ **"ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥ"**ന്തി പയോജനം വിസ്സജ്ജിതം. **കസ്മാ**തി വാ സമ്പദാനേ നിസ്സക്കവചനം, കിസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. **ദിട്ഠധമ്മസുഖവിഹാരത്ഥ**ന്തി ദിട്ഠേവ ധമ്മേ കിലേസദരഥപരിളാഹവൂപസമേന സന്തേന സുഖവിഹാരേന വിഹരണത്ഥം. സതിപി വിപാകഭാവേ പരികമ്മേന വിനാ അനുപ്പജ്ജനതോ ഫലസമാപത്തിധമ്മാനം തസ്സ തസ്സ അരിയസ്സ രുചിവസേനേവ പവത്തി, യതോ നേസം സാധിപതിതാതി ആഹ **"അദ്ധാന...പേ... സമാപജ്ജന്തീ"**തി.

൮൬൩. ദീപേഹി ആകാരേഹീതി ദീപേഹി കാരണേഹി. യഥാ ഹി ലോകിയജ്ഝാനാനം സമധിഗമോ സമ്പയോഗസമങ്ഗിഭാവേന സിജ്ഝമാനോ പഹാനങ്ഗസമതിക്കമമുഖേന വുച്ചതി തഥാ സമധിഗന്തബ്ബത്താ, ഏവം ഫലസമാപത്തിപി നിബ്ബാനമനസികാരേന സിജ്ഝമാനാ തദഞ്ഞാരമ്മണാമനസികാരമുഖേന വുച്ചതി സബ്ബസങ്ഖാരതോ വിനിവട്ടിതമാനസതാവസേന സമിജ്ഝനതോ. തേനാഹ **"നിബ്ബാനതോ"**തിആദി. ഉദയബ്ബയഞാണാദിഞാണപരമ്പരവസേന ഹി സബ്ബഫലചിത്തം സങ്ഖാരതോ സബ്ബസോ നിബ്ബിന്നവിരത്തചിത്തസ്സ തതോ വിനിസ്സടനിബ്ബാനാരമ്മണം പവത്തതി. ഏവം പവത്തമാനഞ്ച തം **നിബ്ബാനതോ അഞ്ഞസ്സ ആരമ്മണസ്സ അമനസികാരാ, നിബ്ബാനസ്സ ച മനസികാരാ** പവത്തതീതി വുച്ചതി.

അനിമിത്തായ ചേതോവിമുത്തിയാതി അനിമിത്തവിമോക്ഖഭൂതായ ഫലസമാപത്തിയാ, അനിച്ചാനുപസ്സനാമുഖേന വാ സമാപജ്ജിതബ്ബായ ഫലസമാപത്തിയാ. **സമാപത്തിയാ**തി സമാപജ്ജനത്ഥായ. **സബ്ബനിമിത്താന**ന്തി രൂപാദിസബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്താനം. **അമനസികാരോ**തി ആദീനവതോ ദിസ്വാ വിസ്സട്ഠതായ അനാവജ്ജനം അസമന്നാഹാരോ. **അനിമിത്തായ ച ധാതുയാ മനസികാരോ**തി സബ്ബസങ്ഖാരനിമിത്താഭാവതോ അനിമിത്തായ. കേഹിചി പച്ചയേഹി ന സങ്ഖതത്താ ച അസങ്ഖതാതി ലദ്ധനാമായ അസങ്ഖതായ ധാതുയാ ഫലസമാപത്തിസഹജാതേന മനസികാരേന മനസികരണം, തസ്സാ വാ ധാതുയാ ഫലസമാപത്തിചിത്തസങ്ഖാതേ മനസികരണം.

൮൬൯. ഉദയബ്ബയാദിവസേനാതി ഉദയബ്ബയഭങ്ഗഭയതുപട്ഠാനാദിവസേന പവത്തനകാനം നവന്നമ്പി ഞാണാനം ബ്യാപാരം വദതി. തേനാഹ **"പവത്താനുപുബ്ബവിപസ്സനസ്സാ"**തി. **സങ്ഖാരാരമ്മണഗോത്രഭുഞാണാനന്തര**ന്തി സങ്ഖാരാരമ്മണസ്സ "വോദാന"ന്തി ലദ്ധനാമസ്സ ഗോത്രഭുഞാണസ്സ അനന്തരം. കസ്മാ പനേത്ഥ ഗോത്രഭുഞാണം മഗ്ഗഞാണപുരേചാരികം വിയ നിബ്ബാനാരമ്മണം ന ഹോതീതി? ഫലധമ്മാനം അനിയ്യാനികഭാവതോ. അരിയമഗ്ഗധമ്മാ ഏവ ഹി നിയ്യാനികാ. വുത്തഞ്ഹേതം "കതമേ ധമ്മാ നിയ്യാനികാ? ചത്താരോ മഗ്ഗാ അപരിയാപന്നാ"തി (ധ॰ സ॰ ൧൬൪൭, ൧൬൯൯). തസ്മാ ഏകന്തേന നിയ്യാനികസഭാവസ്സ ഉഭതോവുട്ഠാനഭാവേന പവത്തമാനസ്സ മഗ്ഗഞാണസ്സ അനന്തരപച്ചയഭൂതേന ഞാണേന നിമിത്തതോ വുട്ഠിതേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി തസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണതാ യുത്താ, ന പന അരിയമഗ്ഗസ്സ ഭാവിതത്താ തസ്സ വിപാകഭാവേന പവത്തമാനാനം കിലേസാനം അസമുച്ഛിന്ദനതോ അനിയ്യാനികത്താ അവുട്ഠാനസഭാവാനം ഫലഞാണാനം പുരേചാരികഞാണസ്സ കദാചിപി നിബ്ബാനാരമ്മണതാ ഉഭയത്ഥ അനുലോമഞാണാനം അതുല്യാകാരതോ. അരിയമഗ്ഗവീഥിയഞ്ഹി അനുലോമഞാണാനി അനിബ്ബിദ്ധപുബ്ബാനം ഥൂലഥൂലലോഭക്ഖന്ധാദീനം സാതിസയം പദാലനേന ലോകിയഞാണേസു ഉക്കംസപാരമിപ്പത്താനി മഗ്ഗഞാണാനുഗുണാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഫലസമാപത്തിവീഥിയം പന താനി തേന തേന മഗ്ഗേന തേസം തേസം കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ തത്ഥ കിലേസവിക്ഖമ്ഭനേ നിരുസ്സുക്കാനി കേവലം അരിയാനം ഫലസമാപത്തിസുഖസമങ്ഗിഭാവസ്സ പരികമ്മമത്താനി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ന തേസം കുതോചി വുട്ഠാനസമ്ഭവോ, യതോ നേസം പരിയോസാനഞാണം സങ്ഖാരനിമിത്തവുട്ഠാനതോ നിബ്ബാനാരമ്മണം സിയാ.

ഏവഞ്ച കത്വാ "സേക്ഖസ്സ അത്തനോ ഫലസമാപത്തിവളഞ്ജനത്ഥായ ഉദയബ്ബയാദിവസേന സങ്ഖാരേ സമ്മസന്തസ്സ വിപസ്സനാഞാണാനുപുബ്ബിയാ ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ"തി ഇദഞ്ച അട്ഠകഥാവചനം സമത്ഥിതം ഹോതി. തേനാഹ **"സേക്ഖസ്സാപി ഫലമേവ ഉപ്പജ്ജതി, ന മഗ്ഗോ"**തി. നിബ്ബാനാരമ്മണേ അപ്പനജ്ഝാനവസേന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം നിരന്തരം ഫലചിത്തസ്സേവ പവത്തനം സമാപജ്ജനം ഫലസമാപത്തീതി ആഹ **"ഫലസമാപത്തിവസേന നിരോധേ ചിത്തം അപ്പേതീ"**തി. യദി അനുപുബ്ബവിപസ്സനാനം വസേന ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനം, തേന നീഹാരേന സേക്ഖസ്സ ഉപരിമഗ്ഗേനാപി ഭവിതബ്ബന്തി അനുയോഗം സന്ധായാഹ

“ഫലസമാപത്തിനിന്നതായാ”തിആദി. തേന അഞ്ഞോയേവ വിപസ്സനാചാരോ അരിയമഗ്ഗാവഹോ, അഞ്ഞോ ഫലസമാപത്തിആവഹോതി ദസ്സേതി, സ്വായം വിപസ്സനായ വിഭാഗോ വുത്തോ ഏവ. **യേ പനാ**തി അഭയഗിരിവാസിനോ സന്ധായാഹ. തേ ഹി മഗ്ഗഫലവിപസ്സനായ ആലോളേത്വാ വദന്തി. തേനേവ ഹി **“ഏവം സതീ”**തിആദി വുത്തം. **അരഹാ പച്ചേകബുദ്ധോ ഭവിസ്സതി** യദി ഇതരത്ഥാപി വിപസ്സനാ തദത്ഥായ സംവത്തേയ്യാതി അധിപ്പായോ. **പാളിവസേനേവ ച പടിക്ഖിത്ത**ന്തി “ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ വിപസ്സനാവസേന ഉപ്പജ്ജന്തീ”തി മഗ്ഗത്ഥാ ഫലത്ഥാ വിപസ്സനാ വിസും കത്വാ പവത്തപാളിവസേനേവ തേസം വചനം പടിക്ഖിത്തന്തിപി ന ഗഹേതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ “ദസ ഗോത്രഭുധമ്മാ”തി വചനം വിരുജ്ഝേയ്യാതി. **ഇദമേവ പന ഗഹേതബ്ബ**ന്തി വുത്തസ്സേവത്ഥസ്സ നിഗമനം. **ഫലഞ്ചസ്സാ**തിആദി മഹഗ്ഗതവിപാകാനം വിയ ലോകുത്തരവിപാകാനഞ്ച കുസലസരിക്ഖതാദസ്സനം. ഝാനതോ സരിക്ഖതാദസ്സനേനേവ ചേത്ഥ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗവസേനാപി സരിക്ഖതാ ദസ്സിതായേവാതി വേദിതബ്ബം.

൮൬൭. **ഠിതിയാ**തി പബന്ധട്ഠിതിയാ. യഥാപരിച്ഛിന്നകാലഞ്ഹി സമാപത്തിയാ പബന്ധവസേനാവട്ഠാനം ഇധ **ഠിതീ**തി. “ചന്ദേ വാ സൂരിയേ വാ ഏത്തകം ഠാനം ഗതേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി കാലാവധിഗ്ഗഹണവസേന സമാപജ്ജനം ചിത്തസ്സ അഭിസങ്ഖരണം **അഭിസങ്ഖാരോ**.

൮൬൮. **സബ്ബാനേവേതാനീ**തി രൂപനിമിത്താദിസബ്ബാനേവ ഏതാനി ഏകതോ കാമം ന മനസി കരോതി അസമ്ഭവതോ. **സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേനാ**തി അനവസേസപരിയാദാനവസേന. സമുദായസദ്ദാ ഹി അവയവേസുപി പവത്തന്തി , അവയവബ്യതിരേകേന ച സമുദായോ ന ലബ്ഭതീതി അവയവഗതമ്പി കിച്ചം സമുദായവസേന വുത്തം. **തസ്മാ**തി സബ്ബേസം സങ്ഖാരനിമിത്താനം ഏകതോ മനസികാരാഭാവതോ. യസ്മാ ഭവങ്ഗചിത്തേ ഉപ്പന്നേ ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **“യം ഭവങ്ഗസ്സാ”**തിആദി. **ഭവങ്ഗസ്സ ആരമ്മണം** നാമ കമ്മാദി. **മനസി കരോതോ**തി ഭവങ്ഗസഹഗതേന മനസികാരേന മനസി കരോതോ, തം വാ ആരമ്മണം ഭവങ്ഗമനസി കരോതോ.

൮൬൯. **ഫലസ്സ ഫലമേവ വാ അനന്തരം ഹോതി** പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ പച്ഛിമം പച്ഛിമം. **ഭവങ്ഗം വാ** സബ്ബപച്ഛിമസ്സ. **ഫലാനന്തരം** മഗ്ഗവീഥിയം, ഫലസമാപത്തിയഞ്ച. **“യേന ഫലേന നിരോധാ വുട്ഠാനം ഹോതീ”**തി ഇദം ഫലുപ്പത്തിയാ നിരോധാ വുട്ഠാനഭാവതോ വുത്തം. **ത**ന്തി നിരോധാവുട്ഠാനഭാവേന വുത്തം അനാഗാമിഫലം വാ അഗ്ഗഫലം വാ. **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാനന്തര**ന്തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസ്സ കുസലസ്സ, കിരിയസ്സ വാ അനന്തരം സതിപി സത്താഹാതിക്കമേ വിജാതിയേന അന്തരികത്താ.

പടിപ്പസ്സദ്ധദരഥന്തി സബ്ബസോ പസ്സദ്ധകിലേസദരഥം. **അമതാരമ്മണ**ന്തി നിബ്ബാനാരമ്മണം. **സുഭ**ന്തി അസോഭനതായ കിലേസസ്സാപി അഭാവതോ സോഭനം. തണ്ഹാസങ്ഖാതം ലോകാമിസം വന്തം ഛഡ്ഡിതം ഏതേനാതി **വന്തലോകാമിസം**. വൂപസന്തകിലേസതായ, സുസന്തതായ ച **സന്തം**. യേന ധമ്മേന യോഗതോ സമണോ നാമ ഹോതി, തസ്സ അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സ സാമഞ്ഞസ്സ ഫലന്തി **സാമഞ്ഞഫലം**.

ഓജവന്തേനാതി സഭാവസമ്പന്നേന. **സുചിനാ**തി കിലേസാസുചിവിരഹതോ പരിസുദ്ധേന. **സുഖേനാ**തി അനുത്തരസുഖേന. **അഭിസന്ദിത**ന്തി സബ്ബസോ ലൂഖഭാവാപഗമനേന സിനേഹിതം. **സാതാതിസാതേനാ**തി മഹഗ്ഗതസാതതോ, ലോകുത്തരകുസലസാതതോ ച അതിവിയ സാതേന മധുരേന. മഗ്ഗസുഖതോപി ഹി ഫലസുഖം സന്തതരതായ പണീതതരം. **അമതേന** സമ്മോദിതം. **“മധും വിയാ”**തി ഇമിനാ സാതാതിസാതതംയേവ വിഭാവേതി.

തസ്സ അരിയസ്സ ഫലസ്സ രസഭൂതം സാരഭൂതം തം സുഖം പഞ്ഞം ഭാവേത്വാ യസ്മാ പണ്ഡിതോ വിന്ദതി പടിലഭതീതി യോജനാ.

നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ

വ്വ്ന്ന൭. തത്രാതി തസ്മിം ''നിരോധസമാപത്തിയാ സമാപജ്ജനസമത്ഥതാ''തി സംഖിത്തവചനേ. **ഇദം** സരൂപാദിവസേന **പഞ്ഹാകമ്മം. കത്ഥാതി** കസ്മിം ഭവേ.

വ്വ്ന്നവ്വ. അനുപുബ്ബനിരോധവസേനാതി വിപസ്സനാനുഗതാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ ആരോഹന്തേന തംതംപടിപക്ഖനിരോധമുഖേന തിണ്ണം സങ്ഖാരാനം അനുപുബ്ബതോ നിരോധവസേന. യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം യാ ചിത്തചേതസികാനം അപ്പവത്തി, അയം നിരോധസമാപത്തീതി അത്ഥോ. **കേ സമാപജ്ജന്തി, കേ ന സമാപജ്ജന്തീ**തി കാമം സമാപജ്ജനസമത്ഥാ പധാനതായ പഠമം പുച്ഛിതാ, തബ്ബിസ്സജ്ജനം പന ഗരുഭാവതോ പച്ഛാ വിസ്സജ്ജേതും അസമാപജ്ജനകേ താവ ദസ്സേന്തോ **''സബ്ബേപി...പേ॰... ന സമാപജ്ജന്തീ''**തി ആഹ യഥാ ''വാമം മുഞ്ച, ദക്ഖിണം ഗണ്ഹാ''തി. തത്ഥ **''സബ്ബേപീ''**തി ഇദം പുഥുജ്ജനാദീനം തിണ്ണം വിസേസനം. തേ ഹി അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം ലാഭിനോപി അലാഭിനോ വിയ സമാധിസ്മിം അപരിപൂരകാരിതായ നിരോധം സമാപജ്ജിതും ന സക്കോന്തി. കാമച്ഛന്ദാദിസമുച്ഛിന്ദനേന ഹി സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരിതാ, ന ഝാനാധിഗമമത്തേന. **അനാഗാമിനോ, അരഹന്തോതി** ഏത്ഥ സുക്ഖവിപസ്സകാ ച അനാഗാമിനോ, സുക്ഖവിപസ്സകാ ച അരഹന്തോതി സുക്ഖവിപസ്സകസദ്ദോ പച്ചേകം യോജേതബ്ബോ. ഉഭയേപി ചേതേ സതിപി വിപസ്സനാബലേ സമാധിബലസ്സ അഭാവതോ നിരോധം ന സമാപജ്ജന്തി. അനുപുബ്ബവിഹാരസമ്ഭവതഞ്ഞേവേത്ഥ സമാധിബലം ഇച്ഛിതബ്ബം. പുരിമകാ പന തയോ സതിപി സമാധിബലേ വിപസ്സനാബലസ്സ അഭാവതോ, അപരിപുണ്ണത്താ ച സമാപജ്ജിതും ന സക്കോന്തി. അപരിപുണ്ണതാ ചസ്സ സങ്ഖാരാനം ന സമ്മാ പരിമദ്ദിതത്താ. **അട്ഠ സമാപത്തി...പേ॰... സമാപജ്ജന്തീ''**തി വത്വാ തത്ഥ കാരണം പാളിവസേനേവ ദസ്സേതും **''ദ്വീഹി ബലേഹീ''**തിആദി വുത്തം. **തയോ ച സങ്ഖാരാന**ന്തി ഏത്ഥ **തയോ**തി സാമിഅത്ഥേ പച്ചത്തവചനം, തിണ്ണന്തി അത്ഥോ. **ഞാണചരിയാഹീ**തി ഞാണപ്പവത്തീഹി. **നിരോധസമാപത്തിയാ**തി നിരോധസമാപജ്ജനായ ഞാണം. **അയഞ്ച സമ്പദാ**തി അയം ബലദ്വയസമന്നാഗമാദികാ യഥാവുത്തനിരോധസമാപത്തിആവഹാ സമ്പത്തി. **അനാഗാമിഖീണാസവേ**തി അനാഗാമിനോ ചേവ ഖീണാസവേ ച.

വ്വ്ന്ന൯. സമഥബലന്തി കാമച്ഛന്ദാദികേ പച്ചനീകധമ്മേ സമേതീതി സമഥോ, സോ ഏവ പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയട്ഠേന ബലം. അനിച്ചാദിവസേന വിവിധേഹി ആകാരേഹി പസ്സതീതി വിപസ്സനാ, സാ ഏവ വുത്തനയേന ബലന്തി **വിപസ്സനാബലം. നേക്ഖമ്മവസേനാ**തിആദീസു കാമച്ഛന്ദവിക്ഖമ്ഭനസ്സ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പസ്സ, അലോഭപധാനസ്സ വാ തഥാപവത്തകുസലചിത്തുപ്പാദസ്സ വസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ യോ അവിക്ഖേപോ, തം **സമഥബലം**. ബ്യാപാദവിക്ഖമ്ഭനസ്സ അബ്യാപാദവിതക്കസ്സ, അദോസപധാനസ്സ വാ തഥാപവത്തകുസലചിത്തുപ്പാദസ്സ വസേനേവ. ഥിനമിദ്ധവിക്ഖമ്ഭികായ വിഭൂതം കത്വാ മനസികരണേന ഉപട്ഠിതആലോകസഞ്ഞായ വസേന. ഉദ്ധച്ചവിക്ഖമ്ഭനസ്സ അവിക്ഖേപസ്സ സമാധാനസ്സ വസേന. സകലമിച്ഛാവിതക്കവിക്ഖമ്ഭനസ്സ സിഖാപത്തആനാപാനസ്സതിസിദ്ധപടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സിഅസ്സാസപസ്സാസാനം വസേന ചിത്തസ്സ ഏകഗ്ഗതാസങ്ഖാതോ യോ അവിക്ഖേപോ, തം **സമഥബല**ന്തി അത്ഥയോജനാ.

ഏവം ഉപചാരസ്സ ഝാനസ്സ വസേന സമഥബലം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തം അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം വസേന പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭവനീയതായ ച ബലപ്പത്തിവസേന ദസ്സേതും **''പഠമജ്ഝാനേനാ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നീവരണേ**തി നീവരണനിമിത്തം നീവരണപച്ചയാ. **ന കമ്പതി** ഝാനസമങ്ഗിപുഗ്ഗലോ, ഝാനസമ്പയുത്തസമാധി വാ. സോ ഹി വിസേസതോ ഇധ ''സമഥബല''ന്തി അധിപ്പേതോ. തഥാ ഹി **കേനട്ഠേന സമഥബല**ന്തി

ബലട്ഠോ പുച്ഛിതോ. **ഉദ്ധച്ചേ**തി ഉദ്ധച്ചനിമിത്തം. **ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ**തി ഉദ്ധച്ചേന സമ്പയുത്തമോഹഅഹിരികാദികിലേസഹേതു. **ഖന്ധേ**തി ഉദ്ധച്ചസമ്പയുത്തചതുക്ഖന്ധനിമിത്തം. **ന കമ്പതീ**തിആദീനി അഞ്ഞമഞ്ഞവേവചനാനി. **കമ്പനം** വാ ഠാനാപഗമോ. **ചലനം** പരിബ്ഭമനം. **വേധനം** സന്ധാവനം. **ഉദ്ധച്ചേ** ന കമ്പതി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതകിലേസേ ന ചലതി, ഉദ്ധച്ചസഹഗതക്ഖന്ധേ ന വേധതീതി വാ യോജേതബ്ബം. ഉദ്ധച്ചഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ സമഥസ്സ ഉജുപടിപക്ഖതായ തദഭിഭവേന ബലപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം. തേനേതം അട്ഠന്നമ്പി സമാപത്തീനം സാധാരണതോ കിച്ചാതിസയദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. **ഇദം സമഥബല**ന്തി യായം നേക്ഖമ്മാദിവസേന ലദ്ധായ ചിത്തേകഗ്ഗതായ നീവരണാദീഹി അകമ്പനീയതാ, താനി ച അഭിഭവിത്വാ അവട്ഠാനം, ഇദം സമഥബലം.

ഇദാനി വിപസ്സനാബലം നിദ്ദിസന്തോ യസ്മാ വിപസ്സനാ സങ്ഖേപതോ സത്തഹി അനുപസ്സനാഹി സങ്ഗഹിതാ, തസ്മാ തതോ തതോ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ താസം വസേന അനുപസ്സനാ കാതബ്ബാ, തത്തകേനേവ ചേത്ഥ അനുപസ്സനാകിച്ചം പരിപുണ്ണം ഹോതീതി **"അനിച്ചാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബലം…പേ॰… പടിനിസ്സഗ്ഗാനുപസ്സനാ വിപസ്സനാബല"**ന്തി സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ പുന താ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വിസയവിഭാഗേന ദസ്സേതും **"രൂപേ അനിച്ചാനുപസ്സനാ"**തിആദി വുത്തം. ഇധാപി പടിപക്ഖേഹി അനഭിഭവനീയതാവ ബലട്ഠോതി ദസ്സേതും **"കേനട്ഠേന വിപസ്സനാബല"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **അവിജ്ജായാ**തി ദ്വാദസസു അകുസലചിത്തുപ്പാദേസു അവിജ്ജാനിമിത്തം. **അവിജ്ജാസഹഗതകിലേസേ**തി അവിജ്ജായ സമ്പയുത്തലോഭദോസാദികിലേസവത്ഥുനിമിത്തം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. അവിജ്ജഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ വിപസ്സനായ ഉജുപടിപക്ഖതായ തദഭിഭവേന ബലപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം. തേനേതം സത്തന്നമ്പി അനുപസ്സനാനം സാധാരണതോ കിച്ചാതിസയദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം. **ഇദം വിപസ്സനാബല**ന്തി യായം അനിച്ചാനുപസ്സനാദിവസേന ലദ്ധസ്സ വിപസ്സനാഞാണസ്സ നിച്ചസഞ്ഞാദിനിമിത്തം അകമ്പനീയതാ, താ ച അഭിഭവിത്വാ അവട്ഠാനം, ഇദം വിപസ്സനാബലം.

വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരാ വാചം സങ്ഖരോന്തി പവത്തേന്തീതി കത്വാ. തേനാഹ "പുബ്ബേ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാചം ഭിന്ദതി, തസ്മാ വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮). തേ പന ദുതിയജ്ഝാനേ വൂപസന്താ ഹോന്തീതി ആഹ **"ദുതിയജ്ഝാനം… പേ॰… പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തീ"**തി. കായേന സങ്ഖരീയന്തീതി **കായസങ്ഖാരാ,** അസ്സാസപസ്സാസാ. തഥാ ഹി വുത്തം "അസ്സാസപസ്സാസാ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, കായികാ ഏതേ ധമ്മാ കായപ്പടിബദ്ധാ, തസ്മാ അസ്സാസപസ്സാസാ കായസങ്ഖാരോ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮). തേ പന യസ്മാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ വൂപസന്താ ഹോന്തി, തസ്മാ ആഹ **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം…പേ॰… പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തീ"**തി. ചിത്തേന സങ്ഖരീയന്തീതി **ചിത്തസങ്ഖാരാ,** സഞ്ഞാ വേദനാ. തഥാ ഹി വുത്തം "സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചേതസികാ ഏതേ ധമ്മാ ചിത്തപ്പടിബദ്ധാ, തസ്മാ സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചിത്തസങ്ഖാരോ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮). തേ പന യസ്മാ നിരോധം സമാപന്നസ്സ വൂപസമന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"സഞ്ഞാവേദയിത…പേ॰… പടിപ്പസ്സദ്ധാ ഹോന്തീ"**തി.

ഞാണചരിയാസു വിവട്ടാനുപസ്സനാഗ്ഗഹണേനേവ തസ്സ ആദിഭൂതാ സേസാനുപസ്സനാപി ഗഹിതാവ ഹോന്തി തദവിനാഭാവതോ. **മഗ്ഗോ ഞാണചരിയാ, ഫലസമാപത്തി ഞാണചരിയാ**തി മഗ്ഗഫലസമാപത്തീനം ഞാണചരിയാഭാവവചനം മഗ്ഗഫലധമ്മാനം ഞാണപധാനത്താ, ഞാണേന വാ ഇന്ദ്രിയാധിപതിഹേതുമഗ്ഗപച്ചയാദിവസേന സാതിസയപച്ചയഭൂതേന സേസാ മഗ്ഗഫലധമ്മാ ചരിതാ പവത്തിതാതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. സമാധിചരിയാസുപി ഏസേവ നയോ . **ഇമാഹി സോളസഹീ**തി അട്ഠന്നം അനുപസ്സനാനം, അട്ഠന്നഞ്ച മഗ്ഗഫലഞാണാനം വസേന ഇമാഹി സോളസഹി ഞാണപവത്തീഹി.

നവഹി സമാധിചരിയാഹീതി അട്ഠ സമാപത്തിയോ അട്ഠ സമാധിചരിയാ, താസം ഉപചാരസമാധി ഉപചാരസമാധിഭാവനാസാമഞ്ഞേന ഏകാ സമാധിചരിയാതി ഏവം നവഹി സമാധിചരിയാഹി. തേനാഹ **"പഠമജ്ഝാനം സമാധിചരിയാ"**തിആദി. **പഠമജ്ഝാനപടിലാഭത്ഥായ വിതക്കോ ച**ാതിആദി നാനാവജ്ജനുപചാരവസേന വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം, ഉപരിസമാപത്തീനമ്പി ഉപചാരസ്സ തഥേവ വുത്തത്താ. ന ഹി ഏകാവജ്ജനേ ചതുത്ഥജ്ഝാനാദിഉപചാരേ പീതിആദയോ സമ്ഭവന്തി. ഏത്ഥ ച "പഠമജ്ഝാനപടിലാഭത്ഥായാ"തിആദിവചനേന ഉപചാരസമാധിസ്സാപി പാരിപൂരീ ഇച്ഛിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. കിം പനേത്ഥ സമഥബലസമാധിചരിയാനം നാനത്തം, കിം വാ വിപസ്സനാബലലോകിയഞാണചരിയാനം? യഥാ സമഥബലേപി "നേക്ഖമ്മവസേനാ"തിആദിനാ ഉപചാരസമാധിനാ സദ്ധിം അട്ഠസു സമാപത്തീസു അപ്പനാസമാധിയേവ വുത്തോ, തഥാ സമാധിചരിയാസു, വിപസ്സനാബലലോകിയഞാണചരിയാസു ച വിപസ്സനാവ വുത്താതി? കിഞ്ചാപി വുത്താ, വിവട്ടാനുപസ്സനാ പന പുരേചരഞാണാദിവിപസ്സനാബലേ അവുത്താ ഏവ ഞാണചരിയാസു വുത്താ. അപിച പടിപക്ഖേഹി അകമ്പിയട്ഠോ **ബലട്ഠോ,** പഞ്ചന്നം വസീഭാവാനം വസേന സുചിണ്ണതാ **ചരിയട്ഠോ,** ഏതേനേവ സമഥബലസമാധിചരിയാനമ്പി നാനത്തം സംവണ്ണിതന്തി ദട്ഠബ്ബം.

വസീഭാവതാ പഞ്ഞാതി ഏത്ഥ വസോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി വസീ, തസ്സ ഭാവോ വസീഭാവോ, സാ ഏവ വസീഭാവതാ. **"വസിയോ"**തി പന പാളിയം ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന വുത്തത്താ തായോ ദസ്സേതും **"വസീതി പഞ്ച വസിയോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഝാനം ആവജ്ജന്തസ്സ നിരന്തരം ഝാനങ്ഗേസു ചിത്തപ്പവത്തനസമത്ഥതാ **ആവജ്ജനവസീ**. സമാപജ്ജിതുകാമസ്സ സീഘം ഝാനം സമാപജ്ജനസമത്ഥതാ **സമാപജ്ജനവസീ**. അച്ഛരാമത്തം വാ കതിപയച്ഛരാമത്തം വാ ഖണം ഝാനം ഠപേതും സമത്ഥതാ **അധിട്ഠാനവസീ**. തഥേവ ലഹും വുട്ഠാതും സമത്ഥതാ **വുട്ഠാനവസീ.** **പച്ചവേക്ഖണവസീ** പന ആവജ്ജനവസിയാ ഏവ സിജ്ഝതി. പച്ചവേക്ഖണജവനാനേവ ഹി തത്ഥ ആവജ്ജനാനന്തരാനീതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന ഹേട്ഠാ ആഗതോ ഏവ. അയഞ്ച വസീഭാവോ സമാധിചരിയാനം വസേന വുത്തോ. ഞാണചരിയാസു പന ലോകുത്തരാനം ഞാണചരിയാനം വസീഭാവാപാദനകിച്ചം നാമ നത്ഥി. പടിപക്ഖസ്സ സുവിഹതത്താ സഭാവസിദ്ധോ തത്ഥ വസീഭാവോ, ലോകിയാനം പന പഗുണബലവഭാവാപാദനേന വസീഭാവോ ലബ്ഭതേവ.

൮൩. **ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോ**തി അനവസേസനിദ്ദേസോ. **ചുദ്ദസഹി ഞാണചരിയാഹി ഹോതി** അഗ്ഗമഗ്ഗഫലാനം അനധിഗതത്താതി. **യദി ഏവ**ന്തി യദി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസവസേന "സോളസഹി ഞാണചരിയാഹീ"തി വുത്തം, തതോ അവകംസവസേനപി ഇച്ഛിതബ്ബം, **ഏവം** സന്തേ **കിം ന ഹോതി** നിരോധസമാപജ്ജനന്തി അധിപ്പായോ. പഞ്ച കാമഗുണാ വത്ഥുഭൂതാ ഏതസ്സ സന്തീതി **പഞ്ചകാമഗുണികോ,** കാമരാഗോ. **അപ്പഹീനത്താ** അസമുച്ഛിന്നത്താ. ന ഹി കാമരാഗസ്സ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനമത്തം നിരോധസ്സ അധിട്ഠാനം ഭവിതും സക്കോതി. **തസ്മാ**തി സമാധിപാരിപന്ഥികസ്സ കാമരാഗസ്സ സുപഹീനത്താ. ഏതേന കാമം മഗ്ഗഫലഞാണചരിയാ ലോകിയഞാണസമാധിചരിയാ വിയ നിരോധസമാപജ്ജനേ സരൂപേന ന വിനിയുജ്ജന്തി തദാ അപ്പവത്തനതോ, തസ്സ തസ്സ പന പടിപക്ഖസ്സ സമുച്ഛിന്ദനേന ബലചരിയാനം വിസേസപച്ചയതായ നിരോധസമാപത്തിയാ അധിട്ഠാനം ഹോതീതി ദസ്സേതി. **ഏസാ**തി അനാഗാമീ. ഇദഞ്ഹി "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സാ"തിആദിവചനം അനാഗാമിനോവ നിരോധാ വുട്ഠാനം സന്ധായ വുത്തം "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസല"ന്തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) വചനതോ, അഞ്ഞഥാ "നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകിരിയാ"തി (പട്ഠാ॰ ൧.൧.൪൩) വുച്ചേയ്യ.

൮൪. **"പഞ്ചവോകാരഭവേ"**തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ചതുവോകാരഭവേപി അരൂപജ്ഝാനവസേന യഥാരഹം അനുപുബ്ബസമാപത്തി ലബ്ഭതീതി? കാമം ലബ്ഭതി, സാ പന "അനുപുബ്ബസമാപത്തീ"തി ന വുച്ചതി ഏകദേസഭാവതോ.

അട്ഠസമാപത്തിവസേനേവ ച "അനുപുബ്ബസമാപത്തീ"തി വുച്ചതീതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"പഠമജ്ഝാനാദീനം ഉപ്പത്തി നത്ഥീ"**തി. **വത്ഥുസ്സ അഭാവാ**തി ഹദയവത്ഥുനോ അഭാവാതി വദന്തി, കരജകായസങ്ഖാതസ്സ പന വത്ഥുനോ അഭാവാതി അത്ഥോ. യദി ഹി ആരുപ്പേ നിരോധം സമാപജ്ജേയ്യ, ചിത്തചേതസികാനം, അഞ്ഞസ്സ ച കസ്സചി അഭാവതോ അപഞ്ഞത്തികോവ ഭവേയ്യ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബുതസദിസോ. കിഞ്ചായം ഉപാദായ നിരോധം സമാപന്നോതി വുച്ചേയ്യ, കിം വാ ഏതായ വത്ഥുചിന്തായ. അങ്ഗവേകല്ലതോവ നത്ഥി ആരുപ്പേ നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനം.

൮൭൮. സങ്ഖാരാനം പവത്തിഭേദേതി സങ്ഖതധമ്മാനം ഖണേ ഖണേ ഉപ്പജ്ജനേ, ഭിജ്ജനേ ച, തേസം വാ കുസലാദിഭേദഭിന്നേ യഥാരഹം തീഹി ദുക്ഖതാഹി ഉപദ്ദുതേ പവത്തിവിഭാഗേ. ചിത്തചേതസികവിഗമേഹി രൂപധമ്മേസു ലബ്ഭമാനാപി സങ്ഖാരദുക്ഖതാ അബ്ബോഹാരികതം ആപജ്ജതി. **ഉക്കണ്ഠിത്വാ**തി നിബ്ബിന്ദിത്വാ. **നിബ്ബാനം പത്വാ**തി അനുപാദിസേസനിബ്ബാനം പത്വാ വിയ. **സുഖ**ന്തി നിദ്ദുക്ഖം.

൮൭൯. സമഥവിപസ്സനാവസേനാതി യുഗനദ്ധാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപകാരിതായ സഹിതാനം വസേന. **ഉസ്സക്കിത്വാ**തി ഉക്കംസം പത്വാ യാവ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനാ, യാവ ച അനുലോമഞാണാ ആരുഹിത്വാ. **നിരോധയതോ**തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ തം നിരോധേന്തസ്സ. അഞ്ഞസ്സ കസ്സചിപി ചിത്തസ്സ അനുപ്പജ്ജനേന **ഏവമസ്സാ** നിരോധസമാപത്തിയാ **സമാപജ്ജനം ഹോതി. "യോ ഹീ"**തിആദിനാ "സമഥവിപസ്സനാവസേനാ"തി വുത്തമേവത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന വിവരതി. **നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി** തദുദ്ധം സുദ്ധസമഥവിപസ്സനായ അഭാവതോ. **യോ വിപസ്സനാവസേനേവ ഉസ്സക്കതി** സചേ അരിയോ ഫലസമാപത്തത്ഥികോ, സോ അത്തനോ **ഫലസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതി**. അഥ പുഥുജ്ജനോ, സേഖോ വാ മഗ്ഗത്ഥികോ തായ ചേ വിപസ്സനായ മഗ്ഗം പത്വാ ഫലേ ഠിതോ, സോപി ഫലസമാപത്തിം പത്വാ തിട്ഠതിച്ചേവ വുച്ചതി. **സോ**തി ഉഭയവസേന പടിപന്നോ. **ത**ന്തി നിരോധസമാപത്തിം.

൮൮൦. യേന ഫലദ്വയസമന്നാഗമാദിനാ നിരോധം സമാപജ്ജിതും സമത്ഥോ ഹോതി, സോ വിധി പഗേവ വിഭാവിതോതി സമാപജ്ജനാകാരമേവ ദസ്സേന്തോ **"കതഭത്തകിച്ചോ"**തിആദിമാഹ. തഞ്ഹി സബ്ബാസമ്പി ഭാവനാനം സാധാരണം പുബ്ബകിച്ചം. **തത്ഥ സങ്ഖാരേ**തി തസ്മിം പഠമജ്ഝാനേ, പഠമജ്ഝാനചിത്തുപ്പാദേ വാ സങ്ഖാരേ.

"വിപസ്സതീ"തി വുത്തം, കീദിസീ പനേത്ഥ വിപസ്സനാ ഇച്ഛിതബ്ബാതി തം നിദ്ധാരണത്ഥം **"വിപസ്സനാ പനേസാ"**തിആദിനാ തമേവ വിപസ്സനം തിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദസ്സേതി. **മന്ദാ** ചേ വിപസ്സനാ, ദന്ധാഭിഞ്ഞം മഗ്ഗം സാധേതി. **തിക്ഖാ** ചേ, ഖിപ്പാഭിഞ്ഞന്തി അയം മന്ദതിക്ഖതായ വിസേസോ. ലക്ഖണപ്പത്താ പന വിപസ്സനാ മഗ്ഗസ്സ പച്ചയോ ഹോതിയേവാതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സങ്ഖാര…പേ… ഹോതിയേവാ"**തി. **തിക്ഖാവ വട്ടതി** സങ്ഖാരാരമ്മണേപി സതി സബ്ബസങ്ഖാരേഹി വിവട്ടനാകാരേനേവ പവത്തനതോ, മഗ്ഗോ വിയ വിസങ്ഖാരഗതസ്സ ഫലസ്സ പച്ചയഭാവതോ ച. തേനാഹ **"മഗ്ഗഭാവനാസദിസാ"**തി. യസ്മാ അതിമന്ദാ സമഥാദികാ സങ്ഖാരാനം നിരോധനേ അസമത്ഥാ സമഥനിട്ഠാ ഹോതി, അതിതിക്ഖാ ഞാണാദികാ സാതിസയം സങ്ഖാരേസു ദോസദസ്സനേ ഫലസമാപത്തിനിട്ഠാ ഹോതി, തസ്മാ വുത്തം **"നാതിമന്ദനാതിതിക്ഖാ വട്ടതീ"**തി. **ഏസ** നിരോധസമാപജ്ജനകോ. **തേ സങ്ഖാരേ**തി തേ പഠമജ്ഝാനസങ്ഖാരേ.

"തഥേവാ"തി ഇമിനാ "നാതിമന്ദായ നാതിതിക്ഖായാ"തി ഇമമത്ഥം ആകഡ്ഢതി. ഏസ നയോ സേസേസുപി. "ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സതീ"തി വത്തബ്ബം, ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ പന തം അവത്വാ

“ചതുബ്ബിധം പുബ്ബകിച്ചം കരോതി”ച്ചേവ വുത്തന്തി കേചി, തം തേസം മതിമത്തം. വിപസ്സനാചാരതോ ഹി സമാധിചാരോ, തസ്മാ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ പുബ്ബകിച്ചം കാതബ്ബം. തഥാ ഹി പരതോപി “ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനം സമാപജ്ജിത്വാ വുട്ഠായ ഇമം പുബ്ബകിച്ചം കത്വാ”തിആദിം (വിസുദ്ധി॰ ൨.൮൭൯) വക്ഖതി, ന പന “തത്ഥ സങ്ഖാരേ തഥേവ വിപസ്സിത്വാ”തി. **നാനാബദ്ധഅവികോപന**ന്തി അത്തനാ അസമ്ബദ്ധസ്സ പരിക്ഖാരസ്സ അവിനാസനം. യഥാ തം ന വിനസ്സതി, തഥാ അധിട്ഠാനം. **സങ്ഘപടിമാനന**ന്തി സങ്ഘസ്സ പടിമാനനാവജ്ജനം. **സത്ഥുപക്കോസന**ന്തി സത്ഥു പക്കോസനാവജ്ജനം. **അദ്ധാനപരിച്ഛേദ**ന്തി ജീവിതദ്ധാനപരിച്ഛേദം പുബ്ബകിച്ചം കരോതീതി സമ്ബന്ധോ.

൮൭൪. **അധിട്ഠാതബ്ബ**ന്തി ചിത്തം ഉപ്പാദേതബ്ബം. തഥാ ചിത്തുപ്പാദനമേവ ഹേത്ഥ അധിട്ഠാനം.

ചിത്തജരൂപാദീനം അനുപ്പജ്ജനതോ, പച്ഛാജാതപച്ചയാദിഉപത്ഥമ്ഭാഭാവതോ ച സത്താഹമേവ തഥാ സരീരം പവത്തതി, തതോ പരം കിലമതീതി സത്താഹമേവ പരിച്ഛിന്ദിത്വാ നിരോധം സമാപജ്ജന്തീതി വദന്തി.

സമാപത്തിവസേനേവാതി നിരോധസമാപത്തിവസേനേവ. **നം** അഗ്ഗിആദിഅന്തരായം **രക്ഖതി** സമാപന്നകോ അധിട്ഠാനവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ആയസ്മതോ സഞ്ജീവസ്സാ**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ **ഇദ്ധികഥായം** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൩൭൪) വുത്തമേവ.

൮൭൫. **ഏതസ്സാ**തി നിരോധം സമാപജ്ജന്തസ്സ, നിരോധസമാപജ്ജനസ്സ വാ. **തസ്മിം സമയേ**തി തസ്മിം തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ഉപസങ്കമനസമയേ വുട്ഠാതിയേവ. കാലപരിച്ഛേദസദിസഞ്ഹേതം.

ഏവം ഗരുകാതി അഗ്ഗിആദീഹിപി അനഭിഭവനീയം നിരോധം സമാപന്നം സമാപത്തിതോ വുട്ഠാപനതോ ഏവം ഗരുകാ ഹി **സങ്ഘസ്സ ആണാ നാമ,** തസ്മാ അത്തനോ ഹിതസുഖം ആകങ്ഖന്തേന ജീവിതഹേതുപി സങ്ഘസ്സ ആണാ ന അതിക്കമിതബ്ബാതി അധിപ്പായോ.

൮൭൭. **ന പക്കോസതി** “സത്ഥാ തം, ആവുസോ, ആമന്തേതീ”തി. “വുട്ഠഹിസ്സാമീ”തി ആവജ്ജിതബ്ബന്തി സമ്ബന്ധോ.

൮൭൮. **ജീവിതദ്ധാനസ്സാ**തി അത്തനോ ജീവിതകാലസ്സ ജീവിതപ്പവത്തിയാ. ആയു ഏവ **ആയുസങ്ഖാരാ**. “ആയുഉസ്മാവിഞ്ഞാണാനീ”തി ച വദന്തി, തേ ചസ്സ പകതിചിത്തസ്സേവ ആരമ്മണം ഹോന്തി. **അന്തോനിരോധേ** മരണം നത്ഥി ചരിമഭവങ്ഗേന മീയനതോ. **ആവജ്ജിത്വാവ സമാപജ്ജിതബ്ബം** “സഹസാ മരണം മാ അഹോസീ”തി. സഹസാ ഹി മരണേ അഞ്ഞബ്യാകരണഭിക്ഖുഓവാദദാനസാസനാനുഭാവദീപനാനം അനിസ്സരോ സിയാ, അനാഗാമിനോ വാ അഗ്ഗമഗ്ഗാനധിഗമോ സിയാ. **അവസേസ**ന്തി നാനാബദ്ധഅവികോപനാദിതിവിധമ്പി പുബ്ബകിച്ചം. **വുത്തം** അട്ഠകഥായം.

൮൭൯. കിഞ്ചാപി “ഏകം വാ ദ്വേ വാ”തി അനിയമേത്വാ വിയ വുത്തം, ദ്വേ വാരേ ഏവ പന നിയമതോ വദന്തി. **ചിത്തവാരേ**തി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനചിത്തവാരേ. **നിരോധം ഫുസതീ**തി അചിത്തകഭാവമേവാഹ. **നിരോധസ്സ പയോഗത്താ**തി ചിത്തനിരോധായ പയോഗഭാവതോ, ബലദ്വയസമ്ഭരണാദിപയോഗസ്സ ചിത്തനിരോധത്താതി അത്ഥോ. സമഥവിപസ്സനാബലസമന്നാഗമോ, ഞാണസമാധിചരിയാവസീഭാവോ ചേത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞാനതിവത്തനവസേനേവ ഇച്ഛിതബ്ബോതി ആഹ **“ദ്വേ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ യുഗനദ്ധേ കത്വാ”**തി. **അനുപുബ്ബനിരോധസ്സ പയോഗോ**തി പഠമജ്ഝാനാദീനം,

തദനുപസ്സനാനഞ്ച അനുപുബ്ബതോ നിരോധനസ്സായം പയോഗോ. **ഇദം** വുത്തനയേന **അട്ഠസമാപത്തിആരോഹനം ന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിയാ** സമാപജ്ജനസ്സ. തസ്മാ ദ്വിന്നം ചിത്താനം ഉപരി ചിത്താനി ന പവത്തന്തീതി യോജനാ.

പരതോ അചിത്തകോ ഭവിതും ന സക്കോതീതി സകലം യഥാപരിച്ഛിന്നകാലം അചിത്തകോ ഭവിതും ന സക്കോതി. തഞ്ച ഖോ സങ്ഘപടിമാനനസത്ഥുപക്കോസനഅദ്ധാനപരിച്ഛേദാവജ്ജനാനം അകരണേന, ന നാനാബദ്ധഅവികോപനസ്സ. തസ്സ ഹി അകരണേന കദാചി കേവലം താദിസസ്സ പരിക്ഖാരസ്സ അവിനാസോ ന സിയാ, ന നിരോധസമാപത്തിവിബന്ധോ. അയഞ്ച അത്ഥോ **മഹാനാഗത്ഥേരവത്ഥുനാ** വിഭാവിതോ ഏവ. ഏവം സന്തേ തീഹി ആകാരേഹി നിരോധസമാപത്തിയാ വുട്ഠാനം ഹോതീതി ആപജ്ജതി, തസ്മാ തം ന സാരതോ പച്ചേതബ്ബം. **പടിനിവത്തിത്വാ പുന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേയേവ പതിട്ഠാതീ**തി ഇമിനാ സമാപത്തിയാ വിബന്ധേ ജാതേ ഏവം ഹോതീതി ദസ്സേതി, അവിബന്ധേനേവ പന യഥാപരിച്ഛിന്നകാലവീതിക്കമനേ ഫലചിത്തുപ്പത്തിയാ വുട്ഠാനം ഹോതി. ഏവഞ്ച കത്വാ ഗമ്ഭീരകന്ദരോരുള്ഹതത്തപാസാണക്കന്തപുരിസനിദസ്സനമ്പി സമത്ഥിതം ഹോതീതി കേചി വദന്തി. അപരേ പന "പുബ്ബകിച്ചസ്സ അകതത്താ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനം സമാപന്നമത്തോവ 'പടിനിവത്തിത്വാ ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ പതിട്ഠാതീ'തി വുത്തത്താ സങ്ഘപടിമാനനാദിഏകച്ചപുബ്ബകിച്ചാകരണേ അങ്ഗവേകല്ലതോ നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനം ന ഇജ്ഝതേവാ"തി വദന്തി. വത്തസദിസഞ്ഹേതം നിരോധസമാപത്തിയാ, യദിദം പുബ്ബകിച്ചകരണം. തസ്മാ തത്ഥ യം ഗരുതരം, തസ്സ അകരണം സമാപജ്ജനം വിബന്ധതീതി അപരേ. വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം. "ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനേ പതിട്ഠാതീ"തി ച ഇദം പുന ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനസ്സ സമാപജ്ജിതബ്ബത്താ വുത്തം. സമാപജ്ജിത്വാ ഹി വുട്ഠായ പുബ്ബകിച്ചസ്സ കാതബ്ബത്താ.

യഥാ പനാതിആദി കതപുബ്ബകിച്ചതാസാമഞ്ഞേന ഉപമാസംസന്ദനം.

൮൭൭. അസ്സാതി നിരോധസമാപത്തിയാ. **"കാലപരിച്ഛേദവസേനാ"**തിആദിനാ ചതൂഹി ആകാരേഹി നിരോധസമാപത്തിയാ ഠാനം ദസ്സേതി.

൮൭൮. വിവേകനിന്നന്തി നിസ്സരണവിവേകനിന്നം, പഗേവ സങ്ഖാരവിമുഖതായ, ഫലചിത്തുപ്പത്തിയാ ചാതി വേദിതബ്ബം.

൮൭൯. ഊസങ്ഖാരത്തയപടിപ്പസ്സദ്ധിയാ, അവസേസചേതസികവിഞ്ഞാണാഭാവേന രൂപധമ്മമത്താവസേസതായ ച മതനിരോധസമാപന്നാനം അവിസേസം ഗഹേത്വാ പുച്ഛാ **"മതസ്സ ച സമാപന്നസ്സ ച കോ വിസേസോ"**തി. കാമം നേസം സങ്ഖാരത്തയപടിപ്പസ്സദ്ധിആദീഹി അവിസേസോ, രൂപധമ്മമത്താവസേസതായ പന ആയുഉസ്മാഇന്ദ്രിയാനം അപഗമാനപഗമനം വിസേസോതി ദസ്സേതും **"യ്വായ"**ന്തിആദി വുത്തം.

൮൮൦. സഭാവതോതി സഭാവധമ്മതോ, പരമത്ഥതോതി അത്ഥോ. പരമത്ഥതോ ഹി വിജ്ജമാനാനം സങ്ഖതാദിഭാവേന വത്തബ്ബതം ലഭതി, ന അവിജ്ജമാനം. **സമാപജ്ജന്തസ്സ വസേനാ**തി യസ്മാ സമാപജ്ജന്തസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേ യുഗനദ്ധേ കത്വാ അട്ഠ സമാപത്തിയോ ആരോഹന്തസ്സ അനുക്കമേന സങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സമ്ഭനപയോഗനിബ്ബത്തിയാ നിരോധസമാപത്തി നിപ്ഫന്നാ നാമ ഹോതി, തസ്മാ തം പയോഗനിബ്ബത്തിം ഉപാദായ **"നിപ്ഫന്നാ"തി വത്തും വട്ടതി**.

സങ്ഖാരവൂപസമതോ, സന്തധമ്മസമന്വയതോ ച **സന്തം**. അരിയേഹി ഏവ നിസേവിതബ്ബത്താ **അരിയനിസേവിതം**. തിസ്സന്നമ്പി ദുക്ഖതാനം നിബ്ബുതഭാവതോ **നിബ്ബാനമിതി സങ്ഖം ഉപാഗതം. അരിയം പഞ്ഞ**ന്തി സുവിസുദ്ധം മഗ്ഗഫലപഞ്ഞം. **ഇമിസ്സാപീ**തി നിരോധസമാപത്തിയാ. **സമാപത്തിസമത്ഥതാ**തി സമാപജ്ജനസമത്ഥതാ.

ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൮. ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധീതി ആഹുനേയ്യപാഹുനേയ്യദക്ഖിണേയ്യഅഞ്ജലികരണീയഅനുത്തരപുഞ്ഞക്ഖേത്തഭാവസിദ്ധി. **അവിസേസേനാ**തി ദസ്സനമഗ്ഗപഞ്ഞാദിവിസേസേന വിനാ, **ഏതിസ്സാ** ലോകുത്തരപഞ്ഞായ. ആനേത്വാ ഹുനിതബ്ബന്തി ആഹുനം, ദൂരതോപി ആനേത്വാ ദാതബ്ബദാനം, തം പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോതി **ആഹുനേയ്യോ**. പാഹുനം വുച്ചതി ആഗന്തുകദാനം, തം പടിഗ്ഗഹേതും യുത്തോതി **പാഹുനേയ്യോ**. ദക്ഖിണം അരഹതീതി **ദക്ഖിണേയ്യോ,** അഞ്ജലികരണം അഞ്ജലികമ്മം, തം അരഹതീതി **അഞ്ജലികരണീയോ**. അനുത്തരം ഉത്തമം സത്താനം പുഞ്ഞവിരുഹനട്ഠാനന്തി **അനുത്തരം പുഞ്ഞക്ഖേത്തം ലോകസ്സാ**തി അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ. വിത്ഥാരോ പന ഹേട്ഠാ വുത്തോയേവ.

൮൯. മന്ദായ വിപസ്സനായ ആഗതോതി അതിക്ഖായ വിപസ്സനായ വസേന പഠമമഗ്ഗപഞ്ഞം ഭാവേത്വാ സോതാപന്നഭാവം ആഗതോ. സദ്ധാദീനം മുദൂനം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന **മുദിന്ദ്രിയോപി** സമാനോ. **സത്തക്ഖത്തുപരമോ**തി സത്തക്ഖത്തും പരമാ ഭവൂപപത്തി അത്തഭാവഗ്ഗഹണം, തതോ പരം അട്ഠമം ഭവം നാദിയതീതി സത്തക്ഖത്തുപരമോ. **സംസരിത്വാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന അപരാപരം ഗന്ത്വാ. **ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതീ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ പരിയന്തം പരിയോസാനം കരോതി. അയം കാലേന ദേവലോകസ്സ, കാലേന മനുസ്സലോകസ്സാതി മിസ്സകസ്സ ഭവസ്സ വസേന **"സത്തസുഗതിഭവേ സംസരിത്വാ"**തി വുത്തോ. കുലതോ കുലം ഗച്ഛതീതി **കോലംകോലോ**. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയതോ പട്ഠായ ഹി നീചകുലേ ഉപപത്തി നാമ നത്ഥി, മഹാഭോഗകുലേസുയേവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ. **ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനീ**തി ദേവമനുസ്സവസേന ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭവേ. ഇതി അയമ്പി മിസ്സകഭവേനേവ കഥിതോ. ദേസനാമത്തമേവ ചേതം "ദ്വേ വാ തീണി വാ"തി. യാവ ഛട്ഠഭവാ സംസരന്തോപി കോലംകോലോവ ഹോതി. അത്തഭാവഗ്ഗഹണസങ്ഖാതം ഏകംയേവ ഖന്ധബീജം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഏകബീജീ. "മാനുസകം ഭവ"**ന്തി ഇദമ്പി ദേസനാമത്തം. "ദേവഭവം നിബ്ബത്തേതീ"തിപി വത്തും വട്ടതിയേവ. കോ പനേതേസം ഇമം പഭേദം നിയമേതീതി? തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ. സചേ ഹി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ ബലവതീ ഹോതി, ഏകബീജീ നാമ ഹോതി. തതോ മന്ദായ കോലംകോലോ, തതോ മന്ദതരായ സത്തക്ഖത്തുപരമോ.

൯൦. പടിസന്ധിവസേന സകിം ആഗച്ഛതീതി സകദാഗാമീ. **സകിദേവാ**തി ഏകവാരംയേവ. **"ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ"**തി ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബാതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബാതി. ഇമേ ചത്താരോപി ഇധ ന ഗഹിതാ. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബാതി, അയം ഇധ ഗഹിതോ.

൯൧. പടിസന്ധിവസേന ഇധ അനാഗമനതോ **അനാഗാമീ. ഇന്ദ്രിയവേമത്തതാവസേനാ**തി സദ്ധാദീനം വിമുത്തിപരിപാചകഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തേന. **പഞ്ചധാ ഇധ വിഹായ നിട്ഠോ ഹോതീ**തി സോ അനാഗാമീ അന്തരാപരിനിബ്ബായിആദിഭാവേന പഞ്ചപകാരേന ഇമം ലോകം പജഹിത്വാ പരിനിബ്ബായനകോ ഹോതി. ആയുവേമജ്ഝസ്സ അന്തരായേവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനതോ **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ** . **ഉപഹച്ചാ**തി വാ ഉപഗന്ത്വാ കാലകിരിയം. **അപ്പയോഗേനാ**തി അധിമത്തപയോഗേന വിനാ അപ്പകസിരേനേവ തിക്ഖിന്ദ്രിയതായ സുഖേനേവ. **സപ്പയോഗേനാ**തി ഏത്ഥ വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഉദ്ധം വാ ഹി ഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം, വട്ടസോതം വാതി **ഉദ്ധംസോതോ**.

ഉദ്ധം വാ ഗന്ത്വാ പടിലഭിതബ്ബതോ ഉദ്ധമസ്സ മഗ്ഗസോതന്തി **ഉദ്ധംസോതോ**. പടിസന്ധിവസേന അകനിട്ഠഭവം ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ**.

യത്ഥുപപന്നോതി അവിഹാദീസു യത്ഥ യത്ഥ ഉപപന്നോ. ഇമേസം പന അനാഗാമീനം പഭേദജാനനത്ഥം ഉദ്ധംസോതഅകനിട്ഠഗാമിചതുക്കം വേദിതബ്ബം - യോ ഹി അവിഹതോ പട്ഠായ ചത്താരോ ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബാതി, അയം **ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ പന ഹേട്ഠാ തയോ ദേവലോകേ സോധേത്വാ സുദസ്സീദേവലോകേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബാതി, അയം **ഉദ്ധംസോതോ നഅകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ ഇതോ അകനിട്ഠമേവ ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബാതി, അയം **നഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. യോ പന ഹേട്ഠാ ചതൂസു ദേവലോകേസു തത്ഥ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബാതി, അയം **നഉദ്ധംസോതോ നഅകനിട്ഠഗാമീ** നാമ. ഏതേ പന അവിഹേസു ഉപപന്നസമനന്തരാ ആയുവേമജ്ഝം അപ്പത്വാ, പത്വാ ച പരിനിബ്ബായനവസേന തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ, ഏകോ ഉദ്ധംസോതോതി പഞ്ച. തേ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിവിഭാഗേന ദസ ഹോന്തി. തഥാ അതപ്പസുദസ്സസുദസ്സീസൂതി ചത്താരോ ദസകാ ചത്താലീസം. അകനിട്ഠേ പന ഉദ്ധംസോതോ നത്ഥി. തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീതി ചത്താരോ. തേ അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിവിഭാഗേന അട്ഠാതി അട്ഠചത്താലീസം അനാഗാമിനോ.

സോതാപന്നാ പന പടിപദാഭേദേന ചത്താരോ സത്തക്ഖത്തുപരമാ, ചത്താരോ കോലംകോലാ, ചത്താരോ ഏകബീജിനോതി സദ്ധാധുരേന പടിപന്നാ ദ്വാദസ, തഥാ പഞ്ഞാധുരേനാതി ചതുവീസതി.

സകദാഗാമിനോ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുത്താ പടിപദാവസേന ചത്താരോ, തഥാ അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേഹീതി ദ്വാദസ.

വ്വ്വന്. തഥാ അരഹന്തോ. തേ പന ദ്വാദസ പഞ്ഞാവിമുത്താ, ദ്വാദസ ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ, ദ്വാദസ തേവിജ്ജാ, ദ്വാദസ ഛളഭിഞ്ഞാ, ദ്വാദസ പടിസമ്ഭിദാപ്പത്താതി സമസട്ഠി ഹോന്തി. ഏവമേതേ സദ്ധിം പച്ചേകസമ്ബുദ്ധസമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി ഛചത്താലീസാധികസതം അരിയാ. യസ്മാ തേസം അരിയഭാവസിദ്ധി അരിയായ പഞ്ഞാഭാവനായ, തേന വുത്തം “ആഹുനേയ്യഭാവാദിസിദ്ധിപി ഇമിസ്സാ ലോകുത്തരപഞ്ഞാഭാവനായ ആനിസംസോ”തി. ലോകിയവിജ്ജാഭിഞ്ഞാഹി വിനാപി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തതാ ഹോതീതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ വിസും ഗഹിതോ. **യം സന്ധായ വുത്ത**ന്തി യം ചതുത്ഥമഗ്ഗപഞ്ഞാഭാവനം സന്ധായ ഹേട്ഠാ സങ്ഖേപതോ ഗാഥാവണ്ണനായം വുത്തം, തം പന വുത്താകാരം നിഗമനവസേന ദസ്സേതും **“മഗ്ഗക്ഖണേ”**തിആദി വുത്തം. കാമം ചതൂസുപി മഗ്ഗക്ഖണേസു തം ജടം വിജടേതി നാമ, ഫലക്ഖണേസുപി യഥാരഹം വിജടിതജടോ, അഗ്ഗഫലക്ഖണേയേവ പന സബ്ബസോ വിജടിതജടോ, തതോ പരം വിജടേതബ്ബായ ജടായ അഭാവതോ. തേനേത്ഥ ഹേട്ഠാ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗപഞ്ഞാഭാവനാനിസംസസ്സ വുത്തത്താവ ചതുത്ഥമഗ്ഗപഞ്ഞാഭാവനാവസേന അത്ഥോ വുത്തോ.

രതിന്തി അഭിരതിം, അഭിരുചിന്തി അത്ഥോ. **തത്ഥാ**തി അരിയായ പഞ്ഞാഭാവനായ.

വ്വന്. **ഇമിസ്സാ ഗാഥായാ**തി ഇമിസ്സം ഗാഥായം. ഗാഥാ ഹി അത്തനോ അത്ഥഭൂതസ്സ വിസുദ്ധിമഗ്ഗസ്സ ആധാരഭാവേന വുത്താ, സാമിവചനം വാ ഏതം അത്ഥസ്സ തംസമ്ബന്ധിഭാവതോ.

പഞ്ഞാഭാവനാനിസംസനിദ്ദേസവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഇതി തേവീസതിമപരിച്ഛേദവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാവണ്ണനാ

വ്വൻ൲. ഇമിസ്സാ ദാനി ഗാഥായാതിആദീനം ഗാഥാനം അത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ. സ്വായം "വിസുദ്ധിമഗ്ഗം ഭാസിസ്സ"ന്തി ഏവം പടിഞ്ഞാതോ വിസുദ്ധിമഗ്ഗോ ഏത്താവതാ ഭാസിതോ ഹോതീതി സമ്ബന്ധോ.

വ്വൻ൳. തത്ഥാതിആദീസു അയം പദസമ്ബന്ധേന സദ്ധിം സങ്ഖേപത്ഥോ - **തേസം** "സീലേ പതിട്ഠായാ"തിഗാഥായം വുത്താനം സീലാദിപ്പഭേദാനം **അത്ഥാനം പഞ്ചന്നമ്പി** മഹാ**നികായാനം അട്ഠകഥാനയേ** അട്ഠകഥാതന്തിയം തത്ഥ തത്ഥ **വുത്തോ യോ വിനിച്ഛയോ, യേഭുയ്യേന തം സബ്ബം സമാഹരിത്വാ** സമാനേത്വാ നികായന്തരസ്സ നികായഗതവാദദോസസങ്കരേഹി **മുത്തോ** സോ **നിച്ഛയോ യസ്മാ പകാസിതോ, തസ്മാ വിസുദ്ധികാമേഹി യോഗീഹി ഏതസ്മിം വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ ആദരോ കരണീയോ**യേവാതി.

നിഗമനഗാഥായോ

ഏത്താവതാ ച -

സുവിസുദ്ധസമാചാരോ, വിസുദ്ധനയമണ്ഡിതം;
വിസുദ്ധിമഗ്ഗം ലോകസ്സ, യദച്ചന്തവിസുദ്ധിയാ.

അഭാസി കരുണാവേഗ-സമുസ്സാഹിതമാനസോ;
മഹേസി വിപുലോദാത-വിസുദ്ധിമതിപാടവോ.

തസ്സ അത്ഥം പകാസേതും, കഥാമഗ്ഗം പുരാതനം;
നിസ്സായ യാ സമാരദ്ധാ, **അത്ഥസംവണ്ണനാ** മയാ.

ആയാചിതോ സിദ്ധഗാമ-പരിവേണനിവാസിനാ;
ഥേരേന **ദാഠാനാഗേന,** സുദ്ധാചാരേന ധീമതാ.

സാ ഏസാ പരമത്ഥാനം, തത്ഥ തത്ഥ യഥാരഹം;
നിധാനതോ **പരമത്ഥ-മഞ്ജൂസാ** നാമ നാമതോ.

സമ്പത്താ പരിനിട്ഠാനം, അനാകുലവിനിച്ഛയാ;
അട്ഠാസീതിപ്പമാണായ, പാളിയാ ഭാണവാരതോ.

ഇതി തം സങ്ഖരോന്തേന, യം തം അധിഗതം മയാ;
പുഞ്ഞം തസ്സാനുഭാവേന, ലോകനാഥസ്സ സാസനേ.

ഓഗാഹേത്വാ വിസുദ്ധായ, സീലാദിപടിപത്തിയാ;
സബ്ബേപി ദേഹിനോ ഹോന്തു, വിമുത്തിരസഭാഗിനോ.

ചിരം തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, സമ്മാസമ്ബുദ്ധസാസനം;
തസ്മിം സഗാരവാ നിച്ചം, ഹോന്തു സബ്ബേപി പാണിനോ.

സമ്മാ വസ്സതു കാലേന, ദേവോ രാജാ മഹീപതി;
സദ്ധമ്മനിരതോ ലോകം, ധമ്മേനേവ പസാസതൂതി.

ബദരതിത്ഥവിഹാരവാസിനാ ആചരിയധമ്മപാലേന കതാ

പരമത്ഥമഞ്ജൂസാ നാമ വിസുദ്ധിമഗ്ഗമഹാടീകാ സമത്താ.

വിസുദ്ധിമഗ്ഗ-മഹാടീകാ സമത്താ.